

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32

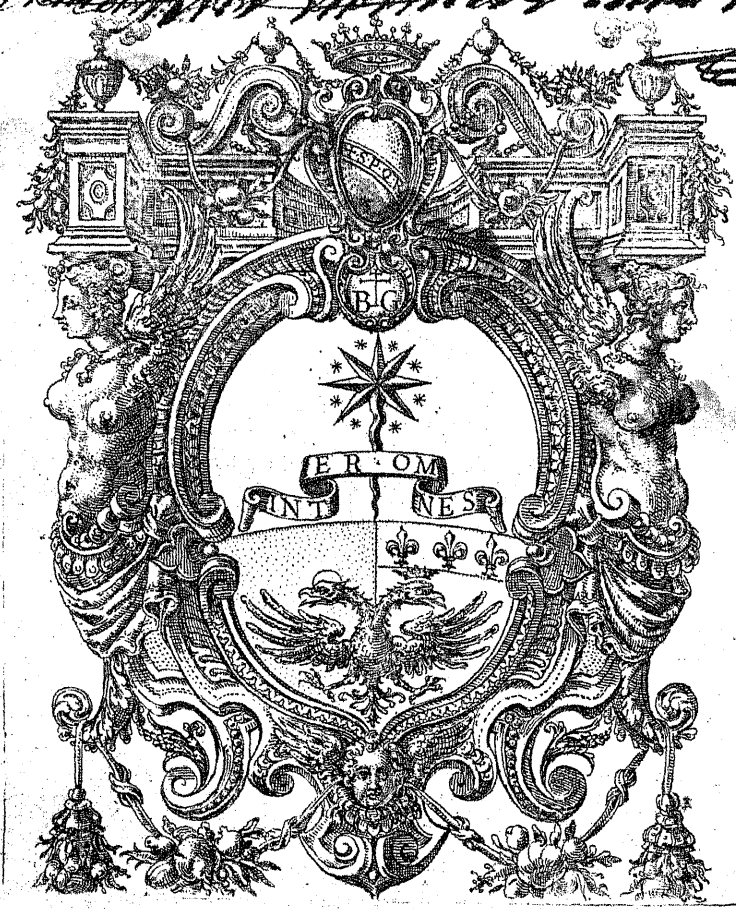
L. ANNAEVS 2631
SENECA
A
ANTONIO. MVRETO
CORRECTVS. ET. NOTIS
ILLVSTRATVS

MATTHAEVVM. CONTARELLVM
S. STEPHANI. IN. MONTE. CAELIO
S. R. E. PRESB. CARDINALEM
CVM PRIVILEGIO.

~~Handwritten signature and scribbles~~

A
20
61

2 100 40
Dalla
MADE IN SWITZERLAND

SVPERIORVM PERMISSV.
M AE, Apud Bartholomaeum Grassum.
CIO. IO. XXCV.

L. ANNAEVS

2631

SENECA

A

M. ANTONIO. MVRETO

CORRECTVS. ET. NOTIS

ILLVSTRATVS

AD. MATTHAEVVM. CONTARELLVM

TT. S. STEPHANI. IN. MONTE. CAELIO

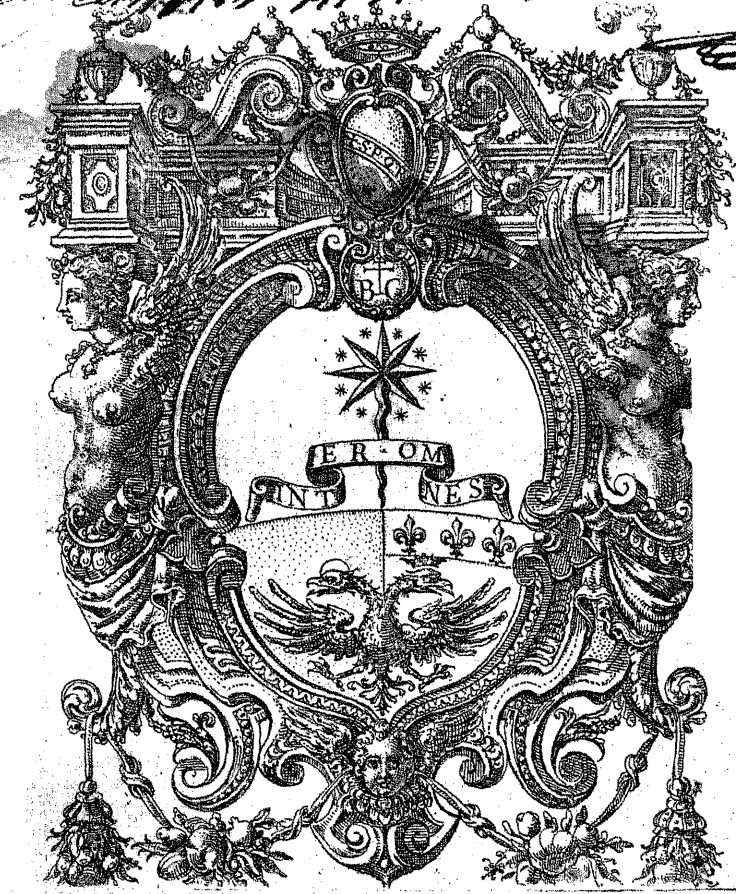
S. R. E. PRESB. CARDINALEM

CVM PRIVILEGIO.

A
20

Dei gratia...

61

SVPERIORVM PERMISSV.

ROMAE, Apud Bartholomaeum Graesium.

CIO. ID. XXCV.

FRANCISCVS·BENCIVS
SACERDOS·SOCIETATIS·IESV
MATTHAEO·CONTARELLO
CARDINALI·AMPLISS.

S. P. D.

ANTONIVS MVRETVS, cuius morte
incredibilem sane plagam acceperunt studia littera-
rum: quo erat acerrimo iudicio in deligendis scripto-
ribus, qui erant legendis ac studio, in assidue peruo-
lutandis ijs, quos semel delegerat: L. Annaeum Se-
necam tanti faciebat, ut eum nō modo ut sapientif-
simum, quod omnes fatentur, verumetiam ut di-
sertissimum, quod negant nonnulli, laudaret aucto-
rem. Ab hoc enim ille non tantum praecepta viuen-
di, sed etiam ornamenta eloquendi peti posse dice-
bat.

Nimirum eius orationem pressam quidem esse ac subtilem, sed concinnam,
ac splendidam plenissimamq. gravitatis: sententias enim ipsas ita frequentes, ut
aequent prope numerum verborum; verba autem ita inter sese apta & cohaeren-
tia, ut nullum mouere loco possis, substituendi alterius gratia, quin corrumpatur;
nullum tollere, quin concidat oratio. Ex quo, idem profitebatur, ab eius se lectio-
ne meliorem quidem semper, & ad humana despicienda paratiorem; sed tamen or-
natiorem etiam, & ad dicendum, scribendumque instructiorem discedere. Hinc sae-
pe illum in manibus habebat, sedulo euoluebat, & cupiebat, eundem ut fructum
ex eo perciperent homines eruditi, quam emendatissimum ipsorum in manus perue-
nire. Multas enim in se disse intelligebat in Seneca maculas, & librariorum incu-
ria, & temporum longinquitate; multa subesse menda, ut ad perfecte eum intelli-
gendum, & illae eluendae, & haec corrigenda esse viderentur. Et nouerat sane
aliquot in eo perpurgando atque illustrando, viros doctos, nec sine labore, & cum
laude, versatos: quibus etiam gratias agebat: sed, ut in agro multis vndique dume-
tis, ac vepribus septo, non mirum esse addebat, si superessent aliqua, in quibus ipse
euellendis operam poneret: non ignarus, fore ut multa etiam posterorum industriae
relinquerentur. Ergo quantum sollertia, doctrinaq. poterat (erat enim is, quod
constat inter omnes, & de locis auctorum corruptis recte iudicaret, & de emen-
dandis acute coniceret,) qua ingenio auctore, qua adiutoribus codicibus peranti-
quis, quibus utebatur plurimis, conabatur asferre lucem rebus obscurioribus: ut
videlicet Senecae amatores suo vel adiuuaret labore, vel incitaret exemplo. Cum

igitur non paucos annos in eo opere, studioque consumpsisset, idque percubuisse multorum sermonibus, non defuerunt, qui agerent, & coram, & per litteras, cum viro humanissimo, ut proferrer tandem aliquando, quod tulerat diu, nec tam diu pergeret, & sibi, & alijs inuidere: sibi quidem gloriam, alijs verò vilitatem permagnam, cum pari voluptate coniunctam: quamquam illud ipsum, quod dicebant de gloria, hominē minime permouebat, vel quod contentus ea esset, quā erat antea consecutus, vel quod aetate ingrauescente, vir Christianus, & pius, utpote iā sacerdotio praeditus, quod diligenter colebat, de aeterna illa ac solida cogitans, quam exspectabat à Deo, breuem hanc, & inanem, quae tribuitur ab hominibus, gloriam, despicendam putaret. Plus ponderis habebat sperata aliorum vtilitas, cui pro virili parte consulabat: etsi hanc etiam aperte praedicabat (si velles credere homini res suas extenuanti) aut nullam omnino, aut paruam certe, atque exiguam futuram. Sed vicerunt tamen iteratae ac iustae multorum preces. Plurimum etiam tua apud eum potuit, Cardinalis illustrissime, auctoritas, cui Senecam ipsum ope sua correctum, & scholijs illustratum, multus iam annis ante desponderat. quod diffire diutius non debuit. Quippe non solum ob veterem benevolentiam, & integritatem morum tuorum, quibus eum tibi perpetuò deuinxisti, id est, ob virtutem tuam, sed ob multa etiam beneficia, quae abs te accepisse praedicabat, tantum se tibi debere gloriabatur, nullum ut tibi honorem tribuere non debitum posset. Cuius rei virtusque, etsi domi suae, quam emerat honestissimam, extat testimonium, in geminis quae poni iussit Amplitudinis tuae insignibus; curandum etiam putauit, ut publice appareret, ac posteritas omnis intelligeret, cum maximis tui muneribus cumulatam, illud habuisse semper in animo, ut quandoquidem tibi referre gratiam quantam vellet, non poterat, haberet saltem quantam maximam posset. Ita, Senecae emendationem, iam pridem, ut dicebam, inchoatam, & paene perfectam proferre coepit in lucē, ut in tuo nomine appareret. Cui emendationi, ut hoc interea nō omittam, addidit quidem breues notas, & paucas ad finem librorum singulorum, quae videbantur tum magis illustres, tum etiam necessariae: sed multa, quae nemo negabit, si hanc editionem contulerit cum alijs, coniecta verissime, propterea praetermissi, quòd ea tum leuia esse ac minuta, tum verò aperta, & rata omnibus futura iudicaret. Neque enim, ut praemonui, hac in re honori velificabatur suo, sed commodo aliorum. Vtinam vir summus, quod erat exorsus, ac prope ad exitum perduxerat, conficere totum, & pertexere potuisset: per pauca in Seneca desiderarentur. Verum vix dum absoluerat Naturales quaestiones, cū à Deo, ut speramus, euocatus ad diuina contemplanda, humana deseruit. Sed nolo augere dolorem retractando. Muretus quidem ipse talis fuit, ac tantus in omni genere humanitatis, ut eius eruditionem & eloquentiam, magis iam sint intellecturi homines carendo, ut sit in rebus bonis, quàm antea intelligebant, fruendo. In Naturalibus igitur quaestionibus defecit Muretus. Quod tamen cum fateor, nolim censere quispriam absum penitus fuisse in hoc volumine, de ijs, quae sequuntur, id est de Seneca reatore, quem philosophi patrem constat fuisse: itemque de ludo illo admodum festiuo, quem Cassius Dio, ioculari sane nomine, *ἡρωικὸν γέννημα* appellat. Nam complures lacunas, quae erant in Controuersijs, etsi non omnes, (quis enim hoc morta-

lium praestet?) expleuit ex codice multae aetatis & fidei, de bibliotheca Vaticana, quē ut deferret domū, eoq. commode vteretur, interprete Sirleto Cardinali optimo, sanctissimus permisit Pontifex GREGORIUS: qui etiam cū ab eo, anno superiore, multis precibus Muretus iam affecta valetudine, & publice docendo fessus (annos enim unum & viginti Romae docuit) missionem impetrasset, quòd iam sibi viuere diceret velle, & perpolire quae habebat informata, ut Senecam, & gestu, & voce ostendit, Senecae sibi edendi consilium mirifice probari. Ludus verò tametsi multo melior exisset viuente Mureto, tamen & propter operis breuitatem, & propter multa, quae inter versus interiecta, & ad extremam libri oram adscripta inuenisse se affirmant ij, quibus mandatum est, ut exhiberent operis, quae erant excudenda, non magnam admodum iacturam factam existimo: ita accipientes quod datum est, gratiam, opinor, habebimus, quod fecit, quod omisit, ignoscemus: & in altero quidem non minus eum fecisse arbitrabitur, quam fecerunt alij; in altero verò non plus potuisse facere, quàm vita pateretur. Certe quidquid est, in hoc quoque intelligent aequi rerum existimatores, quaecumque unquam litteris mandauit Muretus, commendari eruditorum omnium lectione debere. Huic quidem operi summa accedet auctoritas, tum quòd prodijt extremum à magnitudine illius ingenij immortalis, tum quòd cum tibi destinatum nuncupetur ab eius herede fratris filio, exit ornatum amplitudine nominis tui. Et cupiebat sane adolescentulus eximia indole virtutis, atque ingenij, ut ad se intelligit non magis hereditatem patri, & similitudinem nominis, quàm factorum imitationem pertinere, ab hoc officio ducere commendationem ineuntis aetatis: sed quoniam nec tuae nescius dignitatis, & conscius imbecillitatis suae, recusabat tollere onus, quod perferre non posset, suo quasi iure, hoc est, patrii nomine, à quo tibi fuit moriente commēdatus, rogauit me, atque obsecrauit, suas ut partes susciperem, atque hoc tibi à patruo quidem debitum, à se vero munus, offerrem: quamquam ab utroque debitum: cum quae abs te in Muretum maiorem profecta sunt officia, pleraque in minorē redundarint. Quod equidem praestiti non inuitus, quoniam eadem opera & obsequabar iusta postulanti; & meis etiam Superioribus, Patribus Societatis IESU, qui plurimum se tibi debere profitentur, me rem gratam facturum omnibus arbitrabar. Accipe igitur à Mureto iuniore, praestantissimum, grauissimumq. scriptorem Senecam, summi illius Mureti opera castigatum, (ONTARELLE Cardinalis quem etsi cum leges, recordaberis, Mureto seniori Senecam prope necem attulisse, illud tamen erit solatium, quod cum in omni aetate teretur manibus omnium, & tuae erga Muretos humanitatis fama numquam consenescet) ipsorum erga Amplitudinem tuam pietatis nec commemoratio intermittetur, nec memoria delebitur. Vale.

SENECAE LIBRORVM
ELENCHVS.

De beneficijs, ad Ebucium Liberalem, libri vij.	pag. 6
Epistolae, ad Lucilium, cxxiv.	7
De prouidentia, liber vnus.	224
Excerpta quaedam e libris Senecae,	233
De ira, ad Nouatum, lib. iij.	236
De clementia, ad Neronem Caesarem, lib. ij.	267
De vita beata, ad Gallionem fratrem, lib. i.	282
De tranquillitate animi, ad Serenum, lib. i.	293
Quod in sapientem non cadat iniuria, ad Serenum.	302
De breuitate vitae, ad Paulinum, lib. i.	313
De consolatione, ad Polybium, lib. i.	322
De consolatione, ad Marciam, lib. i.	329
De consolatione, ad Heluiam matrem, lib. i.	341
Naturalium quaestionum, ad Lucilium, lib. vij.	350
Controuersiarum, ad Nouatum Senecam, & Melam filios, lib. x.	418
Suaforiarum, lib. i.	614
Claudij Caesaris Apocolocyntosis.	827

M. ANTONII MVRETI
TVMVLVS.

HIC MARCI CAROS CINERES ROMA INCLYTA SERVAT
QVOS PATRIA OPTASSET GALLIA HABERE SIN V
STAT COLLE HORTORVM TVMVLVS STAT PROXIMVS ASTRIS
QVAE PROPIVS PVRO CONTIGIT ILLE ANIMO
TV SACROS LATICVS LACRYMANS ASPERGE VIATOR
ET DIC HEV LINGVAE HIC FVLMINA FRACTA IACENT

L. ANNÆI SENECAE
ADEBVCIVM LIBERALEM
DE BENEFICIIS

Liber Primus

EMENDATVS ET BREVIBVS NOTIS ILLVSTRATVS

A M. ANTONIO MVRETO.

CAP. I.

NTER multos ac varios errores temere inconsulteque viuentium nihil pro-
pmodum, optime Liberalis, dixerim nocentius, quàm quòd beneficia nec da-
re scimus, nec accipere. Sequitur enim, vt male collocata, male debeantur, de
quibus non redditis, sero querimur. ista enim perierunt, cū darentur. Nec mi-
rum est, inter plurima maximaque vitia, nullum esse frequentius, quàm ingra-
ti animi. Id euenire ex pluribus causis video. Prima illa est, quòd non eligimus
dignos, quibus tribuamus: sed nomina facturi, diligenter in patrimonium &
vala debitoris inquirimus: semina in solum effetum & sterile non spargimus:
beneficia sine vilo delectu magis proijcimus, quàm damus. Nec facile dixerim, vtrum turpius sit in fi-
tari, an repetere beneficium. Id enim genus huius crediti est, ex quo tantum recipiendum sit, quantum
vltro refertur: decoquere vero fœdissimum ob hoc ipsum, quia non opus est ad liberandum fidem fa-
cultatibus, sed animo. Reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cum sit in ipsis crimen, qui ne
confessione quidem grati sunt, in nobis quoque est. Multos experimur ingratos, plures facimus: quia
alias graues exprobratores exactoresque sumus, alias leues, & quos paulo post muneris sui paeniteat,
alias queruli, & minima momenta calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus, non tantum post-
quam dedimus beneficia, sed dum damus. Quis enim nostrum contentus fuit, aut leuiter rogari, aut se-
mel? Quis non, cū aliquid à se peti suspicatus est, frontē adduxit, vultū auertit, occupationes simulauit,
longis sermonibus, & de industria non inuenientibus exitum, occasionē petendi abstulit, & varijs arti-
bus properantes necessitates elusit? In angusto vero comprehensus, aut distulit, id est, timide negauit, aut
promisit: sed difficulter, sed subductis supercilijs, sed malignis, & vix exeuntibus verbis? Nemo autem
libenter debet, quod non accepit, sed expressit. Gratus esse aduersus eum quisquam potest, qui benefi-
cium aut superbe iniecit, aut iratus impexit, aut fatigatus, vt molestia careret, dedit? Errat, si quis sperat
responsurum sibi, quem dilatione lassauit, expectatione torfit. Eodem animo beneficium debetur, quo
datur: & ideo non est negligenter dandum. Sibi enim quisque debet, quod à negligente accepit. Nec
tarde quidem: quia quum in omni officio magni aestimetur dantis voluntas, qui tarde fecit, diu noluit.
Vtique non contumeliose. Nam cum ita natura comparatum sit, vt altius iniuriae, quam merita descen-
dant, & illa cito defluant, has tenax memoria custodiat: quid expectat qui offendit, dum obligat? Satis
aduersus illum gratus est, si quis beneficio eius ignoscit. Non est autem quòd tardiores faciat ad bene-
merendum, turba ingratorum. Nam primum (vt dixi) nos illam augemus: deinde ne deos quidem im-
mortales ab hac tam effusa benignitate sacrilegi, negligentisque eorum, deterrent. Vtuntur natura sua,
& cuncta, interque illa ipsos munerum suorum malos interpretes iuuant. Hos sequamur duces, quantū
humana imbecillitas patitur. Demus beneficia, non feneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo co-
gitauit, cum daret. At male cessit. Et liberi, & coniuges spem fefellerunt: tamen & educamus & duci-
mus. Adeoque aduersus experimenta pertinaces sumus, vt bella victi, & naufragi maria repetamus.
Quanto magis permanere in dandis beneficijs decet: quae si quis non dat quia non recipit, dedit vt re-
ciperet, bonamque ingratorum facit causam, quibus ita demum turpe est non reddere, si & licet. Quàm
multi indigni luce sunt: & tamen dies oritur. Quàm multi, quòd nati sunt, querunt: tamē natura sobo-
le nouā gignit, ipsosque qui non fuisse mallēt, esse patitur. Hoc & magni animi, & boni propriū est, non
fructum beneficiorum sequi, sed ipsa, & post malos quoque bonum quaerere. Quid magnifici erat mul-
tis prodesse, si nemo deciperet? Tunc est virtus, dare beneficia: non vti que reditura, quorum à viro egre-
gio statim fructus perceptus est. Adeo quidem ista res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimam
facere non debet: vt si spes mihi praecidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere benefi-
cia, quàm non dare. Quia qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio. Qui beneficium
non reddit, non magis peccat, quàm qui non dat. citius.

*Beneficia in vulgus cum largiri institueris,
Perdenda sunt multa, vt semel ponas bene.*

A In prio-

CAP. II.

IN priore versu vtrumque reprehendas. Nam nec in vulgus effundenda sunt, & nullius rei, minime 22
beneficiorum, honesta largitio est, quibus si detraxeris iudicium, desinunt esse beneficia, in aliud quodlibet 23
incidunt nomen. Sequens versus mirificus est, qui vno bene posito beneficio, multorum amissorum
damna solatur. Vide, oro te, ne hoc & verius sit, & magnitudini bene facientis aptius, vñ illum hortemur 24
ad danda, etiam si nullum bene posturus est. Illud etiam falsum est, Perdenda sunt multa. Nullum
perit, quia qui perdit, computauerat. Beneficiorum simplex ratio est, tantum eroga tu: si reddet aliquid, 25
lucrum est; si non reddet, damnum non est. Ego illud dedi, vt darem. Nemo beneficia in calendario
scribit: nec auarus exactor ad horam & diem creditorem appellat. Nunquam illa vir bonus cogitat, nisi 26
admonitus à reddente. Alioquin in formam crediti transeunt. Turpis feneratio est, beneficium expen-
sum ferre. Qualiscunque priorum euentus est, perseuera in alios conferre. Melius apud ingratos iace-
bunt: quos aut pudor, aut occasio, aut imitatio aliquando gratos poterit efficere. Ne cessaueris dare: opus
tuum perage, & partes boni viri exequere. A lium re, alium fide, alium gratia, alium consilio, alium prae- 27
ceptis salutaribus adiua.

CAP. III.

Officia etiam ferae sentiunt. Nec vllum tam immanis animal est, quod non cura mitiget, & in
amorem sui vertat. Leonum ora à magistris impune tractantur. Elephantorum feritate vsq; in ser-
uile obsequium demeretur cibus. Adeo etiã quae extra intellectum atque aestimationem beneficij sunt
posita, assiduitas tamen meriti pertinacis euincit. Ingratus est aduersus vnum beneficium? aduersus alterum 28
non erit. duorum oblitus est? tertium etiam eorum quae exciderunt, memoriam reducet. Is perdidit, qui cito se perdidisse credidit. At qui instat & onerat priora sequentibus, etiam ex duro & imme-
mori pectore gratiam extundit. Non audebit aduersus multa oculos attollere. Quocunque se vertit,
memoriam tui fugiens, ibi te videat. Beneficij tuis illum cinge, quorum quae vis, quaeue proprietates
sunt, dicã, si prius illa, quae ad rem non pertinent, transilire mihi permiseris: Quare tres Gratiae, & quare 29
forores sint, & quare manibus implexis, quare iuuenes, quare virgines, soluta ac
pellucida veste. Alij quidem videri volunt vnam esse, quae det beneficium: alteram, quae accipiat: ter-
tiam, quae reddat. Alij tria beneficiorum genera, promerentium, reddentium, simul & accipientium red-
dentiumque. Sed vtrumlibet ex istis iudica verum: quid ista nos iuuat scientia? Quid ille confertis mani-
bus in se redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficij per manum transeuntis, nihilominus ad dan-
tem reuertitur, & totius speciem perdit, si vsquam interruptus est: pulcherrimus si cohaesit, & vices ser-
uauit. Ideo ridentes: quia promerentium vultus hilares sunt, quales solent esse & qui dant, & qui acci-
piunt beneficia. Iuuenes: quia non debet beneficiorum memoria senescere. Virgines: quia incorrupta
sunt, & sincera, & omnibus sancta, in quibus nihil esse alligati decet, nec astricti. Solutis itaque tunicis
vruntur, pellucidis autem, quia beneficia conspici volunt. Sit aliquis vsque eo Graecis mancipatus, vt
haec dicat necessaria: nemo tamen erit, qui istam illud ad rem iudicet pertinere, quae nomina illis He-
siodus imposuerit, cur Aeglen maximã natu appellauerit, mediã Euphrosynen, tertiam Thalian. Horum
nominum interpretationem, & prout cuique visum est, deshectit, & ad rationem aliquam conatur per-
ducere: cum Hesioidus puellis suis, quod voluit nomen imposuerit. Itaque Homerus vni conatuit, Pasi-
thean appellauit, & in matrimonium produxit, vt scias illas Vestales non esse. Inueniã alium poetã, apud
quem praecingantur, & spissis auto Phrygijs prodeat. Ergo & Mercurius vnã stat: non quia beneficia 30
oratio comenda, sed quia pictori ita visum est. Chrysiippus quoque, penes quẽ subtile illud acumen est, &
in imam penetrans veritatem, qui rei agendae causa loquitur, & verbis non vltra, quã ad intellectum fa-
ris est, vtitur, totum librum suum his ineptijs replet, ita vt de ratione dandi, accipiendi, reddendique be-
neficij pauca admodum dicat. Nec his fabulas, sed haec fabulis inserit. Nam praeter ista quae Hecaton
scribit, tres Chrysiippus Gratias ait Iouis & Eurynomes filias esse. Aetate autem minores quã Horas,
sed meliusculas facie, & ideo Veneri datas comites. Matris quoque nomen ad rem iudicat pertinere. Eury-
nomen enim dictam, quia late patens patrimonij sit, beneficia diuidere: tanquam matri post filias so-
leat nomen imponi, aut poetae vera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriae loco
audacia est: & cuiuscunque nomen non potest reddere, imponit: ita poetae non putant ad rem pertinere,
verum dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quemque vocari iubent, quod belle fa-
cit ad versum. Nec illis fraudi est, si aliud quid in censum detulerunt. Proximus enim poeta suum illas 31
ferre nomen iubet. Hoc vt scias ita esse, ecce Thalia, de qua cum maxime agitur, apud Hesioidum Charis
est, apud Homerum verò Mufa.

CAP. IIII.

SED ne faciã, quod reprehendo, omnia ista, quae ita extra rem sunt, vt nec circa rem quidem sint,
relinquã. Tu modo nos tuere, si quis mihi obiecerit, quod Chrysiippum in ordinem coegerim, magnũ
mehercule virum, sed tamen Graecum, cuius acumen nimis tenue retunditur, & in se saepe replicatur,
etiam cum agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc vero quod acumen est? De beneficij dicen-
dum est, & ordinanda res, quae maxime societatem humanam alligat. Danda lex vitae, ne sub specie be-
nignitatis inconlulta facilitas placeat. Ne liberalitatem, quam nec deesse oportet, nec superfluere, haec
ipla obseruatio restringat, dum temperat. Docendi sunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum
ipsis

ipsis certamen proponere, eos, quibus obligati sunt re, animo non tantum aequare, sed vincere. Quia
33 qui referre gratiam debet, nunquam concessit, nisi praecessit. Hi docendi sunt nihil imputare: illi
plus debere. Ad hanc honestissimam contentionem, beneficij beneficia vincendi, sic nos adhortatur
34 Chrysiippus, vt dicat verendum esse, ne quia Charites Iouis filiae sunt, parum se grate gerere, sacrilegium
sit & tã bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid eorum doce, per quae beneficentior, gratorque aduer-
35 sus bene merentes fiam, per quae obligantium, obligatorumque animi certent, vt qui praestiterint, obli-
uiscantur, pertinax sit memoria debentium. Istae vero ineptiae poetis relinquuntur: quibus aures oble-
dare propositum est, & dulcem fabulam neſtere. At qui ingenia sanare, & fidem in rebus humanis re-
tinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, serio loquantur, & magnis viribus agant: nisi for-
36 te existimas leui ac fabuloso sermone, & anilibus argumentis prohiberi posse rem perniciosissimam, be-
neficiorum nouas tabulas.

CAP. V.

SED quemadmodum superuacua transcurram, ita exponam necesse est, hoc primum, quid accepto
beneficio debeamus. Debere enim dicit se alius pecuniam quam accepit, alius consilium, alius sa-
cerdotium, alius prouinciam. Ista autem sunt meritorum signa, non merita. Non potest beneficium ma-
38 nũ tangi: animo cernitur. Multum interest inter materiam beneficij, & beneficium. Itaque nec aurum,
nec argentum, nec quicquam eorum quae a proximis accipiuntur, beneficium est, sed ipsa tribuentis vo-
luntas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, & quod traditur, possidenturque, solum notant: contra,
illud quod in re carum atque pretiosum est, parui pendunt. Haec quae tenemus, quae aspiciamus, in qui-
39 bus cupiditas nostra haeret, caduca sunt. Auferre ea nobis, & fortuna, & iniuria potest. Beneficium ve-
ro, etiam amisso eo quod datum est, durat. Est enim recte factum, quod irritum nulla vis efficit. Ami-
cum a piratis redemi: hunc alius hostis excepit, & in carcerem condidit, non beneficium, sed vsam be-
neficij mei sustulit. Ex naufragio raptos, vel ex incendio liberos reddidi. Hos vel morbus, vel aliqua for-
tuita iniuria eripuit. Manet etiam sine illis, quod in illos datum est. Omnia itaque, quae falsum benefi-
cij nomen vsurpant, ministeria sunt, per quae se voluntas amica explicat. Hoc quoque in alijs rebus eue-
nit, vt alibi sit species rei, alibi ipsa res. Imperator aliquem torquibus, murali, & ciuica donat. Quid
habet per se corona preciosa? Quid praeterea? Quid fasces? Quid tribunal, & currus? Nihil horũ ho-
nor est, sed honoris insigne. Sic nõ est beneficium id, quod sub oculos venit, sed beneficij vestigiũ & nota.

CAP. VI.

Quid est ergo beneficium? Beneuola actio tribuens gaudium, capiensque tribuendo, in id quod fa-
cit, prona, & sponte sua parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur, refert, sed qua mente. Quia be-
neficium non in eo, quod fit aut datur, consistit, sed in ipso dantis aut facientis animo. Magnum autem
esse inter ista discrimen, vel ex hoc intelligas licet, quod beneficium vtrique bonum est. Id autem quod
fit aut datur, nec bonum nec malum est. Animus est, qui parua extollit, foedida illustrat, magna & in-
precio habitã dehon estat. Ipsa, quae appetuntur, neutram naturam habent, nec boni, nec mali, id refert,
quod illa rector animus impellat, a quo forma datur rebus. Non est ergo beneficium ipsum, quod nume-
ratur, aut traditur. Sicut nec in victimis quidem, licet opimae sint, auroque praefulgeant, deorum est ho-
40 nũs, sed pia ac recta voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre ac stilla religiosi sunt, mali rursum
non effugiunt impietatem, quamuis aras sanguine multo cruentauerint.

CAP. VII.

SI beneficia in rebus, non in ipsa benefaciendi voluntate consisterent, eo maiora essent, quo maiora
sunt, quae accipimus. Id autem falsum est. Nonnunquam enim magis nos obligat, qui dedit parua
magnifice: qui Regum aequauit opes animo: qui exiguum tribuit, sed libenter: qui paupertatis suae obli-
tus est, dum meam respicit: qui non voluntatem tantum iuuandi habuit, sed cupiditatem: qui accipere
se putauit beneficium, cum daret: qui dedit tanquam non recepturus, recepit tanquam non dedisset: qui
occasionem qua prodesset, & occupauit & quaesuit. Contra, ingrata sunt (vt dixi) licet re ac specie ma-
gna videantur, quae danti aut extorquentur, aut excidunt. Multoque gratius venit, quod facili, quã
quod plena manu datur. Exiguum est quod in me contulit, sed amplius non potuit. At id quod dedit,
magnum est: sed dubitauit, sed distulit, sed cum daret, genuit, sed superbe dedit, sed circumtulit, & pla-
cere ei, cui praestabat, noluit. ambitioni dedit, non mihi.

CAP. VIII.

SOcrati cum multa multi pro suis quisque facultatibus offerrent: Aeschines pauper auditor, Nihil
41 inquit, dignum te quod dare tibi possim, inugio: & hoc modo pauperem me esse sentio. Itaque do-
no tibi quod vnum habeo, Me ipsum. Hoc munus rogo qualecunque est, boni consulas, cogitesque alios
cum multum tibi darent, plus sibi reliquisse. Cui Socrates: Quid ni tu, inquit, mihi magnum munus
dederis, nisi forte paruo te aestimas? Habebõ itaque curae, vt te meliorem tibi reddam quã accipi. Vi-
cit Aeschines hoc munere Alcibiadis parem diuitijs animum, & omnium iuuenum opulentorum
munificentiam.

CAP. IX.

Vides quomodo animus inueniat liberalitatis materiam, etiam inter angustias paupertatis. Vide-
tur mihi dixisse: Nihil egi fortuna, quod me pauperem esse voluisti. Expediã nihilominus di-
gnum

gnum huic viro munus: & quia de tuo non possum, de meo dabo. Neque est quod existimes illum vile sibi fuisse, qui pretium se sui fecit. Ingeniosus adolescens inuenit quemadmodum Socratem sibi daret. Non quanti quaeque sint, sed a quali dentur, perspicendum. Callidus non difficilem aditum praebet immo- dica cupientibus: spesque improbas nihil re adiuturus verbis fouet. At eius peior est opinio, qui lingua asper, vultu grauis, cum inuidia fortunam suam explicauit. Colunt enim, detestanturque felicem, & si potuerint, eadem facturi, odere facientem. Coniugibus alienis nec clam, sed aperte quidam ludibrio habitus, suas alij permiserunt. Rusticus, inhumanus, ac maleuolus, & inter matronas abominandae conditionis est, si quis coniugem in sella prostare vetuit, & vulgo admissis in spectoribus vehi vndique perspicuam. Si quis nulla se amica fecit insignem, nec alienae uxori aemulum praestat, hunc matronae humilem, & fordidae libidinis, & ancilliarolum vocant. Hinc decensissimum sponsaliorum genus est adulterium: & in consensu vidui caelibatus, nemo uxorem duxit, nisi qui abduxit. Nihil pensi habere, paupertatem alienam contemnere, suam timere, nullum aliud vereri malum: non parcere iniurijs, perturbare imbecilliores, vi, ac metu premere. Nam prouincias spoliari, & nummatum tribunalia, audita vtriusque citatione alteri addici, non mirum: quando quae emeris, vendere, gentium ius est.

C A P. X.

SEd longius nos impetus euehit, prouocante materia. Itaque sic finiamus, ne in nostro saeculo culpa subsidat. Hoc maiores nostri questus sunt, hoc nos querimus; hoc posteris nostri queretur, euerfos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas, & in omne nefas labi. At ista stant loco eodem, stabuntque, paululum dumtaxat vltro aut citro mota: vt fluctus quos aestus accedens longius extulit, recedens interiore littorum vestigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quam in alia peccabitur, abruptaque fraenos pudicitia: nunc conuiuiorum vigeat furor, & foedissimum patrimoniorum exitium culina: nunc cultus corporum nimius & formae cura, corpore prae se ferens animi deformitatem: nunc in petulantiam & audaciam erumpere male dispensata libertas: nunc in crudelitatem priuatam ac publicam ibitur, bellorumque ciuiliu infaniam, qua omne sanctum ac sacrum profanetur. Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimum meri cepisse virtus erit. Non stant vno loco vitia: sed mobilia & inter se dissentientia tumultuantur, pellunt inuicem, fuganturque. Ceterum idem semper de nobis pronuntiare debemus, malos esse nos, malos fuisse, iniurijs adijciam, & futuros esse. Erunt homicidae, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores: infra ista omnia ingratus est, nisi quod omnia ista ab ingrato animo sunt, sine quo vix vllum magnum facinus accreuit. Hoc tu cane, tanquam maximum crimen, ne admittas: ignosce tanquam leuissimo, si admissum est. Haec est enim iniuriae summa. Beneficium perdidisti. Saluum est tibi ex illo, quod est optimum. Dedisti. Quemadmodum autem curandum, vt in eos potissimum beneficia conferamus, qui grate responsuri erunt: ita quaedam, etiam si de illis male sperabitur, faciemus, tribuemusque, non solum si iudicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse. Tanquam si filios alicui restituere potero, magno periculo liberatos, sine villo meo incommodo, non dubitabo. Dignum, etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis veniam. Indignum, si eripere latronibus potero, clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.

C A P. XI.

SEquitur vt dicamus, quae beneficia danda sint, & quemadmodum. Primo demus necessaria, deinde vtilia, deinde iucunda, vtrique mansura. Incipiendum est autem a necessarijs. Aliter enim ad animum peruenit, quod vitam continet: aliter, quod exornat, aut instruit. Potest in eo aliquis fastidiosus esse aestimator, quo facile cariturus est, de quo dicere licet: Non desidero, meo contentus sum. Interim non redere tantum libet quod acceperis, sed abijcere. Ex his quae necessaria sunt, quaedam primum obtinent locum, sine quibus non possumus viuere: quaedam secundum, sine quibus non debemus: quaedam tertium, sine quibus nolumus. Prima huius notae sunt, hostium manibus eripi, & tyrannicae irae, & proscriptio, & alij periculis, quae varia & incerta humanam vitam obsident. Quicquid horum discusserimus, quo maius ac terribilius erit, hoc maiorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quantis sint liberati malis: & laenocinium est muneri, antecedens metus. Nec tamen ideo debemus tardius quaequam seruare, quam possumus: vt muneri nostro timor imponat pondus. Proxima ab his sunt, sine quibus possumus quidem viuere, sed vt mors potior sit: tanquam libertas & pudicitia, & mens bona. Post haec habebimus coniunctione, ac sanguine, vsuque, & consuetudine longa, cara: vt liberos, coniuges, penates, ceteraque, quae vsque eo animus sibi applicuit, vt ab illis quam a vita diuelli grauius existimet. Subsequuntur vtilia, quorum varia & lata materia est. Hic erit pecunia non superfluens, sed ad sanum modum habendi parata, hic erit honor & processus ad altiora tendentium. Nec enim vtilius quicquam est, quam sibi vtile fieri. Iam cetera ex abundantia veniunt, delicatos factura. In his videamus, vt opportunitate grata sint, vt non vulgaria, quaeque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc aetatem habent, aut quae etiam si natura pretiosa non sunt, tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maxime voluptati futurum sit, quid frequenter occursum habenti, vt toties nobiscum, quoties cum illo sit. Vtrique cauebimus, ne munera superuacua mittamus: vt feminae aut seni arma venatoria, aut rustico libros, aut studijs ac litteris dedito retia. Aequae ex contrario circumspiciemus, ne dum grata mittere volumus, suum cuique morbum exprobratura mittamus, sicut ebrioso vina, & valetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit esse, non munus, in quo vitium accipientis agnoscitur.

C A P.

C A P. XII.

SI arbitrium dandi penes nos est, praecipue mansura quaeremus, vt quam minime mortale munus sit Pauci enim sunt tam grati, vt quod acceperint, etiam si non vident, cogitent. Ingratis quoque memoria cum ipso munere incurrit: vbi ante oculos est, & obliuisci sui non sinit, sed auctore suum ingerit & inculcat. Eo quidem magis duratura quaeramus, quia nunquam admonere debemus. Ipsa res euanelescentem memoriam excitet. Libentius donabo argentum factum, quam signatum Libentius statuas, quam vestem, & quod vsus breuis deterat. Apud paucos post rem manet gratia. Plures sunt apud quos non diutius in animo sunt donata, quam in vsu. Ergo si fieri potest, consumi munus meum nolo. Exter, haereat amico meo, & conuiuat. Nemo tam stultus est, vt monendus sit, ne cui gladiatores aut venationem iam munere edito mittat, & vestimenta aestiua bruma, hiberna solstitio. Sit in beneficio sensus communis, tempus, locum, personas obseruet: quia momentis quaedam grata & ingrata sunt. Quanto acceptius est, si id damus, quod quis non habet, quam cuius copia abundat? quod diu quaerit, nec inuenit, quam quod vbique visurus est? Munera non tam pretiosa, quam rara, & exquisita sint, quae etiam apud diuites sui locum faciunt: sicut gregalia quoque poma, etiam post paucos dies itura in fastidium, delectant, si prouenire maturius. Illa quoque non erunt sine honore, quae aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alij.

C A P. XIII.

ALEXandro Macedoni, cum victor Orientis, animos supra humana tolleret, Corinthij per legatos gratulati sunt, & ciuitate illum sua donauerunt. Cum risisset Alexander hoc officij genus, vnus ex legatis: Nulli, inquit, ciuitatem vnquam dedimus alij quam tibi & Herculi. Libens accepit delatum honorem, & legatos inuitatione, aliaque humanitate profectus, cogitavit, non qui sibi ciuitatem darent, sed cui dedissent. Et homo gloriae deditus, cuius nec naturam, nec modum nouerat. Hercules Libentique vestigia sequens, ac ne ibi quidem resistens, vbi illi defecerant, ad socium honoris sui respexit à danibus, tanquam caelum, quod mente vanissima complectebatur, teneret: quia Herculi aequabatur. Quid eum simile habebat vaefanus adolescens, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil sibi vicit: orbem terrarum transiuit, non concupiscendo, sed vindicando. Quid vinceret malorum hostis, bonorum vindex, terrarum marisque pacator? At hic à pueritia latro, gentiumque vastator, tam hostium pernicies, quam amicorum, qui summum bonum duceret, terrori esse cunctis mortalibus, oblitus, non ferocissima tantum, sed ignauissima quoque animalia timeri, ob virus malum.

C A P. XIII.

AD propositum nunc reuertamur. Beneficium quod quibuslibet datur, nulli gratum est. Nemo se stabularij aut cauponis hospitem iudicat, nec conuiuam dantis epulum, vbi dici potest. Quid enim in me contulit? Nempe hoc quod in illum, & vix bene notum sibi, & in illu etiam mimicu ac turpissimu hominem. Nunquid enim me dignu iudicauit? Morbo suo morem gessit. Quod voles gratum esse, rarum quod ille: sed ego intra breue tempus, cum ille diu meruisset. Sunt, qui idem habeant: sed non eisdem verbis datum, non eadem comitate tribuentis. Ille accepit, cu rogasset: ego, cum rogarer. Ille accepit: sed facile redditurus, sed cuius senectus & liberorum orbitas magna promittebat. Mihi plus dedit, quamuis idem dederit: quia sine spe recipiendi dedit. Quemadmodum meretrix ita inter multos se diuidit, vt nemo non aliquod signum familiaris animi ferat: ita qui beneficia sua amabilia vult esse, excogitet, quomodo & multi obligentur, & tamen singuli habeant aliquid, quo se ceteris praeferant. Ego vero beneficijs non obiciam moras. Quo plura maioraque fuerint, plus afferent laudis. Adsit tamen iudicium. Neque enim cordi esse cuiquam possunt, forte ac temere data. Quare si quis existimat nos, cum ista praecipimus, benignitatis sine inuoluntate referre, & illi minus laxum limitem aperire, ne perperam monitiones nostras exaudiat. quam enim virtutem magis veneramus? cui magis stimulos addimus? quibus vero tam conuenit haec adhortatio, quam nobis, societatem humani generis facientibus?

C A P. XV.

Quid ergo est? cum sit nulla honesta vis animi, etiam si a recta voluntate incepti, nisi quam virtutem modus fecit, veto liberalitatem nepotari. Tunc iuuat accepisse beneficium, & supinis quidem manibus, vbi illud ratio ad dignos perducit, quod non quilibet casus & consilij indiget impetus defert: quod ostentare libet, & inscribere sibi. Beneficia tu vocas, quorum auctorem fateri pudet? At illa quanto gratiora sunt, quantoque in partem interiore animi nunquam exitura descendunt, cum delectant, cogitantem magis a quo, quam quid acceperis? Crispus Passienus solebat dicere, quorundam se iudicium male, quam beneficium: quorundam beneficium malle, quam iudicium. & subiiciebat exempla: Malo, aiebat, diui Augusti iudicium: malo Claudij beneficium. Ego vero nullius puto expetendum esse beneficium, cuius vile iudicium est. Quid ergo? Non erat accipiendum à Claudio quod dabatur? Erat: sed sicut a fortuna, quam scires statim posse malam fieri. Quid ergo ista inter se mixta diuidimus? Non est beneficium, cui deest pars optima, datum esse iudicio. Alioquin pecunia ingens si non ratione, nec recta voluntate donata est, non magis beneficium est, quam thesaurus. Multa sunt autem, quae oportet accipere, nec debere

M. ANTONII MURETI AD
PRIMUM LIBRUM SENECAE
DE BENEFICIIS NOTAE.

INTER varios.] Magna hominum pars casu potius, quam ratione aut consilio vivere vide-
tur, & nullo certo sine sibi proposito, huc atque illuc vagari. Cum tamen & res ipsa clamet, &
sapientissimi homines, Isocrates in epistola ad Iasonis liberos, Aristoteles libro primo ad Ni-
comachum, & alij iam pridem monuerint, vitam plenam errorum ac perturbationum fore, nisi
habeamus certum aliquid quo tendamus, & ad quod omnia dirigamus. Et hoc est, quod poeta
satyricus exclamat.

Est aliquid, quod tendis, & in quod dirigit arcum:
An passim sequeris coruos testa que lutoque?

Non igitur mirum est, vitam temere inconsulteque viuentium multis ac varijs erroribus agitari: quorū nul-
lum nocentiorum esse ait Seneca, quam quod beneficia neque dare scimus neque accipere. Beneficiorum enim
vicissitudine vita maxime continetur.

Ista enim perierunt.] Qui latine sermonis periti intelligentesque sunt, quos quotidie pauciores esse quam
credideram animaduerto, facile sentiunt, vocem ista huic loco non conuenire. Vetus liber meus habet istum
enim. *Lego, iam tum enim.*

Nomina facturi.] Pecuniam faeneraturi.

Vasa.] *τὰ σκεύη.* ita vocantur bona omnia quae non sunt soli.

Inquirimus.] Melius in quibusdam veteribus libris, Anquirimus.

De quo queri reuera.] Iam pridem docui legendum, Decoquere vero.

Reddit enim beneficium qui libenter debet.] id est, qui cum alia ratione gratiam referre non possit, vo-
luntate saltem & confessione gratus est. Pertinet huc nobilis ille Ciceronis locus ex oratione pro Plancio.
Distimilis est pecuniae debitor & gratias. Nam qui pecuniam dissoluit, statim non habet id quod reddidit: qui
autem debet, aes reuinet alienum. Gratiam autem, & qui refert, habet: & qui habet, eo ipso quod habet, refert.
De quo disputantur quaedam apud Agellium capite quarto libri primi.

Multos experimur ingratos.] Deprehendimus. cum tamen eius rei nulla in nobis culpa sit. Sed plures
facimus ipsi.

Exprobratores exactoresque.] Beneficium autem qui sine causa exprobrat, quod beneficium fuerat, iniu-
riam facit: qui exigit, ostendit, non beneficium fuisse, sed creditum.

Alias leues.] Et sic ostendimus, nos, id quod fecimus, fecisse ἀποβελόντως.

Alias queruli.] *φιλάνθρωποι, μεμυριστοί,* & statim quiuitantes atque ingratum vocantes, si is qui nobis gra-
tiam debet, vllam vel leuissimam bene de nobis merendi occasionem praetermiserit.

Aut leuiter rogari aut semel.] Vetus autem dictum est, nihil carius emi, quam quod precibus emendū est.

Suspiciatus est.] Eleganter in hoc hominum genus Martialis.

Durum est Sexte negare cum rogeris.

Quanto durius antequam rogeris?

Aut distulit, aut timide negauit.] Legendum e libro veteri, Aut distulit, id est, timide negauit. Etenim qui
differt, genere quodam negat, sed aperte negare non audet. Saepem autem ingenū homines aperte ac simpliciter
negantem facilius ferunt. Martialis.

Mutua te centum sestertia Phoebe rogauit.

Cum mihi dixisses: Exigis ergo nihil,

Inquiris, dubitas, cunctaris: meque diebus

Teque decem crucias. Iam, rogo, Phoebe nega.

Idem.

Primum est, vt praestes, si quid te Cinna rogabo.

Illud deinde sequens, vt cito Cinna neges.

Diligo praestantem: non odi Cinna negantem.

Sed tu nec praestas, nec cito Cinna negas.

A nolente.] Legendum, a negligente.

Ab hac tam effusa liberalitate.] Liber vetus, benignitate.

Cunctanterque illos ipsos.] Ineptus aliquis locum hunc de industria deprauarit necesse est. Rectissime
enim erat in alijs, Et cuncta interque illa ipsos.

Quibus turpe est.] Emenda ex veteri libro. Quibus ita demum turpe est non reddere, si & licet.

Ipsosque qui non fuisse mallent esse patitur.] Puto, sublata negatione, legendum, Ipsosque qui fuisse
mallent. Fuisse autem est, amplius non esse, perisse, vt in illo, sumus Troes, fuit Ilium, & in illo Plautino, Ita
tibi

tibi paene fuit Phronesium. Sic quos significare volebant mortuos, vixisse dicebant.

20 Tunc est virtus.] Alij, Nunc est virtus. quod non damno. Meus liber vetus habet, Haec est virtus.

21 Qui beneficium non reddit non magis peccat quam qui non dat citius.] Vox Citius redundat, & sen-
tentiam corrumpit. Neque enim hic de beneficio citius aut ferius dando, sed simpliciter de dando reddendoque
agitur. Aut igitur delenda est, aut, quod magis puto, pro Citius legendum, Attius: Vt duos versus, quos statim
subijcit, Attij esse intelligamus.

22 In Priore versu.] Aristoteles libro primo rhetoricorum de sententiarum vsu disputans, tradit, nobiles &
vulgo celebratas sententias interdum euertendas & confutandas esse: quod veteres & saepe & eleganter facti-
tarunt: nostra aetas, vt alia, ita hoc quoque vel exercitationis vel ornamenti genus neglexit: postquam, vt bene
viuendi, sic benedicendi praecepta tenere quam exercere malimus. Sic Cicero reprehendit verbum illud Euripi-
dis, quo vitam humanam fortuna non sapientia regi dixerat: sic praeceptum Biantis, vt ita amarem tanquam
ofuri: ita odifsemus, tanquam amaturi. Sic Sophocles principio Trachiniarum illam Solonis sententiam, non pos-
se ante mortem cuiusque de felicitate aut infelicitate ipsius liquido iudicari. Sic Plutarchus illam Epicuri, ita
viuendum esse sapienti, vt lateret: aliaque permultas. Sic Seneca plurimas: vt hoc loco versus, vt mea quidem
opinio fert, Attij, qui tamen ad beneficentiam cohortari videbantur.

23 Illud enim.] Legendum ex veteri libro, Illud etiam.

24 Tantum eroga.] Ex eodem, Tantum eroga tu: vnde alij fecerant, erogatur.

25 Creditorem appellat.] Iam pridem monui, capite primo libri duodecimi variarum lectionum, legendū hic.
Debitorem. neque cuiquam dubium puto esse, quin ita legendum sit.

26 Alioqui formam.] Liber vetus, Alioquin in formam. quae recta scriptura est.

27 Salutaribus.] Idem liber, salubribus. Sed haec, quae neque de sententia, neque de orationis elegantia quid-
quam mutant, multa me de industria omisurum esse profiteor. Persequantur haec, qui grandes libros conscribe-
re amant. Ego mea omnia cuperem in vna paginam posse concludere.

28 Memoriam suam fugiens.] Idem liber, memoriam tui.

29 Virgines.] Alia olim ratione iocans dixi, apud quendam, qui nemini vnquam gratiam reddebat, vere virgi-
nes esse Gratias: nihil enim parere.

Παρθένοι αἱ χάριτες οὐ γάροντες. Τί τινα γὰρ ἴδεν.
Αὐτὰρ ἐγὼ στείγεις ἐν ἀγαμαὶ χάριτας.

30 Et spissis prodeant.] Legendum, Et spissis auro Phrygijs prodeant: monui pridem capite 1. libri 12
Variarum lectionum.

31 Non quia Beneficia ratio commendat vel oratio.] Legendum, Non quia beneficia oratio commendat. ce-
tera delenda. Error natus aut ex varietate scripturae, aut ex haesitantia librarij. Consimilia multa indicauit ca-
pite 16. lib. 15. Variar. lectionum.

32 Si aliquid in censum detulerunt.] Lege, si aliud quid. Deferre autem in censum, idem est quod deducere
in censum, apud iuris auctores. l. 64. D. de acquir. rer. dominio.

33 Et magnum ipis certamen.] Pro Iphis liber vetus habet, Ipsi. Mutandus ordo litterarū, vt legamus Sibi.

34 Ad hanc honestissimam contentionem.] Respexerit fortasse ad illud Hesiodi, ἀγαθὸν δὲ ἐὸς ἴσθι βροτοῖσιν.

35 Parum se grate.] Vide quae scripti libro 12. Variar. lectionum.

36 Beneficiorum nouas tabulas.] Vt quicumque beneficia quamlibet magna ac multa acceperunt, nihil de-
bere se putent.

37 Hoc primum nobis esse discendum.] Totum illud, nobis esse discendum, delendum videtur. In alijs,
Dicendum, aequae male.

38 Non potest beneficium manu tangi, sed animo geritur.] Lege, Non potest beneficium manu tangi: ani-
mo cernitur.

39 Amisso eo per quod datum est.] Articulus Per abest a veteri libro.

40 Farre ac fitilla.] Ita legendum, non, vt ante me, farre ac fitilli, docui iam pridem in varijs lectionibus. &
extitit tamen postea vnus ex istis, qui, vt scurrae olim sana, ita ipsi aliena scripta ventris causa circumueit, qui
hoc sublegere sibi que vindicare voluerit. Mirabilem & miserabilem animi & paruitatem & prauitatem.

41 Aeschines pauper auditor.] Cuius pater botulis & istijs faciendis victitaret.

42 Non quanta quaeque sunt.] Lege, Non quanti quaeque sint.

43 Coniugibus alienis.] Non est dubium, quin hoc loco multa desint. Neque scriptor vnus est in quo plures
aut faediores lacunae, quam in Seneca, reperiuntur. Origo mali haec fuit. Describatur sepe ab hominibus pijs
& religiosjs, qui ad populum sacras contiones habebant: ad quas magno eis vsui erat, propter sententias crebras,
acutias, efficaces, & magnam partem cum religione nostra congruentes. Vt autem alijs grauioribus studijs occu-
puti, describebant non totos semper libros, sed excerpta potius quaedam, quae ita continuabant inter se, ac si
apud ipsum quoque Senecam continuata legerentur, cum tamen multa saepe omissa essent. Hoc ego ex multorū
vetustorum Senecae codicum inter se collatione ita manifesto deprehendi, vt liquido confirmare posse videar.

44 In sella prostare.] Vebantur enim per verbum ita tenuibus ac pellucidis vestibus indutae, vt prope totae
paterent. Horatius. Cois tibi cernere paene est Vt nudam.

45 Ancillariolum.] Ancillarum amoribus deditum. Sic apud Martialem mulier infantaria, quae delectatur
infantibus; Et quod mireris magis, infantaria non est. Tale est apud Capitolinum, mulierarius. apud Martialem
mulier

mulier lecticariola, quae seruis lecticarijs faciebat copiam sui.

In consensu.] Alij libri, concessu.

Iam rapta spargere.] Ouidius.

Quaerere ut absumant, absumpta requirere certant.

Atque ipsae vitijs sunt alimenta vices.

Habebitur aliquando ebrietati honor.] Hoc quidem iam imperante Tiberio contigerat: de quo Suetonius. 48

Postea princeps in ipsa publicorum morum correctione cum Pomponio Flacco & L. Pisonem noctem continuumque biduum epulando potandoque consumpsit: quorum alteri Syriam provinciam, alteri praefecturam urbis concessum detulit, codicillis quoque iucundissimos & omnium horarum amicos professus. et paulo post. Ignotissimum quae sturac candidatum nobilissimis anteposuit, ob epotam in conuiuio, pro pinante se, vini amphoram.

Post rem manet.] Antea inepte legebatur, Post remanet. Sed ego talia emendanda puto, ostenda non 49 puto. Pusilli animi est tanta in his rebus ἀπειρολογία.

Corinthij.] Memoriae lapsus. Non enim hoc de Corinthijs, sed de Megarensibus proditum est: & ita legitur in excerptis quibusdam e Plutarcho. Ως φησὶν Ἀλεξάνδρῳ πολιτείαν μεγαρέων ἀφιστάει. τὸ δὲ εἰς γέλωτα δειμένου τῷ σπουδαίῳ ἀνδρὶ, εἰπὼν ἐκείνοισι, ὅτι μόνον ἀπέχρητον τῷ πολιτείαν ἠρακλέους μετ' ἐκείνων ἀπὸ ἀφιστάει. τὸ δὲ θαυμάσιον δὲ ἔαδαι, τὸ τίμων ἐν τῷ ἀπαιτῷ πεινόμενον.

Etiam mimicum.] Ita mutare ausus sum in ambigua veteris libri scriptura: cum antea legeretur, inimicum. 51 Morbo suo morem gessit.] Integer locus est: quem tamen, quidam, emendandi specie, per ipsum non stetit. 52 quin deprauaret. Morbos vocabant vitiosas animi affectiones. Catullus.

Quodcunque, agit renidet. hunc habet morbum.

Vide quae scripsi capite secundo libri 1. 2. Var. Lect.

LIBER SECVNDVS.

C A P. I.

NSPICIAMVS, Liberalis virorum optime, id quod ex priore parte adhuc superest, quemadmodum dandum sit beneficium: cuius rei expeditissimam videor monstraturus via. sic demus, quomodo vellemus accipere. Ante omnia libenter, cito, sine vlla dubitatione. Ingratum est beneficium, quod diu inter manus dantis haesit, quod quis aegre dimittere visus est; & sic dare, tanquam si sibi praeiperet. Etiam si quid morae intervenit, euitemus omni modo, ne deliberasse videamur. Proximus est neganti, qui dubitauit, nullamque meretur gratiam. Nam cum in beneficio iucundissima sit tribuentis voluntas, qui nolentem se tribuisse ipsa cunctatione testatus est, non dedit, sed aduersus ducentem, male tenuit. Multi autem sunt, quos liberales facit frontis infirmitas. Gratissima sunt beneficia, parata, facile occurrentia, vbi nulla mora fuit, nisi in accipientis verecundia. Primum est, antecedere desiderium cuiusque proximum, sequi. Illud melius, occupare antequam rogemur: quia cum homini probo ad rogandum os concurrat, & suffundatur rubore, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. Non tulit gratis, qui cum rogasset, accepit. Quoniam quidem, vt maioribus nostris, grauisimis viris, visum est, nulla res carius constat, quam quae precibus empta est. Vota homines parcius facerent, si palam facienda essent. Adeo etiam deos, quibus honestissime supplicamus, tacite malumus & intra nosmetipsos precari.

C A P. II.

Molestum verbum est, onerosum, & demisso vultu dicendum, Rogo. Huius facienda est gratia amico, & cuiunque, quem amicum sis promerendo facturus. Properet licet: sero beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo diuinanda cuiusque voluntas, & cum intellecta est, necessitate grauisissima liberanda est. Illud beneficium iucundum, victurumque in animo scias, quod obuiam venit. Si non contigit praevenire, plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamur: sed certiores facti, statim promittamus, facturosque nos etiam antequam interpellaremur, ipsa festinatione approbemus. Quemadmodum in aegris opportunitas cibi salutaris est, & aqua tempestive data remedij locum obtinuit: ita quantum leue & vulgare beneficium sit, si presto fuerit, si proximam quamque horam non perdidit, multum sibi adiicit, gratiamque pretiosi, sed lenti & diu cogitati muneris vincit. Qui tam parate fecit, non est dubium, quin libenter faciat. Itaque laetus facit, & induit sibi animi sui vultum.

C A P. III.

Ingentia quorundam beneficia, silentium aut loquendi tarditas, imitata grauitatem & tristitiam, corrumpit, cum promitterent vultu negantium. Quanto melius, adijcere bona verba rebus bonis, & praedicatione humana benignaque commendare quae praestes. Vt illum castiges, quod tardior in rogando fuit, adicias licet familiarem querelam: Irascor tibi, quod cum aliquid desiderasses, non olim scire me voluisti, quod tam diligenter rogasti, quod quenquam adhibuisti. Ego vero gratulor mihi, quod experi-

ri ani-

ri animum nostrum libuit: postea quicquid desiderabis, tuo iure exiges. Semel rusticitati tuae ignoscitur. Sic efficit, vt animum tuum pluris aestimet, quam illud quicquid est. ad quod petendum venerat. Tunc est summa virtus tribuentis, tunc benignitas, vbi ille qui discessit, dicit sibi: Magnum hodie lucrū feci. Malo quod illum talem inueni, quam si multiplicatum hoc ad me alia via peruenisset. Huic animo nunquam parem referam gratiam.

C A P. IIII.

AT plerique sunt, qui beneficia asperitate verborum, & supercilio in odium adducunt, eo sermone vsi, ea superbia, vt impetrasse paeniteat. Aliae deinde post rem promissam sequuntur morae. Nihil autem est acerbius, quam vbi quod impetrasti, rogandum est. Repraesentanda sunt beneficia: quae à quibusdam accipere difficilius est, quam impetrare. Hic rogandus est, vt admonear: ille, vt sumat. Sic vnum munus per multorum teritur manus, ex quo gratiae minimum apud promittentem remanet: quia auctori detrahit, quisquis post illū rogandus est. Haec itaque curae habebis, si grate aestimari quae praestabis voles, vt beneficia tua illibata & integra ad eos, quibus promissa sunt, perueniant, sine vlla, quod aiunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat. Nemo in eo quod daturus es, gratiam suam facere potest, vt non tuam minuat.

C A P. V.

Nihil aequae amarum quam diu pendere. Aequiore quidam animo ferunt praecidi spem suam, quam trahi. Placensque autem hoc vitium est, ambitione praua differendi promissa, ne minor sit rogantium turba. Quales regiae potentiae ministri sunt, quos delectat superbiae suae longum spectaculum: minusque se iudicant posse, nisi diu multumque singulis quid possint ostendant. Nihil confestim, nihil semel faciunt. Iniuriae illorum praecipites, lenta beneficia sunt. Quare verissimum existima, quod ille Comicus dixit: Quid tu non intelligis, tantum te gratiae demere, quantum morae adijcis: Inde illae voces, quas ingenuus dolor exprimit: Fac, si quid facis: Et, Nihil est tanti. Malo mihi iam neges: vbi in taedium adductus animus incipit beneficium odisse, dum expectat. Potest ob id ingratus esse? Quemadmodum acerbissima crudelitas est, quae trahit poenam: & misericordiae genus est, cito occidere, quia tormentum vltimum finem sui secum affert, quod antecedit tempus maxima venturi supplicij pars est: ita maior est muneris gratia, quo minus diu pependit. Est enim bonarum etiam rerum sollicita expectatio: Et cum plurima beneficia remedium alicuius rei afferant, qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut gaudere tardius, beneficio suo manus affert. Omnis benignitas properat: & proprium est libenter facientis, cito facere. Qui tarde dedit, & diem extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus & argumentum amicae voluntatis, Tarde velle, nolentis est.

C A P. VI.

IN omni negotio Liberalis, non minima portio est, quomodo quicque aut dicatur, aut fiat. multum celeritas fecit, multum abstulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis est: sed infinitum interest, vtrum excussio lacerto torqueatur, an remissa manu effluant. Gladius idem & stringit, & transorat: quam presso articulo venerit, refert. Idem est quod datur: sed interest, quomodo detur. Quam dulce, quam pretiosum est, si gratias sibi agi non est passus qui dedit: si dedisse, dum dat, oblitus est. nam corripere eum, cui cum maxime aliquid praestes, dementia est, & inferere contumeliam meritis: Itaque non sunt exasperanda beneficia, nec quicquam illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

C A P. VII.

FAbius Verrucosus beneficium ab homine duro aspere datum, panem lapidosum vocabat, quem esurienti accipere necessarium sit, esse acerbum. Tiberius Caesar rogatus à nepote M. Allio praetorio, vt aeri alieno succurreret: edere illum sibi nomina creditorum iussit. Hoc non est donare, sed creditores conuocare. Cum edita essent, scripsit, nepoti iussisse se pecuniam solui. Adiecta contumeliosa admonitione, effecit, vt nec aes alienum haberet, nec beneficium. Liberavit illum à creditoribus, sibi non obligauit. Aliquid Tiberius secutus est. puto noluit plures esse, qui idem rogaturi concurrerent. Ista fortasse efficax ratio fuerit, ad hominum improbas cupiditates, pudore reprimendas. Beneficium vero danti, tota alia sequenda est via.

C A P. VIII.

Omni genere quod des, quo sit acceptius, adornandum est. Hoc vero non est beneficium dare, reprehendere est: vt in transitu de hac quoque parte dicam quid sentiam. Ne principi quidem satis decorum est, donare ignominiae causa. Tametsi inquietudinem Tiberius, nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot postea, qui idem rogarent, inueniunt sunt. omnes iussit reddere in senatu, aeris alieni causas, & ita illis certas summas dedit. Non est illud liberalitas: censura est, auxiliū est, principale tributum est. Beneficium non est, cuius sine rubore meminisse non possum. Ad iudicem missus sum. vt impetrarem, causam dixi.

C A P. IX.

Praeciipiunt itaque omnes auctores sapientiae, quaedam beneficia palam danda, quaedam secreto. Palam, quae consequi gloriosum est: vt militaria dona, & honores, & quicquid aliud notitia pulchrius

chrius fit. Rursus quae non producant, nec honestiorem faciunt, sed occurrunt infirmitati, egestati, ignominiae, tacite danda sunt: ut nota sint solis, quibus profunt. Interdum & ipse qui iuuatur, fallendus est: ut habeat, nec a quo acceperit, sciat.

C A P. X.

Arcesilaus, ut ait, amico pauperi, & paupertatem suam dissimulanti, aegro autem, & ne hoc quidē con fidenti, deesse sibi in sumptum ad necessarios vsus, cum clam succurrendum iudicasset, puluino eius ignorantis sacculum subiecit, ut homo inutiliter verecundus, quod desiderabat, inueniret potius quam acciperet. Quid ergo ille nesciet a quo acceperit? primum nesciat, si hoc ipsum beneficij pars est. Deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quae intelligat & illius auctorem. Denique ille nesciet accepisse se: ego sciam me dedisse. Parum est, inquit. Parum, si faenerare cogitas. Sed si dare quo generes accipienti maxime profuturum erit, contentus eris te teste. Alioquin non benefacere delectat, sed videri bene fecisse. Volo, inquit, sciat. Debitorem quaeris. Volo utique sciat. Quid, si illi vtilius est nescire, si honestius, si gratius, non in aliam partem abibis? Volo ut sciat. Ita tu hominem non seruis in tenebris? Non nego, quoties patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate. Sin adiuuari illum & oportet, & pudet, si quod praestamus, offendit, nisi absconditur beneficium in acta non mitto. Quid ego illi sum indicaturus me dedisse: cum inter prima praecepta, ac maxime necessaria sit, ne vnquam exprobrem, immo ne admoneam quidem? Haec enim beneficij inter duos lex est. Alter statim obliuisci debet dati, alter accepti nunquam. Lacerat animum, & premit frequens meritum commemoratio.

C A P. XI.

Libet exclamare, quod ille triumphali proscriptione seruatus a quodam Caesaris amico exclamauit, cum superbiam eius ferre non posset. Redde me Caesari. Quousque dices: Ego te seruauit, ego te eripui morti istud, si meo arbitrio memini, vita est: si tuo, mors est. Nihil tibi debeo, si me seruasti, ut haberes, quem ostenderes. Quousque me circumducis? quousque obliuisci fortunae meae non sumis? Semel in triumpho ductus essem. Non est dicendum, quid tribuerimus. Qui admonet, repetit. Non est instandum, non est memoriae reuocandum: nisi ut aliud dando, prioris admoneas. Ne alius quidem narra-re debemus. Qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. Dicitur enim, quod illi ubique iactanti beneficium suum: Num negabis, inquit, te recepisse? & cum respondisset, Quando? Saepē quidem, inquit, & multis locis: id est quoties & vbiunque narraui. Quid opus est te loqui? quid alienum occupare officium? Est qui istud facere honestius possit: quo narrante, & hoc laudabitur, quod ipse non narras. Ingratum me iudicas, si istud te tacente, nemo sciturus est. Quod adeo non est committendum, ut etiam si quis coram nobis narrabit, ei respondendum sit: Dignissimus quidem ille est maioribus beneficijs, quae ego magis velle me scio praestare, quam posse. Et haec ipsa non verniliter, nec ea figura, qua quidam reijciunt, quae magis ad se volunt attrahere. Deinde adijcienda omnis humanitas. Perdet agricola quod sperat, si labores suos destituet in semine. Multa cura sata producuntur ad segetem. Nihil in fructum peruenit, quod non a primo vsque ad extremum aequalis cultura prosequitur. Eadem beneficiorum est condicio. Nunquid vlla maiora possunt esse, quam quae in liberos patres conferunt? Nec tamen tuta sunt, si in infantia deserantur, nisi longa pietas munus suum nutriat. Eadem ceterorum beneficiorum condicio est: nisi illa adiuueris, perdes. Parum est dedisse, fouenda sunt. Si gratos vis habere obligas, non tantum des oportet beneficia, sed & ames. Praecipue, ut dixi, parcamus auribus. Admonitio tedium facit, exprobatio odium. Nihil aequè in beneficio dando vitandum est, quam superbia. Quid opus arrogatia vultus? quid tumore verborum? Ipsa res te extollit. Detrahenda est inanis iactatio. Res loquentur, nobis tacentibus, Non tantum ingratum, sed inuisum est beneficium, superbe datum.

C A P. XII.

Caesar dedit vitā Pompeio Penno, si dat, qui non aufert: deinde absoluto & agenti gratias, porrexit osculandum sinistram pedem. Qui exculant eum, negant id insolentiae causa factum: aiunt foculum auratum, immo aureum margaritis distinctum ostendere eum voluisse. Ita prorsus: quid hic contumeliosum est, si vir consularis aurum, & margaritas osculatus est, & alioquin nullam partem in corpore eius electurus, quam purius oscularetur? Homo natus in hoc, ut mores liberae ciuitatis Persica seruitute mutaret, parum iudicauit, si senator senex summis vsus honoribus, in conspectu principum simplex sibi, eo more iacisset, quo victi hostes victoribus iacere. Inuenit aliquid infra genua, quo libertatem detruderet. Non hoc est rem publicam calcare? Et quidē, dicit aliquis (nam potest ad rem pertinere) sinistram pede. Parum enim foede, furioseque insolens fuerat, qui de capite consularis viri focatus audiebat, nisi in os senatoris ingessisset imperator pigros suos.

C A P. XIII.

Osuperbia magnae fortunae. O stultissimum malum: ut à te nihil accipere iuuat. ut omne beneficium in iniuriam conuertis, ut te omnia nimia delectant, ut te omnia dedecent, quoque altius te subleuasti, hoc depressores, ostendisque te non agnoscere ista bona, quibus tantum infaris. Quicquid das, corrumpis. Libet itaque interrogare, quid tantopere te supinet, quid vultum habitumque oris peruertat, ut malis habere personam, quam faciem. Lucunda sunt, quae humana fronte, leni, placidaque tribuuntur: quae cum daret mihi superior, non exultauit supra me, sed quàm potuit, benignissimus fuit.

descen-

descenditque in aequum, & detraxit muneri suo pompam. obseruauit idoneum tempus, ut in occasione potius, quam in necessitate succurreret. Vno modo persuadebimus, ne beneficia insolentia perdant, si ostenderimus non ideo videri maiora, quia tumultuosius data sunt: ne ipsos quidem ob id cuiquam posse maiores videri. Vanam esse superbiae magnitudinem, & quae in odium etiam amanda perducant.

C A P. XIV.

Sunt quaedam nocitura impetrantibus: quae non dare, sed negare, beneficium est. Aestimabimus itaque vtilitatem potius, quam voluntatem petentium. Saepe enim noxia concupiscimus, nec dispicere quam perniciofa sint licet: quia iudicium interpellat affectus. Sed cum subleuit cupiditas, cum impetus ille flagrantis animi, qui consilia fugat, cecidit, detestamur perniciosos malorum munerum auctores. Ut frigidam aegris negamus, & lugentibus, ac sibi iratis ferrum, aut amantibus, quicquid contra se viurus ardor petitis ea, quae nocitura sunt, impense ac submisit, nonnunquam etiam miserabiliter rogantibus perseuerabimus non dare. Tum initia beneficiorum suorum spectare, tum etiam exitus decet: & ea dare quae non tantum accipere, sed etiam accepisse delectet. Multi sunt qui dicant: Scio hoc illi non profuturum, sed quid faciam? rogat, resistere precibus eius non possum. Viderit. de se, non de me queratur. Falsum est: immo de te, & merito quidem: cum ad mentem bonam redierit, cum accessio illa, quae animum inflammabat, se remiserit. Quid ni eum oderit, à quo in damnum, ac periculum suum adiutus est? Exorari in perniciem rogantium, saeva bonitas est. Quae admodum pulcherrimum opus est, etiam inuitos, nolentesque seruare: ita rogantibus pestifera largiri, blandum & affabile odium est. Beneficium demus, quod vsu magis ac magis placeat, quod nunquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulterae sciam: ne in societatem turpis facti, aut consilij veniam. Si potero, reuocabo: sin minus, non adiuuabo scelus. Siue illum ira, quo non debebat, impellit, siue ambitionis calor abducit a tuis: non committam, ut possit quandoque dicere, ille amando me occidit.

C A P. XV.

Saepe nihil interest inter amicorum munera, & hostium vota. Quicquid illi accidere optat: in id horum intempestiua indulgentia impellit, atque instruit. Quid autem turpius, quam (quod euenit frequentissime) ut nihil inter sit odium & beneficium? Numquam in turpitudinem nostram reditura, tribuamus. Cum summa amicitia sit, amicum sibi aequare, vtrique simul consulendum est. Dabo egenti: sed ut ipse non egeat. Succurram perituro: sed ut ipse non pereat: nisi si futurus ero magni hominis, aut magnae rei merces. Nullum beneficium dabo quod turpiter peterem. Nec exiguum dilatabo, nec magna pro paruis accipi patiar. Nam ut qui quod dedit, imputat, gratiam destruit: ita qui quantum det, ostendit, munus suum non commendat, sed exprobrat. Respicendae sunt cuique facultates suae, viresque: ne aut plus praestemus, quam possumus, aut minus. Aestimanda est eius persona, cui damus. Quaedam enim minora sunt, quam ut exire à magnis viris debeant: quaedam accipiente minora sunt. Vtriusque itaque personam confer tecum. Inter illa quae donabis, examina, nunquid aut danti graue sit, aut paucum. Nunquid rursus qui accepturus est, aut fastidiat, aut non capiat.

C A P. XVI.

Vrbem cuidam Alexander donabat vaesanus, & qui nihil animo nisi grande conciperet. Cum ille cui donabatur, seipsum mensus, tanti muneris inuidiam refugisset, dicens non conuenire fortunae suae: Non quaero, inquit, quid te accipere deceat, sed quid me dare. Animosa vox videtur: & regia: cum sit stultissima. Nihil enim per se quenquam decet. Refert quid, cui, quando, quare, vbi, & cetera, sine quibus facti ratio non constabit. Tumidissimum animal, si illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habebatur personarum ac dignitatum ratio. Et cum sit vtriusque virtutis modus, aequè peccat quod excedit, quam quod deficit. Liceat istud sane tibi, & te in tantum fortuna sustulerit, ut congiaria tua vrbes sint: quas quanto maioris animi fuit non capere quam spargere? est tamen aliquis minor, quam ut in sinum eius condenda sit ciuitas.

C A P. XVII.

AB Antigono Cynicus petijt talentum. Respondit, plus esse, quam quod Cynicus petere deberet. Repulsus petit denarium. Respondit, minus esse, quam quod regem deceret dare. Turpissima est eiusmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum daret. In denario regem, in talento Cynicum respexit: cum posset & denarium tanquam Cynico dare, & talentum tanquam rex. Ut sit aliquid maius, quam quod Cynicus accipiat, nihil tam exiguum decet, quod non honeste regis humanitas tribuat. Si me interrogas, proba. Est enim intolerabilis res, poscere nummos, & contemnere. Indixisti pecuniae odium: hoc professus es. hanc personam induisti. agenda est. Iniquissimum est, te pecuniam sub gloria egestatis acquirere. Aspicienda ergo non minus sua cuique persona est, quam eius, de quo iuuando quis cogitat. Volo Chryssippi nostri vii similitudine de pilae lusu: quam cadere non est dubium, aut mittentis virtio, aut accipientis. Tunc cursum suum seruat, vbi inter manus vtriusque, apte ab vtroque & iactata & excepta versatur. Necessè est autem lusor bonus, aliter illam collutori longo, aliter breui mittat. Eadem beneficij ratio est, nisi vtrique personae, datis & accipientis, aptatur: nec ab hoc exibat, nec ad illum peruenit, ut debet. Si cum exercitato & docto negotium est, audacius pilam mittemus, vtriusque enim venerit, manus illam expedita & agilis repercutiet. Si cum tirone & indocto: non tam rigide, nec tam excusse, sed languidius, & in ipsam eius dirigentes manum, remisse occurreremus. Idem faciendum est in beneficijs.

Quosdam

Quosdam doceamus, & satis iudicemus, si conantur, si audent, si volunt. Facimus autem plerumque ingratos, & ut sint, fauimus: tanquam ita demum magna sint beneficia nostra, si gratia illis referri non potuit: ut malignis lusoribus propositum est, collusorem traducere, cum damno scilicet ipsius lusor, qui non potest, nisi consentitur, extendi. Multi sunt tam pravae naturae, ut malint perdere quae praestiterunt, quam videri recepisse, superbi & imputatores. Quanto melius, quantoque humanius id agere, ut illi quoque partes suae consentiant, & fauere, ut gratia sibi referri possit, benigne omnia interpretari, gratias agentem, non aliter quam si referat: audire, praebere se facilem, ad hoc, ut quem obligauit, etiam exolui velit? Male audire solet fenerator, si acerbe exigit: aequae si in recipiendo tardus, ac difficilis moras quaerit. Beneficium tam recipiendum est, quam non exigendum. Optimus ille, qui dedit facile, nunquam exegit: reddi gauisus est, bona fide quid praestitisset, oblitus, qui accipientis animo recepit.

CAP. XVIII.

Quidam non tantum dant beneficium superbe, sed etiam accipiunt: quod non est committendum. Iam enim transeamus ad aliam partem, tractaturi quomodo se gerere homines in accipiendis beneficiis debeant. Quodcumque ex duobus constat officium, tantumdem ab utroque exigit. Qualis pater esse debeat, cum inspexeris, scies non minus operis illic superesse, ut dispicias, qualem esse oporteat filium. Sunt aliquae partes mariti, sed non minores vxoris. Inuicem ista quantum exigunt, praestant, & parem desiderant regulam: quae, ut ait Hecaton, difficilis est. Omne enim honestum in arduo est, etiam quod vicinum honesto est. Non enim tantum fieri debet, sed ratione fieri. Hac duce, per totam viam eundem est. Minima maximaque ex huius consilio gerenda sunt: quomodo haec suaserit, dandum. Haec autem hoc primum censebit, non ab omnibus accipiendum. A quibus ergo accipiemus? Ut breuiter tibi respondeam: ab his, quibus dedisse vellemus. Nam etiam maiore dilectu quaerendum est, cui debeamus, quam cui praestemus. Nam, ut non sequantur vlla incommoda (sequuntur autem plurima) graue tormentum est debere, cui nolis. Contra iucundissimum est ab eo accepisse beneficium, quae amare etiam post iniuriam possis. Illud vero homini verecundo & probro miserimum est, si eum amare oportet, quem non iuuat. Totiens admoneam necesse est, non loqui me de sapientibus, quos quicquid oportet, iuuat, qui animi in potestate habent, & legem sibi, quam volunt, dicunt, & quam dixerunt, seruant: sed de imperfectis hominibus, honesta sequi volentibus, quorum affectus saepe contumaciter parent. Itaque eligendus est, a quo beneficium accipiam. Et quidem diligentius quaerendus beneficii quam pecuniae creditor. Huic enim reddendum est, quantum accepi: & si reddidi, solutus sum ac liber. At illi plus soluendum est: & nihilominus etiam relata gratia, cohaeremus. Debeo enim, cum reddidi, rursus incipere: monetque amicitia non recipere indignum. Sic est beneficiorum quidem sacratissimum ius, ex quo amicitia oritur. Non semper, inquit, mihi licet dicere, Nolo: aliquando beneficium accipiendum est & inuito. Dat tyrannus crudelis & iracundus: qui munus suum fastidire te, iniuriam iudicaturus est. Non accipiam? Eodem loco pone latronem & piratam, quo regem, animum latronis ac piratae habentem. Quid faciam? Parum dignus est, cui debeam. Cum eligendum dico cui debeas, vim maiorem & meum excipio: quibus adhibitis, electio perit. Si liberum est tibi, si arbitrii tui est, utrum velis, an non, id apud te ipse perpendes. Si necessitas tollit arbitrium, scies te non accipere, sed parere. Nemo id accipiendi obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si vis scire, an velim, effice, ut possim nolle. Vitam tamen tibi dedit. Non refert quid sit, quod datur, nisi a volente volenti detur. Si seruasti me, non ideo seruator es. Venenum aliquando pro remedio fuit, non ideo numeratur inter salubria. Quaedam profunt, nec obligant.

CAP. XIX.

Tiber quidam tyranni gladio diuisit, qui ad eum occidendum venerat. Non ideo illi tyrannus gratias egit, quod rem, quam medicorum manus reformidauerant, nocendo sanauit. Vides non esse magnum in ipsa re momentum. Quoniam non videtur dedisse beneficium, qui malo animo profuit. Causus enim beneficium est, hominis iniuria. Leonem in amphitheatro spectauimus, qui vnum est bestiarij agnitum, cum quondam eius fuisset magister, protexit ab impetu bestiarum. Non ergo est beneficium, ferae auxilium? Minime: quia nec voluit facere, nec benefacendi animo fecit. Quo loco feram posui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit, & illa: nec hic, nec illa beneficium. Quia non est beneficium, accipere cogi. Non est beneficium, debere, cui nolis. Ante des oportet mihi arbitrii mei, deinde beneficium.

CAP. XX.

Disputari de M. Bruto solet, an debuere accipere a D. Iulio vitam, cum occidendum eum iudicaret. Quam rationem in occidendo secutus sit, alias tractabimus. Mihi enim, cum vir magnus fuerit in alijs, in hac re videtur vehementer errasse, nec ex institutione Stoica se gessisse: qui aut regis nomen extulit, cum optimus ciuitatis status sub rege iusto sit: aut ibi sperauit libertatem futuram, vbi tam magnum praemium erat & imperandi, & seruiendi: aut existimauit ciuitatem in priorem formam posse reuocari, amissis pristinis moribus: futuramque ibi aequalitate ciuili iuris, & statuas suo loco leges, vbi viderat tot millia hominum pugnancia, non an seruiret, sed cui. Quanta vero illum aut rerum naturae, aut vrbs suae tenuit obliuio, qui vno interempto, defuturum credidit alium, qui idem vellet: cum Tarquinius esset inuentus post tot reges ferro ac fulminibus occisus? Sed vitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in ius dandi beneficii iniuria venerat. Non enim seruauit is, qui non interfecit, nec beneficium dedit, sed missionem.

CAP.

CAP. XXI.

Illud magis venire in disputatione potest aliquam, quid faciendum sit captiuo, cui redemptionis pretium homo prostituti corporis & infamis ore promittit. Patiar me ab impuro seruari? Seruatus denique, quam illi gratiam referam? Vitam cum obscoeno? Non vitam cum redemptore? Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam. Accipiam autem tanquam creditum, non tanquam beneficium. Soluam illi pecuniam: & si occasio fuerit seruandi, periclitantem seruabo: in amicitia, quae similes iungit, non descendam. Nec seruatoris illum loco numerabo, sed feneratoris: cui sciam reddendum quod accepi. Est aliquis dignus, a quo beneficium accipiam: sed danti nociturum est. ideo non accipiam, quia ille paratus est mihi cum incommodo, aut etiam periculo suo prodesse. Defensurus est me reum: sed illo patrocinio, regem sibi est facturus inimicum. Inimicus sim, si cum ille pro me periclitari velit, ego, quod facilius est, non facio, ut sine illo periclititer. Ineptum & stultum hoc Hecaton ponit exemplum Arcefilai, quem ait a filiofamilias oblatam pecuniam non accepisse, ne ille patrem sordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quod furtum non recepit: quod maluit non accipere, quam reddere? Quae est enim alienam rem non accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus est, utamur Graecini Iulij viri egregij, quem C. Caesar occidit ob hoc vnum, quod melior vir erat, quam esse quenquam tyranno expediret. Is cum ab amicis conferentibus ad impensam ludorum pecuniam acciperet, magnam pecuniam a Fabio Perfico missam, non accepit. Et obiurgantibus his, qui non aestimabant mittentem, sed missa, quod repudiasset: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiam, a quo propinationem accepturus non sim? Cumque illi Rebilas consularis, homo eiusdem infamiae, maiorem summam misisset, instaretque, ut acciperet: Rogo, inquit, ignoscas: & a Perfico non accepi.

CAP. XXII.

Verum hoc munera accipere est, an senatum legere: Cum accipiendum iudicauerimus, hilares accipiamus, profitetes gaudium: & id danti manifestum sit, ut fructu praesentem capiat. Iusta enim causa laetitiae est, laetum amicum videre: iustior, fecisse. Grate ad nos peruenisse indicemus, effusus affectibus: quod non ipso tantum audiente, sed vbique testemur. Qui grate beneficium accepit, prima eius pensionem soluit.

CAP. XXIII.

Sunt quidam, qui nolunt nisi secreto accipere: testem beneficii & conscium vitant: quos scias licet male cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia est muneris sui, in quantum delectatura est eum, cui datur, ita accipienti adhibenda cautio est. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furta agunt gratias, & in angulo, & ad aures. Non est ista verecundia, sed insitiandi genus. Ingratus est, qui remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina secum fieri, nec interponi pararios, nec signatores aduocari, nec chirographum dare. Idem faciunt, qui dant operam, ut beneficium in ipsos collatum, quam ignotissimum sit. Verentur palam ferre, ut sua potius virtute, quam alieno adiutorio consecuti dicantur. Rariores in eorum officijs sunt, quibus aut vitam, aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, grauiorem subeunt ingratorum.

CAP. XXIIII.

Alij pessime loquuntur de optime meritis. Tutius est quosdam offendere, quam demeruisse. Arguunt nihil debentium, odio quaerunt. Atqui nihil magis praestandum est, quam ut memoria nobis meritorum haereat, quae subinde refricanda est: quia nec referre potest gratiam, nisi qui meminit, & qui meminit, iam refert. Nec delicate accipiendum est, nec submisse & humiliter. Na qui negligens est in accipiendo, cum omne beneficium recens placeat, quid faciet, cum prima eius voluptas refrixerit? Alius accipit fastidiose, tanquam qui dicat: Non mihi opus est: sed quia tam valde vis, faciam tibi mei potestatem. Alius supine, ut dubium praestanti relinquat, an senserit. Alius vix labra diduxit, & ingrator, quam si tacuisset, fuit. Loquendum pro magnitudine rei impensius, & illa adijcienda: Plures quam putas, obliuisti. Nemo enim non gaudet beneficium suum latius patere. Nescis quid mihi praestiteris: sed scire te oportet, quanto plus sit quam aestimas. Statim gratus est, qui se onerat. Nunquam tibi gratiam referre poterit. Illud certe non desinam vbique confiteri, me referre non posse.

CAP. XXV.

Villo magis Caesarem Augustum demeruit, & ad alia impetranda facilem sibi reddidit Furnius, quam quod cum patri Antonianas partes secuto, veniam impetrasset, dixit: Hanc vnam Caesar habeo iniuriam tuam, effecisti ut viuerem, & morerer ingratus. Quid est tam grati animi, quam nullo modo sibi satisfacere, nec ad spem quidem exaequandi vnquam beneficii accedere? His atque eiusmodi vocibus id agamus, ut voluntas non lateat, sed aperiat, ut luceat. Verba cessent licet, si quemadmodum debemus affecti sumus, conscientia eminebit in vultu. Qui gratus futurus est, statim dum accepit, de reddendo cogitat. Chrysippus quidem dicit, illum velut in certamen cursus compositum, & carceribus inclusum, opperiri debere suum tempus, ad quod velut dato signo profiliat. Et quidem magna illi celeritate opus est, magna contentione, ut consequatur antecedentem.

CAP. XXVI.

Videndum est nunc, quid maxime faciat ingratos. Aut nimius sui suspectus, & insitum mortalitati vitium, se suaque mirandi: aut auaritia, aut inuidia. Incipiamus a primo. Nemo non benignus est

B

sui

fui iudex. Inde est, ut omnia meruisse se existimet, & in solutum accipiat, nec satis suo pretio se aestimatum putet. Hoc mihi dedit: sed quàm sero, sed post quot labores? Quanto consequi plura potuissim, si illum aut illum, aut me colere maluissim? Nō hoc speraueram. In turbam coniectus sum, tam, exiguū di gnū me iudicauit. honestius praeteriti fuit.

C A P. XXVII.

CN. Lentulus augur, diuitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem facerent (Hic quater milies sestertium suum vidit, proprie dixi: nihil enim amplius quàm vidit) ingenij fuit tam sterilis, quàm pusilli. Cum enim esset auarissimus, nummos citius emittebat, quàm verba: tanta illi inopia erat sermonis. Hic cum omnia incrementa sua D. Augusto deberet, ad quem attulerat paupertatem, sub honore nobilitatis laborantem, princeps iam ciuitatis, & pecunia, & gratia, subinde de Augusto solebat queri, dicens a studijs se abductum. Nihil tantum in se congestum esse, quantum perdidisset, relicta eloquentia. At illi inter alia hoc quoque diuus Augustus praestiterat, quod illum derisu ac labore irrito liberauerat. Non patitur auaritas quinquam esse gratum. Nunquam enim improbae spei, quod datur, satis est. Eo maiora cupimus, quo maiora venerunt: multoque concitior est auaritia, in magnarum opum congestu collocata, ut flammae infinito acrior vis est, quo ex maiore incendio emicuit. Aequè ambitio non patitur quinquam in ea mensura honorum conuiescere, quae quondam eius fuit impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias: sed queritur, quod non est ad praeturam vsque perductus. Nec haec grata est, si deest consulatus. Ne hic quidem satis est, si vnus est. Ultra se cupiditas porrigit, & felicitatem suam non intelligit: quia non vade venerit, respicit, sed quò tendat. Omnibus his vehementius & importunius malum est inuidia, quae nos inquietat, dum comparat. Hoc mihi praestitit: sed illi plus, sed illi maturius: & deinde nullius consulam agit, contra omnes sibi fauet.

C A P. XXVIII.

Qvanto est simplicius, quanto purius, beneficium acceptum augere: scire neminem tanti ab alio, quàm a seipso aestimari: Plus accipere debuissim, sed illi facile non fuit plus dare. In multis diuidentia liberalitas erat. Hoc inuitum est. Boni consulamus, & animum eius grate excipiendo euocemus. Parum fecit, sed saepius faciet. Illi mihi praetulit, & me multis. Ille non est mihi par virtutibus, nec officijs, sed habuit suam venerem. Querendo non efficiam, ut maioribus dignus sim, sed ut datis indignus. Plura illis hominibus turpissimis data sunt. Quid ad rē? quàm raro fortuna iudicat: Quod iudicauerim, malos esse felices. Saepē quae agellos pessimi cuiusque transferat, optimorum virorum segetem grandio percussit. Fert sortem suam quisque, ut in ceteris rebus, ita in amicitijs. Nullum est tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas possit. Nullum tam angustum, quod non bonus interpres extendat. Nunquam deerunt causae querendi si beneficia a deteriore parte spectaueris.

C A P. XXVIII.

Vide quàm iniqui sint diuinorum munerum aestimatores, etiam quidam professi sapientiā. Queruntur, quod non magnitudine corporis aequemus elephantes, velocitate ceruos, leuitate aues, im petu tauros: quod solidior sit cutis beluis, decentior damis, densior vris, mollior fibris: quod sagacitate nos narium canes vincant, quod acie luminum aquilae, spatio aetatis corui, multa animalia nandi facilitate. Et cum quaedam ne coire quidem in idem natura patiatur, ut velocitatem corporum & vires pares animalibus habeamus: ex diuersis ac dissidentibus bonis hominem non esse compositum, iniuriā vocat: & in negligentes nostri deos querimoniam iaciunt, quod non bona valetudo, & vitijs inexpugnabilis data sit, quod non futuri scientia, Vix sibi temperant, quin eorumque impudentiae prouehantur, ut naturam oderint, quod infra Deos sumus, quod non in aequo illis stetimus. Quanto fatuus est ad contemplationem tot, tantorumque beneficiorum reuerti, & agere gratias, quod nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt secundas sortiri, quod terrenis praefecerunt. Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum potestas penes nos est: Quicquid nobis negatum est, dari non potuit. Proinde quisquis es iniquus aestimator sortis humanae, cogita quanta nobis tribuerit parens noster, quanto valentiora animalia subiugum miserimus, quanto velociora consequamur: quàm nihil sit mortale, non sub ictu nostro positum. Tot virtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momento peruium est, sideribus velociorem, quorum post multa saecula futuros cursus antecedit. Tantum denique frugum, tantum opum, tantum aliarum super alias aceruarum. Circumeas licet cuncta: & quia nihil totum inuenies, quod esse te malles, ex omnibus singula excerpas, quae tibi dari velles. Ita bene aestimata naturae indulgentia, consistere necesse est, in delicijs te illi fuisse. Ita est: carissimos nos habuerunt dii immortales, habentque. Et qui maximus tribui honos potuit, ab ipsi proximos collocauerunt. Magna accepimus, maiora non cepimus.

C A P. XXX.

Haec, mi Liberalis, necessaria credidi, ut dicerem, & quia loquendum aliquid de magnis beneficijs erat, cum de minutis loqueremur, & quia inde manat etiam inter cetera, huius detestabilis vitij audacia. Cui enim respondebit grate, quod munus existimabit magnum, aut reddendum, qui summa beneficia spernit? Cui salutem, cui spiritum debebit, qui vitam accepisse se à dijs negat, quam quotidie ab illis petit? Quicumque ergo gratos esse docet, & hominum causam agit, & deorum: quibus nullius rei indigentibus, positus extra desiderium, referre nihilominus gratiam possumus. Non est, quod quisquam

quam excusationem mentis ingratae ab infirmitate atque inopia, & dicat: Quid enim faciam, & quomodo? quando superioribus, dominisque rerum omnium gratiam referam? Referre facile est, si auarus es, sine impendio: si iners, sine opera. Eodem quidem momento, quo obligatus es, si vis, cū quolibet paria feceris: quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit.

C A P. XXXI.

HOC ex paradoxo Stoicae sectae minime mirabile, ut mea fert opinio, aut incredibile est, eū qui libenter accepit beneficium, reddidisse. Nam cum omnia ad animum referamus, fecit quisque, quantum voluit. Et cum pietas, fides, iustitia, omnis denique virtus intra se perfecta sit, etiam si illi manum exerere non licuit, gratus potest esse homo etiam voluntate. Quotiens quod proposuit quis consequitur, capit operis sui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? Prodesse ei cui dat, & voluptati sibi esse. Si quod voluit, effecit, peruenitque ad me animum eius, ac mutuo gaudio affectit, tulit, quod petiit. Non enim sibi iniucem aliquid reddi voluit: aut non fuit beneficium, sed negotiatio. Bene nauigauit, qui quem destinauit portum, tenuit. Teli iactus certae manus peregit officium, si petita percussit. Beneficium qui dat, vult excipi grate. Habet quod voluit, si bene acceptum est. Sed sperauit emolumentū ali-quod. Non fuit hoc beneficium, cuius proprium est nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam, si eo animo accipi quo dabatur, reddidi. Alioquin pessima optima rei condicio est. Ut gratus sim, ad fortunam mittor. Si illa inuita respondere non possum, sufficit animus animo. Quid ergo? Non quicquid petero, & faciam, & reddam, & temporum rerumque occasionem sequare, & eius implere sinum cupiam, & quo aliquid accipi? Sed malo loco beneficium est, nisi & excussis manibus esse grato licet.

C A P. XXXII.

QVI accepit, inquit, beneficium, licet animo benignissimo acceperit, non consummauit officium suum. Restat enim pars reddendi. Sicut in lusu est aliquid, pilam scite ac diligenter excipere, sed non dicitur bonus lusor, nisi qui apte & expedite remisit, quam exceperat. Exemplum hoc dissimile est. Quare? quia huius rei laus in corporis motu est, & in agilitate, non in animo. Explicari itaque totum decet, de quo oculis iudicatur. Nec tamen ideo non bonum lusorem dicam, qui pilam, ut oportebat, exceperit, si per ipsum mora, quo minus remitteret, non fuit. Sed quamuis, inquit, arti ludentis nihil desit, quia partem quidem fecit, sed & partem quam non fecit, potest facere: ludus tamen ipse imperfectus est, qui consummatur vicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutius hoc resellere. exitumque ita esse, desit aliquid lusi, non lusori. Sic & in hoc de quo disputamus, deest aliquid rei datae, cui par alia debetur, non animo. Qui animum parem sibi nactus est, quantum in illo est, quod voluit, effecit.

C A P. XXXIII.

Beneficium mihi dedit, accipi non aliter, quàm ipse accipi voluit. Iam habet, quod petiit: & quod vnū petit, ego gratus sum. Post haec vnus mei restat, & aliquid ex homine grato commodū. Haec non imperfecti officij reliqua pars est, sed perfecti accessio. Facit Phidias statuam. Alius est fructus artis, alius artificij. Artis est, fecisse quod voluit: artificij, fecisse cum fructu. Perfecit opus suum, etiam si non vendidit. Triplex est illi fructus operis sui. Vnus conscientiae: hunc absoluto opere percepit. Alter famae. Tertius utilitatis: quem allatura est, aut gratia, aut venditio, aut aliqua commoditas. Sic beneficij fructus primus ille est conscientiae. Hunc percepit, qui quod voluit, munus suum pertulit. Secundus est famae. Tertius eorum, quae praestari iniucem possunt. Itaque cum benigne acceptum est beneficium, is qui dedit, gratiam quidem iam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium est, ipsum quidem bene accipiendo persolui.

C A P. XXXIII.

Quid ergo? Retulit gratiam, qui nihil fecit? Plurimum fecit, bono animo bonum retulit: & quod est amicitiae, ex aequo. Post deinde aliter beneficium, aliter creditum soluitur. Non est quod expectes, ut solutionem tibi ostendam, res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durum, quamuis primo contra opinionem pugnet tuam, si te commodaueris mihi, & cogitaueris res esse plures, quàm verba. Ingens copia est rerū sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed aliunde commodatis. Pedem & nostrum dicimus, & lecti, & veli, & carminis. Canem, & venaticum, & marinum, & fidus. Quia non sufficimus, ut singulis singula assignemus: quotiens opus est, mutamur. Fortitudo est virtus, pericula iusta contemnens: aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem fortem virum, & seruum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parsimonia est scientia vitandi sumptus superuacuos: aut ars re familiari moderate vtendi: parcissimum tamen hominem vocamus pusilli animi & contracti: cum infinitum interfit, inter modum & angustias. Haec alia sunt natura: sed effecit inopia sermonis, ut & hunc & illum parcum vocemus, ut & ille fortis dicatur cum ratione fortuita despiciens, & hic sine ratione in pericula excurrrens. Sic beneficium, & actio dicitur beneficij, & ipsum quod datur per illam actionem: ut pecunia domus, praetexta. Vnum utriusque nomen est: vis quidem ac potestas longe alia.

C A P. XXXV.

Itaque attēde. Iam intelligis, nihil me, quod opinio tua refugiat, dicere. Illi beneficio quod actio perficit, relata gratia est, si illud beneuole excipimus. Illud alterum quod re continetur, nondum reddidimus, & volumus reddere. Voluntati voluntate satisfacimus, rei rem debemus. Itaque quamuis retulisse illum

se illum gratiam dicant, qui beneficium libenter accepit, iubemus tamen aliquid simile ei, quod accipit reddere. A consuetudine quaedam, quae dicimus, abhorrent. Deinde alia via ad consuetudinem redeunt. Negamus iniuriam accipere sapientem: & tamen qui illum pugno percusserit, iniuriarum damnabitur. Negamus rem stulti esse: & tamen eum qui rem aliquam stulto furripuerit, furti condemnabitur. In sanire omnes stultos dicimus: nec tamen omnes curamus elleboro. His ipsis quos vocamus infanos, suffragium & iurisdictionem committimus. Sic dicimus eum, qui beneficium bono animo accipit, gratiam retulisse: nihilominus illum in aere alieno relinquimus, gratiam relaturum, etiam cum reddiderit. Exhortatio est illa, non infitatio beneficij. Ne timeamus, neve intolerabili sarcina depressi deficiamus animo. Bona mihi donata sunt, & fama defensa, detractae fordes, spiritus, & libertas potior spiritu, & quomodo referre gratiam potero: quado ille veniet dies, quo illi animum meum ostendam? Hic ipse est, quo ille suum ostendit. Excipe beneficium, amplectere, gaude: non quod accipias, sed quod reddas, debiturus. Non acibus tam magnae rei periculum, ut casus ingrati facere te possit. Nullas tibi proponam difficultates. ne despondeas animum, ne laborum, ac longae seruitutis expectatione deficias. Non differo te. de praesentibus fiat. Nunquam eris gratus, nisi statim sis. Quid ergo facies? Non arma sumenda sunt: & fortasse erunt. Non maria emetienda. Fortasse etiam ventis minantibus solues. Vis reddere beneficium? Benigne accipe. retulisti gratiam: non ut soluisse te putes, sed ut securior debeas.

LIBRI SECVNDI FINIS.

M. ANTONII MURETI AD
SECVNDVM LIBRVM SENECAE
DE BENEFICIIS NOTAE.

OPTIMUM est.] *Lego, Primum est. atque ita legendum, ostendit id quod subiungitur: Proximum sequi.*

OS concurrat.] *Frustra quidam emendare conati, legendum putarunt, Corruat. Concurrere os, & confundi pro eodem dicitur. Concurrat igitur os is, quibus multo sanguine concurrente suffunditur, quasi natura ipsa obtendente velum quoddam pudoris.*

POTES obid ingratus esse?] *Lego, Potest, ut neget Seneca, posse quemquam ob tale beneficium, cuius longa expectatione tortus est, ingratum videri, etiam si nullam pro eo gratiam referat. Quis enim, quod tortus sit, gratiam se debere vllam putet?*

AUT gaudere beneficio suo tardius.] *Lego, Qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut gaudere tardius, beneficio suo manus affert. Manus autem beneficio suo afferre eleganter dicitur is, qui ipsemet beneficij sui gratiam extinguit.*

SED infinitum interest.] *Male antea legebatur, In infinitum. A nepote M. Allio.] Nepotem vocat decoctorem, ut in illo Horatiano, ventres lamna candente nepotum Diceret vrendos. Quod autem hic refertur, ad id videlicet tempus pertinet, quo Tiberius paucorum senatorum inopiam sublenuit. Qua de re ita Suetonius. Paucorum senatorum inopia sustentata, ne pluribus opem ferret, negavit se alijs subveniurum, nisi senatui iustas necessitatum causas probassent. Meminit & Tacitus libro secundo: quorum tamen neuter id quod hic de Allio dicitur, narrat.*

ARCESILAUS.] *Apellem Chium fuisse, quem hoc modo Arcesilaus adiuvit, e Plutarcho didicimus, qui hanc ipsam historiolum exponit enucleatus in commentario, quo docet quomodo quis adulatorem internoscere possit ab amico.*

QUID Ego illi.] *Alij, Quidni ego illi, quae tantula depravatio totam Senecae sententiam pervertebat.*

QUI dedit beneficium, taceat: narret qui accepit.] *Hac de re festivissimum extat epigramma Martialis.*

- Quae mihi praestiteris, memini, semperque tenebo.
- Cur igitur taceo Postume? tu loqueris.
- Incipio quoties alicui tua dona referre.
- Protinus exclamat: Dixerat ipse mihi.
- Non belle quaedam faciunt duo, sufficit vnus
- Huic operi, si vis, ut loquar, ipse tace.

Crede

Crede mihi, quamuis ingentia Postume dones,
Auctoris pertunt garrulitate sui.

Nec tamen tuta sunt.] *Alij libri, Haec tamen irrita sunt.*

CAESAR.] *Lege, C. Caesar, ita autem fere semper vocat Caligulam. & statim, Penno, legendum, non Poeno. Persica seruitute.] Hoc enim honoris genus Persae regibus suis d. ferebant. Sic apud Xenophontem quiddam*

Submissis honoribus.] Inepte, Lege, ut in alijs, summis vsus honoribus.

PIGROS suos.] *Vide Turnebum cap. 3 o. lib. 9. aduersariorum.*

AB Antigono.] *Aliquato hoc venustius extulit Plutarchus in apophthegmatis, si modo liber ille Plutarchi est. Θεσπύλου τῷ Κωνίου δεσχυλῶ ἀνήστατος αὐτῶν, ἀλλ' ἔ βασιλευσάντι, το δῆμα. τοῦ δὲ ἐπὶ τῶντος, ἔπει τὰν αὐτῶν δῆς μοι, ἀλλ' ἔ κωικῶν, ἐρη, το λημια.*

AB ijs quibus dedisse videamur.] *Legendum puto, Ab ijs quibus dedisse vellemus.*

MONETQUE amicitia.] *Locus vitiatas videtur.*

TUBER quidam tyranni.] *Cicero libro 3. de natura deorum. Nec enim Herculi Deianira nocere voluit, cum ei tunicam sanguine centauri tinctam dedit: nec prodesse Phereo Iosoni, is qui gladio vomitica eius aperuit, quam medici sanare non poterant. Narrat & Valerius libro primo.*

SE gessisse.] *Inepte in alijs, se egisse.*

NON an seruirent, set cui.] *Nec enim pugnant pro libertate, cuius iam spes omnis praecisa erat. Sed quod alijs Pompeio, alijs Caesari seruire mallent. Ita autem censui iam pridem emendandum hunc locum, cum in veteri libro reperissem: Non an seruirent serui. Alij postea eandem quidem sententiam effecerunt, sed nimium quantum a veteris scripturae vestigijs recesserunt.*

PROPINATIONEM.] *Affinis enim erat illi vitio, quod in Iherme quodam significat Martialis his versibus.*

Quod nulli calicem tuum propinas,

Humane facis Herme, non superbe.

ANTEQUAM illum libertini pauperem facerent.] *Amare dictum in Claudium, sub quo libertinorum immensae opes fuerunt.*

BONA valetudo & vitijs inexpugnabilis.] *Quam neque cibi ac potionis, neque rerum venerearum intemperantia expugnare possit. Antea ineptissime legebatur, Et virius inexpugnabilis.*

MAIORA non cepimus.] *Id est maiorum capaces non fuimus. In crassissimam sententiam deformant, qui scripserant, Maiora non debuimus.*

SI iners, sine opera.] *Hanc quoque corruperant, vna voce detracta, hoc modo, si iners, opera.*

LIBER TERTIVS.

CAP. I.

NON referre beneficij gratiam, & est turpe, & apud omnes habetur, Ebuci Liberalis. Ideo de ingratis etiam ingrati queruntur: cum interim hoc omnibus haereat, quod omnibus displicet: adeoque in contrarium itur, ut quosdam habeamus infestissimos non post beneficia tantum, sed propter beneficia. Hoc prauidate naturae accidere quibusdam non negauerim: pluribus, quia memoriam tempus interpositum subduxit. Nam quae recentia apud illos vigerant, ea interiecto spatio obsolescunt. De quibus fuisse mihi tecum disputatione scio, cum tu illos non ingratos vocares, sed oblitos: tanquam ea res ingratum excuset, quae facit. An quia hoc accidit alicui, non sit ingratus: cum hoc non accidit, nisi ingrato? Multa sunt genera ingratorum, ut furum, homicidarum: quorum vna culpa est, ceterum in partibus varietas magna. Ingratus est, qui beneficium accepisse se negat, quod accepit. Ingratus est, qui dissimulat. Ingratus, qui non reddit: ingratus, qui oblitus est. Illi enim si non soluunt, tamen debent: & extat apud illos vestigium certe meritum, intra malam conscientiam conclusorum. Et aliquando ad referendam gratiam conuertitur aliqua causa possunt, si illos pudor admonuerit, si subita honestae rei cupiditas: qualis solet ad tempus, etiam in malis pectoribus exurgere, si inuitauerit facilis occasio. Hic nunquam fieri gratus potest, cui totum beneficium elapsum est. Et vtrum tu peiorem vocas, apud quem gratia beneficij intercidit, an apud quem etiam memoria? Luscitiosi oculi sunt, qui lucem reformidant: caeci, qui non vident. Et parentes suos non amare, impietas est: non agnoscere, insania. Quis tam ingratus est, quam qui quod in prima parte animi positum esse debuit, & semper occurrere, ita se posuit & abiecit, ut in ignorantiam verteretur? Apparet illum non saepe de reddendo cogitasse, cui obreplit obliuio.

B 3 CAP.

CAP. II.

DEnique ad reddendam gratiam, & virtute opus est, & tempore, & facultate, & aspirante fortuna. Qui meminit, sine impendio gratus est. Hoc quod non operam exigit, non opes, non felicitatem: qui non praestat, nullum habet quo lateat patrocinium. Nunquam enim voluit gratus esse, qui beneficium tam longe proiecit, ut extra conspectum suum poneret. Quemadmodum quae in usu sunt, & manum quotidie, tactumque patiuntur, nunquam periculum sitis adeunt: illa quae ad oculos non reuocantur, sed extra conuersationem, ut superuacua iacuerunt, sordes ipsa colligunt veritate: ita quicquid frequens cogitatio exerçet, ac renouat, memoriae nunquam subducitur, quae nihil perdit, nisi ad quod non saepe respexit.

CAP. III.

Praeter hanc causam aliae quoque sunt, quae nobis merita nonnunquam maxima velant. Prima omnium ac potissima, quod nouis semper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, sed quid petamus, inspicimus: non in id quod est, sed in id quod appetimus, intenti. Quicquid enim domi est, vile est. Sequitur autem, ut ubi quod acceperis leue nouorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non sit in pretio. Amauimus aliquem & suspeximus, & fundatum ab illo statum nostrum professi sumus, quam diu nobis placebant ea quae consecuti sumus. Deinde irrupit in animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus est, ut mortalibus mos est, ex magnis maiora cupiendi: protinus excidit, quicquid ante apud nos beneficium vocabatur. Nec ea intuemur, quae nos alijs praeposuerunt, sed ea sola quae fortuna praecedentium ostentat. Non potest autem quisquam & inuidere, & gratias agere. Quia inuidere, querentis & maesti est: gratias agere, gaudentis. Deinde quia nemo nostrum nouit, nisi id tempus quod cum maxime transit. Ad praeterita rari animum retorquent. Sic fit, ut praecipuos, eorumque beneficia intercitant; quia totam pueritiam relinquimus. Sic fit, ut in adolescentiam nostram collata pereant; quia ipsa nunquam retractatur. Nemo quod fuit tanquam in praeterito, sed tanquam in perditio ponit. Ideoque cadauca memoria est futuro imminenti.

CAP. IIII.

HOC loco reddendum est Epicuro testimonium, qui assidue queritur, quod aduersus praeterita sumus ingrati, quod quaecumque percepimus bona, non in memoriam reducamus, nec inter voluptates numeremus: cum certior nulla sit voluptas, quam quae iam eripi non potest. Praesentia bona nondum tota in solido sunt, potest illa casus aliquis incidere. Furta pendent, & incerta sunt. Quod praeterit, inter tuta sepositum est. Quomodo gratus quisquam esse aduersus beneficia potest, qui omnem vitam suam transfudit? Praesentium intuitus, ac praeteritorum memoria gratum facit. Memoriae minimum tribuit, quisquis spei plurimum.

CAP. V.

Quemadmodum, mi Liberalis, quaedam res semel perceptae haerent, quaedam ut scias, non est satis didicisse (intercidit enim eorum scientia, nisi continetur) Geometriam dico & sublimium cursum, & si qua alia propter subtilitatem lubrica sunt: ita beneficia quaedam magnitudo non patitur excidere, quaedam minora, sed numero plurima, & temporibus diuersa, effluunt. Quia (ut dixi) non subinde illa tractamus, nec libenter quid cuique debeamus, recognoscimus. Audi voces petentium. Nemo non victuram semper in animum suo memoriam dixit, nemo non deditum se & deuotum professus est, & si quod aliud humiliter verbum, quo se oppigneraret, inuenit. Post exiguum tempus iidem illi verba priora quasi fordida, & parum libera eunt: perueniunt deinde eo, quod, ut ego existimo, pessimum quisque, atque ingratisimus peruenit, ut obliuiscantur. Adeo enim ingratus est, qui oblitus est, ut gratus sit, cui beneficium in mentem venit.

CAP. VI.

HOC tam inuisum vitium, an impunitum esse debeat, quaeritur: & an haec lex, quae in scholis exerçetur, etiam in ciuitate ponenda sit, qua ingrati datur actio, quae videtur aequa omnibus. Quid nisi cum vrbes quoque vrbes, quae praestitere exprobrent, & maioribus collata, a posteris exigant. Nostrum maiores, maximi illi viri, ab hostibus tantum res repetierunt, Beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Medorum gente non est in vlla data aduersus ingratum actio. Magnumque hoc argumentum, danda non fuisse: quia aduersus maleficium omne consensimus, & homicidij, veneficij, parricidij, violatae religionum, alibi atque alibi diuersa poena est, sed ubique aliqua. Hoc frequentissimum crimen nusquam puniunt, ubique improbat. Neque absoluiimus illud: sed cum difficilis esset incertae rei aestimatio, tantum odio damnauimus, & inter ea reliquimus, quae ad vindicem deos mittimus.

CAP. VII.

Rationes autem multae mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium pars optima beneficij perit, si actio, sicut certae pecuniae, aut ex conducto, aut ex locato datur. Hoc enim speciosissimum est, quod dedimus vel perdituri, quod totum permissimus accipientium arbitrio. Si appello, si ad iudicem voco, incipit non beneficium esse, sed creditum; deinde cum res honestissima sit, referre gratiam, definit esse honesta, si necessaria est. Non enim magis laudabitur quam gratum hominem, quam eum, qui depositum reddidit, aut quod debebat, citra iudicium soluit. Ita duas res, quibus in vita humana nihil pulchrius est, corrumpimus, gratum animum, & beneficium.

Quid

Quid enim aut in hoc magnificum est, si beneficium non dat, sed commodat: aut in illo qui reddit, non quia vult, sed quia necesse est? Non est gloriosa res, gratum esse: nisi tutum est, ingratum fuisse. Adijce nunc quod huic vni legi omnia fora vix sufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? Omnes sua extollunt, omnes etiam minima, quae in alios contulere, dilatant. Praeterea quaecumque in cognitionem cadunt, comprehendi possunt, & non dare infinitam licentiam iudici. Ideo melior videtur condicio causae bonae, si ad iudicem, quam si ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit: huius libera, & nullis astricta vinculis religio, & detrahere aliquid potest, & adijcere, & sententiam suam, non prout lex, aut iustitia suadet, sed prout humanitas aut misericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat iudicem alligatura, sed regno liberissimo postura. Quid sit enim beneficium, non constat: deinde quantumcunque sit, refert, quam benigne illud interpretetur iudex. Quid sit ingratus, nulla lex monstrat. Saepè & qui reddidit quod accepit, ingratus est: & qui non reddidit, gratus. De quibusdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam potest. Vbi fecisse, aut non fecisse pronuntiandum est, ibi prolatis cautionibus, controuersia tollitur. Vbi vero inter disputantes ratio ius dicit, ibi animi coniectura capienda est. Vbi id, de quo sola sapientia decernit, in controuersiam incidit, non potest ad haec sumi iudex ex turba selectorum, quem census in album, & equestris hereditas misit.

CAP. VIII.

Itaque non haec parum idonea res visa est, quae deduceretur ad iudicem, sed nemo huic rei satis idoneus iudex inuentus est: quod non admiraberis, si excusseris, quid habitus fuerit difficultatis, quisquis in eiusmodi reum exisset. Donauit aliquis magnam pecuniam: sed diues, sed non sensurus impendium. Donauit alius: sed toto patrimonio cessurus. Summa eadem est: beneficium idem non est. Etiam nunc adijce. Hic pecuniam pro addicto dependit: sed cum illam domo protulisset. Ille dedit eadem: sed mutuum sumpsit, aut rogauit, & se obligari ingenti merito passus est. Eodem existimas loco esse illum, qui beneficium ex facili largitus est: & hunc, qui accepit, ut daret? Tempore quaedam magna fiunt, non summa. Beneficium est donata possessio, cuius fertilitas laxare possit annonam, Beneficium est, vni in fame panis. Beneficium est, donare regiones, per quas multa flumina & nauigabilia decurrant, Beneficium est, arenibus siti, & vix spiritum per siccas fauces ducentibus monstrare fontem. Quis inter se ista comparabit? Quis expendet? Difficilis est sententia, quae non rem, sed vim rei quaerit. Eadem licet sint, aliter data, non idem pendunt. Dedit mihi hic beneficium: sed non libenter, sed dedisse se questus est, sed superbius me quam solebat, aspexit: sed tam tarde dedit, ut plus praestiturus fuerit, si cito negasset. Horum quomodo iudex inibit aestimationem, cum sermo & dubitatio, & vultus meriti gratia destruant?

CAP. VIII.

Quid quod quaedam beneficia vocantur, quia nimis concupiscuntur: quaedam non sunt ex hac vulgari nota, sed maiora, etiam si minus apparent? Beneficium vocas, dedisse potentis populi ciuitatem, in quatuordecim gradus deduxisse, & defendisse capitis reum: quid vtilia suauitate? quid retinuisse, ne in scelus rueret: quid gladium excussisse morituro? quid efficacibus remedijs rescessisse lugentem? & quos desiderabat volentem sequi, ad vitae consilium reduxisse? Quid assedisse aegro, & cum valetudo eius ac salus momentis constaret, excepisse idonea cibo tempora, & cadentes venas vino refecisse, & medicum adduxisse morienti? Haec quis aestimabit? quis similibus beneficijs iubebit beneficia pensari? Donauit tibi domum: sed ego tuam supra te ruere praedixi. Dedit tibi patrimonium: sed ego naufrago tabulam. Pugnavit pro te, & vulnera excepit: at ego vitam sibi silentio dedi. Cum aliter beneficium detur, aliter reddatur, paria facere difficile est.

CAP. X.

Dies praeterea beneficio reddendo non dicitur, sicut pecuniae creditae. Itaque potest, qui nondum reddidit, reddere. Dicit enim, intra quod tempus deprehendatur ingratus. Maxima beneficia probationem non habent. Saepè intra tacitam duorum conscientiam latent. An hoc inducimus, ut ne demus beneficia sine teste? Quam deinde poenam ingratis constituamus? Vnam omnibus, cum disparia beneficia sint: Inaequalem & pro cuiusque beneficio maiorem, aut minorem? Age, intra pecuniam versabitur taxatio: quid quod quaedam beneficia vitae sunt, & maiora vita? His quae pronuntiabitur poena? Minor beneficij? Iniqua est. Par & capitalis? Quid inhumanius, quam cruentos esse beneficiorum exitus?

CAP. XI.

Quaedam, inquit, priuilegia parentibus data sunt, Quomodo horum extra ordinem habita ratio est, sic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum condicionem sacrauimus, quia expedit liberos tolli. Sollicitandi ad hunc laborem erant incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige ipse tecum. Si deceptus es, quaere dignum, adiuua. In liberis tollendis nihil iudicio tollentium licet: tota res voti est. Itaque ut aequiore animo adirent aleam, danda illis aliqua potestas fuit. Deinde alia condicio est parentum, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus daturique sunt. Nec est periculum, ne dedisse se illis mentiantur. In ceteris quaeri debet, non tantum an receperint, sed an dederint. Horum in confesso merita sunt: & quia vile est iuuentui regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus, sub quorum custodia contineatur. Deinde om-

de omnium parentum vnum erat beneficium. Itaque aestimari semel potuit. Alia diuersa sunt & diffimilia, infinitis inter se intervallis distantia. Itaque sub nullam regulam cadere potuerunt: cum aequius esset omnia relinqui, quam omnia aequari.

C A P. XII.

Quaedam magno dantibus constant: quaedam accipientibus magna sunt: sed gratuita tribuentibus: quaedam amicis data, quaedam ignotis. Plus est, quamuis idem detur, si ei detur, quem nosse a tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille solatia. Inuenies, qui nihil putet esse iucundius, nihil maius, quam habere in quo calamitas acquiescat. Inuenies rursus, qui dignitati suae, quam securitati, consuli malit: est qui plus ei debere se iudicat, per quem tutior est, quam ei per quem honestior. Proinde ista maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex aut ad haec, aut ad illa inclinatus animo. Praeterea creditorem mihi ipse eligo. Beneficium saepe ab eo accipio, a quo nolo, & aliquando ignoras obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium infcio, & si sciuisset, non accepturo, impositum est: non vocabis eum, qui vnicuique acceptum non reddidit?

C A P. XIII.

Aliquis dedit mihi beneficium, sed idem postea fecit iniuriam. Vtrum vno munere ad patientiam omnium iniuriarum astringor: an perinde erit ac si gratiam retulerim, quia beneficium suum ipse infrequenti iniuria rescidit? Quomodo deinde aestimabis, vtrum plus sit quod accepit, an id quo laesus est? Dies me deficiet, omnes difficultates persequi tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec infitiores eorum afficiendo poena. Sed illud quoque tibi e contrario occurrit. Multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, si periculum causae dicendae adituri erunt, & innocentiam sollicitiore habituri loco. Deinde erimus per hoc ipsi quoque ad danda tardiores. Nemo enim libenter dat inuitis: sed quicumque ad beneficiendum bonitate inuitatus est, & ipsa pulchritudine rei, etiam libentius dabit, nihil debituris, nisi quod volent. Minuitur enim gloria eius officij, cui diligenter cautum est.

C A P. XIII.

Einde pauciora erunt beneficia, sed veriora. Quid autem mali est, inhiberi beneficiorum temeritate? Hoc enim ipsum secuti sunt, qui nullam legem huic constituerunt, vt circumspiciuntur donarem, circumspiciunt eligemus eos, in quos merita conferrentur. Etiam atque etiam cui des considera. Nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, si existimas succurrerem tibi iudice. Nulla lex te in integrum restituet. Solam accipientis fidem specta. Hoc modo beneficia auctoritatem suam tenent, & magnifica sunt. Pollues illa, si materiam litium feceris. Aequissima vox est, & ius gentium prae se ferens, Redde quod debes. Haec turpissima est in beneficio, Redde. Quid reddet? Vitam, inquam, debet, dignitatem, securitatem, sanitatem. Reddi maxima quaeque non possunt. Aut pro his, inquit, aliquid quod tanti sit. Hoc est quod dicebam, interituram tantae rei dignitatem, si beneficium mercedem facimus. Non est incitandus animus ad auaritiā, ad querelas, ad discordiam: sua sponte in ista fertur. Quantum possumus restitamus, & querendi occasiones amputemus.

C A P. XV.

Vtinam quidem persuadere possemus, vt pecunias, creditas tantum a volentibus acciperent. Vtinam nulla stipulatio emptorem venditori obligaret: nec pacta conuentaque impressis signis custodirentur: fides potius illa seruaret, & aequum colens animus. Sed necessaria optimis praetulerunt, & cogere fidem quam spectare malunt. Adhibentur ab vtraque parte testes. Ille per tabulas plurium nomina interpositus pararijs facit. Ille non est interrogatione contentus, nisi rem manu sua tenuit. O turpem huic generi fraudis ac nequitiae publicae confessionem, annulis nostris plus quam animis creditur. In quid isti viri ornati adhibiti sunt? in quid imprimunt signa? Nempe ne ille neget accepisse se, quod accepit. Hos incorruptos viros & vindices veritatis existimas? At his ipsis statim non aliter pecuniae committentur. Ita non honestius erat a quibusdam fidem falli, quam ab omnibus perfidiam timeri? Hoc vnum deest auaritiae, vt beneficia sine sponse non demus. Generosi animi & magnifici est, iuuare & prodesse. Qui dat beneficia, deos imitatur: qui repetit, feneratores. Quid illos, dum vindicamus, in turbam sordidissimam redigimus?

C A P. XVI.

Plures, inquit, ingrati erunt, si nulla aduersus ingratum datur actio. Immo pauciores: quia maiore delectu dabuntur beneficia. Deinde non expedit notum omnibus fieri, quam multi ingrati sint. Pudorem enim rei tollet multitudo peccantium, & desinet esse probri loco commune maledictum. Nunquid iam vlla repudio erubescit, postquam illustres quaedam ac nobiles feminae, non consulum numero, sed maritorum annos suos computant, & exeunt matrimonij causa, nubunt repudij? Tā diu istud timebatur, quam diu rarum erat. Quia vero nulla sine diuortio acta sunt, quod saepe audiebant, facere didicerunt. Nunquid iam vllus adulterij pudor est, postquam eo ventum est, vt nulla virum habeat, nisi vt adulterum irritet? Argumentum est deformitatis pudicitia. Quam inuenies tam miseram, tam sordidam, vt illi satis sit vnum adulterorum par: nisi singulis diuisit horas, & non sufficit dies omnibus: nisi ad alium gestata est, apud alium mansit? Infrunita & antiqua est, quae nescit matrimonij vocari vnus adulterium. Quomodo horum delictorum iam enauit pudor, postquam res latius euagata est: ita ingratos plures efficies & audaciores, si numerare se coeperint.

C A P.

C A P. XVII.

Quid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? Quid malignus? Quid avarus? Quid impotens? Quid crudelis? Impunita tu credis esse, quae inuisa sunt? Aut vllum supplicium grauius existimas publico odio? Poena est, quod non audeat ab vlllo beneficium accipere, quod non audeat vlli dare, quod omnium designatur oculis, aut designari se iudicat, quod intellectu optima rei ac dulcissima amisit. An tu infelicem vocas, qui caret acie oculorum, cuius aures morbus obstruxit: non vocas miserum eum, qui sensum beneficiorum amisit? Testes ingratorum omnium deos metuit, vrit illum & angit intercepti beneficij conscientia: deniq. satis haec ipsa poena magna est, quod rei (vt dicebam) iucundissima fructum non percipit. At quem iuuat accepisse, aequali perpetuaque voluptate fruitur: & animum eius a quo accepit, non rem intuens graudet. Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel. Comparari autem potest vtriusque vita: cum alter tristis sit & sollicitus, qualis esse infitator ac fraudulentus solet: apud quem non parentum, qui debet, honor est, non educatoris, non praeceptorum: alter laetus, hilaris, occasionem referendae gratiae expectans, & ex hoc ipso affectu gaudij grande percipiens, nec quaerens quomodo decoquat, sed quemadmodum plenius vberiusque respondeat, non solum parentibus & amicis, sed humilioribus quoque personis. Nam etiam si a seruo suo beneficium accepit, aestimat non a quo, sed quid accepit.

C A P. XVIII.

Quanquam quaeritur a quibusdam, sicut ab Hecatonē, an beneficium dare seruo domino possit. Sunt enim qui ita distinguant, Quaedam beneficia esse, quaedam officia, quaedam ministeria. Beneficium esse, quod alienus det. Alienus est, qui potuit sine reprehensione cessare. Officium esse filij, vxoris, & earum personarum, quas necessitudo suscitatur, & ferre opem iubet. Ministerium esse serui, quod condicio sua eo loco posuit, vt nihil eorum quae praestat, imputet superiori. Propter ea seruos qui negat dare aliquando beneficium, ignarus est iuris humani. Refert enim cuius animi sit, qui praestat, non cuius status. Nulli praeculsa virtus est, omnibus patet, omnes admittit, omnes inuitat, ingenuos, libertinos, seruos, reges, & exules. Non eligit domū, nec censum: nudo homine contenta est. Quid enim erat tuti aduersus repentina, quid animus magnus promitteret sibi, si certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium seruo domino, nec regi quisquam suo, nec duci suo miles. Quid enim interest, quali quisque teneatur imperio, si summo tenetur? Nam si seruo, quo minus in nomen meriti perueniat, ne cessitas obest, & patiendi vltima timor: idem istud obstat, & ei qui regem habet, & ei qui ducem: quoniam quamquam sub dispari titulo, paria in illos licent. At qui dant regibus suis, dant imperatoribus beneficia: ergo & dominis. Potest seruus iustus esse, potest fortis, potest magnanimus: ergo & beneficium dare potest. Nam & hoc virtutis est, adeoque dominis serui beneficia possunt dare, vt ipsos saepe beneficia sua fecerint. Non est dubium, quin seruus beneficium dare possit cui libet: quare ergo non & domino suo possit?

C A P. XVIII.

Quia non potest, inquit, creditor domini sui fieri, si pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum suum obligat. Peregrinantem sequitur, aegro ministrat, & labore summo colit. Omnia tamē ista quae alio praestante beneficia dicerentur, praestante seruo ministeria sunt. Beneficium enim id est, quod quis dedit, cum illi liceret & non dare. Seruus autem non habet negandi potestatem. Ita non praestat, sed parat. Nec id se fecisse iactat, quod non facere non potuit. Etiam sub ista lege vincam, & eo perducam seruum, vt in multa liber sit. Interim dic mihi, si tibi ostendero aliquem seruum pro salute domini sui sine respectu sui dimicantem, & confossum vulneribus, reliquias tamen sanguinis ab ipsis vitibus fundentem, & vt ille effugiendi tempus habeat, moram sua morte quaerentem: hunc tu negabis beneficium dedisse, quia seruus est? Si tibi ostendero aliquem, vt secreta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis terribus minis, nullis cruciatibus victum, auerit ille quantum potuit, suspensiones quaerentis, & impendisse spiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dedisse, quia seruus est? Vide ne eo maius sit quo rarius est exemplum virtutis in seruis: eoque gratius, quod cum fere inuisa imperia sint, & omnis necessitas grauis, commune seruitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideo beneficium non est, quia a seruo profectum est: sed ideo maius, quia deterrere ab illo nec seruitus quidem potuit.

C A P. XX.

Erret, si quis existimat seruitutem in totum hominem descendere. Pars melior eius excepta est. Corpora obnoxia sunt & adscripta dominis: mens quidem sui iuris, quae adeo libera & vaga est, vt ne ab hoc quidem carcere cui inclusa est, teneri queat, quo minus impetu suo vtatur, & ingentia agat, & in infinitum comes caelestibus exeat. Corpus itaque est, quod domino fortuna tradidit. Hoc emitur, hoc venditur. Interior illa pars incipio dari non potest. Ab hac quicquid venit, liberum est. Non enim aut nos omnia iubere possumus, aut in omnia serui parere coguntur. Contra rempublicam imperata non facient, nulli sceleri manus commodabunt.

C A P. XXI.

Quaedam sunt quae leges nec iubent, nec vetant facere: in his seruus materiam beneficij habet. Quamdiu praestatur, quod a seruis exigi solet, ministerium est: vbi plus quam quod seruo necessesse est.

se est, beneficium. Vbi in affectum amici transit, desinit vocari ministerium. Est aliquid quod dominus praestare seruo debeat, vt cibaria, vestiarius. Nemo hoc dixit beneficium. At indultit, liberalius educavit, artes erudiuntur ingenii, tradidit, beneficium est. Idem e contrario fit in persona serui. Quicquid est quod seruilis officij formeliam excedit, quod non ex imperio, sed ex voluntate praestatur, beneficium est: si modo tantum est, vt hoc vocari poterit, quolibet alio praestante.

C A P. XXII.

Seruus (vt placet Chryssippo) perpetuus mercenarius est. Quemadmodum ille beneficium dat, vbi plus praestet quam quod operis locauit: sic seruus vbi benevolentia erga dominum fortunae suae modum transit, & alius aliquid ausus, quod etiam felicius nato decori esset, & spem domini antecessit, beneficium est intra domum inuentum. An aequum tibi videtur, quibus, si minus debito faciant, irascimur, non haberi gratiam, si plus debito solitoque fecerint? Vis scire, quando non sit beneficium? Vbi dici potest, Quid si nollet? Vbi vero id praestet, quod nolle licuit, voluisse laudandum est. Inter se contraria sunt, beneficium & iniuria. Potest dare beneficium domino, si a domino iniuriam potest accipere. At qui de iniurijs dominorum in seruos, qui audiat, positus est, qui & saeuitiam & libidinem, & in praebendis ad victum necessarijs auaritiam compestat. Quid ergo? Beneficium dominus a seruo accipit? Immo homo ab homine. Denique quod in illius potestate fuit, fecit. Beneficium domino dedit. Ne a seruo acciperis, in tua potestate est. Quis autem tantus est, quem non fortuna indigere etiam in finis cogat? Multa iam beneficiorum exempla referam, & dissimilia, & quaedam inter se contraria. Dedit aliquis domino suo vitam, dedit mortem, seruauit petiturum, & hoc si parum est, pereundo seruauit. Alius mortem domini adiunxit, alius decepit.

C A P. XXIII.

Claudius Quadrigarius in duo & vicefimo annalium tradidit, cum obsideretur Adrumetum, & iam ad summam desperationem ventum esset, duos seruos ad hostem transfugisse, & operae pretium fecisse. Deinde vrbe capta, passim discurrere victore, illos per nota itinera ad domum in qua seruerant, praecurrisse, & dominam suam ante se egisse, & querentibus quae nam esset, dominam, & quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis duci, professos esse. Educiam deinde extra muros summa cura celasse, donec hostilis ira consideret. Deinde vt fatiatus miles ad Romanos mores cito redijt, illos quoque ad suos redisse, & dominam sibi ipsos dedisse. Manumisit vtrumque euestigio illa: nec indignata est ab his se vitam accepisse, in quos vitae necisque potestatem habuisset. Potuit sibi hoc vel magis gratulari, aliter enim seruata munus nota & vulgaris clementiae habuisset: sic seruata, nobilis fabula, & exemplum dominarum fuit. In tanta confusione captae ciuitatis, cum sibi quisque consuleret, omnes ab illa praeter transfugas fugerunt. At hi, vt ostenderent quo animo facta esset prior illa transitio, a victoribus ad captiuam transfugerunt, personam parricidarum ferentes, quod in illo beneficio maximum fuit, tanti iudicauerunt, ne domina occideretur, videri dominam occidisse. Non est, mihi crede, non est seruilis animi, egregium factum fama sceleris emisse. C. Vettius praetor Marforum ducebatur ad Romanum imperatorem. Seruus eius gladium militi ipsi, a quo traheretur, eduxit, & primum dominum occidit. Deinde: Tempus est, inquit, me & mihi consulere: iam dominum manumisi: atque ita se vno ictu transegit. Da mihi quenquam, qui magnificentius dominum seruauerit.

C A P. XXIII.

Orfinium Caesar obsidebat. Tenebatur inclusus Domitius. Imperauit medico, eidemq. seruo suo, vt sibi venenum daret. Cum tergiversantem videret: Quid cunctaris, inquit, tanquam tua in potestate totum istud sit: mortem rogo armatus. Tum ille promisit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cum sopitus esset, accessit ad filium eius. Iube me, inquit, adseruari, dum ex euentu intelligis, an venenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, & seruatus a Caesare est. Prior tamen illum seruus seruauerat.

C A P. XXV.

Bello ciuili proscripsum dominum seruus abscondit: & cum annulos eius sibi aptasset, ac vestem induisset, speculatoribus occurrit: nihil se deprecari, quo minus imperata peragerent, dixit: & deinde ceruicem porrexit. Quanti viri est, pro domino eo tempore mori velle, quo erat rara fides, dominum mori nolle: in publica crudelitate mitem inueniri, in publica perfidia fidelem? cum praemia proditiouis ingentia ostendantur, praemium fidei, mortem concupiscere?

C A P. XXVI.

Noti saeculi exempla non praeteribo. Sub Tiberio Caesare fuit accusandi frequens, & paene publica rabies, quae omni ciuili bello grauius togatam ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas iocantium. Nihil erat tutum. Omnis saeuendi placebat occasio. Nec iam reorum expectabatur euentus, cum esset vnus. Cenabat Paulus praetorius in conuiuio quodam, imaginem Tiberij Caesari habens, ectypam, & eminente gemma. Rem ineptissimam fecero, si nunc verba quaesero, quemadmodum dicam illum matellam sumpsisse. Quod factum simul & Maro ex notis illius temporis vestigatoribus notauit. At seruus eius cui neciebantur insidiae, ei ebrio annulum extraxit. Et cum Maro conuiuas testaretur, adnotam esse imaginem obscurois, & iam subscriptionem componeret, ostendit in manu sua seruus annulum. Si quis hunc seruum vocat, & illum conuiuiam vocabit.

C A P.

C A P. XXVII.

SVB diuo Augusto nondum hominibus verba sua periculosa erant, iam molesta. Rufus vir ordinis senatorij inter cenam optauerat, ne Caesar saluus rediret ex ea peregrinatione quam parabat: & adiecerat, idem omnes & tauros, & vitulos optare. Fuerunt qui illa diligenter audirent. Vt primum diluxit, seruus qui cenanti ad pedes steterat, narrat quae inter cenam ebrius dixisset. Hortatur eum, vt Caesarem occupet, atque ipse se deferat. Vt consilio, descendenti Caesari occurrit. Et cum malam mentem habuisset se se pridie iurasset, id vt in se & filios suos recideret, optauit, & Caesarem vt ignosceret sibi, rediretq. in gratiam secum, rogauit. Cum dixisset se Caesarem facere: Nemo, inquit, crederet te mecum in gratiam redisset, nisi aliquid mihi donaueris: petitque non fastidendam a propicio summam: & impetrauit. Caesar, ait: Mea causa dabo operam, ne vnquam tibi irascar. Honeste Caesar quod ignonit, quod liberalitatem clementiae adiecit. Quicumque hoc audiuerit exemplum, necesse est Caesarem laudare, sed cum seruum ante laudauerit. Non expectas, vt tibi narrem manumillum, qui hoc fecerat. Nec tamen gratis. Pecunia pro libertate eius Caesar numerauit.

C A P. XXVIII.

Post tot exempla non est dubium, quin beneficium aliquando a seruo dominus accipiat. Quare potius persona rem minuat, quam personam res ipsa cohonestet? Eadem omnibus principia, eademq. origo. Nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingenium, & artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiae suae longo ordine ac multis stemmatum illigata flexuris in parte prima aedium collocant, noti magis quam nobiles sunt. Vnus omnium parens mundus est, siue per splendor, siue per fordidos gradus: ad hunc prima cuiusque origo perducitur. Non est, quod te isti decipiant, cum maiores suos recensent. Vbiunque defecit nomen illustre, illico deum fingunt. Neminem despereris, etiam si circa illud obsoleta sunt nomina, & parum indulgente adiuta fortuna: siue libertini ante nos habentur, siue serui, siue exterarum gentium homines. Erigite audacter animos: & quicquid in medio fordidi iacet, trasilite. Expectat vos in summo magna nobilitas. Quid superbia in tantam vanitatem attollimur, vt beneficia a seruis indignemur accipere, & fortem eorum spectamus, oblitum meritorij? Seruum tu quenquam vocas, libidinis & gulae seruus, & adulterae, immo adulterarum commune mancipium? Seruum vocas quenquam? Quo tandem ab istis gerulis raperis, cubile istud tuum circumferentibus? Quo te penulati isti in militum & quidem non vulgarem cultum subornati? Quid, inquam, te isti efferunt? ad ostium alicuius ostiarij, ad hortos alicuius, ne ordinarium quidem habentis officium. Et deinde negas tibi beneficium a seruo tuo posse dari, cui osculum alieni serui beneficium est? Quae est tanta animi discordia? Eodem tempore seruos despicias & colis. Imperiosus intra limen atq. impotens, humilis foris: & tam contemptus, quam contemnens. Neque enim vlli magis abijciunt animos, quam qui improbe tollunt: nullique ad calcandos alios paratiores, quam qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

C A P. XXVIII.

Incenda haec fuerunt ad contundendam insolentiam hominum ex fortuna pendentium, vindicando liberi maiora beneficia dare parentibus suis possint, quam acceperint. Illud conceditur, multos filios maiores potentioresque extitisse, quam parentes suos, aequo illud meliores fuisse. Quod si constat, potest fieri, vt meliora tribuerint: cum & fortuna illis maior esset, & melior voluntas. Quicquid, inquit, est, quod dat patri filius, vtique minus est: quia haec ipsam dandi facultatem patri debet. Ita nunquam beneficio vincitur, cuius beneficium est ipsum, quod vincitur. Primum quaedam initium ab alijs trahunt, & tamen initijs suis maiora sunt. Nec ideo aliquid non est maius eo a quo cepit: quia non potuisset in tantum procedere, nisi coepisset. Nulla non res principia sua magno gradu transit. Semina omnium rerum causa sunt: & tamen minimae partes sunt eorum, quae gignunt. Aspice Rhenum, aspice Euphratem, omnes denique in clytos amnes. quid sunt, si illos illic vnde effluunt aestimes? Quicquid est quo timentur, quo nominantur, in processu parauerunt. Tolle radicem. nemora non surgent, nec tanti montes vestientur. Aspice trabes, siue proceritatem aestimes, altissimas, siue crassitudinem spatiumque ramorum, latissime fufas, quantum est his comparatum illud, quod radix tenui fibra complectitur? Innituntur fundamentis suis templa, & illa vrbs moenia: tamen quae in firmamentum totius operis iacta sunt, latent. Idem in ceteris euenit. Principia sua semper sequens magnitudo obruit. No potuissim quicquam consequi, nisi parentum beneficium antecessisset. Sed non ideo quicquid consecutus sum minus est eo, sine quo consecutus non essem. Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum quae consilio ac manu gero, facere potuissim, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam ciuili ac militari industria merui: nunquid tamen ideo maximis operibus praeferes nutricis officium? At quid interest, cum aequae sine nutricis beneficio, quam sine patris, non potuerim ad vltiora procedere?

C A P. XXX.

Quod si initio meo quicquid iam possum debeo, cogita non esse initium mei patrem, ne auum quidem. Semper enim erit vltorius aliquid, ex quo originis proximae origo descendat. Atqui nemo dicitur plus debere ignotis, & vltra memoriam potius maioribus, quam patri. Plus autem debeo, si hoc ipsum quod genuit me pater meus, maioribus suis debet. Quicquid praestiti patri, etiam si magnum est

infra

intra muros eade
est regula

exemplum fidei
seruitutis

seruus medicus

infra aestimationem paterni muneris est: quia non essem, si non genuisset. Illo modo etiam si quis patrem meum aegrum ac moriturum sanauerit, nihil praestare ei potero, quod non beneficio eius minus sit. Non enim genuisset me pater, ni sanatus esset. Sed vide, ne illud verius sit aestimari, an id quod potui, & id quod feci, meum sit, meum virium, meae voluntatis. Illud quod natus sum, per se intueri quale sit. Animaduertis exiguum & incertum, & boni malique communem materiam, sine dubio primum ad omnia gradum: sed non ideo maiorem omnibus, quia primum. Seruauit patrem, & ad summam prouexit dignitatem, & principem urbis suae feci: nec tantum rebus à me gestis nobilitati, sed ipsi quoque generum ingentem ac facilem, nec tutam minus, quam gloriosam dedi materiam. Honores, opes, quicquid humanos ad se animos rapit, congesti: & cum supra omnes starem, infra illum steti. Dic nunc, Hoc ipsum, quod ista potuisti, patris munus est. Respondebo tibi, Est prorsus, si ad ista facienda nasci satis est. Sed si ad bene viuendum minima portio est viuere, & id tribuisti, quod cum feris mihi & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiã foedissimis commune est, noli tibi asserere, quod non ex tuis beneficijs, etiam si non sine tuis, oritur. Puta me vitam pro vita reddidisse. Sic quoque munus tuum vici, cum ego dederim sentienti, sentiens me dare: cum vitam tibi non voluptatis meae causa, aut certe per voluptatem dederim: cum tanto maius sit retinere spiritum, quam accipere, quanto leuius mori ante mortis metum.

C A P. XXXI.

EGO vitam dedi statim illa vsuro: tu nescituro, an viuerem. Ego vitam dedi, mortem timenti: tu vitam dedisti, ut mori possem. Ego vitam tibi dedi consummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuisti, onus alienum. Vis scire quam non sit magnum beneficium, vitam sic dare? Si exposuisses, nempe iniuria erat genuisse, quo quidem colligo, minimum esse beneficium, patris matrisque concubitu: nisi accesserint alia, quae prosequerentur hoc initium muneris, & alijs officijs ratum facerent. Non est bonum viuere, sed bene viuere. At bene viuere. Sed potui & male. Ita hoc tantum est tuum, quod viuo. Si vitam imputas mihi per se, nudam, egentem consilij, & id ut magnum bonum iactas, cogita te mihi imputare muscarum ac vermium bonum. Deinde, ut nihil aliud dicam, quam bonis artibus me studuisse ut cursum ad rectum iter vitae dirigerem, si bene viuo, ipso beneficio maius quam quod dederas, recepi. Tu enim me mihi rudem & imperitum dedisti: ego tibi filium, qualem genuisse gauderes.

C A P. XXXII.

ALUIT me pater, si idem praesto, plus reddo: quia non tantum ali se, sed a filio ali gaudet, & maiore ex animo meo, quam ex ipsa re, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantum meum perueniunt. Quid si quis intantum processit, ut aut eloquentia per gentes enotesceret, aut iustitia, aut bellicis rebus, & patri quoque ingentem circumfunderet famam, tenebrasque natalium suorum clara luce discerneret: non inaeestimabile in parentes suos beneficium contulit? An quisquam Aristonem & Gryllum, nisi propter Xenophontem ac Platonem filios nosset? Sophroniscum Socrates expirare non patitur. Ceteros enumerare longum est, qui viuunt ob nullam causam aliam, quam quod illos liberorum eximia virus tradidit posteris. Vtrum maius beneficium dedit M. Agrippae pater, ne post Agrippam quidem notus: an patri dedit Agrippa, nauali corona insignis, vnicum adeptus inter dona militaria decus, qui tot in vrbe maxima opera excitauit, quae & priorem magnificentiam vincerent, & nulla postea vincerent? Vtrum Octauius maius vllum beneficium dedit filio, an patri diuus Augustus, quamuis illum vmbra adoptiuu patris abscondit? Quantam cepisset voluptatem, si illum, post debellata arma ciuilia, vidisset securae paci praesidentem, non agnoscens bonum suum, nec satis credens, quoties respexisset ad se, potuisse illum virum in domo sua nasci. Quid nunc ceteros persequar, quos iam consumpsisset obliuio, nisi illos filiorum gloria e tenebris eruisset, & adhuc in luce retineret? Deinde non quaerimus, num quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quam a patre acceperat: sed an possit aliquis maiora reddere. Etiam quae reuli exempla, nondum satisfaciunt, nec beneficia parentum suorum supermicant: capit tamen hoc natura, quod nondum vlla aetas tulit. Si singula paternorum meritorum magnitudinem exuperare non possunt, plura in vnum congesta superabunt.

C A P. XXXIII.

SERUAUIT in bello patrem Scipio, & praetextatus in hostes equum concitauit: parum est, quod ut perueniret ad patrem, tot pericula, tot maximos duces cum maxime prementia contempsit, tot oppositas difficultates, quod ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit, quod annos suos transiuit. Adijce, ut idem patrem reum defendat, & conspirationi inimicorum potentium eripiat: ut alterum illi consulatum, ac tertium, aliosque honores etiam consularibus concupiscendos congerat, ut pauperi raptas belli iure opes tradat, & quod est militaribus viris speciosissimum, diuitem illum spolij etiam hostilibus faciat. Si adhuc parum est, adijce ut prouincias, & extraordinaria imperia continet: adijce ut dirutis maximis urbibus, Romani imperij sine aemulo ad ortus occasusque venturi defensor & conditor, maiorem nobilitatem nobili viro adijciat. Dic Scipionis patrem: haud dubium est, quin generandi vulgare beneficium vicerit eximia pietas & virtus, ipsi vrbi nescio, vtrum maius praestitum asserens, an decus.

C A P. XXXIII.

DEINDE, si hoc parum est, finge aliquem tormenta patris discussisse, finge in se transulisse. Licet tibi in quantum velis extendere beneficia filij, cum paternum munus & simplex sit, & facile, nec danti voluntarium.

voluntarium. Quid necesse est multis? Dedit etiam quibus dedisse se nescit. In quo confortem habet, in quo spectauit legem patriam, praemia patrum, domus ac familiae perpetuitatem, omnia potius quam eum cui dabat. Quid si quis sapientiam consecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc disputabimus, an maius aliquid dederit quam acceperat: cum vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantum vitam? Sed patris, inquit, beneficium est, quicquid facis, quicquid praestare illi potes. Et praeceptoris mei, quod institutis liberalibus profeci. Ipsos tamen qui tradiderunt illa, transcendimus, utique eos, qui prima elementa docuerunt. Et quamuis sine illis nemo quicquam assequi posset, non tamen quantumcumque quis assecutus est, infra illos est. Multum inter prima ac maxima interest. Nec ideo prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt.

C A P. XXXV.

IA M tempus est quaedam ex nostra (ut ita dicam) moneta proferri. Qui id beneficium dedit, quo est aliquid melius, potest vinci. Pater dedit filio vitam, est autem aliquid vita melius: ita pater vinci potest, quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiamnum qui dedit alicui vitam, si semel & iterum liberatus est mortis periculo, maius accepit beneficium, quam dedit. Pater autem vitam dedit. Potest ergo, si saepius periculo mortis liberatus à filio fuerit, maius beneficium accipere, quam dedit. Qui beneficium accipit, maius accipit, quo magis eo indiget. Magis autem indiget vita qui viuit, quam qui natus non est, ut qui ne indigere quidem omnino possit. Maius ergo beneficium accipit pater, si vitam a filio accepit, quam filius a patre, quod natus est. Patris beneficia vinci a filijs beneficijs non possunt. Quare? quia vitam accepit a patre: quam nisi accepisset, nulla dare beneficia potuisset. Hoc commune est patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui. Non potuissent enim referre gratiam, nisi vitam accepissent. Ergo nec medico in maius gratia referri potest, solet enim & medicus vitam dare: nec nauatae, si naufragum sustulit. At qui & horum & aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci possunt: ergo & patrum possunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficijs adiuuandum esset, ego autem beneficium illi dedi, quod nullus adiutorio egeret, maius dedi quam accepi. Pater filio vitam dedit perituram, nisi multa accessissent, quae illam tuerentur. Filius patri si dedit vitam, dedit eam, quae nullius desideraret auxilium, in hoc, ut permaneret. Ergo maius beneficium accepit a filio pater, qui vitam accepit, quam illi dederat.

C A P. XXXVI.

HAEC non destruunt parentum venerationem, nec deteriores illis liberos faciunt, immo etiam meliores. Natura enim gloriosa est virtus, & anteire priores cupit. Alacrior erit pietas, si ad reddenda beneficia cum vincendi spe venerit. Id si patribus idem volentibus contigerit (quoniam pluraque sunt, in quibus nostro bono vincimur) vnde certamen tam optabile, vnde tantam felicitatem parentibus, ut factum se ipsos filiorum beneficijs impares? Nisi hoc ita iudicamus, excusationem damus liberis: & illos segniores ad referendam gratiam facimus, quibus stimulos adiacere debemus, & dicere, Hoc agite optimi iuuenes, proposita est inter parentes ac liberos honesta contentio: dederint maiora, an receperint. Non ideo vicerunt, quia occupauerunt. Sumite modo animam, quale decet, & deficere nolite, ut vincatis optate. Nec desunt tam pulchro certamini duces, qui ad similia vos cohortentur, ac per vestigia sua ire ad victoriam saepe iam partem ex parentibus, iubeant.

C A P. XXXVII.

VICIT Aeneas patrem: ipse eius in infantia leue tutumque gestamen, grauem senio, per media hostium agmina, & per cadentis circa se vrbs ruinas ferens, cum complexus sacra ac penates deos religiosus senex non simplici vadentem sarcina premeret: tulit illum per ignes, & quid non pietas potest? pertulit, colendumque inter conditores Romani imperij posuit. Vicere Siculi iuuenes, cum Aetna maiore vi peragitata, in vrbes in agros, in magnam insulae partem effudisset incendium, vixerunt parentes suos. Discedisse creditum est ignes, & vtrinque flamma recedente limitem ad apertum, per quem transcurrerent iuuenes dignissimi, qui magna tuto auderent. Vicit Antigonus: qui cum ingenti proelio superasset hostem, praemium belli ad patrem transtulit, & imperium illi Cypri tradidit. Hoc est regnum, nolle regnare, cum possis. Vicit patrem Imperiosum T. Manlius: qui cum ad tempus relegatus esset a patre, ob adolescentiam brutam ac hebetem, ad tribunum plebis, qui patri suo dixerat diem, venit: petitoque tempore quod ille dederat, sperans fore proditorem parentis inuisi, & bene meruisse se de iuvene, cuius exilium pro grauissimo crimine inter alia Manlio obieciat: nactus adolescens secretum, stringit occultatum sinu ferrum, & Nisi iuras, inquit, te diem patri remisurum, hoc te gladio transfodiam. In tua potestate est, vtro modo pater meus accusatorem non habeat. Iurauit tribunus: nec se fellit, & causam accusationis remissae conitioni reddidit. Nulli alij licuit impune tribunum in ordinem redigere.

C A P. XXXVIII.

ALIA ex alijs exempla subeunt eorum, qui parentes suos periculis eripuerunt, qui ex infimo ad summum protulerunt, & e plebe acruoq. ignobili nunquam tacendos saeculis dederunt. Nulla vi verborum, nulla ingenij facultate exprimi potest, quantum opus sit, quam laudabile, quamque nunquam a memoria hominum exiturum, posse hoc dicere: Parentibus meis parui, cessi: imperio eorum, siue aequum, siue iniquum fuit, obsequentem submissumque me praebui: ad hoc vnum contumax fui, ne beneficijs vincerer. Certate obsecro vos, & fusi quoque resituite aciem. Felices, qui vicerint: felices, qui vincuntur. Quid eo adolescente praeclarius, qui sibi ipsi dicere potuit, neque enim fas est alteri dicere: Patrem meum beneficijs vici? Quid eo fortunatius senex, qui omnibus vbiq. praedica bit, a filio suo se beneficijs victum? Quid autem est felicitas, quam sibi cedere?

LIBRI TERTII FINIS.

C M. ANTO.

*Beneficia a filijs
in patris collata*

M. ANTONII MURETI AD
TERTIVM LIBRVM SENECAE
DE BENEFICIIS NOTAE.

VITIOSI oculi sunt qui lucem reformidant, caeci qui non vident.] *Vox oculi abest a libro vetere: & ita scriptum est Vitiosi ut aliquid erasum esse appareat. Caecos quoque oculos nusquam alibi legi. Puto igitur totum hunc locum ita legendum esse, Lusitiosi sunt qui lucem reformidant, caeci qui non vident.*

Ab hostibus tantum res repetierunt.] *Ineptissime legebant alij, Ab hostibus tantum res petierunt. Res repeti solitas per faciales, antequam cuiquam populo bellum indiceretur, norunt, quicunque prioribus labris h floriam Romanam attingerunt.*

Excepta Medorum gente.] *Ita hunc locum emendandum esse docui capite tertio libri duodecimi variarum lectionum.*

Gratum hominem.] *Legendum puto, Gratum animum.*

Praeterea quaecumque.] *Huic loco quomodo medicina facienda sit alij fortassis acutiores videbunt. mihi nihil, quod satis placeat, in mentem venit.*

Ex turba selectorum.] *Ita vocabantur decuriae quaedam iudicum: quos praetor ad res iudicandas selegebat. Horatius.*

Vnum ex iudicibus selectis obijciebat.

Erant & aliae decuriae Nongentorum, & Tribunorum aerarij. Vide Plinium capite secundo libri 33.

Exisset.] *sorte ductus esset. Conijciebantur enim in vnam iudicum nomina deinde, qui exierant, iudicabant.*

Pudorem enim rei.] *Pertinet huc dictum Platonis in Archibium, ὅτι ἐπιβόλαιον ἐν τῇ πόλει, τὸ δημολογεῖν πομπὴν εἶναι.*

Infrunita & antiqua est.] *Infrunita est insulsa. Sic in libro de vita beata. Alterum infruniti animi est, alterum timidi & pusilli. Sic in sacris litteris. Animo irreuerenti & infrunito ne tradas me domine. Legitur haec vox & apud Macrobius. Antiquam quoque dicit Simplicem, minime malam, εὐνήθη.*

Quaerquam quaeritur.] *Totam hanc disputationem, de seruis, num dominis beneficia tribuere possint, partim ex hoc Senecae loco, partim ex epist. 47. partim ex Valerio consarcinatae Macrobius libro primo Saturnaliorum pro sua vendidit. Sed & ex Agellio & Plutarchi Symposiacis tam multa, nullo pudore, in septimum librum Saturnaliorum suorum traustulit, ut appareat, eum factitasse eandem artem, quam plaerique hoc saeculo factitant, qui ita humani a se nihil alienum putant, ut alienis aequo videntur ac suis.*

Propterea seruos.] *Ita legendum, non, ut in alijs, Praeterea.*

Pars melior eius excepta est.] *Libera est. Vocabulum sumptum a diuisione agrorum in qua excepta & subsiqua dicebantur, quae nemini adtributa & assignata erant: ideoque dominum non habebant.*

Quam quod operas locauit.] *Atqui dominus opus, mercenarius operat locat. Puto igitur legendum, Quam ad quod operas locauit.*

Drumentum.] *Macrobius, Grumentum. Male vterque. Lege, Adrumentum. Nomen est vrbis in Africa.*

Exemplum duarum vrbium fuit.] *Quarum, quae so, duarum vrbium? An stultum est id quaerere, quod inuestigari non potest? Itaque qui hoc viderent nihil esse, fecerunt, Exemplum Grumentinae vrbis fuit. Sed neque hi locum correxerunt, & quod quidem in ipsis fuit, viam ceteris ad eum corrigendum obstruxerunt. Neque tamen quidquam emendatu facilius fuit, si paulo attentius considerassent. Vetus enim liber illud Vrbium non habuit: sed hoc tantum modo Exemplum duarum fuit: ex quo facile videri potest, scriptum fuisse visitato Compendio Exemplum duarum fuit: id est, exemplum dominarum fuit. Potuit enim ceteras dominas exemplo suo admonere, ne saeuitiam & crudelitatem in seruos exercerent.*

Clientius praetor marforum.] *Hic a Macrobio in vulgarijs libris ita vocatur: Sed in vetere Macrobio probi & eruditi viri Hercules Ciofani C. Vettijs dicitur, quod & verum puto.*

In publica crudelitate mitem.] *Alij omnes, item, vnius litterulae detractione venustatem sententiae corrumpentes.*

Excultam.] *Liber vetus, Ectupam: quo nihil rectius. ἔκτοπον.*

Subscriptionem.] *Ita plane legendum, non, Proscriptionem. Subscriptores qui dicerentur, e diminutione Ciceronis & ex Asconio notum est.*

Seruos qui cenanti ad pedes steterat.] *De hac consuetudine dixi quaedam capite sexto libri decimi sexti variarum lectionum.*

Id ut in se & filios suos recideret.] *De hac quoque dixi capite quarto libri duodecimi.*

Vbicunque defecit.] *Alij parum Fecit legebant, parum Fulcat. Vtrumque inepte. Sed talia multa piget in censum deferre.*

LIBER

LIBER QVARTVS.

C A P. I.

BX omnibus quae traestauimus, Ebuci Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis (ut ait Salustius) cum cura dicendum, quam quod in manibus est: An beneficiū dare, & inuicem gratiam referre, per se res expetendae sint. Inueniuntur qui honesta in mercedem colant, quibusque non placeat virtus gratuita: quae nihil habet in se magnificum, si quicquam habet venale. Quid enim est turpius, quam aliquem computare, quanti vir bonus sit: cum virtus nec lucro inuitetur nec absterreatur damno, adeoque neminem spe ac pollicitatione corrumpat, ut cuncta in se impendere iubeat, ac saepius in vltro tribuitur sit? Calca-tis vtilitatibus ad illam eundem est quocumque vocauit, quocumque milit, sine respectu rei familiaris, interdum etiam sine vlla sanguinis sui parsimonia vadendum, nec vnquam imperium eius detrectandum. Quid consequatur, inquit, si hoc fortiter, si hoc grate fecero? Quod feceris. Nihil tibi extra promittitur: si quid forte obueerit commodi, inter accessiones numerabis. Rerum honestarum pretium in ipsis est. Si honestum per se expetendum est, beneficiū autem honestum est, non potest alia eius condicio esse, cum eadem natura sit. Per se autem expetendum esse honestum, saepe & abunde probatum est.

C A P. II.

IN Hac parte nobis pugna est cum Epicureorum delicata, & vmbatica turba, in conuiuio suo philosophantium, apud quos virtus voluptatum ministra est. Illis parer, illis deseruit, illas supra se videt. Non est, inquit, voluptas sine virtute. Sed quare ante virtutem est? De ordine putas disputationem esse? de re tota, & de potestate eius ambigitur. Non est virtus, si sequi potest. Primae partes eius sunt. ducere debet, imperare, summo loco stare. Tu illam iubet signum petere? Quid, inquit, tua refert? Et ego sine virtute nego beatam vitam posse consistere. Ipsam voluptatem, quam sequor, cui me mancipavi, remota illa, improbo & damno. De hoc vno disputatur, vtrum virtus summi boni causa sit, an ipsa summum bonum. Vt hoc vnum quaeratur, ordinis tantum existimas mutationem? Ista vero confusio est, & manifesta caecitas, primis postrema praeferre. Non indignor, quod post voluptatem ponitur virtus, sed quod omnino cum voluptate confertur. Contemptrix eius & hostis est, & longissime ab illa resiliens, labori ac dolori familiarior, virilibus incommodis magis, quam isti effeminato bono inferenda.

C A P. III.

HAEC, mi Liberalis, dicenda fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare, virtutis est, & turpissimum id causa vllius alterius rei dare, quam ut datum sit. Nam si recipiendi spe tribueremus, locupletissimo cuique, non dignissimo, daremus. Nunc vero diuiti importuno pauperem praeferrimus. Non est beneficium quod fortunam spectat. Praeterea si ut prodessemus, sola nos inuitaret vtilitas, minime beneficia distribuere deberent, qui facillime possent, locupletes, & potentes, & reges, aliena ope non indigentes. Dij vero tot munera, quae sine intermissione diebus ac noctibus fundunt, non darent. In omnia enim illis natura sua sufficit, plenosque & tutos, & inuiolabiles praestat. Nulli ergo beneficiū dabunt, si vna dandi causa est, se intueri ac commodum suum. Istud non est beneficium, sed foenus: circumspicere, non vbi optime ponas, sed vbi quaestuosisime habeas, vnde facillime tollas. Quod cum longe a dijs remotum sit, sequitur ut liberales sint. Nam si vna beneficij dandi causa sit vtilitas, nulla autem ex nobis vtilitas deo speranda est, nulla deo dandi beneficij causa est.

C A P. IIII.

SCIO quid hoc loco respondeatur. Vtique non dat Deus beneficia, sed securus & negligens nostri, auerfus a mundo, aliud agit, aut (quae maxima Epicuro felicitas videtur) nihil agit, nec magis illum beneficia, quam iniuriae tangunt. Hoc qui dicit, non exaudit precantium voces, & vndique sublati in caelum manibus vota facientium priuata ac publica. Quod profecto non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales consensissent alloquendi surda numina, & inefficaces deos, nisi nosset illorum beneficia nunc vltro oblata, nunc oratibus data, magna, tempestiua, ingentes minas interuentu suo soluentia. Quis est itaque tam miser, tam neglectus, quis tam duro fato, & in poenam genitus, ut non tantam deorum munificentiam senserit? Ipsos illos complorantes fortem suam, & querulos circumspice, inuenies non ex toto beneficiorum caelestium expertes: neminem esse ad quem non aliquid ex illo benignissimo fonte manauerit. Parum autem id quod nascentibus ex aequo distribuitur? Ut quae sequuntur inequali dispense fata mensura transeamus, parum dedit natura, cum se dedit?

C A P. V.

NON dat Deus beneficia. Vnde ergo ista quae possides? quae das? quae negas? quae seruas? quae rapis? Vnde haec innumerabilia, oculos, aureis, & animū mulcentia? Vnde illa luxuriam quoque instruens copia? Neque enim necessitatibus tantum modo nostris prouisum est. vsq. in delicias amamur. Tot arbuta, non vno modo frugifera, tot herbae salutare, tot varietates ciborum, per totum annum digesta, ut inertia quoque fortuita terrae alimenta praebent. Iam animalia omnis generis, alia in sicco solidoque, alia in humido innascentia, alia per sublime dimissa, ut omnis rerum naturae pars tributum aliquid nobis conferret. Flumina haec amoenissimis flexibus campos cingentia, illa praebitura commer-

C 2 cijs

cijis viam, vasto & nauigabili cursu vadentia: ex quibus quaedam statis diebus mirabile incrementum trahunt, vt anhela & feruenti subiecta coelo loca subita vis aestiui torrentis irriget. Quid medicatorum torrentium venae: Quid in ipsis littoribus aquarum calentium exundatio?

--- Te Lari maxime, teque
Fluctibus, & fremiu assurgens Benece marino.

C A P. VI.

SI pauca quis tibi donasset iugera, accepisse te diceres beneficium. immensa terrarum late patens spatia negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donauerit, & arcam tuam (quoniam id tibi magnum videtur) impleuerit, beneficium vocabis. tot metalla defodit, tot flumina emisit in aera, super quae decurrunt sola, aurum vehentia; argenti, aeris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cuius inuestigandi tibi facultatem dedit, ac latentium diuitiarum in summa terra signa disposuit, negas te accepisse beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid resplendet, & tectum nitidius, auro, aut coloribus sparsum, num mediocriter munus vocabis? Ingens tibi domicilium, sine vlllo incendij aut ruinae metu struxit, in quo vides non tenues crustas, & ipsa qua secantur laminae graciliores, sed integras lapidis pretiosissimi moles, sed totas, variae distinctaeque materiae, cuius tu paruula frustra miraris, tectum vero aliter nocte, aliter interdiu fulgens, negas te vllum munus accepisse? Et cum ista quae habes magno aestimes, quod est ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Vnde tibi istum quem trahis spiritum? Vnde istam, per quam actus vitae tuae disponis, atque ordinas, lucem? Vnde sanguinem, cuius cursu vitalis continetur calor? Vnde ista palatum tuum saporibus exquisitis ultra satietatem lacessentia? Vnde haec irritamenta iam lassae voluptatis? Vnde ista quies, in qua putrescis, ac marces? Nonne si gratus es, dices,

--- Deus nobis haec omnia fecit:

Namque erit ille mihi semper deus, illius aram
Saepe tener nostris ab oculibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues, et cernis, & ipsum
Ludere quae vellem, calamo permisit agresti.

Ille Deus est, non qui paucas boues, sed qui per totum orbem armenta dimisit, qui gregibus vbique passim vagantibus pabulum praestat, qui paucos hibernis aestiua substituit, qui non calamo tantum cantare, & agreste atque inconditum carmen ad aliquam tantum oblectationem modulari docuit, sed tot artes, tot vocum varietates, tot sonos, alios spiritu nostro, alios externo catus edituros committit. Neque enim nostra ista quae inuenimus dixeris, non magis, quam quod crescimus, quam quod ad constitutum tempus sua corpori officia respondent. Nunc puerilium dentium lapsus, nunc ad surgentem iam aetatem, & in robustiorem gradum transeuntem pubertas, & vltimus ille dies fugienti vitae terminum ponens. In sita sunt nobis omnium aetatum, omniumque artium semina, magisterque, ex occulto Deus producit ingenia.

C A P. VII.

Natura, inquit, haec mihi praestat. Non intelligis te, cum hoc dicis, mutare nomen Deo. Quid enim aliud est natura, quam Deus, & diuina ratio, toti mundo & partibus eius inserta? Quoties voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum compellere. & louem illum optimum ac maximum rite dices, & tonantem & statotem: qui non (vt historici tradiderunt) ex eo quod post votum susceptum, acies Romanorum fugientium stetit, sed quod stant beneficio eius omnia, statotem, statilioque est: hunc eundemque & fatum si dixeris, non mentieris. Nam cum fatum nihil aliud sit, quam remota causa, ille est prima omnium causa, ex qua ceterae pendunt. Quaecumque voles illi nomina proprie aptabis, vim aliquam effectumque caelestem continentia. Tot appellationes eius possunt esse, quot munera.

C A P. VIII.

Hunc & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium nostris putant. Liberum patrem: quia omnium parens sit, quod ab eo primum inuenta seminum vis est, consuetudo per voluptatem. Herculem: quia vis eius inuicta sit, quamque lassata fuerit operibus editis, in ignem recessura. Mercurium: quia ratio penes illum est, numerusque & ordo, & scientia. Quocumque te flexeris, ibi illum videbis occurrerem tibi. Nihil ab illo vacat. Opus suum ipse implet. Ergo nihil agis ingratis mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturae. Quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura: sed idem est vtrumque, nec distat. Officium si quod a Seneca accepisses, Annaeo te diceres debere, vel Lucio, non creditorum mutares, sed nomen. Quoniam siue praenomen eius, siue nomen dixisses, siue cognomen, idem tamen ille esset. Sic hunc naturam voca, fatum, fortunamque. omnia eiusdem Dei nomina sunt, variae vtenis sua potestate. Et iustitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, vnius animi bona sunt. Quicquid horum tibi placuit, animus placet.

C A P. VIII.

SED ne in aliam disputationem ex obliquo abeam, plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert sine spe recipiendi. Quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quicquam conferre possumus. Ergo beneficium per se expectanda res est. vna speratur in eo accipientis vtilitas. Ad hanc accedamus, sepositis commodis nostris. Dicit, inquit, diligenter eligendos quibus beneficia demus. Quia ne agricolae quidem semina arenis committunt. Nostram vtilitatem in beneficijs dandis sequimur, quemadmodum in arando

arando ferendoque. Neque enim ferere per se res expectanda est. Praeterea quaeritis cui dandum sit beneficium: quod non esset faciendum, si per se beneficium dare, expectanda res esset. quocumque loco, & quocumque modo daretur, beneficium erat. Honestum propter nullam aliam causam, quam propter vsum sequimur. Tamen et si nihil aliud sequendum est, quaerimus quid faciamus & quando, & quemadmodum: per haec enim constat. Itaque cum eligo cui dem beneficium, id ago, vt beneficium sit. Quia si turpi datur, nec honestum esse potest, nec beneficium.

C A P. X.

Depositum reddere, per se res expectanda est: non tamen semper reddam. Nec quolibet loco, nec quolibet tempore. Aliquando nihil interest, vtrum infitior, an palam reddam. Intuebor vtilitatem eius, cui redditurus sum, & nociturum illi depositum negabo. Idem in beneficio faciam. Videbo quando dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim sine ratione faciendum est. Non est autem beneficium, nisi quod ratione datur: quoniam ratio, omnis honesti comes est. Quam saepe hominum, donationem suam inconsultam obiurgantium, hanc audimus vocem, Mallem perdidisse, quam illi dedisse. Turpissimum genus perdendi est inconsulta donatio: multoque grauius male dedisse beneficium, quam non recepisse. Aliena enim culpa est, quod non recipimus: quod cui daremus, non elegimus, nostra. In electione nihil minus, quam hoc quod existimas, spectabo, a quo recepturus sum. Eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus sit. Saepe autem & non redditurus gratus est, & ingratus, qui reddit. Ad animu tendit aestimatio mea. Ideo locupletem, sed indignum praeteribo: pauperi viro bono dabo. Erit enim in summa inopia gratus: & cum omnia illi deerunt, supererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non gloriam. Vni placere contentus, in hoc dabo, vt quod oportet faciat. Quod oportet autem, non est sine electione: quae qualis futura sit, interrogo.

C A P. XI.

Eligam virum integrum, simplicem, memorem, gratum, alieni abstinentem, sui non auarum, non tenacem, beneuolum. Hunc vero cum elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiam possit, ex sententia res gesta erit. Si vtilitas me & sordida computatio liberalem facit, si nulli profum, nisi vt inuicem ille mihi proficit, non dabo beneficium proficiscenti in diuersas longinquasque regiones, non dabo abfuturo semper, non dabo sic affecto, vt spes ei nulla sit conualescendi, non dabo ipse deficiens. Non enim habeo tempus recipiendi. At qui vt scias, rem per se expectandam esse, benefacere, aduenis modo in nostrum delatus portum, & statim abituris succurimus. Ignoto naufrago nauem qua reuehatur, & damus & instruimus. Discedit ille, vix satis noto salutis auctore, & nunquam amplius in conspectum nostrum reuertitur, debitores nobis deos delegat, precaturque, vt illi pro se gratiam referant. Interim nos iuuat sterilis beneficii conscientia. Quid cum in ipso vitae fine constituti sumus, cum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura diuidimus? Quantum temporis consumitur, quamdiu secreto agitur, quantum & quibus demus? Quid enim interest, quibus demus a nullo recepturi? At qui nunquam diligentius damus, nunquam magis iudicia nostra torquemus, quam vbi remotis vtilitatibus, solum ante oculos honestum stetit, tamdiu officiorum mali iudices, quamdiu illa deprauat spes ac metus, ac incertissimum vitium, voluptas. Vbi mors interclusit omnia, & ad ferendam sententiam incorruptum iudicem misit, quaerimus dignissimos, quibus nostra tradamus. Nec quicquam cura sanctiore componimus, quam quod ad nos non pertinet.

C A P. XII.

ET mehercule tunc magna voluptas subit cogitantem, Hunc ego locupletiore faciam: huius dignitati adiectis opibus aliquid splendoris affundam. Si non damus beneficia, nisi recepturi, inestatis moriendum sit. Dicitis, inquit, beneficium, creditum insolubile esse. creditum autem non est res per se expectanda. Cum creditum dicimus, imagine & translatione vtimur. Sic enim & legem dicimus iniusti regulam esse: & regula non est res per se expectanda. Ad haec verba demonstrandae rei causa descendimus. Cum dico creditum, intelligitur tanquam creditum, Vis scire? adicio insolubile, cum creditum nullum non solui aut possit, aut debeat. Adeo beneficium vtilitatis causa dandum non est, vt saepe, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum sit. Sic latronibus circumuentum defendo, vt tuto transire permittatur: reum graria laborantem tueor, & hominum potentium factionem in me conuerto, quas illi detraxero sordes, sub accusatoribus iisdem fortasse sumpturus, cum abire in partem alteram possim, & securus spectare aliena certamina: proinde pro iudicato, & suspectum amici bonis libellum deicio, creditoribus eius me obligaturus: vt possim seruare proscriptum, ipse proscriptiois periculum adeo. Nemo Tusculanum aut Tiburinum emere paratus, salubritatis causa, & aestiui secessus, quoto anno empturus sit disputat: cum emerit, tuendum est. Eadem in beneficijs ratio est. Nam cum interrogaueris, quid reddat, respondebo, bonam conscientiam. Quid reddit beneficium? Dic tu mihi, quid reddat iustitia quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia, si quicquam praeter ipsas petis.

C A P. XIII.

Mvndus in quid incessum absoluit? in quid sol dsem extendit & contrahit? Omnia ista beneficia sunt: sunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium est, circumagere rerum ordinem, quomodo solis loca mutare, ex quibus oriatur, in quae cadat, & haec salutaria nobis facere sine praes-

C 3 mio

mio: ita viri officium est inter alia, & beneficium dare. Quare ergo dat? Ne non det, ne occasionem benefaciendi perdat. Vobis voluptas est, inertis otio assuefacere corpusculum, & securitatem soporis similitudinem appetere, & sub densa vmbra latitare, tenerrimisque cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem, & cibis potionibusque intra hortorum latebras, corpora ignavia pallentia faginare: nobis voluptas est, dare beneficia vel laboriosa, dum aliorum labores leuent: vel periculosa, dum alios a periculis extrahant: vel rationes nostras aggrauatura, dum aliorum necessitates & angustias laxent. Quid mea interest, an recipiam beneficia? Etiam cum recepero, danda sunt. Beneficium, eius commodum spectat cui praestatur, non nostrum: alioquin nobis, non illi, damus. Itaque multa quae summam utilitatem alijs afferunt, pretio gratiam perdunt. Mercator vrbibus prodest, medicus aegris, mango venalibus: sed omnes isti quia ad alienum commodum pro suo veniunt, non obligant eos, quibus profunt.

C A P. XIII.

NON est beneficium quod in quaestum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam, auctio est. Non dicam pudicam, quae amatorem ut incenderet reppulit: quae aut legem, aut virum timuit, ut ait Quidius: *Quae quia non licuit non dedit, illa dedit.*

Non immerito in numerum peccantium refertur, quae pudicitiam timori praestitit, non sibi. Eodem modo qui beneficium ut reciperet dedit, non dedit. Ergo & nos beneficium damus animalibus, quae aut visui, aut alimento futura nutrimus? beneficium damus arbutis quae colimus, ne siccitate, aut immoti & neglecti soli duritia laborent? Nemo ad agrum colendum ex aequo & bono venit, nec ad vllam rem, cuius extra ipsam fructus est. Ad beneficium dandum non adducit cogitatio auara, nec sordida, sed humana, liberalis, cupiens dare etiam cum dederit, & augere nouis ac recentibus vetera: & non habens propositum, quanto ei qui praestat bono futura sit: alioquin humile est, sine laude, sine gloria, prodesse, quia expedit. Quid magnifici est, se amare, sibi parcere, sibi acquirere? Ab omnibus istis vera beneficij dandi cupido auocat. Ad detrimentum, iniecta manu, trahit, & utilitates relinquit, ipso benefaciendi opere laetissima.

C A P. XV.

NVnquid dubium est, quin contraria sit beneficio iniuria? Quomodo iniuriam facere, per se vitanda ac fugienda res est: sic beneficium dare, per se expetendum. Illic turpitudine contra omnia praemia in scelus hortantia valet: ad hoc inuitat honesti per se efficax species. Non metiar, si dixero, neminem non amare beneficia sua, neminem non ita compositum animo, ut non libentius eum videat, in quem multa congestit: cui non causa sit iterum dandi beneficij, semel dedisse. Quod non accideret, nisi nos ipsa delectarent beneficia. Quam saepe dicentem audias: Non sustineo illum deferere, cui dedi vitam, quem e periculo eripui. Rogat me ut causam suam contra homines gratiosos agam. Nolo: sed quid facia? Iam illi semel, iterumque affui. Non vides inesse illi rei propriam quandam vim, quae nos beneficij dare cogit? Primum quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuisset praestandi, aliquid ei praestamus ob hoc, quia praestitimus. A deoque nos ad beneficia non impellit utilitas, ut & inutilia tueri ac fouere perferemus, sola beneficij caritate: cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturale, quam liberis prauis.

C A P. XVI.

Idem isti gratiam referre ipsos fatentur, non quia honestum est, sed quia vtile, quod non esse ita, minore opera probandum est. Quia quibus argumentis collegimus beneficium dare, per se rem expetendam esse, idem etiam hoc colligemus. Fixum est illud, a quo in cetera probationes nostrae exeunt, honestum ob nullam aliam causam, quam quia honestum sit, coli. Quis ergo controuersiam facere audebit, an gratum esse, honestum sit? Quis non ingratum detestetur hominem, sibi ipsi inutilem? Quid autem cum tibi narratur de eo, qui aduersus summa beneficia amici sui ingratus est, quomodo id feres? virum tanquam rem turpem fecerit, an tanquam vtilem rem sibi & profuturam omiserit? Puto, nequam hominem existimas: cui poena, non cui curatore opus sit. Quod non accideret, nisi gratum esse, per se expetendum, honestumque esset. Alia fortasse minus dignitatem suam praefereunt, & an sint honesta, interprete egent: hoc expositum est, pulchriusque, quam ut splendor eius dubie ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam aequaliter in omnium animos receptum, quam referre bene meritis gratiam?

C A P. XVII.

AD hoc dic mihi, quae causa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus est. Ambitio? Et quae iactatio est soluisse, quod debebas? Metus? nullus ingrato. Huic enim vni rei non posuimus legem, tanquam satis narura cauisset, quomodo nulla lex amare parces, indulgere liberis iubet. Superuacuum est, enim, quo natura imus impelli. Quemadmodum nemo in amorem sui cohortandus est, quem cum nascitur trahit: ita ne ad hoc quidem, ut honesta per se petat. Placet suapte natura: adeoque gratiosa virtus est, ut insitum sit etiam malis, probare meliora. Quis est, qui non beneficium videri velit? qui non inter scelera & iniurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipsis quae impotentissime fecit, speciem aliquam induat recti? velit quoque ipsi videri beneficium dedisse, quos laesit? Gratias itaque agi sibi ab his quos afflixere patiuntur: bonosque se ac liberales fingunt, quia praestare non possunt. Quod non facerent, nisi illos honesti & per se expetendi amor cogeret moribus suis opinionem contrariam

ria quaerere, & nequitiam abdere, cuius fructus concupiscitur, ipsa vero odio, pudorique est: nec quisquam tantum a naturali lege descit, & hominem exiit, ut animi causa malus sit. Dic ergo cuiuslibet ex istis qui rapto viuunt, an ad illa quae latrocinij & furtis consequuntur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille, cui grassari, & transeuntes percutere quaestus est, potius illa inuenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiae praemijs sine nequitia frui malit. Maximum hoc habemus naturae meritum, quod virtus in omnium animos suum praemittit. etiam qui non sequuntur illam, vident.

C A P. XVIII.

VT scias, per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est ingratum esse: quoniam nihil aequae concordiam humani generis dissociat, ac distrahit, quam hoc virtutum. Nam quo alio tuti sumus, quam quod mutuis iuamur officijs? Hoc vno instructior vita, contraque incurfiones subitas munitior est beneficiorum commercio. Fac nos singulos: quid sumus? praeda animalium & victimae, ac viliissimus & facilissimus sanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutela sui satis virium est: quaecumque vaga nascuntur, & actura vitam sequegem, armata sunt. Hominem imbecillitas cingit: non vnguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit. Nudum & infirmum societas munit. Duas res dedit, quae illum obnoxium ceteris, validissimum facerent, rationem & societatem. Itaque qui par esse nulli posset, si diduceretur, rerum potitur, societas illi dominium omnium animalium dedit. Societas terris genitum, in alienae naturae transmissit imperium, & dominari etiam in mari iussit. Haec morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit. Haec fortes nos facit, quod licet contra fortunam aduocare. Hanc tolle, & vnitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes. Tolleretur autem, si efficies, ut ingratus animus non per se vitandus sit, sed quia aliud illi timendum est. Quam multi sunt enim, quibus ingratis esse tuto licet? Denique ingratum voco, quisquis metu gratus est.

C A P. XVIII.

DEos nemo sanus timet. Furor est enim metuere salutaria. Nec quisquam amat quos timet. Tu denique Epicure Deum inermem facis. Omnia illi tela, omnem detraxisti potentiam, & ne cuiquam metuendus esset, proiecisti ipsum extra mundum. Hunc igitur septum ingenti quodam & inexplicabili muro, diuisumque a contactu & a conspectu mortalium, non habes quare verearis. nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia est. In medio interuallo huius & alterius caeli desertus, sine animali, sine homine, sine re, ruinas mundorum supra se circaque se cadentium euitat, non exaudiens vota, nec nostri curiosus. Atqui hunc vis videri colere, non aliter quam parentem: grato, ut opinor, animo: aut si non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi, & istae micae tuae forte ac temere conglobauerunt, cur colis? Propter maiestatem, inquis, eius eximiam, singularemque naturam. Ut concedam tibi: nempe hoc facis nulla spe, nullo pretio inductus. Est aliquid per se expetendum, cuius te ipsa dignitas ducit. Id est honestum. Quid est autem honestius, quam gratum esse? Huius virtutis materia tam late patet, quam vita.

C A P. XX.

SED in est, inquit, huic bono etiam utilitas aliqua. cui enim virtuti non inest? sed id propter se expeti dicitur, quod quamuis habeat aliqua extra se commoda, sepositis quoque illis ac remotis placet. Prodest gratum esse: ero tamen gratus, etiam si noceat. Qui gratus est, quid sequitur? Ut haec res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo si quis sibi offensas concitaturus est? Si quis intelligit, adeo per hoc se nihil consecuturum, ut multa etiam ex reposito acquisitoque perdenda sint, num libens in detrimenta descendit? Ingratus est, qui in referenda gratia secundum datum videt, qui sperat cum reddit. Ingratum voco, qui aegro assidet, quia testamentum facturus est, cui de hereditate, aut de legato vacat cogitare. Faciat licet omnia, quae facere bonus amicus & memor officij debet, si animo eius obuerfatur spes, si captator est, & hamum iacit: ut aues quae laceratione corporum aluntur, lassae morbo pecora, & casura e proximo speculantur, ita hic imminet morti, & circa cadaver volat. Gratus animus ipsa virtute propositi sui capitur.

C A P. XXI.

VIS scire hoc ita esse, nec illud utilitate corrumpi? Duo sunt genera grati hominis. Dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. Hic fortasse ostentare se potest: habet quod iactet, quod proferat. Dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet. Hic intra conscientiam occlusus est. Quae illi contingere potest utilitas ex affectu latenti? Atqui hic etiam si ultra facere nil potest, gratus est: amat, debet, referre gratiam cupit. Quicquid ultra desideras, non ipsi deest. Artifex est etiam, cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt. Nec minus canendi peritus, cuius vocem exaudiri fremitus obstrepentium non finit. Volo referre gratiam, post hoc aliquid superest, non ut gratus, sed ut solutus sim. Saepem enim & qui gratiam retulit, ingratus est: & qui non retulit, gratus. Nam ut omnium aliarum virtutum, ita huius ad animum tota aestimatio redit. Hic si in officio est, quicquid defuit, fortuna peccat. Quomodo est disertus etiam qui tacet, fortis etiam qui compressis manibus, vel etiam alligatis: quomodo gubernator etiam qui in sicco est, quia consummatae scientiae nihil deest, etiam si quid obstat quo minus se utatur: ita gratus est, etiam qui vult tantum, nec habet huius voluntatis suae vllum alium, quam se testem. Immo amplius adiciam. Est aliquando gratus, etiam qui ingratus videtur, quem mala interpretis opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud sequitur, quam ipsam conscientiam? quae

quae etiam obruta delectat, quae contioni ac famae reclamant, & in se omnia reponit, & cum ingentem ex altera parte turbam contra sentientium aspexit, non numerat suffragia, sed vna sententia vincit. Si vero bonam fidem perfidiae supplicij affici videt, non descendit e fastigio, sed supra poenam suam consistit.

C A P. XXII.

HAbeo, inquit, quod volui, quod petii. Non paenitet nec paenitebit, nec vlla iniquitate me eo fortuna perducet, ut hanc vocem audiam. Quid mihi volui? quid mihi nunc prodest bona voluntas? Prodest & in equuleo, prodest & in igne, qui si singulis membris admonetur, & paulatim viuum corpus circumueat: licet ipsum corpus plenum bona conscientia stillet, placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum, quamuis dictum iam, reducatur. Quid est quare grati velimus esse, cum morimur? quare singulorum perpendamus officia? quare id agamus in omnem vitam nostram memoria decurrende, ne cuius officij videamur oblitus? Nihil iam superest, quod spes porrigatur. in illo tamen cardine positi, abire e rebus humanis quam grauissimi volumus. Est videlicet magna in ipso opere merces rei, & ad alliciendas mentes hominum ingens honesta potentia: cuius pulchritudo animos circumfundit, & delinito admiratione luminis ac fulgoris sui rapit. At multa hinc commoda oriuntur. Et tutior est vita melioribus, & securior innocentia, quam grata mens prosequitur. Fuisse enim iniquissima rerum natura, si hoc tantum bonum miserum, & anceps, & sterile fecisset. Sed illud intueri, an ad istam virtutem, quae saepe tuto ac facili aditur, etiam per saxa, & rupes, & feris ac serpentibus obfessum iter, fueris iturus,

C A P. XXIII.

NON ideo per se non est expetendum, cui aliquid extra quoque emolumentum adhaeret. Fere enim puerissima quaeque multis & aduenticij comitata sunt dotibus: sed illas trahunt, ipsa praecedunt. Num dubium est, quin hoc humani generis domicilium, circuitus solis ac lunae, vicibus suis temperet? quin alterius calore alantur corpora, terrae relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hiemis tristitia frangatur: alterius tepore efficaci & penetrabili riget matutinitas frugum? quin ad huius cursum fecunditas humana respondeat, quin ille annum obseruabilem fecerit circumactu suo, haec mensuram, minoribus se spatij flectens? ut tamen detrahas ista, non erat ipse sol idoneum oculis spectaculum, dignusque adorari, si tantum praeteriret? Non erat digna suspectu luna, etiam si otiosum sidus transcurreret? Ipse mundus quoties per noctem ignes suos fudit, & tantum stellarum innumerabilium refulsit, quem non intentum in se tenet? Quis sibi illa, cum miratur, prodesse cogitat? Aspice ista tacito superne caelo labentia, quemadmodum velocitatem suam sub specie stantis, atque immoti operis abscondant. Quantum ista nocte, quam tu in numerum ac discrimen demum obseruas, agitur? Quanta rerum turba sub hoc silentio euoluitur? quantam fatorum seriem certus limes adducit? Ista quae tu non aliter, quam in decore sparsa consideras, singula in opere sunt. Nec enim est, quod existimes septem sola discurrere, cetera haerere. Paucorum motus comprehendimus: innumerabiles vero, longiusque a conspectu nostro seducti dii, eunt, redeuntque. Et ex his qui oculos nostros patiuntur, plerique obscuro gradu pergunt, & per occultum aguntur. Quid ergo? non caperis tantae molis aspectu, etiam si te non regat, non custodiat, non foveat, generetque, ac spiritu suo riget?

C A P. XXIII.

Quemadmodum haec cum primum usum habeant, & necessaria vitaliaque sint, maiestas tamen eorum totam mentem occupat: ita omnis virtus, & in primis illa grati animi, multum quidem praestat, sed non vult ob hoc diligi: amplius quiddam in se habet, nec satis ab eo intelligitur, a quo inter vilia numeratur. Gratus est, quia expedit: ergo & quantum expedit. Non recipit fordidum virtus amatorem. Solutum ad illam suum veniendum est. Ingratus hoc cogitat: Volebam gratiam referre, sed timo impensas, timeo periculum, vereor offensam: faciam potius, quod expedit. Non potest eadem ratio & gratum facere, & ingratum. Ut diuersa illorum opera, ita inter se diuersa proposita sunt. Ille ingratus est, quamuis non oporteat, quia expedit. Hic gratus est, quamuis non expediat, quia oportet.

C A P. XXV.

Propositum est nobis secundum rerum naturam viuere, & deorum exemplum sequi. Dij autem quodcumque faciunt, in eo nihil praeter ipsam faciendi rationem sequuntur: nisi forte existimas illos fructum operum suorum ex fumo extorrem, & turis odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta distribuunt, quantis terras fructibus impleant, quam opportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria permoueant, quantis imbribus repente deiectis, solum molliant, venasque fontium arentes redintegrent, & infuso per occulta nutrimento renouent. Omnia ista sine mercede, sine vilo ad ipsos perueniente commodo faciunt. Haec quoque nostra ratio, si ab exemplari suo non aberrat, seruet, ne ad res honestas conducta veniat. Pudeat vllum venale esse beneficium. Gratuitos habemus deos. Si deos, inquit, imitaris, da & ingratis beneficia. Nam & sceleratis sol oritur, & piratis patent maria.

C A P. XXVI.

HOC loco interrogant, an vir bonus daturus sit beneficium ingrato, sciens ingratum esse. Permittere mihi aliquid interloqui, ne interrogatione insidiosa capiamur. Quos ex constitutione Stoica accipe ingratos. Alter ingratus, quia stultus est. Stultus, etiam malus est, quia malus est, nullo vitio caret. Ergo & ingratus est. Sic omnes malos dicimus, imperantes, auaros, luxuriosos, malignos: non quia ista omnia

omnia singulis magna & nota vitia sint, sed quia esse possint: & sunt, etiam si latent. Alter est ingratus, qui a vulgo dicitur, in hoc vitium natura propensus. Illi ingrato, qui sic hac culpa non caret, quomodo nulla caret, dabit beneficium vir bonus. Nulli enim dare poterit, si tales homines submouerit. Huic ingrato qui beneficiorum fraudator est, & in hanc partem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quam captatori. Quis decoctori pecuniam credet, aut depositum committet ei, qui iam pluribus abnegauit? Timidus dicitur aliquis, quia stultus est: & hoc quidem malos sequitur, quos indiscreta & vniuersa vitia circumstant. Dicitur timidus proprie natura, etiam ad inanes sonos pauidus. Stultus omnia vitia habet, sed non in omnia natura pronus est. Alius in auaritia, alius in luxuriam, alius in petulantiam inclinat.

C A P. XXVII.

ITaque errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus est? Quid ergo? Aristides, cui iustitia nomen dedit, iniustus est? Quid ergo? Et Fabius, qui cunctando restituit rem, temerarius est? Quid ergo? Decius mortem timeret? Mucius proditor est? Camillus desertor? Non hoc dicimus, si omnia vitia esse in omnibus, quomodo in quibusdam singula eminent: sed malum ac stultum nullo vitio vacare, nec audacem quidem timoris absoluiimus: ne prodigum quidem auaritia liberamus. Quomodo homo omnes sensus habet, nec ideo tamen omnes homines aciem habent Lynceus similem: sic qui stultus est, non tam acris & concitata habet omnia, quam quidam quaedam. Omnia in omnibus vitia sunt: sed non omnia in singulis extant. Hunc natura ad auaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus est: aut si nondum deditus, ita formatus, ut in hoc illum mores sui ferant. Itaque ut ad propositum reuertar, nemo non ingratus est, qui malus est. Habet enim omnia nequitiae semina. Tamen proprie ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit. Huic ergo beneficium non dabo. Quomodo male filiae consulit, qui illam contumelioso & saepe repudiato collocavit: quomodo malus paterfamilias habebitur, qui negotiorum gestorum damnato, patrimonij sui curam mandauerit: quomodo demensissime testabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillarum spoliatorum: sic pessime beneficia dare dicetur, quicumque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

C A P. XXVIII.

DII quoque, inquit, multa ingratis tribuunt. Sed illa bonis parauerant. Contingunt autem etiam malis, quia separari non possunt. Satius est autem, prodesse etiam malis propter bonos, quam bonis deesse propter malos. Ita, quae refert, diem, solem, hiemis aestatisque cursus, & media veris, autumnique tempora, imbres, & fontium haustus, ventorum status flatus pro vniuersis inuenerunt: excerpere singulos non poterunt. Rex honores dignis dat, congrarium & indignis. Frumentum publicum tam fur quam periurus & adulter accipiunt, & sine delectu morum, quisquis cuius est, cum aliquid est, quod tanquam cuius, non tanquam bono datur, ex aequo boni ac mali ferunt. Deus quoque quaedam in vniuersum humano generi dedit, a quibus excluditur nemo. Nec enim poterat fieri, ut ventus bonis viris secundus esset, contrarius malis. Commune autem bonum erat patere commercium maris, & regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in malorum improborumque rura defluerent. Quaedam in medio ponuntur. Tam bonis quam malis conduntur vrbes. Monumenta ingeniorum, & ad indignos peruentura publicavit editio. Medicina & sceleratis opem ministrat. Compositiones remedium salutarium nemo suppressit: ne sanarentur indigni. In his exigis censuram, & personarum aestimationem, quae separatim tanquam digno dantur, non in his quae promiscue turbam admittunt. Multum enim refert, utrum aliquem non excludas, an eligas. Ius fori omnibus dicitur: pace etiam homicidae fruuntur: sua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percussores & domi ferrum exercentes murus ab hoste defendit. Legum praesidio qui plurimum in illas peccauerunt, protegentur. Quaedam non poterant certis contingere, nisi vniuersis darentur. Non est itaque quod de istis disputes, ad quae publice inuitati sumus. Illud quod iudicio meo ad aliquem peruenire debet, ei quem ingratus sciam, non dabo.

C A P. XXVIII.

ERgo, inquit, nec consilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, nec viam erranti monstrabis? An haec quidem facies, sed nihil donabis? Distingua istud: certe tentabo distingueri. Beneficium est opera vtilis: sed non omnis opera vtilis beneficium est. Quaedam enim tam exigua sunt, ut beneficij nomen non occupent. Duae res coire debent, quae beneficium efficiant. Primum, rei magnitudo. Quaedam enim sunt infra huius nominis mensuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem aeris abiecti, aut ignis accendendi factam potestatem? Et in seruo ista plus profunt, quam maxima. Sed tamen vilitas sua illis, etiam ubi tempore facta sunt necessaria, detrahit pretium. Deinde quod potissimum est, oportet accedat: ut eius causa faciam, ad quem volebam peruenire beneficium: dignumque eum iudicem: & libens id tribuam, percipientisque ex munere meo gaudium. Quorum nihil est in istis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis illa tribuimus, sed negligenter tanquam parua: & non homini damus, sed humanitati.

C A P. XXX.

Aliquando daturum me etiam indignis quaedam non negauerim, in honorem aliorum: sicut in petendis honoribus quosdam turpissimos nobilitas industrijs, sed nouis praetulit. Non sine ratione sacra est magnarum virtutum memoria: & esse plures bonos iuuat, si gratia bonorum non cum ipsis cadat.

lis cadat. Ciceronem filium quae res consulem fecit, nisi pater? Cinnam nuper quae res ad consulatū recepit ex hostium castris: Quae Sextum Pompeium, aliosque Pompeios, nisi vnus viri magnitudo? tanta quidem, vt satis alte omnes suos etiam ruina eius attolleret. Quid nuper Fabium Perficum, cuius osculum etiam impuri vitabant, sacerdotem non in vno collegio fecit, nisi Verrucosi, & Allobrogici, & illi trecenti, qui hostium incursionem pro rep. vnam domum obiecerant? Haec debemus virtutibus, vt non praesentes solum illas, sed etiam ablatas e conspectu colamus. Quomodo illi ijdem egerunt, vt non in vnam aetatem prodesse, sed beneficia sua etiam post ipsos relinquerent: ita & nos non vna aetate grati sumus. Hic magnos viros genuit, dignus est beneficijs, qualiscunque est, dignos dedit. Hic egregijs maioribus ortus est: qualiscunque est, sub vmbra suorum lateat. Vt loca sordida reperensiu solis illustrantur, ita inertes maiorum suorum luce resplendant.

C A P. XXXI.

EXcusare hoc loco, mi Liberalis, deos volo. Interdum enim solemus dicere: Quid sibi voluit prouidentia, quae Aridaeum regno imposuit? Illi putas hoc datum? patri eius datum est, & fratri. Quare C. Caesarem orbi terrarum praefecit, hominem humani sanguinis auidissimum, quem non aliter fluere in conspectu suo iubebat, quam si ore excepturus esset? Quid? ergo tu illi hoc datū existimas? patri eius Germanico datum, datum auo, proauoque, & ante hos alijs non minus claris viris, etiam si priuati patresque alijs vitā exegerunt. Quid tu cum Mamercum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum suarum menstruum ore illum hiantem exceptare? Nunquid enim ipse dissimulabat? Nunquid purus videri volebat? Referam dictum eius in se, quod circumferri memini, & ipso praefente laudari. Pollioni A sinio iacenti, obscoeno verbo vsus, dixerat se facturum id quod pati malebat. & cum Pollionis attractiorem vidisset frontem: Quicquid, inquit, mali dixi, mihi & capiti meo. Hoc dictum suum ipse narrabat. Hominem tam palam obscoenum, ad faeces, & ad tribunal admisisse? Nempe dum veterem illum Scaurum fenatus principem cogitas, indigne fers sobolem eius iacere.

C A P. XXXII.

DEOS videre est, vt alios indulgentius tractent, propter parentes auosque, alios propter futuram nepotum pronepotumque, ac longe sequentium posterorū indolem. Nota est enim illis operis sui series, omnium illis rerum per manus suas iterarum scientia in aperto semper est: nobis ex abdito subit. Et quae repentina putamus, illis promissa veniunt ac familiaria. Sint hi reges, quia maiores eorū non fuerunt, quia pro summo imperio habuerunt iustitiam, abstinentiam, quia non remp. sibi, sed se reip. di cauerunt, Regnent hi, quia vir bonus quidam proauus eorum fuit: qui animum supra fortunam gessit, qui in dissensione ciuili, quoniam ita expediebat reip. vinci quam vincere maluit. Referrī illi gratia tam longo spatio non potuit. In illius respectum, iste populo praefideat: non quia scit aut potest, sed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis est, aspectu foedus, & ornamenta sua traducturus. Iam me homines accusabunt, caecum & temerarium dicent, nescientem quo loco, quae summis ac excellentissimis debentur, ponam. At ego scio, alij me istud dare, alij olim debitum soluere. Vnde isti norunt illum gloriae sequentis fugacissimum, eo vultu ad pericula euntem, quo alij ex periculo redeunt, numquam bonum suum a publico distinguunt? Vbi, inquis, iste, aut quis est? Apud me istae expensorum acceptorumque rationes dispunguntur. Ego quid cui debeam, scio, alijs post longam diem repono, alijs in antecessum: prout occasio, & reip. meae utilitas tulit.

C A P. XXXIII.

Ingrato ergo aliquando quaedam, sed non propter ipsum dabo. Quid si, inquit, nescis, vtrum gratus sit, an ingratus? Expectabis donec scias, an dandi beneficij tempus non amittes? Expectare longum est. Nam (vt Plato ait) difficilis humani animi coniectura est. Non expectare, temerarium est. Huic respō debimus, nunquā expectare nos certissimam rerum cōprehensionem: quoniam in arduo est veri exploratio, sed ea ire, qua ducit veri similitudo. Omne hac via procedit officium. Sic serimus, sic nauigamus, sic militamus, sic vxores ducimus, sic liberos tollimus: cum omnium incertus sit euentus. Ad ea accedimus, de quibus bene sperandum esse credimus. Quis enim pollicetur ferenti prouentum, nauiganti portum, militanti victoriam, marito pudicam vxorem, patri pios liberos? Sequimur qua ratio, non qua veritas trahit. Expecta, vt nisi bene cessura non facias, & nisi comperta veritate nihil moueris. relicto omni actu vita consistit. Dum verisimilia me in hoc aut in illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem verisimile erit gratum esse.

C A P. XXXIII.

Multa, inquit, interuenient, per quae & malus pro bono surrepat, & bonus pro malo displiceat. Fallaces enim sunt rerū species, quibus credimus. Quis negat? Sed nihil aliud inuenio, per quod cogitationem regam. His veritas mihi vestigijs sequenda est. Certiora non habeo. Haec vt quam diligentissime aestimem, operam dabo, nec cito illis assentiar. Sic enim in proelio potest accidere, vt telum meū in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta, & hosti, tanquam meo, parcam. Sed hoc & raro accidet, & non vitio meo: cui propositum est hostem ferire, ciuem defendere. Si sciam ingratum esse, nō dabo beneficium. At obrepit, at imposuit. Nulla hic culpa tribuentis est: quia tanquam grato dedi. Si promiseris, inquit, te daturum beneficium, & postea ingratum esse scieris, dabis, an non? Si facis sciens, peccas: das enim cui non debes, si negas, & hoc modo peccas: quia non das ei, cui promissisti. Secta vestra hoc loco titubat, & illud superbum promissum, nunquā sapientem facti sui paenitere, nec vnquā emendare

dare quod fecerit, nec mutare consilium. Non mutat sapiens consilium, omnibus his manentibus quae erant, cum sumeret. Ideo nunquam illum paenitentia subit: quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quam quod factum est: nihil melius constitui, quam quod constitutum est. Ceterum ad omnia cum exceptione veniet, si nihil incidit quod impediat: ideo omnia illi succedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere, quia praesumit animo, posse aliquid interuenire, quod destinata prohibeat. Impudentium ista fiducia est, fortunam sibi spondere. Sapiens vtramque partem eius cogitat. Scit quantum liceat errori, quam incerta sint humana, quam multa consilij obstant. Ancipitem rerum ac lubricam sortem suspensus sequitur, consilij certis incertos euentus, Exceptio autem, sine qua nihil destinatur, nihil aggreditur, & hic illum tuetur.

C A P. XXXV.

Promisi beneficium, nisi si quid incidisset, quare non deberem dare. Quid enim si quod illi pollicitus sum, patria sibi me dare iusserit: Si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiseram? Promisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus apparuisti. Non est mihi cum extraneo connubium. Eadem lex me defendit, quae vetat. Tunc fidem fallam, tunc inconstantiae crimen audiam, si cum omnia eadem sint, quae erant promittente me, non praestitero promissum. Alioquin quicquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & meam fidem liberat. Promisi aduocationem: postea apparuit per illam causam praedictum in patrem meum quaeri. Promisi me peregre vna exiturus: sed iter infestari latrocinijs nuntiatur. In rem praesentem venturus fui: sed aeger filius, sed puerpera vxor tenet. Omnia esse debent eadem, quae fuerunt cum promitterem, vt promittentis fidē teneas. Quae autem maior fieri mutatio potest, quam si te malum virum & ingratum comperi? Quod tanquam digno dabam, indigno negabo, & irascendi quoque causam habebō deceptus.

C A P. XXXVI.

Inspiciam tamen, & quantum sit de quo agitur. Dabit mihi consilium promissae rei modus. Si exiguum est, dabo: non quia dignus es, sed quia promisi. Nec tanquam munus dabo, sed verba redimam, & aurem mihi peruellam. Damno castigabo promittendi temeritatem. Ecce vt doleat, vt postea consideratius loquaris: quod dicere solemus, linguarium dabo. Si maius erit, non committam (quemadmodum Maecenas ait) vt centies obiurgandus sum. Inter sese enim vtrumque comparabo. Est aliquid, in eo quod promiseris, perseverare: est rursus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum sit, attendendum. Si leue, conuicemus. Si vero magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo semel excusare, quare negauerim, quam semper, quare dederim. Totum, inquam, in eo est, quanti promissi mei verba taxentur. Non tantum quod temere promisi, retinebo, sed quod non recte dedi, repletam. Demens est, qui perstat in errore.

C A P. XXXVII.

Philippus Macedonum rex habebat militem manu fortem, cuius in multis expeditionibus vtilē expertus operam, subinde ex praeda aliquid illi virtutis causa donauerat, & hominem venalis animae crebris auctoramentis accendebat. Hic naufragus in possessiones cuiusdam Macedonis expulsus est. Quod vt Macedoni illi nuntiatum est, accurrit, spiritum eius recollegit, in villam illum suam transtulit, lectulo suo cecit, affectum semianimemque recreauit, diebus triginta impensa sua curauit, refecit, viatico instruxit, subinde dicentem: Gratiam tibi referam. videre tantum mihi Imperatorem meum contingat. Narrauit Philippo naufragium suum, auxilium tacuit, & protinus petijt, vt sibi praedia cuiusdam donaret. Ille quidam erat hospes eius, is ipse, a quo receptus erat, a quo sanatus. Multa interim reges, in bello praesertim, operis oculis donant. Non sufficit homo iustus vnus tot armatis cupiditatibus. Non potest quisquam eodem tempore & bonum virum, & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum infatigabilia fatiuntur? Quid habebunt, si suum quisque habuerit? Hoc Philippus sibi dixit, cum illum induci in bona quae petebat iussit. Expulsus bonis suis ille, non vt rusticus iniuriam tacitus tulit, contentus quod non & ipse donatus esset: sed Philippo epistolam strictam, ac liberam scripsit: qua accepta ita exarsit, vt statim Pausaniae mandaret, vt bona priori domino restitueret. Ceterum improbissimo militi, ingratiissimo hospiti, auidissimo naufrago, stigmata inscriberet, ingratum hospitem testantia. Dignus quidem fuit, cui non inscriberentur illae litterae, sed insculperentur, qui hospitem suum, nudo & naufrago similem, in id in quo iacuerat ipse litus expulerat. Sed videmus, quis modus poenae seruandus fuerit. Auferendum vti que fuit, quod summo scelere inuaserat. Quis autem poena eius moueretur, quid commiserat, propter quod nemo miserari miseros posset?

C A P. XXXVIII.

Dabit tibi Philippus quia promissit, etiam si non debet, etiam si iniuriam, etiam si scelus facturus est, etiam si vno facto praecclusurus est naufragis littora: Non est leuitas, a cognito & damnato errore discedere: & ingenue fatendū est: Aliud putavi: deceptus sum. Haec vero superbae stultitiae perseverantia est: Quod semel dixi, qualecunque est, fixum ratumque sit. Non est turpe, cum re mutare consilium. Age, si Philippus possessorem illum eorum littorū reliquisset, quae naufragio ceperat, non ne omnibus miseris aqua & igni interdixerat? Potius est, inquit, intra fines regni mei, te litteras istas oculis inscribendas, durissima fronte circumferre. Ostende quam sacra res sit mensa hospitalis. Prae in facie tua legendum istud decretum, quo cauetur, ne miseros tecto iuuare capitale sit. Magis ista constitutio sic erit rata, quam si illam in aes incidissem.

C A P.

Quare ergo inquit, Zeno vester, cum quingentos denarios mutuos cuidam promississet, & illum parum idoneum comperisset, amicis suadentibus ne daret, perseveravit credere, quia promiserat. Primum alia condicio est in credito, alia in beneficio. Pecuniae etiam male creditae exactio est. Et appellare debitorem ad diem possum, & si foro cesserit, portionem feram. beneficium & totum perit, & statim. Praeterea hoc mali viri est, illud mali patrisfamiliae. Deinde ne Zeno quidem, si maior fuisset summa, credere perseverasset. Quingenti denarii sunt. Illud quod dici solet, in morbo consumat. fuit tanti, non reuocare promissum suum. Ad cenam quia promisi, ibo, etiam si frigus erit: non quidem si nites cadent. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamvis non concoxerim: sed non si febricitauero. Sponsum descendam, quia promisi: sed non si spondere in incertum iubebis, si fisco obligabis. Subest, inquam, tacita exceptio, si potero, si debeo. Si haec ita erunt, effice, ut idem status sit, cum exigitur, qui fuit cum promitterem. Desistit leuitas non erit, si aliquid interuenit noui. Quid miraris, cum condicio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? Eadem mihi omnia praesta: & idem sum. Vadium promittimus, tamen deseritur. Non in omnes datur actio, Deferentem vis maior excusat.

Idem etiam illa in quaestione responsum existima, an omnimodo referenda sit gratia, & an beneficium utique reddendum sit. Animum praestare gratum debeo: ceterum aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas eius cui debeo. Quid enim regi, quid pauper diuini reddam? Vtique cum quidam recipere beneficium, iniuriam iudicent, & beneficia subinde alijs beneficijs oneret. Quid amplius in horum personam possum, quam velle: Nec enim ideo beneficium nouum reijcere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quam dabitur: & praebebo me amico meo exercitiae bonitatis suae capacem materiam. Qui noua accipere non vult, acceptis offenditur. Non refero gratiam. Quid ad rem? non est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut facultas. Ille praestitit mihi, nempe cum occasionem haberet, cum facultatem. Vtrum bonus vir est, an malus? Apud bonum virum, bonam causam habeo: apud malum non ago. Ne illud quidem existimo faciendum, ut referre gratiam, etiam inuitis his quibus refertur, properemus, & instemus cedentibus. Non est referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam, cum aliquod illis missum est munusculum, subinde aliud intempestiue remittunt, & nihil se debere testantur. Reijciendi genus est, protinus aliud inuicem mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cum possim, quando plus mihi detractus ero, quam illi collaturus: si ille non erit sensurus ullam accessionem recepto eo, quo reddito, mihi multum abscisurum erit. Qui festinat utique reddere, non habet animum grati hominis, sed debitoris. Et ut breuiter dicam, qui nimis cito cupit soluere, inuitus debet: qui inuitus debet, ingratus est.

LIBRI QVARTI FINIS.

**M. ANTONII MURETI AD
QVARTVM LIBRVM SENECAE
DE BENEFICIIS NOTAE.**

N vitro tributis sit.] Fateor me non satis intelligere, quae sint vitro tributa. Neque mihi vllomodo satisfaciunt quae de eis scripsit Turnebus capite vicesimo nono libri primi aduersariorū. Amamus.] Nemo non videt, quanto hoc melius sit, quam quod antea legebatur, armamur. Quibus beneficia Demus.] Male alij. Debeamus. Praeterea quaeritis beneficium.] Locus deprauatus. Fortassis legendum: Praeterea quaeritis quomodo detis beneficium. Propter ipsum.] Inepte emendarant, Propter vsum. Turpissimum genus damni.] Sic liber vetus. Insulse antea, Turpissimum genus dandi. Sic enim & legem dicimus.] Alij, Scimus. Vtrum melius sit, dubitaturum neminem arbitror. Suspendum amici bonis libellū deicio.] Hoc faciebant, qui a se amicum absentem defendi profitebantur. Cicero pro Quintio. Libellos Sex. Alfenus procurator P. Quintij, familiaris & propinquus Sex. Naeuij deiecit. Iniecta manu.] Verbum iuris, quo significatur prehensio & vindicatio pro domino. Ut libentius eum videat.] Corruptebebant sententiam huius loci, qui interiecebant negationem. Superuacuum est enim in quod natura imus impelli.] Foede in alijs libris deprauatus erat hic locus: ita le-

ita legeretur. Superuacuum est, inquit, in naturae ius impelli. Haec non libens adnumero: sed interdum tamen id facere cogor, ne quis maleuolus pauca me praestitisse dicat.

Vilissimus & facillimus sanguis.] In vetere erat. Bilissimus. Vnde isti belli emendatores fecerant, Bel-

lissimus. Proieci isti ipsum extra mundum.] Inepte in alijs, Extra metum. In intermundijs decorum sedem esse dicebat Epicurus.

Et tutior est vita.] Comprehensionem hanc iam ante deprauatam ab alijs, magis etiam deprauauit Erasmus qui vtiā a Seneca abstulisset manus. Minore negatio placraque restituerentur.

Ciceronem filium.] Ciceronem filium cum Augusto consulem fuisse auctor est Plutarchus. ἐπεὶ μὲν τοῦ Κικέρωνος ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου ἀπονομιᾶν, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ, εἶλετο συναρροῦναι τὸ Κικέρωνος τοῦ γόν.

Aridaeum.] Male in alijs Arbidaeum, frater fuit Alexandri magni, sed ignobili matre ortus.

Mamercum Scaurum.] Insignis & abominanda hominis turpido. Merito igitur Tacitus tum opprobrium maiorum vocat.

Vnde vos scitis.] Vetus liber, Vnde isti nos. Delenda omnia. Librarius per errorem redierat ad id quod paulo antecessit. Vnde isti norunt. Deinde animaduerso errore, non deleuit tamen ea quae frustra geminauerat.

Conscientia nostra.] Legendū, Scientia vestra. Inducit autē, suo more, quendam aduersus Stoicos loquentē.

Eadem lex.] Sic melius, quam, ut antea, Eadem res.

Aurem mihi perueliam.] Ipse me admonebo, ut postea cautior sim, minusque facilis ad promittendum. Vt irgilius, Cynthiae aurem vellit & admonuit. Hic ipse libro sequenti Sine tu, loquar mecum: & Ego mihi aurem peruellā.

Linguarium dabo.] Non probari mihi quod Turnebus de hac voce sensi, simulque quomodo eam intelligendam putem, scripsi capite quinto libri xij. variarum Lectionum.

Demens est qui fidem praestat errori.] Vox. Fidem. abest a veteribus libris. Legendum videtur, Demens est, qui perlat in errore.

LIBER QVINTVS.

In prioribus libris videbar consummasse propositum, cum tractassem, quemadmodum dandum esset beneficium, & quemadmodum accipiendum. Hi enim sunt huius officij fines. Quicquid ultra moror, non seruo materiae, sed indulgeo: quae quod ducit, sequendum est, non quo inuitat. Subinde enim nascetur, quod laesat aliqua dulcedine, animum, magis non necessarium, quam superuacuum. Verum quia ita vis, perseueremus, peractis quae rem continebant, scrutari etiam ea, quae sunt his connexa, verū non cohaerentia: quae quisquis diligenter inspicit, nec facit operae pretium, nec tamen perdit operam. Tibi autem homini natura optimo, & ad beneficia propenso. Liberalis Ebuci, nulla eorū laudatio satisfacit. Neminem vnquam vidi tam benignum, etiam leuissimorum officiorum aestimatorem. Iam bonitas tua eō vsque prolapsa est ut tibi dari putes beneficium quod vlli datur. Paratus es, ne quem beneficij paeniteat pro ingratis dependere. Ipse vsque eō abes ab omni iactatione, vsq; eo statim exonerare cupis quos obligas, ut quicquid in aliquem confers, velis videri non praestare, sed reddere. Ideoque plenus ad te sic data reuertuntur. Nam fere sequuntur beneficia non respoctentem: & ut gloria fugiētes magis ac magis sequitur, ita fructus beneficiorū gratius responder illis, per quos etiā esse ingratis licet. Per te vero non est mora, quo minus beneficia qui acceperunt, vltro repetant: nec recusabis conferre alia, & suppressis dissimulauisque plura ac maiora adijcere. Propositum optimi viri, & ingentis animi est, tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te ista ratio decipiet. Succumbunt vitia virtutibus, si illa non cito odisse properaueris.

Illud utique vnice tibi placet, velut magnifice dictum: Turpe est beneficijs vinci. quod an sit verum, non immerito quaeri solet: longaeque aliud est, quam mente concipis. Nunquam enim in rerum honestarum certamine superari turpe est, dummodo arma non proijcias, & victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum propositum easdem afferunt vires, easdem facultates, eandē fortunā: quae optimorum quoque consiliorum duntaxat exitus temperat. Voluntas ipsa rectum petens, laudanda est, etiā si illam alius gradu velociori antecessit: non vt in certaminibus ad spectaculum editis meliorem palma declarat: quanquam in illis quoque saepe deteriorem praetulit casus. Vbi de officio agitur, quod vterq; à sua parte esse quā plenissimum cupit, si alter plus potuit, & ad manū habuit materiam sufficientem animo suo, si illi, quantum conatus est, fortuna permisit, alter autem voluntate par est, etiam si minora quam accepit reddidit, aut omnino non reddidit, sed vult reddere: & toto in hoc intentus est animo: hic non magis victus est, quam qui in armis moritur: quem occidere facilius hostis potuit, quam auertere. Quod turpe existimas, id accidere viro bono non potest, ut vincatur. Nunquam enim succumbet, nunquam renuntiabit. ad vltimum vsque diem vitae stabit, paratus, & in hac statione morietur, magna se accepisse prae se ferens, paria voluisse.

CAP. III.

Lacedaemonij vetant suos pancratio aut cestu decernere, vbi inferiorem ostendit victi confessio. Curfor metam prior contingit, velocitate alium, non animo, antecessit. Luctator ter abiectus perdidit palmam, non tradidit. Cum iniuctos esse Lacedaemonij ciues suos magno aestimarent, ab his certaminibus remouerunt, in quibus victorem facit non iudex, non per se ipse exitus, sed vox cedentis, & tradere iubentis. Hoc quod illi in ciuibus suis custodiunt, virtus ac bona voluntas omnibus praestat, ne vniquam vincantur: quoniam quidem etiam inter superantia animus iniuctus est. Ideo nemo C. C. Fabios victos dicit, sed occisos. Et Regulus captus est à Pœnis, non victus: & quisquis alius facientis fortunae vi ac pondere oppressus, non submittit animum. In beneficijs idem est. Plura aliquis accepit, maiora, frequentiora: non tamen victus est. Beneficia fortasse beneficijs victa sunt, si inter se data & accepta computes. Si dantem & accipientem comparaueris, quorum animi & per se aestimandi sunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, vt etiam cum alter multis vulneribus confossus est, alter leuiter quidem faucius, pares exisse dicantur, quamuis alter videatur inferior.

CAP. IIII.

Ergo nemo vinci potest beneficijs: si scit debere, si vult referre, si quod rebus non potest, animo aequat. Hic, quàm diu in hoc permanet, quàm diu tenet voluntatem, gratum animum signis approbat: quid interest, ab vtra parte munuscula plura numerentur? Tu multa dare potes: at ego tantum accipere possum. Tecum stat fortuna: mecum bona voluntas. Tamen tam par tibi sum, quam multus armatis nudis, aut leuiter armatis. Nemo itaque beneficijs vincitur: quia tam gratus est quisque, quàm voluit. Nam si turpe est beneficijs vinci, non oportet à praepotentibus viris accipere beneficium, quibus gratiã referre non possis. A principibus dico, à regibus: quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri multa possent, pauca admodum & imparia datis accepturi. Reges & principes dixi, quibus tamen potest opera nauari, & quorum illa excellens potentia per animorum consensum ministeriumque constat. Sunt quidam extra omnem subditi cupiditatem, qui vix vllis humanis desiderijs continguntur: quibus nihil potest praestare ipsa fortuna. Necessè est à Socrate beneficio vincat. Necessè est à Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus incessit, calcatis regijs opibus. Nonne ille tunc merito & sibi & ceteris, quibus ad dispiciendam veritatem non erat offusa caligo, supra eum eminere visus est, infra quem omnia iacebant? Multo potentior, multo locupleior fuit, omnia tunc possidente Alexandro. Plus enim erat, quod hic nollet accipere, quàm quod ille posset dare.

CAP. V.

Non est turpe, ab his vinci. Neque enim minus fortis sum, si cum inuulnerabili me hoste committis: nec ideo ignis minus vrere potest, si in materiam incidit inuulnerabilem flammis: nec ideo ferrum secandi vim perdidit, si non recipiens ictum lapis solidus, inuictaeque aduersus dura naturae diuidendus est. Idem tibi de homine grato respondeo. Non turpiter vincitur beneficijs, si ab his obligatus est, ad quos aut fortunae magnitudo, aut eximia virtus aditum redituris ad se beneficijs clausit. A parentibus fere vincimur. Nam tam diu illos odio habemus, quàm diu graues iudicamus, & quàm diu beneficia illorum non intelligimus. Cum iam aetas aliquid prudentiae collegit, & apparere coepit, propter illa ipsa eos amari à nobis debere, propter quae non amabantur, admonitiones, seueritatem, & inconsultae adolescentiae diligentem custodiam, rapiuntur nobis. Paucos vsque ad verum fructum à liberis percipiendum perduxit aetas. Ceteri liberos onere senserunt. Non est tamen turpe, vinci beneficijs à parente. Quid ni non sit turpe, cum à nullo turpe sit? Quibusdã enim & pares & impares sumus. Pares animo, quem solum illi exigunt, quem nos solum promittimus: impares fortuna, quae si cui obstitit quo minus referret gratiam, non ideo illi tanquam victo erubescendum est. Non est turpe, non assequi, dummodo sequaris. Saepe necesse est ante alia beneficia petamus, quàm priora reddidimus. Nec ideo non petimus, aut turpiter petimus, quia non reddituri debemus. Quia non per nos erit mora, quo minus gratissimi sumus: sed interueniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat. Nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur, quae non sunt in nostra potestate.

CAP. VI.

Alexander Macedonum rex gloriari solebat, à nullo se beneficijs victum. Non est quod nimis animi Macedonas, & Graecos, & Caras, & Persas, & nationes distinctas sine exercitu suspiciat, ne hoc sibi praestitisse regnum, à Thraciae angulo porrectum vsque ad litus incogniti maris, iudicet. Eadẽ re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes, a quo victus est. Quid ni victus sit illo die, quo homo supra mensuram humanae superbiae tumens, vidit aliquem, cui nec dare quicquam posset, nec eripere? Archelaus rex Socratem rogauit, vt ad se veniret, dixisse Socrates traditur, Nolle se ad eum venire, a quo acciperet beneficia, cum reddere illi paria non posset. Primum in ipsius potestate erat, non accipere. Deinde ipse dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod vtiq; ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum Archelaus daturus erat aurum & argentum, recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiã? Et quid tantum erat accepturus, quantum dabat, si ostendisset hominem vitae ac mortis peritum, vtriusque fines tenentem? Si regem in luce media errantem ad rerum naturam admisisset, vsque eo eius ignarum, vt quo die solis defectio fuit, regiam cluderet, & filium (quod in luctu ac rebus aduersis moris est) tonderet? Quantum fuisset beneficium,

beneficium, si timentem e latebris suis extraxisset, & bonum animum habere iussisset, dicens: Non est ista solis defectio, sed duorum siderum coitus, cum luna humiliores vias, infra ipsum solem, orbem suum posuit, & illum obiecta sui abscondit: quae modo partes eius exiguas, si in transcurso strinxit, obducit: modo plus regit, si maiorem partem sui obicit: modo excludit totius aspectum, si recto libramento inter solem terraeque media successit. Sed iam ista sidera, huc & illo diducet velocitas sua. iam recipientem diem terrae, & hic ibit ordo per saecula, quae dispositos ac praedictos dies habent, quibus sol intercurso lunae veteretur omnes radios effundere. Paulum expecta, iam emerget, iam istam velut nubem reliquet, iam exolutus impedimentis, lucem suam libere mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non posset, si illum docuisset regnare? parum scilicet magnum beneficium à Socrate accipiebat, si vllũ dare potuisset Socrati. Quare ergo hoc Socrates dixit? Vt facetus, & cuius per figuram sermo procedere solitus erat, derisor omnium, maxime potentium, maluit illi vafre negare, quàm contumaciter ac superbe. Dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non posset paria reddere. Timuit fortasse, ne cogere turpiter accipere quae nollet. Timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Dicit aliquis: Negaret, si nollet. Sed instigasset in se regem insolentem, & omnia sua magno aestimari volentem. Nihil ad rem pertinet, vtrum dare aliquid regi nolis, an accipere à rege. In aequo vtrunque ponit repulsam. Et superbo fastidit acerbius est, quàm non timeri. Vis scire, quid vere noluerit? Noluit ire ad voluntariam seruitutem, cuius libertatem ciuitas libera ferre non potuit.

CAP. VII.

Satis (vt existimo) hanc partem tractauimus, an turpe esset beneficijs vinci: quod qui quaerit, scit non solere homines sibi ipsis beneficium dare. manifestum enim fuisset, non esse turpe à seipso vinci. Atqui apud Stoicos quosdam & de hoc ambitur, an possit aliquis sibi beneficium dare, an debeat referre sibi gratiam, quod vt videretur quaerendum, illa fecerunt. Solemus dicere, Gratias mihi ago, & De nullo queri possum alio quàm de me: Ego mihi irascor, & Ego à me poenas exigam, & Odi me, multa praeterea huiusmodi, per quae vnusquisque de se tanquam de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi possum: quare non & beneficia mihi dare possum? Praeterea quae si in alium contulisset, beneficia vocarentur: quare non in me contuli, non sunt? Quod si ab altero accepissem, deberem: quare si mihi ipse dedi, non debeam? Quare sim aduersus me ingratus, quod non minus turpe est, quàm in se fordidiũ esse, & in se durum ac saeuum, & sui negligentem? Tam alieni corporis leno male audit, quàm sui. Nempe reprehenditur assentator, & aliena sublequens verba, paratus ad falsa laudator: non minus placens sibi, & se suspiciens, & vtiã dicam, assentator suus. Vitia non tantum cum foris peccant, inuisa sunt, sed cum in se retorquentur. Quem magis admiraberis, quàm qui imperat sibi, quàm qui se habet in potestate? Gentes facilius est barbaras, impatientesque alieni arbitrij, regere, quàm animum suum continere, & tradere sibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quod ab illo didicit: quare Socrates non agit, quod ipse se docuit? M. Cato ait: Quod tibi deest, à te ipso mutuare. Quare donare mihi non possum, si commutare possum? Innumerabilia sunt, in quibus consuetudo nos diuidit. Dicere (solemus: Sine tu, loquar tecum: & Ego mihi aurem peruellam! Quae si vera sunt, quemadmodum aliquis sibi irasci debet, sic & gratias agere: quomodo obiurgare se, sic & laudare: quomodo damno sibi esse, sic & lucro potest. In iuria & beneficium contraria sunt. Si de aliquo dicimus, Iniuriam sibi fecit: poterimus dicere, Beneficium sibi dedit. Nemo sibi debet. Natura prius est, vt quis debeat, deinde vt gratiam referat. Debitor non est sine creditore, non magis quàm maritus sine vxore, aut sine filio patet.

CAP. VIII.

Aliquis dare debet, vt aliquis accipiat. Non est dare, nec recipere, in dexteram manum de sinistra transferre. Quomodo nemo se portat, quamuis corpus suum moueat & tranferat. quomodo nemo, quamuis pro se dixerit, affuisse sibi dicitur, nec statuam sibi tanquam patrono ponit, quomodo si aeger cum cura sua conualuit, mercedem à se non exigit: sic in omni negotio, etiam cum aliquis probe fecerit, non tamen debet referre gratiam sibi, quia non habebit, cui referat. Vt concedam aliquem dare sibi beneficium: dum dat, & recipit. Vt concedam aliquem à se accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi (quod aiunt) versura fit, & velut lusorium nomen statim transit. Neque enim alijs dat, quàm qui accipit, sed vnus atque idem. Hoc verbum Debere, non habet nisi inter duos locum. Quomodo ergo in vno consistit, qui se obligando liberat? Vt in orbe ac pila nihil est imum, nihil summum, nihil extremum, nihil primum, quia motu ordo mutatur, & quae sequebantur praecedunt, & quae occidebant oriuntur, omnia quomodocunque ierint, in idem reuertuntur: ita in homine existima fieri, cum illum in multa mutaueris, vnus est. Caecidit se: iniuriarum cum quo agit non habet. Alligauit & clausit: de vi non tenetur. Beneficium sibi dedit: protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quicquid illi auellitur, ad illam redit: nec perire quicquam potest, quod quo excedat non habet, sed eodem reuoluitur, vnde discedit. Quid simile, inquit, habet hoc exemplum propositae quaestioni? Dicã. Puta te ingratum esse, non peribit beneficium, habet illud, qui dedit. Puta te recipere nolle. apud te est, antequam reddatur. Non potes quicquam amittere. Quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra te ipsum orbis agitur, accipiendo das, dando accipis.

CAP. IX.

Beneficium, inquit, sibi dare oportet: ergo & referre gratiam oportet. Primum illud falsum est, D 2 ex quo

ex quo pendunt sequentia. Nemo enim sibi beneficium dat, sed naturae suae pareat, à qua ad caritatem sui compositus est: unde illi summa cura est nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis est, qui sibi donat: nec clemens, qui sibi ignoscit: nec misericors, qui malis suis tangitur. Quod alijs praestare liberalitas est, clementia, misericordia: sibi praestare, natura est. Beneficium res voluntaria est: at prodesse sibi, necessarium est. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior est. Quis vnquam laudatus est, quod sibi ipsi fuisset auxilio? quod se eripuisset latronibus? Nemo sibi beneficium dat, non magis quam hospitium. Nemo sibi donat, non magis quam credit. Si dat sibi quisque beneficium, semper dat, sine intermissione dat. Inire beneficiorum suorum non potest numerum. Quomodo ergo gratiam referet, cum per hoc ipsum, quo gratiam referret, beneficium det? Quomodo enim discernere poterit, utrum det sibi beneficium, an reddat, cum intra eundem hominem res geratur? Liberaui me periculo, beneficium mihi dedi. Iterum me periculo libero, do beneficium, an reddo? Deinde ut primum illud concedam, dare nos beneficium nobis: quod sequitur, non concedam. Nam etià si damus, non debemus. Quare: quia statim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Deben- di locus non est, quia sine vlla mora recipimus. Dat nemo, nisi alteri. Debet nemo, nisi alteri. Reddit nemo, nisi alteri. Id intra vnum non potest fieri, quod toties duos exigit.

C A P. X.

Beneficium est, praestitisse aliquid vtiliter. Verbum autem, Praestitisse, ad alios spectat. Nunquid non demens videbitur, qui aliquid vendidisse sibi se dicet? Quia venditio alienatio est, & rei suae, iurisque sui in alium translatio. At qui quemadmodum vendere, sic dare aliquid, à se dimittere est, & id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod si est, beneficium nemo sibi dedit: quia nemo dat sibi aliquid. Duo contraria in vnum coeunt, ut idem sit dare, & accipere. Sed etiamnum multum interest, inter dare, & accipere. Quidni? cum ex diuerso ista verba posita sunt. At qui si quis sibi beneficium dat, nihil interest inter dare & accipere. Paulo ante dicebam, quaedam ad alios pertinere, & sic esse forma- ta, ut tota significatio illorum discedat à nobis. Frater sum, sed alterius. Nemo est enim suus frater. Par sum, sed alicui. Quis est enim par sibi? Quod comparatur, sine altero non intelligitur: quod iungitur si- ne altero non est. Si & quod datur, sine altero non est: & beneficium sine altero non est. Idem ipso voca- bulo apparet, in quo hoc continetur, benefecisse. Nemo autem sibi benefacit, non magis quam sibi fa- uet, quam suarum partium est. Diutius hoc & pluribus exemplis licet prosequi. Quid ni? cum inter ea sit habendum beneficium, quae secundam personam desiderant. Quaedam cum sint honesta, pulcher- rima, summae virtutis, nisi cum altero non habent locum. Laudatur, & inter maxima humani generis bona fides colitur. Nam quis ergo dicitur sibi fidem praestitisse?

C A P. XI.

Veni nunc ad vltimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere, sicut qui soluit pecuniam. Nihil autem impendit, qui gratiam sibi refert, non magis quam consequitur, qui benefi- cium à se accepit. Beneficium & gratiae relatio, vltro citroque ire debent. Intra vnum hominem non est vicissitudo. Qui ergo gratiam refert, inuicem prodest ei, à quo consecutus est aliquid. Qui sibi gratiam refert, cui prodest? sibi. Et quis non alio loco relationem gratiae, alio beneficium cogitat? Qui gratiam sibi refert, sibi prodest. Et quis vnquam ingratus hoc noluit facere? immo quis non ingratus fuit, ut hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiam referre debemus. Dicimus autem, Ago gratias mihi, quod illam uxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi societatem. Cum hoc dicimus, lauda- mus nos: & ut factum nostrum comprobemus, gratias agentium verbis abutimur. Beneficium est quod potest, & cum datum est, non reddi. Qui sibi beneficium dat, non potest non recipere, quod dedit. Ergo non est beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc est probabile, & suspiciendum, quod alteri ut aliquis prodesset, vtilitatis interim suae oblitus est: quod alteri dedit abla- turus sibi. Hoc non facit, qui beneficium sibi dat. Beneficium dare, socialis res est, aliquem conciliat, ali- quem obligat: sibi dare, non est socialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in spe inducit, ut dicat: hic homo colendus est, illi beneficium dedi, dabit & mihi. Beneficium est, quod quis non sua causa dat, sed eius cui dat. Is qui sibi beneficium dat, sua causa dat. Non est ergo beneficium.

C A P. XII.

Videor tibi iam illud quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abesse ab eo, qui operae pre- tium facit; immo totam operam bona fide perdere. Expecta. etiam hoc verius dices, simul ac te ad has latebras perduxero: à quibus cum euaseris, nihil amplius assecutus eris, quam ut eas difficultates effugas, in quas licuit non descendere. Quid enim boni est, nodos operose soluere, quos ipse ut solue- res, feceris? Sed quemadmodum quaedam in oblectamentum ac iocum sic alligantur, ut eorum solutio imperito difficilis sit: quae ille, qui implicuit, sine vlllo negotio separat: quia commissuras eorum & mo- res nouit: & nihilominus illa habent aliquam voluptatem: tentant enim acumen animum & intentio- nem excitant: ita haec quae videntur callida & insidiosa, securitatem, torporem ac seignitatem ingenijs auferunt, quibus modo campus in quo vagentur, sternendus est, modo scabri aliquid & confragoli obj- ciendū, per quod erepāt, & solcite vestigiū faciant. Dicitur nemo ingratus esse. Id sic colligitur. Benefi- cium est quod prodest: prodesse autē nemo homini malo potest, ut dicitis Stoici: ergo beneficium non acci- pit malus: itaq. nec ingratus est. Etiamnū beneficium honesta & probabilis res est. Apud malū nulli ho- nestae

neftae rei aut probabili locus est: ergo nec beneficium: quod si accipere non potest, nec reddere quidem debet. Et ideo non fit ingratus. Etiamnum, ut dicitis: Bonus vir omnia recte facit. Si omnia recte facit, ingratus esse non potest. Bonus beneficium reddit; malus non accipit. Quod si est, nec bonus quisquam ingratus est, nec malus. Ita ingratus in rerum natura est nomen, & hoc inane. Vnum est apud nos bonū, honestum. Id peruenire ad malum non potest. Definit enim malus esse, si ad illum virtus intrauerit. Quamdiu autem malus est, nemo illi dare beneficium potest: quia bona malaque dissentiant, nec in vnū eunt. Ideo nemo illi prodest: quia quicquid ad illum peruenit, id prauo vsu corrumpit. Quemadmo- dum stomachus morbo vitiat, & colligens bilem, quoscunque accepit cibos mutat, & omne alimen- tum in causam doloris trahit: ita animus caecus, quicquid illi commiseris, id onus suum, & perniciem, & occasionem miseriae facit. Felicissimis itaque opulentissimisque plurimum aeftus subest, minusque se inueniunt, quo in maiorem materiam inciderunt, qua fluctuantur. Ergo nihil potest ad malos per- uenire, quod proficit: immo nihil quod non noceat. Quaecunque enim illis contigerunt, in naturam suā vertunt, extra speciosa, profuturaque si meliori darentur, illis pestifera sunt. Ideo nec beneficium dare possunt: quoniam nemo potest, quod non habet, dare: hic beneficiandi voluntate caret.

C A P. XIII.

Sed quamuis haec ita sint, accipere tamen malus potest, quae beneficijs similia sunt: quibus non red- dit, ingratus erit. Sunt animi bona, sunt corporis, sunt fortunae. Illa à stulto ac malo submouentur. Ad haec admittitur, quae & accipere potest, & debet reddere: & si non reddit, ingratus est. Nec hoc ex nostra constitutione tantum. Peripatetici quoque, qui felicitatis humanae longe lateque terminos ponunt, aiunt, minuta peruenire beneficia ad malos. Haec qui non reddit, ingratus est. Nobis itaque beneficia esse non placet, quae non sunt animum factura meliorem: commoda tamen illa esse, & expe- tenda, non negamus. Haec & vira bono dare malus potest, & accipere a bono: ut pecuniam, vestem, honores, & vitam. Quae si non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum vocas, eo non reddito, quod negas esse beneficium? Quaedam etiam si vera non sint, propter similitudinem eodem vo- cabulo comprehensa sunt. Sic pyxidem & argenteam & auream dicimus. Sic illiteratum non ex toto rudem, sed ad litteras altiores non perductum. Sic qui male vestitum & pannosum vidit, nudum se vi- disse dicit. Beneficia ista non sunt: habent tamen beneficij speciem. Quomodo ista sunt tanquam be- neficia, sic & ille tanquam ingratus est, non ingratus. Falsum est, quia illa beneficia, & qui dat appellat, & qui accipit. Ita & qui veri beneficij specie sefellit, tam ingratus est, quam veneficus, qui saporem cum venenum crederet, miscuit.

C A P. XIII.

Cleanthes vehementius agit. Licet, inquit, beneficium non sit quod accipit, ipse tamen ingratus est: quia non fuit redditurus, etiam si accepisset. Sic latro est, etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum iam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur & aperit- ur opere nequitia, non incipit. Ipsum quod accepit, beneficium non erat, sed vocabatur, Sacrilegi dant poenas, quamuis nemo vsque ad deos manus porrigat. Quomodo, inquit, aduersus malum ingratus est quisquam, cum malo dari beneficium non possit? Ea scilicet, ratione, quia accipit ab illo aliquid ex his, quae apud imperitos bona sunt: cui tamen et si malus est, ipse quoque in simili materia gratus esse debe- bit: & illa qualiaecunque sunt, cum pro bonis accepit, pro bonis reddere. Aes alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percussum: quale apud Lacedaemonios fuit, quod vsu numeratae pecuniae praestat. Quo genere obligatus es, hoc fidem exolve.

C A P. XV.

Quid sint beneficia, an & in hanc sordidam humilemque materiam deduci magnitudo nominis clari debeat: ad vos non pertinet: ad alios spectat verum. Vos ad speciem veri componite animū: & dum honestum dicitis, quicquid est id, quod nomine honesti iactatur, id colite. Quomodo inquit, ne- mo per vos ingratus est, sic rursus omnes ingrati sunt. Nam (ut dicitis) omnes stulti mali sunt. Qui autem habet vitium vnum, habet omnia. Omnes autem stulti & mali sunt. Omnes ergo ingrati sunt. Quid ergo? non vndique humano generi conuicium sit? non publica querela est, beneficia perisse, & paucissimos esse, qui de benemerentibus non inuicem pessime mereantur? Nec est quod hanc tantum nostram murmurationem putes, pro pessimo prauoque numerantium, quicquid citra recti formulam, cecidit. Ecce nescio quae, non ex philosophorum domo clam, sed ex medio conuentu, populos gentes- que damnatura vox mititur.

Non hospes ab hospite tutus,

Non socer a genero fratrum quoque gratia rara est:

Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.

Hoc iam amplius est. Beneficia in scelus versa sunt: & sanguini eorum non parcitur, pro quibus san- guis fundendus est. Gladio ac venenis beneficia sequimur. Ipsi patriae manus afferre, & fascibus suis: iam premere, potentia ac dignitas est. Humili se ac depresso loco putat stare, quisquis non supra tempu- blicam stetit. Accepit ab illa exercitus in ipsam conuertuntur, & imperatoria contio est. Pugnate cōtra con- iuges, pugnare contra liberos. Aras, focos, penates, armis incessite. Qui ne triumphaturi quidem intrare vrbe iussu senatus debeberetis, quibusq. exercitum victorem reducentibus curia extra muros praebetur.

retur, nunc civibus caesis, perfusi cruore cognato, urbem subrectis intrate vexillis. Obmutescat inter militaria signa libertas, & ille victor, pacatorque gentium populus, remotis procul bellis, omni terrore compresso, intra muros obsessus, aquilas suas horreat.

C A P. XVI.

Ingratus est Coriolanus: sero & post scelus paenitentiam pius posuit arma, sed in medio parricidio posuit. Ingratus Catilina. parum est illi capere patriam, nisi Allobrogum in illam cohortes immiserit, & trans alpes accitus hostis, vetera & ingenita odia satiauerit, ac diu debitas inferias Gallicis buftis duces Romani persoluerint. Ingratus C. Marius, ad consulatum à caliga perductus: qui nisi Cimbricis caedibus Romana funera acquauerit, nisi civilis exitij, & trucidationis non tantum dederit signum, sed ipse signum fuerit, parum mutam, ac repositam in priorem locum fortunam suam sentiet. Ingratus L. Sylla: qui patriam durioribus remedijs quam pericula erant, sanauit. Qui cum à Praenestina arce usque ad Collinam portam per sanguinem humanum incessisset, alia edidit in urbe proelia, alias caedes: legiones duas, quod crudele est, post victoriam, quod nefas, post fidem, in angulum congestas contrucidauit, & proscriptionem commentus est: Dij magni, ut qui civem Romanum occidisset, impunitatem, & pecuniam, tantum non civicam acciperet. Ingratus Cn. Pompeius: qui pro tribus consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus inuaserat, hanc gratiam reipublicae reddidit, ut in possessionem eius alios quoque induceret, quasi potentiae suae detracturus inuidiam, si quod nulli licere debebat, pluribus licuisset: dum extraordinaria concupiscit imperia, dum prouincias ut eligat, distribuit, dum ita trium viris R. P. diuidit, ut tamen in sua domo duae partes essent, eo redegit populū R. ut saluus esse non posset, nisi beneficio seruitutis. Ingratus ipse Pompeij hostis ac victor, qui a Gallia Germanique bellum in urbem circumegit, & ille plebicola, ille popularis, castra in circo Flaminiō posuit, propius quam Porfennae fuerat. Tēperauit quidē ius crudelitaeque victoriae. Quod dicere solebat, praestitit: neminem occidit nisi armatum. Quid ergo est? Ceteri arma eruentius exercuerunt, satiati tamen aliquando abiecerunt. Hic gladium cito condidit, nunquam posuit. Ingratus Antonius in dictatorem suum, quem iure caesum pronuntiauit, interfectoresque eius, in prouincias & imperia dimisit: patriam vero proscriptionibus, incursionibus, bellis laceratam, post tot mala destinauit, ne Romanis quidem regibus: ut quae Achaëis, Rhodijs, & plerisque urbibus claris ius integrum, libertatemque cum immunitate reddiderat, ipsa tributum spadonibus penderet.

C A P. XVII.

Efficiet dies enumerantem ingratos usque in vltima patriae exitia. Aequae immensum erit, si percurrere coepero, ipsa respublica quam ingrata in optimos ac deuotissimos sibi fuerit, quamque non minus saepe peccauerit, quam in ipsam peccatum est. Camillum in exilium misit: Scipionem dimisit, exulauit post Catilinā Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factū quicquid victor Catilina fecisset. Rutilius innocentiae pretium tulit in Asia latere. Catoni populus Romanus praeturam negauit, consulatum pernegauit. Ingrati publice sumus. Se quisque interroget. Nemo non aliquem queritur ingrati. At qui non potest fieri, ut omnes querantur, nisi querendum est de omnibus. Omnes ergo ingrati sunt. Tantum? Et cupidi omnes, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui videntur audaces. Adijce, & ambitiosi omnes sunt, & impij omnes. Sed non est quod irascaris. Ignosce illis. omnes infaniunt. Nolo te ad incerta reuocare, ut dicam, Quam ingrata sit iuuentus vide. Quis non patri suo supremum diem, ut innocens sit, optat? ut moderatus, expectat? ut pius, cogitat? Quorū quisque vxoris opumque mortem timet, ut non cōputet? Cui rogo litigatori defenso, tā magni beneficij vltra res proximas memoria durauit? Illud in confesso est, Quis sine querela moritur? Quis extremo die dicere audeat:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi?

Quis non recusans, quis non gemens exit? At qui hoc ingrati est, non esse contentū praefato tēpore. Semper pauci dies erunt, si illos numeraueris. Cogita, non esse summum bonū in tempore. Quantumcunque est, boni consule. Ut prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem: quoniam mora non fit beator vita, sed longior. Quanto satius est, gratum aduersus perceptas voluptates, non aliorum annos computare, sed suos benigne aestimare, & in lucro ponere? Hoc me dignum iudicauit Deus. Hoc satis est. Porrit plus: sed hoc quoque beneficiū est. Grati sumus aduersus deos, grati aduersus homines, grati aduersus eos, qui nobis aliquid praestiterunt: grati etiam aduersus eos, qui nostris praestiterunt.

C A P. XVIII.

In infinitum, inquis, me obligas, cum dicis, & nostris. Itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, ut dicis, & patri eius dat. Primum vnde quo, quaero. Deinde illud utique mihi determinati volo, si & patri beneficium datur, nunquid & fratri? nunquid & patruo? nunquid auo? nunquid vxori, & socero? Dic mihi, vbi debeam desinere: quouisque personarum seriem sequar. Si agrum tuū coluero, tibi beneficium dederō: si domum tuam ardentem restinxero, aut ne cadat excepero, tibi beneficium non dabo? Si seruum tuum seruauero, tibi imputabo. Si filium tuum seruauero, non habebis beneficium meū?

C A P. XVIII.

Dissimilia ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, sed mihi: & qui domum meam quo minus ruat fulcit, praestat mihi. Ipsa enim domus sine sensu est. Debitorē me habet, quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum, sed me demereri vult. Idē de seruo dicā, mei

mei mancipij res est, mihi seruatur. Ideo ego pro illo debeo. Filius ipse beneficij capax est. Itaque ille accipit: ego beneficio laetor. Contingor, non obligor. Velim tamen, tu qui debere non putas, respondeas mihi: Filij bona valetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem? Felicior futurus est, si saluum habuerit filium: infelicior, si amiserit? Quid ergo? Qui & felicior fit à me, & infelicitatis maximae periculo liberatur, non accipit beneficium? Non, inquit. Quaedam enim in alios conferuntur, sed ad nos vsque permanant. Ab eo autem exigi quicque debet, in quem confertur: sicut pecunia ab eo petitur, cui credita est, quamuis ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium est, cuius commodum non & proximos tangat, nonnunquam etiam longius positos. Non quaeritur, quod beneficium ab eo cui datum est, transferatur, sed vbi primo collocetur. A reo tibi ipso & à capite repetitio est. Quid ergo? oro te: non dicis, filium mihi donasti, & si hic perisset, victurus non fui? Pro eius vita beneficium non debes, cuius vitam tuae praefers? Etiamnum cum filium tuum seruauit, ad genua procumbis, dijs vota soluis, tanquam ipse seruatus. Illae voces exeūt tibi: Nihil interest, mea an me seruaueris. duos seruasti: immo me magis. Quare ista dicis, si non accipis beneficium? Quia & si filius meus pecuniam mutuum sumpserit, creditore numero, non tamen ego debuerō. Quia et si filius meus in adulterio deprehensus erit, erubescam, non ideo ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro filio: non quia sum, sed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At peruenit ad me summa ex incolumitate eius voluptas, summa utilitas, & orbitatis grauissimum vulnus effugi. Non quaeritur nunc, an profueris mihi, sed an beneficium dederis. Prodest enim & animal, & lapis, & herba: nec tamen beneficium dant, quod nunquam datur, nisi à volente. Tu autem non vis patri, sed filio dare: & interim, ne nosti quidem patrem. Itaque cum dixeris, Patri ergo beneficium non dedi, filium eius seruando: contra opponere, Patri ergo beneficium dedi, quem non noui, quem non cogitavi? Et quid, quod aliquando euenit, ut patrem oderis, filium serues: beneficium ei videris dedisse, cui tunc inimicissimus eras, cum dares? Sed ut dialogorum altercatione seposita, tanquam iurisconsultus respondeam, mens spectanda est dantis. beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut si in patris honorem fecit, pater accepit beneficium: sic pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam si fruatur. Si tamen occasionem habuerit, vult & ipse praestare aliquid: non tanquam soluendi necessitatem habeat, sed tanquam incipiendi causam. Repeti à patre beneficium non debet. Si quid pro hoc benigne facit, iustus, non gratus est. Nam illud finiri non potest: si patri do beneficium, & matri, & auo, & auunculo, & liberis, & affinis, & amicis, & seruis, & patriae. Vbi ergo beneficium incipit stare? Sorites enim ille inexplebilis subit: cui difficile est modum imponere, quia paulatim surrepit, & non desinit serpere, illud solet quaeri. Fratres duo dissident. si alterum seruo, an dem beneficium ei, qui fratrem inuisum non perisse moleste laturus est. Non est dubium, quin beneficium sit, etiam inuito prodesse: sicut non dedit beneficium, qui inuitus profuit.

C A P. XX.

Beneficium, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia tristem frontem & asperam habent, quemadmodum secare & vrere ut sanes, & vinculis coercere. Non est spectandū an doleat quis beneficio accepto: sed an gaudere debeat. Non est malus nummus, quē barbarus & ignarus formae publicae reiecit. Beneficium & odit & accipit, si modo id prodest, si is qui dabit, ut prodesset dedit. nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrarium verte. Odit fratrem suum, quem illi expedit habere. Hunc occidi. non est beneficium, quamuis ille dicat esse, & gaudeat. Insidiosissime nocet, cui gratiae aguntur pro iniuria. Video. Prodest aliqua res, & ideo beneficium est: nocet, & ideo non est beneficium. Ecce, quod nec prodest, nec nocet, dabo: & tamen beneficium est. Patrem alicuius in solitudine exanimem inueni, corpus eius sepeliui. nec illi profui (quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio. quid enim per hoc commodi accessit illi? Dicam quid consecutus sit: officio sollemni & necessario per me functus est. Praestiti patri eius, quod ipse praestare voluisset, nec non & debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiae & humanitati dedi, ut quodlibet cadauer absconderem: sed si corpus agnouit, si filio tunc hoc praestare me cogitauit. At si terram ignoto mortuo iniecti, nullum habeo huius officij debitorem, in publicum humanus. Dicit aliquis, Quid tanto pere quaeris, cui dederis beneficium, tanquam repetiturus aliquando? Sunt qui nunquam iudicant esse repetendum, & has causas afferunt. Indignus etiam repetenti non reddet. dignus etiam per se referet. Praeterea si bono viro dedisti, expecta: ne iniuriam illi facias appellando, tanquam non fuisset sua sponte rediturus. Si malo viro dedisti. fer. Beneficium verbo ne corrueris, creditum faciendo. Praeterea lex quod non iussit repeti, vetuit. Vera sunt ista. quam diu me nihil vrget, quam diu fortuna nihil cogit, petam potius beneficium quam repetam: sed si de salute liberorum agitur, si in periculum vxor deducitur, si patriae salus ac libertas mittit me etiam quo ire nollem, imperabo pudori meo, & testabor omnia me fecisse, ne opus esset mihi auxilio hominis ingrati. Nouissime recipiendi beneficij necessitas, repetendi ve recundiam vincet. Deinde cum bono viro beneficium do, sic do, tanquam nunquam repetiturus, nisi ne cesse fuerit. Sed lex, inquit, non permittendo exigere, vetuit.

C A P. XXI.

Multa legem non habent, nec actionem: ad quae consuetudo vitae humanae, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex iubet amicorum secreta non eloqui, nulla lex fidem etiam inimico praestare. Quae lex ad id praestandum nos quod alicui promissimus, alligat? Querat tamen cum eo, qui arcanū sermo-

sermonem non continuerit, & fidem datam, nec seruatam, indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditū facis. Minime. Non enim exigo, sed repeto: & ne repeto quidem, sed admoneo. Ne vltima quidem necessitas in hoc aget, vt ad eum veniam, cum quo diu mihi luctandum sit. Qui tam ingratus est, vt illi non sit satis admoneri, eum transibo, nec dignum iudicabo, qui gratus esse cogatur. Quomodo faenerator quosdam debitores nō appellat, quos scit decoxisse, & in quorum pudorem nihil superest, quod percat: sic ego quosdam ingratos palam ac pertinaciter praeteribo, nec ab vllō beneficium repetam, nisi à quo non ablaturus ero, sed recepturus.

C A P. XXII.

M Vlti sunt, qui nec negare sciant, quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni sunt quam grati, nec tam mali quam ingrati, segnes & tardi, lenta nomina, non mala. Hos ego non appellabo, sed commonefaciam, & ad officium aliud agentes educam, qui statim mihi sic respondebunt: Ignosce, non mehercule sciri hoc te desiderare, alioquin vltro obtulisset. Rogo ne me ingratum existimes. memini quid mihi praestiteris. Hos ego quare dubitem, & sibi meliores & mihi facere: Quencunq. potuero peccare prohibeo, multo magis amicum, & ne peccet, & ne in me potissimū peccet. Alterum illi beneficium do, si illum ingratum esse non patior: nec dure illi exprobrabo quae praestiti, sed quā poterō mollissime, vt potestatem referendae gratiae faciam, renouabo memoriam eius, & petam beneficium: ipse me repetere intelliget. Aliquando vtar verbis durioribus, si emendari illum speraui posse. Nam deploratum propter hoc quoque non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam. Quod si admonitionis quoque, suggillationem ingratis remittimus, sequiōres ad reddēda beneficia faciemus. Quosdam vero sanabiles & qui fieri boni possint, si quid illos remorderet, perire patiemur admonitione sublata, qua & pater filium aliquando correxit, & vxor maritum aberrantem ad se reduxit, & amicus languentem amici fidem alicui.

C A P. XXIII.

Q Vidam vt expergiscantur non ferendi, sed commouendi sunt. Eodem modo quorundam ad referendam gratiam fides non cessat, sed languet. Hanc peruellamus. Noli munus tuum in iniuriam vertere. Iniuria est enim, si in hoc non repetis, vt ingratus sum. Quid si ignoro, quid desideres? Quid si occupationibus districtus, & in alia vocatus, occasionem non obseruauit? Ostēde mihi quid possim, quid velis. Quare desperas, antequam tentas? Quare properas & beneficium & amicum perdere? Vnde scis nolim, an ignorem, an animus, an facultas desit mihi: Expire. Admonebo ergo, nō amare, non palam: sine conuicio: sic, ut se redisse in memoriam, non reduci putet.

C A P. XXIII.

Causam dicebat apud diuum Iulium ex veteranis quidam paulo violentior aduersus vicinos suos, & causam premebatur. Meministi, inquit, Imperator, in Hispania talum te torfisse circa Sucronem? cū Caesar meminisse se dixisset: Meministi quoque, inquit, sub quadam arbore minimum vmbrae spargente, cum velles residere feruentissimo sole, & esset asperimus locus, in quo ex rupibus acutis, vnica illa arbor eruperat, quendam ex commilitonibus penulam suam subtrauisset. Cum dixisset Caesar: Quid ni meminerim? & quidem siti confectus, quia impeditus ire ad fontem proximum non poterā, tepere manibus volebam, nisi commilito, homo fortis ac strenuus, aquam mihi in galea sua attulisset. Potes ergo inquit, Imperator, agnoscere illum hominem, aut illam galeam? Caesar ait, se non posse galeam agnoscere, hominem pulchre posse: & adiecit, puto ob hoc iratus, quod se à cognitione media ad veterem fabulam abduceret: Tu vti que ille non es. Merito, inquit, Caesar me non agnoscis, nam cū hoc factum est, integer eram. postea ad Mūdā in acie oculus mihi effusus est, & in capite lecta ossa. Nec galeam illam si videres agnosceres. Machaera enim Hispana diuisa est. Vetuit illi exhiberi negotium. Caesar: & agellos, in quibus vicinalis via, causa rixae ac litium fuerat, militi suo donauit.

C A P. XXV.

Q Vid ergo non repeteret beneficium ab Imperatore, cuius memoriam multitudo rerum confiderat: quem fortuna ingens, exercitus disponentē, non patiebatur singulis militibus occurrere? Non est hoc repetere beneficium, sed resumere bono loco positum & paratum, Ad quod tamen vt sumatur, manus porrigenda est. Repetam itaque quia hoc aut necessitate facturus ero, aut illius causa, à quo repetam. Tiberius Caesar inter initia dicenti cuidam, Meministi, antequam plures notas familiaritatis veteris proferreret: Non memini, inquit, quid fuero. Ab hoc nedum esset repetendum beneficium, optanda erat obliuio. Auerfabatur omnium amicorum & aequalium notitiam, & illam solam praesentem fortunam suam aspici, illam solam cogitari ac narrari volebat: inquisitorem habebat veterem amicum. Magis tempestiue repetendum est beneficium, quā petendum. Adhibenda verborum moderatio, vt nec ingratus possit dissimulare. Tacendum & expectandum, si inter sapientes viueremus: & tamen sapientibus quoque indicare melius fuisset, quid rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum notitiam nulla res effugit, rogamus: & illos vota non exorant, sed admonent. Dijs quoque, inquam, Homericus ille sacerdos allegat officia, & aras religio se cultas, quo obsequentes faciat. & parent. Moneri velle ac posse, secunda virtus est. Huc illuc fraenis leniter motis flectēdus est animus, paucis sui rector optimus, proximi sunt, qui admoniti in viam redeunt. His non est dux detrahendus. Operis oculis inest acies, sed sine vsu, quam lumen à dijs immisum ad ministeria sua euocat. Instrumenta cessant, nisi illa in opus suum

suum artifex mouerit. In est interim animis voluntas bona: sed torpet, modo delicijs ac situ, modo officij incitua. Hanc vtilem facere debemus: nec irati relinquere in vltio, sed vt magistri puerorum discen- tium patienter ferre offensionem memoriae labentis. Quae, quemadmodum subiecto vno aut altero verbo, ad contextum reddendae orationis adducta est, sic ad referendā gratiā admonitione reuocāda est.

LIBRI QVINTI FINIS.

M. ANTONII MVRETI AD
QVINTVM LIBRVM SENECAE
DE BENEFICIIS NOTAE.

IN superioribus libris.] *Opinor legendum. Quattuor superioribus libris. Sed illud, Quattuor. ita scriptum fuisse IV. inde datam errori causam.*
Dependere.] *Soluere. Inde Actio de bene depenso.*
Si illa concito odisse properaueris.] *Nihil velim temere affirmare. Sed pro Concito, legendum putem, Non cito.*
Aut omnino non reddidit.] *Alij, aut omnia. Sed haec veterum Librorum scriptura est, & quidem perspicue melior.*

Si scit debere.] *Particulam, Si alij omnes omiserant, & locum male distinxerant.*
Alexander macedonum Rex.] *Eadem gloria Scipionis.*

Cui nemo ciui neque hostis

Quiuit pro factis reddere opraepretium.

Id ex ipso vocabulo apparet.] *Male alij, Idem, pro Id ex.*

Quidni? cum inter ea.] *In alijs, Quid? cum inter ea. quomodo deprauatur sententia.*

Illam a stulto ac malo submouentur.] *Voces duas ab alijs interiectas, deleui, vt redundantes.*

Commoda & expetenda.] *εὐχρηστὰ καὶ ἀποζητούμενα. Voces Stoicorum propriae.*

Cui tamen et si malus est.] *De hac voce scripsi capite xvij. libri xi. Var. le. f.*

Ad alios spectat verum.] *In alijs omnibus editionibus ita de formatus erat hic locus, vt non intelligeretur.*

Non ex philosophorum domo clamet.] *Cum in veteri libro scriptum viderem, Clamet, ausus sum vna*

litteram addere, & edendum curauit. Clam, set: neque dum me illius mutationis piget.

Romana funera.] *Ita melius iudicauit, quā, vt vulgo editum erat, Omnia funera. Paulo post etiam, vbi legebatur Exilij, malui. Exitij.*

Durioribus remedijs quam pericula erant.] *Videtur respexisse ad illum apud Graecos nobilem versum.*

τὸ φάρμακόν σου τὴν νόσον μετ' αὐτῶν.

Vltra res proximas.] *Ita dicit res, vt cum dicimus res prolatas, aut ad res redire.*

Praefato tempore.] *ἀποζητούμενα. ab eadem enim origine est factum.*

At si terram ignoto mortuo inieci.] *Hoc inter praecipua humanitatis officia numerabant. Virgilius. aut tu mihi terram Inijce. Horatius. Licebit, Iniecto ter puluere curras.*

Si malo viro dedisti flerem.] *Sunt qui legant, Si malo viro dedisti fle rem, quo nihil stultius. Quando enim cuiquam auctor esset Seneca, vt fleret? Ego, extritis tribus litteris, lego, Si malo viro dedisti, fer.*

Ne esset mihi opus auxilio hominis ingrati.] *Alij omnes omiserant vocem. Opus.*

Ne vltima quidem necessitas.] *Male alij, Nam vltima quoque.*

LIBER SEXTVS.

C A P. I.

Q Vadam, Liberalis virorum optime, exercendi tantum ingenij causa quaeruntur, & semper extra viam iacent: quaedam & dum quaeruntur, oblectamento sunt, & quaelita vsu. Omnium tibi copiam faciam. Tu illa, vt cunq. tibi visum erit, aut peragi iubeto, aut ad explicandum ludorum ordinem induci. His quoque si abire protinus iusseris, non nihil actum erit. Nam etiam quod discere superuacuum est, prodest cognoscere. Ex vultu igitur tuo pendebo, prout ille suaferit mihi: alia detinebo diutius, alia expellam.

C A P.

C A P. II.

AN beneficiū eripi possit, quaesitū est. Quidam negant posse. Non enim res est, sed actio: quomodo aliud est munus, aliud ipsa donatio: aliud qui nauigat, aliud ipsa nauigatio. Et quāuis aeger non sit sine morbo, non tamen idem est aeger & morbus. Ita aliud est beneficiū ipsum, aliud quod ad vnum-que nostrum beneficio peruenit. Illud incorporale est, irritum non sit: materia illius huc & illuc iactatur, & dominū mutat. Itaq. tu tuum eripis. ipsa rerum natura reuocare quod dedit non potest. Beneficia sua interrupt, non rescindit. Qui moritur, tamen vixit: qui amisit oculos, tamen vidit. Quae ad nos peruenerunt, ne sint, effici potest: ne fuerint, non potest. Pars autem beneficij & quidem certissima est, quae fuit. Nonnunquam vsu beneficij longiore prohibemur, beneficiū quidem ipsum non eraditur. Licet omnes in hoc vires suas natura aduocet, retro illi agere se non licet. Potest eripi domus, & pecunia, & mancipiū, & quicquid est, in quo haesit beneficij nomen. Ipsum vero stabile & immotum est. Nulla vis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit.

C A P. III.

Egregie mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poetam, cum fortunam suam transeuntem alio videat, & sibi nihil relictum, praeter ius mortis, id quoque, si cito occupauerit, exclamare: Hoc habeo quodcunque dedi. O quantum habere potuit, si voluisset. Hae sunt diuitiae certae, in quacunque fortis humanae leuitate, vno loco permansurae: quae quo maiores fuerint, hoc minorem habebūt inuidiā. Quid tanquam tuo parcis: Procurator es. Omnia ista quae vos tumidos, & supra humana elatos, obliuisci cogunt vestrae fragilitatis, quae ferreis claustris custoditis armati, quae ex alieno sanguine rapta vestro defenditis, propter quae classes cruentaturas maria deducitis, propter quae quassatis vrbes, ignari, quantum telorum in aduersos fortuna comparat, propter quae ruptis toties affinitatis, amicitiae, collegij foederibus, inter contententes duos terrarum orbis elisus est, non sunt vestra in depositi causa sunt, iam iamque ad alium dominum spectantia aut hostis illa, aut hostilis animi successor inuader. Quae res quomodo illa tua facias: dono dand. Consule ergo rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem possessionem para, honestiores illas non solum, sed tutiores facturus. illud quod suspicis, quo te diuitem ac potentem putas, quādiu possides, sub nomine sordido iacet. Domus est, seruus est, nummi sunt. cum donasti, beneficiū est.

C A P. IIII.

Fateris, inquit, nos aliquando beneficiū non debere ei, à quo accepimus: ergo ereptum est. Multa sunt, propter quae beneficiū debere desinimus: non quia ablatum, sed quia corruptum est. Aliquis reum me defendit: sed uxorem meam per vim stupro violauit. Non abstulit beneficiū, sed opponendo illi parem iniuriam, soluit me debito: & si plus haesit, quā ante profuerat, non tantum gratia extinguitur, sed viciscendi querendique libertas sit, vbi in comparatione beneficij praeponderauit iniuria. ita non aufertur beneficiū, sed vincitur. Quid? non tam duri quidam, & tam scelerati patres sunt, vt illos auerfari & eiurare ius fasque sit? Nunquid ego illi abstulerunt, quae dederant? Minime sed impietas sequentium temporum commendationem omnis prioris officij sustulit. Non beneficiū tollitur, sed beneficij gratia: & efficitur, non, ne habeam, sed ne debeam. Pecuniam aliquis mihi credidit: sed domum meam incendit, pensatum est creditum dāmnō. nec reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo & hic: quia aliquid benigne aduersus me fecit, aliquid liberaliter, sed postea multa superbe, contumeliose, crudeliter, eo loco me posuit, vt perinde liber aduersus eum sim, quasi non accepissem. Vim beneficijs suis attulit. Columnum suum non tenet, quamuis tabellis manentibus, qui segetem eius proculcauit, qui succidit arbusta: non quia recepit, quod pepigerat, sed quia ne recipere, effecit. Sic debitori suo creditor saepe damnatur, vbi plus ex alia causa abstulit, quā ex credito petit. Non tantum inter creditorem & debitorem iudex sedet qui dicat. Pecuniam credidisti. Quid ergo? pecus abegisti, seruum eius occidisti, agellum quem non emeris possides: aestimatione facta, debitor discede, qui creditor veneras. Saepē etiam beneficiū manet, nec debetur, si secuta est dantem paenitentia, si miseram se dixit, quod dedisset, si cum daret suspirauit, vultum obduxit, perdere se credidit, non donare: si sua causa, aut certe non mea dedit: si non desijt insultare, gloriari, & vbique iactare, & acerbum munus suum facere. Manet itaque beneficiū, quamuis non debeatur: sicuti quaedam pecuniae, de quibus ius creditori nō dicitur, debentur, sed non exiguntur.

C A P. V.

Inter beneficia quoque & iniurias ratio confertur. Dedit beneficiū: iniuriam postea fecisti. Et beneficio gratia debetur, & iniuriae vltio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi poenam. A ter ab altero absoluitur. Cum dicimus, beneficiū illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddidisse, sed aliud pro illo. Reddere enim est, rem pro re dare. Quid ni? cum omnis solutio non idem reddat, sed tantundem. Nam & pecuniam dicimur reddidisse, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi, sed delegatione & verbis perfecta solutio sit. Videris mihi dicere: Perdis operam. Quorsum enim pertinet scire me, an maneat quod non debetur? Iurisconsultorū istae acutae ineptiae sunt, qui hereditatem negant vsu capi posse, sed ea quae in hereditate sunt: tanquam quicquam aliud, sit hereditas quā ea, quae in hereditate sunt. illud mihi potius distingue, quod potest ad rem pertinere, cum idem homo beneficiū mihi dedit, & postea fecit iniuriam, vtrum & benefi-

cium

cium illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare, ac veluti duobus nominibus separatim respondere: an alterum alteri contribuere, & nihil negotij habere, vt beneficiū iniuria tollatur, beneficio iniuria. Illud enim video in foro fieri. quid in vestra schola iuris sit vos sciatis. Separatur actio-nes, & de eo quod agimus, de eodem nobiscum agitur. Confunditur formula. si qui apud me pecuniam deposuerit, idem mihi postea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum depositi.

C A P. VI.

Qvae proposuisti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quae necesse est sequi: lex legi non miscetur. Vtraque sua via it: depositum habet suam actionem propriam, tam mehercule quā furtum. Beneficiū nulli legi subiectum est: me arbitro vritur: licet me comparare inter se quāntum profuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit: tum pronuntiare, vtrum plus debeatur mihi, an debeam. In illis nihil est nostrae potestatis: eundem est, quā ducimur. In beneficio tota potestas mea est: ego itaque iudico illa, non separo, nec diduco, sed iniurias ac beneficia ad eundem iudicem mitto. Alioquin iubes me eodem tempore amare & odisse, queri & gratias agere: quod natura non recipit. Potius comparatio ne facta inter se beneficij & iniuriae, videbo an etiam vltro mihi debeatur. Quomodo si quis scriptis nostris, alios superne imprimat versus, priores litteras non tollit, sed abscondit: sic beneficiū superueniens iniuriam apparere non patitur.

C A P. VII.

Vltus tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, & attrahit frontem, quasi longius exeam. Vide ris mihi dicere:

Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum.

Littus ama.

Non possum magis. Itaque si huic satisfactum existimas, illo transeamus, an ei debeatur aliquid qui nobis inuitus profuit. Hoc apertius potui dicere, nisi propositio deberet esse confusior, vt distinctio statim subsecuta ostenderet vtrumque quaeri, an ei deberemus, qui nobis, dum non vult, profuit: & an ei, qui dum vult. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos nō obliget, manifestius est, quā vt vlla in hoc verba impendenda sint. Et haec quaestio facile expeditur, & si qua similis huic moueri potest, si totiens illo cogitationem nostram conuerterimus. Beneficiū nullum est, nisi quod ad nos primum aliqua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus quamuis aut magna nauigia patiantur, & ad subuehendas copias largo ac perenni alueo currant, aut piscosa & amoena pinguibus aruis interfluant: nec quisquam Nilo beneficiū debere se iudicat, non magis quā odium, si immodicus superfluit, tardeque recessit: nec ventus beneficiū dat, licet lenis & secundus aspiret: nec vilis & salubris cibus. Nam qui beneficiū mihi daturus est, debet non tantum prodesse, sed velle. Ideo nec mutis animalibus quicquam debetur. Et quā multos e periculo velocitas equi rapuit? nec arboribus. Et quā multos aestiu laborum, ramorum opacitas texit? Quid autem interest, vtrum mihi qui nescit, profuerit, an qui scire non potuit: cum vtrique velle defuerit? Quid autem interest, vtrum me iubeas nauis, aut vehiculo, aut lanceae debere beneficiū: an ei qui aequē quā ista propositum beneficiendi nullam habuit, sed profuit casu?

C A P. VIII.

Beneficiū aliquis nesciens accipit, nemo à nesciente. Quomodo multos fortuita sanant, nec ideo remedia sunt, & in flumen alicui cecidisse frigore magno, causa sanitatis fuit: quomodo quorundam, flagellis quartana discussa est, & metus repentinus animum in aliam curam auertendo suspectas horas sefellit: nec ideo quicquam horum etiam si saluti fuit, salutare est: sic quidam nobis profunt, dum nolunt: immo quia nolunt, non tamen ideo illis beneficiū debemus. Quid si perniciofa illorum consilia fortuna deflexit in melius, an existimas me debere ei quicquam, cuius manus cum me peteret, percussit hostem meum, qui nocuisset, nisi errasset? Saepē testis dum aperte peierat, etiam veris testibus abrogā nit fidem, & reum velut factione circumuentum miserabilem reddidit. Quosdam ipsa quae premebat, potentia eripuit: & iudices quem damnaturi erant causa, damnare gratia noluerunt. Non tamen hi beneficiū dederunt, quamuis profuerint. Quia telum quo missum sit, non quo peruenerit, quaeritur. Et beneficiū ab iniuria distinguit, non euentus, sed animus. Aduersarius meus dum contraria dicit, & iudicem superbia offendit, & vnum testem temere dimittit, causam meā erexit. Non quaero an pro me errauerit, quia contra me voluit.

C A P. IX.

Nempe vt gratus sim, velle debeo idem facere quod ille. Vt beneficiū daret, velle debuit. Nā quid est iniquius homine, qui eum odit, à quo in turba calcatus, aut resperus, aut quo noller, impulsus est? At quid est aliud, quod illum querelae eximat, cum in re sit iniuria, quā nescisse quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficiū dederit, ne ille iniuriam fecerit. Et amicam & inimicam voluntas facit. Quā multos militiae morbus eripuit? quosdam ne ad ruinam domus suae occurrerent, inimicis vadimonio tenuit: ne in piratarum manus peruenirent, quidam naufragio consecuti sunt. Nec his tamē beneficiū debemus: quoniam extra sensum officij casus est, nec inimico cuius nos lis exercuit, dum vexat ac detinet. Non est beneficiū, nisi quod à bona voluntate proficitur, nisi illud agnoscat, qui dedit. Profuit aliquis mihi dum nescit, nihil illi debeo. Profuit cum vellet nocere, imitabor ipsum.

C A P.

C A P. X.

AD primum illum reuertamur. vt gratiam referam, aliquid facere me vis: ipse vt beneficium mihi daret, nihil fecit. Vt ad alterum transeamus, vis me huic gratiam referre, vt quod a nolente accepit, volens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuria in beneficium delapsus est? Vt beneficium tibi debeam, parum est voluisse te dare: vt non debeam, satis est, noluisse. Beneficium enim voluntas nuda non efficit: sed quod beneficium non esset, si optima ac plenissima voluntati fortuna deesset, id aequè beneficium non est, nisi fortunam voluntas antecessit. Non enim profuisse te mihi oportet, vt ob hoc tibi obliger, sed ex destinato profuisse.

C A P. XI.

Cleanthes exemplo eiusmodi vtitur: Ad quaerendum, inquit, & accersendum ex academia Platonem, duos pueros mihi. Alter totam porticum perscrutatus est, alia quoque loca in quibus illum inueniri posse sperabat, percurrit, & domum non minus lassus quam irritus redijt. Alter apud proximum circulatorum resedit, & dum vagus atque erro, vernaculis congregatur & ludit, transeuntem Platonem, quem non quaesierat, inuenit. illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum in se erat, quod illius est fecit: hunc feliciter incertem castigabimus. Voluntas est, quae apud nos ponit officium: cuius vide quae conditio sit, vt me debito obstringat. Parum est illi velle, nisi profuit: parum est profuisse, nisi vult. Puta enim aliquem donare voluisse, nec donasse, animum quidem eius habeo, sed beneficium non habeo: quod consummat & res, & animus. Quaequidmodum ei qui voluit mihi pecuniam credere, sed non credidit, nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidem eros, sed non obligatus. Et volam illi aliquid praestare: nam & ille voluit mihi. Ceterum si benigniore fortuna usus praestitero, beneficium dedero, non gratiam retulerò. Ille mihi gratiam debet referre: huic gratiam à me sic numerandi.

C A P. XII.

Intelligo iam quid velis querere. Non opus est te dicere, vultus tuus loquitur. Si quis sua causa nobis profuit, eius, inquit, debetur aliquid? Hoc enim saepe te conquerentem audio, quod quaedam homines si tibi praestant, alijs imputant. Dicam, mi Liberalis: sed prius hanc quaestiuiculam diuidam, & rem aequam ab iniqua separabo. Multum enim interest, vtrum aliquis beneficium nobis det sua causa, an nostra: an sua & nostra. Ille qui totus ad se spectat, & nobis prodest, quia aliter sibi prodesse non potest: eo loco mihi est, quo qui pecori suo hibernum & aestiuum pabulum prospicit: eo loco quo qui captiuos suos vt commodius vacent, pascit, & opimos boues faginat ac defricat, quo lanista, qui familiam suam summa cura exercet atque ornat. Multum (vtriusque Cleanthes) à beneficio distat negotiatio.

C A P. XIII.

Refus non sum tam iniquus, vt nihil ei debeam, qui cum mihi vilis esset, fuit & sibi. Non enim exigo, vt sine respectu sui mihi consulat: immo etiam opto, vt beneficium mihi datum, vel magis danti profuerit: dummodo id qui dabat duos intuens dederit, & inter me seque diuiserit. Licet id ipse ex maiore parte possideat, si modo me in consortium admisit, si duos cogitauit, ingratus sum, non solum iniustus, nisi gaudeo hoc illi profuisse, quod proderat mihi. Summae malignitatis est, non vocare beneficium nisi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi qui beneficium dat sua causa, respondebo. Quare potius te mihi profuisse dices, quam me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non posse me magistratum, quam si decem captos ciues ex magno captiuorum numero redemero, nihil debebis mihi, cum te seruitute ac vinculis liberauero? Atqui mea id causa faciam. Aduersus hoc respondeo. Aliquid istic tua causa facis, aliquid mea. Tua, quod redimis: mea, quod eligis. tibi enim ad vtilitatem tuam satis est, quoslibet redemisse. Itaque debeo, non quod redimis me, sed quod eligis. poteris enim & alterius redemptione idem consequi quod mea. Vtilitatem rei partiris mecum, & me in beneficium recipis, duobus profuerum. Praefers me alijs: hoc totum mea causa facis. Itaque si praetorem te factura esset decem captiuorum redemptio, decem autem soli captiuo essemus, nemo quicquam tibi deberet ex nobis: quia nihil haberes quod cuiquam imputares, à tua vtilitate seductum. Non sum iniquus beneficij interpret: nec dederò illud mihi tantum dari, sed & tibi.

C A P. XIII.

Quid ergo, inquit, si in sortem nomina vestra conijci iussissem, & tuum nomen inter redimendos exisset, nihil deberes mihi? immo deberem, sed exiguum. Quid sit hoc dicam. Aliquid mea causa facis, quod me ad fortunam redemptionis admittis. quod nomen meum exijt, sorti debeo: quod exire potuit, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dedisti, cuius maiorem partem fortunae debeo: sed hoc ipsum tibi, quod fortunae debere potui. Illos ex toto praeteribo, quorum mercenarium beneficium est: quod qui dat, non computat cui, sed quanti daturus sit, quod vndique in se conuersum est. Vendit mihi aliquis frumentum, viuere non possum nisi emero: sed non debeo vitam, quia emi. Nec quam necessariū fuerit, aestimo, sine quo victurus non fui: sed quam gratuitum, quod non habuissem, nisi emissem: in quo inuehendo mercator non cogitauit, quantum auxiliij allaturus esset mihi, sed quantum lucri sibi. Quod emi non debeo.

C A P. XV.

Isto modo, inquit, ne medico quidem debere te, nisi mercedulam dices: nec praepetori, quia aliquid nume-

numeraueris. Atqui omnium horum magna caritas, magna reuerentia est. Aduersus hoc respōdetur, quaedam plaris esse, quam emuntur. Emis à medico rem inaeftimabilem, vitam ac valetudinem bonam: à bonarum artium praepetore studia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretiū, sed operae soluitur, quod deseruiunt, quod à rebus suis auocati nobis vacant. Mercedem non meriti, sed occupationis suae ferunt. Aliud tamen dici potest verius, quod statim ponam, si prius quomodo istud reddelli possit, ostendero. Quaedam, inquit, plaris sunt quam vaenierunt, & ob hoc aliquid mihi extra pro illis, quamuis empta sint, debes. Primum quid interest quanti sint, cum de pretio inter ementem & vendentem conuenierit? Deinde non vaenijt illud suo pretio, sed tuo. Plaris est, inquit, quam vaenijt. Sed plaris vaenire non potuit. Pretium autem cuiusque rei pro tempore est. Cum bene ista laudaueris: tati sunt quanto plaris vaenire non possunt. Praeterea nihil venditori debet, qui bene emit. Deinde etiam si plaris ista sunt, non tamen vllam istic tuum manus est, vt non ex vsu effectuae, sed ex consuetudine & annona aestimetur. Quod tu pretium ponis traicenti maria, & per medios fluctus, cū e terrae conspectu recessit, certam secanti viam, & prospicienti futuras tempestates, & securis omnibus iubenti subito vela strangi, armamenta demitti, paratos ad incursum procellae, & repentinum impetum stare? Huic tamen tantae rei praemium vectura persoluit. Quanti aestimas in solitudine hospitium, in imbre tectum, in frigore balneum, aut ignem? Scio tamen quanti ista consecutus diuerforium subeam. Quantum nobis praestat, qui labentem domum fulcit: & agentem ex imo rimas, in sulam incredibili arte suspendit? Certo tamen & leui pretio fultura conditus. Murus nos ab hostibus tutos, & à subitis latronum incursionibus praestat. Notum est tamen, illas turres pro securitate publica propugnacula habituras, excitaturus faber quid in diem mereat.

C A P. XVI.

Infinum erit, si latius exempla conquiram, quibus appareat, paruo magna constare. Quid ergo? quare re medico & praepetori plus quiddam debeo, nec aduersus illos mercede defungor? Quia ex medico ac praepetore in amicum transeunt, & nos non arte quā vendunt, obligant, sed benigna & familiaritate. Itaque medico qui nihil amplius quam manum tangit, & me inter eos, quos perambulat, ponit, sine vlllo affectu facienda vitandae praecipiens, nihil amplius debeo: quia me non tanquam amicū vidit, sed tanquam imperatorem. Ne praepetorem quidem habeo cur venerer, si me in grege discipulorum habuit, si non putauit dignam propria & pecuniaria cura, si nunquam in me direxit animum, & cum in medium effunderet, quae sciebat, non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis debeat multum? non quia plaris est quod vendiderunt quam emimus, sed quia nobis ipsis aliquid praestiterunt. Ille plus impedit, quam medico necesse est. Pro me, non pro fama artis, extimuit. Non fuit contentus remedia monstrare, sed admouit. Interea sollicitus affedit, ad suspecta tempora occurrit. Nullum ministerium oneri illi, nullum fastidio fuit. Gemitus meos non securus excepit. In turba multorum inuocantium, ego illi pouissima cura fui. Tantum alijs vacauit, quantum mea valetudo permiserat. Huic ego non tanquam medico, sed tanquam amico obligatus sum. Alter rursus in docendo & laborem & taedium tulit, praeter illa quae praecipientibus in commune dicuntur, aliqua instillauit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modo laudibus fecit animum, modo admonitionibus discussit desidiam. Tum ingenium latens & pigrum, iniecit (vt ita dicam) manu, extraxit, nec quae sciebat, maligne dispensauit, quo diutius esset necessarius, sed cupijt si posset vniuersa transfundere. Ingratus sum, nisi illum inter gratissimas necessitudines diligo.

C A P. XVII.

Sordifsimorum quoque artificiorum institoribus supra constitutum aliquid adijcimus, si nobis opera illorum enixior visa est: & gubernatori, & opifici vilissimae mercis, & in diem se locanti collarium aspersimus, in optimis vero artibus quae vitam aut conseruant, aut excolunt, qui nihil se plus existimat debere quam pepigit, ingratus est. Adijce, quod talium studiorum traditio miscet animum. hoc cum factum est, tam medico quam praepetori pretium operae soluitur, animi debetur.

C A P. XVIII.

Plato cum flumen naue transisset, nec ab illo quicquam portitor exegisset, honori hoc suo datum credens, dixit positum illi esse apud Platonem officium. Deinde paulo post, cum alium atque alium gratis eadem transueheret sedulitate, negauit illi iam apud Platonem positum officium. Nam vt tibi debeam aliquid, pro eo quod praestas, debes non tantum mihi praestare, sed tanquam mihi. Non potes ob id quenquam appellare, quod spargis in populum. Quid ergo? Nihil debetur pro hoc? Nihil tanquam ab vno. cum omnibus soluam, quod tibi cum omnibus debeo.

C A P. XIX.

NEgas, inquit, vllum dare beneficium eum, qui me gratuita naue per flumen Padum tulit? Nego. Aliquid boni facit, beneficium non dat. Facit enim sua causa, aut vtiue non mea. Ad summam, ne ipse quidem se mihi beneficium iudicat dare: sed aut reip. aut viciniae, aut ambitioni suae praestat: & pro hoc aliud quoddam commodum expectat, quam quod à singulis recepturus est. Quid ergo, inquit, si princeps ciuitatem dederit omnibus Gallis, si immunitatem Hispanis, nihil hoc nomine singuli debent? Quid ni debeant? Debent autem non tanquam proprium beneficium, sed tanquam publicam partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo vniuersis proderat, noluit mihi

proprie ciuitatem dare. nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me sibi non substituit, cum facturus esset, quod fecit: Primum cum cogitauit Gallis omnibus prodesse, & mihi cogitauit prodesse. Eram enim Gallus: & me, etiam si non mea, publica tamen nota comprehendit. Deinde ego quoque illi non tanquam proprium debeo, sed commune. Vnus e populo, non tanquam pro me soluam, sed tanquam pro patria conferam.

C A P. XX.

SI quis patriae meae pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc aes alienum profitebor, aut candidatus, aut reus: ad exoluendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic istius muneris quod vniuersis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, sed non propter me, & mihi quidem, sed nesciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum sciam, quia ad me quoque eius cuitu longo peruenit. Propter me factum debet esse quod me obliget. Isto, inquit, modo nec Lunae, nec Soli quicquam debes. Non enim propter te mouentur. Sed cum in hoc moueantur, vt vniuersa conferuent, & pro me mouentur. Vniuersorum enim pars sum. Adijce nunc, quod nostra & horum conditio dissimilis est. Nam qui mihi prodest, vt per me proficit & sibi, non dedit beneficium: quia me instrumentum utilitatis suae fecit. Sol autem & Luna etiam si nobis profunt, non in hoc tamen profunt, vt per nos profint sibi. Quid enim nos illis conferre possumus?

C A P. XXI.

SCiam, inquit, Solem ac Lunam nobis velle prodesse, si nolle potuerint. illis autem non licet non moueri. Ad summam, consistant, & opus suum intermittant. Hoc vide quot modis refellatur. Non ideo minus vult, qui non potest nolle. Immo magnum argumentum est firmatae voluntatis, ne mutare quidem possit. Vir bonus non potest non facere, quod facit: non enim erit bonus, nisi fecerit. Ergo nec bonus vir beneficium dat, quia facit quod debet. non potest autem non facere quod debet. Praeterea multum interest, vtrum dicas, Non potest hoc non facere, quia cogitur: an, Non potest nolle. Nam si necesse est illi facere, non debeo ipsi beneficium, sed cogenti. Si necesse est illi velle ob hoc quia nihil habet melius quod velit, ipse se cogit. Ita quod tanquam coacto non deberem, tanquam cogenti debeo. Desinant inquit velle. Hoc loco tibi occurrat, Quis tam demens est, vt eam neget voluntatem effecui, non est periculum desinendi, vertendique se in contrarium: cum ex diuerso nemo aequae videri debeat velle, quam cuius voluntas vsque eo certa est, vt aeterna sit: An si is quoque vult, qui potest statim nolle, is non videtur velle, in cuius naturam non cadit nolle?

C A P. XXII.

AGedum, inquit, si possunt, resistant. Hoc dicis, Omnia ista ingentibus internallis diducta, & in custodia vniuersi disposita, stationes suas deferant, subita confusione rerum sidera sideribus incurrant, & rupta rerum concordia in ruinam diuina labantur, contextusque velocitatis citatissimae, in tot saecula promissas vices in medio itinere destituant, & quae nunc eunt alternis redeuntque opportunis libramentis, mundum ex aequo temperantia, repentino concrementur incendio, & ex tanta varietate soluantur, atque eant in vnum omnia. Ignis cuncta possideat, quem deinde pigra nox occupet, & profunda vorago tot deos sorbeat. Est tanti, vt tu coarguaris. Ista tibi profunt etiam inuito, euntque ista tua causa: etiam si maior illis alia, ac prior causa est.

C A P. XXIII.

ADijce nunc, quod non externa cogunt deos, sed sua illis in legem aeterna voluntas est. statuerunt quae non mutarent. Itaque non possunt videri facturi aliquid, quamuis nolint: quia quicquid de finire non possunt, perseverare voluerunt. Nec vquam primi consilij deos paenitet. Sine dubio illis desciscere in contrarium non licet. Sed non ideo, quia vis sua illos in proposito tenet, ex imbecillitate permanent: sed quia non licet ab optimis aberrare, & sic ire decretum est. In prima autem illa constitutione, cum vniuersa disponent, etiam nostra viderunt, rationemque hominis habuerunt. Itaque non possunt videri sua tantum causa decurrere, & explicare opus suum: quia pars operis sumus & nos. Debemus ergo & Soli, & Lunae, & caeteris caelestibus beneficium: quia etiam si potiora illis sunt, in quae oriuntur, nos tamen in maiora ituri iuuant. Adijce, quod destinato iuuant. Ideoque obligati sumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus, sed haec quae accipimus, accepturos scierunt: & quanguam maius illis propositum sit, maiorque actus sui fructus, quam seruare mortalia: tamen in nostras quoque utilitates a principio rerum praemisit mens est, & is ordo mundo datus, vt appareat curam nostri non in vltima habitam. Debemus parentibus nostris pietatem, & multi non vt gignerent coierunt. Dij non possunt videri nescisse, quid effecturi essent, cum omnibus alimenta protinus, & alia vtilia prouiderint. nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa genuerant. Cogitauit enim nos ante natura, quam fecit. Nec tam leue opus sumus, vt illi potuerimus excidere. Vide quantum nobis permiserit, quam non intra homines, humani imperij condicio sit. Vide in quantum corporibus vagari liceat, quae non coercuit sine terrarum, sed omnem in partem sui misit. Vide, animi quantum audeant, quemadmodum soli aut nouerint deos, aut quaerant, & mente in altum data diuina comitentur. Scias, non esse hominem tumultuarium & incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum natura nihil habet quo magis gloriatur aut certe cui gloriatur. Quantum iste furor est, controuersiam dijs muneris sui facere? Quomodo aduersus eos hic erit gratus, quibus gratia referri sine impendio non potest, qui negat ab his accepisse se, a quibus

quibus cum maxime accipit, qui & semper daturi sunt, & nunquam recepturi? Quanta autem peruersitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam infitianti benignus est: & continuationem ipsam, seriemque beneficij, argumentum vocare necessario dantis? Nolo tibi habeat. Quis illum rogat? & omnes alias impudentis animi voces his astrue. Non ideo de te minus meretur is, cuius liberalitas ad te etiam dum negas peruenit, cuiusque beneficiorum, vel hoc maximum, quod etiam querenti daturus est.

C A P. XXIII.

Non vides, quemadmodum teneram liberorum infantiam, parentes ad salubrium rerum patientiam cogant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligenti cura fouent: & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitum constringunt, & mox liberalia studia inculcant, adhibito timore nolentibus. Ad vltimum audacem iuuentam frugalitati, pudori, moribus bonis, si parum sequitur, coactam applicant. Ad adolescentibus quoque, ac iam potentibus sui, si remedia, metu aut intemperantia reijciunt, vis adhibetur, ac seruitus. Itaque beneficiorum maxima sunt, quae a parentibus accipimus, dum aut ne scimus, aut nolumus.

C A P. XXV.

His ingratis, & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, sed ne debeant, similes sunt ex diuerso nimis grati, qui aliquid incommodi precari solent his quibus obligati sunt, aliquid aduersi, in quo affectum memorem accepti beneficij approbent. An hoc recte faciant, & pia voluntate, quaeritur: quorum animus similis est prauo amore flagrantibus, qui amicae suae optant exilium, vt desertam fugientemque comitentur: optant inopiam, vt magis desideranti donent: optant morbum, vt afflicent: & quicquid inimicus optaret, amantes vouent. Fere idem itaque exitus est odij & amoris infani. Tale quiddam & his accidit, qui amicis incommoda optant, quae detrahant, & ad beneficium iniuria uentur: cum sanctius sit vel cessare, quam per scelus officio locum quaerere. Quid si gubernator a Dijs temperates in festissimas, & procellas petat, vt gratior ars sua periculo fiat: Quid si imperator deos oret, vt magna vis hostium circumfusa castris, fossas subito impetu compleat, & vallam trepidante exercitu conuellat, & in ipsis portis, in festa signa constituat, quo maiore cum gloria rebus lapsis, prostratisque succurrat: Omnes isti beneficia sua detestabili via ducunt, qui deos contra eum aduocant, cui ipsi affuturi sunt, & ante illos sterni, quam erigi volunt. Inhumana ista, & peruersae grati animi natura est, contra eum optare, cui honeste deesse non possis.

C A P. XXVI.

Non nocet illi votum meum, inquit, quia simul opto & periculum & remedium. Hoc dicis, non nihil te peccare, sed minus quam si sine remedio periculum optares. Nequitia est: vt extrahas, mergere: euertere, vt suscites: vt emittas, includere. Non est beneficium, iniuriae finis: nec vquam id detraxisse meritum est, quod ipse qui detraxit, intulerat. Non vulneres me malo, quam sanes. Potes inire gratiam, si quia vulneratus sum, sanas: non, si vulneras, vt sanandus sim. Nunquam cicatrix, nisi collata vulneri, placuit: quod ita coisse gaudemus, vt non fuisse mallemus. Si hoc ei optares, cuius nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum: quanto inhumanius ei optas, cui beneficium debes?

C A P. XXVII.

Simul, inquit, vt possim ferre illi opem, precor. Primum, vt te in media parte voti tui occupem, iam ingratus es. Nondum audio quid illi velis praestare. scio quid illum velis pati. Sollicitudinem illi & metum, & maius aliquod imprecaris malum, vt ope indigeat. Hoc contra illum est. Optas vt tua indigeat ope. Hoc pro te est: non succurrere vis illi sed soluere. Qui sic properat, ipse solui vult, non soluere. Ita quod vnum in voto tuo honestum videri poterat, turpe & ingratum est, nolle debere. Optas enim, non vt tu facultatem habeas referendae gratiae, sed vt ille necessitatem imploret. Superiorem te facis, & quod nefas est, bene meritum ad pedes tuos mittis. Quanto fatius est, honesta voluntate debere, quam per malam rationem soluere: Si infitiareris quod acceperas, minus peccares: nihil enim nisi quod dederat, amitteret. Nunc vis illum subijci tibi iactura rerum suarum, & status mutatione in id deuocari, vt infra beneficia sua iaceat. Gratium te reputabo: coram eo, cui prodesse vis, opta. Votum tu istud vocas, quod inter gratum & inimicum potest diuidi: quod non dubites aduersarium & hostem fecisse, si extrema taceantur: Hostes quoque optauerunt capere quasdam vrbes, vt seruaerent: & vincere quosdam vt ignoscerent. Nec ideo non hostilia vota: in quibus quod mitissimum est, post crudelitatem venit. Denique quaelia esse iudicas vota, quae nemo tibi minus volet, quam is pro quo fiunt, succedere? Pessime cum eo agis, cui vis a dijs noceri, a te succurri: inique cum ipsis dijs. Illis enim durissimas partes imponis, tibi humanas. Vt tu prosis, dijs nocebunt. Si accusatorem submitteres, quem deinde remoueres, si aliqua illi lite implicares, quam subinde discuteres, nemo de tuo scelere dubitaret. Quid interest, vtrum istud firmiter tentetur, an voto? Nisi quod potentiores illi aduersarios quaeris. Non est quod dicas: Quam enim illi iniuriam facio? Votum tuum aut superuacuum est, aut iniuriosum: immo iniuriosum, etiam si irritum. Quicquid non efficit, dei munus est: iniuria vero, quicquid optas. Sat est. Tibi non aliter debemus irasci, quam si feceris.

C A P. XXVIII.

SI vota, inquit, valuissent, & in hoc valuissent, vt tutus esses. Primum certum mihi optas periculum sub incerto auxilio. Deinde vtrumque certum puta: quod nocet, prius est. Praeterea tu condicionem voti tui nosti. me tempestas occupauit, portus ac praesidij dubium. Quantum existimas tormentum,

etiam si accepero, eguisse? etiam si seruatus fuero, trepidasse? etiam si absolutus fuero, causam dixisse? Nul-
lius metus tam gratus est finis, ut non gravior sit solida & inconcussa securitas. Opta ut reddere mihi be-
neficium possis, cum opus erit, non ut opus sit. Si esset in tua potestate quod optas, ipse fecisses.

C A P. XXIX.

Quanto hoc honestius votum est? Opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuatur, nunquam
desideret. Sequatur illum materia, qua tam benigne utatur largiendo iuuandoque, ut nun-
quam illi sit dandorum beneficiorum inopia, datorum paenitentia. Naturam per se pronam ad huma-
nitatem, ad misericordiam & clementiam irriter ac prouocet turba gratorum: quos illi & habere con-
tingat, nec experiri necesse sit. Ipse nulli implacabilis sit, ipsi nemo placandus. Tam aequali in eum for-
tuna indulgentia perseveret, ut nemo in illum possit esse, nisi conscientia, gratus. Quanto haec iustiora
vota sunt, quae te in nullam occasionem differunt, sed gratum statim faciunt? Quid enim prohibet re-
ferre gratiam prosperis rebus? Quam multa sunt, per quae quicquid debemus, reddere etiam felicibus
possimus? Fidele consilium, assidua conuersatio, sermo comis, & sine adulatione iucundus, aures, si de
liberare velit, diligentes, tuta, secretae, conuiuctus familiaritas. Neminem tam alte secunda posuerunt,
ut non illi eo magis amicus desit, quia nihil ablit.

C A P. XXX.

Ista tristis, & omni voto submouenda occasio, ac procul repellenda. Ut gratus esse possis, iratis dijs o-
pus est? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quod melius cum eo agitur, cui ingratus es. Propo-
ne in animo tuo carcerem, vincula, sordes, seruitutem, bellum, egestatem. Haec sunt occasiones tui voti. Si
quis tecum contraxit, per ista dimittitur. Quin potius eum potentem esse vis, cui plurimum debes, &
beatum? Quid enim (ut dixi) vetat te referre, etiam summa felicitate praeditis gratiam? cuius plena tibi
occurreret & varia materia. Quid tu nescis debitum etiam locupletibus solui? Ne te inuitu dirringam.
Omnia sane excludit opulenta felicitas: monstrabo tibi, cuius rei inopia laborent magna fastigia, quid
omnia possidentibus desit. Scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes itupentem, ipsa-
que consuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet a consensu
concentuque falsorum. Non vides quemadmodum illos in praeceptis agat extincta libertas, & fides
in obsequium seruire submissa, dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetque, sed adulandi
certamen est, & vnum amicorum omnium officium, vna contentio, quis blandissime fallat? Ignorare re
vires suas, & dum se tam magnos quam audiunt, credunt, attraxere superuacua, & in discrimen rerum
omnium peruentura bella: vtilem & necessariam rupere concordiam: secuti iram, quam nemo reuoca-
bat, multorum sanguinem hauserunt, fuluri nouissime suum, dum vindicant inexplorata pro certis, fle-
ctique non minus existimant turpe quam vinci, & perpetua credunt, quae in summum perducta maxime
nutant. Ingentia super se casura regna frangerunt, nec intellexerunt in illa scaena & vanis & cito dif-
fluentibus bonis resurgente, ex eo tempore ipsos nihil non aduersi expectare debuisse, ex quo nihil veri
audire potuerunt.

C A P. XXXI.

Cum bellum Graeciae indiceret Xerxes, animum tumentem, oblitumque quam caducis consideret,
nemo non impulit. Alius aiebat, non luros nuntium belli, & ad primam aduentus famam, ter-
ga veruros. Alius, nihil esse dubij, quin illa mole non vinci solū Graecia, sed obrui posset: magis verend-
um, ne vacuas desertaque vrbes inuenirent, & profugis hostibus vastae solitudines relinquerentur, nō
habituri, vbi tantas vires exercere possent. Alius, illi vix rerum naturam sufficere, angusta esse classibus
maria, militi castra, explicandis equestribus copijs campestris, vix patere caelum satis ad emittenda om-
ni manu tela. Cum in hunc modum multa vndique iactarentur, quae hominem nimia aestimatione
sui furentem concitarent, Demaratus Lacedaemonius solus dixit, ipsam illam qua sibi placeret multitu-
dinem indigestam & grauem, metuendam esse ducenti: non enim vires, sed pondus habere: immodica
nunquam regi posse: nec diu durare, quicquid regi non potest. In primo, inquit, statim monte Lacones
obiecti, dabunt tibi sui experimentum. Tot ista gentium milia trecenti morabuntur, haerebunt in ve-
stigio fixi, & commissas sibi angustias tuebuntur, & corporibus obstruent. Tota illos Asia non mouebit
loco. Tantas minas belli, & paenae totius generis humani ruentis impetum, paucissimi sustinebunt.
Cum te mutatis legibus suis natura transierit, in semita haerebis, & aestimabis futura damna, cum
computaueris quam Thermopylarum angusta constiterint. Scies te fugari posse, cum scieris posse retine-
ri. Cedent quidem tibi pluribus locis velut torrentis more ablatis, cuius cum magno terrore, prima vis
defluit: deinde hinc atque illinc coorientur, & tuis te viribus prement. Verum est quod dicitur, maiore
belli apparatus esse, quam qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituis. Sed haec res
contra nos est. Ob hoc ipsum te Graecia vincet, quia non capit. Vt toto te nō potes. Praeterea, quae vna-
rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac
firmare labantia. Multo ante vinceris, quam victum esse te sentias. Ceterum non est, quod exerci-
tum tuum ob hoc sustineri putes non posse, quia numerus eius duci quoque ignotus est. Nihil tam ma-
gnum est, quod perire non possit: cui nascitur in perniciem, ut alia quiescant, ex ipsa magnitudine
tua causa. Acciderunt quae Demaratus praedixerat. Diuina atque humana impellentem, & mu-
tantem quicquid obstiterat, trecenti stare iusserunt: stratusque per totam passim Graeciam Xerxes
intelle-

intellexit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xerxes pudore quam damno miserior, Demarato
gratias egit, quod solus sibi verum dixisset, & permisit petere quod veller. petit ille, ut Sardis maximam
Asiae ciuitatem curru vectus intraret, rectam capite tiaram gerens. id solis datum regibus. Dignus fue-
rat praemio antequam peteret: sed quam miserabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi
qui non dicebat sibi.

C A P. XXXII.

Diuus Augustus filiam intra pudicitiae maledictum impudicam relegauit, & flagitia principalis do-
mus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comestationibus ci-
uitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legē de adulterijs tulerat, filiae in stupra placuisse, quoti-
dianum ad Mariam concursum: cum ex adultera in quaestuariam versa, ius omnis licentiae sub ignoto
adultero peteret. Haec non tam vindicanda principi quam tacenda (quia quarundam rerum turpido
etiam ad vindicantem redit) parum potens irae publicauerat. Deinde cum, interposito tempore, in lo-
cum irae subijisset verecundiam, gemens, quod non illa silentio pressisset, quae tamdiu nescierat, donec lo-
qui turpe esset, saepe exclamauit: Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Maecenas vixisset.
Adeo tot haberi millia hominum, duos reparare difficile est. Caesae sunt legiones, & protinus scriptae.
Fracta classis, & intra paucos dies natauit noua. Saecutum est in opera publica ignibus: surrexerunt me-
liora consumptis. Tota vita, Agrippae & Maecenas vacauit locus. Quid putem? defuisse similes qui as-
sumerentur, an ipsius saepe exclamatione: Horum mihi nihil accidisset, quae tamdiu nescierat, donec lo-
qui turpe esset, saepe exclamauit: Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Maecenas vixisset.
Adeo tot haberi millia hominum, duos reparare difficile est. Caesae sunt legiones, & protinus scriptae.
Fracta classis, & intra paucos dies natauit noua. Saecutum est in opera publica ignibus: surrexerunt me-
liora consumptis. Tota vita, Agrippae & Maecenas vacauit locus. Quid putem? defuisse similes qui as-
sumerentur, an ipsius saepe exclamatione: Horum mihi nihil accidisset, quae tamdiu nescierat, donec lo-
qui turpe esset, saepe exclamauit: Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Maecenas vixisset.
Adeo tot haberi millia hominum, duos reparare difficile est. Caesae sunt legiones, & protinus scriptae.
Fracta classis, & intra paucos dies natauit noua. Saecutum est in opera publica ignibus: surrexerunt me-
liora consumptis. Tota vita, Agrippae & Maecenas vacauit locus. Quid putem? defuisse similes qui as-
sumerentur, an ipsius saepe exclamatione: Horum mihi nihil accidisset, quae tamdiu nescierat, donec lo-
qui turpe esset, saepe exclamauit: Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Maecenas vixisset.

C A P. XXXIII.

Sed ut me ad propositum reducam, vides quam facile sit, gratiam referre felicibus, & in summo hu-
manarum opum positus: dic illis non quod volunt audire, sed quod audisse semper volent. Ple-
nas aures adulationibus, aliquando vera vox intret. Da consilium vtile. Quaeris quid felici praestare
possis? Efficere, ne felicitati suae credat, ut sciat illam multis & fidis manibus continendam. Parum in illū
contuleris, si illi semel stultam fiduciam permanensuram semper potēnae excusseris, docuerisque mobilia
esse quae dedit casus, & maiore cursu fugere quam veniant: nec his portionibus, quibus ad summa per-
uentum est, retro iri? saepe inter fortunam maximam & vltimam nihil interesse: Nescis quātum sit pre-
tium amicitiae, si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantum
sed saeculis raram, quae non aliubi magis deest, quam vbi creditur abundare. Quid istos tu libros, quos
vix nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus, amicorum existimas esse? Non sunt isti
amici, qui agmine magno ianuam pulsant, qui in primas & secundas admissiones digeruntur. Con-
suetudo ista vetus est regibus, regesque simulantibus, populum amicorum describere. Est proprium
superbiae, magno aestimare introitum, ac tactum sui liminis, pro honore dare, ut ostio suo propius
assideas, ut gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt ostia, quae receptos quo-
que excludunt.

C A P. XXXIIII.

A pud nos primi omnium Gracchus, & mox Liuius Drusus instituerunt segregare turbam suam, &
alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios cum vniuersis. Habuerunt itaque isti amicos
primos, habuerunt & secundos, neutros veros. Amicum vocas, cuius disponitur salutatio, aut potest hu-
ius tibi patere fides, qui per fores maligne apertas non intrat, sed illabitur? Huic peruenire vique ad di-
stringendam libertatem licet, cuius vulgare & publicum verbum & promiscuum ignotis, Aue, non nisi
suo ordine emittitur? Ad quemcumque itaque istorum veneris, quorum salutatio urbem cōcutit, sciro,
etiam si animaduertes obfessos ingenti frequentia vicos, & commeatium in vtranq. partem cateruis
itineris compressa, tamen venire te in locum hominibus plenum, amicis vacuum. In pectore amicus, nō
in atrio quaeritur. Illo recipiendus est, illic retinendus, & in sensibus recondendus. Hoc doce, gratus es.
Male de te existimas, si inuulis es, nisi afflicto, si rebus tuis superuacuis. Quemadmodum te & in du-
bijs, & in aduersis, & in laetis sapienter geris, ut dubia prudenter tractes, aduersa fortiter, laeta modera-
te: ita in omnia vtilem te amico exhibere potes. Aduersa eius si nec deserueris, nec optaueris, multa ni-
hilominus, ut non optes, in tanta varietate, quae tibi materiam exercendae fidei praebeant, inci-
dent. Quemadmodum qui optat diuitias alicui in hoc, ut illarum partem ipse ferat, quamuis pro illo vi-
deatur optare, sibi prospicit: sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adiutorio suo fideque di-
scutiat: quod est ingrati, se illi praefert, & tanti aestimat illum miserum esse, ut ipse gratus sit, & ob hoc
ipsum ingratus esse. Exonerare enim se vult, & graui sarcina liberare. Multum interest, vtrum properes
referre gratiam, ut reddas beneficium, an ut ne debeas. Qui reddere vult, illius se commodo aptabit, &
idoneum illi venire tepus volet. Qui nihil aliud quam ipse liberari vult, quacunque ad hoc cupiet perue-
nire: quod est pessimae voluntatis.

C A P. XXXV.

Ista nimia festinatio ingrati est. id apertius exprimere non possum, quam si repetiuero quod dixi.
Non vis reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere videris, Quando isto carebo?
E 3 Quo-

Quocunque modo mihi laborandū est, ne isti obligatus sim. Si optares vt illi solueres de suo, multū abesse videris à grato. hoc quod optas, iniquus est. Execraris enim illum, & caput sanctum tibi, dira imprecatione desigis. Nemo vt existimo, de immanitate animi tui dubitaret, si aperte illi paupertatem, si captiuitatem, si famem, ac metum imprecareris. At quid interest, vtrum vox ista tua sit an votum? Sanus aliquid horum opta. I nunc, & hoc esse grati puta, quod ne ingratus quidem faceret, qui modo non vltique in odium, sed tantum ad infitiationem beneficij perueniret.

C A P. XXXVI.

Q Vis pium dicit Aeneas, si patriam capi voluerit, vt captiuitate patrem eripiat? Quis Siculos iuuenes, vt bona liberis exempla monstraret, si optauerunt vt Aetna immensa ignium vi supra solitū ardens, daret ipsis occasionem exhibendae pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, si Punicum bellum vt finiret, perfenerare maluit. Nihil Decijs, quod morte patriam seruauerunt, si prius optauerant, vt deuotioni fortissimae locum vltima rerum necessitas faceret. Grauiissima infamia est medici, opus quaerere. Multi quos auerant morbos, & irritauerant, vt maiore gloria farent, non potuerunt discutere, aut cum magna miserorum vexatione vicerunt.

C A P. XXXVII.

C Allistratum aiunt, ita certe Hecaton auctor est, cum in exilium iret, in quod multos simul cum illo seditiosa ciuitas, & impemperanter libera expulerat, optante quodam, vt Atheniensibus necessitas restituendi exules esset, abominatum talem reditum. Rutilius noster animosus. Cum enim quidam illum consolaretur, & diceret instare arma ciuilia: breui futurum, vt omnes exules reuerterentur: Quid tibi, inquit, mali feci, vt mihi peiorem reditum, quam exitum optares? Malo, vt patria exilio meo erubescat, quam reditur maereat. Non est istud exilium, cuius neminem non magis quam damnatum pudet. Quemadmodum illi seruauerunt bonorum ciuium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia fatius erat duos vnico malo affici, quam omnes publico: ita non seruat grati hominis affectum, qui bene de se merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipse submoueat: qui etiam si bene cogitat, male precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam est, incendium extinxisse quod feceris. In quibusdam ciuitatibus impium votum sceleris vicem tenuit.

C A P. XXXVIII.

D Emades certe Athenis enim qui necessaria funeribus vendebat, damnauit, cum probasset magnum lucrum optasse: quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Queri tamen solet, an merito damnatus sit. Fortasse optauit, non vt multis venderet, sed vt care: vt paruo sibi constarent quae venditurus esset. Cum constet negotiatio exemplo & vendito, quare votum eius in vnam partem trahis, cum lucrum ex vtraque sit? Praeterea omnes licet, qui in ista negotiatione sunt damnati: omnes enim idē volunt, idem intra se optant. Magnam hominum partem damnabis. Cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat. Agricola annona caritas erigit. Eloquens captat pretium ex litium numero. Medicis grauis annus in quaestu est. Infitores delicatarum mercium, iuuentus corrupta locupletat. Nulla tempestate, nullo igne laedantur tecta: iacebit opera fabrilis. Vnius votū deprehensum est, omnium simile est. An tu Arruntium, & Aterium, & ceteros qui captandorum testamentorum arte professi sunt, non putas eadem habere quae designatores & libitarios vota? Illi tamen quorum mortes optent, nesciunt: hi familiarissimum quem que, ex quo propter amicitiam spei plurimum est, mori cupiunt. Illorum damno nemo viuit: hos quisquis differt, exhaurit. Optant ergo non tantum vt accipiant; quod turpi seruitute meruerunt, sed etiam vt tributo graui liberentur. Non est itaque dubium, quin hi magis quod damnatū est in vno, optent: quibus quisquis morte profuturus est, vita nocet. Omnium tamen istorum nota sunt vota, quam impunita. Denique se quisque consulat, & in secretum pectoris sui recedat, & inspiciat quid tacitus optauerit. Quam multa sunt vota, quae etiam sibi fateri pudet: quam pauca, quae facere coram teste possimus.

C A P. XXXVIII.

S Ed non quicquid reprehendendum, etiam damnandum est: sicut hoc votum amici, quod in manibus est, male vrentis bona voluntate, & in id incidentis, quod euitat. Nam dum gratum animum festinat ostendere, ingratus est. Hic, ait, in potestatem meam recidat, gratiam meam desideret, sine me saluus, honestus, tutus esse non possit. Tam miser sit, vt illi beneficij loco sit quicquid redditur. Circumue-niant illum domesticae insidiae, quas ego possim solus opprimere. Instet potens inimicus, & grauis, in festa turba, nec inermis, & creditor vigeat & accusator.

C A P. XXXX.

V Ide quam sis aequus. horum optares nihil, si tibi beneficium nō dedisset. Vt alia taceam, quae grauiora committis, pessima pro optimis referendo, hoc certe delinquis, quod non expectas suum cuiusque rei tempus, quod aequae peccat, qui non sequitur, quam qui antecedit. Quomodo non semper beneficium recipiendum est, sic non vtiue reddendum. Si mihi non desideranti redderes, ingratus esses: quanto ingrator es, qui desiderare me cogis? Expecta. Quare subsidere apud te munus meum non vis? Quare obligatus moleste fers? Quare quasi cum acerbo feneratorum signare rationem parem properas? Quid mihi negotium quaeris? Quid in me deos immittis? Quomodo exigeres, qui sic reddis?

C A P.

C A P. XLI.

A Nte omnia ergo, Liberalis, hoc discamus, beneficia secura debere, & occasiones reddendorum obseruare, non manu facere. Hanc ipsam cupiditatem primo quoque tempore liberandi se, meminimus ingrati esse. Nemo enim libenter reddit, quod inuitus debet: & quod apud se non vult esse, onus iudicat esse, non munus. Quanto melius ac iustius, in promptu habere merita amicorum: & offerre, non ingerere, nec obaeratum se iudicare? Quonia beneficium commune vinculum est, & inter se duos alligat. Dic, Nihil moror, quo minus tuum reuertatur: opto hilaris accipias, si necessitas alterutri nostrum imminet, fatoque quodam datum est, vt aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potius qui solet. Ego paratus sum. Nulla mora in Turno ostendam hunc animum, cum primum tempus aduenit. Interim dij testes sunt.

C A P. XLII.

S Oleo, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quasi manu prendere, verentis & aestuantis, ne in villo officio sis tardior. Non decet gratum animum sollicitudo, sed contra, summa fiducia sui: & ex conscientia veri amoris, dimissa omnis anxietas. Tam cum vitio est recipere quod non debes, quam, nō dare quod debes. Hoc beneficij primum dati sit ius, vt recipiendi tempus eligat qui dedit. At vereor, ne homines de me sequius loquantur. Male agit, qui famae, nō conscientiae gratus est. Duos istius rei iudices habes: te, quem non potes fallere, & illum, quem potes. Quid ergo si nulla interuenit occasio: semper debebo: debebis: sed palam debebis, sed libenter debebis, sed cum magna voluptate apud te depositum intueberis. Paenitet accepti beneficij, quem nondum redditi piget. Quare qui tibi dignus visus est, à quo acciperes, indignus videatur, cui debeas?

C A P. XLIII.

I N magnis erroribus sunt, qui ingentis animi credunt, proferre, donare, plurimum finum ad domum replere: cum ista interdum sit capere, quam fundere. Nam vt nihil alteri detrahā, quoniam vtrumque vbi virtute sit, par est, non minoris est animi beneficium debere, quam dare. Eo quidē operosius hoc quam illud, quo maiore diligentia custodiuntur accepta, quam dantur. Ideo non est trepidandum, quam cito reponamus, nec properandum intempestiue: quia aequae delinquit, qui ad referendam gratiam properat tempore alieno, quam qui suo cessat. Positum est illi apud me. nec illius nomine, nec meo timeo. Bene illi cautum est. Non potest hoc beneficium perdere, nisi mecum: immo ne mecum quidem. Egi illi gratias, id est, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Praestat esse in vtrumque facilem: si vult recipere beneficium, referamus, reddamusq. laeti. illud apud nos custodiri mauult, quid thesaurum eius eruiamus? quid custodiam, recusamus? Dignus est, cui vtrumque volet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tamquam quae non ducere, sed sequi debeat.

LIBRI SEXTI FINIS.

M. ANTONII MURETI AD
SEXTVM LIBRVM SENECAE
DE BENEFICIIS NOTAE.

EXtra viam.] Ita vetus liber, non, vt vulgo, Extra vitam.
Ne fuerint non potest.] *Μόνη γὰρ αὐτῷ ἔστι δὲ οὐκ ἔστι πλοῦτος.*
Ἀθήνην ποιεῖν, ἀλλ' ἢ παρὰ γυμνάσιον. Αἰτ' Ἀγάθο.
Hoc habeo quodcumque dedi.] Egregia vox: ad quam illustrandam valde pertinent ea, quae Cyrus & fecisse & dixisse narratur libro octauo *παιδείας*, vt Croesum doceret, optime pecunias apud amicos deponi: neque illos eis tutiores ac fideiorem esse thesauros, sed & Alexandri Magni quiddam simile memoratur: & Alfonso Siciliae Rex interrogatus, quid seruaret sibi, qui tam multis tam multa donaret. Ea inquit, ipsa quae dono. cetera enim in meorum numero non habeo. Extat & sci-entium in primis & elegans in eandem sententiam Martialis Epigramma.

Callidus effracta nummos fur auferet arca.
Prosternet patrios impia flamma lares.
Debitor vsuram pariter fortemq. negabit.
Non reddet sterilis semina iacta seges.
Dispensatorem fallax spoliabit amica.
Mercibus exstructas obruet vnda rates.

Extra fortunam est, quicquid donatur amicis.

Quas dederis, solas semper habebis opes.

Qui creditor veneras.] Post haec verba in alijs omnibus editionibus sequebantur haec, Inter beneficia quoque & iniurias ratio confert. quae leuiter emendata, & mota loco non suo, paulo inferius in suam sedem restitui. Dicitur autem non potest, quam multa in optimis quibusque scriptoribus huius generis peccata sint.

Reddere enim est rem pro re dare.] Subfrigida vocabuli notatio: quales frequentissimae sunt apud Stoicos, & Stoicorum hac in re imitatores veteres Romanos iuriconsultos. Talis est & illa Ciceronis, fidem ex eo dictam, quia fiat quod dictum est: illae iuriconsultorum, testamentum, quod sit testatio mentis: & mutuum, quod fiat ex meo tuum: & similes.

Delegatione.] Delegare dicitur, qui pro se alium debitorem volenti creditori substituit. Verbis autem per se etiam solutionem vocare videtur accepti latronem.

Acutae ineptiae.] Inepte acutus hoc loco videri Seneca ipse posset, si haec ex persona sua diceret. Nec enim ignotum esse cuiquam qui ius civile primoribus labris attigerit, potest, aliud esse hereditatem, aliud res hereditarias: eamque non ineptam & suilem, sed veram & vilem esse distinctionem. Neque sane eius est, qui beneficium a re quae tribuitur, tam acute distinguat, non eodem acumine videre, a rebus hereditarijs differre ac distinguere hereditatem. Sed Liberalem loquentem inducit, qui, ut homo neque in iure civili, neque in philosophia valde exercitatus, & hanc & illam distinctionem ut nimis subtiliter excogitatam, & in verbis tantum, ut ipse quidem putabat, postquam, rejiciebat.

Contribuere.] Haec sunt, quae compensationes dicuntur. Modestinus. Compensatio est debiti & crediti inter se contributio. l. 1. De compens.

Vultus tuus.] Eruditius aliquis hoc loco notam apposuerat ex Quintiliano his verbis. Notat hoc Quintilianus, quod ex consuetudine scholae declamatoriae fingimus interdum manifesto falsa, facit hoc & alias frequenter Seneca. Quam notam cum valde probarem, praetermittendam non esse ratus sum. Locus Quintiliani est capite primo libri VI.

Vnum testem temere dimittit.] id est, vnius testis sponte gratiam facit, causae suae nimium fidens. Pincianus locum hunc corrumperat.

Quaedam homines sibi praestant, alijs imputant.] Hoc est, quod vere negat Pamphilus Terentianus ingenui hominis esse: ideoque id se facere nolle profitetur.

Ego, Charine, ne utquam esse id officium ingenui puto,

Cum is nil promereat, postulare id gratiae apponi sibi.

Quos perambulat.] Proprie locutus est, nam & inde aedon dicitur medicis, qui perambulant urbem, aegrotorum curandi gratia. Alij sunt quos circumforaneos Cicero vocat.

Sed tanquam imperatorem.] Putavi olim legendum, Non tanquam amicus, sed tanquam imperator. Nam iubere & imperare verba sunt medicis usitata. Terentius.

Quod iussi ei dare bibere & quantum imperavi,

Date. & paulo post.

Non imperabat coram, quid factu opus esset puerperae.

Vbi autem aegroti medicis quorum videntur opera, imperare dicantur, non sane facile reperias. Vnus, quod sciam, locus est Alfeni, de operis libertorum, ubi ita legitur. Medicus, quod putaret, si liberti sui medicinam non facerent, multo plures imperantes sibi habiturum, postulabat, ut sequerentur se, neque opus facerent. Quo ex vno loco quod Franciscus Duarenus colligit inualuisse hanc loquendi consuetudinem apud auctores Latinos, ut medici mei ego imperator dicar, crederem, si testes in eam rem aliquos produceret. Nunc illo tantum Alfeni loco mittitur, & hoc Senecae: quem etsi homo eruditus Pincianus affirmat in omnibus vetustis libris eodem modo ut editus est legi: ego tamen vnum habeo, quo me donauit vir probus & eruditus, mihi que insigniter carus Antonius Constantinus, in quo sine ulla liturae suspitione ita legitur. Quia me non tanquam amicū, sed tanquam quemlibet alium vidit. Quae scriptura non sane rejicienda est. Quamlibet enim alium dicit, τὸν πρῶτον, ἢνα ἔῃ πολλῶν.

Non securus exceptit.] Ita idem ille liber melius, quam ut in alijs, Audiuit.

Et alia vtilia.] Ab alijs libris vocum similitudo vltimam extriuerat.

Quorum animus similis est prauo amore flagrantibus.] Tales esse & eos qui flagitioso puerorū amore flagrant, ostendit & Socrates apud Platonem in Phaedro: cupere enim, eos quos amant, & animo esse remisso ac diffidenti, atque auerso ab omni honestate: & corpore languido atque effeminato: & bonis externis parum commode instructos, ut eos sibi obnoxios habeant. Itaque concludit pueros non secus amari ab eis, smodi impuris hominibus, quam agnos a lupis. ὡς λύκοι ἀφνα φιλοῦσιν, ὡς πῦδα φιλοῦσιν ἐρασῶν.

Ipsa solui.] Male antea in alijs, Ipsum solui.

Cum bellū Graeciae indiceret Xerxes.] Hanc historiam elegantissime exponit Herodotus libro septimo.

Rectam capite tiaram gerens.] Quod hic dicitur, id solis regibus licuisse, testatur & Xenophon libro secundo anabases.

Nisi qui non dicebat sibi.] Fateor me non perspicere, quid sit, quod Demaratus negatur sibi verū dixisse. Nam quod quidam exponit Sibi, id est, commodo suo, nugae agunt. In libro Constantiano totus hic locus ita legitur: Quam miserabilis gens, in qua vix vnus inuentus est, qui verum regi diceret. Quae scriptura plane perspicua est: fortassis etiam vera.

Quoti-

Quotidianū ad Marsyā concursum.] Marsyae statuum in foro fuisse notum est, & haud procul ab ea agi solitas causas. Eam interdum coronabant, qui dicendo placuerant, & disertissimi, popularem plausum tulerant. At Iulia tam coronari iubebat ab ijs, quos in illa nocturna palaestra valentissimos colluctatores experta esset. Eam filiae turpitudinem, aliaque eiusdem generis Augustus epistola complexus, eam epistolam per quaestorem in senatu recitari absente se voluit. Ea de re Plinij verba sunt libri XXI. capite tertio. Apud nos exemplum licentiae huius non est aliud, quam filia Dini Augusti, cuius luxuria noctibus coronatum Marsyam, litterae illius dei gemunt. Quem Plinij locū emendatione egere arbitratus est Laeuinus Torrentinus libro secundo commentariorum in Suetonium, legendumque hoc modo. Litterae illius describunt. Ego autem, quod bona venia viri optimi & eruditissimi, mihi que amicissimi dictum sit, vulgatam scripturam retinendam arbitror, multorum ipsam quoque veterum codicum testimonio sustulit. Deum enim vocat Augustum ipsum, πάλαι δὲ τοῦ θεοῦ δέον. Sic de eodem libri septimi capite XLV. In summa Deus ille, caelumque nescio adeptus magis an meritis, herede hostis sui filio excessit. Eius litteras dicit gemere, quod ita dolenter scriptae erant, ut ingemiscere quodammodo viderentur.

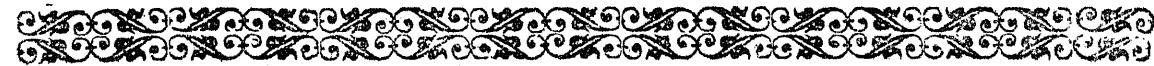
Primi omnium C. Gracchus.] In alijs omisium praenomen historiam dubiam relinquebat.

Aue.] Liber vetus, Habe. & constat ex Quintiliano, eam illorum temporum & scribendi & pronuntiandi consuetudinem fuisse.

Eloquentiae exceptat pretium litium numerus.] Locus manifesto corruptus. Liber vetus sic habet. Eloquens exceptat pretium litium numeros. Ut fortasse legendum sit. Eloquens captat pretium ex litium numero.

Ex quo propter amicitiam rei plurimum est.] Pincianus. Cum quo propter rem amicitiae plurimum est. Ego pro Rei, loci Spei, cetera retineo.

Quoniam vtrumque ubi ex virtute sit, par est.] Stoici, ut omnia peccata, sic omnia recte facta paria esse dicebant: neque maiorem esse fortitudinem in vulneribus pro patria excipiendis, quam in morsu pulicis fortiter ferendo: neque maiorem temperantiam, si quis a virgine formosa, & in ipso aetatis flore constituta, quam si ab informi & capulari vetula abstinere: dum vtrumque ex virtute fieret. Auctor Plutarchus.

LIBER SEPTIMVS.

C A P. I.

Onum, mi Liberalis, habeas animum:

In manibus terrae. Non hic te carmine longo,

Atque per ambages & longa exorsa tenebo.

Reliquias hic liber cogit. Exhausta materia, circumspicio, non quid dicam, sed quid non dixerim. Boni tamen consules quicquid superest, cum tibi superfuert. Si voluissem lenocinari mihi, debuit paulatim opus crescere, & ea pars in finem referuari, quam quilibet etiam fatiatus appeteret. Sed quicquid maxime necessarium erat, in primum statim congesti: nunc si quid effugit, recolligo. Nec mehercule, si me interrogas, nimis ad rem existimo pertinere, vbi dicta sunt quae regunt mores, persequi cetera, non in remedium animi, sed in exercitationem ingenij inuenta. Egregie enim hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo iudicio magnus, etiam si maximis comparetur, solet, plus prodesse, si pauca praecepta sapietiae teneas, sed illa in promptu tibi & in vsu sint, quam si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus luctator est, non qui omnes numeros nexusque perdidicit, quorum vnus sub aduersario rarus est, sed qui in vno se, aut altero bene, & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus spectat: nec enim refert, quam multa sciat, si scit quantum victoriae satis est: sic in hoc studio multa delectant, pauca vincunt. Licet nescias, quae ratio Oceanum effundat ac reuocet: quare septimus quisque annus aetati signum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto spectantibus, non seruet proportionem suam, sed vltima in angustias coeant, & columnarum nouissima interualla iungantur: quid sit, quod geminorum conceptum separet, partum iungat, vtrum vnus concubitus spargatur in duos, an toties concepti sint: cur pariter natis fata diuersa sint, maximisque rerum spatijs distent, quorum inter ortus minimum interest, non multum tibi nocebit transisse, quae nec licet scire, nec prodest. Inuoluta veritas in alto lateret. Nec de malignitate naturae queri possumus: quia nullius rei difficilis inuentio est, nisi cuius hic vnus inuentae fructus est, inuenisse. Quicquid nos meliores beatorumque futurum est, aut in aperto, aut in proximo posuit. Si animus fortuita contempserit, si se supra metum sustulit, nec auida spe infinita complectitur, sed didicit a se petere diuitias: si deorum hominumque formidinem eiecit, & scit non multum esse ab homine timendum, a Deo nihil: si contemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eo perductus est, ut illi liqueat, mortem nullius mali esse materiam, multorum finem: si animum virtuti consecrauit, & quacunque vocat illa, planum putat: si sociale animal est, & in commune genitus, mundum ut vnam domum

domum spectat, & conscientiam suam dijs aperit, semperque tanquam in publico viuit: si se magis veritus quam alios, subductus illis tempestatibus; in solido ac sereno stetit, consummauit scientiam vitalem atque necessariam. Reliqua oblectamenta otij sunt. Licet enim iam in tutum retracto animo, ad haec quoque excurrere, cultum non robur ingenij afferentia.

C A P. II.

HAec Demetrius noster vtraque manu tenere proficentem iubet, nec vsquam dimittere, immo affigere, & partem sui facere, eoque quotidiana meditatione perducere, ut sua sponte occurrant salutaria, & vbiq; ac statim desiderata praesto sint, & sine mora vlla veniat illa turpis honestique distinctio, sciatque nec malum esse vllum nisi turpe, nec bonum nisi honestum. Hac regula vitae opera distribuat: ad hanc legem & agat cuncta, & exigat: miserimosque mortalium iudicet, in quantiscunq; opibus resfulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inertis otio torpet. Dicat ipse sibi: Voluptas fragilis est & brevis: fastidit obiecta: quo avidius hausta est, citius in contrarium naturam, cuius subinde necesse est aut paeniteat, aut pudeat. In qua nihil est aut magnificum, aut quod naturam hominis dijs proximi deceat. Res humilis, membrorum turpium ac vilium ministerio veniens, exitu foeda. Illa est voluptas & homine & viro digna, non implere corpus, nec saginare, nec cupiditates irritare, quarum tutissima est quies: sed perturbatione carere, & ea quae hominum inter se rixantium ambitus concutit, & ea quae intolerabilis ex alto venit, vbi de dijs fama creditum est, vitijque illos nostris aestimauimus. Hanc voluptatem aequalis, intrepidam, nunquam sensuram sui taedium percipit hic quem deformamus cum maxime, qui, ut ita dicam, diuini iuris atque humani peritus, praesentibus gaudet, ex futuro non pendet. Nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est. Magnis itaque curis exemptus, & distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit, nec se mittit in dubium, suo contentus. Nec illum existimemus paruo esse contentum, omnia illius sunt. Non sic, quemadmodum Alexandri fuerunt: cui, quanquam in littore maris rubri steterat, plus deerat quam qua venerat. Illius ne ea quidem erant, quae tenebat, aut vicerat, cum in Oceano Onesicritus praefectus classibus praemissus explorator erraret, & bella in ignoto mari quaereret. Non satis apparebat inopem esse, qui extra naturae terminos arma proferret: qui se in profundum, in exploratum & immensum, auiditate caeca prorsus immitteret? Quid interest, quot eriperit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? Tantum illi deest, quantum cupit.

C A P. III.

Nec hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per Liberi Herculisque vestigia felix temeritas egit, sed omnium quos fortuna irritauit implendo. Cyrum & Cambysem, & totum regni Persici stemma percense. Quem inuenies, cui modum imperij satietas fecerit? qui non vitam in aliqua ulterius procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum est. Quicquid cupiditati contigit, penitus hauritur & conditur. Nec interest, quantum in id quod inexplebile est, congeras. Vnus est sapiens, cuius omnia sunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metanda in ripis hostilibus castra, non opportunis castellis disponenda praesidia, non opus est legione, nec equestribus turmis. Quemadmodum dii immortales regnum inermes regunt, & illis rerum suarum ex edito tranquilloque tutela est: ita hic officia sua, quamuis latissime pateant, sine tumultu obit: & omne humanum genus, potentissimus eius optimusque infra se videt. Derideas licet: ingentis spiritus res est, cum Orientem Occidentemque lustraueris animo, quo etiam remota, & solitudinibus interclusa penetrantur, cum tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatissime fundit, aspexeris, emittere hanc Dei vocem: Haec omnia mea sunt. Sic fit, ut nihil cupiat: quia nihil est extra omnia.

C A P. IIII.

Hoc ipsam, inquis, volui. teneo te: volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tua sponte decidisti, expliceris. Dic mihi, quemadmodum potest aliquis donare sapienti, si omnia sapientis sunt? Nam id quoque quod illi donat, ipsius est. Itaque non potest dari beneficium sapienti: cui quicquid datur, de suo datur. Atqui dicitis, sapienti posse donari. Idem autem me scito & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis esse communia: ergo nemo quicquam amico donare potest: donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid & sapientis esse, & eius qui possidet, cui datum & assignatum est. Sic omnia sapientis esse dico, ut nihilominus proprium quisque in rem suam dominium habeat. Iure civili omnia regis sunt. Et tamen illa quorum ad regem pertinet vniuersa possessio, in singulos dominos descripta sunt & vnaquaeque res habet possessorem suum. Itaque dare regi & domum, & mancipium, & pecuniam possumus: nec donare illi de suo dicimus. Ad reges enim potestas omnium pertinet, ad singulos proprietates. Fines Atheniensium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini priuata terminatione distinguunt, & totus ager huius aut illius reipublicae est: pars deinde suo domino quaeque censetur. Ideoque donare agros nostros reip. possumus, quamuis illius esse dicantur. Quia aliter illius sunt, aliter mei. Nunquid dubium est, quin seruus cum peculio, domini sit? Dat tamen domino suo munus. Non enim ideo nihil habet seruus, quia non est habiturus, si dominus illum habere noluerit. Nec ideo non est munus, cum volens dedit, quia potuit eripi, etiam si nolisset. Quemadmodum probemus omnia (nunc enim omnia sapientis esse, inter nos conuenit) illud quod quaeritur colligendum est, quomodo libertatis materia aduersus eum supersit, cuius vniuersa esse contendimus. Omnia patris sunt, quae in liberorum manu sunt. Quis tamen nescit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum sunt: tamen dijs po-

dijs posuimus donum, & stipem iecimus. Non ideo quod habeo, meum non est, si tuum est. Potest enim idem esse meum & tuum. Is, inquis, cuius prostituta sunt, leno est. Omnia autem sapientis sunt, inter omnia autem & prostituta sunt: ergo & prostituta sapientis sunt. Leno autem est, cuius prostituta sunt: ergo sapiens est leno. Sic illum vetant emere. dicunt enim: Nemo rem suam emit: omnia autem sapientis sunt: ergo sapiens nihil emit. Sic vetant & mutuum sumere, quia nemo vsuram pro pecunia sua pendit. Innumerabilia sunt, per quae cauillantur, cum pulcherrime quid a nobis dicatur intelligant.

C A P. V.

ENimvero sic omnia sapientis esse dico, ut nihilominus proprium quisque in rebus suis dominium habeat. Quemadmodum sub optimo rege, omnia rex imperio possidet: singuli dominio. Tempus istius probandae rei veniet. Interim hoc huic quaestioni sat est, id quod aliter sapientis, aliter meum est, me posse donare sapienti. Nec mirum est, aliquid ei, cuius est totum, posse donari. Conduxi domum a te. In hac aliquid tuum, aliquid meum. Res tua est: vsus rei tuae, meus est. Itaque nec fructus tanges, conlono tuo prohibente, quamuis tua in possessione nascantur: & si annonae carior fuerit, aut fames,

Heu frustra magnum alterius spectabis acervum,

In tuo natum, in tuo positum, in horrea iturum tua. Nec conductum meum, quanquam sis dominus, intrabis: nec seruum tuum, mercenarium meum abduces: & abs te rhedam si conduxero, beneficium accipies, si tibi in vehiculo tuo sedere permisero. Vides ergo posse fieri, ut aliquis accipiendo quod suum est, munus accipiat.

C A P. VI.

IN omnibus istis quae modo retuli, vterque eiusdem rei dominus est. Quomodo? quia alter rei dominus est, alter vsus. Libros dicimus esse Ciceronis. Eosdem Dorus librarius suos vocat: & vtrunque verum est. Alter illos tanquam auctor sibi, alter tanquam emptor asserit: ac recte vtriusque dicuntur esse. Vtriusque enim sunt, sed non eodem modo. Sic potest T. Luuius a Doro accipere, aut emere libros suos. Possunt donare sapienti, quod vitium meum est, licet illius sint omnia. Nam cum regio more cuncta possideat, singularum autem rerum in vnum quenque proprietates sit sparsa: & accipere munus, & debere, & emere, & conducere potest. Caesar omnia habet, fiscus eius priuata tantum, ac sua: & vniuersa in imperio eius sunt, in patrimonio propria. Quid eius sit, quid non sit, sine diminutione imperij quaeritur. Nam id quoque quod tanquam alienum abiudicatur, aliter illius est. Sic sapiens vniuersa animo possidet, iure ac dominio sua.

C A P. VII.

Bon modo omnes sacrilegos argumentis esse colligit, modo neminem. Cum omnes de saxo deicaturus est, dicit: Quisquis id quod deorum est, sustulit & consumpsit, atque in usum suum vertit, sacrilegus est. Omnia autem deorum sunt. Quod quisque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia sunt. Ergo, quisquis tollit aliquid, sacrilegus est. Deinde cum estingit templa, & expilari impune capitolium iubet: dicit, nullum sacrilegium esse. Quia quicquid sublatum est ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur locum, qui deorum est. Hic respondetur: Omnia quidem deorum esse, sed non omnia dijs dicata. In his obseruari sacrilegium, que religio numini adscripta sit. Sic & totum mundum deorum esse immortalium templum, solum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum: & tamen a sacris profana discerni, & non omnia licere in angulo, cui nomen fanum impositum est, quae sub caelo & coelo spectu siderum licent. Iniuriam sacrilegus deo quidem non potest facere, quem extraxerit sua diuinitas posuit: sed tamen punitur, quia tanquam deo fecit. Opinio illum nostra ac sua obligat poenae. Quomodo ergo sacrilegus videtur, qui aliquid aufert sacri: & si quocumque transfulit, quod surriperat, intra terminos est mundi: sic & sapienti furtum potest fieri. Aufertur enim illi non ex his, quae vniuersa habet, sed ex his quibus dominus inscriptus est, quae vicissim ei seruiunt. Illam alteram possessionem agnosceret, hanc nolet habere, & si poterit: emittetque illam vocem, quam Romanus imperator emisit, cum illi ob virtutem & bene gestam Rempublicam tantum agri decerneretur, quantum arando vno die circuire potuisset: Non est, inquit, vobis eo opus ciue, cui plus opus sit, quam vni ciui. Quanto maioris viri putas, respuisse hoc munus, quam meruisse? Multi enim imperatores, fines alijs abstulerunt, sibi nemo constituit.

C A P. VIII.

ERgo cum animum sapientis intuemur potentem omnium, & per vniuersa dimissum, omnia illius esse dicimus: quum ad hoc eius quotidianum, si ita res tulerit, capite censetur. Multum interest, possessio eius animi magnitudine aestimetur, an censu. Haec vniuersa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem, Chrysiptum, Zenonem, & ceteros magnos quidem viros, maiores tamen, quia in laudem veterum inuidia non obstat. Paulo ante Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura, nostris tulisse temporibus, ut ostenderet nec illum a nobis corrumpi, nec nos ab illo corripere posse: virum exactae (licet neget ipse) sapientiae, firmaeque in his quae proposuit constantiae. Eloquentiae vero eius, quae res fortissimas deceat, non concinnatae, nec in verba sollicitae, sed ingenti animo, prout impetus tulit, res suas prosequentis. Huic non dubito, quin prouidentia & talem vitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum saeculo nostro, aut conuicium deesset.

C A P.

CAP. IX.

Demetrio si res nostras aliquis deorum possidendas velit tradere sub lege certa, ne liceat donare, affirmaverim repudiaturum, dicturumque: Ego vero me ad istud inextricabile pondus non alligo, nec in illa faecem rerum hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quae nec daturus quidem acciperem: quoniam multa video, quae me donare non deceat. Volo sub conspectu meo ponere, quae gentium oculos, regumque perstringunt. Volo intueri pretia sanguinis, animarumque vestrarum. Prima mihi luxuria spolia proponere: siue illa vis per ordinem expadere, siue (vt est melius) in vnum aceruum dare. Video elaboratam scrupulosa distinctione testudinē, & foedissimorum pigerrimorumque animalium testas, ingentibus preijs emptas, in quibus ipsa illa, quae placet varietas, subditis medicamentis, in similitudinem veri coloratur. Video istic mentas, & aestimatum lignum senatoris centis, eo pretiosius, quo illud in plures nodos, arboris infelicitas torfit. Video istic cry stallina, quorum accendit fragilitas pretium. Omnium enim rerum voluptas apud imperitos, ipso quo fugare debet periculo, crescit. Video murrhina pocula, parum scilicet luxuria magno fuerat, nisi quod vomant, capacibus gemmis inter se propinarēt. Video vniōnes, non singulos singulis auribus comparatos: iam enim exercitatae aures oneri ferendo sunt. Iunguntur inter se, & insuper alij binis superponuntur. Non satis muliebris in sania viros subiecerat, nisi bina ac terna patrimonialia, auribus singulis pependissent. Video sericas vestes, si vestes vocandae sunt, in quibus nihil est quo defendi aut corpus, aut denique pudor possit. Quibus sumptis, mulier parum liquido nudam se non esse iurabit. Haec ingenti summa ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur, vt matronae nostrae, ne adulteris quidem, plus sui in cubiculo quam in publico ostendant.

CAP. X.

Quid agis avaritia? quot rerum caritate aurum tuum victum est? Omnia ista quae retuli, in maiore honore pretioque sunt. Nec volo tuas opes recognoscere, laminas vtriusque materiae, ad quas cupiditas nostra caligat. At mehercule terra quae quicquid vile futurum nobis erat protulit, ista defodit, & merfit, & vt noxijs rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrū ex ijdem tenebris esse prolatum, quibus aurum & argentum: ne aut instrumentum in caedes mutuas deesset, aut pretium. Et adhuc ista aliquam materiam habent: est in quo errorem oculorum animus subsequi possit. Video istic diplomata, & syngraphas, & cautiones, vacua habendi simulacra, vmbrae quasdam avaritiae laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim ista sunt? Quid fenus, & kalendarium, & vsura, nisi humanae cupiditatis extra naturam quaesita nomina? Possū de rerum natura queri, quod aurum argentumque, non interius absconderit, quod non illis maius quam quod detrahi possit pondus iniecerit. Quid sunt istae tabulae, quid computationes, & venale tempus, & sanguinolentae centesimae? Voluntaria mala ex constitutione nostra pēdentia, in quibus nihil est, quod subijci oculis, quod teneri manu possit, inanis avaritiae somnia. O miserum si quem delectat sui patrimonij liber magnus, & vasta spatia terrarum colenda per victos & immensi greges pecorum per provincias ac regna pacendi, & familia belicosis nationibus maior, & aedificia priuata laxitatem vrbium magnarum vincencia. Cum bene ista, per quae diuicias suas disposuit ac fudit circumspexerit, superbumque se fecerit, si quicquid habet, ei quod cupit comparet, pauper est. Dimitte me, & illis diuitijs meis redde. Ego regnum sapientiae noui magnum, securum. Ego sic omnia habeo, vt omnium sint.

CAP. XI.

Itaque cum C. Caesar illi ducenta donaret, ridens reiecit, ne dignam quidem summam iudicās, qua non accepta gloriaretur. Dij deaque, quam pauillo illum animum aut honorare voluit, aut corrumpere. Reddendum egregio viro testimonium est. Ingentem rem ab illo dici audiui, cum miraretur demeritiam eius, quod se putasset tanti posse mutari. Si tentare, inquit, me constituerat, toto illi fui experiendus imperio.

CAP. XII.

Sapienti ergo donari aliquid potest, etiam si sapientis omnia sunt. Aequae nihil prohibet, cum omnia amicis dicamus esse communia, aliquid amico donari. Non enim mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, vt pars mea sit, pars illius: sed quomodo patri matrique communes liberi sunt: quibus cum duo sint, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Primum omnium iam efficiam, vt quisquis est iste, qui me in locietatem vocat; sciat se nihil mecum habere commune. Quare quia hoc consortium solum inter sapientes est, inter quos amicitia est. Ceteri non magis amici sunt, quam socij. Deinde pluribus modis communia sunt. Equestria omnium equitum Romanorū sunt, in illis tamen locus meus sit proprius, quem occupavi. Hoc si cui cessi, quamuis illi cōmunire cesserim, tamen aliquid dedisse video. Quaedam quorundam sub certa conditione sunt. Habeo in equestribus locum, non vt vendam, non vt locem, non vt habitem, in hoc tantum vt spectem. Propterea non mentiar, si dicam me habere in equestribus locum: sed cum in theatrum veni, si plena sunt equestria, & iure habeo locum illic, quia sedere est mihi liberum: & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune est, occupatus est. Idem inter amicos puta fieri. Quicquid habet amicus, commune est nobis: sed illius proprium est, qui tenet. Vt illo nolente non possum. Derides me, inquis. Si quod amici est, meum est,

est, liceat mihi vendere. Non licet. Nam nec equestria, & tamen communia tibi cum ceteris equitibus sunt. Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim est, etiam quod sub lege certa tuum est. Accepi, sed certe non minus habes.

CAP. XIII.

Ne te traham longius, Beneficium maius esse non potest. ea per quae beneficium datur, possunt esse se maiora & plura, in quae se beneuolentia effundat, & sic sibi indulgeat, quemadmodum amātes solent: quorum plura oscula, & complexus arctiores non augent amorem, sed exercent. Haec quoque quae venit quaestio profligata est in prioribus. Itaque breuiter perstringetur. Possunt enim in hanc quae data sunt alij argumenta transferri. Quaeritur, an qui omnia fecit, vt beneficium redderet, reddiderit. Vt scias, inquit, illum non reddidisse, omnia fecit, vt redderet. Apparet ergo, non esse id factum, cuius faciendi occasionem non habuit. Vt creditori suo pecuniam non soluit is, qui vt solueret, vbique quaesiuit, nec inuenit. Quaedam eius conditionis sunt, vt effectum praestare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, vt efficerent. Si omnia fecit vt sanaret, peregit medicus partes suas. Etiam damnato reo, oratori constat eloquentiae officium, si omni arte vsus est. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, si & prudentia, & industria, & fortitudo muneribus suis functa est. Omnia fecit, vt beneficiū redderet, obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupletum donare non potuit, sano asidere, felici succurrere. Gratiam retulit, etiam si tu beneficium non recepisti. Praeterea huic intentus semper, & huius rei tempus operiens, qui in hoc multum curae, multum sedulitatis impendit, plus laborauit, quam cui cito referre gratiam contigit.

CAP. XIII.

Debitoris exemplum dissimile est: cui parum est pecuniam quaesisse, nisi soluit. Illic enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patitur: hic benignissimus, qui te cū cursantem & sollicitū atque anxium viderit, dicat: Mitte hanc de pectore curam. Desine tibi molestus instare. Omnia à te habeo. Iniuriam mihi facis, si me quicquam amplius desiderare iudicas. Plenissime ad me peruenit animus tuus. Dic, inquit, mihi, reddidisse beneficium dices illum, qui sic gratiam retulit. Eodem ergo loco est, qui reddidit, & qui non reddidit. Contra nunc illud pone, si oblitus esset accepti beneficij, si ne tentasset quidem gratus esse, negares illum gratiam retulisse? At hic diebus noctibusque se lassauit, & omnibus alijs renuntiauit officijs, huic vni imminens, & opperiens, ne qua se fugeret occasio. Eodem ergo loco erunt, ille qui curam referendae gratiae abiecit, & hic qui nunquam ab illa recessit: Iniquus es, si rem à me exigis, cum videas animum non defuisse. Ad summam, puta, cum captus esses, me pecuniam mutuatum, rebus meis in securitatem creditoris oppositis, nauigasse hieme tam saeua, per infesta latrocinij littora, emensum quicquid periculi afferre potest etiam pacatum mare: peragratis omnibus solitudinibus, cum quos nemo non fugiebat ego quaererem, tandem ad piratas peruēni. & iam te alius redemerat. negabis me gratiam retulisse? etiam si in illa nauigatione pecuniam, quā saluti tuae contraxeram, naufragus perdidit, etiam vbi in vincula quae detrahere tibi volui, ipse incidit: negabis me retulisse gratiam? At mehercule Athenienses, Harmodium & Aristogitonem tyrannicidas vocant: & Mucij manus in hostili ara relicta, instar occisi Porlenae fuit. Et semper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propositi operis enituit. Plus praestitit, qui fugientes occasiones secutus est, & alia atque alia captauit, per quae referre gratiam posset, quam is quem sine vilo sudore gratum prima fecit occasio.

CAP. XV.

Dvas, inquit, res ille tibi praestitit, voluntatem & rem. Tu quoque illi duas debes. Merito istud dices ei, qui tibi reddidit voluntatem otiosam. Huic, vero, qui & vult, & conatur, & nihil intentatum relinquit, non potes dicere, vtrunque enim praestat, quantum in se est. Deinde non semper numero numerus aequandus est. Aliquando vna res pro duabus valet. Itaque in locum rei succedit tam propensa voluntas, & cupida reddendi. Quid si animus sine te ad referendam gratiam non valet, nemo aduersus deos gratus est, in quos voluntas sola confertur. Dij, inquit, nihil aliud praestare possumus. Sed si huic quoque, cui referre gratiam debeo, nil aliud praestare possum, quid est quare non eo aduersus hominem gratus sim, quo nihil amplius in deos confero?

CAP. XVI.

Si tamen quid sentiam quaeris, & vis signare responsum: Hic beneficium recepisse se iudicat: ille se sciat non reddidisse. Hic illum dimittat: ille se teneat. Hic dicat, Habeo: ille respondeat, Debeo. In omni quaestione propositum sit nobis bonū publicum. Praecludendae sunt excusationes ingratas, ad quas refugere possint, & sub quibus infirmitatem suam tegere. Omnia feci. Fac etiam nunc. Quid tu tam imprudens iudicas maiores nostros fuisse, vt non intelligerent iniquissimum esse, eodem loco haberi eū qui pecuniam, quam à creditore acceperat, libidine aut alea absumpsit, & eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo casu tristitiae, aliena cum suis perdidit? Nullam excusationem receperunt, vt homines scirent fidem vtiue praestandam. Satius enim erat à paucis etiam iustam excusationē non accipi, quam ob omnibus aliquam tentari. Omnia fecisti vt redderes. Hoc illi satis sit: tibi parum. Nam quemadmodum ille, si enixam & sedulam operam transire pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus est:

F ita tu

ita tu ingratus es, nisi ei, qui voluntatem bonam in solum accepit, eo libentius debes, quia dimitteris. Non rapias hoc, nec testeris: occasiones reddendi nihilominus quaeras. Redde illi, quia repetit: huic, quia remittit. illi, quia malus: huic, quia non malus. Ideoque non est quoddam ad te hanc quaestionem iudices pertinere: an quod beneficium quis à sapiente acceperit, reddere debeat, si ille desinit esse sapiens, & in malum versus est. Redderes enim & depositum, quod a sapiente accepisses, & etiam malo redderes creditum, quid est, cur non & beneficium? Quia mutatus est ille, te mutat? Quid: si quid à sano accepisses, aegro non redderes: cum plus semper imbecillo amico debeamus? Et hic aeger est animo, adiuetur, feratur. Stultitia morbus est animi. Distinguendum hoc, quo magis intelligatur, existimo.

C A P. XVII.

Dvo sunt beneficia. Vnum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest: hoc est absolutum & verum beneficium. Alterum vulgare, plebeium, cuius inter nos imperitos commercium est. De hoc non est dubium, quin illi qualicumque est debeam reddere, siue homicida, siue fur, siue adulter euasit. Habent scelera leges suas. Melius istos iudex, quam ingratus, emendat. Nemo te malum, quia est, faciat. Malo beneficium projiciam, bono reddam. Huic, quia debeo: illi, ne debeam.

C A P. XVIII.

De altero beneficii genere dubitatur, quod si accipere non potui nisi sapiens, nec reddere quidem nisi sapienti possum. Puta enim me reddere, ille non potest recipere. Non est iam huius rei capax. Scientiam utendi perdidit. Quid si me remittere manco pilā iubeas? Stultum est dare alicui, quod accipere non possit. Ut respondere ab ultimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere non poterit: reddam, etiam si accipere non poterit. Obligare enim non possum, nisi accipientem: liberari tantum, si reddo, possum. Ille uti illo non poterit, viderit. penes illum erit culpa, non penes me.

C A P. XIX.

Redde, est, inquit, accepturo tradidisse. Quid enim si cui vinum debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro, reddidisse te dices, aut reddere voles, quod dum redditur, inter duos perit? Reddere, est id quod debeas, ei cuius est, volenti dare. Hoc vnum mihi praestandum est. Ut quidem habeat, quod a me accepit, iam vltioris est curae. Non tutelam illi, sed fidem debeo: multoque fatius est, illum non habere, quam me non reddere. Et creditori statim in macellum laturo, quod accepit, reddam. Etiam si mihi adulteram cui numerem, delegauerit, solvam: & si nummos quos accipiet, in sinum suum distinctum fundet, dabo. Reddendum enim mihi est: non seruandum, cum reddidero, aut tuendum. Beneficij accepti, non redditi custodiam debeo. Dum apud me est, saluum sit. Ceterum licet accipientis manibus effluat, dandum est reposcenti. Reddam bono, cum expediet: malo, cum petet. Tale, inquit, beneficium, quale accepisti, non illi potes reddere. Accepisti enim à sapiente: stulto reddis. Immo reddo illi quale nunc potest accipere: nec per me fit deterius, sed per illum. Id quod accepit, reddam. Cui si ad sapientiam redierit, reddam quale accepit: dum malus est, reddam quale ab illo potest accipi. Quid, inquit, si non tantum malus factus est, sed ferus, sed immanis, qualis Apollodorus, aut Phalaris: & huic beneficium quod acceperas, reddes? Mutationem sapientis tantam natura non patitur. Nam in pessima ab optimis lapsus, necesse est etiam in malo vestigia boni teneat. Nunquam in tantum virtus exstinguitur, ut non certiores animo notas imprimat, quam ut illas eradat vlla mutatio. Ferae inter nos educatae cum in silvas eruperunt, aliquid mansuetudinis pristinae retinent: tantumque à placidissimis absunt, quantum à veris feris & nunquam humanam manum passis. Nemo in summam nequitiam incidit, qui vnquam haesit sapientiae. Altius infectus est, quam ut ex toto elui, & transire in colorem alium possit. Deinde interrogo, vtrum iste ferus sit animo tantum, an & in perniciem publicam excurrat. Proposui enim mihi Apollodorum & Phalarin tyrannum, quorum si naturam habet intra se malus, quid ni ego isti beneficium suum reddam, ne quid mihi cum eo sit iuris amplius? Si vero sanguine humano non tantum gaudet & pascitur, sed & supplicij omnium aetatum crudelitatem insatiabilem exercet, nec ira, sed auaritia quadam saeniendi furit, si in ore parentum filios ingulat, si non contentus simplici morte, distorquet, nec vrit solum perituros, sed excoquit, si ara eius cruore semper recenti madet: parum est huic beneficium non reddere. Quicquid erat, quo mihi cohaereret, intercisā iuris humani societas abscedit. Si praestitisset quidem mihi aliquid, sed arma patriae meae inferret: quicquid meruerat perdidisset, & referre illi gratiam scelus haberetur. si non patriam meam impugnat, sed suae grauis est, & sepositus à mea gente, suam exagitat, abscedit nihilominus illum tanta prauitas animi: etiam si non inimicum, inuisum mihi efficit: priorque mihi ac potior eius officij ratio est, quod humano generi, quam quod vni homini debeo.

C A P. XX.

Sed quamuis hoc ita sit, & ex eo tempore omnia mihi in illum sint libera, ex quo, corrumpendo fas omne, ut nihil in eum nefas esset, effecerit: illum mihi seruandum modum credam, ut si beneficiū illi meum neque vires maiores daturum est in exitium commune, nec confirmaturum quas habet, id autem erit, quod illi reddi sine perniciē publica possit, reddam. Seruabo filium eius infantem. Quid hoc beneficium obest cuiquam eorum quos crudelitas eius lacerat? Pecuniam quae satellitem stipendio tenet, non subministrabo. Si marmora & vestes desiderabit, nihil oberit cuiquā id, quo luxuria eius instruitur: militē & arma non suggerā. Si pro magno petet munere artifices scaenae, & scorta, & quae feritatem eius

eius

eius emolliant, libens offeram. Cui triremes & cerasias non mitterem, lusorias & cubicularias, & alia ludibria regum in mari lasciuientium mittam. Et si ex toto eius sanitas desperata fuerit, eadem manu beneficium omnino dabo, illi reddam: quando ingenij talibus vitae exitus remedium est: optimumque est obire ei, qui ad se nunquam rediturus est. Sed haec rara nequitia est, & semper portenti loco habita fuit, ut hiatus terrae, & de cauernis maris ignium eruptio. Itaque ab illa recedamus. De his loquamur, quae detestantur sine horrore. Huic homini malo, quem inuenire in quolibet foro possum, quem singuli timent, reddam beneficium, quod accepit. Non oportet mihi nequitiam eius prodesse, quod in me non est, reddat domum bonus an malus. Quam diligenter istud excuterem, si non redderem, sed darem? Hic locus fabulam poscit.

C A P. XXI.

Pythagoricus quidam emerat à futore phaecasia, rem magnam, non praesentibus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam redditurus: & cum clausam diu pulsaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? futor ille quem quaeris, elatus combustus est. Quod nobis fortasse molestum est, qui in aeternum nostros amittimus: tibi minime, qui scis futurum, ut renascatur. iocatus in Pythagoricum. At philosophus noster treis aut quatuor denarios (non inuicta manu) domum retulit, subinde concutiens. Deinde cum reprehendisset hanc suam non reddendi tacitam voluptatem, intelligens arripisse sibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, & ait: Ille tibi viuit, tu redde, quod debes. Deinde per clostrum quae commissura laxauerat, quatuor denarios in tabernam inseruit, ac misit, pœnas à se exigens improbae cupiditatis, ne alieno alluereceret.

C A P. XXII.

Quod debes, quaere cui reddas. Et si nemo poscet, ipse te appella. Malus an bonus sit, ad te non pertinet. Redde & accusa, non oblitus, quemadmodum inter vos officia diuisa sunt. Illi obliuio imperata est, tibi meminisse mandauimus. Errat tamen, si quis existimat, cum dicimus eum qui beneficium dedit, obliuisci oportere, excutere nos illi memoriam rei praesertim honestissimae. Quaedam praecipimus ultra modum, ut ad verum & suum redeant. Cum dicimus, Meminisse non debet: hoc volumus intelligi, praedicare non debet, nec iactare, nec grauis esse. Quidam enim beneficium quod dederunt, omnibus circulis narrant. Hoc sobrij loquuntur, hoc ebrij non continent: hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Ut haec nimia & exprobratrix memoria subsideret, obliuisci eum qui dedit, iussimus, & plus imperando quam praestari poterat, silentium suauimus.

C A P. XXIII.

Quoties parum fiducia est in his, quibus imperas, amplius est exigendum quam satis est, ut praestetur quantum satis est. In hoc omnis hyperbole excedit, ut ad verum mendacio veniat. Itaque, ille cum dixit,

Quis candore niues anteirent, cursibus auris:

quod non poterat fieri, dixit: ut crederetur quantum plurimum posset. Et qui dixit,

His immobilior scopulis, violentior amne:

ne hoc quidem se persuasurum putauit, aliquem tam immobilem esse, quam scopulum. Nunquam tantum sperat hyperbola, quantum aude: sed incredibilia affirmat, ut ad credibilia perueniat. Cum dicimus, Qui beneficium dedit, obliuiscatur: hoc dicimus, similis sit obliuio. Memoria eius non appareat, nec incurrat. Cum dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: saepe enim opus est malis exactore, etiam bonis admonitore. Quid ergo? occasionem ignorantem non ostendam? necessitates illi meas non detegam, quare necesse se aut mentiat, aut doleat? Interueniat aliquando admonitio, sed vere cuncta, quae non poscat, nec in ius vocet.

C A P. XXIII.

Socrates amicis audientibus: Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Neminē poposcit, omnes admonuit. à quo acciperet, ambitus fuit. Quid ni esset? Quantulum enim erat, quod Socrates accipiebat? At multum erat, fuisse, à quo Socrates acciperet. Non illos castigare mollius potuit. Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Post haec quisquis properauerit, sero dat. Iam Socrati defuit. Propter acerbos exactores repetere prohibemus: non ut nunquam fiat, sed ut parce.

C A P. XXV.

Aristippus aliquando delectatus vnguento: Male, inquit, istis effeminatis eueniat, qui rem tam bel lam infamauerunt. Idem dicendum est: Male istis improbis, & importunis beneficiorum suorum quadruplatoribus eueniat, qui tam bellam admonitionem inter amicos sustulerunt. Ego tamē utar hoc iure amicitiae, & beneficium ab eo repetam, à quo petissem, qui alterius beneficii loco accepturus est, potuisse reddere. Nunquam, ne querens quidem, dicam:

--- Eiectum littore egentem

Excepi, & regni demens in parte locani.

Non est ista admonitio, non: conuicium est. Hoc est in odium beneficia perducere. Hoc est efficere, ut ingratus esse, aut liceat, aut iuuet. Satis, abundeque est, submissis & familiaribus verbis, memoriam reuocare:

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam

Dulce meum. ---

Ille inuicem dicat: Quid ni merueris? eiectum littore egentem excepisti.

F

C A P.

Sed nihil, inquit, proficimus: dissimulat, oblitus est. Quid facere debeam? Quaeris rem maxime necessariam, & in qua hanc materiam consummari decet, quemadmodum ingrati ferendi sint. Placido animo, mansueto, magno. Nunquam te tam inhumanus, & immemor, & ingratus offendat, ut non tamen dedisse delectet. Nunquam in has voces iniuria impellat: Vellem non fecisse. Beneficij tui etiam infelicitas placeat. Semper illum paenitebis, si te ne nunc quidem paenitet. Non est, quod indigneris tantquam aliquid noni acciderit: magis mirari deberes, si non accidisset. Alium labor, alium impensa deterret: alium periculum, alium turpis verecundia, ne dum reddit, fateatur accepisse: alium ignorantia officij, alium pigritia, alium occupatio. Aspice quemadmodum immensae hominum cupiditates hient semper & poscant. Non miraberis ibi neminem reddere, ubi nemo satis accipit. Quis est istorum tam firmae voluntatis ac solidae, ut tuto apud eum beneficia deponas? Alius libidine insanit, alius abdomini feruit, alius lucri totus est, cuius summam non vinces. alius invidia laborat, alius caeca ambitione, & in gladios ruente. Adijce torporem mentis ac senium, & huic contrariam inquieti pectoris agitationem, tumuitusque perpetuos. Adijce aestimationem sui nimiam & tumorem, ob quae contemptum est, insolentem. Quid contumaciam in peruersa nitentium, quid leuitatem semper alio transilientem loquar? Huc accedat temeritas praiceps, & nunquam fidele consilium daturus timor, & mille errores, quibus volumur: audacia timidissimorum, discordia familiarissimorum, & publicum malum, incertissimis fidere, fastidire possessa, quae consequi posse spes non fuit.

Inter affectus inquietissimos, rem quietissimam, fidem quaeris? Si tibi vitae nostrae vera imago succurret, videberis tibi videre captae cum maxime ciuitatis faciem, in qua, omisso pudoris, rectique respectu, vires in consilio sunt, velut signo ad permiscenda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur. Soluta legibus scelera sunt. Nec religio quidem, quae inter arma hostilia supplices texit, vllum impedimentum est ruentium in praedam. Hic ex priuato, hic ex publico, hic ex profano, hic sacra rapit, hic effringit, hic transilit, hic non contentus angusto itinere, ipsa quibus arcetur, euertit, & in lucrum ruina venit. Hic sine caede populatur, hic spolia cruenta manu portat. Nemo non fert aliquid ex altero. In hac auiditate generis humani, ne tu nimis fortunae communis oblitus es, qui quaeris inter rapientes referentem. Si indignaris ingratos esse, indignare luxuriosos, indignare auaros, indignare impudicos, indignare aegros deformes, senes pallidos. Est istud graue vitium, est intolerabile, & quod dissociet homines, quod concordiam, qua imbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissipet: Sed vsque eo vulgare est, ut illud nec qui queritur quidem effugerit.

Cogita tecum, an quibuscumque debuisti, gratiam retuleris, an nullum vnquam apud te perierit officium, an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Videbis quae puero data sunt, ante adolescentiam elapsa: quae in iuuenem collata sunt, non perdurasse in senectutem. Quaedam perdidimus, quaedam proficimus, quaedam e conspectu nostro paulatim exierunt: à quibusdam oculos auertimus. Ut excusum tibi imbecillitatem tuam, in primis fragilis est memoria, & rerum turbae non sufficit. Neesse est quantum recipit, emittat, & antiquissima recentissimis obruat. Sic factum est, ut minima apud te nutricis esset auctoritas, quia beneficium eius longius aetas sequens posuit. Sic factum est, ut praepetoris tibi non esset vlla veneratio, sic euenit, ut circa consularia occupato comitia, aut sacerdotiorum candidato, quaesturae suffragator excideret. Fortasse vitium, de quo quaeris, si te diligenter excusseris, in sinu inuenies. Inique publico irasceris crimini, stulte tuo. Ut absoluaris, ignosce. Meliorem illum facies ferendo, utique peiorem exprobando. Non est, quod frontem eius indures sine, si quid est pudoris re fidui, seruet. Saepe dubiam verecundiam vox conuiciantis clarior rupit. Nemo id esse quod etiam videtur, timet. Deprehensus pudor amittitur.

Perdidi beneficium. Numquid quae consecrauimus, perdidisse nos dicimus? Inter consecrata beneficium est, etiam si male respondit, bene collocatum. Non est ille, qualem sperauimus. Simus quales fuimus nos, ei dissimiles. damnum tunc factum, nunc apparuit. Ingratus non sine nostro pudore protrahitur: quoniam quidem querela amissi beneficij, non bene dati signum est. Quantum possumus, causam eius apud nos agamus: fortasse non potuit, fortasse ignorauit: fortasse facturus est. Quaedam nomina bona, lentus ac sapiens creditor fecit, qui sustinuit, ac mora fouit. Idem nobis faciendum. Nutriamus fidem languidam.

Perdidi beneficium. Stulte, non nosi detrimenti tui tempora, perdidisti, sed cum dares. Nunc palam factum est. Etiam in his quae videntur in perditio, moderatio plurimum profuit. Ut corporum ita animorum molliter vitia tractanda sunt. Saepe quod explicauit mora, pertinacia trahentis abruptum est. Quid opus est maledictis? quid querelis? quid insectatione? quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus est, iam nihil debet. Quae ratio est exacerbare eum, in quem magna contuleris, ut ex amico dubio fiat non dubius inimicus, & patrociniū sibi nostra infamia quaerat? Nec desit qui dicat: Nescio quid est, quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit. Subest aliquid. Nemo non superioris dignitate querendo,

Quanto illa melior via, qua seruetur illa species amicitiae, & si reuertit ad sanitatem velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quisquam tam duri, infestique aduersus diligenda animi est, ut etiam vi tractus bonos non amet: quibus hoc quoque coepit debere, quod impune non soluit. Ad illa itaque cogitationes tuas flecte. Non est mihi relata gratia. Quid faciam? Quod dii omnium rerum optimi auctores, qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseuerant. Alius illis obijcit negligentiam nostri, alius iniquitatem: alius illos extra mundum suum proijcit, & ignauos, hebetesque sine luce, sine vlllo opere destituit. Alius solem cui debemus, quod inter laborem quietemque tempus diuisimus, quod non tenebris immergi confusionem aeternae noctis effugimus, quod annum cursu suo temperat, & corpora alit, lata euocat, percoquit fructus, saxum aliquod, aut fortuitorum ignium globum, & quiduis potius quam deum appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis suorum infantium arident, non cessant dii beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus: sed aequali tenore bona sua per gentes, populosque distribuunt, vnam potentiam sortiti, prodesse. Spargunt opportunis imbribus terras: maria flatu mouent, siderum cursu notant tempora, hiemes, aestatesque interuentu lenioris spiritus molliunt, errorem labentium animarum placidi ac propitij ferunt. Imitemur illos. Demus, etiam si multa in irritum data sint. Demus nihilominus alijs, demus ipsijs, apud quos iactura facta est. Neminem ab excitanda domo ruina deterruit: & cum penates ignis absumpsit, fundamenta tepente adhuc area ponimus, & vrbes haustas saepius eodem solo condimus. Adeo ad bonas spes pertinax animus est. Terra marique humana opera cessarent, nisi male cadentia iterum tentare libuisset.

Ingratus est, non mihi fecit iniuriam, sed sibi. Ego beneficio meo, cum darem, usus sum. Nec ideo pigrius dabo, sed diligentius. Quod in hoc perdidit, ab alijs recipiam. Sed huic ipsi beneficium dabo iterum, & tanquam bonus agricola, cuncta cultusque sterilitatem soli vincam. Perijt mihi beneficium: iste omnibus. Non est magni animi, dare & perdere: hoc est magni animi, perdere & dare.

M. ANTONII MVRETI AD
SEPTIMUM LIBRVM SENECAE
DE BENEFICIIS NOTAE.

Non seruet portionem suam.] Fortassis legendum, proportionem. Proficientem.] τὴν ἀποκρίνοντα propria vox Stoicae disciplinae. Quem deformamus.] De formare est ἁποτυπώσας, Vtitur hoc verbo & Cicero eodē sensu. Inter nos conuenit.] alij inepte, Inter duos conuenit. Romanus Imperator.] Vide quae scripsi capite XVII. libri XIX. Variarum Lctionum. Equestria.] Ita vocat quattuordecim illos gradus, in quibus, spectandi causa sedere nisi equitibus Romanis, lege Roscia non licebat.

Ne te traham longius.] Perspicuum est multa hoc loco deesse: in quibus hoc disputabatur, posset ne beneficium aliud alio maius esse. Concludit autem Seneca conuenienter disciplinae Stoicorum, beneficia quidem ipsa neque maiora, neque minora esse posse: paria enim sunt omnia κατὰ τὴν ἀρίστην sed materiam beneficij posse esse aut maiorem aut minorem.

Athenienses Harmodium & Aristogitonem tyrannicidas vocant.] quanquam non tyrannum ipsum, sed tantum fratrem illum interfecerunt. Vide Thucydidem libro sexto.

Immo reddo illi.] Locum hunc, ut alios sanequam multos, deprauauerat Erasmus. Apollodorus aut Phalaris.] Hos coniungit etiam libro secundo de ira. Et Phalaris quidem vulgo notus est: Apollodorus non item. Meminit illius Plutarchus in commentario quo docet, Philosophum vel maxime cum principibus verbis disputare debere, his verbis. τοῦ δ' Ἀπολλοδώρου τὸ τυραννίου, καὶ Φαλαρίδος, καὶ διονυσίου φίλος, καὶ σισυμβίου ἀποτυπώνοντος, ἐπιβλοῦν, καὶ ἐπιτιμᾶν. Meminit & Suidas ubi de Hieronymo tyranno dixerit, quo ait neque Phalarin, neque Apollodorum, neque alium fuisse vllum tyrannum saeuioerem.

Si ara eius est cruor & semper recenti madet.] Non dubito quin legendum sit, Si ara eius cruore semper recenti madet. Sed tamen quia comicura tantum fretus ita iudico, aliorum iudicium facere malui.

Cui triremes & ceratas.] Ita plane legendum, non, ut antea, Ceratas, Multis nauibus de nominibus animalium

malium imponebant nomina, ceras, pistris, tigres, eunt auros, cercuros, alia eiusmodi.

Cubiculatas.] Ita expressi thalamegos. Suetonius Graecam appellationem retinere maluit.

Eadem manu beneficium omnibus dabo, illi reddam.] Hoc dicit: eum interficiam. Consceleratis enim hominibus duo tantum bona euenire posse docet Plato: ut aut corrigantur, aut moriantur. Illo fit, ut boni esse incipiant: hoc, ut peccare desinant.

Phaecalia.] genus calceamenti rustici. Hesychius.

Per clostrum.] per seram. Clostrum seu claustrum, a claudendo, ut haustrum ab hauriendo. Plautus.

Bene vale anime mi: nam sonitum & crepitum claustrorum audio.

Virgilius. Illi indignantes magno cum murmure montis

Circum claustra fremunt.

Ios enim dicit, eos fremere circa ipsos obices portarum, si qua exitus detur, erumpere cupientes.

Non est ista admonitio, non conuicium est.] Sic Cicero. Non sunt haec ab indulgentia nostra, non habent radices suas. Alij inepte scripserunt, Immo.

Ve etiam vitiatus.] Corrupta vox, quam quomodo emendem, non habeo.

Saxum aliquod.] Anaxagorae ea stultitia fuit, qui dicebat solem esse *μῶδον δάπτρον*.

Fortuitorum ignium globum.] Epicuri deliramentum, conuenire ignes, & ardoris semina, Quae faciunt solis noua semper lumina gigni. Lucretius libro quinto.

L. ANNAEI SENECAE
AD LUCILIVM
EPISTOLAE.

Epiſtola I.

TA fac, mi Lucili: vindica te tibi, & tempus quod adhuc aut auferebatur, aut furripiebatur, aut excidebat, collige & serua. Persuade tibi hoc sic esse ut scribo, quaedam tempora eripiuntur nobis, quaedam subducuntur, quaedam effluunt. Turpissima tamen est iactura, quae per negligentiam fit: & si volueris attendere, magna vitae pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat: qui diem aestimet: qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, quod mortem prospicimus, magna pars eius iam praeterijt, quicquid aetatis retro est, mors tenet. Fac ergo mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complectere: sic fiet, ut minus ex craftino pendeas, si hodie no manum inieceris. Dum differitur vita, transcurrit. Omnia, mi Lucili, aliena sunt: tempus tantum nostrum est. In huius rei vnius fugacis ac lubricae possessionem natura nos misit, ex qua nos expellit quicumque vult, sed tanta stultitia mortalium est, ut quae minima & vilissima sunt, certe reparabilia, imputari sibi, cum impetrare patiantur: nemo se iudicet quicquam debere, qui tempus accepit: cum interim hoc vnum est, quod ne gratus quidem potest reddere. Interrogabis fortasse, quid ego faciam, qui tibi ista praecipio. Fatebor ingenue: quod apud luxuriosum, sed diligentem, euenit. Ratio mihi constat impesae. Non possum dicere, me nihil perdere: sed quid perdam, & quare, & quemadmodum, dicam: causas paupertatis meae reddam. Sic euenit mihi, quod plerisque non suo vitio ad inopiam redactis, omnes ignoscunt, nemo succurrit. Quid ergo est? Non puto pauperem, cui quantulumcumque superest, fat est. Tu tamen malo serues tua, & bono tempore incipias. Nam, ut visum est maioribus nostris: Sera parsimonia in fundo est. Non enim tantum minimum in imo, sed pessimum remanet.

Epiſtola II.

EX his quae mihi scribis, ex his quae audio, bonam spem de te concipio, non discurtis, nec locorum mutationibus inquietaris. Aegri animi ista iactatio est. Primum argumentum compositae mentis existimo, posse consistere, & secum morari. Illud vide, ne ista lectio multorum auctorum & omnis generis voluminum, habeat aliquid vagum & instabile. Certis ingenijs immorari & innutriti oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat. Nusquam est, qui vbique est. In peregrinatione vitam agentibus hoc euenit, ut multa hospitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat necesse est ijs, qui nullius se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim & properantes transmittunt. Non prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur. Nihil aequae sanitatem impedit, quam rem ediorum crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem, in quo medicamenta tentantur. Non coalescit planta, quae saepe transfertur. nihil tam utile est, quod in transitu profuit. Distrahit animum librorum multitudo. Itaque cum legere non possis quantum habueris, fat est habere quantum legas. Sed modo inquis, hunc librum euoluere volo, modo illunt. Fastidientis stomachi est, multa degustare: quae vbi varia sunt & diuersa, inquinant, non alunt. Probatos itaque semper lege: & si quando ad alios diuertere libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie aduersus paupertatem, aliquid aduersus mortem auxiliij compara, nec minus aduersus ceteras pestes. Et cum multa percurreris, vnu excerpere, quod illo die concoquas. Hoc ipse quoque facio: ex pluribus quae lego, aliquid apprehedo. Hodiernum hoc est, quod apud Epicurum nactus sum. Soleo enim & in aliena castra transire, non tanquam transfuga, sed tanquam explorator. Honeſta, inquit, res est, laeta paupertas. Illa vero non est paupertas, si laeta est. Cui enim cum paupertate bene conuenit, diues est. non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis iaceat, quantum pascat, aut feneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda computat? Quis sit diuitiarum modus, quaeris? Primus habere quod necesse est, proximus, quod fat est.

Epiſtola III.

Epistolas ad me perferendas tradidisti, ut scribis, amico tuo. Deinde admones me, ne omnia cum eo ad te pertinentia communicem, quia non soleas nec ipse quidem hoc facere. Ita eadem epistola illum & dixisti amicum, & negasti. Itaque sic priore illo verbo quasi publico usus es, & sic illum amicum vocasti, quomodo omnes candidatos, bonos viros dicimus, quomodo obuios, si nomen non succurrit, dominos salutamus. Hoc abierit. Sed si aliquem amicum existimas, cui non tantumdem credis quantum tibi,

tibi, vehementer erras, & non satis nosti vim verae amicitiae. Nullum habet maius malum occupatus homo & bonis suis obsessus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse non est. Tu vero omnia cum amico delibera, sed de ipso prius. Post amicitiam credendum est, ante amicitiam iudicandum. Isti vero praepostere officia permittunt, qui contra praecepta Theophrasti, cum amauerint iudicant, & non amant cum iudicauerint. Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit, cum placuerit fieri, toto illum pectore admittit: tam audacter cum illo loquere quam tecum. Tu quidem ita viue, ut nihil committas, nisi quod committere etiam inimico possis, sed quia interueniunt quaedam, quae consuetudo fecit arcana, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas misce. Fidelem si putaueris, facies. Nam multi fallere docuerunt, dum timent falli: & alijus peccandi suspicando fecerunt. Quid est ergo, quare verba coram amico retraham? Quid est, quare me coram illo non purem solum? Quidam quae tantum amicis committenda sunt, obuijs narant, & in quilibet aures, quicquid illos vrit, exonerant: quidam rursus etiam carissimorum conscientiam reformidant, & si possent, ne sibi quidem credituri, interius premunt omne secretum. Neutrum faciendum est. Vtrumque enim vitium est, & omnibus credere, & nulli: sed alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius. Sic utrosque reprehendas, & eos qui semper inquieti sunt, & eos qui semper quiescunt. Nam illa tumultu gaudens, non est industria, sed exagitatae mentis concursatio: & haec non est quies, quae motum omnem molestiam iudicat, sed dissolutio & languor. Itaque hoc quod apud Pomponium legi, animo tuo mandabitur: Quidam adeo in latebras refugerunt, ut putent in turbido esse quicquid in luce est. Inter se ista miscenda sunt, & quiescenti agendum, & agenti quiescendum est. Cum rerum natura delibera, illa dicit tibi, se & diem fecisse & noctem.

Epistola IIII.

Perseuera ut coepisti, & quantum potes propera: quo diutius frui emendato animo & composito possis. Frueris quidem etiam dum componis, etiam dum emendas: alia tamen illa voluptas est, quae percipitur ex contemplatione mentis ab omni lae be pura & splendida. Tenes utique memoria, quantum senectis gaudium, cum praetexta posita, sumpsisti virilem togam, & in forum deductus es. Maius expecta, cum puerilem animum deposueris, & te in viros philosophia transcripserit. Adhuc enim non pueritia in nobis, sed, quod est grauius, puerilitas remanet: & hoc quidem peius est, quod auctoritatem habemus senum, vitia puerorum: nec puerorum tantum, sed infantium. Illi leuia, hi falsa formidant: nos vtraque. Proface modo, & intelliges, quaedam ideo minus timenda, quia multum metus auferunt. Nullum magnum malum, quod extremum est. Mors ad te venit, timenda erat, si tecum esse posset. Necessè est, aut non perueniat, aut pertranseat. Difficile est, inquis, animum perducere ad contemptum animae. Non vides, quam ex friuolis causis contemnatur? Alius ante amicae fores laqueo pependit, alius se praecipitavit a tecto, ne dominum stomachantem diutius audiret: alius ne reduceretur e fuga, ferrum adegit in viscera. Non putas virtutem hoc effectuam, quod effecit nimia formido? Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat: qui inter magna bona multos consules numerat. Hoc quotidie meditare, ut possis aequo animo vitam relinquere: quam multi sic complectuntur & tenent, quomodo qui à torrente rapiuntur, spinas & aspera. Placique inter mortis metum, & vitae tormenta miser fluctuant: & viuere nolunt, & mori nesciunt. Facitaque tibi iucundam vitam, omnem pro illa sollicitudinem deponendo. Nullum bonum iuuat habentem, nisi ad cuius amissionem praeparatus est animus. Nullius autem rei facilior amissio est, quam quae desiderari amissa non potest. Ergo aduersus omnia quae accidere possunt etiam potētissimis, adhortare te & indura. De Pompeij capite pupillus & spado tulere sententiam. De Crasso crudelis & insolens Parthus. Caius Caesar iussit Lepidum Decimo tribuno praebere ceruicem: ipse Cherea praestitit. Neminem eo fortuna prouexit, ut non tantum illi minaretur, quantum permisit. Noli huic tranquillitati cōfidere. momento mare vertitur. eodem die ubi luferunt nauigia forbentur. Cogita posse & latronem & hostem admonere iugulo tuo gladium. Ut potestas maior absit, nemo non seruus habet in te vitae necisque arbitrium. Ita dico, quisquis vitam suam contēpsit, tuae dominus est. Recognosce exemplum eorum, qui domesticis insidijs perierunt, aut aperta vi, aut dolo: & intelliges, non pauciores seruorum ira cecidisse, quam regum. Quid ad te itaque, quam potēs sit quem times, cum id propter quod times, nemo non possit? At si forte in manus hostium incideris, vitor te duci iubebit. eo nempe quo duceres. Quid te ipse decipis, & hoc nunc primum, quod olim patiebaris, intelligis? Ita dico, ex quo natus es, duceres. Haec & huiusmodi versanda in animo sunt, si volumus illam vltimam horam placidi expectare, cuius metus omnes alias inquietas facit. Sed ut epistolae finem imponam, accipe quod hodierno die mihi placuit, & hoc quoque ex alienis hortulis sumptum est. Magnae diuitiae sunt, lege naturae composita paupertas. Lex autem illa naturae, scis quos nobis terminos statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Ut famem sitimque depellas, non est necesse superbis assidere liminibus. nec supercilium graue, & contumeliosam etiam humanitatem pati. Non est necesse maria tentare, nec sequi castra. Parabile est quod natura desiderat, & expositum. Ad superuacua sudatur. Illa sunt quae togam conterunt, quae nos senescere sub tenorio cogunt, quae in aliena littora impingunt. Ad manum est, quod sat est.

Epistola V.

Quod pertinaciter studes, & omnibus omis, hoc vnum agis, ut te quotidie meliorē facias, & probo & gaudeo: nec tantum hortor, ut perseueres, sed etiam rogo. Illud autem te admoneo, ne eorū more

more qui non proficere, sed conspicui cupiunt, facias aliqua, quae in habitu tuo, aut genere vitae notabilia sint. Asperum cultum, & intonsum caput, & negligentem barbam, & indictum argento odium & cubile humi positum, & quicquid aliud ambitionem peruersa via sequitur, deuita. Satis ipsum nomē philosophiae, etiam si modeste tractetur, inuidiosum est. Quid si nos hominum consuetudini coeperimus excedere? Intus omnia dissimilia sunt: frons nostra populo conueniat. Non splendeat toga: ne fordeat quidem. Non habeamus argentum, in quod solidi auri celatura descenderit: sed non putemus frugalitatis indicium auro argentoque caruisse. Id agamus, ut meliorem vitam sequamur quam vulgus, nō ut contrariam. Alioqui quos emendari volumus, fugamus, & à nobis auertimus, Illud quoque efficitur, ut nihil imitari velint nostri, dum timent ne imitanda sint omnia. Hoc primum philosophia promittit, sensum communem, humanitatem & congregationem, à qua professionis dissimilitudo separabit. Videamus ne ista per quae admirationem parare volumus, ridicula & odiosa fiant. Nempe propositum nostrum est, secundum naturam viuere. Hoc contra naturam est, torquere corpus suum, & faciles odifese munditias, & squallorem appetere, & cibis non tantum vilibus uti, sed taetris & horridis. Quae modum delicatas res desiderare, luxuria est: ita vtilitas & non magno parables fugere, dementia est. Frugalitatis exigit philosophia, non poenam. Potest autem esse nō incompta frugalitas. Hic mihi modus placet. Temperetur vita inter bonos mores & publicos. Suspiciant omnes vitam nostrā, sed & agnoscant. Quid ergo? Eadem faciemus, quae ceteri? Nihil inter nos & illos intererit? Plurimum. Dissimiles esse nos vulgo, sciat, qui in spem propius. qui domum intrauerit, nos potius miretur quam supellecilem nostram. Magnus ille est, qui fictilibus sic utitur quemadmodum argento. nec ille minor est, qui sic argento utitur, quemadmodum fictilibus. Infirmi animi est, pati non posse diuitias. Sed ut huius quoque diei lucellum tecum communicem, apud Hecatonem nostrum inueni, cupiditatum finem, etiam ad timoris remedia proficere. Desines, inquit, timere, si sperare desieris. Dices, quomodo ista tam diuersa pariter sunt? Ita est, mi Lucili: cum videantur dissidere, coniuncta sunt. Quemadmodum eadem catena & custodiam & militem copulat, sic ista quae tam dissimilia sunt, pariter incedunt. Spem metus sequitur. Nec miror ista sic ire. Vtrumque pendens animi est, vtrumque futuri expectatione solliciti. Maxima autem vtriusque causa est, quod non ad praesentia aptamur, sed cogitationes in longinqua praemittimus. Itaque providentia, maximum bonum condicionis humanae, in malum versa est. Ferae pericula quae vident, fugiunt: cum effugere, securae sunt. Nos & vlturo torquemur, & praeterito. Multa bona nostra nobis nocent. Timoris enim tormentum memoria reducit, prouidentia anticipat. Nemo tantum praesentibus miser est.

Epistola VI.

Intelligo, Lucili, non emendari me tantum, sed transfigurari: nec hoc promitto iam aut spero, nihil in me superesse, quod mutandum sit. Quid ni multa habeam quae debeant corrigi, quae extenuari, quae attolli? Et hoc ipsum argumentum est in melius translato animi, quod vitia sua, quae adhuc ignorabat, videt. Quibusdam aegris gratulatio fit, cum seiplos aegros esse senserunt. Cuperem itaque tecum communicare tam subitam mei mutationem: tunc amicitiae nostrae certiorē fiduciam habere coepissem, illius verae, quam non spes, non timor, non vtilitatis suae cura diuellit, illius, cum qua homines moriuntur, pro qua moriuntur. Multos tibi dabo, qui non amico, sed amicitia caruerunt. Hoc non potest accidere, cum animos in societatem honesta cupiendi par voluntas trahit. Quid ni non possit? Scit enim ipsos omnia habere communia, & quidem magis aduersa. Concipere animo non potes, quantum momenti afferre mihi singulos dies videam. Mitte, inquis, & nobis ista, quae tam efficacia expertus es. Ego vero cupio in te omnia transfundere, & in hoc gaudeo aliquid discere, ut doceam: nec me vlla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi vni sciturus sum. Si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec enuntiem, reuiciam. Nullius boni sine socio iucunda possessio est. Mitte tam itaque ipsos tibi libros: & ne multum operae impendas, dum passim profutura sectaris, imponam notas, ut ad ea ipsa protinus quae probo & miror, accedas. Plus tamen tibi viua vox & conuictus, quam oratio, proderit. In rem praesentem venias oportet. Primum quia homines amplius oculis quam auribus credunt: deinde quia longum iter est per praecepta, breue & efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expressisset, si eum tantummodo audisset. Vitae eius interfuit, secreta perspexit, obseruauit illum, an ex formula sua viueret. Plato & Aristoteles, & omnis in diuersum itura sapientium turba, plus ex moribus quam ex verbis Socratis traxit. Metrodorum, & Hermachum, & Polyenum, magnos viros non schola Epicuri, sed contubernium fecit. Nec in hoc te accerso tantum, ut proficias, sed ut pro sis. Plurimum enim alter alteri conferemus. Interim quia diutnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonem delectauerit, dicam. Quae res, inquit, quid profecerim? Amicus esse mihi coepi. Multum profecit. nunquam erit solus. Qui sibi amicus est, scito hunc amicum omnibus esse.

Epistola VII.

Quid tibi vitandum praecipue existimem, quaeris? Turbam. Nondum illi te tuto commiseris. Ego certe confiteor imbecillitatem meam. Nunquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod composui, turbatur: aliquid ex his quae fugati, redit. Quod aegris euenit, quos longa imbecillitas vltadeo affecit, ut nunquam sine offensa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo reficiuntur. Inimica est multorum conuersatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat, aut imprimit

imprimis, aut nescientibus allinit. Vtique quo maior est populus cui commiscemur, hoc periculi plus est. Nihil vero est tam damnosum bonis moribus, quam in aliquo spectaculo desiderare. Tunc enim per voluptatem facilius vitia surrepunt. Quid me existimas dicere? Auarior redeo, ambitiosior, luxuriosior: immo vero crudelior & inhumanior, quia inter homines fui. Casu in meridianum spectaculum incidit, lusus expectans, & sales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. Contra est, quicquid ante pugnatum est, misericordia fuit. Nunc omnis nugis, mera homicidia sunt, nihil habeat quo tegantur, ad ictum totis corporibus expositi, nunquam frustra manum mittunt. Hoc plerique ordinarijs paribus & postulaticijs praeferunt. Quid ni praeferant? non galea, non scuto repellitur ferrum. Quid munimenta? Quo artes? Omnia ista mortis morae sunt. Mane leonibus & vrsis homines, meridae spectatorem suis obijciuntur. Interfectores inter se iubentur obijci, & victorem in aliam detinent caedem. exitus pugnantium mors est: ferro & igne res geritur. Haec fiunt, dum vacat arena. Sed latrocinium fecit aliquis: quid ergo meruit? ut suspendatur. Occidit hominem, quia occidit ille, meruit, ut hoc pateretur: tu quid meruisti miser, ut hoc spectes? Occide, vre, verbera. Quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & muos ictus nudis & obuijs pectoribus excipiunt. Intermisum est spectaculum? interim iugulantur homines, ne nihil agatur. Age ne hoc quidem intelligitis, mala exempla in eos redundare qui faciunt? Agite dijs immortalibus gratias, quod eum docetis esse crudelem, qui non potest discere. Subducendus populo est tener animus, & parum tenax recti. Facile transitur ad plures. Socrati, Catoni, & Laelio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset: adeo nemo nostrum, qui cum maxime concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium potest. Vnum exemplum aut luxuriae, aut auaritiae multum mali facit. Conuictor delicatus paulatim enervat & emollit. Vicinus diues cupiditatem irrat: malignus comes, quamuis candido & simplici, rubiginem suam affricuit. Quid tu accidere his credis, in quos publice factus est impetus? Necessesse est aut inuicem, aut oderis. Vtrinque autem deuitandum est: ne vel similis malis fias, quia multi sunt: neue inimicus multis, quia dissimiles sunt. Recede in teipsum quantum potes: cum his versare, qui te mellorem facturi sunt. Illos admittit, quos tu potes facere meliores. Mutuo ista fiunt: & homines dum docent, discunt. Non est ergo quod te gloria publicandi ingenij producat in medium, ut recitare istis velis, aut disputare: quod facere te vellem, si haberes isti populo idoneam mentem. Nemo est qui intelligere te possit. Aliquis fortasse velit alter in cedere: & hic ipse formandus tibi erit, instituendusque ad intellectum tui. Cui ergo, inquis, ista didici? non est quod timeas, ne operam perdidideris: tibi didicisti. Sed ne mihi soli hodie didicerim, communicabo tecum quae occurrerunt mihi egregie dicta circa eundem fere sensum tria: ex quibus vnum haec epistola in debitum soluet: duo in antecessum accipe. Democritus ait: Vnus mihi pro populo est, & populus pro vno. Bene & ille quisquis fuit (ambigitur enim de auctore) cum quaereretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos peruenturae: Satis sunt, inquit mihi pauci, satis est vnus, satis est nullus. Egregie hoc tertium. Epicurus cum vni ex confortibus suorum scriberet: Haec inquit, ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteris theatrum sumus. Ista mi Lucili, condenda in animum sunt, ut contemnas voluptatem, ex plurimum assensione venientem. Multi te laudant. Ecquid habes cur placeas tibi, si is es quem multi intelligunt? inuorsus bona tua spectent.

Epistola VIII.

TV me, inquis, vitare turbam iubes, secedere, & conscientia esse contentum? ubi illa praecepta vestra, quae imperat in actu mori? Quid ego tibi videor interim sedere? in hoc me recididi, & fores clausi, ut prodesse pluribus possem. Nullus mihi per otium dies exit: partem noctium studijs vindico: non vaco somno, sed succumbo, & oculos vigilia fatigatos, cadentesque in opere detineo. Secessi non tantum ab hominibus, sed etiam a rebus, & primum a meis. Posteriorum negotium ago: illis aliqua quae possint prodesse, conscribo: salutare admonitiones, velut medicamentorum vtilium compositiones, litteris mando: esse illas efficaces in meis vlcibus expertis: quae etiam si persanata non sunt, seipere deserunt. Rectum iter quod sero cognoui, & lassus errando, alijs monstro. Clamo, Virate quaecumque, vulgo placent, quae casus attribuit: ad omne fortuitum bonum, suspiciosi pauidique subsistite. Et fera, & piscis spe aliqua oblectante decipitur. Munera ista fortunae putatis: insidiae sunt. Quisquis nostrum vitam agere vitam volet, quantum plurimum potest, ista viscata beneficia deuict: in quibus hoc quoque miserimi fallimur, quod habere nos putamus. habemur: In praecipitia cursus iste deducit. Huius eminentis vitae exitus cadere est. Deinde ne resistere quidem licet, cum coepit transuersos agere felicitas. Aut rectus ista, aut semel fuge. Qui hoc faciunt, non euerit fortuna, sed ceruulat & allidit. Hanc ergo sanam & salubrem formam vitae teneto, ut corpori tantum indulgeas, quantum bonae valerudini satis est. Durius tractandum est, ne animo male pareat: cibus famem sedet, potio situm extinguat, vestis arceat frigus, domus munimentum sit aduersus infesta corpori. Hanc vtrum cespes exerit, an varius lapis gentis alienae, nihil interest. Sciro hominem tam bene culmo quam auro regi. Contemne omnia, quae superuacuis labor velut ornamentum ac decus ponit. Cogita in te praeter animum nihil esse mirabile, cui magno nihil magnum est. Si hoc mecum, si hoc cum posteris loquor, non videor tibi plus prodesse, quam cum ad admonitionum aduocatus descenderem, aut tabulis testamenti annulum imprimerem, aut in senatu candidato vocem & manum commodarem? Mihi crede: qui nihil agere videntur, maiora agunt, humana diuinaque simul

tra-

tractant. sed iam finis faciendus est, & aliquid, ut institui, pro hac epistola dependendum. id de meo non fiet. adhuc Epicurum compilamus, cuius hanc vocem hodierno die legi. Philosophiae seruias oportet, ut tibi contingat vera libertas. Non differret in diem, qui se illi subiecit & tradidit. statim circumagitur. hoc enim ipsum philosophiae seruire, libertas est. Potest fieri, ut me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potius quam nostrorum. quid est tamen, quare tu istas Epicuri voces potes esse non publicas? Quam multa poetae dicunt, quae a philosophis aut dicenda, aut dicta sunt? Non attingam tragicos aut togatas nostras. Habent enim haec quoque, aliquid severitatis, & sunt inter comoedias & tragoedias mediae. Quantum disertissimorum versuum inter mimos iacet? quam multa Publij, non exalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt? Vnum eius versum qui ad philosophiam pertinet, & ad hanc partem quae modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostris habenda.

Alienum est omne quicquid optando venit.

Hunc versum à te dici non paulo melius, & astrictius, memini:

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

Illud etiamnum melius dictum à te non praeteribo:

Dari bonum quod potuit, auferri potest.

Hoc non imputo in solutum, de tuo tibi.

Epistola IX.

AN merito reprehendat in quadam epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientem seipso esse contentum, & propter hoc amico non indigere, desideras scire. Hoc obijciunt Stiloni ab Epicuro, & his quibus summum bonum visum est animus impatiens. In ambiguitatem incidendum est, si exprimere *ambiguitatem* vno verbo scite voluerimus, & impatienciam dicere. Poterit enim contrarium ei quod significare volumus, intelligi. Nos enim eum volumus dicere, qui respuat omnis mali sensum, accipietur is qui nullum possit ferre malum. Vide ergo, num satius sit, aut inuulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam positum. Hoc inter nos & illos interest. Noster sapiens vincit quidem incommodum omne, sed sentit: illorum ne sentit quidem. Illud nobis cum illis commune est, sapientem seipso esse contentum: sed tamen & amicū habere vult, & vicinum, & contubernalem, quamuis sibi ipse sufficiat. Vide quam sit se contentus. aliquando sui parte contentus est, si illi manum aut morbus, aut hostis inciderit. Si quis oculum casus excusserit, reliquiae illi suae satisfacient: & erit in minuto corpore & amputato tam laetus, quam in integro fuit. Quae sibi desunt non desiderat: sed non deesse maualt. Ita sapiens se contentus est, non ut velit esse sine amico, sed ut possit: & hoc quod dico possit, tale est. amissum aequo animo fert: sine amico quidem nunquam erit. in sua potestate habet, quam cito reparat. Quomodo si perdidit Phidias statuam, protinus alteram faciet: sic & hic faciendarum amicitiarum artifex, substituet alium in locum amissi. Quaeis quomodo amicum cito facturus sit? dicat si illud mihi tecum conuenerit, ut statim tibi solam quod debeo, & quantum ad hanc epistolam, paria faciamus. Hecaton ait: Ego tibi monstrabo amatorium, sine medicamento, sine herba, sine vilius veneficae carmine. Si vis amari, ama. Habet autem non tantum amicitiae usus veteris & certae magnam voluptatem, sed etiam initium & comparatio nouae. Quod interest inter metentem agricolam, & serentem: hoc inter eum qui parauit amicum, & qui parat. Atalys philosophus dicere solebat, iucundius esse amicum facere quam habere: quomodo artificii iucundius est pingere, quam pinxisse. Illa in opere suo occupata sollicitudo, ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. Non aequo delectatur qui ab opere perfecto remouit manum. Iam fructu artis suae fruatur: ipsa fruebatur arte cum pingeret. Fructuosior est adolescentia liberorum, sed infantia dulcior. Nunc ad propositum reuertamur. Sapiens etiam si contentus est se, tamen habere amicum vult: si ob nihil aliud, ut exerceat amicitiam, ne tam magna virtus iaceat: non ob hoc quod Epicurus dicebat in hac ipsa epistola, ut habeat qui sibi aegro affideat, succurrat in vincula coniecto vel inopi: sed ut habeat aliquem, cui ipse aegro affideat, quem ipsum circumuentum hostili custodia liberet. Qui se spectat, & propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat: quemadmodum coepit, sic desinet. Parauit amicum aduersus vincula laturum opem: cum primū creperit catena discedet. Hae sunt amicitiae, quas temporarias populus appellat. Qui causa utilitatis assumptus est, tamdiu placebit, quamdiu utilis fuerit. Hac re florentes amicorum turba circumfedit: circa euerfos ingens solitudo est: & inde amici fugiunt, ubi probantur: hac re ista tot nefaria exempla sunt aliorum metu relinquentium, aliorum metu prodentium. Necessesse est initia in se, & exitus congruat. Qui amicus esse coepit, quia expedit, placebit ei aliquod pretium contra amicitiam, si vllum in illa placeat pretium praeter ipsam. In quid igitur amicum paro? Ut habeam pro quo mori possim, ut habeam quem in exilium sequar, cuius me morti opponam & impendam. Ista quam tu describis, negotiatio est, non amicitia, quae ad commodum accedit, quae quid consecutura sit, spectat. Non dubie habet aliquid simile amicitiae, affectus amantium. Possis dicere illam esse insanam amicitiam. Nunquid ergo quisquam amat lucri causa? nunquid ambitionis aut gloriae? Ipse per se amor omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatem formae, non sine spe mutuae caritatis accendit. Quid ergo? ex honestiori causa coit turpis affectus? Non agitur, inquis, nunc hoc, an amicitia propter se, an propter aliud sit expetenda. nam si propter seipsum expetenda est, potest ad illam accedere, qui seipso contentus est. Quomodo ergo ad illam accedit? Quomodo ad rem pulcherrimam: non lucro captus, uec varietate fortunae

per

Perterritus. Detrahit amicitiae maiestatem suam, qui illam parat ad casus. Se contentus est sapiens. Hoc mi Lucili, perperam plerique interpretantur. Sapiensem vndique submouent, & intra cutem suam cogunt. Distinguendum est autem, quid & quatenus vox ista promittat. Se contentus est sapiens ad beate viuendum, non ad viuendum. Ad hoc enim multis illi rebus opus est, ad illud tantum animo sano, & erecto, & despiciente fortunam. Volo tibi Chryssippi quoque distinctionem indicare. Ait sapiensem nulla re indigere, & tamen multis illi rebus opus esse. Contra, Stulto nulla re opus est, nulla enim re scit uti, sed omnibus eger. Sapienti & manibus, & oculis, & multis ad quotidianum usum necessarijs opus est, sed eger nulla re: eger enim necessitatis est. Nihil autem necesse sapienti est. Ergo quamuis seipso contentus sit, amicis illi opus est: hoc cupit habere quam plurimos: non ut beate uiuat: uiuet enim etiam sine amicis beate. Summum bonum extrinsecus instrumenta non quaerit: domi colitur: ex se totum est. incipit fortunae esse subiectum, si quam partem sui foris quaerit. Qualis tamen futura est vita sapientis si sine amicis relinquatur in custodia coniectus, vel in aliqua gente aliena destitutus, vel in nauigatione longa retentus, aut in desertum litus eiectus? qualis est Iouis cum resolutio mundo, & dijs in vnum confusus, paulisper cessante natura, acquiescit sibi, cogitationibus suis traditus. tale quiddam sapiens facit. In se reconditur, secum est: quamdiu quidem illi licet, suo arbitrio res suas ordinare, se contentus est: & ducit uxorem, se contentus: & liberos tollit, se contentus: & tamen non uiuet, si fuerit sine homine vicurus. Ad amicitiam fert illum nulla utilitas sua, sed naturalis irritatio. Nam ut aliam nobis rerum innata dulcedo est, sic amicitiae. Quomodo solitudo in odio est, sic in dulcedine appetitio societatis. Quomodo hominem homini natura conciliat, sic inest huic quoque rei stimulus, qui nos amicitiarum appetentes faciat. Nihilominus cum sit amicorum amantissimus, cum illos sibi comparet, sepe praeferrat, omne intra se bonum terminabit, & dicit quod Stilpon ille dixit, Stilpon quem Epicuri epistola insequitur. Hic enim capta patria, amissis liberis, amissa uxore, cum ex incendio publico solus, & tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab exitu urbium Poliorcetes fuit, nunquid perdidisset. Omnia, inquit, bona mea mecum sunt, Ecce vir fortis ac strenuus. ipsam hostis sui victoriam vidit. Nihil, inquit, perdidit, dubitare illum coegit, an vicisset. Omnia mea mecum sunt. Iustitia, virtus, temperantia, prudentia, hoc ipsum, nihil bonum putare quod eripi possit. Miramur animalia quaedam, quae per medios ignes, sine noxa corporum transeunt: quanto hic mirabilior vir, qui per ferrum & ruinas & ignes, illaesus & indemnis euasit? Vides quanto facilius sit totam gentem, quam vnum virum vincere. Haec vox illi est communis cum Stoico. aequae & hic intacta bona per concrematas vrbes fert. Se enim ipso contentus est, hoc felicitatem suam sine designat. Ne existimes nos solos generosa verba iactare, & ipse Stilponis obiurgator Epicurus, similem illi vocem emisit, quam tu boni consule: etiam si hunc diem iam expunxi. Si cui, inquit, sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est. Vel si hoc modo tibi melius enuntiari videtur: id enim agendum, ut non verbis seruiamus, sed sensibus: Miser est, qui se non beatissimum iudicat, licet imperet mundo. Ut scias autem hos sensus communes esse, natura scilicet dictante, apud poetam comicum inuenies:

Non est beatus, esse se qui non putat.

Quid enim refert qualis status tuus sit, si tibi videtur malus? Quid ergo, inquis, si beatum se dixerit ille turpiter diues, & ille multorum dominus, sed plurium seruus, beatus sua sententia fiet? Non quid dicat: sed quid sentiat, refert: nec quid vno die sentiat, sed quid assidue. Non est autem quod verearis, ne ad indignum res tanta perueniat. Nisi sapienti sua non placent, omnis stultitia laborat fastidio sui.

Epistola X.

Sic est, non muto sententiam, fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam vnum. Non habeo cum quo te communicatum velim, & vide quo iudicium meum abeat. Audeo te tibi credere. Crates, ut aiunt, huius ipsius Stilponis auditor, cuius mentionem priori epistola feci, cum vidisset adolescentulum secreto ambulante, interrogauit, quid illic solus faceret. Mecum, inquit, loquor, cui Crates: Caue, inquit, rogo, & diligenrer attende, ne cum homine malo loquaris. Lugentem timentemque custodire soleamus, ne solitudine male utatur. Nemo est ex imprudentibus, qui relinqui sibi debeat. Tunc mala consilia agitant: tunc aut alijs, aut ipsis futura pericula struunt. Tunc cupiditates improbas ordinant: tunc quicquid aut metu, aut pudore animus caelabat, expromit: tunc audaciam acuit, libidinem irritat, iracundiam instigat. Denique, quod vnum solitudo habet commodum, nihil vlli committere, non timere indicem, perit stulto, Ipse se prodit. Vide itaque quid de te sperem, immo quid spondeam mihi, spes enim incerti boni nomen est. Non inuenio cum quo te malim esse, quam tecum. Repeto memoria, quam magno animo quaedam verba proieceris, quam roboris plena. Gratulatus sum protinus mihi, & dixi: non a sum mis labris ista viderunt, habent hae voces fundamentum. iste homo non est vnus e populo, ad salutem spectat. Sic loquere, sic viuere. Vide ne te vlla res deprimat. Votorum tuorum veterum licet dijs gratiam facias, alia de integro suscipe: roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde corporis. Quid niti ista vota saepe facias? Audaacter deum roga, nil illum de alieno rogaturus. Sed ut more meo cum aliquo munusculo epistolam mittam, verum est, quod apud Athenodorum inueni: Tunc scito esse te omnibus cupiditatibus solutum, cum eo perueneris, ut nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palam. Nunc enim quanta dementia est hominum? Turpissima vota dijs infurrant: si quis admouerit aurem, conticecent, & quod scire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc praecipere salubriter possit: Sic viuere

viue cum hominibus, tanquam Deus videat: sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.

Epistola XI.

Locutus est mecum amicus tuus bonae indolis: in quo quantum esset animi, quantum ingenij, quantum iam etiam profectus, sermo primus ostendit. Dedit enim nobis gustum ad quem respondebit: non enim ex praeparato locutus est, sed subito deprehensus. Vbi se collegit, verecundiam, bonum in adolescente signum, vix potuit excutere: adeo illi ex alto suffusus est rubor. Hic illum, quantum suspicor, etiam cum se confirmauerit, & omnibus vitijs exuerit, sapientem quoque sequetur. Nulla enim sapientia, naturalia corporis aut animi vitia ponuntur: quicquid infixum & ingentum est, lenitur arte, non vincitur. Quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit, non aliter quam fatigatis & aestuantibus solet: quibusdam tremunt genua dicturis: quorundam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Haec nec disciplina, nec usus vnquam excutit: sed natura vim suam exercet, & illos vitij sui etiam robustissimos admonet. Inter haec & ruborem esse scio, qui grauissimis quoque viris, subito offunditur. Magis quidem in iuuenibus apparet, quibus & plus caloris est, & tenera frons: nihilominus veteranos & senes tangit. Quidam nunquam magis quam cum erubuerint, timendi sunt, quasi omnem verecundiam effuderint. Sylla tunc erat violentissimus, cum faciem eius sanguis inuaserat. Nihil erat mollius ore Pompeij, nunquam non coram pluribus erubuit, utique & in contionibus. Fabianum cum in senatum testis esset inductus, erubuisse memini: & hic mire illum pudor deiecit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed a nouitate rei: quae in exercitatis est non concutit, mox uet naturali in hoc facilitate corporis pronos. Nam ut quidam boni sanguinis sunt, ita quidam incitati & mobilis, & cito in os prodeuntis. Haec, ut dixi, nulla sapientia abigit: alioquin haberet rerum naturam sub imperio, si omnia eraderet vitia. Quaecumque attribuit condicio nascendi, & corporis temperatura, cum multum se diuque animus composuerit, haerebunt. Nihil horum vitari potest, non magis quam accerfi. Arrifices scaemici, qui imitantur affectus, qui metum & trepidationem exprimunt, qui tristitiam repraesentant, hoc indicio imitantur verecundiam: deiciunt vultum, verba submitunt, figunt in terram oculos & deprimunt, ruborem sibi exprimere non possunt, nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil aduersus haec sapientia promittit, nihil proficit: sui iuris sunt, iniussa veniunt, iniussa discedunt. Iam clausulam epistola poscit. Accipe, & quidem vilem & salutarem, quam te affigere animo volo. Aliquis vir bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus, ut sic tanquam ille spectante uiuamus, & omnia tanquam illo vidente faciamus. Hoc, mi Lucili, Epicurus praecipit: custodem nobis & paedagogum dedit: nec immerito. Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis affistat. Aliquem habeat animus, quem vereatur, cuius auctoritate etiam secretum suum sanctius faciat. O felicem illum, qui non aspectus tantum, sed etiam cogitatus emendat. O felicem, qui sic aliquem vereri potest, ut ad memoriam quoque eius se componat, atque ordinet. Qui sic aliquem vereri potest, cito erit uerendus. Elige itaque Catonem. si hic videtur tibi nimis rigidus, elige remissioris animi virum Laelium, elige cum cuius tibi placuit & vita, & oratio, & ipsius animus ante te ferens & vultus, illum semper tibi ostende, vel custodem, vel exemplum. Opus est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri se ipsi exigant. Nisi ad regulam, praua non corriges.

Epistola XII.

Quocumque me verto, argumenta senectutis meae video. Veneram in suburbanum meum, & que-rebar de impensis aedificij dilabentis. Ait villicus, non esse negligentiae suae vitium: omnia se facere, sed villam veterem esse. Haec villa inter manus meas creuit. Quid mihi futurum est, si iam putria sunt aetatis maeae saxa? Iratus illi, proximam occasionem stomachandi arripio. Apparet, inquam, has platanos negligi, nullas habent frondes, quam nodosi sunt, & retrorudi rami? quam tristes & squalidi trunci? Hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret. Iurat per genium meum, se omnia facere, in nulla re cessare curam suam: sed illas vetulas esse. Quod inter nos dictum sit, ego illas posueram, ego illarum primum videram folium. Conuersus ad ianuam: Quis est, inquam, iste decrepitus, & merito ad ostium admotus: foras enim spectat. Vnde istum nactus es? quid te delectauit, alienum mortuum tollere? At ille: Non cognoscis me? inquit. Ego sum Felicio, cui solebas sigillaria afferre: ego sum Philofiti villici filius, deliciolum tuum. Profecto, inquam, iste delirat. Pupulus, etiam deliciolum meum factus est. Prorsus potest fieri, dentes illi cum maxime cadunt. Debeo hoc suburbano meo, quod mihi senectus mea, quocumque aduerteram, appatuit. Complectamur illam, & amemus. Plena est voluptatis, si illa scias vti. gratissima sunt poma, cum fugiunt. Pueritiae maximus in exitu decor est, deditos vino potatio extrema delectat: illa quae mergit, quae ebrietati summam manum imponit. Quod in se iucundissimum hominis voluptas habet, in finem sui differt. iucundissima est aetas deuexa iam, non tamen praecipit: & illa quoque in extrema tegula stantem, iudico habere suas voluptates: aut hoc ipsum succedit in locum voluptatum, nullis egere. Quam dulce est, cupiditates fugasse ac reliquisse. Molestum est, inquis, mortem ante oculos habere. Primum ista tam iuueni ante oculos debet esse, quam seni. Non enim citamur ex censu. Deinde nemo tam senex est, ut improbe vnum diem speret. Vnus autem dies gradus est vitae, tota aetas partibus constar, & orbes habet circumductos maiores minoribus. Est aliquis, qui omnes complectatur & cingat, hic pertinet a natali ad diem extremum. Est alter, qui annos adolescentiae excludit. Est qui totam pueritiam ambitu suo atringit. Est deinde ipse annus, in se omnia continens tempora, quorum

rum multiplicatione vita componitur. Mensis arctiore praecingitur cingulo, angustissimum habet dies gyrum; sed & hic ab initio ad exitum venit, ab ortu ad occasum. Ideo Heraclitus, cui cognomen Scoti non fecit orationis obscuritas: Vnus inquit, dies par omni est. Hoc alius alter accepit: dixit enim parem esse horis: nec metitur. Nam si dies tempus est viginti quattuor horarum, necesse est omnes inter se dies pares esse: quia nox habet quod dies perdidit. Alius ait, parem esse vnum diem omnibus similitudine: nihil enim habet longissimi temporis spatium, quod non in vno die inuenias, lucem & noctem, & aeternas mundi vices. Pianiora facit ista nox alias contractior, alias productior. Itaque sic ordinandus est dies omnis, tanquam cogat agmen, & consummet atque expleat vitam. Pacuvius qui Syriam vsu suam fecit, cum vino & illis funeris epulis se sepelisset: quasi sibi parentaret, sic in cubiculum ferebatur à coena, vt inter plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur: *βελωκε, βελωκε*. nullo non se die exultat. Hoc quod ille ex mala conscientia faciebat, nos ex bona faciamus, & in somnum iuri, laeti, hilaresque dicamus.

Vixi, & quem dederat cursum fortuna peregi.

Craetinum si adiecerit Deus, laeti recipiamus. Ille beatissimus est, & securus sui possessor, qui craetinum sine sollicitudine expectat. Quisquis dixit, Vixi, quotidie ad lucrum surgit. Sed iam debeo epistolam cludere. Sic, inquis, sine vlllo ad me peculio veniet? Noli timere: aliquid secum feret. quare aliquid dixi? multum. Quid enim hac voce praeclearius, quam illi trado ad te perferendam? Malum est in necessitate viuere. sed in necessitate viuere, necessitas nulla est, Quid ni nulla sit? patent vndique ad libertatem viae multae breues, faciles. Agamus Deo gratias, quod nemo in vita teneri potest. Calcare ipsas necessitates licet. Epicurus, inquis, dixit: quid tibi cum alieno? Quod verum est, meum est, perseuera bo Epicurum tibi ingerere: vt isti qui in verba iurant, nec quid dicatur aestimant, sed a quo, sciant, quae optima sunt esse communia.

Epistola XIII.

Multum tibi esse animi scio, nam etiam antequam instruerem te praecceptis salutaribus. & dura vinctibus, satis aduersus fortunam placebas tibi, & multo magis, postquam cum illa conseruisti manum, viresque expertus es tuas: quae nunquam certam dare fiduciam sui possunt, nisi cum multae difficultates hinc & illinc apparuerint, aliquando vero & proprius accesserint. Sic verus ille animus, & in alienum non venturus arbitrium probatur. Haec eius obrussa est. Non potest athleta magnos spiritus ad certamen adferre, qui nunquam suggillatus est. Ille qui fudit sanguinem suum, cuius dentes crepuerunt sub pugno, ille qui supplantatus aduersarium toto tulit corpore, nec proiecit animum proiectus, qui quoties cecidit contumacior surrexit, cum magna spe descendit ad pugnam. Ergo, vt similitudinem istam prosequar, saepe iam fortuna supra te fuit: nec tamen tradidisti te, sed subleuisti, & acrior constitisti. Multum enim adijcit sibi virtus laesita. Tamen si tibi videtur, accipe à me auxilia, quibus munire te possis. Plura sunt, Lucili, quae nos terrent, quam quae premunt: & saepius opinione quam re laboramus. Non loquor tecum Stoica lingua, sed hac submissiore. Nos enim dicimus omnia ista quae gemitus mugitusque expriment, leuia esse & contemnenda. Omittamus haec magna verba, sed, dii boni, vera. Illud tibi praecipio, ne sis miser ante tempus: cū illa quae velut imminetia expauescunt, fortasse nunquam ventura sint, certe nondum venerint. Quaedam enim nos magis torquent quam debeant: quaedam ante torquent quam debeant: quaedam torquent cum omnino non debeant. Aut augemus dolorem, aut fingimus, aut praecipimus. Primum illud, quia res in controuersia est, & lite contestatam habemus, in praesentia differatur. Quod ego leue dixerō, tu grauissimum esse contendes. Scio alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. Postea videbimus, vtrum ista tuis viribus valeant an imbecillitate nostra. Illud praesta mihi, vt quoties circumsteterint, qui tibi te miserum esse persuadeant, non quid audias, sed quid sentias cogites. & cum patientia tua deliberes, ac te ipse interroges, qui tua optime nosti. Quid est quare isti me cōplorent? quid est quod trepidant, quod contagiū quodque mei timeant, quasi tranlire calamitas possit? Est aliquid istic mali: an res ista magis infamis est quam mala? Ipse te interroga: Nunquid sine causa crucior, & maereo, & quod non est malum facio? Quomodo inquis, intelligam, vana sint, an vera, quibus angor? Accipe huius rei regulam, Aut praesentibus torquemur, aut futuris, aut vtrisque. De praesentibus facile est iudicium. si corpus tuum liberum est, sanū est, nec vllus ex iniuria dolor est: videbimus quid futurū sit, hodie nihil negotij, habet. At enim futurum est. Primum dispice, an certa argumenta sint venturi mali. Pleraque enim suspicionibus laboramus, & illud tibi nobis illa quae conficere bellum solet fama: multo autem magis singulos conficit. Ita est, mihi Lucili, cito accedimus opinioni: nō coarguimus illa, quae nos in metum adducunt: nec exatimamus, sed trepidamus: & sic vertimus terga, quemadmodum illi, quos puluis motus, fuga pecorum, exiit castris, aut quos aliqua fabula sine auctore sparsa conterruit. Nescio quomodo magis vana perturbant. vera enim modum suum habent, quicquid ex incerto venit, coniecturae & licentiae pauentis animi traditur. Nulli itaque tam perniciosi, tam irremediabiles, quam lymphatici metus sunt. Ceteri enim sine ratione, hi sine mente sunt. Inquiramus itaque rem diligenter. Verisimile est, aliquid futurum mali. Non statim verum est. Quam multa non expectata venerunt, quam multa expectata nusquam comparuerunt? Etiam si futurum est, quid iuvat dolori suo occurrere? Satis cito dolebit cū venerit: interim tibi meliora promitte, Quid facies lucrī? tempus. Multa interuenient, quibus vicinum periculum vel prope admotū, aut

aut sub sistat, aut desinat, aut in alienum caput transeat. Incendium ad fugam patuit: quosdam molliter ruina deposuit: aliquando gladius ab ipsa ceruice reuocatus est: aliquis carnifici suo superstes fuit. Habet etiam mala fortuna leuitatē. fortasse erit, fortasse non erit: interim dū nō est, meliora propone. Nonnunquam nullis apparentibus signis, quae mali aliquid pronuntient, animus sibi falsas imagines fingit, aut verbum aliquod dubiae significationis detorquet in peius, aut maiorem sibi offensam proponit ali cuius quam est, & cogitat non quantum iratus ille sit, sed quantum liceat irato. Nulla autem causa vitae est, nullus miseriarum modus, si timetur quantum potest. Hic prudentia proficit, hic robore animi euidentem quoque metum respue. Si minus, vitio vitium repelle, spe metum tempera. Nihil tam certum est ex his quae timeantur, vt non certius sit, & formidata sublidere, & sperata decipere. Ergo & ipem ac metum examina: & quoties incerta erunt omnia, tibi faue, crede quod mauis: si plures habebit sententias metus, nihilominus in hanc partem potius inclina, & perturbare te define. Ac subinde hoc in animo volue, maiorem partem mortalium cum illi nec sit quicquam mali, nec pro certo futurū sit, aestuare ac discurre. Nemo enim resistit sibi cum coeperit impelli, nec timorē suum redigit ad verum. Nemo dicit, Vanus auctor est: aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus, expauescimus dubia pro certis, non seruamus modum rerum, statim in timorem venit scrupulus. Puder me sic tecum loqui, & tam leuibus te remedijs refocillare. Alius dicat, Fortasse hoc non veniet: tu dic, Quid porro si veniet? Videbimus vtrum veniet: fortasse pro me veniet: & mors vitam honestabit. Cicuta magnum Socratem fecit. Catoni gladium assertorem libertatis extorque. magnam partem detraxerit gloriae. Nimium diu te cohortor, cum tibi admonitione magis quam exhortatione opus sit. Nō in diuersum te à natura tua ducimus. natus es ad ista, quae dicimus. Eo magis bonum tuum auge & exorna. Sed iam finem epistolae faciam, si illi signum suum impreffero: id est, aliquam magnificam vocem perferendam ad te mandauero. Inter cetera mala, hoc quoque habet stultitia, semper incipit viuere. Considera quid vox ista significet, Lucili virorum optime: & intelliges quam foeda sit hominum leuitas, quoties noua vitae fundamenta ponentium, nouas spes etiam in exitu inchoantium. Circumspice tecum singulos, occurrent tibi senes, qui se cum maxime ad ambitionem, ad peregrinationes, ad negotiandum parent. Quid est autem turpius, quam senex viuere incipiens? Non adijcerem auctorem huic voci, nisi esset secretior, nec inter vulgata Epicuri dicta, quae mihi & laudare, & adoptare permisi.

Epistola XIII.

Fateor insitam esse nobis corporis nostri caritatem. Fateor nos huius gerere tutelam: nec nego indulgendum illi: seruiendum nego. Multis enim seruiet, qui corpori seruit, qui pro illo tantum timet, qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus, nō tanquā propter corpus viuere debeamus, sed tanquam non possimus sine corpore. Huius nos nimis amor timoribus inquietat, sollicitudinibus onerat, contumelijs obijcit. Honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est. Agatur eius diligentissime cura: ita tamen, vt cum exiget ratio, cum dignitas, cum fides, mittendum in ignem sit. Nihilominus, quantum possumus, euitemus incommoda quoque, non tantum pericula: & in tutum nos reducamus, excogitantes subinde, quibus possint timenda depelli: quorum tria, ni fallor, genera sunt. Timeatur inopia, timeantur morbi, timeantur quae per vim potentioris eueniunt. Ex his omnibus nihil magis nos concurrit, quam quod ex aliena potentia impendit. Magno enim strepitu & tumultu venit. Natura haec mala quae retuli inopiae atque morbi, silentio subeunt, nec oculis nec auribus quicquam terroris incutiunt. Ingens aeternus mali pompa est, ferum circa se & ignes habet, & catenas & turbam ferarum, quam in viscera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem, & cruceas, & eculeos, & vincum, & adactum per medium hominem, qui per os emergat, supitem, & distracta in diuersum actis curribus membra, illam tunicam, alimentis ignium & illitam & intexam, quicquid aliud, praeter haec, commenta saeuitia est. Non est itaque mirum, si maximus huius rei timor est, cuius & varietas magna, & apparatus terribilis est. Nam quemadmodum plus agit tortor, quo plura instrumenta doloris exposuit (specie enim vincuntur, qui patientia restitissent): ita ex his, quae animos nostros sabigunt & domant, plus proficiunt, quae habent quod ostendant. Illae pestes non minus graues sunt, famem dico & sitim, & praecordiorum suppurationes, & febrem viscera ipsa torrentem: sed latent, nihil habent quod intentent, quod praefereant. Haec, vt magna bella, aspectu paratūque vicerunt, Demus itaque operam, abstinemus offensis. Interdum populus est, quem timere debeamus: interdum, si ea ciuitatis disciplina est, vt plurima per senatū transigantur, gratiosi timeantur in eo viri: interdum singuli, quibus potestas populi & in populum data est. Hos omnes amicos habere, operosum est: satis est inimicos non habere. Itaque sapiens nunquam potentium iras prouocabit: immo declinabit, non aliter quam in nauigando: procellam. Cum peteres Siciliam, traiecisti fretum, temerarius gubernator contemnit austru minas. Ille est enim, qui Siculum pelagus exasperet, & in vertices cogat. Non sinistrum petit litus, sed id, quo propior Charybdis maria conuoluit. At ille cautior, peritos locorum rogat, qui aestus sit, quae signa demt nubes, & longe ab illa regione verticibus infami cursum tenet. Idem facit sapiens: nocituram potentiam vitat, hoc primum cauens, ne vitare videatur. Pars enim securitatis & in hoc est, non ex professo eam fugere: quia quae quis fugit, damnat. Circumspiciendum nobis est ergo, quomodo à vulgo tuū esse possimus. Primum nihil inde concupiscamus, vnde rixa est inter competitores: deinde nihil habeamus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. Quam

minimum sit in corpore tuo spoliolum . Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum uenit , aut admodum pauci plures computant quam oderunt . Nudum latro transmittit : etiam in obseffa uia pauperi pax est . Tria deinde ex praecepto ueteri praestanda sunt , ut uidentur : Odium , inuidia , contemptus . Quo modo hoc fiat , sapientia sola monstrabit . Difficile enim temperamentum est , uerendumque , ne in contemptum nos inuidiae timor transferat : ne dum calcari nolumus , uideamur posse calcari . Multis timedi attrulit causas , timeri posse . Undique nos reducamus , non minus contemni quam suspici nocet . Ad philosophiam ergo cofugiendum est . Haec litterae no dico apud bonos , sed apud mediocriter malos , infularu loco sunt . Nam forensis eloquentia , & quaecumque alia populum mouent , aduersarium habent : haec quieta , & sui negotij , contemni non potest , cui ab omnibus artibus , etiam apud pessimos honor est . Nunquam in tantum conualescet nequitia , nunquam sic contra virtutes coniuurabitur , ut non philosophiae non men venerabile & sacrum maneat . Ceteru philosophia ipsa tranquille modesteque tractanda est . Quid ergo , inquis ? Videtur tibi M . Cato modeste philosophari , qui bellum ciuile sententia sua reprimat , qui furentium principum armis medijs interuenit , qui alijs Pompeium offendentibus , alijs Caesarē , simul lacessit duos ? Potest aliquis disputare , an illo tempore capeffenda fuerit sapienti respublica . Quid tibi uis M . Cato ? iam non agitur de libertate : olim pessundata est : Quaeritur utrum Caesar , an Pompeius possideat rempublicam . Quid tibi cum ista contentione ? Nullae partes tuae fuerunt : dominus eligitur . Quid tua , uter vincat ? melior vincere non potest . potest esse peior qui uictus fuerit , non potest melior , qui uicerit . Vltimas partes atigi Catonis : sed ne priores quidem anni fuerunt , qui sapientem in illam ruinam reipublicae admitterent . Quid aliud quam uociferatus est Cato , & misit irritas voces , cum modo per populi leuatus manus , & obrutus spritis , extra forum traheretur , modo e senatu in carcerem duceretur ? Sed postea uidebimus , an sapienti opera perdenda sit . Interim ad hos te uoco , qui a republica exclusi , secesserunt ad colendam uitam , & humano generi iura condenda , sine ulla potentioris offensa . Non conturbabit sapiens publicos mores : nec populum in se vitae nouitate conuertet . Quid ergo ? Vtique erit tutus , qui hoc propositum sequetur ? Promittere tibi hoc non magis possum , quam homini temperanti bonam ualitudinem : & tamen facit temperantia bonam ualitudinem . Perit aliqua nauis in portu : sed tu quid accidere in medio mari credis ? Quanto huic periculum paratius foret , multa agenti , molientique , cui ne otium quidem tutum est ? Pereunt aliquando innocentes : quis negat ? Nocentes tamen saepius . Ars ei constat , qui per ornamenta percussus est . Denique initium omnium rerum sapiens , non exitum spectat . Initia in potestate nostra sunt : de euentu fortuna iudicat , cui de me sententiam non do . At aliquid vexationis affert , aliquid aduersi , non damnatur latro , cum occidit . Nunc ad quotidianam stitem manū porrigis . aurea te stipe implebo . Et quia facta est auri mentio , accipe quemadmodum vsus fructusque eius tibi esse gratior possit . Is maxime diuitijs fruatur , qui minime diuitijs indiget . Ede , inquis , auctorem . Ut scias quam benignissimum propositum est aliena laudare . Epicuri est , aut Metrodori , aut alicuius ex illa officina . Et quid interest , quis dixerit ? Omnibus dixit . Qui eget diuitijs , timet pro illis . Nemo autem sollicito bono fruatur . Adiuere illis aliquid studet . dum de incremento cogitat : oblitus est vsus . rationes accipit , forum conterit , kalendarium uersat , sit ex domino procurator .

Epistola XV.

MOs antiquis fuit , usque ad meam seruatus aetatem , primis epistolae uerbis adijcere : Si uales , bene est . Recte & nos dicimus : Si philosopharis , bene est . Valere enim hoc demum est . Sine hoc , aeger est animus . Corpus quoque etiam si magnas habet vires , non aliter quam furiosi aut phrenitici validum est . Ergo hanc ualitudinem praecipue cura , deinde & illam secundam : quae non magno tibi constabit , si uolueris bene ualere . Stulta est enim , mi Lucili , & minime conueniens litterato viro , occupatio exercendi lacertos , & dilatandi ceruicem , ac latera firmandi . Cum tibi feliciter fagina cesserit , & tori creuerint , nec vires vnquam opimi bouis , nec pondus aequabis . Adijce nunc , quod maiore corporis sarcina animus eliditur , & minus agilis est . Itaque quantum potes circumscribe corpus tuum , & animo locum laxa . Multa sequuntur incommoda huic dedito cura . Primum exercitationes , quarum labor spiritum exhaurit , & inhabilem intentioni ac studijs acrioribus reddit . Deinde copia ciborum , subtilitas animi impeditur . Accedunt pessimae notae mancipia in magisterium recepta , homines inter oleu & uinum occupati , quibus ad votum dies est actus , si bene desudauerunt , si in locum eius quod effluxit , multum potionis alterius , ieiuno gutture ingesserunt . Bibere & sudare , uita cardiaca est : Sunt exercitationes & faciles & breues , quae corpus & sine mora laxent , & tempori parcant : cuius praecipua ratio habenda est . Cursus , & cum aliquo pondere manus motae , & saltus , vel ille qui corpus in altum leuat , vel ille qui in longum mittit , vel ille (ut ita dicam) saliaris , aut (ut contumeliosus dicam) fullonius . Quodlibet ex his elige , vsu sit facile . Quicquid facies , cito redi a corpore ad animum : illum diebus ac noctibus exerce . Labore modico alitur ille . Hanc exercitatione non frigus , non aestus impedit , ne senectus quidem . Id bonum cura , quod uetustate fit melius . Neque ego te iubeo semper imminere libro aut pugillaribus . Dandum & aliquod interuallum animo : ita tamen ut non resoluitur , sed ut remittatur . Gestatio & corpus concutit , & studio non officit : possis legere , possis dictare , possis loqui , possis audire : quorum nihil nec ambulatio quidem uetat fieri . Nec tu intentionem uocis contempseris : quam ueto te per gradus & certos modos attollere , deinde deprimere . Quid si uelis deinde

deinde quemadmodum ambules discere , admittes istos , quos noua artificia docuit fames : erit qui gradus tuos temperet , & buccas edentis obseruet , & intantum procedet , in quantum eius audaciam patientiae lenitate produxeris . Quid ergo ? clamore protinus & a summa contentione uox tua incipiet ? Vtq . adeo naturale est , paulatim incitari , ut litigantes quoque a sermone incipiant , ad uociferationem transeant . Nemo statim Quiritu fidem implorat . Ergo utcumque tibi impetus animi suaserit , modo uolentius fac uitijs conuicium , modo lentius , prout uox quoque te hortabitur & latus . Modesta , cum receperis illam , reuocarisque , descendat , non decidat : moderatoris sui temperamentum habeat , nec indocto & rustico more descauiat . Non enim id agitur , ut exerceatur uox , sed ut exerceat . Detraxi tibi non pusillum negotium . mercedula , & munus gratum , ad haec beneficia accedet . Ecce in signo praecipuum . Stulti uita ingrata est . trepida est , tota in futurum fertur . Quis haec , inquis , dicit ? Idem qui supra . Quam tu nunc uitam dici existimas stultam ? Babae & Ixonis ? Non ita est . nostra dicitur : quos caeca cupiditas in nocitura , certe nunquam satiatura praecipitat : quibus si quid satis esse posset , fuisset : qui non cogitamus quam iucundum sit nihil poscere , quam magnificum sit plenum esse , nec ex fortuna pendere . Subinde itaque Lucili , quam multa sis consecutus , recordare . Cum aspexeris quot te antecedant , cogita quot sequantur . Si uis gratus esse aduersus deos , & aduersus uitam tuam , cogita quam multos antecesseris . Quid tibi cum ceteris ? Te ipse antecessisti : finem constitue , quem transire ne possis quidem , si uelis : discedent aliquando ista insidiosa bona , & sperantibus meliora quam assecutis . Si quid in illis esset solidi , aliquando & implerent . Nunc haurientium sitim concitant , & inuitant speciosi apparatus . Quod futuri temporis incerta fors uoluit , quare potius a fortuna impetem , ut det , quam a me ne petam ? Quare autem petam , oblitus fragilitatis humanae ? Congeram ? in quid ? laborem ? Ecce hic ultimus dies . ut no sit , prope ab ultimo est .

Epistola XVI.

Liquere tibi hoc scio , Lucili , neminem posse beate uiuere , ne tolerabiliter quidem , sine sapientiae studio : & beatam uitam perfecta sapientia effici , tolerabilem , etiam inchoata . Sed hoc quod liquet , firmandum , & altius quotidiana meditatione figendum est . Plus operis est in eo , ut proposita custodias , quam ut honesta proponas . Perseuerandum est , & assiduo studio robur addendum , donec bona mens sit , quod bona uoluntas est . Itaque tibi apud me pluribus uerbis opus non est , aut affirmatis , aut tam longis . Intellego enim te multum profecisse . Quae scribis , unde ueniant scio : non sunt ficta , nec colorata . Dicam tamen quid sentiam . iam de te spem habeo , nondum fiduciam . Tu quoque idem facias uolo . Non est quod tibi cito & facile credas . Excute te , & varie scrutare , & obserua . Illud ante omnia uide , utrum in philosophia , an in ipsa uita profeceris . Non est philosophia populare artificium , nec ostentationi paratum . Non in uerbis , sed in rebus est . Nec in hoc adhibetur , ut aliqua oblectatione consumatur dies , ut dematur otio nauis . Animum format & fabricat , uitam disponit , actiones regit , agenda & omittenda demonstrat , sedet ad gubernaculum , & per ancipitia fluctuantium dirigit cursum . sine hac nemo securus est . Innumerabilia accidunt singulis horis , quae consilium exigunt , quod ab hac petendum est . Dicit aliquis : Quid mihi prodest philosophia , si fatum est ? quid prodest , si Deus rector est ? quid prodest , si casus imperat ? Nam & mutari certa non possunt , & nihil praeparari potest aduersus incerta , si aut consilium meum Deus occupauit , decreuitque quid facerem , aut consilio meo nil fortuna permittit . Quicquid est ex his , Lucili , uel si omnia haec sunt , philosophandum est : siue nos inexorabili lege fata constringunt , siue arbiter Deus uniuersi cuncta disponit , siue casus res humanas sine ordine impellit & iactat , philosophia nos tueri debet . Haec adhortabitur , ut Deo libenter pareamus , ut fortunae contumaciter resistamus : haec docebit ut Deum sequamur , feras casum . Sed non est nunc in hanc disputationem transeundum , quid sit iuris nostri , si prouidentia in imperio est , aut si fatorum series illigatos trahit , aut si repentina , aut subita dominantur . Illo nunc reuertor , ut te moneam & exhorter , ne patiaris animi tui impetum delabi & refrigerescere . Constitue illum , & contine , ut habitus fiat quod est impetus . Iam ab initio , si bene te noui , circumspicis eequid haec epistola munusculi attulerit . excute illam , & inuenies . Non est quod mireris animum meum . adhuc de alieno liberalis sum . Quare autem alienum dixi ? qui quid bene dictum est ab illo , meum est . Sic quoque quod ab Epicuro dictum est : Si ad naturam uiues , nunquam eris pauper : si ad opinionem , nunquam diues . Exiguum natura desiderat , opinio immensum . Congeratur in te , quicquid multi locupletes possederunt . uita priuatum pecuniae modum fortuna te prouehat , auro tegat , purpura uestiat , & eo deliciarum opumque perducatur , ut terram marmoribus abscondas , & non tantum habere tibi liceat . sed calcare diuitias . Accedant statuae & picturae , & quicquid ars uilla luxuriae laborauit . maiora cupere ab his discas : Naturalia desideria finita sunt : ex falsa opinione nascuntur , ubi desinant , non habent . nullus enim terminus falso est . Via eunti a li quid extremum est : error immensus est . Retrahe te a uanis : & cum uoles scire , quod petis utrum naturalem habeat , an caecam cupiditatem , considera an possit alicubi consistere . Si longe progressio , semper aliquid longius restat , scito id naturale non esse .

Epistola XVII.

Proijce omnia ista , si sapis : immo ut sapias : & ab bonam mentem magno cursu ac totis uiribus tende . Si quid est quo teneris , aut expedi , aut incide . Moratur inquis . me res familiaris . sic illam dinoscere uolo , ut sufficere nihil agere possit , ne aut paupertas mihi oneri sit , aut ego alicui . Cu haec dicis , no

videris vim ac potentiam eius de quo cogitas boni nosse: & summam quidem rei peruides, quantum philosophia proferat, partes autem nondum satis subtiliter dispicias: nec dum scis quantum vbi que nos adiuuet: quemadmodum & in maximis (vt Ciceronis vtar verbis) opituletur, & in minima descendat. Mihi crede, aduoca illam in consilium: suadebit tibi, ne ad calculos sed eas. Nempe hoc quaeris, & hoc ista dilatione vis consequi, ne tibi paupertas timenda sit. Quid si appetenda est? Multis ad philosophandum obstitere diuitiae: paupertas expedita est, secura est. Cum classicum cecinit, scit non se peti: cum aliqua conclamatio est, quomodo exeat, non quid efferat, quaerit. Si nauigandum est, non perirepunt portus, nec vnus comitatu inquieta sunt littora, non circumstat illam turba seruorum, ad quos pascendos transmarinarum regionum est optanda fertilitas facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & ni hil aliud desiderantes, quam impleri. Paruo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est, desiderijs instantibus satisfacere. Quid est ergo, quare tu hanc recules contubernalem, cuius mores sanus diues imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura: frugalitas autem paupertas voluntaria est. Tolle itaque istas excusationes: Quantum sat est, nondum habeo: si ad illam summam peruenero, tunc me totum philosophiae dabo. At qui nihil prius quam hoc parandum est, quod tu differs, & post cetera paras. Ab hoc incipiendum est. Parare, inquis, vnde viuum, volo. Simul & parare discere. Si quid te vetat bene viuere, bene mori non vetat. Non est quod paupertas nos a philosophia reuocet, ne egestas quidem: toleranda est enim ad hoc properantibus vel famas, quam tolerauere quidam in oblidionibus. Et quod aliud erat illius patientiae praemium, quam in arbitrium non cadere victoris? quanto hoc maius est, quo promittitur perpetua libertas, nullius nec hominis, nec dei timor? Et quidem vel efurire ad ista veniendum est. Perpeffi sunt exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt, herbarum radicibus, & dictu foedam tulerunt famem. Haec omnia passi sunt pro regno (quo magis mireris) alieno. Dubita bit aliquis ferre paupertatem, vt animam furoribus liberet? Non est ergo prius acquirendum. Licet ad philosophiam etiam sine viatico peruenire. Ita est, cum omnia habueris, tunc & sapientiam habere uoles. Haec erit vltimum vitae instrumentum, & (vt ita dicam) additamentum. Tu vero, siue aliquid habes, iam philosophare, vnde enim scis, an iam nimis habes: siue nihil, hoc prius quaere, quam quicquam. At necessaria deerunt. Primum deesse non poterunt, quia natura minimum petit. Naturae autem se sapiens accomodat. Sed si necessitates vitinae inciderint, iam dudum exiliet e vita, & molestus tibi esse desinet. Si vero exiguum fuerit & angustum, quo possit vita produci, id boni consulat, nec vltra necessaria sollicitus aut anxius, ventri & scapulis suum reddet, & occupationes diuitum, concursationes que ad diuitias enuntium, se curus laetusque ridebit, ac dicet: Quid in longum ipse te differs? expectabis ne fenoris quae stum, aut ex merce compendium, aut tabulas beati senis, cum fieri possis statim diues? Repraesentat opes sapientia: quas cuiusque fecit superuacuas, dedit. Haec ad alios pertinent: tu locupletibus propior es. Sacculum muta, nimis habes. In est omni sacculo, quod sat est. Poteram hoc loco epistolam claudere, nisi te male instituissem. Reges Parthos non potest quisquam salutare sine munere, tibi valedicere non licet gratis. Quid istuc? ab Epicuro mutuam sumam. Multis parasse diuitias, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Non hoc miror. Non est enim in rebus vitium, sed in ipso animo. Illud quod paupertatem grauem fecerat, & diuitias graues fecit. Quemadmodum nihil differt, vtrum aegrum in ligneo lecto, an in aureo colloces: quocumque illum transtuleris, morbum suum secum transfert: sic nihil refert, vtrum animus aeger in diuitijs, an in paupertate ponatur. malum suum, illum sequitur.

Epistola XVIII.

December est mensis, quo maxime ciuitas defudat. Ius luxuriae publice datum est: ingenti apparatu sonant omnia: tanquam quicquam inter Saturnalia nunc interfit, & dies rerum agendarum. Adeo nihil interest, vt non videatur mihi errasse, qui dixit, olim mensem Decembrem fuisse, nunc annu. Si te hic haberem, libenter tecum conferrem, quid existimares esse faciendum, vtrum nihil ex quotidiana consuetudine mouendum, an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, & hilarius coenandum & exuendam togam. Nam quod fieri nisi in tumultu & tristi tempore ciuitatis non solebat, voluptatis causa ac festorum dierum vestem mutamus. Si te bene noui, arbitri partibus functus, nec per omnia nos similes esse pullatae turbae voluisses, nec per omnia dissimiles: nisi forte his maxime diebus animo imperandum est, vt tunc voluptatibus solus abstineat, cum in illas omnis turba procubuit. Certissimum argumentum firmitatis suae capit, si ad blanda & in luxuria trahentia nec it, nec abducitur. Hoc multa fortius est, ebrio ac vomitante populo, sicum ac sobrium esse. Illud temperantius, non excerpere se, nec insigniri, nec misceri omnibus: & eadem, sed non eodem modo, facere. Licet enim sine luxuria agere festum diem. Ceterum adeo mihi placet tentare animi tui firmitatem, vt ex praecepto magnorum virorum tibi quoque praecipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac vilissimo cibo dura atque horrida veste, dicas tibi: Hoc est quod timebatur? In ipsa securitate animus ad difficultia se praeparat, & contra iniurias fortunae, inter beneficia firmetur. Miles in media pace decurrit sine villo hoste, vallum iacit, & superuacuo labore lassatur, vt sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerce. Hoc secuti sunt, qui omnibus mensibus paupertatem imitati, prope ad inopiam accesserunt, ne vnquam expauescerent, quod saepe didicissent. Non est nunc quod existimes me ducere te ad modicas coenas & pauperum cellas, & quicquid aliud est, per quod luxuria diuitiarum taedio

taedio ludit. Grabatus ille verus sit, & sagu, & panis durus ac fordidus. Hoc triduo & quadriduo fer, interdu pluribus diebus: vt non lusus sit, sed experimentu. Tunc mihi crede, Lucili, exultabis, dupondio satur, & intelliges ad saturitatem non opus esse fortuna: hoc enim quod necessitati sat est, debet etiam irata. Non est tamen quare tu multum tibi facere videaris: facies enim quod multa milia seruorum, multa milia pauperum faciunt. Illu nomine te suspice, quod facies non coactus. Tam facile erit tibi illud pati semper, quam aliquando experiri. Exerceamur ad palum: & ne imparatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, si scierimus quam non sit graue pauperes esse. Certos habebat dies ille magister voluptatis Epicurus, quibus maligne famem extingueret, visurus an aliquid deesset ex plena & consummata voluptate, vel quantum deesset, & an dignum, quod quis magno labore pensaret. hoc certe in his epistolis ait, quas scripsit, Charino magistratu, ad Polyenum. Et quidem gloriatur, non toto assere se pasci: Metrodorum, qui nondum tantum profecerit, toto. In hoc tu victu saturitatem non putas esse? Et voluptas est. Voluptas autem, non illa leuis & fugax, & subinde reficienda, sed stabilis & certa. Non enim iucunda res est aqua & polenta, aut frustum hordeacei panis, sed summa voluptas est, posse capere etiam ex his voluptatem, & ad id se reduxisse, quod eripere nulla fortunae iniquitas possit. Liberaliora sunt alimenta carceris: sepositos ad capitale supplicium, non tam anguste qui occisurus est pascit. Quanta est animi magnitudo, ad id sua sponte descendere, quod nec ad extrema quidem redactis timendum sit: hoc est prae occupare tela fortunae. Incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetudinem, & aliquos dies destina, quibus secedas a tuis rebus, minimoque te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium.

Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum

Finge Deo. -----

Nemo alius est Deo dignus, quam qui opes contempnit: quarum possessione tibi non interdico: sed efficere volo, vt illas intrepide possideas: quod vno consequeris modo, si te etiam sine illis beate victurum persuaseris tibi, si illas tanquam exituras semper aspexeris. Sed iam incipiamus epistolam complicare. Prius, inquis, redde quod debes. Delegabo tibi Epicurum. ab illo fiet numeratio. Immodica ira gignit insaniam. Hoc quam verum sit, necesse est scias, cum habueris seruum & inimicum. In omnes personas hic exardescit affectus: tam ex amore nascitur, quam ex odio: non minus inter serua, quam inter lusus & iocos. Nec interest, ex quam magna causa nascatur, sed in qualem perueniat animum. Sic ignis non refert quam magnus, sed quo incidat. Nam etiam maximum solida non receperunt: rursus arida, & corripi facilia, scintillam quoque fouent vsque in incendium. Ita est, mi Lucili, ingentis irae exitus, furor est: & ideo ira vitanda est, non moderationis causa, sed sanitatis.

Epistola XIX.

Exulto quotiens epistolas tuas accipio. implent enim me bona spe: iam non promittunt de te, sed spondent. Ita fac oro atque obsecro: quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quam quod pro ipso rogaturus sum? si potes, subduc te istis occupationibus. si minus, eripe. Satis multum temporis sparsumus, incipiamus in senectute vasa colligere. Nunquid inuidiosum est? in freto viximus, moriamur in portu. Neque ego suaferim tibi nomen ex otio petere, quod nec iactare debes, nec abscondere. Nunquam enim vsque eo te abigam, generis humani furore damnato: vt latebram tibi aliquam parari ad obliuionem velim. Id age vt otium tuum non emineat, sed appareat. Deinde videbunt de isto, quibus integra sunt & propria consistia: an velint vitam per obscurum transmittere. tibi liberum non est. In medium te protulit ingenij vigor, scriptorum elegantia, clarae & nobiles amicitiae. Tanta notitia te inuasit. licet in extrema mergaris, ac penitus condaris, tamen priora te monstrabunt: tenebras habere non potes. Sequetur pristinae lucis multum, quocumque fugeris. Quietem potes vindicare, sine vilius odio, sine desiderio, aut morsu animi tui. Quid enim relinques, quod inuitus relictu a te possis cogitare? diuites? quorum nemo te ipsum sequitur, sed aliquid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur: nunc praeda. Mutabunt testamenta destituti senes? migrabit ad aliud limen saluator? non potest paruo res magna consistare. Aestima vtrum te relinquere, an aliquid ex tuis malis. Vtinam tibi quidem senescere contigisset intra natalium tuorum modum, nec te in altum fortuna misisset. Tulit te longe a conspectu vitae salubris rapida felicitas. prouincia & procuratio, & quicquid ab istis promittitur. Maiora deinde officia te excipient, & ex alijs alia. Quis exitus erit? quid expectas, donec delinas? habere quod cupias? Nunquam erit tempus. Qualem dicimus esse feriem causarum, ex quibus necitur fatum, talem dicimus esse cupiditatum. Altera ex fine alterius nascitur. In eam demissus es vitam, quae nunquam tibi miseriarum terminum, ac seruitus ipsa factura sit. Subduc ceruicem iugo. semel illam incidi, quam semper premi, satius est. Si te ad priuata retuleris, minora erunt omnia, sed assatim implebunt. At nunc plurima & vndique ingesta non satiant. Vtrum autem mauis, ex inopia saturitatem, an in copia famem? Et auida felicitas est, & alienae auiditati exposita. Quandiu tibi satis nihil fuerit, ipse alijs non eris. Quomodo inquis, exibo? vtunque. Cogita quam multa temere pro pecunia, quam multa laboriose pro honore tentaueris. Aliquid & pro otio audendum est, aut in ista sollicitudine procurationum, & deinde vrbano officiorum senescendum in tumultu, ac semper nouis fluctibus, quos effugere nulla modestia, nulla vitae quiete contingit. Quid enim ad rem pertinet, an tu quiescere velis? fortuna tua non vult. Quid si illi etiam nunc permiseris crescere: quantum ad succellum accesserit, accedet ad metum. Volo tibi hoc loco referre

ferre dictum Maccenatis. Vera in ipso eculeo docuit. Ipsa enim altitudo attonat summa. Si quaeris, in quo libro dixerit, in eo qui Prometheus inscribitur, hoc voluit dicere, attonita habet summa. Est ergo tanti vlla potentia, ut sit tibi tam ebrius sermo? Ingeniosus vtrille fuit, magnum exemplum Romanae eloquentiae daturus, nisi illum eneruasset felicitas, immo castrasset. Hic te exitus manet, nisi iam contrahas vela, nisi (quod ille sero voluit) terram leges. Poteram tecum & hac Maecenatis sententia parem facere rationem: sed mouebis mihi controuersiam, si te noui, nec uoles quod debeo in aspero & probo accipere. Vt se res habet, ab Epicuro versura facienda est. Ante, inquit, circumspiciendum est, cum quibus edas & bibas, quam quid edas & bibas. Nam sine amico visceratio, leonis ac lupi vita est. Hoc non continget tibi, nisi tecefferis: alioquin habebis conuiuas, quos ex turba salutarium nomenclator digesserit. Errat autem, qui amicum in atrio quaerit, in conuiuio probat. Nullum habet maius malum occupatus homo, & bonis suis obsessus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse non est, quod beneficia tua efficiat iudicat, ad conciliandos amicos: cum quidam, quo plus debent, magis oderint. Leue aes alienum debitorem facit: graue inimicum. Quid ergo? Beneficia non parant amicitias? Parant, si accepturos licuit eligere, si collata, non sparsa sunt. Itaque dum incipis esse mentis tuae, interim hoc consilio sapientum utere, ut magis ad rem existimes pertinere, quis, quam quid acceperit.

Epistola XX.

Si uales, & te dignum putas qui aliquando fias tuus, gaudeo. Mea enim gloria erit, si te sine vbi sine spe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autem mi Lucili, te rogo atque hortor, ut philosophiam in praecordia ima demittas, & experimentum tui profectus capias, non oratione, nec scripto: sed animi firmitate, & cupiditatum deminutione. Verba rebus proba. Aliud propositum est declamantibus, & assensionem coronae captantibus, aliud his, qui iuuenum otiosorum aures disputatione varia, aut volubili detinent. Facere docet philosophia, non dicere: & hoc exigit, ut ad legem suam quisque uiuat, ne orationi vita dissensiat, ut ipsa inter se vita vnus, sine actionum dissensione, coloris sit. Maximum hoc est & officium sapientiae, & iudicium, ut verbis opera concordent, ut & ipse vbiq; par sibi idemq; sit. Quis hoc praestabit? Pauci, aliqui tamen. Est difficile hoc: nec dico sapientem semper vno itarum gradu, sed vna via. Obserua itaque nunquid vestis tua domusque dissensiant: nunquid in te liberalis sis, in tuos sortidus: nunquid cenae frugaliter, aedifices luxuriose. Vnam semel ad quam viuas regulam prende, & ad hanc omnem vitam tuam exaequa. Quidam se domi contrahunt, dilatant foris, & extendunt. Vitium est haec diuersitas, & signum vacillantis animi, ac nondum habentis tenorem suum. Etiamnum dicam vnde sit ista inconstantia, & dissimilitudo rerum consiliorumque. Nemo proponit sibi quid velit, nec si proposuit, perseverat in eo, sed transiit: nec tantum mutat, sed redit, & in ea quae deseruit ac damnauit, reuoluitur. Itaque ut relinquam definitiones sapientiae veteres, & totum complectar humanae vitae modum, hoc possum contentus esse. Quid est sapientia? Semper idem velle atque idem nolle. Licet illam exceptiuculam non adiciam, ut rectum sit quod velis. Non potest cuiquam semper idem placere, nisi rectum. Nesciunt ergo homines quid velint, nisi illo momento, quo volunt. In totum nulli velle aut nolle decretum est. Variatur quotidie iudicium, & in contrarium vertitur. Itaque plerique agitur vita per lusum. Preme ergo quod coepisti: & fortasse perducis aut ad summum, aut eo quod summum nondum esse solus intelligas. Quid fiet, inquis, huic turbae familiarium? Turba ista cum a te pacisci desierit, ipsa se pascet: aut quod tu beneficio tuo non pores scire, paupertatis scies. Illa veros certorum amicos retinebit: discedet quisquis non te, sed aliud sequebatur. Non est autem vel ob hoc vnum amanda paupertas, quod a quibus ameris ostendit? O quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiat. Huc ergo cogitationes tuae tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia vota Deo remissurus, ut contentus sis temetipso & ex te nascetur bonis. Quae potest esse felicitas deo propior? Redige te ad parua, ex quibus cadere non possis: idq; ut libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epistolae huius: quod statim conferam. Inuideas licet: etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus. Magnificentior mihi crede sermo tuus in grabato videbitur & in panno. non enim dicentur tantum illa, sed proba buntur. Ego certe aliter audio quae dicit Demetrius noster, cum illum vidi nudum, quanto minus quam stramentis incubantem? Tunc enim non praecceptor veri, sed testis est. Quid ergo? Non licet diuitias in sinu positas contemnere? quid ni liceat? Et ille ingentis animi est, qui illas circumfusas sibi multum diu que miratus, quod ad se venerint, ridet, suaq; audit magis esse quam sentit. Multum est, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus est ille qui in diuitijs pauper est: sed securior, qui caret diuitijs. Nescio, inquis, quomodo iste paupertatem laturus sit, si in illam inciderit. Nec ego Epicuri angelus scio, an pauper iste contempturus sit diuitias, si in illas inciderit. Itaque in vtroque mens aestimanda est, in spiciendumque, an ille paupertati indulgeat, an hic diuitijs non indulgeat. Alioquin leue argumentum est bonae voluntatis grabatus, aut pannus, nisi apparuit aliquem illa non necessitate pati, sed malle. Ceterum magnae indolis est, ad ista non properare tanquam ad meliora, sed praeparare tanquam ad facilia. Et sunt, Lucili, factilia. cum vero multo ante meditatatus accefferis, iucunda quoque. In est enim illis, sine qua nihil est iucundum, securitas. Necessarium ergo iudico id, quod tibi scripsi magno viros saepe fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria paupertate exerceamus ad veram: quod eo magis faciendum est, quod delictijs permaduimus, & omnia dura ac difficilia iudicamus. Potius exci tandus e somno, & vellicadus est animus, admonendusque naturam nobis minimum constituisse. Ne-

mo

mo nascitur diues: quisquis exit in lucem, iustus est lacte & panno esse contentus. Ab his inijs nos regna non capiunt.

Epistola XXI.

Cum istis negotium tibi esse iudicas de quibus scripseras? Maximum negotium tecum habes: tu tibi molestus es. Quid velis, nescis: melius probas honesta, quam sequeris. Vides vbi sit posita felicitas, sed ad illam peruenire non audes. Quid sit autem quod te impediatur, quia parum ipse dispicis, dicam. Magna haec esse existimas, quae relictaurus es: & cum proposuisti tibi illam securitatem, ad quam transitorus es, retinet te huius vitae, a qua recessurus es, fulgor, tanquam in sordida & obscura caturus. Erras, Lucili: ex hac vita ad illam ascenditur. Quod interest inter splendorem & lucem, cum haec certam originem habeat, ac suam, ille niteat alieno, hoc inter hanc vitam & illam: Haec, quia fulgore extrinsecus veniente percussa est, crassam illi statim vmbra faciet quisquis obstiterit: illa vero suo lumine illustris est. Studia te tua clarum & nobilem efficient. Exemplum Epicuri referam. cum Idomeneo scriberet, & illum a vita speciosa, ad fidelem stabilemque gloriam reuocaret, rigidae tunc potentiae ministrum, & magna tractantem. Si gloria, inquit, tangeris, notiozem te epistolae meae facient, quam omnia ista quae colis, & propter quae coleris. Nunquid ergo mentitus est? Quis Idomeneam nosset, nisi Epicurus illum suis litteris incidisset? Omnes illos megistanas & satrapas, & regem ipsum, ex quo Idomenei titulus perebatur, obliuio alta suppressit. Nomen Attici perire Ciceronis epistolae non sinunt. nihil illi profuisset gener Agrippa, & Tiberius progener, & Drusus Caesar pronepos. inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum aperuisset. Profunda supra nos altitudo temporis veniet, pauca ingenia caput exerent, & in idem quandoque silentium habitura obliuioni resistent, ac se diu vindicabunt. Quod Epicurus amico suo potuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili. Habeo apud posteros gratiam, possum mecum duratura nomina educere. Virgilius noster duobus memoriam aeternam promisit, & praestat.

*Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,
Nulla dies vquam memori vos eximet aeuo.
Dum domus Aeneae Capitolii immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.*

Quoscumque in mediū fortuna protulit, quicumque membra ac partes alienae potentiae fuerant, horū gratia viguit, domus frequentata est, dum ipsi steterunt: post ipsos cito memoria defecit. Ingeniorum crescit dignatio: nec ipsis tantum habetur, sed quicquid illorum memoriae adhaesit, excipitur. Ne gratias Idomeneus in epistolam meam venerit, ipse eam de suo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem sententiam scripsit, qua hortatur ut Pythoclea locupletem non publica, nec ancipiti via faciat. Si vis, inquit, Pythoclea diuitem facere, non pecuniae adiciendum, sed cupiditatibus detrahendum est. Et apertior ista sententia est, quam ut interpretanda sit, & disertior quam ut adiuuanda. Hoc vnum te admoneo, ne istud tantum existimes de diuitijs dictum. quocumque transtuleris, idem poterit. Si vis Pythoclea honestum facere, non honoribus adiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea esse in perpetua voluptate, non voluptatibus adiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea senem facere, & implere vitam, non annis adiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Has voces non est quod Epicuri esse iudices, publicae sunt. Quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo. Cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, iubeo illum diuidere sententiam, & sequor. Eo libentius Epicuri egregia dicta commemoro, ut istis qui ad illa confugient, spe mala inducti, qui velamentū se ipsos suorum vitiorum habituros existimant, probem, quocumque ierint, honeste esse viuendum. Cum adierint hos hortulos, & audierint inscriptum hortulis, Hospes hic bene manebis, hic summum bonum voluptas est: paratus erit istius domicili j custos, hospitalis, humanus, & te polenta excipiet, & aquam quoque large ministrabit. & dicit: Ecquid bene acceptus es? Non irritant, inquit, hi hortuli famem, sed extinguunt: nec maiorem ipsis potionibus sitim faciunt, sed naturali & gratuito remedio sedant. In hac voluptate consenui. De his tecum desiderijs loquor, quae consolationem non recipiunt, quibus dandum est aliquid ut deficiant. Nam de illis extraordinarijs quae licet differre, licet castigare & opprimere, hoc unū commonefaciam. Ista voluptas non naturalis est, non necessaria: huic nihil debes. Si quid impendis, uoluntarium est. Venter praeccepta non audit, poscit, appellat. Non est tamen molestus creditor, paruo das illi quod debes, non quod potes.

Epistola XXII.

Iam intelligis educendum esse te ex istis occupationibus. speciosis & malis: sed quomodo, id consequi possis, quaeris. Quaedam non nisi a praesente monstrantur. Non potest medicus per epistolas cibi aut balnei tempus eligere. uena tangenda est. Vetus prouerbum est, Gladiatorem in arena capere consilium. Aliquid aduersarij uultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis intuentem monet. Quid fieri soleat, quid oporteat, in uniuersum, & mandari potest, & scribi. Tale consilium non tantum absentibus, sed etiam posteris datur. Illud autem quando fieri debeat, aut quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit. cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantum praesentis, sed uigilantis est, occasionem obseruare properantem. Itaque hanc circumspice: hanc si uideris, prende: & toto impetu, totis uiribus id age, ut te istis officijs exuas. Et quidem quam sententiam feram, attende. Censeo aut ex ista

vita

uita tibi, aut e uita exeundum. Sed illud idem existimo, leni eundum uia, ut quod male implicuisti, soluas potius quam abrumpas: dummodo si alia soluendi ratio non erit, vel abrumpas. Nemo tam timidus est, ut malit semper pendere, quam semel cadere. Interim, quod primum est, impedire te noli, contentus esto negotijs, in quae descendiisti, vel quod uideri mauis, incidisti. Non est quod ad ueteriora nitaris, aut perdes excusationem, & apparebit te non incidisse. Ista enim quae dici solent, falsa sunt: Non potui aliter. Quid si nollem? necesse erat. Nulli necesse est, felicitatem cursu sequi: est aliquid, etiam si non repugnare, subsistere, nec instare fortunae ferenti. Nunquid offenderis, si in consilium non uenio tantum, sed aduoco? & quidem prudentiores quam ipse sum, ad quos soleo referre, si quid delibero. Epicuri epistolam ad hanc rem pertinentem legi. Idomeneo scribitur: quem rogat, ut quantum potest fugiat & properet, antequam aliqua vis maior interueniat, & auferat libertatem recedendi. Idem tamen subiicit, nihil esse tentandum, nisi cum apte poterit tempestiueque tentari. Sed cum illud tempus diu captatum uerit, exiliendum ait. Dormitare de fuga cogitantem uetat, & sperat etiam ex difficillimis salutarem exitum: si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore. Puto nunc & Stoicam sententiam quaeris. non est quod quisquam illos apud te temeritatis infamet. cautiore quam fortunatorum sunt. Expectas forsitan, ut tibi haec dicantur? Turpe est cedere oneri. luctare cum officio, quod semel recepisti. Non est uir fortis & strenuus, qui laborem fugit: uerum ubi crescit illi animus ipsa rerum difficultate. Dicentur tibi ista, si opera e primum habebit perseverantia, si nihil indignum bono viro faciendum patiendum: ue erit: alioquin sordido se & contumelioso labore non conerit. Quid ergo? Tam magnas spes relinquamus? Ab ipsa messe discedam? Nudum erit latius? Incomitata lectica? Atrium vacuum? Ab his ergo inuicti homines recedunt, & mercedem miseriarum amant, ipsas execrantur. Sic de ambitione, quomodo de amica queruntur: & si uerum affectum eorum inspicias, non oderunt sed litigant. Excute istos, qui quae cupiere, deplorant, & de eorum rerum loquuntur fuga, quibus carere non possunt. Videbis uoluntariam esse illis in eo moram, quod aegrefere ipsos & misere, loquuntur. Ita est, mi Lucili, paucos seruitus, plures seruitutem tenent. Sed deponere illam in animo est, & libertas bona fide placuit: in hoc autem unum aduocationem petis, ut sine perpetua solitudine id tibi facere contingat. quid ni te tota cohors Stoicorum probatura sit? Omnes Zenones & Chryssippi moderata, & honesta, & uera suadebunt. Sed si properet hoc tergiversaris, ut circumspicias, quantum feras tecum, & quam magna pecunia intrinas otium, nunquam exitum inuenies. Nemo cum sarcinis enatat. Emerge ad meliorem uitam propitijs dijs, sed non sic, quo modo istis propitij sunt, quibus bono ac benigno uultu mala magna tribuerunt, hoc uno excusati, quod ista quae uerunt, quae excruciant, optantibus data sunt. Iam imprimebam epistolae signum, & exsoluenda est, ut cum sollempni ad te munusculo ueniat, & aliquam magnificam uocem tecum ferat: & ecce occurrit mihi nescio utrum uerior, an eloquentior. cuius? inquis. Epicuri. Adhuc enim alienas facinas adorno. Nemo non ita exit e uita tanquam modo intrauerit. Quemcumque uis occupa, adolescentem, senem, medium, inuenies aequae timidum mortis, aequae incertum uitae, nemo quicquam habet facti. In futurum enim nostra distulimus. Nihil me magis in ista uoce delectat, quam quod exprobratur senibus infantia. Nemo, inquit, aliter, quam quomodo natus est, exit e uita. Falsum est, peiores morimur quam nascimur. Nostrum istud, non naturae uitium est. Illa de nobis conqueri debet, & dicere: Quid hoc est? sine cupiditatibus uos genui, sine timoribus, sine superstitione, sine perfidia, ceterisque pestibus, quales intraisti, tales exite. Percepit sapientiam, si quis tam securus moritur, quam nascitur. Nunc uero trepidamus, cum periculum accessit: non animus nobis, non color constat: lacrimae nihil profuturae cadunt. Quid est turpius, quam in ipso limine securitatis esse sollicitum? Causa autem haec est, quod inanes omnium bonorum sumus, quorum in fine uitae desiderio laboramus. Non enim apud nos pars eius, uilla sub fedit, transfusa est, & effluxit. Nemo quam bene uiuat, sed quamdiu, curat: cum omnibus possit contingere, ut bene uiuant: ut diu, nulli.

Epistola XXIII.

Putas me tibi scripturum, quam humane nobiscum hiems egerit, quae & remissa fuit, & breuis: quam malignum uer sit, quam praeposterum frigus, & alias ineptias uerba quaerentium. Ego uero aliquid quod & mihi & tibi prodelle possit, scribam. Quid autem id erit, nisi ut te exorter ad bonam mentem? Huius fundamentum quod sit, quaeris? ne gaudeas uanis. Fundamentum hoc esse dixi, etiam culmen est. Ad summam peruenit, qui scit quod gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit. Sollicitus est, & incertus sui, quem spes aliqua proferat, licet ad manum sit, licet non ex difficili petatur, licet illud nunquam sperata deceperint. Hoc ante omnia fac mi Lucili: disce gaudere. Existimas me nunc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita submoueo, qui spes, dulcissima oblectamenta, deuitandas existimo. Immo contra. nolo tibi unquam deesse laetitiam. Volo illam tibi domi nasci. Nascitur, si modo intra te ipsum sit. Ceterae hilaritates non implent pectus, sed frontem remittunt, leues sunt: nisi forte tu iudicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer & fidens, & super omnia erectus. Mihi crede, res seuerata uerum gaudium. An tu existimas quenquam soluto uultu, & ut isti delicati loquuntur, hilari

ocu-

oculo mortem contemnere? paupertati domum aperire? voluptates tenere sub fraeno? meditari dolorum patientiam? Haec qui apud se uersat, in magno gaudio est, sed parum blando. In huius gaudij possessione esse te uolo. Nunquam deficiet, cum semel uidebitur inueneris. Leuium metallorum fructus in summo est: illa opulentissima sunt, quorum in alto laet uena, assidue plenius respositura fodient. Haec quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac persuforiam voluptatem: & quodcumque inuectitum gaudium est, fundamento caret. Hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere, solidum est, & quod plus pateat introrsus. Fac oro te, Lucili carissime, quod unum potest te praestare felicem. disijce & conculca ista, quae extrinsecus splendent, quae tibi promittuntur ab aliis: ad uerum bonum specta, & de tuo gaude. Quid est autem hoc, de tuo? Te ipso & tui optima parte. Corpusculum quoque, etiam si nihil fieri sine illo potest, magis necessariam rem crede, quam magnam. Vanas suggerit voluptates, breues: paenitendas, ac nisi magna moderatione temperentur, in contrarium abituras. Ita dico, in praecipiti est voluptas. ad dolorem uergit, nisi modum teneat. Modum autem tenere in eo difficile est, quod bonum esse credideris. Veri boni auiditas tuta est. Quid sit istud, interrogas, aut uide subeat? dicam. Ex bona conscientia, ex honestis consilijs, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido uita & continuo tenore unam prementis uiam, Nam illi qui ex alijs propositis in alia transiliunt, aut ne transiliunt quidem, sed casu quodam transmittuntur, quomodo habere quicquam certum mansurum uel possunt, suspenso & uagant? Pauci sunt, qui consilio se suaque disponant: ceteri eorum more quae fluminibus innatant, non eunt, sed feruntur. Ex quibus alia non conerit, ac timorem tuum taxa. intelliges profecto aut non magnum ripam, cursu languescere deposuit, alia torrens impetus deiecit in mare. Ideo constituendum est, quid uelimus, & in eo perseverandum. Hic est locus soluendi aeris alieni. Possum enim uocem tibi Epicuri mi reddere, & hanc epistolam liberare. Molestum est, semper uitam inchoare. aut si hoc modo magis sensus potest exprimi. Male uiuunt, qui semper uiuere incipiunt. Quare, inquis? desiderat enim explanationem ista uox. Quia semper illis imperfecta uita est. Non potest autem stare paratus ad mortem, qui modo incipit uiuere. Id agendum est, ut satis uixerimus. Nemo hoc putat, qui orditur cum maxime uitam. Non est quod existimes paucos esse hos. propemodum omnes sunt. Quidam uiuere tunc incipiunt cum desinendum est. si hoc iudicas mirum, adijciam quod magis admireris. Quidam ante uiuere desiderant, quam inciperent.

Epistola XXIII.

Sollicitum te esse scribis de iudicij euentu, quod tibi furor inimici denuntiat: & existimas me suaturum ut meliora tibi ipsi proponas, & acquiescas spei blandae. Quid enim necesse est mala accersere, & satis cito patienda cum uenerint, praesumere, ac praefens tempus futuri metu perdere? Est sine dubio stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse iam miserum. Sed ego alia te ad securitatem uia ducam. Si uis omnem sollicitudinem exuere, quicquid ueris ne eueniat, euenturum utique propone, & quodcumque illud est malum, tecum ipse metire, ac timorem tuum taxa. intelliges profecto aut non magnum aut non longum esse quod metuis. nec diu exempla quibus confirmaris, colligenda sunt. Omnis illa aetas tulit. In quacumque partem rerum, uel ciuiliu, uel externarum memoriam miseris, occurrent tibi ingenia, aut profectus, aut impetus magni. Nunquid accidere tibi, si damneris, potest durius, quam ut mittaris in exilium? ut ducaris in carcerem? nunquid ultra quicquam corpori timendum est, quam ut pereat? Singula ista constitue, & contemptores eorum cita, qui non quaerendi, sed eligendi sunt. Damnationem suam Rutilius sic tulit, tanquam nihil illi molestum esset aliud, quam quod male iudicaretur. Exilium Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter. Alter, ut rediret, Reipub. praestitit: alter reditum suum Syllae negauit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates disputauit, & exire (cum essent qui promitterent fugam) noluit, remansitque, ut duarum rerum grauissimarum hominibus metum demeret, mortis & carceris. Mucius ignibus manum imposuit. Acerbum est uiri, quanto acerbius si id te faciente patiaris? Vides hominem non eruditum, nec ullis praeceptis contra mortem aut dolorem subornatum, militari tantum robore instructum, poenas, a se irriti conatus exigentem. Spectator distillantibus in hostili foculo dextrae stetit, nec ante remouit nudis ossibus fluentem manum, quam ignis illi ab hoste subductus est. Facere aliquid in illis castris felicius potuit, nihil fortius. Vide quanto acrior sit ad occupanda pericula uirtus, quam crudelitas ad irroganda. Facilius Porfena Mucio ignouit, quod uoluerat occidere, quam sibi Mucius quod non occiderit. Decantatae, inquis, in omnibus scholis fabulae istae sunt. Iam mihi, cum ad contemnendam mortem uentum fuerit, Catonem narrabis. Quid ni ego narrem? Ultima illa nocte Platonis librum legentem, posito ad caput gladio (duo haec in rebus extremis instrumenta prospexerat, alterum ut uellet mori, alterum ut posset) compositis ergo rebus, utcumque componi fractae atque uultus poterant, id agendum existimauit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut seruare contingeret, & stricto gladio, quem usque in illum diem ab omni caede purum seruauerat: Nihil, inquit, egisti fortuna omnibus conatibus meis obstando. non pro mea adhuc, sed pro patriae libertate pugnaui: nec agebam tanta pertinacia, ut liber, sed ut inter liberos uiuerem. nunc quoniam deploratae sunt res generis humani, Carthago deducatur in tutum. Impressit deinde mortiferum corpori uulnus: quo obligato a medicis, cum minus sanguinis haberet, minus uirium, animi idem, iam non tantum Caesari, sed sibi iratus, nudas in uulnus manus egit, & generosum illum contemptoremque omnis potentiae spiritum non emisit, sed eiecit. Non in hoc exempla haec nunc congero, ut ingenium exerceam, sed ut te aduersus id quod

id quod maxime terribile videtur, exhorter. Facilius autem exhortabor, si ostendero non tantum fortes viros hoc momentum efflandae animae contempisse, sed quosdam ad alia ignavos, in hac re exaequasse animum fortissimorum: sicut illum Cn. Pompeij focerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relatus, cum teneri nauem suam videret ab hostibus, ferro se transtulerat, & quaerentibus vbi Imperator esset: Imperator inquit, bene se habet. Vox haec illum parem maioribus fecit, & fatalem Scipionibus in Africa gloriam non est interrumpi passa. Multum fuit Carthaginem vivere, sed amplius mortem. Imperator, inquit, bene se habet. An aliter debebat Imperator, & quidem Catonis, mori? Non reuoco te ad historias, nec ex omnibus saeculis contemptores mortis, qui sunt plurimi, colligo. Respice ad haec nostra tempora, de quorum languore ac delicijs querimus. Omnis ordinis homines succurrent, omnis fortunae, omnis aetatis, qui mala sua morte praeciderunt. Mihi crede, Lucili, adeo mors timenda non est, vt beneficio eius nihil anteferendum sit. Securus itaque inimici minas audi: & quamuis conscientia tua tibi fiduciam faciat, tamen quia multa extra causam valeat, & quod aequissimum est spera, & ad id te quod est iniquissimum, compara. Illud ante omnia memento, demere rebus tumultum, ac videre quid in quaque re sit: scies nihil esse in istis terribile, nisi ipsum timorem. Quod vides accidere pueris, hoc nobis quoque maifestis pueris euenit. Illi quos amant, quibus assueverunt, cum quibus ludunt, si personatos vident, expauescunt. Non hominibus tantum, sed & rebus persona demenda est & reddenda facies sua. Quid mihi gladius & ignes ostēdis, & turbam carnificum circa te frementium? Tolle istam pompam sub qua latet, & stultos terretas. mors est, quam nuper seruus meus, quam ancilla contempit. Quid tu rursus mihi flagella & eculos magno apparatu explicas? Quid tu singulis articulis, singula machinamenta, quibus extorqueantur artas, & mille alia instrumenta excarnificandi particulam hominis? Pone ista quae nos obstupesciunt: iube conuicere gemitus & exclamaciones, & vocum inter lacerationem elisaram acerbiter. Nempe dolor est, quem podagricus ille contempit, quem stomachicus ille in ipsis delicijs perfert, quem in puerperio puella perpetitur. Leuis est, si ferre possim: breuis est, si ferre non possum. Haec in animo voluta, quae saepe audisti, saepe dixisti, sed an vere audieris, an vere dixeris, effectu proba. Hoc enim turpissimum est, quod nobis obijci solet, verba nos philosophiae, non opera tractare. Quid tu? Nunc primum tibi mortem imminere scisti, nunc exilium, nunc dolorem? In haec natus es. Quicquid fieri potest, quasi futurum cogitemus. Quod facere te moneo, scio certe fecisse. Nunc admonero, vt animum tuum non mergas in istam solitudinem. Hebetabitur enim, & minus habebit vigoris, cum exurgendum erit. Abduc illum à priuata causa ad publicam: dic mortale tibi, & fragile corpusculum esse, cui non ex iniuria tantum aut ex potentioribus viribus denuntiabitur dolor, sed ipsae voluptates in tormenta vertuntur. Epulae crudelitatem afferunt: ebrietates nervorum torporem tremoremque: libidines, pedum, manum, articulo- rum omnium deprauationes. Pauper fiam? Inter plures ero. Exul fiam? ibi me natum putabo, quo mit- tar. Alligabor? Quid enim? Nunc solutus sum? Ad hoc me natura graue corporis mei pondus astrinxit. Moriar? Hoc dicis, desinam aegrotare posse, desinam alligari posse, desinam mori posse. Non sum tam ineptus, vt Epicuream cantilenam hoc loco persequar, & dicam vanos esse inferorum metus, nec Ixio- nem rota volui, nec saxum humero Sisyphi trudi in aduersum, nec vllius viscera & renasci posse quoti- die, & carpi. Nemo tam puer est, vt Cerberum timeat & tenebras, & laruarum habitum nudis ossibus cohaerentium. Mors nos aut consumit, aut emittit. Emittit meliora restant, onere detracto: consumptis nihil restat: bona pariter malaque submota sunt. Permite mihi referre hoc loco tuum versum, si prius admonero, vt te iudices non alij scripsisse ista, sed etiam tibi. Turpe est aliud loqui, aliud sentire: quan- to turpius, aliud scribere, aliud sentire? Memini te illum locum aliquando tractasse, non repente nos in mortem incidere, sed minutatim procedere. Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars vitae: & tunc quoque cum crescimus, vita decresci. Infantiam amissimus, deinde pueritiam, deinde adole- scentiam: vsque ad hesternum, quicquid transit temporis, perijt. Hunc ipsum quem agimus diem, cum morte diuidimus. Quemadmodum clepsidram non extremum stillicidium exhaurit, sed quicquid ante defluxit: sic vltima hora qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat. Tunc ad illam peruenimus, sed diu venimus. Haec cum descripsisses, quo soles ore, semper quidem magnus, nunquam tamen acrior, quam vbi veritati commodas verba, dixisti:

Mors non vna venit, sed quae rapit, vltima mors est.

Malo te legas, quam epistolam meam. Apparebit enim tibi, hanc quam timemus mortem extremam esse, non solam. Video quo spectes. Quaeris quid huic epistolae infusserim, quod dictum alicuius animo- sum, quod praecipuum vile. Ex hac ipsa materia quae in manibus fuit, mittetur aliquid. Obiurgat Epi- curus non minus eos, qui mortem concupiscunt, quam eos qui timent, & ait: Ridiculum est, currere ad mortem taedia vitae, cum genere vitae, vt currendum esset ad mortem, effeceris. Item alio loco dicit: Quid tam ridiculum, quam appetere mortem, cum vitam tibi inquietam feceris metu mortis? His adij- cias & illud eiusdem notae licet, tantam hominum imprudentiam esse, immo dementia, vt quidam timore mortis cogantur ad mortem. Quicquid horum tractaueris, confirmabis animum, vel ad mortis, vel ad vitae patientiam. In vtrumque monendi ac firmandi sumus, & ne nimis amemus vitam, & ne nimis oderimus, etiam cum ratio suadet finire, non temere, nec cum procurfu capiendus est impetus. Vir fortis ac sapiens non fugere debet euita, sed exire. Et ante omnia ille quoque vitetur affectus, qui multos occupa-

occupauit, libido moriendi. Est enim, mi Lucili, vt ad alia, sic etiam ad moriendum inconsculta animi in- clinatio: quae saepe generosos atque acerrimae indolis viros corripit, saepe ignavos iacentesque. Illi co- temnunt vitam, hi grauantur. Quosdam subit eadem facienda videndique satietas, & vitae non odium, sed fastidium, in quod prolabimur, ipsa impellente philosophia, dum dicimus: Quousque eadem? Nempe expergiscar, dormiam, satiabor, efuriam, algebo, aestuabo: nullius rei finis est: sed in orbem nexa sunt omnia: fugiunt ac sequuntur: diem nox premit, dies noctem: aestas in autumnum desinit, autumno hiems instat, quae vere compescitur. Omnia transeunt, vt reuertantur. Nihil noui video, nihil noui facio. Fit aliquando & huius rei nausea. Multa sunt, qui non acerbum iudicent vivere sed superuacuum.

Epistola XXV.

Qvod ad duos amicos nostros pertinet, diuersa via eundem est. Alterius enim vitia emendanda, alte- rius frangenda sunt. Vtar libertate tota: non amo illum, nisi offendo. Quid ergo? inquis. Quadrage- narium pupillum cogitas sub tutela tua continere? Respice aetatem eius iam duram & intractabilem, non potest reformari, tenera finguntur. An profecturus sim nescio. malo successum mihi, quam fidem deesse. nec desperaueris, etiam diutinos aegros posse sanari, si contra intemperantiam steteris, si multa inuitos & facere coegeris & pati. Nec de altero quidem satis fiducia habeo, excepto eo quod adhuc peccare erubescit. nutriendus est hic pudor: qui quoad in animo eius durauerit, aliquis erit bonae spei locus. Cum hoc veterano parcius agendum puto, ne in desperationem sui veniat. nec vllum tempus aggrediendi melius fuit, quam hoc, dum interquiescit, dum emendato similis est. Alijs haec inter- missio eius imposuit. mihi verba non dat, expecto cum magno fenore vitia reditura, quae nunc scio ces- sare, non deesse. Impendam huic rei dies: & vtrum possit aliquid agi, an non possit, experiar. Tu nobis te, vt facis, fortem praesta, & sarcinas contrahe. Nihil ex his quae habemus, necessarium est, ad legem na- turae reuertamur. Diuitiae paratae sunt. Aut gratuitum est quo egemus, aut vile. Panem & aquam natu- ra desiderat. nemo ad haec pauper est: intra quae quisquis desiderium suum claudit, cum ipso loue de felicitate contendat, vt ait Epicurus: cuius aliquam vocem huic epistolae inuoluam. Sic fac, inquit, omnia, tanquam spectet aliquis. Prodest sine dubio, custodem sibi imposuisse, & habere quem respicias, quem interesse cogitationibus tuis iudices. Hoc quidem longe magnificentius est, sic vivere tanquam sub alicuius boni viri, ac semper praesentis, oculis. Sed ego etiam hoc contentus sum, vt sic facias quae- cunque facies, tanquam spectet aliquis. Omnia nobis mala solitudo persuadet. Cum iam profeceris tan- tum, vt sit tibi etiam tui reuerentia, licebit dimittas paedagogum. Interim te aliorum auctoritate cu- stodi. Aut Cato ille sit, aut Scipio, aut Laelius, aut cuius interuentu perditum quoque homines vitia sup- primerent, dum te efficit eum coram quo peccare non audeas. Cum haec effeceris, & aliqua coeperit apud te tui esse dignatio, incipiam tibi permittere: quod idem suadet Epicurus. Tunc praecipue in te ip- se secedere, cum esse cogaris in turba, si bonus vir, si quietus, si temperans es: alioquin in turbam tibi ad te recedendum est. Istic enim malo viro propius es.

Epistola XXVI.

Modo dicebam tibi, in conspectu esse me senectutis: iam vereor, ne senectutem post me relique- rim. Allud iam his annis, huic corpori vocabulum conuenit: quoniam quidem senectus lassae aetatis, non fractae nomen est. Inter decrepitos me numera, & extrema tangentes. Gratias tamen mihi apud te ago. Non sentio in animo aetatis iniuriam, cum sentiam in corpore. tantum vitia, & vitiorum ministeria senuerunt. Viget animus & gaudet, non multum sibi esse cum corpore: magnam partem one- ris sui deposuit, exultat, & mihi facit controuersiam de senectute. Hunc ait esse florem suum. Credamus illi, bono suo vtatur. Ire in cogitationem iuuat, & dispicere, quid ex hac tranquillitate ac modestia morum sapientiae debeam, quid aetati: & diligenter excutere, quae non possim facere, quae nolim pos- sim ne aliquid, quod nolim. Nam si quid non possum, non posse me gaudeo. Quae enim querela est, quod incommodum, si quod debet desinere, defecit? Incommodum summum est, inquis, minui & de- perire, & vt proprie dicam, liquefcere. Non enim subito impulsus ac prostratus sumus. Carpinur: singu- li dies aliquid subtrahunt viribus. Et quis exitus est melior, quam in finem suum natura solente dilabi? Non quia aliquid mali est ictus, & e vita repentinus excessus: sed quia lenis haec via est, subduci. Ego cer- te, velut appropinquet experimentum, & ille laturus sententiam de omnibus annis meis dies venerit, ita me obseruo, & alloquor. Nihil est, inquam, adhuc, quod aut rebus aut verbis exhibuimus. leuia sunt ista & fallacia pignora animi, multisque inuoluta lenocinijs. Quid profecerim, morti crediturus sum. Non timide itaque componor ad illum diem, quo remotis strophis ac fucis, de me pronuntiaturus sum, vtrum loquar fortia, an sentiam: nunquid simulatio fuerit? & mimus, quicquid contra fortunam iacta- ui verborum contumacium. Remoue existimationem hominum, dubia semper est, & in partem vtrani- que diuiditur. Remoue studia: totam vitam tracta, mors de te pronuntiatura est. Ita dico, disputationes & litterata colloquia, & ex praecipis sapientium verba collecta, & eruditus sermo, non ostendunt ve- rum robur animi. Est enim oratio etiam timidissimis audax. Quid egeris, tunc apparebit, cum ani- mam ages. Accipio condicionem, non reformido iudicium. Haec mecum loquor, sed tecum quo- que me locutum puta. Iunior es. Quid refert? Non dinumerantur anni. Incertum est, quo te loco

H mors

mors expectet. Itaque tu illam omni loco expecta. Finire iam volebam: & manus spectabat ad clausulam: sed conficienda sunt sagmata: & huic epistolae viaticum dandum est. Puta me non dicere, unde sum purus sum mutuum. Scis cuius arca utar. Expecta pusillum, & de domo fiet numeratio: interim commodabit Epicurus, qui ait: Meditare utrum commodius sit, vel mortem transire ad nos, vel nos ad eam. Hic patet sensus. Egregia res est, mortem condiscere. Superuacuum forsitan putas id discere, quo semel utendum est: Hoc est ipsum, quare meditari debeamus. Semper discendum est, quod an sciamus, experiri non possumus. Meditare mortem. Qui hoc dicit, meditari libertatem iubet. Qui mori didicit, seruire dedit. Supra omnem potentiam est: certe extra omnem. Quid ad illum carcer, & custodia, & claustra? Liberum ostium habet. Vna est catena quae nos alligatos tenet, amor vitae: qui ut non est abijciendus, ita minuendus est: ut si quando res exiger, nihil nos detineat, nec impediatur, quo minus parati simus, quod quandoque faciendum est, statim facere.

Epistola XXVII.

Tu me, inquis, mones. iam enim te ipse monuisti, iam correxisti: ideo aliorum emendationi uacas. Non sum tam improbus, ut curationes aeger obeam: sed tanquam in eodem valetudinario iaceam, de communi malo tecum colloquor, remedia communico. Sic itaque me audi, tanquam mecum loquar. In secretum te meum admitto, & te adhibito, mecum exigo. Clamo mihi ipse, Numera annos tuos: & pudebit eadem uelle, quae uolueras puer, eadem parare. Hoc denique tibi citra diem mortis praesta: moriantur ante te vitia. Dimitte istas voluptates turbidas, magno luendas. Non venturae tantum, sed praeteritae nocent. Quemadmodum scelera etiam si non sint deprehensa cum fierent, sollicitudo non cum ipsis abire: ita improbarum voluptatum, etiam post ipsas poenitentia est. Non sunt solidae, non sunt fideles. etiam si non nocent, fugiunt. Aliquod potius bonum mansurum circumspecte, nullam autem est, nisi quod animus ex se sibi inuenit. Sola virtus praestat gaudium perpetuum, securum: etiam si quid obstat, nubium modo interuenit, quae infra feruntur, nec unquam diem vincunt. Quando ad hoc gaudium peruenire continget? Non quidem cessatur adhuc, sed non festinat. Multum restat operis, in quod ipse necesse est vigilare, ipse laborem tuum impendas, si effici cupis. Delegationem res ista non recipit. Aliud litterarum genus adiutorium admittit. Clauisius Sabinus memoria nostra fuit diues, & patrimonium habebat liberum & ingenuum. Nunquam vidi hominem beatum indecentius. Huic memoria tam mala erat, ut illi modo nomen Vlixis excideret, modo Achillis, modo Priami: quos tam bene nouerat, quam paedagogos nostros nouimus. Nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed imponit, tam perperam, quam ille Troianos & Achiuos per salubrat, nihilominus eruditus uolebat uideri. Hac itaque compendiarum excogitauit: magna summa emit seruos, unum qui Homerum teneret, alterum qui Hesiodum. Nouem praeterea Lyricis, singulos assignauit. Magno emisse illum non est quod mireris. Non in uenerat: faciendos locauit. Postquam haec familia illi comparata est, coepit conuiuia suos inquietare. Habebat ad pedes hos, a quibus subinde cum peteret versus, quos referret, saepe in medio uersu excidebat. Suasit illi Satelliis Quadratus, stultorum diuitem adrosor, & quod sequitur, arrosor, & quod duobus his adiunctum est, derisor, ut Grammaticos haberet anales. Cum dixisset Sabinus, centenis milibus sibi constare singulos seruos: Minoris, inquit, totidem scriinia emisses, ille tamen in ea opinione erat, ut putaret se scire, quod quisquam in domo sua sciret. Idem Satelliis illum hortari coepit, ut luctareretur, hominem aegrum, pallidum, gracilem. Cum Sabinus respondisset, Et quomodo possum? vix uiuo. Noli, obsecro, inquit, istud dicere. Non vides quam multos seruos ualentissimos habeas? Bona mens nec commendatur, nec emitur: & puto si uenalis esset, non haberet emptorem. At mala quotidie emitur. Sed accipe iam quod debeo, & uale. Diuitiae sunt, ad legem naturae composita paupertas. Hoc saepe dicit Epicurus aliter atque aliter. Sed nunquam nimis dicitur, quod nunquam satis dicitur. Quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt.

Epistola XXVIII.

Hoc tibi soli putas accidisse, & admiraris quasi rem nouam, quod peregrinatione tam longa & tot locorum uarietatibus, non discussisti tristitiam grauitatemque mentis. Animum debes mutare non coelum. Licet uastum traieceris mare, licet (ut ait Virgilius noster.) Terraeque urbesque recedat, sequentur te quocumque peruenieris, uitia. Hoc idem cuidam querenti Socrates ait: Quid miraris, nihil tibi peregrinationes prodesse, cum te circumferas? Praemit te eadem causa quae expulit. Quid terrarum inuare nouitas potest? Quid cognitio urbium, aut locorum? In irritum cedit ista iactatio. Quae ris quare te fuga ista non adiuuet: tecum fugis. Onus animi deponendum est. Non ante tibi ullius placebit locus. Talem nunc esse habitum tuum cogita, qualem Virgilius noster uatis inducit, iam concitatae & instigatae, multumque habentis in se spiritus, non sui.

Bacchatur uates, magnum si pectore possit

Excussisse Deum.

Vadis huc & illuc, ut excutias infidens pondus, quod ipsa iactatione incommodius fit. sicut in nauis onera immota minus urgent: inaequaliter conuoluta citius eam partem in quam incubuere demergunt. Quicquid facis, contra te facis, & motu ipso nocet tibi. Aegrum enim concutis. At cum istud exemeris malum, omnis mutatio loci iucunda fiet. In ultimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariae angulo colloceris, hospitalis tibi illa qualiscumque sedes erit. Magis quis ueneris, quam quod interest: & ideo nulli loco addicere debemus animum. Cum hac persuasione uiuendum est: Non sum uni angulo natus: patria

patria mea totus hic est mundus. Quod si liqueret tibi, non admirareris, nil adiuuari te regionum uarietatibus, in quas subinde priorum caedio migras. Prima enim quaeque placuisset, si omnem tuam crederes. Non peregrinaris, sed erras & ageris, ac locum ex loco mutas: cum illud quod quaeris, bene uiuere, omni loco positum sit. Num quid tam turbidum fieri potest, quam forum? Ibi quoque licet quiete uiuere, si necesse sit. Sed si liceat disponere se, conspectum quoque & viciniam fori procal fugiam: Nam ut loca grauia, etiam firmissimam valetudinem tentant, ita bonae quoque menti, necdum adhuc perfectae, & conualescenti, sunt aliqua parum salubria. Dissensio ab his qui in fluctus medios eunt, & tumultuosam probantes vitam, quotidie cum difficultatibus rerum, magno animo colluctantur. Sapiens feret ista, non eliget: & malet in pace esse, quam in pugna. Non enim multum prodest vitia sua proiecisse, si cum alienis rixandum est. Triginta, inquit, tyranni Socratem circumsteterunt, nec potuerunt animum eius infringere. Quid interest, quot domini sint? Seruitus una est. Hanc qui contempsit, in quantalibet turba dominantium liber est. Tempus est desinare, sed si prius portorium soluero. Initium est salutis, notitia peccati. Egregie mihi hoc dixisse videtur Epicurus. Nam qui peccare se nescit, corrigi non vult. Deprehendas te oportet, antequam emendes. Quidam vitia gloriantur. Tu existimas aliquid de remedio cogitare, qui mala sua uirtutum loco numerant? Ideo quantum potes te ipsum coargue: inquire in te: accusatoris primum partibus fungere, deinde iudicis, nonissime deprecatoris: aliquando te offende.

Epistola XXIX.

De Marcellino nostro quaeris, & vis scire quid agat. Raro ad nos venit, nulla alia ex causa quam quia audire verum timet: a quo periculo iam abest: nulli enim nisi audituro dicendum est. Ideo de Diogene, nec minus de alijs Cynicis, qui libertate promiscua uti sunt, & obuios quosque mouerunt, dubitari solet, an hoc facere debuerint. Quid enim si quis surdos obiurget, aut natura morbo uentus? Quare, inquis, uerbis parcam? Gratuita sunt. Non possum scire an ei profuturus sim, quem admonero. Illud scio, alicui me profuturum, si multos admonero, spargenda est manus: non potest fieri, ut non aliquando succedat, multa tentanti. Hoc, mihi Lucili, non existimo faciendum magno viro. diluitur eius auctoritas, nec habet apud eos satis ponderis, quos posset minus obsolefacta corrige. Sagittarius non aliquando ferire debet, sed aliquando deerrare. Non est ars, quae ad effectum calu venit. Sapiencia ars est. certum petat: eligat profecturos: ab his quos desperauit, recedat: non tamen cito relinquat, sed in ipsa desperatione extrema remedia tentet. Marcellinum nostrum ego nondum despero. etiamnum seruari potest: sed si cito illi manus porrigitur. Est quidem periculum, ne porrigentem trahat. magna in illo ingenij vis est, sed iam tendentis in prauum. Nihilominus adibo hoc periculum, & audebo illi mala sua ostendere. Faciet quod solet, aduocabit illas facetias, quae risum eio care lugentibus possunt: & in se primum, deinde in nos iocabitur: omnia quae dicturus sum, occupabit. Scrutabitur scholas nostras, & obijciat philosophis congiaria, amicas, gulam. Ostendet mihi alium in adulterio, alium in popina, alium in aula: ostendet mihi lepidum philosophum Aristonem, qui in gesta non differerebat: hoc enim ad edendas operas tempus acceperat. De cuius secta cum quaereretur, Scaurus ait: Vtique Peripateticus non est. De eodem cum consuleretur Iulius Graecinus, vir egregius, quid sentiret: Non possum, inquit, tibi dicere. nescio enim quid de gradu faciat: tanquam de esedario interrogaretur. Hos mihi circulatores, qui philosophiam honestius neglexissent, quam uendunt, in faciem ingeret. Constitui tamen contumelias perpeti. Moueat ille mihi risum: ego fortasse illi lacrimas mouebo: aut, si ridere perseverabit, gaudebo, tanquam in malis, quod illi genus insaniae hilare contigerit. Sed non est illa hilaritas longa. obserua. uidebis eosdem intra exiguum tempus accerrime ridere & acerrime rabere. Propositum est aggredi illum, & ostendere quanto pluris fuerit, quum multis minoris uideretur. Vitia eius etiam si non excidero, inhihebo. non desinent, sed intermittentur: fortasse autem & desinent, si intermittendi consuetudinem fecerint. Non est hoc ipsum fastidiendum. quoniam quidem grauius affectis, sanitatis loco est bona remissio. Dum me illi paro, tu interim qui potes, qui intelligis, unde quo euaseris, & ex eo suspicaris, quousque sis euasurus, compone mores tuos, attolle animum, aduersus formidata consilite, numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. Nonne uideatur stultus, si quis multitudinem timeat eo loco, per quem transitus singulis est? Aequae ad tuam mortem multas aditus non est, licet illa multi minentur. Sic istud natura disposuit. Spiritus tibi tam vnus eripiet, quam vnus dedit. Si pudorem haberes, ultimam mihi pensio nem remisisses. Sed ne ego quidem me sordide geram, in fenore aeris alieni, & tibi quod debeo impingam. Nunquam uolui populo placere. Nam quae ego scio, non probat populus: quae probat populus, ego nescio. Quis hoc inquis: tanquam nescias cui imperem. Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt, Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim placere potest populo, cui placet uirtus? Malis artibus popularis fauor quaeritur: similem te illis facias oportet. Non probabunt, nisi agnouerint. Multo autem ad rem magis pertinet, qualis tibi videaris, quam qualis alijs. Conciliari nisi turpi ratione amor turpium non potest. Quid ergo illa laudata, & omnibus praeferenda artibus rebusque philosophia praestabit? scilicet ut malis tibi placere, quam populo: ut aestimes iudicia, non numeres: ut sine metu deorum hominumque uiuas: ut aut vincas mala, aut finias. Ceterum si te uidero celebrem secundis uocibus vulgi, si intrante te clamor, plausus, & pantomimica ornamenta obfret-

H 2 puerin,

puerit, si tota ciuitate te feminae puerique laudauerint: quid ni ego tui miterer, cum sciam quae via ad istum fauorem ferat?

Epistola XXX.

Bassum Aufidium, virum optimum, vidi quassam, aetati oblectantem. Sed iam plus illum degrauat, quam quod possit attoni. Magno senectus & vniuerso pondere incubuit. Scis illum semper infirmi corporis & exsucco fuisse: diu illud continuit, & vt verius dica concinnauit. subito deficit. Quemadmodum in naue quae sentina trahit, vni rimae aut alteri obstitit: vbi plurimis locis laxari coepit & cedere, succuri non potest nauigio dehiscenti: ita in senili corpore aliquatenus imbecillitas sustineri & fulciri potest: vbi tanquam in putri aedificio omnis iunctura dilabitur: & dū alia excipitur, alia discinditur, circumspicendum est quomodo exeas. Bassus tamen noster alacer animo est: hoc philosophia praestat: in quocunque corporis habitu fortem, in conspectu mortis hilarem, laetumque, nec deficientem, quāuis deficiat. Magnus gubernator & scisso nauigat velo, & si exarmanit, tamen reliquias nauigij aprat ad cursum. Hoc facit Bassus noster: & eo animo vultuq. sine sui spectat, quo alienum spectare, nimis securi esse putares. Magna res est haec, Lucili, & diu discenda, cum adueniat hora illa ineuitabilis, aequo animo abire. Alia genera mortis, spei mixta sunt. Desinit morbus, incendium extinguitur, ruina quos vi debatur oppressura deposuit: mate quos hauserat, eadem vi qua forbebat, eiecit incolumes: gladium miles ab ipsa perituri ceruice reuocauit. Nihil habet quod speret, quem senectus ducit ad mortem. Huic vni intercedi non potest. Nullo genere homines mollius moriuntur, sed nec diutius. Bassus noster videtur mihi prosequi se, & componere, & viuere tamquam superstes sibi, & sapienter ferre discidium sui. Nam de morte multa loquitur, & id agit sedulo, vt nobis persuadeat, si quid incommodi aut merus in hoc negotio est, morientis vitium esse, non mortis: nec magis in ipsa quicquam esse molestiae, quam post ipsam. Tam demens autem est qui timet quod non est sensurus, quam qui timet quod non est passurus. An quisquam hoc futurum credit, vt per quam sit, vt nihil sentiat, ea sentiat? Ergo, inquit, mors adeo extra, omne malum est, vt sit extra omnem malorum metum? Haec ego scio. & saepe dicta. & saepe dicenda, sed neque cum legerem, aequo mihi profuerunt, neque cum audirem his dicentibus, qui negabant timenda à quorum metu aberant. Hic vero plurimum auctoritatis habuit, cum loqueretur de morte vicina. Dicam enim quid sentiam. Puto etiam fortiosem eum esse qui in ipsa morte est, quam qui circa mortem est. Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit, non vitandi ineuitabilia. Sic gladiator tota pugna timidissimus iugulum aduersario praestat, & errantem gladium sibi attemperat. At illa quae in propinquo est, utique ventura, desiderat lentam animi firmitatem, quae est rarior, nec potest nisi à sapiente praestari. Libentissime itaque illum audiebam, quasi ferentem de morte sententiam, & qualis esset eius natura, uelut propius inspectae, iudicantem. Plus, vt puto, fidei haberet apud te, plus ponderis, si quis reuixisset, & in morte nihil mali esse narraret expertus. Accessus mortis quam perturbationem afferat, optime hi tibi dicent, qui secundum illam steterunt, qui venientem & viderunt & receperunt. Inter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit. Is ait, tam stultum esse qui mortem timeat, quam qui senectutem. Nam quemadmodum senectus adolefcentiam sequitur, ita mors senectutem. Viuere noluit qui mori non vult. Vita enim cum exceptione mortis data est: ad hanc citur: quam ideo timere dementis est, quia certa expectantur, dubia metuuntur. Mors necessitatem habet aequam & inuictam. Quis queri potest, in ea condicione se esse, in qua nemo non est? Prima enim pars aequitatis, est aequalitas. Sed nunc superuacuum est, naturae causam agere: quae non aliam voluit legem nostram esse quam suam. Quicquid composuit, resoluit: & quicquid resoluit, componit iterum. Iam vero si cui contigit vt illum senectus leniter emitteret, non repente auulsum vitae, sed minutatim subductum, ne ille gratias agere dijs omnibus debet, quod satiatus ad requiem homini necessariam, lassio gratam, perductus est. Vides quosdam optantes mortem, & quidem magis quam rogari solet vita. Nescio utros existimem maiorem nobis animum dare: qui deposcunt mortem, an qui hilares eam quietique opperiantur: quoniam illud ex rabie interdum ac repentina indignatione fit: haec ex iudicio certo tranquillitas est. Venit aliquis ad mortem iratus. mortem venientem nemo hilaris excipit, nisi qui se ad illam diu composuerat. Fateor ergo, ad hominem mihi carum, ex pluribus me causis frequentius venisse, vt scirem an illum toties eundem inuenirem: nunquid cum corporis viribus minueretur animi vigor: qui sic crescebat illi, quomodo manifestior notari solet agitatorum laetitia, cum septimo spatio palmae appropinquant. Dicebat quidem ille Epicuri praeceptis obsequens, primum sperare se, nullam dolorem esse in illo extremo anhelitu: si tamen esset, habere aliquantulum in ipsa breuitate solatij. Nullum enim dolorem longum esse qui magnus est. Ceterum succurrurum sibi etiam in ipsa distractione animae corporisque, si cum cruciatu id fieret, post illum dolorem se dolere non posse. Non dubitare autem se, quin senilis anima in primis labris esset, nec magna vi distraheretur à corpore. Ignis qui valentem materiam occupauit, aqua, & interdum ruina extinguendus est. Ille qui alimentis deficitur, sua sponte subsidit. Libenter haec, mi Lucili, audio, non tanquam noua, sed tanquam in rem praesentem perductus. Quid ergo? non multos spectauit abruptos vitam? immo vero vidi, sed plus momenti apud me habent, qui ad mortem veniunt sine odio vitae, & admittunt illam, non attrahunt. Illud quidem aiebat tormentum nostra nos sentire opera, quod tunc trepidamus, cum prope à nobis esse credimus mortem. A quo enim prope non est, parata omnibus?

omnibus locis omnibusque momentis? Sed consideremus, inquit, tunc cum aliqua causa moriendi videtur accedere, quanto aliae propiores sint quae non timentur. Hostis alicui mori minabatur: hanc cruditas occupauit. Si distinguere voluerimus causas metus nostri, inueniemus alias esse, alias videri. Non mortem timemus, sed cogitationem mortis: ab ipsa enim semper tantundem absumus. Ita si timenda mors est, semper timenda est. Quod enim tempus morti exemptum est? Sed vereri debeo, ne tam longas epistolas peius quam mortem oderis: itaque finem faciam. Tu tamen mortem vt nunquam timeas, semper cogita.

Epistola XXXI.

Agnosco Lucilium meum, incipit quem promiserat exhibere. Sequere illum impetum animi, quod ad optima quaeque, calcatis popularibus bonis, ibas. Non delidero maiorem melioremque te fieri quam moliebaris. Fundamenta tua multum loci occupauerunt. Tantum effice, quantum conarus es: & illa quae tecum in animo tulisti tracta. Ad summam, sapiens eris, si clauseris aures, quibus ceram parum est obdere. Firmiori spissamento opus est, quam vsum in socijs Vlixem ferunt. Illa vox quae timebatur, erat blanda, non tamen publica. At haec quae timenda est, non ex vno scopulo, sed ex omni parte terrarum circumsonat. Praeteruehere itaque non vnum locum insidiosa voluptate suspectum, sed omnes vires: surdum te amantiis praesta. Bono animo male precantur. Et si vis esse felix, deos ora, ne quid tibi ex his quae optantur eueniat. Non sunt ista bona, quae in te isti volunt congeri: vnum bonum est, quod beatae vitae causa, & firmitatem est, sibi fidere. Hoc autem contingere non potest, nisi contemptus est labor, & in eorum numero habitus quae neque bona sunt, neque mala. Fieri enim non potest, vt vna res modo mala sit, modo bona: modo leuis & perferenda, modo expauescenda. Labor bonum non est. Quid ergo est bonum? Laboris contemptio. Itaque in uanum operosus culpauerim: rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusque sibi vinci ac strigare permiserint, admirabor & clamabo, Tanto melior surge, & respira: & cliuum istum vno, si potes, spiritu exupera. Generosos animos labor nutrit. Non est ergo quod ex illo vereri voto parentum tuorum eligas, quid contingere tibi velis, quid optes & in totum, iam per maxima aucto viro turpe est, etiamnum deos fatigare. Quid votis opus est? Fac te ipse felicem, facies autem, si intellexeris bona esse, quibus admixta est virtus: turpia quibus malitia coniuncta est. Quemadmodum sine mixtura lucis nihil splendidum est: nihil atrum, nisi quod tenebras habet, aut aliquid in se traxit obscuri: quemadmodum sine adiutorio ignis, nihil calidum est, nihil sine aere frigidum: ita honesta & turpia virtutis & malitiae societas efficit. Quid ergo est bonum? rerum scientia. Quid malum est? rerum imperitia. Ille prudens atque artifex pro tempore quaeque repellit aut eligit. Sed nec quae repellit timet, nec miratur quae eligit, si modo magnus illi & inuictus animus est. Submitti te ac deprimi vto. laborem si non recuses, parum est. Postea, quis, ergo, inquis, labor frivulus & superuacuuus est? In quem humiles causae vocauerint, non est malus, non magis quam ille qui pulebris rebus impenditur: quoniam animi est ipsa tolerantia, quae se ad dura & aspera hortatur: & dicit: Quid cessas? Non est viri, timere sudorem. Hac & illud accedat, vt perfecta virtus sit aequalitas ac tenor vitae per omnia consonans sibi: quod non potest esse, nisi rerum scientia contingat, & ars, per quam diuina & humana noscantur. Hoc est summum bonum: quod si occupas, incipis deorum esse socius, non supplex. Quomodo, inquis, isto peruenitur? Non per Appenninum Graiumue montem, nec per desertam Candauiae, nec Syres tibi, nec Scylla, aut Charybdis aduenda sunt: quae tamen omnia tranfisi procurauit uncuae pretio. Tutum iter est, iucundum est, ad quod natura te instruxit. Dedit tibi illa, quae si non deserueris, par Deo surges. Paream autem Deo pecunia non faciet. Deus nihil habet. Praeterea non faciet. Deus nudus est. Fama non faciet, nec ostentatio tui, & in populos nominis dimissa notitia. Nemo nouit Deum: multi de illo male existimant & impune. Non turba seruorum lecticam tuam per itinera vibana ac peregrina portantium. Deus ille maximus potentiisumque ipse vehit omnia. Ne forma quidem, & vires beatum te facere possunt, nihil horum non patitur vetustatem. Quaedum est ergo quod non fiat in dies deterius, cui non possit obstari, quo nil melius possit optari. Quid hoc est? animus: sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud voces hunc, quam Deum in humano corpore hospitantem? Hic animus tam in equitem Romanum, quam in libertinum, quam in seruum, potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut seruus? Nomina ex ambitione, aut ex iniuria nata. Subsilire in caelum ex angulo licet. Exurge modo, & te quoque dignum Einge. Deo: finges autem non auro, non argento. Non potest ex hac materia imago Deo exprimi similis. Cogita illos, cum propitij essent, fictiles fuisse.

Epistola XXXII.

Inquiro in te, & ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione veniunt, quid agas, vbi & cum quibus moreris. Verba dare non potes, tecum sum. Sic viue, tanquam quid facias auditurus sum: immo tanquam visurus. Quaeris, quid tibi maxime ex his quae de te audio, delectet? Quod nihil audio, quod placent ex his quos interrogo, nesciant quid agas. Hoc est salutare, non conuersari cum dissimilibus, & diuersa cupientibus, habeo quidem fiduciam non posse te torqueri, mansurumque in proposito, etiam si sollicitantium turba circumeat. Quid ergo est? non timeo ne immutent te, timeo ne impediunt. Multum autem nocet, & qui moratur, utique in tanta breuitate vitae, quam breuiorem inconstantia facimus, aliud eius subinde atque aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas ac lancinamus. Prupera ergo Lu-

cili carissime, & cogita, quantum celeritati additurus fueris, si à tergo hostis instaret, si equitem aduentare suspicareris, ac fugientium premere uestigia. Fit hoc, premeris, accelera, & euade, perduc te in tutum, & subinde considera, quàm pulchra res sit consummare vitam ante mortem, deinde expectare securum reliquam temporis sui partem, in possessione beatae vitae positum: quae beator non fit, si longior. O quando videbis illud tempus, quo scies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusque eris, & crastini negligens, & in summa tui satietate. Vis scire, quid sit quod faciat homines auidos futuri? Nemo sibi contigit. Optauerunt tibi alia parentes tui: sed ego tibi contra, omnium tibi eorum contemptum opto, quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, ut te locupletent. Quicquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. Opto tibi tui facultatem, ut vagis cogitationibus, agitata mens, tandem resistat, & certa sit: ut placeat sibi, & intellectus ueris bonis, quae simul intellecta sunt, possidentur, aetatis adiectione non egeat. Ille demum necessitates supergressus est, & exauctoratus ac liber, qui uiuit uita peracta.

Epistola XXXIII.

Desideras his quoque epistolis, sicut prioribus, adscribi aliquas uoces nostrorum procerum. Notauerunt circa sterculos occupati, totus contextus illorum uirilis est. Inaequalitatem scias esse, ubi quae eminent notabilia sunt. Non est admirationi una arbor, ubi in eandem altitudinem tota silua surrexit. Eiusmodi uocibus referta sunt carmina, refertae historiae. Itaque nolo Epicuri illas esse existimes. publicae sunt, & maxime nostrae. Sed in illo magis annotatur, quia rarae interueniunt, quia inperatae, quia mirum est aliquid fortiter dici ab homine molliorem professore. Ita enim plerique iudicant. Apud me uero Epicurus est & fortis, licet manulectus sit. Fortitudo, & industria, & ad bellum propria mens: tam in Persas quàm in alte cinctos cadit. Non est ergo quod exigas excerpta & repetita. Continuum est apud nostros, quicquid apud alios excerpitur. Non habemus itaque ista odorifera, nec emptorem decipimus, nihil inuenturum cum intrauerit, praeter illa quae in fronte suspensa sunt. Ipsis permitimus unde uelint fumere exemplar. Putas nos uelle singulares sententias ex turba separare? Cui illas assignabimus? Zenoni, an Cleanthi, an Chryippo, an Panaetio, an Posidonio? Non sumus sub rege. sibi quisque se vindicat. apud istos quicquid dicit Hermachus, quicquid Metrodorus, ad unum refertur. Omnia quae quisquã in illo contubernio locutus est, unius ductu & auspicijs dicta sunt. Non possumus, inquam, ex tanta rerum aequalium copia, licet tentemus, aliquid educere.

Pauperis est numerare pecus.

Quocumque miseris oculum, id tibi occurrit quod eminere posset, nisi inter paria legeretur. Quare deponere istam spem, posse te summam degustare ingenia maximorum uirorum? Tota tibi inspicienda sunt, tota tractanda. Res geritur, & per lineamenta sui ingenij opus nequitur, ex quo nihil subditi sine ruina potest. Nec reculo quo minus singula membra, dum modo in ipso homine, consideres. Non est formosa mulier, cuius crura laudantur aut brachium, sed illa cuius uniuersa facies admirationem singulis partibus abstulit. Si tamen exegeris, non tam mendice tecum agam, sed plena manu fiet. Ingenia eorum turba est passim iactuum. Sumenda erunt, non colligenda. Non enim excidunt, sed fluunt perpetua, & inter se connexa sunt. Nec dubito, quin multum conferant rudibus adhuc, & extrinsecus auscultantibus. Facilius enim singula insidunt circumscripta, & carminis modo inclusa. Ideo pueris & sententias ediscendas damus, & has quas Graeci Chrias uocant: quia complecti eas puerilis animus potest: quia plus adhuc non capit certi profectus. Viro captare sterculos turpe est, & fulcire se notissimum & paucillimorum uocibus, & memoria stare. Sibi iam innitatur, dicat ista, non teneat. Turpe est enim seni aut prospicienti senectutem, ex commentario sapere. Hoc Zeno dixit, tu quid? Hoc Cleanthes, tu quid? quousque sub alio moueris? Et impera, & dic, quod memoriae tradatur: aliquid & de tuo profer. Omnes itaque istos nunquam auctores, semper interpretes, sub aliena umbra latentes, nihil puto habere generosi, nunquam aulos aliquando facere, quod diu didicerant. Memoria in alienis exercuerunt. Aliud est, meminisse: aliud, scire. Meminisse, est rem commissam memoriae custodire. At contra scire, est, & sua facere quaeque, nec ab exemplari pendere, & toties ad magistrum respicere. Hoc dicit Zeno, hoc Cleanthes. Aliquid interit inter te & librum. Quousque, discas iam & praecipe. Quid est, quare audiam, quod legere possum? Multum, inquit, uina uox facit. Non quidem haec, quae alienis uerbis commendatur, & actuarij uice fungitur. Adijce nunc, quod isti qui nunquam tutelae suae sunt, primum in ea re sequuntur priores, in qua nemo non à priore descendit: deinde in ea re sequuntur, quae adhuc quaeritur. Nunquam autem inuenitur, si contenti fuerimus inuentis. Praeterea qui alium sequitur, nihil sequitur, nihil inuenit, immo nec quaerit. Quid ergo? non ibo per priorum uestigia? Ego uero utar uia ueteri: sed si propiorem inuenero, hanc muniam. Qui ante nos ista mouerunt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnibus ueritas, nondum est occupata. Multum ex illa etiam futuris relictum est.

Epistola XXXIII.

Refco & exulto, & discussa senectute recalesco, quoties ex his quae agis & scribis, intelligo quantum te ipse (nam turbam olim reliqueras) supergrederis. Si agricolam arbor ad fructum perducta delectat, si pastor ex fetu gregis sui capit uoluptatem, si alumnum suum nemo aliter intuetur quàm ut adolescentiam illius suam iudicet: quid euenire credis his, qui ingenia educauerunt, & quae tenera formauerunt, adulta subito uident? Assero te mihi, meum opus esse. Ego cum uidissem indolem tuam, inieci manum, exhortatus sum, addidi stimulos, nec lente ire passus sum, sed subinde incitavi: & nunc

nunc idem facio. Sed iam currentem horrore & inuicem hortantem. Quid aliud, inquis, adhuc uolo? In hoc plurimum est. Non sic quomodo principia totius operis dimidium occupare dicuntur, ita res animo constat, pars magna bonitatis est, uelle fieri bonum. Scis quem dicam bonum? perfectum, absolutum, quem malum facere nulla uis, nulla necessitas possit. Hunc in te prospicio, si perseveraueris & incubueris, & id egeris, ut omnia facta dictaque tua inter te congruant ac respondeant sibi, & una forma percussa sint. Non est huius animus in recto, cuius acta discordant.

Epistola XXXV.

Cum te tam obnixè rogo ut studeas, meum negotium ago, habere amicum uolo: quod contingere mihi (nisi pergas excolere te, ut coepisti) non potest. Nunc enim amas me, amicus non es. Quid ergo? haec inter se diuersa sunt: immo dissimilia. Qui amicus est, amat: qui amat, non utique amicus est. Itaque amicitia semper prodest. Amor etiam aliquando nocet. Si nihil aliud, ob hoc profice, ut amare discas. Festina ergo, dum mihi proficis, ne istuc alteri didiceris. Ego quidem percipio iam fructum, cum mihi fingo uno nos animo futuros, & quicquid aetate mae uigoris abcessit, id ad me ex tua, quancquã non multum abest, rediturum. Sed tamen re quoque ipsa laetus esse uolo. Venit ad nos ex his quos amamus etiam absentibus gaudium: sed id leue & euani dum. Conspectus, & praesentia, & conuersatio aliquid habet uiae uoluptatis: utique si non tantum quem uelis, sed qualem uelis uideas. Affer itaque te mihi in gens munus: & quo magis in stes, cogita me senem esse, te mortalem. Propera ad me, sed ad te prius, profice, & ante omnia hoc cura, ut contes tibi. Quoties experiri uoles, an aliquid actum sit, obserua an eadem uelis hodie quae heri. Mutatio uoluntatis indicat animum natam aliubi, atque aliubi apparere, prout tulit uentus. Non uagatur quod est fixum & fundatum. Istud sapienti perfecte contingit, aliquatenus & proficenti prouectoque. Quid ergo interest? Hic commouetur quidem, non tamen transit, sed suo loco mutat: ille nec commouetur quidem.

Epistola XXXVI.

Amicum tuum hortare, ut istos magno animo contemnat, qui illum obiurgant, quod umbram & otium petierit, quod dignitatem suam destituerit, & cum plus consequi posset, praetulerit quietem omnibus. Quam utiliter negotium suum gesserit, quotidie illis ostendet. Hi quibus inuidetur, non detinent transire. Alij elidentur, alij cadent. Res est inquieta, felicitas. Ipsa se exagitat, mouet cerebrum, non uno genere. Alios in aliud irritat: hos in potentiam, illos in luxuriam: hos in statum: illos mollit, & totos resoluat. At bene aliquis illam fert, sic quomodo uinum. Itaque non est quod tibi isti persuadeant, eum esse felicem, qui à multis obsidetur. Sic ad illum, quem admodum ad lacum, concurrunt, quem exhauriunt & turbant. Nugatoriū & inerte uocant. Scis quosdam peruerse loqui, & signare contraria. Felicem uocabant. Quid ergo? Erat? Ne illud quidem curo, quod quibusdam nimis horridi animi uidetur & taetrici. Ariston aiebat, malle se adolescentem tristem, quàm hilarem & amabilem turbare. Vinum enim fieri bonum, quod recens durum & asperum uisum est: non pati aetatem, quod in dolio placuit. Sine eum triste appellent, & inimicum processibus suis. Bene se dabit in uetustate ipsa tristitia: perseveret modo colere uirtutem, perbibere liberalia studia, non illa quibus perfundi satis est, sed haec quibus tingendus est animus. hoc est discendi tempus. Quid ergo? aliquid est, quo non sit discendum? Minime. Sed quem admodum omnibus annis, studere honestum est: ita non omnibus institui. Turpis & ridicula res est elementarius senex. Iuueni parandum, seni utendum est. Facies ergo rem uilissimam tibi, si illum quam optimum feceris. Haec aiunt beneficia esse expetenda tribuendaque, non dubiae primae sortis, quae tam prodest dare quàm accipere. Denique nihil illi iam liberum est. Spondit. Minus autem turpe est creditori, quàm spei bonae decoquere. Ad illud aes alienum soluendum, opus est negotianti uigilantia prospera, agrum colenti uertate eius quam colit terrae, & caeli fauore. Ille quod debet, sola potest uoluntate persoluere. In mores fortuna ius non habet. Hos disponat: ut quàm tranquillissimus ille animus ad perfectum ueniat, qui nec ablatum sibi quicquam sentit, nec adiectum, sed in eodem habitu est, quocumque res cadunt. Cui siue aggeruntur uulgaria bona, supra res suas eminet: siue aliquid ex istis uel omnia casus excussit, minor non fit. Si in Parthia natus esset, arcum infans statim tenderet. Si in Germania; proutinus puer tenerum hastile vibraret. Si auror nostrorum temporibus fuisset, equitare, & hostem cominus percutere didicisset. Haec singulis disciplina gentis suae suadet & imperat. Quid ergo huic meditando est? quod aduersus omnia tela, quod aduersus omne hostium genus bene facit, mortem contemnere. quae quin habeat in se aliquid terribile, ut & animos nostros (quos in amore sui natura formauit) offendat, nemo dubitat: nec esse necesse esset in id comparari & acui, in quod in stinctu quodam uoluntario iremus, sicut ferunt omnes ad conseruationem sui. Nemo discit, ut, si necesse fuerit, aequo animo in rosa iaceat: sed in hoc duratur, ut tormentis non submitat fidem, ut, si necesse fuerit, stans, etiam aliquando saucius, pro uallo peruigilet, & ne pilo quidem incommodum. Esse enim debet aliquid, cuius sit incommodum. Quod si tanta cupiditas longioris aeu te tenet, cogita nihil eorum quae ab oculis abeunt, & in rerum naturam, ex qua prodierunt ac mox processura sunt reconduntur, consumi. Desinunt ista, non pereunt. Et mors, quam pertimescimus ac recusamus, intermittit uitam, non eripit. ueniet iterum qui nos in lucem reponat dies, quem multi recusarent, nisi oblitos reduceret. Sed postquam diligentius docebo, omnia quae uidentur perire, mutari. Aequo animo debet rediturus exire. Obserua orbem rerum in se remeantium. uidebis in hoc mundo

SENECAE

92

mundo nihil extingui, sed vicibus descendere ac resurgere. Aestas abit, sed alter annus illam adducit: hiems cecidit: referunt illam sui menses. Solem nox obruit, sed ipsam statim dies abiget. Stellarum iste discursus, quicquid praeterierit, repetit, pars caeli leuatur assidue, pars mergitur. Denique finem faciam, si hoc vnum adiecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos, timere mortem: & esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non praestet, ad quam stultitia perducit.

Epistola XXXVII.

Quod maximum vinculum est ad bonam mentem, promissum virum bonum. Sacramento rogatus es. Decipit si quis tibi dixerit, mollem esse militiam & facilem. Nolo te decipi. Eadem honestissimi huius & illius turpissimi auctoramenti verba sunt, vti virgis ferroque necari. Ab illis qui manus arenae locant, & edunt ac bibunt, quae per sanguinem reddant, cauetur ut ista vel inuiti patiantur, à te, ut volens libenterque patiaris. Illis licet arma submittere, misericordiam populi tentare. Tu neque submittes, nec vitam rogabis. Recto tibi inuicemque moriendum est. Quid porro prodest, paucos dies aut annos lucrifacere? Sine missione nascimur. Quomodo ergo, inquis, me expediam? Effugere non potes necessitates: potes vincere. Fiat via, & hanc tibi viam dabit philosophia, ad hanc te confer, si vis saluus esse, si securus, si beatus. Denique si vis esse, quod est maximum, liber. Hoc contingere aliter non potest. Humilis res est stultitia, abiecta, sordida, seruilis, multis affectibus & faeuissimis subiecta. Hos tamen grandes dominos, interdum alternis vicibus imperantes, interdum pariter, dimittit à te sapientia, quae sola liberas est. Vna ad hanc fert via, & quidem recta. Non aberrabis, vade cer to gradu. Si vis tibi omnia subijcere, te subijce rationi, multos reges, si ratio te rexerit. Ab illa disces, quid & quemadmodum aggredi debeas, non incidere rebus. Neminem mihi dabis, qui sciat quomodo quod vult coeperit velle. Non consilio adductus vilo, sed impetu impactus est. Non minus saepe fortuna in nos incurrit, quam nos in illam. Turpe est non ire, sed ferri: & subito in medio turbine rerum stupentem quaerere: Huc ego quemadmodum veni?

Epistola XXXVIII.

Merito exigit, ut hoc inter nos epistolarum commercium frequentemus. Plurimum proficit sermo, qui minutatim irrepserit animo, Disputationes praeparatae & effusae audiète populo, plus habent strepitus, minus familiaritatis. Philosophia bonum consiliū est. Consilium nemo clamore dat. Aliquando vrendū est & illis, ut ita dicā, contionibus, vbi qui dubitat, impellendus est. Vbi vero nō hoc agendum est, ut velit discere, sed ut discat, ad haec submissiora verba veniendum est. Facilius intrant, sed haerent. Nec enim multis opus est, sed efficacibus. Seminis modo spargenda sunt: quod quamuis sit exiguum, cum occupauit idoneum locum, vires suas explicat, & ex minimo in maximos actus diffunditur. Idem facit ratio: non late patet, si aspicias: in opere crescit. Pauca sunt quae dicuntur: sed si illa animus bene exceperit, conualescant & exurgunt. Eadem est inquam, praeceptorum condicio, quae feminum. Multum efficiunt, & si angusta sunt: tantum, ut dixi, idonea mens rapiat illa, & in se trahat. Multa inuicem & ipsa generabit, & plus reddet, quam acceperit.

Epistola XXXIX.

Commentarios quos desideras, diligenter ornatos, & in angustum coactos, ego vero componam: sed vide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quam haec quae nunc vulgo breuiarium dicitur. Olim cum Latine loqueremur, summarium vocabatur. Illa res discenti magis necessaria est: haec scienti. Illa enim docet, haec admonet. Sed vtriusque rei tibi copiam faciam. Tu à me, non est quod illum aut illum exigas. Qui notorem dat, ignotus est. Scribam ergo quod vis, sed meo more. Interim multos habes, quorum scripta nescio an satis ordinent. Sume in manus indicem philosophorum. Haec ipsa res expergisci te coget. Si videris quam multi tibi laborauerint, concupisces & ipse ex illis vnus esse. Habet enim hoc in se generosus animus, quod concitatur ad honesta. Neminem excelsi ingenij mirum humilia delectant & sordida: magnarum rerum species ad se vocat & extollit. Quemadmodum flamma surgit in rectum, iacere ac deprimi non potest, non magis quam quiescere: ita noster animus in motu est, eo mobilior & actuosior, quo vehementior fuerit. Sed felix qui ad meliora hunc impetum dedit. Ponet se extra ius ditionemque fortunae. Secunda temperabit, aduersa comminuet, alijs admiranda despiciet. Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quam nimia. Illa enim vilia sunt: at haec eo quod superfluum nocent. Sic segetem nimia sternit vberitas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem non peruenit nimia fecunditas. Idem animis quoque euenit, quos immoderata felicitas rumpit: qua non tantum in aliorum iniuriam, sed etiam in suam vrantur. Quis hostis in quenquam tam contumeliosus fuit, quam in quosdam voluptates suae sunt: quorum impotentiae atque infanae libidini ob hoc vnum possis ignoscere, quod quae fecere, patiuntur. Nec immerito hic illos furor vexat. Necessae est, in immensum exeat cupiditas, quae naturalem modum transiit. Illa enim habet suum finem: inania, & ex libidine orta sine termino sunt. Necessaria metitur utilitas, superuacua quo redigit. Voluptatibus, utiq; se immergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt: & ob hoc miserissimi sunt, quod eo perueniunt, ut illis quae superuacua fuerant, facta sint necessaria: seruiunt itaque voluptatibus suis, nō fruuntur: & mala sua, quod malorum vltimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, vbi turpia non solum delectant, sed etiam placent: & definit esse remedio locus, vbi quae fuerant vitia, mores sunt.

Epistola

Epistola XL.

Quod frequenter mihi scribis, gratias ago. Nam quo vno modo potes, te mihi ostendis. Nunquam epistolam tuam accipio, ut non protinus vna simus. Si imagines nobis amicorum absentium iucundae sunt, quae memoriam renouant, & desiderium absentiae, falso atque inani solatio leuant: quantum iucundiores sunt litterae quae vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam quod in conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolae impressa praestat: agnoscere. Audisse te scribis, Serapionem philosophum, cum istuc applicuisset, solere magno cursu verba conuoluere, quae non effundit, sed premit & vrget. Plura enim veniunt quam quibus vox vna sufficiat. hoc non probō in philosopho, cuius pronuntiatio quoque sicut vita debet esse composita. Nihil autem ordinatum est, quod praecipitur & properat. Itaque oratio illa apud Homerum concitata, & sine intermissione in morem niuis superueniens, oratori data est, at lenis & melle dulcior seni profuit. Sic itaq; habe, ut istā vim dicendi rapidā atq; abundantē, a priorē esse circulanti iudices, quam agenti re magnā ac seriā, docentiq; Aequae stil lare illā nolo, quam currere. Nec extēdat aures, nec obruat, Nā illa quoq; inopia & exilitas minus intentū auditorē habet, taedio interruptae tarditatis. Facilius tamē insidit quod expectatur, quam quod praeruolet. Deniq; tradere homines discipulis praecepta dicuntur. Non traditur quod fugit. Adijce nunc, quod quae veritati operam dat oratio, incōposita debet esse & simplex. Haec popularis nihil habet veri: mouere vult turbā, & inconsultas aures impetu rapere, tractandam se non praebet: auferitur. Quomodo autē regere potest, quae regi nō potest? Quid quod haec oratio, quae sanādis mentibus adhibetur, delectēdere in nos debet? Remedia nō profunt, nisi immōrentur. Multū praeterea habet inanitatis & vani: plus sonat quam valet. Lenienda sunt quae me extērent, cōpescenda quae irritant, discutienda quae fallunt: inhibenda luxuria, corripienda auaritia. Quid horū raptim potest fieri? Quis medicus aegros in transitu curat? Quid quod ne voluptatē quidē vllā habet, talis verborū sine delectu ruentiū strepitus? Sed ut plae raque quae fieri posse non credes, cognouisse satis est, sic istos qui verba exercuerunt, abunde est semel audisse. Quid enim quis discere, quid imitari velit, quid de eorum animo iudicet, quorum oratio perturbata & admissa est, nec potest reprimi? Quemadmodum per procliuē currentium, non vbi visum est, gradus sistitur, sed incitato corporis pondere se rapit, ac longius quam voluit effertur: sic ista dicendi celeritas nec in sua potest esse, nec satis decora philosophiae: quae ponere debet verba, non proijcere, & pedetentim procedere. Quid ergo? non aliquando & insurget? Quid nī? sed salua dignitate morum: quam violenta ista & nimia vis exiit. Habeat vires magnas, moderatas tamen: perennis sit vnda, non torrens. Vix oratori permiserim talem dicendi velocitatem, irreuocabilem, ac sine lege vadentem. Quemadmodum enim iudex subsequi poterit, aliquando etiam imperitus ac rudis: tum quoque cum illum aut ostentatio abstulerit, aut effectus impotens sui? tantum festinet atque ingerat, quantum aures pati possunt. Recte ergo facies: si non videris istos, qui quantum dicant, non quemadmodum, quaerunt, & ipse malueris aliquando si necesse est, vel iuxta P. Viniciū dicere: qui cum quaeretur, quomodo diceret, Acellius ait, tractim. Nam Geminus Varius ait: quomodo istum disertum dicatis, nescio: tria verba non potest iungere. Quid ni malis tu sic dicere, quomodo Vinicius? Aliquis tam insulsus interuenit, qui illi singula verba vellent: tamquam diceret, non diceret, ait: Dic, vel nunquam dicas. Nam Q. Haterij cursum suis temporibus oratoris celeberrimi, longe abesse ab homine sano volo. Nunquam dubitauit, nunquam intermisit: semel incipiebat, semel desinebat. quaedam tamen & nationibus puto magis aut minus conuenire. In Graecis hanc licentiam tuleris. Nos etiam cum scribimus, interpungere consueuimus. Cicero quoque noster, à quo Romana eloquentia extitit, gradarius fuit. Romanus sermo magis se circumspicit, & aestimat, & praebet estimandum. Fabianus vir egregius & vita & scientia, & quod post ista est, eloquentia quoque, disputabat expedite magis, quam concitate: ut posses dicere, facilitatem esse illam, non celeritatem. Hanc ego in viro sapiente recipio, non exigo, ut oratio eius sine impedimento exeat: proferatur tamen malo, quam profluat. Eo autem magis te deterreo ab isto morbo, quod non potest tibi ista res contingere aliter, quam si te pudere desierit. Perfrices frontem oportet, & ipse te non audias. Multa enim inobseruatus ille cursus feret, quae reprehendere velis. Non potest, inquam, tibi contingere res ista, salua verecundia. Praeterea exercitatione opus est quotidiana, & à rebus studium transferendum est ad verba. Haec autem etiam si aderunt, & poterunt sine vilo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt. Nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior conuenit, ita oratio pressa, non audax. Summa ergo summarum haec erit: tardiloquum te esse iubeo.

Epistola XLI.

Facis rem optimam, & tibi salutarem, si, ut scribis, perseveras ire ad bonam mentem: quam stultū est optare, cum possis a te impetrare. Non sunt ad caelū eleuandae manus, nec exorandus aedituus ut nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat. Prope est à te Deus, tecum est, intus est. Ita dico, Lucili, sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum obseruator & custos: hic prout à nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. Bonus vir sine Deo nemo est. An potest aliquis supra fortunam nisi ab illo adiutus exurgere? Ille dat consilia magnifica, & erecta. In vnoquoque virorum bonorum, Quis deus, incertum est: habitat deus. Si tibi occurrit vetustis arboribus, & solita altitudinem egressis frequens lucus, & conspectum caeli densitate ramorum aliorum alios protegētium submouens, illa proceritas siluae, & secretum loci, & admiratio vmbrae, in aperto tam densae atque cōtinuae

tinuae, fidem tibi numinis facit. Et si quis specus saxi penitus exesis montem suspenderit, non manufactus, sed naturalibus causis in tantam laxitatem excavatus, animum tuum quadam religionis suspitione percipiet. Magnorum fluminum capita veneramus: subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet, Coluntur aquarum calentium fontes: & stagna quaedam, vel opacitas, vel immensa altitudo sacrauit. Si hominem videris interitum periculis, intactum cupiditatibus, inter aduersa felicem, in medijs tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex aequo deos: non subibit te veneratio eius? Non dices: Ista res maior est atiorque, quam vt credi similis huic, in quo est, corpusculo possit? Vis istuc diuina descendit, animum excellentem, moderatum, omnia tanquam minora transentem, quicquid timemus optamusque ridentem, caelestis potentia agit. Non potest res tanta sine adminiculo numinis stare, Itaque maiore sui parte illic est, vnde descendit. Quemadmodum radij solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt vnde mittuntur: sic animus magnus & facer, & in hoc demissus vt propius diuina nossemus, conuersatur quidem nobiscum, sed haeret origini suae. Illinc pehdet: illuc spectat ac nititur: nostris tanquam melior interest. Quis est ergo hic: animus qui nullo bono nisi suo nitet. Quid enim est stultius, quam in homine aliena laudare? Quid eo dementius, qui ea miratur, quae in alium protinus transferri possint? Non faciunt meliorem equum aurei fraeni. Aliter leo aurata iuba nitet, dum contractatur, & ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus: aliter incultus, integri spiritus. Hic scilicet impetu acer, qualem illum esse natura voluit, speciosus ex horrido, cuius hic decor est, non sine timore aspici, praefertur illi languido, & bracteato. Nemo gloriari nisi suo debet. Vitam laudamus, si fructu palmites onerat, si ipsa ad terram, pondere eorum quae tulit, adminicula deducit. Num quis huic illam praefert vitem, cui aureae vuae, aurea folia dependent? Propria virtus est in vite fertilitas. In homine quoque id laudandum est, quod ipsius est. Familiam pulchram habet, & domum pulchram: multum serit, multum fenerat. nihil horum in ipso est, sed circa ipsum: Lauda in ipso, quod nec eripi potest, nec dari: quod proprium est hominis. Quaeis quid sit: Animus, & ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo: Consummatur itaque eius bonum, si id adimpleuit cui nascitur. Quid est autem quod ab illo ratio haec exigit? Rem facillimam, secundum naturam suam viuere: sed hanc difficilem facit communis insania. In vitia alter alterum truditur. Quomodo autem ad salutem reuocari possunt, quos nemo retinet, populus impellit?

Epistola XLII.

Iam tibi iste persuasit, se virum bonum esse. At qui vir bonus tam cito nec fieri potest, nec intelligi. Scis quem nunc virum bonum dicam? huius secundae notae. Nam ille alter fortasse tanquam phoenix semel anno quingentesimo nascitur: nec est mirum, ex intervallo magna generari. Mediocritia & in turbam nascentia, saepe fortuna producit: eximia vero, ipsa raritate commendat. Sed iste multum adhuc abest ab eo quod proficitur: & si sciret quid esset vir bonus, nondum se esse crederet: fortasse etiam fieri posse desperaret. At male existimat de malis. Hoc etiam mali faciunt, ne vlla maior poena nequitiae est, quam quod sibi ac suis displicet. At odit eos, qui subita & magna potentia insolenter vtuntur. Idem faciet, cum idem poterit. Multorum quia imbecilli sunt, latent vitia: non minus auersa, cum illis vires suae placuerint, quam illa quae iam felicitas aperuit. Instrumenta illis explicandae nequitiae desunt. Sic ruto serpens etiam pestifera tractatur, dum riget frigore. Non desunt tunc illi venena, sed torpent. Multorum crudelitas, & ambitio, & luxuria, ne paria pessimis audeat, fortunae fauore deficitur. Eadem velle eos cognosces, da posse quantum volunt. Meministi cum quendam affirmares esse in tua potestate, dixisse me, volaticum esse ac leuem, & te non pedem eius tenere, sed pennam. Mentitus sum: pluma tenebatur, quam remisit & fugit. Scis quos postea exhibuerit tibi ludos, quam multa in caput suum casura tentauerit. Non videbat se per aliorum pericula in suum ruere, non cogitabat quam onerosa essent quae petebat, etiam si superuacua non essent. Hoc itaque in his quae affectamus, ad quae labore magno contendimus, inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi. Quaedam superuacua sunt, quaedam tanti non sunt. Sed haec non peruidemus, & gratuita nobis videntur, quae carissime consistant. Ex eo licet stupor noster appareat, quod ea sola putamus emi, pro quibus pecuniam soluimus: ea gratuita vocamus, pro quibus nos ipsos impedimus. Quae emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset danda, si amonem aliquod fructuosumve praedium: ad ea parati sumus peruenire cum solitudine, cum periculo, cum iactura pudoris, & libertatis, & temporis. Adeo nihil est cuique se vilius. Idem itaque in omnibus consilijs rebusque faciamus, quod solemus facere, quoties ad institorem aliquis mercis accessimus, videamus, hoc quod concupiscimus quanti deferatur. Saepe maximum pretium est, pro quo nullum datur. Multa possum tibi ostendere, quae acquisita acceptaque, libertatem nobis extorserunt. Nostri essemus, si ista nostra non essent. Haec ergo tecum ipse versa, non solum vbi de incremento agitur, sed etiam vbi de iactura. Hoc perituum est. Nempe aduentitium fuit, tam facile sine isto viues, quam vixisti. Si diu illud habuisti, perdis postquam satiatus es. si non diu, perdis an tequam assuescas. Pecuniam minorem habebis: nempe & molestiam: gratiam minorem: nempe & inuidiam. Circumspice ista quae nos agunt in insaniam, quae cum plurimis lacrimis amittimus. Scies non damnatum in his molestum esse, sed opinionem damni. Nemo illa perisse sentit, sed cogitat. Qui se habet, nihil perdidit. Sed quoto cuique habere se contigit?

Epistola

Epistola XLIII.

Quomodo hoc ad me peruenerit, quaeris, quis mihi id te cogitare narrauerit, quod tu nulli narraueras. Is qui scit plurimum, rumor. Quid ergo, inquis, tantus sum, vt possim excitare rumorem? Non est quod te ad hunc locum respiciens metiaris: ad istum respice, in quo moraris. Quicquid inter vicina eminet, magnum est illic vbi eminet, Nam magnitudo non habet certum modum: comparatio illam aut tollit, aut deprimit. Nauis quae in flumine magna est, in mari paruula est. Gubernaculum quod naui alteri magnum, alteri exiguum est. Tu nunc in prouincia, licet contemnas ipse te, magnus es. Quid agas quemadmodum coenes, quemadmodum dormias, quaeritur, scitur. Eo tibi diligentius viuendum est. Tunc felicem te esse iudica, cum poteris in publico viuere, cum te parietes tui tegent, non abscondent: quos plerumque circumdatos nobis iudicamus, non vt tutius viuamus, sed vt peccemus occultius. Rem dicam, ex qua mores aestimes nostros, vix quemquam inuenies, qui possit aperto ostio viuere. Ianitores conscientia nostra, non superbia opposuit. Sic viuimus, vt deprehendi sit, subito aspici. Quid autem prodest recondere se, & oculos hominum auresque vitare? Bona conscientia turbam aduocat, mala etiam in solitudine anxia atque sollicita est. Si honesta sunt quae facis, omnes sciant: si turpia, quid refert neminem scire, cum tu scias? O te miserum, si contemnis hunc testem.

Epistola XLIII.

Iterum tu mihi te pusillum facis, & dicis, malignius tecum egisse naturam prius, deinde fortunam, cum possis te eximere vulgo, & ad felicitatem omnium maximam emergere. Si quid aliud est in philosophia boni, hoc est, quod stemma non inspicit. Omnes si ad primam originem reuocentur, dijs sunt. Eques Romanus, es & adhuc ordinem tua te perduxit industria. At mehercules multis quattuordecim gradus sunt clausi. Non omnes curia admittit. Castra quoque quos ad laborem & periculum recipiunt, fastidiose legunt. Bona mens omnibus patet: omnes ad hoc sumus nobiles. Nec rejicit quemquam philosophia, nec eligit: omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit. Cleanthes aquam traxit, & rigando hortulo locauit manus. Platonem non accepit nobilem philosophia, sed fecit. Quid est quare desperes hie te posse fieri parem? Omnes hi maiores tui sunt, si te illis geris dignum. Geres autem, si hoc protinus tibi persuaseris, a nullo te nobilitate superari. Omnibus nobis totidem ante nos sunt, nullius non origo ultra memoriam iacet. Plato ait, Neminem regem non ex seruis esse oriundum, neminem non seruum ex regibus. Omnia ista longa varietas miscuit, & sursum deorsum fortuna versauit. Quis ergo generosus? Ad virtutem bene a natura compositus. Hoc vnum est intuedum. Alioqui si ad vetera reuocas, nemo non inde est, ante quod nihil est. A primo mundi ortu vsque in hoc tempus perduxit nos ex splendidis sordidisque alternata series. Non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus. Nemo in nostram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, nostrum est. Animus facit nobilem: cui ex quacunq. conditione supra fortunam licet surgere. Puta itaque te non esse equitem Romanum, sed libertinum: potes hoc consequi, vt solus sis liber inter ingenuos. Quomodo, inquis, si mala bonaque non populo auctore distinxeris. Intuendum est, non vnde veniant, sed quo eant. Si quid est quod beatam vitam potest facere, id bonum est suo iure: depruari enim in malum non potest. Quid est ergo in quo erratur? Cum omnes beatam vitam optent, quod instrumenta eius pro ipsa habent, & illam dum petunt, fugiunt. Nam cum summa beatae vitae sit solida tranquillitas, & eius inconcussa fiducia, sollicitudinis colligunt causas, & per insidiosum iter vitae non tantum ferunt sarcinas sed trahunt. Ita longius ab effectu eius quod petit semper abscedunt, & quo plus operae impendunt, hoc se magis impediunt: feruntur retro. Quod euenit in labyrintho properantibus: ipsa illos velocitas implicat.

Epistola XLV.

Librorum istic inopiam esse quereris. Non refert quam multos, sed quam bonos habeas. Lectio certa prodest, varia delectat. Qui quo destinavit, peruenire vult, vnam sequatur viam, non per multas vagetur, Non ire istud, sed errare est. Vellem, inquis, magis libros mihi quam consilium dare. Ego uero quoscunq. habeo mittere paratus sum, & totum horreum excutere: me quoque isto si possem, transferrem, & nisi mature te finem officij sperarem impleturum, hanc senilem expeditionem indixissem mihi: nec me Charybdis, & Scylla, & fabulosum istud fretum deterrere potuisset. Transnatalem ista, non solum traiecissem, dummodo te complecti possem, & praefens aestimare quantum animo creuissem. Ceterum quod libros meos tibi mitti desideras, non magis ideo me disertum puto, quam formosum putarem, si imaginem meam peteres. Indulgentiae scio istud esse, non iudicij: & si modo iudicij est, indulgentia tibi imposuit. Sed qualescunq. sunt, tu illos sic lege, tamquam verum quaeram adhuc, non sciam, & contumaciter quaeram. Non enim me cuiquam mancipavi, nullius nomen fero: multum magnorum virorum iudicio credo, aliquid & meo vindico. Nam illi quoque non inuenta, sed quaerenda nobis reliquaerunt: & inuenissent forsitan necessaria, nisi & superflua quaesissent. Multum illis temporis verborum cauellatio eripuit, & captiosae disputationes, quae acumen irritum exercent. Nectimus nodos, & ambiguum significationem verbis alligamus, deinde dissoluimus: ac tantum nobis vacat iam viuere, iam mori scimus. Tota illo mente pergendum est, vbi prouideri debet, ne res nos, non verba, decipiant. Quid mihi vocum similitudines distinguis, quibus nemo vnquam nisi dum disputat captus est? Res fallunt, illas discernere. Pro bonis mala amplectimur. Optamus contra id quod optauimus: pugnant vota nostra cum votis, consilia cum consilijs. Adulatio quam similis est amicitiae? Non imitatur tantum illam, sed vincit

vincit & praeterit: apertis & propitijs auribus recipitur, & in praecordia ima descendit, eo ipso gratiosa quo laedit. Doce quemadmodum hanc similitudinem dignoscere possim. venit ad me pro amico blandus inimicus. vitia nobis sub virtutum nomine obrepunt. Temeritas sub titulo fortitudinis latet. Modestatio vocatur ignavia. pro cauto timidus accipitur. In his magno periculo erratur. his certas notas insprime. Ceterum qui interrogatur, an cornua habeat, non est tam stultus, ut frontem suam teneret: nec rursus tam ineptus aut hebes, ut non habere se nesciat, quod tu illi subtilissima collectione persuaseras. Sic ista sine noxa decipiunt, quomodo praestigatorum acetabula & calculi, in quibus fallacia ipsa delectat. Effice, ut quomodo fiat intelligam. perdidisti vsum. Idem de istis captionibus dico: quo enim nomine potius sophismata appellem? nec ignorantem nocent, nec scientem iuuant. Si vis utriusque verborum ambiguitates diducere, hoc nos doce, beatum non eum esse, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluit: sed illum, cui bonum omne in animo est, erectum, & excelsum, & mirabilia calcantem: qui neminem videt, cum quo se commutatatum velit: qui hominem ea sola parte aestimat, qua homo est: qui natura magistra vitatur, ad illius leges componitur, sic viuit, quomodo illa praescripsit: qui bona sua nulla vis excutit: qui mala in bonum vertit, certus iudicij inconcussus, intrepidus: quem aliqua vis mouet, nulla perturbat: quem fortuna, cum in eum quod habuit telum nocentissimum, vi maxima intorsit, pungit, non vulnerat, & hoc raro. Nam cetera eius tela, quibus genus humanum debellatur, grandis moris dissiulant: quae incussa tectis, sine villo habitatoris incommodo crepitat, ac soluitur. Quid me detines in eo, quem tu ipse pseudomenon appellas, de quo tantum librorum compositum est? Ecce tota mihi vita mentitur: hanc coargue, hanc ad verum, si acutus es, redige, Necessaria iudicat, quorum magna pars superuacua est: etiam quae non est superuacua, nihil in se momenti habet in hoc, ut possit fortunatum beatumque praestare. Non enim statim bonum est, si quid necessarium est. At proximis bonum, si hoc nomen panis aut polentae damus, & ceteris sine quibus vita non ducitur. Quod bonum est, utique necessarium est: quod autem necessarium est non statim bonum est: quoniam quaedam necessaria sunt, eadem vilissima. Nemo usque eo dignitatem boni ignorat, ut illud ad haec in diem vitia demittat. Quid ergo? non eo potius curam transferes, ut ostendas omnibus, magno temporis impendio quaeri superuacua, & multos transtulisse vitam, dum vitae instrumenta conquirunt? Recognosce singulos: considera vniuersos, nullius non vita spectat in crastinum. Quid in hoc sit mali, quaeris? In finitum, non enim viuunt, sed victuri sunt: omnia differunt. Etiam si attenderemus, tamen nos vita praecurreret: nunc vero cunctantes quasi aliena transcurrit, & ultimo die finitur, omni perit. Sed ne epistolae modum excedam, quae non debet sinistram manum legentis implere, in alium diem hanc litteram cum dialecticis differam, nimium subtilibus, & hoc solum curantibus, Non & hoc.

Epistola XLVI.

Librum tuum quem mihi promiseras, accepi, & tanquam lecturus ex commodo adaperui, ac tantum degustare volui. Deinde blanditus est ipse, ut procederem longius: qui quam disertus fuerit, ex hoc intelligas licet. breuis mihi visus est cum esset nec mei, nec tui temporis, sed qui primo aspectu aut T. Liuij, aut Epicuri posset videri: tanta autem dulcedine me tenuit & traxit, ut illum sine vlla dilatione perlegerem. Sol me inuitabat, fam es admonebat, nubes minabantur. tamen exhausti totum. Non tantum delectatus, sed gauisus sum. Quid ingenij iste habuit? quid animi? dicere, quid impetus, si interquiesceret, si interuallo surrexisset. Nunc non fuit impetus, sed tenor, compositio virilis & sancta. Nihilominus interueniebat dulce illud & loco lene. Gravis & rectus es, hoc te volo tenere, sic ire. Fecit aliquid & materia. Ideo eligenda est fertilis, quae capiat ingenium, quae excitet. De libro tuo plura scribam, cum illum retractauero: nunc vero parum mihi sedet iudicium: tanquam audierim illa non legerim. Sine me & inquirere. Non est quod verearis. verum audies. O te hominem felicem, quod nihil habes; propter quod quisquam tibi tam longe mentiatur: nisi quod etiam ubi causa sublata est, mentimur & consuetudinis causa.

Epistola XLVII.

Libenter ex his qui a te veniunt cognoui, familiariter te cum seruis tuis viuere, hoc prudentiam tuam, hoc eruditionem decet. Serui sunt? immo homines. Serui sunt? immo contubernales. Serui sunt? immo humiles amici. Serui sunt? immo conserui, si cogitaueris tantundem in utrosque licere fortunae. Itaque rideo istos, qui turpe existimant cum seruo suo coenare. Quare? nisi quia superbissima consuetudo coenantem dominum stantium seruorum turba circumdedit. Est ille plus quam capit, & ingenti auiditate onerat distentum ventrem, ac desuetum iam ventris officio, ut maiore opera omnia egerat, quam ingestit. At infelicibus seruis mouere labra, ne in hoc quidem, ut loquantur, licet. virga murmur omne compescitur: & ne fortuita quidem verberibus excepta sunt, tussis, sternutamentum, singultus: magno malo vlla voce interpellatum silentium lurtur: nocte tota ieiuni, mutique perstant. Sic fit, ut isti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. At illi quibus non tantum coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere ceruicem, periculum imminens in caput suum auertere. In conuiujs loquebantur, sed in tormentis tacebant. Deinde eiusdem arrogantiae prouerbium iactatur: Totidem esse hostes, quot seruos. Non habemus illos hostes, sed facimus. Alia interim crudelia & inhumana praetereo, quod nec tamquam hominibus quidem, sed tamquam iumentis abutimur: qui cum ad coenandum discumbimus, alius sputa detergit, alius reliquias

reliquias temulentorum subditus colligit, alius pretiosas aues scindit: pectus & clunes certis ductibus circumferens eruditam manum in frustra excutit. Infelix qui huic vni rei viuic, ut alitia decenter fecerit: nisi quod inferior est, qui hoc voluptatis causa docet, quam qui necessitatis, discit. Alius vini minister in muliebrem modum ornatus, cum aetate luctatur. Effugit pueritia: sed retrahitur. Iamque militaris habitus glaber destitit pilis, aut penitus euulsis, tota nocte peruigilat: quam inter ebrietatem domini ac libidinem diuidit, & in cubiculo vir, & in conuiuio puer est. Alius cui conuiuarum censura permessa est, perstat infelix, & expectat, quos adulatio, & intemperantia aut gulae, aut linguae reuocet in crastinum. Adijce obsonatores, quibus dominici palati notitia subtilis est: qui sciunt, cuius rei illum sapor excitet, cuius delectet aspectus, cuius nouitate nauseabundus erigi possit, quid iam ipsa satietate fastidiat, quid illo die esuriat. Cum his coenare non sustinet, & maiestatis suae diminutionem putat, ad eandem mensam cum seruo suo accedere. Dij melius, quod ex istis dominos habent. Sta re ante limen Callisti dominum suum vidi, & eum qui illi impegerat titulum, qui inter reijcula mancipia produxerat, alij intrantibus excludi. Retulit illi grauiam seruus ille in primam decuriam coniectus, in qua vocem praeco experitur: & ipse illum inuicem apologauit: & ipse non iudicauit. domo sua dignum. Dominus Callistum vendidit: sed domino quam multa Callistus? Vis tu cogitare istum, quem seruum tuum vocas, ex ijdem seminibus ortum, eodem frui caelo, aequae spirare, aequae viuere, aequae mori? Tam tu illum ingenium habes potes, quam ille te seruum. Mariana clade quam multos splendidissime natos, senatorium per militiam auspicientes gradum, fortuna depressit? alium ex illis pastorem, alium custodem caesae fecit. Contemne nunc eius fortunae hominem, in quam transire, dum contemnis, potes. Nolo in ingentem me locum immittere, & de vlu seruorum disputare, in quos superbissimi, crudelissimi, & contumeliosissimi sumus. Haec tamen praeccepti mei summa est: Sic cum inferiore viuas, quemadmodum tecum superiorem velles viuere. Quoties in mentem venerit, quantum tibi in seruum liceat veniat in mentem, tantundem in te domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bona aetas est. forsitan habebis. Nescis qua aetate Hecuba seruire coeperit, qua Croesus, qua Darij mater, qua Plato, qua Diogenes: Viue cum seruo clementer. Comiter quoque & in sermonem admitte, & in consilium, & in conuiuium. Hoc loco acclamabit mihi tota manus delicatarum: Nihil hac re humiliter, nihil turpius. Hos ego eisdem deprehendam, alienorum seruorum osculantes manum. Ne illud quidem videtis, quam omnem inuidiam maiores nostri dominis, omnem contumeliam seruis detraxerint? Dominum, patrem familiae appellauerunt: seruos (quod etiam in mimis adhuc durat) familiares. Instituerunt diem festum, quo non solum cum seruis domini vescerentur, sed utique honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, & domum puillam rempublicam esse iudicauerunt. Quid ergo? Omnes seruos ad mouebo mensae meae? Non magis quam omnes liberos. Erras, si existimas me quosdam quasi sordidioris operae reiecturum, & domum mulionem, & illum bubulcum. Non ministerijs illos aestimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores: ministeria casus assignat. Quidam coeuent tecum, quia digni sunt, quidam, ut sint. Si quid enim in illis ex sordida conuersatione seruale est, honestiorum conuiuius excutiet. Non est, mi Lucili, quod amicum tantum in foro & in curia, quaeras si diligenter attenderis, & domi inuenies. Saepe bona materia cessat sine artifice. Tenta, & experire. Quemadmodum stultus est, qui equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratum eius ac fraenos: sic stultissimus est, qui hominem aut ex veste, aut ex condicione, quae vestis modo nobis circumdata est, aestimat. Seruus est? sed fortasse liber animo. Seruus est: hoc illi nocebit: alij non nocebit. Ostende quis non sit. Alius libidini seruit, alius auaritia, alius ambitioni, alius timori. Dabo consularem ancillulae seruientem. Dabo ancillulae diuitem. Ostendam nobilissimos iuuenes mancipia Pantomimorum. Nulla seruitus turpior est, quam voluntaria. Quare non est quod fastidiosi te deterreant, quominus seruis tuis hilarer te praestes, & non superbe, superiorem. Colant potius te, quam timeant. Dicet nunc aliquis, me vocare ad pileum seruos, & dominos de fastigio suo deijcere: quod dixi, colant potius dominum, quam timeant. Ita ne, inquit, prorsus colant tanquam clientes, tanquam salutatores? Hoc qui dixerit, obliuiscetur, id dominis parum esse quod Deo satis est, qui colitur & amatur. Non potest amor cum timore misceri. Rectissime ergo te facere iudico, quod timeri a seruis tuis non vis, quod verborum castigatione vteris. Verberibus multa admonentur, non quicquid nos offendit, & laedit. Sed ad rabiem cogunt venire deliciae, ut quicquid non ex voluntate respondit, iram prouocet. Regum nobis, indiuimus animos. Nam illi quoque oblici & virium suarum, & imbecillitatis alienae, sic exardescunt, sic saeuunt, quasi iniuriam acceperint: a cuius rei periculo illos fortunae suae magnitudo tutissimos praestat. Nec hoc ignorant, sed occasione nocendi captant querendo. acceperunt iniuriam, ut facerent. Diutius te morari nolo. Non est enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter cetera boni mores: placent sibi, & permanent. leuis est malitia, saepe mutatur: non in melius, sed in aliud.

Epistola XLVIII.

AD epistolam quam mihi ex itinere misisti, tam longam, quam ipsum iter fuit, postea rescribam. Seducere me debeo, & quid suadeam, citcumspicere. Nam tu quoque, qui consulis, diu an consuleres cogitasti: quanto magis hoc mihi faciendum est, cum longiore mora opus sit, ut soluas quaestionem quam ut proponas? Vtiq. cum aliud tibi expedit, aliud mihi. iterum ego tamquam Epicureus loquor.

Mihi vero idē expedit, quod tibi: aut non sum amicus, nisi quicquid agitur ad te pertinens, meū est. Confortium rerum omnium inter nos facit amicitia; nec secundi quicquam singulis est, nec aduersi. In com mune uiuunt. Nec potest quisquam beate degere, qui se tantum intuetur, qui omnia ad utilitates suas conuertit. Alteri uiuas oportet, si vis tibi uiuere. Haec societas diligenter & sancte obseruanda est, quae nos omnes omnibus miscet, & indicat aliquod esse commune ius generis humani: plurimum ad illam quoque (de qua loquebar) interiorē societatem amicitiae colendam proficit. Omnia enim cum amico communia habebit, qui multa cum homine. Hoc, Lucili uirorum optime, mihi ab istis subtilibus praecipere malo, quid amico praestare debeam, quid homini, quam quot modis amicus dicatur, & homo quam multa significet. In diuersum ecce sapientia & stultitia discedunt. cui accedo? in vtram ire partem iubet? Illi homo pro amico est, huic amicus non est pro homine; ille amicum sibi parat, hic se amico. Tu mihi verba distorques, & syllabas digeris. Scilicet nisi interrogationes uaserrimas struxero, & conclusionē falsā à vero nascens mendacium adstruxero, non potero à fugiendis petenda secer nere. Pudet me in te tam seria senes ludimus. Mus syllaba est; mus autem caseum rodit: syllaba ergo caseum rodit. Puta nunc me istud non posse soluere: quod mihi ex ista sententia periculum imminet? quod incommodum? Sine dubio verendum est, ne quando in muscipula syllabas capiam, aut ne quando si negligentior fuero, caseum liber comedat. Nisi forte acutior est illa collectio: Mus syllaba est, syllaba autem caseum non rodit: mus ergo caseum non rodit. O pueriles ineptias, in hoc supercilia subduximus? in hoc barbā demissimus? hoc est quod tristes docemus & pallidi? Vis scire, quid philosophia promittat generi humano? Consilium. Alium paupertas urit, alium diuitiae vel alienae torquent, vel suae. Ille malam fortunam horret, hic se felicitati suae subducere cupit; hunc homines male habent, illum dii. Quid mihi lusoria ista proponis? non est iocandi locus, ad miserum aduocatus es. Opem telaturum naufragis; captis, aegris, egentibus, intentae securi subiectum praestantibus caput, pollicitus es. Quo diuertes? quid agis? hic cum quo ludis, timet. Succurre, qui squis eloquentiores, pereuntium poenis. Omnes vndique ad te manus tendunt, perditae vitae, perituraeque auxiliū aliquod implorant, in te spes opesque sunt. Rogant ut ex tanta illos volutatione extrahas, ut disiectis & errantibus clarum veritatis lumen ostendas. Dic quid natura necessarium fecerit, quid superuacuum, quam faciles leges posuerit, quam iucunda sit vita, quam expedita illas sequentibus, quam acerba & implicita eorum, qui opinioni plus quam naturae crediderunt. Quid istorum cupiditates demit? quid temperat? Disputationes istae uitam tantum non prodesse. Nocent. Hoc tibi, cum uoles, manifestissimum faciam, & comminui & debilitari generosam indolem in istas argutias coniectam. Pudet dicere contra, fortunam militatū, quae porrigant tela, quemadmodum illos subornent. Haec ad summum bonum itur: per istud philosophiae sunt nigrae, & turpes, infameque etiam ad album sedentibus, exceptiones. Quid enim aliud agitis, cum eum quem interrogatis, scientes in fraudem inductis, quam ut formula cecidisse videatur? Sed quemadmodum illum praetor, sic hos philosophia in integrum restituit. Quid disceditis ab ingentibus promissis, & grandia locuti, effecturos vos, ut non magis auri fulgor, quam gladij perstringat oculos meos, ut ingenti constantia, & quod omnes optant, & quod omnes timent calcem, ad Grammaticorum elementa descenditis? Quid dicitis? sic itur ad astra? hoc enim est quod philosophia mihi promittit, ut me parem Deo faciat. ad hoc inuitatus sum, ad hoc ueni, fidem praesta. Quantū potes ergo, mi Lucili, reduc te ab istis exceptionibus & praescriptionibus philosophorum. Aperta decent & simplicia bonitatem. Etiam si multum superesset aetatis, parce iam dispensandum erat, ut sufficeret necessarijs. Nūc quae dementia est, superuacua discere in tanta temporis egestate?

Epistola XLIX.

Et quidem, mi Lucili, supinus & negligens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admonitus reducitur; tamen repositum in animo nostro desiderium loca interdum familiaria euocant, nec extinguitam memoriam reddunt, sed quiescentem irritant: sicut dolorem lugentium, etiam si mitigatus est tempore, aut seruuli familiaris admonitio, aut vestis, aut domus renouat: Ecce Campania, & maxime Neapolis, ad Pompeiorum tuorum conspectum incredibile est, quam recens desiderium tui fecerit. Totus mihi in oculis es: cum maxime a te discedo: video lacrimas combibentem, & affectibus tuis inter ipsam coercionem exentibus non satis resistentem: Modo amississe te videor. Quid enim non modo est, si recorderis? Modo apud Sotionem philosophum puer sedi, modo causas agere coepi, modo desijisse uelle agere, modo desijisse posse. Infinita est velocitas temporis, quae magis apparet respicientibus. Nam ad praesentia intentos fallit: adeo praecipitis fugae transitus leuis est. Causam huius rei quaeris? quicquid temporis transijt, eodem loco est: pariter aspicitur, una iacet: omnia inde in profundum cadunt, & alioquin non possunt longa interualla esse in ea re, quae tota breuis est. Punctum est quod uiuimus, & adhuc puncto minus: sed hoc minimum speciem quadam longioris spatij natura diuisit. Aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adolescentiam, aliud inclinationem quandam ab adolescentia ad senectutē, aliud ipsam senectutē. In quam angusto quot gradus posuit? Modo te profectus sum: & tamen hoc modo, aetatis nostrae bona portio est: cuius breuitatē aliquando futurā cogitemus. Nō solebat mihi tā uelox tēpus uideri. Nunc incredibilis cursus apparet: siue quia admoueri lineas sentio, siue quia attendere coepi & computare damnū meum: eo magis utiq. indignor, aliquos ex hoc tempore (quod

sufficere

sufficere nec ad necessaria quidem potest, etiam si custoditum diligentissime fuerit) in superuacua maiorem partem erogare. Negat Cicero, si duplicetur sibi aetas, habiturum se tempus quo legat Lyricos eodem modo Dialecticos. Tristius inepti sunt. Illi ex professo lasciuunt: hi agere se ipsos aliquid existimant. Nec ego nego prospicienda ista, sed prospicienda tantum, & à lumine salutanda, in hoc unum, ne uerba nobis dentur, & aliquid esse in illis magni ac secreti boni iudicemus. Quid te torques & maceras in ea quaestione, quam subtilis est contēpisse, quam soluere? Securi est, & ex commodo migrantis minuta conquirere. Cum hostis instat à tergo, & mouere iussus est miles, excutit necessitas quicquid pax otiosa collegerat. Non uacat mihi uerba dubie cadentia consecrari, & uasitiam in illis meam experiri.

Aspice qui cocant populi, quae moenia clausis

Ferrum acuant portis.

Magno mihi animo strepitus iste belli circumsonantis exaudiendus est. Demens omnibus merito uiderer, si cum saxa in munimentum murorum senes feminaeque congererent, cum iuuentus intra portas armata signum eruptionis expectaret, aut posceret, cum hostilia in portis tela vibrarent, & ipsum solum suffossionibus & cuniculis tremere, sederem otiosus, & eiusmodi quaestiuiculas ponens: Quod non perdidisti, habes: cornua autem non perdidisti: cornua ergo habes: aliaque ad exemplum huius acutae delirationis concinnata. Atqui aequae licet demens tibi uidear, si istis impendero operam. Et nunc obfideor, tunc tamen periculum mihi obfesso externum immineret, murus me ab hoste secer neret. Nunc mortifera mecum sunt. Non uaco ad istas ineptias. Ingens negotium in manibus est. Quid agam? mors me sequitur, fugit uita: aduersus haec me doce: aliquid affer, ne mortem fugiam, uita me non effugiat. Exhortare aduersus difficilia, de aequanimitate: aduersus inuitabilia, angustias temporis mei laxa: doce non esse positum bonum uitae in spatio eius, sed in usu: posse fieri, immo saepe fieri, ut qui diu uixit, parum uixerit. Dic mihi dormituro, Potes non expergisci: dic experrecto, Potes non dormire amplius. Dic exeunti, Potes non reuerti: dic redeunti, Potes non exire. Erras, si in nauigatione tantū existimas minimū esse, quo a morte uita diducitur. In omni loco aequae tenuē interuallum est. Non ubique se mors tam prope ostendit: ubique tam prope est. Has tenebras discute: & facilius ea trades, ad quae praeparatus sum. Dociles natura nos edidit, & rationem dedit imperfectam, sed quae perfici posset. De iustitia mihi, de pietate disputa, de frugalitate, de pudicitia utraque, & illa cui alieni corporis abstinentia est, & hac cui sui cura. Si me nolueris per denia ducere, facilius ad id quo tendo, perueniam. Nam (ut ille ait Tragicus) Veritatis simplex oratio est. Ideoque illam implicare non oportet, nec enim quicquam minus conuenit, quam subdola ista calliditas, animis conantibus magna.

Epistola L.

Epistolam tuam accepi post multos menses, quam miseris superuacuum itaque putauit, ab eo qui afferebat, quid ageres, quaerere. Valde enim bonae memoriae est, si meminit: & tamen spero te sic iam uiuere, ut ubique eris, sciam quid agas. Quid enim aliud agas, quam ut meliorem te ipse quotidie facias, ut aliquid ex erroribus ponas, ut intelligas tua uitia esse, quae putas rerum? Quaedam enim locis & temporibus adscribimus. At illa, quocumque transferimus, secutura sunt. Harpasten uxoris meae fatuam, scis hereditarium onus in domo mea remansisse. Ipse enim auerissimus ab istis prodigijs sum, si quando fatuo delictari uolo, non est mihi longe quaerendus, me rideo. Haec fatua subito delijit uidere. Incredibilem tibi narro rem, sed ueram, nescit esse se caecam: subinde paedagogum suum rogat, ut migret: ait domum tenebrosam esse. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi. Nemo se auarum esse intelligit, nemo cupidum. Caeci tamen ducem quaerunt: nos sine duce erramus, & dicimus: Non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romae potest uiuere. Non ego sumptuosus, sed uerba ipsa magnas impensas exigit. Non est meum uitium quod iracundus sum, quod nondum constitui certum genus uitae: adolescentia haec facit. Quid nos decipimus? Non est extrinsecus malum nostrum: intra nos est, in uisceribus ipsis sedet. Et ideo difficulter ad sanitatem peruenimus, quia nos aegrotare nescimus. Si curari coeperimus, quando tot morbos, tantasue aegritudines discutimus? Nunc uero ne quaerimus quidem medicum: qui minus negotij haberet, si adhiberetur ad recens uitium. Sequerentur teneri & rudes animi, recta monstrantem. Nemo difficulter ad naturam reducit, nisi qui ab illa defecit. Erubescimus discere bonam mentem. At mehercules, turpe est magistrum huius rei quaerere. Illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere: laborandum est, & ut uerum dicam, ne labor quidem magnus est: si modo, ut dixi, ante animum nostrum formare incipimus, & corrigere, quam indurescat prauitas eius, sed nec indurata despero. Nihil est quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura. Robora in rectum, quamuis flexa, reuocabis. Curuatas trabes calor explicat, & aliter natae, in id singuntur, quod usus noster exigit. quanto facilius animus accipit formam, flexibilis, & omni humore obsequentior? Quid enim aliud est animus, quam quodam modo se habens spiritus? Vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni alia materia, quanto tenuior est. Illud, mi Lucili, non est quod te impediatur, quo minus de nobis bene speres, quod malitia iam nos tenet, quod diu in possessione nostri est. Ad neminem ante bona mens uenit, quam mala. Omnes praeoccupati sumus. Virtutes discere, uitia dediscere: sed eo maiore animo ad emendationem nostri debemus accedere, quod semel traditi boni perpetua possessio est. Non dediscitur uirtus. Contraria

I 2 enim

enim mala in alieno haerent. Ideo expelli & extirpari possunt. Fideliter sedent, quae in locum suum veniunt. Virtus secundum naturam est: vitia inimica & infesta sunt. Sed quemadmodum virtutes receptae exire non possunt, faciliisque earum tutela est: ita initium ad illas eundi arduum: quia hoc primum imbecillae mentis atque aegrae est: formidare inexperta. Itaque cogenda est mens, ut incipiat. Deinde non est acerba medicina: protinus enim delectat, dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem voluptas est: philosophia pariter & salutaris & dulcis est.

Epistola LI.

Quomodo quisque potest, mi Lucili: tu illic habes Aetnam, illum nobilissimum Siciliae montem: quem quare dixerit Messalla unicum, siue Valgius (apud utrumque enim legi) non reperio, cum plurima loca euomant ignem, non tantum edita, quod crebrius euenit, videlicet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam iacentia. Nos vtrunque possumus, contenti sumus Baijs: quas postero die, quam attigeram, reliqui: locum ob hoc deuitandum, cum habeat quasdam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxuria desumpsit. Quid ergo? vlli loco indicendum est odium? minime. Sed quemadmodum aliqua vestis sapientiae ac probo viro magis conuenit quam alia, nec vllum colorem ille odit, sed aliquem putat parum aptum esse frugalitatem professio: sic regio quoque est, quam sapiens vir, aut ad sapientiam tendens declinet, tanquam alienam bonis moribus. Itaque de secessu cogitans, nunquam Canopus eligit, quamuis neminem Canopus esse frangi veter. Ne Baias quidem. Diuersorium vitiorum esse coeperunt. Illic sibi plurimum luxuria permittit: illic tanquam aliqua licentia debeatur loco, magis soluitur. Non tantum corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic nec inter popinas quidem. Videre ebrios per littora errantes, & comestiones nauigantium, & symphoniatarum cantibus perstreptentes lacus, & alia quae vltima legibus luxuria, non tantum peccat, sed publicat, quid necesse est? Id agere debemus, ut irritamenta vitiorum quam longissime profugiamus. Indurandus est animus, & à blandimentis voluptatum procul abstrahendus. Vim Hannibalis hiberna soluerunt: & indomitum illum niuibus atque Alpibus vitum eneruauerunt fomenta Campaniae. Armis vicit, vitijs victus est. Nobis quoque militandum est: & quidem genere militiae, quo nunquam quies, nunquam otium datur. Debellandae sunt in primis voluptates: quae (ut vides) saeva quoque ad se ingenia rapuerunt. Si quis sibi proposuerit, quantum operis aggressus sit, sciet nihil delicate, nihil molliiter esse faciendum. Quid mihi cum istis calentibus stagnis? quid cum sudatorijs, in quae sicus vapor corpora exhausturus includitur? Omnis sudor per laborem exeat. Si faceremus quod fecit Hannibal, ut interrupto cursu rerum, omissoque bello, fouendis corporibus operam daremus, nemo non intempestiuam desideriam, victori quoque, nedum vincenti periculosa, merito reprehenderet. Minus nobis quam illis Punica signa sequentibus licet. Plus periculi restat cedentibus, plus operis etiam perseverantibus. fortuna mecum bella gerit. Non sum imperata facturus. Iugum non recipio, immo quod maiore virtute faciendum est, excutio. Non est emolliendus animus. Si voluptati cesserem, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum est paupertati. Idem sibi in me iniuris esse volet & ambitio, & ira. Inter tor affectus distrahar, immo discerpar. libertas proposita est: ad hoc praemium laboratur. Quae sit libertas, quaeris? Nulli rei seruire, nulli necessitati, nullis casibus: fortunam in aequum deducere. quo die intellexero illam plus posse, nil poterit. Ego illam feram, cum in manu mors sit: His cogitationibus intentum, loca seria sanctaque eligere oportet. Effeminat animos amoenitas nimia: nec dubie aliquid ad corrumpendum vigorem potest regio. Quamlibet viam iumenta patiuntur, quorum durata in aspero vngula est. In molli palustrique pascuo saginata cito subteruntur. Et fortior miles ex confragoso venit. Segnis est vrbana & verna. Nullum laborem recusant manus, quae ad arma ab aratro transferuntur. In primo deficit puluere ille vnctus & nitidus. Seuerior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. Litem honestius Scipio quam Baijs exulabat. Ruina eius non est tam molliter collocanda. Illi quoque ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transfudit, C. Marius, & Cn. Pompeius, & Caesar, extruxerunt quidem villas in regione Baiana, sed illas imposuerunt summis iugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculati late longeque subiecta. Aspice quam positionem elegerunt, quibus aedificia excitauerunt locis, & qualia. scias non villas esse, sed castra. Habitatum tu putas vnquam fuisse in Vtica Catonem, ut praeternavigantes adulteras dinumeraret, & aspiceret tot genera cymbarum varijs coloribus picta, & fluitantem toto lacu rosam, ut audiret canentium nocturna conuicia? nonne manere ille intra vallum maluisset, quam vnquam noctem inter talia duxisse? Quid ni malit, quisquis vir est, somnum suum classico quam symphonia rumpi? Sed satis diu cum Baijs litigauimus, nunquam satis cum vitijs: quae oro te, mi Lucili, perseque sine modo, sine fine: nam illis quoque nec finis est, nec modus. Projice quaecunque cor tuum laniant: quae si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cum illis reuellendum erat. Voluptates praecipue exturba, & inuisissimas habe, latronum more, quos Philetas Aegyptij vocant. In hoc nos amplectuntur, ut strangulent.

Epistola LII.

Quid est hoc, Lucili, quod nos alio tendentes, alio trahit, & eo vnde recedere cupimus, impellit? quid colluctatur cum animo nostro, nec permittit nobis quicquam semel velle? fluctuamus inter

varia

vacua consilia: nihil libere volumus, nihil absolute, nihil semper. Stultitia, inquis, est: cui nihil constat, nihil diu placet. Sed quomodo, aut quando nos ab illa reuellemus? Nemo per se satis valet, ut emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. Quosdam ait Epicurus ad veritatem sine vllius adiutorio exisse, fecisse sibi ipsos viam. Hos maxime laudat, quibus ex se impetus fuit, qui seipso protulerunt: quosdam indigere ope aliena, non ituros si nemo praecesserit, sed bene secuturos. Ex his Metrodorum ait esse. Egregium hoc quoque, sed secundae fortis ingenium. Nos ex illa prima nota non sumus: bene nobiscum agitur, si in hanc secundam recipimur. Nec hunc quidem contempseris hominem, qui alieno beneficio esse saluus potest: & hoc multum est, velle seruari. Praeter haec adhuc inuenies aliud genus hominum, ne ipsum quidem fastidendum, eorum qui cogi ad rectum compellique possunt: quibus non duce tantum opus sit, sed adiutore, & ut ita dicam, coactore. Hic tertius color est. Si quaeris huius exemplar, Hermachum ait Epicurus talem fuisse. Itaque alteri magis gratulatur, alterum magis suspicit. Quamuis enim ad eundem finem uterque peruenerit: tamen maior est laus idem effecisse in difficiliore materia. Puta enim duo aedificia excitata esse, ambo paria, aequae excelsa, aequae magnifica: alterum dura area accepit, illic protinus opus creuit: alterius fundamenta lapsabunda, in mollem ac fluidam demissa humum: multumque laboris exhaustum est, dum peruenitur ad solidum. Apparet in altero, quicquid factum est: alterius magna pars & difficilior latet. Quaedam ingenia facilia & expedita: quaedam manu (quod aiunt) faciendae sunt, & in fundamentis suis occupanda. Itaque ego illum feliciter dixerim, qui nihil negotij secum habuit. Hunc quidem de se melius meruisse, qui malignitatem naturae suae vicit, & ad sapientiam se non perduxit, sed extraxit. Hoc durum & laboriosum nobis datum scias, licet. Imus per obstantia, itaque pugnemus, aliquorum inuocemus auxilium. Quem, inquis, inuocabo? hunc aut illum. Tu vero etiam ad priores reuertere qui vacant. Adiuuare nos possunt non tantum qui sunt: sed & qui fuerunt. Ex ijs autem qui sunt, eligamus non eos, qui verba magna celeritate praecipitant, & communes locos volunt, & in priuato circulantur: sed eos qui vita docent, qui cum dixerint quid faciendum sit, probant faciendum: qui docent quid vitandum sit, nec vnquam in eo quod fugiendum dixerint deprehenduntur. Eum elige adiutorem, quem magis admireris cum videris, quam cum audieris. Nec ideo te prohiberem hos quoque audire, quibus consuetudo estmittere populum, ac differere: si modo hoc propositum in turbam prodeunt ut meliores fiant faciantque meliores: si non ambitionis hoc causa exercet. Quid enim turpius philosophia captante clamores? Nunquid aeger laudat medicum secantem? Tacete, fauete, & praebete vos curati. Etiam si exclamaueritis, non aliter audiam, quam si ad tactum vitiorum vestrorum ingemiscatis. Testari vultis attendere vos mouerique rerum magnitudinem: sane liceat. Ut quidem iudicetis & feratis de meliore suffragium, quid ni non permittam? Apud Pythagoram discipulis quinque annis tacendum erat. Nunquid ergo existimas, statim illis & loqui & laudare licuisse? Quanta autem dementia eius est, quem clamores imperitorum hilarem ex auditorio dimittunt? Quid laetaris, quod hominibus ijs laudaris, quos non potes ipse laudare? Differabat populo Fabianus: sed audiebatur modeste. Erumpebat interdum magnus clamor laudantium: sed quem magnitudo rerum euocauerat, non sonus inoffensae ac molliter lapsae orationis. Interfit aliquid inter clamorem theatri & scholae. Est aliqua & laudandi licentia. Omnia rerum omnium, si obseruetur, iudicia sunt: & argumentum morum ex minimis quoque licet capere. Impudicum & incestus ostendit, & manus mota, & vnum interdum responsum, & relatus ad caput digitus, & flexus oculorum. Improbum risus, infanum vultus habitusque demonstrat. Illa enim in apertum per notas exeunt. Quis quisque sit, scies, si quemadmodum laudetur, aspexeris. Hinc atque illinc philosopho manus auditor intentat, & super ipsum caput mirantium turba consistit. Non laudatur ille nunc, si intelligas, sed conclamatur. Relinquantur istae voces illis artibus, quae propositum habent placere populo: philosophia adoretur. Permittendum erit aliquando iuuenibus, sequi impetum animi. Tunc autem hoc ex impetu facient, cum silentium sibi imperare non poterunt. Talis laudatio aliquid exhortationis affert ipsis audientibus, & animos adulescentium extimulat. Ad rem commoueantur, non ad verba composita. Alioqui nocet illis eloquentia, si non rerum cupiditatem facit, sed sui. Differam hoc in praesenti. Desiderat enim propriam & longam executionem, quemadmodum populo differendum, quid sibi apud populum permittendum sit, quid populo apud se. Damnum quidem fecisse philosophiam, non erit dubium, postquam profututa est: sed potest in penetralibus suis ostendi, si modo non institorem, sed antistitem nacta est.

Epistola LIIII.

Quid non potest mihi persuaderi, cui persuasum est ut nauigare? Solui mari languido. erat sine dubio caelum graue sordidis nubibus, quae fere aut in aquam aut in ventum resoluuntur: sed putati tam pauca millia à Parthenope tua usque Puteolos surripi posse, quamuis dubio & impendente caelo. itaque quo celerius euaderem, protinus per altum ad Nesidia direxi, praecisurus omnes sinus. Cum iam eo processissem, ut mea nihil interesset, vtrum irem, an redirem, primum aequalitas illa quae me corruperat, perijt. Nondum erat tempestas, sed iam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. Coepi gubernatore rogare, ut me in aliquo littore exponeret. Aiebat ille, aspera esse & importuosa, nec quicquam se aequae in tempestate timere quam terram. Peius autem vexabar, quam ut periculum mihi succurreret. Nausea enim me segnis haec & sine exitu torquebat, quae bilem mouet, nec effundit. Institi itaque gubernatori, & illum vellet nollet coegi ut peteret littus. Cuius ut viciniam attigimus, non expecto

1 3 ut que-

vt quicquam ex praeceptis Virgilij fiat, Obuertant pelago proras, aut anchora de prora iaciatur: sed memor artificij mei veteris, mitto me in mare, quomodo psychrolutam decet, gauisus patas. Quae putas me passum dum per aspera erepo, dū viam quaero, dū facio? Intellexi non immerito nautis terrā timeri. Incredibilia sunt quae tulerim: cum me ferre non possem. Illud scito, Vlixem non fuisse tam irato mari natum, vt vbiq̄ naufragia faceret. Nauisator erat. At ego quocunq̄ nauigare debuero, vicesimo anno perueniam. Vt primum stomachum (scis non cum mari nauseam effugere) collegi, vt corpus vnctiōe recreauī, occoepi mecum cogitare, quanta nos viriorum nostrorum sequeretur obliuio, etiam corporaliū, quae subinde admonent sui, nedum illorum quae eo magis latent, quo maiora sunt. Leuis aliquē motiuncula decipit: sed cum creuerit, & vera febris exarferit, etiam duro & perpeffio confessionem extorquet. Pedes dolent, articuli punctiunculas sentiunt: adhuc dissimulamus, & aut talum extorxisse nos dicimus, aut in exercitatione aliqua laborasse. Dubio & incipiēte morbo, quaerimur nomē: qui vbi ad talaria coepit tendere, necesse est podagram fateri. Contra euenit in ijs morbis, quibus afficiuntur animi: quo quis peius se habet, minus sentit. Nō est quod mireris, Lucili carissime. Nam qui leniter dormit, & species secundum quietem capit, aliquando dormire se dormiens cogitat. Grauis somnus etiam somnia extinguit, animumque altius mergit, quā vt vti vllō intellectu sinat. Quare vitia sua nemo cōfiteatur? Quia etiam nunc in illis est. Somnium narrare, vigilantis est: & vitia sua confiteri, sanitate indicium est. Expergiscamur ergo, vt errores nostros coarguere possimus. Sola autem nos philosophia exciabit, sola somnum excutiet grauem. Illi te totum dedica: dignus illa es; illa te digna est. Ite in cōplexū alter alterius: omnibus alijs te nega, fortiter, aperte. Non est quod precatio philosophis. Si aeger esses, curam intermississes rei familiaris, & forētia tibi negotia excidissent: nec quenquā tanti putares, cui aduocatus in causam descenderes. Toto animo id ageres, vt quam primum morbo liberareris. Quid ergo? Non & nunc idem facies? Omnia impedimenta dimitte, & vacua bonae menti. Nemo ad illum peruenit occupatus. Exercet philosophia regnum suū: dat tempus, non accipit. Non est res subsiciua. Ordinaria est, domina est: adest, & iubet. Alexander cuidam ciuitati, partem agrorum & dimidium rerum omnium promittenti, Eo, inquit, proposito veni in Asiam, non vt id acciperē quod dedissetis; sed vt id haberetis quod reliquisset. Itidem philosophia rebus omnibus: Non sum id tempus acceptura, quod vobis superfuert: sed id habebitis, quod ipsa erogauero. Totā huc conuertē mentem, huic asside, hanc cole: ingens interuallum inter te & ceteros fiat. Omnes mortales multo antecedes, non multo te dij antecederent. Quid inter te & illos interfuturum sit, queris? Diutius erunt. At mehercule magni artificis est, clausisse totum in exiguo. Tantum sapienti sua, quantum Deo omnis aetas patet. Est aliquid, quo sapiens antecedit Deum. Ille naturae beneficio, non suo sapiens est. Ecce res magna, habere imbecillitatem hominis, securitatem Dei. Incredibilis vis philosophiae est, ad omnem fortuitam vim retundendam. Nullum telum in corpore eius sedet: munita est solidaque: quaedam defatigat, & velut leuia tela laxo sinu excludit, quaedam discutit, & in eum vsque qui miserat respuit.

Epistola LV.

Longum mihi commeatum dederat mala valetudo: repente me inuasit. Quo genere? inquis. prorsus merito interrogas: adeo nullum mihi ignotum est. Vni tamen morbo quasi assignatus sum: quem quare Graeco nomine appellē, nescio. Satis enim apte dici suspitium potest. Breuis autem valde & procellae similis impetus est: intra horam fere desinit. Quis enim diu expirat? Omnia corporis aut incommoda aut pericula per me transierunt. Nullum mihi videtur molestius. Quid nō? Aliud enim quicquid est, aegrotare est: hoc est, animam agere. Itaque medici hanc meditationē mortis vocant. Facit aliquando spiritus ille, quod saepe conatus est. Hilarem me putas haec tibi scribere, quia effugi? Si hoc sine qua si bona valetudine delector, tam ridicule facio, quā m ille, quisquis se vicisse putat, cum vadimonium distulit. Ego vero & in ipsa suffocatione nō desij cogitationibus laetis ac fortibus acquiescere. Quid hoc est? inquit. tā saepe mors experitur me? faciat. At ego illā diu expertus sum. Quando, inquis? Antequam nascerer. Mors est, non esse. Id quale sit, iā scio: hoc erit post me quod ante me fuit. Si quid in hac re tormenti est, necesse est, & fuisse antequā prodiremus in lucē. A tq̄ nullā sensimus tūc vexationem. Rogo nō stultissimū dicas, si quis existimet lucernae peius esse cum extincta est, quā antequā accederetur? Nos quoque & accendimur & extinguimur: medio illo tempore aliquid patimur. Vtrinque vero alta securitas est. In hoc enim, mi Lucili, nisi fallor, erramus, quod mortem iudicamus sequi, quum illa & praecesserit & secutura sit. Quicquid ante nos fuit, mors est. Quid enim refert, vtrum non incipias, an desinas? vtriusque rei hic est effectus, non esse. His & huiusmodi exhortationibus tacitis (nam verbis locus non erat) alloqui me non desij: deinde paulatim suspitium illud, quod esse iam anhelitus coeperat, interualla maiora fecit, & retardatum est, ac remansit. Nec adhuc, quamuis desierit, ex natura fluit spiritus. Sentio haesitationem quandam eius & moram. Quomodo volet, dum modo non ex animo suspirem, hoc tibi de me recipe: non trepidabo ad extrema: iam praeparatus sum: nihil cogito de die. Illū lauda & imitare: quem non piger mori, cum iuuat viuere. Quae enim virtus est, cum ei jciaris exire? tamen est & hic virtus. Eijcior quidem, sed tanquam exeam. Et ideo nunquam ei jciatur sapiens: quia ei jci, est inde expelli, vnde inuitus recedas. Nihil inuitus facit sapiens, necessitatem effugit: quia vult quod ipse coactura est.

Epistola

Epistola LVI.

A Gestatione cum maxime venio, non minus fatigatus, quam si tantum ambulassem, quantum sedi. labor est enim, diu ferri: ac nescio an eo maior, quia contra naturam est: quae pedes dedit, vt per nos ambularem: oculos, vt per nos videremus. Debilitatem nobis indixere deliciae: & quod diu nolimus, posse desuimus. Mihi tamen necessarium erat concutere corpus, vt siue bilis infederat vultus, discuteretur, siue ipse ex aliqua causa spiritus densior erat, extenuaret illum iactatio, quam profuisse mihi sensu. Ideo diutius vehi perseueravi, inuitante ipso littore, quod inter Cumas & Seruilij Vatiā villam curuatur, & hinc mari, illinc lacu, velut angustum iter clauditur. Erat enim à recenti tempestate maris spissius. Fluctus autem illud (vt scis) frequens & concitatus exaequat, longior tranquillitas soluit, cum arenis, quae humore alligantur, succus abscessit. Ex consuetudine tamen mea circumspicere coepi, an aliquid illuc inuenirem, quod mihi bono posset esse, & direxi oculos in villam, quae aliquando Vatiā fuit. In hac ille praetorius diues, nulla alia re quā otio notus, consenuit, & ob hoc vnum felix habebatur. Nam quoties aliquos amicitia Asinij Galli, quoties Seiani odium, deinde amor mereretur, (aeque enim offendisse illum, quā amasse, periculosum fuit) exclamabant homines: O Vatiā solus scis viuere. At ille latere sciebat, non viuere. Multum autem in test, vtrum, vita tua otiosa sit, an ignaua. Nunquā aliter hanc villam Vatiā vno praeteribam, quā vt dicerē: Vatiā hic situs est. Sed adeo, mi Lucili, philosophia sacrum seddā est, & venerabile, vt etiam si quid illi simile est, mendacio placeat. Otiosum enim hominem seductum existimat vulgus & securum, & se contentum, sibi que viuētem: quorum nihil vlli contingere, nisi sapienti, potest. Ille quidem nulla re sollicitus scit sibi viuere. Ille enim (quod est primum) scit viuere. Nam qui res & homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas relegauit, qui alios feliciores videre non potuit, qui velut timidum atque iners animal, metu oblituit, ille si bi non viuit, sed (quod est turpissimū) ventri, somno, libidini. Non continuo sibi viuit, qui nemini. Adeo tamen magna res est constantia, & in proposito suo perseuerantia, vt habeat auctoritatem inertia quoque pertinax. De ipsa villa nihil possum tibi certi scribere: frontem enim eius tantum noui, & exposita: quae ostendit etiam transeuntibus. Speluncae sunt duae magni operis, laxo atrio pares, manufactae: quarum altera solem non recipit, altera vsque in occidentem torretur. Platanona medius riuus & à mari & ab Acherusio lacu receptus Euripi modo diuidit, alendis piscibus (etiam si assiduo exhauriatur) sufficiens. Sed illi, cum mare patet, paritur: cum tempestas piscatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigitur. Hoc tamen est commodissimum in villa, quod Baias trans parietem habet: incommodis illarum caret, voluptatibus fruitur. Has laudes eius ipse noui: nunc esse villam totius anni credo. Occurrit enim Fauonio, & illum adeo excipit, vt Baijs neget. Non stulte videtur elegisse hunc locum Vatiā, in quem otium suum pigrum iam & senile conferret. Sed non multum ad tranquillitatem locus confert: animus est, qui commendat omnia. Vidi ego in villa hilari & amoena maestos, vidi in media solitudine occupatis similes. Quare non est quod existimes, ideo parum bene compositum esse te, quod in Campania non es: quare autem non es? hucusque cogitationes tuas mitte. Conuersari cum amicis absentibus licet: & quidem quoties velis, quandiu velis. magis hac voluptate, quae maxima est, fruimur, dum absumus. Praesentia enim nos delicatos facit: & quia aliquando vna loquimur, ambulamus, confidemus, cum diducti sumus, nihil de his quos modo vidimus, cogitamus: & ideo aequo animo ferre debemus absentiam, quia nemo non multum etiam praesentibus abest. Pone hic primum noctes separatas: deinde occupationes vtrinque diuerfas, deinde studia secreta, suburbanas profectiōes: videbis non multum esse, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo possidendus est. hic autem nunquam abest: quemcunque vult, quotidie videt. Itaque mecum stude, mecum cena, mecum ambula. In angusto viueremus, si quicquam esset cogitationibus clausum. Video te, mi Lucili, cum maxime audio: adeo tecum sum, vt dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos tibi scribere.

Epistola LVII.

Peream, si est tam necessarium quā videtur silentium in studia seposito. Ecce varius clamor vndiq̄ me circumsonat. supra ipsum balneum habito. Propone nunc tibi omnia genera vocum, quae in odium possunt aures adducere: cum fortiores exercentur, & manus plumbo graues iactant, cum aut laborant, aut laborantem imitantur, gemitus audio: quoties retentum spiritum remiserunt, sibilos & acerbissimas respirationes: cum in aliquem aliptem inertem, & hac plebeia vnctiōe contentum incidi, audio crepitum illius manus humeris: quae prout plana peruenit, aut concaua, ita sonum mutat. Si vero pilicrepus superuenerit, & numerare coeperit pilas, actum est. Adijce nunc scordalum, & furem deprehensum, & illum cui vox sua in balneo placet. Adijce nunc eos, qui in piscinam cum ingenti impulsae aquae sono saliant. Praeter istos, quorum, si nihil aliud, rectae voces sunt, alipilum cogita, tenuem & stridulam vocem, quo sit notabilior, subinde exprimentem, nec vnquam tacentem, nisi dum vellit alas & alium pro se clamare cogit. Iam libarij varias exclamationes, & botularium, & crustularium, & omnes popinarum infitores, merces sua quadam & insignita modulatione vendentes. O te, inquis, ferreum, aut surdum, cui mens inter clamores tam varios, tam dissonos, constat: cum Chrysiippum nostrum assidua salutatio perducit ad mortem. At mehercules, ego istum fremitum non magis curo, quā fluctum aut deiectū aquae. Quamuis audiam cuidam genti hanc vnam fuisse causam, urbem suam trāsfereendi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi vox auocare videtur, quā crepitus.

Illa

Illa enim animum abducit, hic tantum aures implet ac verberat. In ijs quae me sine auocatione circumstrepunt, esse das transcurrentes pono, & fabrum inquilinum, & ferrarium vicinum, aut hunc qui ad metam sudantem rubas experitur & tibias, nec cantat, sed exclamat. Etiam molestior est mihi sonus, qui intermittitur subinde, quam qui continuatur. Sed iam me sic ad omnia ista duravi, ut audire vel paulatim possim, voce acerbissima remigibus modos dantem. Animum enim cogo sibi intentum esse, nec auocari ad externa. omnia licet foris resonent, dum intus nihil tumultus sit, dum inter se non rixentur cupiditas & timor, dum auaritia luxuriaque non dissideant, nec altera alteram vexet. Nam quid prodest totius regionis silentium, si affectus fremunt?

Omnia noctis erant, placida composita quiete.

Falsum est, nulla placida quies est, nisi quam ratio composuit. Nox exhibet molestiam non tollit, & solitudines mutat. Nam dormientium quoque insomnia tam turbulenta sunt, quam dies. Illa tranquillitas vera est, in quam bona mens explicatur. Aspice illum, cui somnus laxae domus silentio quaeritur, cuius aures ne quis agitet sonus, omnis feruorum turba conticuit, & suspensum, accedentium propius, vestigium ponitur. Huc nempe verfat atque illuc, somnum inter aegritudines leuem captans: quae non audit, audisse se queritur. Quid in causa putas esse? animus illi obstreperit: hic placandus est, huius cōpescenda est seditio: quem non est quod existimes placidum, si iacet corpus. Interdū quies iniqua est. Et ideo ad rerum actus excitandi, ac tractatione bonarum artium occupandi sumus, quoties nos male habet inertia sui impatiens. Magni imperatores cum male parere militem vident, aliquo labore compescunt, & expeditionibus detinent. Nunquam vacat lasciuire districtis: nihilque tam certum est quam otij vitia negotio discuti. Saepe videmur taedio rerum ciuiliū, & infelicitate atque ingratae stationis penitentia fecerisse: tamen in illa latebra, in quam nos timor & lassitudo coniecit, interdum crudeliter ambitio. Non enim excisa desijt, sed fatigata, aut etiam abiecta, rebus parum sibi cedentibus. Idem de luxuria dico, quae videtur aliquando cessisse: deinde frugalitatem professos sollicitat, atque in media parsimonia voluptates non damnatas, sed relictas petit: & quidem eo vehementius, quo occultius. Omnia enim vitia in aperto leuiora sunt: morbi quoque tunc ad sanitatem inclinant, cum ex abdito erumpunt, ac vim suam proferunt. Et auaritiam itaque & ambitionem, & cetera mala mentis humanae, tunc perniciosissima scias esse, cum simulata sanitate subsidunt. Otiosi videmur, & non sumus. Nam si bona fide sumus, si receptui cecinimus, si speciosa contempimus, ut paulo ante dicebam, nulla res nos auocabit, nullus hominum animusque concentus in rerum per cogitationes bonas, solidasque & iam certas. Leue illud ingenium, nec se adhuc reduxit in rorsus, quod ad vocem ex accidenti erigitur. Habet intus aliquid solitudinis, & concepti pauoris, quod illum curiosum facit, ut ait Virgilius noster:

Et me quem dudum non vlla iniecta mouebunt

Tela, nec aduerso glomerati ex agmine Graij,

Nunc omnes terrent auras, sonus excitat omnis

Suspensum, & pariter comitique onerique timentem.

Prior ille sapiens est, quae non tela vibrantia, non arietata inter se arma agminis densi, non urbis impulsa fragor terreat. Hic alter imperitus est, rebus suis timens, ad omnem crepitum expauescens, quem una quaelibet uox pro fremitu accepta deiecit, quem motus leuissimi exanimant. Timidum illum sarcinae faciunt. Quemcunque ex istis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa portantibus, uidebis illum comitique onerique timentem. Tunc ergo te scito esse compositum, cum ad te nullus clamor pertinebit: cum te nulla uox tibi excutiet: non si blandietur, non si minabitur, non si inani sono uaria circumstrepet. Quid ergo? non aliquando commodius est, carere conuicio? fateor. Itaque ego ex hoc loco migrabo, sed experiri & exercere me uolui. Quid necesse est diutius torqueri: cum tam facile remedium Vlaxis socijs etiam aduersus Sirenas inuenerit?

Epistola LVIII.

Cum Baijs deberem Neapolim reperere, facile credidi tempestatem esse, ne iterum nauem experirer, sed tantum luti tota uia fuit, ut possem uideri nihilominus nauigasse. Torum athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit. A ceromate nos haphe excepit in Crypta Neapolitana. Nihil illo carere longius, nihil illis faucibus obscurius, quae nobis praestant, non ut per tenebras videamus, sed ut ipsas. Ceterum etiam si locus haberet lucem, puluis auferret, in aperto quoque res grauis & molesta: quid illuc, ubi in se uolutatur, & cum sine ullo spiramento sit inclusus, in ipsos a quibus incitatus est recidit? Duo incommoda inter se contraria simul pertulimus, eadem uia, eodem die, & luto, & puluere laborauimus. Aliquid tamen mihi illa obscuritas, quod cogitarem dedit. Sensi quendam ictum animi, & sine metu mutationem, quam insolitae rei nouitas simul ac foeditas fecerat. Non de me nunc tecum loquor, qui multum ab homine tolerabili, ne dum a perfecto absum, sed de illo in quem ius fortuna perdidit: huius quoque ferietur animus, mutabitur color. Quaedam enim sunt, mi Lucili, quae nulla uirtus effugere potest: admonet illam natura mortalitatis suae. Itaque & uultum adducet ad tristitiam, & inhorrescet ad subita, & caligabit, si vastam altitudinem in crepidine eius constitutus despexerit. Non est hic timor, sed naturalis affectio inexpugnabilis rationi. Itaque fortes quidam & paratissimi fundere suum sanguinem, alienum videre non possunt: quidam ad uulneris noui quidam ad ueteris & purulenti tractationem inspectionemque concidunt & linquuntur animo: alij gladium facilius recipiunt, quam uident.

uident. Sensi ergo (ut dicebam) quandam non quidem perturbationem, sed mutationem. Rursus ad primum conspectum redditae lucis alacritas incogitata redijt & iniussa. Illud deinde mecum loqui coepi, quam inepte quaedam magis ac minus timeremus, cum omnium idem finis esset. Quid enim interest, utrum supra aliquem uigilium ruat, an mons, an turris? Nil inuenies. Erunt tamen qui hanc ruinam magis timeant, quamuis utraque mortifera aequae sit. Adeo non effectus, sed efficiuntia timor spectat. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui existimant animam hominis magno pondere extricti permeare non posse, & statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber. Ego uero non facio. Qui hoc dicunt, uidentur mihi errare. Quemadmodum flamma non potest opprimi: nam circa id diffugit, quo vrgetur: quemadmodum aer uerberare aut ictu non laeditur, nec scinditur quidem, sed circa id cui celsit refunditur: sic animus qui ex tenuissimo constat, deprehendi non potest, nec intra corpus affligi: sed beneficio subtilitatis suae per ipsa quibus premitur, erumpit. Quomodo fulmini etiam cum laucissime percussit ac fulsit, per exiguum foramen est reditus: sic animo qui adhuc tenuior est igne, per omne corpus fuga est. Itaque de illo quaerendum est, an possit immortalis esse. Hoc quidem certum habet, si superstes est corpori, propter hoc illum nullo genere posse perire, propter quod non perit: quoniam nulla immortalitas cum exceptione est, nec quicquam noxium aeterno est.

Epistola LVIII.

Quanta uerborum nobis paupertas, immo egestas sit, nunquam magis quam hodierno die intellexi. Mille res inciderunt, cum forte de Platone loqueremur, quae nomina desiderarent, nec haberent: quaedam uero cum habuissent, fastidio nostro perdidissent. Quis autem ferat in egestate fastidium? Hunc quem Graeci oestrum uocant, pecora peragentem, & totis saltibus dissipantem, alium nostri uocabant. hoc Virgilio licet credas.

Et lucum Silari iuxta ilicibusque uidentem.

Plurimum Alburnum uoluitans, cui nomen asilo

Romanum est, oestrum Graeci uertere uocantes,

Asper, acerba sonans, quo tota exterrita siluis

Diffugiunt armenta. ----

Puto intelligi istud uerbum interisse. Ne te longe differam, quaedam simplicia in usu erant, sicut cerne ferro inter se dicebant. Idem Virgilius hoc probabit tibi.

---- Stupet ipse Latinus,

Ingenis genitos diuersis partibus orbis

Inter se coisse uiros, & cernere ferro.

quod nunc decernere dicimus. Simplicis illius uerbi usus amissus est. Dicebant antiqui, si iussu, id est, si iussu. Hoc nolo mihi credas. sit fides Virgilio.

Cetera quaiussu iacuum manus inferat arma.

Non id ago nunc hac diligantia, ut ostendam quantum tempus apud grammaticum perdidit: sed ut ex hoc intelligas, quantum apud Ennium & Attium uerborum, litus occupauerit: cum apud hunc quoque, qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint. Quid, inquis, sibi ista uult praeparatio? quo spectat? Non celabo te. cupio, si fieri potest propitijs auribus tuis, essentiam dicere: sin minus, dicam & iratis. Ciceronem auctorem huius uerbi habeo, puto locupletem. Si recentiore quaeris, Fabianum, disertum & elegantem, orationis, etiam ad nostrum fastidium, nitidae. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicitur *uoluitans*, res necessaria, naturam, continens, fundamentum omnium? Rogo itaque permittas mihi hoc uerbo uti. nihilominus dabo operam ut ius à te datum parcissime exerceam: fortasse contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cum ecce id nullo modo Latine exprimere possim, propter quod linguae nostrae conuicium feci? Magis damnabis angustias Romanas, si scieris unam syllabam esse, quam mutare non possim. Quae haec sit, quaeris? *uoluitans*. Duri tibi uidebor ingenij: in medio positum esse: posse sic transferri, ut dicam, Quod est. Sed multum interesse uideo, cogor uerbum pro uocabulo ponere. Sed id si necesse est, ponam, Quod est. Sex modis hoc à Platone dici, amicus noster homo eruditissimus hodierno die dicebat. Omnes tibi exponam, si ante indicauero, esse aliquod genus. Nunc enim primum illud genus quaerimus, ex quo ceterae species suspensae sunt, à quo nascitur omnis diuisio, quo uniuersa comprehensa sunt. Inuenietur autem, si coeperimus singula retro legere. sic enim perducemur ad primum. Homo species est, ut Aristoteles ait. Equus species est, canis species, ergo commune aliquod quaerendum est his omnibus uinculum, quod illa complectatur, & sub se habeat. Hoc quid est? animal. Ergo genus esse coepit omnium horum, quae modo retuli, hominis, equi, canis, animal. Sed sunt quaedam quae animam habent, nec sunt animalia. Placet enim satis & arbutis animam inesse. Itaque & uiuere illa, & mori dicimus. Ergo animantia superiorem tenebunt locum, quia & animalia in hac forma sunt, & fata. Quaedam anima carent, ut saxa. Itaque aliquid erit animantibus, antiquius, scilicet corpori, hoc sic diuidam, ut dicam corpora omnia aut animata esse, aut inanima. Etiamnum est aliquid superius: quam corpus. Dicimus enim quaedam corporalia esse, quaedam incorporalia. Quid ergo erit ex quo haec diducantur? Illud cui nomen modo parum proprium imposuimus, Quod est. Sic enim in species secabitur, ut dicamus: Quod est aut corporale est, aut incorporale. Hoc ergo genus est primum & antiquissimum, & ut ita dicam, generale. Cetera genera quidem sunt, sed specialia, tanquam homo genus est. Habet

bet enim in se nationum species, Graecos, Romanos, Parthos: colorum, albos, nigros, flauos: habet singulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaque qua multa continet, in genus cadit: qua sub alio est, in speciem. Illud genus quod est generale, supra se nihil habet initium rerum est. omnia sub illo sunt. Stoici volunt superponere huic etiam aliud genus magis principale: de quo statim dicam, si prius illud genus, de quo locutus sum, merito primum poni docuero, cum sit rerum omnium capax. Quod est, in has species diuido, ut sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quomodo diuido? ut dicam aut animantia sunt, aut inanima. Rursus animantia quemadmodum diuido? ut dicam, quaedam animi habent, quaedam tantum animam: aut sic: quaedam impetum habent, incedunt, transeunt: quaedam solo affixa, radicibus aluntur & crescunt. Rursus animalia in quas species feci? aut mortalia sunt, aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam videtur: sed quare videatur, subijciam. In rerum (inquunt) natura quaedam sunt, quaedam non sunt. Et haec autem quae non sunt, rerum natura complectitur, quae animo succurrunt, tanquam Centauri, Gigantes, & quicquid aliud falsa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem coepit, quamuis non habeat substantiam. Nunc ad id quod tibi promisi, reuertor, quomodo quaecunque sunt, in sex modos Plato partiatur. Primum illud quod est, nec visu nec tactu, nec vilo sensu comprehenditur: cogitabile est: quod generaliter est: tanquam homo generalis sub oculos non venit, sed specialis venit, ut Cicero & Cato. Animal non videtur, sed cogitatur: videtur autem species eius, equus & canis. Secundum ex his quae sunt, ponit Plato, quod eminent & exuperat omnia. Hoc ait per excellentiam esse, ut poeta communiter dicitur. omnibus enim versus facientibus, hoc nomen est. sed iam apud Graecos in vnius notam cessit. Homerum intelligas, cum audieris poetam. Quid ergo hoc est? Deus scilicet maior ac potentior cunctis. Tertium genus est eorum quae proprie sunt: innumerabilia haec sunt, sed extra nostrum posita conspectum. Quae sunt, interrogas? Propria Platonis supplex est. Ideas vocat, ex quibus omnia quae sunt, & ad quas cuncta formantur. Hae immortales, immutabiles, inuolabiles sunt. Quid sit Idea, id est, quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum quae natura sunt exemplar aeternum. Adijciam definitionem interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere. exemplar picturae te habeo, ex quo caput aliquem habitum mens quem operi suo imponat. Ita illa quae me docet & instruit facies, a qua petitur imitatio, Idea est. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum, hominum, piscium, arborum: ad quae quodcunque fieri ab illa debet exprimitur. Quartum locum habet *idea*. Quid sit hoc *idea*, attendas oportet: & Platoni imputes, non mihi, hanc rerum difficultatem. Nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paulo ante pictoris imagine utebar. Ille cum redere Virgilium coloribus vellet, ipsum intuebatur: Idea erat Virgilij facies, futuri operis exemplar: ex hac quod artifex trahit, & operi suo imposuit, *idea* est. Quid intersit, quaeris? alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumpta, & operi imposita. Alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem statua: haec est Idos, Habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex, statuum figuravit: haec Idea est. Etiamnum aliam desideras distinctionem? Idos in opere est: Idea extra opus: nec tantum extra opus est, sed ante opus. Quintum genus est eorum quae communiter sunt: haec incipiunt ad nos pertinere: hic sunt omnia, homines, pecora, res. Sextum genus eorum est quae quasi sunt, tanquam inane, tanquam tempus. Quaecunque videmus ac tangimus, Plato in illis non numerat, quae esse proprie putat. Fluunt enim, & assidua diminutione atque adiectione sunt. Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit iuuenis. Nemo est mane, qui fuit pridie. Corpora nostra rapiuntur fluminum more, quicquid vides currit cum tempore. Nihil ex his quae videmus, manet. Ego ipse dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est quod ait Heraclitus: In idem flumen bis non descendimus. Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est. Hoc in amne manifestius est, quam in homine. Sed nos quoque non minus velox cursus praetererit: & ideo admiror dementiae nostram, quod tantopere amamus rem fugacissimam, corpus, timemusque ne quando moriamur: cum omne momentum, mors prioris habitus sit. Vis tu timere, ne semel fiat quod quotidie fit? De homine dixi fluida materia & caduca, & omnibus obnoxia casibus. Mundus quoque, aeterna res & inuisa, mutatur, nec idem manet. Quamuis enim omnia in se habeat quae habuit, aliter habet quam habuit, ordinem mutat. Quid, inquis, ista subtilitas mihi proderit? si me interrogas, nihil. Sed quemadmodum ille caelator oculos diu intentos ac fatigatos, remittit atque auocat, & ut dici solet, pascit: sic nos animum aliquando debemus relaxare, & quibusdam oblecta mentis reficere. sed ipsa oblectamenta opera sunt: ex his quoque si obseruaueris, inuenies, quod possit fieri salutare. Hoc ego, mi Lucili, soleo facere: ex omni vacatione, etiam si a philosophia longissime auersa est, eruere aliquid conor, & vtile efficere. Quid de istis capiam, quae modo tractauimus, remotis a reformatione morum? Quomodo meliorem me facere Ideae Platonicae possunt? Quid ex istis traham, quod cupiditates meas comprimam? vel hoc ipsum, quod omnia ista quae sensibus seruiunt, quae nos accendunt & irritant, negat Plato ex ijs esse quae vere sint. Igitur ista imaginaria sunt, & ad tempus aliquam faciem ferunt. nihil horum stabile nec solidum est, & nos tamen cupimus tanquam aut semper futura aut semper habituri. imbecilli fluidique per intervalla consistimus. Mittamus animum ad illa quae aeterna sunt: miremur in sublime volitantes rerum omnium formas, Deumque inter illa versantem & prouidentem, quemadmodum quae immortalia facere non possunt, quia materia prohibebat, defendat a morte, ac ratione vitium corporis vincat. Manent enim cuncta, non quia aeterna sunt, sed quia defenduntur cura regentis. Immortalia tutore non egent. Haec conferuat artifex, fragilitatem materiae vi sua vincens. Con-

temna-

temnamus omnia, quae adeo pretiosa non sunt, ut an sint omnino, dubium sit. Illud simul cogitemus, si mundum ipsum non minus mortalem, quam nos sumus, prouidentia periculis eximit, posse tandem aliquatenus nostra quoque prouidentia longiorem prorogari huic corpusculo moram, si voluptates, quibus pars maior perit, potuerimus regere & coercere. Plato ipse ad senectutem se diligentia pertulit. Erat quidem corpus validum ac forte sortitus, & illi nomen latitudo pectoris fecerat: sed navigationes ac pericula multum detraxerunt viribus: parsimonia tamen, & eorum quae auditatem euocant modus, & diligens sui tutela, perduxit illum ad senectutem, multis prohibentibus causis. Nam hoc scis, puto, Platoni diligentiae suae beneficio contigisse, quod natali suo decessit, & annum vnum atque octogesimum impleuit, sine vlla deductione. Ideo Magi, qui forte Athenis erant, immolauerunt defuncto, amplioris fuisse sortis quam humanae rati, quia consummasset perfectissimum numerum, quem nouem nouies multiplicata componunt. Non dubito, quin paratus esset paucos dies ex ista summa & sacrificium remittere. Potest frugalitas producere senectutem: quam ut non puto concupiscendam, ita ne recusandam quidem. Iucundum est esse secum quam diutissime, cum quis se digni quo fruatur; effecit. Itaque de isto feremus sententiam, an oporteat fastidire senectutis extrema, & finem non opperiri, sed manufacere. Prope est a timente, qui fatum segnis expectat: sicut ille ultra modum deditus vino est, qui amphoram exsiccat, & facem quoque exforbet. De hoc tamen quaeremus, pars vitae, & vtrum faex vitae haec sit, an liquidissimum ac purissimum quiddam: si modo mens sine iniuria est, & integrum sensus animum iuuant, nec defectum & praemortuum corpus est. Plurimum enim refert, vitam aliquis extendat, an mortem. At si inutile ministerijs est corpus, quid ni oporteat e ducere animum laborantem? & fortasse paulo ante quam debet, faciendum est, ne cum fieri debeat, facere non possis: & cum maius periculum sit male viuendi, quam cito moriendi, stultus est qui non exigi temporis mercede, magnae rei aleam redimit. Paucos longissima senectus ad mortem sine iniuria pertulit. Multis iners vita sine usu iacuit sui. Quanto deinde crudelius iudicas, aliquid ex vita perdidisse, quamuis finienda? Noli me inuitus audire, tanquam ad te iam pertineat ista sententia: sed quid dicam aestima. Non relinquam senectutem, si me totum mihi referuabit: totum autem ab illa parte meliore. At si coeperit concutere mentem, si partes eius conuellere, si mihi non vitam reliquerit, sed animam: profugiam ex aedificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiam, dumtaxat sanabilem, nec officientem animo: non afferam mihi manus propter dolorem. sic mori vinci est. Hunc tamen si sciero perpetuo mihi esse patientum: exibo non propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est ad omne propter quod viuatur. Imbecillus est & ignauus, qui propter dolorem moritur: stultus, qui doloris causa viuat. Sed in longum exeo. Est praeterea materia quae ducere diem possit. Et quomodo sine vitae imponere poterit, qui epistolae non potest: Vale ergo: quod libentius quam mortis meras lecturus es.

Epistola LIX.

Magnam ex epistola tua percepi voluptatem: permittite enim mihi, uti verbis publicis, nec illa ad si gnificationem Stoicam reuoca. Vitium esse voluptatem credimus. Sit sane: ponere tamen illam solemus ad demonstrandam animi hilarem affectionem. Scio, inquam, & voluptatem (si ad nostrum album verba dirigitur) rem infamem esse, & gaudium nisi sapienti non contingere. Est enim animi elatio, suis bonis viribusque fidentis. vulgo tamen sic loquimur, ut dicamus, magnum gaudium nos esse illius consulatu, aut ex nuptijs, aut ex parte vxoris, percepisse: quae adeo non sunt gaudia, ut saepe initia futurae tristitiae sint. Gaudio autem iunctum est, non desinere, nec in contraria verti. Itaque cum dicit Virgilius noster: Et mala mentis gaudia; diserte quidem dicit, sed parum proprie: nullum enim malum gaudium est. Voluptatibus hoc nomen imposuit, & quod voluit, expressit: significauit enim homines, malo suo laetos. tamen ego non immerito dixeram, cepisse me magnam ex epistola tua voluptatem. Quamuis enim ex iusta causa imperitus homo gaudeat, tamen affectum eius impotentem, & in diuersa statim inclinaturum, voluptatem voco, opinione falsi boni motam, immoderatam & immodicam. Sed ut ad propositum reuertar, audi quid me in epistola tua delectauerit. habes verba in potestate. non effert te oratio, nec longius quam destinaisti, trahit. Multi sunt, qui ad id quod non proposuerant scribere, aliquis verbi decore placentis vocentur; quod tibi non euenit: pressa sunt omnia, & rei aptata. Loqueris quantum vis, & plus significas quam loqueris. Hoc maioris rei indicium est. apparet animum quoque nihil habere superuacui, nihil tumidi. Inuenio tamen translationes verborum, ut non temerarias, ita non indecoras, ut quae periculum sui fecerint. Inuenio imagines: quibus si quis nos uti vetat, & poetis illas solis iudicat esse concessas, neminem mihi videtur ex antiquis legisse, apud quos nondum captabatur plausibilis oratio. Illi qui simpliciter & demonstrandae rei causa eloquebantur, parabolis referti sunt: quas existimo necessarias, non ex eadem causa qua poetis, sed ut imbecillitatis nostrae adminicula sint, & ut discitentem & audientem in rem praesentem adducant. Sextum ecce cum maxime lego, vtrum acre, Graecis verbis, Romanis moribus philosophantem, mouit me imago ab illo posita: ire quadrato agmine exercitum, ubi hostis ab omni parte suspectus est, pugnae paratum. Idem, inquit, sapiens facere debet: omnes virtutes suas vndique expandat, ut vbicumque infesti aliquid oritur, illic parata praesidia sint, & ad nutum regentis sine tumultu respondeant: quod in exercitibus his, quos imperatores magni ordinant, fieri videmus, ut imperium ducis simul omnes copiae sentiant, sic dispositae, ut signum ab uno datum, peditem simul equitemque percurrat: hoc aliquanto magis necessarium esse nobis, Sextus ait.

Illi

Illi enim saepe hostem timere sine causa, tutissimumque illis iter, quod suspicissimum fuit. Nil stultitia pacatum habet. Tam superne illi metus est, quam infra. Vtrunque trepidat latus. Sequuntur pericula & occurrunt, ad omnia pauet. im parata est, & ipsis terretur auxilijs. Sapiens autem ad omnem incursum manitus & intentus, non si paupertas, non si luctus, non si ignominia, non si dolor impetum faciat, pedem referet. Interitus & contra illa ibit, & inter illa. Nos multa alligant, multa debilitant: diu in istis vitijs iacuumus. elui difficile est. Non enim inquinati sumus, sed infecti. he ab alia imagine ad aliam transeamus, hoc queram, quod mecum saepe dispicio, quid ita nos stultitia tam pertinaciter teneat. Primo quia non fortiter illam repellimus: nec toto ad salutem impetu nitimur: deinde quia illa quae a sapientibus viris reperta sunt, non satis credimus, nec apertis pectoribus haurimus, leuiterque tam magnae rei insistimus. Quemadmodum autem potest aliquis, quantum satis sit, aduersus vitia discere, qui quantum a vitijs vacat, discit? Nemo nostrum in altum descendit. summa tantum decerpimus: & exiguum temporis impendisse philosophiae, satis abundeque occupatis fuit. Illud praecipue impedit, quod cito nobis placemus: si inuenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos agnoscimus. Nec sumus modica laudatione contenti: quicquid in nos adulatio sine pudore cogessit, tanquam debitum prendimus: optimos nos esse, sapientissimos affirmantibus assentimur, cum sciamus illos saepe mentiri. Adeoque in dulgemus nobis, vt laudari velimus in id, cui contraria cummaxime facimus. Mirissimum ille se in ipsis supplicijs audit, in rapinis liberalissimum, in ebrietatibus ac libinibus temperantissimum. Sequitur itaque, vt ideo mutari nolimus, quia nos optimos esse credimus. Alexander cum iam in India vagaretur & gentes ne finitimis quidem satis notas, bello vastaret, in obsidione cuiusdam vrbs dum circuit muros, & dum imbecillissima moenium quaerit, sagitta ictus, diu perferere, & incepta agere perseverauit. Deinde cum, represso sanguine, sicci vulneris dolor cresceret, & crus equo suspensum paulatim obrorpuisset, coactus abstinere, Omnes, inquit, iurant me Iouis esse filium, sed vulnus hoc hominem esse me clamat. Idem nos faciamus: cum pro sua quenque portione adulatio infatuat, dicamus: Vos quidem me dicitis prudentem esse. Ego autem video quam multa inutilia concupiscam, nocitura optem. ne hoc quidem intelligo, quod animalibus fatietas monstrat, quis cibo debeat esse, quis potioni modus: quantum capiam adhuc nescio. iam docebo, quemadmodum intelligas te non esse sapientem. Sapiens ille est, qui plenus gaudio, hilaris & placidus, inconcussus, cum dijs ex pari viuit. Nunc ipse te consule: si nunquam maestus es, nulla spes animum tuum futuri expectatione sollicitat, si per dies noctesque par & aequalis animi tenor erecti & placentis sibi, est, peruenisti ad humani boni summam. Sed si appetus voluptates, & vndique, & omnes, scito tantum tibi ex sapientia, quantum ex gaudio deesse. ad hoc capis peruenire, sed erras, qui inter diuitias illuc venturum esse te speras. Inter honores gaudium, id est, inter sollicitudines quaeris? Ista quae sic petis, tanquam datura laetitiam ac voluptatem, causae dolorum sunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium: sed vnde stabile magnumque consequantur, ignorant. Ille ex concubinijs & luxuria. Ille ex ambitione, & circumfusa clientium turba. Ille ex amica, alius ex studiorum liberalium vana ostentatione, & nihil sanantibus litteris. Omnes istos oblectamenta fallacia & breuia decipiunt, sicut ebrietas, quae vnus horae hilarem insaniam, longi temporis taedio pensat: sicut plausus & acclamationis secundae fauor, qui magna sollicitudine & partus est, & expiandus. Hoc ergo cogita, hunc esse sapientiae effectum, gaudij aequalitatem. Talis est sapientis animus, qualis mundi status super lunam. Semper illic serenum est. Habes ergo, quare velis sapiens esse, quia nunquam sine gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex virtutum conscientia. Non potest gaudere, nisi fortis, nisi iustus, nisi temperans. Quid ergo, inquis? stulti ac mali non gaudent? Non magis quam praedam nacti leones. Cum fatigauerunt se vino & libidinibus, cum illos nox inter vina defecit, cum voluptates angusto corpori vltra quam capiebat ingestae suppurare coeperunt, tunc exclamant miseri Virgilianum illum versum,

Namque vi supremam falsa inter gaudia noctem

Egerimus nostri.

Omnem luxuriosi noctem inter falsa gaudia, & quidem tanquam supremam, agunt. Illud gaudium, quod deos deorumque aemulos sequitur, non interruptitur, non definit, desineret, si sumptum esset aliunde. Sed quia non est alieni muneris, nec arbitrij quidem alieni est. Quod non dedit fortuna, non eripit.

Epistola LX.

QVeror, litigo, irascor. Etiamnum optas quod tibi optauit nutrix tua, aut paedagogus, aut mater. Nondum intelligis, quantum mali optauerint. O quam inimica nobis sunt vota nostrorum, eo quidem inimiciora; quo cessere felicitas. iam non admior, si omnia nos a prima pueritia mala sequuntur. inter execrationes pariter creuimus. Exaudiant dii quandoque nostram vocem gratuitam. Quousque poscemus aliquid Deos, quasi nondum ipsi alere nos possimus? Quam diu rationibus implebimus magnarum vrbiu campos? quam diu nobis populus metet? quam diu vnus mensae frumentum multa nauigia, & quidem non ex vno mari, subuehent? Taurus paucissimorum ingerum pascuis impletur: vna silua elephantis pluribus sufficit: homo & terra pascitur, & mari. Quid ergo? tam insatiabile nobis natura aliquid dedit, cum tam modica corpora dedisset, ut vastissimorum edacissimorumque animalium auiditatem vinceremus? Minime. Quantulum est enim quod naturae datur? Paruo illa dimittitur. Non fames nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. Hos itaque (vt ait Sallustius) ventri oboe-dientes, animalium loco numeremus, non hominum: quosdam vero ne animalium quidem sed mortuorum.

tuorum. Viuit is, qui se vititur. Qui vero latitant & torpent, sic in domo sunt, quasi in conditio. Horum licet in limine ipso nomen marmoris inscribas, mortem suam antecesserunt.

Epistola LXI.

Definamus quod volumus velle. Ego certe id ago senex, ne videat eadem velle, quae puer voluit. In hoc vnum eunt dies, in hoc noctes: hoc opus meum est, haec cogitatio, imponere veteribus malis finem. Id ago, vt mihi instar totius vitae, sit dies. Nec mehercules tanquam vltimum rapio, sed sic illum aspicio, tanquam esse vel vltimus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tanquam cummaxime scribentem mors euocatura sit. Paratus exire sum, & ideo fruor vita: quia quam diu futurum hoc sit, minimi pendo. Ante senectutem curauit, vt bene viuerem: in senectute, vt bene moriar. Bene autem mori, est libenter mori. Da operam, ne quid vnquam inuitus facias, quicquid necesse est, futurum est. Repugnanti, non volenti necessitas est: in volente necessitas non est. Ita dico, qui imperia libens excipit, partem acerbissimam seruitutis effugit, facere quod nolit. Non qui iussus aliquid facit, miser est: sed qui inuitus facit, Itaque sic animum componamus, vt quicquid res exiget id velimus, & in primis finem nostri sine tristitia cogitemus: ante ad mortem quam ad vitam praeparandi sumus. Satis instructa vita est: sed nos instrumentorum eius auidi sumus. Deesse nobis aliquid videtur, & semper videbitur. Vt satis vixerimus, nec anni nec dies faciunt, sed animus. Vixi, Lucili carissime, quantum satis erat: mortem plenus expecto.

Epistola LXII.

Mentiuntur, qui sibi obistere ad studia liberalia turbam negotiorum uideri uolunt. Simulant occupationes, & augent, & ipsi se occupant. Vaco, mi Lucili, uaco: & ubicunque sum, meus sum. Rebus enim non me trado, sed commodo: nec confector perdendi temporis causas: & quocunque constiti loco, ibi cogitationes meas tracto, & aliquid in animo salutare uerso. Cum me amicis dedi, non tamen mihi abduco: nec cum illis moror quibus me tempus aliquod congregauit, aut causa ex officio nata, sed cum optimo quoque. sum: ad illos in quocunque loco, in quocunque saeculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium, uirorum optimum, mecum circumfero, & relicti conchyliatis, cum illo seminudo loquor, illum admiror. Quid ni admirer? nidi nihil ei deesse. Contemnere omnia aliquis potest: omnia habere nemo potest. Breuissima ad diuitias per contemptum diuitiarum uia est. Demetrius autem noster sic uiuit, non tanquam contempserit omnia, sed tanquam alijs habenda permiserit.

Epistola LXIII.

Molestes fers decessisse Flaccum, amicum tuum: plus tamen aequo dolere te nolo. Illud, ut non doleas, uix audeo exigere: recte esse melius scio. Sed cui ista firmitas animi continget, nisi iam inultum supra fortunam elato? Illum quoque ista res uellicabit, sed tantum uellicabit. Nobis autem ignosci potest prolapsus ad lacrimas, si non nimiae decurrerunt, si ipsi illas repressimus. Nec sicci sint oculi amisso amico, nec fluant. Lacrimandum est, non plorandum. Duram tibi legem uideor ponere: cum poetarum Graecorum maximus ius flendi dederit in unum dumtaxat diem: cum dixerit, etiam Nioben de cibo cogitasse. Quaeis unde sint lamentationes, unde immodici fletus? Per lacrimas argumenta desiderij quaerimus: & dolorem non sequimur, sed ostendimus. Nemo tristis sibi est. O infelicem stultitiam. Est aliqua & doloris ambitio. Quid ergo? Inquis, obliuiscar amici? Breuem illi apud te memoriam promittis, si cum dolore mansura est. iam istam frontem ad risum quaelibet fortuita res transferet. Non differo in longius tempus, quo desiderium omne mulcet, quo etiam acerrimi luctus residunt. Cum primum te oblerare desieris, imago ista tristitiae discedet. Nunc ipse custodis dolorem tuum, sed custodienti quoque elabatur: eoq. citius, quo est acrior, definit. Id agamus, vt iucunda fiat nobis amissorum recordatio. Ne moribenter ad id redit, quod non sine tormento cogitaturus est. Si tamen illud fieri necesse est, ut cum aliquo nobis morsu, amissorum quos amauimus nomen occurrat, hic quoque morsus habet suam uoluptatem. Nam, ut dicere solebat Attalus noster: Sic amicorum defunctorum memoria iucunda est, quomodo in uino nimis ueteri ipsa nos amaritudo delectat: quomodo poma quaedam sunt suauiter aspera: cum uero interuenit spatium, omne quod angebat extinguitur, & pura ad nos uoluptas uenit. Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placenta frui est: eorum qui fuerint retractatio, non sine acerbitate quadam iuuat. Quis autem negauerit, haec acria quoque, & habentia austeritatis aliquid, stomachum excitare? Ego non idem sentio: mihi amicorum defunctorum cogitatio, dulcis ac blanda est. habui enim illos tanquam amissurus: amisi tanquam habeam. Fac ergo mi Lucili, quod tuam aequitatem decet. Define beneficium naturae male interpretari, abstulisti, sed dedit. Ideo amicis auide fruamur, quia, quamdiu contingere hoc possit incertum est. Cogitemus quam saepe illos reliquerimus, in aliquam peregrinationem longinquam exituri: quam saepe eodem morantes loco, non uiderimus, intelligemus plus nos temporis perdidisse in uiuis. Eeras autem hos, qui cum negligentissime amicos habeant, miserissime lugent: nec amant quemquam, nisi quum perdididerunt. Ideoque uiae effusius maerent, quia ueretur ne dubiū sit an amauerint. sera indicia affectus sui quaerunt. Si alios habemus amicos, male de his & meremur & existimamus: quia parum valent in vnus elati solatium: si non habemus, inaiorem ipsi nobis iniuriam fecimus, quam a fortuna accepimus. Illa vnum abstulit: nos quenquam non fecimus. Deinde ne vnum quidem amauit, qui plus quam vnum amare non potuit. Si quis despoliatus, amissa vnica tunica, complorare se malit, quam circumspicere: quomodo frigus effugiat, & aliquid inueniat.

K quo

quo tegat scapulas, nonne tibi videatur stultissimus? Quem amabas, extulisti. quare quem ames. Satius est amicum reparare, quam flere. Scio percritum iam hoc esse quod adiecturus sum. non tamen ideo praetermittam, quia ab omnibus dictum est. Finem dolendi etiam qui consilio non fecerat, tempore inuenit. Turpissimum autem est in homine prudente remedium maeroris, lassitudo maerendi. Malo relinquas dolorem, quam ab illo relinquaris, quam primum id facere desiste, quod, etiam si voles, diu facere non poteris. Annum feminis ad lugendum constituere maiores, non ut tamdiu lugerent, sed ne diutius: viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum. Quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis, vix retractis à rogo, vix à cadauere reuulsis, cui lacrimae in totam mentem durauerint: Nulla res citius in odium venit, quam dolor: qui recens, consolatorē inuenit, & aliquos ad se adducit: inueteratus vero deridetur. nec immerito. aut enim simulatus, aut stultus est. Haec tibi scribo, is qui Annaeum Serenum carissimum mihi tam immodice fleui, ut (quod minime velim) inter exempla sim eorum quos dolor vicit. hodie tamen factum meum damno, & intelligo maximam mihi causam sic lugendi fuisse, quod nunquam cogitaueram, mori eum ante me posse. Hoc vnum mihi occurrebat, minorem esse, & multo minorem: tamquam ordinem fata seruarent. Itaque assidue cogitemus, tam de nostra quam omnium quos diligimus, mortalitate. Tunc ego dicere debui: Minor est Serenus meus, quid ad rem pertinet? post me mori debet, sed ante me potest, quia non feci, imparatum subito fortuna percussit: nunc cogito omnia & mortalia esse, & incerta lege mortalia. Hodie fieri potest, quicquid vnam potest. Cogitemus ergo, Lucili carissime, cito nos eo peruenturos, quo illum peruenisse maeremus. Et fortasse (si modo sapientium vera fama est, recipitque nos locus aliquis) quem putamus perisse, praemiis est.

Epistola LXIII.

Visti heri nobiscum. Potes queri, si heri tantum: ideo adieci, nobiscum: mecum enim semper es. Interuenerant quidam amici, propter quos maior fumus fieret: non hic qui erumpere ex lautorum culinibus, & terrere vigiles solet: sed hic modicus, qui hospites venisse significaret. Varius nobis sermo fuit, ut in conuiuio, nullam rem usque ad exitum adducens, sed aliunde alio transiens. lectus est deinde liber Q. Sextij Patris, magni, si quid mihi credis, viri, & licet negent, Stoici. Quantum in illo, dii boni, vigoris est, quantum animi? hoc non in omnibus philosophis inuenies. Quorundam scripta clarum habent tantum nomen: cetera ex lingua sunt. Instituunt, disputant, cauillantur. Non faciunt animum, quia non habent. Cum legeris Sextium, dices: Viuit, viget, liber est, supra hominem est, dimittit in plenam ingentis fiduciae. In quacunque positione mentis sim, cum lego hunc (farebor tibi) libet omnes casus prouocare, libet exclamare. Quid cessas fortuna? congregere. paratum vides. Illius animū induo, qui quaerit vbi se experiatur, vbi virtutem suam ostendat:

Spumantemque dari pecora inter inertia votis

Optat aprum, aut fuluum descendere monte leonem.

Libet aliquid habere quod vincam, cuius patientia exerceat. Nam hoc quoque egregium Sextius habet, quod & ostendit tibi beatae vitae magnitudinem, & desperationem eius non facit. Scies illam esse in excelsis, sed volenti peritabilem. hoc quidem virtus tibi ipsa praestabit, ut illam admiretur, & tamen speres. mihi certe temporis multum auferre solet contemplatio ipsa sapientiae. Non aliter illam intueor obstupescens, quam ipsum interini mundum, quem saepe tanquam spectator nouus video. Veneror itaque inuenta sapientiae, inuentoresque. Adire tanquam multorum hereditatem iuauit. Mihi ista acquisita, mihi laborata sunt. Sed agamus bonum patrem familiae: faciamus ampliora quae accipimus. maior ista hereditas à me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis, multumque restabit: nec vili nato post mille saecula praeceludetur occasio aliquid adhuc adijciendi. Sed etiam si omnia à veteribus inuenta sunt: hoc semper nouum erit, usus, & inuentorum ab alijs scientia & dispositio. Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi. Non opus est mihi alia quaerere. haec tantum morbis & temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas oculorum conleuatur. hoc palpebrarum crassitudo tenuatur. hoc vis subita & humor auertitur. hoc acuitur visus. Teras ista oportet, & eligas tempus, adhibeas singulis modum. Animi remedia inuenta sunt ab antiquis: quomodo autem admoventur, aut quando, nostri operis est quaerere. Multi inegerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt. Suspiciendi tamen sunt, & ritu deorum colendi. Quidni ego magnorum virorum & imagines habeam, incantamenta animi, & natales celebrem? Quidni illos honoris causa semper appellem? Quam venerationem praceptoribus meis debeo, eandem illis praceptoribus generis humani, à quibus tanti boni initia fluxerunt. Si consulem videro aut praetorem, omnia quibus honor haberi solet, faciam, equo desiliam, caput adaperiam, semita cedam. Quid ergo? Marcum Catonem vtrumque, & Laelium Sapientem, & Socratem cum Platone, & Zenonem, Cleanthemque in animum meum sine dignatione summa recipiam? Ego vero illos veneror, & tantis nominibus semper assurgo.

Epistola LXV.

Hesternum diem diuisi cum mala valetudine: antemeridianum illa sibi vindicauit: postmeridianum mihi cessit. Itaque lectione primum tentavi animum. Deinde cum hanc recepisset, plus illi imperare ausus sum; immo permittere. aliquid scilicet, & quidem intentius, quam soleo, dum cum materia discendi contendere, & vinci nolo: donec interuenerunt amici, qui mihi vim afferrent, & tanquam aegrum inter-

perantem coercerent. In locum stili sermo successit: ex quo eam partem ad te perferam, quae in lite est: te arbitrum adegimus: plus negotij habes quam existimas. Triplex causa est, dicunt, ut scis, Stoici nostri, duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant: causam & materiam. Materia iacet iners, res ad omnia parata, cessatura, si nemo moueat. Causa autem, id est ratio, materiam format, & quocumque vult versat: ex illa varia opera producit. Esse debet ergo vnde aliquid fiat, deinde à quo fiat. hoc causa est, illud materia. Omnis ars imitatio est naturae: itaque quod de vniuerso dicebam, ad haec transfer quae ab homine faciendae sunt. Statua & materiam habuit, quae pateretur artificium: & artificem, qui materiae daret faciem. Ergo in statua materia aes fuit, causa artifex. Eadem condicio rerum omnium est. ex eo constat quod fit, & ex eo quod facit. Stoicis placet vnam causam esse, id quod facit. Causam Aristoteles putat tribus modis dici. Prima, inquit, causa est ipsa materia, sine qua nihil potest effici. Secunda opifex. Tertia forma, quae vnicuique operi imponitur, tanquam statuae. Nam hanc Aristoteles Idos vocat. Quarta quoque, inquit, his accedit, propositum totius operis. Quid sit hoc, aperiam. Aes prima statuae causa est: nunquam enim facta esset, nisi fuisset id ex quo ea funderetur, duceretur. Secunda causa artifex est: non potuisset enim aes illud in habitum statuae figurari, nisi accessissent peritae manus. Tertia causa est forma: neque enim statua ista Doryphoros aut Diadumenos vocaretur, nisi haec illi esset impressa facies. Quarta causa est: faciendi propositum: nam nisi hoc fuisset, facta non esset. Quid est propositum? quod inuitauit artificem, quod ille secutus fecit. Vel pecunia est hoc, si venditurus fabricauit: vel gloria, si laborauit in nomen, vel religio, si donum templo parauit. Ergo & haec causa est propter quam fit. An non putas inter causas facti operis numerandum, quo remoto factum non esset? His quintam Plato adijcit exemplar, quam ipse Ideam vocat: hoc est enim ad quod respiciens artifex, id quod destinabat, efficit. Nihil autem ad rem pertinet, vtrum foris habeat exemplar, ad quod referat oculos: an intus, quod sibi ipse concepit & posuit. Haec exemplaria rerum omnium Deus intra se habet, numerosque vniuersorum quae agenda sunt, & modos mente complexus est. plenus his figuris est, quas Plato Ideas appellat immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines quidem pereunt: ipsa autem humanitas ad quam homo effingitur, permanet, & hominibus laborantibus, interuentibus, illa nil patitur. Quinq. ergo causae sunt, ut Plato dicit: Id ex quo, id à quo, id ad quod, id propter quod. Nouissime id quod ex his est, tanquam in statua (quia de hac loqui coepimus) id ex quo, aes est: Id à quo, artifex est: Id quo, forma est, quae aptatur illi: Id ad quod, exemplar est, quod imitatur is qui facit: Id propter quod, faciendi propositum est. Id quod ex istis est, ipsa statua. Haec omnia mundus quoque (ut ait Plato) habet. Faciens: hic Deus est: ex quo fit, haec materia est: forma: haec est habitus, & ordo mundi quae videmus. Exemplar, scilicet ad quod Deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit propositum, propter quod fecit. Quaeris, quid sit propositum Deo? Bonitas. ita certe Plato ait. quae Deo faciendum mundum causa fuit: bonus est, bona fecit, bono nulla cuiusquam boni inuidia est. Fecit itaque, quam optimum potuit. Fer ergo iudex sententiam, & pronuntia, quis tibi verisimillimum videatur dicere, non quis verum dicat. Id enim tam supra nos est, quam ipsa veritas. Haec quae ab Aristotele & Platone ponitur, turba causarum, aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit. Nam si quocumque remoto quid effici non potest, id causam iudicant esse faciendi, pauca dixerunt. ponant inter causas tempus, nihil sine tempore potest fieri, ponant locum, si non fuerit vbi fiat aliquid, ne fiet quidem. ponant motum, nil sine hoc nec fit nec perit: nulla sine motu ars, nulla mutatio est. Sed nos nunc primam & generalem causam quaerimus. haec simplex esse debet. Nam & materia simplex est. Quaerimus, quid sit causa: Ratio faciens, id est, Deus. Ita enim quae, bona retuli, non sunt multae & singulae causae, sed ex vna pendunt, ex ea quae facit. Formam dicis causam esse: hanc imponit artifex operi. pars est, non causa. Exemplar quoque non est causa, sed instrumentum causae necessarium. Sic necessarium est exemplar artificis, quomodo scalprum, quomodo lima. sine his procedere ars non potest. non partes tamen haec artis, aut causae sunt. Propositum, inquit, artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, causa est. ut sit causa, non est efficiens causa, sed superueniens. Hae autem innumerabiles sunt. nos de causa quaerimus generali. Illud vero non pro solita ipsis subtilitate dixerunt, totum mundum & consummatum opus causam esse. multum enim interest inter opus & causam operis. Aut fer sententiam: aut (quod facilius in eiusmodi rebus est) nega tibi liquere, & nos reueri iube. Quid te, inquis, delectat tempus inter ista contere, quae tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abigunt? Ego quidem priora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus, & me prius scrutor. Deinde hunc mundum. Ne hoc quidem tempus, ut existimas, perdo. Ista enim omnia si non concidantur, nec in hanc subtilitatem inutiliter distrahantur, attollunt & leuant animum, qui graui sarcina pressus, explicari cupit, & reueri ad illa quorum fuit: Nam corpus hoc animi pondus ac poena est: premente illo vrgetur: in vinculis est, nisi accessit philosophia: & illum respirare rerum naturae spectaculo iussit, & à terrenis dimisit ad diuina. Haec libertas eius est, haec euagatio: subducit interim se custodiae in qua tenetur, & caelo reficitur. Quemadmodum artifices ex alicuius rei subtilioris intentione, quae oculis defatigat, si malignum & non praeclarum lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populi otium dedicata oculos libera luce delectant: sic animus in hoc tristi & obscuro domicilio clusus, quousque potest, apertum petit, & in rerum naturae contemplatione requiescit. Sapiens affectatorque sapientiae adhaeret quidem in corpore suo, sed optima sui parte abest, & cogitationes suas ad sublimia intendit, & velut sacramento rogatus, hoc quod viuunt si pendium putat, &

ita formatus est, ut illi nec amor vitae, nec odium sit, patiturque mortalia, quamuis sciat ampliora superesse. Interdices mihi inspectione rerum naturae, ac toto abductum rediges in partem? Ego non quaeram, quae sint initia vniuersorum, quis rerum formator, quis omnia in vna massa, & materia inerti conuoluta discreuerit? Non quaeram, quis sit artifex huius mundi, qua ratione tanta magnitudo in legem & ordinem venerit, quis sparsa collegerit, confusa distinxerit, nimia deformitate latentibus faciem diuiserit: unde lux tanta fundatur: ignis sit, an aliquid igne lucidius? Ego ista non quaeram? ego nesciam unde descenderim? semel haec mihi videnda sunt, an saepe? Nesciam quo hinc iturus sim? quae sedes expectet animam solutam legibus seruitutis humanae? Vetas me caelo interesse, id est, iubes me viuere capite demisso? Maior sum, & ad maiora genitus, quam ut mancipium sim mei corporis: quod equidem non aliter aspicio, quam vinculum libertati meae circumdatum. Hoc itaque oppono fortunae, in quo resistat: nec per illud ad me vllum transire vulnus sino. Quicquid in me potest iniuriam pati, hoc est in hoc obnoxio domicilio: animus liber habitat: nunquam me caro ista compellet ad merum, nunquam ad indignam bono simulationem, nunquam in honorem huius corpusculi mentiar. Cum visum fuerit, distraham cum illo societatem: & nunc tamen dum haeremus, non erimus aequis partibus socii: animus ad se omne ius ducet. Cōtempus corporis sui, certa libertas est. Ut ad propositum reuertar, huic libertati multum conferet & illa, de qua modo loquebamur, inspectio: Nempe vniuersa ex materia & ex Deo constant. Deus ista temperat, quae circumfusa rectorem sequuntur, & ducem. Potentius autem est quod facit, quod est Deus, quam materia patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in homine animus: quod est illic materia, id nobis corpus est. Seruiant ergo deteriora melioribus: fortes simus aduersus fortuita: non contremiscamus iniurias, non vulnera, non vincula, non egestatem. Mors quid est? aut finis est, aut transitus. nec desinere timeo, idem est enim quod non coepisse: nec transire: quia nusquam tam anguste ero.

Epistola LXVI.

Claranum condiscipulum meum vidi post multos annos: non puto expectas ut adijciam senem: sed mehercules viridem animo ac vigentem & cum corpusculo suo colluctantem. Inique enim se natura gessit, & talem animum male collocavit: aut fortasse voluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum ac beatissimum sub qualibet cute latere. Vicit tamen omnia impedimenta, & ad cetera contemnenda à contemptu sui venit. Errare mihi visus est qui dixit:

Gratior est pulchro veniens e corpore virius.

Nullo enim honestamento eget: ipsa & magnum sui decus est, & corpus suum consecrat. Certe Claranum nostrum coepi intueri: formosus mihi videtur, & tam rectus corpore quam est animo. Potest ex causa vix magnus exire: potest & ex deformi humilique corpusculo, formosus animus ac magnus. Quosdam itaque videtur mihi in hoc natura tales generare, ut approbet virtutem omni loco nasci. Si posset per se nudos edere animos, fecisset. nunc quod amplius est facit: quosdam enim edit corporibus impeditos, sed nihilominus perrumpentes obstantia. Claranus mihi uidetur in exemplar editus: ut scire possemus, non deformitate corporis foedari animum, sed pulchritudine animi corpus ornari. Quamuis autem paucissimos vna egerimus dies, tamen multi nobis sermones fuerunt, quos subinde egeram, & ad te mittam. Hoc primo die quaesitum est, quomodo possint paria bona esse, si triplex eorum condicio est. Quaedam (ut nostris videtur) prima bona sunt: tanquam gaudium, pax, salus patriae. Quaedam secunda, in materia infelici expressa: tanquam tormentorum patientia, & in morbo graui temperantia. Illa bona directo optamus nobis: haec, si necesse erit. Sunt adhuc tertia: tanquam modestus incessus & compositus, ac probus vultus, & conueniens prudēti viro gestus. Quomodo ista inter se paria esse possunt, cum alia optanda sint, alia auerfanda? Si volumus ista distinguere, ad primum reuertamur, & consideremus id quale sit. Animus intuens vera, peritus fugiendorum ac petendorum, non ex opinione, sed ex natura pretia rebus imponens, toti se inferens mundo, & in omnes eius actus contemplationem suam mittens, cogitationibus actionibusque intentus, ex aequo magnus ac vehemens, asperis blandisque pariter iniunctus, neutri se fortunae submitteus, supra omnia quae contingunt acciduntque eminens, pulcherrimus cum decore, cum uiribus sanus ac siccus, imperturbatus, intrepidus, quem nulla uis frangat, quem nec atollant fortuita, nec deprimant. Talis animi uirtus est, haec eius facies, si subinueni ueniat aspectum, & semel tota se ostendat. Ceterum multae eius species sunt, quae pro uitae uarietate & pro actionibus explicantur: nec minor sit aut maior ipsa. Decrescere enim summum bonum non potest, nec uirtuti ire retro licet: sed in alias atque alias qualitates conuertitur, ad rerum quas actura est habitum figurata: quicquid attingit, in similitudinem sui adducit & tinguit: actiones, amicitias, interdum dominos totas, quas intrauit disposuitque, condecorat: quicquid tractauit, id amabile, conspicuum, mirabile facit. Itaque vis eius & magnitudo ultra non potest surgere, quando incrementum maximo non est. Nihil inuenies rectius recto, non magis quam uerius uero, quam temperato temperatus. omnis in modo est uirtus. modus certa mensura est. Constantia non habet quo procedat, non magis quam fiducia, aut ueritas, aut fides. Quid accedere perfecto potest? Nihil. Aut perfectum non erat, cui accessit. Ergo ne uirtuti quidem: cui si quid adijci potest, defuit. Honestum, quoque, nullam accessionem recipit: honestum est enim propter quod illa quae retuli. Quid porro decorum & iustum, & legitimum? non eiusdem esse formae putas, certis terminis comprehensum? Crescere posse, imperfectae rei signum est: bonum omne in eadem cadit: leges iuncta est priuata & publica utilitas, tam mehercules, quam inseparabile est, lau-

est, laudandum petendumque. Ergo uirtutes inter se pares sunt, & opera uirtutum, & omnes homines quibus illa contingere. Satorum uero animaliumque uirtutes, cum mortales sint, fragiles, caducaque, & incertae, exiliunt residuntque: & ideo non eodem pretio aestimantur. Vna inducitur humanis uirtutibus regula: vna enim est ratio recta, simplexque. Nihil est diuino diuinius, caelesti caelestius. Mortalia eminent, cadunt, deteruntur, crescunt, exhauriuntur, implentur. Itaque illis in tam incerta sorte inaequalitas est. Diuinorum vna natura est. Ratio autem nihil aliud est, quam in corpus humanum pars diuini spiritus mersa. Si ratio diuina est, nullum autem bonum sine ratione est, bonum omne diuinum est. Nullum porro inter diuina discrimen est: ergo nec inter bona. Paria itaque sunt gaudium, & fortis atque obstinata tormentorum perpassio. In utroque enim eadem est animi magnitudo: sed in altero remissa, & laxa, in altero pugna & intentia. Quid? tu non putas, parum esse uirtutem eius qui fortiter hostium moenia expugnat, & eius qui obsidionem patientissime sustinet? Et magnus Scipio, qui Numantiam claudit & comprimit, cogitque iniunctas manus in exitum ipsas sui uerti: & magnus ille obsessorum animus, qui scit nihil esse clausum, cui mors aperta est, & incomplexi libertatis expirat. Aequae reliqua quoque inter se paria sunt, tranquillitas, simplicitas, libertas, constantia, aequanimitas, tolerantia: omnibus enim istis vna uirtus subest, quae animum rectum & indeclinabilem praestat. Quid ergo? nihil interest inter gaudium, & dolorum inflexibilem patientiam? Nihil, quantum ad ipsas uirtutes: plurimum, quantum ad illa, in quibus uirtus utraque ostenditur. In altero nanque naturalis animi remissio ac laxitas, in altero contra naturam dolor. Itaque media sunt haec, quae plurimum interualli recipiunt. Virtus utraque par est. Virtutem materia non mutat: nec peiorem facit dura & difficilis, nec meliorem hilaris & laeta. Necesse est ergo aequalia sint bona utraque: quia nec hic potest se melius in hoc gaudio gerere, nec ille melius in illis cruciatibus. duo uero, quibus nihil fieri melius potest, paria sunt. Nam si quae extra uirtutem posita sunt, aut minuere illam, aut augere possunt, definit vnum bonum esse quod honestum est. Si hoc concesseris, omne honestum perit. Quare? dicam: quia nihil honestum est, quod ab inuito, quod à coacto fit. Omne honestum voluntarium est. Admisce illi pigritiam, querelam, tergiversationem, metum, quod habet in se optimum, perdidit, sibi placere. Non potest honestum esse, quod non est liberum. Nam quod timet, seruit. Honestum omne securum est, tranquillum est. Si recusat aliquid, si explorat, si malum iudicat, perturbationem recipit, & in magna discordia uolutatur. Hinc enim species recti vocat, illinc suspicio mali retrahit. Itaque qui honeste aliquid facturus est, quicquid opponitur, id etiam si incommodum putat, malum non putat. Omne honestum iniustum, incoactumque est, sincerum, & nullo malo mixtum. Scio quid mihi hoc loco responderi possit. Hoc nobis persuadere conaris, nihil interesse, utrum aliquis in gaudio sit, an in equaleo taceat, & tortorem suum lassat. Poteram respondere quod Epicurus ait, Sapientem si in Phalaridis tauro peruratur, exclamaturum: Dulce est, & ad me nil pertinet. Quid miraris, si ego paria bona dico, vnius in conuiuio iacentis, alterius inter tormenta fortissime stantis: cum (quod incredibilius est) dicat Epicurus, dulce esse torqueri? Et hic respondeo, plurimum interesse inter gaudium & dolorem. Si quaeratur electio, alterum petam, alterum vitabo. Illud secundum naturam est, hoc contra. Quamdiu sic aestimantur, magno inter se distident spatio. Cum uero ad uirtutem ventum est, utraq. par est, & quae per laeta procedit, & quae per tristitia. Nullum habent momentum vexatio & dolor, & quicquid aliud incommodi est: uirtute enim obruitur. Quemadmodum minora lumina claritas solis obscurat: sic dolores, molestias, iniurias, uirtus magnitudine sua elidit atque opprimit, & quocumq. affulit, ibi quicquid sine illa apparet, extinguitur: nec magis vllam portionem habent incommoda, cum in uirtutem inciderint, quam in mari nimbus. Hoc ut scias ita esse, ad omne pulchrum uir bonus sine vlla cunctatione percurrat: stet illic licet carnifex, stet tortor atque ignis, perseverabit: nec quid passurus, sed quid facturus sit, aspiciet: & se honestae rei tanquam bono viro credit: vilem illam sibi iudicabit, tutam, prosperam. Eundem ergo locum habebit apud illum honesta res, sed tristis atque aspera, quem uir bonus, pauper, aut exul, ac pallidus. Agedum pone ex alia parte uirum bonum, diuitijs abundantem, ex altera nihil habentem, sed in se omnia: uterque aequo bonus uir erit, etiam si fortuna dispari utetur. Idem (ut dixi) in rebus iudicium est, quod in hominibus. Aequae laudabilis est uirtus in corpore valido ac libero posita, quam in morbo ac vinclo. Ergo tua quoque uirtus non magis laudabilis, si corpus illaesus tibi & integrum: fortuna praestiterit, quam si ex aliqua parte mutilatum. Alioqui hoc erit, ex seruorum habitu dominum aestimare. Omnia enim ista in quae dominium casus exercet, seruilia sunt, pecunia, & corpus, & honores: imbecilla, fluida, mortalia, possessionis incertae. Illa rursus libera & iniuncta opera uirtutis, quae non ideo magis appetenda sunt, si benignius à fortuna tractantur, nec minus, si aliqua rerum iniquitate premuntur. Quod amicitia in hominibus est, hoc in rebus appetitio est. Non, puto, magis amares uirum bonum locupletē, quam pauperem: nec robustum & lacertosum, quam gracilem, & languidi corporis. Ergo ne rem quidem magis appetes hilarem aut pacatā, quam distractam & operosam, & si hoc est, magis diliges ex duobus aeq. bonis uitis nitidum & uinctum, quam puluerulentum & horrentē. Deinde hucusq. peruenies, ut magis diligas integrum omnibus membris & illaesum, quam debilem aut iusum. Paulatim fastidium tuum illo usque procedet, ut ex duobus aequae iustis ac prudētibus comatum & crispulum malis, quam recaluastrum. Vbi par est in utroque uirtus, non comparat aliarum rerum inaequalitas. Omnia enim alia non partes, sed accessiones sunt. Nam quis tam iniquam censuram

cherrima pars eius, maximeque mirabilis illa est, non cedere ignibus, obuiam ire vulneribus. Interdum tela ne vitare quidem, sed pectore excipere. Si fortitudo optabilis est, & tormenta patienter ferre optabile est: nec tamen ideo solummodo ferre tormenta optabile est. Hoc enim, fortitudinis pars est. Sed separa ista, ut dixi, nihil erit quod tibi faciat errorem. Non enim pati tormenta optabile est, sed pati fortiter. Illud opto fortiter, quod est virtus. Quis tamen unquam hoc sibi optauit? Quaedam vota aperta & professa sunt, cum particulatim sunt: quaedam latent, cum vno voto multa comprehensa sunt. Tanquam opto mihi vitam honestam; vita autem honesta actionibus varijs constat. In hac est Reguli arca, Catonis scissum manu sua vulnus, Rutilij exilium, calix venenatus, qui Socratem transfudit e carcere in caelum. Ita cum optauit mihi vitam honestam, & haec optauit, sine quibus interdum honesta non potest esse.

--- O terque quaterque beati,
Quis ante ora patrum, Troiae sub moenibus altis
Contigit oppetere.

Quid interest, opres hoc alicui, an optabile fuisse fatearis? Decius se pro rep. deuouit, & in medios hostes concitato equo mortem petens irruit. Alter post hunc paterna virtutis aemulus, conceptis sollemnibus ac iam familiaribus verbis, in aciem conuersissimam incurrit, de hoc sollicitus tantum ut loqueretur, optabilem rem putans bonam mortem. Dubitas ergo, an optimum sit memorabilem mori, & in aliquo opere virtutis? Cum aliquis tormenta fortiter patitur, omnibus virtutibus vitur fortasse, cum vna in promptu sit, & maxime appareat patientia. Ceterum illic est fortitudo: cuius patientia & perpassio, & tolerantia, rami sunt. Illic est prudentia, sine qua nullum inuitur consilium: quae suadet, quod effugere non potest, quam fortissime ferre. Illic est constantia: quae deijci loco non potest, & propositum nulla vi extorquente dimittit. Illic est indiuiduus ille comitatus virtutum. Quicquid honeste sit, vna virtus facit, sed de consilij sententia. Quod autem ab omnibus virtutibus comprobatur, etiam si ab vna fieri videtur, optabile est. Quid? tu existimas ea tantum optabilia esse, quae per voluptatem & otium veniunt? quae excipiuntur foribus ornatis? Sunt quaedam tristes voluptates, sunt quaedam vota, quae non gratulantium coetu, sed adorantium venerantiumque celebrantur. Ita tu non putas Regulum optasse, ut ad Foes nos perueniret? Indue magni viri animum, & ab opinionibus vulgi secede paulisper: cape quantum debet virtutis pulcherrimae ac magnificentissimae speciem, quae nobis non fertis, sed sudore & sanguine colenda est. aspice M. Catonem, sacro illi pectore purissimas manus admouentem, & vulnera parum demissa laxantem, Vtrum illi tandem dicturus es, Vellem quae velles, & Molesto fero, an, Feliciter, quod agis? Hoc loco mihi Demetrius noster occurrit, qui vitam securam, & sine vllis fortunae incurfionibus mare mortuum vocat. Nihil habere ad quod exciteris, ad quod te concites, cuius denuntiatione & incurfu firmitatem animi tui tentes: sed in otio inconcusso iacere, non est tranquillitas, malacia est. Attalus Stoicus dicere solebat: Malo me fortuna in castris suis, quam in delicijs habeat. torqueor, sed fortiter bene est, occidit, sed fortiter bene est. Audi Epicurum, dicit, Et dulce est. Ego tam honestae rei ac feuerae, nunquam molle nomen imponam. Vror, sed inuictus. Quid ni optabile sit, non quod vit me ignis, sed quod non vincit? Nihil est virtute praestantius, nihil pulchrius: & bonum est, & optabile, quicquid ex huius geritur imperio.

Epistola LXVIII.

Consilio tuo accedo: absconde te in otio, sed & ipsum otium absconde. Hoc te facturum, Stoicorum etiam si non praecepto, at exemplo licet scias: sed ex praecepto quoque, facies. Id tibi, cum voles approbabo. Nec ad omnem Remp. mitimus, nec semper, nec sine vlllo fine. Praeterea cum sapienti Remp. ipso dignam dedimus, id est, mundum, non est extra Remp. etiam si secesserit: immo fortasse relicto vno angulo, in maiora atque ampliora transit, & caelo impositus, intelligit, cum sellam aut tribunal ascendat, quam humili loco sederit. Depono hoc apud te: nunquam plus agere sapientem, quam cum in conspectum eius diuina atque humana venerunt. Nunc ad illud reuertor, quod suadere tibi coeperam, ut otium tuum ignotum sit. Non est quod inscribas tibi philosophiam. Atque etiam aliud propositum tuo nomen impone: valetudinem, & imbecillitatem vocato, & desidiam. Gloriarum otio, iners ambitio est. Animalia quaedam, ne inueniri possint, vestigia sua circa cubile ipsum confundunt. Idem tibi faciendum est: alioqui non deerunt qui persequantur. Multi aperta transeunt, condita & obstrusa rimantur. furem signata sollicitant. Vile videtur quicquid patet: aperta effractarius praeterit. Hos mores habet populus, hos imperitissimus quisque: in secreta irrum pere cupit. Optimum itaque est, non iactare suum: iactandi autem genus est, nimis latere, & a conspectu hominum secedere. Ille Tarentum se abdidit, ille Neapoli inclusus est, ille multis annis non transit domus suae limen. Conuocat turbam, quisquis otio suo aliquam fabulam imposuit. Cum secesseris, non est agendum hoc, ut de te homines loquantur, sed ut ipse tecum loquaris. Quid autem tecum loquaris? Quod homines de alijs libentissime faciunt. De te apud te male existima. Assuesce & dicere verum, & audire. Id autem maxime tracta, quod in te esse infirmissimum senties. Nota habet quisque sui corporis vitia. Itaque alius vomitu leuat stomachum, alius frequenti cibo sulcit, alius interposito ieiunio corpus exhaurit & purgat. Hi quorum pedes dolor repetit, aut vino aut balneo abstinent: in cetera negligentes, huic, a quo saepe infestantur, occurrunt. Sic in animo nostro sunt quasi causariae partes, quibus adhibenda curatio est. Quid in otio facio? vlcus meum curo. Si ostenderem

derem tibi pedem turgidum, liuidam manum, aut contracti cruris aridos nervos, permitteres mihi vno loco iacere, & fouere morbum meum. Maius malum est hoc, quod non possum tibi ostendere, In pectore collectio & vomica est. Nolo laudes, nolo dicas. O magnum virum, contempsit omnia, & damnatis humanae vitae furoribus fugit. Nihil damnavi nisi me: non est quod proficiendi causa venire ad me velis. Erras, qui hinc aliquid auxiliij speras. Non medicus sed aeger hic habitat, Malo illa, cum discesseris, dicas: Ego istum beatum hominem putabam & eruditum: crexeram aures, desitutus sum, nihil vidi, nihil audiui quod concupiscerem, ad quod reuenterer. Si hoc sentis, si hoc loqueris, aliquid profectum est. Malo ignoscas otio meo, quam inuideas. Otium, inquis, Seneca mihi commendas? ad Epicureas voces dilaberis. Otium tibi commendo, in quo maiora agas & pulchriora, quam quae reliquisti. Pulsare superbas potentiorum fores, digerere in litteram senes orbos, plurimum in foro posse, inuidiosa potentia ac breuis est, & si verum aestimes, fordida. Ille me gratia forensi longe antecedit. Ille stipendijs militibus & quae sita per hoc dignitate. Ille clientum turba. Huius turbae par esse non possum, huius gratiae. Tanti est ab hominibus vinci, dum a me fortuna vincatur. Vtinam quidem hoc propositum sequi olim fuisset animus tibi: vna de vita beata non in conspectu mortis ageremus, sed nunc quoque non moremur. Multa enim quae superuacua esse & mimica credituri fuimus rationi, nunc experientiae credimus. Quod facere solent qui serius exeunt, & volunt tempus celeritate reparare, calcas addamus. haec aetas optime facit ad haec studia. Iam despumavit, iam vitia primo feruore adolescentiae indomita lassauit, non multum superest ut extinguat. Et quando, inquis, tibi prodent istud, quod in exitu discis, aut in quam rem? in hanc, ut exeam melior. Non est tamen quod existimes, vllam aetatem aptiorem esse ad bonam mentem, quam quae se multis experimentis, longa ac frequenti rerum patientia domuit, quae ad salutaria, mitigatis affectibus, venit. Hoc est breuis huius boni tempus, quisquis senex ad sapientiam peruenit, annis peruenit.

Epistola LXIX.

Mani te loca, & in alium de alio transilire nolo. Primum, quia tam frequens migratio instabilis animi est. coalescere otio non potes, nisi desinas circumspicere & errare. Ut animum possis continere, prius corporis tui fugam siste. Deinde plurimum remedia continuata proficiunt. Interrumpenda non est quies, & vitae prioris obliuio. Sine dediscere oculos tuos: sine aures assuescere sanioribus verbis, quoties processeris, in ipso transitu aliqua quae renouent cupiditates tuas, tibi occurrent. quemadmodum ei qui amorem exuere conatur, euitanda est omnis admonitio dilecti corporis: nihil enim facilius quam amor recrudescit: ita qui deponere vult desideria rerum omnium, quarum cupiditate flagrauit, & oculos & aures ab his quae reliquit, auertat. Cito rebellat affectus: quocumque se verterit, pretium aliquod praefens occupationis suae aspiciet. Nullum sine auctoramento malum est. Auaritia pecuniam promittit: luxuria multas ac varias voluptates: ambitio purpuram & plausum, & ex hoc potentiam, & quicquid potentia potest. Mercede te vitia sollicitant. hic tibi gratis viuendum est. Vix effici toto saeculo potest, ut vitia tam longa licentia tumida subigantur & iugum accipiant, nedum, si tam breue tempus per interualla discindimus. Vtinam quamlibet rem vix ad perfectum adducit assidua vigilia & intentio. Si me quidem velis audire, hoc meditare. exerce te, ut mortem & excipias, & si ita res suadebit, accersas. Interest nihil, an illa ad nos veniat, an ad illam nos, Illud imperitissimi cuiusque verbum falsum esse ipse tibi persuadeat: Bella res est, mori sua morte. Illud praeterea tecum licet cogites: Nemo nisi suo die moritur. Nihil perdis ex tuo tempore. Nam quod relinquis, alienum est.

Epistola LXX.

Post longum interuallum Pompeios tuos vidi in conspectum adolescentiae meae reductus sum. quicquid illic iuuenis fecerat, videbar mihi facere adhuc posse, & paulo ante fecisse. Praenauiamus, mi Lucili, vitam & quemadmodum in mari, ut ait Virgilius noster,

--- Terraeque vrbesque recedunt.

sic in hoc cursu rapidissimi temporis primum pueritiam abscondimus, deinde adolescentiam, deinde quicquid est illud inter iuuenem & senem medium, in vtriusque confinio positum: deinde ipsius senectutis optimos annos. Nouissime incipit ostendi publicus finis generis humani. Scopulum esse illum putamus, demeritissimi? Portus est, aliquando petendus, nunquam recusandus. In quem si quis intra primos annos delatus est, non magis queri debet, quam qui cito nauigauit. Alium enim, ut scis, venti segnes ludunt ac detinent, & tranquillitatis lentissimo taedio lassant: alium pertinax flatus celerrime perferit. Idem euenire nobis puta. alios vita velocissime adduxit, quo veniendum erat etiam cunctantibus: alios maceravit & coxit: quae, ut scis, non semper retinenda est. Non enim viuere bonum est, sed bene viuere. Itaque sapiens viuunt, quantum debet, non quantum potest. Videbit vbi victurus sit, cum quibus, quomodo, quid acturus. Cogitat semper, qualis vita, non quanta sit. Si multa occurrunt molesta, & tranquillitatem turbantia, emittit se: nec hoc tantum in necessitate vltima facit, sed cum primum illi coeperit suspecta esse fortuna, diligenter circumspicit, nunquid illo die desinendum sit. Nihil existimat sua referre, faciat finem, an accipiat: tardius fiat, an citius. Non tanquam de magno detrimento timet. Nemo multum ex stillicidio potest perdere. Citius mori, vel tardius, ad rem non pertinet: bene mori, aut male, ad rem pertinet. bene autem mori, est effugere male viuendi periculum. Itaque effeminatissimam vocem illius Rhodij existimo, qui cum in caueam coniectus esset a tyranno, & tanquam ferum aliquod animal ale-

retur,

retur, suadenti cuidam vt abstinere cibo: Omnia, inquit, homini dum viuunt speranda sunt. Vt sit hoc verum, non omni pretio vita emenda est. Quaedam, licet magna, licet certa sint, tamen ad illa turpi infirmitatis confessione non veniam. Ego cogitem in eo qui viuunt omnia posse fortunam, potius quam cogitem in eo qui scit mori, nihil posse fortunam? Aliquando tamen, etiam si certa mors instabit, & destinatum sibi supplicium sciet, non commodabit poenae suae manum. Stultitia est, timore mortis mori. Venit qui occidat. Expecta. quid occupas: quare suscipis alienae crudelitatis procurationem? Vtrum inuides carnifici tuo, an parcis? Socrates potuit abstinentia finire vitam, & inedia potius quam veneno mori. triginta tamen dies in carcere & in expectatione mortis exegit: non hoc animo tanquam omnia fieri possent, tanquam multas spes tam longum tempus reciperet, sed vt praeberet se legibus, vt fruendum amicis extremum Socratem daret. Quid erat stultius, quam mortem contemnere, venenum timere? Scribonia grauis foemina, amita Drusi Libonis fuit, adolescentis tam stolidi, quam nobilis, maiora sperantis, quam aut illo saeculo quisquam sperare poterat, aut ipse vlllo. cum aeger à senatu in lectica relatus esset, non sane frequentibus obsequijs, omnes enim necessarij deseruerant impie, iam non reum, sed funus, habere coepit consilium, vtrum conscisceret sibi mortem, an expectaret. Cui Scribonia: Quid te, inquit, delectat alienum negotium agere? Persuasit, Manus sibi attulit, nec sine causa. Nam post diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, si viuunt, alienum negotium agit. Non possis itaque de re in vniuersum pronuntiare, cum mortem vis externa denuntiat, occupanda sit, an expectanda. Multa enim sunt, quae in vtramque partem trahere possunt. Si altera mors cum tormento, altera simplex & facilis est, quid ni huic iniicienda sit manus? Quemadmodum nauim eligam nauigaturus, & domum habiturus, ita mortem vtique qua sum exiturus è vita meliorem. Praeterea quemadmodum non vtique melior est longior vita, sic peior vtique mors longior. In nulla re magis, quam in morte, morem animo gerere debemus. Exeat quae impetum cepit: siue ferrum appetit, siue laqueum, siue aliquam potionem venas occupantem, pergat, & vincula seruitutis abrumpat. Vitam & alijs approbare quisque debet, mortem sibi optima est, quae placet. Stultae haec cogitantur. Aliquis dicit me parum foriter fecisse, aliquis nimis temere, aliquis fuisse aliquod genus mortis amimosius. Vis tu cogitare id in manibus esse consilium, ad quod fama non pertinet? Hoc vnum intueri, vt te fortunae quam celerrime eripias. Alioqui aderunt qui de facto tuo male existiment. Inuenies etiam professos sapientiam, qui vim afferendam vitae suae negent, & nefas iudicent ipsum interemptorem sui fieri. Expectandum esse exitum, quem natura decreuit. Hoc qui dicit, non videt se libertati viam claudere. Nil melius aeterna lex fecit, quam quòd vnum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. Ego expectem vel morbi crudelitatem, vel hominis, cum possim per media exire tormenta, & aduersa discutere? Hoc est vnum, cur de vita non possimus queri, neminem tenet. Bono loco res humanae sunt, quòd nemo nisi vitio suo miser est. Placet viue, non placet? licet eo reuerti vnde venisti. Vt dolorem capitis leuares, sanguinem saepe emisisti: ad extenuandum corpus vena percutitur. Non opus est vasto vulnere diuidere praecordia, scalpello aperitur ad illam magnam libertatem via: & puncto securitas constat. Quid ergo est, quod nos facit pigros inertesque? Nemo nostrum cogitat, quandoque sibi ex hoc domicilio exeundum. Sic veteres inquilinos indulgentia loci & consuetudo, etiam inter iniurias detinet. Vis aduersus hoc corpus liber esse? Tanquam migraturus habitas: proponi tibi quandoque hoc contubernio carendum. fortior eris ad necessitatem exeundi. Sed quemadmodum suus finis veniet in mentem, omnia sine fine concupiscentibus? Nullius rei meditatio tam necessaria est. Alia enim exercentur fortasse in superuacuum, aduersus paupertatem praeparatus est animus? permanere diuitiae ad contemptum nos doloris armauimus? nunquam a nobis exigit huius virtutis experimentum integri ac sani felicitas corporis. ut fortiter amissorum desideria pateremur, praecipimus nobis? omnes quos amabamus, superstites fortuna seruauit. huius unius rei usum qui exigat dies, veniet. Non est quod existimes, magnis tantum viris hoc robur fuisse, quo seruitutis humanae claustra perumperent. non est quòd iudices, hoc fieri nisi à Catone non posse, qui quam ferro non emiserat animam, manu extraxit: cum vilissimae fortis homines ingenti imperu in tutum euaserint, cumque commodo mori non licuisset, nec ad arbitrium suum instrumenta mortis eligere: obuia quaeque rapuerunt, & quae natura non erant noxia, vi sua tela fecerunt. Nuper in ludo bestiariorum vnus e Germanis cum ad matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus, nullum aliud illi datur sine custode secretum. Ibi lignum id quod ad emundanda obscoena adhaerente spongia positum est, totum in gulam farfit, & vi praeculsi faucibus spiritum elisit. Hoc fuit morti contumeliam facere. ita prorsus, parum munde, & parum decenter. Quid est stultius, quam fastidiose mori? O nimum fortè, o dignum, cui fati daretur electio. quam fortiter ille gladio usus esset. quam animose in profundam se altitudinem maris, aut abscissae rupis immisisset? Vndique destitutus inuenit, quemadmodum & mortem sibi deberet, & telum: ut scias ad moriendum nihil aliud in mora esse, quam uelle. Existimetur de facto hominis acerrimi, ut cuique uisum erit, dum hoc constat, praefereendam esse spurcissimam mortem seruituti mundissimae. Quoniam coepi sordidis exemplis uti, perseverabo. plus enim à se quisque exigit, si uiderit hanc rem etià à contemptissimis posse contemni. Catones, Scipionesque, & alios, quos audire cum admiratione consueuimus, supra imitationem positos putamus. Iam ego istam uirtutem habere tam multa exempla in ludo bestiario, quam in ducibus belli ciuilibus ostendam. Cum adueheretur nuper inter custodias quidam ad matutinum spectaculum missus, tanquam somno premente nitaret, caput

caput vsque eo demisit, donec radijs inderet, & tamdiu se in sedili suo tenuit, donec cernicem circumactu rotae frangeret. eodem vehiculo quo ad poenam ferebatur, poenam effugit. Nihil obstat, erumpere & exire cupienti. In aperto nos natura custodit. Cui permittit necessitas sua, circumspiciat exitum mollem. Cui ad manum plura sunt, per quae sese ailerat, is delectum agat, & qua potissimum liberetur consideret. Cui difficilis occasio est, is proximam quamque pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit noua. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. Vides quemadmodum extrema quoque mancipia, ubi illis stimulos adegit dolor, excitentur, & intentissimas custodias fallant. Ille vir magnus est, qui mortem sibi non tantum imperauit, sed inuenit. Ex eodem tibi munere plura exempla promisi. Secundo Naumachiae spectaculo vnus e barbaris lanceam, quam in aduersarios acceperat, totam iugulo suo immerisit. Quare, inquit, non omne tormentum, omne ludibrium iam dudum effugio? Quare ego mortem armatus expecto? Tanto hoc speciosius spectaculum fuit, quanto honestius mori discunt homines, quam occidere. Quid ergo: quod animi perdit, noxiosque habent, non habebunt illi, quos aduersus hos casus instruxit longa meditatio, & magistra rerum omnium ratio? Illa nos docet, fati varios esse accessus, finem eundem. Nihil autem interesse, vnde incipiat quod venit. Eadem illa ratio monet, vt, si licet, moriaris sine dolore. Sin autem non potest, fac quemadmodum potes, & quicquid obuenerit ad vim afferendam tibi, inuadas. Iniuriosum est rapto viuere: at contra pulcherrimum, mori rapto.

Epistola LXXI.

S Vbinde me de rebus singulis consulis, oblitus vasto nos mari diuidi. cum magna pars consilij sit in tempore, necesse est euenire, vt de quibusdam rebus tunc ad te perferatur sententia mea, cum iam contraria potior est. Consilia enim rebus aptantur: res nostrae feruntur, immo voluntur. Ergo consilium sub die nasci debet: & hoc quoque tardum est nimis: sub manu, quod aiunt, nascatur. Quemadmodum autem inueniatur, ostendat. Quoties quid fugiendum sit, aut quid petendum, uoles scire, ad summum bonum & propositum totius vitae respice. Illi enim consentire debet quicquid agimus. non disponet singula, nisi cui iam vitae suae summa proposita est. Nemo, quamuis paratos habeat colores, similitudinem reddet, nisi iam constat quid velit pingere. Ideo peccamus, quia de partibus vitae omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet quid petat ille, qui sagittam uult mittere: & tunc dirigere, & moderari manu telum. Errant consilia nostra, quia non habent quo dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus suus ventus est. Necesse est multum in vita nostra casus possit, quia uiuimus casu. Quibusdam autem euenit, vt quaedam scire se nesciant: quemadmodum quaerimus saepe eos, cum quibus stamus, ita plerumque finem summi boni ignoramus appositum. nec multis uerbis, nec circuitu longo, quid sit summum bonum colliges. digito, vt ita dicam, demonstrandum est, nec in multa spargendum. Quid enim ad rem pertinet in particulas illud diducere, cum possis dicere: Summum bonum est, quod honestum est? & quod magis admireris, Vnum bonum est, quod honestum est. Cetera falsa & adulterina bona sunt. Haec si persuaferis tibi, & virtutem adamaueris (amare enim parum est) quicquid illa contigerit, id tibi, quaecumque alijs videbitur, faustum felixque erit: & torqueri, si modo iacueris ipso torquente securior: & aegrotare, si non maledixeris fortunae, si non cesseris morbo. Omnia denique quae caeteris videntur mala, & manifestent, & in bonum abibunt, si super illa eminueris, hoc liqueat, nihil esse bonum, nisi honestum: & omnia incommoda suo iure bona vocabuntur, quae modo virtus honestauerit. Multis videmur maiora promittere, quam recipit humana condicio. non immerito. ad corpus enim respiciunt, reuertantur ad animum. iam hominem Deo metientur. Erige te, Lucili vrorum optime, & relinque istum ludum litterarium philosophorum, qui rem magnificentissimam ad syllabas uocant. qui animum minuta docendo diminuunt & conterunt. fies similis illis, qui inuenerunt ista, non qui docent, & id agunt vt philosophia potius difficilis quam magna videatur. Sequere illos, si quid apud te habeo auctoritatis. Socrates, qui totam philosophiam reuocauit ad mores, hanc summam dixit esse sapientiam, bona malaque distinguere. Vt sis beatus, inquit, & te aliqui stultum uideri sine. quisquis uolet tibi contumeliam facere, faciat, tu tamen nihil patieris, si modo tecum erit uirtus. Si uis, inquit, beatus esse, si fide bona uis bonus, sine contemnat te aliquis. Hoc nemo praestabit, nisi qui omnia bona exaequauerit: quia nec bonum sine honesto est, & honestum in omnibus par est. Quid ergo: nihil interest inter praeturam Catonis, & repulsam? Nihil interest vtrum Pharaonica acie Cato vincatur, an vincatur? Hoc eius bonum, quo victis partibus non potest uinci, par erat illi bono, quo victor rediret in patriam, & componeret pacem? Quid ni par sit? eadem enim uirtute & mala fortuna vincitur, & ordinatur bona. uirtus autem non potest maior aut minor fieri. Vnius staturae est. Sed Cn. Pompeius amittet exercitum: sed ille pulcherrimus reip. praetextus optimates, & prima actes Pompeianarum partium, senatus ferens arma, vno proelio profligabuntur: & tam magni ruina imperij, in totum dissiliet orbem. aliqua pars eius in Aegypto, aliqua in Africa, aliqua in Hispania cadet. ne hoc quidem miserae Reip. contingeret, semel ruere. Omnia licet fiant, iubam in regno suo, non locorum notitia adiuuet, non popularium pro rege suo uirtus obstinatissima. Yticensium quoque fides malis fracta deficiat, & Scipionem in Africa nominis sui fortuna destituat. olim promissum est, ne quid Cato detrimenti capiat. Victus est tamen. Et hoc numerat inter repulsas Catonis. Tam magno animo feret aliquid sibi ad uictoriam, quam ad praeturam obtulisse. Quo die repulsus est, ludit: qua nocte periturus fuit, legit. Eodem loco habuit, praetura & vita excedere. omnia quae acciderent, ferenda esse: persuaferat sibi.

Quid

Quid ni ille mutationem Reip. forti & aequo pateretur animo? Quid enim mutationis periculo exceptum? non terra, non caelum, non totus hic rerum omnium contextus, quamuis Deo agente ducatur. Non semper tenebit hunc ordinem: sed illum ex hoc cursu aliquis dies deiciet. Certis eunt cuncta temporibus: nasci debent, crescere, extingui. Quaecumque vides supra nos currere, & haec quibus innixi atque impositi fumus veluti solidissimis, carpentur ac desinent. Nulli non senectus sua est. Inaequalibus ista spatia eodem natura demittit. quicquid est, non erit, nec peribit, sed resoluetur. Nobis solui perire est. Proxima enim intuemur: ad vteriora non prospicit mens hebes, & quae se corpori addixerit: alioqui fortius finem sui suorumque pateretur, si speraret omnia illa sic in vitam mortemque per vices ire, & composita dissolui, dissoluta componi: in hoc opere aeternam artem cuncta temperantis Dei verti. Itaque Cato cum aeuum animo percurreret, dicit: Omne humanum genus, quodque est, quodque erit, morte damnatum est. omnes quae vltimum rerum potiuntur vrbes, quaeque alienorum imperiorum magna sunt & decora, vbi fuerint, aliquando quaerentur, & vario exitij genere tollentur: alias destruentur bella: alias desidia, paxque ad inertiam versa consumet, & magnis opibus exitiosa res luxus. Omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio abscedet, aut in subitam cauernam confidentis soli lapsus abducat. Quid est ergo, quare indignus, aut doleam, si exiguo momento publica fata praecedo? Magni animus Deo pareat: & quicquid lex vniuersi iubet, sine cunctatione patiatur. aut in meliorem emittitur vitam, lucidius tranquilliusque inter diuina mansurus: aut certe sine villo futurus incommodo, naturae suae remiscebitur, & reuertetur in totum. Non est ergo M. Catonis maius bonum honesta vita, quam mors honesta: quoniam non intenditur virtus. Idem esse dicebat Socrates veritatem & virtutem: quomodo illa non crescit, sic nec virtus quidem. Habet numeros suos, plena est. Non est itaque quod mireris paria esse bona, & quae ex proposito sumenda sunt, & quae subita res tulit. Nam si hanc inaequalitatem receperis, vt fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in maioribus: & infelicem Socratem dices in carcere, infelicem Catonem vulnera sua animosius quam fecerat, retractantem: calamitosissimum omnium Regulum, fidei poenas etiam hostibus seruatae pendentem. Atqui nemo hoc dicit ne ex mollissimis quidem, ausus est. Negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum. Academicus veteres beatum quidem esse etiam inter hos cruciatus fatentur, sed non ad perfectum, nec ad plenum: quod nullo modo potest recipi. Si beatus est, in summo bono est. Quod summum bonum est, supra se gradum non habet: si modo illi virtus inest, si illam aduersa non minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis. Manet autem. Virtutem enim intelligo animosam & excelsum: quam incitat, quicquid infestat. Hunc animum quem saepe induunt generosae indolis iuuenes, quos alicuius honestae rei pulchritudo percussit, vt omnia fortuna contemnant, profecto sapientia infundet, & tradet: persuadere vnum bonum esse quod honestum. Hoc nec remitti nec intēdi posse, non magis quam regulam, qua rectum probari solet. Quam si flectes, quicquid ex illa mutaueris, iniuria est recti. Idem ergo de virtute dicemus: & haec recta est. Flexuram non recipit: rigida est: amplius intendi non potest. Haec de omnibus rebus iudicat, de hac nulla. Si rectior ipsa non potest fieri, nec quae ab illa quidem fiunt, alia alijs rectiora sunt. Huius enim necesse est respondeant: ita paria sunt. Quid ergo? in quibus, iacere in conuiuio, & torqueri, paria sunt? Hoc mirum videtur tibi? Illud licet magis admireris. Iacere in conuiuio, malum est: torqueri in equuleo, bonum est: si illud turpiter, hoc honeste fit. bona ista aut mala, non efficit materia, sed virtus. Haec vbiunque apparuit, omnia eiusdem mensurae ac pretij sunt. In oculos nunc mihi manus intētat ille, qui omnium animum aestimat ex suo, quod dicam paria bona esse aduersa fortiter portantis, & prospera honeste iudicantis: quod dicam paria bona esse eius qui triumphat & eius qui ante currum vehitur inuictus animo. Non putant enim fieri, quicquid facere non possunt: ex infirmitate sua de virtute ferunt sententiam. Quid miraris, si vni, vulnerari, occidi, alligari iuuat? aliquando etiam libet. Luxurioso frugalitas poena est, pigro supplicij leo labor est, delicatus miseretur in dustris, desidiose studere torqueri est. Eodem modo haec, ad quae omnes imbecilli sumus, dura atque intoleranda credimus, oblitum quam multis tormentum sit vino carere, aut prima luce excitari. Non ista difficilia sunt natura, sed hos fluidi & enervēs. Magno animo de rebus magnis iudicandum est: alioqui videbitur illarum vitium esse, quod nostrum est. Sic quaedam rectissima, cum in aquam demissa sunt, speciem curui praefractique visentibus reddunt. Non tantum quid videas, sed quemadmodum, refert. Animus nos ter ad vera perspicenda caligat. Da mihi adolescentem incorruptum, & ingenio vegetum, dicit fortunatiorem sibi videri, qui omnia rerum aduersarum opera rigida ceruice sustollit, quam qui supra fortunam extat. Non mirum est, in tranquillitate non concuti. Illud mirare, ibi extolli aliquem, vbi omnes deprimuntur: ibi stare, vbi omnes iacent. Quid est in tormentis, quid est in alijs quae aduersa appellamus; mali ut opinor, succidere mentem, & incutuari, & succumberē: quorum nihil sapienti viro potest evenire. Stat rectus, sub quolibet pondere. Nulla illum res minorem facit, nihil illi eorum quae ferenda sunt, displicet. Nam quicquid cadere in hominem potest, in se cecidisse non queritur: vires suas nouit: scit se esse oneri ferendū. Non educo sapientem ex hominum numero, nec dolores ab illo, sicut ab aliqua rupe nullam sensum admittente, submoueo. Memini ex duabus partibus illum esse compositum. Altera est irrationalis: haec mordetur, uritur, dolet. Altera rationalis: haec inconcussas opiniones habet, intrepida est, & indomita. In hac positum est summum illud hominis bonum, quod antequam impleatur, incerta mentis uolutatio est: cum vero perfectum est, immota illa stabilitas est. Itaque inchoatus ad

tus ad summa procedens, cultorque virtutis, etiam si appropinquat perfecto bono, sed ei nondum summam manum imposuit, ibi interim cessabit, & remittet aliquid ex intentione mentis. nondum enim incerta transgressus est, etiam nunc versatur in lubrico. beatus vero, & virtutis exactae, tunc se maxime amat, cum fortissime expertus est: & metuenda ceteris, si alicuius honesti officij pretia sunt, non tantum fert, sed complexatur, multoque audire mauult. Tanto melior, quam, Tanto felicior. Venio nunc illo, quomodo me vocat expectatio tua: ne extra rerum naturam vagari virtus nostra videatur. & tremet sapiens, & dolebit, & expallecet: hi enim omnes corporis sensus sunt. Vbi ergo est origo calamitatis? vbi illud malum verum est? illic scilicet, si ista animum distraunt, si ad confessionem seruitutis adducunt, si illi paenitentiam sui faciunt. Sapiens quidem vincit virtute fortunam. At multi professi sapientiam, leuissimis nonnunquam minis exterriti sunt. Hoc loco nostrum vitium est, qui quod dicitur de sapientia, exigimus & a proficiente. Suadeo adhuc mihi ista quae laudo, nondum persuadeo: etiam si persuasisset, nondum tam parata haberem, aut tam exercitata, vt ad omnes casus procurrerem. Quemadmodum lana quosdam colores semel ducit, quosdam nisi saepius macerata & recocta non perhibet: sic alias disciplinas ingenia cum accipere, protinus praestant: haec nisi alte descendit, & diu sedit, animum non colorauit, sed infecit. nihil ex his quae promiserat, praestat. Cito hoc potest tradi, & paucissimis verbis, vnum bonum esse virtutem: nullum certe sine virtute: & ipsam virtutem in parte nostri meliore, id est rationali positam. Quid erit haec virtus? iudicium verum & immotum: ab hoc enim impetus veniet mentis, ab hoc omnis species quae impetum mouet, redigetur ad liquidum. Huius iudicio contentaneum erit, omnia quae virtute contracta sunt, & bona iudicare, & inter se paria. Corporum autem bona corporibus quidem bona sunt, sed in totum non sunt bona. His pretium quidem erit aliquod, ceterum dignitas non erit: magnis inter se interuallis distabunt, alia maiora, alia minora erunt. Et in ipsis sapientiam sectantibus magna discrimina esse fateamur necesse est. alius iam in tantum proficit, vt contra fortunam audeat atollere oculos, sed non pertinaciter: cedunt enim nimio splendore praestrixi: alius in tantum, vt possit cum illa conferre vultum, si iam peruenit ad summum, & fiduciae plenum est. Imperfecta necesse est labent, & modo prodant, modo sublabantur, aut succidant. Sublabentur autem, nisi ire & niti perseverauerint: si quicquam ex studio & fideli intentione laxauerint, retro eundem est. Nemo profectum ibi inuenit, vbi reliquerat. In stemus itaque, & perseveremus. plus quam profligauimus, restat: sed magna pars est profectus, velle proficere. Huius rei conficius mihi sum. volo, & tota mente volo. Te quoque instinctum esse, & magno ad pulcherrima properare impetu video. Properemus. ita demum vita beneficium erit: alioqui mora est, & quidem turpis inter foeda versantibus. Id agamus, vt nostrum omne tempus sit. Non erit autem, nisi prius nos nostri esse coeperimus. Quando continget contemnere vtramque fortunam? quando contingeret omnibus oppressis affectibus, & sub arbitriū adductis, hanc vocem emittere? vici. Quem vicerim, quaeris? Non Perlas, nec extrema Medorum, nec si quid ultra Dacas bellicosum iacet: sed auaritiā, sed ambitionē, sed metū mortis, qui victores gentium vicit.

Epistola LXXII.

Quod quaeris a me, liquebat mihi, si reminiscerer: sed diu non retentavi memoriam meam. Itaque non facile me sequitur. quod euenit libris situ cohaerentibus, hoc euenisse mihi sentio: explicandus est animus, & quaecumque apud illum deposita sunt, subinde excuti debent, vt parata sint quoties vltus exegerit. Ergo hoc in praesentia differamus: multum enim operae, multum diligentiae poscit. Cum primum longiorum eodem loco sperauiero moram, tunc in manus sumam. Quaedam enim sunt, quae possis & in cilio scribere: quaedam lectum, & orium, & secretum desiderant. nihilominus his quoque occupatis diebus agatur aliquid, & quidē totis: nunquam enim non succedent occupationes nouae. serimus illas: itaque ex vna exeunt plures: deinde ipsi nobis dilationem damus. Cum hoc peregero, toto animo incumbam: & si hanc rem molestā composuero: studio me dabo. Non cum vacaueris, philosophandum est: omnia alia negligenda, vt huic affideamus: cui nullū tempus satis magnū est, etiā, si a pueritia vsque ad longissimos humani aevi terminos vita protēditur. Non multū refert, vtrum omittas philosophiā, an intermittas. Non enim vbi interrupta est: manet, sed eorum more, quae intenta dissiliūt. vsque ad initia sua recurrit, quod a continuatione sua discessit. Resistendum est occupationibus: nec explicandae, sed submouendae sunt. Tempus quidē nullū est parum idoneū studio salutari. atqui multi inter illa non studēt, propter quae studendū. Incidet aliquid quod impediāt. non equidem eum, cuius animus in omni negotio laetus atque alacer est. Imperfectis adhuc interscinditur laetitia. Sapienti vero contextitur gaudiū; nullam fortunam causa, nulla fortuna: semper & vbiq. tranquillum est. Non enim ex alieno pendet, nec fauorem fortunae, aut hominis expectat: domestica illi felicitas est. exiret ex animo, si intraret. ibi nascitur. Aliquando extrinsecus, quo admonetur: mortalitatis, interuenit: sed id leue, & quod summam curē stringat. Aliquo, inquam, incommodo affatur. maximum eius illud bonum est fixum. Ita dico, extrinsecus aliqua sunt incommoda, velut in corpore interdum robusto solidoque eruptiones quaedam pustularū, & vlcuscula, nullum in alto malum est. Hoc, inquam, interest inter consummatae sapientiae virum, & alium procedentis, quod inter sanum & ex morbo graui ac diutino emergentē. cui sanitatis loco est leuior accessio. Hic, nisi attendit, subinde grauatur, & in eadem reuoluitur. Sapienter recidere non potest, ne incidere quidē amplius. Corpori enim ad tempus bona valetudo est: quam medicus etiam si reddidit, non praestat. Saepe ad eundem quem excitauerat, aduocatur. Animus semel in totum sanatur. Dicam

Cam quomodo intelligas sanum. si se ipse contentus est, si confidit sibi, si scit omnia vota mortalium, omnia beneficia quae dantur petunturque, nullum in beata vita habere momentum. Nam cui quid ac cadere potest, id imperfectum est. Cui quid abscedere non potest, id perpetuum est: cuius perpetua futura aeternitas est, is suo gaudeat. Omnia autem quibus vulgus inhians, vltro citroque fluunt. Nihil dat fortuna mancipio: sed haec quoque fortuita tunc delectant, cum illa ratio temperavit ac miscuit. haec est etiam quae externa commendat, quorum avidus vltus ingratus est. Solebat Attalus hac imagine uti: Vidisti aliquando canem, missa a domino frustra panis aut carnis aperto ore captantem? quicquid exceperit, protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis. quicquid expectantibus fortuna proiecit, id sine vlla voluptate demittimus, statim ad rapinam alterius erecti & attentu. Hoc sapienti non euenit: plenus est. etiam si quid obuenerit, secure excipit, ac reponit: laetitia fruitur maxima, contentiua, sua. Habet aliquis bonam voluntatem: habet profectum, sed cui multum desit a summo? hic deprimatur alternis, & extollitur, ac modo in caelum alleuatur modo deferretur ad terram. Imperitis ac rudibus nullus praecipitationis finis est: in Epicureum illud chaos decidunt inane, sine termino. Adhuc est genus tertium eorum, qui sapientiae aludunt: quam non quidem attigerunt, in conspectu tamen, & ut ita dicam, sub ictu habent: hi non concutiuntur, ne desuunt quidem. nondum in sicco, iam in portu sunt. Ergo cum tam magna sint inter summos imosque discrimina, cum medios quoque sequatur fructus suos, sequatur ingens periculum ad deteriora redeundi, non debemus occupationibus indulgere: excludendae sunt, si semel intrauerint: in locum suum alias substituant. Principijs illarum obtemus, melius non incipient quam desinent.

Epistola LXXIII.

Errare mihi videntur, qui existimant philosophiae fideliter deditos contumaces esse ac refractarios, & contemptores magistratu ac regum, eorum ve per quos publica administrantur. E contrario enim nulli aduersus illos gratiores sunt: nec immerito. Nullis enim plus praestant, quam quibus frui tranquillo otio licet. Itaque hi, quibus ad propositum bene viuendi aditum confert securitas publica, necesse est autorem huius boni, ut parentem colant: multo quidem magis quam illi inquieti, & in medio positi, qui multa principibus debent, sed multa & imputant: quibus nunquam tam plene occurrere vlla liberalitas potest, ut cupiditates illorum quae crescunt, dum implentur, exsariet. Quisquis autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti est. Nec vllum habet malum cupiditas maius, quam quod ingratum est. Adijce nunc, quod nemo eorum qui in republica versantur, quos vincat, sed a quibus vincatur, aspiciat: & illis non tam incundum est, multos post se videre, quam graue, aliquem ante se. Habet hoc vitium omnis ambitio: non respicit. Nec ambitio tantum instabilis est, verum cupiditas omnis: quia incipit semper a fine. At ille vir sincerus ac purus, qui reliquit & curiam, & forum, & omnem administrationem, ut ad ampliora secederet, diligit eos per quos hoc ei facere tuto licet, solusque illis gratitudo testimonium reddit, & magnam rem nescientibus debet. Quemadmodum praeceptores suos veneratur ac respicit, quorum beneficio illis se vitij exuit: sic & his, sub quorum tutela positus exercet artes bonas. Verum alios quoque, rex viribus suis protegit, quis negat? Sed quemadmodum Neptuno plus debere se iudicat ex his qui eadem tranquillitate vsi sunt, qui plura & pretiosiora illo mari uexit: & animosius a mercatore quam a vectore soluitur votum, & ex ipsis mercatoribus effusius gratus est, qui odoris ac purpuras & auro pensanda portabat, quam qui vilissima quaeque & saburrae loco futura congererat: sic huius pacis beneficium ad omnes pertinens, altius ad eos peruenit, qui illa bene vltus sunt. Multi enim sunt ex his rogatis quibus pax operosior bello est. An idem existimas pro pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut alijs vitij, quae vel bello rumpenda sunt? nisi forte tam iniquum putas esse sapientem, ut nihil vitium se debere pro communibus bonis iudicet. Solum lanaequae plurimum debet: & non vni mihi oriuntur: anno, temperantique annum Deo priuatim obligatus sum, quamuis non in meum honorem descripta sint. Stulta avaritia mortalium possessionem proprietatemque discernit, nec quicquam suum credit esse, quod publicum est. At ille sapiens nihil iudicat suum magis, quam cuius illi cum humano genere consortium est. Nec enim essent ista communia, nisi pars illorum pertineret ad singulos: Socium efficit etiam quod ex minima portione commune est. Adijce nunc, quod magna & vera bona non sic diuiduntur, ut exiguum in singulos cadat: ad vnumquemque tota perueniunt. Ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promissum est. Epulum & visceratio, & si quid aliud capitur manu, discedit in partes. At haec indiuidua bona, pax & libertas, tam omnium tota, quam singulorum sunt. Cogitat itaque sapiens, per quem sibi horum vltus fructus contingat, per quem non ad arma illum, nec ad seruandas vigilias, nec ad tuenda moenia, & multiplex belli tributum publica necessitas vocet: agitque gubernatori suo gratias. Hoc docet philosophia praecipue, bene debere beneficia, bene soluere. Interdum autem solutio est ipsa confessio. Confitebitur ergo, multum se debere ei, cuius administratione ac providentia contingit illi pingue otium, & arbitrium sui temporis, & imperturbata publicis occupationibus quies.

O Meliboe, Deus nobis haec otia fecit.

Nam, erit ille mihi semper Deus.

Si illa quoque, omnia multum auctori suo debent, quorum munus hoc maximum est:

Ille meas errare bonas (ut cernis) et ipsum.

Ludere

Ludere quae vellem, calamo permisit agresti.

quanti aestimamus hoc otium, quod inter deos agitur, quod deos facit? Ita dico, Lucili, & te in caelum compendario voco. Solebat Sextius dicere, Iouem plus non posse quam bonum virum. Plura Iupiter habet quae praestet hominibus: sed inter duos bonos non est melior, qui locupletior: non magis quam inter duos, quibus pars scientia regendi gubernaculum est, meliorem dixeris, cui maius speciosiusque nauigium est. Iupiter quo antecedit virum bonum? diutius bonus est. Sapiens nihilo se minoris aestimat, quod virtutes eius spatio breuiore clauduntur. Quemadmodum ex duobus sapientibus, qui senior decessit, non est beator eo, cuius intra pauciores annos terminata virtus est: sic Deus non vincit sapientem felicitate, etiam si vincit aetate. Non est virtus maior, quae longior. Iupiter omnia habet: sed nempe a Iulij tradidit habenda. Ad ipsum hic vnus vsus pertinet quod vtendi etiam omnibus causa est. Sapiens tam aequo animo omnia apud alios videt, contemnitque, quam Iupiter: & hoc se magis suspicit, quod Iupiter uti illis non potest, sapiens non vult. Credamus itaque Sextio, monstranti pulcherrimum iter, & clamanti, Hac itur ad astra, hac secundum frugalitatem, hac secundum temperantiam, hac secundum fortitudinem. Non sunt dii fastidiosi, non inuidi: admittunt, & ascenduntibus manum porrigunt. Miraris hominem ad deos ire? Deus ad homines venit, immo (quod propius est) in homines uenit. Nulla sine Deo mens bona est. Semina in corporibus humana diuina dispersa sunt: quae si bonus cultor excipit, similiae origini prodeunt, & paria his ex quibus orta sunt surgunt: si malus, non aliter quam humus sterilis ac palustris necat, ac deinde creat purgamenta pro frugibus.

Epistola LXXIII.

Epistola tua delectauit me, & marcentem excitauit: memoriam quoque meam, quae iam mihi segnissimum ac lenta est, euocauit. Quid ni tu, mi Lucili, maximum putes instrumentum beatae vitae hanc persuasionem, vnum bonum esse, quod honestum est? Qui omne bonum honesto circumscriptum, intra se felix est. Na qui alia bona iudicat, in fortunae venit potestatem, alieni arbitrij sit. Hic amissis liberis matris, hic sollicitus aegris, hic turpibus & aliquam passis infamiam tristis. Illum videbis alienae vxoris amore cruciari, illum suae. Non deerit, quem repulsa distorqueat: erunt quos honor ipse vexet. Illa vero maxima est ex omni mortalium populo turba miserorum, quam expectatio mortis exagitat vndique impendens. Nihil enim est, vnde non subeat. Itaque ut in hostili regione versantibus, huc & illuc circumspiciendum est, & ad omnem strepitum circumagenda ceruix, nisi hic timor e pectore eiectus est, palpitantibus praecordijs viuatur. Occurrent acti in exilium, & euoluti bonis: occurrent (quod genus egestatis grauissimum est) in diuitijs inopes: occurret naufragi, similiaue naufragis passis, quos aut popularis ira, aut inuidia, perniciosum optimis telum, inopinantes securosque dissecit, procellae more, quae in ipsa sereni fiducia solet emergere, aut fulminis subiti, ad cuius ictum etiam vicina tremuerunt. Nam ut illic quisquis ab igne propior stetit, percusso similis obstupuit: sic in his per aliquam uim accidentibus, vnum calamitas opprimit, ceteros metus: paremque passis tristitiam facit, pati posse. Omnium animos mala aliena ac repentina sollicitant, quemadmodum aues etiam inanis fundae sonus territat, ita nos non ad ictum tantum exagitantur, sed ad crepitum. Non potest ergo quisquam beatus esse, qui huic se opinioni credit. Non enim beatum est, nisi quod intrepidum. Inter suspecta male viuatur. Quisquis se multum fortuitis dedit, ingentem sibi materiam perturbationis & inexplicabilem fecit. Vna haec via est ad tuta vadenti, & externa despiciere, & honesto contentum esse. Nam qui aliquid virtute melius putat, aut vllum praeter illam bonum, ad haec quae a fortuna sparguntur, sinum expandit, sollicitus missilia eius expectat. Hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, & in hunc mortalium coetum honores, diuitias, gratiam excutere: quorum alia inter diripientium manus scissa sunt, alia infida societate diuisa, alia magno detrimento eorum in quos deuenierant prenta: ex quibus quaedam aliud agentibus inciderunt, quaedam quia nimis captabantur, amissa, & dum auide rapiuntur, excussa sunt. Nulli vero etiam cui rapina feliciter cessit, gaudium rapti durauit in posterum. Itaque prudentissimus quisque cum primum induci videt munuscula, a theatro fugit, & scit magno parua constare. Nemo manum confert cum excedente: nemo exeuntem ferit. Circa primum rixa est. Idem in his euenit, quae fortuna desuper iactat. Aestuamus miseri, distringimur, multas habere cupimus manus: modo in hunc, modo in illud respicimus, nimis tarde nobis miti videntur, quae cupiditates nostras irritant, ad paucos peruentura, expectata omnibus. Ire obuiam cadentibus cupimus: gaudemus si quid inuasimus: inuadendi aliquos spes vana delusit: vile praedam magno aliquo incommodo luimus, aut inde fallimur. Secedamus itaque, ab istis ludis, & demus raptoribus locum. Illi spectent bona ista pendencia, & ipsi magis pedeant. Quicquid beatus esse constituit, vnum esse bonum putet, quod honestum est. Nam si vllum aliud existimat, primum male de providentia iudicat: quia multa incommoda iustis viris accidunt: & quia quicquid nobis dedit, breue est & exiguum, si compares mundi totius aevo. Ex hac deploratione nascitur, ut ingrati diuinarum interpretes simus. Querimus, quod non semper, & quod pauca nobis, & incerta, & abitura contingant. Inde est quod nec viuere, nec mori volumus. Vitae nos odium tenet, timor mortis. Nutat omnem consilium, nec implere nos vlla felicitas potest. Causa autem est, quod non peruenimus ad illud bonum immensum & insuperabile, vbi necesse est resistat voluntas nostra: quia vltra summum non est locus. Quaeris, quare virtus nullo egeat? praesentibus gaudet, non concupiscit absentia. Nihil non illi magnus est, quia factis. Ab hoc discede iudicio: non pietas constabit, non fides: multa vtranque praestare cupient

L 2 pient

pienti patiēda sunt, ex his quae mala appellantur: multa impendenda sunt ex his, quibus indulgemus tamquam bonis. Perit fortitudo, quae periculum facere debet sui: perit magnanimitas, quae non potest eminere, nisi omnia velut minuta contempserit, quae pro maximis vulgus optat: perit gratia & relatio gratiae. Aestimatur labor, si quicquam pretiosius fide nonimus, si non optima spectamus. Sed ut illa praeteream, aut ista bona non sunt quae vocantur, aut homo felicior Deo est. Quoniam quidem quae parata nobis sunt, non habent in usu Deus: nec enim libido ad illum, nec epularum lautitia, nec opes, nec quicquam ex his hominem infecantibus, & vili voluptate ducentibus pertinet. Ergo aut quod in credibile est, bona Deo desunt, aut hoc ipsum argumentum est, bona non esse, quae Deo desunt. Adijce quod multa quae bona videri volunt, animalibus quam homini pleniora contingunt. Illa cibo avidius vtuntur: Venere non aequae fatigantur. Virium illis maior est, & aequabilior firmitas. Sequitur ut multo feliciora sint homine. Nam sine nequitia, sine fraudibus degunt; fruuntur voluptatibus, quas & magis capiunt & ex facili sine vilo pudoris, aut paenitentiae metu. Considera tu itaque, an id bonum vocandum sit, quo Deus ab homine vincitur. Summam bonum in animo constituamus. obsolescit, si ab optima nostri parte ad pessima transit, & transfertur ad sensus, qui agiliores sunt animalibus mutis. Non est summa felicitatis nostra in carne ponenda. Bona illa sunt vera, quae ratio dat: solida ac sempiterna quae cadere non possunt, nec decrefcere quidem aut minui. Cetera opinione bona sunt; & nomen quidem habent commune cum veris: proprietatis in illis boni non est. Itaque commoda vocentur, & ut nostra lingua loquar, producta: ceterum sciamus mancipia nostra esse non partes, & sint apud nos, sed ita ut meminimus extra nos esse. Etiam si apud nos sint, inter subiecta & humilia numerentur, propter quod in nemo se attollere debeat. Quid enim stultius, quam aliquem eo sibi placere, quod ipse non fecit? Omnia ista nobis accedant, non haereant: si abducantur, sine vlla nostri laceratione discedant. Utamur illis, non gloriemur: & utamur parce, tanquam depositis apud nos, & abituris, Qui quis illa sine ratione possedit, non diu tenet. Ipsa enim felicitas se, nisi temperat, premit: si fugacissimis bonis credidit, cito deseritur, & ut non deseratur, affligitur. Paucis deponere felicitatem molliter licuit: ceteri cum his inter quae eminere labuntur, & illos degrauant ipsa quae extulerant. Ideo adhibebitur prudentia, quae modum illis ac parsimoniam imponat: quoniam quidem licentia opes suas praecipitat atque, vrget: nec vaquam immodica durat, nisi illa moderatrix ratio compescat. Hoc multarum tibi vrbium ostendit euectus, quarum in ipso flore luxuriosa imperia ceciderunt, & quicquid virtute erat partum, intemperantia corrui. Aduersus hos casus muniendi sumus. Nullus autem contra fortunam inexpugnabilis murus est. Intus instruemur. Si illa pars tuta est, pulsari homo potest, capi non potest. Quod sit hoc instrumentum, scire desideras? Nihil indignetur sibi accidere, sciatque illa ipsa quibus laedi videtur, ad conseruationem uniuersi pertinere & ex his esse, quae cursum mundi officiumque consummant. Placeat homini, quicquid Deo placuit: ob hoc seipsum suaque miretur, quod non potest uinci, quod mala ipsa sub se tenet, quod ratione, qua ualentius nihil est, casum doloremque & iniuriam subigit. Ama rationem: huius te amor contra durissima armabit. Catulorum amor in uenabula impingit feras, quas feritas & inconsultus impetus praestat indomitas. Iuuenilia nonnunquam ingenia cupido gloriae in contemptum tam ferri quam ignium misit. Species quosdam atque umbra uirtutis in mortem uoluntariam trudit. Quanto his omnibus fortior ratio est, quanto constantior: tanto uehementior per metus ipsos & pericula exibat. Nihil agitis, inquit, quod negatis ullum esse aliud ab honesto bonum. Non faciet uos haec munitio tutos a fortuna, & immunes. Dicitis enim inter bona esse liberos pijs, & bene moratam patriam, & parentes bonos; horum pericula non potestis spectare securi; perturbabit nos obsidio patriae, liberorum mors, parentum seruitus. Quid aduersus hos pro nobis responderi solet? ponam. Deinde tunc adijciam, quid praeterea respondendum putem. Alia condicio est in his, quae ablata in locum suum aliquid incommodi substituant: tamquam bona ualendo uitiata in malam transfertur: acies oculorum extincta, caecitate nos afficit: Non tantum uelocitas perit poplitibus incisis, sed debilitas pro illa subit, hoc periculum non est in his, quae paulo ante retulimus. Si amicum bonum amisit, non est mihi pro illo perfidia patienda: nec si bonos liberos extuli, in illorum locum impietas succedit. Deinde non amicorum ille aut liberorum interitus, sed corporum est. Bonum autem vno modo perit, si in malum transit, quod natura non patitur: quia omnis uirtus & opus omne uirtutis incorruptum manet. Deinde etiam si amici perierunt, etiam si probati respondentelq. voto patris liberi, est quod illorum expleat locum. Quid sit, quaeris? quod illos bonos fecerat; uirtus. Haec nihil vacare patitur loci: totum animum tenet, desiderium omnium tollit: sola satis est. Omnium enim bonorum uis & origo in ipsa est. Quid refert, an aqua decurrens incipiat atque abeat, si fons ex quo fluxerat, saluus est? Non dices uirum iustiozem saluis liberis, quam amissis, nec ordinatiozem, nec prudentiozem, nec honestiozem: ergo nec meliozem quidem. Non facit collectio amicorum sapientiozem, non facit stultiozem detractio: ergo nec beatiozem, aut miserozem. quadau salua fuerit uirtus, non senties quid abscesserit. Quid ergo? Non est beator & amicorum & liberorum turba succinctus? Quid ni non sit? Summum enim bonum nec infringitur, nec augetur: in suo modo permanet: utcumq. fortuna se gessit, siue illi senectus longa contigit, siue citra senectutem finitus est; eadem mensura summum bonum est, quauis aetatis diuersa sit. Vtrum maiorem an minorem circulum scribas, ad spatium eius pertinet, non ad formam: licet alter diu manserit, alterum statim obduxeris, & in eum in quo scriptus est puluerem solueris, in eadem uterq. forma fuit. Quod rectum est, nec magnitudine aestimatur, nec numero, nec tem-

nec tempore: non magis produci, quam contrahi potest. Honestam vitam ex centum annorum numero in quantum uoles corripere, & in unum diem cogere, aequae honesta est: modo latius uirtus funditur, regna, vrbes, prouincias temperat: fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberosque dispensat officia: modo arcto sine circumdatur paupertatis, exilij, orbitatis: non tamen minor est, si ex aluore fastigio in priuatum, ex regio in humilem subducitur, ex publico & spatio iure in angustias domus vel anguli coit. Aequae magna est, etiam si in se recessit, vndique exclusa. Nihilominus enim magni spiritus est & erectus, exactae prudentiae, indeclinabilis iustitiae. Ergo aequae beata est. Beatum enim illud in vno loco positum est, in ipsa mente, stabile, grande, tranquillum, quod sine scientia diuinorum humanorumque non potest effici. Sequitur illud, quod me responsum esse dicebam, Non affligitur sapiens liberorum amissione, non amicorum. eodem enim animo fert illorum mortem, quo suam expectat. Non magis hanc timet, quam illam dolet. Virtus enim conuenientia constat: omnia opera eius cum ipsa concordant, & congruunt. Haec concordia perit, si animus, quem excelsum oportet esse, luctu aut desiderio submittitur. Inhonestum est omnis trepidatio & sollicitudo, & in vilo actu pigritia. Honestum enim securum & expeditum est, inerratum est, in prociuctu stat. Quid ergo? non aliquid perturbationi simile patietur? non & color eius mutabitur, & vultus eius agitat. & artus refrigescunt? & quicquid aliud, non ex imperio animi, sed inconsulto quodam naturae impetu geritur? Fateor: sed permanebit illi persuasio eadem, nihil illorum malum esse, nec dignum, ad quod mens sana deficiat. Omnia quae facienda erunt, audacter facit & proptere. Hoc enim stultitiae proprium quis non dixerit, ignaue & contumaciter facere quae facit, & alio corpore impellere, alio animum, distrahique inter diuersissimos motus? Iam propter illa ipsa quibus extollit se miraturque, contempta est, & ne illa quidem quibus gloriatur, libenter facit. Si veto aliquid timetur malum, eo perinde dum expectatur quasi uenisset vrgetur: & quicquid ne patiatur timet, iam metu patitur. Quemadmodum in corporibus futuri languoris signa praecurrunt, quaedam enim senectutis neruis inest, & sine labore vilo lassitudo & oscitatio & horror membra percurrens: sic infirmus animus multo antequam opprimatur malis quatitur. Praesumit illa & ante tempus cadit. Quid demeritis autem quam angere futuris, nec se tormento referuare, sed accersere sibi miseras, & admouere, quas optatum est differre, si discutere non possis? Vis scire, futuro neminem debere torqueri? quicumque audierit post quinquagesimum annum sibi patiēda supplicia, non perturbatur, nisi si medium spatium transierit, & se in illam saeculo post futuram sollicitudinem immiserit. Eodem modo fit, ut animos libenter aegros, & captantes causas doloris, vetera atque obliterata contristent, & quae praeterierunt, & quae futura sunt, absunt, neutra sentimus. Non est autem, nisi ex eo quod sentias, dolor.

Epistola LXXV.

Minus tibi accuratas a me epistolas mitti quereris. Quis enim accurate loquitur, nisi qui uult pati de loqui? Qualis sermo meus esset, si una federemus, aut ambularem, illaboratus & facilis, tales esse epistolas meas uolo, quae nihil habeant accersitum, nec fictum. Si fieri posset, quid sentiam, ostendere quam loqui malle. Etiam si disputarem, nec supplerem pedem, nec manum iactarem, nec attollerem uocem, sed ista oratoribus reliquisset, contentus sensus meos ad te pertulisset, quos nec exornassem, nec abiicissem. hoc unum plane tibi approbare uellem, omnia me illa sentire quae diceret: nec tantum sentire, sed amare. Aliter homines amicam, aliter liberos osculantur: tamen in hoc quoque amplexu tam sancto & moderato, satis apparet affectus. Non mehercules ieiuna esse & arida uolo, quae de rebus tam magnis dicuntur. Neque enim philosophia ingenio renuntiat, multum tamen operae impendi uerbis non oportet. Haec sit propositi nostri summa: quod sentimus, loquamur: quod loquimur, sentiamus. Concordet sermo cum uita. Ille promissum suum impleuit, qui & cum uideat illum, & cum audias, idem est. Videbimus qualis sit, quantus sit. Unus sit. Non delectent uerba nostra, sed profint. Si tamen contingere eloquentia non sollicito potest, aut si parata est, aut paruo constat, assit, & res pulcherri mas prosequatur, talis, ut res potius quam se ostendat. Altae artes ad ingenium totae pertinent: hic animi negotium agitur. Non quaerit aeger medicum eloquentem, sed sanantem: sed si ita competit, ut idem ille qui sanare potest, compte de his quae facienda sunt differat, boni consulat. non tamen erit, quare gratuletur sibi, quod incidit in medicum etiam disertum. Hoc enim tale est, quale si peritus gubernator etiam formosus est, Quid aures meas scalpis? Quid oblectas? Aliud agitur. Vrendus, secandus, abstinentus sum. Ad haec adhibitus es: curare debes morbum ueterem, grauem, publicum. Tantum negotij habes, quantum in pestilentia medicus. Circa uerba occupatus es? Iam dudum gaude, si sufficis rebus. quando multa discas? quando quae didiceris affiges tibi, ita ut excidere non possint? quando illa experieris? Non enim ut cetera memoriae tradidisse satis est. In opere tentanda sunt. Non est beatus qui scit illa, sed qui facit. Quid ergo? infra illum nulli gradus sunt? statim ad sapientiam praecipit? Non existimo. Na qui proficit, in numero quidem stultorum est, magno tamen intervallo ab illis diducitur: inter ipsos quoque proficientes sunt magna discrimina. In tres classes (ut quibusdam placet) diuiduntur: primi sunt, qui sapientiam nondum habent, sed iam in uicinia eius consistunt, tamen etiam quod prope est extra est. Qui sunt hi, quaeris? qui omnes iam affectus ac uitia posuerunt: quae erant complectenda didicerunt: sed illis adhuc in experta fiducia est: bonum suum nondum in usu habent. Iam tamen in illa quae fagerunt, recidere non possunt. Iam ibi sunt, ubi non est retro lapsus: sed hoc illis de se nondum liquet, & quod in quadam epistola scripsisse me memini, scire se nesciunt. Iam contigit illis bono suo frui, nondum

confidere. Quidam hoc proficientium genus, de quo locutus sum, ita complectuntur, ut illos dicant iam effugisse morbos, animi affectus nondum, & adhuc in lubrico stare: quia nemo sit extra periculum malitiae, nisi qui totam eam excussit. Nemo autem illam excussit, nisi qui pro illa sapientiam assumpsit. Quid inter morbos animi intersit & affectus, saepe iam dixi. Nunc quoque te admonebo. Morbi sunt inueterata uitia, & dura, ut auaritia, ut ambitio nimia, postquam haec animum implicuerunt, & perpetua esse mala eius coeperunt. Ut breuiter finiam, morbus est iudicium in prauo pertinax, tanquam valde expetenda sint, quae leuiter expetenda sunt, vel, si mauius, ita finiamus. Nimis imminere leuiter petendis, vel ex toto non petendis, aut in magno pretio habere in aliquo habenda, vel in nullo. Affectus sunt motus animi improbabilis, subiti & concitati, qui frequentes neglectique fecere morbum: sicut distillatio vna, nec adhuc in morem adducta, tussim facit, assidua & vetus phthisin. Itaque qui plurimum profecere, extra morbos sunt, affectus adhuc sentiunt, perfecto proximi. Secundum genus est eorum, qui & maxima animi mala & affectus deposuerunt, sed ita, ut non sit illis securitatis suae certa possessio: possunt enim in eadem relabi. Tertium illud genus extra multa & magna vitia est, sed non extra omnia. Effugit auaritiam, sed iram adhuc sentit. Iam non sollicitatur libidine, sed habet etiam numerum ambitionem: iam non concupiscit, sed adhuc timet: & in ipso metu ad quaedam satis firmus est, quibusdam eedit: mortem contemnit, dolorem reformidat. De hoc loco aliquid cogitemus: bene nobiscum agetur, si in hunc admittimur numerum. Magna felicitate naturae, magnaque & assidua intentione studij; secundus occupatur gradus: sed nec hic quidem contemnendus est color tertius. Cogita, quantum circa te videas malorum: aspice, quam nullum sit nefas sine exemplo, quantum quotidie nequitia proficiat, quantum publice priuatimque peccetur. intelliges satis nos consequi, si inter pessimos non sumus. Ego vero, inquis, spero me posse & amplioris ordinis fieri. Optauerim hoc nobis, magis quam promiserim, praeeoccupati sumus: ad virtutem contendimus, inter vitia districti: pudet dicere, honesta colimus quantum vacat. At quam grande praemium nos expectat, si occupationes nostras & imaliam tenacissima abruptimus? Non cupiditas nos, non timor pellet: inagitati terroribus, in corrupti voluntatibus, nec mortem horrebimus, nec deos: sciemus mortem malum non esse, deos malos non esse. Tam imbecillum est, quod nocet, quam cui nocetur. Optima, & noxa carentia expectant nos, si ex hac aliquando face in illud euadimus sublime & excelsum: tranquillitas animi, & expulsus erroribus absoluta libertas. Quaeris, quae sit ista? non homines timere, non deos: nec turpia velle, nec nimiam in seipsum habere maximam potestatem. Inestimabile bonum est, suum fieri.

Epistola LXXVI.

Nimicitias mihi denuntias, si quicquam ex his quae quotidie facio ignoraueris. Vide quam simpliciter tecum viuam: hoc quoque tibi committam. Philosophum audio, & quidem quintum iam diem habeo, ex quo in scholam eo, & ab octaua disputantem audio. Bona, inquis, aetate. Quid ni bona? Quid autem stultius, quam quia diu non didiceris, non discere? quid ergo? Idem faciam quod trostili & iuuenes? Bene mecum agitur, si hoc vnum senectutem meam dedecet. Omnis aetatis homines haec schola admittit: in hac senescamus: hanc ut iuuenes sequamur. In theatrum senex ibo, & in circum deferar, & nullum par sine me depugnabit: ad philosophum ire erubescam? Tam diu discendum est, quam diu nescias, & si prouerbio credimus, quam diu viuas. Nec vlli hoc rei magis conuenit, quam huic: tam diu discendum est quemadmodum viuas, quam diu viuis. Ego tamen hic aliquid & doceo. Quaeris quid doceam? Etiam seni esse discendum. Pudet autem me generis humani. Quoties scholam intraui, praeter ipsum theatrum Neapolitanorum (ut scis) transeundum est. Metronactis perenibus domum. Illud quidem, sarcotum est: & hoc ingenti studio, quis sit pithaules bonus, iudicatur. Habet tibicen quoque Graecus & praeco concursus. At in illo loco, in quo vir bonus discitur, paucissimi sedent: & hi plerisque videntur nihil boni negotij habere quod agant: inepti & inertes vocantur. Mihi contingat iste derisus. Aequo animo audientia sunt imperitorum conuicia: & ad honesta vadenti contemnendus est iste contemptus. Perge, Lucili, & propera, ne tibi accidat quod mihi. ut senex discas: immo ideo magis propera, quoniam id nunc aggressus es, quod perdiscere vix senex possis. Quantum, inquis, proficiam? quantum tentaueris. Quid expectas? Nulli sapere casu obigit. Pecunia veniet vltro, honor offeretur, gratia ac dignitas fortasse ingerentur tibi: virtus in te non incidet, ne leui quidem opera aut paruo labore: sed est tanti laborare, omnia bona semel occupaturo. Vnum enim est bonum quod honestum. In illis nihil inuenies veri, nihil certi, quaecumque famae placent. Quare hoc vnum sit bonum, quod honestum, dicam, quoniam me parum exsecutum priore epistola iudicas, magisque hanc rem tibi laudatam quam probatam putas: & ut in arctum, quae dicta sunt, contraham: Omnia suo bono constant. uitem fertilitas commendat, sapor vinum, velocitas ceruum. Quare fortia dorso iumenta sint, quaeris? quia eorum hic vnus est usus, facinam ferre. In cane sagacitas prima est, si inuestigare debet feras: cursus, si consequi: audacia, si mordere & inuadere. Id in quoque optimum est cui nascitur, quo censetur. In homine optimum quid est? Ratio: hac antecedit animalia, deos sequitur. Ratio ergo perfecta, proprium hominis bonum est: cetera illi cum animalibus satisque communia sunt. Valet? & leones formosus est? & pauones uelox est? & equi non dico, in his omnibus vincitur. Non quaero quid in se maximum habeat, sed quid suum. Corpus habet: & arbores: habet impetum & motum voluntarium? & bestiae & vermes: habet vocem? sed quanto clariorem canes, acutiorem aquilae, grauiorem tauri, dulciorem mobilioremque lusciniae? Quid in homine pro-

proprium? Ratio haec recta & consummata, felicitatem hominis impleuit. Ergo si omnis res cum bonum suum perfecit, laudabilis est, & ad finem naturae suae peruenit, homini autem suum bonum ratio est, si hanc perfecit, laudabilis est, & finem naturae suae attingit haec ratio perfecta, virtus vocatur, eademque honestum est. Id itaque vnum bonum est in homine, quod vnum hominis est. Nunc enim non quaerimus quid sit bonum, sed quod sit hominis bonum. Si nullum aliud est hominis, quam ratio, haec erit vnum eius bonum, sed pensandum cum omnibus. Si sit aliquis malus, puto improbabitur: si bonus, puto probabitur. Id ergo in homine proprium solumque est, quo & probatur, & improbat. Non dubitas, an hoc sit bonum: dubitas, an solum bonum sit. Si quis omnia alia habeat, valetudinem, diuitias, imagines multas, frequens atrium, sed malus ex confesso sit: improbabis illum. Item si quis nihil quidem illorum quae retuli, habeat, deficiatur pecunia, clientum turba, nobilitate, & auorum proauorumque serie, sed ex confesso bonus sit: probabis illum. Ergo est vnum bonum hominis: quod qui habet: etiam si alijs destituitur, laudandus est: qui non habet, in omnium aliorum copia damnatur ac reijcitur. Quae condicio rerum, eadem & hominum est. Nauis bona dicitur, non quae pretiosis coloribus picta est, nec cui argenteum aut aureum rostrum est, nec cuius tutela ebore celata est, nec quae fuscis ac opibus regijs pressa est: sed stabilis, & firma, & iuncturis aquam excludentibus spissa, ad ferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, velox, & contentiens vento. Gladium bonum dices, non cui deauratus est baltheus, nec cui vagina gemmis distinguitur: sed cui & ad secundum subtilis acies, & mucro munimentum: omne rupturum. Regula non quidem contemnendus est color tertius, quaequam recta sit, quaeritur. Eo quodque laudatur, cui comparatur, quod illi proprium est. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum feneret, a quam multis salutetur, quam pretioso incumbat lecto, quam pellucido poculo bibat, sed quam bonus sit. Bonus autem est, si ratio explicita & recta est, & ad naturae voluntatem accommodata. Haec vocatur virtus: hoc est honestum & vnicum hominis bonum. Nam cum sola ratio perficiat hominem, sola ratio perfecta beatum facit. Hoc autem vnum hominis bonum est, quo vno beatus efficitur. Dicimus & illa bona esse, quae a virtute profecta contractaque sunt, id est opera eius omnia. Sed ideo vnum ipsa bonum est, quia nullum sine illa est. Si omne in animo bonum est, quicquid illum confirmat, extollit, amplificat, bonum est: validiorem autem animum, & excellentiorem, & ampliorem: facit virtus: nam cetera quae cupiditates nostras irriant, deprimunt quoque animum & labefaciunt: & cum videntur attollere, inflant, ac multa vanitate deludunt. Ergo vnum id bonum est, quo melior animus efficitur. Omnes actiones totius vitae honestae turpis, respectu temperantur: ad haec faciendi & non faciendi ratio dirigitur. Quid sit hoc, dicam. Vir bonus quod honeste se facturum putauerit, faciet, etiam si laboriosum erit: faciet, etiam si damnosum erit: faciet, etiam si periculosum erit. Rursus quod turpe erit, non faciet, etiam si pecuniam affert, etiam si voluptatem, etiam si potentiam. Ab honesto nulla re deturbatur, ad turpia nulla spe inuitabitur. Ergo si honestum vti que secuturus est, turpe vti que vitaturus: & in omni actu vitae spectaturus haec duo: nullum aliud bonum quam honestum, nec aliud malum quam turpe. Si vna indeprauata virtus est, & sola permanet tenoris sui, vnum est bonum virtus: cui iam accidere ut non sit bonum, non potest. Mutationis periculum effugit sapientia. Sapientia non eripitur, sapientia in stultitiam non reuoluitur. Dixi, si forte meministi, concupita vulgo, & formidata inconsulto impetu plerisque calcasse. inuentus est qui flammis imponeret manum: cuius risum non interrumperet toror: qui in funere liberorum lacrimam non mitteret: qui morti intrepidus occurreret. amor, ira, cupiditas, pericula depoposcerunt. Quod si hoc potest breuis obstinatio animi, aliquo stimulo excitata: quanto magis virtus quae non ex impetu, nec subito, sed aequaliter valet: cui perpetuum robor est? Sequitur, ut quae ab inconsultis saepe contemnuntur, a sapientibus semper, ea nec bona sint, nec mala. Vnum ergo bonum ipsa virtus est, quae inter hanc fortunam & illam superba incedit, cum magno utriusque contemptu. Si hanc opinionem receperis, aliquid bonum esse praeter honestum, nulla non uirtus laborabit. Nulla enim obtineri poterit, si quidquam extra se respexerit. Quod si est, rationi repugnat, ex qua virtutes sunt: & ueritati, quae sine ratione non est. Quaecumque autem opinio ueritati repugnat, falsa est. Virum bonum concedas necesse est summae pietatis erga deos esse. Itaque quicquid illi acciderit, aequo animo sustinebit. Sciet enim id accidisse lege diuina, qua uniuersa procedunt. Quod si est, unum illi bonum erit, quod honestum: in hoc enim positum est & parere diis, nec exanDESCERE ad subita, nec deplorare forte sua, sed patienter excipere fatum, & facere imperata. Si vllum aliud est bonum quam honestum, sequetur nos auditas vitae, auditas rerum vitam instrumentum, quod est intolerabile, infinitum, vagum. Solum ergo bonum est honestum, cui modus est. Diximus, hominum futuram feliciter vitam quam deorum, si ea bona sunt, quorum nullus diis usus est, tanquam pecunia & honores. A diice nunc, quod si modo solutae corporibus animae manent: felicior illis status restat, quam est dum versantur in corpore. Atqui si ista bona sunt, quibus per corpora utimur, emissis erit peius: quod contra fidem est, feliciores esse liberis & in uniuersum datis, clauas & obsestas. Illud quoque dixeram, si bona sunt ea que tam homini contingunt quam mutis animalibus, & muta animalia beatam vitam actura: quod fieri nullo modo potest. Omnia pro honesto patientia sunt: quod non erat faciendum, si esset vllum aliud bonum quam honestum. Haec quamuis latius executum esse priore epistola, costrinxi, & breuiter percurri. Nunquam autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animum alleues & teipsum interroges: si res exegerit, ut pro patria moriaris, & salutem omnium ciuium tua redimas, an porrecturus sis ceruicem, non tantum patienter, sed etiam libenter

benter. Si hoc facturus es, nullum aliud bonum est. Omnia relinquis, ut hoc habeas. Vide, quanta vis honesti sit. Pro Rep. morieris, etiam si non statim facturus hoc eris, cum scieris tibi esse faciendum. inter- dum ex re pulcherrima magnum gaudium etiam tempore breui ac exiguo capitur: & quamuis fructus operis peracti nullus ad defunctum exemptumque rebus humanis pertineat, ipsa tamen contemplatio futuri o peris iuuat: & vir fortis & iustus cum mortis suae pretia ante se posuit, libertatem patriae, sal- lutem omnium pro quibus dependit animam, in summa voluptate est, & periculo suo fruatur. Sed ille quoque, cui etiam hoc gaudium eripitur, quod tractatio operis maximum & vltimum praestat, nihil cum ceteris desiliet in mortem, facere recte pieque contentus. Oppone etiam nunc illi multa quae de- hortentur, Dic, Factum tuum matura sequetur obliuio: & parum grata existimatio ciuium respondebit tibi. Ista omnia extra opus meum sunt. ego ipsum contemtor; hoc esse honestum scio. Itaque quocun- que ducit ac vocat, venio. Hoc ergo vnum bonum est, quod non tantum perfectus animus, sed generosus quoque & indolis bonae sentit: cetera leuia sunt, mutabilia. Itaque sollicite possidentur, etiam si fauen- te fortuna in vnum congesta sunt: dominis suis incumbunt grauias, & illos semper premunt, aliquando & elidunt. Nemo ex istis quos purpuratos vides, felix est, non magis quam ex illis quibus sceptrum & chlamydem in scaena fabulae assignant. cum praesente populo elati incesserunt, & cothurnati, simul exierunt, excalceantur, & ad staturam suam redeunt. Nemo istorum quos diuitiae honoresque in altiore fastigio ponunt, magnus est. Quare ergo magnus videtur? Cum basi illum sua metiris. Paruus pumilio, licet in monte constiterit. Colossus magnitudinem suam seruabit, etiam si steterit in puteo. Hoc laboramus errore; sic nobis imponitur: quod neminem aestimamus eo quo est, sed ad iocimus illi & ea quibus ador- natus est. Atqui cum voles veram hominis aestimationem inire, & scire qualis sit, nudum inspice, ponat patrimonium, ponat honores, & alia fortunae mendacia: corpus ipsum exuat: animum intueri, qualis quantumque sit, alieno an suo magnus. si erectis oculis gladios micantes videt, & si scit sua nihil interessu vtrum anima per os, an per iugulum exeat, beatum voca. Si cum illi denuntiata sunt corporis tormenta, & quae casu veniunt, & quae potentioris iniuria, si vincula & exilia, & vanas humanarum formidines mentium, securus audit, & dicit,

--- Non ulla laborum

O virgo noua mi facies inopinane surgit.

Omnia praecepi, atque animo mecum ipse peregi.

Tu hodie ista denuntias: ego semper denuntiaui mihi. hominem parauit ad humana, praecogitati mali mol- lis ictus venit. At stultis & fortunae credentibus, omnis videtur noua rerum & inopinata facies. Magna au- tem pars est apud imperitos mali, nouitas. Hoc ut scias, ea quae putauerunt aspera, cum assuevere, patiuntur. Ideo sapiens assuecit futuris malis: & quae alij diu patiendo leuia faciunt, hic leuia facit diu cogitan- do. Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium: Nesciebam hoc mihi restare. Sapiens scit sibi om- nia restare. quicquid factum est, dicit, Sciebam,

Epistola LXXXVII.

S. V. B. Hodie nobis Alexandrinae naues apparuerunt, quae praemitti solent & nutiare securitae clas- sis aduentum: tabellarias vocant. Gratus illarum Campaniae aspectus est. Omnis in pilis. Puteolo- rum turba consistit, & ex ipso genere velorum Alexandrinas, quamuis in magna turba nauium, intelli- git. Solis enim licet supparum intendere, quod in alto omnes habent naues. Nulla enim res aequae adiu- uat cursum, quam summa pars veli. illinc maxime nauis urgetur. Itaque quoties uentus increbuit, ma- iorq. est quam expedit, antemna submittitur. Minus habet uirium status, ex humili. Cum intrauere Ca- preas & promontorium, ex quo,

Alta procelloso speculatur vertice Pallas

ceterae velo iubentur esse contentae: supparum Alexandrinarum in signe est. In hoc omnium discursu properantium ad litus, magnam ex pigritia mea sensi voluptatem, quod epistolas meorum accepturus, non properaui scire, quis illic esset rerum mearum status, quid afferrent. Olim iam nec perire quicquam mihi, nec acquiri. Hoc etiam si senex non essem, fuerat sentiendum. Nunc uero multo magis, quia quantumcumque haberem, tamen plus iam mihi superesset viatici, quam uitae: praesertim cum eam uiam sumus ingressi, quam peragere non est necesse. Iter imperfectum erit, si in media parte, aut citra pe- titum locum steteris. Vita non est imperfecta, si honesta est. Vbiunque desines, si bene desinis, tota est. Saepae autem & fortiter desinendum est, & non ex maximis causis. Nam nec hae maximae sunt, quae nos tenent. Tullius Marcellinus, quem optime noueras, adolescens quietus & cito senex, morbo, & non insa- nabili correptus, sed longo & molesto & multa imperante, coepit deliberare de morte. conuocauit com- plures amicos, unusquisque aut quia timidus erat, id illi suadebat, quod sibi suasisset: aut quia adula- tor & blandus, id consilium dabat, quod deliberanti gratius fore suspicabatur. Amicus noster Stoicus, homo egregius, & ut uerbis illum quibus laudari dignus est, laudem, uir fortis ac strenuus, uidetur mi- hi optime illum cohortatus. Sic enim coepit: Noli, mi Marcelline, torqueri, tanquam de re magna deli- beres. Non est res magna, uiuere. omnes serui tui uiuunt, omnia animalia. Magnum est, honeste mori, prudenter, fortiter. Cogita quamdiu iam idem facias. Cibus, somnus, libido. Per hunc circulum curri- tur. Mori uelle non tantum prudens, & fortis aut miser, sed etiam fastidiosus potest. Non opus erat sua- fore illi, sed adiutore. Serui parere uolebant. Primum detraxit illis metum, & indicauit tunc familiam pe- riculum

riculum adire, cum incertum esset, an mors domini uoluntaria fuisset: alioquin tam mali exempli esse prohibere dominum, quam occidere. Deinde ipsum Marcellinum admonuit, non esse inhumanum, quemadmodum coena peracta reliquiae circumstantibus diuiduntur: sic peracta uita aliquid porrigi his, qui totius uitae ministri fuissent. Erat Marcellinus facilis animi, & liberalis, etiam cum de suo fieret. Minutas itaq. summas distribuit stentibus seruis, & illos vltro consolatus est. Non fuit illi opus ferro, non sanguine. Triduo abstinuit, & in ipso cubiculo poni tabernaculum iussit. Solium deinde illatum est, in quo diu iacuit, & calida subinde suffusa paulatim defecit, ut aiebat, non sine quadam uoluptate, quam afferre solet lenis dissolutio animi, non in experta nobis, quos aliquando liquit animus. In fabellam ex- cessi non ingrati tibi: exitum enim amici tui cognosces, non difficilem, nec miserum. Quamuis enim mortem sibi consciuerit, tamen mollissime excessit, & uitae elapsus est. Sed ne inutilis quidem haec fabella fuerit. Saepae enim talia exempla necessitas exigit. Saepae debemus mori: nec uolumus: mori- mur, nec uolumus. Nemo tam imperitus est, ut nesciat sibi quandoq. moriendum: tamen cum prope ac- cesserit, tergieratur, tremat, plorat. Nonne tibi videbitur stultissimus omnium, qui fleuerit quod ante annos mille non uixerat? Aequae stultus est, qui flet, quod post annos mille non uiuet. Haec paria sunt: No- eris, nec fuisti. Vtrunq. tempus alienum est. In hoc punctum coniectus es: quod ut extendas, quousq. ex- tendes? Quid feres? quid optas? Perdis operam.

Desine fata Deum fletu sperare precando.

rata & fixa sunt, atq. magna & aeterna necessitate ducuntur. Eo ibis, quo omnia eunt. Quid tibi nouum est? ad hanc legem natus es: hoc patri tuo accidit, hoc matris, hoc maioribus. hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te. Series inuicta, & nulla mutabilis ope illigat ac trahit cuncta. Quatus te populus mortuo sequetur, quantum comitabitur? Fortior, ut opinor, esses, si multa millia tibi comorerentur. Atqui mul- ta millia hominum & animalium hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam uarijs generibus emittunt. Tu autem non putas te aliquando peruenturum ad id, ad quod semper ibas? Nullum sine exitu iter est. Exempla nunc magnorum uirorum me tibi iudicas relaturum? Puerorum referam. Lacon ille memoriae traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, Non seruam, sua illa Dorica lingua, & uer- bis fidem imposuit. Ut primum iussus est fungi seruili & contumelioso ministerio, afferre enim uas ob- scoenū iubebatur, illisum parieti caput rupit. Tam prope libertas est: & serui aliquis? Ita non sic perire filium tuum malles, quam per inertiam senem fieri? Quid ergo est, cur perturbes, si mori fortiter etiam perile esse? Puta te nolle sequi, duceris. Fac tui iuris, quod alicui est. Non fumes pueri spiritum, ut dicas, Non seruo: Infelix, seruis hominibus, seruis rebus, seruis uitae. Nam uita, si moriendi uirtus abest, serui- tus est. Ecquid habes propter quod expectes? Voluptates quae te morantur ac retinent, consumpsisti: nul- la tibi noua est: nulla non iam odiosa ipsa fatietate. quis sit uini, quis mulsi sapor, scis: nihil interest, centum per uesica tua an mille amphorae transeat. faccus es. quid sapiat ostreum, quid mullus, optime nosti. ni- hil tibi luxuria tua in futuros annos intactum reseruauit. Atqui haec sunt, a quibus inuitus diuelleris. Quid est aliud quod tibi eripi doleas? Amicos & patriam? Tanti enim illam putas, ut tardius coenes? solem, si posses, extingueres. Quid enim vnquam fecisti luce dignum? consistere non curiae te, non fori, non ipsius naturae rerum desiderio, tardiore ad moriendum fieri. Inuitus relinquis macellum, in quo nihil reliquisti. Mortem times, at quomodo illam media oblectatione contemnis? Viuere vis. scis enim, mori times. Quid porro ista uita non mors est? Caesar, cum illum transeuntem per Latinam uiam, vnus ex custodiarum agmine demissa vsque in pectus ueteri barba, rogaret mortem: Nunc enim, inquit, ui- uis? Hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est: Mori times? nunc enim uiuis? Sed ego, in- quit, uiuere uolo, qui multa honeste facio. Inuitus relinquo officia uitae, quibus fideliter & cum industria fungor. Quid tu nescis vnum esse ex uitae officijs & mori? Nul lum officium relinquis. Non enim cer- tus numerus quem debeas explere, finitur. Nulla uita est non breuis. Nam si ad naturam rerum re- spexeris, etiam Nestoris & Stailiae breuis est, quae inscribi monumento suo iussit, annis se nonaginta- nouem uixisse. Vides anicula gloriari senectute longa. quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimum implere? Quomodo fabula, sic uita: non quam diu, sed quam bene acta sit, refert. Nihil ad rem pertinet, quo loco desinas. quocunq. uoles, desine: tantum bonam clausulam impone.

Epistola LXXXVIII.

Vexari te destillationibus crebris ac febriculis, quae longas destillationes & in consuetudinem ad- ductas sequuntur, eo molestius mihi est, quia expertus sum hoc genus ualitudinis: quod inter ini- tia contempsi. Poterat adhuc adolescentia iniurias ferre, & se aduersus morbos contumaciter gerere: deinde succubui, & eo perductus sum, ut ipse destillarem. Ad summam macrem deductus, saepe impetu caepi abrupendae uitae. patris me indulgentissimi senectus retinuit. Cogitavi enim, non quam fortiter ego mori possem, sed quam ille fortiter desiderare me posset. Itaque imperaui mihi ut uiuerem. aliquan- do enim & uiuere, fortiter facere est. Quae mihi tunc fuerint solatio, dicam: si prius hoc dixero, haec ip- sa quibus acquiescebam, medicinae vim habuissent. In remedium cedunt honesta solatia: & quicquid ani- mum erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra saluti fuerunt. Philosophiae acceptum fero quod surrexi, quod conualui: illi uita debeo, & nihil illi minus debeo. Multum mihi contulerunt ad bona ual- etudinem amici, quorum adhortationibus, uigilijs, sermonibus alleuabar, Nihil aequae, Lucili uirorum optime, aegrum reficit atque adiuuat, quam amicorum affectus: nihil aequae expectationem mortis ac metum

metum surripit. Non iudicabam me, cum illos superstites relinquerem, mori: putabam, inquam, me victurum, non cum illis, sed per illos: non effundere spiritum mihi videbar, sed tradere. Haec mihi dederunt voluntatem adiuuandi me, & patiendi omne tormentum: alioqui miserrimum est, cum animi moriendi proieceris, non habere viuendi. Ad haec ergo remedia te confer. medicus tibi quantum ambules, quantum exercearis, monstrabit. Ne indulgeas otio, ad quod vergit iners validudo: vt legas clarius, & spiritum, cuius iter & receptaculum laborat, exerceas: vt nauiges, & viscera molli iactatione concutias: qui bus cibis vtaris: vinum quando virium causa aduoces, quando intermitas, ne iritet & exasperet tussim. Ego tibi illud praecipio, quod non tantum huius morbi, sed totius vitae remedium est. Contemne mortem. Nihil triste est, cum huius metum effugimus. Tria haec in omni morbo graua sunt, metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. De morte satis dictum est. hoc vnum dicam, non morbi hunc esse sed naturae metum. multorum mortem distulit morbus: & saluti illis fuit, videri perire. Morieris non quia aegrotas, sed quia viuis. Ista te res & sanatum manet. cum conualueris, non mortem, sed validudinem effugies. Ad illud nunc proprium incommodum reuertamur. magnos cruciatus habet morbus, sed hos tolerabiles interualla faciunt. Nam summi doloris intentio iuuenit finem. Nemo potest valde dolere, & diu. sic nos amantiissima nostri natura disposuit, vt dolorem aut tolerabilem aut breuem faceret. Maximi dolores consistunt in macerrimis corporis partibus. Nervi, articuli, & quicquid aliud exile est, acerrime saeuit, cum in arcto vitia concepit. Sed cito haec partes obtufoescunt, & ipso dolore sensum doloris amittunt: siue quia spiritus naturali prohibitus cursu, & mutatus in peius, vim suam qua viget, admonetque nos, perdit: siue quia corruptus humor cum desijt habere quod confluat, ipse se elidit, & his quae nimis impleuit, excutit sensum. Sic podagra & chiragra, & omnis vertebrarum dolor, neruorumque interquiescit, cum illa quae torquebat hebetauit: omnium istorum prima verminatio vexat, impetus mora extinguitur, & finis dolendi est obtorpuisse. Dentium, oculorum, aurium dolor ob hoc ipsum acutissimus est, quod inter angusta corporis nascitur: non minus mehercule quam capitis ipsius. Sed quo incitator est, eo citius in alienationem stuporemque conuertitur. Hoc itaque solatium vasti doloris est, quod necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris. Illud autem est quod imperitos in vexatione corporis male habet: non assueuerunt animo esse contenti: multum illis cum corpore fuit. Ideo vir magnus ac prudens animum deducit à corpore, & multum cum meliore & diuina parte versatur: cum hac querula ac fragili, quantum necesse est. Sed molestum est, inquis, carere assuetis voluptatibus, abstinere cibo, sitire, esurire. Haec prima abstinētia graua sunt: deinde cupiditas relanguescit, ipsis per quae cupimus fatigatis, ac deficientibus. Inde morosus est stomachus: inde quorum fuit auuiditas, odium est, desideria ipsa moriuntur. Non est autem acerbum carere eo, quod cupere desieris. Adijce, quod nullus non intermittitur dolor, aut certe remittitur. Adijce, quod licet & cauere venturum & obistere imminenti remedijs. Nullus enim non signa praemittit, vtique qui ex solito reuertitur. Tolerabilis est morbi praesentia, si contempseris id quod extremum minatur. Noli mala tua facere tibi ipsi grauiora, & te querelis onerare. leuis dolor est, si nihil illi opinio adiecerit. Contra si exhortari te coeperis, ac dicere, Nihil est, aut certe exiguum est. duremus. iam desinet. leuem illum, dum putas, facies. Omnia ex opinione suspensa sunt. non ambitio tantum ad illam respicit & luxuria, & auaritia. Ad opinionem dolemus. tam miser est quisque, quam credit. Detrahendas praeteritorum dolorum conuersiones puto, & illa verba: Nulli vnquam fuit peius. Quos cruciatus, quanta mala pertuli? Nemo me surrecturum putauit. Quoties deploratus sum à meis, quoties à medicis relictus? In equuleum impositi non sic distrahuntur. Etiam si sunt vera ista, transferunt. Quid iuuat praeteritos dolores retractare, & miserum esse, quia fueris? Quid, quod nemo non multum malis suis adijcit, & sibi ipse mentitur? Deinde quod acerbum fuit, retulisse iucundum est. Naturale est, mali sui sine gaudere. Circumcidenda ergo duo sunt, & futuri timor, & veteris incommodi memoria. hoc ad me iam non pertinet, illud nondum. In ipsis positus difficultatibus dicat:

----- Forsan & haec olim meminisse iuuabit.

Toto contra illum pugnet animo. vincetur, si cesserit. vincet, si se contra dolorem suum intenderit. Nunc hoc plaeriq. faciūt, atrahunt in se ruinam, cui obstandum est. istud quod premit, quod impendet, quod vrget, si subducere te coeperis, sequetur & grauius incumbet: si contra steteris, & obniti volueris, repellentur. Athletae quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt: ferunt tamen omne tormentum gloriae cupiditate: nec tantum quia pugnant, ista patiuntur, sed vt pugnent. exercitatio ipsa tormentum est. Nos quoq. euincamus omnia, quorum praemium non corona, nec palma est, nec tubicen praedicationi nominis nostri silentium faciens, sed virtus & firmitas animi & pax in ceterum parta, si semel in aliquo certamine debellata fortuna est. Dolorem grauem sentio. Quid ni sentias, si illum muliebriter tuleris? Quemadmodum perniciosior est hostis fugientibus, sic omne fortuitum incommodum magis instat cedenti & auerso. Sed graue est, quid? nos ad hoc fortes sumus, vt leuia portemus? Vtrum vis, longum esse morbum, an concitatum & breuem? Si longus est, habet intercapedinem, dat refectioem locum: multum temporis donat. necesse est vt exurgat & desinat. Breuis morbus ac praecipuus alterutrum faciet aut extinguetur, aut extinguet. Quid autem interest, non sit, an non sim? In vtroque finis dolendi est. Illud quoque proderit, ad alias cogitationes auertere animum, & à dolore discedere. Cogita quid honeste quid fortiter feceris: bonas partes tecum ipse tracta: memoriam in ea, quae maxime miratus es, sparge. tunc

tunc tibi fortissimus quisque & victor doloris occurrat. Ille qui dum varices exsecandas praeberet, legere librū perseuerauit, ille qui nō desijt ridere, cū ob hoc ipsum irati tortores omnia instrumenta crudelitatis experirentur. Non vincetur dolor ratione, qui victus est risu? Quicquid vis, nunc, licet dicas, desultationes, & vim continuae tussis egerentem viscerum partes, & febrem praecordia ipsa torrentem, & sitim, & artus in diuersum articulis exeunti b. tortos: plus est flamma, & equuleus, & lamina, & vulneribus. ipsis intumescens, quod illa renouaret & altius vrgeret impressum. inter haec tamen aliquis non gemuit: parum est. non rogauit: parum est. non respondit: parum est. risit, & quidē ex animo. vis tu post hoc dolorē deridere? sed nihil, inquit, agere sinit morbus, qui me omnibus abduxit officijs. Corpus tuū valetudo tenet, non animum. Itaque cursoris moratur pedes, furoris ac fabri manus impedit. Si animus tibi esse in vsu solet, suadebis, docebis, audies, discēs, quaeres, recordaberis. Quid porro? nihil agere te credis, si temperans aeger sis? Ostendes morbum posse superari, vel certe sustineri. Est, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. Non tantum arma & acies dant argumēta alacris animi, indomitique terroribus. & in vestimentis vir fortis apparet. Habes quod agas. bene luctare cum morbo. si nihil te coegerit, si nihil exorauerit, in signe prodixit exemplum. O quam magna erat gloriae materia, si spectaremur aegri. Ipse te specta, ipse te lauda. Praeterea duo sunt genera voluptatum: corporales morbus inhihet, non tamen tollit, immo, si verum aestimes, incitat. magis iuuat bibere sitientem. gratior est esurienti cibus. Quicquid ex abstinentia contingit, auidius excipitur. Illas vero animi voluptates, quae maiores certioresque sunt, nemo medicus aegro negat: has quisquis sequitur, & bene intelligit, omnia sensuum blandimenta contemnit. O infelicem aegrū. quare? quia non vino niuem diluit: quia non rigorem potionis suae, quā capaci scypho miscuit, renouat fracta insuper glacie: quia non ostrea illi Lucrina in ipsa mensa aperitur: quia non circa coenationem eius tumultus coquorum est, ipsos cum obsonijs focos transferentium: hoc enim iam luxuria commenta est. Ne quis in tepescat cibus, ne quid palato iam calloso parum ferueat, coenam culina prosequitur. O infelicem aegrū. edet quantum concoquat: non iacebit in conspectu aper, vt vilis caro, à mensa relegatus, nec in repositorio eius pectora auium, totas enim videre fastidium est, congesta ponentur. Quid tibi mali factum est? Coenabis tanquam aeger: immo aliquando tanquam sanus. Sed omnia ista facile perferemus, sorsitionem, aquam calidam, & quicquid aliud intolerabile videtur delicatis & luxu fluentibus, magisque animo quam corpore morbidis: tantum mortem desinamus horrere. Desinemus autem, si fines bonorum ac malorum cognouerimus. Ita demum nec vita taedio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare satietas sui non potest, tot res, varias, magnas, diuinas percensentem. in odium illam sui adducere solet iners otium. Rerum naturam peragranti nunquam in fastidium veritas venit: falsa satiabunt. Rursus si mors accedit & vocat, licet immatura sit, licet mediam praecidat aetatem, perceptus longissimae fructus est. Cognita est illi ex magna parte natura, scit tempore honesta non crescere. his necesse est videre omnem vitam breuē, qui illam voluptatibus vanis & ideo infinitis metiuntur. His te cogitationibus recrea, & interim epistolis nostris vacando. venit aliquod tempus, quod nos iterum iungat ac miscat: quantumlibet sit illud, longum faciet scientia vtendi. Nam, vt Posidonius ait, vnus dies hominum eruditorum plus patet, quam imperiti longissima aetas. Interim tene hoc mordicus: aduersus non succumberē, laetis non credere, omnem fortunae licentiam in oculis habere: tanquam quicquid potest facere, factura sit. Quicquid expectatum est diu, leuius accedit.

Epistola LXXIX.

Expecto epistolas tuas, quibus mihi indices, circumitus Siciliae totius quid tibi noui ostenderit, & omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Scyllam saxum esse, & quidem non terribile nauigantibus, optime scio. Charybdis an respondeat fabulis, perscribi mihi desidero. Et si forte obseruaueris, (dignum est autem vt obserues) fac nos certiores, vtrum vno tantum vento agatur in vortices, an omnis tempestas aequae mare illud contorqueat: & an verum sit, quicquid illo freti turbine arreptum est, per multa millia trahi conditum, & circa Tauromentanum litus emergere. Si haec mihi perscripseris, tunc tibi audebo mandare, vt in honorem meum Aetnam quoque ascendas: quam consumi, & sensim subsidere, ex hoc colligunt, quod aliquanto longius nauigantibus solebat ostendi. Potest hoc accidere, non quia montis altitudo desedit, sed quia ignis euauit, & minus vehemens ac largus effertur, ob eandem causam fumo quoque per diem segniore. Neutrum autem incredibile est, nec montem qui deuoretur quotidie minui, nec ignem non manere eundem: qui non ipse ex se est, sed in aliqua inferna valle conceptus exaestuauit, & alibi pascitur, in ipso monte nō alimentum habet, sed viam. In Lycia regio notissima est, Ephesion incolae vocant, perforatum pluribus locis solum, quod sine vilo nascentium damno ignis innoxius circuit. Laeta itaque regio est, & herbida, nil flammis adurentibus, sed tantum vi remissa ac languida resurgentibus. Sed referemus ista, tunc quaesituri, cum tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis niues absint, quas ne aestas quidem soluit: adeo tutae sunt ab igne vicino. Non est autem, quod istam curam imputes mihi: morbo enim tuo daturus eras, etiam si nemo mandaret tibi, donec Aetnam describas in tuo carmine, & hunc sollem nem omnibus Poetis locum attingas: quē quo minus Ouidius tractaret, nihil obstitit, quod iam Virgilius implerent. ne Seuerum quidem Cornelium vterque deterruit. Omnibus praeterea feliciter hic locus se dedit: & qui praecesserant, non praeripuisse mihi videntur quae dici poterant, sed aperuisse. Sed multum interest, vtrum ad consumptam materiam an ad subsistantem accedas. Crescit in dies, & inuenturis inuenta non obstant. Praeterea condicio optima est vlti.

est ultimi. Parata verba inuenit, quae aliter instructa nouam faciem habent: nec illis manus inijcit tanquam alienis. Sunt enim publica. Iurisconsulti negant quicquam publicum vsu capi. Aut ego te non no ui, aut Aetna tibi saluam mouet. Iam cupis grande aliquid, & par prioribus scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non permittit: quae tanta in te est, ut videaris mihi retracturus ingenij tui vires, si vincendi periculum sit, tanta tibi priorum reuerentia est. Inter cetera hoc habet boni sapientia. Nemo ab altero potest vinci, nisi dum ascenditur. dum ad summum perueneris, paria sunt. Non est incremento locus. statur. Numquid sol magnitudini suae adjicit? Numquid luna ultra quam solet procedit? Maria non crescunt: mundus eundem habitum ac modum seruat. Extollere se, quae instam magnitudinem impleuere, non possunt. Quicumque fuerint sapientes, pares erunt & aequales: habebit vnusquisque ex his proprias dotes. Alius erit affabilior, alius expeditior, alius promptior in eloquendo, alius facundior. Illud de quo agitur, quod beatum facit, aequale erit in omnibus. An Aetna tua possit sublabi, & in se rueret, an hoc excelsum cacumen & conspicuum per vasti maris spatia deterat assidua vis ignium, ne scio: virtutem non flamma, non ruina inferius adducet. Haec vna maiestas deprimi nequit, nec proferri ultra, nec referri potest. Sic huius, ut caelestium, stata magnitudo est. Ad hanc nos conemur educere. iam multum operis effectum est: immo si verum fateri volo, non multum. Nec enim bonitas est, pessimis esse meliorem. Quis oculis gloriatur, qui suspicentur diem, quibus sol per caliginem splendet? licet contentus interim sit effugisse tenebras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc animus noster habebit quod gratuletur sibi, cum emissus his tenebris, in quibus volutatur, non tenui visu clara prospexerit, sed totum diem admiserit, & redditus caelo suo fuerit, cum receperit locum quem occupauit forte nascendi. Sarsum vocant illum initia sua. Erit autem illic etiam antequam hac custodia exsoluatur, cum vitia dilicerit, putusque ac leuis in cogitationes diuinas emicuerit. Hoc nos oportet agere, Lucili carissime, in hoc ire impetu toto: licet pauci sciant, licet nemo videat. Gloria, umbra virtutis est: etiam inuitos comitabitur. Sed quemadmodum aliquando umbra antecedit, aliquando sequitur, ita gloria aliquando ante nos est, videnturque se praebet, aliquando in aucto est, maiorque quo serior, vbi inuidia secessit. Quamdiu videbatur furere Democritus: vix recepit Socratem fama. Quamdiu Catonem ciuitas ignorauit? respuit: nec intellexit, nisi cum perdidit. Rutilij innocentia ac virtus lateret, nisi accepisset iniuriam: dum violatur, effulsit. Nunquid non sorti suae gratias egit, & exilium suum complexus est? De his loquitur, quos illustrauit fortuna, dum vexat. Quam multorum profectus in notitiam euasere post ipsos? quam multos fama non excepit, sed eruit? Vides Epicurum, quanto opere non tantum eruditiores, sed haec quoque imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipsis Athenis fuit, circa quas deliquerat. Multis itaque iam annis Metrodoro suo superstes, in quadam epistola, cum amicitiam suam & Metrodori, grata commemoratione cecinisset, hoc nouissime adiecit, nihil sibi & Metrodoro inter bona tanta nocuisse, quod ipsos illa nobilis Graecia non ignotos solum habuisset, sed paene inauditos. Numquid ergo non postea quam se deserat, inuentus est? Nunquid non opinio eius emicuit? Hoc Metrodorus quoque in quadam epistola confitetur, se & Epicurum non satis emicuisse: sed post se & Epicurum, magnum paratumque nomen habituros, apud eos qui voluissent per eadem ire vestigia. Nulla virtus lateret: & latuisse, non ipsius est datum. Venier qui condita, & saeculi sui malignitate compressam dies publicet. Paucis natus est, qui populum aetatis suae cogitat. Multa annorum millia, multa populorum superueniunt. Ad illa respice. etiam si omnibus tecum viuentibus silentium liuor indixerit, venient qui sine offensa, sine gratia iudicent. Si quod est pretium virtutis ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit posterorum sermo: tamen etiam non sentientes colet ac frequentabit. Nulli non virtus & viuo & mortuo retulit gratiam, si modo illam bona secutus est fide, si se non exornauit & pinxit, sed idem fuit, siue ex denuntiato videbatur, siue imparatus ac subito. Nihil simulatio proficit, paucis imponit leuiter extrinsecus inducta facies, veritas in omnem partem sui semper eadem est. Quae decipiunt, nihil habent solidi. Tenuis est mendacium: perlucet, si diligenter inspexeris.

Epistola LXXX.

Hodierno die non tantum meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphaeromachiam auocauit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem meam impedit, quae hac ipsa fiducia procedit audacius. Non crepuit subinde ostium, non alleuatur velum. Itebit vni uadere, quod magis necessarium est per se eunti, & suam sequenti uiam. Non ergo sequor priores? facio, sed permitto mihi & inuenire aliquid, & mutare, & relinquere. Non seruo illis, sed assentior. Magnum tamen uerbum dixi, qui mihi silentium promittebam, & sine interpellatore secretum. Ecce ingens clamor ex stadio profertur, & me non excutit mihi, sed in huius ipsius rei contentionem transfert. Cogito mecum, quam multi corpora exercent, quam ingenia pauci: quantus ad spectaculum non fidele & lusorium, sed concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo: quam imbecilli animo sint, quorum lacertos humerosque miramur. Illud maxime reuoluo mecum, si corpus perducere exercitatione ad hanc patientiam potest, quae & pugnos pariter & calces non vnus hominis ferat, quae solem ardentissimum in feruentissimo puluere sustinens aliquis, & sanguine suo madens diem ducat: quanto facilius animus corroborari possit, ut fortunae ictus inuictus excipiat, ut proiectus, ut conculcatus exurgat. Corpus enim multis eget rebus, ut valeat. Animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multa portione opus est, multo oleo, longa denique opera: tibi continget virtus sine apparatu, sine impensa. Quicquid facere te potest bonum tecum

tecum est. Quid tibi opus est ut sis bonus? velle. Quid autem melius potes velle, quam eripere te huic feruituti, quae omnes premit, quam mancipia quoque condicionis extremae, & in his sordibus nata, omni modo exuere conantur: peculium suum, quod comparauerunt ventre fraudato, pro capite numerant. Tu non concupisces quanticumque ad libertatem peruenire, qui te putas in illa natum? Quid ad arcam tuam respicis? emi non potest. Itaque in tabellis vanum conijcitur nomen libertatis: quam nec qui emunt habent, nec qui vendiderunt. Tibi des oportet istud bonum: a te petas. Libera te primum metu mortis, illa nobis primum iugum imponit. Deinde metu paupertatis. Si vis scire quam nihil in illa mali sit, compara inter se pauperem & diuitum vultus. Saepius pauper & fidelius ridet. nulla sollicitudo in alto est, etiam si qua incidit cura, velut nubes leuis transit: horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut grauis & suppurata tristitia: & quidem grauior, quia interdum non licet palam esse miserum: sed inter aerumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Saepius hoc exemplo mihi utendum est: nec enim villo efficacius exprimitur hic humanae vitae mimus, qui nobis partes has, quas male agamus, assignat. Ille qui in scaena elatus incedit, & haec resupinus dicit,

Ex impero Argis regna mihi liqui Ploeps,

Qua Ponto ab Helles atq. ab Ionio mari

Urgetur Isthmos:

feruus est, quinque modios accepit, & quinque denarios: Ille qui superbus, atque impotens, & fiducia vrium tumidus ait.

Quod nisi quieris Menelae, hac dextra occides:

diurnum accipit, in coenaculo dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supraque turbam delicatos lectica suspendit. Omnium istorum personata felicitas est. Contemnes illos, si despoliaueris. Equum empturus, solui iubes stratum, detrahis vestimenta venalibus, ne qua vitia corporis lateant: hominem inuolutum aestimas? Mangones, quicquid est quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt. Itaque ementibus ornamenta ipsa suspecta sunt: siue crus alligatur, siue brachium aspiceres, nudari iuberes, & ipsum tibi corpus ostendi. Vides illum Scythiae Sarmatiae ve regem insigni capitis decorum? si vis illum aestimare, totumque scire qualis sit, faciam solue. multum mali sub illa lateret. Quid de alijs loquor? si perpendere te voles, sepone pecuniam, domum, dignitatem: intus te ipse considera. Nunc qualis sis, alijs credis.

Epistola LXXXI.

Quereris incidisse te in hominem ingratum. Si hoc nunc primum, age aut fortunae, aut diligentiae tuae gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia potest, nisi te malignum. Nam si hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia. Ita ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non respondeat potius, quam non dentur. Et post malam segetem terendum est. Saepes quicquid perierat assidua infelicitas soli sterilitate, vnus anni restituit vberitas. Est tanti, ut gratum inuenias, experiri & ingratos. Nemo habet tam certam in beneficijs manum, ut non saepe fallatur. Aberrent, ut aliquando haereant. Post naufragium maria tentantur: feneratorum non fugat a foro decoctor. Cito inerti otio vita torpebit, si relinquendum est quicquid offendit. Te vero benigniorem haec ipsa res faciat. Nam cuius rei euentus incertus est, id, ut aliquando procedat, saepe tentandum est. Sed de isto satis multa in ijs libris locuti sumus, qui de beneficijs inscribuntur. Illud magis quaerendum videtur, quod non satis (ut existimo) explicatum est: An is qui profuit nobis, si postea nocuit, paria fecerit, & nos debito soluerit. Adijce si vis & illud: Multo plus postea nocuit, quam ante profuerat. Si rectam illam rigidi iudicis sententiam quaeris, alterum ab altero absoluet, & dicit: Quamuis iniuria praeponderet, tamen beneficijs donetur, quod ex iniuria superest. plus nocuit, sed prius profuit. Itaque habeatur & temporis ratio. Iam illa manifestiora sunt quam ut admoneri debeas, quaerendum esse, quam libenter profuerit, quam inuitus nocuerit: quoniam a nimo & beneficia & iniuriae constant. Nolui beneficium dare. Victus sum aut verecundia, aut instantis pertinacia, aut spe. Eo animo quidque debetur, quo datur: nec quantum, sed a quali profectum sit voluntate, perpenditur. Nunc coniectura tollatur. Et illud beneficium fuit, & hoc quod modum beneficij prioris excessit, iniuria est. Vir bonus utrosque calculos sic ponit, ut seipse circumscribat: beneficio adijcit, iniuriae demit. Ille alter remissior iudex, quem esse me malo, iniuriae obliuisci debet, officij meminisse. Hoc certe, inquam iustitiae conuenit, suum cuique reddere, beneficio gratiam; iniuriae talionem aut certe malam gratiam. Verum erit istud, cum alius iniuriam fecerit, alius beneficium dederit. Nam si idem est, beneficium vis iniuriae extinguitur. Nam cui, etiam si merita non antecessissent, oportebat ignosci, post beneficia laedenti, plus quam venia debetur. Non pono utriusque par pretium: plus aestimo beneficium quam iniuriam. Non omnes sciunt referre beneficium. Potest etiam imprudens, & rudis, & vnus est turba, utique dum prope est ab accepto, reddere beneficium, & pensare: ignorat autem quantum debeat. Vbi sapienti notum est, quanti res quaeque taxanda sit. Nam ille de quo loquebar modo, stultus, etiam si bonae voluntatis est, aut minus quam debet, aut tempore, aut quo non debet loco, reddit: id quod referendum est, effundit atque abijcit. Mira in quibusdam rebus verborum proprietates est: & consuetudo sermonis antiqui, quaedam efficacissimis & officia docentibus notis signat. Sic certe solemus loqui: Ille illi gratiam retulit. Referre est vltro quod debeas afferre. Non dicimus, Gratiam reddidit. Reddunt enim, & qui reposcuntur, & qui inuiti, & qui vbilibet, & qui per

M alium.

alium. Non dicimus, Reposuit beneficium, aut soluit: nullum enim nobis placuit, quod aeri alieno conuenit, verbum. Referre, est ad eum à quo acceperis, ferre. Haec vox significat voluntariam relationem. Qui retulit, ipse se appellauit. Sapiens omnia examinabit secum, quantum acceperit, à quo, quando, ubi, quemadmodum. Itaque negamus quenquam scire gratiam referre, nisi sapientem. Non magis quam beneficium dare quisquam scit, nisi sapiens: hic scilicet qui magis dato gaudet, quam alius acceperit. Hoc aliquis inter illa numerat, quae videmur inopinata omnibus, dicere, *maeghloea* Graeci vocant: & ait, Nemo ergo scit praeter sapientem referre gratiam? ergo nec quod debet creditori suo, reponere quisquam scit alius? nec cum emit aliquam rem, pretium venditori persolvere? Sed ne nobis fiat inuidia, scito idem dicere Epicurum. Metrodorus certe ait, solum sapientem referre gratiam scire. Deinde idem admiratur, cum dicimus, Solum sapiens scit amare, solum sapiens amicus est. At qui & amoris & amicitiae pars est, referre gratiam, immo hoc magis vulgare est, & in plures cadit, quam vera amicitia. Deinde idem admiratur, quod dicimus fidem nisi in sapiente non esse: tanquam non ipse idem dicat. An tibi uideretur fidem habere, qui referre gratiam nescit? Desinant itaque infamare nos, tanquam incredibilia iactantes: & sciant apud sapientem esse ipsa honesta, apud vulgum simulacra rerum honestarum & effigies. Nemo referre gratiam scit, nisi sapiens. Stultus quoque utcumque scit, & quemadmodum potest referat. Scientia illi potius quam voluntas desit. Velle non discitur. Sapiens intra se omnia comparabit. Maius enim aut minus sit (quamuis idem sit) tempore, loco, causa. Saepe enim hoc non potuere diuitiae in domum infusae, quod opportune dati mille denarii. Multum enim interest, donaueris, an succurreris: seruauerit illum tua liberalitas, an instruxerit. Saepe quod datur, exiguum est: quod sequitur ex eo, magnum. Quantum autem existimas interesse, utrum aliquis quod dederat, sumperit, an beneficium acceperit, ut daret? Sed ne in eadem quae satis scrutati sumus, reuoluamur, in hac comparatione beneficij & iniuriae vir bonus iudicabit quidem quod erit aequissimum, sed beneficio fauebit, in hanc erit partem procliuor. Plurimum autem momenti persona solet asserre in rebus eiusmodi. Dediti mihi beneficium in seruo, iniuriam fecisti in patre: serua mihi filium, sed patrem abstulisti. Alia deinceps, per quae procedit omnis collatio, prosequetur. Et si pusillum erit quod inter sit, dissimulabit. Etiam si multum fuerit, si id donari salua pietate ac fide poterit, remittere, id est, si ad ipsum tota pertinebit iniuria. Summa rei haec est: Facilis erit in commutando: patietur plus imputari sibi: iniurius beneficium per compensationem iniuriae soluet: in hanc partem inclinabit, huc verget, ut cupiat debere gratiam, cupiat referre. Errat enim, si quis beneficium libentius accipit quam reddit. Quanto hilarior est qui soluit, quam qui mutuatur: tanto debet laetior esse, qui se maximo aere alieno accepti beneficij exonerat, quam qui cum maxime obligatur. Nam in hoc quoque falluntur ingrati, quod creditori quidem praeter sortem extra ordinem numerant, beneficiorum autem usum esse gratuitum putant. Et illa crescunt mora: tantoque plus soluendum est, quanto tardius. Ingratus est, qui beneficium reddit sine usura. Itaque huius quoque rei habebitur ratio. cum conferentur accepta & expensa. Omnia facienda sunt, ut quam grauis simus, Nostrum enim hoc bonum est, non quemadmodum iustitia, ut vulgo creditur, ad alios pertinens: maxima pars eius in se redit. Nemo non cum alteri prodest, sibi profuit. Non eo nomine dico, quod uolet adiuuare adiutus, protegere defensus, quod bonum exemplum circuitu ad facientem reuertitur: sicut mala exempla recidunt in auctores, nec ulla miseria contingit his, qui patiuntur iniurias, quas posse fieri, faciendo docuerunt: sed quod virtutum omnium pretium in ipsis est. Non enim exercentur ad praemium. Recte facti, fecisse merces est. Gratus sum: non ut alius mihi libentius praestet, priori irritatus exemplo, sed ut rem iucundissimam ac pulcherrimam faciam. Gratus sum: non quia expedit, sed quia iuuat. Hoc ut scias ita esse, si gratum esse non licebit, nisi ut videar ingratus, si reddere beneficium non aliter quam per speciem iniuriae potero, aequissimo animo ad honestum consilium per mediam infamiam tendam. Nemo mihi uideatur plurius aestimare virtutem, nemo illi magis esse deuotus, quam qui boni viri famam perdidit, ne conscientiam perderet. Itaque, ut dixi, maiore tuo quam alterius bono gratus es. Illi enim vulgaris & quotidiana res contingit, recipere quod dederat: tibi magna, & ex beatissimo animi statu profecta, gratum fuisse. Nam si malitia miseros facit, virtus beatos, gratum autem esse virtus est, rem uisitatam reddidisti, inestimabile consecutus es, conscientiam grati: quae nisi in animum diuinum, fortunatumque non peruenit. In contrarium autem huic affectum summa infelicitas uerget. Nemo si ingratus est, non miser erit: non differo illum, statum miser est. Itaque ingrati esse uitemus, non aliena causa, sed nostra. Minimum ex nequitia leuissimumque ad alios redundat: quod pessimum ex illa est, & (ut ita dicam) spissimum, domi remanet, & premit habentem: quemadmodum Attilus noster dicere solebat, Malitia ipsa maximam partem ueneni sui bibit. Illud uenenum quod serpentes in alienam perniciem proferunt, sine sua continent, non est huic simile: hoc habentibus pessimum est. Torquet ingratus se, & macerat: odit quae accepit, quia redditurus est, & extenuat: iniurias uero dilatat atque auget. Quid autem eo miserius, cui beneficia excidunt, haerent iniuriae? At contra sapientia exornat omne beneficium, ac sibi ipsi commendat, & se assidua eius commemoratione delectat. Malis una voluptas est, & haec breuis, dum accipiunt beneficia: ex quibus sapienti longum gaudium manet, ac perenne. Non enim illum accipere, sed accepisse delectat: quod immortale est, & assiduum. Illa contemnit, quibus laesus est: nec obliuiscitur per negligentiam, sed uolens. Non uerit omnia in peius, sed nec quaerit cui imputet casum, & peccata hominum ad fortunam potius refert.

Non

Non calumniatur uerba, nec uultus: quicquid accidit, benigne interpretando leuat: nec offensa potius quam beneficij meminit: quantum potest, in priore ac meliore se memoria detinet: nec mutat animum aduersus bene meritos, nisi multum malefacta praecedant, & manifestum etiam conuenienti discrimen est: tunc quoque in hoc duntaxat, ut talis sit post maiorem iniuriam, qualis ante beneficium. Nam cum beneficio par est iniuria, aliquid in animo beneuolentiae remanet. Quemadmodum reus sententijs paribus absoluitur, & semper quicquid dubium est, humanitas inclinatur in melius: sic animus sapientis, ubi paria maleficijs merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet uelle debere: & hoc facit, quod qui post tabulas nouas soluunt. Nemo autem gratus esse potest, nisi contempserit ista, propter quae uulgus insanit. Si referre vis gratiam, & in exilium eundem est, & effundendus sanguis, & suscipienda egestas, & ipsa innocentia saepe maculanda, indignisque obijcienda rumoribus. Non paruo sibi constat homo gratus. Nihil carius aestimamus, quam beneficium, quamdiu petimus: nihil uilius, cum accepimus. Quae res, quid sit quod obliuionem acceptorum nobis faciat? Cupiditas accipiendorum. Cogitamus non quid impetratum, sed quid impetrandum sit. Abstrahunt à recto diuitiae, honores, potentia, & cetera, quae opinione nostra cara sunt, pretio suo uilia. Nescimus aestimare res: de quibus non cum fama, sed cum rerum natura delibendum est. Nihil habent ista magnificentum, quo mentes in se nostras trahant, praeter hoc, quod mirari illa consueuimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur, sed concupiscuntur, quia laudata sunt: & cum singulorum error publicum fecerit, singulorum errorem facit publicus. Sed quemadmodum illa credidimus, sic & in hoc fidem populo demus, nihil esse grato animo honestius. Omnes hoc uerbes, omnes ex barbaris regionibus gentes conclamabunt. In hoc bonis malisque conuenient. Erunt qui voluptates laudent, erunt qui labores malint: erunt qui dolorem maximum malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent: diuitias aliquis ad summum bonum admittet, alius illas dicit humanae malae uitae repertas: nihil esse eo locupletius, cui quod donet fortuna non inuenit. In tanta iudiciorum diuersitate, referendum bene merentibus gratiam, omnes uno tibi, quod aiunt, ore asseruabunt: in hoc tam discors turba contentiet, cum interim iniurias pro beneficij reddimus. Et prima causa est, cur quis ingratus sit, si satis gratus esse non potuit. Eo perductus est furor, ut periculosissima res sit, beneficia in aliquem magna conferre. Nam quia putat turpe, non reddere, non uult esse cui reddat: tibi habe quod accepisti. Non repeto: non exigo. Profuisse tutum sit. Nullum est odium perniciosius, quam beneficij uolati pudere.

Epistola LXXXII.

DEsij iam de te esse sollicitus. Quem, inquis, deorum sponsores accepisti? eum scilicet qui neminem fallit, animum, recti ac boni amorem. In tuo pars tui melior est. potest fortuna tibi iniurias facere, quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu facias tibi. I, qua coepisti: & in isto te uita habitum compone, placide, non molliter. Male mihi esse malo, quam molliter. Male nunc sic excipe, quemadmodum à populo solet dici, dure, aspere, laboriose. Audire solemus sic quorundam uitam laudari, quibus inuide tur: molliter uiuit, hoc dicunt malus est. Paulatim enim effeminatur animus, atque in similitudine otij sui & pigritiae, in qua iacet, soluitur. Quid ergo? viro non vel obrigescere satius est? Deinde delicati timent mortem, cui uitam suam fecere similem. Multum interest inter otium, & conditium. Quid ergo, inquis, non satius est uel sic iacere, quam istis officiorum uorticibus uolutari? Vtraque res letalis est, & contractio, & torpor. Puto, aequae qui in odoribus iacet, mortuus est, quam qui rapitur uico. Otium sine litteris mors est, & hominis uia sepultura. Quid denique prodest secessisse, tanquam non traucabas maria nos solitudinum causae persequantur? Quae latebra est, in quam non intret metus mortis? Quae tam munita, & in altum subducta uitae quies, quam non dolor terret? Quocumque te abdideris, mala humana circum strepent. Multa extra sunt, quae circumeunt nos, quae aut fallant, aut uergeant. Multa intus, quae etiam in media solitudine exaestuunt. Philosophia circumdanda est, in expugnabilis murus, quem fortuna multis machinis lacessitum non transit. In insuperabili loco stat animus, qui externa deseruit, & arce se sua vindicat: infra illum omne telum cadit. Non habet, ut putamus, fortuna longas manus: neminem occupat, nisi haerentem sibi. Itaque quantum possumus, ab illa resiliamus: quod sola praestabit sui naturaeque cognitio. Sciat quo iturus sit, unde ortus: quod illi bonum, quod malum sit: quid petat, quid deuit: quae sit illa ratio, quae appetenda ac fugienda discernat, qua cupiditatum mansuescit insania, timorum saeuitia compescitur. Haec quidam putant ipsos etiam sine philosophia repressisse: sed cum securos aliquis casus expertus est, exprimitur sera confessio. Magna uerba excidunt: cum tortor poposcit manum, cum mors proprius accessit. Possis illi dicere: Facile prouocabas mala absentia. Ecce dolor, quem tolerabilem esse dicebas: Ecce mors, contra quam multa animose locutus es: sonant flagella, gladius micat.

Nunc animis opus Aenea, nunc pectore firmo.

Faciet autem illud firmum assidua meditatio: si non uerba exercueris, sed animum: si contra mortem te praeparaueris: aduersus quam non exhorrabitur, nec attollet, qui cauillationibus tibi persuadere tentauerit, mori malum non esse. Liber enim, Lucili uirorum optime, ridere ineptias Graecas, quas nondum, quamuis mirer, excussi. Zeno nosser hac collectione uatur. Nullum malum gloriosum est: mors autem gloriosa est: mors ergo non est malum. Proficisci liberatus sum metu. Post haec non dubitabo porrigere ceruicem. Non uis leuiter loqui, nec morituro nimum mouere? Non mehercule facile tibi dixerim, utrum ineptior

M 2 fuerit,

ferit, qui se hac interrogatione iudicant mortis metum extinguere, an qui hoc tamquam ad rem pertinet, conatus est solvere. Nam & ipse interrogationem contrariam opposuit, ex eo natam, quod mortem inter indifferentia ponimus, quae *ἀδιάφορα* Graeci vocant. Nihil, inquit, indifferens gloriosum est: mors autem gloriosum est: ergo mors non indifferens. Haec interrogatio vides ubi obrepit. mors non est gloriosa, sed forti ter mori gloriosum est: & cum dicit, indifferens nihil gloriosum est, concedo tibi, ita ut dicam, nihil gloriosum esse, nisi circa indifferentia: indifferentia autem esse dico, nec bona, nec mala, tanquam morbum, dolor em, paupertatem, exilium, mortem: nihil horum per se gloriosum est, nihil tamen sine his. Laudatur enim non paupertas, sed is quem non submittit, nec incuruat. Laudatur non exilium, sed qui hoc non doluit, Laudatur non dolor, sed ille quem nihil coegit dolor. Nemo mortem laudat, sed eum cui mors ante abstulit animum, quam conturbavit. Omnia ista per se non sunt honesta, nec gloriosa: sed quicquid virtus ex illis adiit, tractavitque, honestum & gloriosum facit. illa in medio posita sunt. Interest, utrum malicia illis an virtus manum admoverit. Mors enim illa quae in Catone gloriosa est, in Bruto statim turpis est & erubescenda. Hic est enim Brutus, qui cum periturus mortis moras peteret, ad exonerandum ventrem secessit, & euocatus ad mortem, iussuque praebere ceruicem: Praebebo, inquit, ita vitam, Quae dementia est fugere, cum retro ire non possis? Praebebo, inquit, ita vitam, paene adiecit, vel sub Antonio. O hominem dignum, qui vitae dederetur. Sed, ut coepit dicere, ut des ipsam mortem nec malum esse, nec bonum, Cato illa honestissime usus est, turpissimum Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, virtute addita sumit. Cubiculum lucidum dicimus, hoc idem obscurissimum est nocte. Dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic istis quae à nobis indifferentia ac media dicuntur, diuitijs, viribus, formae, honoribus, regno: & contra, morti, exilio, malae valetudini, doloribus, quaeque alia aut minus aut magis pertimimus: aut malitia, aut virtus dat boni vel mali nomen. Massa per se nec calida nec frigida est. In fornacem coniecta concaluit. In aquam remissa refrixit. Mors honesta est, per illud quod honestum est. Id est virtus, & animus externa contempnens. Est & horum, Lucili, quae appellamus media, grande discrimen. Non enim sic mors indifferens est, quomodo utrum capillos pares habeas. Mors inter illa est, quae mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem. Sui amor est, & permanendi conseruandique se infra voluntas, atque aspernatio dissolutio, quia videtur multa nobis bona eripere, & nos ex hac cui assueuimus rerum copia educere. Illa quoque res morti nos alienat, quod haec iam nouimus: illa ad quae transire sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis praeterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. Itaque etiam indifferens mors, non tamen inter ea est, quae facile negligi possint. Magna exercitatione durandus est animus, ut conspectum eius accessumque patiat. Mors contemni debet, magis quam solet. multa enim de illa credimus. Multorum ingenijs certatum est ad augendam eius infamiam. Descriptus est carcer infernus, & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor Orci

*Ossa super recubans antro semesa cruento,
Aeternum latrans exanguis territat umbras.*

Sed etiam cum persuaderis ista fabulas esse, nec quicquam de defunctis superesse quod timeant, subit alius metus. Aequae enim timent, ne apud inferos sint, quam ne nusquam. His aduersantibus quae nobis infudit longa persuasio, fortiter pari mortem, quid ni gloriosum sit, & inter maxima opera mentis humanae? quae nunquam ad virtutem exurget, si mortem malum esse crediderit: exurget, si putabit indifferens esse. Non recipit rerum natura, ut aliquis magno animo accedat ad id quod malum iudicat. pigre veniet, & cunctanter. Non est autem gloriosum, quod ab innito & tergiversante fit. Nihil facit virtus quia necesse est. Adijce nunc, quod nihil honeste fit, nisi cui totus animus incubuit atque affuit, cui nulla parte sui repugnauit. Vbi autem ad malum acceditur, aut peiorum metu fit, aut spe bonorum, ad quae peruenire tantum sit, deuorata vnus mali patientia. Dissident inter se iudicia facientis. Hinc est, quod inbeate proposita perficere: illinc, quod retrahat, & ab re suspecta ac periculosa fuget. Igitur in diuersa distrahitur. Si hoc est, perit gloria. Virtus enim concordia animo decreta peragit: non timet quod facit.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.

Non ibis audentior, si mala illa esse credideris. Eximendum hoc e peccatore est: alioquin haesitabit impetum morantia suspicio. Trudetur in id, quod inuadendum est. Nostri quidem videri volunt Zenonis interrogationem veram esse, fallacem autem alteram & falsam, quae illi opponitur. Ego non redigo ista ad legem Dialecticam, & ad illos artificij veteranos nodos: totum genus istud exturbandum iudico, quo circumscribi se qui interrogatur, existimat, & ad confessionem perductus aliud respondet, aliud purat. Pro veritate simplicius agendum est: contra metum fortius. Haec ipsa quae voluntur ab illis, soluere malum & expendere, ut persuadeam, non ut imponam. In aciem educitur exercitum, pro coniugibus ac liberis mortem obiturum, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totum Reip. bellum in vnam transferentes domum. Laconas tibi ostendo, in ipsis Thermopylarum angustiis positos, nec victoriam sperantes, nec reditum. Ille locus illis sepulcrum futurus est. Quemadmodum exhortaris, ut totius gentis ruinam, obiectis corporibus excipiant? & vita potius quam loco cedat? Dices, quod malum est, gloriosum non est. Mors gloriosa est: mors ergo non malum. O efficacem contionem. Quis post hanc dubitet se infestis ingerere mucronibus, & stans mori? At ille Leonidas quam fortiter illos allocutus est?

est? Sic, inquit, commilitones prandete, tanquam apud inferos coenaturi. Non in ore creuit cibus, non haesit in faucibus, non elapsus est manibus. Alacres illi & ad prandium procefferunt, & ad coenam. Quid dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, cum per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocutus est: Ire commilitones illo necesse est: redire non est necesse. Vides quam simplex & imperiosa virtus sit, quem mortalium circumscriptioes nostrae fortiosem facere, quem erectiosem possunt? Frangunt animum, qui nunquam minus contrahendus est, & in minuta ac spinosa cogendus quam cum aliquid grande componitur. Non trecentis, sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet. Quomodo illos docebis malum non esse? Quomodo opiniones totius aevi, quibus protinus infantia imbuitur, euincas? Quod auxilium inuenies? Quid dices imbecillitati humanae? Quid dices quo inflammati in media pericula irruant? qua oratione hunc tinendi consensum, quibus ingenij viribus obnixam contra te persuasendum humani generis auertes? Verba mihi captiosa componis, & interrogatiunculas nectis. Magnis telis magna portenta feriuntur. Serpentem illum in Africa saeuum, & Romanis legionibus bello ipso terribiliosem, frustra sagittis fundisq. petierunt. Ne Python quidem vulnerabilis erat, cum ingens magnitudo pro vastitate corporis solida, ferrum, & quicquid humanae torserant manus, rejiceret. molatibus demum fracta taxus est. & aduersus mortem tu tam minuta iacularis? Subula leonem excipis. Acuta sunt ista quae dicis, Nihil est acutius arista, Quaedam iuuilia & inefficacia, ipsa subtilitas eddit.

Epistola LXXXIII.

Singulos dies tibi meos, & quidem totos, indicari iubes. Bene me iudicas, si nihil esse in illis putas, quod abscondam. Sic certe viuendum est, tanquam in conspectu viuamus: sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit, & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? Nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, & cogitationibus medijs interuenit. Sic interuenit dico, tanquam aliquando discedat. Faciam ergo quod iubes, & quid agam, & quo ordine, libenter tibi scribam, obseruabo me protinus: & quod est vtilissimum, diem mecum recognoscam. Hoc nos pessimos facit, quod nemo vitam suam respicit. Quid facturi simus, cogitamus, & id raro: quid fecerimus, non cogitamus. Atqui consilium futuri ex praeterito venit. Hodiernus dies solidus est, Nemo ex illo quicquam mihi eripuit: totus inter stratum lectionemque diuinus est. Minimum exercitationi corporis datum: & hoc nomine ago gratias senectuti, non magno mihi constat. cum me moui, lassus sum. Hic autem exercitationis, etiam fortissimis, finis est Progymnasios meos quaeris? vnus mihi sufficit, Eatinus, puer (ut scis) amabilis: sed mutabitur. Iam aliquid teneriorem quaero. Hic quiescit, nos eandem crisin habere, quia utriusque dentes cadunt, sed iam vix illum assequor currentem, & intra paucissimos dies non potero. vide quid exercitatio quotidiana proficiat. Cito magnum interuallum fit, inter duos itinere diuerso euntes, eodem tempore ille ascendit, ego descendo: nec ignoras, quanto ex his velocius alterum fiat. Mentitus sum, iam enim aetas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis cessarit, quaeris? Quod raro cursoribus euenit, Hieran fecimus. Ab hac fatigatione magis quam exercitatione in frigidam descendi. Hoc apud me vocatur parum calda. Ille tantus Pyschrolutes, qui kalendis Ianuarijs, in Euripum saltabam, qui anno nouo quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar in Virginem desilire, primum ad Tiberim transiisti castra: deinde ad hoc solium, quod cum fortissimus sum, & omnia bona fide sunt, sol temperat. non multum mihi ad balneum superest. Panis de inde siccus, & sine mensa prandium: post quod non sunt lauandae manus. Dormio minimum. Consuetudinem meam nostri Breuissimo somno utor, & quasi interiungo. satis est mihi vigilare desisse. Aliquando dormisse me scio, aliquando suspicor. Ecce Circensium obstrepit clamor: subita aliqua & vniuersa voce feriuntur aures meae. Nec cogitationem meam excutiant, nec interrompant quidem. fremitum patientissime fero: multae voces, & in vnum confusae, pro fluctu mihi sunt, aut vento siluam verberante, & ceteris sine intellectu sonantibus. Quid ergo est? nunc cui animum adiecerim, dicam. Superest ex hesterno mihi cogitatio, quid sibi voluerint prudentissimi viri, qui rerum maximarum probationes leuissimas & perplexas fecerunt, quae, ut sint verae, mendacio tamen similes sunt. Vult nos ab ebrietate deterrere Zeno, vir maximus, huius sectae fortissimae ac sanctissimae conditor. Audi ergo quemadmodum colligat, virum bonum non futurum ebrium. Ebrio secretum sermonem nemo committit: viro autem bono committit: ergo vir bonus ebrius non erit. Quemadmodum opposita interrogatione simili derideatur, attende. Satis enim est, vnam ponere ex multis. Dormienti nemo secretum sermonem committit: viro autem bono committit: ergo vir bonus non dormit. Quo vno modo potest, Posidonius Zenonis nostri causam agit: sed ne sic quidem, ut existimo, agi potest. Ait enim ebrium duobus modis dici: altero, cum aliquis vino grauis est, & impos sui: altero, si selet ebrius fieri, & huic obnoxius vitio est. Hunc à Zenone dici qui soleat fieri ebrius, non qui sit. Huic autem neminem commissurum arcana, quae per vinum eloqui possit, quod est falsum. Prima enim illa interrogatio complectitur eum qui est ebrius, non eum qui futurus est. Plurimum enim interesse concedes inter ebrium & ebriosum. Potest & qui ebrius est, tunc primum esse, nec habere hoc vitium: & qui ebriosus est, saepe extra ebrietatem esse. Itaque id intelligo, quod significari verbo isto solet: praesertim eum ab homine diligentiam professo ponatur, & verba examinante. Adijce nunc, quod si hoc intellexit Zeno, & nos intelligere voluit, ambiguitate verbi quae fuit locum fraudi: quod faciendum non est,

non est, vbi veritas quaeritur. Sed sane hoc senserit: quod sequitur, falsum est, ei qui soleat ebrius fieri, non committi sermonem secretum. Cogita enim quàm multis militibus, non semper sobrijs, & imperator, & tribunus, & centurio, tacenda mandauerit. De illa C. Caesaris caede, illius dico qui supera to Pompeio Rempublicam tenuit, tam creditum est Tillio Cimbro, quam C. Cassio. Cassius tota vita aquam bibit, Tillius Cimber & nimius erat in vino, & scordalus. In hanc rem iocatus est ipse: Ego, inquit, quemquam feram, qui vinum ferre non possim? Sibi quisque nunc nominet eos, quibus scit & vinum male credi, & sermonem bene. Vnum tamen exemplum, quod occurrit mihi, referam, ne intercidat. Instruenda est enim vita exemplis illustribus. Non semper confugiamus ad vetera. L. Piso, vrbis custos, ebrius ex quo semel factus fuit, maiorem partem noctis in conuiuium exigebat: vsque in horam sextam fere dormiebat: hoc erat eius matutinum. Officium tamen suum, quo tutela vrbis continebatur, diligentissime administravit. Huic & diuus Augustus dedit secreta mandata, cum illum praeponebat Thraciae quam perdomuit: & Tiberius proficiscens in Campaniam, cum multa in vrbe & suspecta relinqueret & inuisa, puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossium fecit vrbis praefectum, virum grauem, moderatum, sed merum vino, & madentem: adeo, vt ex senatu aliquando, in iquem & conuiuium venerat, oppressus in excitabili somno, tolleretur. Huic tamen Tiberius multa sua manu scripsit, quae committenda ne ministris quidem suis iudicabat. nullum Cossio aut priuatum secretum, aut publicum elapsium est. Itaque declamationes istas de medio remoueamus. Non est animus in sua potestate, ebrietate deuinctus. Quemadmodum musto dolia ipsa rumpuntur, & omne quod in imo iacet, in summam partem vis caloris eiecit: sic vino exaestuante, quicquid in imo iacet abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero quemadmodum non continent cibum, vino redundante, ita ne secretum quidem, quod suum alienumque est, pariter effundunt. Sed quamuis hoc soleat accidere, ita & illud solet, vt cum his quos scimus libentius bibere, de rebus necessarijs deliberemus. Falsum est ergo hoc, quod patrocinijs loco ponitur, ei qui soleat ebrius fieri, non dari tacitum. Quanto satius est, aperte accusare ebrietatem, & vitia eius exponere? quae etiam tolerabilis homo vitauerit, nedum perfectus ac sapiens: cui satis, est, situm, extinguere: qui etiã si quando orta est hilaritas, aliena causa producta longius, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo videbimus, an sapientis animus nimio vino turbetur, & faciat ebrijs solita. Interim si hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, sed syllogisimam agis? dic quam turpe sit, plus sibi ingerere quam capiat, & stomachi sui non nosse mensuram: quam multa ebrijs faciant, quibus sobrijs erubescant: nihil aliud esse ebrietatem, quam voluntariam insaniam. Exterde in plures dies illum ebrium habitum: nunquid de furore dubitabis? Nunc quoque non est minor, sed breuior. Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clytum carissimum sibi ac fidelissimum inter epulas transfodit, & intellecto facinore, mori voluit, certe debuit. Omne vitium ebrietas & intendit, & detegit: obstantem malis conatibus verecundiam remouet. Plures enim pudore peccandi, quam bona voluntate, prohibitis abstinent. Vbi possedit animum nimia vis vini, quicquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, sed prodit. tunc libidinosus ne cubiculũ quidem expectat, sed cupiditatibus suis quantum petierint, sine dilatione permittit: tunc impudicus morbum profitetur ac publicat: tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas facio, malignitas liuido: omne vitium detegitur & prodit. Adijce illam ignorationem sui, dubia & parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, testa ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum: stomachi tormenta, cum efferuescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamẽ utrunque tolerabile est, dum illi vis sua est. Quid cum somno vitatur, & quae ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Haec acerrimas gentes, bellicosasque, hostibus tradidit: haec multorum annorum pertinaci bello defensa moenia patefecit: haec contumacissimos, & iugum recusantes, in alienum egit arbitrium: haec intinctos acie mero domuit. Alexandrum, cuius modo feci mentionem, tot itinera, tot proelia, tot hiemes, per quas, victa temporum locorumque difficultate, transferat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt: intemperantia bibendi, & ille Herculeus ac fatalis scyphus condidit. Quae gloria est, capere multum? Cum penes te palma fuerit, & propinationes tuas strati somno ac vomitantes recusauerint, cum superstes toti conuiuium fueris, cum omnes viceris virtute magnifica, & nemo tam vini capax fuerit, vinceris à dolo. M. Antonium, magnũ virum & ingenij nobilis, quae alia res perdidit, & in externos mores ac vitia nõ Romana traiecit, quam ebrietas, nec minor vino Cleopatrae amor? Haec illum res hostem reipublicae, haec hostibus suis imparẽ reddidit, haec crudelem fecit, cum capita principum ciuitatis coenanti referrentur, cum inter apparatus epulas luxurque regales ora ac manus proscriptorum recognosceret, cum vino grauis, sciret tamen sanguinem. Intolerabile erat quod ebrius faciebat, etiam si sobrius faceret: quanto intolerabilius, quod haec in ipsa ebrietate faciebat? Fere vinolentiam crudelitas sequitur. violatur enim exasperaturque sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimum radij solis offensionem: ita ebrietates continuae efferant animos. Nam cum saepe apud se non sint, consuetudine insaniam durata vitia, vino concepta, etiam sine illo valent. Dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri. Deformitatem rei & importunitatem ostende, rebus, non verbis: quod facillimum est. Proba istas, quae voluptates vocantur, vbi transcenderint modum, poenas esse, Nam si illud argumentaberis, sapientem multo vino inebriari, & retinere rectum tenorem, etiam si temulentus sit: licet

fit: licet colligas, nec veneno potu moriturum, nec opio sumpto dormiturum, nec elleboro accepto quicquid in visceribus haerebit, eiecturum, deiectionumque. Sed si tentantur pedes, lingua non constat: quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium?

Epistola LXXXIV.

Itinera ista quae segnitiam mihi excutunt, & valitudini meae prodesse indico, & studijs. Quare valitudinem adiuuent, vides. cum pigrum me, & negligentem corporis, litterarum amor faciat, aliena opera exerceor. Studijs quare profunt, indicabo. A lectionibus recessi, Sunt autem, vt existimo necessariae. Primum, ne sum me vno contentus: deinde, vt cum ab alijs quaesita cognouero, tum & de inuentis iudicem, & cogitem de inueniendis. Alit lectio ingenium: & studio fatigatum, non sine studio tamen, reficit. Nec scribere tantum, nec tantum legere debemus. Altera res contristabit, & vires exhauriet: de stylo dico: altera soluet ac diluet. Inuicem hoc illo commutandum est, & alterum altero temperandum: vt quicquid lectione collectum est, stilus redigat in corpus Apes (vt aiunt) debemus imitari, quae vagantur, & flores ad mel faciendam idoneos carpunt: Deinde quicquid attulere, disponunt, ac per fauos digerunt: & vt Virgilius noster ait,

---- liquentia mella

Stipant, & dulci distendunt nectare cellas.

De illis non satis constat, vtrum succum ex floribus ducant, qui protinus mel sit: an quae collegerunt, in hunc saporem mixtura quadam & proprietate spiritus sui mutant. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiunt inueniri apud Indos mel in arundinum folijs, quod aut ros illius caeli, aut ipsius arundinis humor, dulcis & pinguior gignat. In nostris quoque herbis vim eandem, sed minus manifestam & notabilem poni, quam persequatur & contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant, conditura & dispositione in hanc qualitatem verti, quae ex tenerimis virentium florentiumque, decerpserint, non sine quodam, vt ita dicam, fermento quo in vnum diuersa coalescant. Sed ne ad aliud, quam de quo agitur, abducar, nos quoque apes debemus imitari, & quaecunque ex diuersa lectione congesimus, separare. melius enim distincta seruantur. Deinde adhibita ingenij nostri cura & facultate, in vnum saporem varia illa libamenta confundere: vt etiam si apparuerit vnde sumptum sit, aliud tamẽ esse quam vnde sumptum est, appareat: quod in corpore nostro videmus sine vlla opera nostra facere naturam. Alimenta quae accepimus, quamdiu in sua qualitate perdurant, & solida innatant stomacho, onera sunt. At cum ex eo quod erant, mutata sunt, tunc demum in vires & in sanguinem transeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia, praestemus: vt quae cunq; hausimus, nõ patiamur integra esse, ne aliena sint: sed concoquamus illa: alioquin in memoriam ibunt, non in ingenium. Assentiamur illis fideliter, & nostra faciamus: vt vnum quiddam fiat ex multis: sicut vnus numerus fit ex singulis, cum minores summas & dissidentes computatio vna comprehendit. Hoc faciat animus noster. Omnia quib. est adiutus, abscondat: ipsum tantum ostendat, quod effecit. Etiam si alicuius in te comparebit similitudo, quam admiratio tibi alius fixerit, similem esse te volo quomodo filium, non quomodo imaginem. Imago res mortua est. Quid ergo? non intelligitur cuius imiteris orationem? cuius argumentationem? cuius sententias? Puto aliquando ne intelligit quidem posse, si magni viri: nec enim omnibus quae ex quoque velut exemplaria traxit, formam suam impressit, vt in vnitatem illam competat. Non vides quam multorum uocibus chorus constet? unus tamen ex omnibus sonus redditur. Relinque ista iam dudum, ad quae discurritur. Relinque diuitias, aut periculum possidentium, aut onus. Relinque corporis atq; animi voluptates. molliunt & enervant. Relinque ambitum, tumida res est, uana, uentosa. nullum habet terminum. tam sollicita est, ne quem ante se uideat, quam ne se post alium laborat inuidia, & quidem duplici. Vides autem quam miser sit is, cui inuidetur, si & inuidet. Intueris illas potentium domos, illa tumultuosa, rixa salutatium, limina? multum habent contumeliarũ, ut intras: plus, cum intraueris. Praeteri istos gradus diuitũ, & magno aggesta suspensa uestibula. Non in praerupto tantũ istic stabis, sed in lubrico. Huc potius te ad sapientiam dirige, tranquillissimasque res & simul amplissimas pete. Quaecunque uidentur eminere in rebus humanis, quamuis parua sint, & comparatione humillimorum extent, per difficiles tamen & arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis una est. At si conscendere hunc uerticem libet, cui se fortuna submisit, omnia quidẽ sub te quae pro excelsissimis habentur, aspicias, sed tamen uenies ad summa per planum.

Epistola LXXXV.

Peperceram tibi, & quicquid nodosi adhuc supererat, praeterieram, contentus quasi gustum tibi dare, eorum quae à nostris dicuntur, vt probetur virtus ad explendam beatam vitã sola satis efficax. Iubes me, quicquid est interrogationum aut nostrarum, aut ad traditionem nostram excogitarum, compre-

comprehendere: quod si facere voluero, non erit epistola, sed liber. Illud toties testor, hoc me argumen-
torum genere non delectari. Pudet in aciem descendere pro dijs hominibusque susceptam, subula arma-
tum. Qui prudens est, & temperans est. Qui temperans est, & constans. Qui constans est, & imperturba-
tus est. Qui imperturbatus est, sine tristitia est. Qui sine tristitia est, beatus est. Ergo prudens beatus est,
& prudentia ad beatam vitam satis est. Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam respondet,
vt imperturbatum, & constantem, & sine tristitia, sic interpretentur, tamquam imperturbatus dicatur,
qui raro perturbatur & modice, non qui nunquam. Item sine tristitia cum dici aiunt, qui non est obno-
xius tristitiae, nec frequens, nimirum in hoc vitio. Illud enim, humanam naturam negare, alicuius ani-
mum immunem esse tristitia: sapientem non vinci maerore, ceterum tangi: & cetera in hunc modum
sectae suae respondentia. non his tollunt affectus, sed temperant. Quantum autem sapientis damus, si
imbecillimis fortior est, & maestissimis laetior, & effraenatissimis moderatior, & humillimis maior?
Quid si miretur velocitatem suam Ladas, ad claudos debilesque respiciens?

Ille vel intus a segetis per summa volaret

Gramina, nec cursu teneras laesisset aristas,

Vel mare per medium fluctu suspensa tumentis,

Ferret iter, celeres nec tingeret aequore plantas.

Haec est pernicitas per se aestimata, non quae tardissimorum collatione laudatur. Quid si sanum vo-
ces, leuiter febricitantem? non est bona valetudo, mediocritas morbi. Sic, inquit, sapiens imperturbatus
dicitur, quomodo a pyrina dicuntur, non quibus nulla inest duritia granorum, sed quibus minor. Fallum
est. Non enim diminutionem malorum in bono viro intelligo, sed vacationem. nulla debent esse, non
parua. Nam si vilia sint, crescant, & interim impediunt. Quomodo oculos maior & perfecta suffusio ex-
caecat, sic modica turbat. Si das aliquos affectus sapienti, impar illis erit ratio, & velut torrente quodam
auferetur: praesertim cum illi non vnum, sed vniuersum affectuum coetum relinquas, cum quo collucte-
tur, plus potest quamuis mediocrium turba, quam vnius magni violentia. Habet pecuniae cupiditatem,
sed modicam: habet ambitionem, sed non concitatam: habet iracundiam, sed placabilem: habet incon-
stantiam: sed minus vagam ac mobilem: habet libidinem, non insaniam. Melius cum illo ageretur, qui
vnum vitium integrum haberet, quam cum eo, qui leuiora quidem, sed omnia. Deinde nihil interest,
quam magnus sit affectus. quantumcunque est, parere nescit, consilium non accipit. quemadmodum ra-
tioni nullum animal obtemperat, non ferum; non domesticum & mite, natura enim illorum est furda
suadenti: sic non sequuntur, non audiunt affectus, quantumcunque sint. Tigres, leoneque nunquam fe-
ritatem exuunt, aliquando submitunt: & cum minime expectaueris, exasperatur toruitas mitigata.
Nunquam bona fide vitia mansuescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipiet quidem affectus, si inuita ratione
coeperint, inuita perseuerabunt. Facilius est enim, initia illorum prohibere, quam impetum regere. Fal-
sa est vtiq; ista mediocritas & inuisibilis, eodemque loco habenda, quo si quis diceret modice insanien-
dum, modice aegrotandum. Sola virtus habet, non recipiunt animi mala, temperamentum. facilius sustu-
leris illa, quam rexeris. Nunquid dubium est, quin vitia mentis humanae inueterata & dura, quae mor-
bos vocamus, immoderata sint: vt auaritia, vt crudelitas, vt impotentia, vt impietas? ergo immoderati
sunt & affectus: ab his enim ad illa transitur. Deinde si das aliquid iuris tristitiae, timori, cupiditati, ce-
terisque moribus prauis, non erunt in nostra potestate. Quare? quia extra nos sunt, quibus irritantur. Itaq;
crescunt, prout magnas habuerint minoresve causas, quibus concitentur, maior erit timor, si plus quo
exterreatur, aut propius, aspexerit: acrior cupiditas, quo illam amplioris rei spes euocauerit. Si in no-
stra potestate non est, an sint affectus, ne illud quidem est, quanti sint: si ipsis permisisti incipere, cum
causis suis crescant, tantique erunt, quanti fuerint. Adijce nunc, quod ista quantumuis exigua sint, in ma-
ius excedunt. Nunquam perniciose seruant modum. Quamuis leuia initia morborum, serpunt: & aegra
corpora, minima interdum mergit accessio. Illud vero cuius dementiae est, credere, quarum rerum ex-
tra nostrum arbitrium posita principia sunt, earum nostri esse arbitrii terminos? Quomodo ad id fi-
niendum satis valeo, ad quod prohibendum parum valui? cum facilius sit excludere, quam admissa com-
primere. Quidam ita distinxerunt, vt dicerent, Temperans ac prudens positione quidem mentis, & ha-
bitu tranquillius est, euentu non est. nam quantum ad habitum mentis suae, non perturbatur, nec constri-
ctatur, nec timet: sed multae extrinsecus causae incidunt, quae illi perturbacione afferant. Tale est quod
volunt dicere, Iracundum quidem illum non esse, irasci tamen aliquando: & timidum quidem non esse,
timere tamen aliquando: id est, vitio timoris carere, affectu non carere. Quod si recipitur, vsu frequenti
timor transit in vitium, & ira in animum admissa, habitum illum ira carentis animi retexit. Praeterea si
non contemnit venientes extrinsecus causas, & aliquid timet, cum fortiter eundem erit aduersus tela,
ignes, pro patria, legibus, libertate, cunctanter exhibet, & animo recedente. Non cadit autem in sapientem
haec diuersitas mentis. Illud praeterea iudico obseruandum, ne duo quae separatim probanda sunt, mi-
sceamus. Per se enim colligitur, vnum bonum esse quod honestum: per se rursus, ad vitam beatam
satis esse virtutem. Si vnum bonum est, quod honestum, omnes concedunt ad beate viuendum suffi-
cere virtutem: contrario non remittetur, si beatum sola virtus facit, vnum bonum esse quod honestum
est. Xenocrates & Speusippus putant beatum vel sola virtute fieri posse, non tamen vnum bonum esse,
quod honestum est. Epicurus quoque iudicat, cum virtutem habeat, beatum esse, sed ipsam virtutem non
satis

satis esse ad beatam vitam: quia beatum efficiat voluptas, quae ex virtute est, non ipsa virtus. Inepta di-
stinctio. Idem enim negat vquam virtutem esse sine voluptate. ita si ei iuncta semper est, atque insepa-
rabilis, & sola satis est. habet enim secum voluptatem, sine qua non est, etiam cum sola est. Illud autem
absurdum est, quod dicitur beatum quidem futurum vel sola virtute: non futurum autem perfecte bea-
tum: quod quemadmodum fieri possit, non reperio. Beata enim vita bonum in se perfectum habet, inexu-
perabile: quod si est, perfecte beata est. Si deorum vita nihil habet maius aut melius: beata autem vita di-
uina est: nihil habet, in quod amplius possit attolli. Praeterea si beata vita nullius est indigens, omnis
beata vita perfecta est, eademque est & beata, & beatissima. Nunquid dubitas, quin beata vita summum
bonum sit? ergo si summum bonum habet, summe beata est. Quemadmodum summum, adiectionem
non recipit (quid enim supra summum erit?) ita ne beata quidem vita, quae sine summo bono non est. Quod
si aliquem magis beatum induxeris, & multo magis innumerabilia discrimina summi boni facies: cum
summum bonum intelligam, quod supra se gradum non habet. Si est aliquis minus beatus quam alius,
sequitur, vt hic alterius vitam beatoris magis concupiscat, quam suam. beatus autem nihil suae prae-
fert. Vtrumlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quod esse quam quod est malit: aut id il-
lum non mille, quod illo melius est. Vtiq; enim quo prudentior est: hoc magis se ad id quod est opti-
mum, extendet, & id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiamnum
potest, immo qui debet? Dicam quid sit, ex quo veniat hic error. Nesciunt beatam vitam vnam esse. In
optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in aequo est longa & breuis, diffusa & an-
gustior: in multa loca, multaq; partes distributa, & in vnum coacta. Qui illam numero aestimat, & men-
sura & partibus, id illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata vita eximium? quod plena
est, finis, vt puta, edendi bibendique satietas est: hic plus edit, ille minus, quid refert? vterque iam satur
est. Hic plus bibit, ille minus, quid refert? vterque non sitit. Hic pluribus annis vixit, hic paucioribus. Ni-
hil interest: si tam illum multi anni beatum fecerunt, quam hunc pauci. Ille quem tu minus beatum vo-
cas, non est beatus, non potest nomen imminui. Qui fortis est, sine timore est: qui sine timore est, sine tri-
stitia est: qui sine tristitia est, beatus est. Nestrorum haec interrogatio est. Aduersus hanc sic respondere
conantur, fallam nos rem & controuerfam pro confessis inducere, eum qui fortis est, sine timore esse.
Quid ergo inquit, fortis imminet mala non timebit? Istud dementis alienatque, non fortis est. Ille ve-
ro, inquit, moderatissime timet, sed in totum extra metum non est. Qui haec dicunt, rursus in idem reuo-
luuntur, vt illis virtutum loco sint minora vitia. Nam qui timet quidem, sed rarius & minus, non caret
malitia, sed leuiore vexatur. Atenim dementem puto, qui mala imminetia non extimescit. Verum est
quod dicit, si mala sunt: sed si scit mala illa non esse, & vnam tantum turpitudinem malum iudicat, debe-
bit secure pericula aspicere, & alijs timenda contemnere: aut si stulti & amentis est, mala non timere:
quo quis prudentior est, hoc timebit magis. Vt vobis, inquit, videtur, praebit se periculis fortis. Mini-
me. Non timebit illa, sed vitabit. cautio illum decet, timor non decet. Quid ergo? inquis, mortem, vin-
cula, ignes, alia tela fortunae non timebit? Non: scit enim illa non esse mala, sed videri: omnia ista huma-
nae vitae formidines putat. Describe captiuitatem, verbera, catenas, egestatem, & membrorum lacera-
tiones, vel per morbum, vel per iniuriam: & quicquid aliud attuleris, inter lymphaticos metus numera.
Ista timidus timenda sunt. An id existimas malum, ad quod aliquando nostra sponte veniendum est? Quae-
ris, quid illud malum? Cedere his quae mala vocantur, & illis libertatem suam dedere, pro qua cuncta pati-
enda sunt. Perit libertas, nisi illa contemnimus, quae nobis iugum imponunt. Non dubitarent quid con-
ueniret forti viro, si scirent quid esset fortitudo. Non est enim inconsulta temeritas, nec periculorum
amor, nec formidabilium appetitio. Scientia est distinguendi quid sit malum, & quid non sit: diligentis-
sima in tutela sui fortitudo est, & eadem patientissima eorum, quibus falsa species malorum est. Quid
ergo, si ferrum intentatur ceruicibus viri fortis, si pars subinde alia atque alia suffoditur, si viscera sua in
sinu suo vidit, si ex interuallo, quo magis tormenta sentiat, repetitur, & per siccata viscera, recens demit-
titur sanguis, non timere istum tu dices, non dolere? Iste vero dolet: sensum enim hominis nulla exiit
virtus: sed non timet: inuictus ex alto dolore suos spectat. Quaeris, quis tunc animus illi sit? qui agrum
amicum adhortantibus. Quod malum est, nocet: quod nocet, deteriorem facit. Dolor & paupertas dete-
riorem non faciunt: ergo mala non sunt. Falsum est, inquit, quod proponitur: non enim si quid nocet,
etiam deteriorem facit. Tempestas & procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem fa-
cit. Quidam Stoici ita aduersus hoc respondent: Deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procel-
la, quia non possit id quod proposuit efficere, nec tenere cursum suum: deteriorem illum in arte sua non
fieri, in opere fieri, quibus Peripateticus: Ergo, inquit, & sapientem deteriore facit paupertas & dolor,
& quicquid aliud tale fuerit: virtutem enim illi non eripiet, sed opera eius impedit. Hoc recte dicere-
tur, nisi dissimilis esset gubernatoris condicio, & sapientis. Huic enim propositum est in vita agenda, non
vtiq; quod tentat efficere, sed omnia recte facere. Gubernatori propositum est vtiq; nauem in portum
perducere. Artes ministratae sunt: praestare debent, quod promittunt. Sapientia domina rectorique est.
Artes seruiunt vitae, sapientia imperat. Ego aliter respondendum iudico, nec artem gubernatoris dete-
riorem vlla tempestate fieri, nec ipsam administrationem artis. Gubernator tibi non felicitatem promi-
sit, sed vilem operam, & nauis regendae scientiam, haec eo magis apparet, quo illi magis aliqua fortui-
ta vis obstitit. Qui hoc potuit dicere, Neptune nunquam hanc nauem, nisi rectam: aut satisfecit, tem-
pestas

pestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. Quid ergo inquis, non nocet gubernatori ea res quae illum tenere portum vetat? quae e conatus eius irritos efficit? quae aut refert illum, aut detinet, & exarmat? Non tanquam gubernatori, sed tanquam nauiganti nocet. Alioquin gubernatoris artem adeo non impedit, ut ostendat. Tranquillo enim, ut aiunt, quilibet gubernator est. Nauigio ista obsunt, non rectori eius, quia rector est. Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus qui eandem conscenderunt nauem, qua ipse quoque vector est: alteram propriam, qua gubernator est. Tempestas tanquam uectori nocet, non tanquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonum est, ad eos quos vehit, pertinet: quomodo medici ars ad eos quos curat. Sapientia commune bonum est, & eorum cum quibus uiuit, & proprium ipsius. Itaque gubernatori fortasse nocetur, cuius ministerium alijs promissum tempestate impeditur. Sapienti non nocetur à paupertate, non à dolore, non ab alijs tempestatibus vitae. Non enim prohibentur opera eius omnia, sed tantum ad alios pertinentia: ipse semper in actu est: tunc maximus, cum illi fortuna se opposuit, tunc ipsius sapientiae negotium agit: quam diximus & alienum bonum esse, & suum. Praeterea ne alijs quidem tunc prodesse prohibetur, cum illum aliqua necessitates premunt. Propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda res publica sit: at illud docet, quemadmodum tractanda sit paupertas. per totam vitam opus eius extenditur. Ita nulla fortuna, nulla res, actus sapientis excludit. Id enim ipsum agit, quo alia agere prohibetur. Ad utroque casus aptus est: bonorum rector est, malorum victor. Sic, inquam, se exercuit, ut virtutem tam in secundis quam in aduersis exhibeat, nec materiam eius, sed ipsam intueatur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quicquam aliud quod imperitos auerit & praecipites agit, prohibet. Tu illum premi putas malis? Vitur. Non ex ebone tantum Phidias sciebat facere simulacra: faciebat ex aere: si marmor illi, si adhuc viliores materiam obtulisset, fecisset quale ex illa fieri optimum posset. Sic sapiens virtutem, si licebit, in diuitijs explicabit: si minus, in paupertate: si poterit, in patria: si minus, in exilio: si poterit, imperator: si minus, miles: si poterit, integer: si minus, debilis. quamcumque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficit. Certi sunt domitores ferarum, qui saeuissima animalia & ad occursum exterrita hominem, docent pati iugum: nec a speritatem excussisse contenti, usque in contubernium mitigant. Leonibus magister manum infertat, osculatur Tigrim suus custos. Elephantem mimus Aethiops iubet subsidere in genua, & ambulare per funem. Sic sapiens est artifex domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exilium, & cetera horrenda: cum ad hunc peruenere, mansueta sunt.

Epistola LXXXVI.

In ipsa Scipionis Africani villa inmensa haec tibi scribo, adoratis manibus eius & ara, quam sepulcrum esse tanti viri suspicor: animum quidem eius in caelum, unde erat, redisse persuadeo mihi: non quia magnos exercitus duxit (hoc enim & Cambyfes furiosus, ac furore feliciter usus habuit) sed ob egregiam moderationem pietatemque magis in illo admirabilem, cum reliquit patriam, quam cum defendit. Aut Scipio Romae deesse debebat, aut Romae libertas. Nihil, inquit, volo derogare legibus, nihil institutis, aequum inter omnes ciues ius sit, utere sine me beneficio meo patria. causa tibi libertatis fui, ero & argumentum. Exeo, si plus quam tibi expedit, creui. Quid ni ego admirer hanc magnitudinem animi? in exilium voluntarium secessit, & ciuitatem exonerauit. Eo perducta res erat, ut aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret iniuriam. Neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, & se Litem receptit, tam suum exilium Reip. imputaturus, quam Hannibalis. Vidi villam structam lapide quadrate, murum circumdatum siluae, turres quoque in propugnaculum villae vtrinque subreptas. Cisternam aedificijs ac viridibus subditam, quae sufficere in usum vel exercitus posset. Balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine antiqua. Non videbatur maioribus nostris caldum, nisi obscurum. Magna ergo me voluptas subit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, abluerat corpus laboribus rusticis fessum: exercebat enim opere se, terramque (ut mos fuit praescis) ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pauimentum tam vile sustinuit. At nunc quis est, qui sic lauati sustineat? pauper sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis & pretiosis orbibus refulserunt, nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sunt, nisi illis vndique operosa & in picturae modum variata circumlucio praetextitur, nisi vitro absconditur camera, nisi Thalys lapis, quondam rarum in aliquo spectaculo templo, piscinas nostras circumdedit, in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus, nisi aquam argentea epistomia fuderunt. Et adhuc plebeias fistulas loquor: quid cum ad balnea libertinorum peruenero? quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum impensae causa? quantum aquarum per gradus cum fragore labentium? Eo deliciarum peruenimus, ut nisi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minime sunt rimae, magis quam fenestrae, muro lapideo exstructae, ut sine iniuria munimentis, lumen admitterent. At nunc blattaria vocant balnea, si qua non ita aptata sunt, ut totius diei solem fenestris amplissimis recipiant, nisi & lauantur simul & conorantur, nisi ex solito agros & maria prospiciunt. Itaque quae concursus & admirationem habuerant cum dedicarentur, haec in antiquorum numerum reijciuntur, cum aliquid noui luxuria commenta est, quo ipsa se obrueret. At olim & pauca erant balnea, nec vlllo cultu exornata. Cur enim ornaretur res quadrantaria, & in usum, non in oblectamenta reperta? Non suffundebatur aqua, nec recens semper

velur.

velut ex calido fonte currebat: nec referre credebant, in quam perlucida fordes deponerent. Sed, dii boni, quam iuuabat illa balnea intrare obscura, & gregali tectorio inducta, quae scires Catonem tibi aedilem, aut Fabium Maximum, aut ex Cornelijs aliquem manu sua temperasse? Nam hoc quoque nobilissimi aediles fungebantur officio, intrandi ea loca quae populum receperant, exigendique munditias, & vtilem ac salubrem temperaturam, non hanc quae nuper inuenta est, similis incendio, adeo quidem ut contactum in aliquo scelere seruum, viuum lauari oporteat. Nihil mihi videtur iam interesse, ardeat balneum, an caleat. Quantae nunc aliqui rusticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium suum latis specularibus diem admiserat, quod non in multa luce decoquebatur, & spectabat, ut in balneo concoqueret? O hominem calamitosum, nescit viuere. Non pacata aqua lauabatur, sed saepe turbida, & cum plueret vehementius, paene lutulenta. Nec multum eius intererat, an sic lauaretur: veniebat enim, ut sudorem illic ablueret, non ut vnguentum. Quas nunc quorundam futuras voces credis? non in uideo Scipioni: vere in exilio vixit, qui sic lauabatur. Immo si scias, non quotidie lauabatur. Nam, ut aiunt qui priores mores vrbis radiderunt, brachia & crura quotidie abluabant, quae scilicet fordes opere collegerant: ceterum toti nudinis lauabantur. Hoc loco dicit aliquis, liquet immundissimos fuisse. Quid putas illos oliuisse? Militiam, laborem, virum. Postquam munda balnea inuenta sunt, spurciores sunt. Descripturus infamem, & nimis notabilem delicijs Horatius Flaccus, quid ait?

Pastillos Rufillus olet.

Dares nunc Rufillum, perinde esset, ac si hircum oleret, & Gorgonij loco esset, quem idem Horatius Rufillo opposuit. Parum est sumere vnguentum, ni bis die terque, renouetur, ne euanescat in corpore. Quid, quod odore tanquam suo gloriantur? Haec si tibi nimium tristitia videbuntur, villae imputabis: in qua dici ab Aegialo diligentissimo patrefamiliae (is enim nunc huius agri possessor est) quamuis vetus arbutum posse transferri. Hoc nobis senibus discere necessarium est, quorum nemo non oliuetum alteri ponit. Quod vidi, hoc dico: illud arboretum trimum aut quadrimum fastidienti fructus autumno deponere, te quoque proteget illa quae

Tarda venit seris factura nepotibus umbram,

ut ait Virgilius noster: qui non quid verissime, sed quid decentissime diceretur, aspexit, nec agricolas docere voluit, sed legentes delectare. Nam (ut omnia alia transeam) hoc quod hodie mihi necesse fuit reprehendere, ascribam;

Vere fabis satio est, tunc te quoque medica putres

Accipiunt sulci, & milio venit annua cura.

An vno tempore ista ponenda sunt: & an vtriusque verna sit satio, hinc aestimes licet. Iunius mensis est quo tibi scribo, iam procliuus in Iulium. Eodem die vidi fabam metentes, milium serentes. Ad oliuetum reuertor, quod vidi duobus modis dispositum. Magnarum arborum truncos circumcisissis ramis, & ad vnum redactis pedem, cum scapo suo transtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipso, ex quo illae pependerant. Hoc sicut tinctum in serobem demisit: deinde terram non aggressit tantum, sed calcavit & pressit. Negat quicquam esse hac (ut ait) pisatione efficacius, videlicet frigus excludit & ventum. minus praeterea mouetur: & ob hoc nascentes radices proquire patitur, ac solum apprehendere, quas necesse est teneras adhuc, & precario haerentes, leuis quoque reuolat agitatio. parum autem arboris antequam obruat radix, ex omni enim materia quae nudata est, ut ait, exeunt radices nouae. Non plures autem super terram eminere debet truncos, quam tres aut quattuor pedes: statim enim ab imo vestietur: nec magna pars, quemadmodum in oliuetis veteribus, arida & retorrda erit. Alter ponendi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales esse nouellarum arborum solent, eodem genere deposuit. Hi paulo tardius surgunt: sed cum tanquam à planta processerint, nihil habent in se horridum, nec triste. Illud etiam nunc vidi, vitem ex arbutto suo annosam transferri: huius capillamenta quoque (si fieri potest) colligenda sunt, deinde liberalius sternenda vitis, ut etiam ex corpore radicescat. Et vidi non tantum mense Februario positas, sed & iam Martio exacto tenent, & complexa sunt non suas vltimos. Omnes autem istas arbores, quae (ut ita dicam) grandis copiae sunt, ait aqua adiuuandas cisternina: quae si prodest, habemus pluiam in nostra potestate. Plura te docere non cogito: ne quemadmodum Aegialus noster me sibi aduersarium parauit, sic ego parem te mihi.

Epistola LXXXVII.

Naufragium, antequam nauim ascenderem, feci: quomodo acciderit, non adjicio, ne & hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum: quorum nullum esse falsum, nec tam mirabile quam prima facie videtur, cum volueris approbabo, immo etiam si nolueris. Interim hoc me iter docuit, quam multa haberemus superuacua, & quam facile iudicio possemus continere, quae si quando necessitas abstulit, non sentimus ablata. Cum paucissimis seruis, quos vnum capere vehiculum potuit, sine vllis rebus, nisi quae corpore nostro continebantur, ego & Maximus meus biduum iam beatissimum agimus. Culcitra in terra iacet, ego in culcitra. Ex duabus penulis, altera stragulum, altera opertorium facta est. De prandio nihil detrahi potuit, paratum fuit non magis hora, nusquam sine caricis, nusquam sine pugillaribus. Illae, si panem habeo, pro pulmentario sunt: si non, pro pane: quotidie mihi annum nouum faciunt, quem ego faustum & felicem reddo bonis cogitationibus, & animi magnitudine: qui nunquam maior est, quam vbi aliena seposuit: & fecit sibi pacem, nihil timendo: fecit sibi diuitias, nihil concupiscendo.

maler 220

seruis sui

scendo. Vehiculum in quod impositus sum, rusticum est. Mulae vitere se ambulando testantur, mulio exalceatus non propter aetatem. Vix a me obtineo, ut hoc vehiculum velim videri meum. Durat adhuc peruersa recti verecundia: quoties in aliquem comitatum lautiozem incidimus, inuitus erubescit: quod argumentum est, ista quae probo, quae laudo, nondum habere certam sedem & immobilem. Qui sordido vehiculo erubescit, pretioso gloriabitur. Parum adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam ferre, etiam nunc curo opiniones viatorum. Contra totius generis humani opiniones mittenda vox erat: Infantis, erratis, stupetis ad supernacua, neminem aestimatis suo. Cum ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniam credituri estis, aut beneficia. Nam haec quoque iam expensa fertis. Late possidet, sed multum debet: habet domum foriosam, sed alienis nummis paratam: familiam nemo cito speciosiorē producet, sed nominibus non respondet. Si creditoribus soluerit, nihil illi supererit. Idem in reliquis quoque facere debebātis, excutere quantum proprii quisque habeat. Diuitem illum putas, quia aurea suppellex etiam in via eum sequitur, quia in omnibus provincijs arat, quia magnus calendarij liber euoluitur, quia tantum suburbani agri possidet, quantum inuidiose in desertis Apuliae possideret: & cum omnia dixeris, pauper est. quare? quia debet. quantum, in quis? omnia: nisi forte iudices interesse, vtrum aliquis ab homine, an à fortuna mutuum sumperit. Quid ad rem pertinent mulae saginatae, vnus omnes coloris: Quid ista uehacula caelata?

--- Instrati ostro alipedes, pictisque tapetis.

Aurea pectoribus demissa monilia pendunt.

Tecti auro, fuluum mandunt sub dentibus aurum.

Ista nec dominum meliorem possunt facere, nec mulam. M. Cato Censorius (quem tam Romano populo hercule profuit nasci quàm Scipionem: alter enim cum hostibus nostris bellum, alter cum moribus gessit) cantelio vehebatur, & hipperis quidem impositis, ut secum vtilia portaret. O quàm cupere rem illi nunc occurrere aliquem ex his trofulis in via diuitibus, cursores & Numidas, & multum ante se pulueris agentem. Hic sine dubio cultior, comitatorque quàm M. Cato videretur: hic inter illos apparatus delicatos, qui cum maxime dubitat, vtrum se ad gladium locet, an ad cultrum. O quantum erat saeculi decus, imperatorem triumphalem Censorium (& quod super omnia haec est) Catonem, vno caballo esse contentum, & ne toto quidem. Partem enim sarcinae ab vtroque latere dependentes occupabant. Ita non omnibus obesis mannis & asturconibus & tolluarijs praeferes vnicum illum equum ab ipso Catone defricum? Video non futurum finem in ista materia vllum, nisi quem mihi ipse fecero. Hic itaque conticescam, quantum ad ista: quae sine dubio talia diuinauit futura, qualia nunc sunt, qui primus appellauit impedimenta. Nunc volo paucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi redere ad virtutem pertinentes, quam satisfacere vitae beatae contēdimus. Quod bonum est, bonos facit. Nam & in arte musica quod bonum est, facit musicum. Fortuita bonū nō faciunt: ergo non sunt bona. Aduersus hoc sic respondent Peripatetici, ut quod primū proponimus, falsū esse dicant, Ab eo, inquit, quod est bonum, nō vti que sunt boni. In musica est aliquod bonū, tanquā tibia, aut chorda, aut organū aliquod aptatum ad vsus canendi: nihil tamen horum facit musicum. Hic respondebimus. Non intelligitis quomodo posuerimus quod bonū est musico. Nō enim id dicimus quod instruit musicū, sed quod facit. tu ad supellectilem artis, non ad artem venis. Si quid autem in ipsa arte musica bonum est, id vti que musicum facit. Etiamnum facere id planius volo. Bonum in arte musica duobus modis dicitur: altero, quo effectus musici adiuuatur: altero, quo ars. Ad effectum pertinent instrumenta, tibiae, & organa, & chordae, ad artem ipsam non pertinent. Est enim artifex etiam sine istis. vti forsitan non potest arte, Hoc non est aequae duplex in homine. idem enim bonum & hominis & vitae. Quod contemptissimo cuique contingere ac turpissimo potest, bonum non est. Opes autem & lenoni, & lanistae contingunt: ergo non sunt bona. Falsum est, inquit, quod proponitur. Nam in grammatica & in arte mendandi, aut gubernandi, videmus bona humillimis quibusque contingere. Sed istae artes non sunt magnitudinem animi professae, non consurgunt in altum, nec fortuita saltidiūt. Virtus extollit hominem, & supra cara mortalibus collocat: nec ea quae bona, nec ea quae mala vocantur, aut cupit nimis, aut expauescit. Chelidon, vnus ex Cleopatrae mollibus patrimonium grande possedit, nuper Natalis, tam improbae linguae quàm impurae, in cuius ore feminae purgabatur, & multorum heres fuit, & multos habuit heredes. Quid ergo? vtrum illum pecunia purum effecit, an ipse pecuniam conturpauit? quae sic in quosdam homines, quomodo denarius in cloacam cadit. Virtus supra ista consistit, suo aere censetur: nihil ex istis quomodo libet incurrentibus bonum iudicat. Medicina & gubernatio non interdicit sibi ac suis admirationem talium rerum. Qui non est vir bonus, potest nihilominus medicus esse: potest gubernator, potest grammaticus, tam mehercules quàm coquus. Cui contigit habere rem non quamlibet, hunc non quemlibet dixeris. Qualia quisque habet, talis est. Fiscus tanti est, quantum habet: immo in accessione eius venit quod habet. Quis pleno sacculo vllum pretium ponit, nisi quod pecuniae in eo conditae numerus effecit? Idē euenit magnorum dominis patrimoniorum: accessiones illorum & appendices sunt. Quare ergo sapiens magnus est? quia magnum animum habet. Verum est ergo, quod contemptissimo cuique contingit, bonum non esse. Itaque indolentiam nunquam bonum dicam. habet illam cicada, habet pullex. Ne quietem quidem, & molestia vacare, bonum dicam. Quid est otio.

est otiosus vermes? Quae res sapientem faciat? quae Deum. Des oportet illi aliquid diuinum, aliquid caeleste, magnificum. Non in omnes bonum cadit, nec quemlibet possessorē patitur. Vide

Quid quaeque ferat regio, & quid quaeque recuset.

Hic segetes, illic veniunt felicius vnae:

Arbori fetus alibi, atque iniussa virescunt

Gramina, nonne vides croceos vt Tmolus odores,

India mittit ebur, molles sua tura Sabaci?

At Chalybes nudi ferrum.---

Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si inuicē alius ab alio aliquid peteret. Summum illud bonum & ipsum suam habet sedem: non nascitur vbi ebur, nec vbi ferrum. Quis sit summi boni locus, quae res? Animus. hic nisi purus ac sanctus est, Deum non capit. Bonum ex malo non fit. diuitiae fiunt ex auaritia: diuitiae ergo non sunt bonum. Non est, inquit, verum, bonum ex malo non nasci. Ex sacrilegio enim & furto pecunia nascitur. Itaque malum quidem est sacrilegium & furtum: sed ideo, quia plura mala facit quàm bona. Dat enim lucrum, sed cum metu, sollicitudine, tormentis & corporis & animi. Quisquis hoc dicit, necesse est recipiat, sacrilegium sicut malum sit, quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliqua parte esse, quia aliquid boni facit: quo quid fieri portentosius potest, quàm sacrilegium, furtum & adulterium inter bona haberi? Prorsus persuasimus. Quàm multi furto non erubescunt, quàm multi adulterio gloriantur? Nam sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur. Adijce nunc, quod sacrilegium, si omnino ex aliqua parte bonum est, etiam honestum erit, & recte factum vocabitur: nostra enim actio est: quod nullius mortalium cogitatio recipit, ergo bona nasci ex malo non possunt. Nam si, vt dicitis, ob hoc vnum sacrilegium malum est, quia multum mali affert: si remiseris illi supplicia, si securitatem sponderis, ex toto bonum erit. At qui maximum scelerum supplicium in ipsis est. Erras, inquam, si illa ad carnificē aut ad carcerem differas. statim puniuntur cum facta sunt, immo dum fiunt. Non nascitur itaque ex malo bonum, non magis quàm ficus ex olea. ad semen nata respondent. bona degenerare non possunt. Quē admodum ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum: nam idem est honestum & bonum. Quidam ex nostris aduersus hoc sic respondent: putemus pecuniam bonum esse vnde cunque sumptam, non tamen ideo ex sacrilegio pecunia est, etiam si ex sacrilegio sumitur. Hoc sic intellige. In eadem vrna & aurum est, & vipera. Si aurum ex vrna sustuleris, quia illic & vipera est, non ideo mihi vrna aurum dat, quia viperam habet, sed aurum dat, cum & viperam habeat. Eodem modo ex sacrilegio lucrum fit: non qua turpe & sceleratum est sacrilegium, sed qua lucrum habet, quemadmodum in illa vrna vipera malum est, non aurum quod cum vipera iacet, sic in sacrilegio malum est scelus, non lucrum. Quibus opponitur. Dissimillima vtriusque rei condicio est. Illic aurū possum sine vipera tollere: hic lucrum sine sacrilegio facere non possum. lucrum istud non est appositum sceleri, sed immixtum. Quod dum consequi volumus, in multa mala incidimus: id bonum non est. Dum diuitias consequi volumus, in multa mala incidimus, ergo diuitiae bonum non sunt. Duas, inquit, significationes habet propositio vestra. vnam, dum diuitias consequi volumus, in multa nos mala incidere. In multa autem mala incidimus, & dum virtutem consequi volumus. Aliquis, dum nauigat studij causa, naufragium fecit: aliquis capus est. Altera significatio talis est: Per quod in mala incidimus, id bonum non est. Huic propositioni non erit consequēs, per diuitias nos, aut per voluptates in mala incidere: aut si per diuitias in multa mala incidimus, non tantum bonum diuitiae non sunt, sed malum sunt. Vos autem illas dicitis tantum, bonum nō esse. Praeterea, inquit, cōceditis diuitias habere aliquid vsus. Inter cōmoda illas numeratis. At qui eadē ratione ne cōmodum quidē erunt: per illas enim multa nobis incōmoda eueniūt. His quidam hoc respondent. Erratis, qui incōmoda diuitijs imputatis. Illae neminem laedunt, aut sua cuique nocet stultitia, aut aliena nequitia. Sic, quemadmodum gladius, qui neminem occidit, occidētis telū est. Nō ideo diuitiae tibi nocent, si propter diuitias tibi nocetur. Possidonus (vt ego existimo) melius: qui ait diuitias esse causam malorum, non quia ipsae faciunt aliquid, sed quia facturos irritant. Alia est enim causa efficiens quae protinus necesse est noceat: alia praecedens, hanc praecedentem causam diuitiae habent. Inflant animos, superbiam pariunt, inuidiam contrahunt, & vsq. eo mentē alienāt, vt fama pecuniae nos etiam nocitura delectet. Bona autē omni carere culpa decet, pura sunt, non corrumpūt animos, non sollicitant: extollunt quidē & dilatāt, sed sine timore. Quae bona sunt, fiduciam faciunt: diuitiae audaciam. Quae bona sunt, magnitudinē animi dant: diuitiae insolentia. Nihil autē aliud est insolentia, quàm species magnitudinis falsa. Isto modo, inquis, etiā malum sunt diuitiae, non tantū bonū non sunt. Essent malū, si per se nocerent, si (vt dixi) haberēt efficientē causam: nunc praecedentē habent, & quidē non irritant tantum animos, sed attrahent. Speciem enim boni ostendunt verisimile, ac plerisque credibilem. Habet virtus quoque praecedentem causam ad inuidiam: multis enim propter sapientiam, multis propter iustitiam inuidetur: sed nec ex se hanc causam habet; nec verisimilem. Contra enim verisimilior illa species hominum animis obijcitur à virtute, quae illos in amorem & admirationem vocet. Possidonus sic interrogandum ait: Quae neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, non sunt bona: diuitiae autem, & bona valetudo, & similia his, nihil horum faciunt: ergo non sunt bona. Hanc interrogationem magis etiamnum hoc modo intēdit: Quae neque magnitudinem animo

dant, nec fiduciam, nec securitatem, contra autem insolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala sunt: à fortuitis autem in haec impellimur: ergo non sunt bona. Haec, inquit, ratione ne commoda quidem ista erunt. Alia est commodorum condicio, alia bonorum. Commodum est, quod plus usus habet quam molestiae. Bonum sincerum esse debet, & ab omni parte innoxium. Non est id bonum, quod plus prodest: sed quod tantum prodest. Propterea commodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, & ad stultos. Itaque potest ei esse incommodum mixtum. Sed commodum dicitur à maiore sui parte aestimatum: bonum ad vnum sapientem pertinet. Inuiolatum esse oportet. Bonum animum habe. Vnus tibi nodus, sed Herculeus, restat. Ex malis bonum non fit: ex multis paupertatibus diuitiae fiunt: ergo diuitiae bonum non sunt. Hanc interrogationem nostri non agnoscunt: patetici & fingunt illam, & soluunt. Ait autem Posidonius, hoc sopsissima per omnes dialecticorum scholas iactatum, sic ab Antipatro refelli. Paupertas non per positionem, sed per detractionem dicitur, vel (vt antiqui dixerunt) per orbationem: Graeci dicunt *ἀπορία*, non quod habeat, dicitur, sed quod non habeat. Itaque ex multis inanibus nihil impleri potest: diuitias multae res faciunt, non multae inopiae. Aliter quam debes, paupertatem intelligis. Paupertas est, non quae pauca possidet, sed quae multa non possidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, sed ab eo quod ei deest. Facilius quod volo exprimerem, si Latinum verbum esset, quo *ἀπορία* significatur. Hanc paupertati Antipater assignat. Ego non video quid aliud sit paupertas, quam parui possessio. De isto videbimus, si quando valde vacabit, quae sit diuitiarum, quae paupertatis substantia. Sed tunc quoque considerabimus, nunquid satius sit paupertatem permulcere, diuitijs demere, seu percilium, quam litigare de verbis, quasi iam de rebus iudicatum sit. Putemus nos ad concionem vocatos. Lex de abolendis diuitijs fertur. his interrogationibus suafuri aut dissuasuri sumus? his effecturi, vt populus Romanus paupertatem, fundamentum, & causam imperij sui, requirat ac laudet? diuitias autem suas timeat? vt cogitet has se apud victos reperisse? Hinc ambitum, & largitiones, & tumultus, in urbem sanctissimam temperantissimamque irrupisse? nimis luxuriose ostentari gentium spolia, quod vnus populus eripuerit omnibus, facilius vni ab omnibus eripi posse. Haec satius est suadere, & expugnare affectus, non circumscribere. Si possumus, fortius loquamur: si minus aperiatur.

Epistola LXXXVIII.

De liberalibus studijs quid sentiam, scire desideras. Nullum suspicio, nullum in bonis numero, quod ad aes exit. Meritoria artificia sunt, haecenus vilia, si praeparant ingenium, non detinent. Tandiū enim istis immorandum est, quamdiū nihil animus agere maius potest. rudimenta sunt nostra, non opera. Quare liberalia studia dicta sunt vides, quia homine libero digna sunt. ceterum vnum studium vere liberale est, quod liberum facit. Hoc sapientiae studium est, sublimē, forte, magnanimum: cetera pusilla & puerilia sunt. An tu quicquam in istis esse credis boni, quorum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ista, sed didicisse. Quidam illud de liberalibus studijs quaerendum iudicauerunt, an virum bonum facerent. Ne promittunt quidem, nec huius rei scientiam affectant. Grammaticus circa curam sermonis versatur, & si latius euagari vult, circa historias. Iam vt longissime fines suos proferat, circa carmina. Quid horū ad virtutem viam sternit? Syllabarum enarratio, & verborum diligentia, & fabularum memoria, & uersuum lex ac modificatio? Quid ex his merum demit, cupiditatem eximit, libidinem fraenat? Ad geometriam transeamus, & ad musicam: nihil apud illas inuenies, quod vetet timere, ueter cupere: quae quisquis ignorat, alia frustra scit. Videndum utrum doceant isti virtutem, an non: si non docent, nec tradunt quidem: si docent, philosophi sunt. Vis scire quam non ad docendam virtutem confederint? aspice quam dissimilia inter se omniū studia sint. At qui similitudo esset idem docentium. Nisi forte tibi Homerum philosophum fuisse persuadent, cum his ipse quibus colligunt, negent. Nam modo Stoicum illum faciunt, virtutem solam probantem, & voluptates refugientem, & ab honesto ne immortalitatis quidem pretio recedentem: modo Epicureum, laudantem statum quietae ciuitatis, & inter conuiuia cantusque vitam exigentis: modo Peripateticum, bonorum tria genera inducentem: modo Academicum, incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in illo, quia omnia sunt. Ista enim inter se dissident. Demus illis, Homerum philosophum fuisse, nempe sapiens factus est, antequam carmina vlla cognosceret. ergo illa discamus, quae Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quaerere, utrum maior aetate fuerit Homerus an Hesiodus, non magis ad rem pertinet, quam scire, an minor Hecuba fuerit, quam Helena: & quare tam male tulerit aetatem. Quid, inquam, annos Patrocli & Achillis inquirere ad rem existimas pertinere? Quaeris, Vlixes vbi errauerit potius, quam efficias, ne nos semper erremus? Non vacat audire, utrum inter Italiam & Siciliam iactatus sit, an extra notum nobis orbem: neque enim potuit in tam angusto error esse tam longus. Temperstas animi nos quotidie iactant, & nequitia in omnia Vlixis mala impellit. non deest forma quae sollicitet oculos, non hostis: hinc monstra effera, & humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, & tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quomodo patrem, quomodo ad haec tam honesta vel naufragis nauigē. Quid inquis, an Penelopa impudica fuerit, an uerba saeculo suo dederit, an Vlixem illum esse quem uidebat, antequam sciret, suspicata sit? Doce me, quid sit pudicitia, & quantum in ea bonum, in corpore, an in animo posita sit. Ad musicum transeo. doces me, quomodo inter se acutae ac graues uoces consonent, quomodo nerno- rum disparem reddentium sonum fiat concordia, Fac potius, quomodo animus secum meus conso-

net, nec

net, nec consilia mea discrepent. Monstras mihi, qui sint modi flebiles, monstra potius, quomodo inter aduersa non emittam flebilem vocem. Metiri me geometres docet latifundia. potius doceat, quomodo metiar quantum homini sit satis. Numerare docet me arithmetica, & auaritiae commodare digitos. potius doceat, nihil ad rem pertinere istas computationes. non esse feliciorē, cuius patrimonium tabularios lassat, immo quam superuacua possideat, qui infelicissimus futurus est, si quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest, scire agellum in partes diuidere, si nescio cum fratre diuidere? Quid prodest colligere subtiliter pedes iugeri, & comprehendere etiam si quid decem pedam effugit, si tristem me facit vicinus potens, & aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus meis: at ego discere volo, quomodo totos hilares amittam. Paterno agro, inquit, & auito expellor. Quid? Ante auum tuum quis istum agrum tenuit? Cuius, non dico hominis, sed populi fuerit, expedire potes? Non dominus isto, sed colonus intrasti. Cuius colonus es? Si bene tecum agitur, heredis. Negant iuriscōsulti quicquam viciapi, rotund publicum est. Publicum est hoc quod tenes, & quidem generis humani. O egregiam artem: tuis rotunda metiri, in quadratum redigis quamcumque acceperis formam: interualla siderum dicis: nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum. dic quam magnus sit, dic quam pusillus sit. Scis quae recta sit linea: quid tibi prodest, si quid in vitam restum sit, ignoras? Venio nunc ad illum qui caelestium notitia gloriatur.

*Frigida Saturni quo sese stella receperit,
Quos ignis caeli Cylleus erret in orbes.*

Hoc scire quid proderit? vt sollicitus sim, cum Saturnus & Mars ex contrario stabunt, aut cum Mercurius uesperinum faciet occasum uidente Saturno. Potius hoc discam, ubiunque sunt ista, propitia esse, non posse mutari. Agit illa continuus ordo fatorum, & inuitabilis cursus. Per stas vices remeant. Effectus rerum omnium aut mouent, aut notant. Sed siue quicquid euenit faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? siue significant, quid refert providere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, sicut.

*Si vero solem ad rapidum stellasque sequentes
Ordine respicias, nunquam te craftina fallit
Hora, nec insidijs noctis capiere serenae.*

Satis abundeque prouisum est, vt ab insidijs tutus essem. Nunquid me craftina non fallit hora? fallit enim, quod nescienti euenit. Ego quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil desperabo. totum expecto. Si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora, si parcat: sed nec sic quidem fallit. Nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio & non utique casura. Vtique secunda expecto, malis paratus sum. in illo feras me necesse est non ad praescriptum euntem. Non enim adducor, vt in numerū liberalium artium pictores recipiam, non magis, quam statuarios, aut marmorarios, aut ceteros luxuriae ministros, Aequae luctatores, & totam oleo ac luto constantem scientiam expello ex his studijs liberalibus: aut & vnguentarios recipiam, & cocos, & ceteros voluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid enim, oro te liberale habent isti ieiuni vomitores, quorum corpora in sagina, animi in macie & ueterno sunt? An liberale studium istud esse iuuentuti nostrae credimus, quam maiores nostri rectam exercuerunt, haestilia iacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare: Nihil liberos suos docebat, quod discendum esset iacentibus. Sed nec hae nec illae docent, aluntve virtutem. Quid enim prodest equum regere, & cursum eius fraeno temperare, affectibus effraenatis abstrahi? Quid prodest multos vincere ludatione vel cestu, ab iracundia vinci? Quid ergo? nihil liberalia nobis cōferunt studia? ad alia multum, ad virtutem nihil. Nam & hae viles ex professo artes quae manu constant, ad instrumenta vt aie plurimum conferunt, tamen ad virtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus studijs filios erudimus? Non quia virtutem dare possunt, sed quia animum ad accipiendam virtutem praeparant. Quemadmodum prima illa, vt antiqui vocabant, litteratura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox percipiendis locum parat: sic liberales artes non perducunt animum ad virtutem, sed expediunt. Quatuor ait esse Posidonius artium genera. Sunt vulgares & fordidae, sunt ludicae, sunt pueriles, sunt liberales. Vulgares opificum, quae manu constant, & ad instruendam vitam occupatae sunt: in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. Ludicae sunt, quae ad voluptatem colorum atque aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui pegmata per se surgentia excogitant, & tabulata tacite in sublime crescentia, & alias ex inopinato voluptates, aut dehiscentibus quae cohaerebant aut his quae distabant sua sponte coeuntibus, aut his quae eminebant, paulatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subdita (quia causas non nouere) mirantium. Pueriles sunt, & aliquid habentes liberalibus simile, hae artes quas *ἐπιδημιαι* Graeci, nostri liberales vocant. Solae autem liberales sunt, immo (vt dicam verius) liberae, quibus curae virtus est. Quemadmodum, inquit, est aliqua pars philosophiae naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis, sic & haec quoque liberalium artium turba locum sibi in philosophia vindicat. Cum ventū est ad naturales quaestiones, geometriae testimonio statuitur. Ergo eius quam adiuvat, pars est? Multa adiuant nos, nec ideo partes nostrae sunt: immo si partes essent, non adiuant. Cibus adiutorium corporis, nec tamen pars est. Aliquid nobis praestat geometriae ministerium. Sic philosophiae necessaria est, quomodo ipsi faber: sed nec hic geometriae pars est, nec illa philosophiae. Praeterea vtraque fines suos habet. Sapiens enim causas natura-

N 2 lium

lium & quaerit & nouit, quorum numeros mensurasque geometres persequitur & supputat. Qua ratio ne constent caelestia, quae illis sit vis, quae natura, sapiens scit: cursus & recursus & observationes, per quas descendunt & alleuantur, ac speciem interdum stantium praebent, cum caelestibus stare non liceat colligit mathematicus. Quae causa in speculo imagines exprimat, scit sapiens. Illud tibi geometer potest dicere, quantum abesse debeat corpus ab imagine, & qualis forma speculi, quales imagines reddat. Magnam esse solem philosophus probabit: quantus sit, mathematicus, qui vsu quodam & exercitatione procedit: sed ut procedat, impetranda illi quaedam principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui precarium fundamentum est. Philosophia nil ab alio petit, totum opus à solo excitar. Mathematica (ut ita dicam) superficialia est, in alieno aedificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad vteriora perueniat: si per se iret ad verum, si totius mundi naturam posset comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus nostris quae tractatu caelestium crescunt, trahuntque aliud ex alio. Vna re consummatur animus, scientia bonorum ac malorum immutabili, quae soli philosophiae competit. Nulla autem ars alia de bonis ac malis quaerit. Singulas lubet circumire virtutes. Fortitudo contemptrix timedorum est: terribilia, & sub iugum libertatem nostram mittentia, despicit, prouocat, frangit. Nunquid ergo haec liberalia studia corroborant? Fides sanctissimum humani pectoris bonum est, nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur praemio. Vre, inquit, caede, occide, non prodam: sed quo magis secreta quaeret dolor, hoc illa altius condam. Nunquid liberalia studia hos animos facere possunt? Temperantia voluptatibus imperat: alias odit atque abigit, alia dispensat, & ad sanum modum redigit, nec vnquam ad illas propter ipsas venit. Scit optimum esse modum cupitorum, non quantum velis, sed quantum debeas, sumere. Humanitas vetat superbum esse aduersus socios, vetat auarum: verbis, rebus, affectibus commem se, facilemque omnibus praestat: nullum alienum malum putat, bonum autem suum id maxime, quod alicui bono futurum est, amat. Nunquid liberalia studia hos mores praecipunt: non magis quam simplicitatem, ac modestiam, ac frugalitatem, ac parsimoniam: non magis quam clementiam, quae alieno sanguini tanquam suo parcat, & scit homini non esse homine prodige vitendum. Cum dicatis, inquit, sine liberalibus studijs ad virtutem non perueniri, quemadmodum negatis illa conferre virtuti? quia nec sine cibo ad virtutem peruenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. Ligna nihil naui conferunt, quamuis non fiat naui sine lignis. Non est, inquam, cur aliquid putes eius adiutorio fieri, sine quo non potest fieri. Potest quidem etiam illud dici, sine liberalibus studijs veniri ad sapientiam posse: quamuis enim virtus discenda sit, tamen non per haec discitur. Quid est autem, quare existimem, non futurum sapientem eum, qui litteras nescit: cum sapientia non sit in litteris? Res tradit, non verba: & nescio an certior memoria sit, quae nullum extra se subsidium habet. Magna & spatiosa res est sapientia: vacuo illi loco opus est: de diuinis humanisque discendum est, de praeteritis, de futuris, de caducis, de aeternis, de tempore: de quo vno vide quam multa quaerantur. Primum, an per se sit aliquid deinde, an aliquid ante tempus sit, si tempus cum mundo coepit, an & ante mundum quia fuerit aliquid, ierit & tempus. Innumerabiles quaestiones sunt de animo: unde sit, qualis sit, quando esse incipiat, quando sit: an aliunde alio transeat, & domicilium mutet, ad alias animalium formas, aliaque coniectus, an non amplius quam semel seruiat, & emissus vagetur in toto: vtrum corpus sit, an non sit: quid sit facturus, cum per nos aliquid facere desierit: quomodo libertate sua vsurus, cum ex hac effugerit cauea: an obliuiscatur priorum, & illic nosse se incipiat, postquam de corpore abductus in sublimem secessit. Quaecumque partem rerum humanarum diuinarumque comprehenderit, ingenti copia quaerendorum ac discendorum fatigaberis. Haec tam multa, tam magna, ut habere possint liberum hospitium, superuacua ex animo tollenda sunt. Non dabit se in has angustias virtus. Laxum spatium res magna desiderat. Expellantur omnia: totum pectus illi vacet. A tenim delectat artium notitia multarum. Tantum itaque ex illis retineamus, quantum est necessarium. An tu existimas reprehendendum, qui superuacua vsu sibi comparat, & pretiosarum rerum pompam in domo explicat: non putas eum, qui occupatus est in superuacua litterarum suppellectile? Plus scire velle quam sit satis, intemperantiae genus est. Quid, quod illa liberalium artium consecratio molestos, verbosos, intempetiuos, sibi placentes facit, & ideo non discentes necessaria, quia superuacua didicerunt? Quattuor millia librorum Didymus grammaticus scripsit: miser, si tam multa superuacua legisset. In his libris de patria Homeri quaeritur, in his de Aeneae matre vera: in his libidinosior Anacreon, an ebriosior vixerit: in his, an Sappho publica fuerit: & alia, quae erant dediscenda, si scires. I nunc & longam esse vitam nega. Sed ad nostros quoque, cum per ueneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impedio temporum, magna alienarum aurium molestia, laudatio haec constat. O hominem litteratum. Simus hoc titulo rusticiore contenti: O virum bonum. Itane est? annales euoluam omnium gentium, & quis prima carmina scripserit, quaeram: quantum temporis inter Orpheum interitum & Homerum, cum factos non habeam, computabo: & Aristarchi notas quibus aliena carmina copunxit recognoscam: & aetatem in syllabis conteram? Itane in geometriae puluere haerebo? Adeo mihi praecceptum illud salutare excidit: Tempori parce? Haec sciam, ut quid ignorem? Appon grammaticus qui sub C. Caesare tota circumlatus est Graecia, & in nomen Homeri ab omnibus ciuitatibus adoptatus, aiebat: Homerum vtraque materia consummata, & Odiyssea, & Iliade, principium adiecit ope ri suo, quo bellum Troianum complexus est. Huius rei argumentum afferebat, quod duas litteras in primo versu posuisset ex industria librorum suorum numerum continentes. Talia sciat oportet, qui multa

vult

valde scire. Nunc cogita, quantum temporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio priuata, quantum occupatio quotidiana, quantum somnus. metire aetatem tuam. tam multa non capir. de liberalibus studijs loquor. Philosophi quantum habent superuacui, quantum ab vsu recedentis? Ipsi quoque ad syllabarum distinctiones, & coniunctionum ac praepositionum proprietates descenderunt, & inuidere grammaticis, inuidere geometris. Quicquid in illorum artibus superuacuum erat, transulere in suam. Sic effectum est, ut diligentius sciant loqui, quam viuere. Audi, quantum mali faciat nimia subtilitas, & quam infesta veritati sit. Protagoras ait, de omni re in vtramque partem disputari posse, ex aequo: & de hac ipsa, an omnis res in vtramque partem disputabilis sit. Nausiphanes ait, ex his quae videntur esse, nihil magis esse, quam non esse. Parmenides ait, Ex his quae videntur, nihil esse in vniuersum. Zenon Eleates omnia negotia de negotio deiecit: ait nihil esse. Circa eadem fere Pyrrhonij versantur, & Megarici, & Eretrici, & Academici, qui nouam induxerunt scientiam, nihil scire. Haec omnia in illum superuacuum studiorum liberalium gregem conijce. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt, hi spem omnis scientiae eripiunt. Sapius est superuacua scire, quam nihil. Illi non praeferrunt lumen, per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagorae credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium. Si Nausiphani, hoc vnum certum est, nihil esse certi. Si Parmenidi, nihil est praeter vnum. Si Zenoni, ne vnum quidem. Quid ergo nos sumus? quid ista quae nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura umbra est, aut inanis, aut fallax. Non facile dixerim, vtrum magis irascatur illis, qui nos nihil scire voluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire.

Epistola LXXXIX.

Rem vtilem desideras, & ad sapientiam properanti vtiue necessarium, diuidi philosophiam, & ingens corpus eius in membra disponi. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Vtinam quemadmodum vniuersi mundi facies in conspectum venit, ita philosophia tota nobis posset occurrere, simul in mundo spectaculum. Profecto enim omnes mortales in admirationem sui raperet, relictis his, quae nunc magna, magnorum ignorantia credimus. Sed quia contingere hoc non potest, sic erit à nobis aspicienda, quemadmodum mundi secreta cernuntur. Sapiens quidem animus totam molem eius amplectitur, nec minus illam velociter obit, quam caelum acies nostra. Nobis autem, quibus perurum penda caligo est, & quorum visus in proximo deficit, singula quaeque ostendi facilius possunt, vniuersi nondum capacibus. Faciam ergo quod exiges, & philosophiam in partes, non in frustra, diuidam. Diuidi enim illam, non concidi, vtile est. Nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima, difficile est. Describitur in tribus populis, in centurias exercitus. Quicquid in maius creuit, facilius agnoscitur, si discessit in partes, quas (ut dixi) innumerabiles esse, & paruas non oportet. Idem enim vitij habet nimia, quod nulla diuisio. Simile confuso est, quicquid vsque in puluerem sectum est. Primum itaque, sicut videtur tibi, dicam, inter sapientiam & philosophiam quid intersit. Sapientia perfectum bonum est mentis humanae. Philosophia sapientiae amor est & affectio. Haec ostendit, quo illa peruenit. Philosophia vnde dicta sit, apparet: ipso enim nomine fatetur. Quidam sapientiam ita finierunt, ut dicerent eam diuinorum & humanorum scientiam. Quidam ita: Sapientia est, nosse diuina & humana, & horum causas. Superuacua mihi videtur haec adiectio, quia causae diuinorum humanorumque, partes sunt. Philosophiam quoque fuerunt, qui aliter atque aliter definirent. Alii studium illam virtutis esse dixerunt, alij studium corrigendae mentis. A quibusdam dicta est appetitio rectae rationis. Illud quasi constet, aliquid inter philosophiam & sapientiam interesse. Neque enim fieri potest, ut idem sit quod affectatur, & quod affectat. Quomodo multum inter auaritiam & pecuniam interest, cum illa cupiat, haec concupiscatur: sic inter philosophiam & sapientiam. Haec enim illius effectus & praemium est. Illa venit, ad hanc itur. Sapientia est, quam Graeci *σοφία* vocant. Hoc verbo quoque Romani utebantur, sicut philosophia nunc quoque vtuntur. Quod & togatae tibi antiquae probabunt, & inscriptus Dossenni monumento titulus:

Hospes resiste, & saphiam Dossenni lege.

Quidam ex nostris, quamuis philosophia studium virtutis esset, & haec peteretur, illa peteret, tamen non putauerunt illas distrahi posse. Nam nec philosophia sine virtute est, nec sine philosophia virtus est. Philosophia studium virtutis est, sed per ipsam virtutem. Nec virtus autem esse sine studio sui potest, nec virtutis studium sine ipsa. Non enim quemadmodum in his, qui aliquid ex distanti loco ferire conantur, alibi est qui petit, alibi quod petitur: nec quemadmodum itinera quae ad vrbes perducunt, extra ipsas sunt. ad virtutem venit per ipsam. Coharent ergo inter se philosophia virtutisque. Philosophiae tres partes esse dixerunt & maximi, & plurimi auctores: Moralem, Naturalem, & Rationalem. Prima componit animum, secundam rerum naturam scrutatur, tertia proprietates verborum exigit, & structuram, & argumentationes, ne pro vera falsa surrepant. Ceterum inuenti sunt & qui in pauciora philosophiam, & qui in plura didicerunt. Quidam ex Peripateticis quartam partem adiecerunt, Ciuilem: quia quandam propriam exercitationem desideret, & circa aliam materiam occupata sit. Quidam adiecerunt huius partem, quam Graeci *διανοητική* vocant, administrandae rei familiaris scientiam. Quidam & de generibus vitae locum separauerunt. Nihil autem horum in illa parte morali non reperitur. Epicurei duas partes philosophiae putauerunt esse, Naturalem atque Moralem: Rationalem remouerunt. Deinde cum ipsi rebus cogere ambigua discernere, falsa sub specie veri latentia coarguere, ipsi quoque locum,

L 3

quem

quem de iudicio & regula appellant, alio nomine rationalem induxerunt: sed eam accessionem esse naturalis partis existimant. Cyrenaiici naturalia cum rationalibus sustulerunt, & contenti fuerunt moralibus. Sed hi quoque quae remouent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia diuidunt: vt vna sit de fugiendis & expetendis, altera de affectibus, tertia de actionibus, quarta de causis, quinta de argumentis. Causae rerum ex naturali parte sunt, argumenta ex rationali, actiones ex morali. Aristoteli Chius non tantum superuacuas esse dixit naturalem & rationalem, sed etiam contrarias. Moralem quoque, quam solam reliquerat, circumcidit. Nam eum locum qui monitiones continet, sustulit, & paedagogi esse dixit, non philosophi: tanquam quicquam aliud sit sapiens, quam humani generis paedagogus. Ergo cum triperita sit philosophia, moralem eius partem primum incipimus disponere. Quam in tria rursus diuidi placuit: vt prima esset inspectio suum cuique distribuens, & aestimans quanto quidque dignum sit, maxime vtilis. Quid enim est tam necessarium, quam pretia rebus imponere? Secunda de impetu: tertia de actionibus. Primum enim est, vt quanti quidque sit, iudices. Secundum, vt impetum ad illa capias ordinatum temperatumque. Tertium, vt in ter impetum tuum, actionemque conueniat, vt in omnibus istis tibi ipsi consentias. Quicquid ex his tribus defuerit, turbat & cetera. Quid enim prodest, intus aesti mata habere omnia, si sis impetu nimius? Quid prodest impetus repressisse, & habere cupiditates in tua potestate, si in ipsa rerum actione tempora ignores, nec scias quando quidque & vbi, & quem admodum agi debeat? Aliud est enim, dignitates & pretia rerum nosse: aliud articulos: aliud impetus refrænare, & ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo vita sibi concors est, vbi actio non desituit impetum. Impetus ex dignitate rei cuiusque concipitur, perinde remissus acriorue, prout illa digna est peti. Naturalis pars philosophiae in duo scinditur: Corporalia, & incorporalia. Vtraque diuiduntur in suos, vt ita dicam, gradus. Corporum locus in hos primum, in ea quae faciunt, & quae ex his gignuntur. Gignuntur autem elementa. Ipse elementi locus, vt quidam putant, simplex est: vt quidam, in materiam & causam omnia mouentem, & elementa diuiditur. Superest vt rationalem partem philosophiae diuidamus. Omnis oratio aut continua est, aut inter respondentem & interrogantem diuisa. Hanc *διλογικὴν*, illam *ἑνολογικὴν* placuit vocari. Haec verba curat, & sensus & ordinē. *διλογικὴν* in duas partes diuiditur: in verba, & significationes: id est, in res quae dicuntur, & vocabula quibus dicuntur. Ingens deinde sequitur vtriusque diuisio. Itaque hoc loco finem faciam:

--- *Et summa sequar fastigia rerum.*

Alioqui si voluero facere partium partes, quaestionum liber fiet. Haec, Lucili virorum optime, quo minus legas non deterreo: dummodo quicquid legeris, ad mores statim referas. Illos compesce, marcentia in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas, publica que quantum potes vexas: & istis dicentibus, Quousque eadem responde, Ego debeo dicere. Quousque eadem peccabis? Remedia ante vultis, quam vitia desinere. ego vero eo magis dicam, & quia reculatis, perseuerabo. Tunc incipit medicina proficere, vbi in corpore alienato dolorē tactus expressit. Dicam etiam inuitis profutura. Aliquando aliqua ad vos non blanda vox veniet: & quia verum singuli audire non vultis, publice audite. Quousque possessionum propagabitis? Ager vni domino, qui populum cepit, angustus est. Quousque arationes uestras potrigetis, ne prouinciarum quidem satione contenti circumscribere praediorum modum? Illustrium fluminum per priuatum decursus, & amnes magni, magnarumque gentium termini, usque ad ostium a fonte, uestri sunt. Hoc quoque parum est, nisi latifundij uestris maria cinxistis, nisi trans Hadrianum, & Ioniū, Aegaeumque uester uillicus regnet. Nisi insulae, ducum domicilia magnorum, inter uilissima rerum numerentur. Quam vultis, late possidete. Sit fundus, quod aliquando imperium vocabatur. Facite uestrum quicquid potestis, dum plus sit alieni. Nunc uobiscum loquor, quorum aequae spatiosae luxuria, quam illorum auaritia diffunditur. Vobis dico, quousque nullus erit lacus, cui non uillarum uestrarum fastigia immincant? nullum flumen, cuius non ripas aedificia uestra praetexant? Vbicunque scatebunt aquarum calentium uenae, ibi noua diuersoria luxuriae excitabuntur. Vbicunque in aliquem sinum litus curuabitur, uos protinus fundamenta iacietis, nec contenti solo, nisi quod manu feceritis, maria agetis introrsus. Omnibus licet locis uestra splendeant, alicubi imposita montibus, in uastum terrarum marisque prospectum, alicubi ex plano in altitudinem montium educta, cum multa aedificaueritis, cum ingentia, tamen & singula corpora estis, & paruula. Quid profunt multa cubacula? In uno iacetis. Non est uestrum, ubicunque non estis. Ad uos deinde transeo, quorum profunda & insatiabilis gula, hinc maria scrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium uarijs generibus cum magno labore persequitur. Nullis animalibus, nisi ex fastidio, pax est. Quantulum enim ex istis epulis, quae per tot comparatis manus, fessio uoluptatibus ore libatis? Quantulum ex ista fera periculose capta, dominus crudus ac nauseans gustat? Quantulum ex toto conchylij, tam longe aduectis, per istum stomachum inexplibile labitur? Infelices etiam, quod non intelligitis, uos maiorem famem habere, quam uentrem. Haec alij dicunt dum dicis, aut dias ipse. Scribe: ut dum scripseris, legas: omnia ad mores, & ad sedandam rabiem affectuum referens. Stude, non ut plus alij scias, sed ut melius.

Epistola XC.

Quis dubitare, mi Lucili, potest, quin Deorum immortalium munus sit, quod uiuimus: philosophiae, quod bene uiuimus? Itaque tanto plus nos debere huic, quam Dijs, quanto maius beneficium est bona vita, quam uita? pro certo deberetur, nisi ipsam Dijs philosophiam tribuissent: cuius scientiam

tiam nulli dederunt, facultatem omnibus. Nam si hanc quoque bonum vulgare fecissent, & prudentes nasceremur, sapientia quod in se optimū habet perdidisset, quod inter fortuita non est. Nunc enim hoc in illa pretiosum atque magnificum est, quod non obuenit, quod illam sibi quisque debet, quod non ab alio petitur. Quid haberes, quod in philosophia suspiceres, si beneficiaria res esset? Huius opus unum est, de diuinis humanisque uerum inuenire: ab hac nunquam recedit iustitia, pietas, religio, & omnis alius comitatus uirtutum confertarum, & inter se cohaerentium. Haec docuit colere diuina, humana diligere, & penes Deos imperium esse, & inter homines confortium: quod aliquandiu inuiolatum mansit, antequam societatem auaritia distraxit, & paupertatis causa etiam his quos fecit locupletissimos, fuit. Desierunt enim omnia possidere, dum uolunt propria. Sed primi mortalium, quique ex his geniti, naturam in corrupti sequebantur, eandem habebant & duces, & legem, commissi melioris arbitrio. Naturae est enim, potioribus deteriora submittere. Mutis quidem gregibus aut maxima corpora praesunt, aut uehementissima. Non praecedunt armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris ceteros mares uicit. Elephantorum gregem excelssimus ducit. Inter homines pro summo est optimus. Animo itaque rector eligebatur. Ideoque summa felicitas erat gentium: in quibus non poterat potentior esse, nisi melior. Tantum enim quantum uult potest, qui se nisi quod debet, non putat posse. Illo ergo saeculo quod aureum perhibetur, penes sapientes fuisse regnum Posidonius iudicat. Hi continebant manus, & infirmiores a validioribus tuebantur. Suadebant, dissuadebantque, & uilia atque inutilia monstrabant. Horum prudentia, ne quid deesset suis, prouidebat. Fortitudo arcebat pericula, beneficentia augebat, ornabatque subiectos. officium erat imperare non regnum. Nemo quantum posset aduersus eos experiebatur, per quos cooperat posse. Nec erat cuiquam aut animus in iniuriam, aut causa: cum bene imperanti bene pareretur, nihilque rex maius mirari male parentibus posset, quam ut abiret e regno. Sed postquam surreptibus vitij, in tyrannidem regna uersa sunt, opus esse coepit legibus, quas & ipsas inter inuita tulere sapientes. Solon, qui Athenas aequo iure fundauit, inter septem aevi sapientia notos. Lycurgum si eadem aetas tulisset, sacro illi numero accessisset octauus, Zaleuci leges Charondaeeque laudantur. Hi non in foro, nec in consultorum atrio, sed in Pythagorae tacito illo sanctoque secessu didicerunt iura, quae florenti tunc Siciliae, & per Italiam Graeciae ponerent. Haec tunc Posidonio assentior: artes quidem a philosophia inuentas, quibus in quotidiano uita uita utitur, non concesserim, nec illam fabricae asseram gloriam. Illa, inquit, paruos & calulis tectos, aut aliqua rupe suffossa, aut exesae arboris trunco, docuit tecta moliri. Ego uero philosophiam iudico, non magis excogitasse has machinationes tectorum supra tecta surgentium, & urbes prementium, quam uiuaria piscium in hoc clausa, vt tempestatum pericula non adiret gula, & quamuis acerrime pelago saeuente, haberet luxuria portus suos, in quibus distinctos piscium greges saginaret. Quid ais? Philosophia docuit homines habere clauem & seram? & quid aliud erat, a uirtutis signum dare? Philosophia haec cum tanto habitantium periculo imminetia tecta suspendit? Parum enim erat fortuitis tegi, & sine arte, & difficultate naturale sibi inuenire aliquod receptaculum. Mihi crede, felix illud saeculum ante architectonas fuit. Ista nata sunt, iam nascente luxuria, in quadratum tigna decidere, & ferro per designata currente, certa manu trabem scindere.

Nam primi cuneis se uidebant fissile lignum.

Non enim tecta coenationum epulas receptura parabantur: nec in hunc usum pinus aut abies deferebatur longo uehiculorum ordine, vicis intrementibus, vt ex illa lacunaria auro graui penderent. Furcae utrinque suspensae fulciebant casam: spissatis ramalibus, ac fronde congesta, & in procliuē disposita, de cursu imbribus quamuis magnis erat. Sub his tectis habitauere securi. Culmus liberos texit. Sub marmore atque auro seruitus habitat. In illo quoque dissentio a Posidonio, quod ferramenta fabrilis excogitata a sapientibus uiris iudicat. Isto enim modo dicat licet, sapientes, per quos,

Tunc laqueis captare feras, & fallere uisco

Inuenim, & magnos canibus circumdare saltus.

Omnia enim ista sagacitas hominum, non sapientia inuenit. In hoc quoque dissentio, sapientes fuisse, qui ferri metalla & aeris inuenerunt, cum incendio siluarum adusta tellus, in summo uenas iacentes liquefacta fudisset. Ista tales inueniunt, quales colunt. Ne illa quidem tam subtilis quaestio mihi uidetur, quam Posidonio: Vtrum malleus in usu esse prius, an forcipes coeperint. Vtraque inuenit aliquis exercitati ingenij, acuti, non magni, nec elati, & quicquid aliud corpore incuruato, & humum spectante quaerendum est. Sapiens facilis victo fuit. Quid ni, cum hoc quoque saeculo esse quam expeditissimus cupiat? Quomodo oro te conuenit, vt Diogenem mireris, & Talum? Vter ex his sapiens tibi uidetur, qui ferram commentus est: an ille, qui cum uidisset puerum caua manu bibentem aquam, fregit protinus exemptum e perula calicem, hac obiurgatione sui: Quam diu homo stultus superuacuas sarcinas habui? qui se complicuit in dolo, & in eo cubitauit? Hodie utrum tandem sapientiore putas, qui inuenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat, qui Euripos subito aquarum impetu implet, aut siccat, uersatilia coenationum laquearia ita coagmentat, vt subinde alia facies atque alia succedat, & toties tecta, quoties fercula mutantur: an eum, qui & alij & sibi hoc monstrat, quam nihil nobis natura durum ac difficile imperauerit? Posse nos habitare sine marmorario fabrico, posse nos uestitos esse sine commercio Serum, posse nos habere uisibus nostris necessaria, si contenti fuerimus his, quae terra posuit in summo? Quae si audire humanum genus uoluerit, tam superuacuum

cui sciet sibi coquū esse, quā militem. Illi sapientes fuerūt, aut certe sapientibus similes, quibus expe- dita erat tutela corporis. Simplici cura constant necessaria: in deliciis laboratur. Non desiderabis arti- fices, si sequere naturam: illa noluit esse districtos: ad quaecunq. nos cogebat instruxit. Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? Nunquid non pelles ferarum, & aliorum animalium à frigore fati abun- deque defendere queunt? Non corticibus arborum pleraeque gentes tegunt corpora? Non auium plu- mae in vsum vestis conferuntur? Non hodieque magna Scytharum pars, tergis vulpium induitur ac mu- rium, quae tactu mollia, & impenetrabilia ventis sunt? Opus est tamen calorem solis aestiui vmbra cras- siore propellere. Quid ergo? Non vetustas multa abdidit loca, quae vel iniuria temporis, vel alio quoli- ber casu excauata in specum recesserunt? Quid ergo? Non quamlibet virgeam cratem texerunt manu, & vili obleuerunt luto, deinde stipula alijsque siluestribus operuere fastigium, & pluuijs per deuexa la- bentibus, hiemem transiere securi? Quid ergo? Non in desolito latent Syrticae gentes? quibus propter ni- mios solis ardores, nullum tegumentum fati repellendis caloribus solidum est, nisi ipsa arens humus. Non fuit tam inimica natura, vt cum omnibus alijs animalibus facilem actum vitae daret, homo solus non posset sine tot artibus viuere. Nihil horum ab illa nobis imperatum est, nihil aegre quaerendum vt possit vita produci. Ad parata nati sumus: nos omnia nobis difficilia faciliū fastidio fecimus. Te- ta tegumenta & fomenta corporum & cibi & quae nunc ingens negotium facta sunt, obuia erant, & gratuita, & opera leui parabilia. Modus enim omnium, prout postulabat necessitas, erat: nos ista pre- tiosa, nos mira, nos magnis multisque conquirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura quod poscit. A natura luxuria descit, quae quotidie seipsam incitat, & tot saeculis crescit, & ingenio adiuuat vitia. Primo superuacua coepit concupiscere, inde contraria, nouissime corpori animum addixit, & illius de- feruire libidini iussit. Omnes istae artes, quibus aut excitatur ciuitas, aut strepit, corporis negotium ge- runt: cui omnia olim tanquam seruo praestabantur, nunc tamquam domino parantur. Itaque hinc tex- torum, hinc fabrorum officinae sunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis notus docentium mollesque cantus & infractos. Recessit enim ille naturalis modus, desideria ope necessaria finiens. Iam rusticitatis & miseriae est, velle quantum sat est. Incredible est, mi Lucili, quam facile etiam magnos vi- ros dulcedo orationis abducatur à vero. Ecce Posidonius, vt mea fert opinio, vnus ex ijs, qui plurimum philosophiae contulerunt, dum vult describere primum, quemadmodum alia torquentur sila, alia ex molli solutoque ducantur: deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus, rectum stamen extendat, quemadmodum subtemen insertum, quod duritiam vtrinque comptimentis tramae remolliat, spata coire cogantur, & iungi, textricum quoque, artem à sapientibus dixit inuentam, oblitus postea repertum hoc subtilius genus, in quo

Tela iugo iuncta est, stamen secernit arundo.

Inseritur medium radijs subtemen acutis,

Quod lato ferunt insecti pectine dentes.

Quid si contigisset illi videre has nostri temporis telas, quibus vestis nihil celatura conficitur, in qua nō dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est? Tran sit deinde ad agricolas, nec minus facunde describit profcisum aratro solum, & iteratum, quo solutio terra facilius pateat radicibus: tum sparsa semina, & collectas manu herbas, ne quid fortuitum & agreste succrescat, quod necet segetem. Hoc quoque opus ait esse sapientium: tanquam non nunc quoque plurima cultores agrorū noua inueniant per quae fertilitas augeatur. Deinde non est contentus his artibus, sed in pistrinum sapientem submit- tit. Narrat enim quemadmodum rerum naturam imitatus, panem coepit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter se duritia dentium frangit, & quicquid excidit, ad eosdem dentes lingua refer- tur: tunc vero saluuae miscetur, vt facilius per fauces lubricas transeat. Cum peruenit in ventrem, aqua- liculi feruore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc aliquis secutus exemplar, lapidem aspe- rum aspero imposuit, ad similitudinem dentium, quorum pars immobilis morum alterius expectat. Deinde vtriusque attritu grana franguntur, & saepius reteruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinam aqua sparsit, & assidua tractatione perdomuit, sinxitque panem: quem primo cinis calidus, & feruens testa percoxit. Deinde furni paulatim reperti, & alia genera, quorum feruor ser- uiret arbitrio. Non multum absfuit, quin sutrinum quoque inuentum à sapientibus diceret. Omnia ista ratio quidem, sed non recta ratio commenta est. Hominis enim non sapientis inuenta sunt, tam meher- cules quam nauigia, quibus amnes, qui busque maria transimus, aptatis ad excipiendum ventorum im- petum velis, & additis à tergo gubernaculis, quae huc atque illuc cursum nauigij torqueant: & exemplū à piscibus tractum est, qui cauda reguntur, & leui eius in vtrunque momento velocitatem suam fleclūt. Omnia haec quidem, inquit, sapientis inuenit: sed minora, quā vt ipse tractaret, sordidioribus mini- stris dedit. Immo non ab alijs excogitata ista sunt, quā à quibus hodieque curantur. Quaedā nostra de- mum prodisse memoria scimus: vt speculariorum vsum, perlucente testa, clarum transmittentium lu- men: vt suspensuras balnearum, & impressos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor, qui ima simul & summa foueret aequaliter. Quid loquar marmora, quibus templa, quibus domus fulgent? Quid lapideas moles in rotundum ac leue formatas, quibus porticus & capacia populorum tecta susci- pimus? Quid verborum notas, quibus quamuis citata excipitur oratio, & celeritatem linguae manus sequitur? Vili sumorum mancipiorum ista commenta sunt. Sapientia altius sedet, nec manus edocet, ani- morum

morum magistra est. Vis scire, quid illa eruerit, quidve effecerit? Non indecoros corporis motus, nec varios per tubam ac tibiam cantus, quibus exceptus spiritus, aut in exitu, aut in transitu formatur in vo- cem: non arma, nec muros, nec bella. Vtilia molitur, paci fauet, & genus humanum ad concordiam vo- cat. Non est inquam instrumentorum ad vsus necessarios opifex. Quid illi tam paruula assignas? Artifi- cem vides vitae, alias quidem artes sub dominio habet. Nam cui vita, illi vitae quoque ornamenta ser- uiunt. Ceterum ad beatum statum tendit, illo ducit, illo vias aperit. Quae sint mala, quae videantur, ois- dit: vanitatem exiit mentibus, dat magnitudinem solidam: in flatam vero, & ex inani speciosam reprimi- nit: nec ignorari sinit, inter magna quid intersit & tumida: totius naturae notitiam, ac suae tradit. Quid sint dii, qualesque, declarat: quid inferi, quid lares & genij. Quid in secundam numinum sortem animae perpetuae, vbi consistant, quid agant, quid possint, quid velint. Haec eius iniumenta sunt, per quae non municipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum mundus iste referatur: cuius vera simulacra, veraque facies cernendas mentibus protulit: nam ad spectacula tam magna hebes visus est. ad initia de- inde rerum redit, & aeternam rationem toti inditam, & vim omnium seminum singula proprie figuran- tem. Tum de animo coepit inquirere, vnde esset, vbi, quamdiu, in quot membra diuisus. Deinde à corpo- ralibus se ad incorporalia transtulit, veritatemque & argumenta eius excussit. Post haec, quemadmodū discernere vitae ac necis ambigua. In vtraque enim falsa veris immixta sunt. Non abduxit, inquam, se, vt Posidonius videtur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino non venit. Nihil enim dignum in- uentu iudicasset, quod non erat dignum vsu iudicaturus. ponenda non sumeret. Anacharis, inquit, inuenit rotam figuli, cuius circuitu vasa formantur. Dein quia apud Homerum inuenitur figuli rota, maullt videri versus falsos esse, quā fabulam. Ego nec Anacharis huius rei fuisse auctorem con- tendo: & si fuit, sapiens quidem hoc inuenit, sed non tanquam sapiens. sicut multa sapientes faciunt, quia homines sunt, non qua sapientes. Puta velocissimum esse sapientem: cursu omnes anteibat, quā ve- lox est, non qua sapiens. Cuperem Posidonio aliquem vitrarium ostendere, qui spiritu vitrum in habi- tus plurimos format, qui vix diligenti manu effingerentur. Haec inuenta sunt, postquam sapientem in- uenire desuimus. Democritus, inquit, inuenisse dicitur fornicem, vt lapidum curuatura paulatim incli- natorum medio saxo alligretur. Hoc dicam falsum esse. Necessè est enim ante Democritum & pontes & portas fuisse, quarum fere summa curuantur. Excidit porro vobis eundem Democritum inuenisse, quemadmodum ebur poliretur, quemadmodum decoctus calculus in smaragdum conuerteretur, qua hodieque coctura inuenti lapides coctiles colorantur. Ista sapiens licet inuenit, non qua sapiens erat, inuenit. Multa enim facit, quae ab imprudentissimis aut aequè fieri videmus, aut peritius, aut exercita- tius. Quid sapiens inuestigauerit, quid in lucem protraxerit, quaeris? Primum veram naturam, quam nō vt cetera animalia oculis secutus est, tardis ad diuina. Deinde vitae legem, quam ad vniuersa direxit: nec nosse tantum, sed sequi docuit deos, & accidentia non aliter excipere, quā imperata. Vtuit parere opi- nionibus falsis, & quanti quidque esset, vera aestimatione perpendit: damnauit mixtas paenitentiae vo- luptates. Et bona semper placitura laudauit, & palam fecit, felicissimum esse, cui felicitate opus non est: potentissimum esse, qui se habet in potestate. Non de ea philosophia loquor, quae ciuem extra patriam posuit, extra mundum deos, quae virtutem donauit voluptati: sed de illa, quae nullum bonum putat, nisi quod honestū est, quae nec hominis, nec fortunae muneribus deleriri potest: cuius hoc pretiū est, quae nec hominis, nec fortunae muneribus deleri potest: cuius hoc pretiū est, non posse pretio capi. Hanc philosophiam fuisse illo rudi saeculo, quo adhuc artificia deerant, & ipso vsu discebant vilia, non credo: sicut ante fortunata tempora, cum in medio iacerent beneficia naturae promiscue vtenda, & ante- quam auaritia atque luxuria dissociare mortales, & ad rapinam ex consortio discurrere, non erant il- li sapientes viri, etiam si faciebant facienda sapientibus. Statum quidem generis humani, non aliū quif- quam suspexit magis: nec si cui permittat Deus terrena formare, & dare gentibus mores, aliud proba- uerit, quā quod apud illos fuisse memoratur, apud quos nulli subigebant arua coloni,

Nec signare quidem, aut partiri limite campum

Fas erat: in medium quaerebant, ipsaque tellus

Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

Quid hominum illo genere felicius? In commune rerum natura fruebantur: sufficiebat illa vt pavens, in tutelā omnium: haec erat publicarum opum secura possessio. Quid ni ego illud locupletissimū mor- talium genus dixerim, in quo pauperem inuenire non posses? Irrupit in res optime positas auaritia: & dum seducere aliquid cupit, atque in suum vertere, omnia fecit aliena, & in angustum ex immenso reda- cta, paupertatem intulit, & multa concupiscendo, omnia amisit. Licet itaque velit nunc concurrere & reparare quod perdidit, licet agros agris adiciat, vicinum vel pretio pellat agris, vel iniuria, licet in pro- uinciarum spatium rura dilaret, & possessionem vocet, per sua longam peregrinationem, nulla nos finitū propagatio eo reducet, vnde discessimus. Cum omnia fecerimus, multum habebimus, vniuersum habe- bamus. Terra ipsa fertilior erat illaborata, & in vsus populorum non diripientium larga. Quicquid na- tura protulerat, id non minus inuenisse, quā inuentum monstrare alteri, voluptas erat: nec aut vlli su- perare poterat, aut deesse. inter cōcordes diuidebatur. Nondum valentior imposuerat infirmiori manū, nondum auarus abscondendo quod sibi iaceret, alium necessarijs quoque excluderat. Par erat alterius, ac sui cura. Arma cessabant, incruentaeque humano sanguine manus, odium omne in feras verterant.

Illi

Illi quos aliquo d nemus denlum à sole protexerat, qui aduersus saeuitiam hiemis, aut imbris, vili receptaculo tuti sub fronde viuebant, placidas tranſigebant ſine ſuſpirio noctes. Sollicitudo nos in noſtra purpura verſat, & accerrimis excitat ſtimulis: mollem ſomnum illis dura tellus dabat. Non impendebant caelata laquearia: ſed in aperto iacentes ſidera ſuperlabebantur, & inſigne ſpectaculum noctium, mundus in praecipis agebatur, ſilentio tantum opus ducens: tam interdiu illis quàm noctu patebat proſpectus huius pulcherrimae domus. Libebat intueri ſigna, ex media caeli parte vergentia, rufus ex occulto alia ſurgentia. Quid ni iuuaret vagari inter tam late ſparſa miracula? At vos ad omnem tectorum pauetis ſonum, & inter picturas veſtras ſi quid increpuit, fugitis attoniti. Non habebant domos inſtar vrbium. Spiritus ac liber inter aperta ſtatus, & leuis vmbra rupis aut arboris, & perlucidi fontes, riuique non opere, nec fiſtula, nec villo coacto itinere obſolefacti, ſed ſponte currentes, & prata ſine arte formoſa, inter haec agreſte domicilium, ruſtica poſitum manu. Haec erat ſecundum naturam domus, in qua libebat habitare, nec ipſam, nec pro ipſa timentem. Nunc magna pars noſtri metus, tecta ſunt. Sed quamuis egregia illis vita fuerit, & carens fraude, non fuere ſapientes, quando hoc iam in opere maximo nomen eſt. Non tamen negauerim fuiſſe alti ſpiritus viros, & vt ita dicam, à dijs recentes. Neque enim dubium eſt, quin meliora mundus nondum eſſet ediderit, quemadmodum autem omnibus in adoles fortior ſunt, & ad labores paratior: ita non erant ingenia omnibus conſummata. Non enim dat natura virtutem. Ars eſt, bonum fieri. Illi quidem non aurum, nec argentum, nec perlucidos lapides imitaturum faece quaerebant, parcebantque adhuc etiam mutis animalibus: tantum aberat, vt homo hominem non iratus, non timens, tantum ſpectaturus occideret. Nondum veſtis illis erat picta, nondum terebatur aurum, adhuc non eruebatur. Quid ergo? Ignorantia rerum innocentes erant. Multum autem intereſt, vtrum peccare aliquis nolit, an neſciat. Deerat illis iuſtitia, deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. Omnibus his virtutibus habebat ſimilia quaedam rudis vita. Virtus non contingit animo, niſi inſtituto & edocto, & ad ſummum aſſidua exercitatione perducto. Ad hoc quidem, ſed ſine hoc naſcitur: & in optimis quoque, antequam erudias, virtutis materia, non virtus eſt.

Epiftola XCI.

Liberalis noſter nunc triftis eſt, nuntiato incendio, quo Lugdunenſis colonia exuſta eſt. Mouere hic calus quemlibet poſſet, nedum hominem patriae ſuae amantiſſimū. Quae res efficit, vt firmitatem animi ſui quaerat, quam videlicet ad ea quae timeri poſſe putabat, exercuit. Hoc vero tam inopinatum malum, paene inauditum, non miror ſi ſine metu fuit, cum eſſet ſine exemplo. Multas enim ciuitates incendium vexauit, nullam abſtulit. Nam etiam vbi hoſtili manu in tecta ignis immiſſus eſt, multis locis deſicit: & quamuis ſubinde excitetur, raro tamen ſic cuncta depaſcitur, vt nihil ferro relinquat. Terrarum quoque vix vnquam tam grauis & pernicioſus fuit motus, ut tota oppida euerteret. Nunquam denique tam inſeſtum ulli exarſit incendio, ut nihil alteri ſuper eſſet incendio. Tot pulcherrima opera quae ſingula illuſtrare vrbes ſingulas poſſent, una nox ſtrauit, & in tanta pace, quantum bello quidem timeri poſſet, accidit. Quis hoc credat? ubique armis quieſcentibus, cum toto orbe terrarum diſfuſa ſecuritas ſit, Lugdunum quod oſtendebatur in Gallia, quaeritur. Omnibus fortuna quos publice afflixit quod paſſuri erant, timere permiſit. Nulla res magna, non aliquod habuit ruinae ſuae ſpatium. In hac vna nox interfuit inter urbem maximam & nullam. Denique diutius illam tibi perſiſſe, quàm perijt, narro. Haec omnia Liberalis noſtri affectum inclinant, aduerſus ſua firmum & erectum, nec ſine cauſa coſuſus eſt. Inexpectata plus aggrauat. Nouitas adiicit calamitaribus pondus: nec quiſquam mortalium non magis quod etiam miratus eſt, doluit. Ideo nihil nobis improuiſum eſſe debet. In omnia praemittendus eſt animus: cogitandumque, non quicquid ſolet, ſed quicquid poſſet fieri. Quid enim eſt, quod non fortuna cum voluit, & florentiſſimo detrahat? quod non eo magis aggrediatur & quatit, quo ſpecioſius fulget? Quid illi arduum, quidve difficile eſt? Non vna via ſemper, ne tota quidem incurrit. Modo noſtras in nos manus aduocat, modo ſuis contenta viribus, inuenit pericula ſine auctore, nullum tempus exceptum eſt, in ipſis voluptatibus cauſae doloris oriuntur. Bellum in media pace conſurgit, & auxilia ſecuritatatis in metum tranſeunt, Ex amico inimicus, hoſtis ex ſocio. In ſubitas tempeſtates, hiberniſque maiores agitur aeterna tranquillitas: ſine hoſte patimur hoſtilia: & cladis cauſas, ſi alia deſiciunt, nimia ſibi felicitas inuenit. Inuadit temperatiſſimos morbus, validiſſimos phthiſis, innocentiſſimos poena, ſecreſiſſimos tumultus. Eligat aliquid noui caſus, per quod velut oblitus vires ſuas ingerat. Quicquid longa ſerjes multis laboribus, multa Dei indulgentia ſtruxit, id vnus dies ſpargit ac diſſipat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit, horam, momentumque temporis, euertendis imperijs ſufficere. Eſſet aliquod imbecillitatis noſtrae ſolacium: rerumque noſtrarum, ſi tanta celeritate repararentur cuncta, quanta finiuntur. Nunc incrementa lente exeunt, feſtinatur in damnum: nihil priuatum, nihil publice ſtabile eſt: tam hominum quam vrbium fata voluntur. Inter placidiſſima terror exiſtit, nihilque extra tumultuantibus cauſis, mala vnde minime expectabantur, erumpunt. Quae domeſticis bellis ſtereant regna, quae externis, impellente nullo ruunt. Quota quaeque felicitatem ciuitas pertulit? Cogitanda ergo ſunt omnia, & animus aduerſus ea, quae poſſunt euenire, firmandus. Exilia, tormenta, bella, morbos, naufragia meditare. Poſſet te patriae, poſſet patriam tibi caſus eripere: poſſet te in ſolitudinem abijcere, poſſet hoc ipſum, in quo turba ſuffocatur, fieri ſolitudo. Tota ante oculos fortis humanae condicio ponatur: nec quantum frequenter euenit, ſed quantum plurimum poſſet euenire, praefumamus animo,

animo, ſi nolumus opprimi, nec vllis inſultatis velut nouis obſtupeſcieri. In plenum cogitanda fortuna eſt. Quoties Aſiae, quoties Achaiae vrbes vno tremore ceciderunt: quot oppida in Syria? quot in Macedonia deuorata ſunt? Cyprum quoties vaſtauit haec clades? Quoties in ſe Paphus corruit? Frequenter nobis nuntiat ſunt totarum vrbium interitus: & nos, inter quos frequenter iſta nuntiantur, quota pars omnium fumus? Conſurgamus itaque aduerſus fortuita: & quicquid inciderit, ſciamus non eſſe tam magnū, quàm rumore iactetur. Ciuitas arſit opulenta, ornamentumque prouincialium, quibus & inſerta erat, & excepta, vni tamen impoſita, & huic non altiffimo monti. Omnium iſtarum ciuitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis, veſtigia quoque tempus eradet. Non vides, quemadmodum in Achaia clariffimarum vrbium iam fundamenta conſumpta ſint, nec quicquam extet, ex quo appareat illas ſaltem fuiſſe? Non tantum manuſacta labuntur, non tantum humana arte atque indutria poſita vertit dies. Fuga montium diſfluunt, totae deſedere regiones. Opera ſunt fluctibus, quae procul à conſpectu maris ſtabant. Vaſtauit ignis colles, per quos elucebat: erofit & quondam altiffimos vertices, ſolata nauigantium, ac ſpeculas, ad humilem arenam deduxit. Ipſius naturae opera vexantur. & ideo aequo animo ferre debemus vrbium excidia. Caſura omnia extant: omnibus exitus manet: ſiue interna vi ſtatque praecluſi ventis, pondus, ſub quo tenentur, excuſſerint: ſiue torrentium in abdito vis obſtantia effregerit: ſiue ſtammarum violentia compagem ſoli ruperit: ſiue vetuſtas, à qua nihil tutum eſt, expugnauerit minutatim: ſiue grauitas caeli eiecerit populos, & ſitus deſerta corruerit. Enumerare omnes fatorum vias, longum eſt. Hoc vnum ſcio. omnia mortalium opera, mortalitate damnata ſunt: inter peritura viuimus. Haec ego atque eiufmodi ſolatia ad moueo Liberali noſtro, incredibili quodam patriae ſuae amore ſagranti: quae fortaiſſe conſumpta eſt, vt in melius excitaretur. Saepè maiori fortunae locum fecit iniuria. Multa ceciderunt, vt altius ſurgerent, & in maius. Timagenes felicitati vrbs inimicus aiebat, Romae ſibi incendia: ob hoc vnus dolori eſſe, quòd ſciret meliora reſurrectura quàm arſiſſent. In hac quoque vrbe veriſſimile eſt certaturo omnes eſſe, vt maiora certioraque quàm amiſſe reſtituantur. Sint vnam diurna, & melioribus auſpicij in acuum longius condita. Nam huic coloniae ab origine ſua centefimus annus eſt, aetas ne homini quidem extrema. Deducta in hanc frequentiam, loci opportunitate conualuit. Quae tamen grauiſſimos caſus intra ſpatium humanae perulit ſenectutis. Itaque formetur animus ad intellectionem, patientiamque fortis ſuae, & ſciat nihil inauſum eſſe fortunae. Aduerſus imperia illam idem habere iuris, quod aduerſus imperantes: aduerſus vrbes idem poſſe, quod aduerſus homines. Nihil horum indignandum eſt. In eum intrauimus mundum, in quo his legibus viuunt. Placet? pare: non placet? quacumque vis ext. Indignare, ſi quid in te inique proprie conſtitutum eſt. Sed ſi haec imos ſummofque neceſſitas alligat, in gratiam cum fato reuertere, à quo omnia reſoluntur. Non eſt quòd nos tumulis metiaris, & his monumentis, quae viam diſparia pretexunt. Aequat omnes cinis. im pares naſcitur, pares morimur. Idem de vrbibus, quod de vrbium incolis dico. Tam Ardea capta, quàm Roma eſt. Conditor ille iuris humani, non natalibus nos, nec nominum claritate diſtinxit, niſi dum ſumus. Vbi vero ad finem mortalium ventum eſt: Diſcede, inquit, ambitio: omnium quae terram premunt, ſiremps lex eſto. Ad omnia patientia pares ſumus. Nemo altero fragilior eſt, nemo in craſtinum ſui certior. Alexander Macedonum rex diſcere Geometriam infelix coepit, ſciturus quàm puſilla terra eſſet, ex qua minimum occupauerat. Ita dico infelix ob hoc, quòd intelligere debebat falſum ſe gerere cognomen. Quis enim eſt magnus in puſillo poſſet? Erant illa, quae tradebantur, ſubtilia, & diligenti intentione diſcenda: non quae percipere poſſet vaſannus homo, & trans oceanum cogitationes ſuas mittens. Facilia, inquit, me doce. Cui praecor: Iſta, inquit, omnibus eadem ſunt, aequae difficilia. Hoc puta rerum naturam dicere. Iſta de quibus quereris, omnibus eadem ſunt: nulli dari facilia poſſunt: ſed quiſquis volet, ſibi ipſi illa reddet facilia. Quomodo? aequanimitate. Et doleas oportet, & ſitias, & eſurias, & ſenecas, & ſi tibi longior contigerit inter homines mora, & aegrotas, & perdas aliquid, & pereas. Non eſt tamen quod iſtis metus eſt. Sic mortem times, quomodo famam. Quid autem ſtultius homine, verba metuente? Eleganter Demetrius noſter ſolet dicere, eodem loco ſibi eſſe voces imperitorum, quo ventre redditos crepitus. Quid enim, inquit, mea refert, ſuſum iſti an deoſum ſonent? Quanta dementia eſt vereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famam extimuiſtis ſine cauſa, ſic & illa, quae nunquam timeretis, niſi fama iuſſet. Nunquid de trimenti faceret vir bonus, iniquis rumoribus aſperſus? nec morti quidem haec apud nos noceat: & haec malam molitionem haber. Nemo eorum qui illam accuſant, expertus eſt. Interim temeritas eſt, damnare quod neſcias. At illud ſcis, quàm multis vtilis ſit, quàm multos liberet tormentis, egeſtate, querelis, ſupplicijs, taedio. Non ſumus in vllius poteſtate, cum mors in noſtra poteſtate ſit.

Epiftola XCII.

Vto, inter me teque conuenit, externa corpori acquirit, corpus in honore animi coli, in animo eſſe partes miniſtras, per quas mouemur alimurque, propter ipſum principale nobis datas. In hoc principali eſt aliquid irrationale, eſt & rationale. Illud huic ſeruit. Hoc vñ eſt, quod alio non refertur: ſed omnia ad ſe perfert. Nam illa quoque diuina ratio omnibus praepoſita eſt, ipſa ſub nullo eſt. Et haec autem noſtra eadem eſt, quia ex illa eſt. Si de hoc inter nos conuenit, ſequitur vt de illo quoque conueniat, in hoc vno poſitam eſſe beatam vitam, vt in nobis ratio perfecta ſit. Haec enim ſola non ſubmittit animum,

ſtat

stat contra fortunam. In quolibet rerum habitu, seruata seruat. Id autem vnum bonum est, quod nunquam defringitur. Is, inquam, beatus, quem nulla res minorem facit, tenet summa, & ne vlli quidem, nisi sibi, innixus. Nam qui aliquo auxilio sustinetur, potest cadere. Si aliter est, incipient in nobis multum valere non nostra. Quis autem vult constare fortuna, aut quis se prudens ob aliena miratur? Quid est beata vita? securitas & perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia bene iudicari tenax. Ad hoc quomodo peruenitur? si veritas tota perspecta est, si seruatus est in rebus agendis ordo, modus, decor, & innoxia voluntas, aut benigna, intenta rationi, nec vnquam ab illa recedens, amabilis simul, mirabilisque. Denique, vt breuiter tibi formulam scribam, talis animus sapientis esse vi ri debet, qualis Deum deceat. Quid potest desiderare is, cui omnia honesta contingunt? Nam si possunt aliquid non honesta conferre ad optimum statum, in ijs erit beata vita, sine quibus non est. Et quid stultius, turpiusve, quam bonum rationalis animi ex irrationalibus necere? Quidam tamen augeri summum bonum iudicant, quia parum plenum sit, fortuitis repugnantibus. Antipater quoque, inter magnos sectas huius auctores, aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. Vides autem quale sit, sole non esse contentum, nisi aliquis igniculus alluxerit. Quod potest in hac claritate solis habere scintilla momentum? Si non es sola honestate contentus, necesse est aut quietem adijci velis, quam hesychian vocant Graeci, aut voluptatem. Horum alterum vnicuique recipi potest. Vacat enim animus molestia, liber ad conspectum vniuersi, nihilque illum auocat à contemplatione naturae. Alterum illud, voluptas, bonum pecoris est. Adijcimus rationali irrationale, honesto inhonestum. Magnam vitam facit titillatio corporis? Quid ergo dubitatis dicere, bene esse homini, si palato bene est? Et hunc tu, non dico inter viros numeras, sed inter homines, cuius summum bonum saporibus, ac coloribus, ac sonis constat? Excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac dijs secundo, mutis aggregetur animal pabulo natum. Irrationalis pars animi duas habet partes: alteram animosam, ambitiosam, impotentem, positam in affectio nibus: alteram humilem, languidam, voluptatibus deditam. Illam effraenatam, meliorem tamen, certe fortio rem ac digniorem viro, reliquerunt. Hanc necessariam beatae vitae putauerunt, eneruem & abiectam. Huic rationem seruare iusserunt, & fecerunt animalis generosiissimi bonum, demissum & ignobile. Praeterea mixtum, portentosumque, & ex diuersis animalium congruentibus membris. Nam, vt ait Virgilius noster in Scylla,

*Prima hominis facies & pulchro pectore virgo
Pube tenus, postrema immani corpore pistrix,
Delphinum caudas vetero commissa luporum.*

Huic tamen Scyllae fera animalia iuncta sunt, horrenda, velocia: at isti sapientiam ex quibusnam composuere portentis? Prima hominis pars, est ipsa virtus. Huic committitur futilis caro, & fluida, & receptandis tantum cibis habilis, vt ait Posidonius. Virtus illa diuina in lubricum desinit, & superioribus eius partibus venerandis atque caelestibus, animal iners ac marcidum attexitur. Illa vnicuique alta quies nihil quidem ipsa animo praestabat, sed impedimenta remouebat. Voluptas vltro dissoluit, & omne robur emollit. Quae inuenitur tam discors inter se iunctura corporum? Fortissimae rei inertissima astruitur, feuerissima parum seria, sanctissima in temperans vsque & indigesta. Quid ergo, inquit, si virtutem nihil impeditura sit bona valetudo, & quies, & dolorum vacatio, non petes illa? Quid ni petam? Non quia bona sunt, sed quia secundum naturam sunt, & quia bono à me iudicio sumuntur. Quod erit in illis tunc bonum? hoc vnum, bene eligi. Nam cum vestem qualem decet sumo, cum ambulo vt oportet, cum coeno quemadmodum debeo: non coena, aut ambulatio, aut vestis bona sunt, sed meum in his propositum, seruandi in quaue re rationi conuenientem modum. Etiam nunc adijciam: Mundae vestis electio appetenda est homini. Natura enim homo mundum & elegans animal est. Itaque non est bonum per se munda uestis, sed munda uestis electio: quia non in re bonum est, sed in electione: quia actiones nostrae honestae sunt, non ipsa quae aguntur. Quod de veste dixi, idem de corpore me existima dicere. Nam hoc quoque natura, vt quandam vestem, animo circumdedit, velamentum eius est. Quis autem vnquam vestimenta aestimauit arcula? Nec bonum, nec malum vagina gladium facit. Ego de corpore quoque idem tibi respondeo. Sumpturum quidem me, si detur electio, & sanitatem & vires. Bonum autem futurum, iudicium de illis meum, non ipsa. Est quidem, inquit, sapiens beatus. Summum tamen illud bonum non assequitur, nisi illi & naturalia instrumenta respondeant. Ita miser quidem esse, qui virtutem habet, non potest: beatissimus autem non est, qui naturalibus bonis destituitur, vt valetudine, & membrorum integritate. Quod incredibile videtur, id concedis, aliquem in maximis & continuis doloribus non esse miserum, esse etiam beatum: quod leuius est, negas, beatissimum esse. At qui si potest uirtus efficere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, ut beatissimus sit. Minus enim interualli à beato ad beatissimum restat, quam à misero ad beatum, An quae res tantum ualet, ut ereptam calamitatibus inter beatos locet: non potest adijcere quod superest, vt beatissimum faciat? In summo deficit cliuo? Commoda sunt in uita, & incommoda: utraque extra nos. Si non est miser uir bonus, quamuis omnibus prematur incommodis: quomodo non beatissimus, & si aliquibus commodis deficitur? Nam quemadmodum in commodorum onere usque ad miserum non deprimitur, sic commodorum inopia non deducitur a beatissimo. Sed tam sine commodis beatissimus est, quam non est sub incommodis miser. An non potest illi eripi bonum suum, si potest minui? Paulo ante dicebam, igniculum nihil conferre lumini solis. Claritate enim eius

quicquid sine eo lucet, absconditur. Sed quaedam, inquit, soli quoque obstant. At solis vis & lux integra est, etiam inter opposita: & quamuis aliquid interiaceat, quod nos prohibeat eius aspectu, in opere est, cursu suo fertur. Quoties inter nubila luxit, non est sereno minor, nec tardior quidem: quoniam multum interest, vtrum aliquid obstat tantum, an impediatur. Eodem modo virtuti opposita nihil detrahunt. Non est minor, sed minus fulget: nobis forsitan non aequae apparet ac nitet: sibi eadem est, & more solis obscuri, in occulto vim suam exercet. Hoc itaque aduersus virtutem possunt calamitates, & damna, & iniuria, quod aduersus solem potest nebula. Inuenitur qui dicat, sapientem corpore parum prospero usum, nec miserum esse, nec beatum. Hic quoque fallitur, Exaequat enim fortuita virtutibus, & tantundem tribuit honestis, quantum honestate carentibus. Quid autem foedius, quid indignius, quam comparare veneranda contemptis? Veneranda enim sunt, fides, iustitia, pietas, fortitudo, prudentia. E contrario vilia sunt, quae saepe contingunt pleniora vilissimis, crus solidum, & lacertus, & dentes, & horum sanitas, firmitasque. Deinde si sapiens cui corpus molestum est, nec miser habebitur, nec beatus, sed in medio relinquetur, vita quoque eius nec appetenda erit, nec fugienda. Quid autem tam absurdum, quam sapientis vitam appetendam non esse? Aut quid tam extra fidem, quam esse aliquam vitam nec appetendam, nec fugendam? Deinde si damna corporis miserum non faciunt, beatum esse patitur. Nam quibus potentia non est in peiorem transferendi statum, nec interpellandi quidem optimum. Frigidum, inquit, aliquid & calidum nouimus. Inter vtrunque tepidum est. Sic aliquis beatus est, aliquis miser: aliquis nec miser, nec beatus. Volo hanc contra nos positam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidum ingessero, fiet frigidum: si plus calidi affudero, fiet nouissime calidum. At huic, nec misero, nec beato, quantumcumque ad miseriam adiecero, miser non erit, quemadmodum dicitis. Ergo imago ista dissimilis est. Deinde trado tibi hominem, nec miserum, nec beatum. Huic adijcio caecitatem, non fit miser. Adijcio debilitatem, non fit miser. Adijcio dolores continuos & graues: non fit miser. Quae tam multa mala in miseram vitam non transferunt, nec ex beata quidem educunt. Si non potest, vt dicitis, sapiens ex beato in miseram decidere, non potest in non beatum. Quare enim qui labi coepit, alicubi subsistat? Quae res non patitur illum ad inuam deuolui, retinet in summo. Quid ni non possit beata vita rescindi? Nec remitti quidem potest: & ideo virtus ad illam per se ipsa satis est. Quid ergo? inquit, sapiens non est beator qui diutius vixerit, quem nullus auocauit dolor, quam ille qui cum mala fortuna saepe luctatus est? Responde mihi: Nunquid & melior est, & honestior? Si haec non sunt, nec beator quidem est. Rectius uiuat, oportet, vt beatus uiuat: si rectius non potest, ne rectius quidem. Non intenditur virtus: ergo ne beata quidem vita, quae ex virtute est. Virtus enim tantum bonum est, vt istas accessiones minutas non sentiat, breuitatem aevi, & dolorum, & corporum varias offensiones. Nam voluptas non est digna, qua respiciatur. Quid est in virtute praecipuum? Futuro non indigere, nec dies suos computare. In quantolibet tempore bona aeterna consummat. Incredibilia nobis haec videntur, & supra humanam naturam excurrentia. Maiestatem enim eius ex nostra imbecillitate metumur, & vitij nostris nomen virtutis imponimus. Quid porro, non aequae incredibile videtur, aliquem in summis cruciatibus positum, dicere, Beatus sum? At qui haec vox in ipsa officina voluptatis est audita. Beatissimum, inquit, hunc & vltimum diem ago, Epicurus: cum illum hinc vrinae difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor ventris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui virtutem colunt: cum apud eos quoque reperiantur, apud quos voluptas imperat? Hi quoque degeneres & humillimae mentis aiunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. At qui hoc quoque incredibile est, immo incredibilius. Non video enim quomodo non in infimum agatur, è fastigio suo deiecta virtus. Aut beatum praestare debet: aut si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum. Stans non potest vinci: aut vincatur oportet, aut vincat. Dijs, inquit, immortalibus solis, & virtus & beata vita contingit. Nobis umbra quaedam illorum bonorum, & similitudo. Accedimus ad illa, non peruenimus. Ratio vero dijs hominibusque communis. Haec in illis consummata est, in nobis consummabilis. Sed ad desperationem nos vitia nostra perducunt. Nam ille alter secundus, vt aliquis parum constans ad custodienda optima, cuius iudicium labor etiamnum & incertum est, desiderat oculorum atque aurium sensum, bonam valetudinem, & non foedum aspectum corporis, sed habitu manentem suo, aetatis praeterea longius spatium. Per hanc potest non paenitenda agitare, vt imperfecto viro. Huic malitiae vis quaedam inest, qua animum habet mobilem, ad praua: ille agit carens malitia, & ea agitatio abest à bono. Non est adhuc bonus, sed in bonum fingitur. Cuicunque autem deest aliquid ad bonum, malus est.

Sed si cui virtus animusque in corpore praesens,

hic deos aequat, illo tendit originis suae memor. Nemo improbe eo conatur ascendere, vnde descendit. Quid est autem, cur non existimes in eo diuini aliquid existere, qui Dei pars est? Totum hoc quo continemur, & vnum est, & Deus, & socij eius sumus, & membra. Capax est noster animus: perfer tur illo, si vitia non depriment. Quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur, & spectat in caelum, ita animus, cui in quantum vult, licet porrigi, in hoc à natura rerum formatus est, vt paria dijs velit, & sic vtatur suis viribus, ac se in spatium suum extendat. Nam si aliena vi ad summam niteretur, magnus erat labor, ire in caelum. Redit cum hoc iter ad quod natus est, vadit audacter, & contemptor omnium, nec ad pecuniam respicit: aurum argentumque, illis in quibus iacere tenebris dignissima, non hoc aestimat splendore, quo imperitorum verberant oculos, & auerterunt à caelo, ex quo illa secreuit cupiditas nostra

& effodit. Scit inquam, alibi postas esse diuitias, quam quo congeruntur: animum impleri debere, non arcam. Hunc imponere dominio omnium rerum licet, hunc in possessionem rerum naturae inducere, ut suorum Oriens Occidensque terminus fiat, deorumque ritu cuncta possideat; cum opibus suis diuites superne despiciat: quorum nemo tam laetus est suo quam tristes alieno. Cum se in hanc sublimitatem tulit, corporis quoque, velut oneris necessarii, non amator, sed procurator est: nec se illi cui impositus est, subiicit. Nemo liber est, qui corpori seruit. Nam ut alios dominos, quos nimia pro illo sollicitudo inuenit, transeat, ipsius morosum imperium delicatumque est. Ab hoc, modo aequo animo exit, modo magno profilit: nec quis deinde reliquijs eius futurus sit exitus, quaerit. Sed ut ex barba capillos detonsos negligimus, ita ille diuinus animus egressurus hominem, quo receptaculum suum conferatur, ignis illud exurat, an ferae distrahant, an terra contegat, non magis ad se iudicat pertinere, quam secundas ad editum infantem. Vtrum protectum aues differant, an consumatur

Umbus aeta praeda marinis,

quid ad illum? Qui tunc quoque, cum inter homines est, nullas minas timet: vlla ne timebit post mortem minas eorum, quibus vsque ad mortem timeri parum est? Non conteret, inquit, me, nec vnus, nec proiecti ad contumeliam cadaueris laceratio, forda visuris. Neminem de supremo officio rogo. Nulli reliquias meas commendo, ne quis infepultus esset, rerum natura prospexit. Quem saeuitia proiecerit, dies condet. Diserte Maecenas ait:

Nec tumulum curo, sepelit natura relictor.

Alte cinctum putes dixisse. Habuit enim ingenium & grande & virile, nisi illud ipse discinxisset.

Epistola XCIII.

IN epistola qua de morte Metronaeis philosophi querebaris, tanquam & potuisset diutius viuere, & debuisset, aequitate tuam desideravi: quae tibi in omni persona, in omni negotio superest, in vna re deest, in qua omnibus. Multos inueni aequos aduersus homines: aduersus deos neminem. Obiurgamus quotidie fatum. Quare ille in medio cursu raptus est? Quare ille non rapitur? Quare senectutem & sibi & alijs grauem extendit? Vtrum obsecro te, aequius iudicas, te naturae, an tibi parere naturam? Quid autem interest quam cito exeat, vnde utique exeundum est? Non ut diu viuamus, curandum est: sed ut satis. Nam ut diu viuas, fato opus est: ut satis, animo. Longa est vita, si plena est. Impletur autem, cum animus sibi bonum suum reddidit, & ad se potestatem sui trāstulit. Quid illi octoginta anni iuuant, per inertiam exacti? Nō vixit iste, sed in vita moratus est, nec sero mortuus est, sed diu. Octoginta annis vixit. Interest, mortē eius ex quo die numeres. At ille obiit viridis: sed officia boni ciuis, boni amici, boni filij executus est. In nulla parte cessauit. licet eius aetas imperfecta sit, vita perfecta est. Octoginta annis vixit. Jammo octoginta annis fuit: nisi forte sic vixisse eū dicis, quomodo dicuntur arbores viuere. Obsecro te mihi Lucili, hoc agamus, ut quemadmodū pretiosa rerū, sic vita nostra non pateat multū, sed multū pendat. Actū illā metiamur, non tempore. Vis scire, quid inter hunc inter sit vegetū contemporemque fortunae, functum omnibus vitae humanae stipendijs, atque in summum bonum euectum & illum cui multū anni transmissi sunt? Alter post mortem quoque est, alter ante mortem, perijt. Laudemus itaque, & in numero felicitum reponamus eum, cui quantulumcumque temporis contigit, bene collocatum est. Vidit enim veram lucem, non fuit vnus e multis. & vixit, & vigit. Aliquando sereno, vsus est: aliquando ut solet, validi sideris fulgor per nubila emicuit. Quid quaeris, quamdiu vixerit? Vixit ad posteros vsque, transijt, & se in memoriam dedit. Nec ideo mihi plures annos accedere reculaerim: nihil tamen ad beatam uitam defuisse dicam, si spatium eius inciditur. Non enim ad eum diem me aptam quem ultimum mihi spes auida promiserat: sed nullum non tanquam ultimum aspexi. Quid me interrogas, quando natus sim? An inter iuniores adhuc censear? Habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu potest homo esse perfectus, sic & in minore temporis modo potest esse uita perfecta. Aetas inter externa est. Quamdiu sim, alienum est: quamdiu uir bonus sim, meum est. Hoc à me exige, ne uelut per tenebras aeuum ignobile emetiar, ut agam uitam, non ut preteruehar. Quaeris quod sit amplissimum uitae spatium? Vsque ad sapientiam uinere. Qui ad illam peruenit, attingit non longissimum finem, sed maximum. Ille uero gloriatur audacter, & dijs agat gratias, interque eos sibi & rerum naturae imputet, quod fuit. Merito enim imputabit: meliorem illi uitam reddidit, quam acceperat. Exemplar boni viri posuit, qualis quantusque esse ostendit. Si quid adiecisset, fuisset simile praeterito. Et tamen quousque uiuimus? omnium rerum cogitatione frui sumus. Scimus à quibus principalis natura se attollat, quemadmodum ordinem mundum, per quas uices annum reuocet, quemadmodum omnia quae usquam erant, cluserit, & se ipsam sui finem fecerit. Scimus, sidera impetu suo uadere: praeter terram nihil stare, cetera continua uelocitate decurrere. Scimus quemadmodum solem luna praetereat: quare tardior uelociorem post se relinquat: quomodo lumen accipiat, aut perdat: quae causa inducat noctem, quae reducat diem, illuc eundum est, ubi ista propius aspicias. nec haec ipse, inquit sapiens ille, fortius exeo, quod patere mihi ad deos meos iter iudico. Merui quidem admitti & iam inter illos fui: animumque illo meum misit, & ad me illi suum miserunt. Sed tolli me de medio puta, & post mortem nihil ex homine restare. Aequae magnum animum habeo, etiam si nusquam transiurus excedo: Non tam multis uixit annis, quam potuit. Et paucorum uersuum liber est, & quidē laudandus, atque utilis. Annales Tamusij scis quam nō decori sunt, & qui uocentur. Aequae est uita quorundam longa,

longa, & quod Tamusij sequitur annales. Nunquid feliciorem iudicas eum, qui summo die muneris, quam eum qui medio occiditur? Nunquid aliquem esse tam cupidum vitae putas, ut iugulari in spoliario quam in arena malit? Non maiore spatio alter alterum praecedimus. Mors per omnes it. Qui occidit, cōsequitur occisum. Minimum est, de quo sollicitissime agitur. Quid autem ad rem pertinet, quamdiu uites, quod euitare non possis?

Epistola XCIII.

EAm partem philosophiae, quae dat propria cuique personae praecepta, nec in uniuersum componit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat aduersus uxorem: patri, quomodo educet liberos: domino, quomodo seruos regat: quidam solam receperunt, ceteras quasi extra nostram utilitatem vagantes reliquerunt: tanquam quis possit de parte suadere, nisi qui summam prius totius vitae complexus est. Sed Aristo Stoicus e contrario hanc partem leuem existimat, & quae non descendat in peccatus vsque. At illa non habentē praecepta, plurimum ait proficere, ipsaque decreta philosophiae, constitutionem esse summi boni, quam qui bene intellexit & didicit, quid in quaque re faciendum sit, sibi ipse praecepit. Quemadmodum qui iaculari discit, destinatum locum captat, & manum format, ad dirigenda quae mittit: cum hanc vim ex disciplina & exercitatione percipit, quocumque uult, illa uirtus. Didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcumque uoluerit. Sic qui se ad totam uitam instraxit, non desiderat particulatim admoneri, doctus in totum, non quomodo cum uxore aut cum filio uiueret, sed quomodo bene uiueret. In hoc est, & quomodo cum uxore ac liberis uiuat. Cleanthes uilem quidem iudicat & hanc partem, sed imbecillum nisi ab uniuerso fuit, nisi decreta ipsa philosophiae & capiti cognouit. In duas ergo quaestiones locus iste diuiditur. Vtrum uilis, an inutilis sit: & an solus uirum bene possit efficere, id est, utrum superuacuos sit, an omnes faciat superuacuos. Qui hanc partem uideri uolunt superuacuos, hoc aiunt. Si quid oculis oppositum moratur aciem, remouendum est, illo quidem non abiecto operam perdidit, qui praecepit, sic ambulabis, illo manum porrigens. Eodem modo ubi aliqua res obcaecat animum, & ad officiorum dispiciendum ordinem impedit, nihil agit qui praecepit, sic uiues cum patre, sic cum uxore. Nihil enim proficiunt praecepta, quamdiu menti error obsutus est, si ille discitur, apparebit quid cuique debeatur officio. Alioquin doces illum, quid sano faciendum sit, non sanum efficias. Pauperi, ut agat diuitem, monstras. Hoc quomodo manente paupertate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tamquam satur faciat. Fixam potius medullis famem detrahe. Idē tibi de omnibus uitijs dicam, ipsa remouenda sunt, non praecipendum, quod fieri illis manentibus non potest. Nisi opiniones falsas, quibus laboramus, expuleris, nec auarus, quomodo utendum pecunia sit, exaudiet: nec timidus, quomodo pericula contemnat. Efficias oportet, ut sciat pecuniam nec bonum, nec malum esse. Ostendas illi miserimos diuites. Efficias, ut quicquid publice expauiamus, sciat non esse tam timendum, quam fama circumfert, nec dolorem quoque nec mortem. Saepe in morte, quam pati lex est, magnum esse solatium, quod ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui lenius facit sibi, quicquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam, quod non potest, nec qui extenditur magnus esse, nec qui est magnus, extendi. Omnia fortiter excipienda, quae nobis mundi necessitas imperat. His decretis cum illum in conspectum suae conditionis adduxeris, & cognouerit beatam uitam esse, non quae secundum uoluptatem est, sed secundum naturam: cum uirtutem unicum bonum hominis admauerit, turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, diuitias, honores, bonam ualitudinem, vires, imperia, scierit esse mediam partem, nec bonis annumerandam, nec malis: monitorem non desiderabit ad singula, qui dicat: Sic incede, sic coena: hoc viro, hoc feminae, hoc marito, hoc caelibi conuenit. Ista enim qui diligentissime monent, ipsi facere non possunt. Haec paedagogus puero, haec auia nepoti praecipit: & irascendum non esse, magister iracundissimus disputat. Si ludum litterarium intraueris, scies ista, quae ingenti supercilio philosophi iactant, in puerili esse praescripto. Vtrum manifesta demū, an dubia praecipis? Non desiderant manifesta monitores: praecipienti dubia non creditur. Superuacuum est ergo praecipere. Id adeo sic discere. Si id mones quod obscurum est & ambiguum, probationibus addiuuandum erit. Si probaturus es, illa per quae probas, plus ualent, satique per se sunt. Sic amico utere, sic ciue, sic socio. Quare? quia iustum est. Omnia ista mihi locus de iustitia tradit. Illic inuenio aequitatem per se expetendam, nec metu nos ad illam cogi, nec mercede conuolui. Non esse iustum, cui quicquam in hac uirtute placet, praeter ipsam. Haec cum persuasi mihi, & perhibi, quid ista praecepta proficiunt, quae eruditum docent? Praecepta dare scienti, superuacuum est: nescienti, parum. Audire enim debet, non tantum quid sibi praecipiat, sed etiam quare. Vtrum inquam, ueras opiniones habent de bonis malisque, sunt necessaria, an non habent? Qui non habet, nihil à te adiua bitur, aures eius contraria monitionibus tuis fama possedit. Qui habet exactum iudicium de fugiendis petendisque, scit quid sibi faciendum sit, etiam te tacente. Tota ergo pars ista philosophiae submoueri potest. Duo sunt, propter quae delinquimus. Aut inest animo prauis opinionibus malitia contracta: aut etiam si non est falsis occupatus, ad falsa procliuus est, & cito specie quod non oportet trahente, corrumpitur. Itaque debemus aut curare mentem aegram, & uitijs liberare: aut uacantem quidem, sed ad peiora pronam, praecoccupare. Vtrunque decreta philosophiae faciunt. Ergo tale praecipendi genus nihil agit. Praeterea si praecepta si ngulis damus, in comprehensibile opus est. Alia enim dare debemus foeneranti, alia colenti agrum, alia negotianti, alia regum amicitias sequenti, alia pares, alia inferiores amato

In matrimonio praecipias, quomodo uiuat cum vxore aliquis quam virginem duxit, quomodo cum ea, quae alicuius matrimonium experta est, quemadmodum cum locuplete, quemadmodum cum indotata. An non putas aliquid esse discriminis inter sterilem, & foecundam inter prouectiorem, & puellam, inter matrem & nouercam? Omnes species complecti non possumus. At qui singulae propria exigunt. Leges autem philosophiae breues sunt, & omnia alligant. Adijce nunc, quod sapientis praecepta finita esse debent, & certa: si qua finiri non possunt, extra sapientiam sunt. Sapientia rerum terminos nouit. Ergo ista pars praecipua submouenda est: quia quod paucis promittit, praestare omnibus non potest. Sapientia autem omnes tenet. Inter insaniam publicam, & hanc quae medicis traditur, nihil interest: nisi quod haec morbo laborat, illa opinionibus falsis. Altera causas furoris traxit ex ualitudine, altera animi mala ualitudine est. Si quis furioso praepcepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico se gerere, quomodo in priuato, erit ipso quem monebit insanior. Bilis nigra curanda est, & ipsa furoris causa remouenda. Idem in hoc alio animi furore faciendum est. ipse discuti debet: alioquin abibunt in uanum monentium uerba. Haec ab Aristone dicuntur. Cui respondebimus ad singula. Primum aduersus illud quod ait, si quid obstat oculo, & impedit uisum, debere remoueri. Fateor, huic non esse opus praepceptis ad uidendum, sed remedio quo purgetur acies, & officientem sibi moram effugiat. Natura enim uidemus: cui uisum sui reddit, qui remouet obstantia. Quid autem cuique debeatur officio, natura non docet. Deinde cuius curata suffusio est, is non protinus cum uisum recepit, alijs quoque potest reddere. Malitia liberatus, & liberat. Non est opus exhortatione, nec consilio quidem: ut colorum proprietates oculus intelligat, à nigro album, etiam nullo monente, distinguat. Multis contra praepceptis eget animus, ut uideat quid agendum sit in uita. Quamquam oculos quoque aegros medicus non tantum curat, sed etiam monet. Non est, inquit, quod protinus imbecillam aciem committas improbo lumini: à tenebris primo ad umbrosa procede, deinde plus aude, & paulatim clarum lucem pati assuesce. Non est quod post cibum studeas, non est quod plenis oculis, ac tumentibus imperes. Afflatum & vim frigoris in os occurrentis euita: alia eiusmodi, quae non minus quam medicamenta proficiunt. Adijcit remedijs medicina consilium. Error, inquit, est causa peccandi. Hunc nobis praepcepta non detrahunt, non expugnant opiniones de bonis ac malis falsas. Concedo, per se efficacia praepcepta non esse ad auertendam prauam animi persuasionem: sed non ideo, ne alijs quidem adiecta proficiunt. Primum memoriam renouant. Deinde quae in uniuerso confusus uidebantur, in partes diuisa diligentius considerantur. Aut tu isto modo licet & consolationes dicas superuacuas, & exhortationes. Atqui non sunt superuacuae. Ergo ne monitiones quidem. Stultum est, inquit, praecipere aegro, quid facere tanquam sanus debeat: cum restituenda sanitas sit, sine qua irrita sunt praepcepta. Quid quod habent aegri sanique quaedam communia, de quibus admonendi sunt? tanquam ne auide cibos appetant, ut lassitudinem uideant. Habent quaedam praepcepta communia pauper & diues. Sana, inquit, auaritiam, & nihil habebis, quod admoneas aut pauperem, aut diuitem, si cupiditas uiriusque confidet. Quid quod aliud est, non concupiscere pecuniam: aliud, uti pecunia scire? cuius auaritia modum ignorant, etiam non auari uisum. Tolle, inquit, errores. superuacua praepcepta sunt. Falsum est. Puta enim auaritiam relaxatam: puta astrictam esse luxuriam, temeritati fraenos injectos, ignauiae subditum calcar, etiam remotis uitijs, quid & quemadmodum debeamus facere, discendum est. Nihil, inquit, efficient monitiones ad mortae grauius uitijs, Ne medicina quidem morbos insanabiles vincit: tamen adhibetur alijs in remedium, alijs in leuamentum. Ne ipsa quidem uniuersae philosophiae uis, licet tota in hoc uires suas aduocet, duram iam & ueterem animis extrahat pestem: sed non ideo nihil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit, aperta monstrare? Plurimum. Interdum enim scimus, nec attendimus. Non docet admonitio, sed aduertit, sed excitat, sed memoriam continet, nec patitur elabi. Praeraque ante oculos posita transimus. Admonere, genus adhortandi est. Saepè animus etiam aperta dissimulat. Ingerenda est itaque illi notitia rerum notissimarum. Illa hoc loco in uatini Calui repetenda sententia est: Factum esse ambitum, scitis: & hoc vos scire, omnes sciunt. Scis amicitias sancte colendas esse: sed non facis. Scis improbum esse, qui ab vxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor vxorum. Scis ut illi nil cum adultero, sic nihil tibi esse debere cum pellice: & non facis. Itaque subinde reducendus es ad memoriam. Non enim reposita illa esse oportet, sed in promptu. Quaecumque salutaria sunt, saepe agitari debent, saepe uisari: ut non tantum nota sint nobis, sed etiam parata. Adijce nunc, quod aperta quoque apertiora fieri solent. Si dubia sunt, inquit, quae praecipis, probationes adijcere debebis. Ergo illae, non praepcepta proficiunt. Quid quod etiam sine probationibus, ipsa monentis auctoritas prodest: sic quomodo iurisperitorum ualent responsa, etiam si ratio non redditur? Praeterea ipsa quae praecipiantur, per se multum habent ponderis: utique si aut carmini intexta sunt, aut prosa oratione in sententiâ coartata. Sicut illa Catoniana: Emas, non quod opus est, sed quod necesse est. Quod non opus est, esse carum est. Qualia sunt illa, aut reddita oraculo, aut similia: Tempori parce, Te nosce. Nunquid rationem exiges, cum tibi aliquis hos dixerit uersus?

Iniuriarum remedium est obliuio.

Audentes fortuna iuuat.

Piger sibi ipse obstat.

Aduocatum ista non quaerunt, affectus ipsos tangunt, & natura vim suam exercere proficiunt. Omnium

nium honestarum rerum semina animi gerunt, quae admonitione excitantur, non aliter quam scintilla flatu leui adiuta, ignem suum explicat. Erigitur uirtus, cum tacta est & impulsit. Praeterea quaedam sunt quidem in animo, sed parum prompta, quae incipiunt in expedito esse, cum dicta sunt. Quaedam diuersis locis iacent sparsa, quae contrahere in exercitata mens non potest. Itaque in unum conferenda sunt, & iungenda, ut plus ualeant, animusque magis alleuent. Aut, si praepcepta nihil adiuuant, omnis institutio tollenda est. Ipsa natura contenti esse debemus. Hoc qui dicunt, non uident alium ingenij esse mobilem & erecti, alium tardi & hebetis. Vtique alius alio ingeniosior est. Ingenij uis praepceptis alitur & crescit, nouasque persuasiones adijcit innatis, & deprauata corrigit. Si quis, inquit, non habet recta decreta, quid illum admonitiones iuuabunt uitijs obligatum? Hoc scilicet, ut illis liberetur. Non enim extincta in illo indoles naturalis est, sed obscurata & oppressa. Sic quoque tentat resurgere, & contra praua nititur. Nacla uero praesidium, & adiuta praepceptis, conualescit: si tamen illam diutina pestis infecit, non enecuit. Hanc enim ne disciplina quidem philosophiae toto impetu suo connixa, restituit. Quid enim interest in ter decreta philosophiae & praepcepta, nisi quod illa generalia praepcepta sunt, haec specialia? Vtraque res praecipit: sed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet & honesta decreta, hic ex superuacuo monetur. Minime. Nam hic quoque doctus quidem est facere, quae debet, sed haec non satis perspicit. Non enim tantum affectibus impedimur, quo minus probanda faciamus, sed imperitia inueniendi, quid quaeque res exigit. Habemus interdum compositum animum, sed residem & in exercitatum ad inueniendam officiorum uiam, quam admonitio demonstrat. Expelle, inquit, falsas opiniones de bonis & malis: in locum autem earum ueras reponere: & nihil habebit admonitio, quod agat. Ordinatur ista sine dubio ratione animus, sed non ista tantum. Nam quamuis argumentis collectum sit, quae bona, quae mala sint: nihilominus habent praepcepta partes suas: & prudentia, & iustitia officijs constant: officia praepceptis disponuntur. Praeterea ipsum de bonis malisque iudicium confirmatur officiorum executione, ad quam praepcepta perducunt. Vtraque enim inter se consentiunt: nec illa possunt praecedere, ut non haec sequantur, & haec ordinem sequuntur suum. Unde apparet illa praecedere. Infinita, inquit, praepcepta sunt. Falsum est. Nam de maximis ac necessarijs rebus non sunt infinita. Tenuis autem differentias habent, quas exigunt tempora, loca, personae. Sed his quoque dantur praepcepta generalia. Nemo, inquit, praepceptis curat insaniam, ergo nec malitiam quidem. Dissimile est. Nam si insaniam sustuleris, sanitas reddita est. Si falsas opiniones exclusimus, non statim sequitur discretus rerum agendarum: & ut sequatur, tamen admonitio corroborabit rectam de bonis malisque sententiam. Illud quoque falsum est, nihil apud insanos proficere praepcepta. Nam quemadmodum sola non profunt, sic curationem adiuuant. Et denuntiatio, & castigatio insanos coercuit. De illis insanis nunc loquor, quibus mens mota est, non erepta. Leges, inquit, ut faciamus quod oportet, non efficiunt. Et quid aliud sunt, quam minis mixta praepcepta? Primum omnium ob hoc illae non persuadent, quia minantur. At haec non cogunt, sed exorant. Deinde leges à scelere deterrent: praepcepta in officium adhortantur. His adijce, quod leges quoque proficiunt ad bonos mores: utique si non tantum imperant, sed docent. In hac re dissentio à Posidonio. Non probo, quod Platonis legibus adiecta principia sunt. Legem enim breuè esse oportet, quo facilius ab imperitijs teneatur, uelut emissit diuinitus uox sit. Iubeat, non disputer. Nihil uiderit mihi frigidius, nihil ineptius, quam lex cum prologo. Mone, dic quid me uelis fecisse. Non disce, sed pareo. Proficiunt, itaque malis moribus uti uidebis ciuitates uas malis legibus. At non apud omnes proficiunt. Ne philosophia quidem: nec ideo inutilis, & formandis animis inefficax est. Quid autem philosophia, nisi vitae lex est? Sed putemus non proficere leges: non ideo sequitur, ut ne monitiones quidem proficiant. Aut sic & consolationes nega proficere, dissuasionisque, & adhortationes, obiurgationes, & laudationes. Omnia ista monitionum genera sunt, per ista ad perfectum animi statum peruenitur. Nulla res magis animos honesta induit, dubiosque & in prauum inclinantes reuocat ad rectum, quam bonorum uirorum conuersatio. Paulatim enim descendit in pectora: & vim praepceptorum obtinet, frequenter audiri, aspici frequenter. Occursus mehercule ipse sapientium iuuat: & est aliquid, quod ex magno viro uel uacante proficiat. Nec tibi facile dixerim quemadmodum proficit, sicut illud intelligam, profuisse. Minuta quaedam, ut ait Phaedon, antimalia, cum inordent, non sentiantur, adeo tenuis illis & insensibilis in periculum uis est. tumor indicat morsum, & in ipso tumore nullum uulnus apparet. Idem tibi in conuersatione uirorum sapientium eueniet, non deprehendes quemadmodum aut quando tibi proficit, profuisse deprehendes. Quorsum, inquit, hoc pertinet? Aequè praepcepta bona, si saepe tecum sunt, profutura, quam bona exempla. Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum, deorumque simulachra ex vicino cernentibus, & alicuius oraculi opperientibus uocem. Quis autem negauerit, ferri quibusdam praepceptis efficaciter etiam imperitissimos? uelut his breuissimis uocibus, sed multum habentibus ponderis: Nihil nimis.

Auarus animus nullo satiatur lucro.

Ab alio expectes: alteri quod feceris.

Haec cum istu quodam audimus, nec ulli licet dubitare, aut interrogare, Quare? adeo etiam sine ratione ipsa ueritas ducit. Si reuerentia fraenat animos, aut uicia compescit: cur non admonitio idem possit? Si imponit pudorem castigatio: cur admonitio non faciat, etiam si nudis praepceptis uirtus? Illa uero efficacior est, & altius penetrat, quae adiuuat ratione, quod praecipit, quae adijcit, quare quidque faciendum

dum sit, & quis facientem oboedientemque praeceptis fructus expectet. Si imperio proficitur, & admonitione proficitur. Atqui proficitur imperio, ergo & admonitione. In duas partes virtus diuiditur, in contemplationem veri, & actionem. Contemplationem institutio tradit, actionem admonitio. Virtutem & exercet, & offendit recta actio. A duro autem si prodest qui suadet, & qui monet, proderit. Ergo si recta actio virtuti necessaria est, rectas autem actiones admonitio demonstrat, & admonitio necessaria est. Duae res plurimum roboris animo dant, fides veri, & fiducia. Vtramque admonitio facit. Nam & creditur illi, & cum creditum est, magnos animus spiritus concipit, ac fiducia impletur. Ergo admonitio non est superuacua. M. Agrippa, vir ingentis animi, qui solus ex his quos ciuilia bella claros potentesque fecerunt, felix in publicum fuit, dicere solebat, multum se huic debere sententiae: Nam concordia paruae res crescunt, discordia maximae dilabuntur. Hac se aiebat, & fratrem, & amicum optimum factum. Si eiusmodi sententiae familiariter in animum receptae formant eum: cur non haec pars philosophiae quae talibus sententijs constat, idem possit? Pars virtutis disciplina constat, pars exercitatione. Et discas oportet: & quod didicisti, agendo confirmes. Quod si ita est, non tantum scita sapientiae profunt, sed etiam praecepta, quae affectus nostros velut edicto coercent & obligant. Philosophia, inquit, diuiditur in haec, scientiam & habitum animi. Nam illam qui didicit, & facienda ac vitanda percipit, nondum sapiens est, nisi in ea quae didicit, animus eius transfiguratus est. Tertia pars ista praecipitur ex vtroque est, & ex decretis & ex habitu. Itaque superuacua est ad implendam virtutem, cum duo illa sufficiant. Isto ergo modo & consolatio superuacua est, nam haec quoque ex vtroque est: & exhortatio, & suasio, & ipsa argumentatio. Nam & haec ab habitu animi compositi validiq. proficiunt. Sed quamuis ista ex habitu animi veniant, optimus animi habitus & ex his est, & ex illis. Deinde istud quod dicit, iam perfecti viri est, ac summam consecuti felicitatis humanae. Ad hoc autem tarde peruenitur. Interim etiam imperfecto, sed proficienti, demonstranda est in rebus agendis via. Hanc forsitan etiam sine admonitione dabit sibi ipsa sapientia: quae iam eo perduxit animam, ut moueri nequeat, nisi in rectum. Imbecillioribus quidem ingenijs necessarium est aliquem praecire: Hoc vitabis, hoc facies. Praeterea si expectat tempus quo per se sciat, quid optimum factu sit, interim errabit, & errando impediatur, quo minus ad illud perueniat, quo possit se esse contentus. Regi ergo debet, dum incipit posse se regere. Pueri ad praescriptum discant, digiti illorum tenentur, & aliena manu per litterarum simulacra ducuntur. Deinde imitari iubentur proposita, & ad illa reformare chirographum. Sic animus noster dum eruditur ad praescriptum, iuuatur. Haec sunt per quae probatur, hanc philosophiae partem superuacua non esse. Quae ritur deinde, an ad faciendum sapientem sola sufficiat. Huic quaestioni suum diem dabimus. Interim omittis argumentis, nonne apparet nobis esse opus aliquo aduocato, qui contra populi praecepta praecipiat? Nulla ad aures nostras vox impune perferatur. Nocent qui optant, nocent qui execrantur. Nam & horum imprecatio falsos nobis metus inserit, & illorum amor male docet bene optando. Mittit enim nos ad longinqua bona, & incerta & errantia, cum possimus felicitatem domo promere. Non licet, inquam, ire recta via. Trahunt in prauum parentes, trahunt ferui. Nemo errat vni sibi, sed dementia spargit in proximos, accipitque iniuicem. Et ideo in singulis vitia populorum sunt, quia illa populus dedit, dum facit quisque peiorem, factus est. Didicit deteriora, deinde docuit: effectaque est ingens illa nequitia, congesto in vnum, quod cuique pessimum scitur. Sit ergo aliquis custos, & aures subinde percellat; abigatque rumores, & reclamet populis laudantibus. Erras enim, si existimas nobiscum vitia nasci. Superuenerunt, ingesta sunt. Itaque monitionibus crebris, opinionones quae nos circumsonant, compescamus. Nulli nos vitio natura conciliat. Nos illa integros ac liberos genuit. Nihil quidem quod auaritia nostram irritaret, posuit in aperto. Pedibus aurum & argentum subiecit, calcandumque ac premendum dedit, & quicquid est, propter quod calcamur ac premimur. Illa vultus nostros erexit in caelum, & quicquid magnificum mirumque fecerat, videri a suspicientibus voluit: ortus occasusque, & properantis mundi volubilem cursum, interdum terrena aperientem, noctu caelestia: tardos siderum incessus, si compares toti citatissimos, si cogites, quanta spatia nunquam intermissa velocitate circumeant: defectus solis & lunae iniuicem obstantium. Alia deinceps digna miratu, siue per ordinem subeunt, siue subditis causis mota profiliunt, ut nocturni ignium tractus, & sine vlllo ictu sonituque fulgores caeli fatiscunt, columnaeque ac trabes, & varia simulacra flammaram, Haec supra nos natura disponit. Aurum quidem & argentum: & propter ita nunquam pacem agens ferrum, quasi male nobis committerentur, abscondit. Nos in lucem propter quae pugnamus, extulimus. Nos & causas periculorum nostrorum, & instrumenta, disiecto terrarum pondere eruimus. Nos fortunae mala nostra tradidimus: nec erubescimus summa apud nos haberi, quae fuerant ima terrarum. Vis scire quam falsus oculos tuos decipit fulgor? Nihil est istis, quamdiu mersa & inuoluta coeno suo iacent, foedius, nihil obscurius, quid nisi quando per longissimorum cuniculorum tenebras extrahuntur. nihil est illis dum fiunt, & a faece sua separantur, informius. Denique ipsos opifices inuere, per quorum manus sterile terrae genus & informe perpurgetur, videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui ista magis inquinant animos, quam corpora: & in possessore eorum, quam in artifice plus est sordium. Necessarium itaque est adiuueneri, & habere aliquem aduocatum bonae mentis, & que tanto fremitu, tumultuque falsorum veram denique audire vocem. Quae erit illa vox? Ea scilicet quae tibi tantis clamoribus ambitiosis exsurdato, salubria insuffurret verba: quae dicat, Non est quod inuideas istis, quos magnos felicesque populus vocat. Non est quod tibi compositae mentis

mentis habitum & sanitatem planius excutiat. Non est quod tibi tranquillitatis tuae sustulima faciat ille, sub illis fascibus, purpura cultus. Non est quod feliciorum eum iudices, cui subamouetur, quam quem licet semita dicit. Si vis exercere tibi vile, nulli autem graue impetium, submoue vitia. Multi inueniuntur, qui ignem inferant vrbibus, qui inexpugnabilia saeculis, & per aliquot aetates tuta prosterant, qui aequum arcibus aggetem attollant, & muros in miram altitudinem adductos arcebus ac machinis quallent: multi sunt, qui ante se agant agmina, & tergis hostium graues insistent, & ad mare magnum perfusi caede gentium veniant: sed hi quoque, ut vincerent hostem, cupiditate victi sunt. Nemo illis venientibus restitit, sed nec ipsi ambiuioni, crudelitique restiterant. Tunc cum agere visi sunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena deuastandi, & ad ignota mutabatur. An tu putas sanum, qui a Graeciae primis cladibus, in qua eruditus est, incipit, qui quod cuique optimum est, eripuit? Lacedaemona seruire iubet. Athenas tacere. Non contentus tot civitatum strage quas aut vicerat Philippus, aut emerat, & alias alio loco projicit, & toto orbe arma circumfert: nec subsistit vnquam lasa crudelitas, immanium ferarum modo, quae plus quam exigit fames, mordent. Iam in vnum regnum multa regna coniecit. Iam Graeci Persaeque eundem timent, iam etiam a Dario liberae nationes iugum accipiunt, ire tamen vult ultra Oceanum solemque: indignatur ab Herculis Libetricae vestigijs victoriam exsternere. Ipsi naturae vim parat. Non ille ire vult, sed non potest stare: non aliter, quam in praecipit dicit pondera, quibus eundi finis est, iacuisse. Ne Cn. quidem Pompeio externa inire bella aut domestica, virtus aut ratio suadebat: sed in sanus amor magnitudinis falsae, modo in Hispaniam & Sertoriana arma, modo ad cogendos piratas ac maria pacanda vadebat. Haec praeterebantur causae ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam, quid in Septentrionem, quid in Mithridatem & Armeniam, & omnes Asiae angulos traxit? Infinita scilicet cupido crescendi: cum sibi vni parum magnus videretur. Quid C. Caesarem in sua fata pariter ac publica immisit? gloria & ambitio, & nullus supra ceteros eminenti modus. Vnum ante se ferre non potuit, cum res, supra se duos ferret. Quid tu C. Mariam semel consulum (vnum enim consulatum accepit, ceteros rapuit) cum Theuonicos Cimbroque concideret, cum Iugurtham per Africae deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse, virtutis in finem? Marius exercitum, Marius ducebat ambitio. Ibi cum omnia concuerent, concutiebantur turbinum more, qui rapta conuolunt, sed ipsi ante voluuntur, & ob haec maiore impetu incurruunt, quia nullum illis sui fraenum est. Ideoque cum multis fuerant mali, persisteram illam vim, qua plerisque nocuerunt, ipsi quoque sentunt. Non est quod credas quenquam fieri aliena infelicitate felicem. Omnia ista exempla, quae oculis atque auribus nostris ingeruntur, retexenda sunt, & plenum malis sermonibus pectus exhauriendum. Inducenda est in occupatum locum virtus, quae mendacia contra verum placentiae exstirpet, quae nos a populo, cui nimis credimus, separet, ac sinceris opinionibus reddat. Haec est enim sapientia, in naturam conuerti, & eo restitui, vnde publicus error expulerit. Magna pars sanitatis est, hortatores infaniae reliquisse, & ex isto coetu iniuicem noxio procul abijisse. Hoc vt esse verum scias, aspice, quanto aliter vnusquisque et populo viuat, aliter sibi. Non est per se magistra solitudo innocentiae, nec frugalitatem docent rura: sed vbi testis ac spectator abscessit, vitia subsidunt, quorum monstrari & conspici, fructus est. Quis eam quam nulli ostenderet, induit purpuram? Quis posuit secretam in auro dapem? Quis sub alicuius rusticae arboris proiectus umbram, luxuriae suae pompam solus explicuit? Nemo oculis suis lautus est, ne paucorum quidem & familiarium sed apparatus vitiorum suorum pro modo turbae spectantis expandit. Itaque irritamentum est omnium in quae infanimus, admirator & conscius. Ne concupiscamus efficies, si ne ostendamus effeceris. Ambitio, & luxuria, & impotentia scaenam desiderant. Sanabis ista, si absconderis. Itaque si in medio vrbium fremitu collocati sumus, stet ad latus monitor, & contra laudatores ingentium patrimoniorum laudet paruo diuitem, & vsu opes metientem. Contra illos qui gratiam ac potentiam attollunt, otium ipse suscipiat traditum litteris, & animu ab externis ad sua reuertum. Ostendat ex constitutione vulgi beatos, in isto inuidioso fastigio suo trementes & attonitos, longeque aliam de se opinionem habentes, quam ab alijs habetur. Nam quae alijs videntur excelsa, ipsis praerupta sunt. Itaque exanimantur, & trepidant, quoties despexerunt in illud magnitudinis suae praecipit. Cogitant enim varios casus, & in sublimi maxime lubricos: tunc appetita formidant, & quae & illos graues alijs reddit, grauior ipsis felicitas incumbit. Tunc laudant otium lenae & sui iuris. odio est fulgor, & fuga iam a rebus adhuc stantibus quaeritur: tunc demum videas philosophantes metu, & aegrae fortunae sana consilia. Nam quasi ista inter se contraria sint, bona fortuna, & mens bona, ita melius in malis sapimus. secunda rectum auferunt.

Epistola XCV.

Petis a me, vt id quod in diem suum dixeram debere referri, repraesentem & scribam tibi, an haec pars philosophiae, quam Graeci *μαρτυρικὴν* vocant, nos praecipitiam dicimus, satis sit ad consummandam sapientiam. Scio te in bonam partem accepturum, si negauero. Eo magis promitto, & verbum publicum perire non patior. Postea noli rogare quod impetrare noluieris. Interdum enim obnixi petimus id quod recusarem, si quis offerret. Haec siue leuitas est, siue vernilitas, punienda est promittendi facilitate. Multa videri volumus velle, sed nolumus. Recitator historiam ingentem attulit, minussime scriptam, arctissime plicatam, & magna parte perlecta: De sanam, inquit, si vultis. Acclamatur, Recita, recita,

recta, ab his qui illum obmutescere illico cupiunt. Saepe aliud volumus, aliud optamus: & verum ne dijs quidem dicimus, sed dii aut non exaudiunt, aut miserentur. Ego me, omnia misericordia, vindicabo, & tibi ingentem epistolam impingam: quam tu si inuitus leges, dicito: Ego mihi hoc contraxi. teque inter illos numera, quos vxor magno ducta ambitu torquet: inter illos, quos diuitiae per summum acquirunt sudorem, male habent: inter illos, quos honores, nulla non arte atque opera petiti discruciant, & ceteros malorum suorum compotes. Sed ut, omisso principio, rem ipsam aggrediar: Beata, inquit, vita constat ex actionibus rectis: ad actiones rectas praecepta perducunt. Ergo ad beatam vitam praecepta sufficiunt. Non tamen semper ad actiones rectas praecepta perducunt, sed cum obsequens ingenium est. Aliquando frustra admouentur, si animum opiniones obsident pravae. Deinde etiam si recte faciunt, nesciunt facere se recte. Non potest enim quisquam nisi ab initio formatus, & tota ratione compositus, omnes exsequi numeros, ut sciat quando oporteat, & in quantum, & cum quo, & quemadmodum. Quare non potest toto animo ad honesta conari, ne constanter quidem, aut libenter, sed respiciet, sed haesitabit. Si honesta, inquit, actio ex praeceptis venit, ad beatam vitam praecepta abunde sunt. Atqui est illud, ergo & hoc. His respondemus, Actiones honestas ex decretis fieri, non tantum praeceptis. Si aliae, inquit, artes contentae sunt praeceptis, contenta erit & sapientia. Nam & haec ars vitae est. Atqui gubernatorem facit ille qui praecipit, sic moue gubernaculum, sic vela submitte, sic secundo vento utere, sic aduerso resiste, sic dubium communemque tibi vindica. Alios quoque artifices praecepta confirmant. Ergo non hoc idem poterunt artifices viuendi? Omnes istae artes circa instrumenta vitae occupatae sunt, non circa totam vitam. Itaque multa illas inhibent extrinsecus, & impediunt, spes, cupiditas, timor. At haec quae artem vitae professa est, nulla re, quo minus se exerceat, vetari potest. Discutit enim impedimenta, & tractat obstantia. Vis scire quam dissimilis sit harum artium condicio, & huius? In illis excusatus est voluntate peccare, quam casu: in hac maxima culpa est, sponte delinquere. Quod dico, tale est. Grammaticus non erubescit soloecismum, si sciens facit: erubescit, si nesciens. Medicus si deficere aegrum non intelligit, quantum ad artem magis peccat, quam si se intelligere dissimulat. At in hac arte viuendi, turpius volentium culpa est. Adijce nunc, quod artes quoque praeceptaque, immo ex omnibus liberalissimae, habent decreta sua, non tantum praecepta, sicut medicina. Itaque alia est Hippocratis secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis. Praeterea nulla ars contemplatiua sine decretis suis est, quae Graeci vocant *συνετα*: nobis vel decreta licet appellare: vel scita, vel placita, quae in geometria & in astronomia inuenies. Philosophia autem & contemplatiua est, & actiua: spectat, simulque agit. Eritas enim, si illam putas tantum terrestres operas promittere: altius spirat. Totum, inquit, mundum scrutator, nec me intra contubernium mortale contineo, suadere vobis, ac dissuadere contenta. Magna me vocant, supraque vos posita.

*Nam tibi de summa caeli ratione deumque
Differere incipiam, & rerum primordia pandam,
Vnde omnis natura creet res, auget, aliatque,
Quoque eadem rursus natura perempta resoluat.*

vt ait Lucretius. Sequitur ergo, vt cum contemplatiua sit, habeat decreta sua. Quid, quod facienda quoque nemo rite obibat, nisi is, cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exsequi possit? Quos non seruabit, qui mera, praecepta acceperit. Imbecilla sunt per se, & vt ita dicam, sine radice, quae partibus dantur. Decreta sunt quae muniant, quae securitatem nostram, tranquillitatemque tueantur, quae totam vitam, totamque rerum naturam simul contineant. Hoc interest inter decreta philosophiae & praecepta, quod inter elementa & membra. Haec ex illis dependent: illa & horum causae sunt & omnium. Antiqua, inquit, sapientia nihil aliud quam facienda & vitanda praecepit. Et tunc longe meliores erant viri. Postquam docti prodierunt, boni defuerunt. Simplex enim illa & aperta virtus in obsecram & solertem scientiam versa est, docemurque disputare, non viuere. Fuit sine dubio, vt dicitis, verus illa sapientia, cum maxime nascens rudis, non minus quam ceterae artes, quarum in processu subtilitas creuit. Sed ne opus quidem adhuc erat remedijs diligentibus. Nondum in tantum nequitia surrexerat, nec tam late se sparserat. Poterant vitijs simplicibus obstare remedia simplicia. Nunc necesse est tanto operosiora esse munimenta, quanto valentiora sunt quibus petimur. Medicina quondam paucarum fuit scientia herbarum, quibus sisteretur fluens sanguis, vulnera coirent paulatim. Deinde in hanc peruenit tam multiplicem varietatem. Nec est mirum, tunc illam minus negotij habuisse, firmis adhuc, solidisque corporibus, & facili cibo, nec per artem, voluptatemque corrupto. Qui postquam coepit, non ad tollendam, sed ad irritandam famem quaeri, & inuentae sunt mille conditurae, quibus auiditas excitaretur: quae desiderantibus, alimenta erant, onera sunt plenis. Inde pallor, & neruorum vino madentium tremor, & miserabilior ex cruditatibus quam ex fame macies, inde incerti labantium pedes, & semper qualis in ipsa ebrietate titubatio. Inde in totam cutem humor admissus, distensusque venter, dum male assuecit plus capere, quam poterat. Inde suffusio luridae bilis, & decolor vultus, tabesque in se putrescentium, & retorti digiti articulis obrigescentibus, neruorum sine sensu iacentium torpor, aut palpitatio sine intermissione vibrantium. Quid capitis vertigines dicam? Quid oculorum auriumque tormenta, & cerebri aestuantis verminationes, & omnia per quae exoneramur, internis vlceribus affecta? Innumerabilia praeterea febrium genera, aliarum impetu subeuntium, aliarum tenui peste repentium,

aliarum

aliarum cum horrore & multa membrorum quassatione venientium? Quid alios referam innumera-biles morbos, supplicia luxuriae? Immunes erant ab istis malis, qui nondum se delicijs soluerant, qui sibi imperabant, sibi ministrabant. Corpora opere ac vero labore durabant, aut cursu defatigati, aut venatu, aut tellure versata, excipiebant illos cibos, qui nisi esurientibus placere non poterat. Itaque nihil opus erat tam magna medicorum suppellex, nec tot ferramentis atque pyxidibus. Simplex erat ex simplici causa valetudo, multos morbos multa fercula fecerunt. Vide quantum rerum per vnam gulam transitarum permisceat luxuria, terrarum marisque vastatrix. Necesse est itaque inter se tam diuersa diffideant, & hausta male digerantur, alijs alio nitentibus. Nec mirum, quod inconstans variisque ex discordi cibo morbus est. & illa ex contrarijs naturae partibus in eundem compulsa redundant. Inde tam nullo aegrotamus genere, quam viuimus. Maximus ille medicorum, & huius scientiae conditor, feminis nec capillos desuere dixit, nec pedes laborare. Atqui haec iam & capillis destituntur, & pedibus aegrae sunt. Non mutata feminarum natura, sed vita est. Nam cum virorum licentiam aequauerint, corporum quoque uirilium uicia aequauerunt. Non minus peruigilant, non minus potant, & oleo & mero viros prouocant. Aequae inuitis ingesta uisceribus per os reddunt, & vinum omne vomitu remetiuntur: aequae niuem rodunt, solatium stomachi aestuantis. Libidine uero, nec maribus quidem cedunt, pati natae. Dijs illas deaeque male perdant: adeo peruersum comentae genus impudicitiae, viros inuenit. Quid ergo mirandum est, maximum medicorum ac naturae peritissimum, in mendacio prehendi, cum tot feminae podagricaе caluaeque sint? Beneficium sexus sui, vitijs perdiderunt: & quia feminam exuerunt, damnatae sunt morbis uirilibus. Antiqui medici nesciebant dare cibum saepius, & uino fulcire uenas cadentes: nesciebant saniam emittere, & diuinam aegrotationem balneo sudoribusque laxare: nesciebant crurum vinculo, brachiorumque, latentem vim, & in medio sedentem, ad extremam reuocare. Non erat necesse circumspicere multa auxiliorum genera, cum essent periculorum paucissima. Nunc uero quam longe processerunt mala valetudinis? Has uisuras uoluptatum pendimus, ultra modum fasque concupitarum. Innumerabiles esse morbos miraris? coquos numera. Cessat omne studium: & liberalia professi, sine ulla frequentia, desertis angulis praesident. In rhetorum ac philosophorum scholis solitudo est. At quam celebres culinae sunt, quanta nepotum focos iuuentum premit? Transeo puerorum infelicium greges: quos post transacta conuiuia, aliae cubiculi contumeliae expectant. Transeo agmina exoletorum, per nationes coloresque descripta, vt eadem omnibus leuitas sit, eadem primae mensura lanuginis, eadem species capillorum, ne quis cui rector est coma, crispulis miscatur. Transeo pistorum turbam, transeo ministratorum, per quos signo dato ad inferendam coenam discurretur. Dijs boni, quantum hominum unus uenter exercet. Quid tu illos boletos, uoluptarium uenenum, nihil occulti operis iudicas facere, etiam si praesentanei non furant? Quid tu illam aesti, uam niuem non putas callum iecinoribus obducere? Quid illa ostrea, inertissimam carnem, coeno saginata, nihil existimas limosae grauitatis inferre? Quid illud Sociorum garum, pretiosam malorum piscium saniam, non credis urere falsa tabe praecordia? Quid illa purulenta, & quae tantum non ab ipso igne in os transferuntur, iudicas sine noxa, in ipsis uisceribus extingui? Quam foedi atque pestilentes ructus sunt, quantum fastidium sui, exhalantibus crapulam ueterem. Scias putrescere sumpta, non concoqui. Memini fuisse quondam Aesopi nobilem patinam, in quam quicquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnum suum popina congesserat: ueneriae spondylique, & ostrea catenus circumcisit, qua eduntur, interuenienti b. distinguebantur echinis, torti, distracti sine vllis ossibus nulli constrauerant. Piget esse singula, coguntur in vnum sapor. In coena sit, quod fieri debet saturo in ventre. Expecto iam vt manducata ponantur. Quantulo autem hoc minus est, testas excerpte atque ossa, & dentium opera coquum fungi? Graue est luxuriari per singula. omnia semel & in eundem saporem versa ponantur. Quare ego ad vnam rem manum porrigam? Plura ueniant simul. Multorum ferculorum ornamenta coeant & cohaereant. Sciant protinus hi, qui iactationem ex istis peti & gloriam aiebant, non ostendi ista, sed conscientiae dari. Pariter sint, quae disponi solent, iure vno perfusa. Nihil inter sit, ostrea echinis, spondyli perturbati nullis concoctique ponantur. Non esset confusior uomentium cibis. Quomodo ista perplexa sunt, sic ex istis non singulares morbi nascuntur, sed inexplicabiles, diuersi si, multiformes: aduersus quos & medicina armare se coepit multis generibus, multis obseruationibus. Idem de philosophia dico. Fuit aliquando simplicior inter minora peccantes, & leui quoque cura medicabiles. Aduersum tantam morum euersionem, omnia conanda. Et vnam sic denique lues ista vincere tur: Non priuatim solum, sed publice furimus. Homicidia comescimus, & singulas caedes. Quid bella, & occidarum gentium gloriosum scelus? Non auaritia, non crudelitas modum nouit: & ista quamdiu furit & a singulis fiunt, minus noxia, minusque monstrosa sunt. Ex senatusconsultis plebique sceleris exercetur, & publice iubentur, uerita priuatim. Quae clam commissa capite luerent, eadem quia palam fecere laudamus. Non pudet homines, mitissimum genus, gaudere sanguine alterno, bella gerere, gerendaque liberis tradere: cum inter se etiam muris ac feris pax sit? Aduersus tam potentem explicitumque late furorem, operosior philosophia facta est, & tantum sibi virium sumptis, quantum his, aduersus quae parabatur, accesserat. Expeditum erat, obiurgare indulgentes mero, & petentes delicatorem cibum. non erat animus ad frugalitatem magna vi reducendus, a quo paululum discesserat.

Nunc

Nunc manibus rapidis opus est, nunc arte magistra.

Voluptas ab omni parte quaeritur. Nullum intra se manet vitium. In auaritiam praeceps luxuria est. honestatis obliuio inuasi. Nihil turpe est, cuius placet pretium. Homo, sacra res, homo iam per lusum & iocum occiditur: & quem erudiri ad inferenda accipiendaque vulnera nefas erat, is iam nudus inermisque producitur: fatiisque spectaculi in homine mors est. In hac ergo morum peruersitate, desideratur solito vehementius aliquid, quod mala inueterata discutiat. Decretis agendum est, ut reuella tur penitus falsorum recepta persuasio. His si adiunxerimus praecepta, consolationes, adhortationes, poterunt valere. per se inefficaces sunt. Si volumus soluere obligatos, & malis quibus iam tenentur, auellere, discat quid malum, quid bonum sit. Sciant omnia praeter virtutem mutare nomen, modo mala fieri, modo bona. Quemadmodum primum militiae vinculum est religio, & signorum amor, & deserendi nefas: tunc deinde facile cetera exiguntur mandanturque ad iusturandum adactis: ita in his quos velis ab beatam vitam perducere, prima fundamenta iacienda sunt, & insinuanda virtus. Huius opinio superstitio teneatur: hanc ament: cum hac viuere velint, sine hac nolint. Quid ergo? Non quidam sine institutione subtili euaserunt probi, magnosque profectus affectu sunt, dum nudis tantum praeceptis obsequuntur? Fateor: sed felix ingenium illis fuit, & salutaria in transitu rapuit. Nam ut dij immortales nullam didicere virtutem, cum omni editi, & pars naturae eorum est, esse bonos: ita quidam ex hominibus egregiam sortiti indolem, in ea quae tradi solent, perueniunt sine longo magisterio: & honesta com plexi sunt, cum primum audierunt. Vnde ista tam rapacia virtutis ingenia, vel ex se ferilia? At illis aut hebetibus & obtusis, aut mala consuetudine oblectis diu, rubigo animorum effricanda est. Ceterum ut illos in bonum pronos, citius educit ad summa, & hos imbecilliores adiuuabit, malisque opinionibus extrahet, qui illis philosophiae placita tradiderit: quae quam sint necessaria, licet videas. Quaedam insident nobis, quae nos ad alia pigros, ad alia temerarios faciunt. Nec haec audacia reprimi potest, nec illa inertia suscitari, nisi causae eorum eximantur, falsa admiratio, falsa formido. Haec nos quandiu possident, dicas licet: Hoc patri praestare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hospitibus: tentantem auaritia retinebit. Sciet pro patria pugnandum esse: dissuadet timor. Sciet pro amicis desudandum esse, ad extremum usque sudorem: sed deliciae verabunt. Sciet in uxorem grauisimum esse genus iniuriae, habere pellicem: sed illum libido in contraria impinget. Nihil ergo proderit dare praecepta, nisi prius amoueris obstantia praeceptis: non magis quam proderit arma in conspectu poluisse, propiusque admouisse, nisi vtrius manus expediuntur. Ut ad praecepta quae damus, possit animus ire, soluendus est. Putemus aliquem facere quod oportet. non faciet assidue, non faciet aequaliter: nescit enim quare faciat. Aliqua vel casu vel exercitatione exhibunt recta: sed non erit in manu regula, ad quam exigantur: cui credat recta esse quae fecit. Non promittet se talem in perpetuum, qui casu bonus est. Deinde praestabunt tibi fortasse praecepta, ut quod oportet facias: non praestabunt, ut quemadmodum oportet: & si hoc non praestant, ad virtutem non perducant. Faciet quod oportet monitus. concedo. Sed id parum est: quoniam quidem non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat. Quid est coena sumptuosa flagitiosus, & equestris censum consumens? Quid tam dignum censoria nota, si quis, ut isti ganeones loquuntur, sibi haec & genio suo praestet? & tricies tamen HS adijciales coenae frugalissimis viris constringunt. Eadem res si gulae datur, turpis est: si honori, reprehensionem effugit. Non enim luxuria, sed impensa solemnitas est. Mullum ingentis formae (quare autem non pondus adijcio, & aliorum gulam irrito: quatuor pondo & ad selibram fuisse aiebant) Tiberius Caesar nullum sibi, cum in macellum deferri & venire iussisset: Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octavius. Ultra spem illi coniectura processit. Licitati sunt. Vicit Octavius: & ingentem consecutus est inter suos gloriam, cum quinque millibus HS emisset piscem, quae Caesar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octauio fuit turpe, non illi qui emerat, ut Tiberio mitteret. quamquam illum quoque reprehenderim. Admiratus est rem, qua putauit Caesarem dignum. Amico aegro aliquis affidet. probamus. At hoc si hereditatis causa facit. Vultur est, cadaver expectat. Eadem & turpia sunt, & honesta. Refert, quare, aut quemadmodum fiant. Omnia autem honeste fient, si honesto nos addixerimus, idque vnum in rebus humanis bonum iudicauerimus, quaeque ex eo sunt: cetera in diem bona sunt. Ergo infigi debet persuasio ad totam pertinens vitam. Hoc est quod decretum voco. Qualis haec persuasio fuerit, talia erunt quae agentur, quae cogitabuntur. Qualia autem haec fuerint, talis vita erit. In particulas suauissime, totum ordinati parum est. M. Brutus in eo libro, quem *πὲρ τῶν ἀνθρώπων* inscripsit, dat multa praecepta & parentibus & liberis & fratribus. haec nemo faciet quemadmodum debet, nisi habuerit quo referat. Proponamus oportet finem summi boni, ad quem nitamur, ad quem omne factum nostrum dictumque respiciat, veluti nauigantibus ad aliquod sidus dirigendus est cursus. Vita sine proposito uaga est. Quod si utique proponendum est, incipiunt necessaria esse decreta. Illud, puto, concedes, nihil esse turpius dubio, & incerto ac timido, pedem modo referente, modo producente. Hoc in omnibus rebus accidet nobis: nisi eximantur quae reprehendunt animos ac detinent, & conari totos vetant. Quomodo sint dij colendi, solet praecipere. Accendere aliquem lucernam sabbathis prohibeamus: quoniam nec lumine dij egent, & ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus salutationibus matutinis fungi, & foribus assidere templorum. humana ambitio istis officijs capitur. Deum colit, qui nouit. Vetemus lintea & strigiles Ioui ferre, & speculum tenere Iunoni. Non quaerit ministris

Deus.

Deus. Quid nisi ipse humano generi ministrat. Vbiq; & omnibus praesto est. Audiat licet, quemadmodum se gerere in sacrificijs debeat, quam procul reilire à molestis superstitionibus. nuquam satis profectum erit, nisi qualem debet Deum, mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem. beneficia gratis dantem. Quae causa est dijs benefaciendi? natura. Errat, si quis putat illos nocere velle. Non possunt. nec accipere iniuriam queunt, nec facere. Laedere etenim laedique coniunctum est. Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos periculo exemit, nec periculosos quidem fecit. Primus est deorum cultus, deos credere. Deinde, reddere illis maiestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla maiestas est. Scire, illos esse qui praesident mundo, qui vniuersa ut sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiosi singulorum. Hi nec dant malum, nec habent. Ceterum castigant quosdam, & coercent, & irrogant poenas, & aliquando specie mali puniunt. Vis deos propitiare?onus esto. Satis illos coluit, quisquis imitatus est. Ecce altera quaestio, quomodo hominibus sit vtendum. Quid agimus? quae damus praecepta? Ut parcatur sanguini humano? Quantulum est ei non nocere, cui debeas prodelle? Magna scilicet laus est, si homo manuetus homini est. Praecipimus ut naufrago manum porrigat, erranti ut viam monstret, cum esuriente panem suum diuidat? Quando omnia quae praestanda sunt ac vitanda, dicam, cum possim breuiter, hanc formulam humani officij tradere? Omne hoc quod videtis, quo diuina atque humana conclusa sunt, vnum est. membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem & in eadem gigneret. Haec nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit. Illa aequum iustumque composuit. Ex illius constitutione miserius est nocere, quam laedi. Ex illius imperio paratae sunt iuuantis manus. Iste versus & in pectore & in ore sit:

Homo sum, humani nihil à me alienum puto.

Habeamus in commune, quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est, quae caesura, nisi innicem obtarent, hoc ipso sustinetur. Post deos hominesque, dispiciamus quomodo rebus sit vtendum. In superuacuum praecepta iactauimus, nisi illud praecesserit. qualem de quaere habere debeamus opinionem, de paupertate, de diuitijs, de gloria, de ignominia, de patria, de exilio. Aestimemus tinguula, fama remota: & quaeramus quid sint. non quid vocentur. Ad virtutes trahamus. praecipiet aliquis, ut prudentiam magni aestimemus ut fortitudinem complectamur: temperantiam amemus: iustitiam, si fieri potest, propius etiam quam ceteras nobis applicemus. Sed nihil agetur, si ignoramus, quid sit virtus: vna sit, an plures: separatae, an annexae, an qui vnam habet, & ceteras habeat: quomodo inter se differant. Non est necesse fabro de fabrica quaerere, quod eius initium, quis vltus sit, non magis quam pantomimo de arte saltandi. Omnes istae artes se sciunt: nihil deest. Non enim ad totam pertinent vitam. Virtus & aliorum scientia est, & sur: discendum de ipsa est, ut ipsa voluntas discatur. Actio recta non erit, nisi recta fuerit voluntas. Ab hac enim est actio. Rursus voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit. Ab hoc enim est voluntas. Habitus porro animi non erit in optimo, nisi totius vitae leges perciperit, & quid de quoque iudicandum sit, exegerit, nisi res ad veram redegerit. Non contingit tranquillum, nisi immutabile certumque iudicium adeptis. Ceteri decidunt subinde, & reponuntur, & inter omnia appetitaque alteris fluctuantur. Causa huius iactationis est, quod nihil liquet incertissimo regimine videntibus, fama. Si vis eadem semper velle, vera oportet velis. Ad verum sine decretis non peruenitur: continet vitam. Bona & mala, honesta & turpia, iusta & iniusta, pia & impia, virtutes vsusque virtutum, rerum commodarum possessio, existimatio ac dignitas, valetudo, vires, forma, sagacitas sensuum, haec omnia aestimantorem desiderant, quantum quidque in censum deferendum sit. Falleris enim, & plures quaedam quam sunt, putas: adeoque falleris, ut quae maxima inter vos habentur, diuitiae, gratia, potentia, festiatio nummo aestimanda sint. Hoc nescis, nisi constitutionem ipsam, qua ista inter se aestimantur, inspexeris. Quemadmodum folia virere per se non possunt. ramum desiderant, cui inhaereant, ex quo trahant succum: sic ista praecepta si sola sunt, marcent: infigi volunt. Praeterea non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipso confirmari illa quo tolluntur. Quid enim dicunt? praeceptis satis vitam explicari, superflua esse decreta sapientiae, id est, dogmata. Atqui hoc ipsum quod dicunt, decretum est, tam hercule, quam si nunc ego dicerem recedendum esse à praeceptis, & in haec sola studium conferendum: hoc ipso quo negarem curanda esse praecepta, praeciperem. Quaedam ad monitionem philosophiae desiderant, quaedam probationem: & quidem multa ita inuoluta sunt, vix summa diligentia ac summa subtilitate aperiuntur. Si probationes necessariae sunt, & decreta, quae veritatem argumentis colligunt. Quaedam aperta sunt, quaedam obscura. Aperta, quae sensu comprehenduntur: obscura, quae extra haec sunt. Ratio autem non impletur manifestis. Maior eius pars pulchriorque in occultis est. Occulta probationem exigunt. probatio non sine decretis est. necessaria ergo decreta sunt. Quae res communem sensum facit, eadem perfectum, certarum rerum persuasio, sine qua omnia in animo natant. Necessaria ergo sunt decreta, quae dant animis inflexibile iudicium. Denique cum monemus aliquem, ut amicum eodem habeat loco quo se, ut ex inimico cogitet posse fieri amicum, in illo amorem incitet, in hoc moderetur odium, adijcimus iustum & honestum. Iustum autem honestumque decretorum nostro continet ratio. Ergo haec necessaria est, sine qua nec illa sunt. Sed vtraque iungamus. Namque & sine radice iuuitiles rami sunt, & ipsae radices his quae genere adiuuantur. Quantum vtilitatis manus habeat. nescire nulli licet. aperte iuuat. Cor, illud quo manus viuunt, ex quo impetu sumunt, quo mouentur, latet. Idem dicere de praeceptis possum, aperta sunt: decreta vero sapientiae in abdito. Sicut sanctiora sacro-

ra sacrorū tantum initiati sciunt, ita in philosophia, arcana illa admittis receptisque in sacra ostenduntur. At praecepta, & alia huiusmodi, profanis quoque nota sunt. Posidonius non tantum praeceptionē (nihil enim nos hoc verbo uti prohibet) sed etiam suasionem, & consolationem, & exhortationem necessariam iudicat. His adijcit causarum inquisitionem, quam cur aetiologian dicere, non audeamus, cum Grammatici, custodes Latini sermonis, suo iure ita appellent, non video. Ait vtilem futuram esse descriptionem cuiusque virtutis. Hanc Posidonius aetiologian vocat: quidam *χαρκτηρισμῶν* appellant, signa cuiusque virtutis & vitij ac notas reddentem, quibus inter se similia discriminantur. Haec res eandem vim habet, quam praecipere. Nam qui praecipit, dicit: Illa facies, si voles temperans esse. Qui describit, ait, Temperans est, qui facit illa, qui illis abstinet. Quaeris, quid intersit? Alter praecepta virtutis dat, alter exemplar. Descriptiones has, & (ut publicanorum utar verbo) *ειρηνησμοῦς*, ex vfu esse confiteor. Proponamus laudanda: inuenietur imitator. Putas vile tibi dari argumenta, per quae intelligas nobilem equum, ne fallaris empturus, ne operam perdas in ignauo. Quanto hoc vilius est, excellentis animi notas nosse, quas ex alio in se tranferre permittitur?

*Contiuuo pecoris generosi pullus in aruis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus mire viam, & fluuios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponto.
Nec vanos horret strepitus: illi ardua ceruix,
Argutumque caput, breuis aluus, obesaque terga:
Luxuriatque toris animosum pectus.
--- tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit, micat auribus, & fremit artus,
Collectumque premens voluit sub naribus ignem.*

Dum aliud agit Virgilius noster, describit virum fortem. Ego, certe non aliam imaginem magno viro dederim, si mihi Cato exprimentus inter fragores bellorum ciuiliū impavidus, & primus incessens admotos iam exercitus alpibus, ciuilique se bello ferens obuium, non alium illi assignauerim vultum, non alium habitū: alius certe nemo ingredi pouit, quā qui simul contra Caesarem Pompeiumq. se sustulit, & alijs Caesarianas opes, alijs Pompeianas fontibus, vtrumque prouocauit, ostenditq. aliquas esse reip. partes. Nā parū est in Catone dicere: Nec vanos horret strepitus. Quid ni, cū veros vicinosque nō horreat? Cum contra decē legiones & Gallica auxilia, & mixta barbarica arma ciuilibus, vocē liberā mittat, & Remp. hortetur, ne pro libertate decidat, sed omnia experiat, honestus in seruitutem castura, quā itura? Quantum in illo vigoris ac spiritus, quā in publica trepidatione fiducia est: Scit se vnū esse, de cuius statu nō agatur: nō quaerit, an liber Cato, sed an inter liberos sit. Inde periculorū gladiorumq. contemptus. Liber admirantem inuictā constantiam viri, inter publicas ruinas non labantis, dicere: Luxuriatque toris animosum pectus. Proderit non tantum quales esse soleant boni viri, dicere, formamque eorum & lineamenta deducere, sed quales fuerint, narrare, & exponere Catonis illud vltimum ac fortissimum vulnus, per quod liber amisit animam: Laelij sapientiam, & cum suo Scipione concordiam: alterius Catonis domi forisque egregia facta: Tuberonis ligneos lectulos, cum in publicum sternerentur, haedinasque pro stragulis pelles, & ante ipsius Louis cellam proposita conuictis uas fictilia. quid aliud est, paupertatem in Capitolio consecrare? Vt nullum aliud factum eius habeam, quo illum Catonibus inferam, hoc parum credimus? Censura fuit illa, non coena. O quā ignorant homines cupidi gloriae, quid illa sit, aut quemadmodum petenda. Illo die populus Romanus multorū supellectilem spectauit, unius miratus est. Omnium illorum aurum argentumque fractum est, & millies constat. At omnibus saeculis Tuberonis fictilia durabunt.

Epistola XCVI.

T Amen tu indignaris aliquid, aut queris: & non intelligis, nihil esse in istis mali, nisi hoc unum, quod indignaris & queris? Si me interrogas, nihil puto uiro miserum, nisi aliquid esse in rerum natura puter miserum. Non feram me, quo die aliquid ferre non potero. Male ualeo? pars fati est. Familia decubuit? foenus offendit? domus crepuit? Damna, uulnera, labores, metus incurrerunt? Solet fieri, hoc parum est, debuit fieri, decernuntur ista, non accidunt. Si quid credis mihi, intimos affectus meos tibi cum maxime detego: in omnibus quae aduersa uidentur & dura, sic formatus sum. Non pareo Deo, sed assentior: ex animo illum, non quia necesse est, sequor. Nihil unquam mihi incidet, quod tristis excipiam, quod malo vultu: nullum tributum inuitus conferam. Omnia autem ad quae gemimus, quae expauescimus, tributa uitae sunt. Horum, mi Lucili, nec speraueris immunitatem, nec petieris. Vesicae te dolor inquietauit. Epulae fuerunt parum dulces, detrimenta continua: propius accedā, de capite timuisti. Quid tu nesciebas haec te optare, cum optares senectutem? Omnia ista in longa uita sunt, quomodo in longa uia & puluis & lutum & pluuia. Sed uolebam uiuere, carere tamen incommodis omnibus. Tā effeminata uox uirum dedecet. Videris quemadmodum hoc uotum meum excipias. Ego illud, magno animo, non tantum bono facio. Neque dii, neque deae faciunt, ut te fortuna in delicijs habeat. Ipse te interroga, si quis potestatem tibi Deus faciat, utrum uelis uiuere in macello, an in castris. Atqui uiuere, mi Lucili, militare est. Itaque hi qui iactantur, & per operosa atque ardua sursum atque deorsum eunt,

& expe-

& expeditiones periculosissimas obeunt, fortes viri sunt, primoresque castrorū. Isti quos publica quies, alijs laborantibus molliter habet, Turdilli sunt, tui contumeliae causa.

Epistola XCVII.

E Rras, mi Lucili, si existimas nostri saeculi esse vitium, luxuriam & negligentiam boni moris, & alia quae obijcit suis quisque temporibus. Hominum sunt ista, non temporum. Nulla aetas vacauit à culpa. Et si aestimare licentiam cuiusque saeculi incipias, pudet dicere: Nunquā apertius quā coram Catone peccatum est. Credat aliquis pecuniam esse versatam in eo iudicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulterium, quod cum Caesaris vxore in aperto commiserat, violatis religionibus sacrificij, quod pro populo fieri dicitur, sic submotis extra conspectum omnibus uiris, ut picturae quoque masculorū animalium contegantur. At qui dati iudicibus nummi sunt, & quod hac etiamnum pactione turpius est, stupra insuper matronarū, & adolescentulorū nobilium salarij loco exacta sunt. Minus crimine, quā in absolute, peccatum est. Adulterij reus adulteria diuisit: nec ante fuit de salute securus, quā similes sui iudices suos reddidit. Haec in eo iudicio facta sunt, in quo, si nihil aliud, Cato testimonium dixerat. ipsa ponam verba Ciceronis, quia res fidem excedit. Acceruit ad se, promisit, intercessit, dedit. Iam uero, o dii boni, rem perditam, etiam noctes certarum mulierum atque adolescentulorum nobilium perductiones, nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Non vacat de pretio queri, plus in accessionibus fuit. Vis seueri illius vxorem dabo illam. Vis diuitis? huius quoque tibi praestabo concubitum. Adulterium ubi feceris, damna. Illa formosa quam desideras, ueniet: illius tibi noctem promitto, nec differo. Intra comperendinationem fides promissi mei stabit. Plus est distribuere adulteria, quā facere. Illud est matribus familiae denuntiare, hoc illudere. Hi iudices Clodiani à senatu petierant praesidium, quod non erat nisi damnaturis necessarium: & impetrauerant. Itaque eleganter illis Catulus, absolute reo: Quid vos, inquit, praesidium à nobis petebatis? An, ne nummi uobis eriperentur? Inter hos tamen iocos impune tulit ante iudicium adulter, in iudicio leno, qui damnationem peius effugit, quā meruit. Quicquam fuisse corruptius illis moribus credis, quibus libido non sacris inhiberi, non iudicij poterat: quibus in ea ipsa quaestione quae extra ordinem senatusconsulto exercebatur, plus quā quae rebatur admissum esse? Quae rebatur, an post adulterium aliquis posset tutus esse, apparuit, sine adulterio tutum esse non posse. Hoc inter Pompeiū & Caesare, inter Ciceronē Catonemq. commissum est: Catonem inquam illum, quo sedēte negatur populus permisisse sibi postulare Florales iocos nudarum meretricum. Credis spectasse tunc seuerius homines quā iudicasse? & fieri, & facta sunt ista, & licentia urbium, aliquando disciplina metuque, nunquam sponte confidet. Non est itaque quod credas, nunc plurimum libidini permittum esse, legibus minimum. Longe enim frugalior haec iuuentus, quā illa, est, cum reus adulterium apud iudices negaret, iudices apud reum confiterentur: cum stuprum committeretur rei iudicandae causa: cum Clodius ipsam uitijs gratiosus quibus nocens, conciliaturus exereret in ipsa causae dictione. Credat hoc quisquam? qui damnabatur vno adulterio, absolute est multus. Omne tempus Clodius, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles sumus: quia nec dux potest, nec comes deesse: & res etiam ipsa sine duce, sine comite procedit: non primum iter est tantum ad vitia, sed praecipit. Et, quod plerisque inemendabiles facit, omnium aliarum artium peccata, artificibus pudori sunt, offenduntque: errantem in vita peccata delectant. Non gaudet nauigio gubernator euerio, non gaudet aegro medicus elato, non gaudet orator, si patroni culpa reus cecidit. At contra omnibus crimen suum voluptati est. Laetatur ille adulterio, in quod irritatus est ipsa difficultate: laetatur ille circumferiptione furtoque: nec ante illi culpa, quā culpae fortuna displicuit. Id praua consuetudine euenit. Alioqui ut scias subesse animis, etiam in pessima abductis, boni sensum, nec ignorari turpe, sed negligi, omnes peccata dissimulant, & quamuis feliciter cesserint, fracta illorum utuntur, ipsa subducunt. At bona conscientia prodire uult, & conspici. Ipsas nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto, Potest nocenti contigere ut lateat, latendi fides non potest. Aut si hoc modo melius hunc explicari posse iudicas sensum: Ideo non prodest latere peccantibus, quia latendi etiam si facultatem habent, fiduciam non habent. Ita est, tuta scelera esse possunt: secreta non possunt. Hoc ego repugnare sectae nostrae, si sic expediatur, non iudico. Quare? quia prima & maxima peccantium est poena, peccasse. Nec vllum scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac vindicet, impunitum est: quoniam scelus in scelere supplicium est. Sed nihilominus & haec & illa secundae poenae premunt ac sequuntur, timere semper & expauescere, & securitati diffidere. Quare ego hoc supplicio nequitiam liberem? Quare non semper illam in suspenso relinquam? Illic dissentiam cum Epicuro, ubi dicit nihil iustum esse natura, & crimina vitanda esse, quia vitari metus non possit. Hic consentiamus, mala facinora conscientia flagellari, & plurimum illi tormentorum esse, eo quod perpetua illam sollicitudo urget ac verberat, quod sponforibus securitatis suae non potest credere. Hoc enim ipsum argumentum Epicuri est, natura nos à scelere abhorretere, quod nulli non etiam inter tuta timor est. Multos fortuna liberat poena, metu neminem. Quare? quia infixi nobis eius rei auersatio est, quam natura damnauit. Ideo nunquam fides latendi sit etiam latentibus, quia coarguit illos conscientia, & ipsos sibi ostendit. Proprium autem est nocentium, trepidare. Male de nobis actum erat, quod multa scelera legem & iudicem effugiunt, & scripta supplicia, nisi illa naturalia & grauius de praesentibus soluerent, & in locum paenitentiae timor cederet.

P *Epist*

NVnquam credideris felicem quenquam, ex felicitate suspensum. fragilibus innititur. qui aduenticio laetus est. exhibet gaudium quod intrauit. At illud ex se ortum, fidele, firmumque est, & crescit, & ad extremum usque proficitur. Cetera quorum admiratio est vulgo, in diem bona sunt. Quid ergo? non vsui ac voluptari esse possunt? Quis negat? Sed ita, si illa ex nobis pendent, non ex illis nos. Omnia quae fortuna intuetur, ita fructifera ac iucunda fiunt, si quis habens illa, se quoque habet, nec in rerum suarum potestate est. Errant enim, mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis, aut mali iudicant tribuere fortunam. Materiam dat bonorum ac malorum, & initia rerum apud nos in malum bonum exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus est: in vtranque partem ipse res suas ducit, beataeque ac miserae vitae sibi causa est. Malus animus omnia in malum vertit. etiam quae specie optimi venerant. Rectus atque integer corrigit praua fortunae, & dura atque aspera, ferendi scientia mollit: idemque & secunda grate excipit modesteque & aduersa constanter atque fortiter. Qui licet prudens sit, licet exacto faciat cuncta iudicio, licet nihil supra vires suas tentet: non contingit illi bonum integrum illud, & extra minas fortunae positum, nisi certus aduersus incerta est. Sive alios obseruare volueris (liberis enim inter aliena iudicium est) sive te ipsum fauore seposito: & senties hoc & confiteberis, nil ex his optabilibus & caris vtile esse, nisi te contra leuitatem casus, rerumque casum sequentium instruxeris: nisi illud frequenter & sine querela inter singula damna dixeris: *Dixit aliter visum est.* Immo mehercule, vt carmen fortius ac iustus repetam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quomodo aliquid aliter quam cogitabas eueniret: *Dixit melius.* Sic composito nihil accidet. sic autem componetur, si, quid humanarum rerum varietas possit, cogitauerit, antequam senserit. Si & liberos, & coniugem atque patrimonium sic habuerit, tanquam non vtiue semper habiturus, & tanquam non futurus ob hoc inferior, si habere desierit. Calamitosus est animus futuri anxius, & ante miseras miser, qui sollicitus est, vt ea quibus delectatur, ad extremum usque permaneant. Nullo enim tempore conquester, & expectatione futuri, praesentia, quibus frui poterat, amittet. In aequo est autem dolor amissae rei, & timor amittendae. Nec ideo praecipio tibi negligentiam. Tu vero metuenda declina, & quicquid consilio prospici potest, prospice. Quodcunque laetum est, multo ante quam accidat, speculari & auerte. In hoc ipsum tibi plurimum conferet fiducia, & ad tolerandum omnino obfirmata mens. Potest fortunam cauere, qui potest ferre. Certe in tranquillo non tumultuatur. Nil est nec miserius nec stultius, quam semper timere. Quae ista dementia est. malum suum antecedere? Denique, vt breuiter includam quod sentio, & istos satageos, ac sibi molestos describam tibi, tam intemperantes in ipsis miseris sunt, quam ante illas. Plus dolet quam necesse est, qui ante dolet quam necesse sit. Eadem enim infirmitate dolorem non aestimat, qua non expectat. Eadem intemperantia fingit sibi perpetuam felicitatem, fingit sibi crescere debere quaecumque contigerunt, non tantum durare: & oblitus facti quo humana iactantur, sibi vni fortuitorum constantiam sponder. Egregie itaque videtur mihi Metrodorus dixisse in ea epistola, qua sororem, amisso optima indolis filio, alloquitur: Mortale est omne mortalium bonum. de his loquitur bonis, ad quae concurrunt. Nam illud verum bonum non moritur: certum est sempiternumque, sapientia & virtus: hoc vnum contingit immortale mortalibus. Ceterum tam improbi sunt, tamque oblitii quo eant, quo illos singuli dies trudent, vt mirentur aliquid se amittere, amissuri vno die omnia. Quicquid est, cui dominus inscriberis, apud te est, tuum non est. Nihil firmum infirmo, nihil fragili aeternum & inuictum est. Tam necesse est perire quam perdere: & hoc ipsum, si intelligimus, solatium est, aequo animo perdere, quod peritum est. Quid ergo aduersus has amissiones auxilij inueniemus? Hoc, vt memoria teneamus amissa, nec cum ipsis fructum excidere patiamur, quem ex illis percepimus. Haere, eripitur: habuisse, nunquam. Peringratus est, qui cum amiserit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit casus, vsum fructumque apud nos relinquit, quem nos iniquitate desiderij perdimus. Dic tibi, Ex istis quae terribilia videntur, nihil est inuictum. Singula vicere iam multi: ignem Mucius, crucem Regulus, venenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato. Et nos vincamus aliquid. Rursus ista, quae vt spectiosa & felicia trahunt vulgum, a multis & saepe contempta sunt. Fabricius diuitias imperator reiecit, censor notauit: Tubero paupertatem & se dignam & Capitolio iudicauit, cum scitilib. in publica coena vsus, ostendit debere his hominem esse contentum, quibus diuitem vterentur. Honores repulit pater Sextius, qui ita natus vt remp. deberet capessere, latum clauum diuo Iulio dante, non recepit. Intelligebat enim, quod dari posset, & eripi posse. Nos quoque aliquis ex his faciamus animose. Simus inter exempla. Quare deficiamus? Quare desperamus? Quicquid fieri potuit, potest. Nos modo purgemus animum, sequamurque naturam, a qua aberranti cupiendum timendumque est, & fortuitis seruiendum. Licet reuerti in viam, licet in integrum restitui. Restituamur, vt possimus dolores, quocumque modo corpus inuaserint, perferre, & fortunae dicere: Cum viro tibi negotium est, quaere quem vincas. His sermonibus, & his similibus, lenitur illa vis vlcis: quam opto mehercules mitigari, & aut sanari, aut stare, & cum ipso senescere. Sed securus de ipso sum. de nostro damno agitur, quibus senex egregius eripitur. Nam ipse vitae plenus est, cui adijci nihil desiderat sua causa, sed eorum, quibus vtilis est. Liberaliter facit quod viuunt. Alius iam hos cruciatus finisset. hic tam turpe putat mortem fugere, quam ad mortem confugere. Quid ergo non si suadebit, exhibet? Quid ni exeat? si nemo iam eo vti poterit: si nihil aliud quam dolori operam dabit? Hoc est, mi Lucili, philoso-

philosophiam in opere discere, & ad verum exerceri: videre quid homo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem: cum illa accedat, hic premat. Quid faciendum sit, a faciente discendum est. Adhuc argumentis actum est, an possit aliquid dolori resistere, an mors magnos quoque animos admoda submittere. Quid opus est verbis? In rem praesentem eamus: nec mors illum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor contra mortem. Contra vtrunque sibi fidit: nec spe mortis patienter dolet, nec taedio doloris libenter moritur. hunc fert, illam expectat.

Epistola XCIX.

EPistolam quam scripsi Marullo, cum filium paruulum amisset, & diceretur molliter ferre, nisi tibi. In qua non sum morem solitum secutus, nec putavi leniter illum debere tractari, cum obiurgatione esset, quam consolatione dignior. Afflicto enim, & magnum vulnus male ferenti, paulisper cedendum est. Exlatet se, aut certe primum impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumpserunt, protinus castigentur: & discant quaedam etiam lacrimarum ineptias esse. Solatia expectas? conuicia accipe. Tam molliter tu fers mortem filij? quid faceres, si amicum perdidisses? Decessit filius incertae spei, paruulus: pusillum temporis perijt. Causas doloris conquirimus, & de fortuna etiam inique queri volumus, quasi non sit iustas querendi causas praebitura. At mehercule satis mihi iam videbaris animi habere etiam aduersus solida mala, nedomad istas vmbas malorum, quibus ingemiscunt homines moris causa. Quodam morum omnium maximum est, si amicum perdidisses, danda opera erat, vt magis gauderes. quod habueras, quam maereres quod amiseras. Sed plerique non computant, quanta perceperint, quantum ve gauisi sint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quod non superuacuum tantum, sed ingratus est. Ergo quod habuisti talem amicum, perijt opera? Totannis, tanta coniunctione vitae, tam familiari studio-rum societate nihil actum est? Cum amico effers amicitiam, & quid doles amisisse, si habuisse non prodest? Mihi crede, magna pars ex illis quos amauimus, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. Nostrum est quod praeterijt tempus: nec quicquam est loco tutiore, quam quod fuit. Ingrati aduersus percepta spe futuri sumus: quasi non quod futurum est, si modo successerit nobis, cito, in praeterita transferatur sit. Anguste fructus rerum determinat, qui tantum praesentibus laetus est. Et futura & praeterita delectant: haec expectatione, illa memoria. sed alterum pendet, & non fieri potest: alterum non potest non fuisse. Quis ergo furor est, certissimo excidere? A quiescamus his, quae iam hausimus, si modo non perforato animo hauriebamus, & transmittente quicquid acceperat. Innumerabilia sunt exempla eorum, qui liberos iuuenes sine lacrimis extulerint: qui in senatum, aut in aliquod publicum officium a rogo redierint, & statim aliud egerint: nec immerito. Nam primum superuacuum est dolere, si nihil dolendo proficias. Deinde iniquum est queri de eo, quod vni accidit, & omnibus restat. Deinde desiderij stulta coquestio est, vbi minimu interest inter amissum & desiderantem. Eo itaq. aequiore animo esse debemus, quod eos amissum sequimur. Respice celeritatem rapidissimi temporis: cogita breuitatem huius spatij, per quod citatissimi currimus: Obserua hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, minimis interuallis distinctum, etiam vbi maxima videntur. Quem putas perijisse, praemissus est. Quid autem dementius, quam cum idem tibi iter emetiendum sit, flere eum, qui antecessit? Flet aliquis factum, quod non ignorauit futurum: aut si mortem in homine non cogitauit, sibi imposuit. Flet aliquis factum, quod aiebat non posse non fieri. Quisquis aliquem queritur mortuum esse, queritur hominem fuisse. Omnes eadem condicio deuinxit. Cui nasci contigit, mori restat. Interuallis distinguimur, exitu aequamur. Hoc quod inter primum diem & vltimum iacet, varium, & incertum est. Si molestias aestimas, etiam puero longum: si velocitatem, etiam seni angustum. Nil non lubricum & fallax, & omni tempestate mobilis. Iactantur cuncta, & in contrarium transeunt, iubente fortuna: & in tanta volutatione rerum humanarum, nil cuiquam, nisi mors, certum. Tamen de eo queruntur omnes, in quo vno nemo decipitur. Sed puer decessit. Nondum dico melius agi cum eo, qui vita defungitur. Ad eum transeamus qui consenuit: quantulo vincit infantem? Propone profundi temporis vastitatem, & vniuersum complectere: deinde hoc, quod aetatem vocamus humanam, compara immenso: videbis quam exiguum sit quod optamus, quod extendimus. Ex hoc quantum lacrimae, quantum sollicitudines occupant, quantum mors, antequam veniat optata, quantum valetudo, quantum timor, quantum teneri aut rudes aut inutiles anni. Dimidium ex hoc dormitur. Adijce labores, luctus, pericula: & intelliges etiam in longissima vita, minimum esse quod viuunt. Sed quis tibi concedat, non melius se habere eum, cui cito reuerti licet, cui ante lassitudinem peractum est iter? Vita, nec bonum nec malum est: boni ac mali locus est. Ita nihil perdidit ille, nisi aleam in damnum certiozem. Potuit euadere modestus ac prudens, potuit sub cura tua in meliora formari, sed (quod iustius timeretur) potuit fieri pluribus similibus. Aspice illos iuuenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria proiecit. aspice illos, qui suam alienamque libidinem exercent mutuo impudici: quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit. plus timeri quam sperari potuisse manifestum erit. Non debes itaque causas doloris accersere, nec leuia incommoda indignando cumulare. Non horror, vt nitaris & vrgeas. Non tam male de te iudico, vt tibi aduersus haec totam putem virtutem aduocandam. Non est dolor iste sed morsus: tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philo-
sophia proficit, si puerum nutrice adhuc quam patri notio rem animo forti desideras. Quid? nunc ego duritiam suadeo, & in funere ipso erigere vultum volo, & animum ne contrahi quidem patior? Minime. inhumanitas est ista, non virtus, funera suorum iisdem

oculis, quibus ipsos videre, nec commoueri ad primam familiarium diuisionem. Puta autem me vetare. Quaedam sunt sui iuris. Excidunt etiam retinentibus lacrimae, & animum profusae leuant. Quid ergo est? Permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant quantum affectus eiecerit, non quantum poscet imitatio. Nihil vero maerori adijciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus ostentatio doloris exigit, quam dolor. Quotus quisque sibi tristis est? Clarius, cum audiuntur, gemunt: & taciti quietique, dum secretum est, cum aliquos viderint, in fletus novos excitantur. Tum capiti suo manus ingerunt: quod potuerant facere, nullo prohibente, liberius: tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo deuoluuntur. Sine spectatore cessat dolor. Sequitur nos ut in alijs rebus, ita in hac quoque hoc vitium, ad plurimum exempla componi, nec quid oporteat, sed quid soleat, aspicere. A natura discedimus: populo nos damus, nullius rei bono auctori, & in hac re, sicut in omnibus, inconstantiissimo. Videt aliquem fortem in luctu suo: impium vocat, & efferturum. Videt aliquem collabentem, & corpori affusum: effeminatum ait, & eneruem. Omnia itaque ad rationem reuocanda sunt. Stultius vero nihil est, quam famam captare tristitiae, & lacrimas approbare: quas iudico sapienti viro alias permissas cadere, alias vi sua latas. Dicam quid intersit, cum primum nos nuntius acerbi funeris perculit, cum tenemus corpus e complexu nostro in ignem transitorium, lacrimas naturalis necessitas exprimit: & spiritus ictu doloris impulsus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem humorem premit & expellit. Hae lacrimae per elisionem cadunt, nolentibus nobis. Aliae sunt quibus exterrum damus, cum memoria eorum amissimus, tractatur: & inest quiddam dulce tristitiae: cum occurrunt sermones eorum iucundi, conuersatio hilaris, officiosa pietas, tunc oculi uelut in gaudio relaxantur. His indulgemus, illis vincimur. Non est itaque, quod lacrimas propter circumstantes assidentesque aut contineas, aut exprimas, nec cessant, nec fluunt vnquam tam turpiter, quam finguntur. Eant sua sponte, se autem possunt placidis atque compositis. Saepe salua sapientis auctoritate fluxerunt, tanto tempore peramento, ut illis nec humanitas, nec dignitas deesset. Licet, inquam, naturae obsequi, grauitate seruata. Vidi ego in funere suorum verendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium scaena. Nihil erat, nisi quod veris dabatur affectibus. Est aliquis & dolendi decor. hic sapienti seruandus est: & quemadmodum in ceteris rebus ita & in lacrimis aliquid sat est. Imprudentium ut gaudia, sic dolores exundare. Aequo animo excipere necessaria. Quid incredibile, quid nouum euenit? Quam multis cum maxime funus locatur, quam multis vitalia eruuntur, quam multi post luctum tuum lugent: Quoties cogitaueris puerum fuisse, cogita & hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non vitioque perducit ad senectutem, unde visum est, dimittit. Ceterum de illo frequenter loquere, & memoriam eius quantum potes, celebra: quae ad te saepius reuertetur, si erit sine acerbitate ventura. Nemo enim libenter tristi conuersatur, nedum tristitiae. Si quos sermones eius, si quos quamuis paruuli iocos cum voluptate audieras, saepius repete: potuisse illum implere spes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma. Oblivisci quidem suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, & effusissime flere, meminisse parcissime, inhumani animi est. Sic aues, sic ferae fetus suos diligunt, quarum concitatus est amor, & paene rabidus, sed cum amissis totus extinguitur. Hoc prudentem virum non decet. Meminisse perseueret, lugere desinat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, esse aliquam cognatam tristitiae voluptatem, hanc ipsam captandam in eiusmodi tempore. Ipsa Metrodori verba subscripsi. De quibus non dubito, quid sis sensurus. Quid enim turpius, quam captare in ipso luctu voluptatem, immo per luctum & inter lacrimas quoque, quod iuuat quaerere? Hi sunt qui nobis obijciunt nimium rigorem, & infamant praecepta nostra duritia, quod dicamus dolorem in animum aut admittendum non esse, aut cito expellendum. Vtrum tandem est aut incredibilius, aut inhumanius, non sentire amisso amico dolorem, an voluptatem in ipso dolore aucupari? Nos quod praecipimus, honestum est. Cum aliquid lacrimarum affectus effuderit, & ut ita dicam, despumauerit, non esse tradendum animum dolori. Quid tu dicis? miscendam ipsi dolori voluptatem. Sic consolamur crastulo pueros, sic infantium fletum infuso lacte compescimus. Ne illo quidem tempore quo filius ardet, aut amicus expirat, cessare pateris voluptatem, sed ipsum vis titillare maerorem. Vtrum honestius dolor animo submouetur, an voluptas ad dolorem quoque admittitur? admittitur, dico? captatur, & quidem ex ipso. Est aliqua inquit, voluptas cognata tristitiae. Illud nobis licet dicere: vobis quidem non licet. Vnum bonum nostis voluptatem, vnum malum dolorem. Quae potest inter bonum & malum esse cognatio? Sed puta esse. Nunc potissimum eruitur: & ipsum dolorem scrutamur an aliquid habeat iucundum circa se & voluptarium. Quaedam remedia alijs partibus corporis salutaria, velut foeda & indecora, adhiberi alijs nequeunt: & quod alibi prodesse sine damno verecundiae, id fit inhonestum loco vulneris. Non te pudet luctum voluptate sanare? Seuerius ista plaga sananda est. Illud potius admone, nullum mali sensum ad eum qui perit, peruenire. Nam si peruenit, non perijt. Nulla, inquam, eum res laedit, qui nullus est. Viuit, si laeditur. Vtrum putas illi male esse, quod nullus est, an quod est adhuc aliquis? Atqui nec ex eo potest ei tormentum esse, quod non est: quis enim nullius sensus est? nec ex eo, quod est. Effugit enim maximum mortis incommodum, non esse. Illud quoque dicamus ei, qui desierit ac desiderat in aetate prima raptum: Omnes quos ad breuitatem aevi, si vniuerso compares, & iuuenes & senes in aequo sumus. Minus enim ad nos ex omni aetate venit, quam quod minimum esse quis dixerit, quo-

rit: quoniam quidem minimum aliqua pars est. Hoc quod viuimus proximum nihilo est: & tamen obdementiam nostram late disponitur. Haec tibi scripsi, non tanquam expectaturus esses remedium a me tam seruum. liquet enim mihi te locutum tecum, quicquid lecturus es: sed ut castigarem illam, exiguam moram, qua a te recessisti, & in reliquum exhortarer, contra fortunam tollereres animos, & omnia eius tela, non tanquam possent venire, sed tanquam utique essent ventura, prospiceres.

Epistola C.

Fabiani Papij libros, qui inscribuntur ciuilium, legisse te cupidissime scribis, sed non respondisse. Expectationi tuae, Deinde, oblitus de philosopho agi, compositionem eius accusas. Puta esse quod dicis: & effundi verba, non fingi. Primum habet ista res suam gratiam: & est decor proprius orationis leniter lapsae. Multum enim interesse existimo, vtrum exciderit, an fluxerit. Nunc in hoc quoque quod dicturus sum ingens differentia est. Fabianus mihi non effundere videtur orationem, sed fundere. Adeo larga est, & sine perturbatione, non sine cursu tamen, veniens. illud plane fatetur & praefert, non esse tractatam, nec diu tortam, sed ita, ut eius esse credamus. Mores ille, non verba composuit: & animis scripsit ista, non auribus. Praeterea ipso dicente non vacasset tibi partes intueri: adeo te summa rapuisset. & fere quae impetu placent, minus praestant ad manum relata. Sed illud quoque multum est, primo aspectu oculos occupasse, etiam si contemplatio diligens inuentura est, quod arguat. Si me interrogas, maior ille est qui iudicium abstulit, quam qui meruit. Et scio hunc tutiorem esse: scio audaciam tibi de futuro promittere. Oratio sollicita philosophum non decet. Vbi tandem erit fortis & constans, ubi periculum sui faciet, qui timeret verba? Fabianus non erat negligens in oratione, sed securus. Itaque nihil inuenies sordidum. Electa verba sunt, non captata, nec huius saeculi more contra naturam suam posita, & inuersa, splendida tamen, non captata, nec huius saeculi more contra naturam suam posita, non coactos in sententiam, sed altius ductos. Videbimus, quid parum recisum sit, quid parum structum, quid non huius recentis politurae. Cum circumspexeris omnia nullas videbis angustias inaneis. Desit sane varietas marmorum: & concisura aquarum cubiculis interfluentium, & pauperis cella, & quicquid aliud luxuria, non contenta decore simplici, miscet. Quod dici solet, domus recta est. Adijce nunc, quod de compositione non constat. Quidam illam volunt esse ex horrido comptam: quidam vsque eo aspera gaudent, ut etiam quae mollius casus explicuit, ex industria dissipent, & clausulas abrumpan, ne ad expectatum respondeant. Lege Ciceronem. Compositio eius una est: pedes seruat, curata, lenta, & sine infamia mollis. At contra Pollionis A sinij salebrosa & exsiliens, & vbi minime expectes, relicta. Denique apud Ciceronem omnia desinunt: apud Pollionem cadunt: exceptis paucis simis, quae ad certum modum, & ad vnum exemplar astricta sunt. Humilia praeterea tibi videri dicis omnia, & parum erecta: quo vitio carere eum iudico. Non sunt humilia illa, sed placida. Sunt enim tenore quieto, compositoque formata, nec depresso, sed plana. Deest illis oratorius vigor, stimuli que quos quaeris, & subiti ictus sententiarum. Sed totum corpus vide, quamuis non sit comptum, honestum est. Non habet oratio eius dignitatem. Affer quem Fabiano possis praeponere. Dic Ciceronem, cuius libri ad philosophiam pertinentes, paene totidem sunt, quot Fabiani. Cedam, sed non statim pusillum est, si quid maximo minus est. Dic Asinium Pollionem. Cedam, sed ut respondeam: In re tanta eminere est, & post duos esse. Nomina adhuc Liuium. Scripsit enim & dialogos, quos non magis philosophiae annumerare possis, quam historiae: & ex professo philosophiam continentes libros. Huic quoque dabo locum. Vide tamen, quam multos antecedit, qui a tribus vincitur, & tribus eloquentissimis. Sed non praestat omnia. Non est fortis oratio eius, quamuis elata sit: non est violenta, nec torrens, quamuis effusa sit: non est perspicua, sed pura. Desideras, inquis, contra vitia aliquid asperum, contra pericula animose, contra fortunam superbe, contra ambitionem contumeliose. Volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi. Sit aliquid oratorie acre, tragice grande, comice exile. Vis illum assidere pusillae rei, verbis? Ille rerum se magnitudini addixit: eloquentiam, velut umbram, non hoc agens, trahit. Non erunt sine dubio singula circumsecta, nec in se collecta, nec omne verbum excitabit ac punget. Fateor, exhibent multa, nec ferient, & interdum otiosa praeterlabetur oratio: sed multum erit in omnibus, locis, & ingens sine taedio spatium. Denique illud praestabit, ut liqueat tibi, illum sensisse, quae scripsit. Intelliges actum hoc, ut tu scires quid illi placeret, non ut ille placeret tibi. Ad profectum omnia tendunt, & ad bonam mentem. Non quaeritur plausus. Talia esse scripta eius non dubito, etiam si magis reminiscor quam teneo: haeretque mihi color eorum, non ex recenti conuersatione familiariter, sed summatim, ut solet, ex veteri notitia. Cum audirem certe illum, talia mihi videbantur, non solida, sed plena: quae adolescentem indolis bonae attollerent, & ad imitationem sui vocarent, sine desperatione vincendi. Quae mihi adhortatio videtur efficacissima, Deterret enim, qui imitandi cupiditatem modo fecit, spem abstulit. Ceterum verbis abundabat, sine commendatione partium singularum, in vniuersum magnificus.

Epistola CI.

Omnes dies, omnis hora, quam nihil simus ostendit, & aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitus, cum aeterna meditates respicere cogit ad mortem. Quid sibi istud principium velit, quaeris. Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum & officiosum, noueras: ex te nunc principio se ipse promouerat, & iam illi decliuus erat cursus ad cetera. Facilius enim crescit dignitas, quam incipit. Pecunia quoque circa paupertatem plurimam moram habet, dum ex illa ereptat. *Idem*

etiam Senecio diuitijs imminebat, ad quas illum duae res ducebant efficacissimae, & quaerendi, & custodiendi scientia, quarum vel altera locupletem facere potuisset. Hic homo summae frugalitatis, non minus patrimonij quam corporis diligens, cum me ex consuetudine mane vidisset, cum per totum diem amico grauius affecto, & sine spe iacenti, vsque in noctem assedisset, cum hilaris conuasset, genere valetudinis praecipiti abreptus, angina, vix compressum arctatis faucibus spiritum traxit in lucem. Intra paucissimas ergo horas, postquam omnibus erat sani ac valentis officijs functus, decessit. Ille qui & mari & terra pecuniam agitabat, qui ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quaestus, accesserat, in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurantis pecuniae impetu, raptus est.

Infere nunc Meliboeae pyros, pone ordine vites.

quam stultum est aetatem disponere. ne castino quidem dominamur. O quanta dementia est spes longas inchoantium. Emam, aedificabo, credam, exigam, honores geram, tum demum lassam & plenam se necutem in otium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia sunt. Nihil sibi quisquam de futuro debet promittere. Id quoque quod tenetur, per manus exit: & ipsam quam premimus oram, casus incidit. Voluitur tempus rata quidem lege, sed per obscurum. Quid autem ad me, an naturae certum sit, quod mihi incertum est? Navigationes longas, & pererratis littoribus alienis, feros in patriam reditus proponimus, militiam, & castrensiu laborum tarda manupretia, procuraciones, officiorumque per officia processus: cum interim ad latus mors est: quae quoniam nunquam cogitatur, nisi aliena, nobis subinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutius, quam dum miramur, haesura. Quid autem est stultius, quam mirari id vilo die factum, quod omni potest fieri? Stat quidem terminus nobis, vbi illud inexorabilis fatuum necessitas fixit: sed nemo scit nostrum, quam prope versetur. Sic itaque formemus animum, tanquam ad extremum ventum sit. Nihil differamus. Quotidie cum vita paria faciamus. Maximum vitae vitium est, quod imperfecta semper est, quod etiam aliquid ex illa differtur. Qui quotidie vitae suae summam manum imposuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentia timor nascitur, & cupiditas futuri exedens animum. Nihil est miserius dubitatione venientium, quorsum euadant. Quantum sit illud quod restat, aut quale, collecta mens inexplicabili formidine agitatur. Quomodo effugiemus hanc volutationem? Vno, si vita nostra non prominebit, si in se colligetur. Ille enim ex futuro suspenditur, cui irritum est praesens. Vbi vero, quicquid mihi debui, redditum est, vbi stabilita mens scit, nihil interesse inter diem & saeculum, qui quicquid deinceps dierum rerumque venturum est, ex alto prospicit, & cum multo risu feriem temporum cogitat. Quid enim varietas mobilitasque casuum perturbabit, si certus sis aduersus incerta? Ideo, mi Lucili, propera viuere: & singulos dies, singulas vitas puta. Qui hoc modo se aptabit, cui vita sua quotidie fuit tota, securus est. In spe viuentibus, proximum quodque tempus elabitur, subitque audivitas, & miserimum atque miserima omnia efficiens, metus mortis. Inde illud Maecenatis turpissimum votum: quo & debilitatem non recusat, & deformitatem, & nouissime acutam crucem, dummodo inter haec mala spiritus prorogetur.

Debilem facito manu,

Debilem pede, coxa:

Tuber adstrue gibberum,

Lubricos quate dentes.

Vita dum superest, bene est.

Hanc mihi vel acutam,

Si das sustineo crucem.

Quod miserimum erat, si incidisset, optatur, & tanquam vita petitur, supplicij mora. Contemptissimum putarem, si viuere vellet vsque ad crucem. Tu vero, inquit, me debiles licet, dum spiritus in corpore fracto & inutili maneat: depraues licet, dum monstruoso & distorto, temporis aliquid accedat: suffigas licet, & acutam sensuro crucem subdas. est tanti, vulnus suum premere, & patibulo pendere destructum, dum differat id quod est in malis optimum, supplicij finem: est tanti, habere animam, vt agam. Quid huic optes, nisi deos faciles? quid sibi vult ista carminis effeminati turpitudine? quid timoris demississimi pactio? quid tam foeda vitae mendicatio? Huic putas vnquam recitasse Virgilium,

Vsque adeone mori miserum est?

Optat vltima malorum: & quae pati grauissimum est, extendi ac sustineri cupit, qua mercede? scilicet vitae longioris. Quid autem huius viuere est? Diu mori. Inuenitur aliquis, qui malit inter supplicia tabescere, & perire membratim, & toties per stillicidia amittere animam, quam semel exhalare? Inuenitur qui velit adactus ad illud infelix lignum, iam debilis, iam prauus, & in foedum scapularum ac pectoris tuber elisus, cui multae moriendae causae etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta trahenturam? Nega nunc magnam beneficium esse naturae, quod necesse est mori. Multi peiora pacisci ad huc parati sunt: etiam amicum prodere, vt diutius viuant, & liberos ad stuprum manu sua tradere, vt contingat lucem videre, tot consciam scelerum. Excutienda vitae cupido est: discendumque nihil interesse quando patiaris, quod quandoque patiendum est: quam bene viuas referre, non quam diu: saepe autem in hoc esse bene, ne diu.

Epistola CII.

Quomodo molestus est iucundum somnium videnti qui excitat: auferit enim voluptatem, etiam si falsam, effectum tamen veri habentem: sic epistola tua mihi fecit inuitiam, reuocauit enim me cogitationi

gitationi aptae traditum, & iterum, si licuisset, vltius. Inuabat de aeternitate animarum quaerere, immo mehercule credere. Credebam enim facile opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam promittentium magis quam probantium. Dabam me spei tantae. Iam eram fastidio mihi, iam reliquias aetatis in fractae contemnebam, in immensum illud tempus, & in possessionem omnis aevi transiturus, cum subito experrectus sum, epistola tua accepta, & tam bellum somnium perdididi, quod repetam, si te dimiserero, & redimam. Negas me epistola prima totam quaestionem explicuisse, in qua probare conabar id, quod nostris placet, claritatem quae post mortem contingit, bonum esse. Id enim me non soluisse, quod opponitur nobis. Nullum, inquit, bonum ex distantibus. Hoc autem ex distantibus constat. Quod interrogas, mi Lucili, eiusdem quaestionis est, loci alterius: & ideo non hoc tantum, sed alia quoque eodē pertinentia distuleram. Quaedam enim, vt scis, moralibus rationalia immixta sunt. Itaque illam partem recta ad mores pertinentem tractavi, Nunquid stultum sit ac superuacuum, vltra extremum diem curas transmittere. An cadant bona nostra nobiscum, nihilque sit eius, qui nullus est. An ex eo quodcumque erit, sensuri simus aliquid fructus, antequam percipi possit. Haec autem omnia ad mores spectant. Itaque suo loco posita sunt. At quae à dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, segreganda fuerunt: & ideo seposita sunt. Nunc quia omnia exigit, omnia quae dicunt persequar, deinde singulis occurram. nisi aliquid praedixerō, intelligi non poterunt quae refellentur. Quid est, quod praedicere velim? Quaedam continua esse corpora, vt hominem: quaedam composita, vt nauē, domum, omnia denique quorum diuersae partes iunctura in vnum sunt coactae: quaedam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tanquam exercitus, populus, senatus. Illi enim per quos ista corpora efficiuntur, iure aut officio coherent, natura diducti & singuli sunt. Quid est, quod etiam nunc praedicere velim? Nullum bonum putamus esse, quod ex distantibus constat. Vno enim spiritu vnum bonum contineri ac regi debet, vnum esse vnius boni principale. Hoc si quando desideraueris, per se probatur. Interim ponendum fuit, quo nostra tela nitatur. Dicitis, inquit, nullum bonum ex distantibus esse. Claritas autem ista, bonorum virorum opinio est. Nam quomodo fama non est vnius sermo, nec infamia vnius mala existimatio: sic nec claritas, vni bono placuisse. Consentire in hoc plures insignes & praestantes viri debent, vt claritas sit. Haec autem ex iudicij plurimum efficitur, id est, distantium: ergo non est bonum. Claritas, inquit, laus est, à bonis bono reddita: laus oratio: oratio vox est aliquid significans. Vox autem, licet virorum sit bonorum, bonum non est. Neque enim quicquid vir bonus facit, bonum est. Nam & plaudat, & sibilat: sed nec plausum quisquam, nec sibilum, licet omnia eius admiretur & laudet, bonum dicit, non magis quam sternutamentum aut tussim. Ergo claritas bonum non est. Ad summam, dicite nobis, vtrum laudantis, an laudati bonum sit? Si laudantis bonum esse dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam si affirmatis meum esse, quod alius bene valeat. Sed laudare dignos, honesta actio est: ita laudantis bonum est, cuius actio est, non nostrum qui laudamus. Atqui hoc quaerebatur. Respondeo nunc singulis cursum. Primum, an sit aliquid ex distantibus bonum, etiam nunc quaeritur, & pars vtraque sententias habet. Deinde claritas non desiderat multa suffragia: potest & vnius boni viri iudicio esse contenta. Nam omnes bonos vnus iudicat. Quid ergo, inquit, & fama erit vnius hominis existimatio, & infamia vnius malignus sermo? Gloriam quoque, inquit, latius fufam intelligo. Consensum enim multorum exigit. Diuersa horum condicio est, & illius. Quare? Quia si de me bene vir bonus sentit, eodem loco sum, quo, si omnes boni idem sentiant. Omnes enim si me cognouerint, idem sentient. Par illis idemque iudicium est: aequo vero sentitur ab his, qui dissidere non possunt. Ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant: quia aliud sentire non possunt. Ad gloriam & famam non est satis vnius opinio. Illic idem potest vnius sententia, quod omnium: quia omnium si rogentur, vna erit. Hic diuersa dissimilium iudicia sunt, dissimiles affectus. Dubia omnia inuenias, leuia, suspecta. Putas tu posse sententiam vnam omnium esse? Non est vnius vna. Illis placet verum. Veritatis vna vis, vna facies est. Apud hos falsa sunt, quibus assentiuntur. Nunquam autem falsis constantia est. Variantur & dissident. Sed laus, inquit, nihil aliud quam vox est. Vox autem bonum non est. Cum dicant claritatem laudem esse bonorum, à bonis redditam, iam non ad vocem referunt, sed ad sententiam. Licet enim vir bonus taceat, sed aliquem iudicet dignum laude, laudatus est. Praeterea aliud est laus, aliud laudatio. Haec & vocem exigit. Itaque nemo dicit laudem funebrē, sed laudationem, cuius officium oratione constat. Cum dicimus aliquem laude dignum, non verba illi benigna hominum, sed iudicia promittimus. Ergo laus etiam taciti est bene sentientis, ac bonum virum apud se laudantis. Deinde, vt dixi, ad animum refertur laus, non ad verba; quae conceptam laudem egerunt, & in notitiam plurimum emittunt. Laudat, qui laudandum esse iudicat. Cum Tragicus ille apud nos ait, Magnificum esse laudari à laudato viro: laude digno, ait. Et cum aequo antiquus poeta ait, Laus alit artes: non laudationem dicit, quae corrumpit artes. Nihil enim aequo & eloquentia, & omne aliud studium auribus deditum vitiauit, quam popularis assensio. Fama vti que vocem desiderat, claritas non potest enim vltra vocem contingere, contenta iudicio: plena est, non tantum inter tacentes, sed etiam inter reclamantes. Quid interlit inter claritatem & gloriam, dicam. Gloria multorum iudicij constat, claritas bonorum. Cuius, inquit, bonum est claritas, id est, laus bono à bonis reddita, vtrum laudati a non laudantis? Vtriusque: meum qui laudat, quia natura me amantem omnium genuit, & benefecisse gaudeo, & gratos me inuenisse virtutum interpretes laetor. Hoc plurimum bonum est, quod grati sunt, sed & meum. Ita enim animo compositus sum, vt aliorum bonum, meum iudicem: vti que eorum quibus ipse

sum boni causa. Est illud laudantium bonum. Virtute enim geritur. Omnis autem virtutis actio bonum est. Hoc contingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. Itaque, utriusque bonum est, merito laudari: tam mehercule, quam bene iudicasse. iudicantis bonum est, & eius, secundum quem iudicatum est. Nūquid dubitas, quin iustitia & habentis bonum sit, & eius cui debitum soluit? Merentem laudare, iustitia est: igitur utriusque bonum est. Cauillatoribus istis abunde respondimus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum, argutias ferere, & philosophiam in has angustias ex sua maiestate detrahere. Quāto satius est, ire aperta via & recta, quam sibi ipsi flexus disponere, quos cum magna molestia debeas decere. Neque enim quicquam aliud istae disputationes sunt, quam inter se perire caprantium lusus. Dic potius, quam naturale sit, in immensum mentem suam extendere. Magna & generosa res est humanus animus: nullos sibi poni nisi communes & cum Deo terminos patitur. Primum humilem non accipit patriam, Ephesum aut Alexandriam, aut si quod est etiam nū frequentius in colis, latius tectis solum. Illi patria est, quodcumque superne vniuersa circuitu suo cingit. Hoc omne conuexum, intra quod iacent maria cū terris, intra quod aer humanis diuina fecernens etiam coniungit, intra quod disposita tot numina in actus suos excubant. Deinde arctam aetatem sibi dari non finit. Omnes, inquit, anni mei sunt. Nullam faeculum magnis ingenijs clusum est, nullum non cogitationi peruium tempus. Cum venerit dies ille qui mixtum hoc diuini humanique fecernat, corpus hoc, ubi inueni, relinquam: ipse me Dijs reddam: nec nunc sine illis sum, sed graui terrenoque detineor. Per has mortalis aevi moras, illi meliori vitae, longiorque, praeluditur. Quemadmodum nouem mensibus nos tenet maternus uterus, & praeparat non sibi, sed illi loco in quem uideatur emitti, iam idonei spiritum trahere, & in aperto durare: sic per hoc spatium, quod ab infantia patet in senectutem, in alium naturae sumimur partem. Alia origo nos expectat, alius rerum status. Nondum caelum nisi ex interuallo pati possumus. Proinde intrepidus horam illam decretoriam prospice. Non est animo suprema, sed corpori. Qui quid circa te iacet rerum, tanquam hospitale loci sarcinas specta. Transendum est. Excudit redeuntem natura, sicut intrantem. Non licet plus efferre, quam intuleris. Immo etiam ex eo, quod in vitam attulisti, pars magna ponenda est. Detrahetur tibi haec circumiecta, nouissimum velamentum tui, cutis: detrahetur caro & suffusus sanguis, discurrensque per totum: detrahetur ossa neruique, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iste, quae tanquam extimum reformidas, aeterni natalis est. Deponere onus. Quid cunctaris, tanquam non prius quoque relicto, in quo latebas corpore, exieris? Haeres & reluctaris, tum quoque magno nisi matris expulsi es. Gemis, ploras: & hoc ipsum flere, nascentis est. Sed tunc debebat ignosci, rudis & imperitus omnium veneras: ex maternorum viscerum calido mollique fomento emissum, afflauit aura liberior. Deinde offendit durae manus tactus, tenerque adhuc, & nullius rei gnarus obstupuit inter ignota. Nūc tibi non est nouum separari ab eo cuius ante pars fueris: aequo animo membra iam superuacua dimitte, & istud corpus inhabitatum diu, pone. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contristaris? Ita solet fieri. Pereunt semper uelamenta nascentium. Quid ista sic diligis, quasi tua? Illis opertus es: Veniet qui te reuelat dies, & ex contubernio foedi atque olidi uentris educat. Hinc nunc quoque tu quantum potes, subuola: ab alijs, nisi quae etiam necessarijs cohaerebunt, allenus. Iam hinc, altius aliquid, sublimius que meditare. Aliquando naturae tibi arcana reteguntur, discutietur ista caligo, & lux undique clara percipiet. Imaginare tecum, quantus ille sit fulgor, tot sideribus inter se lumen miscentibus. Nulla serenum umbra turbabit: aequaliter splendet omne caeli latus. Dies & nox, aëris infimi uices sunt. Tunc in tenebris uixisse dices, cum totam lucem totus aspexeris, quam nunc per angustissimas oculorum uias obscure intueris, & tamen admiraris tam procul. Quid tibi uidebitur diuina lux, cum illam suo loco uideris? Haec cogitatio nihil sordidum animo subidere finit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum esse testes ait. Illis nos approbati, illis in futurum parari iubet, & aeternitatem proponere: quam qui mente concepit, nullos horret exercitius, non terretur tuba, nullis ad timorem minus agitur. Quid ni non timeat, qui mori sperat: si is quoque qui tandiu animum iudicat mahere, quandiu retinetur corporis uinculo, solutum, totum spargi, id agit, ut etiam post mortem utilis esse possit: Quamuis enim ipse ereptus sit oculis, tamen

*Multa uiri uirtus animo, multusque recurat
Gentis honos.*

Cogita, quantum nobis exempla bona prosint. scies magnorum uirorum, non minus praesentia, esse uilem memoriam.

Epistola CIII.

Quid ista circumspicis, quae tibi possunt fortasse euenire, sed possunt & non euenire: incendium dico, ruinam, aliaque, quae nobis incidunt, non insidiantur. Illa potius uide, illa deuita, quae nos obseruant, quae captant. rari sunt casus, etiam si graues, naufragium facere, uehiculo eueri. Ab homine homini quotidianum periculum. Aduersus hoc te expedi, hoc intentis oculis intueri. Nullum enim malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempestas minatur, antequam surgat. Crepant aedificia, antequam corruant: praenuntiat fumus incendium. Subita est ex homine pernicies: & eo diligentius tegitur, quo propius accedit. Erras, si istorum tibi qui occurrunt uultibus credis: hominum effigies habent, animos ferarum: nisi quod illarum perniciosior est primus incursum, quos transire non queunt. Nunquam enim illas ad nocendum nisi necessitas misit. Aut fame, aut timore coguntur ad pu-

ad pugnam. Homini perdere hominem liber. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum sit: ut cogites, quod sit hominis officium. Alterum intueri, ne laedaris: alterum ne laedas. Commodis omnium laeteris, mouearis incommodis: & memineris quae praestare debeas, quae cauere. Sic uiuendo quid consequeris? Non, ne noceant, sed, ne fallat. Quantum autem potes, in philosophiam secede. illa te sinu suo proteget. In huius sacrario eris aut tutus, aut tutior. Non arietant inter se, nisi in eodem ambulantes. Ipsam autem philosophiam non debebis iactare. Multis fuit periculi causa, insolenter iactata, & contumaciter. Vitia tibi detrahat, non alij exprobrat, non abhorreat à publicis moribus: nec ita agat, ut quicquid non facit, damnare videatur. Licet sapere sine pompa, sine inuidia.

Epistola CIII.

In Nomentanum meum fugi, quid putas? urbem? immo febrem, & quidem surrepentem. Iam manū mihi iniecerat: protinus itaque parari uehiculum iussi, Paulina mea retinēte. Medicus initia esse dicebat, motis uenis, sed in certis, & naturalem turbantibus modum. Exire perseueravi. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis: qui cum in Achaia, febrem habere coepisset, protinus nauem ascendit, clamitans non corporis esse, sed loci morbum. Hoc ego Paulinae mae dixi, quae mihi ualitudinem meam commendat. Nam cum sciam spiritum illius in meo uertit: incipio ut illi consulam mihi consulere: & quum me fortiorem senectus ad multa reddiderit, hoc beneficium aetatis amitto. Venit mihi in mentem in hoc senē & adolescentem esse, cui parcurit. Itaque quoniam ego ab illa non impetro, ut me fortius amet: impetrat sibi animus, ubi utilitas suorum exigit, nec tantum sibi uelit mori, sed & si coepit, intermittat, & interdum etiam si premunt causae, spiritus in honorem suorum uel cum tormento retiocandus, & in ipso ore retinendus est, cum bono uiro uiuendum sit, non quamdiu iuuat, sed quamdiu oportet. Ille qui non uxorem non amicū tanti putat, ut diutius in uita commoretur, qui perseuerat mori, delicatus est. Hoc quoque imperat sibi animus, ubi utilitas suorum exigit, nec tantum sibi uelit mori, sed & si coepit, intermittat, & suis se commodet. Ingentis animi est, aliena causa ad uitam reuerti: quod magni uiri saepe fecerunt. Sed hoc quoque summae humanitatis existimo, senectutem suam, cuius maximus fructus est, securior sui tutela, & vitae usus animosior, attentius conseruare, si scias alicui tuorum esse dulce, uile, oprabile. Habet praeterea in se non mediocre ista res gaudium & mercedem. Quid enim iucundius, quam uxori tam carum esse, ut propter hoc tibi carior fias? Potest itaque Paulina mea non tantum suum mihi timorem imputare, sed etiam meum. Quaeris ergo, quomodo mihi consilium profectiois cesserit? Ut primum grauitatem urbis excessi, & illum nidorem culinatum fumantium, quae motae quicquid pestiferi uaporis obruerant, cum puluere effundunt, protinus mutatam ualitudinem sensi. Quantum deinde adiectum putas uiribus, postquam vineas attigi? In pasuum emissus, cibum meum inuasi. Repetui ergo iam me, non permansit marcor ille corporis dubij, & male cogitantis. incipio toto animo studere. Non multum ad hoc locus confert, nisi se sibi praestet animus, qui secretum & in occupationibus medijs, si uolet, habebit. A ille qui regiones eligit, & otium capat, ubique quo distringatur inueniet. Nam Socratem quaerenti cuidam, quod nihil sibi peregrinationes profuissent, respondisse ferunt: Non immerito hoc tibi euenit: tecum enim peregrinabar. O quam bene cum quibusdam ageretur, si à se aberrarent. Nunc primi seipfos sollicitant, corrumpunt, teritant. Quid prodest mare traicere, & urbes mutare? Si vis ista, quibus uirgeris, effugere, non alibi sis oportet, sed alius. Puta uenisse te Athenas, puta Rhodum, Elige arbitrio tuo ciuitatem. Quid ad rem pertinet, quos illa mores habeat? Tuos afferes. Diuitias iudicabis bonum? Torquetur te paupertas, & (quod est miserrimum) falsa. Quamuis enim multū possideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi uideberis defici, quanto uinceris. Honores iudicabis bonū? Male te habebit ille consul factus, ille etiam refectus: ringeris, quoties aliquem in fastis saepius legeris. Tantus erit ambitionis furor, ut nemo tibi post te uideatur, si aliquis ante te fuerit. Maximum malum iudicabis mortem: cum illa nihil sit mali, nisi, quod ante ipsam est, timei. Exterrebunt te non tantum pericula, sed suspiciones. Vanis semper agitaberis. Quid enim proderit, euasisse tot urbes Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes? Ipsa pax timores subministrabit. Ne tutis quidem habebitur fides, consternata semel mente: quae ubi consuetudinem pauoris improuidi fecit, etiam ad tutelam salutis tuae inhabilis es. Non enim uitat, sed fugit: magis autem periculis patemus auerfi. Grauius malum iudicabis malum, aliquem ex his quos amabis amittere: cum interim hoc tam ineptum erit quam flere, quod arboribus amoenis, & domum tuam ornantibus decidant folia. Quicquid te delectat, aequae uiret. Aliud alio die casus excutiet. Sed quemadmodum frondium iactura facilis est, quia renascuntur: sic istorum quos amas, quosque oblectamenta uitae putas esse, damnatum, quia reparantur, etiam si non renascantur. Sed non erunt iidem. Ne tu quidem idem eris. Omnis dies, omnis hora te mutat: sed in alijs rapina facilius apparet: hic latet, quia non ex aperto fit. Alij auferuntur: at ipsi nobis furto subducimur. Horum nihil cogitabis, nec remedia uulneribus appones, sed ipse tibi seres sollicitudinum causas, alia sperando, alia desperando? Si sapias, alterum alteri misceas: nec speraueris sine desperatione, nec desperaueris sine spe. Quid per se prodesse peregrinato cuiquam potuit? Non voluptates illa temperauit, non cupiditates refranauit, non iras repressit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla denique animo mala eduxit, non iudicium dedit, non excussit errorem, sed ut puerum ignota mirantem, ad breue tempus rerum aliqua nouitate detinuit. Ceterum inconstantiam mentis, quae cum maxime aegra est, lacessit, mobiliorem leuioremque reddit ipsa iactatio. Itaque quae petierant cupidissime loca, cupidius deseruit, & auium

& auium modo transuolant, citiusque quam uenerant, abeunt. Peregrinatio notitiam dabit gentium, nouas tibi montium formas ostendet, inuisitata spatia camporum, & irriguas perennibus aquis ualles, & alicuius fluminis sub obseruatione naturam, siue, ut Nilus, aestiuo incremento tumet, siue, ut Tigris, eripitur ex oculis, & actio per occulta cursu, integrae magnitudini redditur, siue, ut Maecander, portarum omnium exercitatio & ludus, implicatur crebris anfractibus, & saepe in viciniam alueo suo admotus, an tequam sibi influat, fleat: ceterum neque meliorem faciet, neque saniozem. Inter studia uersandum est, & inter auctores sapientiae, ut quaesita discamus, nondum inuenta quaeramus. Sic eximendus animus ex miserima seruitute in libertatem. Quamdiu quidem nescieris, quid fugiendum, quid petendum, quid necessarium, quid superuacuum, quid iustum, quid honestum sit, non erit hoc peregrinari, sed errare. Nullam tibi opem feret iste discursus. Peregrinatio enim cum affectibus tuis, & mala te tua sequuntur. Vtinam quidem sequerentur, longius abessent: nunc fers illa, non ducis. Itaque ubique te premunt & paribus in commodis uerunt. Medicina aegro, non regio, quaerenda est. Fregit aliquis crus, aut extorlit articulum: non ueliculum nauemque conscendit, sed aduocat medicum, ut fracta pars iungatur, ut luxata in locum reponatur. Quid ergo animum: tot locis fractum & extortum credis locorum mutatione posse sanari? Maius est istud malum, quam ut gestatione curetur. Peregrinatio non facit medicum, non oratorem. Nulla ars loco discitur. Quid ergo? Sapientia res omnium maxima in itinere colligitur? Nullum, mihi crede, iter est, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus sistat. Aut si quod esset, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu ista uirge bunt mala, macerabuntque per terras ac maria uagum, quamdiu malorum gestaris causas. Fugam tibi non prodesse miraris? tecum sunt quae fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe: & desideria saltem intra modum contine. Omnem ex animo erade nequitiam. Si vis peregrinationes habere iucundas, tuum comitem sana. Haerebit tibi auaritia, quamdiu auaro sordidoque conuixeris. Haerebit tumor, quamdiu cum superbo conuersaberis. Nunquam saeuitiam in tortoris contubernio pones. Incident libidines tuas adulterorum sodalitia. Si uelis uitae exui, longe a uitiorum exemplis recedendum est. Auarus, corruptor, saeuus, fraudulentus, multum nocituri si prope te fuissent, intra te sunt. Ad meliores transi. Cum Catonibus uiue, cum Laelio, cum Tuberone: quod si conuiuere etiam Graecis iuuat, cum Socrate, cum Zenone uersare. Alter te docebit mori, si necesse erit: alter, antequam necesse erit. Viue cum Chrysiippo, cum Posidonio. Hi tibi tradent diuinorum humanorumque notitiam. Hi inebunt in opere esse: nec tantum scite loqui, & in oblectationem audientium uerba iactare, sed animum indurare, & aduersus minas erigere. Vnus est enim huius uitae fluctuantis & turbidae portus, enentia contemneres, stare fidenter, aperte tela fortunae aduerso pectore excipere, non latitantem, nec tergierantem. Magnanimos nos natura produxit: & ut quibusdam anima libus ferum dedit, quibusdam subdolum, quibusdam pauidum, ita nobis gloriosum & excelsum spiritum, quaerentem ubi honestissime, non ubi tutissime uiuat, simillimum mundo: quae quantum mortalibus passibus licet, sequitur aemulaturque. Profert se, laudari & aspici gestit. Dominus omnium est, supra omnia est. Itaque nulli se rei submittit. nihil illi uidetur graue, nihil quod uirum incuruet.

Terribiles visu formae, letumque labosque,

Minime quidem, si quis rectis oculis intueri illa possit, & tenebras perrumpere. Multa per noctem habita terrori, dies uertit ad risum.

Terribiles visu formae letumque labosque.

egregie Virgilius noster. Non re dixit terribiles esse, sed visu: id est, uideri, non esse. Quid inquam, in istis est tam formidabile, quam fama uulgauit? Quid est, obsecro te, Lucili, cur timeat laborem uir, mortem homo? Totiens mihi occurrunt isti, qui non putant fieri posse quicquid facere non possunt, & aiunt nos loqui maiora, quam quae natura humana sustineat. At quanto ego de illis melius existimo. ipsi quoque haec possunt facere, sed nolunt. Denique quem unquam ista destituere tentantem? cui non faciliora apparuere in actu? Non quia difficilia sunt, non audemus: sed quia non audemus, difficilia sunt. Si tamen exemplum desideratis, accipite Socratem perpefficiam senem, per omnia aspera iactatum, inuictum fame & paupertate, quam grauiorem illi domestica onera faciebant, & laboribus, quos militares quoque pertulit, & quibus ille domi exercitus, siue uxorem eius spectes moribus feram, lingua petulantem, siue liberos indociles, & matri quam patri similiores. Sic fere aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis saeuioze. Viginti & septem annis pugnatum est: post finita arma, triginta tyrannis noxae dedita est ciuitas, ex quibus plerique inimici erant. Nouissima damnatio est sub grauissimis criminibus impleta. obiecta est & religionum uolatio, & iuuentutis corruptela, qua immittere in deos, in patres, in remp. dictus est. Post haec carcer, & uenenum. Haec usque eo animum Socratis non mouerunt, ut ne uultum quidem mouerint. Illam mirabilem laudem, & singularem, usque ad extremum seruauit: non hilariorem quisquam, non tristiozem Socratem uidit: aequalis fuit in tanta inaequalitate fortunae. Vis alterum exemplum? Accipite hunc M. Catonem recentiozem, cum quo & infestius fortuna egit, & pertinacius. Cui cum omnibus locis obstitisset, nouissime & in morte, ostendit tamen uirum fortem posse inuita fortuna uiuere, inuita mori. Tota illi aetas aut in armis est exacta ciuilibus, aut in aeta te concipiente iam ciuile bellum. Et hunc licet dicas non minus quam Socratem in seruitute uixisse: nisi forte Cn. Pompeium & Caesarem & Crassum putas libertatis socios fuisse: Nemo mutatam Catonem,

nem, toties mutata Rep. uidit: eundem se in omni statu praestitit. In praetura, in repulsa, in accusatione, in prouincia, in concione, in exercitu, in morte, denique in illa Reip. trepidatione cum illinc Caesar esset decem legionibus pugnacissimis subnixus, hinc tot externarum gentium praesidijs: hinc Cn. Pompeius, satis vnus aduersus omnia. Cum alij ad Caesarem inclinarent, alij ad Pompeium, solus Cato fecit aliquas & Reip. partes. Si animo complecti uolueris illius imaginem temporis, uidebis illinc plebem & omnem erectum ad res nouas vulgum: hic optimates & equestrem ordinem, quicquid erat in ciuitate sancti & lecti: duos in medio relictos, temp. & Catonem, Miraberis, inquam, cum animaduertes

Attriden, Priamumque, & saeuum ambobus Achillem.

Vtrumque enim improbat, vtrumque exarmat. Hanc fert de vtroque sententiam. Ait se, si Caesar uicerit, moriturum: si Pompeius, exulaturum. Quid habebat quod timeret, qui ea sibi & victo & victori constituerat, quae constituta esse ab hostibus iratissimis poterant? Perijt itaque ex decreto suo. Vides posse homines labores pati? per medias Africae solitudines pedes duxit exercitum. Vides posse tolerare sitim? & in collibus arenis, sine ullis impedimentis uicti exercitus reliquias trahens, inopiam humoris lorica tus tulit, & quoties aquae fuerat occasio, nouissimus bibit. Vides honorem & notam posse contemni? Eodem quo repulsum est die, in comitio pila ludit. Vides posse non timere potentiam superiorum? Pompeium & Caesarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi ut alterum demereretur, simul prouocauit. Vides tam mortem posse contemni quam exilium? & exilium sibi indixit & mortem, & interim bellum. Possumus itaque aduersus ista tantum habere animi. libeat modo subducere iugo collum. In primis autem respuendae sunt voluptates: eneruant, & effeminant, & multum petunt. multum autem a fortuna petendum est. Deinde spernendae opes. auctoramenta sunt seruitutum. Aurum & argentum, & quicquid aliud felices domos onerat, relinquatur, Non potest gratis constare libertas. Hanc si magno aestimas, omnia paruo aestimanda sunt.

Epistola CV.

Quae obseruanda tibi sint, ut tutior uiuas, dicam. Tu tamen sic audias censeo ista praecepta, quomodo si tibi praeciperem, qua ratione bonam ualeudinem in Ardeatino tuereris. Considera, quae sunt quae hominem in perniciem hominis instigent. inuenies spem, inuidiam, odium, metum, contemptum. Ex omnibus istis, adeo lenissimum est contemptus, ut multi in illo remedij causa delituerint. Quem quis contemnit, calcet sine dubio, sed transit. Nemo homini contempto, pertinaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie iacens praeteritur: cum stante pugnatur. Spem improborum uitabis, si nihil habueris quod cupiditatem alienam & improbam irriter, si nihil in signe possideris. Concupiscuntur enim insignia, etiam si parum nota sunt. Sic uero inuidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaueris, si scieris in sinu gaudere. Odium autem ex offensa sic uitabis, neminem laesendo gratuito, a quo te sensus communis tuebatur. fuit enim hoc multis periculosum. Quidam odium habuerunt, nec inimicum. Illud ne timearis, praestabit tibi & fortunae medio critas, & ingenij lenitas: cum te esse homines scient quem offendere sine periculo possint. Reconciliatio tua & facili sit, & certa. Timeri autem tam domi molestum est, quam foris: tam a seruis, quam a liberis. Nulli non ad nocendum satis uirium est. Adijce nunc, quod qui timeretur, timet. Nemo potuit terribilis esse secure. Contemptus superest: cuius modum in sua potestate habet, qui illum sibi adiunxit: qui contemnitur, qui uoluit, non quia debuit. Huius incommodum & artes bonae discutiunt, & amicitiae eorum, qui apud aliquem potentem potentes sunt: quibus applicari expediet, non implicari: ne plures remedium, quam periculum constet. Nihil tamen aequo proderit, quam quiescere, & minimum cum alijs loqui, plurimum secum. Est quaedam dulcedo sermonis quae irrepit & blanditur, & non aliter quam ebrietas aut amor secreta producit. Nemo quod audierit, tacebit: nemo quantum audierit, loquetur. Qui rem non tacuerit non tacebit auctorem. Habet vnusquisque aliquem cui tantum credit, quantum ipsi creditum est. Ut garrulitatem suam custodiat, & contentus sit vnus auribus, populum faciet. Sic quod modo secretum erat, rumor est. Securitatis magna portio est, nihil iniqui facere. Confusam uitam & perturbatam impotentem agunt: tantum metuunt, quantum nocent: nec villo tempore vacant. Trepidant enim cum fecerunt. Haerent. Conscientia aliud agere non patitur, ac subinde respicere ad se cogit. Dat poenas, quisquis expectat: quisquis autem meruit, expectat. Tutum aliqua res in mala conscientia praestat, nulla securum. Putat enim se, etiam si non deprehenditur, posse deprehendi: & inter somnos mouetur, & quoties alicuius scelus loquitur, de suo cogitat. Non satis illi obliteratum uidetur, non satis rectum. Nocent habuit aliquando latendi fortunam, nunquam fiduciam.

Epistola CVI.

Tardius rescribo ad epistolas tuas, non quia districtus occupationibus sum: hanc excusationem caue audias. Vaco: & omnes qui uolunt, vacant. Neminem res sequuntur: ipsi illas amplexantur, & argumentum esse felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit quare non protinus rescriberem tibi, de quo quaerebas? Veniebat in contextum operis mei: scis enim me moralem philosophiam uelle complecti, & omnes ad eam pertinentes quaestiones explicare. Itaque dubitavi utrum differrem te, an, donec suus isti rei ueniret locus, ius tibi extra ordinem dicerem. Humanis visum est, tam longe uenientem non detinere. Itaque & hoc ex illa serie rerum cohaerentium excerpat, & si qua erunt huiusmodi, non quaerenti tibi uero mittam. Quae sint haec, interrogas? Quae scire magis iuuat, quam prodesse: sicut hos

cut hoc de quo quaeris, an corpus bonum sit. Corpus est, facit enim. Quod facit, corpus est. Bonum, agit animum, & quodammodo format & continet: quae ergo propria sunt corporis. Et corporis bona sunt corpora: corpora ergo sunt & quae animi sunt. Nam & hic corpus est. Bonum hominis necesse est corpus sit, cum ipse corporalis. Mentior, nisi & quae alunt illud, & quae valetudinem eius vel custodiunt vel restituunt, corpora sunt. Ergo & bonum eius corpus est. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora sint, ut aliud quoque de quo non quaeris, insulciam: tanquam ira, amor, tristitia, si dubitas, vide an vul tum nobis mutant, an frontem astringant, an faciem diffundant, an ruborem euocent, an fugent sanguinem. Quid ergo? tam manifestas corpori notas credis imprimi, nisi à corpore? Si affectus corpora sunt, & morbi animorum, & auaritia, crudelitas, indurata vitia, & in statum inemendabilem adducta: ergo & malitia, & species eius omnes, malignitas, inuidia, superbia. Ergo & bona. primum quia contraria istis sunt: deinde, quia eadem tibi indicia praestabunt. An non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo? Quantam intentionem prudentia? Quantam modestiam & quietem reuerentia? Quantam serenitatem letitia? Quantum rigorem seueritas? Quantam remissionem hilaritas? Corpora ergo sunt, quae colorem habitumque corporum mutant, quae in illis regnum suum exercent. Omnes autem quas retuli virtutes, bona sunt, & quicquid ex illis est. Nunquid est dubium, an id quo quid tangi potest, corpus sit? Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res, ut ait Lucretius. Omnia autem ista quae dixi, non mutant corpus, nisi tangerent: ergo corpora sunt. Etiamnum, cui tanta vis est, ut impellat & cogat & retineat & iubeat, corpus est. Quid ergo? Non timor retinet? Non audacia impellit? Non fortitudo im mittit, & impetum dat? Non moderatio refrænat ac reuocat? Non gaudium extollit? Non tristitia abdu cit? Deniq. quicquid facimus, aut malitiae, aut virtutis gerimus imperio. Quod imperat corpori, corpus est. Quod vim corpori affert, corpus. bonum corporis corporale est. bonum hominis, & corporis bo num est: itaque corporale est. Quoniam, ut voluisti, morem gessi tibi, nunc ipse dicam mihi, quod dictu rum esse te video. Laterunculis ludimus. in superuacuis subtilitas teritur. Non faciunt bonos ista, sed do ctos. Apertior res est, sapere: immo simplicior. Paucis opus est ad mentem bonam litteris. Sed nos ut ce tera in superuacuum diffundimus. ita philosophiam ipsam. Quemadmodum omnium rerum, sic littera rum quoq. intemperantia laboramus. Non vitae, sed scholae discimus.

Epistola CVII.

Vbi illa prudentia tua? Vbi in dispiciendis reb. subtilitas? Vbi magnitudo? Tam pusilla te agunt? serui occupationes tuas, occasionem fugae putauerunt. Si amici deciperent, habeant enim sane nomen, quod illis Epicurus noster imposuit: & ita vocentur, quota pars abesset rebus tuis? Desunt illi qui & operam tuam contrebant, & te alijs molestum reddebant. Nihil horum insolitum, nihil inexpectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quam queri, quod spargaris in publico, aut inquina ris luto. Eadem vitae condicio est, quae balnei, turbae, itineris: quaedam intermittunt, quaedam inci dent. Non est delicata res, viuere. Longam viam ingressus es, & labaris oportet, & arietes, & cadas, & las feris, & exclames: O mors, id est, mentiaris. Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per eiusmodi offensas emetiendum est confragosum hoc iter. Praeparetur animus contra omnia. Sciat se venisse vbi.

Luctus & vltices posuere cubilia curae,

Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus.

In hoc contubernio vita degenda est. Effugere ista non potes, contemnere potes. Contemnes autem, si saepe cogitaueris, & futura praesumpseris. Nemo non fortius ad id cui se diu composuerat, accessit, & duris quoque si praemeditata erant, obstitit. At contra imparatus, etiam leuissima expauit. Id agendum est, ne quid nobis inopinatum sit. Et quia omnia nouitate grauiora sunt, haec cogitatio assidua praesta bit, ut nulli sis malo tiro. Serui te reliquerunt. Alium compilauerunt, alium accusauerunt, alium occi derunt, alium prodiderunt, alium calcauerunt, alium veneno, alium criminatione petierunt. Quicquid dixeris, multis accidit, deincepsq. accidet. Multa & varia sunt quae in nos diriguntur. Quaedam in nos fixa sunt, quaedam vibrant, & cum maxime veniunt, quaedam ad alios peruentura, nos constringunt. Ni hil miremur eorum ad quae nati sumus, quae ideo nulli querenda, quia paria sunt omnibus. Ita dico pa ria sunt, nam etiam quod effugit aliquis, pati potuit. Aequum autem ius est, non quo omnes vsi sunt, sed quod omnibus lauum est. Imperetur aequitas animo, & sine querela mortalitatis tributa pendamus. Hiems frigora adducit, algendum est, aestas calores refert, aestuandum est: in temperies caeli valetudi nem tentat, aegrotandum est. Et fera nobis loco occurret, & homo perniciosior feris omnibus. Alium aqua, alium ignis eripiet. Hanc rerum condicionem mutare non possumus. Id possumus, magnum su mere animum, & virò bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, & naturae consentiamus. Natura autem hoc quod vides regnum mutationibus temperat. Nubilo ferena succedunt. Turbantur maria, cū quieuerunt. Flant inuicem uenti. Noctem dies sequitur. Pars caeli consurgit, pars mergitur. Contrarijs rerum aeternitas constat. Ad hanc legem animus noster aptandus est: haec sequatur, hanc pareat: & quae cunque sunt, debuisse fieri putet: nec uelit obiurgare naturam. Opimum est pati, quod emendare non possis: & Deum, quo auctore cuncta proueniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui im peratorem gemens sequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec deseramus hanc operis pulcherrimi cursum, cui, quicquid patimur, in textum est: & sic alloquamur Iouem, cuius guber naculo

naculo moles ista dirigitur, quomodo Cleanthes noster versibus disertissimis alloquitur: quos mihi in nostrum sermonem mutare permittitur, Ciceronis viri disertissimi exemplo. Si placuerint, boni consu les: si displicuerint, scies me in hoc secutum Ciceronis exemplum.

Duc me parens, celsique dominator poli,

Quocumque placuit, nulla parendi mora est.

Assum impiger, fac nolle comitabor gemens:

Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

Malisque patiar, quod pati licuit bono.

Sic viuamus, sic loquamur. paratos nos inueniat atque impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se Deo tradidit. At contra ille pusillus ac degener, qui oblectatur, & de ordine mundi male existimat, & e mendare mauult deos, quam se.

Epistola CVIII.

Id de quo quaeris, ex his est, quae scire, tantum eo, ut scias pertinet. Sed nihilominus quia pertinet, pertinaciter properas, nec vis expectare libros, quos cum maxime ordine continentes tota moralem philosophiae partem, statim expeditam. Illud tamen prius scribam, quemadmodum tibi ista cupiditas di icendi, qua flagrare te video, regenda sit, ne ipsa se impediatur. Nec passim carpenda sunt, nec auide inua denda vniuersa. per partes peruenitur ad totum. A pari onus viribus debet: nec plus occupari, quam cui sufficere possumus. Non quantum vis, sed quantum capis, hauriendum est, bonum tantum habe animu: capies, quantum uoles, Quo plus recipit animus, hoc se magis laxat. Haec nobis praecipere Attalu me mini, cum scholam eius obfideremus, & primi ueni remus, & nouissimi exiremus: ambulante quoq. illum ad aliquas disputationes euocarem, non tantum paratum discentibus, sed obuiu. Idem, inquit, & docenti & discenti debet esse propositum: ut ille prodesse velit, hic proficere. Qui ad philosophorum scholas venit, quotidie secum aliquid boni ferat: aut sanior domum redeat, aut sanabilior, Redibit autē. Ea enim philosophiae vis est, ut non solum studentes, sed etiam conuersantes inuenit. Qui in solem uenit, licet non in hoc uenerit, colorabitur. Qui in vnguentaria taberna resederunt, & paulo diutius comorati sunt, odorem secum loci ferunt. Et qui apud philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam negligentibus. Attende quid dicam, negligentibus, non repugnatis. Quid ergo? Non nouimus quosdam, qui multis apud philosophiam annis perfederint, & ne colorem quidem du xerint? Quid ni nouerim? Pertinacissimos quidem, & assiduos: quos ego non discipulos philosopho rum, sed inquilinos uoco. Quidam ueniunt ut audiant, non ut discant: sicut in theatrum voluptatis causa ad delectandas aures, oratione, vel uoce, vel fabulis du cimur. Magnam hanc auditorum partem uidebis, cui philosophi schola diuerforium orti sit. Non id agunt ut aliqua illic vitia deponant, ut ali quam legem vitae accipiant, ad quam mores suos exigant, sed ut oblectamento aurium perfruantur. Ali qui tamen & cum pugillaribus ueniunt, non ut res excipiant, sed uerba: quae tam sine profectu alieno di cant, quam sine suo audiant. Quidam ad magnificas voces excitantur, & transeunt in affectum dicen tium, alacres uultu & animo: nec aliter concitantur, quam solent. Phrygij ubi cinis sono semiuiri & ex imperio furentes. Rapit illos instigatque rerum pulchritudo; non uerborum inanum sonitus. Si quid acriter contra mortem dictum est, si quid contra fortunam contumaciter, inuenit protinus quae audias fa cere. Afficiuntur illi, & sunt quales iubentur, si illa animo forma permaneat, si non imperum in signem protinus populus honesti dissuasor excipiat: Pauci illam quam conceperant mentem domum perferre potuerunt. Facile est auditorem concitare ad cupiditatem recti. Omnibus enim natura fundamenta de dit, sem enque virtutum: omnes ad omnia ista nati sumus. Cum irritator accessit, tunc illa animi bona uelut sopita excitantur. Non vides quemadmodum theatra consonent, quoties aliqua dicta sunt, quae pu blice agnoscimus, & consensu uera esse testamur?

Desunt inopia multa, auaritia omnia.

In nullum auarus bonus est, in se pessimus.

Ad hos uersus ille sordidissimus plaudit, & uitijs suis fieri uoluit gaudere. Quanto magis hoc iudicas euenire, cum à philosopho ista dicuntur, cum salutaribus praecipulis uersus inferuntur, efficacius eadē illa demissuri in animum imperitorum? Nam (ut dicebat Cleanthes) quemadmodum spiritus uentis cla riorum sonum reddit, cum illum tuba per longi canalis angustias tractum, patientiore nouissime exitu effudit: sic sensus nostros clariores carminis arcta necessitas efficit. Eadem negligentius audientur, mi nusque percutiunt, quam diu soluta oratione dicuntur. Vbi accedere numeri, & egregium sensum astrin xere certi pedes, eadem illa sententia uelut lacerto excussa torquetur. De contemptu pecuniae multa di cutur, & longissimis orationibus hoc praecipitur, ut homines in animo, non in patrimonio putent esse diuitias. Eum esse locupletem, qui paupertati suae aptus est, & paruo se diuitem fecit. Magis tamē feriu tur animi, cum carmine eiusmodi dicta sunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.

Quod uult habet, qui uelle quod satis est potest.

Cum haec atque eiusmodi audimus, ad confessionem ueritatis adducimur. Illi enim quibus nihil satis est, admirantur, acclamant, odium pecuniae indicunt. Hunc illorum affectum ubi uideris, uides hoc pro me, hoc onera, relictis ambiguitatibus, & syllogismis, & caustillationibus, & ceteris acuminis irriti iudi cis. Dic

cris. Dic in auaritiā, dic in luxuriā. Cum profecisse te videris, & animos audientium affeceris, in ista vehementius. Verisimile non est, quantum proficiat talis oratio remedio intenta, & tota in bonum audientium versa. Facillime enim tenera concitantur ingenia ad honesti rectique amorem. Adhuc docilibus leuiterque corruptis inicit manum veritas, si aduocatum idoneum nacta est. Ego certe cum Attalum audirem, in vitia, in errores, in mala vitae perorantem, saepe misertus sum generis humani, & illū sublimem altioremq̃ humano fastigio credidi. Ipse regem se esse dicebat: sed plus quam regnare mihi videbatur, cui liceret censuram agere regnantium. Cum vero commendare paupertatem coeperat, & ostendere, quicquid vsū excederet, pondus esse superuacuum & graue ferenti: saepe exire e schola pau perit libuit. Cum coeperat voluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mentem, puram mentem, non tantum ab illicitis voluptatibus, sed etiam superuacuis: libebat circumscribere gulae & ventrem. Inde mihi quaedam permansere, Lucili. Magno enim in omnia impetu veneram: deinde ad ciuitatis vitam reductus, ex bene coeptis pauca seruauī. Inde ostreis boletisque in omnem vitam renūtiatum est. Haec enim non cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturos cogentia: quod gratissimum est edacibus, & se vltra quam capiunt farcientibus, facile descensura, facile reditura. Inde in omnem vitam vnguento abstinentus: quoniam optimus odor in corpore est nullus. Inde vino caret stomachus. Inde in omnem vitam balneum fugimus. Decoquere corpus, atque exinanite sudoribus, inutile simul delicatumque credimus. Cetera proiecta redierunt. Ita tamen, vt quorundam abstinentiam interrumpi, modum seruem, & quidem abstinentiae proximiorē, nescio an difficiliorē: quoniam quaedam absconduntur facilius animo, quā temperantur. Quoniam coepi tibi exponere, quā tum maiori impetu ad philosophiam iuuenis accesserim, quā senex pergam, non pudebit fateri, quem mihi amorem Pythagorae iniecerit Sotion. Docebat, quare ille animalibus abstinuisset, quare postea Sextius. Dissimilis vtrique causa erat, sed vtrique magnifica. Hic homini satis alimentorum citra sanguinem esse credebatur, & crudelitatis consuetudinem fieri, vbi in voluptatem esset adducta laceratio. Adjiciebat, contrahendam materiam esse luxuriae. Colligebat, bonae valetudini contraria esse alimenta varia, & nostris aliena corporibus. At Pythagoras omnium inter omnia cognitionem esse dicebat, & aliorum commercium in alias atque alias formas transeuntium. Nulla (si illi credas) anima interit, nec cessat quidem, nisi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. Videbimus per quas temporum vices, & quando pererratis pluribus domicilijs, in hominem reuertatur. interim scelere hominibus ac parricidij metum fecit, cum possint in parentis animam insciji incurrere, & ferro morsu violare, in quo cognatus aliquis spiritus hospitaretur. Haec cum exposuisset Sotion, & impleisset argumentis suis, Non credis, inquit, animas in alia corpora atque alia describi? & migrationem esse, quā dicimus esse mortem? Non credis in his pecudibus ferisue aut aqua meris illum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem? Nec tantum caelestia per certos circuitus verti, sed animalia quoque per vices ire, & animos per orbem agi? Magni ista crediderunt viri. Itaque iudicium quidem tuum sustine. Ceterum omnia tibi in integro serua. Si vera sunt ista, abstinuisse animalibus innocētia est: si falsa, frugalitas est. Quod istic crudelitate tuae damnum est? Alimenta tibi leonum & vulturum eripio. His instinctus, abstinere animalibus coepi: & anno peracto non tantum facilis erat mihi consuetudo, sed dulcis. Agiliorē mihi animum esse, credebam: nec tibi hodie affirmauerim, an fuerit. Quaeris, quomodo deserim? In Tiberij Caesaris principatum iuuentae tempus inciderat, alienigenarum gentium sacra mouebantur. Sed inter argumenta superstitutionis ponebatur quorundam animalium abstinentia. Patre itaque meo rogante, qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat, ad pristinam consuetudinem redij: nec difficulter mihi, vt inciperem melius coenare, perluasit. Laudare solebat Attalus culcitram, quae resisteret corpori. Tali vtor etiam senex, in qua vestigium apparere non possit. Haec retuli, vt probarem tibi, quā vehementes haberent tirūculi impetus primos ad optima quaeque, si quis exhortaretur illos, si quis impelleret. Sed aliquid praecipientium vitio peccatur, qui nos docent disputare, non viuere: aliquid discentium, qui propositum adferunt ad praecipitantes suos, non animum excolendi, sed ingenium. Itaque quae philosophia fuit, facta philologia est. Multum autem ad rem pertinet, quo proposito ad quam rē accedas. Qui grammaticus futurus, Virgilium scrutatur, non hoc animo legit illud egregium,

--- Fugit irreparabile tempus.

Vigilandum est, nisi properamus, relinquimur. Agit nos, agiturque velox dies, insciji rapimur. Omnia in futurum disponimus, & inter praecipitantes leni sumus. Sed vt obseruet, quoties Virgilius de celeritate temporū dicit, hoc vti verbo illum, Fugit.

Optima quaeque dies miseris mortalibus aeni

Prima fugit, subeunt morbi, tristisque senectus,

Et labor, & durae rapit inclementia mortis.

Ille qui ad philosophiam spectat, haec eadem quo debet, abducit. Nunquam Virgilius, inquit, dies dicit ire, sed fugere, quod currendi genus concitatissimum est: & optimos quoque primos rapi. Quid ergo cessamus nos ipsi concitare, vt velocitatem rapidissimae rei possimus aequare? Meliora praeteruolant, deteriora succedunt. Quemadmodum ex amphora primum quod est sincerissimum effluit, grauissimum quodque turbidumque subsidit: sic in aetate nostra, quod est optimum, primum est. Id exhauriri in alijs

alijs potius patimur, vt nobis faecem referuemus. Inhaereat istud animo, & tamquam missum oraculo placeat:

Optima quaeque dies miseris mortalibus aeni

Prima fugit. ---

Quare optima quae restat quod incertum est. Quare optima? Quia iuuenes possumus discere, possumus facilem animum, & adhuc tractabilem, ad meliora conuertere: quia hoc tempus idoneum est laboribus, idoneum agitandis per studia ingenijs, & exercēdis per opera corporibus. Quod superest, legnius & languidius est, & propius a fine. Itaque toto hoc agamus animo, & ommissa quae diuertimus, in rē vnam laboremus: ne hanc temporis perniciosissimi celeritatem, quam retinere non possumus, relictū demum intelligamus. Primus quisque tamquam optimus dies placeat, & redigatur in nostrum. Quod fugit, occupandum est. hoc non cogitat ille, qui grammatici oculis carmen istud legit. Ideo optimum quēque primum esse diem, quia subeunt morbi, quia senectus premit, & adhuc adolescentiam cogitantibus supra caput est: sed ait, Virgilium semper vna ponere morbos & senectatem, non mehercule immerito. Senectus enim insanabilis morbus est. Praeterea, inquit, hoc senectuti cognomen imposuit, tristē iliam vocat.

--- Subeunt morbi, tristisque senectus.

Non est quod mireris, ex eadem materia suis quemque studijs apta colligere. In eodem prato bos herbam quaerit, canis leporem, ciconia lacertum. Cum Ciceronis libros de Rep.prehendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiae deditus: alius alio curam suam mittit. Philosophus admiratur, contra iustitiam dici tam multa potuisse. Cum ad hanc eandem lectionem philologus accessit, hoc subnotat, duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Seruii matre dubitatur. Anci pater nullus. Numae nepos dicitur. Praeterea notat eum quem nos dictatorem dicimus, & in historijs ita nominari legimus, apud antiquos magistrum populi vocatum. Hodieque id extat in Auguralibus libris, & testimoniū est, quod qui ab illo nominatur, magister equitum est. Aequae notat, Romulum perisse solis defecationem. Prouocationem ad populum etiam a regibus fuisse. Id est in Pontificalibus libris putat & Fenestella. Eisdem libris cum grammaticus explicuit, primum, Reapfe, dici ab Cicerone, id est, re ipsa in commentarium refert: nec minus sepe, id est, se ipse. Deinde transit ad ea, quae consuetudo saeculi mutauit: tanquam quod ait Cicero, Quoniam sumus ab ipsa calce, eius interpellatione reuocati: hanc quam nunc in circō metam vocamus, calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit versus, & in primis illos de Africano scriptos:

--- Cui nemo ciuis neque hostis

Quiuit profactis reddere operae pretium.

Ex eo se ait intelligere, apud antiquos auxilium significasse operam, ait enim, neminem potuisse Scipioni neque ciuem, neque hostem reddere operae pretium. Felicem deinde se putat, quod inuenerit, vnde vsū sit Virgilio dicere:

--- Quem super ingens

Porta tonat caeli, ---

Ennium hoc ait Homero surripuisse: Ennio Virgilium. Est Ennij apud Ciceronem in his ipsis de rep. hoc epigramma.

Si fas endo plagas caelestium ascendere cuiquam:

Mi soli caeli maxima porta patet.

Sed ne & ipse, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum dilabar, illud ad meo, auditionem philosophorum, lectionemque ad propositum beatae vitae trahendam: non vt verba prisca aut ficta capremus, & translationes improbas figuralesque dicendi, sed vt profutura praecepta, & magnificas voces, & animosas, quae mox in rem transferantur. Sic ista discamus, vt quae fuerunt verba, sint opera. Nullos autem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quā qui philosophiam velut aliquod artificium venale didicerunt: qui aliter viuunt, quā viuendum esse praecipunt. Exempla enim seipos inutilis disciplinae circumferunt, nulli non vitio quod insequuntur, obnoxij. Non magis mihi potest quisquam talis prodesse praceptor, quā gubernator in tempestate nauis abundus. Tenendum est, rapiente fluctu, gubernaculum, luctandum cum ipso mari, eripienda sunt vento vela. Quid me potest adiuuare rector nauigij attonitus & vomitans? Quanto maiore putas vitam tempestate iactari, quā vllam ratem? Non est loquendum, sed gubernandum. Omnia quae dicunt, quae turba audiente iactant, aliena sunt, dixit illa Plato, dixit Zeno, dixit Chrysiippus, & Posidonius, & ingens agmen tot ac talium. Quomodo probare possint sua esse, monstrabo. Faciant quae dixerint. Quoniam quae volueram ad te perferri, iam dixi, nunc desiderio tuo satisfaciam. & in alteram epistolam integrum quod exegeras transferam: ne ad spinosam, & auribus erectis curiosisque audiendam, lassus accedas.

Epistola CIX.

AN sapiens sapienti proficit, scire desideras. Dicimus plenum omni bono esse sapientem, & summa adeptum. Quomodo prodesse aliquis possit summum bonum habenti, quaeritur. Profunt inter se boni, exercent enim virtutes, & sapientiam in suo statu continent. desiderat vterque aliquem, cū quo conferat, cum quo quaerat. Peritos luctandi, vsus exercet. Musicum, qui paria didicit, monet. Opus est &

Q 2 sapiens,

sapienti, agitatione virtutum. Ita quemadmodum ipse se mouet, sic mouetur ab alio sapiente. Quid sapiens sapienti proderit? Impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum commoustrabit. Praeter haec, aliquas suas cogitationes exprimet, docebit, quae inuenierit. Semper enim sapienti restabit quod inueniat, & quo animus eius excurrat. Malus malo nocet: facit peiorem, iram, metum incitando, tristitiae assentiendo, voluptates laudando. Et tunc maxime laborat mali, ubi plurimum vitia miscere, & in vni collata nequitia est. Ergo ex contrario bonus bono proderit. Quomodo inquis? Gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex conspectu mutuae tranquillitatis crescet vtriusque laetitia. Praeterea quarundam illi rerum notitiam tradet. Non enim omnia sapiens scit: etiam si sciret, breuiiores vias rerum aliquis excogitare possit, & has indicare, per quas facilius totum opus circumfertur. Proderit sapienti sapiens: non scilicet tantum suis viribus, sed ipsius quem adiuuat. Potest quidem ille etiam relictus sibi, explicare partes suas. Vterque propria velocitate: sed nihilominus adiuuat etiam, qui currentem hortatur. Non prodest tantum sapiens sapienti, sed sibi ipsi. Obijcies. Detrahe illi vim propriam, & ille nihil agit. Isto modo dicas licet, non esse in melle dulcedinem. Nam ipse ille qui est, esse debet: ita aptatus lingua palatoque ad huiusmodi gustum, ut ille tali sapore capiatur, non offendatur. Sunt enim quidam, quibus morbi vitio mel amarum videatur. Oportet vtrunque talem esse, ut & ille prodesse possit, & huic profecturo idonea materia sit. In summum, inquit, producto calorem calefieri superuacuum est: & in summum producto bonum superuacuum est, quod proficit. Nunquid instructus omnibus rebus agricola, ab alio instrui quaerit? Nunquid armatus miles quantum in aciem exituro satis est, amplius arma desiderat? Ergo nec sapiens. Satis enim vitae instructus, satis armatus est. Qui in summo est calore, ei non opus est adiecto, ut summum teneat. Ipse se, inquit, calor continet. Ad haec respondeo. Primum multum inter ista quae comparas. Calor enim vnus est: prodesse varium est. Deinde calor non adiuuat adiectione caloris ut caleat. Sapiens non potest in habitu suae mentis stare, nisi amicos aliquos similes sui admittit, cum quibus virtutes suas communicet. Adijce nunc, quod omnibus inter se virtutibus amicitia est. Itaque prodest, qui virtutes alicuius partes sui amat, a mandataque iuicem praestat. Similia delectant: vtiq; vbi honesta sunt, & probare ac probari sciunt. Etiam enim. Sapientis animi perire mouere nemo alius potest, nisi sapiens: sicut hominem mouere rationaliter non potest, nisi homo. Quomodo ergo ad rationem mouendam ratione opus est: sic ut moueatur ratio perfecta, opus est ratione perfecta. Prodesse dicuntur, & qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, incolumitatem, alia in usus vitae cara aut necessaria. In his dicitur etiam stultus sapienti prodesse. Prodesse autem est, animi secundum naturam mouere virtute sua, aut eius qui mouebitur. Hoc non sine ipsius quoque qui proderit bono fiet. Necessesse enim, alienam virtutem exercendo, exercent & suam. Sed ut remoueas ista, quae aut summa bona sunt, aut summorum efficientia, nihilominus prodesse inter se sapientes possunt. Inuenire enim sapientem, sapienti per se res petenda est: quia natura bonum omne carum est bono: & sic quisque conciliatur bono, quemadmodum sibi. Necessesse est, ex hac quaestione, argumentum accipi, in alteram transeam. Quaeritur enim, an deliberaturus sapiens, in consilium, aliquem sit aduocaturus: quod facere illi necessarium est, cum ad haec ciuilia & domestica venitur, & (ut ita dicam) mortalia. In his sic illi opus est alieno consilio, quomodo medico, quomodo gubernatori, quomodo aduocato, & litis ordinatori. Proderit ergo sapiens aliquando sapienti. Suadebit enim. Sed in illis quoque magnis ac diuinis, ut diximus, communiter honesta tractando, & animos cogitationeque miscendo, utilis erit. Praeterea secundum naturam est & amicos complecti, & amicorum actu, ut suo proprio, laetari. Nam si hoc non fecerimus, ne virtus quidem nobis permanebit, quae in exercendo se, vsum valet. Virtus autem suadet praesentia bene collocare, in futurum consulere, deliberare, & intendere animi. Facilius intendet explicabitque, qui aliquem sibi assumperit. Quaerit itaque aut perfectum virum, aut proficientem, vicinumque perfectio. Proderit autem ille perfectus, si consilium communi prudentia iuuerit. Aiunt homines plus in alieno negotio videre, quam in suo. Hoc illis euenit, quos amor sui excaecat, quibusque dispectum vilitatis, timor in periculis excutit. Incipiet sapere securior, & extra metum positus. Sed nihilominus, quaedam sunt, quae etiam sapientes in alio, quam in se diligentius vident. Praeterea illud quod dulcissimum honestissimumque est, idem velle atque idem nolle, sapiens sapienti praestabit. Egregium opus pari iugo ducet. Perfolui quod exegeras, quanquam in ordine rerum erat, quas moralis philosophiae voluminibus complectimur. Cogita, quod soleo frequenter tibi dicere: In istis nos nihil aliud quam acumen exercere. Toties enim illo reuertor: Quid ista me res iuuat? Fortiorem faciet, iustior, temperatior? Nondum exerceri vacat. Adhuc medico mihi opus est. Quid me doces scientiam inuilem? Magna promissisti: exigua video. Dicebas in trepidum fore, etiam si circa me gladius micarent, etiam si mucro tangeret iugulum. Dicebas securum fore, etiam si circa me flagrarent incendia, etiam si subitus turbo toto nauem meam mari raperet. Haec mihi praestata, ut voluptatem, ut gloriam contempnam: postea docebis implicita soluere, ambigua distinguere, obscura perspicere. Nunc doce, quod necessesse est.

Epistola CX.

EX Nomentano meo te saluto, & iubeo te habere mentem bonam, hoc est, propitios deos omnes: quos habet placatos & fauentes, quisquis sibi se propitiavit. Sepone in praesentia, quae quibusdam placent. Vnicuique nostrum paedagogum dari Deum, non quidem ordinariū, sed hunc inferioris notae, ex eorum numero quos Quidius ait, de plebe deos. Ita tamē hoc seponas volo, ut memineris maiores nostros, qui

qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse. Singulis enim & genium & lunonem dederunt. Postea videbimus, an tantum dijs vacet, ut priuatorum negotia procurent. Interim illud scito, siue assignati sumus, siue neglecti, & fortunae dati, nulli te posse imprecari quicquam grauius, quam si imprecatus fueris, ut se habeat iratum. Sed non est, quare cuiquam, quem dignum poena putaueris, optes, ut in felices deos habeat. Habet, inquam, etiam si videtur eorum fauore produci. Adhibe diligentiam tuam, & intueri, quid sint res nostrae, non quid vocentur, & scies plura mala contingere nobis, quam accidere. Quoties enim felicitatis causa, & initium fuit quod calamitas vocabatur? Quoties magna gratulatione excepta res gradum sibi struxit in praecipitium, & aliquem iam eminentem alleuauit etiamnum, tanquam ibi adhuc staret, unde tuto caderet: sed ipsum illud cadere non habet in se mali quicquam, si exitum spectes, ultra quem natura neminem deijcit. Prope est rerum omnium terminus, prope est, inquam, & illud, unde felix eijcitur & illud unde infelix emittitur. Nos vtraque extendimus, & longa spe ac metu facimus. Sed si sapiens, omnia humana conditione metire: simul & quod gaudes, & quod times contrahe. Est tanti, diu nihil gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare istuc malum astringo? Non est quod quicquam timendum putes. Vana sunt ista quae nos mouent, quae attonitos habent. Nemo nostrum quid veri esset, excussit, sed metum alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad id quo perturbatur accedere, & naturam ac bonum timoris sui nosse. Itaque res falsa & inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intendere, iam apparebit quam breuia, quam incerta, quam tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio visa est.

*Nam veluti pueri trepidant, atque omnia caecis
In tenebris metunt: ita nos in luce timemus.*

Quid ergo? Non omni puerio stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est, Lucreti. non timeamus in luce, omnia nobis fecimus tenebras, nihil videmus, nec quid noceat, nec quid expediat. tota vita incurramus, nec ob hoc resistimus, aut circumspectius pedem ponimus. Vides autem quam sit furiosa res, in tenebris impetus. At me hercule id agimus, ut longius reuocandi sumus: & cum ignoremus quo feramur, velociter tamen illo quo intendimus, ire perseveramus. Sed lucescere, si velimus, potest. Vno autem modo potest, si quis hanc humanorum diuinorumque notitiam acceperit: si illa se non perfuderit, sed infecerit: si eadem quamuis sciat, retractauerit, & ad se saepe retulerit: si quaesierit quae sint bona, quae sint mala: quibus hoc sit falso nomen ascriptum: si quaesierit de honestis, de turpibus, de providentia. Nec intra haec humani ingenij sagacitas sinitur. Prospicere & ultra mundum libet, quo feratur, unde surrexerit, in quem exitum tanta rerum velocitas properet. Ab hac diuina contemplatione abductum animi in sordida & humilia pertraximus, ut avaritiae seruiret, ut relicto mundo terminisque eius & dominis cuncta versantibus, terram rimaretur, & quaereret quid ex illa mali effoderet, non contentus oblati. Quicquid nobis bono futurum erat, Deus & parens noster in proximo posuit. Non expectauit inquisitionem nostram: vltro dedit: nocitura altissime pressit. Nihil nisi de nobis queri possumus. Ea quibus periremus, nolente rerum natura & abscondente, protulimus. Addiximus animi voluptati: cui indulgere, initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni & famae, ceteris aequi vanis & inanibus. Quid ergo nunc te hortor ut facias? Nihil noui: nec enim nouis malis remedia quaeruntur. Sed hoc primum, ut tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid superuacuum. Necessaria tibi vbi que occurrent: superuacua & semper, & toto animo quaerenda sunt. Non est autem quod te nimis laudes, si contempseris aureos lectos, & gemmeam supellectilem. Quae est enim virtus, superuacua contemnere? Tunc te admirare, cum contempseris necessaria. Non magnam rem facis, quod viuere sine regio apparatu potes: quod non desideras miliarios apros, nec linguas phoenicopterorum, & alia porteta luxuriae iam tota animalia fastidientis, & certa membra ex singulis eligentis. Tunc te admirabor, si non contempseris etiam sordidum panem: si tibi persuaseris: herbas, vbi necesse est, non pecori tantum, sed homini nasci: si scieris cacumina arborum explementum esse ventris, in quem sic pretiosa congerimus, tanquam recepta seruantem. sine fastidio implendus est. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus quicquid acceperit? Delectant te disposita, quae terra marique capiuntur. Alia eo gratiora, si recentia perferuntur ad mensam: alia, si diu pasta & coacta pinguescere, fluunt, ac vix saginam continent suam. Delectat te nidus horum, arte quaesitus. At me hercule ista sollicitate scrutata, varietate condita, cum subierint ventrem, vna atque eadem foeditas occupabit. Vis ciborum, voluptatem contemnere? Exitum specta. At talum memini cum magna admiratione omnium haec dicere: Diu mihi, inquit, imposuere diuitiae. Stupebam, vbi aliquid ex illis alio atque alio loco fulserat. Existimabam, similia esse quae latebant, his quae ostenderentur: sed in quodam apparatu vidi totas opes vrbis, caelatas ex auro & argento, & his quae pretium auri argenti que vicerunt, exquisitos colores, & vestes ultra non tantum nostrum, sed ultra finem hostium aduectas. Hinc puerorum perspicuos cultu atque forma greges, hinc feminarum, & alia quae res suas recognoscens summi imperij fortuna protulerat. Quid hoc est, inquam, aliud quam irritare cupiditates hominum per se incitatas? Quid sibi vult ista pecuniae pompa? Ad discendam avaritiam conuenimus. At me hercules minus cupiditatis istinc effero, quam attuleram. Contempsi diuitias, non quia superuacuae, sed quia pusillae sunt. Vidistine, quam intra paucas horas ille ordo, quamuis lentus dispositusque, transierit? Hoc totam vitam nostram occupabit, quod totum diem occupare non potuit: Accessit illud quoque. Tam superuacuae mihi visae sunt habentibus quam fuerant spectantibus.

ribus. Hoc itaq. ipsi mihi dico, quoties tale aliquid praestinxerit oculos meos, quoties occurrit domus splendida, cohors culta feruorum, lectica formosis imposita caloniibus: Quid miraris? quid stupes? Pompea est. Ostenduntur istae res, non possidentur: & dum placent, transeunt. Ad veras potius de conuertere diuitias: dilce paruo esse contentus: & illam vocem magnus atque animosus exclama: Habeamus aquam, habeamus polentam, Ioui ipsi de felicitate controuersiam faciamus. Faciamus, oro te, etiam si ista defuerint. Turpe est, beatam vitam in auro & argenteo reponere: aequè turpe est in aqua & polenta. Quid ergo faciam, si ista non fuerint? Quæris, quod sit remedium inopiae? Famem famem finit. Alioqui quid interest, magna sint, an exigua, quae seruire te cogunt? Quid refert quantum sit, quod tibi possit negare fortuna? Haec ipsa aqua & polenta in alienum arbitrium cadit. Liber est autem, non in quem parum licet fortuna, sed in quæ nihil. Ita est: nihil desideres, oportet, si vis louem prouocare, nihil desiderantem. Haec nobis Attalus dixit: natura omnibus. Quae si uoles frequenter cogitare, id ages, ut sis felix, non ut videaris: & ut tibi videaris, non alijs.

Epistola CXI.

Quid uocentur Latine sophismata, quaesisti à me. Multi tentauerunt illis nomen imponere, nullum haesit: uidelicet quia res ipsa non recipiebatur à nobis, nec in usu erat, nomini quoque reputatum est. Aptissimum tamen uidetur mihi, quo Cicero usus est. Cauillationes uocat: quibus quisquis se tradidit, quaestiuiculas quidem intra se, ceterum ad uitam nihil proficit, neque fortior fit, neque temperantior, neque elatior. At ille qui philosophiam in remedium suum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciae, inexuperabilis, & maior aduenti. Quod in magnis euenit montibus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus. Cum accesseris, tunc manifestum fit quàm in arduo summa sint. Talis est, mi Lucili, uerus & rebus, non artificijs philosophus. In edito stat admirabilis, celsus, magnitudinis uerae. Non exurgit in plantas, nec summis ambulat digitis, eorum more qui mendacio statum adiuant, longioresque quam sunt, uideri uolunt. Contentus est magnitudine sua. Quid ni contentus sit eo usque creuisse, quo manum fortuna non porrigit? Ergo & supra humana est. Par sibi in omni statu rerum, siue secundo cursu uita procedit, siue fluctuat per aduersa ac difficilia: Hanc constantiam cauillationes istae, de quibus paulo ante loquebar, praestare non possunt. Ludit istis animus, non proficit: & philosophiam à fastigio deducit in planum. Nec te prohibuerim aliquando ista agere, sed tunc, cum uoles nihil agere. Hoc tamen habent in se pessimum: dulcedinem quandam sui faciunt, & animum specie subtilitatis inductum tenent, ac remorantur: cum tanta rerum moles uacet, cum uix tota uita sufficiat, ut hoc unum discas, uitam contemnerere. Quid regere? inquis. Secundum opus est. Nam nemo illam bene rexit, nisi qui contempserat.

Epistola CXII.

Cupio me hercule amicum tuum formari, ut desideras, & institui: sed ualde durus capitur, immo potius, quod est molestius, ualde mollis capitur, & consuetudine mala ac diuina fractus. Volo tibi ex nostro artificio exemplum referre. Non quaelibet in fitionem uitis patitur. si uetus & exalta est, si infirma gracilisque, aut non recipiet surculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatem eius naturamque transibit. Itaque solemus supra terram praecidere: ut, si non responderit, tentari possit secunda fortuna, & iterum repetita ista terram inseratur. Hic de quo scribis & mandas, non habet vires. Indulget uitijs, simul & emarcuit, & induruit. Non potest recipere rationem, non potest nutrire. At cupit ipse. Noli credere. Non dico illum mentiri tibi, putat se cupere. Stomachum illi fecit luxuria: cito tamen redibit in gratiam. Sed dicit se offendi uita sua. Non negauerim. Quis enim non offenditur? Homines uita suam & amant simul, & oderunt. Tunc itaq. de illo feramus sententiam, cum fide nobis fecerit, inuisam iam sibi esse luxuriam. Nunc illis male conuenit.

Epistola CXIII.

Desideras tibi scribi à me, quid sentia de hac quaestione iactata apud nostros: An iustitia, an fortitudo, prudentia, ceteraeque uirtutes, animalia sint. Hac subtilitate efficiamus, Lucili carissime, ut exercere ingenium inter irrita uideamur, & disputationibus nihil profuturis otium terere. Faciam quod desideras, & quid nostris uideatur, exponam. Sed me in alia sententia profiteor esse. Quae sunt ergo quae antiquos mouerint, dicam. Animum constat animal esse: cum ipse efficiat, ut simus animalia, & cum ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est, quam animus, quodammodo se habens: ergo animal est. Deinde: Virtus agit aliquid. Agi autem nihil sine impetu potest. Si impetum habet, qui nulli est, nisi animali: animal est. Si animal est, inquit, uirtus, habet ipsam uirtutem. Quid ni? habet se ipsam. Quomodo sapiens omnia per uirtutem gerit, sic uirtus per se. Ergo, inquit, & omnes artes animalia sunt, & omnia quae cogitamur, quaeque mente complectimur. Sequitur, ut multa animalium millia habitent in his angustijs pectoris, & singuli multa simus animalia, aut multa habeamus animalia. Quæris, quid aduersus ista respondeatur? Vnaquaeque res ex istis animal erit, multa animalia non erunt. Quare? Dicam, si mihi accommodaueris subtilitatem & intentionem tuam. Singula animalia singulas debent habere substantias. Ista omnia unum animum habent. Itaque singula esse possunt, multa esse non possunt. Ego & animal sum & homo, non tamen duos esse dices. Quare? quia separati esse debent. Ita dico, alter ab altero debet esse ductus, ut duo sint. Quicquid unum multiplex est, sub unam cadit naturam: itaque unum est. Et animus meus animal est, & ego animal sum, duo tamen non sumus.

Quare?

Quare? quia animus mei pars est. Tunc aliquid per se numerabitur, cum per se stabit. Vbi uero alterius membrum erit, non poterit uideri aliud: Quare? Dicam: quia quod aliud est, suum oportet esse, & proprium, & totum, & intra se absolutum. Ego in alia esse me sententia professus sum. Non enim tantum uirtutes animalia erunt, si hoc recipitur: sed opposita quoque illis uitia & affectus, tanquam ira, timor, luctus, suspicio. Ultra res ista procedet, omnes sententiae, omnes cogitationes animalia erunt: quod nullo modo recipiendum est. Non enim quicquid ab homine fit, homo est. Iustitia quid est? inquit. Animus quodammodo se habens. Itaque si animus animal est, & iustitia. Minime. Haec enim habitus animi est, & quaedam vis. Idem animus in varias figuras conuertitur, & non toties animal aliud est, quoties aliud facit: nec illud quod fit ab animo, animal est. Si iustitia animal est, si fortitudo, si ceterae uirtutes, utrum desinunt animalia esse subinde, ac rursus incipiunt, an semper sunt? Desinere uirtutes non possunt: ergo multa animalia, immo innumerabilia in hoc animo versantur. Non sunt, inquit, multa: quia ex uno religata sunt, & partes unius ac membra sunt. Talem ergo faciem animi nobis proponimus, qualis est Hydrae, multa habentis capita, quorum unumquodque per se pugnet, per se noccat. At qui nullum ex illis capitibus animal est, sed animalis caput. Ceterum ipsa unum animal est. Nemo in Chimaera leonem esse animal dixit, aut draconem. Haec partes erant eius. partes non sunt animalia. Quid est quo colligas iustitiam animal esse? Agit, inquit, aliquid, & prodest: quod autem agit aliquid, & prodest, impetum habet: quod autem impetum habet, animal est. Verum est, si suum impetum habet, suum autem non habet, sed animi. Omne animal donec moriatur, id est quod coepit: homo donec moriatur, homo est: equus item, & canis: transire enim in aliud non possunt. Iustitia, id est, animus quodammodo se habens, animal est. Credamus. Deinde animal est fortitudo, id est, animus quodammodo se habens. Quis animus? Ille qui modo iustitia erat: tenetur in priore animali: in aliud animal ei transire non licet. In eo illi, in quo primum esse coepit, perseverandum est. Praeterea unus animus duorum animalium esse non potest, multo minus plurium. Si iustitia, fortitudo, temperantia, ceteraeque uirtutes animalia sunt: quomodo unum animalium habebunt? Singulos habeant oportet, aut non sunt animalia. Non potest unum corpus plurium animalium esse: hoc & ipsi fatentur. Iustitiae quod est corpus? Animus. Fortitudinis quod est corpus? Idem animus. At qui unum corpus esse duorum animalium non potest. Sed idem animus, inquit, iustitiae habitum induit, & fortitudinis, & temperantiae. Hoc fieri possit, si quo tempore iustitia esset, fortitudo non esset. quo tempore fortitudo esset, temperantia non esset. Nunc uero omnes uirtutes simul sunt. Ista quomodo erunt singula animalia, cum unus animus sit, qui plus quam unum animal non potest facere? Denique nullum animal pars est alterius animalis. Iustitia autem pars est animi: non est ergo animal. Videor mihi in re confessa perdere operam. Magis enim indignandum de isto, quam disputandum est. Nullum animal alterius pars est. Circumspice omnium corpora, nulli non & color proprius est, & figura sua, & magnitudo. Inter cetera, propter quae mirabile diuini artificis ingenium est, hoc quoque existimo, quod in tanta copia rerum nunquam in idem incidit. etiam quae similia uidentur, cum contuleris, diuersa sunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non sua proprietate signatum: tot animalia. nulli similitudo cum altero conuenit. Vtrique aliquid interest. Exegit à se, ut quae alia erant, & dissimilia essent, & imparia. Uirtutes, ut dicitis, omnes pares sunt: ergo non sunt animalia. Nullum non animal per se aliquid agit. Virtus autem per se nihil agit, sed cum homine. Omnia animalia aut rationalia sunt, ut homines, ut dii: aut irrationalia, ut pecora. Uirtutes utique rationales sunt, atque nec homines sunt, nec dii, ergo non sunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, nisi primum specie alicuius rei irritatum est: deinde impetum cepit, deinde assensio confirmauit hunc impetum. Quid sit assensio, dicam. Oportet me ambulare. tunc demum ambulo, cum hoc mihi dixi, & approbavi hanc opinionem meam, oportet me sedere. tunc demum sedeo. haec assensio in uirtute non est. Puta enim prudentiam animal esse. quomodo assentiatur? Oportet me ambulare. hoc natura non recipit: prudentia enim ei cuius est prospicit, non sibi. Nam nec ambulare potest, nec sedere: ergo assensionem non habet. Quod assensionem non habet, rationale animal non est. Virtus si animal est, rationale est: rationale autem non est, ergo nec animal. Si uirtus animal est: uirtus autem bonum est: omne bonum animal est. Hoc nostri fatentur. Patrem seruare, bonum est: & sententiam prudenter in senatu dicere, bonum est: & iuste decernere, bonum est. Ergo & patrem seruare, animal est: & prudenter dicere, animal est. Eiusque res excedet, ut risum tenere non possis. Prudenter tacere, & coenare bene, bonum est: ita & tacere & coenare, animal est. Ego me hercule titillare non desinam, & ludos mihi ex istis subtilibus ineptijs facere. Iustitia & fortitudo si animalia sunt, certe terrestria sunt. Omne animal terrestre alget, esurit, sitit. Ergo iustitia alget, fortitudo esurit, clementia sitit. Quid porro non interrogabo illos, quam figuram habeant ista animalia, hominis, an equi, an ferae? Si rotundam illis, qualem Deo, dederint formam: quaeram, an & auaritia, & luxuria, & dementia aequè rotundae sint: sunt enim & ipsae animalia. Si has quoque rotundauerint, etiamnum interrogabo, an prudens ambulatio animal sit, nec ne: confiteantur necesse est. Deinde dicant, ambulationem esse animal, & quidem rotundam. Ne putes autem me primum ex nostris, non ex scripto loqui, sed meae sententiae esse: inter Cleanthem & discipulum eius Chrysiptum non conuenit quid sit ambulatio. Cleanthes ait, spiritum esse à principali usque in pedes permixtum: Chrysiptum, ipsum principale quod est. Ergo cur non ipsius Chrysipti exemplo sibi quisque se iudicet, & ista tot animalia, quot mundus ipse non potest capere, derideat?

deae? Non sunt, inquit, virtutes multa animalia, & tamen animalia sunt. Nam quemadmodum aliqui & poeta est & orator, & tamē vnus: sic virtutes istae animalia sunt, sed multa non sunt. Idem est animus & iustus, & prudens, & fortis, ad singulas virtutes quodam modo se habens. Sublata est quaestio, conuenit nobis. Nam & ego interim fateor, animus animal esse: postea visurus, quam de ista re sententiam feram. Actiones eius animalia esse nego. Alioquin & omnia verba erant animalia, & omnes versus. Nam si sermo prudens bonum est: bonum autem omne animal est, sermo ergo animal est. Prudens versus bonum est: bonum autem omne animal est: versus ergo animal est. Itaque,

Arma virumque cano,

animal est: quod non possunt rotundum dicere, cum sex pedes habeat. Textorium, inquis, totum mehercule istud est, quod cum maxime agitur, disilio risu: cum mihi propono soloeisimum animal esse, & barbarissimum, & syllogisimum, & aptas illis facies, tanquam pictor, assigno. Haec disputamus, attractis supercilij, fronte rugosa. Non possim hoc loco dicere illud Caecilianum: O tristes ineptias: ridiculae sunt. Quin itaque potius aliquid vtile nobis ac salutare tractamus, & quaerimus quomodo ad virtutes venire possimus. quae nos ad illas via adducat. Doce me, non an fortitudo animal sit: sed nullū animal felix esse sine fortitudine, nisi contra fortuita conualuit, & omnes casus antequā exciperet, meditando praedominat. Quid est fortitudo? Munitum humanae imbecillitatis inexpugnabile. Quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitae obsidione perdurat. Vititur enim suis viribus, suis telis. Hoc loco tibi Posidonij nostri sententiam referre volo: Non est quod vnquam fortunae armis putes esse te tutum. Tuis pugna contra ipsam, fortuita non armant. Itaque, contra hostes instructi, contra ipsam inermes sunt. Alexander quidē Persas, & Hyrcanos, & Indos, & quicquid gentium vsq. in Oceanum extendit Oriens, vastabat, fugabatque. Sed ipse modo occiso amico, modo amisso, iacebat in tenebris, aliās scelus, aliās desiderium suum maerens, victor tot regum atque populorum, irae tristitiaque succubuit. Id enim egerat, vt omnia potius haberet in potestate, quam affectus. O quam magnis homines erroribus tenentur, qui ius dominandi trans maria cupiunt mittere: felicissimosque se iudicant, si multas per milites provincias obtinent, & nouas veteribus adiungunt, ignari quod sit illud ingens paratumque regnum. Imperare sibi, maximum imperium est. Doceat me, quam sacra res sit iustitia, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi vsum sui. Nihil sit illi cum ambitione famaue, sibi placeat. Hoc ante omnia sibi, qui que persuadeat. Me iustum esse gratis oportet. Parum est, adhuc illud persuadeat sibi, Me in hanc pulcherrimam virtutem vltro etiam impendere iubeor, vt tota cogitatio a priuatis commodis, quam longissime auersa sit. Non est quod spectes, quod sit iustae rei praemium maius quam iustum esse. Illud adhuc tibi affige, quod paulo ante dicebam: nihil ad rem pertinet, quam multi aequitatem tuam nouerint. Qui virtutem suam publicari vult, non virtuti laborat, sed gloriae. Non vis esse iustus sine gloria. At mehercules saepe iustus esse debebis cum infamia. Et tunc si sapias, mala opinio bene parra delectat.

Epistola CXIII.

Quare quibusdam temporibus prouenerit corrupti generis oratio, quaeris: & quomodo in quaedam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, vt aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta, & in morem cantici ducta. Quare alias sensus audaces, & fidem egressi placuerint, alias abruptae sententiae, & suspiciosae, in quibus plus intelligendum est, quam audiendum. Quare aliqua aetas fuerit, quae translationis iure vteretur inuerecunde. Hoc quod audire vulgo soles, quod apud Graecos, in proverbium cessit, talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodum autem vniuersusque actio dicenti similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si disciplina ciuitatis laborauit, & se in delicias dedit, argumentum est luxuriae publicae, orationis lasciuia: si modo non in vno aut in altero fuit, sed approbata est, & recepta. Non potest alius esse ingenio, alius animo color. Si ille sanus est, si compositus, grauis, temperans, ingenium quoque siccum ac sobrium est. Illo vitiatō, hoc quoque afflatur. Non vides, si animus languet, trahi membra, & pigre moueri pedes? si ille effeminatus est, in ipso incessu apparere mollitiem? si ille acer est & velox, concitari gradum? si furit, aut (quod furori simile est) irascitur, turbatum esse corporis motum, nec ire, sed ferri? Quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtum est? Ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. Quomodo Maecenas vixerit, notius est, quam vt narrari nunc debeat. Quomodo ambulauerit, quam delicatus fuerit, quam cupierit videri, quam vitia sua latere noluerit. Quid ergo? Nō oratio eius aequae soluta est, quam ipse distinctus? Non tam insignita illius verba sunt, quam cultus, quam comitatus, quam domus, quam vxor? Magni ingenij vir fuerat, si illud egisset via rectiore, si non vitasset intelligi, si non etiam in oratione distulset. Videbis itaque eloquentiam ebrij hominis inuolutam, & errantem, & licentiae plenam. Mecoenas in cultu suo. Quid purius amne, siluisque ripa comantibus? Vide, vt alucem lintribus arent, versoque vado remittant hortos. Quid si quis femina cirro crispata, & labris columbatur? Incipitque suspirans, vt ceruice laxa feratur, nemo tyranni, irremediabilis factio rimantur, epulis, lagaenaque tētant domos, & saepe mortem exigunt. Genium festo vix suo testem, tenuis cerei fila & crepacem mola focum materaut vxor inuestiunt. Non statim haec cum legeris, hoc tibi occurret, hunc esse qui solutus tunicis in vrbe semper incesserit? Nam etiam cum absentis partibus Caesaris fungeretur, signum a disincto petebatur. Hunc esse qui in tribunali, in rostris, in omni publico coetu sic apparuerit, vt pallio velaretur caput, exclusis vtrinque auribus, non aliter quam in Mimo diuites fugitiui solent? Hunc esse

cui

cui cum maxime ciuilibus bellis strepentibus, & sollicita vrbe & armata, comitatus hic fuerit in publico: spadones duo, magis tamen viti quam ipse? Hunc esse, qui vxorem millies duxit, cum vnam haberet? Haec verba tam improbe structa, tam negligenter abiecta, tam contra consuetudinem omnium posita, ostendunt mores quoque non minus nouos & prauos & singulares fuisse. Maxima laus illi tribuitur mansuetudinis: pepercit gladio, sanguine abstinuit: nec vlla alia re, quid posset, quam licentia ostendit. Hanc ipsam laudem suam corrupit, istis orationis portentosis delictis. Apparet enim mollem fuisse, non mitem. Hoc istae ambages compositionis, hoc verba transiueria, hoc sensus magni quidem saepe, sed eneruati dum exeunt, cuius manifestum facient, motum illi felicitate nimia caput: quod vitium hominis esse interdum, interdum temporis solet. Vbi luxuriam late felicitas fudit, cultus primum corporum esse diligentior incipit. Deinde supellectili laboratur, deinde in ipsas domos impenditur cura, vt in laxitatem ruris excurrant, vt parietes aduectis trans maria marmoribus fulgeant, vt tecta varientur auto, vt lacunaribus pavementorum respondeat nitor: deinde ad coenas lautitia transfertur, & illic commendatio ex nouitate, & soliti ordinis commutatione captatur: vt ea quae cludere coenam solent, prima ponantur, vt quae aduenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Cum affluevit animus fallidire, quae ex more sunt, & illi pro fordibus solita sunt, etiam in oratione quod nouum est, quaerit: & modo antiqua verba atque exoleta reuocat & profert: modo fingit, & ignota desectit: modo id quod nuper in tenebris, pro cultu habetur: audax translatio, ac frequens. Sunt qui sensus praecidant, & hinc gratiam sperent, si sententia pependerit, & audienti suspicionem sui fecerit. Sunt qui illos detineant, & porrigant. Sunt qui non vsque ad vitium accedant: necesse est enim hoc facere, aliquid grande tentanti, sed qui ipsum vitium amant. Itaque vbicumque videris orationem corruptam placere, ibi mores quoque a recto descivisse, non erit dubium. Quomodo conuiuiorum luxuria, quomodo vestium, aegrae ciuitatis indicia sunt: sic orationis licentia (si modo frequens est) ostendit animos quoque, a quibus verba exeunt, procidisse. Mirari quidem non debes corrupta excipi, non tantum a corona fordidiore, sed ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inter se isti, non iudicij distant. Hoc magis mirari potes, quod non tantum vitiosa, sed & vitia laudantur. Nam illud semper factum est. Nullum sine venia placuit ingenium. Da mihi quemcumque vis magni nominis virum, dicam, quid illi aetas sua ignouerit, quid in illo sciens dissimulauerit. Multos dabo, quibus vitia non nocuerint: quosdam quibus profuerint. Dabo, inquam, maximae famae, & inter miranda propositos: quos si quis corrigit, delet. Sic enim vitia virtutibus immixta sunt, vt illas secum tractura sint. Adjice nunc, quod oratio certam regulam non habet. Conseruando illam ciuitatis, quae nunquam in eodem diu stetit, versat. Multi ex alieno saeculo perunt verba. Duodecim tabulas loquuntur. Gracchus illis & Crassus & Curio nimis culti & recentes sunt. Ad Appium vsque & ad Coruncanium redeunt. Quidam contra, dum nihil nisi tritum & vltatum volunt, in sordes incidunt. Vtrunque diuerso genere corruptum est, tam mehercules, quam si vellent splendidi vti, ac sonantibus, & poeticis, necessaria & in vfu posita vitare: tam huc dicam peccare, quam illum. Alter se iusto plus colit, alter se iusto plus negligit: ille & crura, hic nec alas quidem vult. Ad compositionem transeamus, quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur? Quidam praefractam & asperam probant, disturbanat de industria, si quid placidius effluxit, nolunt sine salebra esse iuncturam, vitium putant, & fortem, quae autem in aequalitate percutiat, Quorundam non est compositio: modulatio est: adeo blanditur. Quid de illa loquar, in qua verba differuntur, & diu expectata vix ad clausulas redduntur? Quid de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis est, deuexa, & molliter desinens, nec alter quam solet, ad morem suum pedemque respondens? Non tantum in genere sententiarum vitium est, si aut pusillae sunt, & pueriles, aut improbae, & plus ausae quam pudore saluo licet: sed si floridae sunt, & nimis dulces, si in vanum exeunt, & sine effectu, nihil amplius quam sonant. Haec vitia vnus aliquis inducit, sub quo tunc eloquentia est. Ceteri imitantur, & alter alteri tradunt. Sic Sallustio vigente, amputatae sententiae, & verba ante expectatum cadentia, & obscura breuitas fuere pro cultu. Arruntius vir rariae frugalitatis, qui historias belli Punico scripsit, fuit Sallustianus, & in illum genus nitens. Est apud Sallustium. Exercitum argento fecit, id est, pecunia parauit. Hoc Arruntius amare coepit. Posuit illud omnibus paginis. Dicit quodam loco: Fugam nostri fecere. Alio loco, Hiero rex Syracusanorum, bellum facit. Et alio loco: Quae audita Panormitanos dedere Romanis fecere. Gustum tibi dare volui. Totus his contextitur liber. Quae apud Sallustium rara fuerunt, apud hunc crebra sunt, & paene continua, nec sine causa: ille enim in haec incidebat: at hic illa quaerebat. Vides autem quid sequatur, vbi ali cui vitium pro exemplo est. Dixit Sallustius, Aquis hiemantibus. Arruntius in primo libro belli Punico ait, Repente hiemauit tempestas. Et alio loco, cum dicere vellet frigidum annum fuisse, ait: Totus hiemauit annus. Et alio loco: Inde sexaginta onerarias leues, praeter militem & necessarios nauarum, hiemante Aquilone misit. Non desinit omnibus locis hoc verbum infalciare. Quodam loco Sallustius dicit: Inter arma ciuilia, aequi boni famas petit. Arruntius non temperauit: quominus primo statim libro poneret, ingentes esse famas de Regulo. Haec ergo & huiusmodi vitia, quae alicui impressit imitatio, non sunt indicia luxuriae, nec animi corrupti. Propria enim esse debent, & ex ipso nata, ex quibus tu aestimes alicuius affectus. Iracundi hominis iracunda oratio est: commoti nimis incitata, delectati tenera & fluxa. Quod uides istos sequi, qui aut uellunt barbam, aut interucllunt: qui labra prestius tondent & abradunt, seruata & submissa certera parte: qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perluentē

togam,

rogam, qui nolunt facere quicquam, quod hominum oculis transire liceat. Irritant illos, & in se aduertunt. Volunt vel reprehendi, dum conspiciantur. Talis est oratio Maecenatis, omniumque aliorum, qui non casu errant, sed scientes, volentesque. Hoc à magno animi malo oritur. Quomodo in vino non ante lingua titubatur, quam mens cessit oneri, & inclinata vel prodita est: ita ista oratio, (quid aliud quam ebrietas?) nulli molesta est, nisi animus labat. Ideo ille curetur: ab illo sensus, ab illo verba exeunt, ab illo nobis est habitus, vultus, incessus. Illo sano ac valente, oratio quoque robusta, fortis, virillis est. Si ille procubuit, & cetera sequuntur ruinam.

--- Rege incolumi, mens omnibus vna est.

Amissa, rupere fidem.

Rex noster est animus. Hoc incolumi, cetera manent in officio, parent & obtemperant. Cum ille paulatim vacillat, simul nutant. Cum vero cessit voluptati, artes quoque eius, actusque marcent, & omnis ex laetitia flaxoque conaras est. Quoniam hac similitudine usus vsus, perseverabo. Animus noster modo rex est, modo tyrannus. Rex, cum honesta intuetur, salutem sibi commissi corporis curat, & nihil imperat turpe, nihil sordidum. Vbi vero impotens, cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac dicitur, & fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, instantque: qui initio quidem gaudent, ut solet populus largitione nocitura frustra plenus, & quae non potest haurire, contrectat. Cui vero magis ac magis vires morbus exedit, & in medullas nervosque descendere deliciae, conspectu eorum, quibus se nimia auiditate inutilem reddidit, laetus, pro suis voluptatibus habet spectaculum alienarum, subministrator libidinum, testisque, quarum sibi usum ingerendo abstulit: nec illi tam gratum est abundare iucundis, quam acerbum, quod non omnem illum apparatus per gulam ventremque transmittit: non cum omni exoletorum feminarumque turba conuolutatur: maeretque, quod magna pars suae felicitatis exclusam corporis angustijs, cessat. Nunquid enim, mi Lucili, hic furor est, quod nemo nostrum mortalem se cogitat: quod nemo imbecillum? immo quod nemo nostrum vnum esse se cogitat? Aspice culinas nostras, & concurtantes inter tot ignes coquos nostros. Vnum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? Aspice veteraria nostra, & plena multorum saeculorum vindemijs horrea. Vnum putas videri ventrem, cui tot consulum, regionumque vina conduntur? Aspice quot locis vertatur terra, quot milia colonorum arent, fodiant. Vnum putas videri ventrem, cui & in Sicilia, & in Africa feritur? Sani erimus, & modica concupiscentis, si vnusquisque se numeret: metiatur simul corpus, sciatque, nec multum capere, nec diu posse. Nihil tamen aequae tibi profuerit ac temperantiam omnium rerum, quam frequens cogitatio brevis aevi, & huius incerti. Quisquid facies, respice ad mortem.

Epistola CXXV.

Nimis anxium esse te circa verba & compositionem, mi Lucili, nolo. Habeo maiora quae cures. Quaere quid scribas, non quemadmodum: & hoc ipsum, non ut scribas, sed ut sentias, ut illa quae senseris, magis applices tibi, & veluti signes. Cuiuscunque orationem videris sollicitam & politam, scito animum quoque non minus esse pusillum occupatum. Magnus ille remissius loquitur, & securius. Quaecunque dicit, plus habent fiduciae, quam curae. Nosti complures iuvenes, barba & coma nitidos, de capilla totos: nihil ab illis speraueris forte, nihil solidum. Oratio vultus animi est: si circumtonsa est, & fucata, & manufacta, ostendit illum quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti. Non est ornamentum uirile concinnitas. Si nobis animum boni uiri liceret inspicere, o quam pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentem uideremus: hinc iustitia, illinc fortitudine, hinc temperantia, prudentiaque lucentibus. Praeter has frugalitas, & continentia, & tolerantia, & libertas, comitatusque, & (quis credat?) in homine rarum humanitas bonum, splendorem illi suum affunderent. Tum prouidentia, tum elegantia, & ex istis magnanimitas eminentissima, quantum, dii boni, decoris illi, quantum ponderis, grauitatisque adderent? quanta esset cum gratia auctoritas? Nemo illum amabilem, qui non simul uenerabilem diceret. Si quis uiderit hanc faciem altiore fulgentioremque, quam cerni inter humana consuevit, nonne uelut numinis occursum obstupescit, & ut fas sit uidisse, tacitus precetur: Tum auocante ipsum uultus benignitate productus, adoret ac supplicet: & diu contemplatibus multum extantem, supraque mensuram solitorum inter nos aspici, elatam, oculis miti quidem, sed nihilominus uiuido igni flagrantibus, tunc demum illam Virgilij nostri uocem utrens atque attonitus emittat:

O quam te memorem virgo? namque haud tibi uultus

Mortalis, nec vox hominem sonat.

Sis felix, nostrumque leues quaecunque laborem.

Aderit, leuabitque, si colere eam uoluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque suspensa, nec in thesauros stipe infusa, sed pia & recta uoluntate. Nemo non, inquam, amore eius arderet, si nobis illam uidere contingeret. Nunc enim multa obstrigillant, & aciem nostram aut splendore nimio percipiunt, aut obscuro retinent. Sed quemadmodum uisus oculorum quibusdam medicamentis acui solet, & repurgari: sic & nos, si aciem animi liberare impedimentis uoluerimus, poterimus perspicere uirtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate opposita, & humilitate, & infamia obiacentibus. Cernemus, inquam, pulchritudinem illam, quamuis sordido obreant. Rursum aequae malitiam, & aerumnosi animi ueterum perspicimus: quamuis multus circa diuitiarum

tiarum radiantium splendor impediatur, & intuentem, hinc honorum, illinc magnarum potestatum falsa lux verberet. Tunc intelligere nobis licebit, quam contemnenda miremur, simillimi pueris, quibus omne ludicrum in pretio est. Parentibus quippe, nec minus fratribus praeferunt paruo aere empta monilia. Quid ergo inter nos & illos interest, ut Aristo ait, nisi quod nos circa tabulas & statuas insanimus, carius inepti: illos reperti in littore calculi leues, & aliquid habentes varietatis delectant: nos ingentium maculae columnarum: siue ex Aegyptijs arenis, siue ex Africae solitudinibus aduectae, porticum aliquam vel capace[m] populi coenationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: cum sciamus quale sit, quod absconditur. oculis nostris imponimus. Et cum auro tecta perfundimus, quid aliud quam mendacio gaudemus? Scimus enim sub illo auro foeda ligna latitare. Nec tantum parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue praetenditur: omnium istorum quos incedere altos uides, bracteata felicitas est. Inspice, & disces sub ista tenui membrana dignitatis, quantum mali lateat. Haec ipsa res tot magistratus, tot iudices detinet, quae magistratus & iudices facit, pecunia quae ex quo in honore esse coepit, uerus rerum honor cecidit. Mercatoresque & uenales inuicem facti, quaerimus, non quale sit quid, sed quanti. Ad mercedem pij sumus, ad mercedem impij. Honestam, quamdiu aliqua illis spes inest, sequimur: in contrarium transituri, si plus scelerata promittant. Admirationem nobis parentes auri argenti-que fecerunt: & teneris infusa cupiditas altius sedit, creuitque nobiscum. Deinde totus populus in alia discors, in hoc conuenit: hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc Dijs uelut rerum humanarum maximum, cum grati uideri uolunt, consecrant. Denique eo mores redacti sunt, ut paupertas maledicto probroque sit, contempta diuitibus, inuisa pauperibus. Accedunt deinde carmina poetarum, quae affectibus nostris facem subdant, quibus diuitiae uelut uicium vitae decus ornamentumque laudantur. Nihil illis melius nec dare uidentur Dijs immortales posse, nec habere.

Regia solis erat sublimibus alta columnis.

Clara micante auro.

Eiusdem currum aspice.

Aureus axis erat, temo aureus, aurea summae

Curuatura rotae, radiorum argenteus ordo.

Denique quod optimum uideri uolunt saeculum, aureum appellant. Nec apud tragicos defunt, qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam mutant.

Sine me uocari pessimum, ut diues uocet.

An diues, omnes quaerimus: memo, an bonus.

Non quare, & unde: quid habeas, tantum rogant.

Ubique tanti quisque, quantum habuit, fuit.

Quid habere nobis turpe sit, quaeris? nihil.

Aut diues opto uiuere, aut pauper mori.

Bene moritur, qui, dum moritur, lucrum facit.

Pecunia ingens generis humani bonum,

Cui non voluptas matris, aut blandae potest

Par esse prolis, non facer meritis parens,

Tam dulce si quid ueneris in uuln micat,

Merito illa amores caelorum atque hominum mouet.

Cum hi nouissimi uersus in tragoedia Euripidis pronuntiat essent, totus populus ad eiciendum & actorem & carmen confurrexit uno impetu, donec Euripides in medium ipse profuit, petens, ut expectarent, uiderentque quanta admirator auri exitu faceret. Dabat in illa fabula poenas Bellerophontes, quas in sua quisque dat. Nulla enim auaritia sine poena est, quamuis satis sit ipsa poenarum. O quantum latet in avaritia laborum, exigit: quam misera desideratis, quam misera partis est. Adijce quotidianas sollicitudines, quae pro modo habendi quemque discruciant. Maiore tormento pecunia possidetur, quam quaeritur. Quantum damnis ingemiscunt, quae & magna incidunt, & maiora uidentur. Denique ut nihil illis fortuna detrahat, quicquid non acquiritur, damnum est. At felicem illum homines & diuitem uocant, & consequi optant, quantum ille possidet. Fateor. Quid ergo? Tu illos esse conditionis peioris existimas, quam qui habent & miseriam & inuidiam? Vtinam qui diuitias appetituri essent, cum diuitibus deliberarent. Vtinam honores petituri, cum ambitiosis, & summum adeptis dignitatis statu, profecto vota mutassent: cum interim illi noua suscipiunt, qui priora damnauerant. Nemo enim est cui felicitas sua, etiam si cursu uenit, satisfaciat. Queruntur & de consilijs, & de processibus suis: maluntque semper, quae reliquerunt. Itaque hoc tibi philosophia praestabit, quo equidem nihil maius existimo. Nunquam te paenitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem, quam tempestas nulla concutiat, non perducent te apte uerba contexta, & oratio fluens leniter. Eant ut uolent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, & opinio securus, & ob ipsa quae alijs displicent, sibi placens: qui profectum suum uita aestimet, & tantum scire se iudicet, quantum non cupit, quantum non timet.

Epistola CXXVI.

Vtrum satius sit, modicos habere affectus, an nullos, saepe quaesitum est. Nostri illos expellunt: Peripatetici temperant. Ego non video, quomodo salubris esse aut uultis possit uilla mediocritas morbi.

morbi. Noli timere: nihil eorum quae tibi non vis negari, eripio: facilem me, indulgentemque praebebo rebus, ad quas tendis, & quas aut vitae necessarias, aut viles, aut iucundas putes. Detrahā vitium. Nam cum tibi cupere interdixero, velle permittam: ut eadem illa intrepidus facias, ut certiore consilio, ut voluptates illas magis sentias. Quid nisi? Ad te magis peruenturae sunt, si illis imperabis, quam si seruias. Sed naturale est, inquis, ut desiderio amici torquear. da tempus lacrymis tam iuste cadentibus, naturale est opinionibus hominum tangi, & aduersis contristari. Quare non permittas mihi hunc tam honestum malae opinionis metum? Nullum vitium est sine patrocinio: nulli non iniunctum est verecundum & exorabile, sed ob hoc latius funditur. Non obtinebis ut desinat, si incipere permiseris. Imbecillis est primo omnis affectus, deinde ipse se concitat, & vires dum procedit, parat: excluditur facilius: quam expellitur. Quis negat omnes affectus, à quodam quasi naturali fluere principio? Curam nobis nostri naturā mandauit. Sed huic ubi nimium indulgeris, vitium est. Voluptatem natura necessarijs rebus admiscuit, non ut illā peteremus, sed ut ea sine quibus nō possumus viuere, gratiora nobis illius faceret accessio. Si suo veniat iure, luxuria est. Ergo in trātibz resistamus: quia facilius, ut dixi, nō recipiuntur quam exeunt. Aliqua tenus, inquis, dolere, aliqua tenus timere permittit. sed illud aliqua tenus lōge producitur; nec ubi vis, accipit finem. Sapientia non sollicito custodire se tutum est. & lacrimas suas & voluptates ubi volent, sifit. Nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. Eleganter mihi videtur Panaetius respondisse adulescentulo, cuidam quaerenti, An sapiens amaturus esset? De sapiente, inquit, videbimus: mihi & tibi, qui adhaec à sapiente longe absumus, non est committendum ut incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vilem sibi. Siue enim nos respexit, humanitate eius irritamur, siue contempsit, superbia accendimur. Aequae facilitas amoris, quā difficultas nocet. Facilitate capimur, cum difficultate certamus. Itaque concij: nobis imbecillitatis nostrae, quiescamus. Nec viuo in firmum animum committamus, sed formae, nec adulationi, nec vllis rebus blande trahentibus. Quod Panaetius de amore quaerenti respondit, hoc ego de omnibus dico. Quantum possumus nos, à lubrico recedamus. In sicco quoque parum fortiter stamus. Occurres hoc loco mihi illa publica cōtra Stoicos voce: Nimis magna promittitis, nimis dura praecipitis. Nos homunciones sumus, omnia nobis negare non possumus. Dolebimus, sed parum. Concupiscemus, sed temperate. Irascemur, sed placabimur. Scis quare non possumus ista? Quia nos posse non credimus. Immo mehercules, aliud est in re. Vitia nostra, quia amamus, defendimus, & malum excusare illa, quā excusare. Satis natura homini dedit roboris, si illo utamur, si vires nostras colligamus, ac totas pro nobis, eerre non contra nos concitemus. Nolle in causa est: non posse praetenditur.

Epistola CXXIIII

Multum mihi tibi, negotium concinnabis, & dum nescis, in magnam me litem ac molestiam impinges, qui mihi tales quaestiuiculas ponis, in quibus ego nec dissentire à nostris, salua gratia, nec consentire salua conscientia possum. Quae res, an verum sit, quod Stoicis placet: Sapientiam bonū esse, sapere bonum non esse. Primum exponam, quid Stoicis videatur: tam dicere sententiam audebo. Placet nostris, quod bonum est, esse corpus: quia quod bonū est facit. Quicquid facit, corpus est. Quod bonum est, prodest: faciat autem aliquid oportet, ut proficiat, si facit, corpus est. Sapientiam bonum esse dicunt. Sequitur, ut necesse sit illam corporalem quoque dicere. At sapere non patant eiusdem conditionis esse. Incorporale est & accidens alteri, id est, sapientiae: itaque nec facit quicquam, nec prodest. Quid ergo, inquit, non dicimus, Bonum est sapere: dicimus, referentes ad id, ex quo pender, id est, ad ipsam sapientiam. Aduersus hos quid ab alijs responderit, audi, antequam ego incipio secedere, & in alia parte confidere. Isto modo, inquit, nec beatē viuere bonum est. Velint nolint, respondendam est, beatam vitam bonum esse, & beatē viuere bonum non esse. Etiamnum quoque nostris illud opponitur: Vultis sapere? Ergo expetenda res est sapere. si expetenda res est, bonum est. Cogitavit nostri, verba torquere, & vnam syllabam expetendo interponere, quam sermo nostrorum in sermone suum. Ego illam, si pariteris, adiungam. Expetendum est, inquit, quod bonum est: ad expetendum quod bonum contingit, quod, cum bonum consecuti sumus, non petitur tanquam bonum, sed petitur bona accedit. Ego non idem sentio, & nostros iudico in hoc descendere: quia iam primo vinculo tenentur, & inuitabilis formulam non licet. Multum dare solemus praesumptio omnium hominum, & proinde veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri, tanquam deos esse, inter alia. Sic colligimus, quod omnibus de alijs opinio insita est: nec vlla gens vquam est adeo extra leges, iniqua, quae prohibet, ut non aliquos deos credat. Cum de animarum aeternitate differimus, non leue momentum apud nos habet consensus hominum, aut timentium inferos, aut colentium. Vt hac publica persuasioni venimus in amientes; qui non putet & sapientiam bonum, & sapere. Non faciam quod videri solent, ut pro bono cum populo. Nostris incipimus armis configere. Quod accidit alicui, utrum extra id cui accidit est, an in eo cui accidit. Si in eo est cui accidit, tam corpus est, quā illud cui accidit. Nihil enim accidere sine tactu potest. Quod tangit, corpus est. Si extra est, postquam acciderat, recedit. Quod recessit, motum habet; quod motum habet, corpus est. Speres me dicturum, non esse aliud corpus, aliud curare, nec aliud calorem, aliud calere: nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo ista alia esse, sed non fortis alterius. Si ualetudo indifferens est: & valere indifferens est. Si forma indifferens est: & formosum esse indifferens est. Si iustitia bonum est: & iustum esse bonum est. Si turpitudine malum est: & turpem esse malum est. Tam mehercules quā

quā si lippitudo malum est, & lippire malum est. Hoc ut scias, neutrum esse sine altero potest. Quod sapit, sapiens est: quod sapiens est, sapit. Adeo non potest dubitari, an quale illud sit, tale hoc sit, ut quibusdam vtrumque vnum videatur atque idem. Sed illud libenter quae fierim: Cum omnia aut bona sint, aut mala, aut indifferencia, sapere in quo numero sit. Bonum negant esse. malum vtrique non est: sequitur, ut medium sit. Id autem medium atque indifferens vocamus, quod tam malo contingere quam bono potest: tanquam pecunia, forma, nobilitas. Hoc, ut sapiat, contingere nisi bono non potest: ergo indifferens non est. At qui ne malum quidem est, quod contingere malo non potest: ergo bonum est. Quod nisi bonus non habet, bonum est: sapere non nisi bonus habet: ergo bonum est. Accidens est, inquit, sapientiae. Hoc ergo quod vocas sapere, vtrum facit sapientiam, an patitur? siue facit illud, siue patitur, vtroque modo corpus est. Nam & quod sit, & quod facit, corpus est. si corpus est, bonum est. Vnum enim deat illi, quominus bonum esset, quod incorporale erat. Peripateticis placet, nihil interesse inter sapientiam & sapere, cum in vtrilibet eorum & alterum sit. Nunquid enim quēquam existimas sapere, nisi qui sapientiam habet? Nunquid quēquam qui sapiat, non putas habere sapientiam? Dialectici veteres ista distinguunt: ab illis diuisio vsque ad Stoicos venit. Qualis sit haec, dicam. Aliud est ager: aliud, agrum habere. Quid nisi? Cum habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud est sapientia: aliud, sapere. Puto concedes duo esse haec, id quod habetur, & eum qui habet. Habetur sapientia: habet, qui sapit. Sapientia est mens perfecta, vel ad summum optimumque perducta: ars enim vitae est. Sapere quid est? Non possum dicere mens perfecta, sed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterum est, mens bona: alterum, quasi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturae corporum tanquam, hic homo est, hic equus: has deinde sequuntur motus animorum & enuntiatiui corporum. Hi habent proprium quiddam, & à corporibus seductum: tanquam, video Catonem ambulātem: hoc sensus ostendit, animus credit. Corpus est quod video, cui & oculos & animū intendi. Dico deinde, Cato ambulat. non corpus quidem est quod nunc loquor, sed enuntiatiuum quiddam de corpore: quod alij effatum vocant, alij enuntiatum, alij edictum. Sic cum dicimus sapientiam, incorporale quiddam intelligimus. Cum dicimus, Sapit: de corpore loquimur. Plurimum autem interest, vtrum illud dicas, an de illo. Putemus in praesentia ista duo esse: nondum enim quid mihi videatur, pronuntio: quid prohibet, quo minus aliud quiddam sit sed nihilominus bonū? Dicebas paulo ante, aliud esse agrū: aliud habere agrum. Quid nisi? in alia enim natura est qui habet, in alia quod habetur. Illa terra est, hic homo est. At in hoc de quo agitur, eiusdem naturae sunt vtraque, & qui habet sapientiam, & ipsa quae habetur. Praeterea illic aliud est quod habetur, alius qui habet: hic in eodē est & quod habetur, & qui habet. Ager iure possidetur: sapientia natura. ille abalienari potest, & alteri tradi, haec nō discedit à domino. Non est itaq. quod cōpares inter se dissimilia. Coepit dicere, posse ista duo esse, & tamē vtraque bona. Et sapientiam, & sapientē duo esse: & vtrumque bonū esse cōcedis. Quomodo nihil obstat, quo minus & sapientia bonū sit, & habens sapientiam: sic nihil obstat, quo minus & sapientia bonū sit, & habere sapientiam, id est, sapere. Ego in hoc volo sapiens esse, ut sapiam. Quid ergo? Non est id bonum, siue quo nec illud bonum est. Vos certe dicitis, sapientiam, si sine vsu detur, accipiendam non esse. Quis est vsus sapientiae? Sapere: hoc est in illa pretiosissimū: quo detracto, supernacua sit. Si tormenta mala sunt, torqueri malū est: adeo quidē, ut illa non sint mala, si quod sequitur, detraxeris. Sapientia habitus perfectae mētis est: sapere, vsus perfectae mētis: Quomodo potest vsus eius bonū nō esse, quae sine vsu bonū nō est? Interrogo te, an sapientia sit expetenda. Fateris. Interrogo, an vsus sapientiae sit expetendus. Fateris. Negas enim te illā receptorū si vti ea prohibeatis. Quod expetendū est, bonū est. Sapere, sapientiae vsus est: quomodo eloquentiae, loqui, quomodo oculorū, videre. Ergo sapere, sapientiae vsus est. Vtus autē sapientiae expetendus est. Sapere ergo expetendū est. Si expetendū est, bonū est. Olim ipse me damno, qui illos imitor dū accuso, & verba aperta rei impendo. Cui enim dubiū potest esse, quin si aestus malū est, & aestuare malū sit? Si algor malū est, malum sit algere? Si vita bonum est, & viuere bonū est. Omnia ista circa sapientiam, non in ipsa sunt. At nobis in ipsa commorandum est, etiam si quid euagari libet, amplos habet illa spatiososq. secessus. De deorū natura quaeram, de siderum alimento, de his tam varijs stellarū discursibus: an ad illarum motus nostra moueantur corpora, an corporibus omnium, animiq. illinc impetus veniat. An & haec quae fortuita dicuntur certa lege constricta sint, nihilque in hoc mundo repentini, aut experts ordinis volutetur. Ista iam à formatione morū recefferunt: sed leuant animum, & ad ipsarum quas tractant rerum magnitudinē atollunt. Haec vero de quibus paulo ante dicebam, minuit & deprimunt, nec ut putas exacuunt, sed extenuant. Obsecro vos, cur tam necessariam curam maioribus melioribusque debitam, in re nescio an falsa, certe inutili, terimus? Quid mihi profuturum est scire, an aliud sit sapientia, aliud sapere? Quid mihi profuturum est scire, illud bonum esse, hoc non esse? Temere me geram, subibo huius voti aleam. Tibi sapientia, mihi sapere contingat: pares erimus. Potius id age, ut mihi viam monstrēs, quā ad ista perueniam. Dic mihi quid vitare debeam, quid appetere: quibus animum labantem studijs firmem: quemadmodum quae me extranuerso ferunt aguntque, procul à me repellam: Quomodo par esse tor malis possum: quomodo istas calamitates remoueam, quae ad me irruerunt: quomodo illas, ad quas ego irruo. Doce, quomodo feram aerumnam sine gemitu meo, felicitatem sine alieno: quomodo vltimum & necessarium vitae terminum non expectem, sed ipsemet, cum uisum erit, profugiam. Nihil mihi videtur turpius, quā optare mortem. Nam si vis viuere, quid optas mori? si non vis, quid deos rogas, quod tibi nascenti dederunt? Nā ut quan

R doque.

doque moriaris, etiam inuito positum est: ut cum voles, in tua manu est. Alterum tibi necesse est, alterum licet. Turpissimum his diebus principium deserti mehercules viri legi: Ita, inquit, quamprimum moriar. Homo demens, optas rem tuam. Ita quamprimum moriar. Fortasse inter has voces senex factus es. Alioqui quid in mora est? Nemo te tenet, euade qua visum est. Elige quamlibet rerum naturae partem, qua tibi praebere exitum iubeas. Haec nempe sunt elementa, quibus hic mundus administratur: Aqua, terra, spiritus. Omnia ista tam causa viuendi sunt, quam viae mortis. Ita quamprimum moriar. Quamprimum istud, quod esse vis? quem illi diem ponis? Citius fieri quam optas, potest. Imbecillae mentis ista sunt verba, & hac detestatione misericordiam captantis. Non vult mori, qui optat. Deos vitam roga, & salutem. Si mori placuit, hic mortis est fructus, optare desinere. Haec, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. Haec est sapientia, hoc est sapere, non disputatiunculis inanibus subtilitatem vanissimam agitare. Tot quaestiones tibi fortuna posuit: nondum illas soluisi. Iam cauillaris. Quam stultum est, cum signum pugnae acceperis, ventilare. Remoue ista lusoria arma: decretorijs opus est. Dic qua ratione nulla animi tristitia, nulla formido perturbet: qua ratione hoc secretarum cupiditatum pondus effundam. Agatur aliquid. Sapientia bonum est, sapere non est bonum. Sic fit. Nagemus, sapere bonum esse: ut hoc totum studium derideatur, tanquam operatum superuacuis. Quid si scires etiam illud quaeri, an bonum sit futura sapientia? Quid enim dubij est, oro te, an nec messem futuram iam sentiant horrea, nec futura adolescentiam pueritia viribus aut vliio robore intelligat? Aegro interim nihil ventura sanitas prodest, non magis quam currentem luctantemque, post multos securum sensus otium reficit. Quis nescit hoc ipso non esse bonum id quod futurum est, quia futurum est? Nam quod bonum est, vti que prodest. Nisi praesentia, prodesse non possunt. Si non prodest, bonum non est vti que: si prodest, iam est. Futurus sum sapiens: hoc bonum erit, cum fuero: interim non est. Prius aliquid esse debet, deinde quale esse. Quomodo, oro te, quod adhuc nihil est, iam bonum est? Quomodo autem tibi magis vis probari, non esse aliquid, quam si dixeris, futurum est? Nondum enim venisse apparet, quod venit. Ver securum est: scio nunc hiemem esse, aestas futura est: scio, aestatem non esse. Maximam argumentum habeo nondum praesentis, futurum esse. Sapiam, spero: sed interim non sapio. Si illud bonum haberem, iam hoc carerem malo. Futurum est, ut sapiam, ex hoc licet nondum me sapere intelligas. Non possum simul, & in illo bono, & in hoc malo esse. Duo ista non coeunt, nec apud eundem sunt vna bonum & malum. Transcurramus solerti simas nugas, & ad illa quae nobis aliquam opem sunt futura, properemus. Nemo qui obstetricem parturienti filiae sollicitus accersit, edictum & ludorum ordinem perlegit. Nemo qui ad incendium domus suae currit, tabulam laterunculariam perspicit, ut sciat quomodo alligatus exeat calculus. At mehercules omnia tibi vndique nuntiantur, & incendium domus, & periculum liberorum, & obsidium patriae, & bonorum direptio. Adjice istis naufragium, motusq. terrarum, & quicquid aliud timeri potest. Inter ista distractus, rebus nihil aliud quam animum oblectantibus vacas? Quid inter sapientiam & sapere interfit, inquiris? Nodos nectis ac soluis, tanta mole impendente capiti tuo? Non tam benignum ac liberale tempus natura nobis detur, ut aliquid ex illo vacet perdere: & vide quam multa etiam diligentissimis pereant. Aliud valetudo sua cuique abstulit, aliud suorum: aliud necessaria negotia, aliud publica occupauerunt. Vitam nobiscum diuidit somnus. Ex hoc tempore tam angusto, & rapido, & nos auferente, quid iuuat maiorem partem mittere in vanum? Adjice nunc, quod alluescit animus delectare se potius quam sanare: & philosophiam oblectamentum facere, cum remedium sit. Inter sapientiam & sapere quid interfit, nescio. Scio mea non interfit se, sciam ista, an nesciam. Dic mihi, cum quid inter sapientiam & sapere interfit, didicero, sapiam? Cur ergo potius inter vocabula me sapientiae detines, quam inter opera? Fac me fortio rem, fac me securiorem fac fortunae parem, fac superiorem. Possum autem superior esse, si fecero omne quod disco.

Epistola CXVIII.

Exigis à me frequentiores epistolas. Rationes conferamus, soluendo non eris. Conuenerat quidem, ut tua priora essent, tu scriberes, ego rescriberem. Sed non ero difficilis. bene credi tibi scio. itaque in antecessum dabo. Nec faciam, quod Cicero vir disertissimus facere Articum iubet, ut etiam si rem nullam habebit, quod in buccam venerit, scribat. Nunquam potest deesse quod scribam, ut omnia illa quae Ciceronis implent epistolas, transeam: quis candidatus laboret, quis alienis, qui suis viribus pugnet, quis consularum fiducia Caesaris, quis Pompeij, quis aperte petat: quàm durus sit fenerator Caedius, à quo minoris centesimis propinqui nummum mouere non possunt. Sua satius est mala quam aliena tractare: se excutere, & videre, quam multarum rerum candidatus sit, & non suffragari. Hoc est mihi Lucili, egregium, hoc securum ac liberum, nihil petere, & tota fortuna comitia transire. Quam puritas esse iucundum, tribus vocatis, cum candidati intenu suis pendeant, & alius nummos pronuntiet, alius per sequestrem agat, alius eorum manus osculis conterat, quibus designatus contingendam manum negaturus est, omnes attoniti, vocem preconis expectant, stare otiosum, & spectare illas nundinas, nec e mentem quicquam, nec vendentem. Quanto hic maiore gaudio fruitur, qui non praetoria, aut consularia comitia securus intuetur, sed magna illa, in quibus alij honores annuerialios petunt, alij perpetuas potestates, alij bellorum euentus prosperos triumphosque: alij diuitias, alij matrimonia ac liberos, alij salutem suam suorumque. Quanti animi res est, solū nihil petere, nulli supplicare, & dicere: Nihil mihi tecum fortuna, non facio mei tibi copiam. Scio apud te Catones repelli, Vatinius fieri. Nihil rogo. Hoc est priuatam facere fortunam. Libet ergo haec inuicē scribere, & hanc integrā semper egerere materiam,

teriam, circumspicientibus tot millia hominum inquieta: qui ut aliquid pestiferi consequantur, per mala nituntur in malum, petuntque. mox fugienda, aut etiam fastidienda. Cui enim affecuto satis fuit, quod optanti nimium videbatur? Non est, ut existimant homines, auida felicitas, sed pusilla. Itaque neminem satiat. Tu ista credis excelsa, quia longe ab illis iaces. Ei vero qui ad illa peruenit, humilia sunt. Melior, nisi adhuc quaerit ascendere. Istud quod tu summum putas, gradus est. Omnes autem male habet ignorantia veri, tanquam ad bona feruntur, decepti rumoribus. Deinde mala esse, aut inania, aut minora quam sperauerint, adepti ac multa passi vident: maiorque pars miratur ex interuallo fallentia, & vulgo magna pro bonis sunt. Hoc ne nobis quoque eueniat, quaeramus quid sit bonum. Varia eius interpretatio fuit. Finitur hoc alius alio modo. Alius illud aliter expressit. Quidam ita finiunt: Bonum est, quod inuitat animos, quod ad se vocat. Huic statim opponitur: Quid si inuitat quidem, sed in perniciem? Scis quam multa mala blanda sint. Verum, & verisimile, inter se differunt ita. Quod bonum est, vero inuitat: non est enim bonum, nisi verum est. At quod inuitat ad se, & allicit facie, verisimile est, subreptit, sollicitat, attrahit. Quidam ita finiunt: Bonum est, quod appetitionem sui mouet, vel quod impetum animi tendentis ad se mouet. Et huic idem opponitur. Multa enim impetum animi mouent, quae petuntur petentium malo. Melius illi qui sic finiunt: Bonum est, quod ad se impetum animi secundum naturam mouet: & ita demum petendum est, cum coepit esse expetendum. Iam & honestum est: hoc enim perfecte est petendum. Locus ipse me adponet, ut quid inter sit inter bonum honestumque, dicam. Aliquid inter se habent mixtum & inseparabile: nec potest bonum esse, nisi cui aliquid honesti inest: & honestum vique bonum est. Quid ergo inter duo interest? Honestum est perfectum bonum, quo beata vita completur, cuius contractu alia quoque bona fiunt. Quod dico, tale est. Sunt quaedam neque bona, neque mala: tanquam militia, legatio, iurisdicatio. Haec cum honeste administrata sunt, bona esse incipiunt, & ex dubio in bonum transeunt. Bonum societate honesti sit, honestum per se bonum est. Bonum ex honesto fluit, honestum ex se est. Quod bonum est, malum esse potuit. Quod honestum est, nisi bonum esse non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum est, quod secundum naturam est. Attende quid dicam. Quod bonum est, & secundum naturam est: non protinus quod secundum naturam est, & bonum est. Multa quidem naturae consentiunt: sed tam pusilla sunt, ut non conueniat illis boni nomen. Leuia enim sunt, & contemnenda. Nullum nec minimum contemnendum bonum. Nam quamdiu exiguum est, bonum non est. Cum bonum esse coepit, non exiguum est. Vnde aliquid cognoscitur bonum? Si perfecte secundum naturam est, & secundum naturam est: non protinus quod secundum naturam est. Haec eius proprietates est. Fateris, inquis, quod bonum est, secundum naturam est. Quomodo ergo illud bonum est, cum haec non sint? quomodo ad aliam proprietatem peruenit, cum vtrique praecipuum illud commune sit, secundum naturam esse? ipsa scilicet magnitudine. Nec hoc nouum est, quaedam crescendo mutari. Infans fuit, factus est pubes: alia eius proprietates sit: ille rationalis est, hic rationalis. Quaedam incremento non tantum in maius exeunt, sed in aliud. Non fit, inquit, aliud quod maius sit. Vtrum lagenam an dolium impleas vino, nihil refert: in vtroque proprietates vini est. Exiguum mellis pondus, & magnum, sapore non differt. Diuersa ponis exempla. In istis enim eadem qualitates est: quamuis augeantur, manent. Quaedam amplificata in suo genere, in sua proprietate perdurant: quaedam post multa incrementa, vltima demum verti adiectio, & nouam illis, aliamque quam in qua fuerant, condicionem imprimit. Vnus lapis fecit fornicem. Ille qui latera inclinata cuneatur, & interuentu suo vinxit. Summa adiectio quare plurimum facit, vel exigua? Quia non auget, sed implet. Quaedam processu priore exuunt formam, & in nouam transeunt. Vbi animus aliquid diu protulit, & magnitudinem eius sequendo lassatus est, infinitum coepit vocari, quod longe aliud factum est quam fuit, cum magnum videretur, sed finitum. Eodem modo aliquid difficulter secari cogitauimus: nouissime crescentem difficultate, insecabile inuentum est. Sic ab eo quod vix & aegre mouebatur, processimus ad immobile. Eadem ratione aliquid secundum naturam fuit: hoc in aliam proprietatem magnitudo sua transtulit, & bonum fecit.

Epistola CXIX.

Quoties aliquid inueni, non expecto donec dicas. In commune, ipse mihi dico. Quid sit quod inuenierim, quaeris? Sinum laxa, merum lucrum est. Docebo quomodo fieri diues celerrime possis, quod valde cupis audire. Nec immerito: ad maximas te diuitias compendiarie ducam. Opus erit tamen tibi creditore. Ut negotiari possis, a alienum facias oportet: sed nolo per intercessorem mutueris, nolo proxenetae nomen tuum iactent. Paratum tibi creditorem dabo. Catonianum illud: A te mutuum sumes. Quantulumcunque est, satis erit, si quicquid deerit, id à nobis petierimus. Nihil enim, mi Lucili, interest, vtrum non desideres, an habeas. Summa rei in vtroque est eadem: Non torqueberis. Nec illud praecipio, ut aliquid naturae neget. Contumax est, non potest vinci, suum poscit: sed ut quicquid naturam excedit, scias precarium esse, non necessarium. Esurio: edendum est. Vtrum hic panis sit plebeius, an filigineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult sed impleri. Sitio. Vtrum haec aqua sit ex lacu proximo excepta, an ea quam multa niue clusero, ut rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc vnum iubet, sitim extinguere. Vtrum sit aureum poculum, an crystallinum, an murrhinum, an Tiburtinum calix, an manus concava, nihil refert. Finem omnium rerum specta, & superuacua dimittes. Fames me appellat: ad proxima quaeque tendatur manus: ipsa mihi commendabit, quod-

cunque comprehendero. Nihil contemnit esuriens. Quid sit ergo, quod me delectauerit, quaeris? Videtur mihi egregie dictum: Sapiens diuitiarum naturalium est quaesitor acerrimus. Inani me inquis, lance muneris. Quid est illud inane? Iam ego paraueram fiscos. Circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agitarem, quas accerferem merces. Decipere est istud, docere paupertatem, cum diuitias promiseris. Ita tu pauperem iudicas, cui nihil deest? Suo, inquis, & patientiae suae beneficio, non fortunae. Ideo ergo illum non iudicas diuitem, quia diuitiae eius desinere non possunt? Vtrua malis habere multum, an satis? Qui multum habet, plus cupit, quod est argumentum, nondum illum satis habere: qui satis habet, consecutus est, quod numquam diuiti contingit, finem. An has ideo non putas esse diuitias, quia propter illas nemo proscriptus est? Quia propter illas nulli venenum filius, nulli vxor impexit? Quia in bello tutae sunt? Quia in pace otiosae? Quia nec habere illas periculosum est, nec operosum disponere? An parum habet, qui tantum non alget, non esurit, non fitit? Plus Iupiter non habet. Nunquam parum est, quod satis est. Nunquam multum est, quod satis non est. Post Darium & Indos, pauper est Alexander Macedo: quaerit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit nouas, & vtra dicam, mundi claustra perumpit. Quod naturae satis est, homini non est. Inuentus est qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est caecitas mentium, & tanta initorum suorum vnicuique, cum processit, obliuio. Ille modo ignobilis anguli non sine controuersia dominus, de tanto sine terrarum per suum rediturus orbem tristis est. Neminem pecunia diuitem fecit: immo contra, nulli non maiorem sui cupiditatem incussit. Quaeris, quae sit huius rei causa? Plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem voles mihi ex his, quorum nomina cum Craesofino Licinoque numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum, & quicquid habet, & quicquid sperat, simul computet. Ille, si mihi credis, pauper est, si tibi, potest esse. At hic qui se ad id quod natura exigit, composuit, non tantum extra sensum est paupertatis, sed extra metum. Sed ut scias quam difficile sit res suas ad naturalem modum coarctare, hic ipse quem circa naturam diximus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid & superuacui. At excaecant populum, & in se conuertunt opes, si numerari multum ex aliqua domo efferatur, si multum auri tecto quoque eius illinitur, si familia aut corporibus lecta, aut spectabilis cultu est. Omnium istorum felicitas in publicum spectat: ille quem nos & populo & fortunae subduximus, beatus introrsum est. Nam quod ad illos pertinet, apud quos falso diuitiarum nomen inuasit occupata paupertas, sic diuitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cum illa nos habeat. E contrario dicere debemus. Febris illum tenet. Eodem modo dicendum est, diuitiae illi tenent. Nihil ergo monuisse te malim, quam hoc quod nemo monetur satis: ut omnia naturalibus desiderijs metiaris, quibus aut gratis satis fiat, aut paruo. Tantum miscere vitia desiderijs noli. Qua eris quali mela, quali argero, quam paribus ministrijs & leuibus afferat cibus. Nihil praeter cibum natura desiderat.

*Num tibi, cum fauces vrit sitis, aurea quaeris
Pocula? num esuriens fastidis omnia, praeter
Pauonem rhombumque?*

Ambitiosa non est fames: contenta desinere est. Quo desinat, non nimis curat. Infelices luxuriae ista tormenta sunt. Quaerit quemadmodum post saturitatem quoque esuriat, quemadmodum non impleat ventrem, sed farciat, quemadmodum sitim prima portione sedatam reuocet. Egregie itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut quam eleganti manu ministraretur. Nam si pertinere ad te iudicas, quam crinitus puer, & quam perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura praestitit praecipuum, quod necessitati fastidium excussit. Recipiunt superuacua delectum. Hoc parum decens, illud parum lautum, oculos hoc meos laedit. Id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis viuendi iura descripsit, ut salui essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt & in promptu: delicijs omnia misere ac solcite comparantur. Vtatur ergo hoc naturae beneficio inter magna numerando: & cogitemus, nullo nomine melius illam meruisse de nobis, quam quia quicquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur.

Epistola CXX.

Epistola tua per plures quaestiuiculas vagata est, sed in vna constitit, & hanc expediri desiderat: Quomodo ad nos boni honestique prima notitia peruenerit. Haec duo apud alios diuersa sunt, apud nos tantum diuisa. Quid sit hoc, dicam. Bonum putant esse aliqui, quod vtile est. Itaque hoc & diuitijs, & equo, & vino, & calceo nomen imponunt. Tanta est apud illos boni vilitas, & adeo vsq. ad fordida descendit. Honestum putant, cui ratio recti officij constat: tanquam pie curatam patris senectutem, adiutam amici paupertatem, fortem expeditionem, prudentem moderatamque sententiam. Ista duo quidem facimus, sed ex vno. Nihil est bonum, nisi quod honestum est: quod honestum est, vti que bonum. Superuacuum iudico adijcere, quid inter ista discriminis sit, cum saepe dixerim. Hoc vnum dicam. Nihil nobis bonum videri, quo quis & male vti potest. Vides autem, diuitijs, nobilitate, viribus quam multi male vtantur. Nunc ergo ad id reuertor, de quo desideras dici: Quomodo ad nos prima boni honestique notitia peruenerit. Hoc nos docere natura non potuit, Semina nobis scientiae dedit, scientiam non dedit. Quidam aiunt nos in notitiam incidisse: quod est incredibile, virtutis alicui speciem casu occurrisse. Nobis videtur obseruatio collegisse, & rerum saepe factarum inter se collatio per analogiam nostro intellectu & honestum & bonum iudicante. Hoc verbum cum latini grammatici ciuitate donauerint, ego

ego damnandum non puto, nec in ciuitatem suam redigendum. Vt ergo illo non tantum tanquam recepto, sed tanquam visitato. Quae sit haec analogia, dicam. Noueramus corporis sanitatem, ex hac collegimus esse aliquam & animi. Noueramus corporis vires: ex his collegimus esse & animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obstupescerant: haec coepimus tanquam perfecta mirari. Suberant illis multa vitia, quae species alicuius conspicui facti fulgorque celabat. Haec dissimulauimus, Natura iubet augere laudanda. Nemo non gloriam vltra verum tulit. Ex his ergo speciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum repulit, maiusque regno iudicauit, regias opes posse contemnere. Idem medico Pyrrhi promittente venenum se regi daturum, monuit Pyrrhum, cauetet insidias. eiusdem animi fuit, auro non vinci, veneno non vincere. Admirati sumus ingentem virum, quem non regis, non contra regem promissa flexissent, boni exempli tenacem: quod difficillimum est, in bello innocentem: qui aliquid esse crederet etiam in hostes nefas: qui in summa paupertate qua sibi decus fecerat, non aliter refugit diuitias quam venenum. Viue, inquit, beneficio meo Pyrrhe, & gaude, quod adhuc doleras, Fabricium non posse corrumpti. Horatius Cocles solus impleuit pontis angustias, adimique a tergo sibi rediit, dummodo iter hosti auferretur, iussit. & tam diu restitit prementibus, donec reuulsa ingenti ruina tigna sonuerunt. Postquam respexit, & extra periculum esse patriam periculo suo sensit: Veniat si quis vult, inquit, sic euntem sequi: deditque se in praecipit. & non minus sollicitus in illo rapido alueo fluminis, ut armatus, quam ut saluus exiret, retento armorum victicium decore, tam tutus redijt, quam si ponte venisset. Haec & huiusmodi facta imaginem nobis ostendere virtutis. Adijciam quod mirum fortasse videatur. Mala interdum speciem honesti obtulerunt, & optimam ex contrario nituit. Sunt enim, ut scis, virtutibus vitia confinia, & perditis quoque ac turpibus recti similitudo est. Sic mentitur prodigus liberalem: cum plurimum interlit, vtrum quis dare sciat, an seruare nesciat. Multi, inquam, sunt, Lucili, qui non donant, sed proijciunt. Non voco ego liberalem, pecuniae suae iratum. Imitatur negligentia facilitatem, temeritas fortitudinem. Haec nos similitudo coegit attendere, & distinguere specie quidem vicina, re autem plurimum inter se dissidentia. Dum obseruamus eos quos insignes egregium opus fecerat, coepimus annotare, quis re aliquam generoso animo fecisset, & magno impetu, sed semel hunc vidimus in bello fortem, in foro timidum, animose paupertatem ferentem, humiliter infamiam, factum laudauimus, contempnimus virum. Alium vidimus aduersus amicos benignum, aduersus inimicos temperatum, & publica & priuata sancte ac religiose administrantem: non deesse ei & in his quae toleranda erant, patientiam, & in his quae agenda, prudentiam. Vidimus vbi tribuendum esset, plena manu datem: vbi laborandum, pertinacem & obnoxium & lassitudinem corporis animo subleuantem. Praeterea idem erat semper & in omni actu par sibi, iam non consilio bonus, sed more eo perductus, ut non tantum recte facere possent, sed nisi recte, facere non possent. Intelleximus in illo perfectam esse virtutem: hanc in partes diuisimus. Oportebat cupiditates refranari, metus comprimere, facienda providere, reddenda distribui. Comprehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam, iustitiam, & suum cuique dedimus officium. Ex quo ergo virtutem intelleximus? Ostendit illam nobis ordo eius, & decor, & constantia, & omnium inter se actionum concordia, & magnitudo super omnia efferens sese. Hinc intellecta est illa beata vita secundo desuens cursum, arbitrij sui tota. Quomodo ergo hoc ipsum nobis apparuit? dicam. Nunquam vir ille perfectus adeptusque virtutem, fortunae maledixit. Nunquam accidentia tristis excepit, cuiem esse se vniuersi & militem credens, labores velut imperator subiijt. Quicquid inciderat, non tanquam malum aspernatus est, & in se casu delatum, sed quasi delegatum sibi. Hoc quaecunque est, inquit, meum est. asperum est. durum est. in ipso nauemus operam. Necessario itaque magnus apparuit, qui nunquam malis ingemuit, nunquam de fato suo questus est, fecit multis in tellectum suum, & non aliter quam in tenebris lumen effulsi, aduertitque in se omnium animos, cum esset placidus & lenis, & humanis diuinisque rebus pariter aequus. Habebat perfectum animum, ad summam sui adductus, supra quam nihil est nisi mens Dei, ex qua pars & in hoc peccus mortale defluxit: quod nunquam magis diuinum est, quam vbi mortalitatem suam cogitat, & scit in hoc natum hominem, ut vita defungeretur: nec domum esse hoc corpus, sed hospitium, & quidem breue hospitium: quod relinquendum est, ubi te grauem esse hospiti videas. Maximum, inquam, mi Lucili, argumentum est animi ab altiori venientis sede, si haec in quibus versatur, humilia iudicat, & angusta, si exire non metuit. Scit enim quo exiturus sit, qui vnde venerit, meminit. Non videmus quam multa nos incommoda exagitet, quam male nobis conueniat hoc corpus. Nunc de ventre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimur. Alias nerui nos, alias pedes vexant. Nunc deiectio, nunc destillatio. Aliquando superest sanguis, aliquid quando deest. Hinc atque illinc tentamur, & expellimur. Hoc euenire solet in alieno habitantibus. At nos corpus tam putre sortiti, nihilominus aeterna proponimus, & in quantum potest aetas humana protendi, tantum spe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid stultius potest? Nihil satis est morituris, immo morientibus. Quotidie enim propius ab ultimo stamus, & illo vnde nobis cadendum est, hora nos omnis impellit. Vide in quanta caecitate mens nostra sit. Hoc quod futurum dico, cum maxime fit, & pars eius magna iam facta est. Nam quod viximus tempus eo loco est, quo erat antequam viximus. Erramus autem, qui vltimum timemus diem: cum tantandem in mortem singuli conferant. Non ille gradus lassitudinem facit, in quo deficiamus, sed ille proficitur. Ad mortem dies extremus peruenerit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit. Ideo magnus animus,

conscius sibi melioris naturae, dat quidem operam, ut in hac statione, qua positus est, honeste se atque industrie gerat, Ceterum nihil horum quae circa ipsum sunt, suum iudicat, sed ut commodatis vitut, peregrinus & properans. Cum aliquem huius videremus constantiae, quid ni subiret nos speciem non vilitate indolis? Vtique si hanc, ut dixi, magnitudinem veram esse ostendebat. Qualitatis verae tenor permanet, falsa non durat. Quidam alternis Vatunij, alternis Catones sunt. Et modo parum illis seuerus est Curius, parum pauper Fabricius, parum frugi & contentus vili Tubero. Modo Licinum diuitijs, Apicium coenis, Maecenatem delicijs prouocant. Maximum indicium est malae mentis, fluctuatio, & inter simulationem virtutum, amoremque vitiorum, assidua iactatio.

habebat saepe ducentos,

*Saepe decem seruos: modo reges atque tetrarchas,
Omnia magna loquens: modo, sit mihi mensa tripes, &
Concha salis puri, & toga quae defendere frigus,
Quamuis crassa, queat. decies centena dedisses
Huic parco paucis contento. quinque diebus
Nil erat in oculis.*

Omnes isti tales sunt, qualem hunc describit Horatius: nunquam eundem, nec similem quidem sibi. Adeo in diuersum aberrat. Multos dixi: prope est ut omnes sint. Nemo non quotidie & consilium mutat, & votum: modo vxorem vult habere, modo amicam: modo regnare vult: modo id agit, ne quis sit officiosior seruus: modo dilatat se vsque ad inuidiam: modo subsidit, & contrahitur infra humilitatem vere iacentium: nunc pecuniam spargit, nunc rapit. Sic maxime coarguitur animus imprudens: alius prodit atque, alius, & (quo turpius nihil iudico) impar sibi est. Magnam rem puta vnum hominem agere. Praeter sapientem autem nemo vnum agit. Ceteri multiformes sumus: modo frugi tibi videbimur & graues, modo prodigi & vani. Mutamus subinde personam, & contrariam ei sumimus, quam exuimus. Hoc ergo à te exige, ut qualem institueris praestare te, talem vsque ad exitum serues. Effice ut possis laudari: si minus, ut agnosci. De aliquo, quem vidisti heri, merito dici potest: Hic quis est? Tanta mutatio est.

Epistola CXXI.

Litigabis, video: cum tibi hodiernam quaestiuunculam, in qua satis diu haesimus, exposuero. Iterum clamabis, Hoc quid ad mores? Sed exclamanti tibi primum alios opponam, cum quibus litiges, Pofidonium & Archidemum. Hi iudicium accipient, deinde dicam. Non quicquid morale est, bonos mores facit. Aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad vestiendum, aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia tamen ad hominem pertinent, etiam si non omnia meliorem eum faciunt. Mores alia aliter attingunt. Quaedam illos corrigunt & ordinant, quaedam naturam eorum & originem scrutantur. cum quaeritur, quare hominem natura produxerit, quare praetulerit animalibus ceteris, longe me iudicas mores reliquisse? falsum est. Quomodo enim scies, qui habendi sint, nisi quid homini sit optimum, inuenieris: nisi naturam eius inspexeris? Tunc demum intelliges, quid faciendum tibi, quid vitandum sit, cum didiceris quid naturae tuae debeas. Ego, inquis, volo discere, quomodo minus cupiam, minus timeam. Superstitionem mihi excute, doce leue esse vanumque, hoc quod felicitas dicitur: vnam illi syllabam facillime accedere. Desiderio tuo satis faciam, & ad virtutes exhortabor, & vitia conuerberabo, licet aliquis nimium immoderatumque in hac parte me iudicet, non desistam persequi nequitiam, & affectus efferatissimos inhibere, & voluptates ituras in dolorem compescere, & votis obstrepere. Quid ni? Cum maxima malorum optauerimus, & ex gratulatione natum sit quicquid obloquimur. Interim permittite mihi ea, quae paulo remotiora videntur, excutere. Quarebamus, an esset omnibus animalibus constitutionis suae sensus. Sensus autem esse ex eo maxime apparet, quod membra apte & expedite mouent, non aliter quam in hoc erudita. Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili. Rector navis scit gubernaculum flectere. Pictor colores quos ad reddendam similitudinem multos variosque ante se posuit, celerrime denotat, & inter ceram opusque facili vultu ac manu commeat. Sic animal in omnem usum sui mobile. Mirari solemus scaenae peritos, quod in omnem significationem rerum & effectuum parata illorum est manus, & verborum velocitatem gestus assequitur. Quod illis ars praestat, his natura. Nemo aegre molitur artus suos, nemo in visu sui haesit. Ad hoc edita protinus faciunt. Cum hac scientia prodeunt, instituta nascuntur. Ideo, inquit, partes suas animalia apte mouebunt: quia si aliter mouerint, dolorem sensura sunt. Ita, ut vos dicitis, coguntur, metuque illa in rectum, non voluntas mouet: quod est falsum. Tarda enim sunt, quae necessitate impelluntur. Agilitas spontaneus motus est. Adeo autem non adigit illa ad hoc doloris timor, ut in naturalem motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans qui stare meditatur, & ferre se assuescit, simul tentare vires suas coepit: cadit, & cum fletu toties refurgit, donec se per dolorem ad id quod natura poscit, exercuit. Animalia quaedam tergi durioris inueria tamdiu se torquent, ac pedes exerunt, & obliquant, donec ad locum reponantur. Nullum tormentum sentit supinata testudo. Inquieta est tamen desiderio naturalis status: nec ante desinit niti, quater se, quam in pedes constitit. Ergo omnibus, constitutionis suae sensus est, & inde membrorum tam expedita tractatio: nec vllum maius indicium habemus, cum hac illa ad viuendum venire notitia, quam quod nullum animal

animal ad usum sui rude est, Constitutio est, inquit, ut vos dicitis, principale animi quodam modo se habens erga corpus. Hoc tam perplexum & subtile, & vobis quoque vix enarrabile, quomodo infans intelligit? Omnia animalia dialectica nasci oporteret, ut istam finitionem magnae partu rogatorum obscuram intelligant. Verum erat quod opponis, si ego ab animalibus constitutionis finitionem intelligi dicerem. Nam ipsa constitutio facilius natura intelligitur, quam enarratur. Itaque infans ille, quid sit constitutio, non nouit: constitutionem suam nouit: & quid sit animal nescit, animal esse se sentit. Praeterea ipsam constitutionem suam crasse intelligit, & summam. & obscure. Nos quoque animus habere nos scimus: quid sit animus, ubi sit, qualis sit, & vnde, nescimus. Qualis ad nos peruenit animi nostri sensus, quamuis naturam eius ignoremus, ac sedem, talis ad omnia animalia constitutionis suae sensus. Necessesse est enim id sentiant, per quod alia quoque sentiunt. Necessesse est sensum eius habeant, cui parent, à quo reguntur, Nemo non ex nobis intelligit esse aliquid, quod impetus suos moueat: quid sit illud, ignorat. Et conatum sibi esse scit: quid sit, aut vnde sit, nescit. Sicut infantibus, sic quoque animalibus principalis partis suae sensus est, non satis dilucidus, non expressius. Dicitis, inquit, omne animal primum constitutioni suae conciliari. hominis autem constitutionem rationalem esse: & ideo conciliari hominem sibi, non tanquam animali, sed tanquam rationali, Ea enim parte sibi carus est homo, qua homo est. Quomodo ergo infans conciliari constitutioni rationali potest, cum rationalis nondum sit? Vnicuique aetati sua constitutio est. Alia infanti, alia puero, alia seni. Omnes enim constitutioni conciliantur, in qua sunt. Infans sine dentibus est: huic constitutioni suae conciliatur. Enati sunt dentes: huic constitutioni conciliatur. Nam & illa herba, quae in segetem frugemque ventura est, alienam constitutionem habet tenera, & vix eminens sulco: aliam cum conualuit, & molli quidem culmo, sed qui ferat onus suum constitit: aliam cum flauescit, & ad aream spectat, & spica eius induruit: in quamcunque constitutionem venit, eam tuetur, in eam componitur. Alia est aetas infantis, pueri, adolescentis, senis. Ego tamen idem sum, qui & infans fui, & puer, & adolescens. Sic quamuis alia atque alia cuique constitutio sit, conciliatio constitutionis suae eadem est, Non enim puerum mihi aut iuuenem, aut senem, sed me natura commendat. Ergo infans ei constitutioni suae conciliatur, quae tunc infanti est, non quae futura iuueni est. Neque enim si aliquid illi maius in quod transeat restat, non hoc quoque in quo nascitur, secundum naturam est. Primum sibi si conciliatur animal: debet enim aliquid esse, ad quod alia referantur. Voluptatem peto, cui? Mihi. Ergo mei curam ago. Dolorem refugio. Pro quo? Pro me. Ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia est mei cura. Haec animalibus inest cunctis: nec inseritur, sed innascitur. Producit foetus suos natura, non abijcit. Et quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque commissus est. Itaque ut in prioribus dixi, tenera quoque animalia à materno vtero vel quoquo modo effusa, quid sit infensum ipsis, protinus norunt, & mortifera deuitant: vmbra quoque transuolantium reformidant, obnoxia auiibus rapti viuentibus. Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. Quemadmodum, inquit, editum animal intellectum habere, aut salutaris, aut mortifera rei potest? Primum quaeritur, an intelligat, non quemadmodum intelligat. Esse autem illis intellectum, ex eo apparet, quod nihil amplius si intellexerint, faciant. Quid est quare pauonem, quare anserem gallina non refugiat, quum tanto minorem, & ne notum quidem sibi accipitrem fugiat? Quare pulli selem timent, canem non timent? Apparet illis inesse scientiam nocituri, non experimento collectam. Nam antequam possint experiri, cauent. Deinde, ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia quam debent, nec vnumquam obliuiscuntur. Huius tutelae & diligentiae aequalis est illis à pernicioso fuga. Praeterea non fiunt timidiora viuendo. Ex quo quidem apparet, non visu illa ad hoc peruenire, sed naturali amore salutis suae. Et tardum est & varium, quod vltus docet. Quicquid natura tradit, & aequale est omnibus. & statim. Si tamen exigit, dicam, quomodo omne animal perniciosa intelligere conetur. Sentit se carne constare. Itaque sentit, quid sit, quo secari caro, quo vri, quo obteri possit. Quae sunt animalia armata ad nocendum, horum speciem trahit inimicam & hostilem. Inter se ista coniuncta sunt. Simul enim conciliatur saluti suae quicquid: & quae iuuant, illa petit, laesura formidat. Naturales à contrarijs aspernationes sunt. Sine vlla cogitatione, sine consilio sit, quicquid natura praecipit. Non vides, quanta subtilitas sit apibus ad fingenda domicilia? Quanta diuidui laboris obenu di concordia? Non vides quam nulli mortalium imitabilis sit illa araneae textura? Quanti operis sit, fila disponere? alia in rectum immissa firmamenti loco, alia in orbem curretia ex densa tara, quae minora animalia, in quorum perniciem illa tenduntur, velut retibus implicata teneant. Nascitur ars ista, non discitur. Itaque nullum est animal altero doctius. Videbis araneam parum telas, par in fauis angulorum omnium foramen. Incertum est & inaequale, quicquid ars tradit, ex aequo venit quod natura distribuit. Haec nihil magis quam tutelam sui, & eius peritiam tradidit. Ideoque etiam simul incipiunt, & discere & viuere. Nec est mirum cum eo nasci illa, sine quo frustra nascerentur. Primum hoc instrumentum illis natura contulit, ad permanendum in conciliatione & caritate sui. Non poterant salua esse, ni vellent. Nec hoc per se profuturum erat: sed sine hoc nulla res profuisset. Sed in nullo deprehendes vilitatem sui, ne negligentiam quidem. Tacitis quoque & brutis quamuis in cetera torpeant, ad viuendum solertia est. Videbis quae alijs inutilia sunt, sibi ipsa non deesse.

Epistola CXXII.

Detrimentum iam dies sensit: resiliuit ali quantulum: ita tamen, ut liberale adhuc spatium sit, si quis cum

cum ipso, ut ita dicam, die surgat, officiosior, meliorque, quam si quis illum expectat, ut luce prima exeat. Turpis qui alto sole semisomnis iacet, cuius vigilia medio die incipit, & adhuc multis hoc an telucanum est. Sunt qui officia lucis noctisque peruertunt: nec ante diducunt oculos hesternae graues crapula, quam appetere nox coepit. Qualis illorum condicio dicitur, quos natura (ut ait Virgilius) pedibus nostris subditos econtrario posuit,

*Noxque vbi primus equis oriens astant anhelis,
Illis sera rubens accendit lumina vesper.*

Talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. Sunt quidam in eadem vrbe antipodes, qui, ut M. Cato ait, nec orientem vnquam solem viderunt, nec occidentem. Hos tu existimas scire, quemadmodum videndum sit, qui nesciunt quando? Et hi mortem timent, in quam se viui condiderunt, tam infauti ominis, quam nocturnae aues sunt. Licet in vino vnguentoque tenebras suas exigant, licet epulis, & in multa quidem fercula distinctis, totum peruerfae vigiliae tempus diducant, non conuiuantur, sed iusta sibi faciunt. Mortuis certe in terdiu parentatur. At mehercules nullus agenti dies longus est. Extendamus vitam. Huius & officium & argumentum actus est. Circumscribatur nox, & aliquid ex illa in diem transferatur. Aues quae conuiuijs comparantur, ut immotae facile pinguescant, in obscuro continentur: ita sine vlla exercitatione iacentibus, tumor pigrum corpus inuadit, & super membra iners sagina succrescit. Ita istorum corpora qui se tenebris dicauerunt, foeda visuntur. Quippe non speciosior illis, quam morbo pallentibus color est: languidi, & euaniidi albert, & in viuis caro morticina est. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim: tanto plus tenebrarum in animo est. Ille in se stupet, ille caligat, inuidet caecis. Quis vnquam oculos tenebrarum causa habuit? Interrogas, quomodo haec animo prauitas fiat, auerfandi diem, & totam vitam in noctem transferendi? Omnia vitia contra naturam pugnant. Omnia debitum ordinem deserunt. hoc est luxuriae propositum, gaudere peruersis: nec tantum discedere a recto, sed quam longissime abire. Deinde etiam econtrario isti non videntur tibi contra naturam viuere, qui ieiuni bibunt, qui uinum recipiunt inanibus uenis, & ad cibum ebrijs transeunt: At qui frequens hoc adolescentium uitium est, qui uires excolunt. in ipso paene balnei liminae, inter nudos bibunt, immo potant, ut sudorem quem mouerunt potionibus crebris ac feruentibus, subinde distringat. Post prandium aut coenam bibere, uulgare est. Hoc patres familiae rustici faciunt, & uerae uoluptatis ignari. Merum illud delectat, quod non innatat cibo, quod libere penetrat ad neruos. Illa ebrietas iuuat, quae in uacuum uenit. Non uidentur tibi contra naturam viuere, qui commutant cum feminis uestem? Non uiuunt contra naturam, qui expectant, ut pueritia splendat tempore alieno? Quid fieri uel crudelius, uel miserius potest? Nunquam uir erit, ut diu uirum pati possit: & cum illum contumeliae sexus eripuisse debuerat, ne aetas quidem eripiet? Non uiuunt contra naturam, qui hieme concupiscunt roiam? fomentoque aquarum calentium, & calorum apta mutatione, bruma liliium, florem uernum exprimunt? Non uiuunt contra naturam, qui pomaria in summis turribus serunt, quorum siluae in tectis domorum ac fastigijs nutant, inde ortis radicibus, quo improbe cacumina egissent? Non uiuunt contra naturam, qui fundamenta thermarum in mare iaciunt, nec delicate natate ipsi sibi uidentur, nisi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur? Cum instituerunt omnia contra naturae consuetudinem uelle, nouissime in totum ab illa desciscunt. Lucet somni tempus est. Quies est. nunc exerceamur, nunc gestemur, nunc prandeamus. Iam lux propius accedit. tempus est coenae. Non oportet id facere, quod populus. Res sordida est, trita ac uulgari uia uiuere. Dies publicus relinquatur. proprium nobis ac peculiare mane fiat. Isti uero mihi defunctorum loco sunt. Quantulum enim a funere absunt, & quidem acerbo qui ad faces & cereos uiuunt? Hanc uitam agere eodem tempore multos meminimus. Inter quos & Atilium Butam praetorium, cui post patrimonium ingens consumptum, Tiberius paupertatem confitentis: Sero inquit, experrectus es. Recitabat Mōtanus Iulius carmen, tolerabilis poeta, & amicitia Tiberij notus & frigore. Ortus & occasus libentissime inferebat. Itaque cum indignaretur quidam illum tota die recitasse, & negaret accedendum ad recitationes eius, Natta Pinarius ait: Nunquid liberalius possum agere? Paratus sum illum audire ab ortu ad occasum. Cum hos versus recitasset:

*Incipit ardentes Phoebus producere flammis,
Spargere se rubicunda dies, iam tristis hirundo
Arguis reditura cibos immutare nidis,
Incipit, & molli partitos ore ministrat:*

Varus eques Romanus L. Vinicij comes, coenarum bonarum affectator, quas improbitate linguae merebatur, exclamauit: Incipit Buta dormire. Deinde cum subinde recitasset:

*Iam sua pastores stabulis armenta locarunt,
Iam dare sopitis nox nigra silentia terris
Incipit:*

Idem Varus inquit: Quid dicit? Iam nox est: ivo, & Butam salutabo. Nihil erat notius hac eius vita in contrarium circumacta, quam, ut dixi, multi eodem tempore egerunt. Causa autem est ita uiuendi quibusdam, non quia aliquid existiment noctem ipsam habere iucundius, sed quia nihil iuuat obuium, & grauis malae conscientiae lux est: & omnia concupiscenti aut contemnti, prout magno aut paruoempta sunt, fastidio est lumen gratuitum. Praeterea luxuriosi vitam suam esse in sermonibus, dū uiuunt, volunt.

volunt. Nam si taceatur, perdere se putant operam. Itaque male habent, quoties non faciunt quod exciter famam. Multi bona comedunt, multi amicas habent. Ut inter istos nomen inuenias, opus est non tantum luxuriosam rem, sed notabilem facere. In tam occupata ciuitate fabulas vulgaris nequitia non inuenit. Pedonem Albinouanum narrantem audieramus (erat autem fabulator elegantissimus) habitasse se supra domum Sp. Anij. Is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis flagellorum sonos: quaero quid faciat. Dicitur rationes accipere. Audio circa horam sextam noctis clamorem concitatum: quaero quid sit. Dicitur vocem exercere. Quaero circa octauam horam noctis, quis sit ille sonus rotarum. uelle gestari dicitur. Circa lucem discurretur. Pueri uocantur, cellarij, coqui tumultuantur. Quaero quid sit. Dicitur mullum & alicā poposcisse, a balneo exisse. Excedebat, inquit, coena eius diem? minime. Valde enim frugaliter uiuebat, nihil consumebat nisi noctem. Itaque crebro dicentibus illum quibusdam auarum & sordidum: Vos, inquit, illum & lychnobium dicetis. Non debes admirari si tantas inuenis uitiorum proprietates: varia sunt, & innumerabiles habent facies. Comprehendi eorum genera non possunt. Simplex recti cura est, multiplex prauis, & quantumuis nouas declinationes capit. Idem moribus euenit naturam sequentium. Faciles sunt, soluti sunt, exiguae differentias habent: ab his distorti plurimum, & omnibus & inter se dissident. Causa tamen praecipua mihi uidetur huius morbi, vitae communis fastidium. Quomodo cultu se à ceteris distinguunt, quomodo elegantia coenarum, mundicijs uehiculorum, sic uolunt separare etiam temporum dispositione: nolunt solita peccare, quibus peccandi praemium infamia est. Hanc petunt omnes isti, qui, ut ita dicam, retro uiuunt. Ideo, Lucili, tenenda nobis uita est, quam natura praescripsit, nec ab illa declinandum. Illam sequentibus, omnia facilia & expedita sunt: contra illam nitentibus, non alia uita est, quam contra aquam remigantibus.

Epistola CXXIII.

In tenere confectus incommodo magis, quam longo, in Albanum meum nocte multa perueni. Nihil habeo paratum, nisi me. Itaque in lecto lassitudinem pono: hanc coqui, hanc pistoris moram boni consulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quam nihil sit graue, quod leniter excipias: quam indignandum nihil, nisi ipse indignando astruas. Non habet panem meus pistor: sed habet villicus, sed habet attrientis, sed habet colonus. Malum panem, inquis. Expecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi & filii gineū fames reddet. Ideo non est ante edendum, quam illa imperet. Expectabo ergo: nec ante edam, quam aut bonū panem habere coepero, aut malū fastidire desiero. Necessarium est, paruo assuescere. Multae difficultates locorum, multae temporū etiā locupletibus & instructis ac regibus octauā prohibēt & occurrunt. Quicquid uult, habere nemo potest, illud potest, nolle quod non habet: rebus oblati hilaris uti. Magna pars libertatis est, bene moratus uenter, & cōtumeliae patiens. Aestimari non potest, quantā uoluptatem capiam ex eo, quod lassitudo mea sibi ipsa acquiescit. Non uñctioes, non balneum, non ullum aliud remedium quam temporis quaero. Nam quod labor contraxit, quies tollit. haec qualiscunq; coena adijciali iucundior erit. Aliquando enim experimentum animi sumptū subitū: hoc est, simplicius & uerius. Nam ubi se praeparauit, & indixit sibi patientiam, non aequè apparet, quantum habeat uerae firmitatis. Illa sunt certissima argumenta, quae ex tempore dedit, si non tantum aequus molesta, sed placidus aspexit, si non excanduit, non litigauit, si quod dari deberet, ipse sibi non desiderando suppleuit, & cogitauit, aliquid consuetudini suae, sibi nihil deesse. Multa quam superuacua essent, non intelleximus, nisi cum deesse coeperunt. Vtebamur enim illis, non quia debebamus, sed quia habebamus. Quam multa autem paramus, quia alij parauerunt: quia apud plerosque sunt? Inter causas malorum nostrorū est, quod uiuimus ad exempla: nec ratione componimur, sed consuetudine abducimur. Quod si pauci facerent, nollemus imitari: cum plures facere coeperunt, quasi honestius sit, quia frequentius, sequimur: & recti apud nos locum tenet error, ubi publicus factus est. Omnes iam sic peregrinantur, ut illos Numidarum praecurrat equitatus, ut agmen cursorum antecedit. Turpe est, nullos esse, qui occurrentes uia deijciant, qui honestum hominem venire magno puluere ostendant. Omnes iam mulos habent, qui crystallina & murrina & caelata magnorum artificum manu, portent. Turpe est, uideri, eas te habere sarcinas, quae tuto concurri possint. Omnium paedagia oblita facie uehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem laedat. Turpe est, neminem esse in comitatu puerorum, cuius sana facies medicamentum desideret. Horum omnium sermo uitandus est. Hi sunt, qui uitia tradunt, & alio aliunde transferunt. Pessimum genus hominum uidebatur, qui uerba gestarent. Sunt quidam qui uitia gestant. Horum sermo multum nocet. Nam etiam si non statim officit, semina in animo relinquit, sequiturque nos etiam cum ab illis discesserimus, resurrectorum postea malum. Quemadmodum qui audierunt symphoniam, ferunt secum in auribus modulationem ac dulcedinem cantus, quae cogitationes impedit, nec ad seria patitur intendi: sic adulatorum & praua laudantium sermo diutius haeret quam auditur: nec facile est, animo dulcem sonum excutere. prosequitur & durat, & ex interuallo recurrit. Ideo claudendae sunt aures malis uocibus, & quidem primis. Nam cum initium fecerunt, admissaeque sunt, plus audent. Inde ad haec peruenitur uerba. Virtus, & philosophia, & iustitia, uerborum inanum crepitus est. Vna felicitas est bona uita: facere omnia libere, frui patrimonio: hoc est uiuere, hoc est se mortalem esse meminisse. Fluunt dies, & irreparabilis uita decurrit. Dubitamus quod iuuat facere, & aetati non semper uoluptates decerpit, interit dum potest, dum poscit, ingerere: Quid iuuat frugalitate uero mortem praecurrere, & quicquid illa abla

illa ablatura est, iam sibi interdiceret? Non amicam habes, non puerum, qui amicae moueat inuidiam. Quotidie sobrius prodis: sic coenas, tanquam ephemeridem patri approbaturus. Non est istud viuere, sed alienae vitae interesse. Quanta dementia est, heredi suo procurare, & sibi negare omnia, ut tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas? Plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. Istos tristes & superciliosos alienae vitae censors, suae hostes, publicos paedagogos, assis ne feceris. Nec dubitaues. bonam vitam, quam opinionem bonam malle. Hae voces non aliter fugiendae sunt, quam illae, quas Vlixes nisi alligatus, praeteruehi noluit. Idem possunt, abducunt à patria, à parentibus, ab amicis, à virtutibus, & in turpem vitam miseris turpius illidunt. Quanto satius est, rectum sequi limitem, & eo se perducere, ut ea demum sint tibi iucunda, quae honesta? Quod assequi poterimus, si fecerimus duo esse genera rerum, quae nos aut inuitent, aut fugent. Inuitent, ut diuitiae, voluptates, forma, ambitio, cetera blanda & arridentia. Fugent, labor, mors, dolor, ignominia, victus astrictior. Debemus itaque exerceri, ne haec timeamus, ne illa cupiamus. In contrarium pugnemus, & ab inuitantibus recedamus, aduersus potentia concitemur. Non vides quam diuersus sit ascendentium habitus, & descendentium? Qui per pronum eunt, resupinant corpora: qui in arduum, incuruant. Nam si descendas, pondus suum in priorem partem dare: si ascendas, retro abducere, cum vitio, Lucili, consentire est. In voluptates descenditur: in res asperas & duras subeundum est. Hic impellamus corpora, illic refracnemus. Hoc nunc me existimas dicere, eos tantum perniciosos esse auribus nostris, qui voluptatem laudant, qui doloris metum, per se formidabilis rei, incuriunt. Illos quoque nocere nobis existimo, qui nos sub specie Stoiicae sectae hortantur ad vitam. Hoc enim iactant, solum sapientem & doctum esse amatorem. solum apte ad hanc artem aequae combibendi & conuiuandi sapiens est peritissimus. Quae ramus, ad quam usque aetatem inuenes amandi sint. Haec Graecae consuetudini data sint. Nos ad illa potius aures dirigamus. Nemo est casu bonus: discenda virtus est. Voluptas humilis res & pusilla est, & in nullo habenda pretio, communis cum mutis animalibus, ad quam minima & contemptissima aduolat. Gloria vanum & volatile quiddam est, auraque mobilis. Paupertas nulli malum est, nisi repugnanti. Mors malum non est. Quid quereris? Sola ius aequum est generis humani. Superstitio error insanus est: amandos timer, quos colit, violat. Quid enim interest, utrum deos neget, an infames? Haec discenda, immo ediscenda sunt. non debet excusationes vitio philosophia suggerere. Nullam habet spem salutis aeger, quem ad intemperantiam medicus hortatur.

Epistola CXXIII.

*Possim multa tibi veterum praecepta referre,
Ni refugis, tenuisque piget cognoscere curas.*

Non refugis autem, nec vlla te subtilitas abigit. Non est elegantiae tuae, tantum magna sectari. Sicut illud proba, quod omnia ad aliquem profectum redigis, & tunc tantum offenderis, ubi summa subtilitate nihil agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabo. Quaeritur, utrum sensu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adiunctum est, in mutis animalibus & infantibus non esse. Quicumque voluptatem in summo ponunt, sensibile iudicant bonum: nos contra intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono sensus iudicarent, nullam voluptatem reiiceremus. Nulla enim non inuitat, nulla non delectat. Et econtrario nullum dolorem volentes subiremus: nullus enim non offendit sensum. Praeterea non essent digni reprehensione, quibus nimium uoluptas placet, quibusque summus est doloris timor. Atqui improbamus gulae ac libidini deditos, & contemnimus illos qui nihil viriliter ausuri sunt doloris metu. Quid autem peccant, si sensibus, id est iudicibus boni ac mali, parent? His enim tradidisti appetitionis & fugae arbitrium. Sed videlicet ratio isti rei praeposita est, quemadmodum debeat de vita, quemadmodum de virtute, de honesto, sic & de bono maloque constitui. Nam apud istos vilissimae parti datur de meliore sententia, ut de bono pronuntiet sensus, obtusa res & hebes, & in homine quam in alijs animalibus tardior. Quid si quis velit non oculis, sed tactu minuta discernere? subtilior ad hoc nulla acies quam oculorum & intentior daretur, bonum malumque discernere. vides in quanta ignorantia veritatis versetur, & quam humi sublimia ac diuina proiecerit, apud quem de summo bono maloque iudicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis scientia atque ars aliquid debet habere manifestum, sensu comprehensum, ex quo oriatur & crescat: sic beata vita fundamentum & initium à manifestis ducit, & eo quod sub sensum cadit. Nempe uos à manifestis beatam vitam sui initium capere dicitis. Dicimus beata esse, quae secundum naturam sunt. Quid autem secundum naturam sit, palam & protinus apparet, sicut quid sit integrum. Quid est secundum naturam? quod contingit & protinus nato, non dico bonum, sed initium boni. Tu summum bonum uoluptatem infantiae donas, ut inde incipiat nascens, quo consummatus homo peruenit. Cacumen radice loco ponis. Si quis diceret illum in materno utero iacentem uix, incoeptum, tenerum, & imperfectum, & informem, iam in aliquo bono esse, aperte uideretur errare. At qui quantum interest inter eum qui cum maxime uitam accipit, & illum qui maternorum viscerum latens, onus est? Vterque, quantum ad intellectum boni ac mali, aequae maturus est: quia non magis infans adhuc boni capax est, quam arbor, aut mutum aliquod animal. Quare autem bonum in arbore animalique mutuo non est? quia nec ratio. Ob hoc in infante quoque non est: nam & huic deest. Tunc ad bonum perueniet, cum ad rationem peruenierit. Est aliquod irrationale animal. Est aliquod nondum rationale. Est rationale, sed imperfectum. In nullo horum bonum. Ratio illud secum affert. Quid ergo

ergo inter ista quae retuli distat? Nunquam erit bonum in eo quod irrationale est. In eo quod nondum rationale est, tunc esse bonum non potest: in imperfecto iam potest esse bonum, sed non est. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in quolibet aetate inuenitur: & tantum abest ab infantia, quantum à primo ultimio, quantum ab initio perfectum: ergo nec in utro modo coalescente corpulculo est. Quid ni non sit? non magis quam in semine. Ut si dicas, aliquod arboris, aut fati bonum: hoc non est in prima fronde, quae emissa cum maxime prorumpit. Est aliquod bonum tritici: hoc nondum est in herba lactente: nec cum folliculo se exerit spica mollis, sed cum frumentum aestas & debita maturitas coxit. Quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert: ita hominis bonum non est in homine, nisi cum in illo ratio perfecta est. Quod autem hoc sit bonum, dicam. Liber animus est ac rectus, alia subiiciens sibi, se nulli. Hoc bonum ad eum non recipit infantia, ut pueritia non speret, adolescentia improbe speret. Bene agitur cum senectute, si illic longo studio, intentoque peruenit, ubi & hoc & bonum, & intelligibile est. Dixisti, inquit, aliquod bonum esse arboris, aliquod herbae. Potest ergo esse aliquod & infantis. Verum bonum nec in arboribus, nec in mutis animalibus est: hoc quod in illis bonum est, precario bonum dicitur. Quod est iniquis, hoc quod secundum naturam cuiusque est. Bonum quidem cadere in mutum animal nullo modo potest. Felicitior meliorisque naturae est. Nisi ubi rationi locus est, bonum non est. Quattuor hae naturae sunt, arboris, animalis, hominis, & Dei. Haec duo quae irrationalia sunt, eandem naturam habent. Illa diuersa sunt, quod alterum immortale, alterum mortale est. Ex his ergo vnius bonum natura perficit, Dei scilicet alterius cura, hominis. Cetera in sua natura perfecta sunt, non vere perfecta, à quibus abest ratio. Hoc enim demum perfectum est, quod secundum vniuersam naturam perfectum est. Vniuersa autem natura rationalis est: cetera possunt in suo genere perfecta esse. In quo non potest beata vita esse, nec id potest quo beata vita efficitur. Beata autem vita bonis efficitur. In mutuo animali non est quo beata vita efficitur. Ergo in mutuo animali bonum non est. Mutuum animal sensu comprehendit praesentia: praeteritorum reminiscitur, cum id incidit, quo sensus admonetur: tanquam equus reminiscitur viae, cum ad initium eius admotus est. In stabulo, quidem nulla viae, quamuis saepe calcata, memoria est. Tertium vero tempus, id est futurum, ad muta non pertinet. Quomodo ergo potest eorum videri perfecta natura, quibus usus perfecti temporis non est? Tempus enim tribus partibus constat: praeterito, praesente, & futuro. Animalibus tantum quod breuissimum est in transcurso datum, praesens: praeteriti rara memoria est, nec vnquam reuocatur, nisi praesentium occursum. Non potest ergo perfectae naturae bonum in imperfecta esse natura. Aut si natura habet, hoc habet, quod habent & lata. Nec illud nego, ad ea quae videntur secundum naturam, magnos esse mutis animalibus impetus & concitatos, sed inordinatos ac turbidos. Nunquam autem, aut inordinatum est bonum, aut turbidum. Quid ergo, inquis, muta animalia perturbare & indisposita mouentur? Dicerem illa perturbare & indisposita moueri, si natura illorum ordinem caperet. Nunc mouentur secundum naturam suam. Perturbatum enim id est, quod esse aliquando & non perturbatum potest. Sollicitum est, quod potest esse securum. Nulli vitium est, nisi qui virtus potest esse. Mutis animalibus talis ex sua natura motus est. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in mutuo animali: erit aliqua virtus, erit aliquid perfectum: sed quale? Neque bonum absolute, nec virtus, nec perfectum. Haec enim rationabilibus solis contingunt, quibus datum est scire, quare, quatenus, quemadmodum. Ita bonum in nullo est, nisi in quo ratio. Quo nunc pertinet ista disputatio, quaeris, & quid animo tuo profutura sit. dico. Et exercet illud, & acuit, & vti que aliquid acturum: occupatione honesta tenet. Prodest autem & quod moratur ad praua properantem. Sed illud dico, nullo modo prodesse tibi possum magis, quam si tibi bonum tuum ostendo, si te à mutis animalibus separo, si cum Deo pono. Quid, inquam, vires corporis alis & exerceres? Pecudibus istas maiores feris que natura concessit. Quid excolis formam? Cum omnia feceris, à multis animalibus decore vinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? Cum illum vel effuderis, more Parthorum, vel Germanorum nodo vinxeris, vel ut Scythae solent, sparseris: in quolibet equo densior iactabitur iuba, horrebit in leonum ceruice formosior. Cum te ad velocitatem paraueris, par lepulculo non eris. Vis tu, relictis in quibus vinci te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonum reuerti tuis? Quod hoc est? animus scilicet emendatus ac purus, aemulator Dei, super humana se extollens, nihil extra se sui ponens. Quod ergo in te bonum est? Perfecta ratio. Hanc tu ad summum finem euoca: in quantum potest plurimum crescere. Tunc beatum esse te indica, cum tibi ex te gaudium omnem nascetur. Cum in his quae homines eripiunt, optant, custodiunt, nihil inuenieris, non dico quod malis, sed quod velis. Breue tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum esse iam sentias. Bonum tunc habebis tuum, cum intelliges infelicissimos esse felices.

Epistolarum finis.

M. A. N.

M. ANTONII MURETI AD SENECAE EPISTOLAS NOTAE.

PISTOLAS Senecae stulta librariorum... quam diuisionem, cum antiqui nullius codicis auctoritate ac testimonio niti, illi ipsi, qui eam retinere fateantur, cur retinere, causam nullam esse duxi.

Ad Epistolam primam.

Ita fac mi Lucili. Antiqui breues quasdam sententias, quibus multum sapientiae paucis verbis adstrictum contineretur, ad deum referebant auctorem.

- Aut auferebatur.] ab amicis potentioribus, qui, omnibus ommissis, quasi pro imperio operam sibi dari volunt.
Aut surripiebatur.] Clanculum, quasi ex insidijs.
Aut excidebat.] per incuriam ac negligentiam tuam.

Bono

Bono tempore.] mature.
Sera parsimonia.] Hesiodum est.
Non epim tantum minimum.] Citantur ex Antiphane versus quidam, quibus ait vitam nostram similem esse vini.

Ad Epistolam II.

Exijs quae mihi scribis.] Quidam sunt qui vno loco diutius consistere non possunt: & crebram locorum mutationem ad curas ac molestias animi deponendas vtilem esse opinantur.

Ad Epistolam III.

Epistolas.] Familiariter reprehendit Lucilium, quod amici nomine ita vsus esset, ut vulgus solet: docetque eum demum esse vere ac proprie amicum, quicum omnia nostra aequae ac nobiscum communicare possimus.

Mane salutauero te nomine, casu:

Nec dixi dominum Caeciliane meum.

Quanti libertas constet mihi tanta, requiris?

Centum quadrantes abstulit illa mihi.

Idem.

Cum te non nosses, dominum regemque vocabam.

Idem.

Cum voco te dominum, noli tibi Cinna placere.

Saepe etiam seruum sic refaluto meum.

Seneca epistola CIII. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis. Notum est & epigramma graecum non sane valde boni poetae Palladae.

Ην ε φίλος η λάβη, δμυνα φράτερ αυ δις εειπεν.

Ην δε λάβη μηδεν, το φράτερ ειπε μινον.

Ονια ηδ ηχι ταυτα τα ρηματα αυτηρ ερωη.

Ουκ ε δειλω δμυνα. ε ηδ ερω δμυνα.

Errat & ille.] Vsq; ad illa verba. Tu vero omnia, delenda sunt quae interiecta sunt omnia, ut inuicta hic ex Epistola XIX.

Theophrasti.] cuius est, οπ δε κριναντα φιλειν, αλλ ε φιλουωτα κρινην.

Multi fallere docuerunt, dum timent falli.] Pertinet hic illud Liuianum. Vult sibi quisque credi: & habita fides, ipsam plerumque obligat fidem.

Ad Epistolam IV.

Perseuera.] Monet, ut vigeat studium philosophiae: assuefaciatque se ad contemptum & mortis, & rerum in vita superuacanearum.

In viros.] Ita legendum ex vetere libro, non, ut ante, In virum. In viros autem transcribebantur, qui incipiebant per se censeri, iamque res suas libere tractare atque administrare poterant.

Illileuia, hi falsa formidant: nos vtraque.] Lucretius.

Nam veluti pueri trepidant, atque omnia caecis

In tenebris metuunt: Sic nos in luce timemus

Interdum nihilo quae sunt metuenda magis, quam

Quae pueri in tenebris, pauitant finguntque futura.

Prospice modo.] οπισθορον εσ' αρετη. Ita melius, quam, ut antea, Prospice.

Lepidum.] qui aduersus ipsum aut coniuarat, aut coniuasse insimulabatur: ut colligo ex his Suetonij verbis. Reliquas sorores nec cupiditate tanta, nec dignatione dilexit: ut quas saepe exoletis suis prostravit.

Duci.] Verbum, duci interdum simpliciter poni pro eo quod est, ad mortem duci, iam pridem docui libro primo commentariorum in Caecilianis. Ita autem eo frequentissime viuitur Seneca.

S loci

loci sententia est, etiam si hostis nos in suam potestatem perductos duci iubeat, non alio tamen duci iussurum quam quod natura ipsa nos ducit. Quod in extremo huius epistolae legebatur, Cui cum paupertate bene conuenit, Diues est, tralatum huc erat ex epistola secunda Itaque hinc deleri iussi.

Ad Epistolam V.

Qvod pertinaciter studes.] Reprehendit consuetudinem quorundam, qui ut se philosophiae deditos esse, vel ostenderent vel persuaderent, inonso capillo, impexa barba, adducto supercilio, incultu & sordibus, & asperitate vitae insignes esse cupiebant. Cuius generis ne nostris quidem temporibus exempla desunt. Irridet & Horatius quosdam, qui eodem prope modo poetarum nomen aucupabantur.

Nanciscetur enim nomen pretiumque poetae,
Si tribus Anticyris caput insanabile, nunquam
Tonfori Licino commiserit.

Addit in extremo, quasi pro corollario, elegantem sententiam Hecatonis de naturali quadam metus & spei coniunctione.

Conspici.] Conspicui esse & differre a ceteris notabili aliquo discrimine. Hi sunt qui in sacris litteris dicuntur. *οὐδὲν ἄλλο τὸ θεοδιδωκὸς τοῖς ἀνθρώποις.*

Cubile humi positum.] *καυδὸν*

Ambitionem peruersa via sequitur.] Non enim sapientia solum, sed saepius etiam ambitio sub sordido pallio latet: neque ulli homines stitiores gloriae sunt, quam qui eam, fugientium specie, persequuntur. Inde Plato Diogeni cynico, qui se Platonis fastum calcare diceret, Calcas, inquit, sed alio fastu. Et Aristoteles sordidum ac neglectum Lacedaemoniorum vestitum ad arrogantiam refert. De dicto Hecatonis quod sequitur, pluribus verbis disputam cap. VI. lib. XII. variarum lectionum.

Ad Epistolam VI.

Intelligo Lucili.] Gratulatur sibi apud Lucilium, quod se quotidie progressus ad virtutem aliquos facere sentiat: qua de re extat perelegans commentarius Plutarchi. Tum docet intinam & adfiduam honorum consuetudinem multo esse omnibus praeceptis efficaciorum.

Quibaldam aegris. Nonnunquam enim ita deiectae ac prostratae sunt vires, ut aegrotus ipse aegrotare se non sentiat: quo nihil letalius. Tunc igitur spes aliqua salutis affulget, cum qui ita affectus erat, morbum suum sentire incipit.

In diuersum itura.] Ab eo enim profeminatae sunt philosophorum quasi familiae: & ut ex Apennini iugo fluminum, sic ex varijs eius multiplicibusque sermonibus sapientum diuortia extiterunt: ut est apud Ciceronem libro tertio de Oratore.

Plus ex moribus quam ex verbis Socratis.] Aristides quidem vel ex ipso aspectu ac contactu Socratis mirificam se quandam vilitatem percipere solitum esse profiteitur his verbis. Ego enim, o Socrates, nihil unquam a te didici, ut & ipse nosti, proficiebam autem, quoties tecum vna eram: etiam si tantum vna in domo essemus, quanquam non in eodem cubiculo: magis tamen, si quando in eodem etiam cubiculo. Et tum quoque magis, si in te dicentem intuerer, quam si oculos aliam ullam in partem dirigerem: multo autem maxime ac plurimum proficiebam, si quando proxime te sederem, tangeremque, & haererem tibi. Haec, ut potui, expressi e Platonis Theage in extremo.

Ad Epistolam VII.

Quid tibi vitandum.] Monet vitandam esse turbam, vitanda spectacula: vitandam denique consuetudinem etiam singulorum, praeterquam eorum, qui nos meliores efficere aut meliores a nobis effici possunt.

Interfectores interfectis iubentur obici.] Magnum videlicet periculum erat, ne qui mane interfecti erant, meridie resurgerent pugnaturi aduersus interfectores suos. Vetus liber habebat, Interfectis. Deleui quattuor postremas litteras ut esset Inter se.

Sed latrocinium fecit aliquis.] Non enim fere solebant exhiberi, ac produci, nisi qui scelere aliquo mortem meriti essent.

Quare tam timide.] Solebat populus eos gladiatores odisse, eisque irasci, qui parum animose ferrum recipere, mortique parum libenter occurrerent. Cicero pro Milone. Etenim si in gladiatorijs pugnis & in infimi generis hominum condicione atque fortuna timidos & supplices, & ut viuere liceat obsecrantes etiam odisse soleamus: fortes & animosos & se acriter ipsi morti offerentes seruare cupimus: eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam estagitant: quanto hoc magis in fortissimis ciuibus facere debemus?

Plagis.] id est, ait quidam, retibus. Ineptissime. Plagis enim, id est, ictibus agebantur in vulnere: cum essent, qui timidos ac resurgentes sequerentur a tergo, ac verberarent, cogerentque etiam inuitos ruere in ferrum.

Mala exempla.] Principes enim talibus spectaculis docentur crudelitatem, quam in nos postea exercent. Eū docets esse crudelem.] Neronem dicere videtur, qui primis temporibus longissime aberat ab omni crudelitate.

Vauus mihi pro populo.] *εἰς ἐμὸν μόνον.*

Ad Epistolam VIII.

Tv me, inquis.] Videri poterat Seneca disciplinae suae conditoribus contraria docere, cum Lucilio auctore esset, ut se a rebus agendis abdiceret, vitaretque omnium prope consuetudinem: otiumque, ac solitudinem amaret. Zeno enim & Chrysippus & ceteri Stoicorum duces suadebant, capessendam esse remp. neque sapientem esse

esse in otio consensendum. At Seneca neque se id sibi consilij capere ait, neque cuiquam dare, ut se desidiae atque ignaviae tradat: tantum, ne nos improborum, quae maxima multitudo est, exempla transuersos agant. sed cedendum esse, & excolendum in otio animum, omisi aliarum rerum omnium cura: intereaque commendanda ac consignanda litteris sapientiae praecepta: quod qui faciunt, multo eorum vita humano generi fructuosior est, quam si forensibus negotijs intenti, leuium & nihil ad beatam vitam pertinentium rerum tractatione tempus omne consumerent.

Quid? ego tibi videor interim sedere?] Inepte in alijs legebatur, Quod ego tibi videor interim suadere. Sed ego talia plerumq. tacitus praetermitto. Quid enim lectoris interest, scire, quis primus ita emendauerit? Relinquamus haec adolescentulis, qui vnam aut alteram litteram corrigere, putant esse idem, quod olim vincere Olympia. Ego quae scribo, non gloriolae meae causa scribo, sed vtilitatis alienae.

Posterorum negotium ago.] quibus fortasse scripta mea profutura sunt. Non minus autem, immo vero plus etiam, humano generi profunt homines eruditi, qui in bibliothecas suas abdi, serunt, ut ait vetus poeta, artes quae alteri saeculo profunt, quam si, vulgi more, in tractandis haud magni momenti negotijs industriam suam exercerent. Quae de re ita scriptam est apud Vegetium libro secundo de re militari. Cato ille maior, cum & armis inuictus esset, & exercitum saepe duxisset, plus se reip. credit profuturum, si disciplinam militarem conferret in litteras. Nam vnus aetatis sunt quae fortiter fiunt: quae vero pro vtilitate publica scribuntur, aeterna sunt.

Suspiciosi.] Sunt qui e veteri libro legant, Subsidiosi. Cum meus aperte haberet, Suspitiosi, nihil mutandum censui.

Insidiae sunt.] Hinc fortasse sumpserit Martialis.

Qui potes insidias dona vocare tuas.

Habemur.] Talibus enim muneribus nos fortuna quasi quibusdam compedibus vinctos tenet.

Aut rectis saltem aut temet fruere.] Ita vulgati libri, nullo, ut opinor, idoneo sensu. Vnus e meis, aut rectus statim aut semel fugere. Conieci legendum. Aut rectus sta, aut semel fuge.

Cernuat.] Quasi ludentis in morem deijcit. In glossario est Cernulat: *καθίσταται*. Cernuare igitur, & cernulare, idem. Tres voces, quae paulo supra haec legebantur, Qui hoc faciunt, non sunt in veteribus libris.

Circumagitur.] Ritus quidam erat manumittendi. Persius.

Verterit hunc dominus: momento temporis exit.

Marcus Dama.

Ad Epistolam IX.

AN merito.] Explicat, quomodo sapiens, etiam si se ipso contentus sit, amico tamen indigeat. Pro corollario addit, ut solet, sententiam Epicuri.

ΑΠΑΘΕΙΑΝ.] Vide quanto opere laboret homo disertissimus, ut vnam vocem Graecā exprimat. Απάθεια est status animi ad eam firmitatem ac duritiam perducti, ut ne sentiat quidem ea, quibus ceteri turbari solent. Sed si quis pro eo impatientiam aut impatientem animum dixerit, periculum est, ne is intelligatur, qui nihil ferre ac tolerare possit: quod vel maximum vitium fuerit. Sic cum inestimabile vitate dicatur, quod ita magnum est, ut aestimari non queat: apud Ciceronem tamen Stoicorum placita latine interpretantem, inaeestimabile est, quod nulli pretij est, quod nulla aestimatione dignum est.

Si vis amari, ama.] Vide or Alicubi legisse epigramma quoddam hoc argumento: cuius haec clausula est, Marce ut amaris ama. Neque tamen vbi legerim, memini. Non alienus hinc est Theocriti versiculus,

Στέρηστε τοῖς φίλοις ὄντας, ἢ ἂν ἀφ' ἡλιότητος, φίλῳ ὄντι.

Quisquis amatur, amet: ut & ipse, vbi amarit, ametur.

Qui sibi aegro adfideat.] His enim & similibus de causis amicos sapientem parandos monebat Epicurus. Hor.

At si aliquis casus lecto te affixit, habes qui

Adfideat, fomenta paret, medicum roget, ut te

Suscitet, ac reddat natis, carisque propinquis.

Qui illam parat ad casus.] Id est, qui pro varietate casuum, modo amicus esse, modo ab amicitia recedere cogitat. Ita melius, quam, ut in alijs libris Ad bonos casus,

Volo tibi Chrysippi.] Ut quod hic ex Chrysippo adfertur, plane intelligatur: sciendum est, non idem esse apud Stoicos egere & indigere id est: *δέσμιος* & *ἐξείμιος*. Nam egere cum dicunt, qui ita caret aliqua re, ut angatur animo, & eius desiderium ferre non possit. Indigere autem eū modo, qui caret re aliqua, quam vult scire, quaeque vtilis esse ei potest. Hoc posito, colligebant, sapientem nulla re egere, quibusdam indigere: stultum contra multis rebus egere, nulla indigere. Nam sapienti quidem nihil abest, quod impotenter desideret, aut cuius absentiam non aequo animo ferat, quippe qui possit aequissimo animo etiam e vita, si ita res ferat, discedere. Indiget tamen interdum quibusdā rebus, ut victum, ut vestitum, ceterisq. eiusdem generis, quibus, si eorum copia fuerit, recte utitur. *μόνος γὰρ ἐμείνων ἡγεῖται*. neque enim hoc latine tam rotunde aut ita apte ad intelligendū exprimi potest. At stultus multis rebus perpetuo eget: insatiabiles enim sunt cupiditates: neque tamen vlla earum indiget: neque enim vlla re vult scire: neque quidquam ei est vtile. Haec attigit vicinque Cicero libro primo Tusculanarum: sed si *δεῖμας εἰπέτω*, non pro cetera sua elegancia & perspicuitate dicendi. Plutarchus multo melius in libro de communibus notionibus aduersus Stoicos: qui haec irridet quidem, neq. fortassis immerito, sed efficit tamen, ut intelligatur.

Qualis est Iouis.] Stoici Iouem, seu naturam ac principium aliarum omnium rerum, ignem esse dicebant.

Timorem tuum taxa.] *Aestima, adhibito iudicio, quanti sit id, quod metuis.*
 Quam ut percat?] *Hic ositantia librariorum, omiffae sunt aliquot voces. Legendum enim hoc modo. Quā
 ut vratur? Quam ut pendeat?*
 Excarnificandi particulatim hominis?] *In alijs quibusdam libris, Articulatim. Vira verior scriptura
 fit, haud facile dixerim.*
 Leuis est, si ferre possum.] *E naribecijs Epicuri sumptum. Si grauis, breuis, longus, si leuis. Epicurus autem
 illo Aesthyli sumpserat.*

Θάρσος, πόρου γὰρ ἄνερον ἐκ ἔχθ' ἡρόνον.
 Confide, summus non habet tempus dolor.
 Quotidie morimur.] *Saepe tractatur hic locus a Seneca. Tractatur & a Plutarcho pereleganter in libro
 περὶ τῆς ἐπιθυμίας, Cuius verba ad scribam. Ἀλλ' ἡμεῖς ἕνα φοβούμεθα γὰρ ὡς θάνατον, ἢ δὴ ποσούτους περὶ
 πόρου, καὶ θνήσκοντες. οὐ γὰρ εὐνοροῦσιν Ἡρόκλειτος ἔλεγε, πύρος θάνατος, ἀέρι γὰρ εἶσι, καὶ ἀέρος θάνατος ὕδατι γὰρ εἶσι, ἀλλ'
 ἐπὶ σφοδρῆτον ἐπὶ αἰθρῶπων ἰδούσιν, φθέρεται μὲν ἀνθρώπων, γινώσκοντες γέροντος, ἐφ' ἃ μὲν δὲ ὁ νέος εἰς τὸν ἀκμάζοντα, καὶ
 ὁ πρεσβύτερος εἰς τὸν νέον, εἰς δὲ τὸν πρεσβύτερον, ὅτε γὰρ εἰς τὸν σήμερον περὶ θνήσκον, ὁ δὲ σήμερον εἰς τὸν αὔριον ἀποθνήσκει.*

Mors non vna venit.] *Alij Mors non vltima venit: quo modo & sententia corrumpebatur, & versus.*
 Obiurgat Epicurus. *Ab hac disciplina fortassis duxit Martialis hoc praeceptum.*
 Summum ne metuas diem, nec optes.
 Timore mortis cogantur ad mortem.] *Idem Martialis.*
 Hostem dum fugeret, se Fannius ipse peremit.
 Hic, rogo, non furor est, ne moriari, mori?

Quousque eadem?] *Hanc ipse alibi vocem rabidarum deliciarum vocat. Sunt quos vitae taedium ac fasti-
 dium capiat: cum omnia perpetuo tanquam in orbem volui, & alia alijs succedere videant. Varietatem requi-
 rere se aiunt: sine qua molesta & insuauia sunt omnia. Extat inter τὴν νεκρικῆς Samosatensis Sophistae, dialogus
 quidam Chironis & Memippi, qui mihi valde videtur huc pertinere.*
 Diem nox premit.] *Horatius.*
 Truditur dies die:
 Nouaeq; pergunt interire lunae.

Ad Epistolam XXV.
 Qvod ad duos amicos.] *Duorum Lucilij amicorum vnius adolescentis, alterius senicris non idem ingenij
 esse ait, neq; eadem rationem vtriusq; corrigendi. Tum ex Epicuri schola sumit, quo cohortetur Lucilij,
 vt, naturae praescripto parens, assuescat paulo esse contentus. Addit ex eodem, omnia proficenti, tanquam sub
 oculis grauis alicuius & seueri viri, agenda esse.*
 Tenera finguntur Horatius.
 Fingit equum tenera docilem ceruice magister.

Ἐπὶ τῆς ἀπὸ Πλάτωνος ἐπιτομῆς, καὶ τῆς ἐπιτομῆς τοῦ Πλάτωνος.
 & Plato ait iuuenes κρείνους εἶ.
 Panem & aquam.] *Euripides.*
Ἐπει τὴν δὲ βροτοῖσι, καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπιτομῆς, καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπιτομῆς.
 Cum ipso Ioue.] *Sic epistola CX. Habeamus aquam, habeamus polentam. Ioui ipsi de felicitate controuer-
 siam faciamus. Epicurus ipse apud Laertium. καὶ μὲν αὐτὸς καὶ ὁ δὲ τῶν ἀνθρώπων ἐπιτομῆς ἰδούσιν. Stobaeus Ἐπίκουρος
 ὁ γὰρ γρηγορεῖ κλέων, ὅτι ἄλλοι γὰρ ἰκάνον, τὰ τῶν γὰρ ἰκάνον. ἔλεγε δὲ ἐπιτομῆς ἔχειν καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπιτομῆς
 νίας ἢ γωνίξεναι, καὶ ἀνθρώπων καὶ ὁ δὲ τῶν ἀνθρώπων.*

Ad Epistolam XXVI.
 MODO dicebā tibi.] *Decreptum iam esse se, non senem: & vigere tamen animo, neque vilo mortis metu
 teneri.*

Ad Epistolam XXVII.
 TV me, inquis, mones.] *Ferendus nō videtur, qui ea vitia in alijs reprehendit, quibus & ipse obnoxius est:
 & vt, Graeci prouerbio dicūt, Alijs medetur, vlceribus ipsis scatenis. Ne igitur in hanc reprehensionē in-
 currat Seneca, ne ne nimium sibi sumat, si se iam a vitijs liberum profiteatur: ait se non vt medicum agere cū Lu-
 cilio, sed cum eo de communibus morbis loqui, & remedia, si qua habet, cum illo communicare. Inserit historiam
 longe iucundissimam de Caluifio quodam Sabino: & ad finem addit ex more dictum Epicuri.*

Quam paedagogos nostros nouimus.] *nos; qui iam senes sumus, quibus omnis paedagogorum memoria
 excidit.*

Ad Epistolam XXVIII.
 Hoc tibi soli.] *Nihil adiuuari mutatione regionum eos, qui secum vitia sua circumferunt. Hoc praeceptū
 saepe inculcat Horatius. Addit in fine egregiam Epicuri sententiam.*
 Animum debes mutare non caelum.] *Horatius.*
 Caelum non animum mutant, qui trans mare currunt.
 Graeci hoc suauis. τὸν τόπον ἢ τὸν τόπον.

Bene viuere omni loco positum. Horatius.
 naibus atque
 Quadrigis petimus bene viuere, quod petis, hic est,

Est

Est Vlubris: animus si te non deficit aequus.
 Ad Epistolam XXIX.

DE Marcellino nostro.] *Marcellinum, hominem ingeniosum & vrbatum, non esse quidem facilem ad cor-
 rigendum: nequedum tamen se de illo omnem spem abiecisse, & tentaturum omnia. Addit ad finem di-
 ctum Epicuri, non esse optandum philosophanti, vt populo placeat.*
 Ad edendas operas.] *Quasi de liberto, auctoritate ne aliquo locutus est.*
 Et acerrime rabere.] *Ita plane legendum, non, vt Erasmus inepte voluerat, rudere. De hoc autem verbo
 dixi capite XIX. libri IX, variarum lectionum.*
 Vnde quo.] *ἐξ ὧν εἰς οἶα, vt dicebat Iphicrates.*
 Popularis fauor.] *Etiam in lenioribus artificijs, placere populo, signum olim habitum esse ἡγεμονίας, scri-
 bit Athenaeus.*

Ad Epistolam XXX.
 Bassum Aufidium.] *Bassum scribit, quasso quidem corpore, sed firmo tamen animo, mortis appropinquan-
 tis metu nullo affici. Inde sumpta occasione, de contemptu mortis, & quomodo de se quisque ad eam parare
 debeat, disserit.*
 Et componere.] *Verbum vsitatum in mortuis. Horatius.*
 Omnes composui felices, nunc ego resto.
 Confice.
 Septimo spatio.] *Septies enim currebant. Propertius.*
 Septima quā metam triuerit ante rota.
 Ad Epistolam XXXI.

AGnosco Lucilium meum.] *Solam virtutem bonum esse.*
 Vinci ac strigare.] *Strigare est dare aliquid spatij equis in superando cliuo ad interquiescendum ac
 recipiendum spiritum.*
 Nihil sine aere frigidum.] *Haec sententia Stoicorum erat, omnium corporum aera frigidissimum esse. Vi-
 de Plutarchum περὶ τῆς ἀφροσύνης. Balbus apud Ciceronem secundo de natura deorum. Ipse vero aer, qui na-
 turā est maxime frigidus, minime est expertus caloris. Quo in loco operae pretium est cognoscere Lambini temeri-
 tatem, vel exempli causa, vt intelligatur, quantum ei fidei haberi debeat. Qui cum in omnibus libris constantissi-
 me ita scriptum videret, ignoraretq; illam quam dico, Stoicorum sententiam, deleta voce Frigidus, substituit
 Hamidus & in notis suis ita scripsit. Sic legendum est, vel libris omnibus inuitis. mirum quin dixerit, Ipso
 Cicerone inuito: aut, ipsa veritate reclamante. Non vt habent, Frigidus. Eant nunc qui negant, multum huic ho-
 mimi debere Ciceronem. Non enim hoc tantum loco, sed innumerabilibus alijs eandem illi operam inuitis omni-
 bus libris praestitit.*

Laborem si non recuses, parum est. posse.] *Mirifici homines sumus, quicumque corrigendis veterum libris
 operam damus. Quod damnamus in alijs, ipsi saepe numero admittimus. Ne longius abeamus: ego ipse qui modo
 correctorem Ciceronis reprehendebam, eidem culpa affinis deprehendor. Certe enim in omnibus, quos vidi, li-
 bris scriptum erat, Laborem si non recuses, parum est posse. Vapulemus igitur ambo, si ambo deliquimus.*
 Deus ille maximus potentissimusq; ipse vehit omnia.] *Dicas hunc hominem legisse id quod de Deo in
 sacris litteris scriptum est, Portans omnia verbo virtutis suae.*

Ad Epistolam XXXIII.
 O Dorifera.] *Est qui legat, Oculifera. idque se ex libro veteri facere dicat. Non damno.*

Ad Epistolam XXXV.
 Propera ad me.] *In alijs, Propterea ad me. Coniecturam meam veterem libri veteris auctoritas com-
 probauit.*

Ad Epistolam XXXVI.
 Micum tuum.] *Adolescens quidam, Lucilij, vt videtur, hortatu, sese ad philosophiae studium contule-
 rat: quo nomine reprehendebatur a mulieribus: vt semper optima quacque plurimis displicent. Monet Luci-
 lium, quemadmodum illum adducere debeat ad contemendas eiusmodi stultas reprehensiones, & ad id quod
 suscepit, vrgendum.*

Ariston aiebat.] *Simillimum huic Attij poetae dictum extat libro xij, noctium Atticarum, capite 11.*
 Perbibere.] *Verbum Horatianum. Nunc perbibe puro*
 Pectore uerba puer, nunc te melioribus offer.
 Veniet iterum qui nos in lucem reponat dies.] *Stulta opinio, quae tamen illis temporibus multorum ani-
 mos occuparat. Saepe fuisse nos in hac vita: sed oblitos esse: redituros eosdem post aliquot annorum millia: sed
 rursus omnium oblitos: idque saepius factum esse, saepius factum iri. Haec admonere nos debent, quantopere
 auij ferantur a vero homines summis ingenijs praediti, nisi aera eis diuinae lucis affulserit. Magna gratia praep-
 tenti Deo, qui nos a talium errorum caligine per filium liberauit.*

Ad Epistolam XXXVII.
 Ri virgis ferroq; necari.] *Verba erant eorum qui in magistrorum, id est, Ianiistarum verba iurabant,
 seque eis auctorabant. Horatius.*

Quid

Quid refert, vri virgis ferroq. necari. Auctoratus eas.

Ad Epistolam XXXIX.

Q Vi notorem dat.] Notorem dicit, quem visitatus dicimus cognitorem. Petronius. At ego ne mea quidem vestimenta ab officio recepissim, nisi notorem dedissem.

Ad Epistolam XL.

Q Vod frequenter.] De Serapione quodam pseudophilosopho scribit: qui quasi contiones habebat ad populum, in quibus nihil aeque cauebat, quam ne vsquam haesitare atq. insistere videretur. Pronoluebat verba nusquam interrupto impetu, non illud laborans, ut qui audiebant meliores fierent, sed ut ipse promptus in dicendo ac copiosus haberetur. Tale disputandi genus ait circulatoribus magis quam philosophis conuenire. Huius ipsius vitij exempla, vel maxime illustria notauit in quibusdam maximarum rerum ad populum interpretibus: quorum oratio, quae, non compta ac calamistrata, sed grauitatis, auctoritatis, maiestatis ac sanctimoniae plena esse deberet, tota papauere ac sesano sparsa est, & ex mellitis verborum contexta globulis: ita vt ad eos, non tanquam ad vitae magistros, aut vitiorum correctores, sed tanquam ad comoedos aut bistriones eatur. Stant illi: & cum frontem bis terue perfricauerunt, barbamque permulserunt, hiante & mirificum aliquid ac deorsum expectante plebe, plebis autem nomine etiam quosdam ex optime vestitis comprehendendo, laxant habenas linguae, & similiter cadentia, similiterque desinentia coaceruant, paria paribus, contraria contrarijs opponentes, multa etiã semel suo ordine dicta, sursum versus, aut alias variato ordine repetentes: eaque in re memoriam pueriliter ostentantes, atque haec saltatricularum in morem, gestulatorijs neque vnquam quietis manibus adiuuantes, argute multa, multa quibus risum excutiant, dicunt: nunquam interim aut sibi aut auditoribus respirandi facultate permissa: quibus omnibus rebus admirationem imperitis: cordatis & intelligentibus nauisiam ac stomachum commouent. Hos igitur novos Serapiones cupebam hanc epistolam cum cura legere, & inspicere num cui vitio affines sint eorum, quae hic a Seneca reprehenduntur. Profuerit eisdem legere & ea, quae super eadem re, apud scriptorem noctium Aetiarum a. Musonio disputantur: quae & ipsa subiiciam. Musonium inquit, philosophum solitum dicere accepimus: Cum philosophus hortatur, monet, suadet, obiurgat, aliud ue quid disciplinarum dixerit: tum qui audiunt, si de summo & soluto pectore obuias vulgatasque laudes effutiunt, si clamitant etiam, si gestunt, si vocum eius festinuitibus, si modulis verborum, si quibusdam quasi frequentamentis orationis mouentur, ex agitantur, & gestunt: tum scias, & qui dicit, & qui audit frustra esse: neque illic philosophum loqui, sed tibi cinem canere. Animus inquit, audientis philosophum, si quae dicuntur, vitia ac salubria sunt, quaeque & errorum atque vitiorum medicinas ferunt, laxamentum atque otium prolixè laudandi non habet. Quisquis ille est qui audit, nisi ille est plane deperditus, inter ipsam philosophi orationem & perhorrescat necesse est, & pudeat tacitus, & paeniteat, & gaudeat, & admiretur: varios adeo vultus disparilesque sensus gerat, perinde vt eum conscientiamque eius affecerit virarumque animi partium aut sincerarum, aut aegrarum philosophi pertractatio.

Namque echerij.] Emendati, Namq. Haterij. De hoc autem vide praefationem patris Senecae in quartum librum declamationum.

Nos etiam cum scribimus.] Omnia scribebant veteres ijs litterarum formis, quas hodie manusculas vocamus. Neque vlla fere erant inter singulas voces interualla. Punctis interiectis vocem a voce distinguebant, hoc modo: Quanquam, te, marce filii.

Ad Epistolam XLI.

F Acis rem optimam.] In omnibus bonis viris quiddam in esse diuini. Hominem suis ac proprijs bonis, non externis, aestimandum esse.

Quam stultum est optare.] Impietatis & stultitiae plena haec sententia Stoicorum fuit. Audiebant summo omnium gentium consensu deos bonorum datores vocari. Ipsi autem praeter virtutem, bonam mentem, rationem perfectam, & talia nihil in bonis habendum esse ducebant. & ea diuinitus dari negabant. sibi ea quemque suis viribus parare dicebant. Itaque si sibi constare vellent, deos nullius boni datores esse dicerent, necesse erat. Dari qui dem ab eis ea quae ipsi praeposita aut producta vocarent: opes, imperia, vires corporis, & similia: vera bona non dari. Hac stultitia imbutus Horatius, ita cecinit.

Haec fati est orare Iouem, qui donat & aufert: Det vitam, det opes: aequum mi animum ipse parabo.

Immo vero, nugator, iste aequus animus vel maximum Dei donum est: neque obtingere tibi nisi diuino beneficio, potest. Nobis certum atque exploratum est, fontem esse omnium bonorum Deum. Hic ipse philosophus, tanta vis veritatis est, fatetur paulo post, a Deo dari magnifica & erecta consilia: neque posse quenquam, nisi ab eo adiutum, supra fortunam exurgere.

Quis Deus incertum est.] Versus e metamorphosi Quidiana.

Ad Epistolam XLII.

I Am tibi.] Non facile credendum, quenquam virum bonum esse. Multis ad malefaciendum non animum deesse, sed vires.

Ad Epistolam XLV.

L Ibrorum.] Libri non multis opus esse, sed bonis, & in studijs non subtilia quaerenda esse, sed vitilia. Praestigatorum acetabula & calculi.] Hi sunt quos Graeci psephopactas vocant, frequentissimum etiam hodie circulatorum genus, qui celeritate quadam ac dexteritate manuum, e pluribus acetabulis, quae in mensa

mensa exponunt, efficiunt, vt quos calculos sub vno ab eis conditos putares, eos statim sub alio ostendant: ita vt calculi illi ex vno acetabulo in aliud transisse videantur. Quod autem Seneca cum eorum ludo dialecticorum argutas ineptias comparat, Arcefilai est. Is enim dicebat, τοῖς διαλεκτικοῖς εὐκαταῖς τοῖς ἡγεσπαικοῖς τοῖς πνεύματι τοῖς ἀγροῖζοντα. Stobaeus λέγει ὅτι.

Perdidi vltim.] Neque enim amplius delectat, cum, quomodo fiat, intelligimus. Et hoc solum curantibus, non & hoc.] id est, nihil fere aliud curantibus, quam molestissimos & spinosissimos syllogismos ex repugnantibus: qui fere ita conformari solent: Non & hoc & illud. Hoc autem est, non igitur illud.

Ad Epistolam XLVII.

L benter.] Reprehendit quorundam superbiam in seruos: & Lucilium laudat, quod cum suis familiariter vivat. Multa ex hac epistola impudenter compilauit. Macrobius libro primo Saturnaliorum. Quanto autem maiore odio digni sunt, qui hodie ingenuis hominibus non aliter videntur ac seruis?

Sic fit vt isti de domino loquantur.] neque vllam maiorem voluptatem capiant, quam cum eis absentibus aut male dicunt, aut male precantur. Vt ille in vetere comoedia.

μάλα γ' ἐποτρύνει δουλῶν ὅταν κατ' ἐσθμῶμαι καὶ δὲ τὰ δειπνῶντι.

Totidem esse hostes quot seruos.] Catonis est. Callisti.] Hic Claudij libertus erat. Dominum autem dicit, non Claudium, sed priorem.

Ad Epistolam XLVIII.

A D epistolam.] Hanc epistolam lacerarant in duas: & posterioris principium fecerant ab illis verbis: Mus syllaba est. ego rursus membra diuisa coniunxi.

Alium paupertas vrit.] In alijs, Alium mors vocat, alium paupertas vrit. Inepte. neque enim quidquam est, quod respondeat illi mēbro, Aliū mors vocat: neq. vero esse quidquam potest. Non enim vocat mors τὸν μὲν, τὸν δ' ἄλλο: sed omnes ex aequo. Est autem operae scire, quomodo locus hic corruptus fuerit: vt si qua similia incidere vrit, facillius animaduerterantur. Librarius, aliud agens, ita scripserat. Alium mors, alium paupertas vrit. deinde cum videret, duas illas voces, Alium mors, vacare: neque tamen eas delere vellet: sedulo enim cauebat, ne quid, quod scripsisset, deleverit: addidit notulam, & ad marginem scripsit, Vacat. quo significaret, illud Aliū mors vacare ac redundare. Securi alij stultiore librarij non tantum duas illas superuacaneas voces retinuerunt, sed ex illo Vacat, quod erat ad marginē fecerunt, Vocat. Ita duplicatus & propagatus error. Peccata in hoc genere in scriptis veterum multa reperiet, si quis paulo attentius considerabit.

Ad Epistolam XLIX.

Est quidem.] In tanta breuitate vitae, totum tempus, omittis inutilibus, ad vitia conferendum. Admoueri lineas.] Id est, me ad finem ipsum propius accedere, sumptum a ludo duodecim siue scriptorum siue scriptorum. vbi enim alter collusorum ad vltimam lineam, quae & hiera, id est, sacra dicebatur, calculos suos promouerat, necesse erat ludum finire: & cum vincti, cui iam quo proferret vltimus non erat. Quod si idem vtrique contigerat, dicebantur hiera facere: & tunc neutrius victoria erat. Ab eodem ludo sumptum est illud Horatij,

Mors vltima linea rerum est.

Plutarchus. τὴν ἀρταίαν, ὡς περὶ τῶν ἀφ' ἑσθῆς, ἐπάρουσι ἡμῖν τὸ γῆρας intelligit enim τὴν ἄφρον τὴν ἀφ' ἑσθῆς γέμει μῆς. In ludo astragalorum ἰεὺς γέμει μὴ vocabatur media ex quinque: qua de re vide Pollucem libro IX.

Veritatis simplex oratio est.] Euripideum. Ἀπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἐστίν.

Ad Epistolam L.

E pistolam tuam.] Peccare in eo plerisque homines, quod vitia sua rebus ad scribunt. Tenuera facilius quidem corrigi: sed tamen inueterata quoque pertinaci studio emendari: iuxta illud Horatij.

Inuidus, iracundus, iners, inofus, amator, Nemo adeo ferus est, vt non mitescere possit, Si modo culturae patientem commoderet aurem.

Harpasten.] Simile quiddam notauit in amico quodam meo, homine eruditissimo: qui cum aetate, est enim octogenario maior, surdaster effectus sit: hoc tamen in se vitium non agnoscit: sed vere ac serio conqueritur, pessimam consuetudinem inualuisse: homines multo summisissis loqui, quam solebant, ita vt videantur vereri ne intelligantur.

Non dedicitur virtus.] Dogma Stoicum, virtutem non amitti: de quo, alio loco fortassis pluribus differemus.

Ad Epistolam LI.

Q Vomodo.] Vitanda esse ea loca in quibus periculum est, ne animi eneruentur, & effeminentur. Canopum.] Et tota Aegyptus, & in ea praecipue Canopus omnium libidinum atque impuratum domitium fuit. Audiebantur illic noctes & dies turpissimi & obscenissimi cantus virorum & mulierum, qui quasi initiandi causa, eo ex Alexandria per fossam lymnibus vehebantur. Strabo. Ἀντὶ παλαιῶν δ' ἔστιν ὁ σφῆρ πνευματικῶν ὁ χλοος, σφῆρ ἐν τῆς ἀλεξανδρείας κατὰ τὴν τῆς ἑσθῆς καὶ πᾶσα νύξ πνευματικῶν ἐν τοῖς ποταμοῖς κατὰ τὴν μέσην καὶ κατὰ τὴν ἄνω καὶ τὴν ἑσθῆς ἀκατάστατος καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Canopum an Canobum dicas, nihil interest.

Ex omni vacatione.] Puto legendum, Ex omni tractatione.
A Philosophia.] morali. hanc enim ἐξαιρέτως philosophiam vocant.
Nihil horum stabile, nec solidum.] Idem liber. Nihil horum stabile, nihil solidum.
In sublime.] Idem, In sublimi.

Quia materia prohibebat.] Impie stulta veterum opinio, Deum voluisse quidem a primo omnia immortalia facere, sed non potuisse, propter materiae vitium. Quasi non, ut cetera omnia, ita materiam condiderit ac procreavit Deus. Recte Lactantius. Idem materiae fictor est, qui & rerum materia constantium.

Contemnamus omnia.] Primum praeceptum, quod e superiori disputatione ducitur. Ea quibus homines vulgo superbiunt, aurum, gemmae, possessiones, non modo magni pretij non sunt, sed ne sunt quidem: ut Platoni videtur. Contemnenda igitur sunt: solaque immortalia & aeterna curanda.

Illud simul cogitemus.] Alterum praeceptum. Mundus per se caducus est: sed Dei providentia conservatur. Ergo corpus quoque nostrum, quod suapte natura fluxum fluidumque est, adhibita cura & providentia aliquatenus conservari potest.

Et illi nomen.] Cum prius Aristocles auito nomine diceretur. Platys graece, latus. Quod autem hic de Platone dicitur, eum sibi vitam moderata vivendi ratione produxisse, idem fere de Herodico Selymbriano memoriae proditum est & a Platone ipso, & ab Aristotele, & a Plutarcho. Et Galenus quiddam de se non absimile narrat. Eiusdem rei luculentissimum maximeq. commemorabile exemplum vidi olim Patavij, Alostium Corneliū Venetum, hominem splendidissimo genere natum, eundemque amoensimo ingenio, & suavissimis moribus praeditum: cuius etiam libellus extat de commodis quae ex parca & moderata vivendi ratione capiuntur. Is cum anno fere quadragesimo ita profligata valetudine esset, ut a medicis prope depositus ac desperatus, mortem potius quam vitam ad breve aliquod tempus aegre extracturus videretur, ita vitam institueret coepit, ut cibum ad pondus, potum ad mensuram sumeret, neque unquam ne tantulo quidem modum quem ipse sibi praescripserat excederet, modicis corporis exercitationibus uteretur, curas omnes procul ab se ablegaret, animum sermonibus amicorum, aliisque honestis oblectationibus hilararet: quibus rebus id consecutus est, ut & morborum expers viveret, & diu medicis suis superstes ad extremam senectutem pervenerit.

Ex aedificio putrido ac ruenti.] Sumptū, ut opinor, e dicto quodam Gorgiae Leontini, de quo haec leguntur. Γοργίας ὁ πρῶτος ἢ δι γρηραῖος ἀσπάζων, ἐρωτηθεὶς, εἰ ἠδὲως ἀποδησάσει, ἢ οὐκ, εἶπεν. ὡσπερ δὲ ἐν σαρκὶ καὶ φέροντος αἰκιδίῳ, ἀσμένως ἀπαλλάσσεται.

Mortis meras.] Id est meras de morte disputationes, quales sunt hae meae. Mortis, est quarti casus, numeri pluralis.

Ad Epistolam LX.

Magnam.] Cum se ex epistola Lucilij magnam voluptatem cepisse dixisset, per occasionem exponit, quid inter se gaudium & voluptas e Stoicorum praescripto differant. Tum persequitur id quod instituerat, ostenditque quid se potissime in epistola Lucilij delectauerit. Ad extremum docet, qualis sit vita sapientis: quamque unusquisque nostrum severe de se iudicare, & assentatoribus minime credere debeat.

Gaudium nisi sapienti non contingere.] Hoc est quod dicebat Afranius. Gaudebit sapiens, laetabuntur ceteri.

Tralationes verborum.] Quid tralatio & imago intersit, petendum ex Aristotele libro tertio rhetoricorum, e Demetrio δὲ ἐπιλωέας, Fabio, libro octavo, & alijs rhetoribus.

Apud quos non captabatur.] Ita ut constet eos illis res non esse ad petendum populi plausum.

Parabolis referti.] Tales esse solebant Syrorum & Palaestinarum sermones: ut & S. Hieronymus monet, & res ipsa loquitur.

Ad Epistolam LX.

Veror.] Et hanc & duas quae proxime sequuntur, puto non epistolas esse sed fragmenta epistolarum.

Ad Epistolam LXIII.

Moleste fers.] Liber Siciliensis pro his duabus vocibus habet, Grauiter fero, quod mihi sine controuersia melius videtur: & si librum illum citius habuisssem, utique scripturam illam sequutus essem.

Ipsa nos amaritudo delectat.] Inde est illud Catulli.

Minister vetuli puer falerni, Ingere mi calices amariiores.

Ad Epistolam LXV.

Hesternum.] Disputationem quandam sibi cum amicis fuisse de causis rerum, de quibus, expositis sententijs inter se dissidentibus Platonis, Aristotelis, Stoicorum, Lucilium arbitrum facit.

Ad Epistolam LXVI.

Claranum.] Primum Clarani exemplo qui & senex erat & deformi ac distorto corpore, docet satis magnum esse ipsius per se virtutis decorem: neque eam aut pulchritudine corporis cohonefari, aut deformitate foedari. Deinde exponit sermonem quandam a se cum Clarano habitum: quomodo, cum triplex quaedam bonorum distinctio sit, bona tamen omnia sint paria. Ad postremum, bona quaedam, quae vulgo minus optabilia videntur, sibi ait visum iri omnium maxime optabilia, si tale vllum in bonis discrimen esse posset.

Vt adjiciam senem.] Hoc enim satis vel ex eo intelligi potest, quod condiscipuli fuimus.

Male collocavit.] Ita dictum, ut Galbae ingenium male habitare.

Quo

Quomodo possint paria bona esse.] In alijs Tria bona esse. Sed res ipsa clamat legendum esse, paria. Ergo virtutes inter se pares sunt.] Virtus rectum est. Rectum non recipit incrementum. Ergo ne virtus quidem. Si virtus incrementum non recipit, ne ea quidem quae a virtute manant. Est autem illud. & hoc igitur. Quo fit ut recte facta omnia paria sint. Stoica sunt haec: ut & peccata omnia paria esse.

In equuleo taceat.] non indicet conscius: nihil eorum prodat, propter quae torquetur. Melius haud dubie, quam, ut in alijs, laceat.

In perfectum itura.] Liber Siciliensis, Per rectum itura, quod melius puto.

In quo bonum illud existit.] Idem liber, consistit.

Cum alicuius in Senatu sententiam sequimur.] Idem liber, Cum alicuius Senatus sententiam sequitur, melius videtur.

Ad Epistolam LXXVII.

Vt a communibus.] Paucis quibusdam de senectutis suae imbecillitate praemisissis explicat quaestionem, sint ne bona omnia optabilia: & ea etiam quae talia non videntur, talia tamen esse concludit.

Quod me lectulo affixit.] Sic apud Horatium.

Aut alius casus lecto te affixit.

ubi cum quidam contra omnium librorum fidem, legere vellet, affixit: obiecto sibi a me hoc Senecae loco, respondere ausus est, Senecam apud se tanti non esse. Ego hominis stultitiam visu & silentio excepi.

Distigue mi Lucili ista.] Brevis & expedita mihi distinctio videtur ea, quae traditur ab Aristotele, libro septimo politicorum: bona quaedam simpliciter optabilia esse, quaedam δὲ καὶ εὐεχέα. Bonum & optabile simpliciter est, nullum facinorosum esse in ciuitate: sed si qui sint: hoc posito, bonum & optabile est, poenas ab eis exigi. Sic non aegrotare, simpliciter bonum & optabile est: si aliter euenierit, morbum magno & forti animo ferre. Eadem ceterorum omnium ratio est.

Vellem quae velles.] De hoc loco tradidi quaedam iam pridem capite octauo libri noni variarum lectionū: quae atij postea, credo, ut sibi probari ostenderent, venditarunt pro suis.

Ad Epistolam LXXVIII.

Consilio tuo.] Secundum quidem otium, sed non ostentandum.

Etiam si non praecepto, at exemplo.] Stoicorum enim principes, & si remp. sapienti capeendam esse dicebant, ipsi tamen ad eam nunquam accesserunt. Atque hoc nomine in primis eos reprehendit Plutarchus, quod eorum cum vita pugnet oratio.

Nec ad omnem.] non enim ad eam quae ita deprauata est, ut neque sanari, neque corrigi queat.

Nec semper.] Dandum enim temporis aliquid etiam quieti & studijs.

Nec sine vilo fine.] ὅς δὲ ἀδελφικῆς, ἢ τοῦ πολιτικῆς ἀρετῆς κατὰ νόον τις εἴη. Romae Senator a sexagesimo anno non cogebatur, a septuagesimo ne citabatur quidem. Et tum Plato tum Aristoteles valde senibus mandanda sacerdotia dicunt, ut non satis iam idoneis ad aliorum munerum procuracionē, qua de re celebratus est apud Graecos verficulus.

Ἐργα νέων, βελτὰ δ' αὐτῶν, & χαρὰ δὲ γερόντων.

Praeterea.] Sapiens mundum ipsum sibi patriam esse ducit. Ergo ne tunc quidem cum in rerum caelestium contemplatione defixus est, a rep. sua recedit: sed tunc demique partem illius optimam & nobilissimam tractat.

Recesserit.] Liber vetus, Secefferit.

Quam humili loco federit.] Descendere videtur sapiens, cum sellam curulem conscendit, omissa enim rerū sublimium tractatione, se ad inferiora demittere cogitur. Hac de re extat pulcherrimum nobilissimi philosophi Themistij epigramma, quo, cum consul ab impio Iuliano creatus esset, cohortatur seipsum, ut relictis vanis illis honorum insignibus, conscendat denuo ad studium sapientiae. Descendisse enim se, cum in sellam & tribunal conscendisse visus est.

Ἀντὺρς αἰθερίης ἀσπρήμενος, εἰς πῶδον ἤλθεσ
Ἀντὺρς ἀργυρέτης, αἰχρὸς ἀπειθέσιον.
Ἦδου κατὰ κρείσσων. ἀναβὰς δ' ἐξ ἡμίονο μέγα χεῖρῶν.
Δεῦρ' ἀνάβηθι κατὰ. γυῖ δ' αἰὼ κατὰ βίης.

Hoc tam pulchrum epigramma, qui tribuerunt Palladae, nimis honorifice de insulsi hominis ingenio iudicant.

Quasi caufariae partes.] Ita dictum ut caufarios milites dixit Linius.

Ad Epistolam LXX.

Post longū interuallum.] Effluere vitā nobis non sentientibus. Stultū esse, de vitae breuitate cōqueri. Moritē expectandā quidem aequo animo: sed si res ita postulet, adsciscēdam: & interdum eligendum mollissimū illius genus: interdum quodcumque se obtulerit occupandum. Hoc postremum ex illa stulta Stoicorum sapientia est, qua putabant multa euenire posse, propter quae sapiens mortem sibi consciscere deberet. Vellem, Seneca aut ab illa insania abfuisset, aut saltem in ea commendanda parciore ac moderatior fuisset.

Praenaugamus.] in quibusdam veteribus Praeternaugamus, quod mihi quidem magis arriidet.

Abcondimus.] Neuticum verbum hoc quoq. Virgilius.

Protinus acrias Phaeacum abcondimus arces.

T Emittille

Emittisse.] Stoicum loquendi genus ἐξάγειν ἐαυτὸν. ὁ λόγος ἐξαγωγῆ. Stultitia est.] Martialis. Hic, rogo, non furor est, ne moriari, mori? Scribonia.] Hanc historiam accurate explicat Tacitus libro secundo annalium ab excessu D. Augusti.

Ad Epistolam LXXI.

Svbinde me.] A certo iudicio de fine bonorum nasci certam regulam iudicandi in rebus singulis, quid petendū fugiendumve sit. Virtutes omnes, itemq. omnes actiones quae cum virtute coniunctae sunt, inter se pares esse, aequae laudabiles, aequae expetendas. Summi enim nullam esse accessionem: nec summum esse quod accessio-

nem ullam recipiat. Non semper tenebit hunc ordinem.] Plato in politico ait, caelum, solem, sidera, non semper eodem modo, sed interdum in his, interdum in contrarias partes moveri: atque adeo, ubi nunc occidit sol, inde olim orium esse, & vnde nunc oriatur, ibi occidisse. Haec opinio & Hipparchi nobilis mathematici fuit.

Omnes hos fertiles campos.] Hoc Aristotelem est: ubi nunc est mare, aliquando continentem & fuisse & fore: ipsiusq. terrae faciem ac situm in temporis diuturnitate mutari. Et certe multa talium mutationum vestigia extant.

Ad Epistolam LXXVII.

S. V. B. Hodie nobis.] Antea male legebatur subito: cuiusmodi vitio etiam duo loci in epistolis ad Atticū laborabant, iam pridē correcti ab Iacobo Bonafide Tolosate: quamvis eam gloriosam alij sibi postea iniuste & inepte vindicarunt. His autem notis significabant id quod plerumque in principio epistolarum ponebatur. Si va-

les bene sit. Tunc familiam periculum adire.] Id est servos qui sub eodem tecto fuissent, Ex senaticonsulto Siliano. Nestoris.] Qui vixit ad nonaginta annos: non, ut latini putarunt, ad trecentos. Neq. interdum est annorum triginta.

Statiliae.] Vide Plinium libri septimi capite LXXXVIII.

Ad Epistolam LXXVIII.

Vermminatio.] Ita vocant primum quasi morsum exorientis doloris. Nam ut Posidonius ait.] Ex hoc dicto Posidonij est, ut puto, quod ait Cicero quinto Tusculanarum, vnum diem bene & ex philosophiae praeceptis actum esse paene toti immortalitati anteponendum. Verius multo ante illos & magnificentius dixerat vates diuino spiritu afflatus: Melior est dies vna in atrijs tuis super millia.

Ad Epistolam LXXX.

Ad sphaeromachian.] De hoc ludo Statius in praefatione quarti siluarum, Sed & Sphaeromachias spectamus, & pilaris ludio admittitur. Videat qui volet, Pollucem libro nono, aut potius Mercurialem.

Non alleuatur velum.] Velum dicit, quod cubiculorum foribus praetendi solet. Leuatur autem, cum omnibus patet aditus ad dominum. Inde est in libris iuris, leuato velo, quod ineptissimus quidam paroemiographus ut prouerbium accepit.

Vni vadere.] Certe libri ueteres habent vno, sed ego neutrum satis intelligo.

Suppurata.] ὑπυρρα.

En impero argis.] Atrens, ut opinor, in uetere tragoedia ita loquens inducebatur. Versum autē hunc emendauit ex uetere libro Siculo, nam in ceteris erat acephalus.

Quinque modios accepit & quinque denarios.] Puto hoc seruorum menstruum demensum fuisse.

In coenaculo.] Ibi enim habitabant pauperes, Sic iocans Plautinus Iupiter ita de se ait.

In superiore qui habito coenaculo.

Equum empturus solui iubes stratum.] Si quis equum empturus, eum instratum tantum inspiciat, nummos suos profunderet, seq. ipse in laqueos induere velle videatur. Diligenter enim inspiciendae sunt singulae partes, ne quid vitij lateat. Ideoq. ita cecinit Horatius.

Regibus hic mos est, ubi equos mercantur, apertos

Inspiciunt.

At quidam, qui quasi artem faciebant recta deprauandi, opertos, non apertos, legere uoluit, ut ostenderet nihil esse tam stultum, quod ipse, si semel adamasset non pro recto ac uero defendere auderet.

Ad Epistolam LXXXI.

Decoctor.] Ita unus uetus liber, melius, opiuor, quam, ut alij, coactor. Vtiq. dum prope est ab accepto.] Ita emendauit, auctoribus duobus uetustis libris. Ignorat autem quantum debeat.] Ita liber Antonij Constantini, at siculus Ignorat autem quantum pro eo debeat.

Ad Epistolam LXXXII.

Male mihi esse malo quam molliter.] Liber Siculus male tibi, quod uerius puto. Hoc dicunt, malus est.] Ita ueteres libri, quibus usus sum: non, ut alij, mollis. Vtraq. res letalis est.] alij Detestabilis. Secutus sum librum Constantini. Hic est enim Brutus.] Ad D. Brutum haec pertinere arbitror, qui, ut ait Velleius, fugiens in hospitis cuiusdam nobilis uiri, nomine Capeni, domo, ab ijs quos miserat Antonius, ingulatus est. ad M. quidem Brutū pertinere nullo modo possunt.

Multo-

Multorum ingenijs.] Plato quoque libro tertio de rep. grauer reprobendit poetas, quod talibus commens mortem, satis suapte sponte terribilem, terribiliorem etiam effecerint.

Tu ne cede malis sed contra audentior ito.] Addiderant quidam hemistichium Quam tua te fortuna finet. Sed hoc neque apud Virgilium, neque in ueteribus Senecae libris legitur, & plane ineptum est.

Ad Epistolam LXXX.

Progyrnasios.] Liber uetus meus Progyrnasios. Vtraq. vox mihi aequae incognita, sed legendum Progyrnasios. Ita enim a Platone & Xenophonte vocari syngymnasios, id est eos, qui vna cum aliquo exercentur, auctor est Pollux.

Pfychrolutes.] Ita uocantur, qui frigida corpus abluunt.

kalendis Ianuarijs.] Quo tempore frigus maxime uiget. Sed Kalendis Ianuarij, quod reliquo anno facere meditabantur, id, quasi omnis causa delibabant. Ouidius.

Quisque suas artes ob idem delibat agendo,

Nec plus quam solitum testificatur opus.

Ad Tiberim.] Tanquam paulo minus frigidum, quam est aqua uirgo.

Interiungo.] Ita ueteres libri, non ut vulgati, Interiungo. Interiungere autem dicitur, qui sub meridiem equos soluunt, ut interquiescant. Horatius pro eodem dicit iter diuidere.

Hoc iter ignaui diuisimus, altius ac nos

Praecinctis vnum.

& ab eadem metaphora V arro diem diuidere. Seneca libro primo de tranquillitate uitae. Quidam medio die interiunxerunt, & in pomeridianas horas aliquid leuiores operae distulerunt. Martialis.

Interiungere quaeris ad Camoenas.

Hieran fecimus.] Ad mediam in stadio lineam, quae hiera dicebatur, ambo aequae fessi peruenimus: & ita nemer vicit.

Tillio Cimbro. Ita plane legendum, non, ut in alijs, Illi Cimbro.

Scordalus.] Hic locus manifesto confutat allatam a Turnebo huius uocis expositionem.

L. Pifo.] Suetonius in Tiberio. Postea princeps in ipsa publicorum morum correctione cum Pomponio Flacco & L. Pifone noctem continuamq. biduum epulando potandoq. consumpsit: quorum alteri Syriam prouinciam, alteri praefecturam urbis concessit. De Thracia ab eo domita & diligentia in custodienda urbe V el leius libro secundo. Atrox in Thracia bellum ortum, omnibus eius gentis nationibus in arma accensis, L. Pifonis, quem hodieq. diligentissimum atq. eundem lenissimū securitatis urbaneae custodem habemus, virtus compressit. Certe debuit.] Male in alijs eruit.

Ad Epistolam LXXXV.

Peperceram.] Multa colligit, quibus Stoici probabant, virtutem solam satis esse ad bene beateq. viuendum: & aliter sententia opiniones breuiter refutat. Multa de hac Stoicorū sententia apud Ciceronem in libris de finibus & quinto Tusculanarū leguntur. Sed extat & summi peripatetici Alexandri Aphodisensis eruditissimus commentariolus, in quo accurate aduersus hanc gloriosam & magnificam Stoicorum sententiam disputatur.

Gultum dare.] Loquendi genus eorum proprium, qui quae esui ac bibitiui sunt, uenalia habent, ea enim licitatoribus gustanda dare consueuerunt. Euripides. γούμα τῶ ὄντι γούμα.

Quiquid est in interrogationum.] Id est syllogismorum. Qui enim ἐπισημονικῶς disputabant, ut mathematici, quasi pro suo iure sumebant ea ex quibus efficerent quod uolebant: nihil laborantes, concederentur sibi ab aduersario, an minus. At qui dialectice interrogabant, & ijs utebantur quae sibi concessa essent: ut perpetuo facit apud Platonem Socrates. Hodie cum uerus dialectices usus ab ijs maxime ignoratur, qui eam docent, consuetudo illa sublata est. Sed ex eo interrogationes uocabant syllogismos dialecticos. Itaq. Lucianus false, ut solet, irridens philosophastrum quendam, qui aggressus historiam scribere, omnia syllogismis intexerat, ita scribit. ἐν ἀρχῇ μὲν ἰδὲ διδόντες ἐν τῇ πρώτῃ περὶ τῶ σωτηριώτε τοῖς ἀμανησίτοις. & paulo post. εἴτα μὲν μικρὸν ἄλλος συλλογισμὸς εἴτα ἄλλος. & ἄλλος ἐν ἀπαρτὶ χηματα σωτηριώτε ἀντὶ τὸ πειραίσμων.

Qui prudens est & temperans est.] Huiusmodi sunt, quae breuia & consecraria Stoicorum Cicero uocat. Huic collectioni.] Ad uerbum expressit nomen συλλογισμῶν.

Ladas.] Ineptissime alij Laudans. Ladae pernicitas celebratior est, quam ut de ea plura hic congeri debeat. Apyrina.] Vide Plinium capite VI. libri XXII. sic & apoda dicuntur, non quod nullos omnino habeant pedes, sed quod insigniter paruos.

Sed omnis plus potest quamuis mediocrium turba.] Otiosae uoces, sed omnis. Itaque eas deleui. In uetere libro erat, sed omnia. Error librarij fuit, praeproperē respicientis ad id quod paulo post sequitur, leuiora quidem, sed omnia. Sic erratum est apud Ciceronem libro quinto de finibus, in extremo: ubi uulgo ita legitur. Quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui putas oportere? quanti quidq. sit, aliter doctos & indoctos? Sed cum constitit inter doctos, quanti res quaeque sit, & cetera. Omnino enim uerba illa, quanti quidque sit, per errorem tralata sunt in locum superiorem ex ijs quae paulo post sequuntur, quanti res quaeque sit. Itaque delenda sunt.

Plus potest quamuis mediocrium turba.] Conuenit cum illo Homericō.

Συμφορῆ δ' ἀρετῆ πέλει ἀδύτων ἢ μάλα λυγρῶν.

Aegra corpora minima interdū mergit accessio. Non absimile est, quod dixit Sophocles de corporibus senū

Retexit.] *Σικκρά παλαιά σώματ' ὀνάζει ῥοπή.*
texturam illius dissoluit.
 Itaq. in aequo est & longa & brevis.] *Ταμ enim felix est, qui punctū tēporis felix est, quā qui saeculū.*
τὸ γὰρ ἀγαθὸν ἐν χρόνῳ αὐξέει ἀπερὶ τὸν χρόνον, ἀλλὰ καὶ ἀκαρπία τις ὥρα ἐφύνηται φρόνιμος, ἢ δὲνι πῶδες δὲ δαμουίαν ἀπολε-
φθίσεται τὰ πὺν αἰῶνα χρόνῳ τῆ ἀρετῆς, καὶ μακρῆος ἐν αὐτῇ καταβιῶται.

Neptune.] *Verba sunt gubernatoris Rhodij, fatentis, navim quidem, cui ipse praeerat, a Neptuno posse mer-*
gr. sed se tamen utique praefiturum, ne id culpa sua contigisse videatur.
 Ad Epistolam LXXXVI.

Vt Romae libertas.] *Videbatur enim Romae non esse iustitiam, si Scipio, propter rerum gestarum ma-*
gnitudinem, ne adduci quidem posset ad causam dicendam, neque accusantibus tribunis respondere digna
retur, sed ab eis impune populum ad grates dijs agendas auocaret, ut fecerat.
 Viridibus.] *Ἰτα vocabant prata & arboreta.*

Ad Baena Libertinorum.] *Salse & aculeate dictum. Ad tantas enim opes Libertini sub Claudio peruene-*
runt, ut prae eis ipsi principes ciuitatis egeni viderentur.
 Pisatione.] *Et pinto & piso, pro eodem dicebant: ut mensam & mesam: mensam & meselem: Hortensium &*
Hortensium.
 Ad Epistolam LXXXVII.

On magis hora.] *Quid haec verba sibi velint, plane non assequor. In vno librorum meorum est. Sine ma-*
gis hira. Cogitabam si forte legendum esset, sine magistro, ut prandium dicat coqui opera nihil eguisse: co-
quum autem ipsum Graeco nomine appellauerit. Nam & fere Graeci erant.
 Annum nouum.] *Kalendis enim Ianuarij, ut alia, sic caricas inter se misitabant, easq. ominis causa esita-*
bant. Ouidius primo fastorum.

Quid vult palma sibi, rugosaq. carica, dixi,
 Et data sub niueo condita mella cado?
 Omen, ait, causa est: ut res fapor ille sequatur.
 Et peragat coeptum dulcis ut annus i ter.

Vtrum se ad gladium.] *ad pugnandum inter gladiatores, an inter bestiarior. Nam eo corruptelae ventum*
erat, ut multi tunc etiam honesto loco nati, ad eius patrimonij, operas ad talia suas locarent.
 Defrictum.] *Libri veteres partim Defrictum, habent partim Defrictum. Neutram scripturam damnare*
aufim.

Cui contigit habere rem non quamlibet.] *Id est rem minime vulgarem. ἀεργυρία π' ἔστι πρῶτον. Hūc*
non quemlibet. id est scito eum quoque ipsum minime vulgarem esse. ἢ ἔστι πρῶτον.
 Ad Epistolam LXXXVIII.

De liberalibus studijs.] *Liberalia studia vocabantur Romae, quae apud Graecos ἐγκύκλια μαθήματα*
id est, certa quaedam, quae omnes fere ingenij & honesto loco nati, non illi quidem accurate & ex-
quisite perdiscere, sed delibare tamen modice ac degustare consueuerant. Nam & grammaticis operam da-
bant, a quibus rectam orationis structuram & syllabarum modum cognoscerent, historicorumq. ac poetarum in-
telligentia inbuerentur: & geometriam, musicam, arithmeticeq. quidam & picturam discabant, & praeterea lu-
ctandi, equitandi, aliarumq. corporis exercitationum magistros habebant. De illis igitur studijs vniuerse pronun-
tiat Seneca, nihil esse in eis suapte vi expectandum: eatenus tantum vtilia esse, quatenus iuuenes nondum grauiorū
ac solidiorum capaces praeparant, & instruant ad studium sapientiae: quod vere ac merito vnum ex omnibus li-
berale vocari potest. cum eo in vno ea vis sit, ut homines a taeterrima vitiorum ac cupiditatu seruitute eximat.
 Quod ad aes exit.] *Fateor, me ex his verbis nullam idoneam & huic loco congruentem sententiā elicere pos-*
se. Sed & pro eo quod statim sequitur meritoria, libentius legerim militaria.

Nisi forte tibi Homerum.] *Plurimiq. veterum videri volebant omnem philosophiam, omnesq. philospho-*
rum disciplinas ab Homero, tanquam a fonte fluxisse. At Seneca hoc ipsum argumento esse ait, eū philosophum
non fuisse, quod apud eum diuersarum maximeq. inter se dissidentium opinionum semina reperiuntur.
 Virtutem solam.] *Nam quod Vlixes patriam illam suam tanquam nidulum, in asperrimis saxis positam tan-*
ti facit, ut ab eius studio ac cupiditate ne immortalitate quidē a Circe & a Calypsonē proposita auocari queat,
id ita interpretantur: ut Ithacae nomine virtutem accipiant, prae qua vna sapienti viro alia omnia contemnen-
da sint.

Modo Epicureum.] *Vt cum Vlixem ita loquentem facit.*
 Οὐ γὰρ ἔργω π' οὐδέ τι φημι τέλος χαρίεστερον εἶναι.
 Ἡ δ' ἔστιν εὐφροσύνη μὲν ἔχρη, καὶ δὴ μὲν ἀπαντα
 Δακτυμόνες δ' αὐτὰ δόματα ἀκουάζονται αἰοιδῶ
 Ἡμενοὶ ἐξέειπες, πρὸς δὲ πλῆθος πρῶτα πρὸς αἶ
 Στῆθ' καὶ κρείων, μέδου δ' ἐν κρατῆρος ἀφύσσων
 Οἰνοχόος φορέησι, καὶ ἐγγυρῆσι δὲ πείσαι.
 Τοῦτο π' μοι καλλίστην ἐνὶ φρεσὶν εἶδεται εἶναι.

Modo Peripateticum.] *Vt cum saepe opes & prosperos successus in bonis numerat. deosq. ipsos vocat ἰο-*
τήρας ἑόνων.
 Vtrum maior aetate fuerit Homerus an Hesiodus.] *Alij enim aequales fuisse, alij hūc, illum alij antiquio-*
rem esse dicunt. Vide Agellium libri III. capite XI. & libri XVII. capite XXI.

An mi-

An minor Hecuba fuerit quam Helena.] *Natu grandiover fuisse Helenam puto. Sed ut quae Iouis filia*
esset, melius ferebat aetatem.
 Patrocli & Achillis.] *Vulgo putant iuniorem fuisse Patroclum. Sed vide quae super hac re collegit Poli-*
tianus capite XLV. Miscellaneorum.

Vtrum inter Italiam.] *Certum est tamdiu errare non potuisse in hoc nobis cognito mari. Dicebant igitur qui-*
dam eum errasse in mari Atlantico. Sed quid opus est, ea quae ficta & fabulosa esse constat, tam anxie ac tam foru-
pulose quaerere? Ad hanc quaestionem respexit Agellius capite VI. libri XIII. cum ait disputatum a familia-
ri quodam suo, errauerit ne Vlixes ἐν τῇ ἐσο θαλάσσῃ καὶ Ἀρίστειρον, an ἐν τῇ ἐξ ἑο καὶ Κράτιτα.
 Vlixis mala.] *Simile Diogenis dictum refertur grammaticos reprehendentis, quod Vlixis mala sollicitē an-*
quirerent, negligerent sua.

An Penelopa impudica fuerit.] *Sunt enim qui dicant, eam omnibus prociis fecisse copiam sui, atque ex illo*
promiscuo coitu natum Pana. At alij hunc ipsum capripedem deum natum ex Penelopa & Mercurio in bir-
cum conuerso. Egreiam mulieris pudicitiam, quae cum se a virorum consortio puram integramq. seruaret, ab
hirci, belli videlicet & saueolentis animalis concubitu non abhorruerit.
 Ad musicam transeo.] *Diogenis hoc est. τοὺς μουσικοὺς τίς μὲν ἐν τῇ λύρα χορδαὶ ἀμύθητα, ἀνὰ ῥοσὰ δὲ ἔχειν*
πὺν τῆς ἄλλης ἡδῆ.

Oleo ac luto.] *Ceronate & happe, ut in superioribus dixi.*
 Ieiuni vomitores.] *Vide epistolam CXXII.*
 Pegmata per se surgentia.] *De pegmatis vide Philandrum in nonum Vitruuij, & qui ab eo citantur. De coe-*
nationibus autem alijsque aedificijs verisatilibus Suetonium in Nerone & hunc nostrum epistola XC.
 Artes quas ἐλάδερπιάς.] *Nescio hic mea an operarum negligentia peccatū sit. Legendum certe est. ἐγκύκλιος:*
atque ita libri veteres habent.

Nescio an certior memoria sit.] *Litteras memorie officere potius, quam prodesse, multi ex veteribus iu-*
dicabant. earum enim fiducia minus plerumque diligentes in ijs quae discimus in memoria insigendis sumus.
Itaque Thamus Aegyptiorum rex apud Platonem in Phaedro, cum Theuth iuuentor litterarum vocasset eas
memoriae medicamentum, ita eum refellit. καὶ ναὶ σὺ πατήρ ὦν θεαμάτων, δὲ ἄνοτα πέναντιον εἶπες, ἢ δὲ αὐτὰ κ-
τῶτο γὰρ ἔστι μαθόντων λήθω μὲν ἐν ψυχαῖς παρέξει, μνήμης ἀμελετήσια, ἅπερ διὰ πῆσαν γράφῃς ἔξωθεν ἄλλοτρίων πύ-
πτω, ἢ ἐνδοθέν. αὐτοὺς ἐφ' αὐτῶν ἀπομνηστομῆνοις, ἢ κεν μνήμης, ἀλλ' ἄπομνήσεως φαρμακὸν εὐρες. Simile quiddam &
Caesar libro VI. de bello Gallico.

Duas litteras in primo versu.] *Nam M & H quae sunt primae litterae Iliados significant XLVIII.*
 Eretrici.] *Hi ita vocati sunt a patria Menedemi conditoris sui. Inepte antea legebatur Cretici. & ineptius*
ex eo fecerat Pincianus Citiici.

Ad Epistolam LXXXIX.

De iudicio & regula.] *Iusseram scribi, De iudicio, & regulam. Sed mihi obtemperatum non est. καὶ κρι-*
τήριον ἢ κανόνα. Κριτήριον, non satis apte vertitur iudicium: hoc enim perinde est, ac si quis αἰσθητήριον voca-
ret sensum. Sed in latinae linguae inopia talia multa deueniunt.

Hanc ΔΙΑΛΑΚΤΙΚΗΝ, Illam ΠΗΤΟΠΙΚΗΝ. Huius scripturae veritatem & libri veteres, & sententia ip-

Ad Epistolam XC.

Ille, inquit, sparfos & cafalus tectos.] *E Posidonio nimirum hauserat Cicero, cum illa de philosophia scri-*
beret. Tu eos inter se primo domicilij, deinde coniugij, tum litterarum & vocum communionē iunxisti.
 Vt & Diogenem mireris & Talū.] *alij Et Daedalum. Et certe Plinius serraē inuentorem Daedalum fa-*
cit. Eius verba sunt e capite LVI. libri VII. Fabricam materiariam Daedalus, & in ea serra, asciam, perpendi-
culum, terebram, glutinum, ichthyocollam. At Ouidius Perdicem Daedali sororis filium. Ita enim de eo scribit
octavo metamorphoseon.

Ille etiam medio spinas in pisce notatas
 Traxit in exemplum: ferroq. incidit acuto.
 Perpetuos dentes: & ferrae repperit vsum
 Primus.

At Diodorus Siculus, Talum, his verbis ex quarto bibliothecae. τῆς ἀδελφῆς τῆς Δαυδάλου ἡρώμενος ἦος Τάλως ἐ-

Anacharfis.] *At Diodorus, ut vidimus, hoc quoque inuentum tribuit Talō. Alij ut ait Plinius, Hyperbio*
Corinthio.

Ad Epistolam XCI.

Imagenes.] *Hunc locum, ita ut edidi, emendandum esse, primus me per litteras monuit, vir clarissimus*
optimus, eruditissimus, Nicolaus Faber Parisiensis, consiliarius regius.
 Siremps lex esto.] *Vetus verbum in legibus senatūque consultis usitatum. Est autem idem ac si diceret: si-*
milis lex omnibus posita esto. Hanc emendationem debemus summo I.C. Iacobo Cuiacio.

Ad Epistolam XCII.

Artes ministras. Id est quae famulentur ancillenturque rationi. Inepte autem alij Partes mistas. Quod nos reposuimus, veteres libros adspiculatores habet.

Propterque ipsum principale. Ita vocat το ηγεμονικόν. Quam hesychiam vocant graeci. Imperite alij, contra veterum librorum fidem scripserat ΠΑΤΣΩΔΑΗΝ. Irrationalis pars animi duas habet partes. το δουλευδές, και το εθιδικητικόν.

Energetem & abiectam. Ita scribi iussit, librum Siculum securus, cum in alijs male, ut opinor, Inertem scripsum esset.

Huic, in alitiae vis. Videntur haec non satis cohaerere cum superioribus. Ille agit carens malitia. Liber Siculus. Illum agit haerens malitia, quod fortasse verius sit. Quam secundas ad editum infantem. Secundas dicit τις υςεραλας, quae editum infantem sequuntur.

Alte cinctum. militarem, patientem laboris. Horatius. Hoc iter ignavi diuisimus, altius ac nos Praecinctis vnum. Discis, sicut, autem, est, enervasset, effeminasset.

Ad Epistolam XCIII.

Am partē philosophiae. Duorum generum sunt ea quae in philosophia traduntur: dogmata seu decreta et praecepta. Dogmata sunt ratae quaedam sententiae, quibus de sine bonorum, de sapientia, de statu sapientis, alijsque eiusmodi non vere tantum: sed et firme ac constanter iudicamus. Eiusmodi sunt, beatam vitam in sola virtute consistere: diuitias, firmitatem valetudinis, bonam existimationem et talia praeponeunda quidem esse contrarijs, si nobis detur electio: neque tamen bona esse: cum hoc nomen in virtutem tantum et ea quae a virtute manant, conueniat: neque qui eis omnibus careat, omnibus prematur aduersis, dum virtute praeditus sit, idcirco minus beatum fore. Sapientem semper quietum esse, semper placidum, semper similem sui, neque vquam eorum quae extra se posita sunt, aut ad eptione laetari, aut amissione torqueri. Haec igitur et huiusmodi sunt dogmata: quae non ad hanc aut illam vitae partē diriguntur, sed ad omnem vitam pertinent, et vniuersae hominum animi informant. Praecepta sunt, quae ad singulas vitae partes pertinent: ut cum praecipimus, quomodo vir, cum uxore, pater cum liberis, ciuis cum civibus gerere se debeat. Haec quidam, sola recipiebant: generales illas disputationes, ut inuiles et superuacaneas, contemnebant: Aristoteli contra, decreta amplexabatur, magnique faciebant: praecepta minime necessaria esse dicebat. Nam neque profutura ijs, qui non ante decreta confirmati essent, eaque penitus perbibissent: et illa qui cognoscent ipsos sibi praecipere quid faciendum sit, neque monitore ad singula indigere. Seneca rationes quibus Aristoteli nitebatur exponit, easque confutat. Addit praeterea, in ea quae proxime sequitur, epistola, quae huius quasi quaedam appendix est, non praecepta modo vtilissima esse, sed etiam descriptiones quasdam tum vitiosorum, tum virtute praeditorum hominum, quibus veteres philosophi ad res tanquam oculis subiiciendas utebantur: quales sunt characteres, qui tribuuntur Theophrasto, neque sane illius philosophi elegantia indigni videntur. Sciendum autem est, ex accurata huius epistolae lectione petendam esse intelligentiam loci cuiusdam obscurissimi e primo libro Ciceronis de officijs: cuius hoc principium est, Omnis de officio duplex est quaestio, de cuius vera sententia quotquot usque in hunc diem conatum suum ad libros illos illustrandos contulerunt, ne per somnium quidem cogitarunt.

Aut vacantem quidem. Id est nullis pravis opinionibus occupatam. Male in alijs libris legebatur Vagantē. Inter insaniam publicam. qua omnes, praeter sapientem, insani sunt, neque tamen elleborum potant, neque curatorem accipiunt. De hac insaniam intelligendus Horatius, cum ita scribit.

Infante putas sollemnia mei: neque rides, Nec medici credis, nec curatoris egere.

Ad videndum. Male in alijs, Ad viuendum, de oculis enim sermo est. Non probo quod Platonis legibus adiecta principia sint. Ut Senecae a Posidonio licuit, sic mihi hoc loco a Seneca dissetire liceat. Mihi quidem prooemia illa legum Platoniarum plane admirabilia videntur. Prius enim amore honestatis, quod in illis prooemijs sit: tum, si id parum proficiat, propositis poemis, quod praestat subiectae prooemijs sanctiones, animi ciuium ab improbitate et a turpitudine sunt auocandi. Sed suum cuique iudicium.

Ad Epistolam XCV.

Etis à me. Haec, ut dixi, appendix quaedam est superioris epistolae. Docet autem, ut neque dogmata, ita neque praecepta per se ad sapientiam sufficere: vilia tamen esse non praecepta modo, sed et eas, quas dixi, descriptiones, siue characteres, quos ipse alio nomine εικονισμους vocat.

Si negauero. Si noluero repraesentare quod petis, sed in diem suam illud distulero. Eo magis promitto. quia negare etiam liberum est. Aliud optamus. a dijs petimus, et χρυσεια.

Aut non exaudiunt aut miserentur. Si enim amuerent, mala nobis saepe maxima et ea quae, minime vellemus, impingerent.

Etiam si recte faciunt, nesciunt facere se recte. Neque enim causam tenent, cur quidque fieri debeat. Atque hoc quidem recte et vere a Stoicis dicebatur, Illud absurde, quod dicebant, ex miserrimo beatum posse fieri aliquem, qui tamen nullum proorsus sensum haberet tantae illius mutationis suae. Plutarchus δει κοινον ενοειον. της αρετης και της δεισμονιας πολλακις πολλοις αιδεσθαι εδιδουκεν τον κτισμενον ολονται, διαλελυθεναι δε αυτον, επι μακρη σπειδην αδελωτατος αν και αφορητατος, νυν δ' ομα φρονιμος και μαχηριος γεγενεν.

Vis

Vis scire quam dissimilis. Locus hic eruditae ab Aristotele tractatur libro secundo ethicorum, Qui mera praecepta. Id est, nihil praeter praecepta. Inepte alij, Qui in re praecepta.

Feminis nec capillos defluere nec pedes laborare. Hippocrates libro sexto definitionum, ait eunuchos neque recaluastros fieri, neque podagra laborare: quod eis vsuenerit Galenus ait, quia feminarum similes sunt, quae utroque incommodo carent. Subiicit autem Hippocrates ipse, mulieres immunes esse a podagra, nisi quas purgationes illae mestruae defecerint. Sed addit Galenus, id verum fuisse temporibus Hippocratis, cum utriusque temperatius moderatusque vinebant. At suo tempore, propter intemperantiam victus et eunuchos et feminas saepe podagra laborare. Quod et ante Galenum, ut videmus, prodiderat Seneca.

Vinum omne vomitu remetiuntur. Sic Martialis. Data vina remensus. Vbi enim se virorum more in palaeitia exercuerant, bibebant ante coenam quod statim vomerent. Martialis.

Nec coenam prius aut recumbit ante, Quam septem vomuit meri deances. Iuuenalis.

tandem illa venit rubicundula, totum Oenophorum sitiens, plena quod tenditur vina.

Admotum pedibus: de quo sextarius alter Ducitur ante cibum, rabidam facturus orexin.

Dum redit, et loto terram ferit intestino, Marmoribus riui properant, aut lata salerno.

Peluis olet, nam sic tamquam alta in dolia longus Decidetit serpens, bibit, et vomit ergo maritus.

Naufeat, atque oculis bilem substringit operis. Sunt autem haec propomata, quae Plutarchus quoque inter praecipuas causas numerat, ex quibus noui et veteribus incogniti morbi exstiterunt. Vide eum problemate nono libri octavi συμπεσαιων.

Vino fulcire venas cadentes. Ouidius. Ut solet infuso vena redire mero.

Non furant. Ita legendum, non ut alij, Furan. Sociorum garum. Ita emendandum putauit: cum veteres quoque libri haberent, Sotiorum. De sociorum garo vide Plinium capite VIII. libri XXXI.

Noblem patinam. Patinam. Aesopi dicit: de qua vide Plinium capite LI. libri X. Veneriae spondilique. Vide Rondeletium libro II. de testaceis capite XXXIV.

ΗΕΡΗ ΚΑΘΗΚΟΝΤΟΞ. Hunc librum Cicero vocat de virtute. Priscianus de officio. Et cum esuriente panem suum diuidat. Quantulum abest ab eo quod in diuini litteris legitur? Frange esurienti panem tuum.

Aetiologian. Stulte alij, Etymologian. Tuberonis ligneos lectos. Vide Ciceronem pro Muraena.

Ad Epistolam XCVII.

Rras. Multa vitia, quae nata saeculo nostro videntur, prius temporibus eadem fuisse. Homines facilius vitia quam recte facta imitari. Sceleratis nunquam coningere securitatem: quam sententiam et alibi repetit, et epistola CV. Vide autem de ea Ciceronem primo et secundo de finibus.

Quae obijcit suis quisque temporibus. Nam etiam Hesiodus quem illius de quattuor aetatibus figmenti antiquissimum auctorem habemus, ferrea saeculae natum esse conqueritur.

Μηκέτι εσπειτ' ο φελλορ' εσθω περισοισι μετ' αυαι Ανδραων, αλλ' η αεσθωτε φαιεν, η εσπειτα γενεωξ Νυν γδ δ' η χυλας εστι σελιμερον

Verba Ciceronis. et primo libro epistolarum ad Atticum. Conciliaturas. Honesto nomine vocauit lenocinia. Conciliandi enim verbum proprie in matrimonio dicitur. Ouidius.

Non me nupsisti conciliante feni.

Ad Epistolam XCIII.

Mortale est mortalium bonum. Ab Euripide hoc Metrodorus sumpsit, Ονηστη δε θυπος ελθος. Honores repulit pater Sextius. Hic cum honores repudiasset, seque ad philosophiae studium contulisset, sub principium tantam e suo illo consilio molestiam sensit, ut parum afuerit, quin mortem sibi ipse conscisceret. Plutarchus. και δαπερ οσση Σεξτιον τον Ραμαιον αφενωτα της εν τη πηλη μιας και εχρας δια ερισσοφιας, εν δε της ερισσοφειν αυ παλιμ δυνασσωτα και γεωμωρον τη λογω γαλεπως, ποσωτων ελθου δ' αυτου καταβαλεν εαυτον αν θνος τη ηρε.

Quibus senex egregius eripitur. Cum huius senis nullam in superioribus mentionem fecerit, facile adducor ut putem, multa huius epistolae principio desiderari.

Ad Epistolam XCIX.

Larius cum audiuntur gemunt. Vt Gelliam facere ait Martialis. Amissum non flet, cum sola est, Gellia, patrem.

Si quis adest, illae profluit lacrimae. Verum autem est, quod subiicitur. Ille dolere vere, qui sine teste dolet.

Esse

Sine me vocari.] Horum Euripideorum versuum extremi leguntur apud Stobacum.

ὁ χρυσὸς δὲ ξίωμα καλλίστον βροταῖς.
ὡς δὲ ἐμὴ τις ἡδοναί τολᾷς εἶρε,
ὡ παῖδες ἀνδράποισιν, ὡ φίλος πατήρ,
εἰ δ' ἢ κωσπὶς τοῦτον ὀφθαλμοῖς ὄρε,
ὡ δαίμ' ἐρωτᾷς μωροῖς ἀντὶ τρέφειν.

Sunt autem a Seneca liberius illi quidem conuersi: sed ita vt ne Graecis quidem elegantia cedere videantur.

Et summum adeptis dignitatis statum.] Haec verba in locum suum restitui, quo temere ab alijs mota erant.

Ad Epistolam CXVII.

Mltam mihi tibiq.] Haec quoque epistola meras prope Stoicorum ineptias continet, nisi quod fere sub medium, cum quaerenti haec Lucilio satisfecisset, ipse quoq. talium rerum studium damnat, ostenditque alia potiora, quae ex philosophia peti debeant.

Ad expetendum.] Expetendum vocat ἀρετὸν: ad expetendum, noua voce ἀρετὰ εἶπεν. id est quendam quasi ἀρετὰ πολλὰ τὰ ἀρετὰ. Talia multa Stoici sine ulla necessitate fingebant.

Praesumptio.] Anticipatae opinioni, ἀρετὴν εἶπε.

Hac detestatione.] Est qui legat. Definatione. Ego veterem librum meum sequi malui.

Ad Epistolam CXIX.

IN commune.] Ita dicebant, cum e pluribus, qui una iter facerent, unus boni aliquid in via iacens repererat: cum significarent id cum ceteris quoque commune esse debere. Graeci pro eodem dicebant, κοινὸς ἐργῆς. Nam Mercurius & vñs praeesse putabatur & lucro. & insperantibus obiecta lucra vocabant ἐργῆμα.

Ad Epistolam CXX.

Epistola tua.] Veri boni cognitionem ad homines per analogiam, id est, collationem rationis peruenisse ait. idq. ipsum dilucide explicat. Eadem de re Cato apud Ciceronem libro tertio de finibus. Cumq. rerum notiones in animis fiant, si aut vsu cognitum sit, aut coniunctione, aut similitudine, aut collatione rationis: hoc quarto, quod extremum posuit, bonorum notitia facta est. Quinq. autem modis fieri rerum notitias dicebat Zeno, vt est apud Laertium. κατὰ ἀνάλογον, κατὰ ἐπιπέδου, κατὰ ἀναλογία, κατὰ σὺνθεσιν καὶ κατὰ ἀνατίωσιν.

Magnam rem puta, vnum hominem agere.] Id est constare sibi, neque mutari ac fluctuare. Itaque de Helcana patre Samuelis, principio Regum dicitur. Fuit vnus vir. Et hoc ita interpretatur S. Hieronymus principio commentariorum in Iob. Fuit vnus vir. Non enim per diuersa mobilis & instabilis ferebatur, sed firmus atq. inconcussus persistens vnus erat.

Ad Epistolam CXXI.

Itigabis.] Esse vnicuiq. animal constitutionis suae sensum: eamque esse primam naturae conciliationem. Laertius. πῶς δὲ ἀνάλογον ἔστιν ὅτι τὸ ζῷον ἴσχυει τὸ πρὸς τὸ ἐαυτὸν διαιεῖσθαι ἀπὸ τῆς φύσεως ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἀπὸ τῆς ἡγεμονίας αὐτῆς πρὸς τὸ ἀεὶ τελεῖν, πρὸς τὸν δικαίον λόγον ἢ παντὶ ζῷῳ πῶς αὐτὸ σὺνθεσιν, καὶ πῶς παύσης συνείδησιν. Hinc sunt illa Ciceronis e primo de officijs. Principio generi animantium omni est a natura tributum, vt se vti tam corpusq. tueatur. Et quae sequuntur. & illa Catonis e tertio de finibus. Placet vñs, inquit, quorum ratio mihi probatur, simul atque natū sit animal, ipsum sibi conciliari & commendari ad se conseruandum, & ad suum statum, & ad ea quae conseruantia sunt eius status diligenda. Sed & in quinto de finibus idem locus a Pisono tractatur & saepe alias.

Iudicium accipient.] Litem tecum contestabuntur.

Sensum autem esse.] Vnumquodq. animal sentire vim suam, probat ex eo, quod suapte sponte, etiā cum adhuc tenerum & infirmum est, secundum naturam mouetur. Qua de re ita Cicero. Serpere anguiculos, nare anaticulas, euolare merulas, cornibus vti videmus boues, vespas aculeis: suam denique cuique naturam esse ad viuendum ducem.

Omnia animalia dialectica.] Qui constitutionis suae sensum inesse a natura in animalibus a primo satū negabant, hoc argumento nitentur. Ne homines quidem, nisi per quam pauci, quidnam illa constitutio sit, intelligunt. Multo minus igitur bestiae. Respondet Seneca, id tum demum processurum, si de exquisita illius cognitio- ne loqueremur. Nunc de crassa quadam & confusa cognitione sermo est, qualis etiam in bestias cadit. Nam si nullius rei notitiam habere diceremur, nisi cuius vim ac naturam definiendo explicare possemus, non multarum sane rerum cognitione gloriari nobis liceret. Equidem quid lapis sit, quid aurū, quid argentum, quid equus, quid bos, scire vtiq. videor: quorum tamen vt aliarum innumerabilium rerum in quotidiano vsu positarum, si quis a me definitionem requirat, tempus mihi ad cogitandum postulabo: fortassis etiam, cum bene ac diu cogitaro, non habebo quod respondeam. Ne bene quidem valere aut aegrotare me seniam: cum inter ipsos quoque medicos de sanitatis ac morbi definitione ambigatur. Obmutescendum nobis fuerit, ait Galenus, si ea tantū nosse dicamur, quorum definitiones tenemus. Hac de re operae fuerit videre, quae is quem modo laudauimus, medicus scripsit, in commentario, quo respondet ad ea, quae in aphorismis Hippocratis reprehenderat Iulianus.

Ad Epistolam CXXII.

ET amicitia Tiberij notus & frigore.] Quod cum apud Tiberium aliquando plurimum potuisset, ab eo potesta neglectus est. Ita dixit Frigore, vt Horatius.

& maiorum ne quis amicus

Frigore te feriat.

Sic

Sic Terentius.

Nimirum hisce homines frigent.

Ad Epistolam CXXIII.

O Ctauam prohibent.] Non sinunt eos hora octaua coenare. Ab illa enim incipiebant, qui genio liberius indulgebant. Haec erant, quae vocabant tempestiua conuiuia: quod de die fierent, & tempestiuus quam frugi homines epulandi causa discumbere soleant. Catullus.

Vos conuiuia sumptuosiora

De die facitis. Iuuenalis.

Exul ab octaua Marius bibit, & fruitur dijs

Iratis: at tu viatrix prouincia ploras.

Placrunque tamen expectabant nonam. Cicero. Accubueram hora nona. Martialis.

Imperat extructos frangere nona thoros.

In sequentibus multa, vt & in superioribus, emendauimus, quae ex collatione cognosci ac diudicari, quam a me appendi annumerariq. malo.

*Rektor, & incerto fluere mortalia casu.
 Nam cum dispositi quaessem foedera mundi,
 Praescriptoq; mari fines, anniq; meatus,
 Et lucis noctisq; vices, tunc omnia rebar
 Consilio firmata dei, qui lege moueri
 Sidera, qui fruges diuerso tempore nasci,
 Qui variam Phocben alieno iusserit igne
 Compleri, solēq; suo: porrexerit vndis
 Littora, tellurem medio libauerit axe.
 Sed cum res hominum tanta caligine volui
 Aspicerem, laetosq; diu florere nocentes,
 Vexariq; pios, rursus labefacta cadebat
 Religio: caesusq; viam non sponte sequebar
 Alterius, vācno quae currere semina motu
 Affirmat: magnūq; nouas per inane figuras
 Fortuna non arte regi, quae numina sensu
 Ambiguo vel nulla putat, vel nescia veri.
 Absēdit hunc tandem Rufini poena tumultum,
 Absēditq; deos.*

Multo autem neruosi ac vehementius apud Ciceronem Cotta in tercio de natura deorum. Telamon, inquit, vno versu totum locum conficit, vtrum dij homines negligāt.

Nam si curent, bene bonis sit, male malis: quod nunc abest.

Debebant illi quidem omnes bonos efficere, si quidem hominum generi consulebāt: Sin id minus, bonis certe consulere debebant. Cur igitur duo Scipiones fortissimos, & optimos viros in Hispania Poenus oppresit? cur Maximus extulit filium consularem? cur Marcellum Hannibal interemit? Cur Paullum Cannae sustulerunt? cur Poenorum crudelitati Reguli corpus est praebitum? cur Africanum domestici parietes non texerunt? Sed haec vetera, & alia permulta, propiora videamus. Cur auunculus meus, vir innocentissimus in exilio est? cur sodalis meus interfectus domi suae Dursus? cur temperantiae prudentiaeq; specimen ante simulacrum Vestae pontifex maximus est Q. Scaeuola trucidatus? Cur etiam ante tot ciuitatis principes a Cinna, interempti? cur omnium perfidiosissimus C. Marius Q. Catulum, praestantissima dignitate virum mori potuit iubere? Dies deficiat, si velim numerare, quibus bonis male euenerit: nec minus si comemorem quibus improbis optime. Cur enim Marius tam feliciter septimum consul domi suae fenex est mortuus? Cur omnium crudelissimus tam diu Cinna regnavit? At dedit poenas, prohiberi melius fuit, impediriq; ne tot summos viros interficeret, quam ipsum aliquando poenas dare. Et paulo infra. A naxarchum Democriteum a Cyprio tyranno excarnificatum legimus: Zenonem Eleaten in tormētis necatum. Quid dicam de Socrate? cuius morti illacrimari soleo Platonem legens. Vidēsne igitur, Deorum iudicio, si viderent res humanas, discrimen esse sublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere solebat, Harpalū, qui temporibus illis praedo felix habebatur, contra deos testimonium dicere, quod in illa fortuna tā diu viueret. Piget plura recitare. est enim ipse Ciceronis liber in manibus Seneca igitur cum & ab ea disciplina esset, quae omnia maxima minima diuino consilio gubernari statuit, & ei quem vnice diligebat Lucilio idem persuasisset: quia tamen scrupulus in Lucilij animo aliquis residerebat ex eo, quod perspicere non poterat, cur deus optimos quosq; tot acerbitatibus vexari sineret, eius rei causas ad eum misso hoc commentariolo tractandas explicandasq; suscepit. Vnde constat, veram illius inscriptionem non esse eam, quae vulgo recepta est, *De prouidentia*: sed *Quare bonis viris multa mala accidunt cum sit prouidentia*, vt constat ex Lactantio in libro de ira dei: cuius verba huc pertinētia in eis notis, quas vestra causa ad huius libri finem addidi, reperietis. Quod sit huius libri argumentum videtis: quod mihi quidem ita pulchrum & cognitu dignum videtur, vt iniuriā quodammodo vobis facturis videar, si tam male de vobis existimem, vt vos pluribus verbis ad eius tractationem, & cognitionem excitandos putem. Mihi credite: qui me attente audierit, perficiā, cum deo volente, vt & grauisimā ac pulcherrimam quaestionē tractatam diuinitus a Seneca, & a me ipsum Senecam nō negligenter tractatū esse fateantur.

Operae

Operae pretium autem facturis videor, si antequam ad expendenda Senecae dicta veniam, exponam vobis quid super ea ipsa quaestione, quae hoc libello continetur, homines eruditissimi, idemq; sanctissimi senserint. Nam si, vt vasa cum odorem quo primum imbuta sunt, ira animi quas primas opiniones combiberunt, constantissime seruant: diligenter nobis videndum est, vt in grauibus & serijs rebus, statim a principio videamus quid verissimum sit, idq; animo conceptum ac comprehensum perpetuo retineamus. Iohannes igitur Chryostomus qui singularem vitae sanctitatem admirabili quadā & doctrinae abundantia & dicendi facultate cumularat, cum dixisset, multis absurdum quodāmodo videri, quod Deus pios viros, quosq; ipse apertissimis signis sibi carissimos esse declarat, plerunq; tamen omni genere acerbitatum agitari vexariq; patiat, vnde cum causas adfert, cur ita fieri expediat: quas singulas non modo exponere, sed etiam breuiter illustrare ac confirmare decreui. Prima igitur est, ne qui res magnas ac praeclaras gerunt, propterea inflentur ac superbiant, sed summittant animos, memores imbecillitatis suae. Confirmatur hoc testimonio Dauidis & Pauli, quorū ille bono sibi fuisse ait, quod a Deo depressus, castigatusq; sit, seq; ex eo magis illius iustitiā perspicere: hic autē, cum vsq; ad tertium caelum raptus esset, eaq; vidisset, quae vix homini in hac vita videre fas est, ne propterea sibi placeret, neque insolesceret, additū sibi esse ait angelū Saranae, a quo quasi colaphis caederetur. Haec igitur prima causa est. Altera, ne ceteri mortales in errore trahantur, & de praestantibus viris, nō vt de hominibus, sed vt de dijs quibusdam existimēt: a cuius erroris periculo liberantur, cum illos magnos & egregios viros multa perpeti vident, quae illos non deos, sed homines esse declarant. Nam si qui multa bella gesserant multas vrbes expugnauerant, multa hominum millia occiderant, antiquitus in deorum numerum stulta vulgi opinione referebantur: quid putatis euenturum fuisse ijs, qui verbo, qui nutu, qui contactu, qui vmbra sua fugabant morbos, claudis incesum, surdis auditum, caecis vsu oculorum restituebant, mortuos in vitam reuocabāt, nisi vulgus hominum eos ipsos per quos tam multa admirabilia opera edebantur, esurire, algere, aegrotare, caedi, mutilari, eiusdemq; generis alia innumerabilia quotidie subire ac perferre vidisset? Sic quoque, quamuis vociferarentur, nihil eorum sua virtute fieri, Christum esse qui per doctrinae suae praecones ea perficeret, vix tamen impedire poterant, ne sibi diuini honores haberentur. Ad Paulum quidem, & ad Barnabam Lytrensenses aliquando etiam tauros coronatos adduxerant, quos eis tanquā dijs immolare cupiebant, nisi id ipse si summa vi prohibuissent. Tertia causa est, vt potestas dei tāto magis eluceat, qui per homines imbecilles, morbis obnoxios, egentes, carceribus & ergastulis clausos, vinculis & compedibus impeditos, catenis onustos, ea faciat, quorum magnitudinem ceteri omnes obstupescant. Itaque Paulus ipse cum fessus malis quodam tempore petisset a Deo, vt a se tantas illas & tam multas acerbitates amoueret, responsum hoc tulit: Satis tibi sit, quod mihi carus acceptusq; es. Quo enim tu infirmior es, & pluribus difficultatibus conflictaris, eo magis perspicitur potestas mea. Quarta est, quod si bonis viris omnia prospere succederent, si diuitijs abundarent, si colerentur ac suspicerentur a ceteris, si nūquam aegrotarent, numquam dolerent, nullum incommodum sentirent, fortassis existimaret vulgus eos pietatem colere, non suapte sponte, sed illa quasi mercede allectos & inuitatos. Nunc cum eos non egestas, non ignominia, non cruciatus corporis, non tyrannorum saeuitia, non mortis metus a dei cultu & a vera pietate possit abducere, manifesto constat, honestatem ac virtutem, & Deum in primis ipsum ab eis propter se, non propter vllam mercedem amari. Non gratis te colit Iob, dicebat deo perpetuus ille humani generis hostis. tu enim eum cumulaisti opibus, auxisti liberis, perpetua denique vitae prosperitate profectus es. At Deus, Tu vero, inquit, domos eius inflamma, messes combure, pecora interfice, liberos eneca, totum ipsius corpus arbitratu tuo lacera ac lania: nullus restet nouis vlceribus locus: iaceat in sterquilinio, cui prius somnum capere licebat in purpura: ne sit quidem quo se abstergeat, sed testa manantem ex vlceribus saniem abradat: vt liquido constet, eum mei gratuitum non mercennarium esse cultorem. Eadem aequitate animi homo sanctissimus tulit aduersa, qua & prospera exceperat. Quinta, vt homines tanto certius atque exploratius habeant, non omnia

nia morte terminari, sed superesse aliam vitam, in qua & praemium tribuatur iustis, & ab improbis ac conſceleratis poena exigatur. Nam ſi ne homines quidem vſque eo iniuſti reperiuntur, vt eos quos cauſa ſua multa perpeſſos vident, ſine praemio abire patiantur, quanto minus id de Deo aut cogitare aut ſuſpicari poſſumus? Cum igitur multos plerunque videamus homines optimos & innocentiffimos, quantum quidem hominis natura fert, in hac vita numquam interquiſcere ac reſpirare a moleſtijs, ſed perpetua quadam calamitatum ſerie vſque ad extremum ſpiritum premi: cogitemus neceſſe eſt, aut, quod natura ipſa abhorret ac reſugit, Deum iniuſtum eſſe, aut poſt hanc vitam ſua eſſe hominum generi praemia, pro ſuis cuique actionibus, diuinitus conſtituta. Si ſpes noſtra, ait Paulus, iſdem quibus haec vita terminis ac finibus circumſcripta teneretur, nihil nobis infelicius foret. Sexta, vt nos quoque, ſi quando tale aliquid nobis eueniat, patienter feramus, neque deſpondeamus animum, aut ſtatim propterea Deo iniuſtos eſſe nos arbitremur: cum ijs quoque, qui Deo cariffimi & acceptiffimi erant, aut eadem, aut grauiora contigiſſe videamus. Septima, ne vllus tergiverſationi locus ſit, ſi quis nos ad illorum praetantium virorum imitationem cohortetur, quaſi eos non eiufdem, cuius & nos ſumus, ſed diuiniſſis cuiuſdam naturae fuiſſe cauſemur. Octaua, vt ſciamus quibus rebus felicitatem metiri ac dirigere, quosq; ex omni hominum numero felices ac beatos, quos contra infelices ac miſeros ducere debeamus. Non enim qui multa poſidet, beatus eſt: ſed multo ille beatior, qui non tantum diuitias non concupiſcit, ſed ijs quas habet, vltro ſe ſpoliat, vt copijs ſuis aliorum inopiam ſubleuet. Non qui innocens exulat, miſer eſt: ſed tanto feliciſſior, ſi id aequo animo ferens, operam det, ne ab illa aeterna ac caeleſti patria exulare cogatur. Non qui firmo ac valenti corpore eſt, felix: ſed ille qui in corpore quamlibet infirmo perpetuam retinet animi firmitatem. Non cui multa dura & perpeſſu aſpera eueniunt, miſer: ſed is potius qui proſperis ſucceſſibus ebrius, neque altius oculos mentis attolens, in caducis ac fallacibus huius vitae bonis acquieſcit. Nona, vt magis illuſtretur eorum patientia ac fortitudo qui ſe a calamitatibus vinci non ſinunt: neque enim a nobis cognoſcerentur, niſi a Deo in huiuſmodi certaminibus exercerentur. Aurum, vt dicitur eſt Seneca, probat ignis, miſeria fortes viros. Decima, quoniam humanae naturae imbecillitas, ne optimos quidem viros omnis peccati expertes eſſe patitur: neque quiſquam aut eſt, aut fuit praeter pauciſſimos, quibus id ſingulari Dei beneficio tributum eſt, quin aliquando offenderet ac prolaberetur: ut hic potius quam alibi peccata expientur, vt ſi qua macula ex illis prolapſionibus ſuſcepta eſt, temporarijs illis acerbitatibus quaſi nitro quodam aut lomento eluatur ac deleatur. Nam cum iuſticiae diuinae conſentaneum ſit, neminem in caelum peruenire, qui vlla ex parte pollutus contaminatq; ſit: expedit ijs ipſis qui Deo cari ſunt, ita in hac vita purgari, vt cum e corporis vinculis exceſſerint, nulla alia purgatione egentes, ſine vlla mora in caelum euolare expediti ac liberi poſſint. Vndecima, vt quo plura acerba patiuntur, quo plures difficultates ſuperant, quo dimicant acrius, eo maioribus praemijs ornentur, eo plures coronas accipiant, eo maiorem in omni aeternitate gloriam conſequantur. Haec igitur vir ille ſanctiſſimus, non, vt ego nunc, arido & inculto dicendi genere, ſed ornato, ſplendido, efficaci: aureo denique illo eloquentiae flumine, quod ei Chryſoſtomi nomen meritiſſimo comparauit. Ac vereor, ne quis interdum me, quod e talium ſcriptorum fontibus hauriam, quo diſputationes meas irrigem, reprehendendum putet. Vnde igitur, per Deum immortalem, potius reperam, quod honeſtius aut maiori cum fructu vel a me dicatur, vel a vobis audiat? An totos dies nunc in poetiſis fabulis, nunc in Stoicorum aut Epicureorum ſtultiſſimis opinionibus perſcrutandis ac perueſtigandis conteremus, idque cum faciemus, tempus bene collocare putabimur: ad ea cognoſcenda quae ignorare ſine pernicie non poſſumus, nullam partem temporis confereamus? At haec, inquiet aliquis, in theologorum ſcholis, aut contionibus tradi ſolent: a re alia quaedam requiruntur. Fateor equidem ab eis haec omnia non tempeſtius modo ac conuenientius, ſed etiam melius copioſiusq; tractari. Sed tamen vtinam talibus praecipis, & templa & ſcholae, & porticus, & ambulationes, & fora, & compita omnia perfo-

perſonarent. Mandatum eſt mihi, vt vobis iter ad eloquentiam commonſtrare conarer. Numquid igitur vos eloquentiores effecturus ſum, ſi hoc quantulumcunque eſt quod in dicendi facultate conſecutum eſſe me nonnulli putant, in nugis & fabulis exercuero, quam ſi vos ad graues & ſerias res bonis & laetis verbis explicandas, quantum vires meae ferent, exemplo meo & incitare, & aſſuefacere ſtuduero? Mihi vero certum ac conſtitutum eſt, ea vobis perpetuo tradere, quibus vos non diſertiores modo & in loquendo argutiores, ſed etiam meliores ac ſapientiores redditum iri arbitror. Eloquentiam eſſe ait Cicero, non inanem loquendi profluentiam, ſed ſapientiam copioſe loquentem. Quod ſi eſt, qui nihil praeter verborum floſculos & pigmenta tradunt, minimam partem eloquentiae tradunt. Si quis eſt, qui & res cognitu dignas adferat, & eas non vulgari neque fordido orationis genere efferat, is demum bonus & vtilis dicendi magiſter habendus eſt. Vera autem ſapientia aut illo ex quo hodierna mea diſputatio deprompta eſt, aut nullo proſus genere ſcriptorum continetur. Sed longior fui quam putabam. Qua igitur de re Chryſoſtomi diſputationem audiſtis, de eadem perendite, ſi Deus volet, diſputantem Senecam audiſtis.

L. AN-

L. ANNÆI SENECAE
 QVARE BONIS VIRIS
 MALA ACCIDANT; CVM
 SIT. PROVIDENTIA.

Liber unus.

C A P. I.

VAESISTI à me, Lucili, quid ita, si providentia mundus ageretur, multa bonis viris acciderent mala. Hoc commodius in contextu operis redderetur, cum praesse vniuersis providentiam probarem, & interesse nobis Deum. Sed quoniam à toto particulam reuelli placet, & vnam contradictionem manente lite integra soluere, faciam rem non difficilem, causam deorum agam. Superuacuum est in praesentia ostendere, non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum discursum fortuiti impetus esse, & quae casus incitat, saepe turbari, & cito arietare: hanc inoffensam velocitatem procedere aeternae legis imperio, tantum rerum terra marique gestantem, tantum clarissimorum luminum & ex dispositione luculentium; non esse materiae errantis hunc ordinem: neque quae temere coierunt, tanta arte pendere, vt terrarum grauissimum pondus sedeat immotum, & circa se properantis caeli fugam spectet, vt in insula vallibus maria molliant terras, nec vllum incrementum fluminum sentiant, vt ex minimis seminibus nascantur ingentia. Ne illa quidem quae videntur confusa & incerta, pluuias dico nubesque, & elisorum fulminum iactus, & incendia ruptis montium verticibus effusa, tremores labantis foli, & alia quae tumultuosa pars rerum circa terras mouet, sine ratione, quamuis subita sint, accidunt: sed suas & illa causas habent non minus, quam quae alienis locis inspecta miraculo sunt, vt in medijs fluctibus calentes aquae, & noua insularum in vasto exilientium mari spatia. Iam vero si quis obseruauerit nuda litora pelago in se recedente, eademq. intra exiguum tempus operiri, credet caeca quadam volutatione modo contrahi vndas, & introrsum agi, modo erumpere, & magno cursu repetere sedem suam: cum illae interim portionibus crescunt, & ad horam ac diem subeunt, ampliores minoresque, prout illas lunare sidus elicit, ad cuius arbitrium oceanus exundat. suo ista tempore referuntur. Eo quidem magis, quod tu non dubitas de providentia, sed quaereris. In gratiam te reducam cum dijs, aduersus optimos optimis. Neque enim natura patitur, vt bona bonis noceant. Inter bonos viros ac Deum amicitia est, conciliante virtute. Amicitia dico immo etiam necessitudo & similitudo: quoniam quidem bonus ipse tempore tantum à Deo differt, discipulus eius, aemulatorque, & vera progenies, quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, sicut feueri patres, durius educat. Itaque cum videris bonos viros acceptosque dijs, laborare, sudare, per arduum escendere, malos autem lasciuire, & voluptatibus fluere: cogita filiorum nos modestia delectari, vernularum licentia: illos disciplina tristiori contineri, horum ali audacia. Idem tibi de Deo liqueat. Bonum virum in delicijs non habet experitur, indurat, sibi illum praeparat.

C A P. II.

QVare multa bonis viris aduersa eueniunt? Nihil accidere bono viro mali potest. Non miscentur contraria. Quemadmodum tor amnes, tantum superne deiectionum imbrium, tanta mediterraneorum vis fontium non mutant saporem maris, nec remittunt quidem: ita aduersarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in statu, & quicquid euenit in suum colorem trahit. Est enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, non sentit illa, sed vincit, & alioquin quietus placidusque contra incurrentia attollitur. Omnia aduersa, exercitationes putat. Quis autem, vir modo, & erectus ad honesta non est laboris appetens iusti, & ad officia cum periculo promptus? Cui non industrius otium poena est? Athletas videmus, quibus virium cura est, cum fortissimis quibusque confingere, & exigere ab his, per quos certamini praeparantur, vt totis contra ipsos viribus vtantur. caedi se vexarique patiuntur: & si non inueniunt singulos pares, pluribus simul obijciuntur. Marcet sine aduersario virtus. Tunc apparet quanta sit, quantum valeat, polleatque, cum quid possit, patientia ostendit. Scias licet idem viris bonis esse faciendum, vt dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur. Quicquid accidit, boni consulant, in bonum vertant. Non quid, sed quemadmodum dum feras, interest. Non vides quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? Illi excitari iubent liberos ad studia obeunda mature, feriatis quoque diebus non patiuntur esse otiosos, & sudorem illis, & interdum lacrimas excutiunt. At matres fouere in sinu, continere in umbra volunt: nunquam flere, nunquam tristari, nunquam laborare. Patrium habet Deus aduersus bonos viros animum, & illos fortius amat: & Operibus, inquit, doloribus, ac damnis exagitantur, vt verum colligant robur. Languent per inertiam saginata: nec labore tantum, sed

sed mole, & ipso sui onere deficiunt. Non fert vllum ictum illaesa felicitas. At vbi assidua fuit cum incommodis suis rixa, callum per iniurias ducit, nec vlli malo cedit: sed etiam si ceciderit, de genu pugnare. Miraris tu, si Deus ille bonorum amantissimus, qui illos quam optimos esse atq. excellentissimos vult, fortunam illis cum qua exerceantur, assignat? Ego vero non miror, si quando voluptatem capiunt dijs, dum spectant magnos viros colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum voluptati est, si adolefcens constantis animi irruentem feram venabulo excepit, si leonis in cursum interritus pertulit: tantoque spectaculum est gratius, quanto id honestior fecit. Non sunt ista quae possunt deorum in se vultum conuvertere, sed puerilia, & humanae oblectamenta leuitatis. Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo Deus. Ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compositus, vtique, si & prouocauit. Non video, inquam, quid habeat in terris Iupiter pulchrius, si conuertere animum velit, quam vt spectet Catonem, iam partibus non semel fractis stantem nihilominus inter ruinas publicas rectum. Licet, inquit, omnia in vniuersa ditione concesserint, custodiantur legionibus terrae, classibus maria, Caesarianus portas miles obsideat, Cato qua exeat, habet. Vna manu laram libertati viam faciet. Ferrum istud etiam ciuili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas. Libertatem quam patriae non potuit, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatam opus, eripe te rebus humanis. Iam Peretius & Iuba concurrerunt, iacentque, alter alterius manu caesi. Fortis & egregia fati conuentio: sed quae non deceat magnitudinem nostram. Tam turpe est Catoni mortem ab vilo petere, quam vitam. Liqueat mihi, cum magno spectasse gaudio deos, quum iam ille vir, acerrimus sui vindex, alienae salutis conuulsus, & instruit discedentium fugam: dum etiam studia nocte vltima tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum viscera spargit, & illam sanctissimam animam, indignamque quae ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parum certum & efficax vulnus. Non fuit Dijs immortalibus satis, spectare Catonem semel. retenta ac reuocata virtus est, vt in difficiliore parte se ostenderet. Non enim tam magno animo mors inuitus, quam repetitur. Quid ni libenter spectarent alumnus suum, tam claro ac memorabili exitu euadentem? Mors illos consecrat, quorum exitum & qui timent, laudant.

C A P. III.

Sed iam procedente oratione ostendam, quam non sint quae videtur, mala. nunc illud dico, ista quae tu vocas aspera, quae aduersa & abominanda, primum pro ipsis esse, quibus accidunt, deinde pro vniuersis: quorum maior Dijs cura est, quam singulorum. Post haec volentibus accidere ac dignos malo esse, si nolint. His adjiciam, fato ista fieri, recte eadem lege bonis euenire qua sunt boni: persuadendo inde tibi, ne vnquam boni viri miserearis. potest enim miser dici, non potest esse. Difficillimum ex omnibus quae proposui, videtur quod primum dixi: pro ipsis esse quibus eueniunt, ista quae horremus ac tremamus. Pro ipsis est, inquit, in exilium propterea egestatem deduci, liberos, coniugem efferre, ignominia affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo esse, miraberis quosdam ferro & igne curari, nec minus fame actum. Sed si cogitaueris tecum, remedium causa quibusdam & radi ossa, & legi & extrahi venas, & quaedam amputari membra, quae sine totius pernicie corporis haerere non poterant, hoc quoque, patieris probari tibi, quaedam incommoda pro his esse, quibus accidunt: tam mehercules quam quaedam quae laudantur, atque appetuntur, contra eos esse, quos delectauerunt, simillima cruditatibus, ebrietatibusque, & ceteris quae necant per voluptatem. Inter multa magnifica Demetrii nostri & haec vox est, à qua recens sum, sonat adhuc & uibrat in auribus meis. Nihil, inquit, mihi videtur infelicius eo, cui nihil vnquam euenit aduersi. Non licuit enim illi se experiri, vt ex voto illi fluxerint omnia, vt ante votum: male tamen de illo Dijs iudicauerunt. Indignus visus est, a quo vinceretur aliquando fortuna, quae ignauissimum quemque refugit, quasi dicat. Quid ego istum mihi aduersarium assumam? statim arma submitter. Non opus est in illu tota potentia mea, leui comminatione pelleretur. Non potest sustinere vultum meum. Alius circumspiciatur, cum quo conferre possimus manus: pudet congredi cum homine vincto parato. Ignominiam iudicat gladiator, cum inferiore componi: & scit eum sine gloria vincti, qui sine periculo vincitur. Idem facit fortuna, fortissimos sibi pares quaerit, quosdam fastidio transit. Contumacissimum quemque & rectissimum aggreditur, aduersus quem vim suam intendat. Ignem experitur in Mucio, paupertatem in Fabricio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, uenenum in Socrate, mortem in Catone. Magnum exemplum, nisi mala fortuna, non inuenit. Infelix est Mucius, quod de xtera ignes hostium premit: & ipse a se exigit erroris sui poenas? quod Regem, quem armata manu non potuit, exulsi fugat? Quid ergo, felicius esset, si in sinu amicae foueret manus? Infelix est Fabricius, quod rus suum, quantum à repub. uacauit, fodit: quod bellum, tam cum Pirrho, quam cum diuitijs gerit: quod ad focum coenat illas ipsas radices, & herbas, quas in agro, repurgando triumphalis senex uulsi? Quid ergo, felicius esset, si in uentrem suum longinqui littoris pisces, & peregrina aucupia congereret? Si conchylijs superi atq. inferi maris, pigritiam stomachi nauseantis erigeret? Si ingenti pomorum strue cingeret primaem formae feras, captas multa caede uenanum? Infelix est Rutilius, quod qui illum damnauerunt, causam dicent omnibus laeculis: quod aequiore animo passus est se patriae eripi, quam sibi exilium? quod Sullae dictatori solus aliquid negauit, & reuocatus non tantum retro cessit, sed longius fugit? Viderint, inquit, hoc isti, quos Romae deprehendit felicitas tua. Videant largum in foro sanguinem, & supra Seruilium calum (id enim proscriptiois Sullanae spoliatarum est) senatorum capita, & passim uagantes per urbem percussorum greges: & multa millia ciuium Romanorum, uno loco post fidem, immo per ipsam fidem trucidata.

trucidata. Videant ista, qui exulare non possunt. Quid ergo? felix est L. Sylla, quod illi descendenti ad forum gladio submouetur, quod capita consularium virorum patitur appendi, & pretium caedis per quaestorem ac tabulas publicas numerat? Et haec omnia facit ille, qui legem Cornelianam tulit. Veniamus ad Regulum. quid illi fortuna nocuit, quod illum documentum fidei, documentum patientiae fecit? Figuit cutem clauis, & quocumque fatigatum corpus reclinauit, vulnere incumbit, & in perpetuum vigiliam suspensa sunt lumina. Quanto plus tormenti, tanto plus erit gloriae. Vis scire, quam non paeniteat hoc pretio aestimasse virtutem? Resice tu illum, & mitte in senatum: eandem sententiam dicet. Feliciorum ergo tu Maecenatem putas, cui amoribus anxio, & morosae vxoris quotidiana repudia desenti somnus per symphoniarum cantum ex longinquo lene resonantium quaeritur? Mero se licet sopiat, & aquarum fragoribus auocet, & mille voluptatibus mentem anxiam fallat: tam vigilabit in pluma, quam ille in cruce. Sed illi solatium est, pro honesto dura tolerare, & ad causam à patientia respicit: hunc voluptatibus marcidum, & felicitate nimia laborantem, magis his quae patitur vexat causa patiendi. Non vsque eo in possessionem generis humani vitia venerunt, ut dubium sit, an electione fati data, plures Reguli nasci quam Maecenates velint. Aut si quis fuerit, qui audeat dicere, Maecenatem se quam Regulum nasci maluisse, idem iste, taceat licet, nasci se Terentiam maluit. Male tractatum Socratem iudicas, quod illam portionem publice mixtam non aliter quam medicamentum immortalitatis obduxit, & de morte disputauit vsque ad ipsam? Male cum illo actum est, quod gelatus est sanguis, ac paulatim frigore inducto venarum vigor constitit? Quanto magis huic inuidendum est, quam illis quibus gemma ministratur, quibus exoletus omnia pati doctus, suspensam auro niuem diluit. Hi quicquid biberint, vomitu remetientur tristes, & bilem suam regurgitantes. At ille venenum laetus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, satis dictum est: summamque illi felicitatem contigisse consensus hominum fatebitur. Quem sibi reuerentia natura delegit, cum quo metuenda collideret. Inimicitiae potentum graues sunt. Opponatur simul Pompeio, Caesari & Crasso. Graue est, à deterioribus honore antecipi. Vatinius postferatur. Graue est, ciuilibus bellis interesse. toto terrarum orbe pro causa bona tam feliciter quam pertinaciter militet. Graue est, sibi manus afferre. faciat. Quid per hoc consequatur? ut omnes sciant, non esse haec mala, quibus ego dignum Catonem putavi.

C A P. III.

Prospera in plebem ac vilia ingenia deneniunt. At calamitates terroresque mortaliū sub iugum mittere, proprium magni viri est. Semper vero esse felicem, & sine morbo animi velle transire vitam, ignorare est rerum naturae alteram partem. Magnis est vis, sed vnde scio, si tibi fortuna non dat facultatem exhibendae virtutis? Descendisti ad Olympia. Sed nemo praeter te coronam habes, victoriam non habes. Idem dicere & bono viro possum, si illi nullam occasionem diuinitas dedit, in qua vna vim sui animi ostenderet. Miserum te iudico, quod nunquam fuisti miser. trāstisti sine aduersario vitam. Nemo sciet quid poteris: ne tu quidem ipse. Opus est enim ad notitiam sui, experimento, quid quisque possit, nisi tentando non didicit. Itaque quidam vitro se cessantibus malis obrulerunt, & virtuti iuratae in obsecrum occasionem per quam enitererent, quaesierunt. Gaudet, inquam, magni viri aliquando rebus aduersis, non aliter quam fortes milites bellis. Ego mirum non habeo, si C. Caesare de raritate munerum audiui querentem: Quam bella, inquit, aetas perit. Auida est periculi virtus, & quo tendat, non quid passura sit, cogitat: quoniam & quod passura est, gloriae pars est. Militares viri gloriantur vulneribus, laeti fluentem meliori casu sanguinem ostentant. Idem licet fecerint, qui integri reuertuntur ex acie, magis spectatur, qui saucius redit. Ipsi inquam Deus consulit, quos esse quam honestissimos cupit, quoties illis materia praebet aliquid animose fortiterque faciendi. Ad quam rem opus est aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempestate, in acie militem intelligas. Vnde possum scire, quantum aduersus paupertatem tibi animi sit, si diuitijs diffusis? Vnde possum scire, quantum aduersus ignominiam & infamiam, odiumque populare constantiae habeas, si inter plausus senescis, si te inexpugnabilis, & inclinatione quadam mentium pronus fauor sequitur? Vnde scio, quam aequo animo laturus sis orbitatem, si quoscumque sustulisti, vides? Audiui te, cum alios consolaretis: tunc conspexissem, si te ipse consolatus esses, si te ipse dolere veruisses. Nolite, obsecro vos, expauescere ista, quae dii immortales velut stimulos admouent animis. Calamitas, virtutis occasio est. Illos merito quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis incidit, nouum veniet. Magis urgent saeva in expertos. Graue est tenerae cervici iugum. Ad suspicionem vulneris tiro pallefcit: audaciter veteranus cruore suum spectat, qui scit se saepe vicisse post sanguinem. Hos itaque Deus, quos probat, quos amat, indurat, recognoscit, exercet. Eos autem quibus indulgere videtur, quibus parcere: molles venturis malis seruat. Erratis enim, si quem iudicatis exceptum. Veniet ad illum diu felicem sua portio. Quisquis videtur dimissus esse, dilatus est. Quare Deus optimum quemque, aut mala valetudine, aut luctu, afficit? Quare in castris quoque periculosa fortissimis imperantur? Dux lectissimos mittit, qui nocturnis hostes aggrediantur in sidijs, aut explorent iter, aut praesidium loco deiciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit, Male de me Imperator meruit, sed, Bene iudicauit. Idem dicant quicumque iubentur pati, timidus ignauisque flebilis: Digni visi sumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura posset pati. Fugite delicias, fugite eneruatam felicitatem, qua animi permadescunt, nisi aliquid interuenit, quod humanae fortis

tis admoneat velut perpetua ebrietate sopiti. Quem specularia semper à statu vindicantur, cuius pedes inter fomenta subinde mutata tepuerunt, cuius coenationes subditus & parietibus circumfusis calor temperauit, hunc leuis aura non sine periculo stringet. Cum omnia quae excesserunt modum, noceant, periculosissima felicitatis intemperantia est. Mouet cerebrum, in vanas mentes imagines euocat, multum inter falsum ac verum mediae caliginis fundit. Quid ni satius sit, perpetuum infelicitatem quae aduocat ad virtutem, sustinere, quam infinitis atque immodicis bonis rumpi? Leuior ieiuno mors est: cruditate dissiliunt. Hanc itaque rationem dii sequuntur in bonis viris, quam in discipulis suis praeceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior spes est. Nunquid tu inuisos esse Laacedemonijs liberos suos credis, quorum experiuntur indolem publice verberibus admotis? Ipsi illos patres adhortantur, ut ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac semianimes rogant, perseuerent vulnera praebere vulneribus. Quid mirum, si dure generosos spiritus Deus tentat? Nunquam virtutis molle documentum est. Verberat nos & lacerat fortuna. Patiamur. Non est saeuitia: certamen est. quo saepius adierimus, fortiores erimus. Soli diuina pars est corporis, quam frequens vsus agitauit. Praebendi fortunae sumus, ut contra ipsam ab ipsa duremur. Paulatim nos sibi pares faciat, Contemptum periculorum assiduitas periclitandi dabit. Sic sunt nauticis corpora ferendo mari data: agricolis manus tritae. Ad excutienda tela militares lacerti valent. Agilia sunt membra cursoribus. Id in quoque solidissimum est, quod exercuit. Ad contemendam malorum potentiam, animus patientia peruenit: quae quid in nobis efficere possit, scies, si aspexeris, quantum nationibus nudis & inopia fortioribus, labor praestet. Omnes considera gentes, in quibus Romana pax desinit: Germanos dico, & quicquid circa Istrum vagarum gentium occurrat. Perpetua illos hiems, triste caelum premit, maligne solum sterile sustentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, super durata glacie stagna persultant, in alimentum feras captant. Miseri tibi videntur: Nihil miserum est, quod in naturam consuetudo perduxit. Paulatim enim voluptati sunt, quae necessitate coeperunt. Nulla illis domicilia, nullae sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem posuit. Vilis, & hic quaerendus manu victus, horrenda iniquitas caeli, insecta corpora: hoc quod tibi calamitas videtur, tot gentium vita est. Quid miraris bonos viros, ut confirmentur, concuti? Non est arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequens ventus incurrat: ipsa enim vexatione constringitur, & radices certius figit. Fragiles sunt, quae in aprica valle creuerunt. Pro ipsis ergo bonis viris est, ut esse interriti possint, multum inter formidolosa versari, & aequo animo ferre quae non sunt mala, nisi male sustinentur.

C A P. V.

ADijce nunc, quod pro omnibus est, optimum quemque, ut ita dicam, militare, & edere operas. Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro, ostendere haec quae vulgus appetit, quae reformidat, nec bona esse nec mala. Apparebunt autem bona esse, si illa non nisi bonis viris tribuerit: & mala esse, si malis tantum irrogauerit. Detestabilis erit caecitas, si nemo oculos perdiderit, nisi cui erudiendi sunt. Itaque careant luce Appius & Metellus. Non sunt diuitiae bonum. Itaque habeat illas & Elius leno, ut homines pecuniam cum in templis consecrauerint, videant & in fornice. Nullo modo magis potest Deus concupita traducere, quam si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit. At iniquum est, bonum virum debilitari, aut constringi, aut alligari, malos integris corporibus solutos ac delicatos incedere. Quid porro non est iniquum, fortes viros arma sumere, & in castris pernoctare, & pro vallo obligatis stare vulneribus: interm in vrbe securos esse, praecisos & professos impudicitiam? Quid porro non est iniquum, nobilissimas virgines ad sacra facienda noctibus excitari, altissimo somno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem saepe consultatur: cum illo tempore vilissimus quisque, aut in campo otium suum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica sit: boni viri laborant, impendunt, impenduntur, & volentes quidem: non trahuntur à fortuna, sequuntur illam, & aequant gradus, si scissent, antecessissent. Hanc quoque animosam Demetrii fortissimi viri vocem audisse me memini: Hoc vnum, inquit, dii immortales, de vobis queri possum, quod non ante mihi voluntatem vestram nota fecistis. Prior enim ad ista venissem, ad quae nunc vocatus assum. Vultis liberos sumere: illos vobis sustuli. Vultis aliquam partem corporis: sumite. Non magnam rem promitto, cito totum relinquam. Vultis spiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quominus recipiatis quod dedistis. A volente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo est? maluisse offerre quam tradere. Quid opus fuit auferre? accipete potuistis. sed ne nunc quidem aufereris: quia nihil eripitur, nisi retinenti. Nihil cogor, nihil patior inuitus: nec seruo Deo, sed assentio: eo quidem magis, quod scio omnia certa, & in aeternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt: & quantum cuique restet, prima nascentium hora disposuit. Causa pendet ex causa, priuata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendum est: quia non, ut putamus, incidunt cuncta, sed veniunt. Olim constitutum est, quid gaudeas, quid fleas: & quamuis magna videatur varietate singulorum vita distinguit, summa in vnum venit. accepimus peritura perituri. Quid ita indignamur? quid querimus? Ad hoc parati sumus. Vtatur, ut vult, suis natura corporibus. Nos laeti ad omnia & fortes cogitemus, nihil perire de nostro. Quid est boni viri? praebere se fato. Grande solatium est, cum uniuerso rapi. Quicquid est quod nos sic uiuere iussit, sic mori: eadem necessitate & deos alligat, irreuocabilis humana pariter ac diuina cursus uehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. Semper parat, semel iussit. Quare tamen Deus tam iniquus in distributione fati fuit, ut bonis uiris paupertatem, uulnera, & acerba funera adscriberet?

Nova insularum in vasto exilientium mari spatia.] Exemplum huius rei est apud Liniu ad finem libri XXXIX. Vide Plinium capite XCVII. libri secundi.

Vt bona bonis noceant.] Hac de re copiose dixi libro secundo commentariorum in libros Platonis de rep.

Inter bonos viros ac deum amicitia est.] Vnde colligebat Diogenes cynicus, omnia bonorum virorum esse: quod & deorum omnia essent, & amicis omnia inter ipsos communia.

Conciliante virtute.] Quam eandem esse dicebant in homine & in deo. Cicero primo de legibus.

Bonus ipse tempore tantum a deo differt.] Itaq. dicebant, hominem esse, mortalem deum, deum vero hominem immortalem. Sed hoc multo quam par est, audacius ac superbius dictum est.

Discipulus eius.] εἶπονται πάντες θεοδιδάκτοι Aemulatione.] Effote imitatores dei.

Et vera progenies.] Erunt filij Dei. Dicit interdum hunc hominem litteras sacras attigisse ac degustasse. Nec hoc dico, non sentit illa.] Nam ἀναίσθητα vitium potius esset. Notum est quid Plao dixerit in Diogenem: cum is, ostentandae patientiae causa columnam marmoream nudus media bieme amplecteretur. Si sentis, stulte facis: si non sentis, nihil magni facis.

Exercitationes.] Recte. Sunt enim aut γυμνάσιον ἰατρείας, aut ὑγιαίνοντων γυμνάσιον. Simplicius in Epictetum. Ecce par deo dignum.] Vt in gladiatoribus verborum est, ut & statim, Compofitus. Lucilius. Cum Placideiano hic componitur. & in hoc ipso libro. Ignominiam iudicat gladiator cum inferiore componi.

Iam Petreius & Iuba concurrerunt, iacentq. alter alterius manu caesi.] Mirabilis in horum morte narranda historicorum dissensio est. Hic noster ait eos mutuis vulneribus caesos; idq. factum Catone nondum mortuo. At Hirtius in libro de bello Africano. Rex interim Iuba, inquit, ab omnibus ciuitatibus exclusus, desperata salute, cum omnia conatus esset, cum Petreio, ut per virtutem interfecti esse viderentur, ferro inter se depugnant. Firmior imbecilliorum Iuba Petreium facile ferro consumpsit. Deinde ipse sibi cum conaretur gladio trajicere pectus, nec posset, precibus a seruo suo impetravit, ut se interficeret, idq. obtinuit. Sed hoc Catone iam mortuo factum esse dicit. Huius igitur testimonio, valentior fuit Iuba. At Florus libro quarto, hoc modo. Iuba cum se recepisset in regiam, magnifice epulatus cum Petreio fugae comites, super mensas & pocula, interficiendum se ei praebuit. ille & regi suffecit & sibi. En tibi valentiorum Petreium. In hoc autem consentit Florus cum Seneca, quod id factum narrat, antequam manus sibi adferret Caton. Linius, quantum ex epitoma libri CXIV. colligitur, de Petreio cum Floro facit: de tempore dissentit. Prius enim narrat mortem Catonis. Dio libro XLIII. idem sentire videtur, quod Seneca. Appianus Hirtij sententiam sequitur. Quid in hac varietate facias? Quid, nisi ut dormias potius, quam in his, quibus neq. melior quisquam, neq. sapientior sit, subtiliter conquirendis otium conteras?

Si miraris hoc pro aliquo esse.] Hoc ipsum argumentum ita exposuit Simplicius. Εἰ ἐν τῷ τῆς σοφίας ἰατρικῆς γυμνασίῳ ἢ χηρῶν, ἢ κατὰ τὴν νόσον, ἢ μὲν ἀποκόψουσιν, ἢ τὰ αὐτὰ τοῖς ἀσθενέσι κολλᾶσθαι, ἢ ἑρπύλλῳ, ἢ ἑλκῶν ἕρπυλλον, ἀλλ' ἀγαθὸν, ἢ χεῖρον, ἢ μὲν τελευτῶν τοῖς ἰατροῦσι, διὰ τὴν τῶν θεῶν ἰατρῆσαν οὐκ ἀγαπῶμεν. Et radi ossa & legi, & extrahi uenas.] Legebantur ossa mortuis. Homerus. Ἡῶθεν εἴποι λέγμεν λευκὸν ὄσσε' Ἀχιλλεύ. Virgilius. Ossaq. lecta cado lexit Corinaeus aheno. Propertius. Ossaq. legisti, non illa aetate legenda Patris. Hic noster libro secundo de ira. Dignus fuit, cui permetteret a conuiuio ad ossa filij legenda discedere. Atq. hoc quamlibet multis veterum testimonijs confirmari potest. Sed & in curandis vlceribus non raduntur modo, sed & exciduntur: ut videre est apud Celsum libro octauo. quibus autem exciduntur: ijs etiam viuis leguntur. Venae etiam noxiae, ut in varicibus, aut aduruntur, aut exciduntur, & eximuntur. Vide Celsum libri septimi capite XXXI.

Longinqui littoris pisces.] Vt muraenas & anguillas Siculas, Ostrea Lucrina, Coracinos Niliacos, lupos ex Timauo, acipenseris Rhodios. Horatius.

Sed non omne mare est generosae fertile testae. Murice Baiano melior Lucrina peloris. Ostrea Circaeis, Miseno oriuntur Echini. Pectinibus patulis iactat se molle Tarentum.

Talia multa collegerat Varro. εἰς ἀπομύθητον. Vide Agellium libri VII. capite XVI. Scripserat & Ennius eodem argumento ἀπομύθητον, ex quibus versus aliquot leguntur apud Appuleium apologia prima: sed valde corrupti. Scripserat & Antiphanes & Hermippus: quorum multa extant apud Athaeneum. Vide et Macrobius libro tertio Saturnaliorum, & Clementem libro secundo paedagogi.

Peregrina aucupia.] Vt attagenas Ionicas. Martialis. Inter sapos fertur alitum primus. Ionicarum gustus attagenarum.

Phoenicoptero: quorum etiam linguis patinas implebant, ut & in superioribus diximus. Idem. Dat mihi penna rubens nomen, sed lingua gulosis Nostra sapit.

Pha-

Phasianos, gallinas Numidicas, porphyrones, pauones Samios & similia. Feras.] Vt apros. Iuuenalis.

quanta est gula, quae sibi totos Ponit apros, animal propter conuiuia natum. Martialis. Spumeus in longa cuspe fumat aper. Idem.

Qui Diomedeis metuendus fetiger agris. Aetola cecidit cuspe, talis erat.

Mirum est autem tant opere illis placuisse vastos illos & immanes apros, cum tenellos constet esse suauiores: nisi forte qui minore periculo capiebantur, minus placebant. Oryces. Martialis.

Matutinarum non vltima praeda ferarum, Saenus oryx, constat quot mihi morte canum.

onagros, lalifiones, dorcadus, cernos, eiusdemq. generis alia. Pigrum stomachi nauseantis.] In eum enim vsus illa sumebant. Horatius.

Toftis marcentem squillis recreabis & Asta Potorem cochlea. Idem.

Languidus in cubitum cum se conuiuia reponit. Itaque quod alij cibum capiunt, ut esurire desinant: illi eo capiebant, ut pleni ac distenti denno esurirent.

Ingenti pomorum fructe.] Ita enim apponebant aprum, ut indicarent, eum talem pomorum quasi stragem edere solitum esse. Sic squillas cingebant asparagis. Iuuenalis

Aspice, quam longo distendat pectore lancem. Quae fertur domino squilla, & quibus vndiq. cincta Asparagis, qua despiciat conuiuia cauda, Cum venit, excelsi manibus sublata ministri.

Sallae dictatori.] Petenti ut Romam rediret. Supra Seruiliu lacum.] Cicero pro Sex. Roscio Amerino. Multos caesos, non ad Trasimenum lacum, sed ad Seruiliu vidimus.

Spoliarum.] Pannicularia sunt ea, quae in custodiam receptus secum astulit: spolia, quibus indutus est, cum ad supplicium ducitur. L. Dimus Hadrianus. D. de bonis damnatorum. Ea milites plaerumq. inter se diuidebant. Inde spoliarium locus ubi exui solebant. Seneca. Nunquid aliquem tam cupidum esse vitae putas, ut ingulari in spoliario quam in arena malit? Plinius in Panegyrico. Nunc templum, non spoliarium cinium, cruentarumque praedarum saeuum receptaculum. Lampridius in Commodio. Gladiatoris cadauer trabatur: gladiatoris cadauer in spoliario ponatur.

Vomitu remeticitur.] Frequens erat apud veteres vomendi consuetudo. Iuuenalis. Bibit & vomit. Idem. Crudum pauonem in balnea portas. Suetonius de Vitellio. Nec temere vnquam triclinio abscendit, nisi distentus ac madens: & ut statim supino ac per somnum hianti pinna in os inderetur ad exonerandum stomachum. Sed & Caesarem vomere solitum ostendunt illa ex oratione pro Deiotaro. Cum te post coenam vomere velle dixisses. Et puto eum, diem sibi vnum solitum deligere ex mense, quo coenaret copiosius ut postea vomeret. Cicero de eo ita scribit libro XIII. ad Atticum. Vinctus est, accubuit, EMETIKHN agebat. Itaq. & edit & bibit ΑΔΕΩΣ, & iucunde, opipare sane & apparate. In illo autem ἐμπυλῶν, puto intelligendum, ἢ ἔμπυλον. S. Hieronymus libro secundo aduersus Iouinianum. Multi impatientiam gulae vomitu remeruntur, (male vulgo legitur, remediatur.) & quod turpiter ingesserunt, turpius egerunt. Adhibebant eius rei causa drimiphagian, id est esum acrium, & salforum, sumebantq. omotarichum, raphanum, erucam, salsamentum vetus, organum viridem, caepas, porrum, & talia. Auctores Dioscorides libro primo, Paulus Aegineta libro primo, & libro quarto. Atq. hoc commendat Galenus libro quinto de vsu partium: & laudat veteres medicos, qui tales vomitiones imperarent aut semel aut etiam bis quot mensibus. At Plinius lib. XI. cap. LIII. ait eis frigidiora effici corpora, oculosq. ac dentes insigniter laedi. Plutarchus quoq. in libro de valetudine tuenda, vomitum & purgationem alui per medicamenta vocat turpia redundantiae remedia: & damnat.

Qua animi permadescunt.] Ita hoc verborum est & Plautus. Continuo pro imbre amor aduenit in cor meum.

Is vsq. in pectus permanuit: permadefecit cor meum. Non est arbor solida.] Κίονος γὰρ κενετώσι, ἀρβύλη δὲ τῆς αἰτῆς ait Hippocrates.

Fata nos ducunt.] Sic alibi: Ducunt volentem fata, nolentem trahunt. & Manilius.

Fata regunt orbem: certa stant omnia lege. Nascentes morimur: finisq. ab origine pendet.

& Seneca tragicus. Fatis agimur, cedite fatis, Fatum vocabant antiquissimi consilium Iouis: quo regeantur omnia. Itaq. apud Homerum cum legerent: Διὸς δ' ἐτελέετο βολή, fatum intelligebant. Eandem αἰσῶν vocabant, quam ait Homerus ὀμνικῆ, hominum nascenti nere id quod ipsi euenturum est. Imo Iliados ὁ de Aenea loquens, ὄσπερον δ' ὄντι τὰ πείσεται, ἀνά δὲ αἴσω.

X

761

Iam esse miseros, sed inter aerumnas cor ipsum exescentes, necesse est agere felicem. Abstrahunt à recto diuitiae, honores, potentiae, & cetera: quae opinione hominum cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus aestimare res, de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificū, quod mentes nostras in se trahat, praeter hoc quod mirari illa consueuimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur: sed quia concupiscuntur. Hanc praecedentem causam habent diuitiae. Mutant animos, superbiam & arrogantiam pariunt, inuidiam trahunt, eo usque mentem alienant, ut fama pecuniae nos etiam nocitura delectet. Bona omnia culpa carere decet: pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant: extollunt quidem animos & delectant, sed sine timore. Quae bona sunt, fiduciam faciunt: diuitiae audaciam. Quae bona sunt, magnitudinem animi dant, diuitiae insolentiam.

EXCERPTA. ALIA.

Icet cunctorum poetarum carmina gremium tuum semper illustrent, aliquando deliberrans, hoc tibi opusculum pro accidentibus casibus dirigere curavi, quod non praecedentes, sed posteri narrabunt. Vnde ergo primum incipimus? Si tibi videtur, à morte. Ab vltimo, inquis: immo à maximo. Ad hoc praecipue gens humana contremittit: nec immerito tibi videtur hoc facere. Ceteri timores habent aliquem post se locum: mors omnia abscindit. Alia nos torquent: mors omnia deuorat. Omnium quae horremus, ad hanc exitus spectat: aliorum quae per circuitum. Etiam qui alioqui se nihil timere iudicant, hoc timent. Quicquid aliud extimefcimus, habet aut remedium, aut solatium. Sic ergo te forma, ut si quis tibi palam mortem minetur, omnes terriculas eius deludas.

Morieris. Ista hominis natura est, non poena. Morieris. Hac condicione intraui, ut exirem. Morieris. Gentium ius est, quod acceperis, reddere, Morieris. Peregrinatio est vita. Multum cum deambuleris, domum redeundum est, Morieris. Putabam te aliquid noui dicere. Ad hoc veni, hoc ago, huc me singuli dies adducunt. Nascenti mihi natura protinus hunc posuit terminum. Quid habeo quod indigner? In haec verba iuravi. Morieris. Stultum est timere, quod vitare non possis. Istud non effugit, etiā qui distulit. Morieris. Nec primus, nec vltimus. Multi me antecesserunt, omnes sequentur. Morieris. Hic est humani officij finis. Quis sanus exauctorari moleste tulit? Quo transit orbis, ego tranfibo. Ad hanc condicionem cuncta gignuntur. Quod coepit, & definit. Morieris. Nihil graue est, quod semel est. Aes alienum meum noui. Hoc equidem cum eo creditore contraxi, cui decoquere nō possum. Morieris. Dij melius. Nemo hac re melius mortalibus minari potest.

Sed decollaberis. Quid interest, vtrum caesim moriar, an punctim? Sed saepe ferieris, & multi in te gladij concurrent. Quid refert, quā multa sint vulnera? Non potest amplius quā vnum esse mortiferum.

Peregre morieris. Vnde cunq. ad inferos vna via est. Peregre morieris. Ego quod debeo, soluere paratus sum. Videat foenerator, vbi me appellet. Peregre morieris. Nulla terra est aliena mortuo. Peregre morieris. Non est grauior foris quā domi somnus. Peregre morieris. Hoc est, in patriam sine viatico peruenire.

Sed iuuenis morieris. Optimum est, antequam optes, mori. Iuuenis morieris. Hoc vnum est, quod aequae ad iuuenem quā ad senem pertinet. Non citamur ex censu, nec exigitur numerus annorum. Et adolentes & im puberes eadem fati necessitas ducit, Optimum est mori, cum iuuat viuere. Iuuenis morieris. Quicunq. ad extremum fati sui venit, senex moritur. Nō enim refert quae sit hominis aetas, sed quae sit meta. Iuuenis morieris. Fortasse alicui malo subducit me fortuna: si nulli alij, vel senectuti. Iuuenis morieris. Non refert, quot annos habeam, sed quot acceperim. si plus viuere non possum, haec est senectus mea.

Insepultus iacebis. Quid aliud respondeam, quā illud Maronis:

----Facilis iactura sepulcri.

Si nihil sentio, non pertinet ad me iactura corporis insepulti. Si sentio, omnis sepultura tormentum est. Insepultus iacebis.

---Coelo tegitur, qui non habet vnam.

Quid interest, ignis me an fera consumat, an tellus omnium sepultura? Istud non sentienti superuacuum est, sentienti onus Insepultus iacebis. At tu cōbustus, at tu obrutus, at tu inclusus, at tu putridus, at tu euisceratus & constrictus, at traditus lapidi, qui te paulatim edat & exficcet. Nulla est sepultura, nō se pelimur, sed projicimur. Non sepelietis. Quid inter tutissima trepidas? Vltra poenarum omnium terminum iste locus est. Vitae multa debemus, morti nihil. Non defunctorum causa, sed viuorum inuenta est sepultura, ut corpora & visu, & odore foeda amouerentur. alios terra obruit, alios flamma consumpsit, alios lapis ossa redditurus inclusit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus.

Aegro-

Aegrotō. Venit tempus quo experimentum mei caperem. Non in mari tantum, aut in proelio vir fortis apparet. Exhibetur etiam in lectulo virtus. Aegrotō. Non potest istud toto saeculo fieri. Aut ego febrem relinquam, aut ipsa me. Semper vna esse non possumus. Cum morbo mihi res est: aut vincetur, aut vincet.

Male de te loquuntur homines. Sed mali. Moueret, si de me Marcus Cato, si Laelius Sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones ista loquerentur. Nunc malis displicere, laudari est. Non potest vllam auctoritatē habere sententia, vbi qui damnandus est, damnat. Male de te loquuntur. Moueret, si iudicio hoc faceret: nunc morbo facit. Non de me loquuntur, sed de se. Male de te loquuntur. Bene nesciunt loqui: faciūt, non quod mereor, sed quod solent. Quibusdam enim canibus sic innatum est, ut non pro feritate, sed pro consuetudine latrent.

Exulabis Erras: cum omnia fecerim, patriam meā transire non possum. Omnium vna est. Extra hanc nemo proficisci potest Exulabis. Non patria mihi interdicitur, sed locus. In quamcunq. terram venio in meam venio. Nulla terra exilium est, altera patria est. Non eris in patria. Patria est, vbi cunq. bene est. Illud autē per quod bene est, in homine, nō in loco est. In ipsius potestate est, quae sit illi fortuna. Si enim sapiens est, peregrinatur: si stultus, exulat. Exulabis. Hoc dicis, alterius loci ciuitate donaberis.

Dolor imminet. Si exiguus est, feramus: leuis est patientia. Si grauis est, feramus: non leuis est gloria. Dolor clamorem exprimat, dum secreta non exprimat. Non potest homo par dolori esse, nec rationi dolor. Dura res est dolor: immo tu mollis. Pauci dolorem ferre potuerunt. Simus ex paucis. Imbecilles natura sumus. Naturam infamare nolite. illa nos fores genuit. Fugiamus dolorem. Quid, quod ille sequitur fugientes?

Paupertas mihi grauis est. immo tu paupertati. Non in paupertate vitium est, sed in paupere. Illa expedita est, hilaris, tuta. Pauper sum. Nescis te opinione, non re laborare. Pauper es, quia videris. Pauper sum. Nihil deest aibus. Pecora in diem viuunt. feris ad alimenta solitudo sua sufficit.

Non sum potens. Gaude: impotens non eris. Iniuriam accipere potero. Gaude: facere non poteris. Magnam pecuniam habet. Homini illi iudicas? arca est. Quis aerario, quis plenis oculis inuidet? Et iste quem dominum pecuniae existimas, locus est. Multum habet. Vtrum avarus, an prodigus est? Si avarus, non habet: si prodigus, non habebit. Iste quem beatum credis, saepe dolet, saepe suspirat. Multi illum comitantur. Mel mulcae sequuntur, cadauera lupi, frumenta formicae. Praedam sequitur ista turba, non hominem.

Pecuniam perdidit. Fortasse te illa perdidisset. Pecuniam perdidit. Sed habuisti, Pecuniam perdidit. Sed habebis inde periculi minus. Pecuniam perdidit. O te felicem, si cum illa avaritiam perdidisti. Sed si manet illa apud te, es tamen vtcunq. felicior, quod tanto malo materia subducta est. Perdidit pecuniam. & illa quidem quā multos. Eris nunc in uia expeditior, domi tutior. Non habebis, sed non timebis heredem. Exoneravit te fortuna, si intelligis, & tutiore loco posuit. Damnum putas? remedium est. Desses, gemis, miserum te clamitas, quod opibus excussus es. Tuo vitio ista tibi iactura tam tristis est. Non tam moleste ferres, si tanquam perditurus habuisses. Perdidit pecuniam. nempe quam ut tu haberes, alius ante perdidit.

Oculos perdidit. Habet & nox suas voluptates. Oculos perdidit. Quam multis cupiditatibus via incisa est. quā multis rebus carebis, quas ne videres, vel eruendi erant. Non intelligis partem innocentiae esse caecitatem. Huic oculi adulterium monstrant, huic incestum, huic domum quam concupiscat: huic urbem, & mala omnia. Certe irritamenta sunt vitiorum ducesq. scelerum.

Amisi liberos. Stultus es, qui desleas mortem mortalium. Quid istud aut nouum, aut mirū est? Quā rara est sine isto casu domus. Quid si infelicem voces arborem, quod stante ipsa, cadunt poma? Et hic rursus fructus est. Nemo extra ictum vulneris positus est. Ducuntur ex plebeia domo immatura funera, ducuntur & ex regia. Non est idem ordo fati, qui & aetatis. Non quomodo quisq. venit, emittitur. Quid tamen est quod indigneris? Quid contra expectationem tuam euenit? Periere perituri, Sed ego illos superstitēs optabā. Verū hoc nemo tibi promiserat. Perierunt liberi mei. Habebant illi cuius essent magis quā tu: apud te precario morabantur. Educandos tibi fortuna mandauerat. recepit illos, non abstulit.

Naufragium feci. Cogita non quid perdidideris, sed quod euaseris Nudus exij. Sed existi. Omnia perdidit. Sed perire potuisti vna cum omnibus.

In latrones incidi. Sed alius in accusatores, alius in fures, alius in fraudatores. Plena est insidijs uia. Noli conqueri quod incideris: gaude quod euaseris. Inimicos graues habeo. Quomodo aduersus feras munimenta conquiris, quomodo aduersus serpentes: sic aduersus inimicos auxilia circumspice, quibus illos aut arceas, aut compefcas, aut quod optimum est, places. Inimicos habeo. Illud est peius, quod amicos non habes.

Amicum perdidit. Iam enim te habuisse certum est? Amicum perdidit. Alium quae aere: & ibi eum quaeras, vbi inuenire possis. Quaere inter liberales artes, inter honesta & recta officia, quaere in laboribus. Ad mensam ista res nō quaeritur. quaere aliquem frugi. Perdidit amicum. Fortem animum habet, si vni: erubescit, si vnicum, quid tu in tanta tempestate ad vnam anchoram stibas?

Vxorem bonam amisi. Vtrum inueneras bonā, an feceras? Si inueneras, habere adhuc te posse ex hoc intelligas licet, quod habuisti. Si feceras, bene spera. Res perijt: saluus est artifex. Amisi vxorem bonam.

Quid in illa probabas? Pudicitiam? Quam multae diu custoditam perdidere. Decus? Quam multae inter probatas matronalis ordinis, esse coeperunt postea inter exempla mutatarum. Delectabat te fides eius? Quam multas ex optimis coniugibus pessimas videmus, ex diligentissimis solutissimas. Omnium quidem imperitorum animus, maxime tamen muliebris, in lubrico est. Si bonam vxorem habuisti, non potes affirmare in illo eam permanfuram fuisse proposito. Nihil tam mobile quam feminarum voluntas, nihil tam vagum. Nouimus veterum matrimoniorum repudia, & foediores diuortio, male cohaerentium rixas. Quam multae quos in adolescentia amauerunt, in communi reliquere senectute: quoties a nile diuortium risimus: quam multarum notus amor odio notiore mutatus est. Sed haec & fuit bona, & fuisse, si vixisset. Mors effecit, vt affirmare id sine periculo possis. Bonam vxorem amisi. Inuenies, si nihil quaeris, nisi bonam. Tu modo ne imagines, proauoq. respexeris, nec patrimonium, cui iam ipsa nobilitas cessit. Ista diu cum forma non repugnabunt. Facilius reges animum, nulla vanitate tument. Non multum abest à contemptu viri, quae se nimis suspicit. Duc bene institutam, nec maternis inquina tam vitijs, Non cuius auriculis vtrinque, bina patrimonialia dependeant. Non quam margaritae suffocent, cui minus sit in dote quam in veste: quam in patente sella circulatam per urbem populus ab omni parte aequae vt maritus inspexerit: cuius sarcinis domus sit angusta. Hanc facile ad tuos mores rediges, quam nondum corruerunt publici. Vxorem bonam amisi. Non erubescis flere, & intolerabilem vocare iacturam? Hoc vnum deest, vtrum illam lugeas an non. Cum maritum te cogitaueris, cogita & virum. Amisi vxorem bonam. Soror bona non potest recuperari, nec mater. Vxor aduentitium bonum est: non est inter illa, quae semel vnicuique contingunt. Amisi vxorem bonam. Multos tibi numerare possum, quibus bona vxorem lugentibus successit melior.

Mors, exilium, luctus, dolor, non sunt supplicia, sed tributa viuendi. Neminem illaefum fata transmittunt. Felix est, non qui alijs videtur, sed qui sibi.

AD EXCERPTA.

Haec libenter omissem. Senecae enim non esse, vel caeco perspicuum est. Sed veritus sum, ne quis ea, cuiusmodi sunt, sublata quereretur. Et in eis tamen multa ex vetere libro emendauimus.

L. ANNAEI SENECAE
DE IRA. AD NOVATVM.
LIBER PRIMVS.

CAP. I.

REGISTI à me, Nouate, vt scriberem quemadmodum posset ira leniri: nec immerito mihi videris hunc praecipue affectum pertinuisse, maxime ex omnibus taetrum ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti, placidique inest: hic totus concitatus & in impetu doloris est: armorum, sanguinis, suppliciorum, minime humana feruens cupiditate: dum alteri noceat, sui negligens: in ipsa irruens tela, & vltionis secum multa tracturae avidus. Quidam itaq. e sapientibus viris iram dixerunt breuem insaniam: aequae enim impotens sui est, decoris oblita, necessitudinum immemor, in quod coepit pertinax & intentata, rationi consilijque praecclusa, vanis agitata causis, ad dispectum aequi verique, inhabilis, ruinis simillima, quae super id quod oppressere, franguntur. Vt autem scias non esse sanos, quos ira possedit, ipsum illorum habitum intueri. Nam vt furentium certa indicia sunt, audax & minax vultus, tristis frons, torua facies, citatus gradus, inquietae manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exaestuante ab imis praecordijs sanguine, labia quatiantur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipfos torquentium sonus, gemitus mugitusque, & parum explanatis uocibus sermo praeruptus, & complosae saepius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnaq. minas agens, foeda uisu & horrenda facies deprauantium se, atq. intumescientium. Nescias, utrum magis detestabile uitium sit, an deforme. Cetera licet abscondere, & in abdito alere. Ira se profert, & in faciem exit: quantoq. maior est, hoc effruescit manifestius. Non uides, ut omnium animalium, simul ad nocendum insurrexerunt, procurrant notae, ac tota corpora solitum quietumq. egrediantur habitum, & feritatem

tatem suam exasperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu, taurorum cornua iactantur in uacuum, & harena pulsu pedum spargitur, leones fremunt, insistant iratis colla serpentibus, rabidarum canum tristis aspectus est. Nullum est animal tam horrendum, tanque perniciosum natura, ut non appareat in illo, ubi ira inuasit, noua feritatis accessio. Nec ignoro, ceteros quoque affectus uix occultari, libidinem, metumque, & audaciam, dare sui signa, & posse praenosci. Neque enim ulla uehementior intra cogitatio est, quae nihil moueat in uultu. Quid ergo interest? Quod alij affectus apparent, hic eminent.

CAP. II.

Iam uero si effectus eius damnaque intueri uelis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis caedes ac uenena, & reorum mutuas fordes, & urbium clades, & totarum exitia gentium, & principum sub ciuili hasta capita uenalia, & subiectas tectis faces, nec intra moenia coercitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flamma relucientia. Aspice nobilissimarum ciuitatum fundamenta uix notabilia: has ira deiecit. Aspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhaustit. Aspice tot memoriae proditos duces, mali exempla fati. Alium ira in cubili suo confodit: alium: inter sacra mensae ira percussit: alium inter leges celebrisque spectaculum fori lancinauit: alium filij parricidio dare sanguinem iussit: alium feruili manu, regalem aperire iugulum: alium in cruce membra diuidere. Et adhuc singulorum supplicia narro. Quin si tibi libuerit, relictis in quos ira uirritim exarsit, aspiciere caesas gladio contiones, & plebem immisso milite contrucidatam, & in perniciem promiscuam totos populos capitis damna passos, tanquam aut curam nostram deferentibus, aut auctoritatem contemnentibus. Quid gladiatoribus, quare populus irascitur, & tam inique, ut iniuriam putet, quod non libenter pereunt? contemni se iudicat, & uultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium uertitur. Quicquid est, certe non est ira, sed quasi ira: sicut puerorum, qui si ceciderunt, terram uerberari uolunt, & saepe ne sciunt quidem, cui irascantur, sed tantum irascantur sine causa & sine iniuria, non tamen sine aliqua iniuriae specie, nec sine aliqua poenae cupiditate. Deluduntur itaq. imitatione plagarum, & simulata tis deprecantium lacrimis placantur, & falsa ultione falsus dolor tollitur.

CAP. III.

Irascimur, inquit, saepe non illis qui laeserunt, sed his qui laesuri sunt: ut scias iram non tantum ex iniuria nasci. Verum est irasci nos laesuris. Sed ipsa cogitatione nos laedunt, & iniuriam qui facturus est, iam facit. Vt scias, inquit, non esse iram poenae cupiditatem, infirmissimi saepe potentissimis irascuntur: nec poenam concupiscunt, quam non sperant. Primum diximus, iram cupiditatem esse poenae exigendae, non facultatem. Concupiscunt autem homines, & quae non possunt. Deinde nemo tam humilis est, qui poenam vel summi hominis sperare non possit. Ad nocendum potentes sumus. Aristotelis finitio non multum à nostra abest: ait enim, Iram esse cupiditatem doloris reponendi. Quid inter nostram & hanc finitionem interfit, exequi longum est. contra vtramque dicitur, feras irasci, nec iniuria irritatas, nec poenae doloris ue alieni causa. Nam etiam si hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicendum est, feras ira carere, & omnia praeter hominem. Nam cum sit inimica rationi, nusquam tamen nascitur, nisi ubi rationi locus est. Impetus habent ferae, rabiem, feritatem, incursum. Iram quidem non magis quam luxuriam. Et in quaedam voluptates intemperantiores homine sunt. Non est quod credas illi qui dicit.

Non aper irasci meminit, non fidei cursu
Cerna, nec armenis incurrere fortibus vrsi.

Irasci dicit, incitari, impingi. Irasci quidem non magis sciunt, quam ignoscere. Muta animalia humanis affectibus carent: habent autem similes illi quosdam impulsus. Alioqui si amor in illis esset, & odium esset: si amicitia, & simulas: si dissensio, & concordia: quorum aliqua in illis quoque, extant vestigia: ceterum humanorum pectorum propria bona malaque, sunt. Nulli nisi homini concessa prudentia est, prudentia, diligentia, cogitatio: nec tantum virtutibus humanis animalia, sed etiam vitijs prohibita sunt. Tota illorum vt extra, ita intra, forma humanae dissimilis est. Regium illud & principale parum subtile, parum exactum: vt vox est quidem, sed non explanabilis, perturbata, & inefficax: vt lingua, sed denincta nec in motus varios soluta.

CAP. IIII.

Capit ergo visus speciesque rerum, quibus ad impetus euocetur, sed turbidas, & confusas. Ex eo procursum illarum tumultusque, uehementes sunt: metus autem sollicitudinesque, & tristitia, & ira non sunt, sed his quaedam similia. Ideo cito cadunt, mutantur in contrarium, & cum acerrime saeuierunt, expauescuntque, pascentur: & ex fremitu decursusque, uafano, statim quies soporq. sequitur. Quid esset ira, satis explicatum est: quo distet ab iracundia, apparet: quo ebrius ab ebrioso, & timens à timido. Iratus potest non esse iracundus: iracundus potest aliquando iratus non esse. Cetera quae pluribus apud Graecos nominibus in species iram distinguunt, quia apud nos uocabula sua non habent, praeteribo: etiam si amarum nos, acerbumque dicimus, nec minus stomachosum, rabiosum, clamorosum, difficilem, asperum: quae omnia irarum differentiae sunt. Inter hos morosum ponas licet, delicatum iracundiae genus. Quaedam enim sunt irae, quae intra clamorem confidant: quaedam non minus pertinaces, quam frequentes: quaedam saeue manu, uerbis parciores: quaedam in uerborum maledictorumque, amaritudinem effusae: quaedam ultra querelas & auerfationes non exeunt: quaedam altae grauesque, sunt, & in rorsus uersae. Milie aliae species

species sunt mali multiplicis. Quid esset ira, quaestum est: an in vllū aliud animal, quàm in hominem caderet, quo ab iracundia distaret, & quae eius species sint.

C A P . V .

Nunc quaeramus, an ira secundum naturam sit, & an utilis, atq. ex aliqua parte retinenda. An secundum naturam sit, manifestum erit, si hominem inspexerimus, quo quid est mitius, dum in recto animi habitus est: quid autem ira crudelius est? Homine quid aliorum amantius? quid ira infestius? Homo in adiutorium mutuum generatus est: ira in exitium. Hic cōgregari vult, illa discedere; hic prodesse, illa nocere: hic etiam ignotis succurrere: illa etiā carissimos petere. Hic aliorum commodis vel impendere se paratus est: ira in periculum, dum modo secum deducat alium, parata descendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quàm qui optimo eius operi & commendatissimo, hoc ferum ac perniciosum vitium assignat? Ira, vt diximus, auida poenae est: cuius cupidinem inesse pacatissimo hominis peccatori, minime secundum eius naturam est. Beneficijs enim humana vita constat & concordia: nec terrore, sed mutuo amore in foedus auxiliumq. commune constringitur. Quid ergo? non aliquando castigatio necessaria est? Quid nisi haec sincera cum ratione. Non enim nocet, sed medetur specie nocendi. Quomodo quaedam hastilia detorta, vt corrigamus, adurimus, & adactis cun eis, non vt frangamus, sed vt explicemus, elidimus: sic ingenia vitio praua, dolore corporis animiq. corrigimus. Nempe medicus primo in lenibus vitijs tentat non multum ex quotidiana consuetudine inflectere, & cibis, portionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantum mutata vitae dispositione firmare. proximum est, vt modus proficiat: si modus & ordo non proficit, subducit aliqua, & circumcidit: si ne adhuc quidem respondet, interdicit cibis, & abstinentia corpus exonerat. Si frustra molliora cesserunt, ferit venam, membrisque, si adhaerentia nocent, & morbum diffundunt, manus affert: nec vlla dura videtur curatio, cuius salutaris effectus est. ita legum praesidem, ciuitatisq. rectorem decet, quamdiu potest, verbis & his mollioribus, ingenia curare, vt facienda suadeat, cupiditatemq. honesti & aequi conciliet animis, faciatq. vitiorum odium, pretium virtutū: transeat deinde ad tristitiam orationem, qua mo neat adhuc & exprobrat, nouissime ad poenas, & has adhuc leues & reuocabiles decurrat. Vltima supplicia sceleribus ultimis ponat, vt nemo pereat nisi quem perire etiam pereuntis interfit.

C A P . VI .

Hoc vno medentibus erit dissimilis, quod illi quibus vitam non potuerunt largiri, facilem exitum praestant: hic damnatum cum dedecore & traductione vita exigit: non, quia delectetur vllius poena (procul est enim à sapiente tam inhumana feritas) sed vt documentum omnium sint: & qui viui noluerunt prodesse, morte certe eorum respublica vtatur. Non est ergo natura hominis poenae appetens: ideo nec ira quidem secundum naturam hominis, quia poenae appetens est. Et Platonis argumētum adferam: quid enim prohibet alienis vti, ex parte qua nostra sunt? Vir bonus, inquit, non laedit. poena laedit. bono ergo poena non conuenit: ob hoc nec ira: quia poena irae conuenit. Si vir bonus non gaudet, non gaudebit nec eo quidem affectu, cui poena voluptati est: ergo nō est naturalis ira. Nunquid, quamuis non sit naturalis ira, assumenda est, quia vllis saepe fuit? Extollit animos, & incitat: nec quicquam sine illa magnificum in bello fortitudo gerit, nisi hinc flamma subdita est, & hic stimulus peragitaui, mihiq. in pericula audaces.

C A P . VII .

Optimum itaq. quidam putant, temperare iram, non tollere: eoq. detracto quod exundat, ad salutarem modum cogere: id vero retinere, sine quo langueret actio, & vis, ac vigor animi resoluatur. Primum facilius est, excludere perniciosam, quàm regere: & non admittere, quàm admissa moderari. Nam cum se in possessione posuerunt, potentiora rectore sunt, nec recidi se minuiue patiuntur. Deinde ratio ipsa, cui fraeni traduntur, tamdiu potens est, quamdiu diducta est ab effectibus. Si misit se illis, & inquinavit, non potest continere, quos submouere potuisset. Commota enim semel & concussa mens, ei seruit, a quo expellitur. Quarundam rerum initia in nostra potestate sunt: ulteriora nos sua vi rapiunt, nec regressum relinquunt. Vt in praiceps datis corporibus nullum sui arbitrium est, nec resistere morarique desecta potuerunt, sed consilium omne & paenitentiam irreuocabilis praecipitatio abscidit, & non licet eo non peruenire, quo non ire licuisset: ita animus si in iram, amorem, aliosq. se proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum: rapiat illum oportet, & ad imum agat suum pondus, & iam uitiorum natura procliuus.

C A P . VIII .

Optimum est primum irritamentum irae protinus spernere, ipsiq. repugnare seminibus, & dare operam ne incidamus in iram. nam si coeperit ferre transuersos, difficilis ad salutem recursus est. Quoniam nihil rationis est, ubi semel affectus inductus est, iusq. illi aliquid uolūtate nostra datum est. Faciet de cetero quantum uolet, non quantum permiseris. In primis, inquam, sinibus hostis arcēdus est. Nam cum intravit, & portis se intulit, modum a captiuis non accipit. Neq. enim sepositus est animus, & extrinsecus speculatur affectus, vt illos non patiatur vltra quàm oportet procedere, sed in affectum ipse mutatur. Ideoq. non potest vtilem illam vim & salutarem, proditam iam in firmatamque reuocare. Non enim, vt dixi, separatas ista sedes suas diductaq. habent, affectus qui in peius, & ratio quae in melius animi mutatio est. Quomodo ergo ratio occupata & oppressa vitijs resurget, quae irae cessit?

Aut

Aut quemadmodum à confusione se liberabit, in qua peiorum mixtura praeualuit: Sed quidam, inquit, in ira se continent. Vtrum ergo ita, nihil vt faciant eorum quae ira dicitur, an vt aliquid? Si nihil faciunt, apparet non esse ad actiones rerum necessariam iram: quam vos, quasi fortius aliquid ratione haberet, aduocabatis. Denique interrogo, valentior est quam ratio, an infirmior? Si valentior: quomodo illi modum ratio poterit imponere, cum parere nisi imbecilliora non soleant? Si infirmior est: sine hac per se ad rerum effectus sufficit ratio, nec desiderat imbecillioris auxilium.

C A P . IX .

At irati quidam constant sibi, & se continent. Quomodo? cum iam ira euanescit, & sua sponte dedit, non cum in ipso feruore est: tunc enim potentior est. Quid ergo? non aliquando in ira quoque & dimittunt in columes intactosque quos oderunt, & à nocendo abstinent? faciunt. Quomodo? cum affectus repercussit affectum, aut metus, aut cupiditas aliquid imperauit. non rationis tunc beneficio quoniam, sed affectuum infida & mala pace. Deinde nihil habet in se vtile, nec acuit animum ad res bellicias. Nunquam enim virtus vitio adiuuanda est, se contenta. Quoties impetu opus est, non irascitur, sed exurgit, & in quantum putauit opus esse, concitatur remittiturque: non aliter quàm quae tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt, in quantum torqueantur. Ira, inquit Aristoteles, necessaria est: nec quicquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum, & spiritum accendat. Vtendum autē illa est, non vt luce, sed vt m. h. e. quod est falsum. Nam si exaudit rationem, & sequitur, quā dicitur, iā non est ira: cuius proprium est contumacia. Si vero repugnat, & non vbi iussa est quiescit, sed libidine, ferociaq. prouehitur: tam inutilis animi minister est, quàm miles, qui signum receptui datum negligit. Itaq. si modum adhiberi sibi patitur, alio nomine appellanda est. Desinit ira esse, quam effraenatam indomitamq. intelligo. Si non patitur, perniciofa est, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non est, aut inutilis est. Nam si quis poenam exigit, non ipsius poenae auidus, sed quia oportet, non est annumerandus iratis. Hic erit vtilis miles, qui scit parere consilio. Affectus quidem tam mali ministri, quàm duces sunt. Ideo nunquam assumet ratio in adiutorium improvidos & uiolentos impetus, apud quos nihil ipsa auctoritatis habeat: quos nunquā comprimere possit, nisi pares illis simileq. opposuerit: vt irae metū, inertiae iram, timori cupiditatem.

C A P . X .

Absit hoc à virtute malum, vt unquam ratio ad vitia cōfugiat. Non potest hic animus fidele otium capere: quatiatur necesse est, fluctuetque, qui malis suis tutus est: qui fortis esse, nisi irascitur, nō potest: industrius, nisi cupit: qui etus, nisi timet: in tyrannide illi viuendum est, in alicuius affectus venienti seruitutem. Non pudet virtutes in clientelam vitiorum demittere? Deinde desinit quicquam ratio posse, si nihil potest sine affectu, & incipit par illi simileq. esse. Quid enim interest, si aequo affectus inconsulta res est sine ratione, quàm ratio sine affectu inefficax? Par vtrunque est, vbi esse alterum sine altero non potest. Quis autem sustineat affectum exaequari rationi? Ira, inquit, vtilis affectus est, si modicus est. Immo si natura vtilis est. Sed si patiens imperij rationisq. est, hoc dumtaxat moderatione cōsequetur, vt quo minor fuerit, minus noceat.

C A P . XI .

Ergo modicus affectus nihil aliud quàm malum modicum est. Sed aduersus hostes, inquit, necessaria est ira. Nusquā minus: vbi non effusus esse oportet impetus, sed temperatos & oboediētes. Quid enim est aliud quod Barbaros tanto robustiores corporibus, tanto patientiores laborum comminuat, nisi ira infestissima sibi? Gladiatores quoq. ars tuetur, ira denudat. Deinde quid opus est ira, cum idē perficiat ratio? An tu putas venatorem irasci feris? an qui venientes excipit, & fugientes persequitur? Omnia illa sine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Theutonorumq. tot millia superflua alpius ita sustulit, vt tantae cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit, nisi quod erat illis ita pro virtute: quae vt aliquando percussit, strauitque obuia, ita saepius sibi exitio est. Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrus? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutruunturque: quorum vnica illis cura est, in alia negligentibus. Quid induratus ad omnem patientiam? vt quibus magna ex parte non regumenta corporum prouisa sunt, non suffugia aduersus perpetuum caeli rigorem. Hos tamen Hispani Gallicae, & Asiae Syriaeque molles bello viri, antequam legio visa tur, caedunt, ob nullam rem aliam oportunos, quàm ob iracundiam. Agedum illis corporibus illis animis delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da disciplinam. vt nihil amplius dicam, necesse erit nobis certe mores Romanos repetere. Quo alio Fabius affectus imperij vires recreauit, quàm quod cunctari & trahere & morari scinit, quae omnia irati nesciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo stabat, si Fabius tantū ausus esset, quantum ira suadebat. Habuit in consilio fortunam publicam, & aestimatis viribus, ex quibus iam perire nihil sine vniuerso poterat, dolorem vltionemque seposuit in vnam vilitatem: & occasione intentus, irā ante vicit, quàm Hannibalem. Quid Scipio? nonne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibusq. quibus irascendum erat, bellum in Africam transtulit, tam lentus, vt opinionem luxuriae segantiaeque malignis daret? Quid alter Scipio? non circa Numantiam multum diuque sedit, & hunc suum publicumque dolorem aequo animo tulit, diutius Numantiam quàm Carthaginem vincit? Quam dum circumualat, & includit hostem, eo compulsi, vt ferro ipsi suo caderent.

C A P .

C A P. XII.

Non est itaque utilis, nec in proelijs quidem aut in bellis ira. In temeritatem enim prona est: & pericula dum inferre vult, non cauet. Illa certissima est virtus, quae se diu multumque circumspexit & rexit, & ex lento ac destinato prouexit. Quid ergo? vir bonus non irascetur, inquit, si caedi patrem suū viderit, si rapi matrem? Non irascetur: sed vindicabit, sed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus stimulus etiam sine ira pietas sit? Aut dic eodem modo. Quid ergo cum viderit secari patrem suū, filiumue, vir bonus non flebit, nec linquetur animo: quae accidere feminis videmus, quoties illas leuis periculi suspicio percudit? Officia sua vir bonus exequitur inconfusus, intrepidus: & sic bono viro digna faciet, ut nihil faciat viro indignum. Pater caedetur? defendam: caesus est? exequar: quia oportet, nō quia dolet. Cum hoc dicit Theophraste, quaeris inuidiam praeceptis fortioribus, & relicto iudice, ad coronā venis: quia vnusquisque in eiusmodi suorum casu irascitur. Putas iudicatos homines id fieri debere, quod faciunt. Fere enim iustum quisque affectum iudicat, quem agnoscit. Irascitur boni viri pro suorum iniurijs: sed idem faciunt, si calida non bene praebeatur, si vitrum fractum est, si calceus luto sparsus est. Non pietas illam iram, sed infirmitas mouet: sicut pueri, qui tam parentibus amissis flebunt, quam nubijs. Irasci pro suis, non est pij animi, sed infirmi. Illud pulchrum dignumque, parentibus, liberis, amicis, ciuibus prodire defensorem, ipso officio ducente, volentem, iudicantem, prouidentem, non impulsam & rabidum. Nullus enim affectus vindicandi cupidior est, quam ira: & ob id ipsum ad vindicandum inhabilis, praeprapida & amens: ut omnis fere cupiditas ipsa sibi in id, in quod properat, opponitur. Itaque nec in pace, nec in bello vnquam bona fuit. Pacem enim similem belli efficit: in armis vero obliuiscitur Martem esse communem, venitque in alienam potestatem, dum in sua non est. Deinde non ideo vitia in vsum recipienda sunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. Nam & febres quaedam genera valentudinibus leuant: nec ideo non ex toto illis caruisse melius est. Abominandum remedij genus est, sanitatem debere morbo. simili modo ira, etiam si aliquando ut venenum, & praecipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non ideo salutaris omnino iudicanda est. saepe enim salutis fuere pestifera. Deinde quae habenda sunt in bonis, quo maiora, eo meliora & optabiliora sunt. Si iustitia bonum est, nemo diceret meliorem futuram, si quid detractum ex ea fuerit. si fortitudo bonum est, nemo illam desiderabit ex aliqua parte deminui.

C A P. XIII.

Ergo & ira quo maior, hoc melior. Quis enim vilius boni accessionem recusauerit? Atqui augeri illam inutile est: ergo & esse. Non est bonum, quod incremento malū fit. Vtilis, inquit, ira est, quia pugnaciores facit. Isto modo & ebrietas. Facit enim proteruos & audaces: multique meliores ad ferum fuere male sobrij. Isto modo dic & phrenesim & insaniam viribus necessariam: quia saepe validiorem suorum reddit. Quid? non aliquoties metus ex pauido fecit audacem? & mortis timor etiam inertissimi mos excitauit in proelium? Sed ita, ebrietas, timor, aliaque eiusmodi, foeda & caduca irritamenta sunt: nec virtutem instruant, quae nihil vitij eger, sed segnem aliquando animum & ignauiam paululum alleuant. Nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non fuisset. Ira non in adiutorium virtutis venit, sed in vicem. Quid quodd, si bonum esset ira, perfectissimum quemque sequeretur? Atqui iracundissimi infantes, senelque & aegri sunt, & inualidum omne natura querulum est.

C A P. XIII.

Non potest, inquit Theophrastus, fieri, ut ne bonus vir irascatur malis. Isto modo quo melior quisque, hoc iracundior erit. Vide ne contra placidior, solutusque affectibus, & cui nemo odio sit. Peccantes vero quid habet cur oderit, cum error illos in huiusmodi delicta compellat? Non est autem prudentis, errantes odisse: alioquin ipse sibi odio erit. Cogitet quā multa contra bonum morem faciat, quā multa ex his quae eger, veniam desiderent. Iam irascetur etiam sibi. Neque enim aequus iudex aliam de sua, aliam de aliena causa sententiam fert. Nemo, inquam, inuenitur, qui se possit absolueri: & innocentem quisque se dicit, respiciens testem, non conscientiam. Quanto humanius, mitem & pacatū animum praestare peccantibus: & illos non persequi, sed reuocare. Errantem per agros ignorantia viae, melius est ad rectum iter adiuuare, quam expellere. Corrigendus est itaque qui peccat, & admonitione, & vi, & molliter, & asper: meliorque tam sibi quam alijs faciendus, non sine castigatione, sed sine ira. Quis enim cui medetur, irascitur?

C A P. XV.

At corrigi nequeunt, nihilque in illis spei bonae capax est. Tollantur e coetu mortalium, facturi peiora quae contingunt: & quo vno modo possunt, desinant mali esse: sed hoc sine odio. Quid enim est cur oderim eum, cui tum maxime profum, cum illum sibi eripio? Nunquis membra sua odit, tunc cum abscindit? Non est illa ira, sed misera curatio. Rabidos effugimus canes, trucem atque immanisuetum bouem caedimus, & morbidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, portentosos foetus extinguimus, liberos quoque si debiles monstrisque editi sunt, mergimus. Non ira, sed ratio est, a sanis inutilia secernere. Nil minus quam irasci punientem decet: cum eo magis ad emendationem poena proficiat, si iudicio lata est. Inde est, quod Socrates seruo ait: Caederē te, nisi irasceret. Admonitionem serui in tempus sanius distulit, illo tempore se admonuit. Cuius erit temperatus affectus, cum Socrates non frustra se irae committere? Ergo ad coercionem errantium, sceleratorumque irato

irato castigatore non opus est. Nam cum ira delictum animi sit, nō oportet peccata corrigere peccantē.

C A P. XVI.

Quid ergo? non irascatur latroni? non irascatur venefico? Non. Neque enim mihi irascor, cum sanguinem mitto. Omne poenae genus, remedij loco admooue. Tu adhuc in prima parte versaris errorum: nec grauius laboris, sed frequenter. Obiurgatio te primum secreta, deinde publica emendare tentabit. Tu longius iam processisti, quam ut possis verbis sanari. Ignominia non contineberis. tibi fortius aliquid & quod sentias, inurendum est. in exilium & loca ignota mitteris. In te duriora remedia, iam solida nequitia desiderat. & vincula publica, & carcer adhibebitur. Tibi insanabilis animus est, & sceleribus scelerum contemns: & iam non cauis, quae nunquam malo defuturæ sunt, impelleris, sed satis tibi est magna ad peccandum causa, peccare. Perbibisti nequiū, & ira visceribus immiscuisti, ut nisi cum ipsis exire nō possit. Olim miser mori quaeris, bene de te merebimur. Auferemus tibi istam qua vexaris, insaniam, & per tua alienaque voluntato supplicia, id, quod vnus bonum tibi superest, representabimus, mortem. Quare irascatur, cui cum maxime profum? Interim optimum misericordiae genus est, occidere. Si intrassem valetudinarium exercitatus & sciens, non idem imperassem omnibus, per diuersa aegrotantibus. Varia in tot animis vitia video, & ciuitati curandae adhibitus sum. pro cuiusque morbo medicina quaeratur. Hunc sanet verecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egestas, hunc ferrum. Itaque etsi peruerfa induenda magistratui vestis, & conuocanda classico contio est: procedam in tribunal, non firens, nec infestus, sed vultu legis: & illa sollempnia verba, seuera magis grauique, quam rabida voce concipiam, & agi iubebo non iratus, sed seuerus. Et cum ceruicem noxio praecidi imperabo, & cum patricidam in suam calleo, & cum mittam in supplicium militare, & cum Tarpeio proditorem, hostemue publicum imponam, sine ira, eo vultu animoque ero, quo serpentes & animalia venenata percuto. Iracundia opus est ad puniendum. Quid enim videtur lex irasci his quos non nouit, quos non vidit, quos futuros non sperat? Illius itaque sumendus est animus, quae non irascitur, sed constituit. Nam si bono viro ob mala facinora irasci conuenit, & ob secundas res malorum hominum inuidere conueniet. Quid enim est indignius quam florere quosdam, & eos indulgentia fortunae abuti, quibus nulla potest satis mala inueniri fortuna? Sed tam comoda illorum sine inuidia videbit, quam scelerum sine ira. Bonus iudex improbanda, non odit. Quid ergo, non cum eiusmodi aliquid sapiens habebit in manibus, tangetur animus eius, eritque solito commotior? Fateor. Sentiet leuem quandam, tenuemque motum. Nam ut dixit Zeno, in sapientis quoque animo, etiam cum vulnus sanatum est, cicatrix manet. Sentiet itaque suspiciones quaedam, & umbras affectuum: ipsis quidem carebit. Aristoteles ait, affectus quosdam, si quis illis bene utatur, pro armis esse. Quod verum foret, si uelut bellica instrumenta sumi, deponique possent, induentis arbitrio. Haec arma quae Aristoteles virtuti dat, ipsa per se pugnant, non expectant manum. Habent, & non habentur. Nil alijs instrumentis opus est. Satis nos instruxit ratione natura. Haec dedit telum, firmum, perpetuum, obsequens, nec aeps, nec quod in dominum remitti posset. Non ad prouidendum tantum, sed ad res gerendas satis est per se ipsa ratio. Etenim quid est stultius, quam hanc ab iracundia petere praesidium, rem stabilem ab incerta, fidem ab infida, sanam ab aegra? Quid, quod ad actiones quoque, in quibus solis opera iracundiae videtur necessaria, multo per se ratio fortior est? Nam cum iudicauit aliquid faciendum, in eo perseuerat. Nihil enim melius inuentura est seipsa, quo mutetur. Ideo stat semel constitutus. Iram saepe misericordia retro egit. Habet enim non solidum robur, sed tantum tumorem: uolentisque principijs vitur: non aliter quam qui a terra uenti surgunt, & fluminibus paludibusque excepti, sine pertinacia vehementes sunt. Incipit magno impetu, deinde desinit ante tempus fatigata: & quae nihil aliud quam crudelitatem, ac noua genera poenarum versauerat, cum animaduertendum est, iam fracta, lenisque est. Affectus cito cadit: aequalis est ratio. Ceterum etiam ubi perseuerauerit ira, nonnunquam si plures sunt, qui perire meruerunt, post duorum triumue sanguinem, occidere desinit. Primi eius ictus acres sunt, sicut serpentium venena à cubili repentium nocent: innoxij dentes sunt, cum illos frequens morsus exhaust. Ergo non paria patiuntur, qui paria commiserant: & saepe qui minus commisit, plus patitur: quia recentiori irae obiectus est; & in tantum inaequalis est, modo ultra quam oportet, excurrit, modo ceterius debito refistit. Sibi enim indulget, ex libidine iudicat, & audire non vult, & patrocinio non relinquit locum, & ea tenet quae inuast, & eripi sibi iudicium suum, etiam si prauum est, non finit. Ratio vtrique parū locum dat, & tempus. Deinde aduocationem etiam sibi petit, ut excutiendae spatium ueritati habeat: ira festinat. Ratio id iudicari uult, quod aequū est: ira id aequum uideri uult, quod iudicauit. Ratio nihil praeter ipsum, de quo agitur, spectat: ira uanis & extra causam obuerfantibus commouetur. Vultus illam securior, vox clarior, sermo liberior, cultus delicatior, aduocatio ambitiosior, fauor popularis exasperat. Saepe infesta patrono reum damnat: etiam si ingeritur oculis veritas, amat & tuetur errorem: coargui non vult; & in male coeptis, honefior illi pertinacia videtur, quam paenitentia. Cn. Piso fuit memoria nostra, vir a multis vitij integer, sed prauus, & cui placebat pro constantia rigor. Is cum iratus duci iussisset eum, qui ex comiteatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum, non dedit. damnatus extra vallum ductus est, & iam ceruicem porrigebat, cum subito apparuit ille qui occisus videbatur. Tunc centurio supplicio praepositus, condere gladium speculatorem iubet: dānatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam. Nam militem fortuna reddiderat. Ingenti concurfu

concurfu deducuntur, complexi alter alterum cum magno gaudio castrorum commilitones. Conscendit tribunal furens Pifo, ac iubet duci vtrunque, & eum militem qui non occiderat, & eum qui non perierat: Quid hoc indignius? Quia vnus innocens a parauerat, duo peribant. Pifo adiecit & tertium. Nam ipsum centurionem, qui dama tum reduxerat, duci iussit. Constituti sunt in eodem illo loco perituri tres; ob vnus innocentiam. O quam solers est iracundia ad fingendas causas furoris. Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: te, quia causa damnationis commilitoni fuisti: te, quia iussus occidere, imperatori non paruisti. Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquit, iracundia hoc mali, non vult regi. Irascitur veritati ipsi, si contra voluntatem suam apparuerit: clamore & tumultu, & totius corporis iactatione, quos desinat insequitur, adiectis conuicijs, maledictisque. Hoc non facit ratio; sed si ita opus est, silens quietaque, totas domos funditus tollit, & familias Reipublicae pestilentes cum coniugibus ac liberis perdit, tecta ipsa diruit, & solo exaequat, & inimica libertati nomina exstirpat. Haec non frendens, nec caput quassans, nec quicquam indecorum iudici faciens, cuius tum maxime placidus esse debet & in statu vultus, cum magna pronuntiat. Quid opus est, inquit Hieronymus, cum velis caedere aliquem, prius tua labia mordere? Quid si ille vidisset desilientem de tribunali proconsulem, & falces licitori auferentem, & sua vestimenta scindentem, quia tardius scindebantur aliena? Quid opus est mentem euertere? Quid pocula asiligeri? Quid se in columnas impingere? Quid capillos euellere? femur, pectusque percutere? Quanta iram putas, quae quia non tam cito in alium quam vult, erumpit, in se reuertitur? Teneatur itaq. a proximis, & rogatur, ut ipse sibi placetur: quorum nihil facit quisquis vacuus ira, meritam cuique poenam iniungit. Dimittit saepe eum, cuius peccatum deprehendit, si paenitentia facti spem bonam pollicetur, si intelligit non ex alto venire nequitiam, sed summo, quod aiunt, animo inhaerere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec danti-bus. Nonnunquam magna scelera leuius, quam inuiciora compescet: si illa lapsu, non crudelitate commissa sunt: his inest latens, & operata & inueterata calliditas. Idem delictum in duobus non eodem modo afficiet, si alter per negligentiam admittit, alter curauit ut nocens esset. Hoc semper in omni animaduersione seruabit, ut sciat alteram adhiberi, ut emendet malos: alteram, ut tollat. In vtroque non praeterita, sed futura intuebitur. Nam, ut Plato ait, Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur. Reuocari enim praeterita non possunt: futura prohibentur: & quos voluit nequitiae male cedentis exempla fieri, palam recidet, non tantum ut pereant ipsi, sed ut alios pereundo deterreant. Haec cuique expendenda, aestimandaque sunt. Vides quam debeat omni perturbatione liber accedere ad rem summa diligentia tractandam, potestatem vitae necisque. Male irato ferrum committitur. Ne illud quidem iudicandum est, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non est enim illa magnitudo, tumor est: nec corporibus copia vitio si humoris intensus, morbus in crementum est, sed pestilens abundantia. Omnes quos vaccoris ira animus supra cogitationes extollit humanas, altum quidem & sublime spirare se credunt: ceterum nihil solidi subest, sed in ruinam prona sunt, quae sine fundamentis creuere. Non habet ira cui insistat. non ex firmo mansuroque oritur, sed ventosa & inanis est: tantumque abest ad magnitudinem animi, quantum ad fortitudinem audacia, si fiducia in se sentia, ab austeritate tristitia, a feneritate crudelitas. Multum, inquam, interest inter sublimem asimum & superbium. Iracundia nihil amplum, decorumque molitur. Contra mihi videtur veterno si & infelici animi, imbecillitatis sibi conscij, saepe indolere. Vt exulcerata & aegra corpora, adictus leuissimos genuunt, ita ira muliebre maxime & puerile vitium est. At incidit & in viros. Nam vitis quoque puerilia ac muliebra ingenia sunt. Quid ergo? Non aliquae voces ab iratis emittuntur, quae magno emillae videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem: qualis illa dira & abominanda: Oderint, dum metuant. Sylia no scias saeculo scriptam. Nescio vtrum sibi peius operauerit, ut odio esset, an ut timori. Oderint, Occurrit illi futurum, ut execrentur, insidiantur, opprimant. Quid adijcit? Dij illi malefiant, adeo reperit dignum odio remedium, Oderint. Quid dum parent? non, dum probent? non, Quid ergo dum timeant, sic nec amari quidem vellem. Magno hoc dictum spiritu putas? Falleris. Nec enim magnitudo ista est, sed immanitas. Non est quod credas irascitum verbis: quorum strepitus magni, minaces sunt; intus mens pauidissima. Non est quod existimes uerum esse, quod apud disertissimum virum Liuium dicitur: Vir ingenij magni magis quam boni. Non potest illud separari, aut & bonum erit, aut nec magnum: quia magnitudinem animi inconcussam intelligo, & in trorsus solidam, ab imo parem firmamque, qualis inesse malis ingenijs non solet. Terribilia enim esse, & tumultuosa, & exitiosa possunt magnitudinem quidem, cuius firmamentum roburque bonitas est, non habebunt, ceterum sermone, conatu, & omni extra paratu facient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid quod tu magni putes: sicut C. Caesar, qui iratus caelo quod obstreperet pantomimis, quos imitabatur studiosius quam spectabat, quodq. comellatio sua fulminibus terreretur, prorsus parum certis: ad pugnam vocauit Iouem, & quidem sine missione, Homericum illum exclamans versum.

Quanta dementia fuit. Putauit aut sibi noceri, ne à Ioue quidem posse: aut se nocere etiam Ioui posse. Non puto parum momenti hanc eius vocem ad incitandum coniuuratorum animos addidisse. Vltimae enim patientiae visum est eum ferre, qui Iouem non ferret. Nihil ergo in ira, ne cum videtur quidem vehementens, deos hominesque despiciens, magnum, nihil nobile est: aut si videtur alicui magnum animum ira producere, uideatur & luxuria. Eboris iustineri vult, purpura vestiri, auro tegi, terras transferre, maria

conclu-

concludere, flumina praecipitare, nemora suspendere. Videatur & auaritia magni animi. A ceruis auri argentique incubat, & prouinciarum nominibus, agros colit, & sub singulis villicis latiores habet fines, quam quos consules fortiebantur. Videatur & libido magni animi. Transnatat freta, puerorum greges castrat, sub gladium mariti venit vxor, morte contempta. Videatur & ambitio magni animi. Non est contenta honoribus annuis: si fieri potest, vno nomine occupare factos vult, per omnem orbem titulos disponere. Omnia ista non refert, in quantum procedant, extendantque se: angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis & excelsa virtus est. Nec quicquam magnum est, nisi quod simul & placidum.

L. ANNAE I. SENECAE DE IRA AD NOVATVM LIBER. SECVNDVS.

CAP. I.

RIMVS liber, Nouate, benigniorem habuit materiam. Facilis enim in procliuia vitiorum decursus est. Nun cad exiliora veniendum est. Quaeimus enim, vtrum ira iudicio an impetu incipiat: id est, vtrum sua sponte moueatur, an quemadmodum plaeraque, quae intra nos inscijs nobis oriuntur. Debet autem in haec se demittere disputatio, ut ad illa quoque altiora possit exurgere. Nam & in corpore nostro ossa, neruique & articuli, firmamenta totius, & vitalia minime speciosa visu, prius ordinantur: deinde haec ex quibus omnis in faciem aspectumque decor est: post haec omnia, qui maxime oculos rapit color, vltimus perfectio iam corpore affunditur. Iram quin species oblatae iniuriae moueat, non est dubium: sed vtrum speciem ipsam statim sequatur, & non accedente animo excurrat, an illo assentiente moueatur, quaerimus. Nobis placet, nil ipsam per se audere, sed animo approbante. Nam speciem capere acceptae iniuriae, & vltionem eius concupiscere, & vtrunque coniungere, nec laedi se debuisse, & vindicari debere, non est eius impetus, qui sine voluntate nostra concitetur. Ille simplex est: hic compositus, & plura continens. Intellexit aliquid, indignatus est, damnauit, vlciscitur. haec non possunt fieri, nisi animus qui tangebatur, assensus est.

CAP. II.

QVORVS, inquit, haec quaestio pertinet: ut sciamus quid sit ira. Nam si inuitis nobis nascitur, nunquam rationi succumbet. Omnes enim motus, qui non voluntate nostra sunt, inuicti & inuictabiles sunt: ut horror frigida aspersus, ad quosdam ictus aspernatio, ad peiores nuntios subriguntur, pili & rubor ad improba verba suffunditur, sequiturque verigo praerupta cernentes. Quorum quia nihil in nostra potestate est, nulla, quo minus fiant, ratio persuadet. Ira praereceptis fugatur. Est enim voluntariū animi vitium, non ex his quae conditione quadam humanae fortis eueniunt; ideoque etiam sapientissimis accidunt. Inter quae & primus ille ictus animi ponendus est, qui nos post opinionem iniuriae mouet. Hic subit etiam inter ludicra scaenae spectacula, & lectiones rerum veterarum. saepe Clodio Ciceronem expellenti, & Antonio occidenti, videmur irasci. Quis non contra Marij arma, & contra Syllae proscscriptionem concitatur? Quis non Theodoro & Achillae, & ipsi puero, non puerile auso facinus, infestus est? Cantus nos nonnunquam & concitata modulatio instigat. Martius quoque ille tubarum sonus mouet mentes, & atrox pictura, & iustissimorum suppliciorum tristis aspectus. Inde est, quod arridemus ardentibus, & contristat nos turba maerentium, & effervescentibus ad aliena certamina: quae non sunt irae, non magis quam tristitia est, quae ad conspectum inimici naufragi contrahit frontem: non magis quam timor, qui Hannibale post Cannas moenia circumfidente, lectoris percutit animum: sed omnia ista motus sunt animorum moueri volentium, nec affectus, sed principia praeludentia affectibus. Sic enim militaris viri in media pace togati iam aures tuba suscitatur, equosque castrenses erigit crepitus at morum. Alexandrum aiunt, Xenophanto canente manum ad arma misisse.

CAP. III.

Nihil ex his quae animum fortuito impellunt, affectus vocari debet. Ista, ut ita dicam, patitur magis animus quam facit. Ergo affectus est, non ad oblatas rerum species moueri, sed permittente se illis: & hunc fortuitum motum persequi. Nam si quis pallorem & lacrimas procedentes, & irritatione humoris obsceni, altum ve suspirium, & oculos subito acriores, aut quid his simile, indicium affectus, animique signum putat, fallitur, nec intelligit hos corporis esse pulsus. Itaq. & fortissimus plaerunque vir, dum armatur, expalluit: & signo pugnae dato, ferocissimo militi paululum genua tremuerunt: & magno imperatori, an te qua inter se acies arietarent, cor exiluit: & oratori eloquentissimo, dum ad dicen-

Y dum

dum componitur, summa riguerunt. Ira non moueri tantum, sed excurrere debet. Est enim impetus. Nunquam autem impetus sine assensu mentis est: neque enim fieri potest, ut de ultione & poena agatur animo nesciente. Putauit se aliquis laesum, voluit vlcisci: dissuadente aliqua causa, statim refedit. Hanc iram non voco, sed motum animi, rationi parentem. Illa est ira, quae rationem transiit, quae secum rapit. Ergo prima illa agitatio animi, quam species iniuriae incussit, non magis ira est, quam ipsa iniuriae species, sed ille sequens impetus, qui speciem iniuriae non tantum accepit, sed approbavit. Ira est concitatio animi ad ultionem voluntate & iudicio pergentis. Nunquid dubium est, quin timor fugam habeat, ira impetum? Vide ergo, an putes aliquid sine assensu mentis aut peti posse, aut caueri.

C A P. III.

Et ut scias, quemadmodum incipiant affectus, aut crescant, aut efferantur, est primus motus non voluntarius quasi praeparatio affectus, & quaedam cominatio. Alter cum voluntate non contumaci, tanquam oporteat e vindicari, cum laesus sim: aut oporteat hunc poenas dare, cum scelus fecerit. Tertius motus est iam impotens, qui, non, si oportet, vlcisci vult, sed utique: qui rationem euincit. Primum illum animi ictum effugere ratione non possumus: sicut ne illa quidem, quae diximus accidere corporibus, ne nos ofcitatio aliena sollicitet, ne oculi ad intimationem subitam digitorum comprimantur. Ista non potest ratio vincere: consuetudo fortasse, & assidua observatio extenuat. Alter ille motus, qui iudicio nascitur, iudicio tollitur. Illud etiamnum quaerendum est. Hi qui vulgo saetiunt, & sanguine humano gaudent, an irascantur, cum eos occidunt, a quibus nec acceperunt iniuriam, nec accepisse se existimant: qualis fuit Apollodorus, aut Phalaris.

C A P. V.

Haec non est ira: feritas est. Non enim quia accepit iniuriam, nocet: sed parata est dum noceat, velle accipere. Nec illi verbera lacerationesque in ultionem petuntur, sed in voluptatem. Quid ergo? Oritur huius mali ab ira est: quae ubi frequenti exercitatione & satietate in obliuionem clementiae venit, & omne foedus humanum eiecit animo, nouissime in crudelitatem transit. Rident iraque, gaudentque, & voluptate multa perfruuntur, plurimumque ab iratorum vultu absunt, per otium saeui. Hannibalē aiunt dixisse, cum fossam sanguine humano plenam vidisset: O formosum spectaculum. Quanto pulchrius illi visum esset, si flumen aliquod lacumque complexset. Quid mirum, si hoc maxime spectaculo caperis innatus sanguini, & ab infante caedibus admotus? Sequetur te fortuna crudelitatis tuae per viginti annos secunda, dabitque oculis tuis gratum ubique spectaculum. Videbis istud & circa Trasimenum & circa Cannas, & nouissime circa Carthaginem tuam. Volens nuper sub diuo Augusto proconsul Asiae, cum C. C. vna die securi percussisset, incedens inter cadauera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumque fecisset, Graece proclamauit: O rem regiam. Quid hic rex fecisset? Non fuit haec ira, sed maius malum, & insanabile.

C A P. VI.

Virtus, inquit, ut honestis rebus propitia est, ita turpibus irata esse debet. Quid si dicatur, virtutem & humilem & magnam esse debere? At qui haec dicit, illam extolli vult, & deprimi. Quoniam laetitia ob recte factum, clara magnificaque est, ira ob alienum peccatum sordida & angusti pectoris est, nec unquam committet virtus, ut vitia, dum compeccit, imitetur ipsa: iram castigandam habet, quae nihilo melior est, saepe etiam peior his delictis quibus irascitur. Gaudere laetarique, proprium & naturale virtutis est: irasci non est ex dignitate eius, non magis quam maerere. Atqui iracundiae tristitia comes est: & in hanc omnis ira vel post paenitentiam, vel post repulsam reuoluitur. Et si sapiens est, peccatis irasci, magis irascetur maioribus, & saepe irascetur. sequitur, ut non tantum iratus sit sapiens, sed iracundus. Atqui si nec magnam iram, nec frequentem in animo sapientis locum habere credimus: quid est, quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus enim esse non potest, si pro facto cuiusque irascendum est. Nam aut iniquus erit, si aequaliter irascetur delictis inaequalibus: aut iracundissimus, si toties excanduerit, quoties iram scelera meruerint. Et quid indignius, quam sapientis affectum ex aliena pendere nequitia? Desinet Socrates posse eundem vultum domum referre, quem domo extulerat.

C A P. VII.

Atqui si irasci sapiens debet turpiter factis, & concitari contristarique ob scelera, nihil est aerumnosius sapiente. Omnis illi per iracundiam maiorque vita transibit. Quod enim momentum erit, quo non improbanda videat? Quoties processerit domo, per sceleratos illi, auarosque, & prodigos, & impudentes, & ob ista felices incedendum erit. Nusquam oculi eius flectentur, ut non quod indignentur, inueniant. Deficiet, si toties a seiram quoties causa poscet, exegerit. Haec tot millia ad forum prima luce properantia, quam turpes lites, quanto turpiores aduocatos habent? Alius iudicia patris accusat, quae mereri satius fuit. Alius cum matre consistit. Alius delator venit eius criminis, cuius manifestior reus est, & iudex damnaturus quae fecit, eligitur: & corona pro mala causa, bona patroni voce corrupta. Quid singula persequor? cum videris forum multitudine refertum, & septa concursu omnis frequentiae plena, & illum circum, in quo maximam sui partem populus ostendit: hoc scito, istuc tantum esse uitiorum, quantum hominum. Inter istos quos togatos uides, nulla pax est: alter in alterius exitium leui compendio ducitur.

Nulli

C A P. VIII.

Nvlli nisi ex alterius damno quaestus est: felicem oderunt, infelicem contemunt: maiore grauantur, minori graues sunt: diuersis stimulantur cupiditatibus: omnia perditia ob leuem voluptatem praedamque cupiunt. Non alia quam in ludo gladiatorio vita est, cum ipsidem viuentium pugnantiumque. Ferarum iste conuentus est: nisi quod illae inter se placidae sunt, morsuque similibus abstinent, hi mutua laceratione satiantur. Hoc vno ab animalibus mutis differunt: quod illa mansuescunt alentibus, horum rabies ipsos a quibus est nutrita depascitur. Nunquam irasci desinet sapiens, si semel coeperit. omnia sceleribus ac vitijs plena sunt. Plus comitatur, quam quod possit coercionem sanari. Certatur ingenii quodam nequitiae certamine: maior quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia est. Expulso melioris aequiorisque, respectu, quocumque visum est, libido se impingit: nec furtiua iam scelera sunt. praeter oculos eunt. Adeoque in publicum missa nequitia est, & in omnium pectoribus euasit, ut innocentia non rara, sed nulla sit. Nunquid enim singuli aut pauci rupere legem? vndique, velut signo dato, ad faesaeque miscendum coorti sunt.

--- Non hospes ab hospice tutus,
Non socer a genero, fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.
Lurida terribiles miscet aconita nouercae.
Filius ante diem patrios inquiri in annos.

Et quota pars ista scelerum est? non descripsit castra ex vna parte contraria, parentum liberorumque sacramenta diuersa, subiectam patriae cuius manu flammam, & agmina infestorum equitum ad conquiritas proscriptorum latebras circum volitantia, & violatos fontes venenis, & pestilentiam manu facta, & praeductam obsessis parentibus fossam, plenos carceres, & incendia totas vrbes concremantia, dominationesque funestas, & regnorum publicorumque exitiorum clandestina consilia: & pro gloria habitata quae quamdiu opprimi possunt, scelera sunt. Raptus ac stupra, & ne os quidem libidini exceptum.

C A P. IX.

Adde nunc publica periuria gentium, & rupta foedera, & in praedam validioris quicquid non resistebat, abductum, circumscriptioes, furta, fraudes, infitiationes, quibus trina non sufficiunt fora. Si tantum irasci vis sapientem, quantum scelerum indignitas exigit: non irascendum illi, sed insanendum est. Illud potius cogitabis, non esse irascendum erroribus. Quid enim si quis irascatur, in tenebris parum vestigia certa ponentibus? Quid si quis surdis, imperia non exaudientibus? Quid si pueris, quod neglecto dispectu officiorum, ad lusus & ineptos aequalium iocos spectent? Quid si illis irasci velis, qui aegrotant, senescunt, fatigantur? Inter cetera mortalitatis incommoda, & haec est, caligo mentium: nec tantum necessitas errandi, sed errorum amor. Ne singulis irascaris, vniuersis ignoscendum: generi humano venia tribuenda est. Si irascaris iuuenibus senibusque quod peccant: irascere infantibus, quod peccaturi sunt. Num quis irascitur pueris: quorum aetas nondum nouit rerum discrimina? Maior est excusatio & iustior, hominem esse, quam puerum. Haec condicione nati sumus, animalia obnoxia non paucioribus animi quam corporis morbis: non quidem obtusa, nec tarda, sed acumine nostro male ventia, alter alteri vitiorum exempla. Quisque sequitur priores male iter ingressos. Quid ni habeant excusationem, cum publica via errauerint?

C A P. X.

In singulos seueritas imperatoris distringitur: at necessaria venia est, ubi totus deseruit exercitus. Quid tollit iram sapientis? turba peccantium. Intelligit quam iniquum sit, & periculosum, irasci publico vitio. Heraclitus quoties prodierat, & tantum circa se male viuentium, immo male pereuntium uiderat, flebat, miserebatur omnium, qui sibi laeti felicesque occurrebant, miti animo, sed nimis imbecillo: & ipse inter deplorandos erat. Democritum contra aiunt, nunquam sine risu in publico fuisse. Adeo nihil illi uidebatur serium eorum, quae serio gerebantur. Vbi istic irae locus est? Aut ridenda omnia, aut flenda sunt. Non irascetur sapiens peccantibus. Quare? quia scit neminem nasci sapientem, sed fieri. scit paucissimos omni aevo sapientes euadere, quia condicionem humanae uitae perspectam habet. Nemo autem naturae sanus irascitur. Quid enim si mirari uelit, non in siluestribus dumis poma pendere? quid si miretur spineta sentesque non vtili aliqua fruge compleri? Nemo irascitur, ubi vitium natura defendit. Placidus itaque sapiens & aequus erroribus, non hostis, sed corrector peccantium, hoc quotidie procedit animo: Multi mihi occurrent vino dediti, multi libidinosi, multi ingrati, multi auari, multi furis ambitionis agitati. Omnia ista tam propitius aspiciet, quam aegros suos medicus. Numquid ille, cuius nauigium multum, vndique laxatis compagibus, aquam trahit, nauis ipsiq, nauigio irascitur? Occurrit portus, & aliam excludit undam, aliam egerit, manifesta foramina praeccludit, latentibus & ex occulto sentinam ducentibus labore continuo resistit: nec ideo intermittit, quia quantum exhaustum est subnascitur. Lento adiutorio opus est contra mala continua & foecunda, non ut desinant, sed ne viuant.

C A P. XI.

Vtilis est, inquit, ira: quia contemptum effugit, quia malos terret. Primum ira si quantum minatur, valet, ob hoc ipsum quia terribilis est, & inuisa est. Periculosus est autem timeri, quam despici. Si vero sine viribus est, magis exposita contemptui est, & derisum non effugit. Quid enim est iracundia

Y 2 dia

dia in superuacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideo quaedam, quia terribiliora, potentiora sunt: nec hoc sapientis dici velim, quod ferae quoque telum est, timeri. Quid? non timetur febris, podagra, huiusmodi malum? Nunquid ideo quicquam in istis boni est? an contra, omnia despecta, & foeda, & turpia timeantur? Ira per se deformis est, & minime metuenda. At timetur a pluribus, sicut deformis persona ab infantibus. Quid quod semper in auctores redundat timor, nec quisquam metuitur, ipse securus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille versus, qui medio ciuili bello in theatro dictus, totum in se populum non aliter conuertit, quam si missa esset vox publici affectus:

Neesse est multos timeat, quem multi timent.

Ita natura constituit, ut quod alieno metu magnum est, a suo non vacet. Leoni, inquam, pauida sunt ad leuissimos strepitus pectora. Acerrimas feras umbra, vox, & odor insolitus exagitat. Quicquid terret, & trepidat. Non est ergo quare concupiscat quisquam sapiens timeri.

C A P. XII.

Nec ideo iram magnum quisquam putet, quia formidini est: quoniam quaedam etiam contemptissima timentur: venena, & ossa mortifera, & morsus. Nec est mirum, cum maximos ferarum greges linea pennae distincta contineat, & in insidias agat: ab ipso effectu dicta formido. Vanis enim vana terrores sunt. Curriculi motus, rotarumque versata facies leones redigit in caueam. Elephantis porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quomodo umbra ab infantibus, a feris rubens pinna. Non ipsa in se quicquam habet firmum aut forte, sed leues animos mouet. Nequitia, inquit, de rerum natura tollenda est, si velis iram tollere. Neutrum autem potest fieri. Primum potest aliquis non algere, quamuis ex rerum natura hiems sit: & non aestuare, quamuis mensis aestiuus sint. Aut loci beneficio aduersus intemperie anni tutus est, aut patientia corporis sensum vtriusque peruenit. Deinde verte istud. Neesse est prius virtutem ex animo tollas, quam iracundiam recipias: quoniam cum virtutibus vitia non coeunt. Nec magis quisquam eodem tempore & iratus potest esse, & vir bonus, quam aeger & sanus. Non potest, inquit, omnis ex animo ira tolli: nec hoc hominis natura patitur. Atqui nihil est tam difficile & arduum, quod non humana mens vincat, & in familiaritatem perducatur assidua meditatio: nullique sunt tam feri & sui iuris affectus, ut non disciplina perdoctentur. Quodcumque sibi imperauit animus, obtinuit. Quidam ne vniquam riderent, consecuti sunt. Vno quidam, alij Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus breui somno, vigiliam indefatigabilem extendit. Didicerunt alij tenuissimis & aduersis funibus currere, & ingenia, vixque humanis toleranda viribus onera portare, & in immensam altitudinem mergi, ac sine vlla respirandi vice perpeti maria.

C A P. XIII.

Mille sunt alia in quibus pertinacia impedimentum omne transcendit, ostenditque nihil esse difficile, cuius sibi ipsa mens patientiam indiceret. Istis quos paulo ante retuli, aut nulla pertinacis ista dijs, aut non digna merces fuit. Quid enim magnificum consequitur ille, qui meditatatur est per intensos fures ire? qui sarcinae ingenti ceruicibus supponere? qui somno non submittere oculos? qui penetrare in immum mare? & tamen ad finem operis non magno auctoramento labor peruenit. Nos non aduocabimus patientiam, quos tantum praemium expectat, felicitatis animi immota tranquillitas? Quantum est effugere maximum malum iram, & cum illa rabie, saeuitia, crudelitatem, furorem, & alios comites affectus eius? Non est quod patrociniū nobis quaeramus, & excusatam licentiam, dicentes, aut vile esse, aut inuitabile. Cui enim tandem vitio aduocatus defuit? non est quod dicas, excidi non posse. Sanabilibus aegrotamus malis: ipsaque nos in rectam genitos natura, si emendari velimus, iuuat. Nec, ut quibusdam visum est, arduum in virtutes & asperum iter est: plano adueantur. Non vanae vobis auctor rei venio. Facilis est ad beatam vitam: inerte modo bonis auspicijs, ipsiq. dijs bene iuuantibus. Multo difficilius est, facere ista quae facitis. Quid enim quiete otiosius animi? Quid ira laboriosius? Quid clementia remissius? Quid crudelitate negotiosius? Vanae pudicitia, libido occupatissima est. Omnium denique virtutum tutela facilius est: vitia magno coluntur. Debet ira remoueri. Hoc ex parte fatentur etiam, qui dicunt esse minuendam. Tota dimittatur: nihil profutura est: sine illa facilius, rectiusque scelera tollentur: mali punientur, & traducetur in melius.

C A P. XIII.

Omnia quae debet sapiens, sine vilius malae rei ministerio efficiet: nihilque admiscebit, cuius modum sollicitus obseruet. Nunquam itaque iracundia admittenda est: aliquando simulanda, si segetes attentionum animi concitandi sunt: sicut tarde confluentes ad cursum equos stimulis facibusque subditis excitamus. Aliquando incutiendus est his metus, apud quos ratio non proficit. Irasci quidem non magis vile est, quam maerere, quam metere. Quid ergo? non incidunt caulae, quae iram lacessant? Sed tunc maxime illi opponendae manus sunt: nec est difficile, vincere animum: cum athletae quoque in vltima sui parte occupati, tamen in eius doloresque patientur, ut vires cadentis exhauriant, nec cum ira succedat, ferunt, sed cum occasio. Pyrrhū maximum praeceptorem certaminis gymnici, solitum alit his quos exercebat, praecipere, ne irascerentur. Ira enim perturbat artem: & qua noceat, tantum, non qua caueat, aspicit. Saepem itaque ratio patientiam suadet, ira vindicta: & qui primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimus. Quosdam vnius verbi contumelia, non aequo animo lata, in exilium proiecit: & qui leuem iniuriam silentio ferre noluerant, grauissimis malis obruti sunt, indignatque, aliquid ex ple

CAP.

C A P. XV.

VT scias, inquit, an ita habeat in se generosi aliquid, liberas videbis gentes quae iracundissimae sunt: ut Germanos & Scythas. Quod euenit, quia fortiora solidaque natura ingenia, antequam disciplina molliantur, prona in iram sunt. Quaedam non nisi melioribus innascuntur ingenijs: sicut valida arbuta & laeta, quamuis neglecta tellus creat: alia foecundi soli silua est. Itaque & ingenia natura fortia iracundiam ferunt, nihilque tenue & exile capiunt, ignea & feruida: sed imperfectus ille vigor est, ut omnibus quae sine arte, ipsius tantum naturae bono, exurgunt, sed nisi cito domita sunt, quae fortitudo apta erant, audacia, temeritateque consuecunt. Quid? non mitioribus animis vitia leuiora coniuncta sunt: ut misericordia, amor, & verecundia. Itaque tibi saepe bonam indolem in malis quoque ostendam, sed non ideo vitia non sunt, si naturae melioris indicia sunt. Deinde omnes istae feritate liberae gentes, leonum, luporumque ritu, ut feruere non possunt, ita nec imperare. Non enim humani vim ingenij, sed feri & intractabilis habent. Nemo autem regere potest, nisi qui & regi.

C A P. XVI.

Ere itaque imperia penes eos fuere populos, qui mitiore caelo vtuntur. In frigora Septentrionemque vergentibus immanis ingenia sunt, ut ait poeta.

Suoque simillima caelo.

Animalia, inquit, generosissima habentur, quibus multum inest irae. Errat, qui ea in exemplum hominis adducit, quibus pro ratione est impetus, homini pro impetu, ratio est. Sed nec illis quidem omnibus idem prodest. Iracundia leones adiuuat, paucos ceruos, accipitrem impetus, columbam fuga. Quid, quod non illud quidem verum est, optima animalia esse iracundissima? Feras ne putem, quibus ex rapto alimentum sunt, meliores, quo iratiores? Patientiam laudauerim bouum, & equorum fraenos sequentium. Quid autem est, cur hominem ad tam infelicia exempla reuocet: cum habeas mundum, Deumque, quem ex omnibus animalibus, ut solus imitetur, solus intelligit? Simplicissimi, inquit, omnium habentur iracundi. Fraudulenti enim & versutus comparantur: & simplices videntur, quia expositi sunt: quos quidem non simplices dixerim, sed incautos. Stultus, luxuriosus, nepotibusque. hoc nomen imponimus, & omnibus vitij parum callidis.

C A P. XVII.

O Rator, inquit, iratus aliquando melior est. Immo imitatus iratum. Nam & histriones in pronuntiatione non irati populum mouent, sed iratum bene agentes: & apud iudices itaque, & in contione, & vbi cumque alieni animi ad nostrum arbitrium agendi sunt: modo iram, modo metum, modo misericordiam, ut alijs incutiamus, ipsi simulabimus: & saepe id quod veri affectus non effecissent, effecit imitatio affectuum. Languidus, inquit, animus est, qui ira caret. Verum est, si nihil habet ira valentius. Nec latronem oportet esse, nec praedam, nec misericordem, nec crudelem. Illius nimis mollis animus, huius nimis durus est. Temperatus sit sapiens: & ad res fortius agendas non iram, sed vim adhibeat.

C A P. XVIII.

Quoniam quae de ira quaeruntur, tractauimus, accedamus ad remedia eius. Duo autem, ut opinor, sunt: ne incidamus in iram, & ne in ira peccemus. Ut in corporum cura, alia de tuenda valetudine, alia de restituenda, praecepta sunt: ita aliter iram debemus repellere, aliter compescere, ut vincamus. Quaedam ad vniuersam vitam pertinentia praecipientur: ea in educationem, & in frequentia tempora diuidentur. Educatio maximam diligentiam, plurimumque profuturam desiderat. Facile est enim, teneros adhuc animos componere. Difficiliter reciduntur vitia, quae nobiscum creuerunt. Opportunissima ad iracundiam feruidi animi natura est. Nam cum elementa sint quattuor, ignis, aqua, aer, & terra, potestates pares his sunt, frigida, feruida, arida, atque humida. Et locorum itaque, & animalium, & corporum, & morum varietates, mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt, prout alicuius elementi maior vis abundauit. Inde quaedam humidus vocamus, aridaque, regiones, & calidas, & frigiditas. Eadem animalium & hominum discrimina sunt.

C A P. XIX.

R Efert quantum quisque humidi in se calidique contineat. Cuius in illo elementi portio praeualebit, inde mores erunt. Iracundos feruidi mixtura faciet. Est enim actuosus & pertinax ignis. Frigidi mixtura frigidus facit. Pigrum est enim contractumque frigus. Volunt itaque quidam ex nostris iram in pectore moueri, efferuescente circa cor sanguine. Causa cur hic potissimum assignetur irae locus, non alia est, quam quod in toto corpore calidissimum pectus est. Quibus humidi plus inest, eorum paulatim crescit ira: quia non est paratus illis calor, sed motu acquiritur. Itaque puerorum seminarumque irae acres magis quam graues sunt, leuioreque, dum incipiunt. Siccis aetatibus vehemens robustaque ira est, sed sine incremento, non multum sibi adiiciens: quia inclinatum calorem frigus insequitur. Senes difficiles & queruli sunt, ut aegri & conualescentes, & quorum aut lassitudine, aut detractio sanguinis exhaustus est calor. In eadem causa sunt siti fameque, rabidi, & quibus exanguis corpus est, maligneque, alitur & deficit. Vinum incendit iram: quia calorem auget pro cuiusque natura.

C A P. XX.

Q Vidam ebrijs efferuescunt, quidam sicci. Neque vlla alia causa est, cur iracundissimi sint flauis rubentesque: quibus talis natura color est, qualis fieri ceteris inter iram solet. Mobilis enim illis agitatio.

Y 3 tatiq.

zatusque sanguis est. Sed quemadmodum natura quosdam procliuos in iram facit: ita multae incidunt causae, quae idem possint quod natura. Alios morbus aut iniuria corporum in hoc perduxit, alios labor, & continua pervigilia, noctesque sollicitae, & desideria, amoresque: & quicquid aliud aut corpori nocuit aut animo, aegram mentem in querelas parat. Sed ista omnia initia causaeque sunt, plurimumque potest consuetudo: quae si grauis est, alit vitium. Naturam quidem mutare difficile est: nec licet semel mixta nascantium elementa conuertere. Sed in hoc nosse profuit, ut calēibus ingenijs subtrahatur vinum: quod pueris Plato negandum putat, & ignem vetat igne incitari. Nec cibis quidem implendi sunt. Distenduntur enim corpora, & animi cum corpore tumescunt. Labor illos citra lassitudinem exerceat: ut minuat, non ut consumatur calor, nimiusque, ille feruor despumet. Lusus quoque proderunt. Modica enim voluptas laxat animos, & temperat. Humidioribus, siccioribus & frigidis non est ab ira periculum: sed maiora vitia metuenda sunt, paupor, diuicilia, & desperatio, & suspiciones.

C A P. XXI.

Mollenda itaque, fouendaque talia ingenia, & in laetitiam euocanda sunt. Et quia alijs contra irā, alijs contra tristitiam remedijs vtendum est, nec dissimilibus tantum ista, sed contrarijs curanda sunt, semper ei occurremus, quod increuerit. Plurimum, inquam, proderit pueros statim salubriter instrui. Difficile autem regimen est: quia dare debemus operam, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem rerundamus. Diligenti obseruatione res indiget. Vtrunque enim & quod extollendum, & quod deprimendum est, similibus alitur. Facile autem etiam attendentem similia decipiunt. Crescit licentia spiritus, seruitute comminuitur. Assurgit, si laudatur, & in spem sui bonam adducitur. Sed eadem ista insolentiam & iracundiam generant. Sic itaque inter vtrunque regendus est, ut modo fraenis vtamur, modo stimulis: nihil humile, nihil feruile patiat. Nunquā illi necesse sit rogare suppliciter: nec proficit rogasse: potius causae suae, & prioribus factis, & bonis in futurum promissis donetur. In certaminibus aequalium nec vinci illum patiamur, nec irasci. Demus operam, ut familiaris sit his, cum quibus contendere solet: ut in certamine affuecat non nocere velle, sed vincere. Quoties superauerit, & dignum aliquod laude fecerit, attolli, non gestire patiamur. Gaudium enim exultatio, exultationem tumor, & nimia aestimatio sui sequitur. Dabimus aliquod laxamentum: in desidiā vero otiumque non resoluemus, & procul à contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis fecit iracundos, quā educatio mollis & blanda. Ideo unicus quo plus indulgetur, pupillisque quo plus licet, corruptior animus est. Non resistet ofensis, cui nihil vnquam negatum est, cui lacrimas sollicita semper mater absterfit, cui de paedagogo satisfactum est. Non vides, ut maiorem quamque fortunam maior ira comitetur? In diuitibus nobilibusque: & magistratibus praecipue apparet, cum quicquid leue & inane in animo erat, secunda se aera sustulit. Felicitas iracundiā nutrit, ubi aures superbas assentatorum turba circumstet. Tibi enim ille respondeat: Non pro fastigio te tuo metiris: ipse te projicit: & alia, quibus vix sanae, & ab initio bene fundatae mentes resisterint. Longe itaque ab assentatione pueritia remouenda est. Audiat verum, & timeat: interim vereatur, semper maioribus assurgat. Nihil per iracundiam exoret. Quod silenti negatum fuerat, quieto offeratur: & diuitias parentum in conspectu habeat, non in vsu. Exprobrentur illi perperā facta.

C A P. XXII.

Pertinebit, ad rem, praeceptores paedagogosque pueris placidos dari. Proximis applicatur omne quod tenerum est, & in eorum similitudinem crescit. Nutricum & paedagogorum retulere mox in adolescentia mores. Apud Platonem educatus puer cum ad parentes relatus, vociferantem videret patrem; Nunquam, inquit, hoc apud Platonem vidi. Non dubito quin citius patrem imitatus sit, quam Platonem. Tenuis ante omnia sit victus, & non pretiosa vestis. & similis cultus cum aequalibus. Non irascetur aliquem sibi comparari, quem ab initio multis parem feceris. Sed haec ad liberos nostros pertinent. In nobis siquidem fors nascendi & educatio nec vitij locum, nec iam praecepti habet. Sequentia ordinanda sunt. Contra primas itaque causas pugnare debemus. Causa autem iracundiae, opinio iniuriae est; cui non facile credendum est, nec apertis quidem manifestisque. statim accedendum est. Quaedam enim falsa, veri speciem ferunt. Dandum semper est tempus. Veritatem enim dies aperit. Ne sint aures criminantibus faciles. Hoc humanae naturae vitium suspectum, notumque nobis sit: quod quā inuiti audimus, libenter credimus: & antequam iudicemus, irascimur.

C A P. XXIII.

Quid quod non criminationibus tantum, sed suspitionibus impellimur, & ex vultu risuque alieno peiora interpretari, innocentiibus irascimur? Itaque agenda est contra se causa absentis, & in suspensio irae retinenda. Potest enim poena dilata exigi, non potest exacta reuocari. Notus est ille tyrannicida, qui imperfecto opere comprehensus, & ab Hippia tortus, ut conscius indicaret, circumstantes amicos tyranni nominauit, quibus quā maxime caram salutem eius sciebat. Et cum ille singulos, ut nominati erant, occidi iussisset, interrogauit e quis superesset? Tu, inquit, solus: neminem enim alium, cui carus esset, reliqui. Effecit ira, ut tyrannus tyrannicidae manus commodaret, & praesidia sua gladio suo caederet. Quanto animosius Alexander: qui cum legisset epistolā matris, qua admonebatur, ut à veneno Philippippi medici caueret, acceptam potionem non deterritus bibit. Plus sibi de amico suo credidit. Dignus fuit qui innocentem haberet, dignus qui faceret. Hoc eo magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius irae fuit. Quo rarior autem moderatio in regibus, hoc laudanda magis est. Fecit hoc & C. Caesar, ille

far, ille qui victoria ciuili clementissime vsus est. Cum sarcinam deprehendisset epistolarum ad Pompeium missarum, ab ijs qui videbantur aut in aduersis, aut in neutris fuisse partibus, combussit: quamuis enim moderate soleret irasci, maluit tamen non posse. Gratissimum putauit genus veniae, nescire quid quilibet peccasset. Plurimum mali crudelitas facit. Saepē ne audiendum quidem est. quoniam in quibusdam rebus satius est decipi, quā diffidere.

C A P. XXIII.

Tollenda ex animo suspicio & coniectura, fallacissima irritamenta. Ille me parum humane salutauit, ille osculo meo non adhaesit, ille inchoatum sermonem cito abrupit, ille ad coenam non vocauit, illius vultus auersior visus est. Non deerit suspitioni argumentatio. Simplicitate opus est, & benigna rerum aestimatione. Nihil nisi quod in oculos incurret, manifestumque erit, credamus. Et quoties suspicio nostra vana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Haec enim castigatio consuetudinem efficiet non facile credendi.

C A P. XXV.

Inde & illud sequitur, ut minimis sordidisque rebus non exacerbemur. Parum agilis est puer, aut tepidior aqua potui erogata, aut turbatus thorax, aut mensa negligentius posita. Ad ista concitari, infamia est. aeger & infelicitis valetudinis est, quem leuis aura cōtraxit: affecti oculi, quos candida vestis obturbat: dissolutus delicijs, cuius latus alieno labore condoluit. Mindyricem aiunt fuisse ex Sybaritarum ciuitate: qui cum vidisset fodientem, & altius rastrum alleuantem, lassum se fieri questus, vetuit illū opus in conspectu suo facere. Idem saepius questus est, quod folijs rosae duplicatis incubuisset. Vbi animum simul & corpus voluptates corrumpere, nihil tolerabile videtur: non quia dura, sed quia molles patimur. Quid enim est cur tussis alicuius, aut stertutamentum, aut musca parum curiose fugata nos in rabiem agat, aut versus calix, aut clavis negligentis serui manibus elapsa? Feret iste aequo animo ciuile conuiuium & ingesta in contione curiaue maledicta, cuius aures tracti subfelli stridor offendit: Perpetietur hic famem, & aestiuae expeditionis sitim, qui puero male diluenti niuem, irascitur?

C A P. XXVI.

Nulla itaque res magis iracundiam alit, quam luxuria intemperans & impatiens. Dure tractandus animus est, ut istum non sentiat, nisi grauem. Irascimur autem his a quibus nec accipere iniuriam potuimus, aut his à quibus accipere potuimus. Ex prioribus quaedam sine sensu sunt: ut librum, quem minutioribus litteris scriptum saepe proiecimus, & mendosum lacerauimus: ut vestimenta, quae, quia displicebant, scidimus. His irasci quam stultum est: quae iram nostram nec meruerunt, nec sentiunt? Sed nos offendunt videlicet qui illa fecerunt. Primum saepe antequam hoc apud nos distinguamus, irascimur: deinde fortasse ipsi quoque artifices excusationes iustas afferent. Alius non potuit melius facere quā fecit: nec ad tuam contumeliam parum didicit. Alius non in hoc ut te offenderet, fecit. Ad vltimum quid est dementius, quā bilem in homines collectam, in res effundere? Atqui ut his irasci dementis est, quae anima carent, sic & mutis animalibus: quia nulla est iniuria, nisi à consilio profecta. Nocere itaque nobis possunt, ut ferrum aut lapis: iniuriam quidē facere nō possunt. Atqui contemni se quidam putant, ubi equi iisdem obsequentes alteri equiti, alteri contumaces sunt: tanquam iudicio, non consuetudine, & arte tractandi, quaedam quibusdam subiectiora sunt.

C A P. XXVII.

Atqui ut his irasci stultum est, ita pueris, & non multum à puerorum prudentia distantibus. Omnia enim ista peccata apud aequum iudicem pro innocentia habent imprudentiam. Quaedam sunt, quae nocere non possunt, nullamque vim nisi beneficam & salutarem habent: ut dij immortales, qui nec volunt obesse, nec possunt. Natura enim illis mitis & placida est, tam longe remota ab aliena iniuria, quā à sua. Dementes itaque & ignari veritatis, illis imputant saeuitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis: cum interim nihil horum quae nobis nocent profuntque, ad nos proprie dirigatur. Non enim nos causa mundo sumus, hiemem aestatemque referendi. suas ista leges habent, quibus diuina exercentur. Nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur. Nihil ergo horum in nostram iniuriam fit: immo contra, nihil non ad salutem. Quaedā esse diximus, quae nocere non possunt: quaedam, quae nolunt. In his erunt boni magistratus, parentesque, & praeceptores, & iudices: quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum & abstinentia, & alia quae profutura torquent. Affecti sumus poena. Succurrat nō tantū quid patiamur, sed quid fecerimus: in consilium de vita nostra mittamur. Si verum ipsi dicere nobis voluerimus, plura litem nostram aestimabimus. Si uolumus aequi omnium rerum iudices esse, hoc primum nobis suadeamus, Neminem nostrum esse sine culpa. Hinc enim maxima indignatio oritur. Nihil peccaui, nihil feci: immo nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione aut coercitione nos castigatos: cum illo ipso tempore peccemus, quo ad iudicem malefactis arrogantiam & contumaciam. Quis est iste, qui se profitetur omnibus legibus innocentem? Ut hoc ita sit, quā angusta innocentia est, ad legem bonum esse? Quanto latius officiorum patet, quā iuris regula? Quā multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt, quae omnia extra publicas tabulas sunt?

C A P. XXVIII.

Sed ne ad illam quidem arctissimam innocentiae formulam praestare nos possumus. Alia fecimus, alia cogitauimus: alia optauimus, alijs fauimus. In quibusdam innocentes sumus, quia non succel-

fit. Hoc

fit. Hoc cogitantes, aequiores sumus delinquentibus; cedamus obiurgantibus: utique nobis ne irascamur. Cui enim non, si nobis quoque? Minime diis. Non enim illorum, sed lege mortalitatis patimur, quicquid incommodi accidit. At morbi doloresque incurrunt. Utique aliqua fugiendum est, domicilium putre fortis. Dicitur aliquis male de te locutus, cogita an prior feceris, cogita de quam multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non facere iniuriam, sed reponere: alios pro nobis facere, alios coactos facere, alios ignorantes: etiam eos qui volentes scientesque faciunt, ex iniuria nostra non ipsam iniuriam petere. Aut dulcedine urbanitatis prolapsus est, aut fecit aliquid: non ut nobis obesset, sed quia consequi ipse non poterat, nisi nos repulisset. Saepae adlatio, dum blanditur, offendit. Quisquis ad se retulerit, quotiens in ipse in suspitione fallam inciderit, quam multis officijs suis fortuna specie iniuriae induerit, quam multos post odium amare coeperit, poterit non statim irasci: utique si sibi tacitus ad singula quibus offenditur, dixerit: Haec & ipse commisit. Sed ubi tam aequum iudicem inuenies? Is qui nullius non vxorem concupiscit, & satis iustam causam putat amandi, quod aliena est, idem vxorem suam aspici non vult: & fidei acerrimus exactor, est perfidus: & mendacia persequitur, ipse periurus: & litem sibi inferri aegerime calumniator patitur. Pudicitiam seruulorum suorum attentari non vult, qui non pepercit suae. Aliena vitia in oculis habemus: à tergo nostra sunt. Inde est, quod tempore filij conuiuia pater deterior filio castigat. Nihil alienae luxuriae ignoscit, qui nihil suae negauit: & homicidae tyrannus irascitur: & punit furta sacri legus. Magna pars hominum est, quae non peccatis irascitur, sed peccatis. Faciet nos moderatores respectus nostri, si consulerimus nos: Nunquid & ipsi aliquid tale commisimus? Nunquid sic errauimus? Expedite nobis ista damnari? Maximū remedium est irae, mora. Nec ab illa pete initio, ut ignoscas, sed ut iudicet, desinet, si expectat: nec vniuersam illam tentaueris tollere, graues habet impetus primos, tota vincetur, dum partibus carpitur.

C A P. XXIX.

Ex his quae nos offendunt, alia renuntiantur nobis, alia ipsi audimus aut videmus. His quae narrata sunt, non debemus cito credere. Multi ementiantur, ut decipiātur: multi, quia decepti sunt. Alius criminatione gratia captat, & fingit iniuriam, ut videatur doluisse factam. Est aliquis malignus, & qui amicitias cohaerentes diducere velit. Est suspicax, & qui spectare ludos cupiat, & ex longinquo tutoque speculetur, quos commisit. De paruula summa iudicatur, tibi res sine teste non probaretur, testis sine iure iurando non valeret: utriusque parti dares aduocationem, dares tempus, nec semel audires. Magis enim veritas elucet, quo saepius ad manum venit. Amicum coepdemnas de praesentibus, antequam audias, antequam interroges. Illi, antequam aut accusatorem suum nosse liceat, aut crimen irascaris. Iam enim iam quid utriusque diceretur, audisti. Hic ipse qui ad te detulit, desinet dicere, si probare debuerit. Non est, inquit, quod me protrahas. Ego productus negabo. Alioqui nihil vnquam tibi dicam. Eodem tempore & instigat, & ipse se certamini & pugnae subtrahit. Qui dicere tibi nisi clā non vult, paene non dicit. Quid est iniquius, quam secreto credere, palam irasci?

C A P. XXX.

Quorundam ipsi testes sumus. In his naturam excutimus, voluntatemque facientium. Puer est: aetati donetur: nescit, an peccet. Pater est: aut tantum profuit, ut illius iam iniuria ius sit: aut forsassis ipsum hoc meritum eius est, quo offendimur. Mulier est: errat. Iustus est: necessitati quis nisi iniquus succentet? Laesus est: non est iniuria, pati quod prior feceris. Iudex est: plus illius credas sententiae, quam tuae. Rex est, si nocentem punit, cede iustitiae, si innocentem, cede fortunae. Mutum animal est, aut simile mutum: imitatis illud, si irascaris. Morbus est, aut calamitas: leuius transiliet sustinentem. Deus est: ram perdis operam cum illi irascaris, quam cum illum alteri precaris iratum. Bonus vir est, qui iniuriam fecit: noli credere. Malus: noli mirari. Dabit poenas alteri quas debet tibi: & iam sibi dedit, qui peccauit. Duo sunt, ut dixi, quae iracundiam concitant. Primum, si iniuriam videmur accepisse: de hoc satis dictum est. Deinde, si inique accepisse: de hoc dicendum est. Iniqua quaedam iudicant homines, quia pati non debuerint: quaedam, quia non sperauerint indigna putamus, quae inopinata sunt. Itaque maxime commouent, quae contra spem expectationemque euenerunt. Nec aliud est, quate in domesticis minima offendant: in amicis iniuriam vocemus negligentiam.

C A P. XXXI.

Quomodo ergo, inquit, inimicorum nos iniuriae mouent? quia non expectauimus illas, aut certe non tantas. Hoc efficit amor nostri nimius: inuiolatos nos etiam inimicis iudicamus esse debere. Regis quisque intra se animum habet, ut licentiam sibi dari velit in alterum, in se nolit alteri. Aut ignorantia nos itaque rerum, aut insolentia iracundos facit. Ignorantia. Quid enim mirum est, malos mala facinora edere? Quid noui est, si inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, seruus peccat? Turpissimam aiebat Fabius Imperatori excusationem esse, Non putauit. Ego turpissimam homini puto. Omnia puta, expecta, & in bonis moribus, aliquid existet asperius. Fert humana natura infidos animos, fert ingratos, fert cupidos, fert impios. Cum de moribus vnus iudicabis, de publicis cogita. Vbi maxime gaudebis, maxime metues. Vbi tranquilla tibi omnia videntur, ibi nocitura non desunt, sed quiescunt. Semper futurum aliquid quod te offendat, existima. Gubernator nunquam ita totos sinus explicuit securus, ut non expedita ad contrahendum armamenta disponeret. Illud ante omnia cogita, foedam esse & execrabilem vim nocendi, & alienissimam homini, cuius beneficio etiam saeva mansuecunt. Aspice elephan-

elephantorum iugo colla submissa, taurorum pueris pariter ac feminis persultantibus terga impune calcata, & repentes inter pocula sinusque innoxio lapsu dracones, & intra domum vrsorum leonumque ora placida tractantibus, adulantesque domino feras. Pudebit cum animalibus permutasse mores. Nefas est nocere patriae: ergo cui quoque. Nā hic pars patriae est. Sanctae partes sunt, si vniuersum venerabile est: ergo & homini. Nā hic in maiore tibi vrbe ciuis est. Quid si nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter se membra consentiunt, quia singula seruari, totius interest: ita homines singulis parent, quia ad coetum geniti sumus. Salua autem esse societas nisi amore & custodia partium non potest. Ne viperas quidem & natrices, & si qua morsu aut ictu nocent, effligeremus, si ut reliqua mansuefacere possemus, aut efficere, ne nobis aliisue periculo essent. Ergo ne homini quidem noceremus, quia peccauit, sed ne peccet. Nec vnquam ad praeteritum, sed ad futurum poena referetur. Non enim irascitur, sed cauet. Nam si puniendus est, cuiusque prauum maleficumque ingenium est, poena neminem excipiet.

C A P. XXXII.

At enim ira habet aliquam voluptatem: & dulce est, dolorem reddere. Minime. Non enim ut in beneficijs honestum est, merita meritis repensare: ita iniurias iniurijs. Illic, vinci turpe est: hic, vincere inhumanum verbum est, & quidem pro iusto receptum, vltio: & à contumelia non differt nisi ordine. Qui dolorem regerit, tantum excusatus peccat. M. Catonem in balneo quidam percussit imprudens. Quis enim illi sciens faceret iniuriam? Postea satis facienti Cato: Non memini, inquit, percussum me. Melius putauit, non agnoscere, quam ignoscere. Nihil, inquis, illi post tantam petulantiam mali factum est? Immo, multum boni coepit Catonem nosse. Magni animi est, iniurias despicere. Vltionis contumeliosissimum genus est, non esse visum dignum, ex quo peteretur vltio. Multi leues iniurias altius demisere dum vindicant, ille magnus & nobilis est, qui more magnae ferae latratus minorum canum securus exaudit. Minus, inquit, contemnemur, si vindicauerimus iniuriam, si tanquam ad remedium sine ira veniamus: non quasi dulce sit vindicari, sed quasi vtile.

C A P. XXXIII.

Saepe autem satius fuit dissimulare, quam vlcisci. Potentiorum iniuria hilari vultu, non patienter tantum ferendae sunt. Facient iterum, si se fecisse crediderint. Hoc habent pessimum animi magna fortuna insolentes, quos laeserunt, & oderunt. Notissima vox est eius, qui in cultu regum confenerat. Cum illum quidam interrogaret, quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem: Iniurias, inquit, accipiendo, & gratias agendo. Saepae adeo iniuriam vindicare non expedit, ut ne fateri quidem expediat. C. Caesar Pastoris splendidi equitis Romani filium cum in custodia habuisset, iudicij eius, & cultioribus capillis offensus, rogante patre, ut salutem sibi filij cōcederet, quasi de supplicio eius admonitus, duci protinus iussit. Ne tamen omnia inhumane faceret aduersum patrem, ad coenam illum inuitauit, eo die. Venit Pastor nihil vultu exprobrante. Propinauit illi. Caeser heminam: & posuit illi custodem, perdurauit miser, non aliter quam si filij sanguinem biberet. Vnguentum & coronas misit, & obseruare iussit an sumeret. Sumpsit, eo die, quo filium extulerat, immo quo non extulerat. Iacebat conuiuia centesimus, & potiones vix honestas natalibus liberorum, po dagricus senex hauriebat: cum interim non lacrimas emisit, nec dolorem aliquo signo erumpere passus est. Coenauit tanquam pro filio exorasset. Quaevis, quare? Habebat alterum. Quid ille Priamus: non dissimulauit iram, & regis genua complexus est? Funestam, per fusamque cruore filij manum, ad os suum retulit, & coenauit, sed tamen sine vnguento, sine coronis: & illum hostis, saeuissimus multis solatijs, ut cibum caperet, hortatus est, non ut pocula ingentia super caput posito, custode, siccaret. Contempsisset Pastorem, si sibi timuisset: nunc iram cōpescuit pietas. Dignus fuit, cui permitteret à conuiuio ad ossa filij legenda discedere. Ne hoc quidem permissit, benignus interim & comis adolescens propinationibus senem crebris, ut cura leniretur, lacebatur. Contra ille se laetum, & oblitum quid eo esset actum die, praestitit. Perierat alter filius, si carnifici conuiuia non placuisset.

C A P. XXXIIII.

Esgo ira abstinendum est, siue pars est qui lacessendus est, siue superior, siue inferior. Nam cum pare contendere, anceps est: cum superiore, furiosum: cum inferiore, sordidum. Pusilli hominis & miser est, repere mordentem, ut mures, & formicae: ad quas si manum ad moueris, ora conuertunt. Imbecilla se laedi putant, si tanguntur. Faciet nos mitiores, si cogitauerimus, quid aliquando nobis profuerit ille, cui irascimur, & meritis offensam redemerit. Illud quoque occurrat, quantum commendationis nobis allatura sit clementiae fama, & quam multos venia amicos viles fecerit. Ne irascamur inimicorum & hostium liberis. Inter Syllanae crudelitatis exēpla est, quod à rep. liberos proscriptorum submouit. Nihil est iniquius, quam aliquem heredem paterni odij fieri. Cogitemus, quotiens ad ignoscendum difficles erimus, an expedit omnes nobis inexorabiles esse. Quam saepe veniam qui negauit, petit: quam saepe pedibus eius aduolutus est, quem à suis repulit. Quid est gloriosius, quam iram amicitia mutare? Quos Pop. R. fideliores habet socios, quam quos habuit pertinacissimos hostes? Quod hodie esset imperium, nisi salubris prouidentia victos permiscuisset victoribus? Irascetur aliquis: tu contra, beneficijs prouoca. Cadit statim simultas ab altera parte deserta, nisi par non pugnat. Si vtrinque concurratur, ille est melior, qui prior pedem retulit: victus est, qui vicit, Percussit te? recede. Referendo enim

do enim, & occasionem saepius ferendi dabis, & excusationem non poteris reuelli cum voles. Nunquam velit quisquam tam grauitur hostem ferire, vt relinquat manum in uulnere, & se ab ictu reuocare non possit. At qui tale ira telam est, vix retrahitur.

C A P. XXXV.

Arima nobis expedita prospicimus, gladium commodum & habilem: non uitabimus impetus animi, his graues magis, furiosos & irruocabiles? Ea demum velocitas placet, quae ubi iussa est, uectigium sistit, nec ultra destinata procurrat, & quae flecti & a cursu ad gradum reduci potest. Aegros scimus neruos esse, ubi inuitis nobis mouentur. Senex, aut infirmi corporis est: qui cum ambulare vult, currit. Animi motus eos putemus sanissimos validissimosque, qui nostro arbitrio ibunt, non suo ferentur. Nihil tamen aequo profuit, quam primum intueri deformitatem rei, deinde periculum. Non est vilius affectus facies turbator, pulcherrima ora foedauit, toruos uultus ex tranquillis reddidit. Liquit decor omnis iratos: & siue amictus illius compositus sit ad legem, attrahet vestem, omnemque curam sui effundet. Si capillorum natura vel arte iacentium non informis est habitus, cum animo inhorrescunt, tumescunt venae, concutitur crebro spiritu pectus, rabida vocis eruptio colla distendit. Tunc artus trepidi, inquietae manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intra putas esse animum, cuius extra imago tam foeda est? Quanto illi intra pectus terribilior vultus, acrior spiritus est, intensior impetus, & si qua his inuisior vox est, perstreptentem, tela manu utraque quatentem. neque enim illi tegere se, cura est, toruam, cruentamque & cicatricosam, & verberibus suis liuidam: incensus vesani, offusam multa caligine, incurstantem, vastantem, fugantemque: & omnium odio laborantem, sui maxime: si aliter nocere non possit, terras, maria, caelum ruere cupientem, infestam pariter, inuisamque. Vel, si videtur, qualis apud vares nostros est:

Sanguineum quatiens dextra Bellona flagellum.

Aut scissa gaudens vadit Discordia palla.

aut si qua magis dira facies excogitari diri affectus potest.

C A P. XXXVI.

Quibusdam, vt ait Sextius, iratis profuit aspexisse speculum, perturbauit illos tanta mutatio sui, velut in rem praesentem adducti non agnouerunt se: & quantum ex vera deformitate imago illa speculo repercussa reddebat: animus si ostendi, & si in vlla materia perlucere posset, intuentes nos confunderet. ater, maculosusque, aestuans, & distortus, & tumidus. Nunc quoque tanta deformitas eius est per ossa carnesque, & tot impedimenta effluentis. Quid si nudus ostenderetur? Speculo quidem neminem deterritum ab ira credo. Quid ergo? qui ad speculum venerat, vt se mutaret, iam mutauerat. Iratis quidem nulla est formosior effigies, quam atrox & horrida, qualesque esse, etiam uideri uolunt. Magis illud uidentem est, quam multis ira per se nocuerit. Alij nimio feruore rupere uenas, & sanguinem supra uires elatus clamor egressit, & luminum suffudit aciem: in oculos uehementius humor egestus, & in morbos aegri recidere. nulla celerior ad insaniam uia est. Multi itaque continuauerunt irae furorem: nec quam expulerant mentem, unquam receperunt. Aiacem in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egestatem sibi, ruinam domui imprecantur: & trisci se negant: non minus quam insanire, furiosi. Amicissimis hostes, vitandique, carissimis. Legum, nisi qua nocent, immemores, ad minima mobiles. Non sermo, ne, non officio adiri faciles. Omnia per uim gerunt, gladijs & pugnare parati, & incumbere. Maximum enim malum illos coepit, & omnia exuperans uicia. Alia paulatim intrant. Repentina & uniuersa uis huius est: omnes denique alios affectus sibi subijcit.

C A P. XXXVII.

Amorem ardentissimum uincit. Transfoderunt itaque, amata corpora, & in eorum quos occiderant iacere complexibus. Auaritiam durissimum malum, minimumque flexibile ira calcavit, adacta opes suas spargere, & domui, rebusque in unum collatis iniicere ignem. Quid? non ambitiosus magno aestimata, ira proiecit insignia, honoremque delatum repulit? Nullus affectus est, in quem non ira dominetur.

L. AN-

L. ANNÆI. SENECAE DE IRA. AD NOVATVM. LIBER. TERTIVS.

C A P. I.

Vod maxime desiderasti, Nouate, nunc facere tentabimus, iram excidere animis, aut certe refrænare, & impetus eius inhibere. Id aliquando palam aperreque faciendum est, ubi minor vis mali patitur: aliquando ex occulto, ubi nimium ardet, omnique impedimento exasperatur & crescit. Refert, quantas vires, quamque integras habeat. Vtrumne verberanda & agenda retro sit, an cedere ei debeamus, dum tempestas prima defauit, ne remedia ipsa secum ferat. Consilium pro moribus cuiusque capiendum erit. Quosdam enim preces vincunt: quidam insultant, instantque submissis. Quosdam terrendo placabimus. Alios obiurgatio, alios confessio, alios pudor coepo deiecit: alios mora, lentum praecipitis mali remedium, ad quod nouissime descendendum est. Ceteri enim affectus dilationem recipiunt, & curari tardius possunt. Huius incitata, & se ipsa rapiens violentia, non paulatim procedit, sed dum incipit, tota est. Nec aliorum more vitorum sollicitat animos, sed abducit: & impotentes sui, cupidusque vel communis mali, exagitat. Nec in ea tantum, in quae destinauit, sed in occurrentia obiter furit. Cetera vitia impellunt animos: ira praecipitat. Ceteris etiam si resistere contra affectus suos non licet, at certe affectibus ipsis licet stare: haec non secus quam fulmina procellaeque, & si qua alia irruocabilia sunt, quia non eunt, sed cadunt, vim suam magis ac magis tendit. Alia vitia à ratione, haec à sanitate desciunt. Alia accessus lenes habent, & incrementa fallentia: in ira deiectus etiam animorum est. Nulla itaque res urget magis attonita, & in vires suas praena: & siue successit, superba, siue frustratur, insana, ne repulsa quidem in taedium acta, ubi aduersarium fortuna subduxit, in seipsum morsus suos vertit: nec refert, quantum sit, ex quo surrexit.

C A P. II.

EX leuissimis enim in maxima euadit. Nulla transit aetatem: nullum hominum genus excipit. Quaedam gentes beneficio egestatis non nouere luxuriam. Quaedam, quia exercitae & vagae sunt, e fugere pigritiam. Quibus incultus mos, agrestis vita est, circumscriptio ignota est, & fraus, & quodcumque in foro malum nascitur. Nulla gens est, quam non ira instiget, tam inter Graios quam barbaros potens. Non minus perniciofa leges metuentibus, quam quibus iura distinguit modus virium. Denique cetera singulos corripunt: hic vnus affectus est, qui interdum publice concipitur. Nunquam uniuersus populus vnus feminae amore flagrauit. Nec in pecuniam aut lucrum tota ciuitas spem suam misit. Ambitio virtutum singulos occupat. Impotentia non est malum publicum. Saepe in iram vno agmine itum est, viri, feminae, senes, pueri, principes, vulgusque. confensere: & tota multitudo paucissimis verbis concitata, ipsum concitatorum antecessit. Ad arma protinus, ignesque, discursum est, & indicta finitimis bella, aut gesta cum ciuibus. Torae cum stirpe omni crematae domus: & modo eloquio fauorabilior habitus in medio honore, iram suae contionis excepit: in Imperatorem suum legiones pila torserunt. Dissedit plebs tota cum patribus: publicum consilium, senatus, non expectatis dilectibus, nec nominato Imperatore, subitos irae suae duces legit: ac per tecta urbis, nobiles consecratos viros, supplicium manu sumpsit. Violauit legationes rupto iure gentium, rabiesque infanda ciuitatem tulit: nec datum tempus quo resideret tumor publicus: sed deductae protinus classes, & oneratae tumultuario milite. Sine more, sine auspicijs populus ductu irae suae egressus, fortuita raptaque pro armis gessit. Deinde magna clade temeritatem audacis irae luit.

C A P. III.

Hic barbaris forte ruentibus in bella exitus est. cum mobiles animos species iniuriae perculit: aguntur statim: & qua dolor traxit, ruinae modo regionibus incidunt incompoti, interriti, incauti, pericula appetentes sua, gaudent feriri, & instare ferro, & tela corpore urgere, & per suum vulnus exire. Non est, inquis, dubium, quin magna ista & pestifera sit vis. Ideo quemadmodum sanari debeat, monstra. At qui, vt in prioribus libri dixi, stat Aristoteles defensor irae, & vetat illam nobis exsecari. Calcar ait esse virtutis: hac erepta, inermem animum & ad conatus magnos pigrum, inertemque fieri. Necessarium est itaque foeditatem eius, ac feritatem coarguere, & ante oculos ponere, quantum monstri sit, homo in hominem furens; quantoque impetu ruat, non sine pernicie sua perniciosus, & ea deprimens, quae mergi nisi cum mergente non possunt. Quid ergo? sanum hunc aliquis vocat, qui, velut tempestate correptus, non it, sed agitur, & furenti malo seruit? nec mandat vltionem suam, sed ipse eius exactor, animo simul ac manu facit, carissimorum, eorumque quos mox amissos fleturus est carnifex? Hunc aliquis affectum virtuti adiutorem comitemque dat: consilia, sine quibus virtus gerit nihil, obturbantem? Caducae sint itaque vires, & in malum suum ualidae, in quas aegrum morbus & accessio erexit. Non est ergo, quod

quod me putes tempus in superuacuis consumere, quod iram, quasi dubiae apud homines opinionis sit, infamem: cum aliquis sit, & quidem de illustribus philosophis, qui illi indicat operas, & tanquam vitem ac spiritus subministrantem in proelia, in actus rerum, ad omne quodcumque calore aliquo gerendum est, vocet. Ne quem fallat, tanquam aliquo tempore, aliquo loco profutura, ostendenda est rabies eius effraenata & atronita: apparatusque illi reddendus est suus, eculei & fidiculae, & ergastula & cruces & circumdati defixis corporibus ignes, & cadavera quoque trahens vnus, varia vinculorum genera, varia poenarum, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, & bestiarum immanium caeuae. Inter haec instrumenta collocetur ira, dirum quiddam atque horridum stridens, omnibus per quae furit tærior. Vt de ceteris dubium sit, nulli certe affectui peior est vultus, quæ in prioribus libris descriptimus, asperum & acrem, & nunc subito retrorsum sanguine fugato, pallentem, nunc in os omni calore ac spiritu verso, subrubendum, & similem cruento, venis tumentibus, oculis nunc trepidis & exiliensibus, nunc in vno obtutu defixis & haerentibus.

C A P. III.

A Dijce dentium inter se arietatorum, & aliquem esse cupientium, non alium sonum, quam est apris, tela sua attritu acuentibus Adijce articularum crepitum, cum se ipsae manus frangunt, & pulsatum saepius pectus, anhelitus crebros, tractosque, altius gemitus, instabile corpus, incerta verba subitis exclamationibus, tremantia labra, interdumque compressa, & dirum quiddam exhibilantia. Ferarum, mercurales, siue illas fames exagitat, siue infixum visceribus ferrum, minus tætra facies est, etiam cum venatorem suum semianimes morsu ultimo petunt, quæ hominis ira flagrantis. Age, si exaudire voces ac minas vacet, qualia excarnificati animi verba sunt? nonne reuocare se quisque ab ira vult, cum intellexerit illam à suo primum malo incipere? Non vis ergo admoneam eos, qui iram summa potentia exercent, & argumentum virium existimant, & in magnis magnæ fortunæ bonis ponunt paratam ultionem, quam non sit potens, immo nec liber quidem dici possit, ira captus? Non vis admoneam, quo diligentior quisque sit, ut ipse se circumspectat: alia animi mala ad pessimos quoque, pertinere, iracundiam etiam eruditus hominibus, & in alia sanis, irrepere: adeo ut quidam simplicitatis iudicium iracundiam dicant, & vulgo credatur facillimus quisque huic obnoxius.

C A P. V.

Quorsus, inquis, hoc pertinet? Vt nemo se iudicet tutum ab illa: cum lentos quoque natura & placidos in faeuendam ac violentiam euocet. Quemadmodum aduersus pestilentiam nihil prodest firmitas corporis, & diligens valetudinis cura: promiscue enim imbecilla robustaque inuadit: ita ab ira tamen inquietis moribus periculum est quam compositis & remissis, quibus eo turpior ac periculosior est, quo plus in illis mutat. Sed cum primum sit, non irasci: secundum, retinere: tertium, alienae irae mederi: dicam primum, quemadmodum in iram non incidamus: deinde, quemadmodum ab illa liberemur: nouissime, quemadmodum irascentem retineamus placemusque, & ad sanitatem reducamus. Ne irascamur, praestabimus, si omnia vitia irae nobis subinde propofuerimus, & illam bene aestimauerimus. Accusanda est apud nos, damnanda: perscrutanda eius mala, & in medium protrahenda sunt: ut qualis sit, appareat, comparanda cum pessimis est. Auaritia acquirit, & contrahit, quo aliquis melior vtatur: ira impendit: paucis gratuita est. Iracundus dominus quosdam in fugam seruos egit, quosdam in mortem. quanto plus irascendo, quam id erat propter quod irascebatur, amisit? Ira patri luctum, marito diuortium attulit, magistratu odium, candidato repulsum. Peior est etiam, quam luxuria: quoniam illa sua voluptate fruatur, haec alieno dolore. Vincit malignitatem & inuidiam. Illae enim infelicem fieri volunt, haec facere. Illae fortuitis malis delectantur: haec non potest expectare fortunam. Nocere ei quem odit, non nocere vult. Nihil est simultatibus grauius. has ira conciliat. Nihil est bello funestius. in hoc potentium ira prorumpit. Ceterum etiam illa plebeia ira & priuata, inerte, & sine viribus bellum est. Praeterea ira, ut seponamus quae mox secutura sunt damna, insidias, perpetuam ex certaminibus mutuis sollicitudinem, dat poenas dum exigit: naturam hominis vitiat. Illa in amorem hortatur, haec in odium. Illa prodesse iubet, haec nocere. Adijce, quod cum indignatio à nimio sui suspectu veniat, & animosa uideatur, pusilla est & angusta. Nemo enim non eo à quo se contemptum iudicat, minor est. At ille ingens animus, & uerus aestimator sui non vindicat iniuriam, quia non sentit. Vt tela à duro resiliunt, cum dolore caedentis solida feriuntur: ita nulla magnam animum iniuria ad sensum sui adducit, fragilior eo quod petit. Quanto pulchrius, uelut nulli penetrabilem telo, omnes iniurias contumeliaeque respuere? Vt itio, doloris confessio est. Non est magnus animus, quem incuruat iniuria. Aut potentior te aut imbecillior laesit. Si imbecillior, parce illi: si potentior, tibi.

C A P. VI.

Nillum est argumentum magnitudinis certius quam nihil posse, quo instigeris, accidere. Pars superior mundi & ordinatior, ac propinqua sideribus, nec in nubem cogitur, nec in tēpestatem impellitur, nec uersatur in turbinem: omni tumultu caret, inferiora fulminant. Eodem modo sublimis animus, quietus semper, & in statione tranquilla collocatus, intra se premens, quibus ira contrahitur, modestus & uenerabilis est & compositus, quorum nihil inuenies in irato. Quis enim traditus dolori & furis non primam reiecit uerecundiam? Quis impetu turbidus, & in aliquem ruens, non quicquid in se uerecundi habuit, abiecit? Cui officiorum numerus aut ordo constitit incitato? Quis linguae temperauit?

Quis

Quis vllam partem corporis tenuit? Quis se regere potuit? In immensum proderit nobis illud Democriti salutare praeceptum, quo monstratur tranquillitas, si neque priuatim, neque publice multa, aut maiora viribus nostris egerimus. Nunquam tam feliciter in multa discurrunt negotia dies transiit, ut non aut ex homine, aut ex re offensa nascatur, quae animum in iras parat. Quemadmodum per frequentia viribus loca properanti in multos incurritandum est, & alicubi labi necesse est, alicubi retineri, alicubi respersa in hoc vitae actu dissipato & vago multa impedimenta, multae quaelae incidunt. Alius spem nostram sefellit, alius distulit, alius interceptit. Non ex destinato propofita fluxerunt. Nulli fortuna tam dedita est, ut multa tentanti vbique respondeat. Sequitur ergo, ut is cui contra quam propofuerat, aliqua cesserunt, impatiens hominum rerumque sit: ex leuissimis causis irascatur, nunc personae, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunae, nunc sibi. Itaque ut quietus possit esse animus, non est iactandum, nec multarum, ut dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, supraque vires appetitarum. Facile est, lenia aptare ceruicibus, & in hac aut in illam partem transferre sine lapsu. At quae alienis in nos manibus imposta, aegre sustinemus, victi in proximos effudimus, & dum stamus sub sarcina, impares oneri vacillamus.

C A P. VII.

Idem accidere in rebus ciuilibus ac domesticis, scias. Negotia expedita, & habilia sequuntur auctorem: ingentia, & supra mensuram agentis, nec dant se facile, & si occupata sunt, premunt atque addunt ad ministrantem, tenerique iam visa, cum ipso cadunt. Itaque fit, ut frequenter irita sit eius voluntas, qui non quae facilia sunt, aggreditur, sed vult facilia esse, quae aggressus est. Quotiens aliquid conaberis, te simul & ea quae paras, quibusque pararis, ipse metire. Faciet enim te asperum paenitentia operis infecti. Hic interest, utrum quis seruidi sit ingenij, an frigidi, atque humilis. Generoso repulsa iram ex primum, languido inertique tristitiam. Ergo actiones nostrae nec priuatae sunt, nec audaces, nec improbae. In vicinum spes exeat. Nihil conemur, quod mox adepti quoque successisse miremur. Demus operam, ne accipiamus iniuriam quam ferre nescimus. Cum placidissimo & facillimo & minime anxio, morosoque viuendum est. Sumuntur à conuersantibus mores. Et ut quaedam in contactos corporis vitia transiunt, ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus conuictores in amorem vini traxit. Impudicorum coetus fortem quoque & silicem virum emolliit. Auaritia in proximos virus suum transtulit. Eadem ex diuerso ratio virtutum est, ut omne quod secum habent, mitiget. Nec tam valetudini profuit vtilis regio & salubrius caelum, quam animis parum firmis in turba meliorum versari. Quae res quantum possit, intelliges, si videris feras quoque conuictu nostro manifestare: nullique immani bestiae vim suam permanere, si hominis contubernium diu passa est. Retunditur omnis asperitas, paulatimque inter placida dediscitur.

C A P. VIII.

Accedit huc, quod non tantum exemplo melior sit, qui cum quietis hominibus viuit, sed quod causas irascendi non inuenit, nec vitium suum exercet. Fugere itaque debet omneis quos irritaturos iracundiam sciet. Qui sunt, inquit, isti? Multi ex varijs causis idem facturi. Offendet te superbus contemptu, diues contumelia, petulans iniuria, liuidus malignitate, pugna contentione, ventosus & mēdax vanitate. Non feres a suspicio timeri, à pertinace vinci, à delicato fastidiri. Elige simplices, faciles, moderatos, qui iram tuam non euocent, sed ferant. Magis adhuc proderunt submissi & humani, & dulces, non tamen vsque in adulationem. Nam iracundos nimia assentatio offendit. Erat certe amicus noster, vir bonus, sed irae paratioris, cui non magis erat tutum blandiri quam maledicere. Caelium oratorem fuisse iracundissimum constat. Cum quo, ut aiunt, coenabat in cubiculo lectae patientiae cliens: sed difficile erat illi in crapulam coniecto, rixam eius cum quo edebat, effugere. Optimū indicauit quicquid dixisset sequi, & secundas agere. Non tulit Caelius assentientem, sed exclamauit: Dic aliquid contra, ut duo simus. Sed ille quoque quod non irasceret iratus, cito sine aduersario desijt. Eligamus ergo vel hos potius, si conscij nobis iracundiae sumus, qui vultum nostrum ac sermonem sequantur. Facient quidem nos delicatos, & in malam consuetudinem inducent, nihil contra voluntatem audiendi: sed proderit vitio interuallum & quietem dare. Difficilis quoque & indomita natura, blandientem feret. Nihil asperum tætrumque palpati est. Quotiens disputatio longior & pugnacior erit, in prima resistamus, antequam robur accipiat. Alit se ipsam contentio: demissos altius tenet. Facilius est se à certamine abstinere, quam abducere.

C A P. IX.

Studia quoque grauiora iracundis omittenda sunt, aut certe citra lassitudinem exercenda: & animus non inter plura versandus, sed artibus amoenis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, & historia fabulis deinceps: mollius delicatiusque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyra componebat. Quis autem ignorat, lituos & tubas concitamenta esse, sicut quosdam cantus blandimenta, quibus mens resoluatur? Confusus oculis profunt virentia, & quibusdam coloribus infirma acies acquiescit, quorundam splendore praestringitur. sic mentes aegras studia laeta permulcent. Fortunam, aduocationes, iudicia, fugere debemus, & omnia quae exulcerant vitium: aequae cauere lassitudinem corporis. Consumit enim, quicquid in nobis mite placidumque est, & acria concitat. Ideo quibus stomachus suspectus est, processuri ad res agendas maioris negotij, bilem cibo temperent, quam maxime mouet fatigatio: siue quia calorem inedia compellit, & nocet sanguini, cursumque eius, venis laborantibus sistit: siue quia corpus attenuatum & infirmum incumbit animo. Certe ob eandem causam iracundiores sunt

Z

sunt valetudine aut aetate fessi. Fames quoque & sitis ex eisdem causis vitanda est: exasperat enim & incendit animos.

C A P. X.

Vetus dictum est, A lasso rixam quaeri. Aequae autem & ab esuriente, & à sitiente, & ab omni homine quem aliqua res vrit. Nam ut vlcera ad leuem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus con dolentur: ita animus affectus, minimis offenditur, adeo ut quosdam salutatio, epistola, oratio, & interrogatio, ad litem euocent. Nunquam sine querela aegra tanguntur. Optimum est itaque, ad primum mali sensum mederi sibi: tum verbis quoque suis minimum libertatis dare, & inhibere impetum. Facile est autem, affectus suos cum primum oriuntur deprehendere. Morbum signa praecurrunt. Quemadmodum tempestatis ac pluuiae ante ipsas notae veniunt: ita irae, amoris, omniumque istarum procellarum animos vexantium sunt quaedam praenuntia. Qui comitiali vitio solent corripi, iam aduentare valetudine intelligunt, si calor summa deseruit, & incertum lumē, nervorumque trepidatio est, si memoria sublabitur, caputque versatur. Solitis itaque remedijs incipientem casum occupant, & odore gustuque quicquid est quod alienat animos, repellitur: aut fomentis contra frigus rigoremque pugnatur: aut si parum medicina proficit, vitauerunt turbam, & sine teste ceciderunt. Proderit morbum suum nosse, & vires eius an requam spatentur, opprimere. Videamus quid sit, quod nos maxime concitat. Alium verborum, alium rerum contumeliae mouent. Hic vult nobilitati suae, hic formae suae parci. Ille elegantissimum haberi cupit, ille doctissimus. Hic superbiae impatiens est, hic contumaciae. Ille seruos non putat dignos quibus irascatur: hic intra domum faeuus est, foris mitis. Ille rogari, inuidiam iudicat: hic, non rogari, contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur.

C A P. XI.

Sicere itaque oportet, quid in te imbecillum sit, ut id maxime protegas. Non expedit omnia videre, omnia audire, multae nos iniuriae transeant: ex quibus pleraque non accipit, qui nescit. Non vis esse iracundus: ne sis curiosus. Qui inquit quid in se dictum sit, qui malignos sermones etiam si secreto habiti sint, eruit, se ipse inquietat. Quaedam interpretatio eo perducit, ut uideantur iniuriae. Itaque alia differenda sunt, alia deridenda, alia donanda. Circumscribenda multis modis ira est. Pleraque in lusum iocumque uertantur. Socratem aiunt, colapho percussum nihil amplius dixisse, quam molestum esse, quod nescirent homines quando cum galea prodire deberent. Non quemadmodum facta sit iniuria refert, sed quemadmodum lata. Nec uideo quare difficilis sit moderatio, cum sciam tyrannorum quoque tumida & fortuna & licentia ingenia familiarem sibi saenitiam repressisse. Pisistratum certe Atheniensium tyrannum memoriae proditur, cum multa in crudelitatem eius ebrius conuiuia dixisset, nec deessent qui uellent manus ei commodare, & alius hinc, alius illinc facies subderent, placido animo tulisse, & hoc irritantibus respondisse, non magis illi se succensere, quam si quis obligatis oculis in se occurrisset. Magna pars querelas manu fecit, aut falsa suspicando, aut leuia aggrauando.

C A P. XII.

Saepe ad nos ira venit, saepius nos ad illam: quae nunquam accersenda est: etiam cum incidit, reijcia tur. Nemo dicit sibi: Hoc propter quod irascor, aut feci, aut fecisse potui. Nemo animum facientis, sed ipsum aestimat factum. Atqui ille intendus est, an uoluerit, an incidit: coactus sit, an deceptus: odium segutus sit, an praemium: sibi morem gesserit, an manum alteri commodauerit. Aliquid peccantis aetas facit, aliquid fortuna: ut ferre, aut humanum, aut humile sit. Eo loco nos constituamus, quo ille est cui irascimur. Nunc facit iracundus iniqua nostri aestimatio: & quae facere uellemus, pati nolumus. Nemo se differt. Atqui maximum remedium irae, dilatio est: ut primus eius seruo relanguescat, & caligo quae premit mentem, aut residat, aut minus densa sit. Quaedam ex his quae te praecipitem ferebant, hora, non tantum dies, molliet: quaedam ex toto euanescent. Si in hoc erit petita aduocatio, apparebit iam iudicium esse, non iram. Quicquid uoles quale sit scire, tempore trade. Nihil diligenter in fluctu cer nitur. Non potuit impetrare Plato à se tempus, cum seruo suo irasceret, sed ponere illum statim tunicam, & praebere scapulas ueberibus. iussit, sua manu ipse percussurus. Postquam intellexit irasci se, sicut sustulerat manum suspensam derinebat, & stabat percussuro similis. Interrogatus deinde ab amico, qui forte interuenerat, quid ageret, Exigo, inquit, poenas ab homine iracundo. uelut stupens, gestum illum deformem sapienti uiro seruabat, oblitus iam serui: quia alium quem potius castigaret, inuenerat. Itaque abstulit sibi in suos potestatem, & ob peccatum quoddam commotior: Tu, inquit, Speusippe seruum istum uerberibus obiurga, nam ego irascor. Ob hoc non caecidit, propter quod alius caecidisset. Irascor, inquit: plus faciam quam oportet. Libentius faciam. Non sit iste seruus in eius potestate, qui in sua non est. Aliquis uult irato committi ultionem, cum Plato sibi ipse imperium abrogauerit? Nihil tibi liceat, dum irasceris. Quare? quia uis omnia licere. Pugna tecum ipse. Si iram uincere non potes, illa te incipit uincere. Si absconditur, si illi exitus non datur, signa eius obruamus: & illam, quantum fieri potest, occultam secretamque teneamus.

C A P. XIII.

Cum magna id nostra molestia fiet, Cupit exillire & incendere oculos, & mutare faciem: sed si emicere illi extra nos licuit, supra nos est. In imo pectoris recessu recondatur, feraturque, non ferat. Imo in contrarium omnia eius indicia respiciamus. Vultus remittatur, uox lenior sit, gradus lenior: paulatim cum

etiam exterioribus interiora formentur. In Socrate ira signum erat: uocem submittere, loqui parcius. Apparebat tunc illi sibi ob stare. Deprehendebatur itaque à familiaribus, & coarguebatur. Nec erat illi exprobratio laetantis irae ingrata. Quid ni gauderet, quod iram suam multi intelligerent, nemo sentiret? Sensisset autem, nisi ius amicis obiurgandi se dedisset: sicut ipse sibi in amicos sumplerat. Quanto magis hoc nobis faciendum est. Rogemus amici summum quemque, ut tunc maxime aduersus nos libertate utatur, cum minime illam pati poterimus: nec assentiat irae nostrae contra potens malum, & apud nos gratiosum, dum conspicimus, dum nostri sumus, aduocemus. Qui uinum male ferunt, & ebrietatis suae temeritatem ac petulantiam metuant, mandant suis, ut conuiuio auferantur.

Intemperantiam in morbo suam experti, parere sibi in aduersa valetudine uentant. Optimum est, notis uitijs impedimenta prospicere, & ante omnia ita componere animum, ut & grauissimis rebus subitque concussus iram aut non sentiat, aut magnitudinem inopinatae iniuriae exortam in altum retrahat, nec dolorem suum profiteatur. Id fieri apparbit, si pauca ex ingenti turba exempla protulerit: ex quibus utrumque discere licet, quantum mali habeat ira, ubi hominum praepotentium potestas tota uirtus: quantum sibi imperare possit, ubi metu maiore compressa est. Cambysen regem nimis deditum uino, Praexaspes uinus ex carissimis monebat, ut parcius biberet: turpem esse dicens ebrietatem in rege, quem oculi omnium, auresque sequerentur. Ad hoc ille: Ut scias, inquit, quemadmodum nunquam excidam mihi, approbabo iam, & oculos post uinum in officio esse, & manus. Bibit deinde liberalius quam alias, capaciorebus scyphis: & iam gratis, & uinolentus, obiurgatoris sui filium procedere ultra hanc iuben iubet, alleuataque super caput sinistra manu stare. Tunc intendit arcum, & ipsum cor adulescentis: id enim se petere dixerat) figit, recisique pectore haerens in ipso corde spiculum ostendit: ac respiciens patrem, an satis certam haberet, manum, interrogauit. At ille negauit Apollo nem potuisse certius mittere. Dij illum male perdant, animo magis quam conditione mancipium. Eius rei laudator fuit cuius nimis erat spectatorem fuisse. Occasionem blanditiarum putauit, pectus filij in duas partes diductum, & cor sub uulnere palpitans. Controuersiam illi facere de gloria debuit, & reuocare iactum, ut regi liberet in ipso patre certiore manum ostendere. O Regem cruentum. O dignum in quem omnium suorum arcus uerterentur. Cum execrati fuerimus illum conuiuia supplicij funeribusque solentem, tamen sceleratius telum illud laudatum est, quam missum. Videbimus quomodo se pater gerere debuerit, stans super cadaver filij sui, caedemque illam, cuius & testis fuerat & causa. Id de quo nunc agitur, paret, iram supprimit posse. Non maledixit regi, nullum emisit ne calamitosi quidem uerbum, cum aequae cor suum quam filij transfixum uideret. Potest dici merito deuorasse uerba. Nam si quid tanquam iratus dixisset, nihil tanquam pater facere potuisset. Potest, inquam, uideri sapientius in illo casu gessisse, quam cum de potandi modo praeciperet: quem satius erat uinum quam sanguinem bibere, cuius manus poculis occupari pax erat. Accessit itaque ad numerum eorum, qui magnis cladibus ostenderunt, quanti constarent regum amicis bona consilia.

C A P. XV.

Non dubito, quin Harpagus quoque tale aliquid regi suo Perfarumque suaferit, quo offensus, liberos illi epulandos apponit, & subinde quae sibi, an placeret conditura. Deinde ut satis illum plenum malis suis uideret, offerri capita illorum iussit, & quomodo esset acceptus, interrogauit. Non defuerunt mi sero uerba, non os concurrir. A pud regem, inquit, omni coena iucunda est. Quid hac adulatione profeci? ne ad reliquias inuitaretur. Non ueto patrem damnare Regis sui factum, non ueto quaerere dignam tam truci portento poenam: sed hoc interim intelligo, posse etiam ex ingentibus malis nascentem iram abscondi, & ad uerba contraria sibi cogi. Necessaria est ista doloris refractio, utique hoc fortitis vitae genus, & ad regiam adhibitis mensam. Sic estur apud illos, sic bibitur, sic respondetur. Funeribus suis arridendum est. An tanti sit uita, uidebimus. Alia ista quae estio est. Non consolabimur tam triste ergastulum, non adhortabimur ferre imperia carnificum, ostendemus in omni seruitute apertam libertati uiam. Si aeger animus, & suo uicio miser est, huic miserias finire secum licet. Dicam & illi, qui in regem incidit, sagittis pectora amicorum petentem, & illi cuius dominus liberorum uisceribus patres saturat: Quid gemis demens, quid expectas, ut te aut hostis aliquis per exitium gentis tuae uindictet, aut rex a longinquo potens aduoleat? Quocumque respexeris, ibi malorum finis est. Vides illum praecipitem locum? illac ad libertatem descenditur. Vides illud mare, uides illud flumen, illum puteum? Libertas illic in imo sedet. Vides illam arborem, breuem, retorridam, infelicem? pendet inde libertas. Vides iugulum tuum, guttur tuum, cor tuum? effugia seruitutis sunt. Nimis mihi operosos exitus monstras, & multum animi ac roboris exigentes. Quae res, quod sit ad libertatem iter? Quaelibet in corpore tuo uena.

C A P. XVI.

Quamdiu quidem nihil tam intolerabile nobis uideatur, ut nos expellat e uita, iram in quocumque erimus statu, remoueamus. Perniciosa est seruitutibus. Omnis enim indignatio in tormentum suum proficit, & imperia grauiora sentit, quo contumacius patitur. Sic laqueos fera dum iactat, astringit, sic aues uiscum, dum trepidantes excutunt, plenis omnibus illinunt. Nullum tam arctum est iugum, quod non minus laedat ducentem, quam repugnantem. Vnum est leuamentum malorum ingenium,

pati, & necessitatibus suis obsequi: sed cum vilis sit feruentibus affectuum suorum, & huius praecipue rabidi atque effraenis continentia, vtilior est regibus. Perierant omnia, vbi quantum suadet ira, fortuna permittit: nec diu potest, quae multorum malo exercetur, potentia stare. Periclitantur enim, vbi eos qui separatim gerunt, communis metus iunxit. Pluresque itaque modo singuli mactauerunt, modo vniuersi, cum illos conferre in vnum iras publicus dolor coegisset. Atqui plerique, sicaram quasi in sine regium exercuerunt. Sicut Dareus, qui primus post ablatum Mago imperium, Persas & magnam partem Orientis obtinuit. Nam cum bellum Scythis indixisset, Orientem cingentibus, rogatus ab Obazo nobili sene, ut ex tribus liberis vnum in solatium patri relinqueret, duorum opera vteretur: plus quam rogabatur pollicitus, omnes se illi dixit remissurum: & occisos in conspectu parentis abiecit, crudelis futurus, si omnes abduxisset.

C A P. XVII.

AT quanto Xerxes facilius, qui Pythio, quinq. filiorum patri, vniuersam vacationem petenti, quem vellet, eligere permittit: deinde quem elegerat, in partes duas distractum ab utroque viae latere posuit, & hac viciniam iultrauit exercitum. Habuit itaque quem debuit exitum, victus, & late longaque fusus, ac stram vbiq. ruinam suam cernens, medius inter suorum, cadavera incedit. Haec barbaris regibus feritas in ira fuit: quos nulla eruditio, nullus litterarum cultus imbuerat. Dabo tibi ex Aristotelis inu regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi & vna educatum, inter epulas transdidit & manu quidem sua, parum adulantem, & pigre ex Macedone ac libero, in Persicam seruitutem transeuntem. Nam Lysimachus aequae familiarem sibi, leoni obiecit. Nunquid ergo hic Lysimachus, felicitate quadam dentibus Leonis elapsus, ob hoc, cum ipse regnaret, mitior fuit? Nam Telephorum Rhodum amicum suum decurtatum, cum aures illi nasumque, abscidisset, in cauea velat nouum animal aliquod & inuolutum diu paui: cum oris detruncati mutilatque, deformitas humanam faciem perdidisset. Accedebat fames & squalor & illuuias corporis, in stercore suo destituit, callosis super haec genibus manibusque, quas in vsum pedum angustiae loci cogebant. Lateribus vero attritu exulceratis, non minus foeda quam terribilis erat forma eius visentibus. Factusque poena sua monstrum, misericordiam quoque amiserat, tamen cum dissimillimus esset homini, qui illa patiebatur, dissimulior erat qui faciebat.

C A P. XVIII.

VTinam ista saeuitia intra peregrina mansisset exempla, nec in Romanos mores cum alijs aduenticijs vitijs, suppliciorum irarumque barbaria transfisset. M. Mario, cui vicatim populus statuas posuerat, cui ture & vino Romanus populus supplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus iussit, & quasi totiens occideret, quotiens vulnerabat, paulatim & per singulos artus lacerauit. Quis erat huius imperij minister? Quis, nisi Catilina, iam in omne facinus manus exercens: sic illum ante bustum Q. Catuli carpebat, grauisissimus mitissimi viri cineribus: supra quos vir mali exempli, popularis tamen, & non tam immerito quam nimis amatus, per stillicidia sanguinem dabat. Dignus erat Marcius, qui illa pateretur: Sylla qui iuberet: Catilina qui faceret. Sed indigna resp. quae in corpus suum patriter & hostium & ciuium gladios reciperet. Quid antiqua percrutor? Modo C. Caesar Sextum Papium, cui pater erat consularis, Belienum Bassum quaestorem suum procuratoris sui filium, aliosque, & equites Romanos & Senatores vno die flagellis caecidit, torsit, non quaestione, sed animi causa. Deinde adeo impatiens fuit differendae voluptatis, quam ingens crudelitas sine dilatione potest, vt in xylo maternorum hortorum, qui porticum a ripa separat, inambulans, quosdam ex illis cum matronis atque alijs senatoribus, ad lucernam decollaret. Quid instabat? quod periculum, aut priuatum, aut publicum vna nox minabatur? quantum fuit, lucem expectare? Denique ne senatores populi Romani soleatus occideret.

C A P. XIX.

QVam superbae fuerit crudelitatis, ad rem pertinet scire: quanquam aberrare aliquando possumus videri, & in deuium exire: sed hoc ipsum pars erit irae super solita saeuientis. Caeciderat flagellis senatores: ipse effectus, vt dici posset, solet fieri. Torserat per omnia, quae in rerum natura tristissima sunt, fideiculis, talaribus, eculeo, igne, vultu suo. Et hoc loco respondebitur, magnam rem, si tres senatores, quasi nequam mancipia, inter verbera & flammam diuisit, homo qui de toto senatu trucidando cogitabat, qui optabat vt populus Romanus vnam geruicem haberet, vt scelera sua tot locis ac temporibus diducta, in vnum ictum & vnum diem cogeret. Quid tam inauditum, quam nocturnum supplicium? Cum latrocinium tenebris abscondi soleat, animaduersiones, quo notiores sunt, plus ad exemplum emendationemque proficiunt. Et hoc loco respondebitur mihi: Quod tantopere admiraris, isti beluae quotidianum est, ad hoc viuunt, ad hoc vigilat. Nemo certe inuenietur alius, qui imperauerit his in quos animaduerti iubebat, os inserta spongia includi, ne vocis emittendae haberent facultatem. Cui vnquam morituro non est relictum, qua gemeret: timuit, ne quam liberio rem vocem extremus dolor mitteret: ne quid, quod nollet, audiret. Sciebat autem innumerabilia esse, quae obijcere illi nemo nisi periturus auderet. Cum spongiae non inuenirentur, scindi vestimenta miserorum, & in os farciri pannos imperauit. Quae ista saeuitia est? Liceat vltimum spiritum trahere. Da exiturae animae locum: liceat illam non per vultus emittere.

CAP.

C A P. XX.

ADicere his longum est, quot patres quoque occisorum eadem nocte, dimissis per domos centurio nibus confecit: id est, homo misericors, luctu liberauit. Non enim Caius saeuitia, sed irae malum propositum est scribere: quae non tantum viritum furit, sed gentes totas lancinat, sed vrbes, sed flumina exuta ab omni sensu doloris conuerberat. Sicut rex Persarum, totius populi nares recidit in Syria: inde Rhinocolura loci nomen est. Pepercisse illum iudicas, quod non tota capita praecidit? Nouo genere poenae delectatus est. Tale aliquid passi forent Aethiopes, qui ob longissimum vitae spatium Macrobij appellatur. In hos enim, quia non supinis manibus exceperant seruitutem, missisque legatis libera responsa dederant, quae contumeliosa reges vocant, Cambyfes fremebat, & non prouisis com meatibus, non exploratis itineribus, per inuia, per arenaria trahebat omnem bello vtilem turbam: cui intra primum iter deerant necessaria, nec quicquam subministrabat sterilis & inculta humanoque ignota vestigio regio. Sustinebant famem primo tenerrima frondium, & cacumina arborum, tum coria igne mollita, & quicquid necessitas cibum fecerat. Postquam inter harenae radices quoque & herbae defecerant, apparuitque inops etiam animalium solitudo, decimum quemque sortiti, alimentum habuerunt fame saeuus. Agebat adhuc ira regem praecipitem, cum partem exercitus amississet, partem comedit: donec timuit, ne & ipse vocaretur ad sortem, tum demum signum receptui dedit. Seruabantur interim illi generosae aues, & instrumenta epularum camelis veherentur, cui fortiter milites eius, quis male periret, quis peius viueret.

C A P. XXI.

Hic iratus fuit genti, & ignotae & immeritae, senesurae tamen: Cyrus flumini. Nam cum Babylonem oppugnaturus festinare ad bellum, cuius maxima momenta in occasionibus sunt, Gynden late fessum amnem vado transire tentauit: quod vix tutum est etiam cum sensit aestatem, & ad minimum deductus est. Ibi vnus ex his equis, qui trahere regium currum albi solebant, abreptus, vehementer commouit regem. Iurauit itaque amnem illum regijs equis meatum auferentem, eo se redacturum, vt transfiri calcarique etiam a feminis posset. Huc deinde omnem transtulit belli apparatus, & tandem assedit operi, donec C. & lxxx. cuniculis diuisum alueum in ccc. & lx. riuos dispergeret, & siccum relinqueret in diuersa fluentibus aquis. Perijt itaque & tempus, magna in vanis rebus iactura, & militum ardor, quae inutilis labor fregit, & occasio aggrediendi imperatos, dum ille bellum indictum hosti cum flumine gerit.

C A P. XXII.

Hic furor (quid enim aliud voces?) Romanos quoque contigit. C. enim Caesar villam in Herculanensi pulcherrimam, quia mater sua aliquando in illa custodita erat, diruit, fecitque eius per hoc notabile fortunam. Stantem enim praenauigabamus: nunc causa dirutae quaeritur. Et tam haec cogitanda sunt exempla quae vites, quam illa e contrario, quae sequaris, moderata, lenia: quibus nec ad irascendum causa defuit, nec ad ulciscendum potestas. Quid enim facilius fuit Antigono, quam duos manipulares duces iuberet, qui in cubentes regio tabernaculo faciebant, quod homines & periculosissime & libentissime faciunt, de rege suo male existimant? Audierat omnia Antigonus, vt potest cum inter dicentes & audientem palla interesset: quae ille leniter commouit, & Longius, inquit, discedite, ne vos rex audiat. Idem quadam nocte cum quosdam ex militibus suis exaudisset, omnia mala imprecantes regi, qui ipsos in illud iter & intricabile luctu deduxisset, accessit ad eos qui maxime laborabant: & cum ignorantes a quo adiuuarentur, explicuissent. Nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miseras incidistis. Ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Idem tam miti animo hostium suorum maledicta quam ciuium tulit: itaque cum in paruulo quodam castello Graeci obsiderentur, & fiducia loci contemnentes hostem multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc staturam humilem, nunc collisum nasum deriderent. Gaudeo, inquit, & aliquid boni spero: in castris meis Silenum habeo. Cum hos dicaces fame dormiisset, captis sic vnus est, vt eos qui militiae viles erant, in cohortes describeret, ceteros praconi subijceret: id quoque se negauit facturum fuisse, nisi expediret his dominum habere, qui tam malam haberent linguam. Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in conuiuas suos torquebat, qui ex duobus amicis quos paulo ante retuli, alterum ferae obiecit, alterum sibi. Ex his duobus tamen, qui leoni obiectus est, viuit.

C A P. XXIII.

Non habuit hoc vitium ille vitium, ne paternum quidem. Nam si qua alia in Philippo virtus fuit, & contumeliarum patientia, ingens instrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum Parthesiastes ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Atheniensium legatos uenerat. Audita benigne legatione, Philippus: Dicite, inquit, mihi, facere quid possum, quod sit Atheniensibus gratum? Excepit Demochares: Te, inquit, suspendere. Indignatio circumstantium ad tam inhumanum responsum exorta est: quos Philippus conticecere iussit, & Thersten illum saluum, in columemque dimittere. At vos ceteri legati, inquit, nuntiate Atheniensibus, multo superbiores esse, qui ista dicunt, quam qui impune dicta audiunt. Multa & Diuus Augustus digna memoria fecit, dixitque: quibus appareat illi iram non imperasse. Timagenes historicorum scriptor, quaedam in ipsum, quaedam in uxorem eius, & in totam domum eius dixerat, nec perdidit dicta. magis enim circumfertur, & in ore hominum est temeraria vrbinitas. Saepo illum Caesar monuit, vt moderatius lingua vteretur: perseveranti, domo sua interdidit. Postea Timagenes in contubernio Polionis A sinij consenuit, ac tota ciuitate dilectus est. Nulli illi

Z 3 illi

illi limen praeclusa Caesaris domus abstulit: historias postea quas scripserat, recitavit, & combussit, & libros acta Caesaris Augusti continentes in ignem posuit. Inimicitias gessit cum Caesare. Nemo amicitiam eius extimuit, nemo quasi fulguritum refugit. Fuit qui praerberet tam alte cadenti sinum. Tulit hoc, ut dixi, Caesar patienter, ne eo quidem motus, quod laudibus suis, rebusque gestis manus attulerat. Nunquam cum hospite inimici sui questus est: hoc distaxat Pollio Asiatico dixit, *in praef. operis*. Paranti demum excusationem; obstitit. Fruere, inquit, mi Pollio, frui. Et cum Pollio diceret: Si iubes Caesar, statim illi domo mea interdica. Hoc me inquit, putas facturum, cum ego vos in gratiam reduxerim? Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec ullam aliam habuerat causam definendi, quam quod Caesar coeperat.

C A P. XXIII.

Dicat itaque quisque sibi, quoties laesit: Nunquid potentior sum Philippo? Illi tamen impune maledictum est. Nunquid in domo mea plus possum, quam toto orbe terrarum diuus Augustus potuit? Ille tamen contentus fuit, a conuiciatore suo secedere. Quid est, quare ego serui mei hilaris responsum & contumaciorem vultum, & non peruenientem vsque ad me murmurationem, flagellis & compedibus expiem? Quis sum, cuius aures laedi nefas sit? Ignouerunt multi hostibus: ego non ignoscā pigris, negligentibus, garulis? Puerum aetas excuset, feminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc primū offendit? cogitemus quamdiu placuerit. Saepē & alias offendit: feramus quod diu tulimus. Amicus est? fecit quod noluit. Inimicus est? fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: stultiori remittamus. Pro quocunque illud respondeamus nobis, sapientissimos quoque viros multa delinque re: neminem esse tam circumspectum, cuius non diligentia aliquando sibi ipsi excidar: neminem tam maturum, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factum casus impingat: neminem tam timidum offensarum, qui non in illas dum vitat, incidat.

C A P. XXV.

Quomodo homini pusillo solatium in malis fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, & aequiore animo filium in angulo fleuit, qui vidit acerba funera, etiam ex regia duci: sic animo aequiore feret ab aliquo laedi, ab aliquo contemni, cuiusque venit in mentem, nullam esse tantam potentiam, in quam non incurrit iniuria. Quod si etiam prudentissimi peccant, cuius non erant bonam causam habet? Respiciamus, quoties adolescentia nostra in officio parum diligens fuerit, in sermone parum modesta, in vino parum temperans. Si iratus est: demum illi spatium, quo dispicere quid fecerit, posuit. Se ipse castigabit. Denique dabit poenas. Non est quod cum illo paria faciamus. Illud non venit in dubium, quin se exemerit turbae, & alius steterit: quisquis despexit laesentes. Proprium est magnitudinis verae, non se sentire percussum. Sic immanis fera ad latratū canum lenta respexit. Sic irritus ingenti scopulo fluctus assultat. Qui non irascitur, in concussus iniuria perstitit: qui irascitur, motus est. At ille quem modo altiore omni in modo posui, tenet quodam amplexu summum bonum. Nec homini tantum, sed ipsi fortunae respondet: Omnia licet facias, minor es, quam ut serenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio, cui vitam regendam dedi. Plus mihi nocitura est ira, quam iniuria. Quid ni plus? Illius modus certus est: ista quousque melatura sit, incertum est.

C A P. XXVI.

Non possum, inquis, pati. Graue est, iniuriam sustinere. Mentiris. Quis enim iniuriam non potest ferre, qui potest iram? Adijce nunc, quod id agis ut iram feras & iniuriam. Quare fers aegri rabiē, & phrenetici verba? puerorum proteruas manus? Nempe quia videntur nescire, quid faciunt. Quid interest, quo quisque vitio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrociniū est. Quid ergo inquis, impune illi erit? Puta te velle: tamen non erit. Maxima est enim factae iniuriae poena, fecisse: nec quisquam grauius afficitur, quam qui ad supplicium paenitentiae traditur. Denique ad condicionem rerū humanarum respiciendum est, ut omnium accidentium aequi iudices simus. Iniquus autem est, qui commune vitium singulis obiecit. Non est Aethiops inter suos insignitus color: nec rufus crinis & coactus in modum apud Germanos. Vtrumque decet. Nihil in vno iudicabis notabile aut foedum, quod genti suae publicum est. Et ista quae retuli, vnius regionis atque anguli consuetudo defendit. Vide nunc, quanto in his iustior venia sit, quae per totum genus humanum vulgata sunt. Omnes inconsulti & improvidi sumus, omnes incerti, queruli, ambitiosi. Quid lenioribus verbis huius publicum abscondo? Omnes mali sumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id vnusquisque in suo sinu inueniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? Pestilentia est. Placidiore itaque inuicem sumus. Mali inter malos viuimus. Vna res nos facere potest quietos, mutuae facilitatis conuentio. Ille mihi iam nocuit: ego illi nondum. Sed iam aliquem fortasse laesisti: sed laedes.

C A P. XXVII.

Noli aestimare hanc horam, aut hunc diem. Totum inspicere mentis tuae habitum, etiam si nihil mali fecisti, potes facere. Quanto satius est, sanari iniuriam, quam ulcisci. Multum temporis ultio absumit. Multis se iniurijs obiecit, dum una dolet. Diutius irascimur omnes, quam laedimur. Quanto melius est, abire in diuersum, nec vitia vitij componere. Num quis satis constare sibi uideatur, si mulam calcibus repetat, & canem morsu? Ista inquis, peccare se nesciunt. Primum, quam iniustus est, apud quem hominem esse, ad impetrandam ueniam nocet. Deinde, si cetera animalia irae tuae subducit, quod consilio

consilio caret: eo loco tibi sit, quisquis consilio caret. Quid enim refert, an alia mutis dissimilia habeat: si quod in omni peccato muta defendit, similem habet caliginem mentis? Peccauit. Hoc enim primum hoc enim extremum. Non est quod illi credas, etiam si dixit: Iterum non faciam. Et iste peccabit, & in istum alius, & tota uita inter errores uolubatur. Mansuete immanueta tractanda sunt. Quod in luctu dici solet, efficacissime & in ira dicitur: Vtrum aliquando desines, an nunquam? Si aliquando, satius est iram relinquere, quam ab ira relinqui. Sin semper haec cogitatio durabit, uides quam impacatam tibi denunties uitam. Qualis enim erit semper tumentis.

C A P. XXVIII.

Adijce nunc, quod nisi bene te ipse succenderis, & subinde causas quibus stimuleris, renouaueris, sua sponte ira discedet, & vires illi dies subtrahet. Quanto satius est, te illā uinci, quam a se? Huic irascaris, deinde illi irascaris, deinde libertis: parentibus, deinde liberis: notis, deinde ignotis. Vbiq̄ enim causae superant, nisi deprecator animus accessit. Hinc te illo furor rapiet, & illinc alio: & nouis subinde irritamentis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, & quando amabis? O quam bonum tempus in re mala perdis. Quanto nūc satius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Rem. administrare, transferre in res domesticas operam: quam quālibet circumspicere quid alicui possis facere mali, quo aut dignitati eius, aut patrimonio, aut corpori uulnus infligas: cū id tibi contingere sine certamine ac periculo non possit, etiā si cum inferiore concures? Vincit licet accipias, & ad arbitrium tuum omnipotentiae expositum: saepe nimia vis caedētis aut articulum loco mouit, aut neruum in his quos frugerat, dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam ubi patientiae est acta materia. Adijce nunc, quod nihil tā imbecille natum est, ut sine elidentis periculo pereat. Imbecillos ualensim alias dolor, alias casus exaequat. Quid, quod pleraque eorum propter quae irascimur, offendunt nos magis quam laedunt. Multū autē interest, utrum aliquis uoluptati meae obstet, an desit: eripiat, an non det. At qui in aequo ponimus, utrum aliquis auferat, an neget: utrum nostram praecidat, an differat: utrum contra nos faciat, an pro se: amore alterius, an odio nostri. Quidam uero non tantum iustas causas standi contra nos, sed etiam honestas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patrum, alius amicum. His tamen nō ignoscimus id faciētib: quod nisi facerent, improbaremus. Immo, quod est incredibile, saepe de facto bene existimamus, de faciente male.

C A P. XXIX.

At mehercules vir magnus ac iustus, fortissimum quemque ex hostibus suis, & pro libertate ac salute patriae pertinacissimum suspicet, & talem sibi ciuem, talem militem contingere optat. Turpe est, odisse quem laudes: quanto uero turpius, ob id aliquem odisse, propter quod miseri cordia dignus est? Si captiuus in seruitutem subito depressus reliquias libertatis tenet, nec ad sordida ac laboriosa ministeria agilis occurrit, si ex otio piger equum uehiculumque dominici cursu non exaequat, si inter quotidianas uigilias festum somnus oppressit, si rusticum laborem recusat, aut non fortiter obit, à seruitute urbana mancos, multos ad durum opus. Distinguamus, utrum aliquis nō possit an nolit. Multos abfoluimus, si coeperimus ante iudicare quam irasci. Nunc autem primum impetum sequimur. Deinde quamuis uana nos concitauerint, perseueramus, ne uideamur coepisse sine causa: & quod iniquissimum est, pertinaciores nos facit iniquitas irae. Retinemus enim illam, & augemus: quasi argumentum sit iuste irascendi, grauius irasci. Quāto melius est, iniuria ipsa perspicere, quam laeuia sint, quam innoxia. Quod accidere uides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes.

C A P. XXX.

Friuolis turbamur, & inanibus. Taurum color rubicundus excitat, ad umbram aspis exurgit. Vrfos leonesque mappa proritat. Omnia quae natura fera ac rabida sunt, consternantur ad uana. Idem inquietis & stolidis ingenijs euenit: rerum suspicione feruntur: adeo quidem, ut interdum iniurias uocent modica beneficia, in quibus frequentissima, certe acerbissima iracundiae materia est. Carissimis enim irascimur, quod minora nobis praestiterint, quam mente concipimus, quam quae alij tulerint: cum utriusque rei paratum remedium sit. Magis alteri indulget: nostra nos sine comparatione delectat. Nunquam erit felix, quē torquebit felicior. Minus habeo quam speraui: sed fortasse plus speraui quam debui. Haec pars maxime metuenda est. Hinc perniciosissimae irae nascuntur, & sanctissima quaeque inuasurae. Diuum Iulium plures amici consecerunt quam inimici, quorum non expleuerat spes inexplebiles. Voluit quidem ille: neq̄ enim quisquam liberalius uictoria usus est, ex qua nihil sibi vindicauit, nisi dispensandi potestatem: sed quemadmodum sufficere tam improbis desiderijs posset, cum tantum omnes concupiscerent, quantum poterat vnus? Vidit itaq̄, strictis circa sellam suam gladijs commilitones suos, Cimbrum Tillium acerrimum paulo ante suarum partium defensorem, alioque post Pompeium demum Pompeianos.

C A P. XXXI.

Haec res sua in reges arma conuertit, fidissimosque eo compulit, ut de morte eorum cogitaret, pro quibus & ante quos mori uotum habuerant. Nulli ad alienā respicienti sua placent. Inde dijs quoque irascimur, quod aliquis nos antecedit, oblitus quantum sequatur à tergo ingentis inuidiae. Tanta tamen importunitas hominū est, ut quemuis multum acceperint, iniuriae loco sit, plus accipere potuisse. Dedit mihi praeturam: sed consulum speraui. Dedit duodecim fasces: sed non fecit ordinarium consulum.

consulem. A me numerari voluit annum: sed deest mihi ad sacerdotium. Cooptatus in collegium sum: sed cur in vnum? Consummatum dignitatem meam: sed patrimonio nihil contulit. Ea dedit mihi, quae debebat alicui dare: de suo nihil protulit. Age potius gratias pro his quae accepisti. Reliqua expecta, & nondum plenum te esse gaude. Inter voluptates est, superesse quod speres. Omnes vicisti: primum te esse in animo amici tui laetare. Multi te vincunt? Considera, quanto antecedas plures, quam sequaris.

C A P. XXXII.

Quod sit in te maximum vitium quaeris? Falsas rationes conficis: data magno aestimas, accepta paruo. Aliud in alio nos deterreat. Quibusdam timeamus irasci, quibusdam vereamur, quibusdam fastidiamus. Magnam rem sine dubio fecerimus, si seruulum infelicem in ergastulum miserimus. Quid properamus verberare statim, cura protinus frangere? Non peribit potestas ista, si differetur. sine id tempus veniat, quod ipsi iubeamus. Nunc ex imperio irae loquimur, cum illa abierit, tunc videbimus, quanti sit ista. Iis aestimanda. In hoc enim praecipue fallimur. Ad ferrum venimus, ad capitalia supplicia: & vinculis, carcere, fame, vindicamus rem, castigandam flagris leuioribus. Quomodo, inquis, nos iubet intueri, quam omnia per quae laedi videmur, exigua, misera, puerilia sint? Ego uero nihil magis suaferim, quam sumere ingentem animum, & haec propter quae litigamus, discurremus, anhelamus, videre quam humilia & abiecta sint, nulli qui altum quiddam aut magnificum cogitat, respicienda. Circa pecuniam plurimum vociferationis est: haec fora defatigat, patres liberosque committit, venena miscet, gladios tam percussoribus quam legionibus tradit. Haec est sanguine nostro delibuta. Propter hanc vxorum maritorumque noctes strepunt litibus, & tribunalia magistratum premit turba: Reges saeuunt, rapitumque & ciuitates longo saeculorum labore constructas euertunt, ut aurum argentumque in cinere vrbium seruentur.

C A P. XXXIII.

Libet intueri fiscos in angulo iacentes. Hi sunt propter quos oculi clamore exprimentur: fremitu iudiciorum basilicae resonant: euocati ex longinquis regionibus iudices sedent, iudicaturi, vtrius iustior auaritia sit. Quid si ne propter fiscum quidem, sed pugnam aeris, aut imputatum a seruo denarium, fenex sine herede moriturus stomacho dirumpitur? Quid si propter vxoram haut millesimam, valetudinarius foenerator distortis pedibus, & manibus ad computandum modo relictis, clamat, ac per vadimonia asses suos in ipsis morbi accessionibus vindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quae cum maxime depromimus, pecuniam proferas, si in medium proicias, quicquid thesauri tegunt, auaritia iterum sub terras referente quae male egressa, omnem istam cogentem dignam non putem, quae frontem viri boni contrahat. Quanto risu prosequenda sunt, quae nobis lacrimas educunt.

C A P. XXXIII.

Edo nunc persequere cetera, cibos, potiones, horumque causa paratam ambitionem, munditias, verba contumelias, & motus corporum parum honorificos, & suspiciones, & contumacia iumentis, & pigra mancipia, interpretationes malignas vocis alienae: quibus efficitur, ut inter iniurias naturae numeretur sermo homini datus. Crede mihi: leuia sunt: propter quae non leuiter excandescimus, quae quae pueros in rixam & iurgium concitant. Nihil ex his quae tam tristes agimus, serium est, nihil magnum. Inde, inquam, vobis ira & insania est, quod exigua magno aestimatis. Auferre hic mihi hereditatem voluit: hic me diu spe suprema captatum criminatus est: hic fortium meum concupiuit. Quod vinculum amoris esse debebat, seditionis atque odij causa est, idem velle.

C A P. XXXV.

Ter angustum rixas transeuntium concitat: diffusa & late patens via ne populos quidem collidit. Ista quae appetitis, quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri erepta, transferri: eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant. Respondisse tibi indignaris libertum & vxorem, & clientem. Deinde idem de R. ep. libertatem sublatam quereris, quam domi sustulisti. Rursus si tacuit interrogatus, contumaciam vocas. Et loquatur, & taceat, & rideat. coram domino? inquis. Immo coram patrefamilias. Quid clamas? Quid vociferaris? Quid flagella media coena petis, quod serui loquuntur, quod non eodem loco turba contionis est, & silentium solitudinis? In hoc habes aures, ut non modulata tantum & mollia, & ex dulci tracta compositaque accipiant. Et risum audias oportet, & fletum, & blanditias, & lites, & prospera, & tristia, & hominum voces, & fremitus animalium, latratumque. Quid miser expauescis ad clamorem serui, ad tinotum aeris, ad ianuae impulsu? cum tam delicatus fueris, tonitrua audienda sunt. Hoc quod de auribus dictum est, transfer ad oculos: qui non minus fastidio laborant, si male instituti sunt, macula offenduntur & sordibus, & argento parum splendido, & stagno non ad solem perlucante. Hi nempe oculi, qui non ferunt nisi varium ac recenti cura nitens marmor, qui mensam nisi crebris distinctam naeuis, qui nolunt domi nisi auro pretiosa calcare: aequissimo animo foris & scabras lutosasque semitas spectant, & maiorem partem occurrentium squalidam, parietes insularum exesos, ruinosos, inaequales.

C A P. XXXVI.

Quid ergo aliud est quod illos in publico non offendat, domi moueat, quam opinio illic aequa & patiens, domi morosa & querula? Omnes sensus perducendi sunt ad firmitatem. Natura patientes sunt, si animus illos desinat corrumpere, qui quotidie ad rationem reddendam vocandus est. Faciebat

hoc

hoc Sextius, ut consummato die cum se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animum suum: Quod hodie malum tuum sanasti? cui vitio obstitisti? qua parte melior es? Desinet ira, & erit moderatior, quae sciet tibi quotidie ad iudicem esse veniendum. Quid ergo pulchrius hac consuetudine excutiendi totum diem? Qualis ille somnus post recognitionem sui sequitur, quam tranquillus, altus ac liber, cum aut laudatus est animus, aut admonitus, & speculator sui censorque secretus cognoscit de moribus suis? Vxor hac potestate, & quotidie apud me causam dico. Cum sublatum e conspectu lumen est, & contuit vxor, moris iam mei conscia, totum diem mecum scrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipse abscondo, nihil transeo: quare enim quicquam ex erroribus meis timeam, cum possim dicere: Vide ne istud amplius facias, nunc tibi ignosco. In illa disputatione pugnacius locutus es. Noli postea congredi cum impetritis. Nolunt discere, qui nunquam didicerunt. Illum liberius admonuisti quam debebas: itaque non emendasti, sed offendisti. De cetero vide, non tantum an verum sit quod dicis, sed an ille cui dicitur, veri patiens sit.

C A P. XXXVII.

Admoneri bonus gaudet: pessimus quisque correptorem asperrime patitur. In conuiuio quorundam te sales, & in dolorem tuum iacta verba tetigerunt: vitare vulgare conuictum memento. solutior est post vinum licentia, quia ne sobrijs quidem pudor est. Iratum vidisti amicum tuum ostiario caudicis alicuius, aut diuitis, quod intrantem submouerat, & ipse pro illo iratus extremo mancipio fuisti. Irascere ergo cathenario cani? & hic cum multum latrauit, obiecto cibo mansuescit. Recede longius, & ride. Nunc iste aliquem se putat, quod custodit litigatorum turba limen obfessum. Nunc ille qui intra iacet, felix fortunatusque est: & beati hominis ac potentis iudicat indicium, difficilem ianuam. nescit durissimum esse ostium carceris. Praesume animo, multa esse tibi patienda. Nunquis se hieme algere miratur? Nunquis in mari nauigare, in via concuti? Fortis est animus, ad quae praeparatus venit. Minus honorato loco positus, irasci coepisti conuiuatori, vocatori, ipsi qui tibi praeferebatur. Demens, quid interest, quam lecti premas partem? Honefitem te aut turpiorem potest facere puluinus? Non aequis quendam oculis vidisti, quia de ingenio tuo male locutus est. Recipis hanc legem? Ergo te Ennius, quo non delectaris, odisset: & Hortensius simultates tibi indiceret: & Cicero, si derideres carmina eius, inimicus esset.

C A P. XXXVIII.

Is tu aequo animo pati candidatus suffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis. Nunquid maiorem quam Diogeni philosopho Stoico? Cui de ira cum maxime differenti, adolescens proteruus inspuuit. tulit hoc ille leniter ac sapienter. Non quidem, inquit, irascor: sed dubito tamen, an irasci oporteat. Cato noster melius: cui cum causam agentis, in frontem mediam, quantum poterat attracta pingui salua, inspuisset Lentulus, ille patrum nostrorum memoria factiosus & impotens, absterfit faciem, & Affirmabo, inquit, omnibus, Lentule, falli eos, qui te negant os habere. Contigit iam nobis, Nouate, bene componere animum si aut non sentit iracundiam, aut superior est.

C A P. XXXIX.

Videamus quomodo alienam iram leniamus: nec enim sani esse tantum volumus, sed sanare. Primam iram non audebimus oratione mulcere, furda est & amens: dabimus illi spatium, remedia in remissionibus profunt: nec oculos timentes tentabimus, vim rigentem mouendo incitaturi, nec cetera vitia dum feruent. Inertia morborum, quies curat. Quantum, inquis, prodest remedium tuum, si sua sponte desinentem iram placat? Primum ut citius desinat, efficit: deinde custodiet, ne recidat: ipsum quoque impetum, quem non audeat lenire, fallit. Remouebit omnia vitiosis instrumenta. Simulabit iram, ut tantum adiutor & doloris comes plus auctoritatis in consilijs habeat: moras ne det: & dum maiorem quaerit poenam, praesentem differet. Omni arte requiem furori dabit. Si vehementior erit: aut pudorem illi cui non resistit, incutiet aut metum. Si infirmior: sermones inferet, vel gratos, vel novos, & cupiditate cognoscendi auocabit. Medicum aiunt, cum regis filiam curare deberet, nec sine ferro posset, dum tumorem mammam leniter fouet, scalpellum spongia reatum induxisse. Repugnasset puella remedio palam adnoto: eadem quia non expectauit, dolorem tulit.

C A P. XXXX.

Quaedam non nisi decepta sanantur. Alteri dices: Vide ne inimici iracundia tua voluptati sit. Alteri: Vide ne magnitudo animi tui, creditumque apud plerosque robur cadat. Indignor mehercule & non inuenio dolendi modum: sed tempus expectandum est, dabit poenas. Serua istud in animo tuo, cum poteris, & pro mora reddes. Castigare vero irascentem, & vltro obuiam ire ei, incitare est. Varie agredieris, blandeq: nisi forte tanta persona eris, ut possis iram comminuere: quemadmodum fecit diuus Augustus: cum cenaret apud Vedium Polionem, fregerat vnus ex seruis eius crystallinum, ad mortem rapi eum Vedius iussit, nec vulgari quidem periturum morte: muraenis obijci iubebatur, quas ingens piscina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriae causa facere? saeuitia erat. Euasit e manibus puer, & confugit ad Caesaris pedes: nihil aliud petiturus, quam ut aliter periret, nec esca fieret. Mortuus est nouitate crudelitatis Caesar & illum quidem miti, crystallina autem omnia coram se frangi iussit, compleri que piscinam. Fuit Caesari sic castigandus amicus: bene vsus est viribus suis. E conuiuio rapi homines imperas, & noui generis poenis lacerari? Si calix tuus fractus est, viscera hominis distrahentur? Tantum tibi placebis, ut ibi aliquem duci iubeas ubi Caesar est?

C A P.

Sic instandum potentiae est ut iram ex superiori loco aggredi possit, male tractabilem, ac talem duntaxat, qualem modo retuli: feram, immanem, sanguinariam, quae iam insanabilis est, nisi maius aliquid extimuit. Pacem demus animo, quam dabit praeceptorum salutarium assidua meditatio, actusque rerum boni, & inrenta mens ad vnias honesti cupiditatem. Conscientiae satisfiat, nil in famam laboremus: sequatur vel mala, dum bene merearis. At vulgus animosa miratur, & audaces in honore sunt: placidi pro inerubus habentur. Primo forsitan aspectu, sed simulac aequalitas vitae fidem facit, non sententiam illam animi esse, sed pacem, veneratur idem illos populus, colitque. Nihil ergo habet in se utile taceri ille & hostilis affectus. At omnia e contrario mala, ferrum, ignes: pudore calcato, caedibus inquinavit manus, membra liberorum disperfit. Nihil vacuum reliquit à scelere, non gloriae memos, non infamiae metuens, in emendabilis cum ex ira in odium occalluit.

Creamus hoc malo, purgemusque mentem, & extirpemus radicibus ea vitia, quae quamuis tenuia vndeconq. haeserint, renascuntur: & iram non temperemus, sed ex toto remoueamus. Quod enim malae rei temperamentum est? Poremus autem, adnitamur modo. Nec vlla res magis proderit: quam cogitatio mortalitatis. Sibi quisque, ut alteri dicat: Quid iuuat tanquam in aeternum genitos iras indicere, & breuissimam aetatem dissipare? Quid iuuat dies, quos in voluptatem honestam impendere licet, in dolorem alicuius tormentumque transferre? Non capiunt res istae iacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? Quid certamina nobis accersimus? Quid imbecillitatis obliui, ingentia odia suscipimus, & ad frangendum fragiles constringimus? Iam istas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malum corporis vetabit geri. Iam par acerrimum media mors dirimet. Quid tu tumultuamur, & vitam seditiosi conturbamus? Stat super caput fatum, & pereuntis dies imputat, propiusque accedit. Istud tempus quod alienae destinatae morti, fortasse citra tuam est.

Quin potius vitam breuem colligis, placidamque & tibi & ceteris praefas? Quin potius amabilem te, dum viuis, omnibus: desiderabilem, cum excesseris, reddis? Et quid illum nimis ex alto tecum agentem detrahere cupis? Quid illum oblatrantem tibi, humilem quidem & contemptum, sed superioribus acidum ac molestum exterrere viribus tuis tentas? Quid seruo? quid domino? quid regi? quid clienti tuo irasceris? Sustine paulum. Venit ecce mors, quae nos pares faciat. Ridere solemus inter matutina harenarum spectacula, tauri & vrsi pugnam inter se colligatorum, quos, cum alter alterum vexarit, susceptor expectat. Idem facimus. Aliquem nobiscum alligatum laceessimus: cum victo victor, finis aequum maturus immineat. Quietum potius pacatque, quantulumcumque superest, exigamus. nulli cadaver nostrum iaceat inuisum. Saepe rixam conclamatum in vicino incendium soluit: & interuentus ferae, latronem viatoremque diducit. Colluctari cum minoribus malis non vacat, ubi metus maior apparuit. Quid nobis cum dimicatione & insidijs? Nunquid amplius isti cui irasceris, quam mortem optas? Etiam te quiescente morietur, perdis operam. Facere vis, quod futurum est. Nolo, inquis, utique occidere, sed exilio, sed ignominia, sed damno afficere. Magis ignosco ei, qui vulnus inimici, quam qui pusulam concupiscit. hic enim non tantum mali animi est, sed pusilli. siue de vltimis supplicijs cogitas, siue de leuioribus, quantulum est temporis: quo aut ille poena sua torqueatur, aut tu malum gaudium ex aliena percipias? Iam ipsum spiritum expuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines sumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non periculo sumus: detrimenta, iniurias, conuicia, vellicationes contemnamus, & magno animo breuia feramus incommoda. Dum respicimus, quod aiunt, versamusque nos, iam mortalitas adierit.

Notae in libros de ira coniunguntur cum ijs quae sunt in libros de Clementia.

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE AD NERONEM CAESAREM DE CLEMENTIA

LIBER PRIMVS

CAP. I.

SCRIBERE de clementia, Nero Caesar, institui: ut quodammodo speculi vice fungerer, & te tibi ostenderem, peruenturum ad voluptatem maximam omnium. Quamuis enim recte factorum verus fructus sit fecisse, nec vllum virtutum pretium dignum illis extra ipsas sit: iuuat tamen inspicere & circuire bonam conscientiam, tum immittere oculos in hanc immensam multitudinem, discordem, seditiosam, impotentem, in perniciem alienam suamque pariter exultaturam, si hoc iugum fregerit, & ita loqui secum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electusque sum, qui in terris deorum vice fungerer: ego vitae necisque gentibus arbiter, qualem quisque sortem, statumque habeat, in manu mea positum est. Quid cuique mortalium fortuna datum velit, meo ore pronuntiat. Ex nostro responso laetitia causas, populi, vrbesque concipiunt. Nulla pars vsquam, nisi volente propitioque me floret. Haec tot millia gladiatorum, quae pax mea comprimit, ad nutum meum stringuntur: quas nationes funditus excindi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumque capiti regum circumdari decus oporteat, quae ruant vrbes, quae orientur, mea iurisdictio est. In hac tanta facultate rerum, non ira me ad iniqua supplicia compulit, non iuuenilis impetus, non temeritas hominum & contumacia, quae saepe tranquillissimis pectoribus quoque patientiam extorsit, non ipsa ostentandae per terrores potentiae, dira, sed frequens magnis imperijs gloria. Conditum, immo constructum apud me ferrum est. Summa pars simonia etiam vilissimi sanguinis. Nemo non, cui alia desunt, hominis nomine apud me gratus est. seueritatem abditam, clementiam in promptu habeo. Sic me custodio, tanquam legibus, quas ex abdito ac tenebris in lucem euocavi, rationem redditurus sum. Alterius aetate prima motus sum, alterius vltima. Alium dignitati donavi, alium humilitati. Quoties nullam inueneram misericordiae causam, mihi perperci. Hodie dijs immortalibus, si a me rationem repetant, annumerare genus humanum paratus sum. Potes hoc Caesar praedicare audacter, omnium quae in fidem tutelamque tua venerunt, nihil per te, neque clam Reip. ereptum. Rarissimam laudem, & nulli adhuc principum concessam concupisti, innocentiam. Non perdis operam: nec bonitas ista tua singularis, ingratos aut malignos aestimatores nata est. Refertur tibi gratia. Nemo vnus homo vni homini tam carus vnquam fuit, quam tu populo Romano, magnum longumque eius bonum. Sed ingens tibi onus imposuisti. Nemo iam diuum Augustum, nec Tiberij Caesaris prima tempora loquitur: nec quod te imitari velit exemplar extra te quaerit. Principatus tuus ad eum gustum quem dedisti exigitur. Difficile hoc fuisset, si non naturalis tibi ista bonitas esset, sed ad tempus sumpta. Nemo enim potest personam diu ferre. Ficta cito in naturam suam recidunt, quibus veritas subest, quaeque (ut ita dicam) ex solido enascuntur, tempore ipso in maius meliusque procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus, cum incertum esset, quo se statim nobilis indoles daret. Iam vota publica in tuto sunt. Nec enim periculum est, ne te subita tui capiat obliuio. Facit quidem auidos nimia felicitas: nec tam temperatae cupiditates sunt vnquam, ut in eo quod contigit, desinant. Gradus a magnis ad maiora fit: & spes improbissimas complectuntur insperata assecuti. Omnibus tamen nunc ciuibus tuis & haec confessio exprimitur, esse se felices: & illa, nihil iam his accedere bonis posse, nisi ut perpetua sint. Multa illos cogunt ad hanc confessionem, qua nulla in homine tardior est: securitas alta, affluens: ius supra omnem iniuriam positum. Obuersatur oculis laetissima forma Reip. cui ad summam libertatem nihil deest, nisi pereundi licentia. Praecipue tamen aequalis ad maximos imosque peruenit clementiae tuae admiratio. Caetera enim bona pro portione fortunae suae quisque sentit, aut expectat maiora minoraque: ex clementia omnes idem sperant. Nec est quisquam, cui tam valde innocentia sua placeat, ut non stare in conspectu clementiam paratam humanis erroribus gaudeat.

CAP. II.

Esse autem aliquos scio, qui clementia pessimum quemque putent sustineri: quoniam nisi post crimen superuacua est, & sola haec virtus inter innocentes cessat. Sed primum omnium, sicut medicinae apud aegros vsus, etiam apud sanos honor est: ita clementiam quamuis poena digni innocentes, etiam innocentes colunt. Deinde habet clementia in persona quoque innocentium locum: quia interdum fortuna pro culpa est: nec innocentiae tantum clementia succurrit, sed saepe virtuti: quoniam quidem condicione temporum incidunt quaedam, quae possint laudata puniri. Adijce, quod magna pars hominum est, quae reuerti ad innocentiam possit. Sed non tamen vulgo ignoscere decet. Nam ubi discrimen inter malos

maios bonosque sublatum est, confusio sequitur, & vitiorum eruptio. Itaque adhibenda est moderatio, quae sanabilia ingenia distinguere à deploratis sciat. Nec promiscuam habere ac vulgatem clementiam oportet, nec abscessam. Nam tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli. Modum tenere debemus: sed quia difficile est temperamentum, quicquid aequo plus futurum est, in partem humaniorem praeponderet. Sed haec suo loco melius dicentur.

C A P. III.

Nunc in tres partes omnem hanc materiam diuidam. Prima erit manumissionis. Secunda, quae naturam clementiae habitumque demonstrat. Nam cum sint vitia quaedam virtutes imitantia, non possunt secerni, nisi signa quibus dignoscantur impresseris. Tercio loco quaeremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, & usum suam faciat. Nullam vero ex omnibus virtutibus magis homini conuenire, cum sit nulla humanior, constet necesse est: non solum inter nos, qui hominem sociale animal, communi bono genitum videri volumus: sed etiam inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta factaque ad utilitatem suam spectant. Nam si quietem petat & otium, hanc virtutem naturae suae nactus est, quae pacem amat, & manus retinet. Nullum tamen clementiae ex omnibus magis, quam regem aut principem decet. Ita enim virtutes magnis viris decori gloriaeque sunt, si illis salutaris potentia est. Nam pestifera vis est, ualere ad nocendum. Illius demum magnitudo stabilis fundataque est, quem omnes tam supra se esse, quam pro se sciunt, cuius curam excubare pro salute singulorum atque vniuersorum quotidie experiuntur: quo procedente, non tanquam malum aliquod aut noxium animal e cubili proiiceret, diffugiunt, sed tanquam ad clarum ac beneficium sidus certatim aduolant, obijcere se pro illo mucronibus insidiatium paratissimi, & subternere corpora sua, si per stragem illi humanam, iter ad salutem struendum sit. Somnum eius nocturnis excubijs mununt: latera obiecti circumfusisque defendunt: incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis vrbibusque consensus, sic protegendi amandique reges, & se suaque iactandi, quocumque desiderauerit imperantis salus. Nec haec vilitas sui est, aut dementia, pro vno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus vnam animam redimere, nonnunquam tenes & inualidi. Quemadmodum totum corpus animo deseruit, & cum hoc tanto maius tantoque speciosius sit, ille in occulto maneat tenuis, & in qua sedelatit incertus, tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerant: illum haec cutis munit, illius iussu iacemus, aut inquieti discurremus: cum ille imperat, siue avarus dominus est, mare lucri causa scrutamur, siue ambitiosus, tam dudum dexteram flammis obticimus, aut voluntarie subsilimus: sic haec immensa multitudo, vnius animae circumdata, illius spiritu regitur, illius ratione flebitur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur.

C A P. IIII.

Sam itaque incolumitatem amant, cum pro vno homine decem legiones in aciem deducunt, cum in prima fronte procurruunt, & aduersa vulneribus pectora ferunt, ne imperatoris sui signa vertantur. Ille est enim vinculum, per quod Respublica cohaeret: ille spiritus vitalis, quem haec tot millia trahunt, nihil ipsa per se futura, nisi onus & praeda, si mens illa imperij subtrahatur.

Rege incolomi mens omnibus vna.

Amisso vixere haem.

Hic casus Romanae pacis exitium erit, hic tantum fortunam populi in ruinas ager. Tam diu ab isto periculo aberit hic populus, quam diu sciet ferre fraehos: quos si quando abruperit, vel aliquo casu discussos reponi sibi passus non erit, haec vnitatis & hic maximi imperij contextus, in partes multas dissiliet: idemque huic vrbis dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideo principes regesque, & quocumque alio nomine sunt tutiores status publici, non est mirum amari ultra priuatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica priuatis potiora sunt, sequitur, ut is quoque carior sit, in quem se Respublica conuertit. Olim enim ita se induit Respublica, Caesarem diduci alterum non possit sine utriusque pernicie. Nam ut illi viribus opus est, ita & huic capite.

C A P. V.

Longius uideatur recessisse à proposito oratio mea. At mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc colligitur, animas Respublicae, illa corpus tuum uides, ut puto, quam necessaria clementia sit. Tibi enim parcis, cum uideris alteri parcere. Parcendum itaque est etiam improbandis ciuibus, non aliter quam membris languentibus. Est quando misso sanguine opus est, sustinendum est, ne ultra quam necesse sit incedas. Est ergo, ut dicebam, clementia omnibus quidem hominibus, secundum naturam, maxime tamen decora imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod feruet, quantoque in maiore materia apparet. Quantulum enim nocet priuata crudelitas? Principum fauoria bellum est. Cum autem virtutibus inter se sit concordia, nec ulla altera melior aut honestior sit: quaedam tamen quibusdam personis aptior est. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil est. Quid enim maius, aut fortius, quam in malam fortunam retundere? Haec tamen in bona fortuna latiore locum habet, meliusque in tribunali quam in plano conspicitur. Clementia in quamcumque domum peruenit, eam felicem tranquillamque praestabit. Sed in regia quo rarior, eo mirabilior. Quid enim est mirabilius, quam eum cuius irae nihil obstat, cuius grauiori sententiae ipsi qui peccant assentiuntur, quae nemo interrogaturus est, immo si uehementius excauit, nec deprecaturus quidem,

dem, ipsum sibi manum iniicere, & potestate sua in melius placidiusque uti, hoc ipsum cogitantem. Occidere contra legem nemo non potest: seruare nemo praeter me. Magnam fortunam magnus animus decet: qui nisi se ad illam exulit, & altior stetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi est proprium, placidum esse, tranquillumque, & iniurias atque offensiones semper despiciere. Muliebres est: furere in ira. Ferarum vero, nec generosarum quidem, praemordere & vrgere proiectos. Elephantes leonesque transeunt, quae impulerunt. Ignobilis bestiae pertinacia est. Non decet regem saeva, nec inexorabilis ira. Non multum enim supra eum eminent, cui se irascendo exaequat. At si dat vitam, si dat dignitatem periclitantibus & meritis amittere, facit quod nulli nisi rerum portenti licet. Vita enim etiam superiori eripitur, nunquam nisi inferiori datur. Seruare, proprium est excellentis fortunae: quae nunquam magis suspici debet, quam cum illi contingit idem posse quod dijs, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quam mali. Deorum itaque sibi tantum asserens princeps, alios ex ciuibus suis, quia viles bonique sunt, libens videat, alios in numerum relinquat: quosdam esse gaudeat, quosdam patiat.

C A P. VI.

Cogitate in hac ciuitate, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur, quoties aliquis obstitit, quod cursum eius velut torrentis rapidi moraretur: in qua tribus eodem tempore theatris viae postulantur, in qua consumitur, quicquid terris omnibus aratur: quanta solitudo & vastitas, futura sit, si nihil relinquatur, nisi quod iudex seuerus absoluerit. Quotus quisque ex quaestoribus est, qui non ea ipsa lege teneatur, quae quaerit? Quotus quisque accusator vacat culpa? Et nescio, an nemo ad dandam veniam difficilior sit, quam qui illam petere saepius meruit. Peccauimus omnes: alij grauius, alij leuius, alij ex destinato, alij forte impulsis, aut aliena nequitia ablati; alij in bonis consilij parum fortiter steterimus, & innocentiam inuiti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantum, sed usque ad extremum aevi delinquimus. Etiam si quis tam bene purgauerit animum, ut nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando peruenit.

C A P. VII.

Quoniam deorum feci mentionem, optime hoc exemplum principi constituam, ad quod formetur, ut se talem esse ciuibus, quales sibi deos velit. Expediit ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina: expediit usque ad vltimam infesta perniciem? Ecquis regum erit tutus, cuius non membra haruspices colligant? Quod si dii placabiles & aequi delicta potentium non statim fulminibus persequantur: quanto aequius est hominibus praepositum miti animo exercere imperium, & cogitare, vtrum mundi status gratior oculis pulchriorque sit sereno & puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiantur, & ignes hinc atque illinc micant. Atqui non alia facies est quieti moderatiq. imperij, quam sereni caeli & nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisque obscurum est inter trementes & ad repentinum sonitum expauescentes, nec eo quidem qui omnia conturbat in concusso. Facilius priuatis ignoscitur, pertinaciter se vindicantibus. Possunt enim laedi, dolorque eorum ab iniuria uenit. Timent praeterea contempum: & non retulisse laudentibus gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui vltio in facili est, is omnia ea, certam laudem mansuetudinis consequitur. Humili loco positus exere manu, litigare, in rixam procurrare, ac morem irae suae gerere, liberius est. Leues inter paria ictus sunt. Regi vociferatio quoque verborumque intemperantia non ex maiestate est.

C A P. VIII.

Graue putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent. Ista inquis, seruitus est, non imperium. Quid tu non experiris istud nobis esse, non tibi seruitutem? Alia condicio est eorum, qui in turba quam non excedunt, latent: quorum & virtutes ut appareant, diu luctantur, & vitia tenebras habent. Vestra facta dictaque rumor excipit: & ideo nullis magis cauendum est, qualem famam habeat, quam qui qualemcumque meruerint, magnam habituri sum. Quam multa tibi non licent, quae nobis beneficio tuo licent. Possim in qualibet parte vrbis solus incedere sine timore, quamuis nullus sequatur comes, nullus sit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato viuendum est. Aberrare à fortuna tua non potes, obfideret, & quocumque descendis, magno apparatu sequitur. Et haec summa magnitudinis seruitus est, non posse fieri minorem, sed cum dijs tibi communis ista necessitas est. Nam illos quoque caelum alligatos tenet: nec magis illis descendere datum est, quam tibi. Fastigio tuo affixus es. Nostros motus pauci sentiunt. Prodire nobis, ac recedere, & mutare habitum sine sensu publico licet: tibi non magis quam soli latere contingit. Multa contra te lux est, omnium in istam conuersi oculi sunt. Prodire te putas? oriris: loqui non potes, nisi ut uocem tuam quae vbiq. sunt gentes excipiant. Itasci non potes, nisi ut omnia tremant. Sic neminem potes affligere, nisi ut quicquid circa fuerit, quatiantur. Ut fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu; sic animaduersiones magnarum potestatum terrent latius, quam nocent: non sine causa. Non enim quantum fecerit, sed quantum facturus sit, cogitatur, in eo qui omnia potest. Adjice nunc, quod priuatos homines ad accipiendas iniurias opportuniore, acceptarum patientia facit: regibus certior est ex mansuetudine securitas. Quia freques vindicta paucorum odium reprimat, omnium irrat: uoluntas oportet ante fauendi, quam causa deficiat. Alioquin quemadmodum praecisae arbores plurimis ramis repullulant, & multa fortorum genera ut densiora surgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum tollendo. Parentes

Aa

enim

enim liberi que eorum qui interfecti sunt, & propinqui, & amici, in locum singulorum succedunt. Hoc quam verum sit, admonere te exemplo domestico volo.

CAP. IX.

Diuis Augustus fuit mitis princeps, si quis illum à principatu suo aestimare incipiat: in communi quidem Rep. cum hoc aetatis esset, quod tu nunc es, duodevicesimum egressus annum, iam piones in sinu amicorum absconderat, iam insidijs M. Antonij consulis latus petierat, iam fuerat collega proscriptio: sed cum annum quadragesimum transisset, & in Gallia moraretur, delatum est ad eum indicium, L. Cinnae stolidi ingenij viri insidias ei struere. Dictum est & vbi, & quando, & quem admodum aggredi vellet. Vnus ex conscijs deferebat. Constituit se ab eo vindicare. Consilium amicorum aduocari iussit. Nox illi iniqua erat, cum cogitaret adolescentem nobilem, hoc detracto, integrum, Cn. Pompeij nepotem dampnandum. Iam vnum hominem occidere non poterat: cum M. Antonio proscriptio edictum inter coenam dicitur. Gemens subinde voces emittebat varias, & inter se contrarias: Quid ergo? ego percussorem meum securum ambulare patiar, me sollicito? Ergo non dabit poenas, qui tot ciuilibus bellis frustra petiit caput, tot naualibus, tot pedestribus proelijis incolumem, postquam terra marique pax parata est, non occidere constituit, sed immolare? Nam sacrificantem placuerat adorari. Rursus silentio interposito, maiore multo voce, sibi, quam Cinnae, irascebatur. Quid vis, si perire te tam multorum interest? Quis finis erit suppliciorum? Quis sanguinis? Ego sum. nobilibus adolescentulis expositum caput, in quod mucrones acuunt. Non est tanti vita, si vt ego non peream, tam multa perdenda sunt. Interpellauit tandem illum Liuia vxor: Et admittis, inquit, muliebri consilium? Fac quod medici solent: qui vbi vitata remedia non procedunt, tentant contraria. Seueritate nihil adhuc profecisti: Saluidienam Lepidus secutus est, Lepidum Muraena, Muraenam Caepio, Caepionem Egnatius, vt alios taceam, quos tantum ausos pudet: nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia. Ignosce L. Cinnae. deprehensus est. Iam nocere tibi non potest, prodesse famae tuae potest. Gaius sibi, quod aduocatum inuenerat, vxori quidem grauius egit: renuntiare autem extemplo amicis, quos in consilium rogauerat, imperauit, & Cinnae vnum ad se accersit: dimissisque omnibus e cubiculo, cum alteram Cinnae poni cathedram iussisset: Hoc, inquit, primum à te peto, ne me loquentem interpelles, ne meo sermone medio proclamem. dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cum in hostium castris inuenissem, non factum tantum mihi inimicum, sed natum seruauit, patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam felix es, & tam diues, vt victo victores inuideant. Sacerdotium tibi petenti, praeteritis compluribus, quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cum sic de te meruerim, occidere me constituisti. Cum ad hanc vocem exclamasset, procul hanc ab se abesse dementia: Non praestas, inquit, fidem, Cinna: conuenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras. adiecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum, cui commissum esset ferrum. Et cum defixum videret, nec ex conventionem iam, sed ex conscientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Vt ipse sis princeps? Male mehercule cum Republica agitur, si tibi ad imperandum nihil praeter me obstat. Domum tuam non potes. Nuper libertini hominis gratia, in priuato iudicio superatus es. Adeo nihil facilius potes, quam contra Caesarem aduocare? Cedo, si spes tuas solus impedio. Paulus ne te, & Fabius Maximus, & Cossi, & Seruiliij ferent, tantumque agmen nobilium, non inania nomina praeferebant, sed eorum, qui imaginibus suis decori sunt? Ne totam eius orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem: diutius enim quam duabus horis locutum esse constat, cum hanc poenam, qua sola erat contentus futurus, extenderet: Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidae. Ex hodierno die inter nos amicia incipiat. Contendamus, verum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debéas. Post haec detulit vltro consulatum, questus, quod non auderet petere. Amicissimum fidelissimumque habuit. heres solus fuit illi. Nullis amplius insidijs ab illo petitus est.

CAP. X.

Ignouit ab auctis tuis victis. Nam si non ignouisset, quibus imperasset? Sallustium, & Cocceios, & Duillios, & totam cohortem primam interioris admissio, ex aduersariorum castris conscripsit. Nam Domitios, Messallas, Asinius, Cicerones, & quicquid floris in ciuitate erat, clementiae suae debebat. Ipsum Lepidum quamdiu mori passus non est? Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem; & pontificatum maximum, non nisi mortuo illo, transferri in se passus est. Maluit enim illum honorem vocari, quam spoliium. Haec eum clementia ad salutem securitatemque perduxit, haec gratum ac fauorabilem reddidit, quamuis nondum subactis Reipub. cernicibus manuum imposuisset. Haec hodieque praestat illi famam, quae vix viuis principibus seruit. Deum esse, non tanquam iussi credimus, bonum principem Augustum, & bene illi conuenisse parentis nomen, fatemur: ob nullam aliam causam, quam quod contumelias quoque suas, quae acerbiores principibus solent esse, quam iniuriarum, nulla crudelitate exequatur: quod probrosus in se dictis arripit: quod dare illum poenas apparebat, cum exigeret: quod quoscunque ob adulterium filiae suae damnauerat, adeo non occidit, vt dimissis, quo tutiores essent, diplomata daret. Hoc est ignoscere, cum scias multos futuros qui pro te irascantur, & tibi alieno sanguine gratificentur, non dare tantum salutem, sed praefare.

CAP. XI.

Haec Augustus senex, aut iam in senectutem annis vergentibus. In adolescentia caluit: arsit ira: multa

multa fecit, ad quae inuitus oculos retorquebat. Comparare nemo mansuetudini tuae audebit diuum Augustum, etiam si in certamen iuuenilium annorum deduxerit senectutem plus quam matram. Fuerit moderatius & clemens: nempe post mare Attiacum Romano cruore infectum, nempe post fractas in Sicilia classes, & suas & alienas: nempe post Perulinas aras & proscriptioes. Ego vero clementiam non voco lassam crudelitatem. Haec est, Caesar, clementia vera, quam tu praestas, quae non saenitiae paenitentia coepit: nullam habere maculam, nunquam ciuilem sanguinem fuisse. Haec est in maxima potestate, verissima animi temperantia, & humani generis incomprehensibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptum, quantum in ciues suos liceat, experiendo tentare, sed hebetare aciem imperij sui. Praesertim, Caesar, ciuitatem incruentam, & hoc quod magno animo gloriatu es, nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse: eo maius est mirabilis, quod nulli vnquam citius gladius commissus est. Clementia ergo non tantum honestiores, sed tutiores praestat: ornamentumque imperiorum est, simul certissima salus. cum reges conseruerint, liberisque ac nepotibus tradiderint regna, tyrannorum execrabilis, ac breuis potestas est. Quid interest inter tyrannum & regem? species enim ipsa fortunae ac licentiae par est, nisi quod tyranni ex voluptate saeniunt, reges non nisi ex causa ac necessitate.

CAP. XII.

Quid ergo? non reges quoque occidere solent? Sed quoties id fieri publica utilitas persuadet. Tyrannus saenitia cordi est. Tyrannus autem à rege distat factis non nomine. Nam & Dionysius maior iure meritoque praeferrit multis regibus potest. Et L. Syllam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hostium? Descenderit licet è dictatura sua, & se togae reddiderit: quis tamen vnquam tyrannus tam auidè humanum sanguinem bibit, quam ille, qui septem millia ciuium Romanorum contrucidari iussit. Erat in vicino ad aedem Bellonae sedens exaudisset conclamationem, tot millia sub gladio gementium, exterrito senatu: Hoc agamus, inquit, P. C. Seditiosi pauculi meo iussu occiduntur. Hoc non est mentitus: pauci, Syllae videbantur. Sed mox de Sylla consequemur, quomodo hostibus irascendum sit: utique si in hostile nomine ciues, & ex eodem corpore abrupti transferint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, vt magnum inter regem tyrannumque discrimen sit: uterque licet non minus armis valletur sed alter arma habet, quibus in munimentum pacis utitur, alter vt magno timore, magna odia compestat. Nec illas ipsas manus, quibus se commisit, securus aspicit. Contrarij in contraria agitur. Nam & inuitus est, quia timetur, & timeri vult, quia inuitus est: & illo execrabilis versu, qui multos dedit praecipites, utitur.

Oderint dum metuant.

ignarus quanta rabies oriatur, vbi supra modum odia creuerunt. Temperatus enim timor cohibet animos, assiduus vero & acer, & extrema admouens, in audaciam iacetes excitat, & omnia experiri suadet. Si feras lineis & pinna clusas contineas: eadem à tergo eques telis incessat: tentant fugam per ipsa quae fugerant, proculcabuntque formidinem. Acerrima virtus est, quam vltima necessitas extinguit. Relinquit oportet securi aliquid metus, multoque plus spei quam periculorum ostendet. Alioquin vbi quiescenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuuat, & aliena anima abuti. Placido tranquilloque regi fida sunt auxilia sua, quibus ad communem salutem utatur. Gloriosusque miles (publicae enim securitati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, vt parentis custos. At illum acerbum & sanguinarium necesse est grauentur stipatores sui.

CAP. XIII.

Non potest habere quisquam bonae ac fidae voluntatis ministros, quibus in tormentis & eculo, & ferramentis ad mortem paratis utitur, quibus non aliter quam bestijs homines obiectat, omnibus reis noxior ac sollicitior, vt qui homines deorsum, testes ac vindices facinorum timeat, eo perductus, vt non liceat illi mutare mores. Hoc enim inter cetera vel pessimum habet crudelitas: perseverandum est, nec ad meliora patet regressus. Scelera enim sceleribus tuenda sunt. Quid autem eo infelicitius, cui iam esse malum necesse est? O miserabilem illum, sibi certe: nam ceteris misereri eius nefas sit, qui caedibus ac rapinis potentiam exercuit, qui suspecta sibi cuncta reddidit, tam externa quam domestica: cum arma metuat, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Qui vbi circumspexit quaeque fecit, quaeque facturum est, & conscientiam suam plenam sceleribus ac tormentis adaperuit, saepe mortem timet, saepius optat, inuisior sibi quam seruientibus. E contrario is cui curae sunt vniuersa, quamquam alia magis, alia minus tueretur, nullam non Reip. partem tanquam sui nutrit, inclinatus ad mitiora; etià si ex usu est animaduertere, ostendens quam inuitus aspero remedio manus admoneat, in cuius animo nihil hostile, nihil efferum est. Qui potentiam suam placide ac salutariter exercet, approbare imperia sua ciuibus cupiens. Felix abunde sibi visus, si fortunam suam publicauerit, sermone affabilis, accessusque facilis, vultu qui maxime populos demeretur, amabilis, aequis desiderijs propensus, & iniquis acerbis, a tota ciuitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines secreto loquuntur, quae palam. Tollere filios cupiunt, & publicis malis sterilitas indicta recluditur. Bene se meritum de liberis suis quisque non dubitat, quibus tale saeculum ostenderit. Hic princeps suo beneficio tutus, nihil praesidijs eget: arma ornamenta causa habet.

C A P . XIII.

Quod ergo officium eius est? Quod bonorum parentum: qui obiurgare liberos nonnunquam blandiunt, nonnunquam minaciter solent, aliquando admonere etiam verberibus. Nunquid aliquis sanus filium ad primam offensam exhereditat? Nisi magnae & multae iniuriae patientiam euicerint, nisi plus est quod timeret, quam quod damnet, non accedit ad decretorium stilum. Multa ante tentat, quibus dubiam indolem & peiorem loco iam positam remouet: simul deplorata est, vltima experitur. Nemo ad supplicia exigenda peruenit, nisi qui remedia consumpsit. Hoc quod parenti, etiam principi faciendum est: quem appellauimus patrem patriae, non adulatione vana adducti. Cetera enim cognomina honori data sunt. Magnos & Felices & Augustos diximus, & ambrosiae maiestati quicquid potuimus titulorum concessimus, illis hoc tribuentes, Patrem quidem patriae appellauimus, ut sciret datam sibi potestatem patriam: quae est temperatissima, liberis consulens, suaeque post illos ponens. Tarde sibi pater membra sua abscindat: etiam cum absciderit, repouere cupiat: & in abscindendo gemat, cunctatus multum diuque. Prope enim est ut libenter damnet, qui cito, prope ut iniure puniat, qui nimis. Erioxem equitem Romanum, memoria posita, quia filium suum flagellis occiderat, populus in foro graphijs confodit. Vix illum Augusti Caesaris auctoritas, infestis tam patrum quam filiorum manibus eripuit.

C A P . XV.

Tarium, qui filium deprehensum in parricidio, exilio damnauit, causa cognita, nemo non suspexit quod contentus exilio, & exilio delegato Massiliae, parricidam continuit, & annua illi praestitit, quanta praestare integro solebat. Haec liberalitas effectit, ut in qua ciuitate nunquam deest patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus merito damnatus esset, quem is pater damnare potuisset, qui odisse non poterat. Hoc ipso exemplo dabo, quem compares bono patri bonum principem. Cogniturus de filio T. Arius, aduocauit in consilium Caesarem Augustum. Venit in priuatos penates, accessit, pars alieni consilij fuit. Non dixit: Immo in meam domum veniat. Quod si factum esset, Caesaris futura erat cognitio, non patris. Audita causa, excussisque omnibus, & his quae adolecens pro se dixerat, & his quibus arguebatur, petiit, ut sententiam suam quisque scriberet, ne ea omnium fieret, quae Caesaris fuisset. Deinde priusquam aperirentur, codicilli, iurauit se T. Arii hominis locupletis hereditatem non aditurum. Dicit aliquis, pusillo animo. Timuit, ne videretur locum spei suae aperire velle, filij damnatione. Ego contra sentio. Quilibet nostrum debuisset aduersus opiniones malignas satis fiducia habere in bona conscientia. Principes multa debent etiam famae dare. Iurauit se non aditurum hereditate. Arius quidem eodem die & alterum heredem perdidit, sed Caesar libertatem sententiae suae redemit: & postquam approbavit gratiam esse seueritatem suam, quod principi semper curandum est, dixit, relegandum quo patri videretur. Non culleum, non serpentes, non carcerem decreuit, memor non de quo censeret, sed cui in consilio esset. Mollissimo genere poenae contentum esse debere patrem dixit in filio adolecentulo, impulsio in id scelus, in quo se, quod proximum erat ab innocentia, timide gessisset: debere illum ab vrbe & a parentis oculis submoueri.

C A P . XVI.

O dignum, quem in consilium patres aduocarent: o dignum, quem coheredem innocentibus liberis scriberent. Haec clementia principem decet, ut quocumque venerit, mansuetioria omnia faciat. Nemo regi tam vilis sit, ut illum perire non sentiat. qualiscumque, pars imperij est. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum. Non est vnum imperandi genus. Imperat princeps ciuibus suis, pater liberis, praeceptor discipulis, tribunus vel centurio militibus. Nonne pessimus pater videbitur, qui assiduis plagis liberos etiam ex leuissimis causis compeccet: Vter autem praeceptor liberalibus studijs dignior, qui excarnificat discipulos, si memoria illis non constiterit, aut si parum agilis in legendo oculus haeserit: an qui monitionibus & verecundia emendare ac docere malit? Tribunum centurionemque da saeuum: desertores faciet, quibus tamen ignoscitur. Nunquidna aequum est, grauius homini & durius imperari, quam imperari animalibus mutis? Atqui equum non crebris verberibus exterrit, do mandati peritus magister. Fiet enim formidolosus & contumax, nisi eum tactu blandiente permulseris. Idem facit venator, qui instituit catulos vestigia sequi, quique iam exercitatis vititur ad excitandas vel persequendas feras. Nec crebro illis minatur: contunditur enim animus, & quicquid est indolis, comminuitur trepidatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique passim concedit. Adijcias his licet, tardiora agentes iumenta: quae cum ad contumelias & miseras nata sint, nimia saeuitia coguntur augere detrectare.

C A P . XVII.

Nillum animal morosius est, nullum maiore arte tractandum, quam homo. Nulli magis parcendum. Quid enim stultius, quam in iumentis quidem & canibus erubescere, iram exercere, pessima autem condicione hominem esse? Morbis medemur, nec irascimur. Atqui & morbus animi mollem medicinam desiderat, ipsamque medentem minime infestum aegro. Mali medici est, desperare, ne curet. Idem in his, quorum animus affectus est, facere debet, cui credita salus omnium est, non cito spe proijcere, nec mortifera signa pronuntiare. Luctetur cum vitibus, resistat alijs morbu suu exprobrat quosdam molli curatione decipiat, citius meliusque sanaturus remedijs fallentibus. Agat princeps curam, non tantum salutis, sed etiam honestae cicatricis. Nulli regi gloria est ex saeva animaduersione.

Quis

Quis enim dubitat posse? At contra maxima, si vim suam continet, si multos irae alienae eripuit, neminem suae impendit.

C A P . XVIII.

Seruis imperare moderate, laus est: & in mancipio cogitandum est, non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat aequi bonique natura: quae parcere etiam captiuis, & pretio paratis iubet. Quanto iustius hominibus liberis, ingenuis, honestis, non ut mancipijs abuti, sed his quos gradu antecedas, quorumque tibi non tradita seruitus, sed tutela. Seruis ad statum licet confugere. Cum in seruum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune ius vetet. Quis non Vedium Polionem peius oderat, quam serui sui, quod muraenas sanguine humano saginabat: & eos qui se aliquid offenderant, in viuarium, quid aliud quam serpentibus, obijci iubebat? O hominem mille mortibus dignum: siue deuorandos seruos obijciebat muraenis, quas efusus erat, siue in hoc tantum illas alebat, ut sic aleret. Quemadmodum domini crudeles tota ciuitate monstrantur, inuisque & detestabiles sunt: ita regum & iniuria latius patet & infamia, atque odium saeculis traditur. Quanto autem non nasci mellus fuit, quam numerari inter publico malo natos?

C A P . XIX.

Ex cogitare nemo quicquam poterit, quod magis decorum regenti sit quam clementia: quocumque modo is, & quocumque iure praepositus ceteris erit. Eo scilicet formosius id esse, magnificentiusque fatebimur, quo in maiori praestabitur potestate: quam non oportet noxiam esse, sed ad naturae legem compositam. Natura enim commenta est regem: quod & ex alijs animalibus licet cognoscere, & ex apibus: quarum regi amplissimum cubile est, medioque ac tutissimo loco. Praeterea onere vacat, exactor alienorum operum: & amisso rege, totum dilabitur examen. Nec vnquam plus vnum patiuntur, melioremque pugna quaerunt. Praeterea insignis regis forma est, dissimilisque ceteris, tum magnitudine, tum nitore. Hoc tamen maxime distinguitur iracundissimae, ac pro corporis captu pugnacissimae sunt apes, & aculeos in vulnere relinquunt: rex ipse sine aculeo est. Noluit illum natura nec saeuum esse, nec vltionem magno constaturam petere: telumque detraxit, & iram eius inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens. Est enim illi mos, exerere se in parais, & ingentium rerum documenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores: cum tanto hominum moderatior esse animus debeat, quanto vehementius nocet. Vt nam quidem eadem homini lex esset: & ira cum telo suo frangeretur: nec saepius licet nocere quam semel, nec alienis viribus exercere odia. Facile enim lassaretur furor, si per se sibi satisfaceret, & si mortis periculo vim suam effunderet. Sed ne nunc quidem illi cursus tutus est. Tantum enim necesse est timeat, quantum timere voluit: & manus omnium obseruet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti se iudicet, nullumque momentum immune a metu habeat. Hanc aliquis aegram vitam sustinet: cum liceat innoxium, atque ob hoc securum, salutarem potentiam, laetis omnibus, tractare: Errat enim, si quis existimat tutum esse ibi regem, vbi nihil a rege tutum est. Securitas securitate mutua pacificenda est. Non opus est instruere in altum editas arces, nec in ascensum arduos colles emunire, nec latera montium abscindere, multiplicibus se muris turribusque saepire. Saluum regem in aperto clementia praestabit. Vnum est inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius est, quam viuere optantibus cunctis, & vota non sub custode nuncupantibus? Si paulum valetudo titubauit, non spem hominum excitari, sed metum? Nihil esse cuiquam tam pretiosum, quod non salute praesidis sui commutatum velit? Omne quod illi contingit, sibi quoque euenire deputet? In hoc assiduis bonitatis argumentis probauit, non Rempublicam suam esse, sed se Reipublicae. Quis huic audeat struere aliquod periculum? Quis ab hoc non, si possit, fortunam quoque auertere velit, sub quo iustitia, pax, pudicitia, securitas, dignitas, florent, sub quo opulenta ciuitas, copia bonorum omnium, abundat? Nec alio animo rectorem suum intuetur, quam si dii immortales potestate visendi sui faciunt inuermur venerantes colentesque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui se ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, & in melius potens? Hoc affectare, hoc imitari decet. Maximum ita haberi, ut optimus simul habeatur.

C A P . XX.

Dvabus de causis punire princeps solet, si aut se vindicat, aut alium. Prius de parte differat, quae ipsum contingit. Difficilius est enim moderari, ubi dolori debetur ultio, quam ubi exemplo. Superuacuum est hoc loco admonere, non facile credat, ut uerum excutiat, ut in nocentiae faueat, ut appareat, non minus rem agi periclitantis, quam iudicis. Hoc ad iustitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, ut manifeste laesus, animum in potestate habeat: & poenam, si tuto poterit, donet: sin minus, temperet: longaeque sit in suis, quam in alienis exorabilior iniurijs. Nam quemadmodum non est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat, sibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, sed eum, qui cum suis stimulis exagitur, non proflit, qui intelligit magni animi esse, iniurias in summa potentia pati, nec quicquam esse gloriosius principe impune laeso.

C A P . XXI.

Vltio duas res praestare solet: aut solatium affert ei qui accipit iniuriam, aut in reliquum securitatem. Principis maior est fortuna, quam ut tali solatio egeat, manifestiorque uis, quam ut alieno malo opinionem sibi uirium quaerat. Hoc dico, cum ab inferioribus petitus uiolatusque est. Na si quospa

res aliquando habuit, infra se videt, satis vindicatus est. Regem & seruus occidit, & serpens, & sagitta. Seruus quidem nemo, nisi maior eo quem seruauit. Vti itaque animo se debet tanto munere deorum, dandi auferendique vitam potens: in his praesertim, quos scit aliquando suo fastigio obstitisse: hoc arbitriū adeptus, vltionem impleuit, perfectiq. quantum verae poenae satis erat. Perdidit enim vitā qui debet; & quisquis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de capite suo sententiam expectauit, in seruatoris sui gloriam viuet, plusque nomini eius conferet incolumis, quam si ex oculis ablatas esset. Assiduū enim spectaculum alienae virtutis est: in triumpho cito transisset. Si vero regnum quoque suum tuto relinqui apud eum potuit, reponique eo vnde deciderat, ingenti incremento surgit laus eius, qui contentus fuit, ex rege victo nihil praeter gloriam sumere. Hoc est etiam ex victoria sua triumphare, testarique, nihil se quod dignum esset victore, apud victos inuenisse. Cum ciuibus & ignotis atque humilibus eo moderatius agendum est, quo minoris est afflixisse eos. Quibusdam libenter parcas: à quibusdam te vindicare fastidias, & non aliter quam ab animalibus paruis & obterentem inquinantibus, reducenda manus est. At in ijs qui in ore ciuitatis seruati punitique erunt, occasione notae clementiae vtendum est.

C A P. XXII.

Transseamus ad alienas iniurias: in quibus vindicandis haec tria lex secuta est, quae princeps quoque sequi debet: aut ut eum, quem punit, emendet: aut ut poena eius ceteros meliores reddat: aut ut sublatis malis securiores ceteri viuant. Ipsos facilius emendabis minore poena. Diligentius enim viuit, cui aliquid integri superest. Nemo dignitati perditae parcat. Impunitatis genus est, iam non habere poenae locum. Ciuitatis autem mores magis corrigit parcitas animaduersionum. Facit enim consuetudinem peccandi, multitudo peccantium. Et minus grauis nota est, quam turba damnatorum leuat: & seueritas, quod maximum remedium habet, assiduitate amittit, auctoritatem. Constituit bonos mores ciuitati princeps, & vitia eius facilius compefcit, si patiens eorum est, non tanquam probet, sed tanquam inuitus: & cum magno tormento ad castigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipsa clementia regentis. Grauior multo poena videtur, quae à miti viro constituitur. Praeterea videbis ea saepe committi, quae saepe vindicantur.

C A P. XXIII.

Pater tuus plures intra quinquennium culeo insuit, quam omnibus saeculis insutos accepimus. Multo minus audebant liberi nefas vltimum admittere, quamdiu sine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altissimi viri, & rerum naturae peritissimi maluerunt, velut incredibile scelus, & vltra audaciam positum praeterire, quam dum vindicant, ostendere posse fieri. Itaque parricidae cum lege coeperunt, & illis facinus poena monstrauit. Pessimo loco pietas fuit, postquam saepius culeos vidimus, quam cruces. In qua ciuitate raro homines puniuntur, in ea consensus fit innocentiae, & indulgetur velut publico bono. Putet se innocentem esse ciuitas: erit. Magis irascitur à communi frugalitate descendentibus, si paucos eos esse viderit. Periculosum est, mihi crede, ostendere ciuitati, quanto plures mali sint.

C A P. XXIII.

In senatu dicta est aliquando sententia, vt seruos à liberis cultus distingueret. Deinde apparuit, quantum periculum immineret, si serui nostri numerare nos coepissent. Idem scito metuendum esse, si nulli ignoscitur. Cito apparebit, pars ciuitatis deterior quanto praegratuet. Non minus principi turpia sunt multa supplicia, quam medico multa funera. Remissius imperanti, melius paretur. Natura contumax est humanus animus, & in contrarium atque arduum nitens, sequiturque facilius quam ducitur. Et vt generosi atque nobiles equi, melius facili fraeno reguntur: ita clementiam voluntaria innocentia in petu suo sequitur, & dignam putat ciuitas, quam seruet sibi. Plus itaq. hac via proficitur. Crudelitas minime humanum malum est, indignum tam miti animo. Ferina ista rabies est, sanguine gaudere ac vulneribus: & abiecto homine, in siluestre animal transire.

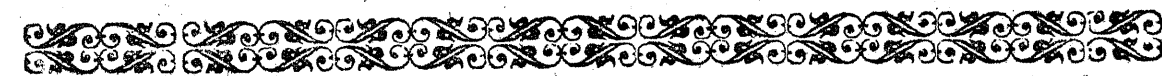
C A P. XXV.

Quid enim interest, oro te Alexander, leoni Lyfimachum obijcias; an ipse laceres dentibus tuis? Tuum illud os est, tua illa feritas. O quam cuperes tibi potius vngues esse, tibi rictum illum edendorum hominum capacem. Non exigimus à te, vt manus ista, exitium familiarium certissimum, vlli salutaris sit: vt iste animus ferox, insatiabile gentium malum, citra sanguinem caedemque faciat. Clementia vocatur, si ad occidendum amicum, carnifex inter homines eligitur. Hoc est, quare vlt maxime abominanda sit saecuitia, quod excedit fines, primum solitōs, deinde humanos. Noua supplicia conquirunt, ingenium aduocat, instrumenta excogitat, per quae varietur atq. extendatur dolor, & delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad insaniam peruenit vltimam, cum crudelitas versa est in voluptatem: & iam occidere hominem iuuat. Nam talem virum à tergo sequitur euerfio: odia, venena, gladij, tam multis periculis, peritur, quam multorum ipse periculum est: priuatiq. nonnunquam consilijs, alias vero consternatione publica circumuenitur: Leuis enim & priuata perniciēs non totas vrbes mouet. Quod late furere coepit, & omnes appetit, vndiq. configitur. Serpentes paruulae fallunt, nec publice consequuntur: vbi aliqua solitam mensuram tranfit, & in monstrum excreuit, vbi fontes potu infecit, & sufflatus deurit, obteritq. quacumq. incescit, ballistis petitur. Possunt verba dare, & euadere pusilla mala: ingentibus obuiam itur. Sic vnus aeger, nec domum quidem perturbat: vbi crebris mortibus pestilentia esse

esse apparuit, conclamatio ciuitatis, ac fuga est, & dijs ipsis manus intenduntur. Sub vno aliquo refo flamma apparuit: familia uiciniq. aquam ingerunt. At incendium vastum, & multas iam domos de partum, parte vrbs obruitur.

C A P. XXVI.

Crudelitatem priuatorum serules quoque manus sub certo crucis periculo vltae sunt. Tyrannorum, gentes populique, & quorum erat malum, & hi quibus imminet, excindere aggressi sunt. Aliquando sua praesidia in ipsos confurrexerunt, perfidiamq. & impietatem, & feritatem, & quicquid ab illis didicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse docuit? Non diu parat nequitia, nec quantum iubetur, peccat. Sed puta tutam esse crudelitatem: quale eius regnum est? Non aliud quam captarum vrbiū forma, & terribiles facies publici metus. Omnia maesta, trepida, & confusa. Voluptates ipsae timentur. Non conuiuia secura ineunt, in quibus lingua solite etiam ebrijs custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quaeritur. Apparentur licet, magna impensa, & regijs opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamen e ludo in carcerem ire iuuet? Quod istud, dijs boni, malum est, occidere, saeuire, delectari sono cathenarum, & ciuium capita decedere, quocumque uentum est multam sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare. Quae alia uita esset, si leones urfque regnarent? Si serpentibus in nos, ac noxissimo cuique anima li daretur potestas? Illa rationis expertia, & a nobis immanitatis crimine damnata abstinent suis: & tuta est etiam inter feras similitudo. Apud homines tantum nec a necessarijs quidem rabies temperat sibi, sed externa suaq. in aequo habet, quo possit exercitatio a singulorum caedibus, deinde in exitia gentiū serpere, & iniicere tectis ignem; aratrum uetustis urbibus inducere, potentiam putat: & unum occidi, aut alterum, parum imperatorum credit: nisi eodem tempore grex miserorum subiectus stetit, crudelitatem suam in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis salutem dare, & ad uitam ab ipsa morte reuocare, & mereri clementia ciuicam. Nullum ornamentum principis fastigio dignius pulchriusq. est, quam illa corona OB. CIVES. SERVATOS. Non hostilia arma detracta uictis, non currus barbarorū sanguine cruenti, non parta bello spolia. Haec diuina potentia est, gregatim ac publice seruare: multos autem occidere, & indiscretos, incendij ac ruinae potentia est.

L. ANNAEI SENECAE AD NERONEM CAESAREM

DE CLEMENTIA

LIBER. SECVNDVS

C A P. I.

Vt de clementia scriberem, Nero Caesar, vna me vox tua maxime compulit: quam ego non sine admiratione, & cum diceretur, audisse memini, & deinde alijs narraffe. Vocem generosam, magni animi, magnae lenitatis: quae non composita, nec alienis auribus data, subito erupit, sed bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animaduersurus in larrones duos Burrus praefectus tuus, vir egregius, & tibi principis natus, exiebat à te, scriberes, in quos & ex qua causa animaduerti velles, hoc saepe dilatum, vt aliquando fieret, instabat. Inuitus inuito cum charam protulisset, traderetque, exclamasti: Vellem nescire litteras. O dignam vocem, quam audirent omnes gentes, quae Romanum imperium incolunt, quaeque iuxta iacent dubiae libertatis, quaeque se contra viribus aut animis attollunt. O vocem, in contionem omnium mortalium mittendam, in cuius verba principes regesque iurent. O vocem priscoe generis humani innocentiae: dignam cui redderetur antiquum illud saeculum. Nunc profecto cōsentire decebat ad aequum bonumque, expulsa alieni cupiditate, ex qua omne animi malum oritur: pietatem, integritatemque cum fide ac modestia surgere: & vitia diuturno abusa regno, tandem felici ac puero saeculo dare locum.

C A P. II.

Fvturum hoc Caesar ex magna parte sperare & confiteri libet. Tradetur ista animi tui mansuetudo, diffundeturq. paulatim per omne imperij corpus, & cuncta in similitudinem tui formabuntur. A capite bona valetudo. Inde omnia vegeta sunt atque erecta, aut languore demissa, prout animus eorum uiget

uiget aut marcet. Et erunt ciues, erunt socij digni hac bonitate: & in totum orbem recti mores reuertentur. Parcetur ubique manibus. Diutius me morari hic patere, non ut blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos est. Maluerim ueris offendere, quàm placere adulando. Quid ergo est, propter quod bene factis dictisque tuis, quàm familiarissimum esse te cupio? ut quod nunc natura & impetus est, fiat iudicium. Illud mecum considero, multas uoces magnas, sed detestabiles in uitam humanam peruenisse, celebresque uulgo ferri: ut illam, *Oderint, dum metuant*. Cui Graecus uersus similis est, qui se mortuo terram misceri ignibus iubet, & alia huius notae. Ac nescio quomodo ingenia immania & inuisa materia foecundiori expresserunt sensus uehementes & concitato. Nullam adhuc uocem audiui ex bono lenique animosam. Quid ergo est? Vt raro, inuitus, & cum magna cunctatione, ita aliquando scribas necesse est istud, quod tibi in odium litteras adduxit: sed, sicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus.

C A P. III.

Et ne forte decipiat nos speciosum clementiae nomen, & in contrarium aliquando abducatur, uideamus quid sit clementia, qualisque sit, & quos fines habeat. Clementia est temperantia animi, in potestate ulciscendi, uel lenitas superioris aduersus inferiorem in constituendis poenis. Plures proponere est tutius; ne una definitio parum rem comprehendat; & ut ita dicam, formula excidat. Itaque dici potest & inclinatio animi ad lenitatem in poena exigenda. Illa finitio contradictiones inueniet, quamuis maxime ad uerum accedat, si dixerimus, clementiam esse moderationem aliquid ex merita ac debita poena remittentem, reclamabitur, nullam uirtutem quicquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam esse, quae se flectit citra id, quod merito constitui posset. Huic contrariam imperiti putant seueritatem; sed nulla uirtus uirtuti contraria est.

C A P. IIII.

Quid ergo opponitur clementiae? Crudelitas, quae nihil aliud est, quam atrocitas animi in exigendis poenis. Sed quidam non exigunt poenas, crudeles tamen sunt; tanquam qui ignotos homines & obuios non in compendium, sed o occidendi causa occidunt. Nec interficere contenti saeuunt; ut Sinis ille & Procrustes, & piratae, qui captos verberant, & in ignem uiuos imponunt: Haec crudelitas quidem: sed quia nec ultionem sequitur (nō enim laesa est) nec peccato alicui irascitur (nullum enim antecessit crimen) extra definitionem nostram cadit: quae finitio continebat in exigendis poenis intemperantiam animi. Possumus dicere, non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui uoluptati saeuitia est: possumus insaniam uocare, nam uaria sunt genera eius. & nullum certius, quam quod in caedes hominum & laniationes peruenit. Illos ergo crudeles uocabo, qui puniendi causam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quem aiunt non quidem in homines innocentes, sed super humanum ac probabilem modum saeuisse. Possumus effugere cauillationem, & ita finire, ut sit crudelitas, inclinatio animi ad asperiora. Hanc clementia repellit longius a se: nam cum seueritate illi conuenire, certum est. Ad rem pertinet, quaerere hoc loco, quid sit misericordia. Plerique enim ut uirtutem eam laudant, & bonum hominem uocant misericordem. Haec autem uitium animi est. Vtraque circa seueritatem, circa clementiam posita sunt: quae uitare debemus, ne per speciem seueritatis in crudelitatem, neue per speciem clementiae in misericordiam incidamus. In hoc, leuore periculo erratur, sed par error est a uero recedentium.

C A P. V.

Ergo quemadmodum religio deos colit, superstitio uiolat: ita clementiam mansuetudinemque omnes boni praestabunt, misericordiam autem uitabunt. Est enim uitium pusilli animi, ad speciem alienorum malorum succidentis. Itaque pessimo cuique familiarissima est. Anus & mulierculae sunt, quae lacrimis nocentissimorum mouentur; quae si liceret, carcerem effringerent. Misericordia non causam, sed fortunam spectat; clementia rationi accedit. Scio male audire apud imperitos sectam Stoicorum, tanquam nimis duram, & minime principibus regibusque bonum daturam consilium. Obijcitur enim illi, quod sapientem negat misereri, negat ignoscere. Haec si per se ponantur, inuisa sunt. Videntur enim nullam spem relinquere humanis erroribus, sed omnia delicta ad poenam deducere. Quod si est, quid hac secta durius, quae dediscere humanitatem iubet, portumque aduersus fortunam certissimum, mutuo auxilio cludit? Sed nulla secta benignior leniorque est, nulla amantior hominum, & communibus bonis attentior: ut propositum sit uisus esse aut auxilio, nec sibi tantum, sed uniuersis singulisque consilium. Misericordia est aegritudo animi ob alienarum miseriarum speciem: aut tristitia ex alienis malis concepta, quae accidere immerentibus credit. Aegritudo autem in sapientem uirum non cadit. Serena enim eius mens est, nec quicquam incidere potest quod illam obducatur. Nihil aequè hominem, quàm magnus animus decet. Non potest autem magnus esse idem, si metus & maeror contundit, si mentem obducit & contrahit. Hoc sapienti ne in suis quidem accideret calamitatibus, sed omnem fortunae iram reuerberabit, & ante se frauet. Eandem semper faciem seruabit, placidam & inconcussam: quod facere non posset, si tristitiam reciperet. Adijce, quod sapiens prouidus est, & in expedito consilium habet. Nunquam autem liquidum sincerumque ex turbido venit. Tristitia enim inhabilis est ad dispiciendas res, uilia excogitanda, periculosa uitanda, aequa aestimanda. Ergo non miseretur, quia est sine miseria. Ceterum omnia, quae qui miserentur, dolentes facerent: hic libens & alacri animo facit.

CAP.

C A P. VI.

Succurret alienis lacrimis, non accedet: dabit manum naufrago, exuli hospitium, egenti stipem, non hanc contumeliosam, qua pars maior horum, qui se misericordes uideri uolunt, abijcit & fastidit quos adiuuat, contingique ab his timet: sed ut homo homini ex communi dabit. Donabit lacrimis maternis filium, & catheras solui iubebit, & ludo eximet, & cadauer etiam noxium sepeliet. At faciet ista tranquilla mente, nullo suo. Ergo non miserebitur sapiens, sed succurret, sed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem: etiam ad calamitosos pro portione, improbandos, & emendandos, bonitatem suam permittet. Afflictis uero, & fortius laborantibus multo libentius subueniet. Quotiens poterit, fortunae intercedet. Vbi enim opibus potius utetur, aut uiribus, quàm ad restituenda quae casus impulit? Vultum quidem non deijciet, nec animum, ad aeruscantis ciuis aut pannosi aridam faciem & obnixā baculo senectutem: ceterum omnibus dignis proderit, & deorum more calamitosos propitius respiciet. Misericordia uicina est miseriae: habet enim aliquid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem & ipsi suffunduntur: tam mehercule, quàm morbum esse, non hilaritatem, semper arridere ridentibus, & ad omnium oscitationem ipsum quoque os diducere. Misericordia uitium est animorum, nimis miseriae fauentium: quam si quis a sapiente exigit, prope est, ut lamentationem exigar, & in alienis funeribus gemitus. At quare non ignoscat, dicam. Constituamus nunc quoque quid sit uenia, ut sciamus dari illam a sapiente non debere. Venia est poenae merita remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius, quibus hoc propositum est.

C A P. VII.

Ego ut breuiter tanquam in alieno iudicio dicam, ei ignoscitur qui puniri debuit. Sapiens autem nihil facit quod non debet, nihil praetermittit quod debet. Itaque poenam quam exigere debet, non donat: sed illud quod ex uenia consequi vis, honestiore tibi via tribuit. Parcit enim sapiens, consulit & corrigit. Idem facit, quod si ignosceret, nec ignoscit: quoniam qui ignoscit, fatetur aliquid se quod fieri debuit, omisisse. Aliquem uerbis tantum admonebit, poena non afficiet, aetatem eius emendabilem inueniens. Aliquem inuidia criminis manifeste laborantem, iubebit incolumem esse: quia deceptus est, quia per uinum lapsus. Hostes dimittet saluos, aliquando etiam laudatos, si honestis causis pro fide, pro foedere, pro libertate in bellum accincti sunt. Haec omnia non uenia, sed clementiae opera sunt. Clementia liberum arbitrium habet: non sub formula, sed ex aequo & bono iudicat. Et absolueri illi licet, & quanti uult, aestimare litem. Nihil ex his facit, tanquam iusto minus fecerit, sed tanquam id quod constituit, iustissimum sit. Ignoscere autem est, quae iudicis puniendae, non punire. Venia, debita poenae remissio est. Clementia hoc primum praestat, ut quos dimittit, nihil aliud illos pati debuisse pronuntiet. Plenior est ergo quam uenia & honestior. De uerbo (ut mea fert opinio) controuersia est, de re quidem conuenit. Sapiens multa remittit, multos parum sani, sed sanabilis ingenij seruabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantum rectas procerasque arbores colunt, sed illis quoque quas aliqua deprauauit causa, adminicula quibus regantur, applicant. Alias circuncidunt, ne proceritatem rami premant. Quasdam infirmas uitio loci, nutriunt. Quibusdam aliena umbra laborantibus caelum aperiuunt. Secundum haec videbit perfectus sapiens, quod ingenium qua ratione tractandum sit quo modo in re etiam praua flectantur.

M V L T A D E S V N T.

M. AN-

M. ANTONII MURETI AD LIBROS SENECAE DE IRA NOTAE

¶ Libri, ut pleraque huius scriptoris, ita nulli decurtati sunt, ut iusta prope causa fuerit grauius irascendi, quorum id negligentia contigit, nisi ipsimet irasci nos vetarent. Feramus hinc quoque iacturam aequo animo: ex ijs quae supersunt, quae nobis vsui sint, studiose colligamus. Nouatum hunc Senecae fratrem fuisse, sunt qui suspicantur: ego ab eorum sententia non abhorreo.

¶ Feruens cupiditate. Ita melius puto, quam, ut in alijs, Fruens. Vltionis secum multa tracturae. Magnas strages, magnas ruinas daturae. Hic quoque coniecturae ali- quid datum est. Alij enim libri habebant, tractare. Iram dixerunt breuem insaniam. Magnas strages, magnas ruinas daturae. Hic quoque coniecturae ali- quid datum est. Alij enim libri habebant, tractare. In quod coepit pertinax. Hucusque docuit, quam foeda ac turpis sit ira, nunc, quae damna hominum generi importet. Tamquam aut curam. Non est dubium, quin hoc loco multa desint. In quibus, quantum e sequentibus ma- nifesto perspicitur, desinebat iram, exigendae poenae cupiditatem. Deinde argumentatus erat aduersus eam de finitionem: inter cetera argumenta illud quoque posuerat, quod populus interdum gladiatoribus ignaue se gerentibus irascitur: a quibus tamen nullam iniuriam accepit: ut propterea poenam ab eis exigere vellet. Respon- det autem Seneca, illam non esse veram iram, sed tantum quandam inanem irae similitudinem. Hac ipsa de re ita Cicero pro Milone. Etenim si in gladiatoris pugnis & in infimi generis hominum conditione atque fortuna timidos & supplices, & ut viuere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes & animosos, & se acriter ipsi morti offerentes seruare cupimus: eorumq. nos magis miseret, qui nostram misericor- diam non requirunt, quam, qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis ciuibus facere debemus?

¶ Irascimur, inquit. Alterum argumentum aduersus eandem finitionem. Poenam exigere non cupimus ab ijs, qui nos laesuri sunt, sed ab ijs tantum qui laeserunt. Irascimur autem etiam ijs qui de nobis laedendis cogi- tant, quamuis nondum laeserint. Non est igitur ira cupiditas poenae exigendae. Respondet, eos qui laedere nos cupiunt, animo iam & cogitatione laedere.

¶ Ut scias, inquit. Tertium argumentum. Nemo vsque eo infirmus est, ut vel potentissimo non irascatur. Ne que tamen sperat, nisi plane desipiat, se ab eo penas exacturum. Aliud igitur est irasci, aliud poenam concupi- scere. Duplex hic responsio est. Nam & multa cupimus quae non speramus: & in tanta rerum humanarum in- constantia sperare poenam etiam infirmisimus a potentissimo potest.

¶ Primum diximus. Vbi dixit, si nihil deest? Sed iam supra monui, multa desiderari. Concupiscunt autem homines & quae non possunt. Quae potest, verum ne sit quod hic dicitur, con- cupiscere homines etiam ea quae non possunt, an id sanae mentis hominibus vsu venire non possit. Aristoteles quidem libro secundo rhetoricorum videtur aliter sentire, quam Seneca. negat enim, quenquam cupere ea, quae se consequi non posse opinetur. Verba ipsius haec sunt. Οὐδ' εἰς δὲ οὐδὲν φενομένον ἀδύνατον ἐστὶ τῶν αὐτῶν. At Ari- stoteles loquitur non simpliciter ἀδύνατον, sed ἀδύνατον φενομένον ἀδύνατον αὐτῶν. Fieri autem potest, ut iratus quis concupiscat ea quorum compos effici non potest: cum tamen ipse ira occaecatus aliter opinetur: aut certo interea non cogitet, fieri illa possint an minus. Non pugnant autem haec: neminem cupere ea quae se nullo modo putet consequi posse: & multos cupere ea quae consequi non possint, cum aut ipsi errore ducti aliter de ijs iudicent, aut interea non cogitent talia esse. Sed nonne plena vita exemplorum est, multa cupere homines, quae sciunt nullo modo fieri posse?

¶ Nunc ego Triptolemi cuperem conscendere currus, ait Ouidius: & alio loco: O vtinam subito fieri mea munera possem.

¶ Ita igitur excors erat, ut id putaret posse fieri? Quin etiam grauisissimus philosophorum Plato, in quibusdam ver- sibus, ait se cupere fieri caelum: ut pluribus oculis intueretur in eum quem libenter videbat. Et Anacreontis aliorumque poetarum multa consimilia vota sunt. Sed animaduertendum est in primis ipsum loquendi ge- nus, quo in talibus vivimus. Nemo enim sanus ita dicit, Cupio volare: aut cupio fieri annulus. Sed, cuperem vo- lare, cuperem hoc aut illud fieri, quae oratione non id significatur, eum qui id dicit, simpliciter cupere: sed quid cuperet, si id quod dicit, fieri posset. Velle enim, diu immortales fecissent, ait Cicero in deploranda Sulpicii morte, ut vivo potius Ser. Sulpicio gratias ageremus: quam honores mortuo quitereremus. Muta: ubi est velle, ut sit, volo: ceteraque huic verbo consequenter. Infani hominis oratio videbitur: quae nunc pietatis humanitatisque plenis-

plenisima est. Intelligendum est illud quoque, verbo cupiendi aut concupiscendi nonnunquam significari simpli- cem quandam animi, sine ullo conatu motionem: ut, cum dicimus, Cuperem ita esse: aut, Vtinam ita esset: atque hoc modo cupere dicimur etiam ea quae fieri non queunt: & inde ait Aristoteles tertio ethicorum, voluntatem esse etiam ἀδύνατον: interdum ad significari eo verbo etiam conatum quandam & studium ac contentionem animi ad efficiendum id quod concupiscitur: & hoc sensu nemo nunquam sanus ea quae se nullo modo praestare ac consequi posse intelligeret, concupiuit.

¶ Cupiditatem doloris reponendi. Sed dicendum est feras ira carere, & omnia praeter hominem. Est & haec vna de admirabilibus illis Stoicorum sententijs, feras non irasci, sed tanquam irasci, non metuere, sed tanquam metuere: nullum denique esse in eis animi πάθος, sed tantum impetus quosdam eorum similes. πάθος enim esse auersionem quandam a ratione, quare in quibus ratio non esset, in eis ne pathos quidem esse posse. Dissputantur quaedam aduersus hanc sententiam a Galeno in libris de decretis Hippocratis & Platonis.

¶ Regium enim illud. Apud Graecos. Alij enim dicuntur proprie ἐπιλοιοι, qui cito irascuntur, cito placantur: alij ἀκροχολοι, alij παροιοι, alij χαλεποιοι. Vide Aristotelem quarto Ethicorum.

¶ Quaedam saeculae manu, verbis parciores. Incipit in alijs libris, quaedam sede manent. Haec emenda- tio, ut aliae pleraque, ex optimo & vetustissimo libro Siculo est.

¶ Phrenesim. Scio Graece dici φρενίτην, sed in omnibus cuiusque generis Latinis veteribus libris scriptum vi- deo phrenesim, & phreneticus, non, phreniticus. Et tamen olim quidam plane phreneticus, sine, ut ipse dici malebat, phreneticus, cum quendam Varronis versum ita edidisset: ut reppereram, Phrenetici, septem trionum filij.

¶ clamabat, omnes qui ita scriberent, & Graeci & Latini sermonis imperitos esse: in me, quasi primus ita scripsis- sem, inuehebatur ridente me, & cum homine ad conuiciandum exercitatisimo certamen refugiente. Non de- bet autem cuiquam aut mirum aut nouum videri, in voce peregrina, quam veteres Latini sibi vtendam sumerent, vnam litteram mutatam esse. Illi, quae erat apud Graecos ὄλην non sylvam aut sulvam, sed siluam fecerunt: ijde- m littera n in diphthongum mutatam, scaenam dixerunt, quae illis fuerat ὄλην, neque tropaeum, sed trophaei, neq. hyemem, quamuis erat ab ὕω, sed hiemem vocarunt. Nilum, melonem, Ganymedem, Catamitum, Odyssea, Vli- xem, Aeanta, Aiaceum, nominarunt: & talentum noluerunt, quod erat τάλαντον: talentum maluerunt. Sed apud insanos, & in eo quod semel dixerunt obstinatos nihil momenta rationum valent.

¶ Metus ex pauido fecit audacem. Ouidius de Anna sorore Didonis loquens: audacem fecerat ipse timor.

¶ Inualidum omne natura est querulum. Idem docet Aristoteles secundo rhetoricorum.

¶ Quis enim cui medetur irascitur? Valde hic pertinere mihi videtur id quod de Demonaeste memoriae proditum est, eum nunquam visum esse clamantem, aut immodica contentione vtentem, aut indignantem, ne tum quidem cum obiurgandus aliquis erat. Sed peccata quidem acerbe reprehendere, ijs autem qui peccassent, igno- scere solitum: cum diceret, se id medicorum exemplo facere, qui morbis quidem medentur, ira autem aduersus eos, qui aegrotant, non vtuntur.

¶ Et per tua alienaque volutata supplicia. Ita in Siculo: nisi quod pro volutato erat volutate. Alij libri misere hic deprauati erant.

¶ Peruersa induenda magistratui vestis. Praetextati, ut notum est, incedebant magistratus. sed cum ciuem quempiam capitis damnatum erant, ponebant praetextam, eamque peruersam induebant, id est, partem illius floridiorem ac nitidiorem introrsus ad se verteabant; maeroris significandi gratia. Valerius Maximus de C. Ma- cro. Dum sententiae dicerentur, in moenianum conscendit; indidem cum M. Ciceronem qui id iudiciu cogebat praetextam ponentem vidisset, misit ad eum qui diceret, se non damnatum sed reum perijisse: nec sua bona hastae posse subijci. Ac protinus sudario quod forte in manu habebat, ore & faucibus co- arctatis incluso spiritu, poenam morte praecurrit. Ponentem videlicet praetextam, ut eam peruersam in- dueret: quod signum erat imminentis damnationis.

¶ Et conuocanda classico contio est. Ad incutiendum terrorem. Seneca pater. Ascendit praetor tribu- nal, in spectante prouincia. Noxiae post terga ligantur manus. Statim intento ac tristi omnium vultu, fit a praecone silentium. Adhibentur deinde legitima verba. Canitur ex altera parte classicum. Tacitus li- bro secundo annalium ab excessu D. Augusti. In P. Marcium consules extra portam Exquilinam, cum classicu canere iussissent, more prisco animaduertere.

¶ Et agi iubebo. Sumptum a victimario, qui saepe iterabat, Agon? neq. percutiebat victimam, donec agere iussus esset. Ouidius.

¶ Semper, agat ne, rogat: nec nisi iussus agit. Ita igitur agendi, aut lege agendi, verbum sumebant & in supplicijs. Seneca pater. Etiam quibus animadu- terere in damnatos necesse est, non dicunt, occide: non, morere: sed lege age. Crudelitatem in perij verbo mitiore subducunt.

¶ Sine ira. Cognuit cu dicto Demonaestis, quae cu quida, qui ab Imperatore exercitui & prouinciae praepositus erat interrogasset, quomodo optime imperare posset: Si ira carebis, inquit: & si pauca loqueris, multa audies.

τῶν ἑλλήνων τοῦ πρώτου ἀποστόλου τῆς ἀρχῆς ἀλλήλους ἐπειροῦσθαι, ἀλλοτρίους διχμασώμεναι, ἀσπείρειν ἑτέροις πῖνός ἢ ἀναγκάσειν, καὶ οὐ μόνον παρ' αὐτοῖς δεηθῆναι.

Pacem demus animo.] Male huc affuta sunt omnia usque ad finem libri: neque cohaerent cum superiori- bus, sed pertinent ad illum locum ubi quaeritur, num ira habeat aliquid vtile: & moderam, da ne an penitus tollenda sit.

Ridere solemus.] Inepte antea, videre: & paulo post, suus confector: cum legendum sit, sus confector.

M. ANTONII. MVRETI
AD. LIBROS. SENECAE
DE. CLEMENTIA
NOTAE,

NEMO sub initia imperij Nerone clementior visus est: sine illa naturalis ingenij bonitas, sine simulatio fuit. At postea vel depravata, vel reiecta natura, & foras erumpente saevitia, ita se gessit, ut nomen Neronis, non iam hominis, sed crudelitatis ac feritatis nomen esse videatur. Ad eum adhuc adolescentulum Seneca hos libros scripsit, vel ut eum in proposito confirma- ret, vel, quod magis puto, verens ac prospiciens id quod postea contigit, ut ei clementiae pul- chritudinem, crudelitatis, turpitudinem ostenderet. Sed ut agri, sic ingenia quaedam sunt, quae nullo unquam cultu mitescunt.

Et te tibi ostenderem.] Hoc enim speculi munus est. Genus loquendi Horatianum est. Haec ego procurare, & idoneus imperor, & non Inuitus. ne turpe toral, ne sordida mappa Corruget nares: ne non & cantharus & lanx Ostendat tibi te.

Quae pax mea comprimit.] Male in alijs, pars mea. Sic infra. Tibi in tua pace armato viuendum est. Quaestoribus.] Ita nunc vocat quaestores, id est, eos qui publica iudicia exercent. Cuius non membra haruspices colligant?] Fulguritorum membra haruspices colligebant, & eo ipso in lo- co sepeliebant, ubi quis de caelo tactus erat. Ab alijs sepeliri eos, aut alium in locum transferri, nefas putabatur. Mollissimo genere poenae contentum esse de bere patrem dixit.] Terentianum.

Pro peccato magno paulum supplicij satis est patri. Haec tria lex secuta est.] De his tribus puniendi causis quaedam non indigna scitu disputantur libro sexto notitium Atticarum, capite xiiij.

Pater tuus.] Claudium dicit, qui Neronem adoptauerat. Altissimi viri.] Solonem intelligit. Dicta est aliquando.] Male alij Indicta. neque enim sententiam indicere latine dicitur.

Ut seruos a liberis cultus distingueret.] Nunquid igitur Romae antiquis temporibus idem liberorum ac seruorum cultus fuit? Haec quidem Senecae verba ita aperte videntur ostendere, ut nullus dubitationi super- sit locus. At ciues Romani togam ferebant. Seruis autem certe togae ius non fuit. Praeterea principio belli ci- uilis inter Caesarem & Pompeium, tribuni ex vrbe ad Caesarem profugisse dicuntur, de eorum vestibus id est, seruili veste, ne agnoscerentur. quoniam autem est haec seruili vestis, si inter liberorum & seruorum cultum nihil intererat? Sed certe ne tenuiores quidem e populo togam ferre soliti erant: tunicati fere incede- bant. Horatius.

Vilia vendentem tunicato scruta popello. togam fere non sumebant, nisi cum obituri erant officia. ideoq. Martialis raram togam numerat inter partes fe- licitatis. & idem significatur illo epigrammate.

Denarijs tribus inuitas, & mane togatum

Obfer-

Obferuare iubes limina Basse tua, Tunicati autem incedebant & serui. OB CIVES SERVATOS.] Multa vidi vetera nomismata, quorum in altera parte facies erat alicuius impe- ratoris; in altera corona querna cum his litteris. OB CIVES SERVATOS.

A D. LIBRVM
SECVNDVM.

NIC non tam liber est, quam Senecae quaedam quoddam libri. Itaq. quod quaedam cohaerere cum superioribus non videntur, non Senecae culpa est, sed librorum. Tibi principi natus.] Multo hoc melius, quam, ut in alijs, notus. Principes regesq. iurent.] Iurare in verba, latine & eleganter dicitur. Iuramentum face- re in verba, barbarum est. In libro vetere non erat, faciant: & pro iuramentum eras iura- ment. Delcui duas litteras, & feci, iurent. forsassis legi poterat, iurent.

Bb 2 L. AN.

L. ANNÆI. SENECAE DE. VITA. BEATA AD. GALLIONEM. FRATREM

LIBER. VNVS

CAP. I.

VIVERE, Gallio frater, omnes beate volunt: sed ad perueniendū quid sit, quod beatam vitam efficiat caligant. Adeoq. non est facile cōsequi beatam vitam, vt ab ea quisque eo longius recedat, quo ad illam citatius fertur, si via lapsus est: quae vbi in contrarium ducit, ipsa velocitas maioris interualli causa fit. Proponendum est itaq. primum, quid sit quod petamus: tunc circumspiciendum est, qua contendere illo celerrime possimus: intellecturi in ipso itinere, si modo rectum erit, quantum quotidie profligetur: quantoq. propius ab eo sumus, ad quo d nos cupiditas naturalis impellit. Quamdiu quidem passim vagamur, nō ducem secuti, sed fremitum & clamorē dissonum in diuersa vocantiū, coneritur vita inter errores, breuis, etiā si dies nocētēq. bonae menti laboremus. Decernatur itaq. & quo tendamus, & qua, nō sine perito aliquo, cui explorata sint ea in quae procedimus. Quoniam quidē non eadem hic, quae in ceteris peregrinationibus condicio est. In illis comprehensus aliquis limes, & interrogati incolae non patiuntur errare. At hic ritissima quaeq. via & celeberrima maxime decipit. Nihil ergo magis praestandū est, quā ne pecorum ritu sequamur antecedentium gregem, pergentes non qua eundum est, sed qua itur. Atqui nulla res nos maioribus malis implicat, quā quod ad rumorem componimur, optima rati ea, quae magno assensu recepta sunt, quorumq. exempla multa sunt: nec ad rationem, sed ad similitudinem viuimus. Inde ista tanta coactio aliorum supra alios ruentium. Quod in strage hominum magna euenit, cum ipse se populus premit, nemo ita cadit, vt non alium in se attrahat: primi exitio sequentibus sunt: hoc in omni vita accidere videas licet: nemo sibi tantum errat, sed alij erroris causa & auctor est. Nocet enim applicari antecedentibus: & dum vnusquisque manult credere quā iudicare, nunquam de vita iudicatur, semper creditur. Versatq. nos & praecipitat traditus per manus error, alieniq. perimus exemplis. Sanabimur, si modo separemur à coetu. Nunc vero stat contra rationē defensor mali sui populus. Itaq. idem euenit quod in comitijs, in quibus eos factos praetores iisdem qui fecere mirantur, cum se mobilis fauor circumegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. Hic exitus est omnis iudicij, in quo lis secundum plures datur.

CAP. II.

Cum de beata vita agitur, non est quod mihi illud discessionum more respondeas: Haec pars maior esse videtur. Ideo enim peior est. Nō tam bene cū rebus humanis agitur, vt meliora pluribus placeant. Argumentū pessimi turba est. Quaeramus quid optime factū sit, non quid vilitatissimū: & quid nos in possessione felicitatis aeternae constituat, nō quid vulgo, veritatis pessimo interpreti, probatum sit. Vulgum autem tam chlamydatos quā coronam voco. Non enim colorem vestī, quibus praetexta corpora sunt, aspicio: oculis de homine nō credo. Habeo melius certiusq. lamen, quo à falsis vera diiudicem. Animi bonum animus inueniat, hic si vnquam illi respirare & recedere in se vacauerit, o quā sibi ipse verum, tortus à se, fatebitur, ac dicit: Quicquid dixi, cum recogito, in multis video. Quicquid optavi, inimicorum execrationem puto. Quicquid timui, dii boni, quanto melius fuit, quā quod concupiui. Cum multis inimicitias gessi, & in gratiam ex odio (si modo vlla inter malos gratia est) redij: mihi ipsi nondum amicus sum. Omnem operam dedi, vt me multitudini educerem, & aliqua dote notabilem facerem. Quid aliud quā telis me opposui, & maleuolentiae quod morderet ostendi? Vides tu istos, qui eloquentiam laudant, qui opes sequuntur, qui gratiae adulantur, qui potētiam extollunt? Omnes aut sunt hostes, aut (quod in aequo est) esse possunt. Quam magnus mirantium, tam magnus inuidantium populus est.

CAP. III.

Quin potius quaero aliquid usu bonum, quod sentiam, non quod ostendam. Ita quae spectantur, ad quae consistitur, quae alter alteri stupens monstrat, foris nitent, introrsus misera sunt. Quae ramus aliquid non in speciem bonum, sed solidum & aequabile, & à secretiore parte formosus. Hoc erua mus. Nec longe positum est. inuenietur. Scire tantum opus est, quo manum porrigas. Nunc velut in te nebris vicina transimus, offensantes in ipsa quae desideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones praeteribo: nam & enumerare illas longum est, & coarguere: nostrā accipe. Nostram vero cum dico, non alligo me ad vnum aliquem ex Stoicis proceribus. Est & mihi censendi ius. Itaque aliquem sequar, aliquem iubebo sententiam diuidere. Fortasse & post omnes citatus, nihil improbo ex his quae priores decreuerint, & dicam: Hoc amplius censeo. Interim quod inter omnes Stoicos conuenit, rerum naturae assentior. Ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumq. formari, sapientia est. Beata

est. Beata est ergo vita, conueniens naturae suae: quae non aliter contingere potest, quā si primum sana mens est. & in perpetua possessione sanitate suae. Deinde si fortis ac vehemens, tum pulcherrima & patiens, apta temporibus, corporis sui pertinentumq. ad id curiosa: non anxie tamen, rerum quae vitam instruunt diligens sine admiratione cuiusquam: vltura fortunae muneribus, non seruitura. Intelligis, etiam si non adiciam, sequi perpetuam tranquillitatem, libertatem, depulsis his quae aut irritant nos, aut teritant. Nam pro voluptatibus, & pro illis quae parua ac fragilia sunt. & in ipsis flagitijs noxia, ingens gaudium subit, inconcussum, & aequabile: tum pax & concordia animi, & magnitudo cum mansuetudine. Omnis enim ex infirmitate feritas est.

CAP. IIII.

Potest aliter quoque definiiri bonum nostrum, id est, eadem sententia, non iisdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modo latius panditur, modo in angustum coarctatur, & aut in cornua, sinuata media parte, curuatur, aut recta fronte explicatur: vis illi, vtunque ordinatus est, eadem est, & voluntas pro eisdem partibus standi: ita definitio summi boni alias diffundi potest & exporrigi, alias colligi, & in se cogi. Idem itaque erit si dixerō: Summum bonum est animus fortuita despiciens, virtute laetus: aut inuicta vis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanitate multa, & conuersantium cura. Libet & ita definire, vt beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque sit, nisi bonus malusq. animus: honesti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant, qui nullum maius bonum eo quod sibi ipse dare potest, nouerit, cui vera voluptas erit, voluptatum contemptio. Licet, si euagari velis, idem in aliam atque altam faciem, salua & integra potestate, transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, & erectum, & interitum ac stabilem, extra metum, extra cupiditatem positum? cui vnum bonum honestas, vnum malum turpitudine? Cetera vtilis turba rerum, nec detrahens quicquam beatae vitae, nec adiciens, sine actu ac detrimento summi boni veniens ac recedens. Hunc ita fundatum necesse est, velit nolit, sequatur hilaritas continua, & laetitia alta, atque ex alto veniens, vt quae suis gaudeat, nec maiora domesticis cupiat. Quid ni ista penset bene cum minutis, & friuolis, & non perseverantibus corporaculi motibus? Quo die infra voluptatem fuerit, & infra dolorem erit.

CAP. V.

Vides autem, quā malam & noxiam seruitutem seruiturus sit, quem voluptates doloresq., incertissima dominae, impotentissimaeq., alternis possidebunt. Ergo exeundum ad libertatem est. Hāc non alia res tribuit, quā fortunae negligentia. Tum illa l' orietur inaequabile bonum, quies mentis in tuto collocatae, & sublimitas, expulsiq. terroribus ex cognitione veri gaudium grande & immotum, comitasq. & diffusio animi: quibus delectabitur non vt bonis, sed vt ex bono suo ortis. Quoniam liber aliter agere coepi, potest beatus dici, qui nec cupit nec timet, beneficio rationis. Quoniam & saxa timore & trinita carent, nec minus pecudes: non ideo tamen quisquam felicia dixerit, quibus non est felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorum & animalium redegit hebes natura, & ignoratio sui. Nihil interest inter hos & illa. Quoniam illis nulla ratio est, his parua, & malo suo, atq. in peruersum solers. Beatus enim nemo dici potest, extra veritatem proiectus. Beata ergo vita est in recto certoq. iudicio stabilita & immutabilis. Tunc enim pura mens est, & soluta omnibus malis, cum non tantum lacerationes, sed etiam vellicationes effugerit, statuta semper vbi constitit, ac sedem suam etiam irata & infestante fortuna vindicatura. Nam quod ad voluptatem pertinet, licet circumfundatur vndique, per omnes vias influat, animumq. blandimentis suis leniat, aliaq. ex alijs admoueat, quibus totas quoque partes nostri sollicitet: quis mortalium, cui vllum superest hominis vestigium, per diem noctemque titillari velit, & deserto animo, corpori operam dare?

CAP. VI.

Sed & animus quoque, inquit, voluptates habebit suas. Habeat sane, sedeatque luxuriae & voluptatū arbiter, impleat se omnibus eis, quae oblectare sensus solent: deinde praeterita respiciat, & exoletarum voluptatum memor exultet prioribus, futurisque iam imminet, ac spes ordinet suas, & dum corpus in praesenti sagina iacet, cogitationes ad futura praemittat. hoc mihi videtur miserior, quoniam mala pro bonis legere dementia est. Nec sine sanitate quisquam beatus est: nec sanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus est ergo iudicij rectus. Beatus est praesentibus, qualiacunq. sunt, contentus, amicisque rebus suis. Beatus is, cui omnem habitum rerum suatum ratio commendat. Vident & illi qui summum bonū voluptatem dixerunt, quā turpi illud loco posuerint. Itaq. negant posse voluptatem à virtute diduci, & aiunt, nec honeste quenquam viuere vt non iucunde, nec iucunde vt non honeste viuat. Non video, quomodo ista tam diuersa in eandem copulam conijciantur. Quid est, oro vos, cur separari voluptas à virtute non possit: videlicet quod omne boni ex virtute principium est. Ex huius radicibus etiam ea quae vos & amatis & expetitis, oriuntur. Sed si ista indiscreta essent, non videremus quaedam iucunda, sed non honesta: quaedam uero honestissima, sed aspera, & per dolores exigenda.

CAP. VII.

Addite nunc, quod voluptas etiam ad uitam turpissimā uenit. At uirtus malam uitam non admittit. Et infelices quidam non sine uoluptate, imo ob ipsam uoluptatē sunt: quod nō eueniret, si uirtuti se uoluptas immiscuisset, qua uirtus saepe caret, nūquā indiget. Quid dissimilia, imo diuersa cōponitis?

BB 3 Altum

Altum quiddam est virtus, excelsum, regale, inuictum, infatigabile: voluptas, humile, seruire, imbecillū, caducum, cuius statio ac domicilium fornices & popinae sunt. Virtutem in templo inuenies, in foro, in curia, pro muris stantem, puluerulentam, coloratam, callosas habentem manus: voluptatem latitantem saepius, ac tenebras captantem: circa balnea ac sudatoria, ac loca aedilem metuentia, mollem, eneruam, mero atque vnguento madentem, pallidam, fucam, & medicamentis pollinctam. Summum bonum immortale est, nescit exire: nec satiетatem habet: nec paenitentiam. Nunquam enim recta mens vertitur: nec sibi odio est, nec quicquam mutauit optima. At voluptas tunc cum maxime delectat, extinguitur. Nec multum loci habet, itaque cito implet: & taedio est, & post primum impetum marcet. Nec id vquam certum est, cuius in motu natura est. Ita ne potest quidem vlla eius esse substantia, quod venit transiue celerrime, in ipso vsu sui periturum. Eo enim peruenit, vbi desinat: & dum incipit, spectat ad finem.

C A P. VIII.

Quid, quod tam bonis quam malis voluptas inest? Nec minus turpes dedecus suum, quam honestos egregia delectant. Ideoque praeceperunt veteres, optimam sequi vitam, non iucundissimam: ut rectae ac bonae voluntatis non dux, sed comes voluptas sit. Natura enim duce vtendum est. Hanc ratio obseruat, hanc consulit. Idem est ergo beate viuere, & secundum naturam. Hoc quid sit, iam aperiam. Si corporis dotes & apta naturae conseruabimus diligenter & impauide, tanquam in diem data & fugacia, si non subierimus eorum seruitutem, nec nos aliena possederint, si corpori grata & aduenticia eo nohis loco fuerint, quo sunt in castris auxilia, & armaturae leues. Seruiant ista, non imperent: ita demum vtilia sunt menti. In corruptus vir sit externis & insuperabilis, miratorque tantum sui: fidens animi, atque in vtrumque paratus, artifex vitae. Fidia eius non sine scientia sit, non sine constantia. Maneant illi semel placita, nec vlla in decretis eius litura sit. Intelligitur, etiam si non adiecero, compositum ordinatumque fore talem virum, & in his quae aget cum comitate magnificum. erit vera ratio sensibus infra, & capiens inde principia. Nec enim habet aliud vnde conetur, aut vnde ad verum, impetum capiat, & in se reuertatur. Nam mundus quoque cuncta complectens, rectorque vniuersi Deus, in exteriora quidem tendit, sed tamen in totum vndique in se redit. Idem nostra mens faciat: cum secuta sensus suos per illos se ad externa porrexerit, & illorum & sui potens sit, & (vt ita dicam) denunciat summum bonum. Hoc modo vna efficietur vis ac potestas concors sibi: & ratio illa certa nascetur, non diffidens nec haesitans in opinionibus comprehensionibusque, nec in sua persuasione. Quae cum se disposuit, & partibus suis consensit, & (vt ita dicam) concinuit, summum bonum tetigit. Nihil enim prauū, nihil lubrici superest: nihil in quo ardet, aut labet.

C A P. IX.

Omnia faciet ex imperio suo. Nihilque inopinatum accidit: sed quicquid aget, in bonum exibat, facile & parate, & sine tergiversatione agentis. Nam pigritia & haesitatio pugnam & inconstantiam ostendit. Quare audacter licet profitearis, summum bonum esse animi concordiam. Virtutes enim ibi esse debebunt, vbi consensus atque vnitas erit: dissident vitia. Sed tu quoque, inquit, virtutem non ob aliud colis, quam quia aliquam ex illa speras voluptatem. Primum non si voluptatem praestatura virtus est, ideo propter hanc petitur. Non enim hanc praestat, sed & hanc; nec huic laborat, sed labor eius quamuis aliud petat, hoc quoque assequetur. Sicut in aruo quod segeti proficillum est, aliqui flores internascentur, non tamen huic herbulae, quamuis delectet oculos, tantum operis insumptum est: aliud fuit ferenti propositum, hoc superuenit: sic voluptas non est merces, nec causa virtutis, sed accessio. Nec quia delectat, placet: sed quia placet, delectat. Summum bonum in ipso iudicio est, & habitu optima mentis: quae cum suum habitum impleuit, & finibus se suis cinxit, consummatum est summum bonum, nec quicquam amplius desiderat. Nihil enim extra totum est non magis quam vltra finem. Itaque erras, cum interrogas quid sit illud propter quod virtutem petam. Quae enim aliquid supra summum. Interrogas, quid petam ex virtute ipsam. Nihil enim est melius ipsa pretium sui est. An hoc parum magnum est? Cum tibi dicam, summum bonum est, in fragilis animi rigor, & prouidentia, sanitas, & libertas, concordia, & decor: aliquid etiamnum exigis maius, ad quod ista referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quaero, non ventris, qui pecudibus ac beluis laxior est.

C A P. X.

Dissimulas, inquit, quid à me dicatur. Ego enim nego quenquam posse iucunde viuere, nisi simul & honeste viuat: quod non potest mutis contingere animalibus, nec bonum suum cibo merentibus. Clare, inquam, ac palam testor hanc vitam, quam ego iucundam voco, non sine adiecta virtute contingere. At quis ignorat, plenissimos esse voluptatibus vestris stultissimos quosque, & nequitiam abundare iucundis, animumque ipsum non tantum genera voluptatis praua, sed multa suggerere? In primis insolentiam & nimiam aestimationem sui, tumoremque elatum supra ceteros, & amorem rerum suarum caecum & improvidum: delicias fluentes, ex minimis ac puerilibus causis exultationem, iam dicacitatem & loquacitatem, ac superbiam contumeliosam gaudentem, desideriam, dissolutionemque segnis animi indormientis sibi. Haec omnia virtus discutit, & aurem peruellit, & voluptates aestimat, antequam admittat: nec quas probauit, magni pendit (vique enim admittit) nec vsu earum, sed temperantia lacta est. Temperantia autem cum nolu ptates minuat, summi boni iniuria est. Tu voluptatem complecteris: ego compe

fco

fco. Tu voluptate fruieris: ego utor. Tu illam summum bonum putas: ego nec bonum. Tu omnia voluptatis causa facis: ego nihil. Cum dico me nihil voluptatis causa facere, de illo loquor sapiente, cui soli concedis voluptatem.

C A P. XI.

Non uoco autem sapientem, supra quem quicquam est, nedum voluptas. Atqui ab hac occupatus quomodo resistet labori, ac periculo, egestati, & tot humanam uitam circumstrepentibus minis? Quomodo conspectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, & tantum acerri-morum hostium, à tam molli aduersario uictus? Quicquid voluptas suaferit, faciet. Age, non uides quam multa suastra sit? Nihil, inquis, poterit suadere turpiter, quia adiuncta uirtuti est. Non tu uides iterum, quale sit summum bonum, cui custode opus est, ut bonum sit? Virtus autem quomodo voluptatem reget, quam sequitur: cum sequi parentis sit, regere imperantis? A tergo ponitis, quod imperat. Egregium autem uirtutis apud uos officium, voluptates praegustare. Sed uidebimus, an apud quos tam contumeliose tractata uirtus est, adhuc uirtus sit: quae habere nomen suum non potest, si loco cessit. Interim de quo agitur, multos ostendam uoluptatibus obfessos, in quos fortuna omnia munera sua effudit, quos fatearis necesse est malos. Aspice Nomentanum & Apicium, terrarum ac maris (ut isti uocant) bona conquirentes, & super mentem recognoscentes omnium gentium animalia. Vide hos eosdem e lectis suis spectantes popinam suam, aures uocum sono, spectaculis oculis, saporibus palatum suum delectantes: mollibus lenibusque fomentis totum lacestunt eorum corpus. Et ne nares interim cessent, odoribus uarijs inficitur locus ipse, in quo luxuriae parentatur. Hos esse in uoluptatibus dices: nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent.

C A P. XII.

Male, inquit, illis erit: quia multa interueniunt, quae perturbant animum, & opiniones inter se contrariae mentem inquietabunt. Quod ita esse concedo. Sed nihilominus illi ipsi stulti, & inaequales, & subiecti paenitentiae positi, magnas percipiunt voluptates: ut fatendum sit, tam longe tum illos ab omni molestia abesse, quam à bona mente, & (quod plerisque contingit) hilarem insaniam insanire, ac per risum furere. At contra sapientium remissae voluptates & modestae, ac paene languidae sunt, compressaeque, & vix notabiles: ut quae neque accessitae ueniunt, nec, quamuis per se accesserint, in honore sint neque villo gaudio percipientium exaeptae. Miscent enim illas & interponunt vitae, ut ludum iocumque inter seria. Desinant ergo inconuenientia iungere, & uirtuti voluptatem implicare, per quod uitium pessimis quibusque adulantur. Ille effusus in voluptates, reptabundus semper atque ebrius, quia scit se cum uoluptate viuere, credit & cum uirtute: audit enim voluptatem à uirtute separari non posse. Deinde uirtus suis sapientiam inscribit, & abscondenda profitemur. Ita non ab Epicuro impulsu luxuriantur, sed uirtus dedit luxuriam suam in philosophiae sinu abscondunt, & eo concurrunt, ubi audiunt laudari uoluptatem. Nec aestimatur uoluptas illa Epicuri: ita enim mehercules sentio; quum sobria ac sicca sit: sed ad nomen ipsum aduolant, quae rentes libidinibus suis patrociniū aliquod ac uelamentum. Itaque quod unum habebant in malis bonum, perdunt, peccandi uerecundiam. Laudant enim ea quibus erubescerant, & uitio gloriantur: ideoque ne resurgere quidem adolescentiae licet, cum honestus turpi desiderii titulus accessit.

C A P. XIII.

Hoc est cur ista uoluptatis laudatio perniciofa sit, quia honesta praecepta intra latent: quod corripit, apparet. Mea quidem ista sententia est (in uitis hoc nostris popularibus dicam) sancta Epicuri & recta praecipere, & si propius accesseris, tristitia: uoluptas enim illa ad paruum & exile reuocatur: & quam nos uirtuti legem dicimus, eam ille dicit uoluptati. Iuber illam parere naturae. Parum est autem luxuriae, quod naturae satis est. Quid ergo est? Ille qui desidiosum otium, & gulae ac libidinis uices felicitatem uocat, bonum malae rei quaerit auctorem: & dum illo uenit, blando nomine inductus, sequitur uoluptatem, non quam audit, sed quam attulit: & uita sua cum coepit putare similia praeceptis, indulget illis, non timide nec obscure luxuriatur etiam in aperto capite. Itaque non dico quod plerique nostrorum, sectam Epicuri flagitiorum magistrum esse: sed illud dico, male audit, infamis est: & immerito. Nec hoc scire quisquam potest, nisi interius fuerit admissus. Frons ipsa dat locum fabulae, & ad malam spem inuitat. Hoc tale est, quale uir fortis stola indutus. Constante tibi pudicitia, uirtus salua est. Nulli corpus tuum impudicitiae uacat, sed in manu tympanum est. Titulus itaque honestus eligatur, & inscriptio ipsa excitans animum ad ea repellenda quae statim eneruant, quum uenerint, uita. Quisquis ad uirtutem accessit, dedit generosae indolis spem. Qui uoluptatem sequitur, uidetur eneruis, fractus, degenerans a viro, perueniturus in turpia: nisi aliquis distinxerit illi voluptates, ut sciat quae ex eis intra naturale desiderium sistant, quae in praeceptis ferant, infinitaeque sint, & quo magis implentur, eo magis inexplebiles. Agedum uirtus antecedit: tutum erit omne uestigium. Voluptas nocet nimia: in uirtute non est uerendum, ne quid nimium sit: quia in ipsa est modus.

C A P. XIII.

Non est bonum, quod magnitudine laborat sua. Rationabilem porro sortitis naturam, quae melius res, quam ratio proponitur: & si placet illa iunctura, si hoc placet ad beatam vitam ire comitatu, uirtus antecedit, comitetur voluptas, & circa corpus, ut umbra uersetur. Virtutem quidem excellissimam

simam

simam omnium, voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis est. Prima virtus sit, haec ferat signa. Habebimus nihilominus voluptatem, si domini eius & temperatores erimus. Aliquid nos exorabit, nihil cogit. At hi qui voluptati tradidere principia, utroque carere. Virtutem enim amittunt, ceterum non ipsi voluptatem, sed ipsos voluptas habet: cuius aut inopia torquentur, aut copia stranguantur. Miseri, si deseruntur ab illa: miseres, si obruuntur. Sicut deprehensi in mari Syrtico, modo in sicco relinquuntur, modo torrente vnda fluctuantur. Euenit autem hoc nimia intemperantia, & amore caeco rei. Nam mala pro bonis petenti periculosum est assequi. Ut feras cum labore periculoque venantur, & captarum quoque illarum sollicita possessio est: saepe enim laniant dominos: ita habentis magnas voluptates, in magnum malum euasere, captaeque ceperunt. Quae quo plures maioresque sunt, eo ille minor, ac plurium seruus est, quem felicem vulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum huius rei imagine. Quemadmodum qui bestiarum cubilia indagat, & laqueo captare feras magno aestimat, & magnos canibus circumdare saltus, ut illarum vestigia premat, potiora deserit, multisque officijs renuntiat: ita qui sectatur voluptatem, omnia postponit: & primam libertatem negligit, ac pro ventre dependit: nec voluptates sibi emit, sed se voluptatibus vendit.

C A P. XV.

Quid tamen, inquit, prohibet in vnum virtutem voluptatemque confundi, & ita effici summum bonum, ut idem & honestum & iucundum sit? Quia pars honesti non potest esse, nisi honestum. Nec summum bonum habebit sinceritatem suam, si aliquid in se viderit dissimile meliori. Nec gaudium quidem quod ex virtute oritur, quamuis bonum sit absoluti tamen boni pars est: non magis quam laetitia & tranquillitas, quamuis ex pulcherrimis causis nascantur. Sunt enim ista bona, sed consequentia summum bonum, non consummantia. Qui vero voluptatis virtutisque societatem facit, & ne exaequat quidem, fragilitate alterius boni quicquid in altero vigoris est, hebetat: libertatemque illam ita demum, si nihil se pretiosius nouit, inuictam, sub iugum mittit. Nam (quae maxima seruitus est) incipit illi opus esse fortuna. Sequitur vita anxiosa, suspiciosa, trepida, caelum patiens, temporumque suspensa momentis. Non das uirtuti fundamentum graue, immobile, sed iubes illam in loco uolubili stare. Quid autem tam uolubile est, quam fortuitorum expectatio: & corporis, rerumque corpus afficientium uarietas? Quomodo hic potest Deo parere, & quicquid euenit, bono animo excipere, nec de fato queri, casuum suorum benignus interpres, si ad uoluptatum dolorumque punctiunculas conculcatur? Sed nec patriae quidem bonus tutor aut iudex est, nec amicorum propugnator, si ad uoluptates uergit. Illo ergo summum bonum descendit, unde nulla in detrahitur: quo neque dolori, neque spei neque timori sit aditus, nec ulli rei quae deterius summi boni ius faciat. Descendere autem illo sola virtus potest. Illius gradu cluius iste frangendus est, illa fortiter habet, & quicquid euenit, feret: non patiens tantum, sed etiam volens: omnemque temporum difficultatem sciet legem esse naturae. Et ut bonus miles feret vulnera, enumerabit cicatrices, & transuerberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem: habebit in animo illud vetus praeceptum: Deum sequere. Quisquis autem queritur, & plorat, & gemit: imperata facere vi cogitur, & inuitus rapitur ad iussa nihilominus. Quae autem dementia est, potius trahi quam sequi? Tam mehercule, quam stultitia & ignorantia condicionis suae, dolere, quod aliquid tibi incidit durius, aut mirari aut indigne ferre ea, quae tam bonis accidunt quam malis: morbos dico, funera, debilitates, & cetera ex transuerso in vitam humanam incurrentia. Quicquid ex vniuersi constitutione patiendum est, magno excipitur animo. Ad hoc sacramentum adacti sumus, ferre mortalia: nec perturbari his, quae vitare, postquam potestatis non est. In regno nati sumus, Deo parere, libertas est.

C A P. XVI.

Ergo in virtute posita est vera felicitas. Quid haec tibi sua debet? Ne quid aut bonum, aut malum existimes, quod nec virtute, nec malitia contingat. Deinde ut sis immobilis contra malum ex bono, ut, quia fas est, Deum effingas. Quid tibi pro hac expeditione promittitur? Ingentia & aequa diuinis. Nihil cogit: nullo indigebis: liber eris, tutus, indēnis: nihil frustra tentabis: nihil prohibebers. Omnia tibi ex sententia cedent. Nihil aduersum accidet. Nihil contra opinionem ac voluntatem. Quid ergo? virtus ad viuendum beate sufficit, perfecta illa & diuina? Quid nisi sufficit? immo superfluit. Quid enim deesse potest extra desiderium omnium posito? quid extrinsecus opus est ei, qui omnia sua in se collegit? Sed ei qui ad virtutem tendit, etiam si multum processit, opus est tamen aliqua fortunae indulgentia, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exoluit, & omne vinculum mortale. Quid ergo interest? Quod alij alligati sunt, alij astricti, alij districti quoque. Hic qui ad superiora progressus est, & se altius extulit, laxam cathenam trahit, nondum liber, iam tamen pro libero.

C A P. XVII.

Si quis itaque ex istis qui philosophiam conlatrant, quod solent, dixerit: Quare ego tu fortius loqueris quam viuis? Quare superiori verba summittis, & pecuniam necessarium tibi instrumentum existimas, & damno moueris, & lacrimas, audita coniugis aut amici morte, dimittis, & respicis famam, & malignis sermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi est, quam naturalis vsus desiderat? Cur non ad praescriptum tuum coenas? Cur tibi mundior supellex est? Cur apud te vinum aetate tua vetustius bibitur? Cur autem domus disponitur? Cur arbores praeter umbram nihil daturae conferunt? Quare uxor tua locupletis domus censum auribus gerit? Quare paedagogium pretiosa ueste succingitur? Quare ars est

est apud te, ministrare: nec temere, & ut liber collocatur argentum, sed perite seruitur, & est aliquis sciendendi obsonij magister? Adijce, si uis, cur trans mare possides? Cur plura quam nosti, possides? Turpiter aut tam negligens es, ut non noueris pauculos seruos: aut tam luxuriosus, ut plures habeas, quam quorum notitiae memoria sufficiat. Adiuuabo postmodum conuicia, & plura mihi quam putas, obijciam. Nunc hoc respondebo tibi. Non sum sapiens, & ut malevolentiam tuam pascam, Nec ero. Exigo itaque a me, non ut optimis par sim, sed ut malis melior. Hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex vitijs meis demere, & errores meos obiurgare. Non perueni ad sanitatem, ne perueniam quidem: delinimenta magis quam remedia podagrae meae compono, contentus si rarius accedit, & si minus verminatur. Vestris quidem pedibus comparatus, debilis cursor sum.

C A P. XVIII.

Haec non pro me loquor, ego enim in alto vitiorum omnium sum: sed pro illo, cui aliquid acti est. Aliter, inquit, loqueris: aliter uiuis. Hoc per malignissima capita, & optimo cuique inimicissima, Platoni obiectum est, obiectum Epicuro, obiectum Zenoni. Omnes enim isti dicebant, non quemadmodum ipsi uiuerent, sed quemadmodum viuendum esset. De virtute, non de me loquor. Et cum vitijs conuicium facio, in primis meis facio, cum potuero, viam quomodo oportet. Nec malignitas me ista multo veneno tincta deterrebit ab optimis. Ne virus quidem istud, quo alios spargitis, vos necatis, me impedit, quo minus perseuerem laudare vitam, non quam ago, sed quam agendam scio: quo minus virtutem adorem, & ex intervallo ingenti reptabundus sequar. Expectabo scilicet, ut quicquam maliuolentiae inuolatum sit, cui facer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur & aliquis non istis diues nimis videatur, quibus Demetrius Cynicus parum pauper est? O virum acerrimum, & contra omnia naturae desideria pugnantem. ita quod sibi interdixit habere, interdixit & poscere. Negat enim sapientem egere. Vides cum? non virtutis scientiam, sed egestatem professus est.

C A P. XIX.

Iodorum Epicureum philosophum, qui intra paucos dies finem vitae suae manu sua imposuit, negant ex decreto Epicuri fecisse, quod sibi gulam praefecit. Alij dementia videri uolunt factum hoc eius, alij temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bona conscientia, reddidit sibi testimonium uita excedens, laudauitque aetatis in portu, & ad ancoram actae quietem: & dixit quod uos inuiti audistis, quasi uobis quoque faciendum sit:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

De alterius uita, de alterius morte disputatis: & ad nomen magnorum ob aliquam eximiam laudem uirorum, sicut ad occursum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim uobis, neminem uideri bonum: quasi aliena uirtus, exprobratio delictorum uestrorum sit. Inuiti splendida cum fordibus uestris confertis, nec intelligitis quanto id uestro detrimento audeatis. Nam si illi qui uirtutem sequuntur, auari, libidinosi, ambiciosi, sunt: quid uos estis, quibus ipsum nomen uirtutis odio est? Negatis quaequam praestare quae loquitur, nec ad exemplar orationis suae uiuere. Quid mirum? cum loquantur fortia, ingentia, omnes humanas tempestates euadentia: cum refugere se crucibus contentur, in quas unusquisque uestrum clauos suos ipse adijcit. Ad supplicium tamen acti spiritibus singulis pendunt. Hi qui in seipos animaduertunt, quot cupiditatibus, tot crucibus distrahantur: & maledici, in alienam contumeliam uenusti sunt. Crederem illis, nisi quidam ex patibulo suos spectatores conspuerent.

C A P. XX.

Non praestant philosophi quae loquuntur: multum tamen praestant, quod loquuntur, quod honesta mente concipiunt. Nam si & paria dictis agerent, quid esset illis beatius? Interim non est, quod contempnas bona uerba, & bonis cogitationibus plena praecordia. Studiorum salutarium, etiam citra effectum, laudanda tractatio est. Quid mirum, si non ascendunt in altum? Arduos aggressus uirtutis suscipere, etiam si decidunt, magna conantur. Generosa res est, respicientem non ad suas, sed ad naturae suae uires, conari alta, tentare: & mente maiora concipere, quam quae etiam ingenti animo adornatis effici possint. Qui sibi hoc proposuit: Ego mortem eodem vultu audiam, quo videbo. Ego laboribus, quantumque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. Ego diuitias & praesentes & absentes aequae contemnā: nec si aliubi iacebunt, tristior: nec si circa me fulgebunt, animosior. Ego fortunam nec uentem sentiam, nec recedentem. Ego terras omnes tanquam meas videbo, meas tanquam omnium. Ego sic viam, quasi sciam alij me natum: & naturae rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim melius genere negotium meum agere potuit? vnum me donauit omnibus: vni mihi omnes. Quicquid habeo, nec fordide custodiam, nec prodige spargam. Nihil magis possidere me credam, quam bene donata: non numero, nec pondere beneficia, nec ulla, nisi accipientis aestimatione, pendam. Nunquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis causa, omnia conscientiae faciam: populo spectante fieri credam, quicquid me conscio faciam. Edendi erit bibendique finis, desideria naturae restinguere, non implere aluum, & exinanire. Ego amicis iucundus, inimicis mitis & facilis, exorabor antequam roger, honestis precibus occurram. Patriam meam esse mundum sciam: & praesides deos supra me, circaque me stare, factorum dictorumque censores. Quando cunque autem natura spiritum repetet, aut ratio dimittet, testatus exibo, bonam me conscientiam amasse, bona studia: nullius per me libertatem imminutam, minime meam.

C A P.

Qui hoc facere proponet, volet, tentabit, ad deos iter faciet: ne ille, etiam si non tenuerit, magnis tamen excidet ausis. Vos quidem qui virtutem cultoremque eius odistis, nihil noui facitis. Nam & solem lumina aegra formidant, & auerſantur diem splendidum nocturna animalia, quae ad primū eius ortum stupent, & latibula ſua paſſim petunt, abduuntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum exercete conuicio. Inſtate, commordete: citius multo frangetis dentes, quā imprimetis. Quare ille philoſophiae ſtudioſus eſt, & tam diues vitam agit? Quare opes contemnendas dicit, & habet: vitam contemnendam putat, & tamen uiuit? Valetudinem contemnendam, & tamen illam diligentiffime tuetur, atque optimam mauult? Et exilium nomen vanū putat, & ait, Quid eſt enim mali, mutare regiones? & tamen ſi licet, ſeneſcit in patria. Et inter longius tempus & breuius nihil intereſſe iudicat: tam en ſi nihil prohibet, extendit aetatem, & in multa ſeneſcute placidus viuet? Ait iſta debere contemni: non, ne habeat, ſed ne ſolicitus habeat. Non abiget illa à ſe: ſed abeuntia ſecurus proſequetur. Diuitias quidem ubi tutius fortuna deponet quā ibi, vnde ſine querela reddentis receptura eſt? M. Cato cum laudaret Curium & Coruncanium, & ſaeculum illud in quo cenſorium crimen erat, paucae argenti lamellae, poſſidebat ipſe quadragies ſextertium: minus ſine dubio quā Cratſus, plus tamen quā cenſorius Cato. Maiore ſpatio, ſi comparentur, proauum vicerat, quā à Cratſo vinceretur. Et ſi maiores illi obueniſſent opes, non ſpreuiſſet. Nec enim ſe ſapiens indignum vllis muneribus fortuitis putat. Non amat diuitias, ſed mauult. Non in animum illas, ſed in domum recipit. Nec reſpuit poſſeſſas, ſed continet, & maiorem virtuti ſuae materiam ſubminiſtrari vult.

CAP. XXII.

Quid autem dubij eſt, quin maior materia ſapiētī viro ſit animum explicādi ſuum in diuitijs quā in paupertate: cum in hac vnum genus virtutis ſit, non inclinari, nec deprimi: in diuitijs & temperantia, & liberalitas, & diligentia, & diſpoſitio, & magnificentia, campum habeat patentem? Non contemnet ſe ſapiens, etiam ſi fuerit minimae ſtaturae: eſſe tamen ſe procerum volet. & exilis corpore, ac amiſſo oculo valebit: malet tamen ſibi eſſe corporis robur. Et haec ita, vt ſciat eſſe aliud in ſe valētius, malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. Quaedam enim, etiam ſi in ſummam rei parua ſunt, vt & ſubduci ſine ruina principalis boni poſſint, adiungunt tamen aliquid ad perpetuam laetitiam, & ex virtute naſcentem. Sic illum afficiunt diuitiae, & exhilarant, vt nauigantem ſecundus & ferens ventus, vt dies bonus, vt in bruma ac frigore apricus locus. Quis porro ſapientum, noſtrorum dico, quibus vnum eſt bonum virtus, negat etiam haec quae indiſſerentia vocamus, habere in ſe aliquid pretij, & alia alijs eſſe potiora? Quibusdā ex his tribuitur aliquid honoris, quibusdā multum. Ne erres itaque, inter potiora diuitiae ſunt. Quid ergo, inquis, me derides, cum eandem apud te locum habeant, quem apud me? Vis ſcire, quā non habeant eundem locum? Mihi diuitiae ſi effluxerint, nihil auferent, niſi ſemetipſas: tu ſtupēbis, & videberis tibi ſine te relictus, ſi ille à te ceſſerint. Apud me diuitiae aliquem locū habent: apud te, ſummum. Ad poſtremum, diuitiae meae ſunt, tu diuitiarum es.

CAP. XXIII.

Deſine ergo philoſophis pecunia interdicere. Nemo ſapientiam paupertate damnauit. Habebit philoſophus amplas opes: ſed nulli detractas, nec alieno ſanguine cruentas, ſine cuiuſquā iniuria paratas, ſine ſordidis quaſtibus, quārū tam honeſtus ſit exitus quā introitus, quibus nemo ingemeſcat, niſi malignus. In quantum vis, exaggera illas, honeſtae ſunt: in quibus cum multa ſint quae quiſque ſua diſci velit, nihil eſt quod quiſquam ſuum poſſit dicere. Ille vero fortunae benignitatem à ſe non ſubmouebit, & patrimonio per honeſta quaefito nec gloriabitur, nec erubefcet. Habebit tamen etiam quo gloriatur, ſi aperta domo, & admiſſa in res ſuas ciuitate, poterit dicere: Quod quiſque ſuum agnouerit, tollat. O magnum virum, optime diuitem, ſi opus ad hanc vocem conſonet, ſi poſt hanc vocem tantundem habuerit: ita dico ſi tutus & ſecurus ſcrutationem populo praebuerit: ſi nihil quiſquam apud illum inuenit, quo manus iniiciat, aucter & propalam erit diues. Sicut ſapiens nullum denarium intra limen ſuum admittet male intrantem: ita & magnas opes, munus fortunae, fructumque virtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim eſt, quare illis bonum locum inuideat? veniant, hoſpitentur. Nec iactabit illas, nec abſcondet. Alterum infruſtrū animi eſt, alterum timidi & puſilli, velut magnum bonum in traſinum continentis, nec, vt dixi, eiſciet illas è domo. Quid enim diceret? vtrum ne, Inutiles eſtis: an, Ego vti diuitijs neſcio? Quemadmodum etiam ſi pedibus ſuis poterit iter conſicere, eſcendere tamen vehiculum maler: ſic ſi poterit eſſe diues, volet: & habebit vti que opes, ſed tanquam leues & auolaturas: nec vlli alij, nec ſibi graues eſſe patietur. Donabit. Quid erexiſtis aures? Quid expeditis ſinum? Donabit, aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum ſummo conſilio, digniſſimos eligens: vt qui meminerit, tam expenſorum quā acceptorum rationem eſſe reddendam. Donabit ex recta & probabili cauſa. Nam inter turpes iacturas malum munus eſt. Habebit ſinum facilem, non perforatum, ex quo multa exeant, nihil excidat.

CAP. XXIII.

Errat, ſi quis exiſtimat facilem rem eſſe donare. Plurimum iſta res habet difficultatis, ſi modo conſilio tribuitur, non caſu & impetu ſpargitur. Hunc promereor, illi reddo: huic ſuccurro, huius miſereor. Illum inſtruo, dignum quem non diducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdā non

non dabo, quamuis deſit: quia etiam ſi dedero, erit deſuturum. Quibusdā offeram. Quibusdā etiam inculcabo. Non poſſum in hac re eſſe negligēs: num quā magis nomina facio, quā cum dono. Quid? tu, inquis, recepturus donas? immo nō perditurus. Eo loco ſit donatio, vnde repeti non debeat, reddi poſſit. Beneficium collocetur, quemadmodum theſaurus alte obrutus: quem non eruas, niſi fuerit neceſſe. Quid domus ipſa diuitis viri, quantam habet beneficiendi materiam? Quis enim liberalitatem tantum ad togatos vocat? Hominibus prodeſſe natura iubet: ſerui liberi ne ſint, ingenij an libertini, iuſtae libertatis, an inter amicos datae, quid reſert? vbi cunque homo eſt, ibi beneficio locus eſt. Poſſeſt etiam pecuniam ſuam intra limen ſuum diſſundere, & liberalitatem exercere: quae non quia liberis debetur, ſed quia à libero animo proſciſcitur, ita nominata eſt. Haec apud ſapientem nec vnquam in turpes indignoſque impingitur, nec vnquam ita deſatigata erit, vt non quotiens dignum inuenerit, quaſi ex pleno fluat. Non eſt ergo quod perperam exaudiat, quae honeſte, fortiter, animoſe, à ſtudioſis ſapientiae dicuntur. Et hoc primum attendite. Aliud eſt, ſtudioſus ſapientiae: aliud, iam adeptus ſapientiam. Ille tibi dicit: Optime loquor, ſed adhuc inter mala volutor plurima. Non eſt, quod me ad formulam meā exigas: cum maxime facio me & formo, & ad exemplar ingens attollo: ſi proceſſero, quantum propoſui, exige, vt dictis facta reſpondeant. Aſſectus vero humani boni ſummam, aliter tecum ager, & dicit: Primum non eſt, quod tibi permittas de melioribus ferre ſententiam. Mihi iam quod argumentum eſt recti contigit, malis diſplicere. Sed vt tibi rationem reddam, quam nulli mortalium inuideo, audi quid promittam, & quanti quaeque aeſtimum. Diuitias nego bonum eſſe: nam ſi eſſent, bonos facerent. Nunc quoniam quod apud malos deprehenditur, dici bonum non poſeſt: hoc illis nomen nego. Ceterum & habendas eſſe, & vtilis, & magna commoda adferentes, fateor.

CAP. XXV.

Quid ergo ſit, quare illas non in bonis numerem, & quid in illis praeftem aliud, quā vos, quoniam inter viroſque conuenit habendas, audite. Pone in opulentiffima me domo, pone ubi aurum argentumque in promiſcuo vſu ſit. Non ſuſpicia me ob iſta, quae etiam ſi apud me, extra me tamen ſunt. In ſtabulicum pontem me transfer, & inter egentes abige: non ideo tamen me deſpiciam, quod in illorum numero conſideo, qui manum ad ſtipem porrigunt. Quid enim ad rem, an fruſtrum panis deſit, cui non deeſt mori poſſe? Quid ergo eſt? domum illam ſplendidam malo, quā pontem. Pone me in instrumentis ſplendentibus, & delicato apparatu: nihilo me feliciorum credam, quod mihi molle erit amiculum, quod purpura conuiuijs meis ſubſternetur. Nihilo miſerior ero, ſi laſſa ceruix mea in manipulo ſoeni acq̄ueſcet, ſi ſuper circenſe tomentum, per luturas veteris lintei eſfluens, incubabo. Quid ergo eſt? Malo quid mihi animi ſit oſtendere, praetextatus & Canuſinatus, quā nudis ſcapulis. Vt omnes mihi dies ex voto cedant, nouae gratulationes prioribus ſubtextantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiam temporis: hinc illinc percutiatur animus, damno, luſtu, incurſionibus varijs, nulla hora ſine aliqua querela ſit: non ideo me dicam inter miſerima miſerum, non ideo aliquem execrabor diem: prouiliſum eſt enim à me, ne quis mihi ater dies eſſet. Quid ergo eſt? Malo gaudia temperare, quā dolores compellere. Hoc tibi ille Socrates dicit. Fac me victorem vniuerſarum gentium. Delicatus ille Liberi curruſ triumphantem vſque ad Thebas à ſolis ortu vehat. Iura reges Perſarum petant. Me hominem eſſe tum maxime cogitabo, cum deus vndique conſalutabor. Huic tam ſublimi ſaſtigio coniunge protinus praecipitem mutationem: in alienum imponar ſerculum, exornaturus victoris ſuperbi ac feri pompam: non humilior ſub alieno curru agar, quā in meo ſeteram. Quid ergo eſt? vincere tamen, quā capi malo. Totum fortunae regnum deſpiciam: ſed ex illo, ſi dabitur electio, molliora ſumam. Quicquid ad me venerit, bonum fiet: ſed malo faciliora ac iucundiora veniant, & minus vexatura tractant. Non eſt enim quod vllam exiſtimit eſſe ſine labore virtutem: ſed quaedam virtutes ſtimulis, quaedam fraenis egent. Quemadmodū corpus in procliu retineri debet, in ardua impelli: ita quaedam virtutes in procliu ſunt, quaedam cliuum ſubeunt. An dubium ſit, quin eſcendat, nitatur, oblectetur patientia, fortitudo, perſeuerantia, & quaecunque alia duris oppoſita virtus eſt, & fortunam ſubigit? Quid ergo non aequae manifeſtum eſt per deum ire liberalitatem, temperantiam, manſuetudinem? In his continemus animum, ne prolabatur. In illis exhortamur, incitamusque. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illas quae pugnare ſciunt, fortiores: diuitijs illas diligentiores, quae ſuſpenſum gradum ponunt, & pondus ſuum ſuſtinent.

CAP. XXVI.

Cum hoc ita diuiſum ſit, malo has in vſu mihi eſſe, quae exercēdae tranquillius ſint, quā eas, quarum experimentū ſanguis & ſudor eſt. Ergo non ego, inquit ſapiens, aliter viuo quā loquor, ſed vos aliter auditis. Sonus tantummodo verborum ad aures veſtras peruenit: quid ſignificet, nō quaeritis. Quid ergo inter me ſtultum, & te ſapientem intereſt, ſi vterque habere volumus? Plurimum. Diuitiae enim apud ſapientem virum ſeruitute ſunt: apud ſtultum in imperio. Sapiens diuitijs nihil permittit, vobis diuitiae omnia. Vos, tanquam aliquis vobis aeternam poſſeſſionem earum promiſerit, aſſueſcitis illis, & cohaerētis: ſapiens tunc maxime paupertatem meditatatur, cum in medijs diuitijs conſtitit. Nunquam imperator ita paci credit, vt non ſe praeparet bello: quod etiam ſi non geritur, indictum eſt. Vos domus formoſa, tanquam nec ardere nec ruere poſſit, inſolentes: vos opes tanquam periculum omne tranſcenderint, maioreſque ſint quā quibus coſumendis ſatis virium habeat fortuna, obſtupefaciūt.

Otiōsi diuitijs luditis, nec prouidetis illarum periculum: sicut barbari plerunque inclusi, & ignari machinarum, segnes laborem obsidentium spectant, nec quo illa pertineant, quae ex longinquo instruantur, intelligunt. Idem vobis euenit. Marceus in vestris rebus: nec cogitatis, quot casus vndiq. immineant, iamiamq. pretiosa spolia laturi. Sapiētī quisquis abstulerit diuitias, omnia illi sua relinquet. Viuit enim praesentibus laetus, futuri securus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem ius aduersus humana atque eadem potestas est, persuasi mihi, quàm ne ad opiniones vestras actum vitae meae flecte rem. Solita conferte vndique verba: non conuiciari vos putabo, sed uagire uelut infantes. Haec dicit ille, cui sapientia contigit: quem animus uitiorum immunis increpare alios, nō quia odit, sed in remedium, iubet. Adijciat his illa: Existimatio me vestra non meo nomine, sed vestro mouet. odisse, & lassere virtutem, bonae spei eiuratio est. Nullam mihi iniuriam facitis, sicut ne dijs quidem hi, qui aras euertunt: sed malum propositum apparet, malumq. consilium, etiam ubi nocere non potuit. Sic vestras hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poetarum: quorum alius illi alas imposuit, alius cornua, alius adulterum illum induxit, & abnoctatem: alius faeuum in deos, alius iniquum in homines: alius raptorem ingenuorum, corruptoremq., & cognatorum quidem: alius parricidam, & regni alieni paterniq. expugnatorem. Quibus nihil aliud actum est, quàm ut pudor hominibus peccandi demeretur, si tales deos credidissent. Sed quanquam ista me nihil laedant, vestra tamen vos moneo causa. suspicite virtutem. Credite his, qui illam diu secuti, magnum quiddam ipsos, & quod in dies maius appareat, sequi clamant. Et ipsam ut deos, & professores eius ut antistites colite: & quotiens mentio sacra litterarum interuenit, fauete linguis. Hoc verbum non, ut plerique existimant, à fauore trahitur: sed imperatur silentium, ut rite peragi possit sacrum, nulla voce mala obstrepente.

C A P. XXVII.

Quod multo magis necessarium est imperari vobis, ut quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti & compressa voce audiat. Cum sistrum aliquis concutiens ex imperio mentitur, cum aliquis secandi lacertos suos artifex, brachia atque humeros suspensa manu cruentat, cum aliqua genibus per viam repens vlulat, laurumq. linteatus senex, & medio lucernam die praefertens, conclamat, iratum aliquem deorum, concurritis & auditis, & diuinum esse eum, inuicem mutuum alentes stuporem, affirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgavit, omniq. honestiorem curia reddidit, proclamat. Quis iste furor? quae ista inimica dijs hominibusq. natura est: infamare uirtutes & malignis sermonibus sancta uiolare? Si potestis, bonos laudate: si minus, tranſite. Quod si vobis exercere taetram istam licentiam placet, alter in alterum incurſitate. Nam cum in iter quod in caelum infanitus, non dico sacrilegium facitis, sed operam perditis. Praebui ego aliquando Aristophani materiam iocorum. tota illa comicorum poetarum manus in me venenatos sales suos effudit. Illustrata est uirtus mea, per ea ipsa, per quae petebatur. Produci enim illi & tentari expedit: nec ulli magis intelligunt quanta sit, quàm qui uires eius lassendo lenferunt. Duritia filicis nulli magis quàm ferientibus nota est. Praebeam me non aliter quàm rupes aliqua in vadoso mari destituta, quam fluctus non desinunt vndecunque moti sunt uerberare: nec ideo aut loco eam mouent, aut per tot aetates crebro incurſu suo consumunt. Assilite, facite impetum. ferendo vos vincam. In ea quae firma & insuperabilia sunt, quicquid incurrit, malo suo uim suam exercet. Proinde quaerite aliquam mollem cedentemq. materiam, in quam tela vestra figatur. Vobis autem vacat aliena scutari mala, & sententias ferre de quoquam? Quare hic philosophus laxius habitat? Quare hic lautius coenat? Papulas obseruatis alienas, ipsi obſiti plurimis vlceribus. Hoc tale est, quale si quis pulcherrimorum corporum naeuos aut uerrucas derideat, quem fera scabies depascitur. Objicite Platoni, quod petierit pecuniam: Aristoteli, quod acceperit: Democrito, quod neglexerit: Epicuro, quod conſumpserit: mihi ipsi Alcibiadem & Phaedrum obiectate. O vos maxime felices, cum primum vobis imitari vitia nostra contigerit. Quin potius mala vestra circumſpicitis, quae vos ab omni parte confodiunt, alia grassantia extrinsecus, alia in uisceribus ipsis ardentia? Non eo loco res humanae sunt, etiam si statum vestrum parum noſtis, ut vobis tantum otij superſit, ut in probra meliorum agitare linguam uacet.

C A P. XXVIII.

Hoc uos non intelligitis, & alienum fortunae ueſtrae uultum geritis: sicut plurimi, quibus in circo aut in theatro desidentibus, iam funesta domus est, nec annuntiatum malum. At ego ex alto prospiciens, uideo quae tempestates aut immineant vobis, paulo tardius rupturae nymbum suum, aut tam uicinae, ut uos ac ueſtra rapturae sint, si propius acceſſerint. Quid porro, nonne nunc quoque (etiam si parum sentitis) turbo quidam animos ueſtros rotat, & inuoluit fugientes, petentesq. eadem, & nunc in sublime alleuatos, nunc in infima allitos rapit? Circi nobis magno conſensu uitia commendant. Licet nihil aliud quod sit salutare tentemus, proderit tamen primo in seipsum secedere. Meliores erimus singuli. Quid, quod secedere optimos viros, & aliquod exemplum eligere, ad quod vitam dirigamus, licet? Tunc potest obtinere quod semel placuit, ubi nemo interuenit, qui iudicium adhuc imbecillum populo adiutore detorqueat. Tunc potest uita aequali & uno tenore procedere, quam propoſitis diuerſissimis ſcindimus. Nam inter cetera mala illud peſſimum est, quod uitia ipsa mutantur. Sic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo iam familiari. Aliud ex alio placet, ueritatq. nos. Hoc quoque, quod iudicia nostra non tantum praua, sed etiam leuia sunt. Fluctuamus, aliudq. ex alio

ex alio comprehendimus: petita relinquimus, relicta repetimus: alternae inter cupiditatem noſtram, & paenitentiam vices sunt. Pendemus enim toti ex alienis iudicijs: & id optimum nobis videtur, quod peiores laudatoresque multos habet, non id quod laudandum petendumque est. Nec viam bonam ac malam per se aestimamus, sed turba vestigiorum, in quibus nulla sunt redeuntium. Dices mihi: Quid agis Seneca: deseris partes. Certe Stoici ueſtri dicunt: Vſque ad ultimum vitae finem in actu erimus, non desinemus communi bono operam dare, adiuuare singulos, opem ferre etiam inimicis, eniti manu. Nos sumus, qui nullis annis vacationem damus, & quod ait ille vir disertissimus, Canitiem galea premimus. Nos sumus, apud quos vſque eo nihil ante mortem otioſum est, ut, si res patitur, non sit ipsa mors otioſa. Quid nobis Epicuri praecepta in ipsis Zenonis principiis loqueris? Quin tu bene & nauiter, si partiu piger, trasfugis potius, quàm prodis? Hoc tibi in praesentia respondebo. Nunquid vis amplius, quàm ut me similem ducibus meis praestem? Quid ergo est: non quo miserint me illi, sed quo duxerint, ibo.

C A P. XXIX.

Nunc probabo tibi, non desciscere me à praeceptis Stoicorum: nam ne ipsi quidem à suis desciscerunt: & tamen excusatiſſimus essem, etiam si non praecepta illorum sequerer, sed exempla. Hoc quod dico, in duas diuidam partes. Primum, ut possit aliquis, vel à prima aetate, contemplationi veritatis totum se tradere, rationem viuendi quaerere, atque exercere secreto. Deinde, emeritis iam stipendiis, proſtigatae aetatis, optimos facere & alios: virginum Vestalium more, quae annis inter officia diuiniſ discunt facere sacra, & cum didicerunt, docent.

C A P. XXX.

Haec Stoicis quoque placere ostendam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis Chryſippie committere, sed quia res ipsa patitur me ire in illorum sententiam: quam si quis semper unius sequitur, nonne iniuriam infert ceteris: Vtinam quidem iam tenerentur omnia, & in opera ac confessi ueritas esset: nihil ex decretis mutarem. Nunc veritatem cum eis ipsis qui docent, quaerimus. Duae maxime in hac re dissident sectae, Epicureorum & Stoicorum: sed utraque ad otium diuerſa via mittit. Epicurus ait: Non accedet ad remp. sapiēs, nisi si quid interuenit. Zenon ait: Accedet ad remp. nisi si quid impediatur. Alter otium ex proposito petit, alter ex causa. Causa autem illa late patet: si resp. corruptior est, quàm ut adiuuari possit, si occupata est malis, nō nitetur sapiens in superuacuum, nec se nihil profuturus impender: si parum habebit auctoritatis aut virium: nec illum erit admissura resp. si valetudo illum impedit. Quomodo nauem quādam non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis: sic ad iter quod inhabile sciet, non accedet. Potest ergo & ille cui omnia adhuc in integro sunt, antequam vllas experiatur tempestates, in tuto subsistere, & protinus commendare se bonis artibus: & illud beatum otium exigere, virtutum cultor, quae exerceri etiam a quietissimis possunt. Hoc nempe ab homine exigitur, ut proficit hominibus, si fieri potest, multis: si minus, paucis: si minus, proximis: si minus, sibi. Nam cum se utilem ceteris efficit, commune agit negotium. Quomodo qui se deteriore facit, non sibi tantummodo nocet, sed etiam omnibus eis, quibus melior factus prodesse potuisset: sic si quis bene de se meretur, hoc ipso alijs prodest, quod illis profuturum parat.

C A P. XXXI.

Dvas res publicas animo complectamur, alteram magnam, & vere publicam, qua dij atque homines continentur, in qua non ad hunc angulum respicimus, aut ad illum, sed terminos ciuitatis noſtrae cum sole metimur: alteram, cui nos ascripſit conditio nascendi. Haec aut Atheniensium erit, aut Carthaginiensium, aut alterius alicuius urbis, quae non ad omnes pertineat homines, sed ad certos. Quidā eodem tempore vtrique reip. dant operam, maiori minorique: quidam tantum minori: quidam tantum maiori. Huic maiori reip. & in otio deseruire possumus. imo uero nescio an in otio melius: ut quae eramus, quid sit uirtus, vna pluresque sint: natura an ars bonos viros faciat: vnum sit hoc, quod maria terraque, & mari ac terris inserta complectitur: an multa Deus corpora eiusmodi sparserit: continua sit omnis & plena materia, ex qua cuncta gignuntur, an diducta, & solidis inane permixtum sit: Deus sedes opus suum spectet, an tractet: vtrum ne extrinsecus illi circumſusus sit, an toti inditus: immortalis sit mundus, an inter caduca, & ad tempus nata numerandus. Haec qui contemplatur, quid Deo praestet? Ne tanta eius opera sine teste sint. Solemus dicere, summum bonum esse secundum naturam viuere. Natura nos ad vtrumque genuit, & contemplationi rerum, & actioni. Nunc probemus quod prius diximus.

C A P. XXXII.

Quid porro, hoc non erit probatum, si se vnusquisque consuluerit, quantam cupiditatem habeat ignota noscendi, quam ad omnes fabulas excitetur? Nauigant quidā, & labores peregrinationis longissimae vna mercede perpetuantur, cognoscendi aliquid abditum remotumque. Haec res ad spectacula populos contrahit, haec cogit praeculsa rimari, secretiora exquirere, antiquitates euoluere, mores barbararum audire gentium. Curiosum nobis natura ingenium dedit: & artis sibi ac pulchritudinis suae conscia, spectatores nos tantis rerum spectaculis genuit, perditura fructum sui, si tam magna, tam clara, tam subtiliter ducta, tam nitida, & non vno genere formosa, solitudini ostenderet. Ut scias illam spectari voluisse, non tantum aspici, vide quem nobis locum dedit. In media nos sui parte constituit, & circumſpectum omnium nobis dedit: nec erexit tantummodo hominem, sed etiam ut ab ortu sidera in oc-

Cc casum

ubi lectio fortior erexit animum, & aculeos subdiderunt exempla nobilia: proflire libet in forum, com modare alteri uocem, alteri operam, etsi nihil profuturam, tamē conaturam prodesse: alterius coercere in foro superbiam, male secundis rebus elati. In studijs puto mehercule melius esse rebus intueri, & harum causa loqui: ceterum uerba rebus permittere, ut qua duxerint, hac inelaborata sequatur oratio. Quid opus est saeculis duratura componere? Vis tu non id agere, ne te posterius taceant? Morti natus es: minus molestiarum habet funus tacitum. Itaq. occupandi temporis causa, in usum tuum, non in praeconium aliquid simplici stilo scribe. Minore labore opus est studentibus in diem, Rursus ubi se animus cogitationis magnitudine leuauit, ambitiosus in uerba est, aliusque ut spirare, ita eloqui gessit, & ad dignitatem rerum exurgit oratio: oblitus tum legis pressiorisque iudicij, sublimis feror, & ore iam non meo. Ne singula diutius persequar, in omnibus rebus haec me sequitur bonae mentis infirmitas, cui ne paulatim desuam vereor, aut quod est sollicitius, ne semper casuro similis pendeam, & plus fortasse sit, quam quod ipse prouideo. Familiariter enim domestica aspiciamus, & semper iudicio fauor officit. Puto multos potuisse ad sapientiam peruenire, nisi putassent se peruenisse: nisi quaedam in se dissimulassent, quaedam apertis oculis transiissent. Non est enim quod nos magis aliena iudices adulatione perire, quam nostra. Quis sibi uerum dicere ausus est? Quis non inter laudantium, blandientiumque positus greges, plurimum tamen sibi ipse assentatus est? Rogo itaque, si quod habes remedium, quo hanc fluctuationem meam sistas, dignum putes me, qui tibi tranquillitatem debeam. Non esse periculosos motus animi, nec quicquam tumultuosi afferentis scio. Ut uera tibi similitudine id de quo queror exprimam, non tempestate uxor, sed nauis. Detrahe ergo quicquid hoc est mali, & succurre in conspectu terrarum laboranti.

C A P. II.

Quaero mehercule iam dudum, Serene, ipse tacitus, cui talem affectum animi similem putem. Nec ullius propius admoneo exemplo, quam eorum, qui ex longa & graui ualitudine expliciti, motiunculis, leuibufque interim offensis perstringuntur, & cum reliquias effugerint, suspitionibus tamen inquietantur, medicisque iam sani manum porrigunt, & omnem calorem corporis sui calumniantur. Horum, Serene, non parū sanum est corpus, sed sanitati parū affueuit: sicut est quidā tremor etiā tranquillū maris, aut lacus, cū ex tempestate requieuit. Opus est itaq. non illis durioribus, quae etiā transcurri mus, ut alicubi obstes tibi, alicubi irascaris, alicubi in stes grauius, sed illud quod ultimū uenit, ut fidem ubi habeas, & recta ire uia te credas, nihil auocatus transuersis multorum uestigijs passim discurrentium, & quorundā circa ipsam errantium uiam. Quod desideras autē, magnū & summum est, Deoque uicinū, non concuti. Hanc stabilem animi sedem, Graeci *ἀσφάλειαν* uocant, de qua Democriti uolumen egregium est: ego tranquillitatem uoco, nec enim imitari & transferre uerba ad illorum formam necesse est. Res ipsa de qua agitur, aliquo signanda nomine est, quod appellationis Graecae vim debet habere, non faciem. Ergo quaerimus, quomodo animus semper aequalis, secundoque cursu eat, propitiusque sibi sit, & sua laetus aspiciat, & hoc gaudiū non interrumpat, sed placido statu maneat, nec attollens se unquā, nec deprensens. Id tranquillitas erit. Quomodo ad hanc perueniri possit, in uniuersum quaeramus. Sumes tu ex publico remedio quantum uoles. Totum interim uitium in medium protrahendum est, ex quo agno scet quisque partem suam. Simul tu intelliges, quanto minus negotii habeas cum fastidio tui, quam hi quos ad professionem speciosam alligatos, & sub ingenti titulo laborantes, in sua simulatione pudor magis quam uoluntas tenet. Omnes in eadē causa sunt, & hi qui leuitate uexantur, ac taedio, assiduāq. mutatione propositi, quibus semper magis placet quod reliquerunt, & illi qui marcent & oscitant, Adiuice illos, qui non aliter quam quibus dilectis somnus est, uersant se, & hoc atque illo modo componunt, donec quietē lassitudine inueniant: statū uitae suae formando subinde, in eo nouissime manent, in quo illos nō mutandi odiū, sed senectus ad nouandū pigra deprehendit. Adiuice & illos, qui non inconstitūtae uitio, parū leues sunt, sed inertia. Viuunt, non quomodo uolunt, sed quomodo coeperūt. Innumerabiles deinceps proprietates sunt, sed unus effectus uitij, displicere sibi, hoc oritur ab intēperie animi, & cupiditatibus timidis, aut parum prosperis, ubi aut non audent, quantum concupiscunt, aut non consequuntur, & in spem toti prominent, semper instabiles mobilesq. Quod necesse est accidere pendentibus. Omni uita pendet, & inhonesta se ac difficilia docet, coguntque: & ubi sine praemio labor est, torquet illos irritū dedecus, & dolent se praua frustra uoluisse. Tunc illos & paenitentia coepti tenet, & incipient di timor, surrepitq. illa iactatio animi, non inuenientis exitū, quia nec cupiditatibus suis imperare, nec obsequi possunt: & cunctatio uitae parum se explicantis, & inter destituta uota torpentis animi situs. Quae omnia grauiora sunt, ubi odio infelicitatis operosae ad otium profugerunt, & ad secreta studia: quae pati non potest animus ad ciuilia erectus, agendique cupidus, & natura inquietus, parum scilicet in se solatorum habens: ideoque detractis oblectationibus, quas ipsae occupationes discurrentibus praebent, domum, solitudinem, parietes non fert, inuitus aspicit se, sibi relictum. Hinc illud est taedium: & displicentia sui, & nusquam residentis animi uolutatio, & otii sui tristis atque aegra patientia: utique ubi causas fateri pudet, tormenta introrsus egit uerecundia, in angusto inclusa cupiditates sine exitu se ipsae strangulant. Inde maeror marcorque & mille fluctus mentis incertae, quam inchoata habent suspensam, deplorata tristēm: inde ille affectus otium suum detestantiū, querentiumque nihil ipsos habere quod agant, & alienis incrementis inimicissima inuidia. Alit enim liuorem infelix inertia

inertia: & omnes destrui cupiunt, quia se non potuerunt prouehere: & ex hac deinde auerfatione alienorum processum, & suorum desperatione, obirascens fortunae animus, & de saeculo querens, & in angulos se retrahens, & poenae incubans suae, dum taedet sui, pigetque. Natura enim humanus animus agilis est, & pronus ad motus. Grata omnis illi excitandi se materia est, gratior quibusque pessimis ingenijs, quae occupationibus libenter deteruntur. Ut ulcera quaedam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & feram corporum scabiem delectat, quicquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates uelut mala ulcera eruperunt, uoluptati esse laborem vexationemque. Sunt enim quaedam, quae corpus quoque nostrum eum quodam dolore delectant: ut uersare se, & mutare nondum fessum latus, & alio atque alio positum uentilari. Qualis ille Homericus Achilles est, modo pronus, modo supinus, in varios habitus se ipse componens. Quod proprium aegri est, nihil diu pati, & mutationibus, ut remedijs uti. Inde peregrinationes suscipiuntur vagae, & litorea pererrantur, & modo mari se, modo terra experitur semper praesentibus infesta leuitas. Nunc, Campaniam petamus. Tam delicata fastidio sunt: inculta uideantur. Brutios & Lucanos saltus persequamur. Aliquid tamen inter deserta amoeni requiratur, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentiū squalore releuerunt. Tarentum petatur, laudatūsq. portus, & hiberna caeli mitioris, & recta uel antiquae faris opulenta turbac. Iam stectamus cursum ad urbē, nimis diu a plausu & fragore aures uacauerunt. Iuuat iā & humano sanguine frui. Aliud ex alio suscipitur, & spectacula spectaculis mutantur: ut ait Lucretius.

Hoc se quisque modo semper fugit.

Sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse, & urget grauisimus comes. Itaque scire debemus, non locorum uitium esse quo laboramus, sed nostrum. Infirmi sumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes, nec uoluptatis, nec nostrae, nec ullius rei diutius. Hoc quosdam egit ad mortem, quod proposita saepe mutando, in eadem reuoluebantur, & non reliquerat nouitatis locum. Fastidio illis esse coepta uita & ipse mundus, & subit illud rabidarum deliciarum: Quousque eadem?

C A P. III.

Aduersus hoc taedium quo auxilio putem utendum, quaeris. Optimum erat (ut ait Athenodorus) actione rerum & Reip. tractatione, & officiis ciuilibus se detinere. Nam ut quidam sole & exercitatione & cura corporis diem ducunt, athletique utilissimum est, lacertos suos, roburque cui se ueni dicauerunt, maiore temporis parte nutrire: ita nobis animum ad rerum ciuiliū certamen parantibus, in opere esse longe pulcherrimum est. Nam cum utili se efficere ciuibus mortalibusque propositum habeat, simul & exercetur & proficit, qui in medijs se officijs posuit, communia priuataque pro facultate administrans. Sed quia in hac, inquit, tam in lana hominum ambitione; tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus parum tuta simplicitas est, & plus futurum semper est quod obstat, quam quod succedit, a foro quidem & publico recedendum est: sed habet, ubi se etiam in priuato lare explicet magnus animus. Nec ut leonum animaliumque impetus caueis coercetur: sic hominum, quorum maxime in seductu actiones sunt. Ita tamen delituerit, ut ubique otium suum absconderit, prodesse uelit & singulis & uniuersis, ingenio, uoce, consilio. Nec enim is solus Reip. prodest, qui candidatos extrahit, & tuetur reos, & de pace belloque censet: sed qui iuuentutem exhortatur, qui in tanta bonorū praceptorum inopia uirtute instruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque cursu ruentes prenat ac retrahit, & si nihil aliud, certe moratur, in priuato publicum negotium agit. An ille plus praestat, qui inter peregrinos & ciues, aut urbanus praetor praecentibus assessoribus tria uerba pronuntiat, quam qui docet quid sit iustitia, quid pietas, quid sapientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, quantum bonum sit bona conscientia? Ergo si tempus in studia conferas, quod subduxeris officijs, non deserueris, nec munus detractaueris. Neque enim ille solus militat, qui in acie stat, & cornu dextrum laenumque defendit: sed & qui portas tuetur, & statione minus periculosa, non otiosa tamen, fungitur uigiliisque seruat, & armamentario praestet. Quae ministeria quamuis incruenta sint, in numerum stipendiorum ueniunt. Si te ad studia reuocaueris, omne uitae fastidium effugeris: nec noctem fieri optabis taedio lucis, nec tibi grauis eris, nec alijs superuacuis: multos in amicitia attrahes, affluetque ad te optimus quisque. Nunquam enim quamuis obscura uirtus latet, sed mittit sui signa. Quisquis dignus fuerit, uestigijs illam colliget. Nam si omnem conuersationem tollimus, & generi humano renuntiamus, uiuimusque in nos tantum conuersi, sequitur hanc solitudinem, omni studio carentem, inopia rerum agedarum. Incipiemus aedificia alia ponere, alia subuertere, & mare submouere, & aquas contra difficultates locorum ducere, & male dispensare tempus, quod nobis natura consumendum dedit. Alij parte illo utimur, alij prodige: alij sic impendimus, ut possimus rationem reddere: alij, ut nullas habeamus reliquias. Quare nihil turpius est, quam grandis natu senex, qui nullum aliud habet argumentum, quo se probet diu uixisse, praeter aetatem. Mihi, carissime Serene, nimis uidetur submisisse temporibus se Athenodorus, nimis cito refugisse. Nec ego negauerim aliquando cedendum, sed sen sim relato gradu, & saluis signis, salua militari dignitate. Sanctiores tui oresque sunt hostibus suis, qui in fidem cum armis ueniunt. Hoc puto uirtuti faciendum, studiosoque uirtutis si praeualebit fortuna, & praecidet agendi facultatem, non statim auersus inermisque fugiat, latebras quaerens, quasi ullus locus sit, quo non possit fortuna persequi. Sed parcius se inserat officijs, & cum dilectu inueniat aliquid, in quo uilis ciuitati sit. Militare non licet: honores spectet. priuato uiuendum est: sit orator, silentium indictum esse?

tacita aduocatione ciues iuguet, periculosum etiam ingressu forum est: in domibus, in spectaculis, in cō-
uiuuiis, bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantem conuiuiam aga. Officia si ciuis amiserit,
hominis exerceat. Ideo magno animo nos non unius vr̄bis moenibus cluimus, sed in totius orbis com-
mercium emissimus: Patriamque nobis mundum professi sumus: vt liceret latiore virtuti campum da-
re. Praeclusum tibi tribunal est, & rostris prohiberis, aut comitiis? respice post te, quantum lausimarū
regionum pateat, quantum populorum. Numquam tibi ita magna pars obstruetur, vt non maior relin-
quatur. Sed vide, ne totum istud vitium tuum sit. Non vis enim nisi consul, aut prytanes, aut ceryx, aut
fuses administrare Remp. Quid si militare nolis, nisi imperator aut tribunus? etiam si alij primam fron-
tem tenebunt: te fors inter triarios posuit: inde uoce, adhortatione, exemplo, animo milita. Praecisus
quoque manibus ille in proelio inuenit, quod partibus conferat, qui stat tantum, & clamore iuuat. Tale
quiddam facies, si à prima te Reip. parte fortuna submouerit: stes tamen, clamore iuues: si quis fauces
oppresserit, stes tamen, & silentio iuues. Nunquam inuulnis est opera ciuis boni. Auditum enim, visum,
nutu, obstinatione tacita, incessuque ipso prodest. Vt salutaria quaedam citra gustum tactumq. odo-
re proficiunt: ita virtus utilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, siue spargitur & se vitur, suo
iure, siue precarios habet excessus, cogiturque vela contrahere, siue otiosa muta est, & angusto cir-
cumscripta, siue adaptata: in quocumque habitu est, prodest. Quid: tu parum utile putas exemplum bene-
quiescentis? Longe, inquam optimum est miscere otium rebus, quotiens actiuosa vita impedimentis for-
tuitis, aut ciuitatis cōdicione prohibetur. Nunquam enim usque eo interclusa sunt omnia, vt nulli actio-
ni honestae locus sit. Nunquid potes inuenire vr̄bem miseriorem, quam Atheniensium fuit, cum illam
triginta tyranni diuellerent: mille trecentos ciues, optimum quemque, occiderant. Nec finem ideo fa-
ciebat, sed irritabat se ipsa saenitia. In qua ciuitate erat ariopagos, religiosissimum iudicium, in qua se-
natus, populisq. senatus similis coibat, quodidie carnificū triste collegiū, & infelix curia tyr̄nis angusta.
Poteratne illa ciuitas conquescere, in qua tot tyranni, tot satellites erat? Ne spes quidē vlla recipiendae
libertatis animis poterat offerri: nec vlli remedio locus apparebat, cōtra tantam vim malorū. Vnde enim
miseriae ciuitati tot Harmodios? Socrates tamē in medio erat, & lugentes patres cōsolabatur, & despe-
rantes de Rep. exhortabatur, & diuitibus opes suas metuētibz exprobrabat seram periculosaē auaritiaē
paenitentiam; & imitari volentibus magnum circumferebat exemplar, cum inter triginta dominos
liber incederet. Hunc tamen Athenae ipsae in carcere occiderunt: & qui tuto insultaret agmini tyran-
norum, eius libertatem libera ciuitas non tulit: vt scias & in afflictā Rep. esse occasionem sapienti viro
ad se proferendum, & in florenti ac beata, impotentiam, inuidiam, mille alia vitia inermia regnare. Vt-
cunque ergo se Resp. dabit, vt cunque fortuna permittit, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus.
Vtque mouebimus, nec alligati metu torpebimus. Immo ille vir fuerit, qui periculis vndiq. imminenti-
bus, armis & cathenis circumfremētibz, non alliserit virtutem nec absconderit. Non est enim seruare
se, obruere. Vt opinor, Curius Dentatus aiebat, malle esse se quam uiuere mortuum Vltimum ma-
lorum est, ex viuorum numero exire, antequam moriaris: sed faciendum erit, si in Reip. tempus mi-
nus tractabile incidetis, vt plus otio ac litteris vindices: nec aliter quam in periculosa nauigatione sub-
inde portum petas: nec expectes donec res te dimittant, sed ab illis te ipse diiungas.

C A P. IIII.

Inspicere autem debemus primum nosmetipsos, deinde quae aggredimur negotia, deinde eos quorū
causa, aut cum quibus agendum est. Ante omnia necesse est seipsum aestimare: quia fere plus nobis
videmur posse quā possumus. Alius eloquentiae fiducia prolabitur, alius patrimonio suo plus impera-
uit, quā ferre possit: alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorundam parum idonea
est verecundia rebus ciuilibus, quae firmam frontem desiderant: quorundam contumacia non facit
ad aulam. Quidam non habent iram in potestate: & illos ad temeraria verba quaelibet indignatio ef-
fert. Quidam urbanitatem nesciunt continere, nec periculosos abstinere salibus. Omnibus his vti-
lior negotio quies est. Ferrox impatientisque natura, irritamenta nociturae libertatis euitet.

C A P. V.

Aestimanda sunt deinde ipsa quae aggredimur, & vires nostrae cum rebus quas tentaturi sumus,
comparandae. Debet enim semper plus esse virium in latore, quā in onere. Necesse est oppri-
mant onera, quae ferente maiora sunt. Quaedam praeterea non tam magna sunt negotia, quā fo-
cunda, multumq. negotiorum ferunt. Et haec refugienda sunt, ex quibus noua occupatio multiplexq.
nascetur. Nec accedendum eo, vnde liber regressus non sit. His admouenda manus est, quorum sine aut
facere, aut sperare possis. Relinquenda quae latius actu procedunt, nec vbi propofueris, desinunt.

C A P. VI.

Hominum vique delectus habendus est, an digni sint, quibus partem vitae nostrae impendamus,
an ad illos temporis nostri iactura perueniat. Quidam vltro officia nostra nobis imputant. A the-
nodorus ait, ne ad coenam quidem se iturum ad eum, qui sibi nil pro hoc debiturus sit. Puto intelligis,
multo minus ad eos iturū, qui cum amicorum officijs paria in mensa faciunt, qui fercula pro cōgiarijs
numerant: quasi in alienum honorem intemperantes sint. De me illis testes spectatoresque, nō delecta-
bit popina secreta. Considerandum est, vtrum natura tua agendis rebus, an otioso studio, contem-
plationique aptior sit: & eo inclinandum, quo te vis ingenij defert. Isocrates. Ephorum iniecta manu à
foro

foro subduxit, vtiliorem componendis monumentis historiarum ratus. Male enim respondent coacta
ingenia. reluctante natura irritus labor est.

C A P. VII.

Nihil tamen aequae oblectauerit animum, quā amicitia fidelis. Quantum bonum est, vbi sunt
praeparata pectora, in quae tuto secretum omne descēdat, quorum consciētiam minus quā tuā
timeas, quorum sermo sollicitudinem leniat, sententia consilium expediat, hilaritas tristitiam dissipet,
conspēctus ipse delectet: Quos scilicet vacuos, quantum fieri poterit, à cupiditatibus, eligemus. Serpūt
enim vitia, & in proximum quemque transiliunt, & contactu nocent. Itaque ut in pestilentia cauedum
est, ne corruptis iam corporibus, & morbo flagrantibus assideamus, quia pericula trahemus, a flatuque
ipso laborabimus: ita in amicorum legendis ingenijs dabimus operam, vt quamminime inquinatos af-
sumamus. Initium morbi est, aegris sana miscere. Nec hoc praeceperim tibi, vt neminem nisi sapiētem
sequaris, aut attrahas. Vbi enim istum inuenies, quem tot saeculis quaerimus? Pro optimo est in minime
malus. Vix tibi esset facultas delectus felicioris, si inter Platonas & Xenophontas, & illum Socratici
foetus prouētum bonos quaereres, aut si tibi potestas Catonianae fieret aetatis, quae plerisque dignos
tulit, qui Catonis saeculo nascerentur, sicut multos peiores, quā vnquam alias, maximorumque mo-
litores scelerum. Vtraque enim turba opus erat, vt Cato posset intelligi. habere debuit & bonos, qui-
bus se approbaret: & malos, in quibus vim suam experiretur. Nunc vero in tanta bonorum egestate, mi-
nus fastidiosa fiat electio. Praecipue tamen vitentur tristes, & omnia deplorantes, quibus nulla non cau-
sa in querelas placet. Consterilli licet fides & benevolentia, tranquillitati tamen inimicus est comes
perturbatus, & omnia gemens.

C A P. VIII.

Transeamus ad patrimonia, maximam humanarum aerumnarum materiam. Nam si omnia alia
quibus angimur, compares, mortes, aegrotationes, metus, desideria, dolorum laborumque patien-
tiam, cum ijs quae nobis mala pecunia nostra exhibet, haec pars multum praegrabit. Itaque cogitan-
dum est, quanto leuior dolor sit, non habere, quā perdere: & intelligemus, paupertati eo minorem
tormentorū, quo minorem damnorum esse materiam. Erras enim, si putas animosius detrimenta di-
uites ferre. Maximis minimisque corporibus par est dolor vulneris. Bion eleganter ait, Non minus mo-
lestum esse comatis quā caluis, pilos vellit. Idem scias licet de pauperibus locupletibusque, par illis ef-
se tormentum. Vtrisque enim pecunia sua adhaesit, nec sine sensu auelli potest. Tolerabilius autem est,
vt dixi, faciliusque, non acquirere, quā amittere. Ideoq. laetiores videbis quos nunquam fortuna respē-
xit, quā quos deseruit. Vidit hoc Diogenes, vir ingentis animi, & effecit ne quid sibi eripi posset. Tu
istud paupertatem, inopiam, egestatem voca, & quam volēs ignominiosum securitati nomen impone.
Putabo hunc nō esse felicem, si quem mihi alium inuenieris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum
est, inter auaros, circumscriptores, latrones, plagiarios, vnum esse, cui noceri non possit. Si quis de felici-
tate Diogenes dubitat, potest idem dubitare & de deorum immortalium statu, an parum beate degant,
quod illis non praedia, nec horti sint, nec alieno colono rura pretiosa, nec grande in foro foenus. Non
te pudet, quisquis diuitijs adstipes? Respice aegedum mundum: nudos videbis deos, omnia dantes, ni-
hil habentes. Hunc tu pauperem putas, an dijs immortalibus similem, qui se fortuitis omnibus exiit?
Feliciorum tu Demetrium Pompeianum vocas, quem non puduit locupletiorum esse Pompeio? Nume-
rus illi quotidie seruorum, velut imperatori exercitus, referebatur, cui iam dudum diuitia esse debue-
rant, duo vicarij, & cella laxior. At Diogeni seruus vnicus fugit, nec eum reducere, cum monstraretur,
tanti putauit. Turpe est, inquit, Manen sine Diogenē posse viuere, Diogenem sine Mane non posse. Vide-
tur mihi dixisse: Age tuum negotium fortuna. nihil apud Diogenem iam tuum est. Fugit mihi ser-
uus, immo liber abiit. Familia vestitium petit, victumque. Tot ventres auidissimorum animalium tuen-
di sunt. Emenda vestis, & custodiendae rapacissimae manus, & stentium detestantiumque ministerijs
vtendum. Quanto ille felicior, qui nihil vlli debet, nisi, cui facillime negat, sibi: Sed quoniam non est
tantum roboris nobis, angustanda certe sunt patrimonia, vt minus ad iniurias fortunae simus expositi.
Habiliora sunt corpora pusilla, quae in arma sua contrahi possunt, quā quae superfunduntur, & vndi-
que magnitudo sua vulneribus obiecit. Optimus pecuniae modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec
procul à paupertate discedit.

C A P. IX.

Placebit autē haec nobis mēsurā, si prius parsimonia placuerit: sine qua nec vllae opes sufficiūt, nec
vllae satis patent: praesertim cum in vicino remedium sit, & possit ipsa paupertas in diuitias se, ad-
uocata frugalitate, conuerrere. Assuetum est nobis remouere pompam, & vsu rerum ornamenta me-
tiri. Cibus famem, domus, potio sitim, libido qua necesse est fluat. Discamus membris nostris inniti: cul-
tum victumque non ad noua exempla componere, sed vt maiorum suadent mores. Discamus continen-
tiam augete, luxuriam coercere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem aequis oculis aspi-
cere, frugalitatem colere, etiam si nos pudebit desiderijs naturalibus paruo parata remedia adhibere,
spes effraenatas, & animum in futura eminentem velut sub vinculis habere, id agere, vt diuitias à nobis
potius quā à fortuna petamus. Non potest, inquam, tanta varietas & iniquitas casuum ita depelli, vt
non multum procellarum irruat magna armamenta pendentibus: cogendae in arctum res sunt, vt tela

in vanum cadant. Ideoque exilia interdum calamitatesque in remedium cessere, & leuioribus incommodis grauiora sanata sunt, vbi parū audit praeepta animus, nec curari mollibus potest. Quid ni? confulitur? si & paupertas & ignominiosa rerum euersio adhibetur: malo malum opponitur. Auescamus ergo coenare posse sine populo, & seruis paucioribus seruire, & vestes parare in quod inuentae sunt, habitare contractius. Non in cursu tantum circūque certamine, sed in his spatijs vitae interius flectendum est. Studiorum quoque, quae liberalissima impensa est, tamdiu rationem habebō, quamdiu modum. Quo mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quārum dominus vix tota vita sua interduces perlegit? Onerat discēntem turba, non instruit: multoquē satius est paucis te auctoribus tradere, quā errare per multos. Quadraginta millia librorum Alexandriae arserunt, pulcherrimum regiae opulentiae monumentum. alius laudauerit, sicut Liuius, qui elegantiae regum curaēque egregium id opus ait fuisse. Non fuit elegantia illud, aut cura, sed studiosa luxuria: imo ne studiosa quidem, quoniam non in studium, sed in spectaculum comparauerunt: sicut plerisque ignaris etiam seruilium litterarum, libri non studiorum instrumenta, sed coenationum ornamenta sunt. Paretur itaque librorum quantum satis sit, nihil in apparatus. Honestius, inquis, in hos impensas quā in Corinthia pictasque tabulas effuderim. Vitiosum est vbiq̄ quod nimium est. Quid habes cur minus ignoscas nomen marmoris atque ebore captanti, quā opera conquirenti, aut ignotorum auctorum aut improbatorum, & in ter tot millia librorum oscitanti, cui voluminum suorum frontes maxime placent, tituliq̄? Apud desidiosissimos ergo videbis, quicquid orationum historiarumque est, & tecto tenus extructa loculamenta. Iam enim in ter balnearia & thermas, bibliotheca quoque, vt necessarium domus ornamentum exolitur. Ignosce rem plane, si ē studiorum nimia cupidine oriretur. Nunc ista exquisita, & cum imaginibus suis descripta sacrorum opera ingeniorum, in speciem & cultum parietum comparantur.

CAP. X.

AT in aliquot genus vitae difficile incidisti, & tibi ignoranti vel publica fortuna, vel priuata laqueum impēgit, quem nec soluere possis, nec abrumpere. Cogita compeditos, primo aegre ferre onera & impedimenta crurum: deinde vbi non indignari illa, sed pati proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet, consuetudo facile. Inuenies in quolibet genere uitae oblectamēta, & remissiones, & voluptates, si nolueris malam putare vitam potius quā inuidiosam facere. Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quā quod cū sciret, quibus aerumnis nasceremur, calamitatū mollimentum consuetudinem inuenit, cito in familiaritatem grauisima adducens. Nemo duraret, si rerum aduersarum eandem vim assiduitas haberet, quā primus ictus. Omnes cum fortuna copulati sumus. Aliorum urea cathena est, & laxa: aliorum arcta & sordida. Sed quid refert? eadem custodia vniuersos circumdedit: aligatque sunt etiam qui alligauerunt. Nisi tu forte leuiorem in sinistra cathenam putas. Alium honores, alium opes vinciunt. Quosdam nobilitas, quosdam humilitas premit: quibusdam aliena supra caput imperia sunt, quibusdam sua: quosdam exilia vno loco tenent, quosdam sacerdotia. Omnis vita seruitium est. Assuescendum itaque conditioni suae, & quam minimum de illa querendum: & quicquid habet circa se commodi, apprehendendum est. Nihil tam acerbum est, in quo non aequus animus solatium inueniat. Exiguas saepe areae in multos vsus describentis arte patuere, & quamuis angustum pedem dispositio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus. possunt & dura molliri, & angusta laxari, & graua scite ferentes minus premere. Non sunt praeterea cupiditates in longinquum mittendae, sed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam in cludi ex toto non patiuntur. Relictis his quae aut non possunt fieri, aut difficulter possunt, prope posita, speique nostrae alludentia sequamur. Sed sciamus, omnia aequae leuia esse, extrinsecus diuersas facies habentia, introrsus pariter vana. Nec inuideamus alijs stantibus. Quae excelsa videntur, praerupta sunt. Illi rursus quos fors iniqua in ancipiti posuit, tutiores erunt superbiam detrahendo rebus per se superbis, & fortunam suam quam maxime poterunt, in planum deferendo. Multi quidem sunt, quibus necessario haerendū sit in fastigio suo, ex quo non possunt, nisi cadendo descendere: sed hoc ipsum testetur, maximum onus suum esse, quod alijs graues esse cogantur, nec subleuatos se, sed suffixos: iustitia, mansuetudine, humana lege, & benigna manu praeparant multa ad sequentes casus praesidia, quōrum spe securius pendeant. Nihil tamen aequae hinc ab his animi fluctibus vindicauerit, quā semper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunae arbitrium desinendi dare, sed ipsos, & quidem vltro, citra extrema consistere. Sic & aliquae cupiditates animum acuent, sed finitae: non in immensum incertumque producent.

CAP. XI.

AD imperfectos & mediocres, & male sanos hic meus sermo pertinet, non ad sapientem. Huic non timide, nec pedetentim ambulandum est. Tanta enim fiducia sui est, vt obuiam fortunae ire non dubitet, nec vquam loco illi cessurus sit: nec habet vbi illam timeat: quia non mancipia tantum, possessionesque & dignitatem, sed corpus quoque suum & oculos, & quicquid est cariorem vitam facturū, seque ipsum inter precaria numerat, viuitque commodatus sibi, & repocentibus sine tristitia redditurus. Nec ideo est vilis sibi, quia scit se suum non esse: sed omnia tam diligēter faciet, tam circumspecte, quā religiosus homo sanctusque solet meri fidei commissa. Quandocunque autem reddere iubebitur, non queretur cum fortuna: sed dicet: Gratias ago pro eo quod possedi, habuique. Magna quidem res tuas mercede colui: sed quia imperas, cedo: gratus libensque. Si quid habere me tu volueris, stiam

etiam nunc seruabo: si aliud placet, ego vero factum signatumque argentum, domum, fauiliamque meam reddo, restituo. Appellauerit natura, quae prior nobis credidit, & huic dicemus: Recipe animum meliorem quā dediti. non tergieris, nec refugio, paratum habes a volente, quod non sententi dediti. Aufer. Reuertere vnde veneris, quid graue est? Male viuet, quisquis nesciet bene mori. Huic itaque primum rei pretium detrahendum est, & spiritus inter seruitia numerandus. Gladiatores (ait Cicero) inuisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt: fauemus, si contemptum eius praefecerunt. Idem euenire nobis scias. Saepē enim causa moriendi est, timide mori. Fortuna illa quae ludos sibi facit, Quo, inquit, te referemus, malum & trepidum animal: eo magis conulneraberis & confodieris, quia nescis praebere iugulum. At tu & viues diutius, & morieris expeditius, qui ferrum non subducta ceruice, nec manibus oppositis, sed animo se recipis. Qui mortem timebit, nihil vnquam pro viuio faciet. At qui scit, hoc sibi cum conciperetur, statim conditum, viuet ad formulam: & simul illud quoque eodem animi robore praestabit, ne quid ex his quae eueniunt, subitum sit. Quicquid enim fieri potest, quasi futurum prospiciendo, malorum omnium impetus molliet, qui ad praeparatos expectantesque nihil afferunt noui, securis & beata tantum spectantibus graues eueniunt. Morbus enim, captiuitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum est. Sciebam in quā tumultuosum me contubernium natura duxisset. Totiens in vicinia mea conclamatum est, totiens praeter limen immaturas exequias fax cereusque praecessit. Saepē altius ruentis aedificij fragor sonuit. Multos ex his, quos forum, curia, sermo, mecum contraxerat, nox abstulit, & vincas ad sodalitiū manus copulatas intercidit. Mirer aliquando ad me pericula accessisse, quae circa me semper errauerūt? Magna pars hominum est, quae nauigatura, de tempestate non cogitat. Nunquam me in bona re, mali pudebit auctoris. Publius tragicis comicisque vehementior ingenijs, quotiens mimicas ineptias, & uerba ad summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia cothurno non tantum sipario fortiora, & hoc ait:

Cuius potest accidere, quod cuiquam potest.

Hoc si quis in medullas demiserit, & omnia aliena mala, quorum ingens cotidie copia est, sic aspexerit, tanquam illis liberum & ad se iter sit, multo ante se armabit, quā petatur. Sero animus ad pericula patientiam post pericula instruitur. Non putauit hoc futurum, nunquā hoc euenturum credidisset. Quare autem non? Quae sunt diuitiae, quas non egestas, & fames, & mendicitas a tergo sequatur? Quae dignitas, cuius non praetextam, & angurale, & patricia, & sordes comitentur, & exportatio & notae, & mille maculae, & extrema contemptio? Quod regnum est, cui non parata sit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex? Nec magnis ista interuallis diuisa, sed horae momentum interest inter solium, & aliena genua. Scito ergo, omnem condicionem uersabilem esse: & quicquid in vllum incurrit, posse in te quoque incurrere. Locuples es. nunquid ditior Pompeio: cui cum, vetus cognatus, hospes nouus, aperuisset Caesaris domum, vt suam cluderet, defuit panis & aqua: cum tot flumina possideret in suo orientia, & in suo cadentia, mendicauit stillicidia, fame ac siti periit, in palatio cognati, dum illi heres publicum funus esurienti locat. Honoribus summis functus es. Nunquid aut tam magnis, aut tam insperatis, aut tam uniuersis, quā Seianus? Quo die illum senatus deduxerat, populus in frusta diuisit: in quem quicquid congeri poterat, dii hominesque contulerant: ex eo nihil superfuit, quod carnifex traheret. Rex es? non ad Croesum te mittam, qui rogam suum, & ascendit iussus, & extingui vidit, factus non regno tantum, sed etiam morti suae superstes: non ad lugurtham, quem populus Romanus intra annum quā timuerat, spectauit. Ptolemaeum Africae regem, Armeniae Mithridatem, inter Caianas custodias uidimus. Alter in exilium missus est: alter ut meliore fide mitteretur optabat. In tanta rerum sursum ac deorsum euntium uersatione, si non quicquid fieri potest, pro futuro habes, das in te uires rebus aduersis: quas infregit, quisquis prior uidit. Proximum ab his erit, ne aut in superuacuis, aut ex superuacuo laboremus: id est, ne aut quae non possunt consequi, concupiscamus: aut adepti, cupiditatem uanitatem nostrarum sero post multum pudorem intelligamus. Id est, ne aut labor irritus sine effectu sit, aut effectus labore indignus. Fere enim ex his tristitia sequitur, si aut non successit, aut successus pudet.

CAP. XII.

Circuncidenda est concursatio, qualis est magnae parti hominum, domos & theatra, & fora pererrantium. Alienis se negotiis offerunt, semper aliquid agentibus similes. Horum si aliquem ex euntem domo interrogaueris: Quo tu? quid cogitas? Respondebit tibi: Non mehercule scio: sed aliquos uidebo, aliquid agam. Sine proposito uagantur, quaeren res negotia: nec quae destinauerunt, agunt, sed in quae incurrerunt. Inconsultus illis uanusque cursus est, qualis formicis per arbuta repentibus, quae in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His plerique similem uitam agunt, quorum non immerito quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam quasi ad incendium currentium misereberis: usque eo impellunt obuios, & se aliosque praecipitant: cum interim cucurrerint, aut salutaturi aliquem non resalutaturum, aut funus ignoti hominis profecturi, aut iudicium saepe litigantis, aut sponsalia saepe nubentis, & lecticam affectari, quibusdam locis & ipsi tulerint. deinde domum cum superuacua redeunt lassitudine, iurant nescisse se ipsos, quare exierint, ubi fuerint, postero die erraturi per eadem illa uestigia. Omnis itaque labor aliquo referatur, aliquo respiciat. Non industria inquietos, & insanos, sed falsae rerum imagines agitant. Nam ne illi quidem sine aliqua spe mouentur,

tur, prorit illos alicuius rei species, cuius uanitatē capta mens non coarguit. Eodem modo vnum quemque ex his qui ad augendam turbam exeunt, inanes & leues causae per urbem circumducunt, nihilque habentem in quo laboret, lux orta expellit: & cum multorum frustra liminibus illisus nomenclator persalutauit, à multis exclusus, neminem ex omnibus difficilius domi quàm se conuenit. Ex hoc malo dependet illud taeterimum uitium, auscultatio, & publicorum secretorumque inquisitio, & multarum rerum scientia, quae nec tuto narrantur, nec tuto audiuntur. Hoc secutum puto Democritum ita coepisse. Qui tranquille uolet uiuere, nec priuatim agat multa, nec publice, ad superuacua scilicet referentem. Nam si necessaria sunt, & priuatim & publice non tantum multa, sed innumerabilia agenda sunt. Vbi uero nullum officium sollempne nos citat, inhihendae actiones sunt.

C A P. XIII.

Nam qui multa agit, saepe fortunae potestatem sui facit: quam tutissimū est raro experiri, ceterum semper de illa cogitare, & sibi nihil de fide eius promittere. Nauigabo, nisi si quid incidit: & praetor siam, nisi si quid obliterit: & negotiatio mihi respondebit, nisi si quid interuenerit. Hoc est, quare sapienti nihil contra opinionem dicamus accidere. Non illum casibus hominum excepiimus, sed erroribus. Nec illi omnia ut uoluit cedunt, sed ut cogitauit. In primis autem cogitauit aliquid posse propositis suis resistere. Neceesse est autem leuius ad animum peruenire destitutae cupiditatis dolorem, cui successum non utique promiseris.

C A P. XIII.

Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis destinatis rebus indulgeamus: transeamus in ea, in quae nos casus deduxerit: nec mutationes aut consilij aut status pertimescamus: dummodo nos leuitas, inimicissimum quieti uitium, non excipiat. Nam & pertinacia neceesse est anxia & misera sit, cui fortuna saepe aliquid extorquet: & leuitas multo grauior, nusquam se continens. Vtrumque infestum est tranquillitati, & nihil mutare posse, & nihil pati. Vtique animus ab omnibus externis in se reuocandus est: sibi confidat, se gaudeat, sua suspiciat, recedat quantum potest ab alienis, & se sibi applicet, damna non sentiat, etiam aduersa benigne inrerpretetur. Nuntiato naufragio, Zeno noster cum omnia sua audiret submersa: lubet, inquit, me fortuna expeditius philosophari. Minabatur Theodoro philosopho tyrānus mortem, & quidem insepultam. Habes, inquit, cur tibi placeas, hemina sanguinis in tua potestate est. nam quod ad sepulturam pertinet, o te ineptum, si putas interesse, supra terram, an infra putrescam. Canius Iulus, uir in primis magnus, cuius admirationi ne hoc quidem obstat, quod nostro saeculo natus est, cum Caio diu altercatus, postquam abeunt ille dixit: Ne forte inepta spe tibi blandiaris, duci te iussi. Gratias, inquit, ago, optime princeps. Quid senserit, dubito. Multa enim occurrunt mihi. Contumeliosus esse uoluit, & ostendere quanta crudelitas esset, in qua mors beneficium erat? An exprobrauit illi quotidianam dementiae? Agebant enim gratias, & quorum liberi occisi, & quorum bona ablata erant. An tanquam libertatem libenter accepit? Quicquid est, magno animo respondit. Dicit aliquis: Potuit post haec iubere illum Caius uiuere. Non timuit hoc Canius. Nota erat Caij in talibus imperijs fides. Credis ne illum decem medios usque ad supplicium dies sine uilla sollicitudine exegisse? Verisimile non est, quae uir ille dixerit, quae fecerit, quàm in tranquillo fuerit. Ludebat latrunculis, cum centurio agmen perturorum trahens, & illum quoque citari iubet. Vocatus numerauit calculos, & sodali suo: Vide, inquit, ne post mortem meam mentiaris te uicisse. Tum annuens centurioni: Testis, inquit, eris, uero me antecedere. Lussisse tu Canium illa tabula putas: illussit. Tristes erant amici, talem amissuri uirum. Quid maesti, inquit, estis? Vos quaeritis, an immortales animae sint. Ego iam sciam, nec desit, in ipso ueritatem sine scrutari, & ex more suo quaestionem habere. Prosequeretur illum philosophus suus: nec iam procul erat tumulus, in quo Caesar deo nostro fiebat quotidianum sacrum. Quid, inquit, Cani nunc cogitas? aut quae tibi mens est? Obseruare, inquit Canius, proposui illo uelocissimo momento, an sensurus sit animus, exire se. promisitque, si quid explorasset, circumiturum amicos, & indicaturum quis esset animarum status. Ecce in media tempestate tranquillitas: ecce animus aeternitate dignus, qui fatum suum in argumentum ueri uocat, qui in ultimo illo gradu positus, exeuntem animam percontatur, nec usque ad mortem tantum, sed aliquid etiam ex ipsa morte discit. Nemo diutius philosophatus: sed non raptim relinquetur magnus uir, & cum cura dicendus. Dabimus te in omnem memoriam, clarissimum caput, Caianae cladis magna portio,

C A P. XV.

Sed nihil prodest priuatae tristitiae causas abiecisse. Occupat enim nonnunquam odium generis humani, & occurrit tot scelerum felicium turba, cum cogitaueris, quam sit rara integritas, quam ignota innocentia, & uix unquam, nisi cum expedit, fides, & libidinis lucra damnaque pariter inuisa, & ambitio usque eo iam se suis non continens terminis, ut per turpitudinem splendeat. Agitur animus in noctem, & uelut euerfis uirtutibus, quas nec sperare licet, nec habere prodest, tenebrae oboriuntur. In hoc itaque flectendi sumus, ut omnia uulgi uitia non inuisa nobis, sed ridicula uideantur: & Democritum potius imitemur, quàm Heraclitum. Hic enim quoties in publicum processerat, flebat: ille ridebat. Huic omnia quae agimus, miseriae: illi ineptiae uidebantur. Eleuanda ergo omnia, & facili animo ferenda. Humanius est deridere uitam, quam deplorare. Adice, quod de humano quoque

quoque genere melius meretur qui rideat illud, quàm qui luget. Ille spei bonae aliquid relinquit: hic autem stulte desit, quae corrigi posse desperat: & uniuersa contemplatus, maioris animi est, qui risum non tener, quàm qui lacrimas: quando leuissimum affectum animi mouet, & nihil magnum, nihil seuerum, nec serium quidem, ex tanto apparatu putat. Singula propter quae laeti ac tristes sumus, sibi quisque proponat, & sciat uerum esse, quod Bion dixit, Omnia hominum negotia similia inuitis esse, nec uitam illorum magis sanctam aut seueram esse, quàm conceptus inchoatos. Sed satius est, publicos mores & humana uitia placidam accipere, nec in risum, nec in lacrimas excidere. Nam alienis malis torqueri, aeterna miseria est: alienis delectari malis, uoluptas inhumana. Sicut illa inutilis humanitas, flere, quia aliquis filium efferat, & frontem suam fingere. In tuis quoque malis id agere te oportet, ut dolori tantum des, quantum poscit ratio, non quantum consuetudo. Plaque enim lacrimas fundunt, ut ostendant: & toties siccos oculos habent, quoties spectator desit: turpe indicantes, non flere, cum omnes faciant. Adeo penitus hoc se malum fixit, ex aliena opinione pendere, ut in simulationem etiam simplicissima res, dolor ueniat. Sequitur pars quae solet non immerito contristare, & in solitudinem deducere, ubi bonorum exitus mali sunt. Ut Socrates cogit in carcere mori, Rutilius in exilio uiuere, Pompeius & Cicero clientibus suis prebere ceruicem: Cato ille, uirtutum uia imago, incumbens gladio, simul de se ac de Repub. palam facere. Neceesse est queri, tam iniqua praemia fortunam perfoluere. Et quid tibi quisque nunc speret, cum uideat pessima optimos pati? Quid ergo est? Vide quomodo quisque illorum tulerit: & si fortes fuerunt, ipsorum animos desiderata: si muliebris & ignaue periere, nihil perit. Aut digni sunt, quorum uirtus tibi placeat: aut indigni, quorum desideretur ignauias. Quid enim est turpius, quàm si maximi uiri timidos foriter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus, & dicamus: Tanto fortior, tanto felicior: humanos effugisti casus, liuorem, morbum: existi ex custodia: non tu dignus mala fortuna Diis uisus es, sed indignus in quem iam aliquid fortuna posset. Subducentibus uero se, & in ipsa morte ad uitam respectantibus, manus iniiciendae sunt. Neminem flebo laetum, neminem flentem. Ille lacrimas meas ipse absterfit: hic suis lacrimis efficit, ne ullis dignus sit. Ego Herculem fleam, quod uirtus uirtur: aut Regulum, quod tot clauis configitur: aut Catonem, quod uolnus suum iterauerit? Omnes isti leui temporis impensa inuenerunt, quomodo aeterni fierent: ad immortalitatem moriendo uenerunt. Est & illa solitudinum non mediocri materia, si te anxie componas, nec ulli simpliciter ostendas: qualis multorum uita est, ficta, & ostentationi parata. Torquet enim assidua obseruatio sui, & deprehendi aliter, quàm solet, metuit. Nec unquam cura soluiur, ubi toties nos aestimari putamus, quoties aspici. Nam & multa incidunt, quae inuitos denudent: & ut bene cedat tanta sui diligentia, non tamen iucunda uita, aut securus est, semper sub persona uiuentium. At illa quantum habet uoluptatis sincera & per se ornata simplicitas, nihil obdendens moribus suis. Subit tamen & haec uita contemptus periculum, si omnia omnibus patent. Sunt enim qui fastidiant, qui quid propius adierunt. Sed nec uirtuti periculum est, ne adnota oculis reuilescat: & satius est simplicitate contemni, quàm perpetua simulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus. Multum interest, simpliciter uiuas an negligenter. Multum in se recedendum est. Conuersatio enim dissimilium, bene composita distubat, & renouat affectus, & quicquid imbecillum in animo, nec percuratum est, exulcerat. Miscenda tamen ista, & alternanda sunt, solitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominum desiderium, haec nostri: & erit altera alterius remedium. Odium turbae sanabit solitudo, taedium solitudinis turba. Nec in eadem intentione aequaliter retinenda mens est, sed ad iocos reuocanda. Cum pueris Socrates ludere non crubescerebat: & Cato uino laxabat animum, curis publicis fatigatum: & Scipio triumphale illud & militare corpus mouit ad numeros, non molliter se infringens, ut nunc mos est, etiam in celsu ipso ultra muliebre molliem fluentibus, sed ut illi antiqui uiri solebant inter lusum ac festa tempora uirilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam si ab hostibus suis spectarentur. Danda est remissio animis: meliores accitrosque requieti surgent. Ut fertilibus agris non est imperandum: cito enim exhauriet illos nunquam intermissa foecunditas, ita animorum impetus assiduus labor frangit. Vires recipient paulum resoluti & remissi. Nascitur ex assiduitate laborum, animorum hebetatio quaedam & languor. Nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quandam uoluptatem haberet lusus iocusque: quorum frequens usus, omne animis pondus, omnemque vim eripiet. Nam & somnus refectio necessarius est. Hunc tamen si per diem noctemque contineres, mors erit. Multum interest, remittas aliquid, an soluas. Legum conditores festos instituerunt dies, ut ad hilaritatem homines publice cogerebantur, tanquam necessarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, ut dixi, uiri quidam sibi menstruas certis diebus ferias dabant: quidam nullum non diem inter & otium & curas diuidebant. Qualem Pollionem Asinium oratorem magnum meminimus, quem nulla res ultra decimam retinuit. Ne epistolas quidem post eam horam legebat, ne quid nouae curae nasceretur, sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interuenerunt, & in postmeridianas horas aliqui. leuioris operae distulerunt. Maiores quoque nostri nouam relationem post horam decimam in senatu fieri uetabant. Miles uigilias diuidit, & nox immunis est ab expeditione redeuntium. Indulgendum est animo: dandumque subinde otium, quod alimenti ac uirum loco sit: & in ambulationibus apertis uagandum, ut caelo libero, & multo spiritu augeat

augeat attollatque se animus. Aliquando vectatio iterque, & mutata regio vigorem dabunt, conuictusque & liberalior potio: nonnunquam & vsque ad ebrietatem veniendum, non ut mergat nos, sed ut deprimat curas. Eluit enim curas, & ab imo animum mouet: & ut morbis quibusdam, ita tristitiae medetur: Liberque non ob licentiam linguae dictus est inuentor vini, sed quia liberat seruitio curarum animum, & asserit, vegetioremque & audacitorem in omnes conatus facit. Sed ut libertatis, ita vini salubris moderatio est. Et Solonem, Arcefilaumque indulisse vino credunt. Catoni ebrietas obiecta est, at facilius efficit, quisque obiecerit, hoc crimen honestum, quam turpem Cato nem. Sed nec saepe faciendum est, ne animus malam consuetudinem ducat; & aliquando tamen in exultationem libertatemque extrahendus, tristisque sobrietas remouenda paulisper. Nam, siue Graeco poetae credimus, aliquando & insanire iucundum est: siue Platoni, frustra poetas fores compos sui pepulit: siue Aristoteli, nullum magnum ingenium sine mixtura dementiae fuit. Non potest grande aliquid & supra ceteros loqui, nisi mota mens. Cum vulgaria & solita contempserit, instinctuque sacro surrexit excelsior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non potest sublime quicquam & in arduo positum contingere, quamdiu apud se est. Desciscat oportet a solito, & efferatur, & mordeat fratres, & rectorem rapiat suum: eoque ferat, quo per se timuisset descendere.

Habes, Serene carissime, quae possint tranquillitatem tueri, quae restituere, quae surreptibus us vitii resistant. Illud tamen scito, nihil horum satis esse validum, rem imbecillam seruantibus, nisi intenta & assidua cura circumueat animum labentem.

Libri de tranquillitate animi finis.

L. ANNÆI SENECAE
AD SERENVM QVOD
IN SAPIENTEM NON
CADIT INIURIAM.

CAP. I.

QUANTVM inter Stoicos, Serene, & ceteros sapientiam profectos interesse, quantum inter feminas & mares, non immerito dixerim: cum vtraque turba ad vitae societatem tantundem conferat: sed altera pars ad obsequendum, altera imperio nata sit. Ceteri sapientes molliter & blande, ut fere domestici & familiares medici, aegris corporibus, non qua optimum & celerrimum est medentur, sed qua licet. Stoici virilem ingressu viam, non ut amoena ineuntibus videatur curae habent, sed ut quamprimum nos eripiant, & in illum editum verticem educant, qui adeo extra omnem teli iactum surrexit, ut supra fortunam emineat. At ardua per quae vocamur, & confragosa sunt. Quid enim plano aditur excelsum? Sed ne tam abrupta quidem sunt, quam quidam putant. Prima tantum pars laxa rupesque habet, & inuis speciem: sicut plaeraque ex longinquo speculantibus abscessa & conexa videri solent, cum aciem longinquitas fallat. Deinde propius aduentibus eadem illa quae in vnum congesserat error oculorum, paulatim adaperiuntur: tum illis quae praecipitia ex interuallo apparebant, redit lenis fastigium. Nuper cum incidisset mentio M. Catonis, indigne ferebas (sicut es iniquitatis impatiens) quod Catonem aetas sua parum intellexisset, quod supra Pompeios & Caesares surgentem, infra Vatinius posuisset: & tibi indignum videbatur, quod illi dissuasuro legem, toga in foro esset erepta, quodque à Rostribus vsque ad arcum Fabianum per seditionis factionis manus tractus, voces improbas, & sputa, & omnes alias infamiae multitudinis contumelias pertulisset. Tunc ego respondi, habere te quod Reipublicae nomine moueretur, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius ac pessimus quisque venundabat: & caeca cupiditate corrupti non intelligebant, se, dum vendunt, etiam venire.

CAP. II.

PRO ipso quidem Catone securum te esse iussi. Nullum enim sapientem nec iniuriam accipere, nec contumeliam posse. Catonem autem certius exemplar sapientis viri nobis deos immortales dedisse, quam Vlixem & Herculem prioribus saeculis. Hos enim Stoici nostri sapientes pronuntiantur

runt, inuictos laboribus, & contemptores voluptatis, & victores omnium terrarum. Cato cum feris manus non contulit, quas consecrari venatoris agrestisque est: nec monstra igne ac ferro persecutus est, nec in ea tempora incidit, quibus credi posset caelum vnus humeris inniti, excussa iam antiqua credulitate, & saeculo ad summam perducto solertiam. Cum ambitu congressus, multiformi malo, & cum potentiae immensa cupiditate, quam totus orbis in tres diuisus fatiare non poterat, aduersus vitia ciuitatis degenerantis, & pessum sua mole sidentis stetit solus, & cadentem Reipublicam, quam modo vna retrahi manu poterat, retinuit: donec vel abreptus vel abstractus, comitem se diu sustentatae ruinae dedit: simulque extincta sunt, quae nefas erat diuidi. Neque enim Cato post libertatem vixit, nec libertas post Catonem. Huic tu putas iniuriam fieri potuisse a populo, quod aut praeturam illi detraxit, aut togam: quod sacrum illud caput purgamentis oris asperfit? Tutus est sapiens, nec vlla affici aut iniuria aut contumelia potest.

CAP. III.

VIDEOR mihi intueri animum tuum incensum & efferuescentem: Paras acclamare: Haec sunt quae auctoritatem praecipit vestris deirahant. Magna promittitis, & quae ne optari quidem, nedum credi possint. Deinde ingentia locuti, cum pauperem negastis esse sapientem, non negastis solere illi & seruum, & vestem, & tectum, & cibum deesse. Cum sapientem negastis insanire, non negastis & alienari, & parum sana verba emittere, & quicquid vis in orbe cogit, audere. Cum sapientem negastis seruum esse, videm non itis infitias, & venum iturum, & imperata facturum, & domino suo seruilis praestitutum ministeria. Ita sublato alte supercilio, in eadem quae ceteri, descenditis, mutatis rerum nominibus. Tale itaque aliquid & in hoc esse suspicor, quod prima specie pulchrum atque magnificum est, nec iniuriam, nec contumeliam accepturum esse sapientem. Multum autem interest, vtrum sapientem extra indignationem, an extra iniuriam ponas. Si dicis illum aequo animo laturum, nullum habet priuilegium. Contingit illi res vulgaris, & quae dicitur ipsa iniuriarum assiduitate, patientia. Si negas accepturum iniuriam, id est, neminem illi tentaturum facere, omnibus relictis negotiis Stoicus fio. Ego vero sapientem non imaginario honore verborum exornare constitui, sed eo loco ponere, quo nulla perueniat iniuria. Quid ergo? nemo erit qui lacessat, qui tentet? Nihil in rerum natura tam sacrum est, quod facilem non inueniat. Sed non ideo diuina minus in sublimi sunt, si existunt, qui magnitudinem multum ultra se positam non icturi petant. Inuulnerabile est, non quod non feritur, sed quod non laeditur. Ex hac tibi nota sapientem exhibeo. Nunquid dubium est, quin certius robur sit, quod non vincitur, quam quod non lacessitur: cum dubiae sint vires inexpertae: at merito certissima firmitas habeatur, quae omnes incurfus respuit? Sic tu sapientem melioris scito esse naturae, si nullus illi iniuria nocet, quam si nulla sit. Et illum fortem virum dicam, quem bella non subigunt, nec admota vis hostilis exterrit, non cui pingue otium est inter desides populos. Huiusmodi igitur sapientem nulli esse iniuriae obnoxium. Itaque non refert, quam multa in illum coniciantur tela, cum sit nulli penetrabilis. Quomodo quorundam lapidum inexpugnabilis ferro duritia est, nec secari adamas, aut caedi vel teri potest, sed incurrentia vitro retundit: quemadmodum quaedam non possunt igne consumi, sed flamma circumfusa, rigorem suum habitumque conseruant: quemadmodum proiecti in altum scopuli mare frangunt, nec ipsi vlla saeuitiae vestigia tot verberari saeculis ostendant: ita sapientis animus solidus est, & id roboris collegit, ut tam tutus sit ab iniuria, quam illa quae retuli.

CAP. IIII.

QUID igitur? non erit aliquis qui sapienti facere tentet iniuriam? Tentabit, sed non peruenturam ad eum. Maiore enim interuallo a contactu inferiorum abductus est, quam ut vlla vis noxia, vltique ad illum vires suas perferat. Etiam cum potentes, & imperio editi, & consensu seruientium validi, nocere ei tentent: tam citra sapientem omnes eorum impetus deficient, quam quae neruo, tormentisue in altum exprimuntur, cum extra visum exilierunt, citra caelum tamen flectuntur. Quid tu putas, cum stolidus ille rex multitudine telorum diem obscurasset, vllam sagittam in Solem incidisse? Aut de missis in profundum cathenis Neptunū potuisse contingi? Ut caelestia humanas manus effugiant, & ab his qui templa diruunt, aut simulacra constant, nihil diuinitati nocetur: ita quicquid fit in sapientem proteruae, petulantiae, superbe, frustra tentatur. At satius erat, neminem esse qui facere veller. Rem difficilem optas humano generi, innocentiam. At non fieri, eorum interest, qui facturi sunt, non eius, qui patitur, ne si fiat quidem, potest. Immo nescio, an magis vires sapientia ostendat tranquilla inter lacessentia: sicut maximum argumentum est imperatoris armis virisque pollentis, tuta securitas & in hostium terra. Diuidamus si tibi videtur, Serene, iniuriam a contumelia. Prior illa natura grauior est: haec leuior, & tantum delicatis grauis: quae non laeduntur, sed offenduntur. Tanta est tamen animorum dissolutio & vanitas, ut quidam nihil acerbius putent. Sic inuenies seruum, qui flagellis quam colaphis caedi malit, & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat, quam contumeliosa verba. Ad tantas ineptias peruentum est, ut non dolore tantum; sed doloris opinione vexemur: more puerorum, quibus metus incutitur umbra, & personarum deformitas, & deprauata facies, lacrimas vero euocant nomina parum grata auribus, & digitorum motus, & alia quae impetu quoddam erroris improvidi refugiunt. Iniuria propositum hoc non habet, aliquem malo afficere. Malo autem sapientia non relinquit locum. Vnum enim malum illi est turpitudine: quae introire eo, ubi iam virtus honestumque est, non potest.

Dd

CAP.

*Non licet p. leges
contemnere vram.
Ergo neq. ad vram
necessaria
Sed ille qui necessaria
ad vram non contem-
nit pot. pati iniuria
in sapient. cadit
iniuria.
Iniuria est priuari
& aliqua re no contem-
nenda.
Sed necessaria ad
vram sunt sapientia
& priuari necessaria
erit sapienti iniuria*

C A P. V.

Iniuria ergo ad sapientem non peruenit. Nam si iniuria alicuius mali patientia est, sapiens autem nullius mali est patiens, nulla ad sapientem iniuria pertinet. Omnis iniuria deminutio eius est, in quem incurrit. Nec potest aliquis iniuriam accipere sine aliquo detrimento vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra nos positarum. Sapiens autem nihil perdere potest: omnia in se reposuit, nihil fortunae credit, bona sua in solido habet, contentus virtute, quae fortuitis non indiget. Ideoque nec augetur, nec minuit potest. Nam in summum perducta, incrementi non habet locum. Nihil eripit fortuna, nisi quod dedit: virtutem autem non dat: ideo nec detrahit. Libera est, inuictibilis, immota, inconcussa, sic contra casus indurata ut nec inclinari quidem, nedum vinci possit. Aduersus apparatus terribilium, rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, siue illi dura, siue secunda ostentantur. Itaque nihil perdet, quod perire sensurus sit. Vnius enim in possessione virtutis est, ex qua depelli nunquam potest: ceteris precario utitur. Quis autem iactura mouetur alieni? Quod si iniuria nihil laedere potest ex his quae propria sapientis sunt, quia virtute sua salua sunt, iniuria sapienti non potest fieri. Megaram Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit. ab hoc Sulpon philosophus interrogatus, nunquid perdidisset, nihil, inquit: Omnia nam quae mea mecum sunt. At qui, & patrimonium eius in praedam cesserat, & filias rapuerat hostis, & patriam. At ille victoriam illi excussit: & se, vrbe capta, non inuictum tantum, sed indemnem esse testatus est. Habebat enim secum vera bona, in quae non est manus iniectio. At ea quae dissipata & direpta ferebantur, non iudicabat sua, sed aduenticia, & nutum fortunae sequentia. ideo non ut propria dilexerat, omnium enim extrinsecus affluentium lubrica & incerta possessio est. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, aut vicinus potens, aut diues aliquis, regnum orbis senectutis exercens, facere iniuriam possit, cui bellum & hostis ille egregiam arte quaestandarum urbium professus, eripere nihil potuit. Inter micantes ubique gladios, & militarem in rapinam tumultum, inter flammam & sanguinem stragemque impulsae ciuitatis, inter fragorem templorum super deos suos cadentium, vni homini pax fuit. Non est itaque quod audax iudices promissum: cuius tibi, si parum fidei habeo, sponsorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere, sed si prodit in medium qui dicat,

C A P. VI.

Non est quod dubites, an attollere se homo natus supra humana possit, an dolores, damna, vlcera, tiones, vulnera, magnos motus rerum circa se fremuntium securus aspiciat, & dura placide ferat, & secunda moderate: nec illis cedens, nec his fretus, vnus idemque inter diuersa sit, nec quicquam suum, nisi se puter esse, ea quoque parte qua melior est. Assum hoc vobis probaturus, sub isto tot ciuitatum euerfore, munimenta incursum arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis ac latentibus fossis repente residere, & aequaturum editissimas arces aggerem crescere: at nulla machinamenta posse reperiri, quae bene fundatum animum agitent. Erepsit modo de ruinis domus, & incendijs vndique relicentibus, per flammam, per sanguinem fugi. Filias meas qui casus habeat, an peior publico, nescio. Solus, & senior, & hostilia circa me omnia videns, tamen integrum incoelumque esse censum meum profiteor, teneo, habeo quicquid mei habui. Non est quod me victum, victorem te credas. Vicit fortuna, tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutantia, ubi sunt nescio. Quod ad res meas pertinet, mecum sunt, mecum erunt. Perdiderunt isti diuites patrimonia, libidinosi amores suos, & magno pudoris impendio dilecta scorta: ambitiosi curiam & forum, & loca exercendis in publico vitijs destinata: foeneratores perdidierunt tabellas suas, quibus auaritia falso laeta, diuitias imaginatur. Ego quidem omnia integra illibataque habeo. Proinde istos interroga qui flent, qui lamentantur, stridentis gladiis nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt. Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum, humanis diuinisque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius solidis & inexuperabilibus munimentis praecincta sunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intravit. Non Carthaginis aut Numantiae moenia, vna manu capta. Non Capitolium, arcem veteris. Habent ista hostile vestigium: illa quae sapientem tuentur, a flamma & ab incursum tuta sunt: nullum introitum praebent, excelsa, inexpugnabilia, diis aequa.

C A P. VII.

Non est quod dicas, ita ut soles, hunc sapientem nostrum nusquam inueniri. Non fingimus istud humani ingenij vanum decus, nec ingentem imaginem falsae rei concipimus, sed qualem confirmamus, exhibuimus, & exhibebimus. Raro forsitan, magnisque aetatibus interuallis inuenitur. Neque enim magna & excedentia solitum ac vulgare modum crebro gignuntur. Ceterum hic ipse M. Cato, a cuius mentione haec disputatio processit, vereor ne supra nostrum exemplar sit. Denique validius debet esse quod laedit, eo quod laeditur. Non est autem fortior nequitia virtute. Non potest ergo laedi sapiens. Iniuria in bonos non tentatur nisi a malis. Bonis inter se pax est. Quod si laedi nisi infirmior non potest: malus autem bono infirmior est: nec iniuria bonis, nisi a dispari, verenda est: iniuria in sapientem virum non cadit. Illud enim iam non es admonendus, neminem bonum esse, nisi sapientem. Sed iniuste, inquis, Socrates damnatus est, iniuriam accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, posse euenire, ut faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam: tanquam si quis rem cum e villa mea surripuit, in domo mea ponat, ille furtum fecerit, ego nihil perdidit. Potest aliquis nocens fieri, quamuis non nocuerit. Si quis cum vxore tanquam cum aliena concubat, adulter erit, quamuis illa adultera non sit. Aliquis mihi

venenum

venenum dedit, sed vim suam remixtum cibo perdidit. Venenum illud dando, scelere se obligauit, etiam si non nocuit. Non minus latro est, cuius telum opposita veste elusum est. Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpaefatis est, perfecta sunt. Quaedam eius conditionis sunt, & hac vice copulantur, ut alterum sine altero esse non possit. Quod dico, conabor facere manifestum. Possum pedes mouere, ut non curram: currere non possum, ut pedes non moueam. Possum, quamuis in aqua sim, non natari: si nato, non possum in aqua non esse. Ex hac forte & hoc est, de quo agitur: si iniuriam accipi, nec esse est factam esse: si est facta, non est necesse accepisse me. Multa enim incidere possunt quae submoueant iniuriam. Ut intentam manum deicere aliquis casus potest, & emissa tela declinare: ita iniurias qualescunque potest aliqua res depellere, & in medio intercipere, ut & factae sint, nec acceptae. Praeterea nihil iniustum iustitia pati potest: quia non coeunt contraria. Iniuria autem non potest fieri, non iniuste. Ergo sapienti iniuria non potest fieri.

C A P. VIII.

Nec est quod mireris, si nemo potest illi iniuriam facere. nec prodesse quidem quicquam potest. & sapienti nihil deest, quod accipere possit loco muneris, & malus nihil potest tribuere sapienti. Habere enim prius debet, quam dare. Nihil autem habet quod ad se transferri sapiens gauisurus sit. Non potest ergo quicquam aut nocere sapienti, aut prodesse. Quomodo diuina nec iuari desiderant, nec laedi possunt. Sapiens autem vicinis proximisque diis consistit, excepta mortalitate, similis Deo. Ad illa nitens pergensque excelsa, ordinata, intrepida, aequali & concordanti cursu fluentia, secunda, benigna, bono publico natus, & sibi & aliis salutaris, nihil humile concupiscet, nihil flebit, qui rationi innixus, per humanos casus diuino incedet animo. Non habet unde accipiat iniuriam. ab homine me tantum dicere putas: nec a fortuna quidem: quae quotiens cum virtute congressa est, nunquam par recessit. Si maximum illud, ultra quod nihil habet iratae leges, ac saeuissimi domini quod minentur, in quo imperium suum fortuna consumit, aequo placidoque animo accipimus, & scimus mortem malum non esse, ob hoc ne iniuriam quidem: multo facilius alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias, locorum commutationes, orbitas, discidia: quae sapientem, etiam si vniuersa circumueniant, non mergunt, nedum ad singulorum impulsus maereat. Et si fortunae iniurias moderate fert, quanto magis hominum potentium, quos scit fortunae manus esse?

C A P. IX.

Omnia itaque sic patitur, ut hiemis rigorem, ut intemperantiam caeli, ut feruores morbosque, & cetera forte accidentia. Nec de quoquam tam bene iudicat, ut illum quicquam puter consilio fecisse: quod in vno sapiente est. Aliorum omnium non consilia, sed fraudes & insidiae, & motus animorum inconditi sunt, quos casibus adnumerat. Omne autem fortuitum citra nos saeuit. Illud quoque cogita, iniuriam latissime patere materiam illis, per quae periculum nobis quaesitum est: ut accufatore submisso, aut criminatione falsa, aut irritatis in nos potentiorum motibus, quaeque alia inter rogatos laetitia sunt. Est & illa iniuria frequens, si lucrū alicui excussum est, aut praemium diu captatum, si magno labore affectata hereditas auersa est, & quaestuosae domus gratia erepta. Haec effugit sapiens, qui ne scit nec in spe, nec in metu viuere. Adice nunc, quod iniuriam nemo immota mente accipit, sed ad sensum eius perturbatur. Caret autem perturbatio uir erectus: moderator sui, altae quietis & placidae. Nam si illum tangit iniuria, & mouet, & impedit. Caret autem ira sapiens: quae excitat iniuriae species: nec aliter careret ira, nisi & iniuria, quam scit sibi non posse fieri. Inde tam erectus laetusque est, inde continuo gaudio elatus, adeo ad offensiones rerum hominumque non contrahitur, ut ipsa illi iniuria usui sit, per quam experimentum sui capit, & uirtutem tentat. Fauemus, obsecro vos, huic proposito, aequisq. & animis & auribus assimus, dum sapiens iniuriae excipitur: nec quicquam ideo petulatae nostrae, aut rapacissimis cupiditatibus, aut temeritati superbiaeque detrahitur. Saluis vitiis vestris, haec sapienti libertas quaeritur. non ut vobis facere non liceat iniuriam, agimus, sed ut ille omnes iniurias in altum demittat, patientiaque se ac magnitudine animi defendat. Sic in certaminibus sacris plerique uicere, caedentium manus obstinata patientia fatigando. Ex hoc puta genere sapientem eorum, qui exercitatione longa ac fidei, robur perpetuendi lassandique omnem inimicam vim consecuti sunt.

C A P. X.

Quoniam priorem partem percurramus, ad alteram transeamus: in qua quibusdam propriis, plerisque uero communibus contumeliam refutabimus. Contumelia est minor iniuria, quam queri magis quam exequi possumus, quae leges quoque nulla dignam vindictam putauerunt. Hunc affectum mouet humilitas animi contrahentis se, ob factum dictumque inhonorificum. Ille me hodie non admittit, cum alios admitteret. Sermonem meum aut superbe auersatus est, aut palam risit: & non in medio me loco, sed imo collocauit: & alia huius notae. Quae quid uocem, nisi querelas nauisatis animi, in quas se re delicti & felices incidunt. Non vacat enim haec notare, cui peiora instant. Nimio otio ingenia natura infirma, & muliebria, & inopia verae iniuriae lasciuentia, his commouentur, quorum pars maior constat vitio interpretantis. Itaque nec prudentiae quicquam in se esse, nec fiducia ostendit, qui contumelia afficitur. Non dubie enim contemptum se iudicat. & hic morsus non sine quadam humilitate animi euenit, suppremitis se ac descendit. Sapiens autem a nullo contemnitur, magnitudinem suam nouit: nullique tantum de se licere renuntiat sibi: & omnes has quas non miseras animorum, sed mo-

lestias dixerim, non vincit, sed ne sentit quidem. Alia sunt quae sapientem feriunt, etiam si non peruerunt: ut dolor corporis, & debilitas, aut amicorum, liberorumque amissio, & patriae bello flagrantis calamitas. Haec non nego sentire sapientem. Nec enim lapidis illi duritiam ferriue asserimus. Nulla uirtus est, quae non sentias perpeti.

C A P. XI.

Quid ergo est? Quosdam ictus recipit, sed receptos euincit, sanat, & comprimit. Haec vero minora ne sentit quidem, nec aduersus ea solita illa virtute uirtur dura tolerandi: sed aut non annotat, aut digna risu putat. Praeterea cum magnam partem contumeliarum superbi insolentisque faciant, & male felicitatem ferentes, habet quo illum affectum inflatum respuat, pulcherrimam virtutem omnium, animi sanitatem magnitudinemque, illa quicquid huiusmodi est trāscurrit, ut vanas somniorum species, uisusque nocturnos, nihil habētes solidi, neque veri. Simul illud cogitat, omnes inferiores esse, quā ut illis audacia sit, tanto excelsiora despiciere. Contumelia à contemptu dicta est: quia nemo, nisi quem contempit, tali iniuria notat. Nemo autem maiorem melioremque contemnit, etiam si facit aliquid quod contemntes solent. Nam & pueri os parentum feriunt, & crines matris turbauit lacerauitque infans, & sputo aspersit, aut nudauit in conspectu suorum tegenda, & uerbis obscenioribus non pepercit: & nihil horum contumeliam dicimus. Quare? quia qui fecit, contemnere non potest. Eadem causa est, cur nos mancipiorum nostrorum urbanitas in dominos contumeliosa delectet: quorum audacia ita demum sibi in conuiuas ius facit, si coepit à domino. Ut quisque contēptissimus, & ut maxime ludibrio est, ita solutissima linguae est. Pueros quidam in hoc mercatur procaces, & eorum impudentiam acuit, & sub magistro habent, qui probra meditare effundant. Nec has contumelias uocamus, sed argutias.

C A P. XII.

Quanta autem dementia est, iisdem modo delectari, modo offendi: & rem ab amico dictam, maledictum vocare: à seruulo, ioculari conuicium? Quem animū nos aduersus pueros habemus, hūc sapiens aduersus omnes, quibus etiam post iuuentam canosque puerilitas est. An quicquam isti profecerunt, quibus animi mala sunt, utique in maius errores, qui à pueris magnitudine tantum formaque corporum differunt: ceterum non minus uagi incerti, voluptatem sine dilectu apperentes, trepidi, & non ingenio, sed formidine queti? non ideo quicquam inter illos puerosque interesse quis dixerit, quod illis talorum nucumque, & aeris minutuarum avaritia est, his auri argenti que & uerbium: quod illi inter ipsos magistratus gerunt, & praetextam fascesque, ac tribunal imitantur, hi eadem in capto foro, & in curia ludunt. Illi in littoribus arena congesta simulacra domuum excitant: hi ut magnum aliquid agentes, in la pidibus ac parietibus, & tectis molendi occupati, ad tutelam corporum inuenta, in periculum uerterunt. Ergo par pueris, longiusque progressis, sed in alia maiora, error est. Non immerito itaque horum contumelias sapiens ut iocos accipit: & aliquando illos, tamquam pueros, malo poenaque admonet, & afficit: non quia accepit iniuriā, sed quia fecerunt, & ut desinant facere. Sic enim & pecora uerbere domantur: nec irascimur illis, cum sefforem reculauerint: sed compescimus, ut dolor contumaciam vincat. Ergo & illud solutum scies, quod nobis opponitur, quare si non accepit iniuriā nec contumeliam sapiens, punit eos, qui fecerunt? Non enim se uiciscitur, sed illos emendat.

C A P. XIII.

Quid est autem, quare hanc animi firmitatem non credas in uirum sapientem cadere, cum tibi in aliis idem notare, sed non ex eadem causa liceat? Quis enim phrenetico medicus irascitur? quis febricitantis & frigida prohibiti, maledicta in malam partem accipit? Hunc affectum aduersus omnes habet sapiens, quem aduersus aegros suos medicus: quorum nec obscena, si remedio egent, contrectare, nec reliquias & effusa intueri dedignatur, nec per furorem saeuientium excipere conuicia. Scit sapiens, omnes hos qui rogati, purpurati, incedunt coloratos maleque sanos esse: quos non aliter uidet, quā aegros in temperantes. Itaque ne succenset quidem, si quid in morbo petulantius ausi sunt aduersus mentem: & quo animo honores eorum nihilo aestimat, eodem parum honorifice facta. Quemadmodum dū non placet sibi, si illum mendicus coluerit, nec contumeliam iudicabit, si illi homo plebis uiltimae salutanti mutua salutationē non reddiderit: sic nec se suspiciet quidem, si illum multi diuites suspexerint. Scit enim illos nihil à mendicis differre, immo inferiores esse. Illi enim exiguo, hi multo egent: & rursus non tangetur, si illū rex Medorū, Attalus uel Asiae, salutantem silentio ac uultu arroganti transeerit. Scit statum eius non magis habere quicquam inuidendum, quā eius cui in magna familia cura obigit aegros insanosque compescere. Num moleste feram, si mihi non reddiderit nomen aliquis ex his, qui ad Castoris negotiantur, nequam mancipia ementes uidentisque, quorum tabernae pessimorum seruorum turba refertae sunt? Non, ut puto, quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi malus est? Ergo ut huius humanitatem inhumanitatemque negligit, ita & regis. Habes sub te Parthos, Medos, & Baetrianos, sed quos metu continet, sed propter quos remittere arcum tibi non contingit, sed potestremos, sed uenales, sed nouum aucupantes dominum. Nullius ergo mouebitur contumelia. Omnes enim inter se differunt. Sapiens quidem pares illos ob aequalem stultitiam omnes putat. Nam si femel se demiserit eo, ut aut iniuria moueatur, aut contumelia, non poterit unquam esse securus. Securitas autem proprium bonum sapientis est: nec committit, ut uindicando sibi contumeliā factam, honorem habeat ei, qui fecit. Necesse est enim, a quo quisque contemni moleste fert, suspici gaudeat.

C A P.

C A P. XIII.

Tanta quosdam dementia tenet, ut contumeliam sibi posse fieri putent à muliere. Quid refert quod habeat leucarios, quā oneratas aures, quā laxam sellam? aequae impudens animal est, & nisi scientia accessit, ac multa eruditio, ferum, cupiditatum incontinens. Quidam se à cineratio impulsos moleste ferunt, & contumeliam uocant ostiarij difficultatem, nomenclatoris superbiam, cubicularij supercilium. O quantus inter ista risus tollendus est, quanta uoluptate implendus animus, ex alienorum errorum tumultu, contempti quietem suam. Quid ergo? Sapiens non accedet ad fores quas durus ianitor obsidet? Ille uero, si res necessaria uocabit, experietur, & illum, quicquid erit, tanquam canem acere, obiecto cibo leniet, nec indignabitur aliquid impendere, ut limen transeat, cogitans, & in pontibus quibusdam pro transitu dari. Itaque illi quoque, qui quis erit, qui hoc salutationū publicum exercet, donabit. Scit emere uenalia. Ille pnsi illi animi est, qui sibi placet, quod ostiario libere respondit, quod uirgam eius fregit: quod ad dominum accessit, & petiit corium. Facit se aduersarium qui contendit, & ut uincat, par fuit. At sapiens colaphis percussus, quid faciet? Quod Cato, cum illi os percussum esset: non excauduit, non uindicauit iniuriam, ne remissit quidem: sed factam negauit. Maiore animo non agnouit, quā ignouisset. Non diu in hoc haerebimus. Quis enim nescit, nihil ex his quae creduntur bona aut mala, ita uideri sapienti, ut omnibus? Non respicit quid homines turpe iudicent, aut miserum: non ita quā populus: sed ut sidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduersus opinionem omnium vadit.

C A P. XV.

Definite itaque dicere: Non accipiet ergo sapiens iniuriam, si caedetur? si oculus illi eruetur? non accipiet contumeliam, si obscenorum uocibus improbis per forum agetur? si in conuiuio regis recumbere infra mensam, uescique cum seruis ignominiosa officia sortitis iubebitur? si quid aliud ferre cogetur, eorum quae excogitari pudori ingenio molesta possunt? In quantum cunque ista vel numero, uel magnitudine creuerint, eiusdem naturae erunt. Si non tangent illum parua, ne maiora quidem. Si non tangent pauca, ne plura quidem. Sed ex imbecillitate uestra coniecturam capitis ingentis animi: & cum cogitatis quantum putatis nos pati posse, sapientis patientiae paulo uteriorum terminum ponitis. At illum in aliis mundi finibus sua uirtus collocauit, nihil uobiscum commune habentem. Quare & si aspera, & quaecunquē toleratu graua sunt, audituque & uisu refugienda, aggruerint, non obruetur etiam eorum coetu: & qualis singulis, talis uniuersis obstitet. Qui dicit illud tolerabile sapienti, illud intolerabile, & animi magnitudinem intra certos fines teneri, male agit. Vincit nos fortuna, nisi tota uincatur. Nec putes istam Stoicam esse duritiam. Epicurus, quem uos patronum inertiae uestrae assumitis, putatisque mollia ac desidiose praecipere, & ad voluptates ducentia: Rara, inquit, sapienti interuenit fortuna. Quā paene emisit uiri uocem. Vis tu fortius loqui, & illam ex toto submouere? Domus haec sapientis angustā sine cultu, sine strepitu, sine apparatu, nullis obseruatur ianitoribus, turbam uenali fastidio digerentibus. sed per hoc limen uacuum, & ab ostiariis liberam fortuna non transit. Scit non esse illic sibi locum, ubi sui nihil est. Quod si Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulgit, aduersus iniurias exurgit: quid apud nos incredibile uideri potest, aut supra humanae naturae mensuram? Ille ait iniurias tolerabiles esse sapienti, nos iniurias non esse. Nec est, quod dicas hoc naturae repugnare.

C A P. XVI.

Non negamus rem incommodam esse uerberari & impelli, & aliquo membro carere: sed omnia ista negamus iniurias esse, non sensum illis doloris detrahimus: sed nomen iniuriae, quod non potest recipi uirtute salua. Vrer uerius dicat, uidebimus. Ad contemptum quidem iniuriae uterque consentit. Quaeis quid inter duos interfit? Quod inter gladiatores fortissimos: quorum alter premit uulnus & stat in gradu, alter respiciens ad clamantem populum, significat nihil esse, & intercedi non patitur. Nō est, quod putes magnum, quo dissidemus. Illud quidem agitur, quod unum ad nos pertinet. Vtraque exempla hortantur contemnere & iniurias, & quas iniuriarū umbras ac suspiciones dixerim, contumelias. Ad quas despiciendas non sapienti opus est uiro, sed tantum conspiciente, qui sibi possit dicere: Vtrum merito mihi ista accidunt, an immerito? Si merito, non est contumelia, iudicium est. Si immerito: illi qui iniusta facit, erubescendum est. Et quid est illud, quod contumelia dicitur? In capitis mei leuitatem iocatus est, & in oculorum ualitudinem, & in crurum gracilitatem, & in staturam. Quae contumelia est, quod apparet, audire? Coram uno aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur: & eorum aliis libertatem non relinquimus, quae ipsi in nos dicere assueuimus. Iocis temperatis delectamur, immodicis irascimur.

C A P. XVII.

Cheyssippus ait quendam indignatum, quod illum aliquis ueruecem marinum dixerat. In senatū stentem uidimus Fidum Cornelium Nasonis generum, cum illum Corbulo Stuthiocamelum depilatum dixisset. Aduersus alia maledicta, mores & uitam conuulnerantia, frontis illi firmitas constitit: aduersus hoc tam absurdum lacrimae procliderunt. Tanta animorum imbecillitas est, ubi ratio discessit. Quid, quod offendimur, si quis sermonem nostrum imitatur, si quis incessum, si quis uitium aliquod corporis aut linguae exprimit? quasi notiora illa fiant alio imitante, quā nobis facientibus. Senectutem quidam inuici audiunt, & canos, & alia, ad quae uoto peruenitur. Paupertatis maledictum quosdam perussit: quam sibi obiecit, quicquid abscondit. Itaque materia petulantibus, & per contumeliam

urbanis detrahitur, si vltro illa & prior occupes. Nemo aliis risum praebuit qui ex se cepit. Vatinius hominem natum & ad risum, & ad odium, scurram fuisse venustum ac dicacem, memoriae proditum est. In pedes suos ipse plurima dicebat, & in fauces cocifas: sic inimicorum, quos plures habebat quam morbos, & in primis Ciceronis urbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritia oris, qui assiduis conuiciis depudere didicerat: cur is non possit, qui studius liberalibus & sapientiae cultu ad aliquem profectum peruenierit? Adijce, quod genus vltionis est, eripere ei qui fecit, contumeliae voluptate. Solent dicere: Miserum me, puto non intellexit, adeo fructus contumeliae in sensu & indignatione patientis est. Dein de non deerit illi aliquando par. Inuenietur qui te quoque vindicet.

C A P. XVII.

Caesar inter cetera vitia quibus abundabat, contumeliosus, mirabili studio ferebatur omnes aliqua nota feriendi, ipse materia risus benignissima. Tanta illi palloris insipientiam testantis foeditas erat, tanta oculorum sub fronte anili latentium toruitas, tanta capitis destituti, & emendicatis capillis aspersi deformitas. Adijce obsessam setis ceruicem, & exilitatem crurum, & enormitatem pedum. Imensum est, si velim singula referre, per quae in parentes auosque suos contumeliosus fuit, per quae in vniuersos ordines. ea referam, quae illum exitio dederunt. Asiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem urum, & vix aequo animo alienas contumelias laturum. Huic in conuiuio, item in contione, voce clarissima, qualis in concubitu esset vxor eius, obiecit. Dij boni, hoc uirum audire, principem scire, & vsq. eo licentiam peruenisse, vt non dico consulari, non dico amico, sed tantum principem & adulerum suum narret, & fastidium? De Chaerea tribuno militum, sermo non pro manu erat, quod languidus sono, & ni facta nosset, suspectior. Huic Caius signum petenti modo Veneris, modo Priapi dabat: aliter atque aliter exprobrans armato mollitiam. Haec, ipse perlucidus, crepidatus, armillatus, Coegit itaque illum uti ferro, ne saepius signum peteret. Ille primus inter coniuatos manum sustulit: ille ceruicem mediam vno ictu decidit: plurimum deinde undique publicas ac priuatas iniurias vltionum gladiatorum ingestum est. Sed primus vir fuit, qui minime visus est. At idem Caius omnia contumelias putabat, & fuit ferendarum impatiens, faciendarum cupidissimus. Iratus fuit Herennio Macro, qui illum Caium salutauerat: nec impune cessit primi pilario, quod Caligulam dixerat. Hoc enim in castris natus, & alumnus legionum uocari solebat, nullo nomine militibus familiarior vnquam factus: sed iam Caligulam conuicium & probum iudicabat, conturbatis ergo hoc ipsum solatio erit, etiam si nostra facilitas vltionem omiserit, futurum aliquem, qui poenas exigit a procaece, & superbo, & iniurioso: quae vitia nunquam in vno homine, & in vna contumelia consumuntur. Respicimus eorum exemplum, quorum laudamus patientiam: vt Socratis, qui comoediarum publicatos in se & spectatos sales in partem bonam accepit, risitque non minus, quam cum ab uxore Xantippe immunda aqua perfunderetur. At Iphicrates, cui mater barbara & Threisa obieciatur, respodit, & deorum matrem Idaeam esse.

C A P. XIX.

Non est in rixam colluctationemque ueniendum, procul auferendi pedes sunt: & quicquid horum ab imprudentioribus fiet, fieri autem nisi ab imprudentibus non potest, negligendum. Et honores & iniuriae uulgi, in promiscuo habendi sunt. Nec his dolendum nec illis gaudendum. Alioquin multa, timore contumeliam aut taedio, necessaria omitemus: & publicis priuatisque officiis, aliquando etiam salutaribus, non occurremus, dum muliebris nos cura augit, aliquid contra animum audiendi: aliquando etiam irati potentibus, detegemus hunc affectum intemperanti libertate. Non est autem libertas, nihil pati: Fallimur: libertas est, animum opponere iniuriis, & eum facere se ex quo solo sibi gaudenda ueniant: exteriora deducere a se, ne inquieta agenda sit vita, omnium risus, omnium linguas timent. Quis est enim, qui non possit contumeliam facere, si quisquam potest? Diuerso autem remedio utetur sapiens affectatorque sapientiae. Imperfectis enim, & adhuc ad publicum se iudicium dirigantibus, hoc proponendum est, inter iniurias ipsos contumeliasque debere uersari. Omnia leuiora accidunt expectantibus, quo quisque honestior genere, fama, patrimonio est, hoc se fortius gerat; memor, in prima acie altos ordines stare, contumelias & uerba probrosa, & ignominias, & cetera de honestamentis, uelut clamorem hostium ferat, & loquinqua tela, & saxa sine vulnere circa galeas crepitantia. Iniurias vero, vt uulnera, alia armis, alia pectori infixa, non deiectus, ne motus quidem gradu, sustineat. Etiam si premeris, & infesta vi vrgeris, cedere turpe est. assignatum a natura locum tuere. Quaeris quis hic sit locus? Viri. Sapienti aliud auxilium est huic contrarium. Vos enim rem geritis: illi parta victoria est. Ne repugnet uestro bono, & hanc spem, dum ad uerum peruenitis, alite in animis: libenterque meliora excipite, & opinatione ac voto iuuate. Esse aliquem inuictum, esse aliquem in quem nihil fortuna possit, e Republica humani generis est.

M. AN.

M. ANTONII. MURETI
AD. LIBRUM. SENECAE
DE. VITA. BEATA
N. O T A E.

DE beata vita.] Ita uocant Latini, auctore Cicerone, quam Graeci δαμνίαν. Quantum proligeretur.] Ita ueteres libri: & ita plane legendum. Nam scriptor quidem notum Atticarum non nauis habendus, qui profigandi uerbum latine ita accipi negat. Liuius libro XXI. Sed ita fortassis decuit, cum foederum ruptore duce ac populo deos ipsos sine ulla humana ope committere ac profligare bellum, nos autem, qui secundum eos uoluit sumus, commissum ac profligatum conficere. Sed & Tacitus, & Cicero ipse ita saepe accipiunt. Tale est, quod idem grammaticus tradit de uerbo superesse, libri primi capite XXII. Nam eo uerbo & Tacitus, & Plinius in epistolis, non paulo uterque melior Latinae linguae auctor, quam hic μεμνησεν, ita saepe uentur, ut ipse uentum negat. Cum se mobilis fauor circumuegit.] Cum recepit secum ad se redijt, & quid egerit, sero iam, re peracta, attentius considerauit. Discessionum more.] Cum senatus consulta per discessionem sunt. Cum rebus humanis agitur.] Ita ueteres libri: non, ut in uulgatis, geritur. Quicquid optauit.] Hoc est quod dicit Iuuenalis: Euertere domos totas, optantibus ipsis Di faciles.

Neque quidquam euenire stultis deterius potest, quam si eorum uota Deus audiat. ut grauisime disputatur in Alcibiade secundo.

Nec longe positura est.] Quod de uisio Hesiodus dixerat, μάλα δ' ἐγγύδι ναίει, id hic noster ad uirtutem elegantissime transtulit.

Et diffusio animi] sic & δαίμων ἰσχυρὸς ueteres Stoici dicebant. Opponitur ei αὐτοδιδασκαλία, contractio. Deinde praeterita respiciat.] Turpis haec opinio Epicureorum fuit, Sapientem & praesentibus voluptatibus gaudere, & recordantem praeteritarum, & cogitatione praecipientem futuris. Eam eleganter exagitat Cicero libro secundo de finibus.

Vident & illi.] Male in alijs, Vide autem & in illis. Sed haec & talia cum praetermittere decreuerim, nescio quomodo me interdum abripi patior.

Pollinctam.] Vinctam, delibutam. Vetus uerbum ab alijs temere eiectum, in meis libris, omnibus litteris scriptum uisitur.

Nec quicquam mutauit optima.] Quod optimum est, mutari non potest. Nam quicquid mutatur, aut ab alio mutatur, aut a semetipso, Optimum non mutatur ab alio. oportet enim aliquid esse optimo potentius: cui a quocunque externo aliud mutatur, potentius necessario sit eo, quod mutatur. Ne a se ipso quidem, mutaretur enim a se in deterius, quod a natura abhorret. Ita disputantur haec a Platone, libro secundo de rep. ubi de immutabilitate Dei disputatur. Idem hic & Seneca dicit: quod qui non intellexerant, aliquot uoces minime necessarias interiecerant. Eas uetustis libris auctoribus sustuli.

Ideoque praeceperunt ueteres.] Socratis hoc praeceptum est apud Xenophontem. Voluptates praegustare.] μετρίως. Ita in uetustis libris meis, multo sine dubio melius & elegantius, quam ut in alijs, praeflare.

Et si minus uerminatur. Liber uetus Ferminatur: unde fecerant, fera minatur. Erroris origo omnibus, ut opinor, in promptu est. Sic quodam loco ex ueritate fecerant feritatem.

Crucibus.] Omnes qui tollebantur in cruce, clauis suffigebantur. & quod latrones, qui cum Christo domino ac deo nostro in cruce acti sunt, multis locis ita uidemus expresso, quasi funibus tantum alligati fuerint, pistorum ac statuariorum error est. Docet id primum uerbum ipsum, quo Graeci utuntur, μεσσηλοῦν. Sed & latino uerbo suffigendi idem plane indicatur. Et cum crux Domini tanto sanctissimae feminae studio quaesita ac reperia est, facile statim agnita esset, si ex tribus, quae effossae sunt, in una tantum uestigia clauorum fuissent. Quomodo autem mortui essent, nisi forte longa fame, si funibus tantum reuincti pependissent? At nunc adactis per singulas manus, ac singulos pedes singulis clauis, & uenis, & uenis, & uenis abruptis, defluente ingenti copia sanguinis, incredibili cruciatu eos intra horas aliquot mori necesse erat. Quod si serius fieret, effringebantur eis crura ad accele-

accelerandam mortem. Illud quidem de clavis manifesto ostendunt multa veterum loca. Ut quod hic scribitur a Seneca. Cum refrigerare se crucibus conentur, in quas unusquisque vestrum clausos ipse suos adigit. Demosthenes & Plinius in a exponit. τῶν σαυρῶν ἀποστράγγου τῶν ἰλίου. Horatium.

Si quis eum scruium, patinam qui tollere iustus, Semios pisces, tepidumq. ligurierit ius, In cruce suffigat. Non dixit, religet, aut, reuinciat: sed, suffigat.

Plinius lib. XXVIII. cap. IV. Item in quartanis, fragmentum clauis a cruce, inuolutum lana, collo subnectunt. Plutarchus. ἀλλὰ εἰς σαυρῶν κλάσεις, ἢ σκάλου πύξιν. Appuleius. Hic nares & digiti: illic carnosus clauis pendendum. Sed plura congerere, nihil necesse est.

Crederem illis, nisi quidam. Vetus librarius scripserat: crederem illis hoc nisi quidam. deinde cum animaduertisset, vocem Hoc redundare, adscripserat minori caractere, vacat. delere enim, etiam si quid perperam scripserant, non solebant: ne libros suos minus venales facerent. At secuti alij, geminato errore, non id quod vacabat sustulerunt: sed utroque recepto, scripserunt, crederem illis hoc uacare. Leuiculus hoc est fateor. sed quia saepe in eo genere peccatum est, semel moneo, non alienum esse duxi.

Non ne habeat, sed ne sollicitus habeat. Hoc est, quod Plutarchus ait, fortunae dicturum esse sapientem: Ἡδὴ μὲν ἀπὸ φόβου, ἀλλ' ὅταν δ' ἔλθῃ, ἢν ἀποδείξῃ.

Paucae argenti lamellae. Ita vetus liber. Videtur autem respexisse ad illud Ouidij: Et leuis argenti lamina crimen erat.

Ingemescat. Ne quis putet librarium erratum esse: ita est in libro Siculo, & saepe in veteribus libris me mini legere Gemesco, tremesco, & talia, per secundam vocalem, non per tertiam. Sed quid negligemus, si haec iam non negligimus?

Infruniti. De hac voce dixi in superioribus. Ad Togatos. Ad eos qui limina potentiorum obseruant, ut eos salutent, deducant, ac reducant. Iustae libertatis, an inter amicos datae. Iustam libertatem vocat plenam, ut eorum qui vindicta liberantur, at inter amicos liberati, Latini tantum fiebant.

Praetextatus & Canusinatus. Ita scriptum est in libro Siculo, melius, ut puto, quam, ut antea legebatur, candidatus. Sed vocis insolentia factum est, ut moueretur loco. Canusinae lanae in optimis & pulcherrimis erant. Plinius libro VIII. cap. XLVII. Circa Tarentum Canusinumque summam nobilitatem habent. Athenaeus libro tertio. καὶ ἐκείνη οὐ τῆς ἡμέρας ὁ κελδὸς κενυσιπὸς ἀπὸ λαοποδῶν αἰγυπιάδην. Canusinatus igitur est molli & delicata veste indutus, quales e lana Canusina contexebantur.

Quam nudis scapulis. Libri veteres, quam nudis scapulis aferentibus, puto legendum, ac foetentibus. Ob squalorem videlicet & illuuiem. At alij ex illo aferentibus, fecerunt, ut sententiae, non sane ἁσέως.

Me hominem maxime cogitabo, cum dijs vndique consultabo. Sic alij. At quanto melius, quod a me ex libro Siculo erutum est? Me hominem esse tum maxime cogitabo, cum deus vndique consulatur, Haec emendare satis erat: ostentare nihil necesse erat. Sed me amicorum quorundam studia ingenio meo indulgere non sinunt.

Fauere linguis. ὅρα πῶς ἐστὼ λαός. Δὲ φημὲν χεῖρ. Ita hoc Graeci. & locus mihi diligenter notandus videtur. Papulas. In quibusdam veteribus libris, pustulas: quod & ipsum recte legi potest.

Ipsi obstiti. Liber Siculo, ibi obstiti. Alij putarunt, ibi obli, per errorem a librarijs scriptum.

Circi nobis. Alij, cur nobis. Sed illud verius & veterum librorum auctoritate nititur. Saepe autem dicit ludos circenses, aliaque eius generis spectacula, multorum vitiorum fomitem esse. Ego autem quae ab hoc loco usque ad finem huius libri scripta sunt, puto aliunde assuta esse: & pertinere ad librum aliquem, quo quaerere, deberet ne sapiens ad rem, accedere. Ea re fit, ut quibusdam insulsis hominibus Senecae scripta parum inter se cohaerere videantur. Non Aristotelis scripta, in quo omnia alia ex alijs apta & connexa sunt, inter se cohaeserint, si quis adhuc modum ea dilaniauerit.

Praeterea tria genera sunt vitae. Aristotelem est e primo Ethicorum ad Nicomachum.

M. AN.

M. ANTONII MVRETI A D. LIBRVM. SENECAE DE TRANQVILLITATE ANIMI

Vera huius libri inscriptio est, De tranquillitate animi, non quae vulgo inoleuit, De tranquillitate vitae, quod & veteres libri confirmant: & certe ἀδύμια Democriti, quam ille alio nomine vocabat τῶν εὐεσθῶ, animi tranquillitas melius vertitur, quam tranquillitas vitae. Sed & Cicero ipse nomen ἀδύμιας ita interpretatur.

Inquirenti mihi in me. Totum hoc principium, usque ad eam partem, Quaero mehercule, videtur cuiusdam esse, qui Senecam consulat, ab eoque petat, ut sibi rationes tradat se cure tranquilleq. viuendi. Atque hoc ita esse in quibusdam veteribus libris annotatum est: in quibus etiam, quod vulgo legitur, Quaedam vitia apparebant Serene, ita scriptum videas, Quaedam vitia apparebant Seneca. Genus tamen ipsum dictionis plane Senecam olet. At in libro Siculo neque, Serene, scriptum est, neque, Seneca, sed, Quaedam vitia apparebant recta. Hoc igitur totum quale sit, alij indicabunt.

Longa conuersatio amorem inducit. Hoc est quod ait Lucretius: Consuetudo concinnat amorem.

Aristoteles in rhetoricis, inter ea quae incunda sunt, numerat ea, quibus assueuimus. Parabilis facilisque. Horatianum.

Namque parabilem amo Venerem facilemque. Cum bene ista placuerunt. Ouidius.

Iuravi quoties rediturum ad limina nunquam? Cum bene iuravi, pes tamen ipse redit.

Inter illa friuola mea. Ita vocabant vtenilia, & supellectilem non magni pretij. Iuuenalis. iam friuola transfert V caligon.

Tantumque morsus. Coniectura ductus, legendum putavi, Tacitusque morsus. Non purpura aut aureis virgis. Num virgatas auro vestes, & segmentis ornatas intelligit? An fascos, qui magistratibus praeferebantur? Sed illi certe aurei non erant. Vetera exemplaria variant, & alia habent vocem, Aureis, alia non habent.

Quaero mehercule. hinc quidam existimant, ut dixi, incipere Senecam ex persona sua loqui. Homericus Achilles. Ἄλλοτ' ἐστὶ πῆλιδος χατακείμενος ἀλλοτ' ἂν τ' ἔσθ' ἄλλοτ' ἂν τ' ἔσθ' ἀπὸ τῆς Ἰλιάδ. ω.

Malle esse se quam viuere mortuum. Dicitur elegantissimum alij, traiectis vocibus, corruperant. Qui mortuus est, ei obijci nihil potest, cur quiescat. At mortui viuere dicuntur, qui, cum viuant ac spirent, nihilo tamen plus agunt, quam si mortui essent.

Intesius flectendum est. Agitatores exercitati in ludis circensibus, introrsum, quantum poterant, flectebant, ut breuiorem cursum conficerent: ea modo cautione adhibita, ut ne ad metam offenderent, atque arietarent. Sic igitur etiam in vita ait contrahenda esse vela.

Quadringenta millia librorum. Septingenta fuisse ait scriptor noctium Atticarum, capite vltimo libri sexti.

Fax cereusque praecessit. Immaturas exequias fax & cereus praecedere solebant. Cuius consuetudinis mentio fit etiam in libro de breuitate vitae, in extremo.

Ad summam caueam. ad plebem, quae ex summa cauea spectare ludos solebat.

Et lora patricia. Quae tandem lora patricia esse dicemus? Vox Lora abest a patricijsque veteribus libris, qua deleta non male fortassis interpretabimur patricia, quos Plutarchus ἀδύμιας vocat πατρικίους, his verbis καὶ αὐτῶν ἐπὶ μὴ φορεῖ πατρικίους. Budaeus vertit Senatoria, significare, quantum opinor, voluit lunatos calceos, quos & Philostratus calceos patricios vocat: ut notauit vir eruditissimus Ianus Parrhasius in Ciceronis Milonianam.

Nunquid ditior Pompeio? Quis iste Pompeius est tam diues, qui tamen fame ac siti, miserrimo, ut ait Homerus, mortis genere in palatio cognati perierit? Equidem non Pompeio, sed, Ptolemaeo, legendum arbitror: ut Iubae regis filium intelligamus, quem Suetonius Caligulae consobrinum fuisse testatur. Eum Caligula non sane ἀσπυρίωνος, Romam euocatum interfecit. Dio. Γαίος δὲ ἐν τούτῳ τὸν πτολεμαῖον τὸν Ἰύβια πα-

δα μεταπλάσας, ἢ μεταδόν ὅτι παλαιῶν ἀπέκτενε, ἢ ἀλλοίους πολλοὺς μετ' αὐτῆς. Ζωνάρας, ὁ δὲ ἐν τῶν πηλομένων τῶν τῶ Ἰβ-
ρα πῶδα μεταπλασάμενος, ὡς παλαιῶν τῶν, κἀκείνων ἀπέκτενε. Certius fortassis ab alijs aliquid reperietur. Ego quod
poimi praestitii.

Alienis se negotijs offerunt.] *Vt ille Horatianus.*
aliena negotia curq,
Excussus proprijs.
Qui tranquille volet viuere.] *Graeca ipsa Democriti verba supra posui.*
Decem medios vsque ad supplicium dies.] *qui dabantur damnatis ex S. C. quod sub Tiberio factum
erat. Auctor Tacitus.*
Vsq̄ue ad ebrietatem.] *Ita quidem suadet Plato libro primo de legibus.*
Catonis ebrietas.] *Horatius.*
Narratur & magni Catonis.
Saepe mero caluisse virtus.
Graeco poetae.] *Anacreonti: ex quo illud vertit Horatius.*
Dulce est desipere in loco.
Poeticas fores.] *Locus est Platonis in Phaedro.*
Sive Aristotelis.] *Cicero primo Tusculanarum. Aristoteles quidem ait, omnes ingeniosos melanco-
licos esse. Locus Aristotelis est in problematis, τμήματα λ.*

M. ANTONII. MVRETI
AD. LIBRVM. SENECAE
QVOD. IN. SAPIENTEM. NEQ.
INIURIA. CADAT. NEQVE
CONTVMELIA
NOTAE.

Hoc quod inter admirabilia Stoicorum numerarit aliquis, sapientem nulli iniuriae patere, plane
Socraticum est. Nam cum iniuriam accipere non dicatur, nisi qui ab alio laeditur: Sapiens au-
tem laedi non queat: consequens est, eum extra iniuriam esse. Siquidem is demum laeditur, qui
deterior fit ad obeundū munus suum: ut si equus ad cursum, bos ad culturam agri deterior fiat.
At id sapienti vsuenerit non potest: nisi quis ei sapientiam, iustitiam, aliamve quam virtutem
auferat: quae bona firmiter & stabiliora sunt, quam ut eripi possint. Quibus positus, efficitur id,
quod hoc libro docetur: posse quidem aliquem multa conari, ut iniuriam sapienti faciat: sed iniuriam ad sa-
pientem non peruenire. Haec a Socrate & in apologia, & libro primo de rep. in banc fere sententiam dispu-
tantur.

Cato cum feris manus non contulit.] *Haec comparatio Catonis cum Hercule simile quiddam habere mi-
hi videtur cum comparatione Herculis & Epicuri, quae legitur apud Lucretium libro quinto.*
Animum tuum inclusum.] *Melius e libro Siculo, In censum, & statim, Paras acclamare, melius, quam,
ut vulgo, Paratum acclamare.*
Ex hac tibi nota.] *ἐκ τοῦ τούτου τῆς κόμματος.*
Tamen delicatis grauis.] *Restior Siculi libri scriptura: Et tantum delicatis grauis, Sed quid ago? Si haec
singillatim annumerare voluero, ad molem libri addetur aliquid: ad legentium utilitatem nihil. Desinamus ergo
λεπτολογεῖν.*
Quod si laedi nisi infirmior non potest.] *ὅτι δὲ δεμῶν ἀμείνονα καὶ χείρονος βλάπτει δει.*
Malus autem bono infirmior est.] *Nam si iniustitia, morbus est animi, iustitia, sanitas, quis aegrotum valente
firmiorem dixerit? Itaque ne iniustitia quidem tueri se sine aliqua ope iustitiae potest.*
Renuntiat sibi.] *Pessime alij, Quam sibi, ant, Quantum sibi. Renuntiare sibi, est admonere se: subijcere
sibi, reuocare sibi in animum & in memoriam. Sit in consolatione ad Polybium. Potest illa res a luctu te prohi-
bere nimio, si tibi ipsi renuntiaueris, nihil horum quae facis posse subdaci. Quimilianus lib. xij. cap. xi.
Sed ij primum renuntiant sibi quanta sit humani ingenij vis.*
Quibus animi mala sunt auctiq. in maius errores.] *Inepia scriptura, & ex qua nullam idoneam sententiam
elicueris,*

vtique in maius errores. Sic paulo inferius. Ergo par pueris longiusque progressis, sed in alia mai o-
raque error est.

Qui saluatorium publicum exerceat.] *Foede deprauatus locus: quem e libro Siculo ita restitui. Qui
hoc saluationum publicum exerceat. neque quidquam magis ex consuetudine Senecae, id est, urba-
nius & elegantius dici potest: Publica exercent, qui ex eo publicani vocantur: ut publicum pecoris, publicum
salis, vini, ceterarumque mercium pro quibus portorium exigitur. Ita igitur dicit eos saluationum publicum
exercere, qui admissioibus praesunt, & ad principes salutandos admittunt eos, quibus, eis conuenis opus est:
mercedeque ab eis eo nomine non exiguas exigunt.*

Et petijt corium.] *Ita legitur in veteribus libris: melius, quam, quod quidam substituere voluit, Lorum.
Petere autem corium, est, petere, ut ostiarius vapulet: ut sibi de eius corio satisfiat.*

Tanta oculorum sub fronte anili latentium toruitas.] *Non displiceret coniectura eorum, qui legendum
putant, Sub fronte sima: nisi magis me moueret consensus librorum veterum, in quibus aperte ac perspicue le-
gitur, Sub fronte anili.*

De Chaerea tribuno militum sermo promanauerat.] *Incredibile dictu est, quanto mihi Siculi libri scri-
ptura verior esse videatur, quae haec est, Sermo. nō pro manu erat. Hoc enim significat sermonē non fuisse con-
uenientem manui: cum Chaerea sermone quidem mollis & infractus videretur: at manu fortis esset ac strenuus.*

Languidus somno, & infracta voce suspectior.] *Hic quoque locus mirifice ex eodem libro restitutus est,
hoc modo: Languidus, & ni facta nosset, suspectior. Poserat esse suspectus mollitiā, ni facta nosset, sed facta
ipsius nullum ei suspitioni locum relinquebant.*

Modo Veneris, modo Priapi dabat.] *Ita & apud Suetonium legitur. at apud Dionem & Xiphilinum, in la-
tina quidem interpretatione, Cupidinis aut Veneris. Sed homini eruditissimo, qui eos scriptores interpretatus
est, fraudi fuisse graeca exemplaria, in quibus vitiose legitur ἠδου, cum legendum sit ἠδου.*

L. ANNAEI SENECAE
AD. PAVLINVM. DE
BREVITATE. VITAE
LIBER. VNVS

CAP. I.

MAIOR pars mortalium, Pauline, de naturae malignitate conqueritur, quod in exiguum
aeui gignimur, quod haec tam velociter, tam rapide dati nobis temporis spatia decur-
rāt, adeo ut exceptis admodum paucis, ceteros in ipso vitae apparatu vita destituat. Nec
huic publico, ut opinantur, malo, turba tantum & imprudēs vulgus ingemuit. Clarorum
quoque virorum hic affectus querelas euocauit. Inde illa maximi medicorum exclama-
tio est, Vitam breuem esse, longam artem. Inde Aristoteli cum rerum natura exigenti, minime conue-
niens sapienti viro lis est: illam animalibus tantum indulisse, ut quina aut dena saecula edurent, homi-
ni in tam multa ac magna genito, tanto citiorem terminum stare. Non exiguum temporis habemus,
sed multum perdimus. Satis longa vita, & in maximarum rerum consummationem large data est, si to-
ta bene collocaretur. Sed ubi per luxum ac negligentiam destitit, ubi nulli rei bonae impenditur, vltima
demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est. non ac cepimus bre-
uem vitam, sed fecimus: nec inopes eius, sed prodigi, sumus. Sicut amplae & regiae opes ubi ad malum
dominium peruenerunt, momento dissipantur: at quamuis modicae, si bono custodi traditae sunt, vsu
crescunt: ita aetas nostra bene disponenti multum patet.

CAP. II.

Quid de rerum natura querimus: illa se benigne gessit. Vita, si scias uti, longa est. Alium infatiabi-
lis tenet avaritia: alium in superuacuis laboribus operosa sedulitas: alius vino madet: alius iner-
tia torpet: alium defatigat ex alienis iudicijs suspensa semper ambitio. Alium mercandi praeceps cupi-
ditas circa omnes terras, omnia maria, spe lucri ducit. Quosdam torquet cupido militiae, nunquam nō
aut alienis periculis intentos, aut suis anxios. Sunt quos ingratus superiorum cultus voluntaria seruitu-
te consumat. Multos aut affectatio alienae fortunae, aut suae odium detinuit. Plerosque nihil certum
sequētes, vaga & inconstans, & sibi displicens leuitas per noua consilia iactauit. Quibusdam nihil quod
cursum

cursum dirigant, placet, sed marcentes oscitantesque fata deprehendunt: adeo ut quod apud maximum poetarum more oraculi dictum est, verum esse non dubitem:

Exigua pars est vite quam nos vivimus.

Ceterum quidem omne spatium, non vita, sed tempus est. Virgentia circumstant vitia vndique: nec resurgere, aut in dispectum veri attollere oculos sinunt, sed merfos, & in cupiditatibus infixos premunt. Nunquam illis recurrere ad se licet: sed si quando aliqua quies fortuito contigit, velut in profundo mari, in quo post ventum quoque volutatio est, fluctuantur, nec vnquam illis a cupiditatibus suis otium inflat. De istis me putas differere, quorum in confesso mala sunt? Aspice illos, ad quorum felicitatem concurrunt, bonis suis effocantur. Quam multis graues sunt diuitiae? Quam multorum eloquentia quotidiano ostentandi ingenij spatio, sanguinem educit? Quam multi continuis voluptatibus pallent? Quam multis nihil liberi relinquit circumsusus clientium populus? Omnes denique, istos ab infimis vsque ad summos pererrant. Hic aduocat, hic adest: ille periclitatur, ille defendit: ille iudicat, nemo se sibi vindicat, alius in alium consumitur. Interroga de istis, quorum nomina ediscuntur: His illos dignosci videbis notis. Hic illius cultor est, ille illius, suus nemo. Deinde dementissima quorundam indignatio est. Queruntur de superiorum fastidio: quod ipsis adire volentibus non vacauerint. Audet quisquam de alterius superbia queri, qui sibi ipse nunquam vacat? Ille tamen, quisque est, in solenti quidem vultu, sed aliquando respexit. Ille aures suas ad tua verba demisit. Ille te ad latus suum recepit. Tu non inspicere te vnquam, non audire dignatus es.

C A P. III.

Non est itaque quod ista officia cuiquam imputes: quoniam quidem cum illa faceres, non esse cum aliquo volebas, sed tecum esse non poteras. Omnia licet quae vnquam ingenia fulserunt, in hoc vnum consentiant, nunquam satis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Praedia sua occupari a nullo patiuntur: & si exigua contentio est de modo finium, ad lapides & arma discuntur. In vitam suam incidere alios sinunt, immo vero ipsi etiam possessores eius futuros inducunt. Nemo inuenitur, qui pecuniam suam diuidere velit: vitam vnusquisque quam multis distribuit? Astricti sunt in continendo patrimonio. Simul ad temporis iacturam ventum est, profusissimi in eo, cuius vnus honesta auaritia est. Libet itaque ex seniorum turba comprehendere aliquem. Peruenisse te ad vltimum aetatis humanae videmus. Centesimus tibi vel supra premitur annus. Agedum ad computationem, aetatem tuam reuoca. Dic quantum ex isto tempore creditor, quantum amica, quantum reus, quantum cliens abstulerit, quantum sis vxoria, quantum seruorum coercitio, quantum officiosa per urbem discursatio. Adhuc morbos quos manu fecimus. Adhuc, quod sine vsu iacuit. Videbis te pauciores annos habere quam numeras. Repete memoria tecum, quando certus consilij fueris, quotus quisque dies te destinaueras recesserit, qui tibi vsus tui fuerit, quando in statu suo vultus, quando animus intrepidus, quid tibi in tam longo aevo facti operis sit: quam multi vitam tuam diriperint, te non sentiente quid perderes: quantum vanus dolor, stulta laetitia, auidia cupiditas, blanda conuersatio abstulerit, quam exiguum tibi de tuo relictum sit, intelliges te immaturum mori.

C A P. IIII.

Quid ergo est in causa? Tanquam semper victuri viuis. Numquam vobis fragilitas vestra succurrit. Non obseruatis quantum temporis transferit, velut ex pleno & abundanti perditis: cum interim fortasse ille ipse qui alicui vel homini vel rei donatur, vltimus dies sit. Omnia tanquam mortales timetis. Omnia tanquam immortales concupiscitis. Audies pluresque dicentes: A quinquagesimo in otium secedam: sexagesimus annus ab officijs me dimittet. Et quem tandem longioris vitae praedem accipis? Quis ista, sicuti disponis, ire patietur? Non pudet te reliquias vitae tibi referuare, & id solum tempus bonae menti destinare, quod in nullam rem conferri possit? Quam seruum est, tunc viuere incipere, cum desinendum est? Quae tam stulta mortalitatis obliuio, in quinquagesimum & sexagesimum annum differre sana consilia: & inde velle vitam inchoare, quo pauci perduxerunt. Potentissimis & in altum subleuatis hominibus excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis suis praeferrant. Cupiunt interim ex illo fastigio suo, si tuto liceat, descendere. Nam ut nihil extra laceffat, aut quatit, in se ipsa fortuna ruit.

C A P. V.

Diuus Augustus, cui dii plura quam vlli praestiterunt, non desijt quietem sibi precari, vacationem a Rep. petere. Omnis eius sermo ad hoc semper reuolutus est, ut sibi speraret otium. Hoc labores suos, etiam si falso, dulci tamen oblectabat solatio, aliquando se victurum sibi. In quadam ad senatum missa epistula, cum requiem suam non vacuam fore dignitatis, nec a priore gloria discrepantem, pollicitus esset, haec verba inueni: Sed ista fieri speciosius quam promitti possunt. me tamen cupido temporis optatissimi mihi, prouexit, ut quonia rerum laetitia moratur adhuc, praecipere aliquid voluptatis ex verborum dulcedine. Tanta visa est res otium, ut illam, quia vsu non poterat, cogitatione praesumeret. Qui omnia videbat ex se vno pendentia, qui hominibus gentibusque fortunam dabat, illum diem laetissimum cogitabat, quo magnitudinem suam exueret. Expertus erat, quantum illa bona per omnes terras fulgentia sudoris exprimerent, quantum occultarum sollicitudinum tegerent: cum cuius pri mum, deinde cum collegis, nouissime cum affinis, coactus armis decernere, mari terraque sanguinem

nem fudit: per Macedoniam, Siciliam, Aegyptum, Syriam, A siamque, & omnes prope oras bello circumactus, Romana caede lassos exercitus ad externa bella conuertit. Dum alpes pacat, immixtosque mediae paci & imperio hostes perdomat, dum ultra Rhenum, Euphratem & Danubium terminos mouet, in ipsa urbe, Murenae, Caepionis, Lepidi, Egnatorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat insidias. si ha, & tot nobiles iuuenes adulterio velut sacramento adacti, iam infraetam aetatem terribant: plusque iterum timenda cum Antonio mulier. Haec vlcerata cum ipsis membris absciderat: alia subnascebantur, velut cum graue multo sanguine est corpus, partes semper aliquae tumpebantur. Itaque otium optabat: in huius spe & cogitatione labores eius residebant. Hoc votum erat eius, qui voti compotes facere poterat. M. Cicero inter Catilinas, Clodiosque, Pompeiosque, & Crassos, partim manifestos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum republica, & illam pestum euntem tenet, nouissime abductus, nec secundis rebus quietus, nec aduersarum patiens, quotiens illum ipsum consulatum suum non sine causa, sed sine fine laudatum detestatur, quam flebiles uoces exprimit in quadam ad Atticum epistola, iam victo patre Pompeio, adhuc filio in Hispania fracta arma resouente? Quid agam, inquit, hic quaeris? moror in Tusculano meo semiliber. Alia deinceps adijcit, quibus & priorem aetatem complorat, & de praesentis quaeritur, & de futura desperat. Semiliberum se dixit Cicero. at mehercules nunquam sapiens in tam humile nomen procedet, nunquam semiliber erit. Integrae semper libertatis, & solidae, solutus, & sui iuris, altior ceteris. Quid enim supra eum potest esse, qui supra fortunam est?

C A P. VI.

Luius Drusus, vir acer & vehemens, cum leges nouas, & mala Gracchana mouisset, stipatus ingenti totius Italiae coetu, exitum rerum non prouidens, quas nec agere licebat, nec iam liberum erat semel inchoatas relinquere, exetratus inquietam a primordijs vitam, dicitur dixisse, vni sibi, nec puero quidem, vnquam ferias contigisse. Ausus est enim & pupillus adhuc & praetextatus, iudicibus reos commendare, & gratiam interponere tam efficaeiter, ut quaedam iudicia constet ab illo rapta. Quo non erumperet tam immatura ambitio: Scires in malum inges, & priuatum, & publicum euasuram illam ta festinatam audaciam. Sero itaque querebatur, nullas sibi ferias contigisse: a puero seditiosus, & foro grauis. Disputatur, an ipse sibi manus attulerit. Subito enim vulnere per inguen accepto, collapsus est: aliquo dubitante, an mors voluntaria esset, an tempestiua. Superuacuum est commemorare plures: qui cum alijs felicissimum viderentur, ipsi in se verum testimonium dixerunt, perosi omnem actum annorum suorum. Sed his querelis nec alios mutauerunt, nec seipsos. Nam cum verba erumperent, affectus ad consuetudinem relabebatur. Vestra mehercule vita, licet supra mille annos exeat, in arctissimum contrahetur. Ista omnia nullum non saeculum deuorabunt. Hoc vero spatium, quod, quamuis natura currit, ratio dilatat, cito vos effugiat necesse est. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velocissimae omnium rei moram facitis, sed abire ut rem superuacuum ac reparabilem finitis. In primis autem & illos numero, qui nulli rei, nisi vino ac libidini vacant. Nulli enim turpius occupati sunt. Ceteri, etiam si vana gloriae imagine teneantur, speciosae tamen errant. Licet auaros mihi, licet vel iracundos enumeres, vel bellatores, omnes isti viriliter peccant. In venerem ac libidinem proiectorum inhonesta labes est. Omnia istorum tempora excute. Aspice quamdiu computent, quamdiu insidientur, quamdiu timeant, quamdiu colant, quamdiu colantur, quantum vadimonia sua atque aliena occupent, quantum conuiuia, quae iam ipsa officia vult, videbis quemadmodum illos respirare non sinant vel mala sua, vel bona. Denique inter omnes conuenit, nullam rem bene exerceri posse ab homine occupato: non eloquentiam, non liberales disciplinas: quando districtus animus nihil altius recipit, sed omnia velut inculcata respuit. Nihil minus est hominis occupati, quam viuere: nullius rei difficilior est scientia. Professores aliarum artium vulgo multi sunt.

C A P. VII.

Quaedam vero ex his pueri admodum ita percepisse visi sunt, ut etiam praecipere possent. Viuere tota vita discendum est: & quod magis fortasse miraberis, tota vita discendum est mori. Tot maximi viri, relictis omnibus impedimentis, cum diuitijs, officiis, voluptatibus renuntiaissent, hoc vnus in extremam vitam egerunt, ut viuere scirent. Plures tamen ex his nondum se scire confessi e vita abierunt, nedum ut isti sciant. Magni, mihi crede, & supra humanos errores eminentis viri est, nihil ex suo tempore delibare: & ideo vita eius longissima est, cui quantumcumque patuit, totum ipsi vacauit. Nihil inde incultum, otiosumque iacuit: nihil sub alio fuit. neque enim quicquam reperit dignum quod cum tempore suo permutaret, custos eius parcissimus. Itaque satis illi fuit. His vero necesse est defuisse, ex quorum vita multum populus tulit. Nec est quod putes, hinc illos non intelligere damnum suum, pluresque certe audies ex his quos magna felicitas grauat, inter clientium greges, aut causarum actiones, aut ceteras honestas miseras exclamare interdum, Mihi viuere non licet. Qui non liceat? Omnes illi qui te sibi aduocant, tibi abducunt. Ille reus quot dies abstulit, quot ille candidatus, quot illa anus, effendis heredibus lassat: quot ille ad irritandam auaritiam captantium simulatus aeger? Quot ille potentior amicus, qui vos non in amicitia, sed in apparatu habet? Dispunge, inquam ac recense vitae tuae dies: vi debis paucos admodum & reiculos apud te resedisse. Asequutus ille quos optauerat facces, cupit ponere, & subinde dicit: Quando hic annus praeteribit? Facit ille ludos, quorum sortis sibi obtingere magno aestimauit. Quando, inquit, istos effugiam? Diripitur ille toto foro patronus, & magno concursu omnia, ultra quam audiri potest, complet: Quando inquit res proferentur? Praecipitat quisque vitam suam, & futuri desiderio laborat, praesentium taedio. At ille, qui nullum non tempus in vsus suos confert, qui omnes dies tanquam vitam ordinat, nec optat crastinum, nec timet. Quid enim est, quod iam vlla hora nouae voluptatis

Ee voluptatis

Iuptatis possit afferre? Omnia nota, omnia ad satietatem percepta sunt: de cetero fors fortuna ut volet ordinet. vita iam in tuto est. Huic adijci potest, detrahi nihil: & adijci sic, quemadmodum saturo iam & pleno aliquid cibi, quod nec desiderat, nec capit.

C A P. VIII.

Non est itaque quod quenquam propter canos aut rugas putes diu vixisse. Non ille diu vixit, sed diu fuit. Quid enim? illum multum putas nauigasse, quem saeva tempestas à portu exceptum huc & illuc tulit, ac viribus ventorum ex diuerso furentium per eadem spatia in orbem egit? Non ille multum nauigauit, sed multum iactatus est. Mirari soleo, cum video aliquos tempus petere, & eos qui rogantur facillimos. Illud uterque spectat, propter quod tempus petatum est: ipsum quidem certum. Quasi nihil petitur, quasi nihil datur. Re omnium pretiosissima luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis est, quia sub oculos non venit. Ideoq. vilissima aestimatur, immo paene nullum pretium eius est. Annua congiaria homines clarissimi accipiunt, & his aut laborem, aut operam, aut diligentiam suam locant: nemo aestimat tempus. Utuntur illo laxius, quasi gratuito. At eosdem aegros vide, si mortis periculum admodum est propius, medicorum genua tangentes: si metuunt capitale supplicium, omnia sua, ut uiuant, paratos impendere. Tanta in illis discordia affectuum est. Quod si posset quemadmodum praeteritorum annorum cuiusque numerus proponi, sic futurorum: quomodo illi qui paucos viderent superesse, trepidarent, quomodo illis parcerent? At qui facile est, quamuis exiguum dispensare, quod certum est. Id debet seruari diligentius, quod nescias quando deficiat. Nec est tamen, quod ignorare putes illos, quam cara res sit. Dicere solent, eis quos valdissime diligunt, paratos se partem annorum suorum dare. Dant, nec intelligunt: dant autem ita, ut sine illorum incremento sibi detrahant: sed hoc ipsum an detrahant, nesciunt: ideo tolerabilis est illis iactura detrimenti latentis. Nemo restituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibi tunc quae coepit aetas, nec cursum suum aut reuocabit, aut supprimit: nihil tumultuabitur, nihil admonet velocitatis suae: tacita labetur. Non illa regitur imperio, non fauore populi longius proferet. Sicut iussa est à primo die, curret: nusquam diuertet, nusquam remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita festinat. Mors interim aderit, cui, velis nolis, vacandum est.

C A P. IX.

Potesse ne quisquam sensus hominum, eorum dico qui prudentiam iactant, operosius, occupati sunt, ut melius possint viuere? Impendio vitae vitam instruant, cogitationes suas in longum ordinant. Maxima porro vitae iactura dilatio est. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit praesentia, dum vltiora promittit. Maximum viuendi impedimentum est, expectatio, quae pendet ex castino. Perdis hodiernum, quod in manu fortunae positum est: quod in tua, dimittis. Quo spectas, quo te extendis? Omnia quae ventura sunt, in incerto tacent. Protinus viuere, clamat ecce maximus vates, & velut diuino furore instinctus, salutare carmen canit:

*Optima quaeque dies miseris mortalibus aevi
Prima fugit.*

Quid cunctaris, inquit, quid cessas? Nisi occupas, fugit: cum occupaueris, tamen fugiet. Itaque cum celeritate temporis, utendi velocitate certandum est, velut ex torrente rapido, nec semper castro cito haurient dum est. Hoc quoque pulcherrime ad exprobandam infinitam cogitationem, quod non optimam quamque aetatem, sed diem dicit. Quid securus, & in tanta temporum fuga lentus, menses tibi & annos, & longam seriem, utcumque, auditati tuae visum est, exporrigit? De die tecum loquitur, & de hoc ipso fugiente. Non dubium est ergo, quomodo prima quaeque, optima dies fugiat mortalibus miseris, id est, occupatis: quorum pueriles adhuc animos senectus opprimit, ad quam imparati, inermesque, veniunt. Nihil enim propius est: subito in illam, nec opinantes inciderunt. Accedere eam quotidie non sentiebant. Quemadmodum quos aut sermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit, peruenisse se ante sciunt, quam appropinquasse: ita hoc iter vitae assiduum & citatissimum, quod dormientes vigilantisque, eodem gradu facimus, occupatis non apparet, nisi in fine.

C A P. X.

Quod proposui, si in partes velim & argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quae probem breuissimam esse occupatorum vitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrarijs philosophis, sed ex veris & antiquis, contra affectus impetu, non subtilitate pugnandum, nec minutis vulneribus, sed incursum auertendam aciem, Sugillationem enim retundi debere, non vellicati. Tamen ut illis error exprobraretur suis, docendi, non tantum deplorandi sunt. In tria tempora vita diuiditur: quod est, quod fuit, & quod futurum est. Ex his quod agimus, breue est: quod acturi sumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc est enim in quod fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci potest. Hoc amittunt occupati: nec enim illis vacat praeterita respicere, & si vacet, certe iniucunda est recordatio. Inuiti namque, ad tempora male exacta animi reuocant, nec audent ea retentare, quorum vitia etiam quae aliquo praesentis voluntatis lenocinio subrepebant, retentando patefcunt. Nemo, nisi à quo omnia acta sunt sub censura sua, quae nunquam fallitur, libenter se in praeteritum retorquet. Ille qui multa ambitiose concupiit, superbe contempsit, impotenter vicit, in sidiose decepit, auare rapuit, prodige effudit, necesse est memoria sua timeat. At qui haec est pars temporis nostri sacra ac dedicata, omnes humanos casus supergressa, extra regnum fortunae subducta: quae non inopia, non metus, non morborum incurfus exagitat. Haec nec turbare, nec eripere: perpetua eius & intrepida possessio est. Singuli tantum dies, & hi per momenta praesentes sunt. At praeteritum temporis, omnes cum iusseris adierit, ad arbitrium tuum se inspicere ac deineri patietur quod facere occupatis non vacat

vacat. Securae & quietae mentis est, in omnes vitae suae partes discurrere. Occupatorum animi velut subiugo sunt, haerere se ac respicere non possunt. Abijt igitur vita eorum in profundum, & ut nihil prodest, quantumlibet ingeras, si non subest quod excipiat ac seruet: sic nihil refert, quantum temporis detur, si non est ubi subfidat, per quas foratolque animos transmittitur. Praesens tempus breuissimum est, adeo quidem, ut quibusdam nullum videatur: in cursu enim semper est. Fluit & praecipitatur: ante desinit esse, quam venit. Nec magis moram patitur quam mundus, aut sidera, quorum irrequieta semper agitatio, nunquam in eodem vestigio manet. Solum igitur ad occupatos praesens pertinet tempus: quod tam breue est, ut arripi non possit, & id ipsum illis distractis in multa, subducitur.

C A P. XI.

Denique vis scire, quam non diu viuatur? Vide quam cupiat diu viuere. Decrepiti senes paucorum annorum accessione votis mendicant. Minores natu seipsum esse fingunt: mendacio sibi blandiuntur: & tam libenter fallunt, quam si fata vna decipiant. Iam vero cum illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum patientes moriuntur, non tanquam exeant de vita, sed tanquam extrahantur: stultos se fuisse quod non vixerint, clamitant, & si modo euaserint ex illa valetudine, in otio victuros. Tunc quam frustra parauerint, quibus non fruerentur, quam incassum omnium labor ceciderit, cogitant. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quid nisi spatiosa sit? Nihil ex illa delegatur, nihil alio atque alio spargitur, nihil inde fortunae traditur, nihil negligentia interit, nihil largitione detrahitur, nihil superuacuum est: tota (ut ita dicam) in reditu est. Quantulacumque, itaque abunde sufficit, & ideo quodcumque vltimus dies venerit, non cunctabitur vir sapiens ire ad mortem certo gradu. Quaeris forte, quos occupatos vocet. Non est quod me solos putes dicere, quos à basilica immisi demum canes eijciunt, quos aut in sua vides turba speciosius elici, aut in aliena contemptius, quos officia domibus suis euocant, ut alienis foribus illidant, quos haec praetoris infami lucro, & quandoque suppuratione exercet. Quorundam otium occupatum est, in villa, aut in lecto suo, in media solitudine, quamuis ab omnibus recesserunt, sibi ipsi molesti sunt. Quorum non otiosa vita est dicenda, sed desidiosa occupatio.

C A P. XII.

Illum tu otiosum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretiosa, anxia subtilitate concinnat, & maiorem dierum partem in aeruginosis lamellis consumit, qui in ceromate (nam, pro facinus, ne Romanis quidem vitis laboramus) spectator puerorum rixantium sedet, qui uinctorum suorum greges in aetate & colorum paria diducit, qui athletas nouissimo pascit: Quid illos otiosos vocas, quibus apud non fore multae horae transfuntur, dum decerpitur, si quid proxima nocte succreuit, dum de singulis capillis in consilium itur, dum aut dissecta coma restituitur, aut deficiens hinc atque illinc in fronte concipitur? Quomodo irascuntur, si tonfor paulo negligentior fuit: tanquam virum tonderet. Quomodo exandescunt, si quid ex iuba sua decisum est, si quid extra ordinem iacuit, nisi omnia in annulos suos reciderunt? Quis est istorum, qui non malit rempublicam turbare, quam comam suam? qui non sollicitior sit de capitis sui decore, quam de salute? qui non concipior esse malit, quam honestior? Hos tu otiosos vocas, inter peccatorem speculumque occupatos? Quid illi, qui in componendis, audiendis, discendis canticis occupati sunt, dum vocet, cuius rectum cursum natura & optimi & simplicissimi fecit, inflexu modulationis inepitissimae torquet? Quorum digiti aliquod inter se carmen merientes semper sonant: quorum cum ad res serias, etiam saepe tristes, adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio: Non habent isti otium, sed iners negotium. Conuiuia meretricum horum non posuerim inter vacantia tempora, cum uideam quam solliciti argentum ordinant, quam diligenter exoletorum suorum tunicas succingant, quam suspensi sunt, quomodo aperit à coco exeat. Quanta celeritate, signo dato, glabri ad ministria discurrant. Quanta arte scindantur aues in frustra non enormia, quam curiose infelices pueruli ebriorum sputa detergeant. Ex his elegantiae lautitiaque fama captatur, & usque eo in omnes vitae successus mala sua illos sequuntur, ut nec bibant sine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter otiosos numeraueris, qui sella se & lectica huc & illuc ferunt, & ad gestationem suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occurrunt: quos, quando lauari debeant, quando natare, quando coenare, alius admonet, & usque eo nimio delicati animi languore soluantur, ut per se scire non possint, an esuriant. Audio quendam ex delicatis, si modo deliciae uocandae sunt, vitam & consuetudinem humanam dediscere, cum ex balneo inter manus elatus & in sella positus esset, dixisse interiogando, iam sedeo? Hic tu ignorante an sedeat, putas scire an viuatur an videatur, an otiosus sit? Non facile dixerim, virum magis miserem, si hoc ignorauit, an si se ignorare sinxit. Multarum quidem rerum obliuionem non sentunt, sed mentiuntur: quaedam vitia illos quasi felicitatis argumenta delectant. Nimis humilis & contempti hominis esse videtur, scire quid faciat. I nunc, & mimos multa mentiri ad exprobandam luxuriam puta. Plura meretricum praetereunt quam fingunt: & tanta incredibilium vitiorum copia, ingenioso in hoc vnum saeculo, processit, ut iam mimorum arguere possimus negligentiam, esse aliquem, qui usque eo delicatus interierit, ut an sedeat, alteri credat?

C A P. XIII.

Non est ergo otiosus hic: aliud nomen imponas Aeger est: immo mortuus est. Ille otiosus est, cui otij sui sensus est. hic vero semiuuus, cui ad intelligendos corporis sui habitus indice opus est. Quomodo potest hic alicuius temporis dominus esse? Persequi singulos longum est: quorum aut laterum, aut pile, aut excoquendi in sole corporis cura consumpere vitam. Non sunt otiosi, quorum voluptates multum negotium habent. Nam de illis nemo dubitabit, quin operose nihil agant, qui in litterarum inutilium studijs decinentur: quae iam apud Romanos quoque magna manus est. Graecorum iste morbus uit, quaerere quem numerum remigum Vlixes habuisset: prior scripta esset Ilias, an Odyssa: praeterea

an eiusdem esset auctoris. Alia deinceps huius notae: quae siue contineas, nihil tacitam conscientiam inuuant: siue proferas, non doctior videberis, sed molestior. Ecce Romanos quoque inuasit inane studium superuacua discendi. His diebus audiui quendam referentem, quae primus quisque ex Romanis ducibus fecisset. Primus nauali proelio Duilius vicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Et tamen ista, & si ad veram gloriam non tendunt, circa ciuiliam tamen operum exempla versantur. Non est profutura talis scientia: est tamen quae nos speciosa rerum vanitate detineat. Hoc quoque quaerentibus remittamus, quis Romanis primus persuasit nauem conscendere. Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurimum tabularum contextus caudex apud antiquos vocabatur: unde publicae tabulae codices dicuntur: & naues nunc quoque, quae ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatibus subuehantur, caudicariae vocantur. Sane & hoc ad rem pertineat, quod Valerius Coruinus primus Messaniam vicit, & primus ex familia Valeriorum, urbis captae in se translato nomine Messana appellatus est, paulatimque vulgo permutante litteras, Messalla dictus est. Num & hoc quinquam curare permittas, quod primus L. Sylla in circo leones solutos dedit, cum aliouin alligati darentur, ad conficiendos eos missis à rege Boccho iaculatoribus? Et hoc sane remittatur. Num & Pompeium primum in circo elephantorum duodeuiginti pugnam edidisse, commissis more proelii noxijs hominibus, ad vllam rem bonam pertinet? Princeps ciuitatis, & inter antiquos principes, ut fama tradidit, bonitatis eximia, memorabile putauit spectaculi genus, nouo more perdere homines. Depugnare? parum est. Lancinantur? parum est. Ingenti mole animalium obterantur. Satius erat ista in obliuionem ire, ne quis postea potens disceret, inuideretque rei minime humanae.

C A P. XIII.

Quantum caliginis mentibus humanis obicit magna felicitas. Ille se supra rerum naturam esse tunc credit, cum tot miserorum hominum cateruas, sub alio caelo natis beluis obiceret, cum bellum inter tam dispersa animalia committeret, cum in conspectu populi Romani multum sanguinis funderet, mox plus ipsum fundere coacturus. At idem postea Alexandrina perfidia deceptus, ultimo mancipio transfodiendum se praebuit, tum demum intellecta inani iactatione cognominis sui. Sed ut illo reuerter, unde decessi, & in alia materia ostendam superuacua quorundam diligentiam: idem narrabat Metellum victis in Sicilia Poenis, triumphantem, vnum omnium Romanorum ante currum centum & viginti captiuos elephantos duxisse: Syllam vltimum Romanorum protulisse pomoerium, quod nunquam prouinciali, sed Italico agro acquisito mos proferre apud antiquos fuit. Hoc scire magis prodelt, quam Auentinum montem extra pomoerium esse, ut ille affirmabat, propter alteram ex duabus causis: aut quod plebs eo recessisset, aut quod Remo auspicante illo loco aues non addixissent. Alia deinceps innumerabilia, quae aut ficta sunt, aut mendacij similia. Nam ut concedas omnia eos fide bona dicere, ut ad praestationem scribant: tamen cuius ista errores minuunt? cuius cupiditates prement? quae fortiozem, quem iustiozem, quem liberaliozem facient? Dubitare se interim Fabianus noster aiebat, an satius esset nullis studijs admoueri, quam his implicari. Solum omnium otiosi sunt, qui sapientiae vacant: soli viuunt: nec enim suam tantum aetatem bene tuerunt: omne aeuum suo adiungunt. Quicquid annorum ante illos actum est, illis acquisitum est. Nisi ingrati sumus, illi clarissimi sacrarum opinionum conditores, nobis nati sunt, nobis vitani prae parauerunt. Ad res pulcherrimas ex tenebris ad lucem erutas, alieno labore deducimur: nullo nobis saeculo interdictum est: in omnia admittimur: & si magnitudine animi egredi humanae imbecillitatis angustias libet, multum per quod spatium temporis est. Disputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quiescere, hominis naturam cum Stoicis vincere, cum Cynicis excedere, cum rerum natura in confortium omnis aevi pariter incedere. Quid ni ab hoc exiguo & caduco temporis transitu, in illa nos toto demus animo, quae immensa, quae aeterna sunt, quae cum melioribus communia. Isti qui per officia discursant, qui se alioque inquierant, cum bene insanierint, cum omnium limina quotidie perambulauerint, nec vllas apertas fores praeterierint, cum per diuersas domos meritoriam salutationem circumtulerint: quotum quemque ex tam immensa, & varijs cupiditatibus districta vrbe poterunt videre? quam multi erunt, quorum illos aut somnus, aut luxuria, aut inhumanitas submoueat? quam multi, qui illos, cum diu torserint, simulata festinatione transcurrant? quam multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt, & per obscuros aedium aditus profugient: quasi non inhumanus sit decipere, quam excludere. Quam multi hesterni crapula semisomnes & graues, illis miseris somnum suum rumpentibus, ut alienum expectent, vix alleuatis labijs insufurratum millies nomen, oscitatione soperbissima reddent? Hos in veris officijs morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie & Democritum, ceterosque antistites bonarum artium, qui Aristotelem & Theophrastum volent habere quam familiarissimos: nemo horum non vacabit, nemo non venientem ad se beatiozem, amantioremque sui dimittet, nemo quinquam vacuis à se manibus abire patietur. Nocte conueniri & interdum ab omnibus mortalibus possunt. Horum te mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret: suos tibi conturbet: nullus ex his sermo periculosus erit, nullius amicitia capitalis, nullius sumptuosa obferuatio.

C A P. XV.

Feres ex his quicquid voles: per illos non stabit, quo minus quantum plurimum cupieris, haurias. Quae illi felicitas, quam pulchra senectus manet, qui se in horum clientela contulit? habebit cum quibus de minimis maximisque rebus deliberet, quos de se quotidie consulat, à quibus audiat verum sine contumelia, laudetur sine adulatione, ad quorum se similitudinem effingat. Solemus dicere, non fuisse in no-

in nostra potestate, quos fortitemur parates: forte nobis datos. Nobis vero ad nostrum arbitrium nasci licet. nobilissimorum ingeniorum familiae sunt. Elige in quam ascendi velis: non in nomen tantum adoptaberis, sed in ipsa bona, quae non erunt fordide nec maligne custodienda: maiora fient, quo illa pluribus diuiseris. Hi tibi dabunt ad aeternitatem iter, & te in illum locum, ex quo nemo eiiciet, subleuabunt: haec vna ratio est extendendae mortalitatis, immo in immortalitatem vertendae. Honores, monumenta, quicquid aut decretis ambitio iussit, aut operibus extruxit, cito subruitur: nihil non longa demolitur vetustas, & mouet ocyus, quod consecrauit. Sapientiae noceri non potest, nulla debet aetas praesens, nulla diminuet sequens, ac deinde semper vltior aliquid ad venerationem conferet: quoniam quidem in uicino versatur inuidia, simplicitas longe posita miramur. Sapientis ergo multum patet vita, non idem illum qui ceteros terminus includit, solus generis humani legibus soluitur: omnia illi saecula, ut Deo, seruiunt. Transiit tempus? aliquid ex hoc recordatione comprehendit, instat? hoc vitur. venturum est? hoc praecipit. Longam illi vitam facit omnium temporum in vnum collatio, illorum breuissima ac sollicitissima aetas est, qui praeteritorum obliuiscuntur, praesentia negligunt, de futuro timent. Cum ad extrema venerint, sero intelligunt miseri, tamdiu se, dum nihil agunt, occupatos fuisse.

C A P. XVI.

Nec est quod hoc argumento probari putes, longam illos agere vitam, quia interdum mortem inuocant, vexat illos imprudentia in certis affectibus, & in currentibus in ipsa quae metunt. Mortem saepe ideo optant, quia timent. Illud quoque argumentum non est, quo putes diu victuros, quod saepe illis longus videtur dies: quod dum veniat conditum tempus coenae, tarde ire horas queruntur. Nam si quando illos deserunt occupationes, in otio relictis aestuant, nec quomodo id disponant, aut extrahant, sciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quod inierit, omne tempus graue est: tam mehercules, quam cum dies muneris gladiatorij editus est, aut cum alicuius alterius vel spectaculi vel voluptatis expectatur constitutum, transilire medios dies volunt. Omnis illis speratae rei longa dilatio est. At illud tempus, quod amant, breue est, & praecipit, breuiusque multo fit suo vitio: aliunde enim alio transfugiunt, & consistere in vna cupiditate non possunt. Non sunt illis longi dies, sed inuisi. At contra, quam exiguae noctes videntur, quas in complexu scortorum aut vino exigunt. Inde etiam poetarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus visus est Iupiter voluptate concubitus delentus duplicasse noctem. Quid aliud est vitia incendere, quam auctores illis inscribere deos, & dare morbo, exemplo diuinitatis exculata, licentiam? Possunt istis non breuissimae videri noctes, quas tam care mercantur? Diem noctis expectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipsae voluptates eorum trepidae, & varijs terroribus inquietae sunt, subitque cum maxime exultantes sollicita cogitatio: Haec quam diu? Ab hoc affectu reges suam fleuere potentiam: nec illos magnitudo fortunae suae delectauit, sed venturus aliquando finis exterruit. Cum per magna camporum spatia porrigeret exercitum, nec numerum eius, sed mensuram comprehenderet Persarum rex insolentissimus, lacrimas fudit, quod intra centum annos nemo ex tanta iuuentute superfuturus esset. At illis erat admoturus fatum ille ipse qui flebat, perditurusque altos in terra, alios in mari, alios in fuga: & intra exiguum tempus consumpturus illos, quibus centesimum annum timebat.

C A P. XVII.

Quid, quod gaudia quoque eorum trepida sunt? non enim solidis causis innituntur, sed eadem qua oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora esse, etiam ipsorum confessione miserata: cum haec quoque quibus se attollunt, & supra hominem efferunt, parum sincerae sunt? Maxima quaeque bona sollicita sunt: nec vlli fortunae minus bene quam optumae creditur. Alta felicitate ad tuendam felicitatem opus est: & pro ipsi quae successerunt votis, vota facienda sunt. Omne enim quod fortuito euenit, instabile est: quo altius surrexit, vergit pronius in occasum. Neminem porro casura delectant. Miserrimam ergo necesse est, non tantum breuissimam, vitam eorum esse, qui magno parant labore, quod maiore possideant: operose assequuntur quae volunt, auaritia tenet quae affectu sunt. Nulla interim nunquam amplius redituri temporis est ratio. Nouae occupationes veteribus substituantur, spes spem excitat, ambitionem ambitio: miseriarum non finis quaeritur, sed materia mutatur. Nostri nos honores torserunt? plus temporis alieni auferunt. candidati laborare desuimus? suffragatores incipimus. accusandi deposuimus molestiam: iudicandi nanciscimur. iudex desijt esse? quaesitor est. alienorum bonorum mercenaria procuracione consenuit: suis opibus detinetur. Marius caliga dimisit? consulatus exercet. Quintus dictaturam properat euadere? ab aratro renocabitur. Ibit in Poenos nondum tantae maturus rei Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, sui consulatus decus, fraterni sponsoni per ipsum mora sit, cum loue reponetur? ciuiles seruatozem agitabunt seditiones, & post fastiditos à inuene dijs aequos honores, iam senem contumacis exilij delectabit ambitio. Nunquam deerunt vel felices, vel miserae sollicitudinis causae: per occupationes intercludetur otium: nunquam agetur, semper optabitur.

C A P. XVIII.

Exerce te itaque te vulgo, Pauline carissime, & in tranquillo portum, non pro aetatis spatio iactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus subieris, quot tempestates partim priuatas sustinueris, partim publicas in te conuerteris. Satis iam per laboriosa & inquieta documenta exhibita virtus est: experire quid in otio faciat. Maior pars aetatis, certe melior Reip. data sit. Aliquid temporis tui sume

etiam tibi. Nec te ad sequeam aut inertem quietem voco: non ut somno & caris turbae voluptatibus, quicquid est in te indolis vitae, demergas. Non est istud quiescere. Inuenies maiora omnibus adhuc strenue tractatis operibus, quae repositus & securus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes administras, tam abstinerenter quam alienas, tam diligenter quam tuas, tam religiose quam publicas. in officio amorem consequeris, in quo odium vitare difficile est. sed tamen, mihi crede, satius est vitae suae rationem, quam frumenti publici nosse. Istum animi vigorem, rerum maximarum capacissimum, à ministerio honorifico quidem, sed parum ad beatam vitam apto, ad te reuoca: & cogita, non id egisse te ab aetate prima omni cultu studiorum liberalium, ut tibi multa millia frumenti committerentur. maius quiddam & aliud de te promiseras. Non deerunt & frugalitatis exactae homines, & laboriosae operae. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta sunt, quam nobiles equi: quorum generosam pernicitatem quis vnquam graui sarcina pressit? Cogita praeterea, quantum sollicitudinis sit, ad tantam te molem obijcere. cum ventre humano tibi negotium est. Nec rationem patitur, nec aequitate mitigatur, nec ulla prece flectitur populus efuriens. Modo intra paucos illos dies, quibus C. Caesar periit, si quis in feris sensus est, hoc grauisime ferens, quod dicebat, populo Romano superstiti, septem aut octo certe dierum cibaria superesse, dum ille pontes nauibus iungit, & uiribus imperij ludit, aderat ultimum malorum obsessis quoque, alimentorum egestas. Exitio paene ac fame constitit, & quae famam sequitur rerum omnium ruina, furio si & externi & infeliciter superbi regis imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, saxa, ignes, Caui excepturi, summa dissimulatione tantum inter uiscera latentis mali tegebant: cum ratione scilicet. Quaedam enim ignorantibus aegris curanda sunt. Causa multis moriendi fuit, morbum suum nosse.

C A P. XIX.

Recipe te ad haec tranquilliora, tutiora, maiora. Simile tu putas esse, utrum cures, ut incorruptum à fraude aduehentium & negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore uiuetur, & concalescat, ut ad mensuram pondusque respondeat: an ad haec sacra & sublimia accedas, sciturus quae natura sit Dijs, quae uoluntas, quae condicio, quae forma, quis animus tuum casus expectet, ubi nos à corporibus dimissos natura componat? Quid sit quod huius mundi grauisissima quaeque in medio sustineat, supra leuia suspendat, in summum ignem ferat, sidera cursibus suis exciter? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto solo, mente ad ista respicere? Nunc dum calet sanguis, uigentibus ad meliora eundum est. Expectat te in hoc genere vitae multus bonarum artium amor, uirtutumque usus, cupiditatum obliuio, uiuendi atque moriendi scientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum condicio misera est: eorum tamen miserissima, qui ne suis quidem occupationibus laborant, ad alienum dormiunt somnum, ad alienum ambulat gradum, ad alienum comedunt appetitum, amare & odisse, res omnium liberrimas, iubentur. Hi si uelint scire, quam breuis ipsorum uita sit, cogitent, ex quota parte sua sit. Cum uideris itaque praetextam saepe iam sumptam: cum celebre in foro nomen, non inuideris, ista vitae damno parantur. ut vnus ab illis numeretur annus, omnes annos suos conterent. Quosdam cum in summum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes aetas reliquit. Quosdam cum in consummationem dignitatis per mille indignitates erepissent, misera subiit cogitatio, ipsos laborasse in titulum sepulcri. Quorundam uelutima senectus dum in nouas spes ut iuuenta disponitur, inter conatus magnos & improbos inualida defecit.

C A P. XX.

Foedus ille, quem in iudicio pro ignotissimis litigatoribus grandem natu & imperitiae coronae assentationes captantem, spiritus liquit. Turpis ille, qui uiuendo lassus citius quam laborando, inter ipsa officia collapsus est. Turpis, quem accipiendis immorietem rationibus, diu tractus risit heres. Praeritare quod mihi occurrit exemplum, non possum. Turannius fuit exactae diligentiae senex: qui post annum nonagesimum cum vacationem procurationis à C. Caesare ultro accepisset, componi se in lecto, & uelut exanimem à circumstante familia plangi iussit. Lugebat domus otium domini senis, nec finiuit ante tristitiam, quam labor illi suus restitutus est. Adeone iuuat occupatum mori? Idem plerisque animus est: diutius cupiditas illis laboris, quam facultas est: cum imbecillitate corporis pugnant: senectutem ipsam nullo alio nomine grauem iudicant, quam quod illos seponit. Lex à quinquagesimo anno militem non cogit, à sexagesimo senatorem non citat. Difficilius homines à se otium impetrant, quam à lege. Interim dum rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuo sunt miseri, uita est sine fructu, sine uoluptate, sine ullo profectu animi: nemo in conspicuo mortem habet, nemo non procul spes intendit. Quidam uero disponunt etiam illa quae ultra uitam sunt, moles magnas sepulcrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera & ambitiosas exequias. At mehercule istorum funera ad faces & ad cereos ducenda sunt.

M. ANTONII MVRETI
AD LIBRVM SENECAE
DE BREUITATE VITAE.

N O T A E.

*B*aulinus, ad quem liber hic scriptus est, fover, ut puto, Senecae fuit.

Maximi medicorum.] *Locus Hippocratis notus est, e principio definitionum. O βίος βραχύς, ἢ δὲ τεχνη μωροί.*

Inde Aristoteli.] *Querela haec in libris Aristotelis non extat. Theophrastum hac ipsa de re conquestum esse morientem, narrat Cicero libro tertio Tusculanarum.*

Apud maximum poetarum.] *Quis tandem iste est maximus poetarum? Libri veteres partim habent, apud maximum poetam, partim Apud Axiu poetam. legendum forte esse sit, apud Attium poetam, aut simpliciter apud Attium, ut illud poetam addiderit aliquis, qui declinare uellet, qui fuisset Attius.*

Dicere solent eis quos ualidissime diligunt.] *Sic habent veteres libri mei: ualidissime, inquam, non, ualidissime. De hoc autem antiquo genere blandiendi scripsi quaedam capite primo libri noni variarum lectionum.*

Quam si fata vna decipiant.] *Eleganter Martialis in eū qui capillū sibi tingebat, ut mimus senex uideretur.*

Non omnes fallis. Scit te Proserpina canum.

Personam capiti detrahet illa tuo.

Qui vicorum suorum greges metatur, & colonorum paria deducit.] *Foede contaminatus locus, quem ope libri Siciliensis ita restitui. Qui uicorum suorum greges in aetatum & colorum paria diducit. neq. meo quidem animo, uerius aut rectius quidquam excogitari potest.*

Discendis canticis operati sunt.] *Id est, occupati. Lucretius.*

Et quibus in rebus consueuerunt esse operati.] *Horatius.*

In cute curanda plus aequo operata iuuentus.

Quin operose nihil agant, qui in litterarum inutilium studijs detinentur.] *Locus summa animaduersione dignus. Nam nostra quoque aetas eodem, aut etiam grauiori, morbo laborat. Multi sunt, qui, quo naso, quibus oculis hic aut ille ex veteribus fuerit, quomodo uesitatus, nudis pedibus an calceatis inceserit, Marco an Mauiō ei nomen fuerit, ubi habitauerit, diligentius ac sollicitius quaerant, quam quid ijs, qui magnam sapientiae opinionem habuerunt, de uirtute atque officio senserint, quam optimam reip. formam iudicauerint, quod iter ad sapientiam maxime compendiarium censuerint. Ita in superuacanea curiosi, ad profutura negligentis sumus. Ego autem existimo, aequae in studijs nimiam diligentiam, si male collocetur, ac nimiam negligentiam nocere. Videant, obsecro, quanto leuiores atque inania sint ea, in quibus multi liberalis doctrinae magnam partem positam esse contemunt, ijs, quae hoc loco Seneca meritisimo irridet.*

Quominus quantum plurimum ceperis, haurias.] *Libri veteres partim ceperis, partim cupieris. Neutrū damno. Sed capere est ἄριστον, quod huic loco accommodatius uidetur. Itaq. ceperis malo.*

Tyrannus fuit exactae diligentiae senex.] *Hic tyrannus in alienum locum, non inuitata tyrannus consuetudine, inuaserat. In libro Siculo est Tyrannus: quod, non dubito, quin uerum sit. Sed quod hic de Tyrannio dicitur, simile quiddam, me puero, narrabat de mercatore quodam Parisiensi, ceteroqui uiro bono, sed qui tota uita nihil unquam uacui temporis a libris forensibus habuisset: etiamq. tunc capularis senex fora omnia quotidie peruagaretur. Quod cum ad Franciscum primum Galliarum regem, elegantissimi hominem ingenij, perlatum esset, quietis se aliquid misero homini confecturum, & cum omnibus, tum qui quid ab ipso peterent, tum a quibus ipse peteret, bonis & aequis condicionibus transacturū recepit. At infelix senex ad regem accurrit, pro uoluntq. ad illius genua, supplex orat, ut sibi vna saltem aut altera lis, in qua se exerceret, relinqueretur: uitam sibi, adempta illa exercitatione, iniucundam & insuauem fore. Risit rex: & homini qui quiescere nisi inquietus non posset, lites suas, ubi se arbitrato suo defatigaret, reliquit.*

LIBER DE CONSOLA- TIONE AD POLYBIVM ΑΚΕΦΑΛΟΣ.

Nostra corpora compares, firma sunt: si redigas ad condicionem naturae omnia destruentis, & unde edidit, eodem reuocantis, caduca sunt. Quid enim immortalis manus mortales fecerint? Septem illa miracula, & si qua his mirabilia sequentium annorum extruxit ambitio, aliquando solo aequata visentur. Ita est, nihil perpetuum, pauca diuturna sunt. Aliud alio modo fragile est: rerum exitus variatur. Ceterum quicquid coepit, & desinit. Mundo quidam minantur interitum, & hoc vniuersum, quod omnia diuina humanaque complectitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, & in confusionem veterem tenebrasque demerget. Eat nunc aliquis, & singulas compleret animas, Carthaginis ac Numantiae Corinthique, cinerem, & si quid altius eecidit, lamentetur: cum etiam hoc, quod non habet quo cadat, sit interiturum. Eat aliquis, & fata tantum aliquando nefas auctura, sibi non pepercisse conqueratur.

C A P. XXI.

Quis tam superbae impotentisque arrogantiae est, ut in hac naturae necessitate omnia ad eundem finem reuocantis, se vnum ac suum seponi velit? ruinaeque ipsi mundo imminenti aliquam domum subtrahat? Maximum ergo solatium est, cogitare id sibi accidisse, quod ante se passi sunt omnes, omnemque passuri: & ideo mihi videtur rerum natura, quod grauissimum fecit, commune fecisse, ut crudelitatem fati consolaretur aequalitas. Illud quoque te non minimum adiuuerit, si cogitaueris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem desideras, nec tibi, noles enim longum esse, quod irritum est. Nam si quicquam iustitiam profecturi sumus, non recusato, quicquid lacrimarum fortunae meae superfuit, tuae asfunderet. Inueniam etiam nunc per hos exhaustos iam fletibus domesticis oculos quod effluat, si modo id tibi futurum bono est. Quid cessas? conqueramur, atque adeo ipse hanc litem meam faciam. Iniquissima omnium iudicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuisse, qui munere tuo tantam venationem receperat, ut, quod raro vlli contingit, felicitas eius effugeret inuidiam. Ecce eum dolorem illi, quem saluo Caesare accipere maximum poterat, impressisti: & cum bene illum vndique circummissis, intellexisti hanc partem tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? nunquam illi obnoxius fuit, nunc quoque quantum potest, illam a se abijcit, & in tanta felicitate acquirit, nullum maiorem ex ea fructum, quam contemptum eius petit. Eriperes illi amicos? sciebas tam amabilem esse, ut facile in locum amissorum posset alios substituere. Vnum enim hunc ex his quos in principali domo potentes vidi, cognouisse video: quem omnibus amicis habere cum expediat, magis tamen etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? solidior est haec apud eum, quam ut a te quoque ipsa concuti posset. Eriperes bonam valitudinem? sciebas animum eius liberalibus disciplinis, quibus non innutritus tantum, sed innatus est, sic esse fundatum, ut supra omnes corporis dolores emereret. Eriperes spiritum? quantum nocuisses? Longissimum illi aeuum ingenij fama promissit. Id egit ipse, ut meliorem sui parte duraret, & compositis eloquentiae praeclaris operibus, a mortalitate se vindicaret. Quam diu fuerit vllus litteris honor, quam diu steterit aut Latinae linguae potentia, aut Graecae gratia, vigeat cum maximis viris: quorum se ingenij vel contulit, vel, si hoc verecundia eius recusat, applicuit.

C A P. XXII.

Hoc ergo vnum excogitasti, quomodo illi maxime posses nocere. Quo melior enim est quisque, hoc saepius ferre te conuenit, sine vlllo delectu furentem, & inter ipsa beneficia metuendam. Quantum erat, tibi immuam ab iniuria praestare eum hominem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certa peruenisse, & non ex tuo more temere incidisse? Adjiciamus, si vis, ad has querelas, ipsius adolescentis interceptam inter prima incrementa indolem. Dignus fuit ille te fratre: tu certe eras dignissimus, qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi testimonium aequale omnium hominum. Desideratur in tuum honorem, laudatur in suum: nihil in illo fuit, quod non libenter agnosceres. Tu quidem etiam minus bono fratri fuisses bonus: sed in illo pietas tua idoneam nata materia, multo se libentius exercuit. Nemo potentiam eius iniuria sensit, nunquam ille te fratrem vlli minatus est. Ad exemplum se modestiae tuae formauerat, cogitabatque quantum tu & ornamentum tuorum esses, & onus. Suffecit ille huic sarcinae. O dura fata & nulla aequa virtutibus, antequam felicitatem suam nosset frater tuus, exemplus est. Parum autem me indignari scio: nihil est enim difficilius, quam magno dolori paria verba repetire. Iam nunc tamen si quid proficere possumus, conqueramur. Quid tibi voluisti tam iniusta & tam violenta fortuna? Tam cito indulgentiae tuae te paenituit? quae ista crudelitas est, in medios fratres impetum facere, & tam cruenta rapina, concordissimam turbam imminuere, tam bene stipatam optimorum adolescentium domum, in nullo fratre degenerantem, turbare, & sine vlla causa de libere voluisti? Nihil ergo prodest innocentia ad omnem legem exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis

licitatis summae potentia, summa conseruata abstinentia, nihil sincerus & putus litterarum amor, nihil ab omni labe mens vacans? Luget Polybius, & in vno fratre, quid de reliquis possit metuere, admonitus, etiam de ipsis doloris sui solatijs timet. Facinus indignum: luget Polybius, & aliquid propitio dolet Caesare, hoc sine dubio impotens fortuna captasti, ut ostenderes neminem contra te, ne a Caesare quidem posse defendi.

C A P. XXIII.

Dutius accusare fata possumus, stant dura & inexorabilia, nemo illa conuicio, nemo fletu, nemo causa mouet: nihil vnquam parcunt vlli, nec remittunt. Proinde parcamus lacrimis, nihil proficientibus. Facilius enim nos illi dolor adijciet, quam illum nobis reducet. Qui si nos torquet, non adiuuat: primo quoque tempore deponendus est: & ab inanibus solatijs, atque amara quadam libidine dolendi, animus recipiendus. Nam lacrimis nostris, nisi ratio sine fecerit, fortuna non faciet. Omnes aegedi mortales circumspice. Larga vbi que flendi & assidua materia. Alium ad quotidianum opus laboriosa egeitas vocat. Alium ambitio nunquam quies sollicitat. Alius diuitias quas optauerat, metuit, & voto laborat suo. Alium sollicitudo, alium labor torquet, alium semper vestibulum obsidens turba. Hic habere se dolet liberos, hic perdidisse. Lacrimae nobis deerunt, antequam causae dolendi. Non vides qualem vitam nobis rerum natura promiserit, quae primum nascentium iomen fletum esse voluit. Hoc principio edimur, huic omnis sequentium annorum ordo consentit: sic vitam agimus: ideoque moderate id fieri debet a nobis, quod saepe faciendum est: & respicientes, quantum a tergo rerum tristitium imminet, si non finire lacrimas, at certe reseruare debemus. Nulli parcendum est rei magis quam huic, cuius tam frequens usus est. Illud quoque te non minimum adiuuerit, si cogitaueris, nulli minus gratum esse dolorem tuum, quam ei, cui praestari videtur. Torqueri ille te aut non vult, aut non intelligit, nulla itaque eius officij ratio est, quod ei cui praestatur, si nihil sentit, superuacuum est: si sentit, ingratum. Neminem toto orbe terrarum esse, qui delectetur lacrimis tuis, aucter dixerim.

C A P. XXIIII.

Quid ergo? quem nemo aduersus te animum gerit, eum esse tu credis fratris tui, ut cruciatu tuo noceat tibi, ut te velit abducere ab occupationibus tuis, id est, a studio, & Caesare? Non est hoc simile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri praestitit, venerationem tanquam parenti, cultum tanquam superiori: ille desiderio tibi esse vult, tormento esse non vult. Quid itaque iuuat dolori intabescere: quem, si quis defunctis sensus est, finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cuius in certa posset voluntas videri, omnia haec dubie ponerem, & dicerem: Sive te torqueri lacrimis nunquam desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo est: siue non vult, vique inutilem dolorem dimitte. Nec impius frater sic desiderari debet, nec pius sic velit. In hoc vero, cuius tanta explorata pietas est, pro certo habendum est, nihil esse illi posse acerbum, quam hic si tibi casus eius acerbus est, si te vlllo modo torquet, si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine vlllo flendi sine conturbat idem & exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil aequae lacrimis tam inutilibus abducat, quam si cogitaueris, fratribus te tuis exemplo esse debere, foriter hanc fortunae iniuriam sustinendi. Quod duces magni faciunt, rebus afflictis, ut hilaritatem de industria simulent, & aduersas res adumbrata laetitia abscondant, ne militum animi, si fracta ducis sui mentem viderint, & ipsi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum est. Indue dissimilem animo tuo vultum, & si potes, projice omnia, ex toto dolore: sin minus, introfusus abde, & contine, ne appareat, & da operam, ut fratres tui te imitentur, qui honestum putabunt quodcumque facientem viderint, animumque ex vultu tuo sumant. Et solatium debes esse, & consolator illorum. Non poteris autem horum maioribus obstare, si tuo induleris.

C A P. XXV.

Potest & illa res a luctu te prohibere nimio, si tibi ipse renuntiaueris, nihil horum quae facis posse subduci. Magnam tibi personam hominum consensus imposuit: haec tibi tuenda est. Circumstat te omnis ista consolantium frequentia, & in animum tuum inquit, ac perspicit quantum roboris ille aduersus dolorem habeat, & vtrumne tu tantum rebus secundis dextere vti scias, an & aduersas possis viriliter ferre. Observantur oculi tui. Liberiora omnia sunt ijs, quorum affectus tibi possumus. Tibi nullum secretum liberum est, in multa luce fortuna te posuit: omnes sciunt, quomodo te in isto tuo gesseris vulnerere, vtrumne statim percussus arma submiseris, an in gradu steteris. Olim te in altiore ordinem & amor Caesaris extulit, & tua studia deduxerunt: nihil te plebeum decet, nihil humile. Quid autem tam humile ac muliebri est, quam consumendum se dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. Multa tibi non permittit opinio de studijs ac moribus tuis recepta: multum a te homines exigunt, multum expectant. Si volebas tibi omnia licere, non conuertisses in te ora omnium: nunc autem tibi praestandum est, quantum promissisti omnibus illis, qui opera ingenij tui laudant, qui describunt: quibus, cum fortuna tua opus non sit, ingenio opus est. Custodes animi tui sunt. Nihil vnquam potes indignum facere perfecti & eruditi viri professione, ut non multos admirationis de te suae paeniteat. Non licet tibi flere immodice: nec hoc tantummodo non licet, nec somnum quidem extendere in parte diei licet, aut a tumultu rerum in otium ruris, gratia quietis confugere, aut assidua laboriosi officij statione fatigatum corpus voluntaria peregrinatione recreare, aut spectaculorum varietate animum detinere, aut ex tuo arbitrio diem disponere.

C A P.

C A P. XXVI.

Multa tibi non licent, quae humillimis & in angulo iacentibus licent. Magna seruitus est, magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere. Audienda sunt tot hominum millia, tot dissonandi libelli, tantus rerum ex orbe toto accurrentium congestus. Ut possit per ordinem suum principis maximi officium geri, quieti animi est. Non licet tibi, inquam, flere: ut multos flentes audire possis; ut periclitantium, & ad misericordiam mitissimi Caesaris peruenire cupientium lacrimae profint, tibi tuae assiccandae sunt. Hoc tamen etiam non in leuioribus remedijs adiuuabit. Cū uoles omnium rerum obliuisci, cogita Caesarem: uide quantam huius in te indulgentiae fidem, quantam industriam debeas. intelliges non magis tibi incuruari licere, quàm illi, si quis modo est, cuius humeris mundus innititur. Caesari quoque ipsi, cui omnia licent, propter hoc ipsum multa non licent. Omnium domos illius uigilia defendit, omnium ouium illius labor, omnium delicias illius industria, omnium uacationem illius occupatio. Ex quo se Caesar orbi terrarum dedicauit, sibi eripit: & siderum modo, quae irrequieta semper cursus suos explicant, nunquam illi licet nec subsistere, nec quicquam suum facere. Ad quandam itaque modum tibi quoque eadem necessitas iniungitur, non licet tibi ad utilitates tuas, ad studia tua respicere. Caesare orbem terrarum possidente, impartiri te nec voluptati, nec dolori, nec ulli rei potes: totum te Caesari debes. Adijce nunc, quod cum semper praedices cariorem tibi spiritu tuo Caesarem esse, fas tibi non est, saluo Caesare, de fortuna queri. Hoc incolumi, salui tibi sunt tui: nihil perdidisti: non tantum siccos oculos tuos esse, sed etiam laetos oportet. In hoc tibi omnia sunt: hic pro omnibus est. Quod longe à sensibus tuis prudentissimis pijssimisque abest, aduersus felicitatem tuam parum gratus es, si tibi quicquam, hoc saluo flere permittis. Monstrabo etiamnum, non quidē firmitus remedium, sed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda tristitia. Nam quādiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inueniet accessum: omnia in te Caesar tenebit: cum ab illo discesseris, tunc, uelut occasione data, insidiabitur solitudini tuae dolor, & requiescenti animo tuo paulatim irrepit. Itaque nō est, quod ullum tempus vacare patiaris à studijs: tunc tibi litterae tuae, tam diu ac fideliter amatae, gratiam referant: tunc te illae antistitem & cultorem suum vindicent: tunc Homerus & Virgilius, tā bene de humano genere meriti, quàm tu de omnibus & de illis meruisti, quos pluribus notos esse uoluisti quàm scripserant, multum tecum morentur. tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiseris. Tūc Caesaris tui opera, ut per omnia saecula domestico narrentur praeconio, quantum potes compone. Nā ipse tibi optime formandi condendique res gestas, & materiam dabit, & exemplum.

C A P. XXVII.

Non audeo te usque eo producere, ut fabellas quoque & Aesopeos logos, intentatum Romanis ingenijs opus, solita tibi uenustate connectas. Difficile est quidem, ut ad haec hilariora studia tā uehementer percussus animus, tam cito possit accedere. Hoc tamen argumentum habeto iam corroborati eius, & redditi sibi, si poterit se a seuerioribus scriptis ad haec solutiora producere. In illis enim quāuis aegrum eum adhuc, & secum reluctantem aduocabit ipsa rerum quas tractabit austeritas: haec quae remissa fronte commentanda sunt, non feret, nisi cum iam sibi ab omni parte constitit. Itaque debebis eum seueriore materia primum exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoque magno tibi erit leuamento, si saepe te sic interrogaueris: Vtrum ne meo nomine doleo, an eius qui decepsit? Si meo, perit meae indulgentiae iactatio, & incipit dolor, hoc uero excusatus, quod honestus est, cum ad uilitatem respiciat: a pietate desciscens. Nihil autem minus bono viro conuenit, quam in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo, necesse est, alterutrum ex his duobus esse iudicem. Nam si nullus defunctis sensus est, euasit omnia frater meus vitae incommoda, & in eum restitutus est locum, in quo fuerat antequam nasceretur, & expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iste est furor, pro eo me nūquam dolere desinere, qui nunquam doliturus est? Si est aliquis defunctis sensus, nunc animus fratris mei, uelut ex diutino carcere emissus, tandem sui iuris & arbitrij, gestit, & rerum naturae spectaculo fruitur, & humana omnia ex superiore loco despicit, diuina uero, quorum rationē tandiu frustra quaesierat, propius intuetur. Quid itaque eius desiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus est? Beatum deslere, inuidia est: nullum, dementia.

C A P. XXVIII.

An hoc te mouet, quod uidetur ingentibus & cum maxime circumfusis bonis caruisse? Cum cogitaueris multa esse quae perdidit, cogita plura esse quae non timet. Non ira eum torquet, non morbus affligit, non suspicio lacestet, non edax & inimica semper alienis processibus inuidia conlectabitur, non metus sollicitabit, non leuitas fortunae cito munera sua trāsferentis inquietabit. Si bene computes, plus illi remissum, quam ereptum est. Non opibus fruatur, non tua simul ac sua gratia, nō accipiet beneficia, non dabit. Miserum putas quod ista amisit, an beatum quod non desiderat? Mihi crede, is beator est, cui fortuna superuacua est, quam is cui parta est. Omnia ista bona, quae nos speciosa, sed fallaci uoluptate delectant, pecunia, dignitas, potentia, aliaque complura, ad quae generis humani caeca cupiditas obstupescit, cum labore possidentur, cum inuidia conspiciuntur: eosque ipsos quos exornant, & premunt, plus minantur quam profunt. Lubrica & incerta sunt: nunquam bene tenentur. nam ut nihil de tempore futuro timeatur, ipsa tamen magnae felicitatis tutela sollicita est. Si uelis credere altius ueritatē intuentibus, omnis uita supplicium est. In hoc profundum inquietumque proiecti mare, alternis aestibus

bus reciprocum, & modo alleuans nos subitis incrementis, modo maioribus damnis deserens, assidue iactans, nunquam stabili consistimus loco: pendemus & fluctuamus, & alter in alterum illidimur, & aliquando naufragium facimus, semper timeamus. In hoc tam procelloso, & in omnes tempestates exposito mari nauigantibus, nullus portus nisi mortis est. Ne itaque inuideris fratri tuo, quiescit, tandem liber, tandem tutus, tandem aeternus est: superstitem Caesarem, omnemque eius prolem, superstitem te cum omnibus habet fratribus. Antequam quicquam ex suo fauore fortuna mutaret, stantem adhuc illam, & munera plena manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto & libero caelo, ex humilis atque depresso in eum emicuit locum, quisquis ille est, qui solutas uinculis animas beato recipit sinu: & nunc libere uagatur, omniaque rerum naturae bona cum summa uoluptate perspicit. Erras, non perdidit lucem frater tuus, sed securiorem sortitus est. Omnibus illuc nobis commune est iter. Quid fata dessemus? non reliquit ille nos, sed antecessit.

C A P. XXIX.

Est, mihi crede, magna felicitas in ipsa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi est. Quis in tam obscura & inuoluta ueritate diuinat, utrum ne fratri tuo mors inuiderit, an contulerit? Illud quoque necesse est te adiuuet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quod talem fratrem amisisti, sed beneficium datum, quod tam diu pietate eius tibi uti fruique licuit. Iniquus est, qui muneris sui arbitrium danti non relinquit: auarus, qui non lucri loco habet quod accepit, sed damni, quod reddidit. Ingratus est, qui iniuriam uocat finem uoluptatis: stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum, nisi praesentium, qui nō & in praeteritis acquiescit, & ea iudicat certiora quae abierunt, quia de illis ne desinat non est timendum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodo quae habet ac uidet frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit, cito enim nos omnis uoluptas relinquit, quae fluit & transit, & paene antequam ueniat, aufertur. Itaque in praeteritum tempus animus mittendus est, & quicquid nos unquam delectauit, reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum est. Longior fideliorque est memoria uoluptatum, quam praesentia. Quod habuisti ergo optimum fratrem, in iumentis bonis pone. Non est quod cogites, quanto diuinius habere poteris, sed quam diu habueris. Rerum natura illum tibi, sicut ceteris fratribus, non mancipio dedit, sed commodauit: cum uisum est deinde, repetijt, nec tuam in eo satisfactionem secuta est, sed suam legem. Si quis pecuniam creditam soluisse se moleste ferat, eam praesertim cuius usum gratuitum acceperit, nonne iniustus habebitur? Dedit natura fratri tuo vitam, dedit & tibi: quae suo iure uia, à quo uoluit, debitum suum citius exegit, non illa in culpa est, cuius nota erat cōdicio, sed mortalis animi spes auida, quae subinde quid rerum natura sit obliuiscitur, nec unquam sortis suae meminit, nisi cum admonetur. Gaude itaque habuisse te tam bonum fratrem, & uisum fructum eius, quāuis breuior uoto tuo fuerit, boni co ius. Cogita iucan lissi num esse, quod habuisti: humanum, quod perdidisti. Nec enim quicquam minus inter se consentaneum est, quam aliquem moueri, quod sibi talis frater parum diu contigerit: non uidere, quod tamen contigerit. At inopinanti ereptus est. Sua quemque credulitas decipit: & in eis quae diligit, uoluntaria mortalitatis obliuio. Natura nulli se necessitatis suae gratiam facturam esse testata est. Quotidie praeter oculos nostros transeunt notorum ignotorumque uenera: nos tamen aliud agimus, & subitum id putamus esse, quod nobis tota uita denuntiatur futurum. Non est itaque ista factorum iniquitas, sed mentis humanae prauitas, insatiabilis rerum omnium: quae indignatur inde se exire, quo admitta est precario.

C A P. XXX.

Quanto ille iustior, qui nuntiata filij morte, dignam magno viro uocem emisit: Ego cum geniti, tū moriturum sciui. Prorsus non mireris ex hoc natum esse, qui fortiter mori posset, non accepit tantumquam nouum nuntium, filij mortem. Quid est enim noui, hominem mori, cuius tota uita nihil aliud quam ad mortem iter est? Ego cum geniti, tum moriturum sciui. Deinde adiecit rem maioris & prudentiae & animi, huic rei fastidi. Omnes huic rei tollimur, quisquis ad vitam editur, ad mortem destinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamusque id cum reposcitur. alium alio tempore fata comprehendunt, neminem praeteribunt. In procinctu stet animus: & id quod necesse est, nunquam timeat: quod incertum est, semper expectet. Quid dicam duces ducamque progenies, & multis aut consulatibus conspicuos, aut triumphis, forte defunctos inexorabili? Tota cum regibus regna, populique cum gentibus tulere fatum suum. Omnes, immo omnia in ultimum diem spectant. non idem uniuersis finis est. Alium in medio cursu uita deserit, alium in ipso aditu relinquit, alium in extrema senectute fatigatum iam & exire cupientem uix emittit: alio quidem atque alio tempore, omnes tamen in eundem locum redimus. Vtrum ne, stultius sit nescio, mortalitatis legem ignorare, an impudentius, reculare. Agedum illa quae multo ingenij tui labore celebrata sunt, in manus sume, utriuslibet auctoris carmina: quae tu ita resolasti, ut quamuis structura illorum recesserit, permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliam transtulisti, ut quod difficillimum erat, omnes uirtutes in alienam te orationem secutae sint. nullus erit in illis scriptis liber, qui non plurima uarietatis humanae incertorumque casuum & lacrimarum ex alia atque alia causa fluentium exempla tibi suggerat. Lege, quo spiritu ingentibus in tonueris rebus. Pudebit te subito deficere, & ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne commiseris, ut quisquis extemplo, ac modo scripta tua mirabatur, quaerat quomodo tam grandia tamque solida, tam fragilis animus conceperit. Potius ab istis, quae te torquent, ad haec tot & tanta quae consolantur, conuertere, ac respice optimos

optimos fratres, respice uxorem, filium respice. Pro omnium horum salute, hac tecum portione fortuna decidit. Multos habes in quibus acquiescas.

C A P. XXXI.

AB hac te infamia vindica, ne videatur omnibus plus apud te valere vnus dolor, quam haec tam multa solatia. Omnes istos vna tecum percussos vides, nec posse tibi subuenire, immo etiam vltro expectare, vt à te subleuentur, intelligis: & ideo quāto minus in illis doctrinae minusque ingenij est, tanto magis resistere te necesse est communi malo. Est autem hoc ipsum solatij loco, inter multos dolorem suum diuidere: qui quia dispensatur inter plura, exigua debet apud te parte subsidere. Non destinauisti tibi offerre Caesarem, illo moderante terras, & ostendente, quanto melius beneficijs imperij custodiatur, quam armis, illo rebus humanis praesidente, nō est periculum, ne quid perdidisse te sentias. In hoc vno tibi satis praesidij, satis solatij est. Attolle te: & quoties lacrimae suboriuntur oculis tuis, totiens illos in Caesarem dirige. Siccabuntur maximi & clarissimi cōspecta numinis. Fulgor eius illos, vt nihil aliud possint aspicere, praestringet, in se haerentes detinebit. Hic tibi quem tu diebus intueris ac noctibus, à quo nunquam deijcis animum, cogitandus est, hic contra fortunam aduocandus: nec dubito, cum tanta illi aduersus omnes suos sit mansuetudo, tantaq; indulgentia, quin multis iam solatijs tuum istud vulnus obduxerit, nonnulla quae dolori obstarent tuo congeserit. Quid porro? vt nihil horum fecerit, nonne protinus ipse cōspectus per se tantummodo, cogitatusq; Caesar, maximo solatio tibi est? Dij illum Deaeq; omnes terris diu commendent. Acta hic D. Augusti, & annos vincat, ac, quamdiu mortalis erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filium longa fide approbet, & ante illum consortem patris quā m successorem accipiat. Sera, & nepotibus demū nostris dies nota sit, qua illum gens sua caelo afferat.

C A P. XXXII.

ABstine ab hoc manus tuas fortuna, nec in isto potentiam tuam, nisi ea parte qua prodes, ostenderis. Patere illum generi humano iam diu aegro & affecto mederi: patere quicquid prioris principis furor concussit, in locum suum restituere ac reponere. Sidus hoc, quod praecipitatum in profundum, ac demerso in tenebras orbi refultat, semper luceat. Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, & patris triumphos ducat & nouos: quorum me quoque spectatorem futurum, quae primum obtinet locum, ex virtutibus eius promittit clementia, nec enim sic me deiecit, vt nollet erigere: immo ne deiecit quidem, sed impulsus à fortuna & cadentem sustinuit, & in praecipitatum leniter diuinae manus vsus moderatione deposuit. Deprecatus est pro me senatum, & vitam mihi non tantum dedit: sed etiam petij, Viderit qualem volet aestimari causam meam, vel iustitia eius bonam perspicier, vel clementia faciet. Vtrumque in aequo mihi eius beneficium erit, siue innocentem me scierit esse, siue clementiam faciet. Vtrumque in aequo mihi eius beneficium erit, siue innocentem me scierit esse, siue clementiam faciet. Quam ex ipso angulo, in quo ego defossus sum, complures multorum iam annorum ruina obrutos effoderit, & in lucem reduxerit, non vereor ne me vnum transeat. Ipse autem optime noui tempus, quo cui que debeat succurrere: ego omnem operam dabo, ne peruenire ad me erubescat. O felicem clementiam tuam Caesar: quae efficit vt quietiorem sub te agant vitam exules, quā nuper sub Caio egere principes. Non trepidant, nec per singulas horas gladium expectant, nec ad omnium nauium cōspectum pauent. Per te habent, vt fortunae saeuientis modum, ita spem quoque melioris eiusdem, ac praesentis quietem. Scias licet ea demum fulmina esse iustissima, quae etiam percussi colunt.

C A P. XXXIII.

Hic itaque princeps, qui publicum omnium hominum solatium est, aut me omnia fallunt, aut iam recreauit animum tuum, & tam magno vulnere maiora adhibuit remedia: iam te omni confirmauit modo: iam omnia exempla quibus ad animi aequitatem compellereris, tenacissima memoria retulit: iam omnium praecepta sapientum assueta sibi facundia explicuit. Nullus itaque melius has alloquendi partes occupauerit, aliud habebunt hoc dicente pondus verba, velut ab oraculo emissa, omnem vim doloris tui diuina eius contundet auctoritas. Hunc itaque tibi puta dicere: Non te solum fortuna desumpsit sibi quem tam graui afficeret iniuria. Nulla domus in toto orbe terrarum aut est, aut fuit sine aliqua comploratione. Transtibo exempla vulgaria: quae etiam si minora, tamen mira sunt. Ad factos te & anales perducam publicos. Vides omnes has imagines, quae implere Caesarem atrium? nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est: nemo non ex istis in ornamentum saeculorum resurgens tuis uiris, aut desiderio suorum tortus est, aut à suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exilio nuntiata est? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato: & quam impatiens iniuriae pietas Africani fuerit, cunctis apparuit. Eodem enim die quo maioris manibus fratrem abstulerat, tribuno quoque plebis priuatus intercessit, tam magno tamen fratrem desiderauit hic animo, quā defenderat. Quid referam Aemilianum Scipionem, qui uno paene eodemque tempore spectauit patris triumphum, duorumque fratrum funera? adolescens tamen, ac propemodū puer, tanto animo tulit illam familiae suae, super ipsum Pauli triumphum concidentis subitam uastitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne vrbis Romanae aut Scipio deesset, aut Carthago superesset.

CAP.

C A P. XXXIII.

Quid referam duorum Lucullorum diremptam morte concordiam? Quid Pompeios? quibus ne hoc quidem saeuientis reliquit fortuna, vt vna denique conciderent ruina. Vixit Sextus Pompeius, primum sorori superstes, cuius morte optime cohaerentis Romanae pacis vincula resoluta sunt. Idemque vixit superstes optimo fratri: quem fortuna in hoc exererat, ne minus alte eum deijceret, quā patrem deiecerat: & post hunc tamen casum non tantum dolori, sed bello suffecit. Innumerabilia vndique exempla separatorum morte fratrum succurrunt: immo contra vix vlla vnquam horum paria cōspecta sunt vna senescencia: sed contentus nostrae domus exemplis ero. Nemo enim tam expertus erit sensus ac sanitatis, vt fortunam vlli queratur luctum intulisse: quam sciet etiam Caesarum lacrimas concupisse. Dicitur Augustus amisit Octauiam sororem carissimam, & ne ei quidem rerum natura lugendi necessitatem abstulit, cui caelum destinauerat: immo vero idem omni genere orbitatis vexatus, sororis filium successioni praeparatum suae perdidit. Denique ne singulos eius luctus enumerem, & generos ille amisit, & liberos, & nepotes. Ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dum inter homines erat, sensit: tamen tot tantisque luctus cepit rerum omnium pacatissimum eius pectus, victorque diuus Augustus non gentium tantummodo externarum, sed etiam dolorum fuit. Caius Caesar, diui Augusti auunculi mei nepos, circa primos iuuentutis suae annos Lucium fratrem carissimum sibi, princeps iuuentutis principem eiusdem iuuentutis amisit in apparatu Parthici belli, & grauiore multo animi vulnere quā postea corporis ictus est: quod vtrumque pijsime idē & fortissime tulit. Caesar patruus meus, Drusus Germanicum patrem meū, minorem natu quā ipse erat fratrem, intima Germaniae recludentem, & gentes ferocissimas Romano subiicientem imperio, in cōplexu & osculis suis amisit: modum tamen lugendi non sibi tantum, sed etiam aliis fecit: ac totum exercitum, non solum maestum, sed etiam attonitum, corpus Drusi sui sibi vindicantem, ad morem Romani luctus redegit: iudicauitque non militandi tantum disciplinam esse seruandam, sed etiam dolendi. Non potuisset ille lacrimas alienas compescere, nisi prius pressisset suas.

C A P. XXXV.

M Antonius auus meus, nullo minor nisi eo à quo victus est, tunc cum Remp. constitueret, & triumphali potestate praeditus, nihil supra se, exceptis vero duobus collegis omnia infra se cerneret, fratrem interfectum audiuit. Fortuna impotens, quales ex humanis malis tibi ipsa ludos facit. Eo ipso tempore quo M. Antonij ciuium suorum vitae sedebat mortisque arbiter, M. Antonij frater duci iubebatur. Tulit hoc tamen tam triste vulnus eadem magnitudine animi, qua omnia alia aduersa tolerauerat: & hoc fuit ei lugere, viginti legionum sanguine fratri parentare. Sed vt omnia alia exempla praeterea, vt in me quoque ipso alia taceam funera, bis me fraterno luctu fortuna aggressa est, bis intellexit laedi me posse, vinci non posse. Amisi Germanicum fratrem: quem quomodo amauerim, intelligit profecto quisquis cogitat, quomodo suos fratres, pijs fratres amet. Sic tamen affectum meum rexi, vt nec relinquerem quicquam quod exigi deberet à bono fratre, nec facerem quod reprehendi posset in principe. Haec ergo puta tibi parentem publicum referre exempla, eundem ostendere quā nihil sacrum intantunq; sit fortunae, quae ex his penaribus ausa est funera ducere, ex quibus erat deos peritura. Nemo itaque miretur, aliquid ab illa aut crudeliter fieri, aut inique. Potest enim haec aduersus priuatas domos vllam aequitatem nosse, aut vllam modestiam, cuius implacabilis saeuitia, totiens ipsa funestauit puluaria? Faciamus licet illi conuicium, non nostro tantum ore, sed etiam publico: non tamen mutabitur: aduersus omnes se preces, omnemque querimonias eriget. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit, nihil inausum sibi reliquit: nihil intactum relinquet. Ibit violentior per omnia, sicut semper est solita, eas quoque domos ausa iniuriae causa intrare, in quas per templa aditur, & atram laureatis foribus inducere vestem.

C A P. XXXVI.

Hoc vnum obtineamus ab illa votis ac precibus publicis, si nondum illi genus humanum placuit consumere, si Romanum adhuc nomē propitia respicit, hunc principem, lapsis hominum rebus datum, sicut omnibus mortalibus, sibi esse sacrosanctum velit. Discat ab illo clementiam, atque à mitissimo omnium principe mitis fieri. Debes itaque omnes intueri eos, quos paulo ante retuli, aut ascitos caelo, aut proximos, & ferre aequo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus: quas ne ab eis quidem per quos iuramus, abstinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis & euincendis doloribus, & in quantum modo homini fas est, per diuina ire vestigia. Quamuis in alijs rebus dignitatum magna discrimina sint, virtus in medio posita est: nemo em dedignatur, qui modo dignū se illa iudicet. Optime certe illos imitaberis, qui cum indignari possent non esse ipsos expertes huius mali, tamen in hoc vno se ceteris exaequari hominibus non iniuriam, sed ius mortalitatis iudicauerunt, tuleruntque nec nimis acerbe & asperere quod acciderat, nec molliter & effeminate. Nam & non sentire mala sua, non est hominis: & non ferre, non est uiri. Non possum tamen, cum omnes circumierim Caesares, quibus fortuna fratres & sorores eripuit, hunc praeterire ex omni Caesarum numero excerpendum, quem rerum natura in exitum opprobriumque humani generis edidit, à quo imperium euersum funditus, principis pijsissimi recreat clementia. C. Caesar, amissa sorore Drusilla, is homo qui non magis dolere quā gaudere principaliter posses, cōspectum, conuersationemq; ciuium suorum profugit, exequijsq; sororis

Ff suae

suave non interfuit, iusta sorori non praestitit, sed in Albanum suum secessit. At foro & aduocatis, & huiusmodi alijs occupationibus acerbissimi funeris leuabat mala. Pro pudor imperij, principis Romani lugentis sororem, alea solatium animi fuit. Idem ille Caius furiosa inconstantia, modo barbaram capillumque submitbens, modo Italiae ac Siciliae oras errabundus permetiens, & nunquam satis certus vtrum lugeri vellet, an coli sororem. Eodem enim tempore quo templum illi constituebat ac puluinarum, e os qui parum maesti fuerant, crudelissima afficiebat animaduersione. Eadem enim intemperie animi ad uersarum rerum ictus ferebat, qua secundarum elatus euentu, supra humanum intumescerebat modum. Procul istud exemplum ab omni Romano viro, luctum suum aut intempestiuus auocare lufibus, aut sordium ac squalloris foeditate irritare, aut alienis malis oblectare, minime humano solatio. Tibi vero nihil ex consuetudine mutandum tua. Quoniam quidem ea instituiti amare studia, quae & optime felicitatem extollunt, & facillime minunt calamitatem: eademque & ornamenta hominum maxima sunt, & solatia.

C A P. XXXVII.

Nunc itaque te studijs tuis immerge altius, nunc illa tibi velut munimenta animi circunda, nec ex illa tui parte inueniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo scriptorum monumento tuorum. Hoc enim vnum est rebus humanis opus, cui nulla tempestas noceat, quod nulla consumat vetustas. Cetera, quae per constructionem lapidum, & marmoreas moles, aut terrenos tumulos in magnam eductos altitudinem constant, non propagabunt longam diem: quippe & ipsa intereunt. Immortalis est ingenii memoria: hanc tuo fratri largire, in hac eum colloca. melius illum duraturo semper consecrabis ingenio, quam irritum dolore lugebis. Quod ad ipsam fortunam pertinet, etiam si nunc agi apud te causa eius non potest: omnia enim illa quae nobis dedit, ob hoc ipsam quod aliquid eripuit, inuisa sunt: tunc tamen erit agenda, cum primum aequiorem te illi iudicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nam multa prouidit, quibus hanc emendaret iniuriam. Multa etiam nunc dabit quibus redimat. Denique ipsum quod abstulit, ipsa dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio uti tuo, noli adesse dolori tuo. Potest quidem eloquentia tua, quae parua sunt approbare pro magnis: rursus magna attenuare, & ad minima deducere. Sed alio ista vires seruet suas, nunc tota se in solatium tuum conferat. Sed tamen dispice, ne hoc iam quoque sit superuacuum. Aliquid enim à nobis natura exigit, plus vanitate contrahitur. Nunquam autem ego à te, ne ex toto maereas, exigam. Et scio inueniri quosdam durae magis quam fortis prudentiae viros, qui negent doliturum esse sapientem. Hi vero videntur nunquam in huiusmodi casum incidisse. Alioquin extudisset illis fortuna superbam sapientiam, & ad confessionem eos veri etiam inuitos compulisset. Satis praestiterit ratio, si id vnum ex dolore, quod & superest & abundat, exciderit. Nam ut quidem nullum omnino esse eum patiat, nec sperandum vlli, nec concupiscendum est. Hunc potius modum seruet, qui nec impietatem imitetur, nec insaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & piae mentis est, nec emotae. Fluant lacrimae, sed eadem desinant: trahantur ex imo pectore gemitus, sed ijdem & finiantur. Sic rege animum tuum, ut & sapientibus te approbare possis, & fratribus. Effice, ut frequenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, ut illum & sermonibus celebres, & assidua recordatione repraesentent tibi. Quod ita denique consequi poteris, si tibi memoriam eius iucundam magis quam flebilem feceris. Naturale est enim, ut semper animus ab eo refugiat, ad quod cum tristitia reuertitur. Cogita modestiam eius, cogita in rebus agendis solertiam, in exequendis industriam, in promissis constantiam. Omnia dicta eius ac facta & alijs expone, & tibi et ipse commemora. Qualis fuerit cogita, qualisque sperari potuerit. Quid enim de illo non tuto sponderi fratre possit? Haec, utcumque potui, longo iam situ obsoleto & hebetato animu composui: quae si aut parum respondere ingenio tuo, aut parum mederi dolori videbuntur, cogita quam non facile Latina ei verba succurrant, quem Barbarorum inconditus grauisque fremitus circumsonat.

M. AN.

M. ANTONII. MVRETI
AD. CONSOLATIONEM
SENECAE. AD. POLYBIUM
NOTAE,

Polybius hic libertus Claudio a studijs fuit: tantae apud illum pecudem potentiae, tantaque arrogantiae, ut saepe conspectus sit medius inter duos consules publice incedens. Eum, fratre amisso dolentem, consolatur Seneca, in exilium iam à Claudio pulsus. Libri maior pars interijt. Summa eloquentia scriptus est, sed foedae ac seruilis adulationis plenissimus. Neque desunt, qui Senecam vehementer accuset, quod hic quidem Claudio tam demisse & humiliter aduletur, in apocolocyntosi autem eidem mortuo tam petulanter insultet. Atque equidem, ut verum fatear, non video, quomodo reprehensionem effugere possit, si quis cum eo summo iure agere instituat. Sed tamen & patriae desiderio condonandum aliquid est: & vix quisquam ea sapientia reperitur, qui, mortuo eo, a quo grauissimas accepit iniurias, aut non laetari, aut gestientem efferentemque se, conceptam ea ex re laetitiam coercere ac comprimere possit.

Nostra corpora compares.] Dixerat, ut ex his colligitur, & homines & humana omnia caduca ac fragilia esse: & aedificia quoque ipsa, quae firma ac diu duratura videntur, si ad corpora nostra comparentur, firma esse: si ad naturae condicionem, infirma & caduca.

L. ANNAEI. SENECAE
AD. MARCIAM. DE
CONSOLATIONE
LIBER. VNVS

C A P. I.

Nisi te, Marcia, scirem tam longe ab infirmitate muliebris animi, quam à ceteris vitijs recessisse, & mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aspici, non auderem obuiam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter haerent & incumbunt. Nec spem concepissem, tam iniquo tempore, tam iniquo iudice, tam inuidioso crimine, posse me efficere, ut fortunam tuam absolueres. Fiduciam mihi dedit exploratum iam robur animi, & magno experimento approbata virtus tua. Non est ignotum, qualem te in persona patris tui gesseris: quem non minus quam liberos dilexisti: excepto eo, quod non optabas superstitem: nec scio an & optaueris. Permittit enim sibi quaedam & contra bonum morem magna pietas. Mortem A. Cremutij Cordi, parentis tui, quantum poteras inhibuisti. Postquam tibi aperuit, inter Scianianos satellites illam vnam patere seruitutis fugam, non fauisti consilio eius, sed dedisti manus: victaque fudisti lacrimas clam, & gemitus deuorasti quidem, non tamen hilari fronte texisti: & hoc illo faculo, quo magna pietas erat, nihil impie facere. Ut vero aliquam occasionem mutatio temporum dedit, ingenium patris tui, de quo sumptum erat supplicium, in vsum hominum reduxisti, & à vera illum vindicasti morte, ac restituiti in publica monumenta libros, quos vir ille fortissimus sanguine suo scripserat. Optime meruisti de Romanis studijs, magna illorum pars arserat: optime de posteris, ad quos veniet incorrupta rerum fides, auctori suo magno imputata: optime de ipso, cuius viget vigebitque memoria, quamdiu fuerit in pretio Romana cognosci, quamdiu quisquam erit, qui reuerti velit ad acta maiorum, quamdiu quisquam, qui velit scire, quid sit vir Romanus, qui subactis iam

Ff 2 cerui-

ceruicibus omnium, & ad Seianium iugum adactis, indomitus sit homo, ingenio, animo, manu liber. Magnum mehercule detrimentum resp. ceperat, si illum ob duas artes pulcherrimas in obliuionem coniectum, eloquentiam & libertatem, non eruisse. Legitur, floret, in manus hominum, in pectora receptus, uenturam nullam timeret. At illorum carnificum cito scelera, quibus solis memoriam meruerunt, tacebuntur. Haec magnitudo animi tui uetuit me ad sexum tuum respicere: uetuit ad vultum, quem tor annorum continua tristitia, ut semel obduxit, tenet. Et uide quam non surrepam tibi, nec fucum facere affectibus tuis cogitem. Antiqua mala in memoriam reduxi. & vis scire hanc quoque plagam esse sanandam? ostendi tibi aequae magni vulneris cicatricem. Alij itaque molliter agant, & blandiantur: ego conflagrare cum tuo maerore constitui, & desectos exhaustosque oculos, si uerum audire vis, magis iam ex consuetudine, quam ex desiderio fluentes continebo: si fieri poterit, fauente te remedijs tuis: si minus, uel inuita, teneas licet & amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filij locum supersitum fecisti. Quis enim erit finis? Omnia in superuacuum tentata sunt. Fatigatae allocutiones amicorum, auctoritates magnorum & affinium tibi uirorum: studia, hereditarium & paternum bonum, surdas aures irritum, ac uix ad breuem occupationem proficiente solatio transeunt. Illud ipsum naturale remedium temporis, quod maximas aerumnas componit, in te una uim suam perdidit. Tertius iam praeterijt annus, cum interim nihil ex primo illo impetu cecidit, renouat se, & corroborat quotidie luctus: & iam sibi ius mora fecit, eoque adductus est, ut puter turpe desinere. Quemadmodum omnia uitia penitus insidunt, nisi dum surgunt, oppressa sint, ita quoque haec tristitia & misera, & in se saeuientia, ipsa nouissima acerbitate pascuntur, & fit infelicis animi praua voluptas dolor. Cupissem itaque primis temporibus ad istam curationem accedere. leuiore medicina fuisset oriens adhuc restringenda mali vis: uehementius contra inueterata pugnandum est. Nam uulnerum quoque sanitas facilis est, dum à sanguine recentia sunt: tunc & uiruntur, & in altum reuocantur, & digitos scrutantium recipiunt. ubi corrupta in malum uicis ueterarunt, difficilius curantur. Non possum nunc per obsequium, nec molliter assequi tam durum dolorem. Frangendus est.

C A P. II.

SCIO, à praeceptis incipere omnes qui monere aliquem uolunt, & in exempla desinere. Mutari hunc interim ordinem expedit. Aliter enim cum alio agendum est. Quosdam ratio ducit: quibusdam nomina clara opponenda sunt, & auctoritas, quae liberum non relinquat animum ad speciosa stupentem. Duo tibi ponam ante oculos maxima & sexus tui, & saeculi nostri exempla: alterius feminae, quae se tradidit ferendam dolori: alterius quae pari affectu casu, maiore damno, non tamen dedit longum in se malis suis dominium, sed cito animum in sedem suam reposuit. Otauia & Liuia, altera foror Augusti, altera uxor, amiserunt filios iuuenes, utraque spe futuri principis certa. Otauia Marcellum, cui & auunculus & socer incumbere coeperat, in quem onus imperij reclinarer, adolescentem animo alacrem, ingenio potentem, frugalitatis continentiaeque in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandae, patientem laboris, uoluptatibus alienum, quantumcunque imponere illi auunculus, & (ut ita dicam) inaedificare uoluisse, laturum. Bene legerat nulli cessura ponderi fundamenta. Nullum finem per omne uitae suae tempus flendi gemendique fecit. Nec ullas admisit uoces, salutare aliquid afferentes. Ne auocari quidem se passa est. Intenta in unam rem, & toto animo affixa, talis per omnem uitam fuit, qualis in funere non dico non ausa confurgere, sed alleuari reusans: secundam orbitatem iudicans, lacrimas ommittere. Nullam habere imaginem filij carissimi uoluit, nullam sibi fieri de illo mentionem. Odebat omnes matres, & in Liuiam maxime furebat: quia uidebatur ad illius filium transisse, sibi promissa felicitas. Tenebris & solitudini familiarissima, ne ad fratrem quidem respiciens, carmina celebranda Marcelli memoriae composita, aliosque studiorum honores reiecit, & aures suas aduersus omne solatium clausit, à sollempnibus officijs seducta, & ipsam magnitudinis fraternae nimis circumlucentem fortunam exosa, defodit se, & abdidit. A fidentibus liberis, nepotibus, lugubrem uestem non deposuit, non sine contumelia omnium suorum, quibus saluis orba sibi uidebatur.

C A P. III.

LIUIA amiserat filium Drusum, magnum futurum principem, iam magnum ducem. Intrauerat penitus Germaniam, & ibi signa Romana fixerat, ubi uix uillos esse Romanos notum erat. In expeditione victor decesserat, ipsis illum hostibus aegrum cum ueneratione & pace mutua prosequentibus, nec optare quod expediebat audentibus. Accedebat ad hanc mortem, quam ille pro rep. obierat, ingens ciuium prouinciarumque, & totius Italiae multitudo: per quam effusus in officium lugubre municipijs, colonijsque, usque in urbem ductum erat funus triumpho simillimum. Non licuerat matri uelima filij oscula gratumque extremi sermonem oris haurire, longo itinere reliquias Drusi sui profecuta, tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quasi totiens illum amitteret, irritatae. Ut primum tamen intulit tumulto, simul & illum, & dolorem suum posuit: nec plus doluit quam aut honestum erat, aut Caesare, aut aequo maius. Non desit itaque Drusi sui celebrare nomen, ubique illum sibi priuatim publiceque repraesentare, & libentissime de illo loqui, de illo audire: cum memoriam alterius nemo posset retentare, quin illam tristem sibi redderet. Elige itaque, utrum exemplum putas probabilius. si illud prius sequi vis, eximis te numero uiuorum. Auerfaberis & alienos liberos & tuos, ipsumque desiderans, triste matribus omen occurrens. Voluptates honestas permissas, tanquam parum decoras fortunae tuae reciciens, inuisam habebis lucem: & aetati tuae, quod non praecipiter te quam primū, &

fina t.

finiat, infestissima eris. Quod turpissimum alienissimumque est animo tuo, in meliore nota parte, ostendes te uiuere nolle, mori non posse. Si ad hoc maximae feminae te exemplum applicueris, moderatius ac mitius, non eris in aerumnis, nec te tormentis macerabis. Quae enim, malum, amentia est, poenas à se infelicitatis exigere, & mala sua augere? Quam in omni uita seruasti, morum probitatem & uerecundiam, in hac quoque re praestabis. Est enim quaedam & dolendi modestia. illum ipsum iuuenem dignissimum quiete, semper nominans, cogitantque, meliore pones loco, si matri suae, qualis uiuus solebat, hilaris, & cum gaudio occurrat.

C A P. IIII.

NEC te ad fortiora ducam praecepta, ut inhumano ferre humana iubeam modo, ut ipso funebri die debeat, an perpetuus dolor. Nō dubito, quin Liuiam Augustae, quam familiariter coluisti, magis tibi placeat exemplum. Illa te ad suum consilium uocat: illa in primo seruore cum maxime impatientes ferocesque sunt miseriae, se consolandam Areo philosopho uiri sui praebuit: & multum eam rem profuisse sibi confessa est: plus quam populum Romanum, quem nolebat tristem tristitia sua facere: plus quam Augustum, qui subducto altero adminiculo titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat: plus quam Tiberium filium, cuius pietas efficiebat, ut in illo acerbo & desleto genibus funere, nihil sibi nisi numerum deesse sentiret. Hic, ut opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud feminam opiniois suae custodem diligentissimam. Usque in hunc diem Liuia (quantum quidem ego sciam, assiduus uiri tui comes, cui non tantum quae in publicum emittuntur, nota sunt, sed omnes quoque secretiore animorum uestrorum motus) dedisti operam ne quid esset, quod in te quisquam reprehenderet. Nec id in maioribus modo obseruasti, sed in minimis, nequid faceres, cui famam, liberrimam principum iudicem, uelles ignoscere. Nec quicquam pulchrius existimo in fastigio collocatis, quam multarum rerum ueniam dare, nullius petere. Seruandus itaque tibi in hac re tuus mos est, ne quid committas, quod minus aliter factum uelis.

C A P. V.

DEINDE oro atque obsecro, ne te difficilem amicis, & intractabilem praestes. Non est enim quod ignores, omnes hos nescire quemadmodum se gerant: loquantur aliquid coram te de Druso, an nihil: ne aut obliuio clarissimi iuuenis illi faciat iniuriam, aut mentio tibi, cum secessimus, & in unum conuenimus, facta eius dictaque quanto meruit suspectu celebramus. coram te altū nobis de illo silentiū est. Caret itaq. maxima uoluptate, filij tui laudibus: quas nō dubito quin uel impendio uitae, si potestas detur, in aeuum omne sis prorogatura. Quare patere, immo accersere sermones, quibus ille narretur, & apertas aures praebere ad nomen memoriamque filij tui: nec hoc graue duxeris, ceterorum more, qui in eiusmodi casibus partem mali putant, audire solatia. Nunc in cubili tui tota in alteram partem, & obliuio meliorum, fortunam tuam, qua deterior est, aspicias. Non conuertis te ad conuictus filij tui, occursumque iucundos, non ad pueriles dulcesque blanditias, non ad incrementa studiorum. Ultimam illam faciem rerum premis. In hanc, quasi parum ipsa per se horrida sit, quicquid potes congeris. Ne, obsecro te, concupieris peruersissimam gloriam, infelicissimam uideri.

C A P. VI.

SIMUL uero cogita, non esse magni animi, se rebus prosperis fortem gerere, ubi secundo cursu uita pro cedit. Nec gubernatoris quidem artem, tranquillum mare & sequens uentus ostendit. Aduersi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne submiseris te, immo contra fige stabilem gradum: & quicquid onerum supra cecidit, sustine, primo dumtaxat strepitu conterrita. Nulla re maior inuidia fortunae sit, quam aequo animo. Post hoc ostendit illi filium incolumem, ostendit ex amisso nepotes. Tuum illic Marcia negotium actum, tibi Areus assegit: te mutata persona consolatus est. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius quam uilla unquam mater amiserit. Non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam. Si fletibus fata vincuntur, conferamus: eat omnis inter luctus dies: noctem sine somno tristitia consumat: ingerantur lacerato pectori manus, & in ipsam faciem impetus fiat: atque sese omni genere saeuitiae, profecturus maeror exerceat. Sed si nullis planctibus defuncta reuocantur, si fors immota, & in aeternum fixa, nulla miseria mutatur, & mors tenet quicquid abstulit, desinat dolor qui perit. Regamur: nec nos ista uis transuersos auferat. Turpis est nauigij rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia uela deseruit, permisit tempestrari nauem. At ille uel in naufragio laudandus, quem obruit mare clauum tenentem & obnixum.

C A P. VII.

ATENIM naturale desiderium suorum est. Quis negat? quamdiu modicum est, nam in discessu, non solum amissione, carissimorum necessarius morsus est, & firmissimorum quoque animorum contractio. Sed plus est quod opinio adijcit, quam quod natura imperauit. Aspice mutorum animalium quam concitata sint desideria, & tamē quam breuia. Vaccarum uno die alteroue mugitus auditur. Nec diutius equarum uagus ille amensque discursus est. Ferae cum uestigia catulorum consectatae sunt, & silvas peruagatae, cum saepe ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguum tempus extinguunt. Aues cum stridore magno inanes nidos circumfremuerunt: intra momentum tamen quietae, uolatus suos reperunt. Nec ulli animali longum foetus sui desiderium est, nisi homini, qui adest dolori suo: nec tan-

Ff 3 tum

tum quantum sentit, sed quantum constituit, afficitur. Vt scias autem non esse hoc naturale, luctibus frangi, primum magis feminas quam viros, magis barbaros quam placidos eruditaque gentis homines, magis indoctos quam doctos, eadem orbitas vulnerat. At qui ea quae à natura vim acceperunt, eandem in omnibus feruant. Apparet non esse naturale, quod varium est. Ignis omnes aetates, omnium vrbium ciues, tam viros quam feminas, vret: ferrum in omni corpore exhibebit secandi potentiam. Quare? quia vires à natura datae sunt, quae nihil in personam constituit. Paupertatem, luctum, orbatorem alius aliter sentit, prout illum consuetudo infecit: & imbecillam impatientemque reddit praesumpta opinio de non timendis terribilis.

C A P. VIII.

DEinde quod naturale est, non decrevit mora. Dolorem dies consumit, licet contumacissimum, quod die insurgentem, & contra remedia efferuiscem, tamen illum efficacissimum mitigandae ferociae tempus enervat. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnum ingens tristitia, & iam videtur duxisse callum, non illa concitata, qualis initio fuit, sed pertinax & obstinata. Tamen hanc quoque aetas tibi minutatim eximet: quoties aliud egeris, animus relaxabitur. nunc te ipsa custodis. Multum autem interest, vtrum tibi permittas maerere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiae conuenit, finem luctus potius facere, quam expectare: nec illum opperiri diem quo te inuita dolor desinat: ipsa illi renuntia.

C A P. IX.

Vnde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione nostri, si id non sit naturae iussu? quod nihil nobis mali, antequam eueniat, proponimus, sed vt immunis ipsi, & alijs pacatius ingressi iter, alienis non admonemur casibus, illos esse communes. Tot praeter domum nostram ducuntur exequiae, de morte non cogitamus. tot acerba funera, nos togam nostrorum infantium, nos militiam & paternae hereditatis successionem animo agitamus. Tot diuitum subita paupertas in oculos incidit: & nobis nunquam in mentem venit, nostras quoque opes aequae in lubrico positas. Neceffe est itaque magis corruamus, qui quasi ex inopinato ferimur. Quae multo ante prouisa sunt, languidius incurrunt. Vis tu scire te ad omnes expositam ictus stare, & illa quae alios tela fixerunt, circa te vibrasse? velut murum aliquem, aut obsessum multo hoste locum, & arduum ascensu, semermis adeas, expecta vulnus, & illa superne volantia cum sagittis pilisque saxa, puta in tuum vibrata caput. Quoties aut ad latus, aut post tergum ceciderint, exclama: Non decipies me fortuna, nec securam aut negligentem opprimes. Scio quid pares, alium percussisti, me petisti. Quis vnquam res suas quasi periturus aspexit? Quis vnquam nostrum de exilio, de egestate, de luctu cogitare ausus est? Quis non, si admoneatur vt de suis cogitet, tanquam dirum omen respuat, & in capita inimicorum aut ipsius intempestiui monitoris abire illa iubeat? Non putauit futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis scis posse fieri, quod multis vides euenisse? Egregium verum audi, & dignum publico.

Cuius potest accidere, quod cuiquam potest.

Ille amisit liberos: & tu amittere potes. Ille damnatus est: & tua innocetia sub ictu est. Hic nos error decipit, hic effeminat, dum patimur, quae nunquam pati nos posse praecuidimus. Aufert vim praesentibus malis, qui futura prospexit.

C A P. X.

Quicquid est hoc, Marcia, quod circa nos ex aduenticio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria, & exclusorum clientium turba, referta vestibula, clara, nobilis, aut formosa coniuu, ceteraque ex incerta & mobili sorte pendentia: alieni commodatque apparatus sunt. nihil horum dono datur: collatiticijs, & ad dominos relicturis instrumentis scaena adornatur. Alia ex his primo die, alia secundo referuntur: pauca vsque ad finem perseverabunt. Ita non est quod nos suspiciamus, tanquam inter nostra positi: mutuo accepimus. Vnus fructus noster est, cuius tempus ille arbiter muneris sui temperat. Nos oportet in promptu habere, quae in incertum diem data sunt, & appellatos, sine querela reddere. Pessimi est debitoris, creditori facere conuicium. Omnes ergo nostros, & quos superstites lege nascendi optamus, & quos praecedere iustissimum ipsorum votum est, sic amare debemus, tanquam nihil nobis de perpetuare, immo nihil de diuturnitate eorum promissum sit. Saepe admonendus est animus, amet vt recessura, immo tanquam recedentia. Quicquid à fortuna datum est, tanquam extemplo abiturum possideat. Rapite ex liberis voluptates, fruendos vos inuicem liberis date, & sine dilatione omne gaudium haurite. Nihil de hodierna die promittitur. Nimis magnam aduocationem dedi. Nihil de hac hora festinandum est. Instat à tergo mors: iam deficiet iste comitatus. Iam contubernia ista sublato clamore soluentur. Rapina rerum omnium est. Miseri nescitis fuga viuere. Si mortuum tibi filium doles, eius temporis quo natus est, crimen est. Mors enim illi nascendi determinata est. In hanc legem datus. hoc fatum ab vtero statim prosequeretur. In regnum fortunae, & quidem durum atque inuictum peruenimus, illius arbitrio digna atque indigna passuri: corporibus nostris impotenter, contumeliose, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, vel in poenam admotis, vel in remedium: alios nudos mari iactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in harenam quidem aut litus explodet, sed in alicuius ventrem immensae beluae detrudet. Alios morborum varijs generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque detinebit: vt varia & libidinosa, mancipiorumque suorum negligens domina, & poenis & muneribus errabit. Quid opus est partes deflere?

fieri? Tota vita flebilis est. Vrgent noua incommoda, priusquam veteribus satisfeceris. Moderandus est itaque vobis animus ad haec maxime quae immoderate fertis. & in metus, & in dolores humanum pectus dispensandum.

C A P. XI.

Qvae demum ista tuae publicaeque condicionis obliuio est? Mortalis nata es, mortales peperisti: putre ipsa fluidumque corpus, & casibus morbisque repetita, sperasti tam imbecilla materia solida & aeterna gestasse? Decessit filius tuus, id est, decurrit ad hunc finem, ad quem, quae felicitiora partu tuo putas, properant. Huc omnis ista quae in foro litigat, in theatris desiderat, in templis precatur turba, dispari gradu vadit. Et quae veneraris, & quae despicias, vnus exaequabit cinis. Hoc iubet illa Pythicae oculis ascripta vox, Nosce te. Quid est homo? quodlibet quassum vas, & quodlibet fragile iactatu, non tempestate magna, vt dissiparis, est opus. Vbiunque arietaueris, solueris. Quid est homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, suapte natura in erme, alienae opis indigens, ad omnem fortunae contumeliam proiectum: cum bene lacertos exercuit, cuiuslibet ferae pabulum, cuiuslibet victima, ex in firmis fluidisque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, aestus, laboris impatiens: in ipso rursus situ & otio iturum in tabem, alimenta metuens sua, quorum modo inopia modo copia rumpitur. Anxiae sollicitaeque tutelae, precarij spiritus, & male haerentis, qua parum repentinum audiet, ex improviso sonus auribus grauis excutit. Solum semper sibi nutrimentum vitiosum & inutile. Miramur in hoc mortem vnus qua singulis opus est. Nuanquid enim vt concidat, res magni molimenti est? Odor illi saporque & lassitudo, & vigila, & humor, & cibis, & sine quibus viuere non potest, mortifera sunt. Quocumque se mouet, in firmitatis suae statim conscius, non omne caelum ferens, aquarum nouitatibus, flatuque non familiaris aurae, & tenuissimis causis atque offensionibus morbidum, putre, cassum, à fletu vitam auspicatum: cum interim quantos tumultus hoc tam contemptum animal mouet? in quantas cogitationes obliuio condicionis suae venit? Immortalia, aeterna volutat animo, & in nepotes pronepotisque disponit: cum interim longa conantem eum mors opprimit, & hoc quod senectus vocatur, pauci sunt circuitus annorum.

C A P. XII.

Dolor tuus, o Marcia, si modo illi vlla ratio est, vtrum sua spectat incommoda, an eius qui decessit? Vtrumne amisso filio mouet, quod nullas ex illo voluptates cepisti, an quod maiores, si ditius vixisset, percipere potuisti? Si nullas te percipisse dixeris, tolerabilius efficies detrimentum tuum. Minus enim homines desiderant ea, ex quibus nihil gaudij laetitiaque perceperant. Si confessa fueris percipisse magnas voluptates, oportet te non de eo quod detractum est queri, sed de eo gratias agere quod collegisti. Prouenerunt enim satis magni fructus laborum tuorum ex ipsa educatione: nisi forte hi qui catulos auerque, & friuola animorum oblectamenta, summa diligentia nutriunt, fruuntur aliqua voluptate ex vitu tactuque. & blanda adulatione mutorum: liberos nutrientibus non fructus educationis ipta educatione est. Licet itaque tibi nihil industria eius contulerit, nihil diligentia custodierit, nihil prudentia quaesierit ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est. At potuit longior esse, & maior. Melius tamen tecum actum est, quam si omnino non contigisset. Quoniam si ponatur electio, vtrum satius sit non diu felicem esse, an nunquam: melius est, discessura nobis bona, quam nulla contingere. Vtrumne malles degenerem aliquem, & numerum tantum nomenque filij expleturum habuisse, an tantae indolis, quantae tuus fuit? Iuuenis cito prudens, cito pius, cito maritus, cito pater, cito curio, cito sacerdos, omnia tam propera. Nulli fere & magna bona & diuturna contingunt. Non durat, nec ad vltimum exit, nisi lenta felicitas. Filium tibi dii immortales non diu daturi, statim talem dederunt, qualis diu effici potest. Ne illud quidem dicere potes, electa à dijs, cui frui non liceret filio. Circumfer per omnem notorum & ignotorum frequentiam oculos, occurrent tibi vbique maiora. Senferunt ista magni duces, senferunt principes. Ne deos quidem fabulae immunes reliquerunt: puto vt nostrorum funerum leuamentum esset, etiã diuina concidere. Circumspice, inquam, omnes, nullam tam miseram nominabis domum, quae non inueniat in miseriore solatium. Non, mehercule, tam male de moribus tuis sentio, vt putem posse te leuius pati casum tuum, si tibi ingentem numerum iugentium produxero. Maliuoli solatij genus est, turba miserorum. Quosdam tamen referam: non vt scias hoc solere hominibus accidere: ridiculum est enim, mortalitatis exempla colligere: sed vt scias fuisse multos, qui lenierunt aspera, ferendo placide. A felicissimo incipiam. L. Sylla filium amisit: nec ea res aut malitiam eius & acerrimam virtutem in hostes ciuesque contudit: aut effecit, vt cognomen illud vsurpasse falso videretur, quod amisso filio assumpserit: nec odia hominum veritus, quorum malis, illius nimis secundae res constabant: nec inuidiam deorum, quorum illud crimen erat, Sylla tam felix. Sed istud inter res nondum iudicatas habeatur, qualis Sylla fuerit: etiam inimici fatebuntur, bene illum arma sumpsisse, bene possuisse: hoc de quo agitur constabit, non esse maximum malum, quod etiam ad felicissimos peruenit. Nec nimis admiretur Graecia illum patrem, qui in ipso sacrificio nuntiata filij morte, tibicinem tantum tacere iussit, & coronam capiti detrahit, cetera rite perfecit.

C A P. XIII.

Pluillus hoc fecit Pontifex, cui postem tenenti & Capitolium dedicanti mors filij nuntiata est: quã ille exaudisse dissimulans, & sollempnia Pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrum-

pente precationem, & ad filij sui nomen, Ioue propitiato. Putasses eius luctus aliquem finem esse debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & fausta nuncupatione non abduxit patrē: Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem destitit. Idem tamen, ut redijt domum, & impleuit oculos, & aliquas voces flebiles misit, & peractis, quae mos erat praestare defunctis, ad Capitolium hilari redijt vultu. Paulus circa illos nobilissimi triumphi dies, quo victum ante currum egit Perfen, duos filios in adoptionem dedit: quos sibi serua uerat, exultit. Quales retentos putas, cum inter commodatos Scipio fuisset? Non sine motu vacuum Pauli currum populus Romanus aspexit. Contionatus est tamen, & egit dijs gratias, quod compos voti factus esset. Precatum enim se, ut si quid ob ingentem victoriam inuidiae dandū esset, id suo potius quam publico damno lucretur. Vides quā magno animo tulerit orbitati suae gratulatus est. Ecquē magis poterat mouere tanta mutatio? solatia simul atque auxilia perdidit. Non contigit tamen tristem Paulum Perfae videre.

C A P. XIII.

Quid nunc te per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, & quaeram miseros? quāsi non difficiliter sit, inuenire felices. Quota quaeque domus vsq. ad exitum omnibus partibus suis constitit, in qua non aliquid turbatum sit? Vnum quemlibet annum occupa: & ex eo magistratus cita. Lucium, si vis, Bibulum, & C. Caesarem, videbis inter collegas inimicissimos concordem fortunam. L. Bibuli, melioris quā fortioris viri, duo simul filij interfecti sunt: Aegyptio quidem militi ludibrio habiti: ut non minus ipsa orbitare, auctor eius, digna res lacrimis esset. Bibulus tamen, qui, toto honoris sui anno, ob inuidiam collegae, domi latuerat, postero die quā geminum funus renuntiatum est, processit ad solita in publicū officia. Quid minus poterat, quā unū diē duobus filijs dare? Tam cito liberorum luctum finiuit, qui consulatum anno luxerat. C. Caesar cum Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem suam continere posset, audiuit decessisse filiam, publica secum fata ducentem. In oculis erat iam Cn. Pompeius, non aequo laturus animo quenquam alium esse in Rep. magnum, & modum impositurus incrementis, quae graui illi videbantur, etiam cum in commune crescerent: tamen intra tertium diem imperatoria obiit munia, & tam cito dolorem vicit, quā omnia solebat.

C A P. XV.

Quid aliorum tibi funera Caesarum referam? quos in hoc mihi interim videtur violare fortuna, ut sic quoque generi humano proficit: ostendens, ne eos quidem qui dijs geniti deosque genituri dicantur, sic suam fortunam in potestate habere, quemadmodum alienam. Diuus Augustus amissis liberis, ne potibus, exhausta Caesarum turba, adoptione desertam domum fulsit. Tulit tamen fortiter tanquā eius iam res ageretur, cuius cum maxime intererat, de dijs neminem queri. T. Caesar & quem genuerat, & quem adoptauerat, amissit: ipse tamen pro rostris laudauit filium, stetitque in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo velamento, quod pontificis oculos à funere arceret, & stent: populo Romano non flexit vultum: experiendum se dedit Seiano ad latus stanti, quā patienter posset suos perdere. Vides ne quanta copia virorum maximorum sit, quos non excepit hic omnia propternens casus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publice priuatimque congesta erant? Sed videlicet in orbem ista tempestas, & sine dilectu vastat omnia, agitque ut sua. Iube singulos conferre rationem, nulli contigit impune nasci.

C A P. XVI.

Scio quid dicas. Oblitus es feminā te consolari, virorum refers exempla. Quis enim dixerit naturam maligne cum muliebribus ingenis egisse, & virtutes illarum in arcum retraxisse? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honesta libera facultas: laborem doloremque ex aequo, si consueverunt, patiuntur. In qua istud vrbe, dii boni, loquimur? in qua regem Romanis capitibus Lucretia & Brutus deiecerunt. Bruto libertatem debemus, Lucretiae Brutum. In qua Cloeliam, contempto hoste & flumine, ob insignem audaciam tantum non in viros transcripsimus. Equestri insidens statuae in sacra via celeberrimo loco Cloelia exprobrat iuuenibus nostris puluinem ascendentibus, in ea illos vrbe sic ingredi, in qua etiam feminas equo donauimus. Quod tibi si vis exempla referri feminarum, quae suos fortiter desiderauerunt, non ostiatim quaeram. Ex vna tibi familia duas Cornelia dabo. Primam Scipionis filiam, Gracchorum matrem, duodecim illa partus, totidem funeribus recognouit, & de ceteris facile est, quos nec editos, nec amissos ciuitas sensit. T. Gracchum, & Caium quos etiam qui bonos viros negauerit, magnos fatebitur, & occisos vidit & insepultos: consolantibus tamen miseramque dicentibus: Nunquam, inquit, non felicem me dicam, quae Gracchos peperit. Cornelia Litium Drusum, clarissimum iuuenem, illustris ingenij, vadentem per Gracchorum vestigia, imperfectis tot rogationibus, intra penates interemptum suos amiserat, incerto caedis auctore: tamen & acerbam mortem filij, & inultam tam magno animo tulit, quā ipse leges tulerat. Iam cum fortuna in gratiam, Marcia, reuenteris, si tela quae in Scipiones Scipionumque matres ac filios egit, quibus Caesares petijt, ne à te quidem continuit. Plena & infesta varijs casibus vita est: à quibus nulli longa pax, vix indutiae sunt. Quattuor liberos sustuleras, Martia. Nul lum autem frustra cadet telum, quod in confertum agmen immisum est. Mirum est, tantam turbam non potuisse sine inuidia damnoue praeteruehi? At hoc iniquior fortuna fuit, quod non tantum filios eripuit, sed elegit. Nunquam tamen iniuriam dixeris, ex aequo cum potentiore diuidere duas tibi reliquit

quit filias, & harum nepotes: & ipsum quem maxime luges, prioris oblita, non ex toto abstulit. Habes ex illo duas filias, similes patri: si male fers, magna onera: si bene, magna solatia. in hoc te perduxit, ut illas cum videris, admonearis filij, non doloris, Agricola, euerfis arboribus, quas aut ventus radicitus euulsit, cum contortus repentino impetu turbo perfregit, subolem ex illis residuam fouet, & amissarum semina statim plantaeque disponit, & momento (nam ut in damna, ita ad incrementa rapidum veloxq. tempus est) adolefcunt amissis laetiora. Has nunc Metilij tui filias in eius vicem substitue: & vacantem locum exple. Vnum dolorem, geminato solatio leua. Haec quidem natura mortalium est, ut nihil magis placeat, quam quod amissum est. Iniquiores fumus aduersus relicta, ereptorum desiderio. Sed si aestimare volueris, quā tibi valde fortuna, etiam cum saeuierit, pepercerit, scies te habere plus quā solatia. Respice tot nepotes, duas filias.

C A P. XVII.

Hic illud quoque, Marcia, mouet me, si esset cuique pro moribus fortuna, nunquam mala bonos sequerentur: nunc video, exempto discrimine, & eodem modo malos bonosque iactari. Graue est tamen, quem educaueris iuuenem, iam matri, iam patri praesidium ac decus, amittere. Quis negat graue esse? sed humanum est. Ad hoc genita es ut perderes, ut sperares, metueres, alios teque inquietares, mortem & timeres, & optares, & quod est pessimum, nunquam scires cuius esses status. Si quis Syracusas petenti diceret: Omnia incommoda, omnes voluptates futurae peregrinationis tuae ante cognosce, deinde ita nauiga. Haec sunt quae mirari possis: videbis primum ipsam insulam ab Italia angusto intercifam freta, quam continentis quondam, cohaesisse constat: subitum illo mare irrupit, &

Hesperium Siculo latus abscedit:

deinde videbis (licebit enim tibi auidissimum maris verticem stringere) illam fabulosam, Charibdim dico, quā diu ab austro vacat, quietam, at si quis inde ventus spirauit, hiaru magno profundoque nauigia torbentem. Videbis celebratissimum carminibus fontem Arethusam, nitidissimi ac perlucidi ad imum stagni, gelidissimas aquas profundem: siue illas ibi primum nascentes inuenit, siue immersum terris flumen integrum subter tot maria, & à confusione peioris vndae seruatum reddidit. Videbis portum quietissimum omnium, quos aut natura posuit in tutelam classium, aut adiuuit manus, sic tutum, ut ne maximarum quidem tempestatum furori locus sit. Videbis vbi A thenarum potentia fracta, vbi tot millia captiuorum, ille excitis in infinitam altitudinem faxis, nobilis carcer incluserat, & ipsam ingentem ciuitatem, & laxius territorium quā multarum vrbiū fines sint: tepidissima hiberna, & nullum diem sine interuentu solis. Sed cum omnia ista cognoueris, grauis & infalubris aestas, hiberna caeli beneficia corrumpit. Erit Dionysius illic tyrānus, libertatis, iustitiae, legum exitiū, dominationis cupidus, etiam post Platonem, vitae etiam post exilium: alios vret, alios verberabit, alios ob leuem offensam iubebit truncari, accerset ad libidinem mares feminaeque, & inter foedos regiae imperantiae greges parum erit simul binis coire. Audisti quid te inuitare possit, quid abstertere. Proinde aut nauiga, aut resiste. Post hanc denuntiationem, si quis dixisset intrare se Syracusas velle, fatis ne iustam querelam de vilo, nisi de se habere posset, qui non incidisset in illa, sed prudens sciensque venisset? Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio. Tu si filios sustuleris, poteris habere formosos, poteris & deformes: & si fortasse tibi multi nascantur, esse ex illis aliquis tam seruator patriae quā proditor poterit. Non est quod speres tantae dignationis futuros, ut nemo tibi propter illos maledicere audeat. Propone tamen & tantae futuros turpitudinis, ut ipsi maledictum sint. Nihil vetat illos tibi suprema praestare, & laudari te à liberis tuis: sed sic te para, tanquam in ignem positura, vel puerum, vel iuuenem, vel senem. Nil enim ad rem pertinent anni: quoniam nullum non acerbum funus est, quod patrens sequitur.

C A P. XVIII.

Post has leges propositas si liberos tollis, omni deos inuidia liberas, qui tibi nihil sponderunt. Ad hanc imaginem aegedum totius vitae introitum referamus. Syracusas visere deliberanti tibi, quicquid delectare poterat, quicquid offendere, exposui: puta nascenti me tibi venire in consilium, intratura es vrbe dijs hominibusque commupem, omnia complexam, certis legibus aeternisque denuntiam, indefatigata caelestium officia voluentem. Videbis illic innumerabiles stellas, miraberis vno sidere omnia impleri, solem quotidiano cursu diei noctisque spatia signantem, annum in aestatem hiememque aequaliter diuidentem. Videbis nocturnā lunae successionē à fratris occurrionibus lenere missumque lumen mutuantem, & modo toto ore terris imminuentem, accessionibus damnisque mirabilem, semper proximae dissimilem. Videbis quinque sidera diuersas agentia vias, & in contrarium praecipiti mundo nitentia: ex horum leuissimis motibus fortunae populorum dependent, & maxima ac minima proinde formantur, prout aequum iniquumue sidus incessit. Miraberis conlecta nubila, & cadentes aquas, & obliqua fulmina, & caeli fragorem. Cum satiatos spectaculo supernorum in terram oculos deieceris, excipiet te alia forma rerum, aliterque mirabilis. Hinc camporum in infinitum patentiū fusa planicies. Hinc montium magnis & nivalibus surgentium iugis, erecti in sublime vertices, deiectus fluminum, & ex vno fonte in Orientem Occidentemque defuli amnes, & summis cacuminibus nemora nutantia, & tantum siluarum cum suis animalibus, auiumque concentu dissono. Varij vrbiū situs, & secluae nationes locorum difficultate, quarum aliae se in erectos subtrahunt montes, aliae

aliae ripis, lacu, vallibus, palude, circumfunduntur: adiuta cultu seges, & arbuta sine cultore fertilia, & riuorum lenis inter prata discursus, & amoeni sinus, & littora in portum recedentia, sparsae tot per vastum insulae, quae interuentu suo maria distinguunt. Quid lapidum gemmarumque fulgor, & inter rapidorum torrentium arenas, aurum interfluens, & in medijs terris, mediocq. rursus mari nitentes igniū faces, & vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici sinu scindens, & ingenti licentia exaestuans. Videbis his inquietis, & sine vento fluctuantibus aquis immani, & fidem excedenti magnitudine terrentia animalia, quaedam grauiā & alieno se magisterio mouentia, quaedam velocia, concitatis perniciores remigijs, quaedam haurientia vndas, & magno praenauigantium periculo efflantia. Videbis hic nauigia, quas non nouere terras quaerentia. Videbis nihil humanae audaciae intentatum, etisque ei spectatrix, & ipsa pars magna conantium: disces, docebisque artes, alias quae vitam instruant, alias quae ornent, alias quae regant. Sed istae erunt millē corporū & animorum pestes, & bella, & latrocinia, & venena, & naufragia, & intemperies caeli, corporisque, & carissimorū acerba desideria, & mors, incertum facili, an per poenam cruciatumque. Delibera tecum, & perpende quid velis. vt in illa venias, per ista exeundum est. Respondebis, velle te viuere? Quid nisi immo puto ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Viue ergo vt conuenit.

C A P. XIX.

Nemo, inquis, nos consulit. Consulti sunt de nobis parentes nostri: qui cum condicionem vitae nossent, in hanc nos sustulerunt. Sed vt ad solatia veniam, videamus primum quid curandum sit, deinde quemadmodum. Mouet lugentem desiderium eius, quem dilexit, id per se tolerabile apparet. Absentes enim abfuturosque, dum viuerent, non flemus, quamuis omnis vsus illorum nobis & conspectus ereptus sit. Opinio est ergo quae nos cruciat: & tanti quodque malum est, quanti illud taxauimus. In nostra potestate remedium habemus. Iudicemus illos abesse, & nosmetipsi fallamus. Dimisimus illos: immo consecuturi praemisimus. Mouet & illud lugentem: Non erit qui me defendat, qui a contemptu vindicet. Vt minime probabili, sed vero solatio utar. In ciuitate nostra plus gratiae orbitas cōfert, quam eripit. Adeoque senectutem solitudo, quae solebat destruere, ad potentiam ducit, vt quidam odia filiorū simulent, & liberos seruent, & orbitatem manu faciant. Scio quid dicas: Non mouent me detrimenta mea, etenim non est dignus solatio, qui filium sibi decessisse sicut mancipium moleste fert: cui quicquā in filio respicere praeter ipsum vacat. Quid igitur te, Marcia, mouet? Vtū, quod filius tuus decessit: an, quod non diu vixit? Si quod decessit, semper debuisti dolere: semper enim scisti moriturum. Cogita, nullis defunctum malis affici. Illa quae nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. Nullas scimus imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec obliuionis amnem, nec tribunalia, nec reos vltos in illa libertate tam laxa: nullos iterum tyrannos. Luserunt ista poetae, & vanis nos agitare terroribus. Mors omnium dolorum & solutio est, & finis: vltra quam mala nostra nō exeunt, quae nos in illam tranquillitatem, in qua antequam nasceremur iacimus, reponit. Si mortuorum aliquis miseretur, & non natorum misereatur. Mors nec bonum nec malum est. Id enim potest aut bonum aut malum esse, quod aliquid est: quod vero ipsum nihil est, & omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunae tradit. Mala enim bonaque circa aliquam versantur materiam. Non potest id fortuna tenere, quod natu ra dimisit: nec potest miser esse, qui nullus est. Excessit filius tuus terminos intra quos seruii. Excepit illum magna & aeterna pax: non paupertatis metu, non diuitiarum cura, non libidinis per voluptatem animos carpentis stimulis incessitur, non inuidia felicitatis alienae tangitur, nec suae premitur, nec conticijs quidem vllis verecundae aures verberantur: nulla publica clades conspicitur, nulla priuata, non sollicitus futuri pendet ex euentu, semper in deteriora dependenti. Tandem ibi constitit, vnde nil eum pellat, vbi nil terreat.

C A P. XX.

O Ignaros malorum suorum, quibus non mors vt optimum inuentum naturae laudatur: quae siue felicitatem includit, siue calamitatem repellit, siue satietatem aut lassitudinem sensus terminat, siue iuuenile aeuum, dum meliora sperantur, in flore deducit, siue pueritiam ante duriores gradus reuocat, omnibus finis, multis remedium, quibusdam votum, de nullis melius merita, quam de his ad quos venit antequam inuocaretur. Haec seruitutem inuito domino remittit. Haec captiuorum cathenas leuat: haec e carcere educit, quos exire imperium impotens vetuerat. Haec exulibus in patriam semper animum oculosque tendentibus, ostendit, nihil interesse inter quos quisque iaceat. Haec vbi res fortuna male diuisit, & aequo iure genitos, alium alij donauit, exaequat omnia. Haec est quae nihil quicquam alieno fecit arbitrio. Haec est in qua nemo humilitate suam sensit. Haec est quae nulli paruit. Haec est, Marcia, quam pater tuus concupidit. Haec est, inquam, quae efficit, vt nasci non sit supplicium: quae efficit, vt non concidam aduersus minas casuum, vt seruare animum saluum ac potentem sui possim. Habeo quod appellam. Video istae cruces non vnus quidem generis, sed aliter ab alijs fabricatas. alij capite conuersos in terram suspendere, alij per obcoena stipitem egerunt, alij brachia patibulo explicuerunt. Video fideculas, video verbera: & membris & singulis articulis singula machinamēta: sed video, & mortem. Sunt istae hostes cruenti, ciues superbi. Sed video istae & mortem. Non est molestum seruire, vbi si domini pertaesum est, licet vno gradu ad libertatem transire. contra iniurias vitae beneficium mortis habeo. Cogita, quantum boni opportuna mors habeat, quam multis diutius vixisse nocuerit. Si Cn. Pompeium,

peium, decus istius firmamentūque imperij, Neapoli valitudo abstulisset, indubitatus populi Romani princeps excesserat. At nunc exigui teporis adiectio fastigio illum suo depulit. Vidit legiones in conspectu suo caesas: & ex illo proelio, in quo prima acies senatus fuit, quae infelices reliquiae sunt, Imperatorem ipsum superuisse: vidit Aegyptium carnificem, & sacrosanctum victoribus corpus satelliti praestitit, etiam si incolumis fuisset paenitentiam salutis acturus. Quid enim erat turpius, quam Pompeium viuere beneficio regis? M. Cicero si eo tempore, quo Catilinae sicas deuittauit, quibus pariter cum patria petitus est, concidisset, liberata Rep. conseruator eius: si denique filiae suae funus secutus fuisset, tuhc felix mori potuit. Non vidisset strictos in ciuilia capita mucrones: nec diuisa percussoribus occisorum bona, vt etiam de suo perirent: non hastam consularia spolia vendentem: nec caedes, nec locata publice latrocinia, bella, rapinas trium Catilinarum. M. Catonem si à Cypro & haereditatis regiae dispensatione redeuntem mare deuorasset, vel cum illa pecunia, quam afferebat ciuili bello stipendium, nonne illi bene actum foret? hoc certe secum tulisset, neminem auferum coram Catone peccare. Nunc annorum adiectio paucissimorum, virum libertati non suae tantum, sed publicae natum, coegit Caesarem fugere, Pompeium sequi. Nihil ergo mali immatura mors attulit Metilio: omnium etiam malorū remisit patientiam. Nimis cito perijt & immaturus. Primum puta illum superesse: comprehendere quantum plurimum procedere homini licet: quantum est? Ad breuissimum tempus editi, cito cessuri loco, venient in pactum hoc, prospicimus hospitium. de nostris aetatibus loquor, quas incredibili celeritate conuolui constat. Compta vrbium saecula, videbis quam non diu steterint etiam quae vetustate gloriantur. Omnia humana breuia & caduca sunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cū populis, vrbibusq. & fluminibus, & ambitu maris, puncti loco ponimus: ad vniuersa referetes, minorem portionē aetas nostra quam partē puncti habet, si tempori comparetur omni: cuius maior est mensura quam mundi: vtpote cum ille se intra huius spatium toties remetiatur. Quid ergo interest id extendere, cuius quantumcunque fuerit incrementum, non multum aberit à nihilo? vno modo multū est quod viuimus: si satis est. Licet mihi vaces, & in moram tardatae senectutis nouies denos centenosque percescas annos, cum ad omne tempus dimiseris animum, nulla erit illa breuissimi longissimi- que aevi differentia, si inspecto quanto quis vixerit spatio, comparaueris quanto non vixerit. De inde nō immaturus decessit: vixit enim, quantum debuit viuere. Nihil enim illi iā vltra supererat. Nō vna hominibus senectus est, vt ne animalibus quidem: intra quatuordecim quaedam annos defatigantur: & haec illis longissima aetas est, quae homini prima. Dispar cuique viuendi facultas data est. Nemo nimis cito inoritur, qui victurus diutius quam vixit, non fuit. Fixus est cuique terminus: manebit semper vbi positus est: nec illum vltius diligentia aut gratia promouebit: scit libenter illum vltius diligentiam ex consilio perdidisse. Tulit suum, metaeque dati peruenit ad aevi. Non est itaque quod sic te oneres: potuit diutius viuere. non est interrupta eius vita, nec vnquam se annis casus interiecit. Soluitur quod cuique promissum est, eunt vi sua fata: nec adiungunt quicquam, nec ex promisso semel demunt: frustra vota ac studia fiunt. Habebit quisque, quantum illi dies primus adscripsit: ex illo quo primum lucem vidit, iter mortis ingressus est, accessitque fato propior: & illi ipsi, qui adijciabantur adolescentiae anni, vitae detrahebantur. In hoc omnes errore versamur, vt non putemus ad mortem, nisi senes inclinatosque iam vergere, cum illo infantia statim & iuuenta omnisque aetas ferat. Agunt opus suum fata: nobis sensum nostrae necis auferunt: quoque facilius obrepat mors, sub ipso vitae nomine lateret. Infantem in se pueritia conuertit. Pueritiam pubertas, iuuentutem senectus abstulit. Incrementa ipsa, si bene computes, damna sunt.

C A P. XXI.

Q Vereris, Marcia, non tam diu vixisse filium tuum, quam potuisset. Vnde enim scis an diutius illi expedierit? an illi hac morte consultum sit? Quem inuenire hodie potes, cuius res tam bene posita sint & fundatae, vt nihil illi, procedenti tempore timendum sit? Labuntur humana, ac fluunt. Nulla pars vitae nostrae tam obnoxia aut tenera est, quam quae maxime placet. Ideoque felicissimis optanda mors est: quia in tanta inconstantia turbaque rerum, nihil nisi quod praeterijt, certum est. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filij tui corpus, & summa pudoris custodia, inter luxuriosa & vrbis oculos cōseruatum, potuisse ita morbos euadere, vt ad senectutem formae illaesum perferret decus?

C A P. XXII.

Cogita animi mille labe. Neque enim recta ingenia, qualem in adolescentia spem sui fecerant, vsq. in senectutem pertulerunt: sed interuersa plerunque sunt. Aut fera, eoque foedior luxuria inuasit & coegit dehonestare speciosa principia: Aut in popinam ventremque proiectis, summa illis curarum fuit, quid essent, quid biberent. Adijce incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum, ossa viuus le gentium, & totas in viscera manus demittentium, & non simplici dolore pudenda curantium. Post haec exilium. Non fuit innocentior filius tuus, quam Rutilius. Carcerem, nō fuit sapientior, quam Socrates. Voluntario vulnere transfixum peccus, non fuit sanctior quam Cato. Cum ista perspexeris, scies optime cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat vitae stipendium, cito in tutum recepit. Nihil est tam fallax, quam vita humana: nihil tam insidiosum, non mehercule quisquam accepisset, nisi daretur incijs. Itaque felicissimum est, non nasci: proximum puto, breuitate vitae defunctos, cito in integrum restitui. Propone illud acerbissimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti suo Satrio Secundo con-

congiarium dedit. Irascebatur illi ob vnum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non poterat, Seianum in ceruices nostras ne imponi quidem, sed escendere. Decernebatur illi statua in Pompeij theatro ponenda, quod exultu Caesar reficiebat. Exclamauit Cordus, tunc vere theatrum perire. Quis ergo non rumperetur, supra cineres Cn. Pompeij constitui Seianum, & in monumentis maximi imperatoris consecrari pessimum militem? consecretur. Subscriptio, & acerrimi canes: quos ille, vt sibi vni mansuetos, omnibus feros haberet, sanguine humano pascebat, circumlatrare etiam hominem illum imparatum incipiunt. Quid faceret? si viuere vellet, Seianus rogandus erat: si mori, filia: vterque inexorabilis. Constituit filiam fallere. Vnus itaque balneo, & quo plus imponeret, in cubiculum se quasi gustaturus contulit: & dimissis pueris, quaedam per fenestram, vt videretur edisse, proiecit à coena: deinde quasi iam satis in cubiculo edisset, abstinuit: altero die, & tertio idem fecit. Quarto ipsa in firmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te: Carissima, inquit, filia, & hoc vnum tota celata vita, iter mortis ingressus sum, & iam medium fere teneo. Renocare me nec debes, nec potes. Atque ita lumen omne praeccludi iussit, & se in tenebris condidit. Cognito consilio eius, publica voluptas erat, quod è faucibus audidissimorum luporum educeretur praeda. Accusatores, Seiano auctore, ad eum consulum tribunalia: queruntur mori Cordum, vt interpellarent quod coegerant. Adeo illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quaestione, an morte rei perderentur. dum deliberatur, dum accusatores iterum ad eum, ille se absoluerat. Videtur, Marcia, quanta iniquorum temporum vices ex inopinato ingruant? Fles quod alicui tuorum mori necesse fuit? paene non licuit.

C A P. XXIII.

Praeter hoc etiam, omne futurum incertum est, & ad deteriora certius. Facilius ad superos iter est, animis cito ab humana conuersatione dimissis: minus enim faecis ponderisque traxerunt: antequam obducerentur, & altius terrena conciperent, liberati, leniores ad originem suam reuolant, & facilius, quicquid est illud, absoluti transluunt. Nec vnquam magnis ingenijs cura in corpore mora est. Exire atque erumpere gestiunt, aegre has angustias ferunt, vagi per omne sublime, & ex alto assueti humana despiciere. Inde est quod Plato clamat: Sapientis animum totum in mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hac semper cupidine ferri in exteriora tendentem. Quid tu, Marcia, cum videres senilem in iuvene prudentiam, victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentem vitio, diuitias sine avaritia, honores sine ambitione, voluptates sine luxuria appetentem, diu tibi putabas illum sospitem posse contingere? Quicquid ad summum peruenit, ad exitum properat. Eripit se aufertque ex oculis perfecta virtus. Nec vltimum tempus expectant, quae in primo maturauerunt. Ignis quo clarior fulsit, citius extinguitur. Viuacior est, qui cum lenta difficilique materia commissus. fumoque demersus, ex sordido lucet. eadem enim detinet causa, quae maligne alit. Sic ingenia quo illustriora, eo breuiora sunt. Nam vbi incremento locus non est, vicinus occasus est. Fabianus ait, quod nostri quoque parentes videre, puerum Romae fuisse, statura ingentis viri: sed hic cito decessit, & moriturum breui nemo non prudens dixit. Non poterat enim ad illam aetatem peruenire, quam praeceperat. Ita est indicium imminenti exitij maturitas, & appetit finis, vbi incrementa consumpta sunt.

C A P. XXIII.

Incipe virtutibus illum, non annis aestimare. satis diu vixit, pupillus relictus, sub tutorum cura vsque ad decimum quartum annum fuit: sub matris custodia semper: cum haberet suos penates, relinquere tuos noluit. Adolefcens statura, pulchritudine, cetero corporis robore castris natus, militiam recusauit, ne à te discederet. Computa, Marcia, quàm raro liberos videant, quae in diuersis domibus habitant. Cogita, totos illos perire annos matribus, & per solitudinem exigi, quibus filios in exercitu habent. Scies multum patuisse hoc tempus, ex quo nihil perdidisti. Nunquam à conspectu tuo recessit: sub oculis tuis studia formauit, excellentis ingenij, & aequaturum auum, nisi obstisset verecundia, quae multorum profectus silentio pressit. Adolefcens rarissimae formae in tam magna mulierum turba viros corruptentium, nullius spei se praebuit: & cum quarundam vsque ad tentandum peruenisset improbitas, erubuit, qualem peccasset, quod placuerat. Hac sanctitate morum effecit, vt puer admodum dignus sacerdotio videretur, materna sine dubio suffragatione. Sed ne mater quidem nisi pro bono candidato valuisset. Harum contemplatione virtutum sic te gere, tanquam si nunc ille tibi magis vacet. Nunc nihil habet quo auocetur. Nunquam tibi solitudinem, nunquam maerori erit, quod vnum ex tam bono filio poterat dolere, doluisti. Cetera exempta casibus, plena voluptatis sunt: si modo vti filio scis, si modo quid in illo pretiosissimum fuerit intelligis, imago duntaxat filij tui perijt, & effigies, non simillima: ipse quidem aeternus, meliorisque nunc status est, despoliatus oneribus alienis, & sibi relictus. Haec quae vides ossa circumuoluta neruis, & obductam cutem, vultumque, & ministras manus, & cetera quibus inuoluti sumus, vincula animorum tenebraeque sunt. Obruitur his animus, offuscatur, inficitur, arcetur à veris & suis, in falsa coniectus: omne illi cum hac carne graui certamen est. ne abstrahatur & fidat: nititur illò vnde dimissus est: ibi illum aeterna requies manet, pro confusis crassisque pura & liquida visentem.

C A P. XXV.

Proinde non est quod ad sepulcrum filij tui curras. Pessima eius, & ipsi molestissima istuc iacent, ossa cineresque, non magis illius partes quàm vestes, aliaque tegumenta corporum. Integer ille, nihilque in terris relinquens, fugit, & totus excessit: paulumque supra nos commoratus, dum expurgat in haerentia.

rentia vitia, situmque omnis mortalis aevi excutit, deinde ad excelsa sublatus, inter felices currit animas, excipitque illum coetus sacer, Scipiones, Catonesque, vti que contemptores vitae, & mortis beneficio liberi. Parens tuus, Marcia, illic nepotem suum, quamquam illic omnibus omne cognatum est, applicat sibi, noua luce gaudentem, & vicinorum siderum meatus docet: nec ex coniecturis, sed omnium ex vero peritus in arcana naturae libens ducit. Vtque ignotarum urbium monstrator hospiti gratus est: ita sciscitanti caelestium causas, domesticus interpres, & in profunda terrarum permittere aciem iuuat. Delectat enim ex alto relicta respicere. Sic itaque, Marcia, te gere, tanquam sub oculis patris filijque posita, non illorum quos noueras, sed tanto excellentiorum, & in summo locatorum: erubescit quicquam humile aut vulgare, & mutatos in melius tuos flere, in aeterna rerum per vasta & libera spatia dimissos. Non illos interfusa maria discludunt, nec altitudo montium aut imae valles, aut incerta vada Syrtium, tramites omnia plani, & ex facili mobiles, & expediti, & inuicem peruij sunt, intermixtique sideribus.

C A P. XXVI.

Puta itaque ex illa arce caelesti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo ciuilia bella desseuit, quo proscribentes in aeternum ipse proscripsit, sed tanto clariore, quanto est ipse sublimior, dicere: Cur te filia tam longa tenet aegritudo? Cur in tanta veri ignorantia versaris, vt inique actum iudices cum filio tuo, quod in taedium verius vitae, ipse ad maiores se recepit suos? Nescis quantis fortuna procellis disturbet omnia? quàm nullis benignam facile se praestiterit, nisi qui minimum cum illa contraxerant? Regesne tibi nomen felicissimos futuros, si maturius illos mors instantibus subtraxisset malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, si aliquid aetati detraxeris? an nobilissimos viros clarissimosque ad ictum militaris gladij composita ceruice formatos? Respice patrem atque auum tuum. Ille in alieni percussoris venit arditrium. Ego nihil in me cuiquam permisi, & cibo prohibitus ostendi, quàm magno animo scripsissem. Cur in domo nostra diutissime lugetur, qui felicissime moritur? Coimus in vnum omnes, videmusque vos alta nocte circumdari. Nil apud vos, vt putatis, optabile, nil excelsum, nil splendidum: sed humilia cuncta, & graui, & anxia, & quotam partem luminis nostri cernentia? Quid dicam, nulla hic arma mutuis furere concursibus, nec classes classibus frangi, nec parricidia aut fingi, aut cogitari, nec fora litibus strepere dies perpetuos: nihil in obscuro, detectas mentes, & aperta praecordia, & in publico medioque vitam, & omnis aevi prospectum, euentumque. Iuuat vnus saeculi fata componere in parte vltima mundi, & inter paucissimos gesta: tot saecula, tot aetatum contexta serie, quicquid annorum est licet visere: licet tibi toleratio esse desideris tuis commune fatum, nihil quo stat loco stabit. Omnia sternet, abducatque secum vetustas: nec hominibus solum (quota enim ista fortunatae potentiae portio est?) sed locis, sed regionibus, sed mundi partibus ludet: tot supprimet montes, & alibi rupes in altum nouas exprimet: maria sorbebit, flumina auertet: & commercium gentium rupto, societatem generis humani coetusque dissoluet. Alibi hiatis vastis subducat vrbes, tremoribus quatiet, & ex infimo pestilentes halitus mitet, & inundationibus quicquid habitatur, obducat. Necabitque omne animal orbe submerso, & ignibus vastis torrebit incendetque mortalia. Et cum tempus aduenerit, quo se mundus renouaturus extinguat, viribus ista se suis caedent, & sidera sideribus incurrent, & omni flagrante materia, vno igne quicquid nunc ex disposito lucet, ardebit. Nos quoque felices animae, & aeterna sortitae, cum Deo visum erit iterum ista moliri, labentibus cunctis, & ipsi parua ruinae ingentis accessio, in antiqua elementa vertemur. Felicem filium tuum, Marcia, qui ista iam nouit,

M. ANTONII MURETI
AD CONSOLATIONEM
SENECAE AD MARCIAM
NOTAE,

Marciam A. Cremutij Cordi filiam, magni & ingenij & animi mulierem, amisso filio immodico dolentem consolatur.

Mortem A. Cremutij Cordi.] de ea vide Tacitum libro quarto annalium ab excessu D. Augusti, & Dionem ad finem libri LVII.

Patriae seruitutis.] legendum, Patere, ut in libro Siculo. Sed & Pincianus hoc monuerat. Victa, fuditque lacrimas palam.] Locus mihi quidem deprauatus videtur. Fortassis ita legi possit. Victaque genuisti lacrimas palam, & gemis, non tamen hilari fronte, texisti. Sed haec coniectura modo est, quam veram praestare non ausim.

Libros.] Quos patres censuerant per aediles cremandos esse. Tacitus, Dio. Eorum librorum testimonio alibi videtur Suetonius.

Carmina celebrandae Marcelli memoriae composita.] Audisse tamen non illibenter dicitur, quae de eo Virgilius ad finem libri sexti Aeneidos scripserat.

Filium Drusum.] patrem Germanici, auum Caligulae. De huius morte vide Strabonem libro VII.

Nec nimis admiretur Graecia illum patrem.] Xenophontem: de quo, itemque de Pulullo vide Valerium Maximum cap. X. libri V.

Decessisse filiam.] Iuliam Pompeij uxorem.

Dijs geniti deosque genituri.] Imitatus est Virgilij versum: Dis genite & geniture deos.

De dijs neminem queri.] Nam ipsemet, stulta illorum temporum opinione, paulo post futurus erat deus.

In qua istud vrbe, di boni, loquimur?] Imitatus est locum quandam e Ciceronis Miloniana.

Nobilis carcer.] Ita conieci legendum: cum veteres libri haberent partim Nabliis, partim Nobliis.

Satrio Secundo.] Ita legendum ex Taciti libro IV.

An morte rei perderentur.] Reimenda est haec veterum librorum scriptura: quam qui non intelligunt, deprauare conantur. Sententia autem haec est. Quadruplicatores, ut notum est, quartam partem ferebant eius pecuniae, quae confiscabatur e seotione damnati. At qui peribant in reatu, mori damnati non videbantur. Moriense igitur ante damnationem aliquo, cuius ipsi bona spe iam deuorassent, bolus eis e fancibus eripi videbatur. Hoc igitur illi querebantur, & iniquo animo ferebant: si sibi morte eriperentur & elaberentur e manibus rei sui, quorum explorata damnatio esset. Hoc igitur fuisse dicit in quaestione, an quadruplicator perderet reum suum, si reum adhuc indemnatum mori contigisset.

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE
AD HELVIAM MATREM
DE CONSOLATIONE
LIBER. VNVS
CAP. I.

Saepe iam mater optima, impetum cepi consolandi te, saepe continui. Ut auderem, multa me impellebant. Primum videbar depositurus omnia incommoda, cum lacrimas tuas, etiam si suppressere non potuissem, interim certe absterxissem. Deinde plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te, si prior ipse confurrexissem. Praeterea timebam, ne à me non victa fortuna aliquem eorum vinceret. Itaque utcumque conabar manu super plagam meam imposita, ad obliganda vulnera vestra reptare. Hoc propositum meum erant rursus, quae retardarent. Dolori tuo, dum recens saeuirèr, sciebam occurrendum non esse, ne illi ipsa solatia irritarent, & accenderet. Nam in morbis quoque nihil est magis periculosum, nec perniciosum, quam immatura medicina. Expectabam itaque dum ipse vires suas frangeret, & ad sustinenda remedia mora mitigatus, tangi se ac tractari pateretur. Praeterea cum omnia doctissimorum ingeniorum monumenta, ad compescendos moderandosque luctus composita euoluere, non inueniebam exemplum eius, qui consolatus suos esset, cum ipse ab illis comploraretur. Ita in re noua haesitabam, verebarque, ne haec non consolatio, sed exulceratio, esset. Quid quod nouis verbis, nec ex vulgari & quotidiana sumptis allocutione, opus erat homini ad consolandos suos ex ipso rogo caput alleuanti? Omnis autem magnitudo doloris modum excedentis necesse est, dilectum verborum eripiat, cum saepe vocem quoque ipsa intercludat. Vt cumque conitar, non fiducia ingenii, sed quia possum instar efficacissimae consolationis esse consolator. Cui nihil negares, huic hoc utique te non esse negaturam (licet omnis maeror comitatus sit) spero, ut desiderio tuo velis à me modum statui.

C A P. II.

Vide quantum de indulgentia tua promiserim mihi: potentior me futurum apud te non dubito, quam dolorem tuum quo, nihil est apud miseros potentius. Itaque ne statim cum eo concurram, adero prius illi, & quibus excitetur, ingeram omnia proferam, & rescindam quae iam obducta sunt. Diceret aliquis: Quo: hoc genus est consolandi, obliterata mala reuocare, & animum in omnium aerumnarum suarum conspectu collocare, vix vnus patientem? Sed is cogite, quaecumque vsque eo perniciofa sunt, ut contra remedium conualuerint, plerumque contrariis curari. Omnes itaque luctus illi suos, omnia lugubria admouebo. Hoc erit non molli via mederi, sed vrere ac secare. Quid consequar? ut pudeat animum, tot miseriarum victorem, aegre ferre vnum vulnus in corpore tam cicatricoso. Fleant itaque diutius, & gemant, quorum delicatas metes enervauit longa felicitas, & ad leuissimarum iniuriarum motus collabantur: at quorum omnes anni per calamitates transierunt, grauissima quoque forti & immobili constantia perferant. Vnum habet assidua infelicitas boni, quod quos saepe vexat, nouissime inducat. Nullam tibi fortuna vacationem dedit à grauissimis luctibus: ne natalem quidem tuum excepit. Amisisti matrem statim nata, immo dum nascereris: & ad uitam quodammodo exposita es. Creuisti sub nouerca: quam tu quidem omni obsequio, & pietate, quanta vix in filia conspici potest, matrem fieri coegisti. Nulli tamen non magno constitit & bona nouerca. Auunculum indulgentissimum, optimum ac fortissimum uirum, cum aduentum eius expectares, amisisti. Et ne saeuitiam suam fortuna leuiorem ducendo faceret intra tricesimum diem, carissimum virum tuum, ex quo mater trium liberorum eras, extulisti. tibi luctus nuntiatus est, omnibus quidem absentibus liberis: quasi de industria in id tempus comiectis malis tuis, ut nihil esset vbi se dolor tuus reclinaret. Transeo tot pericula, tot metus, quos sine interuallo in te incurfantes pertulisti. modo in eundem sinum, ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepi. Intra vicesimum diem, quam filium meum in manibus & in osculis tuis mortuum funeraueras, raptum me audisti. Hoc adhuc defuerat tibi, lugere viuos.

C A P. III.

Rauissimum est ex omnibus, quae vnquam in corpus tuum descenderunt, recens vulnus: fateor. Non summam cutem rupit, pectus, & viscera ipsa diuisit. Sed quemadmodum iuones leuiter faucij tamen vociferantur, & manus medicorum magis quam ferrum horrent: at veterani, quamuis confossi, patienter ac sine gemitu velut aliena corpora exsecari patiuntur: ita tu nunc debes te fortiter praebere curationi. Lamentationes quidem & vlulatus, & alia per quae fere muliebris dolor tumultuatur, amoue. Perdidisti enim tot mala, si nondum misera esse didicisti. Ecquid videor tecum timide egisse? nil tibi subdixi ex malis tuis, sed omnia coaceruata ante te posui. Magno id animo feci. Constitui enim vincere dolorem tuum, non circumscribere.

Gg 2 CAP.

E Metiamur quascunque terras, nullum inuenturi solum intra mundum, quod alienum homini sit. Vnde cum ex aequo ad caelum erigitur aties: paribus interuallis omnia diuina ab humanis distant. Proinde dum oculi mei ab illo spectaculo cuius insatiabiles sunt, non abducantur, dum mihi lunam solemque intueri liceat, dum ceteris inhaerere sideribus, dum ortus eorum, occasus, interuallaque, & causas inuestigare velocius meandi, vel tardius, spectare tot per noctem stellas micantes, & alias immobiles, alias non in magnum spatium exeuntes, sed intra suum se circumagentes vestigium, quaedam subito erumpentes, quaedam igne fuso pestringentes aciem, quasi decidant, vel longo tractu cum luce multa praeteruolantes: dum cum his sum, & caelestibus, qua homini fas est, immiscear, dum animum ad cognatarum rerum conspectum tendentem, in sublimi semper habeam: quantum refert mea, quid calcem? At qui non est haec terra frugiferarum aut laetarum arborum ferax. Non magnis & nauigabilibus fluminum alueis irrigatur. Nihil gignit, quod aliae gentes petant, vix ad tutelam incolentium fertilis. Non pretiosus hic lapis caeditur, non auri argentique venae eruuntur. Angustus animus, est quem terrena delectant. Ad illa abducendus est, quae vbi que aequae apparent, vbi que aequae splendent: & hoc cogitandum est, ista veris bonis per falsa & prae credita obitare: quo longiores porticus expedi erunt, quo altius turres sustulerint, quo latius vicos porrexerint, quo depressius aestiuos specus foderint, quo maiori mole fastigia coenationum subuexerint, hoc plus erit quod illis caelum abscondat. In eam te regionem casus eiecit, in qua latissimum receptaculum casa est. Ne tu pusilli animi es, & sordide se consolantis, si ideo id fortiter pateris, quia Romuli casam nosti. Dic illud potius: Istud humile tugurium nempe virtutes recipit. Iam omnibus templis formosius erit, cum illic iustitia conspecta fuerit, cum continentia, cum prudentia, pietas, omnium officiorum recte dispensandorum ratio, humanorum diuinorumque scientia. Nullus angustus est locus, qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullum exilium graue est, in quo licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo libro quem de virtute composuit, ait se vidisse Marcellum Mitylenis exulantem, & quantum modo natura hominis pateretur, beatissime viuentem, neque vnaquam bonarum artium cupiditorem quam illo tempore. Itaque adiit, visum sibi se magis in exilium ire, qui sine illo rediturus esset, quam illum in exilio relinquere. O fortunatiorem Marcellum, eo tempore quo exilium suum Bruto approbavit, quam quo populo R. consulatum. Quamuis vir ille fuit, qui in admirationem sui adduxit hominem, etiam Catoni suo mirandum. Idem Brutus ait, C. Caesarem Mitylenas praeteruictum, quia non sustineret videre deformatum virum. Illi quidem reditum impetrauit senatus publicis precibus, tam sollicitus ac maectus, ut omnes illo die Bruti habere animum viderentur, & non pro Marcello, sed pro se deprecari, ne exules essent, si sine illo fuissent: sed plus multo confectus est, quo die illum exulens Brutus relinquere non potuit, Caesar videre. Contigit enim illi testimonium viriisque Brutus sine Marcello reuerti se doluit: Caesar erubuit. Num dubitas, quin ille sanus vir, sic ad tolerandum aequo animo exilium se ipse adhortatus sit? Ita te disciplinis imbuisti, ut scires omnem locum sapienti viro patriam esse. porro hic qui te expulit, non ipse per annos decem continuos patriam caruit: propagandi sine dubio imperij causa: sed nempae caruit. nunc ecce trahit illum ad se Africa resurgens belli minis plena, trahit Hispania, quae fractas & afflictas partes refouet, trahit Aegyptus infida, totus denique orbis, qui ad occasionem concussi imperij intentus est. cui primum rei occurrat? cui parti se opponat? Aget illam per omnes terras victoria sua. Illam suscipiant & colant gentes: tu viue Bruto miratore contentus. Bene ergo exilium tulit Marcellus: nec quicquam in animo eius mutauit loci commutato, quamuis eum paupertas sequeretur, in qua nihil mali esse, quicquid modo nondum peruenit in infaniam omnia subuertentis auaritia atque luxuria, intelligit. Quam rulum est enim, quod in tutelam homini necessarium sit? & cui deesse hoc potest, vllam modo virtutem habentem? Quod ad me quidem pertinet, intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse. corporis exigua desideria sunt, frigus submonere vult, alimentis famem ac sitim extinguere, quicquid extra concupiscitur, vitij non vltibus laboratur. non est necesse omne perscrutari profundum, nec strage animalium ventrem onerare, nec conchyliia vltimi maris ex ignoto litore ernere. Dij istos deaeque perdant, quorum luxuria tam inuidiosi imperij fines transcendit. Vltra Phasim capi volunt, quod ambitiosam popinam instruat: nec piger a Parthis, a quibus nondum poenas repetimus, aues petere. Vndique conuehant omnia nota fastidienti gulae. Quod dissolutus delicijs stomachus vix admittat, ab vltimo portatur Oceano. Vomunt ut edant, edunt ut vomant. Epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? Si quis concupiscit, illi paupertas etiam prodest. Inuitus enim sanatur: & si remedia ne cogens quid recipit, interim certe dum non potest nolenti similis est. C. Caesar, quem mihi videtur reru natura edidisse, ut ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent, ceteris sestertio coenauit vno die, & in hoc omnium adiutus ingenio, vix tamen inuenit quomodo prouinciaru tributum vna coena fieret. O miserabiles, quorum palatum nisi ad pretiosos cibos non excitatur. Pretiosos autem, non ex imius sapor aut aliqua fauorum dulcedo, sed raritas & difficultas parandi facit. Alioquin si ad sanam illis mentem placeat reuerti, quid opus est tot artibus ventri seruientibus? quid mercaturis? quid vastatione siluarum? quid profundi perscrutatione? passim iacent alimenta, quae rerum natura omnibus locis disposuit: sed haec velut caeci transeunt, & omnes regiones peruagantur, matia trahunt, & cum famem exiguo cibo possint sedare, magno irritant.

CAP.

Libet dicere: Quid deducitis naues? quid manus & aduersus feras & aduersus homines armatis? quid lato tumultu discurretis? quid opes opibus aggeritis? Non vultis cogitare, quam parua vobis corpora sint? Non ne furor & vltimus mentiu error est, cum tam exiguum capias, cupere multum? Licet itaq. augetis cessus, promoueat sine: nunquam tamen corpora vestra laxabit. Cum bene cesserit negotiatio, multum militia retulerit: cum indagati vndique cibi coierint, non habebitis vbi istos apparatus vestros colloceatis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet maiores nostri, quorum virtus etiam nunc vitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu sua parabant cibum: quibus terra cubile erat: quorum lecta nondum auro fulgebant, quorum templa nondum gemmis renidebant. Itaque tunc per fictiles deos religiose iurabatur. qui per illos iurauerant, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant. Scilicet minus beate viuebat dictator noster, qui Samnitum legatos audit, cum vltimum cibum in foco ipse manu sua versaret, illa, qua iam saepe hostem percusserat, laureamque in Capitolini Iouis gremio reposerat, quam Apicius nostra memoria vixit, qui in ea vrbe, ex qua aliquando philosophi velut corruptores iuuentutis abire iussi sunt, scientiam popinae professus, disciplina sua saeculum infecit, curus exitum nosse operae pretium est. Cum sestertium millies in culinam coegerisset, cum tot congiaria principum, & ingens Capitolij vetigal singulis commissationibus hauisset, aere alieno oppressus, rationes suas tunc primum coactus insperxit, superfuturum sibi sestertium centies computauit, & velut in vltima fame victurus, si sestertio centies vixisset, veneno vitam finivit. Quanta luxuria erat, cui sestertium centies egestas fuit? I nunc, & puta pecuniae modum ad rem pertinere, non animi.

Sestertium centies aliquis extimuit: & quod alii voto petunt, veneno fugit. Illi vero tam praeuae mentis homini vltima potio saluberrima fuit. Tunc venena edebat, bibebatque, cum immensis epulis non delectaretur tantum, sed gloriaretur, cum vitia sua ostentaret, cum ciuitatem in luxuriam suam conuerteret, cum iuuentutem ad imitationem sui sollicitaret, etiam sine malis exemplis per se docile. Haec accidit diuitias non ad rationem reuocantibus, cuius certi sunt fines: sed ad vitiosam consuetudinem, cuius immensum & incomprehensibile arbitrium est. Cupiditati nihil satis est: naturae satis est etiam parum. Nullum ergo paupertas exilis incommodum habet: nullum enim tam inops exilium est, quod non alendo homini abunde feruile sit. An vestem, an domum desideraturus est exul? Si haec quoque ad usum tantum desiderabit, neque rectum ei deerit, neque velamen. Aequae enim exiguo tegitur corpus, quam alitur. Nihil homini natura quod necessarium sciebat, fecit operosum. Si desiderat saturata multo conchylio purpuram, in textam auro, variisque coloribus distinctam & artibus, non fortunae iste vitio, sed suo pauper est. etiam si illi quicquid amisit, restitueris, nihil ages. Plus enim restituito deerit ex eo quod cupit, quam ex eo quod habuit. Si desiderabit aureis fulgentem uasis supellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, aes paucorum infania pretiosum, & seruorum turbam, quae quamuis magnam domum angustet, iumentorum corpora differta, & coacta pinguefcere, & nationum omnium lapides: ista coegerantur licet, nunquam explebunt inexplebilem animum, non magis quam ullus sufficit humor ad satiantum eum, cuius desiderium non ex inopia, sed ex aestu ardentium vitiorum oritur. non enim sitis illa, sed morbus est. Nec hoc in pecunia tantum aur alimentis euenit. Eadem natura est in omni desiderio, quod non ex inopia, sed ex vitio nascitur, quicquid illi congereris, non finis erit cupiditatis, sed gradus. Qui continebit itaque se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet: qui naturalem modum excedet, eum in summis opibus quoque paupertas sequetur. Necessarijs rebus exilia sufficiunt: superuacuis nec regna. Animus est qui diuites facit. hic in exilia sequitur, & in solitudinibus asperimis, cum quantum satis est sustinendo corpori, inuenit, ipse bonis suis abundat & fruitor. Pecunia nihil ad animum pertinet, non magis quam ad deos immortales omnia ista quae imperita ingenia, & nimis corporibus suis addicta suspiciunt. lapides, aurum & argentum, & magni leuatiue mensurarum orbis, terrena sunt pondera: quae non potest amare sincerus animus, ac naturae suae memor, leuis, ipse, & quandocumque emissus fuerit, ad summa emicaturus. interim, quantum per moras mororum, & hanc circumfusam grauem sarcinam licet, celeri & volucris cogitatione diuina perustrat. Ideoque nec exulare vnquam potest, liber, & diis cognatus, & omni mundo omnique aevo par. Nam cogitatio eius circa omne caelum, & in omne praeteritum futurumque tempus immittitur. Corpusculum hoc, custodia & vinculum animi, huc atque illuc iactatur. In hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. Animus quidem ipse sacer & aeternus est, & cui non possit iniici manus.

Nec me putes ad eleuanda incommoda paupertatis, quam nemo grauem sentit nisi qui putat, vti tantum praeceptis sapientum. Primum aspice, quanto maior pars sit pauperu, quos nihilo notabis tristiores sollicitioresque diuitibus: immo nescio an eo laetiores sint, quo animus eorum in pauciora distrahitur. Trāseamus a pauperibus. eamus ad locupletes. quam multa sunt tempora, quibus pauperibus similes sunt? Circūcisae sunt peregrinantiu sarcinae: & quotiescunq. festinatione necessitas exigit, comitū turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum suarum secum habent: cum omnem apparatus castrensis disciplina submoueat. Nec tantum condicio illos temporum, aut locoru inopia pauperibus exaequat. Sumunt quosdam dies, cum iam illos diuitiarum taedium caepit, quibus humi coeant, & remo-

to au-

to auro, argentoque, si cilibus utantur. Dementes, hoc quod aliquando concupiscunt, semper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt quod voluptatis causa imitantur. Me quidem, quoties antiqua exempla respexi, paupertatis uti solatijs pudet. Quoniam quidem eo temporum luxuria prolapsa est, ut maius viaticum exulum sit, quam olim patrimonium principum fuit. Vnum fuisse Homero seruum, tres Platoni, nullum Zenoni, à quo coepit Stoicorum rigida ac virilis sapientia, satis constat. Num ergo quisquam eos miseros vixisse dicet, ut non ipse miserimus ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicae gratiae sequester fuit, aere collato funeratus est. Atilius Regulus, cum Poenos in Africa funderet, ad Senatum scripsit, mercenarium suum decessisse, & ab eo desertum esse rus: quod Senatui publice curari, dum abesset Regulus, placuit. Fuit tanti, seruum non habere, ut colonus eius populus R. esset. Scipionis filiae ex aereo dotem acceperunt: quia nihil illis reliquerat pater. Aequum mehercules erat, populū R. tributū Scipioni semel conferre, eū à Carthagine semper exigeret. O felices viros puellarū, quib. populus R. loco foceri fuit. Beatioresne istos putas, quorum pantomimae decies sestertio nubunt, quam Scipionem, cuius liberi à senatu tutore suo in dotem aes graue acceperunt? Deditur aliquis paupertatem, cuius tam clarae imaginis tutor? Indignatur exul aliquid sibi deesse, cū defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus: cum omnibus illis id quod deerat, ideo honestius suppletum sit, quia defuerat? His ergo aduocatis non tantū tuta est, sed etiam gratiosa paupertas.

C A P. XIII.

Respondere potest: Quid artificiose ista diducis, quae singula sustineri possunt, collata non possunt? Commutatio loci tolerabilis est, si tantum locum mutet: paupertas tolerabilis est, si ignominia ab sit, quae vel sola opprimere animos solet. Aduersus hunc, quisquis me malorum turba terreat, his verbis utendum erit. Si contra vnam quamlibet partem fortunae satis tibi roboris est, idem aduersus omnes erit. Cum semel animum virtus indurauit, vndique inuulnerabilem praestat. si auaritia dimisit, vehementissima generis humani pestis, moram tibi ambitio non faciet. si vltimum diem non quasi poenam, sed quasi naturae legem aspicias, ex quo pectore mortis metum eiecetis, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis causa homini datam, sed propagandi generis, quem non uolauerit hoc secretum & infixum visceribus ipsis exitium, omnia alia cupiditas intactum praeteribit. Nō singula vitia ratio, sed pariter omnia prostermit, in vniuersum semel vincit. Ignominia tu putas quemquam sapientem moueri posse, qui omnia in se reposuit, qui ab opinionibus vulgi secessit? Plus etiam quam ignominia est mors ignominiosa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando solus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intrauit, ignominiam ipsi loco detracturus. neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. Quis vsque eo ad conspiciendam veritatem exaeratus est, ut ignominiam putet M. Catonis fuisse, duplicem in petitione praeturae & consulatus repulsam? Ignominia illa praeturae & consulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, nisi à se ante contemptus est. Humilis & proiectus animus fit isti contumeliae opportunus: qui vero aduersus saeuissimos casus se extollit, & ea mala quibus alij opprimuntur, euerit, ipsas miseras infularum loco habet: quando ita affecti sumus, ut nihil aequae magnam apud nos admirationem occupet, quam homo fortiter miser. Ducebatur Athenis ad supplicium Aristides: cui quisquis occurrebat, deiciebat oculos, & ingemiscebat, non tanquam in hominem iustum, sed tanquam in ipsam iustitiam animaduertetur. Inuentus est tamen, qui faciem eius inspiceret. poterat ob hoc moleste ferre, quod sciebat neminem id ausurum puri oris. At ille absterxit faciem, & subridens ait comitanti se magistratui: Admone istum, ne postea tam improbe oscitet. Hoc fuit contumeliae ipsi contumeliam facere. Scio quosdam dicere, contemptu nihil esse grauius, mortem ipsis potiore videri. His ego respondebo, & exilium saepe contemptione omni carere. Si magnus vir cecidit, magnus iacuit. Non magis illum putes contemni, quam cum aedium sacrarum ruinae calcantur, quas religiosi aequae stantes adorant.

C A P. XIII.

Quoniam meo nomine nihil habes, mater carissima, quod te in infinitas lacrimas agat, sequitur ut causae tuae te stimulent. Sunt autem duae, nam aut illud te mouet, quod praesidium aliquod videtis amisisse: aut, quod desiderium ipsum per se pati non potes. Prior pars mihi leuiter perstringenda est. Noui enim animum tuum, nihil in suis praeter ipsos amantes. Viderint illae matres, quae potentiam liberorum muliebri impotentia exercent: quae, quia feminis honores non licet gerere, per illos ambitio se sunt, quae patrimonia filiorum & exhauriunt & captant, quae eloquentiam commodando alijs fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimum gauisa es, minimum vsa. Tu liberalitati nostrae semper imposuisti modum, cum tuae non imponeres. Tu filia familias locupletibus filijs vltro contulisti. Tu patrimonia nostra sic administraisti, ut tanquam de tuis laborares, tanquam alienis abstineres. Tu gratiae nostrae, tanquam alienis rebus vtereris, pepercisti: & ex honoribus nostris nihil ad te nisi voluptas & impensa pertinuit. Nunquam indulgentia ad vtilitatem respexit. Non potes itaque erepto filio desiderare, quae incolumi numquam ad te pertinere duxisti.

C A P. XV.

Illo omnis consolatio mihi vertenda est, vnde vera vis materni doloris oritur. Ego complexu filij carissimi careo, non conspectu eius, non sermone fruor. Vbi est ille, quo viso tristem vultum relaxaui, in quo

in quo omnes sollicitudines meas deposui? Vbi colloquia, quorum inexplabilis eram? vbi studia, quibus libentius quam femina, familiaris quam mater, intereram? Vbi ille occursum, vbi matre visa semper puerilis hilaritas? Adiciis istis loca ipsa gratulationum & conuictuum, & ut necesse est, efficacissimas ad vexandos animos recentis conuersationis notas. Nam hoc quoque aduersus te crudeliter fortuna molita est, quod te ante tertium demum diem quam percussus sum, securam, nec quicquam tale metuentē aggredi voluit. bene nos longinquitas locorum diuiferat: bene aliquot annorum absentia huic te malo praeparauera: redisti, non ut voluptatem ex filio perciperes, sed ne consuetudinem perderes. Si multo ante auisisses, fortius tulisses, ipso intervallo desiderium molliente: si non recessisses, vltimum certe fructum biduo diutius videndi filium tulisses. Nunc crudele fatum ita composuit, ut nec fortunae meae interesset, nec absentiae assuesceres. sed quanto ista duriora sunt, tanto maior tibi virtus aduocanda est, & velut cum hoste noto, ac saepe iam victo, acrius est congregiendum. Non ex intacto corpore tuo sanguis hic fluxit. per ipsas cicatrices percussa es. Non est quod vtaris excusatione nominis muliebris, cui paene concessum est, immoderatum in lacrimas ius, non immensum tamen: & ideo Maiores decem me fimum spatium lugentibus viros dederunt, ut cum pertinacia muliebris maeroris publica constitutione deciderent, non prohiberent luctus, sed finierunt. Nam & infinito dolore cum aliquem ex carissimis amiseris, affici, stulta indulgentia est: & nullo, inhumana duritia. Optimum inter pietatem & rationem temperamentum est, & sentire desiderium, & opprimere.

C A P. XVI.

Non est quod ad quasdam feminas respicias, quarum tristitiam semel sumptam mors finiuit, Nosti quasdam, quae amissis filiis, imposita lugubria nunquam exierunt. A te plus exigit vita ab initio fortior, non potest muliebris excusatio contingere ei, à qua omnia vitia muliebria auerunt. Non te maximum saeculi malum impudicitia, in numerum plurimum adduxit. Non gemmae te, non margaritae flexerunt: non tibi diuitiae, velut maximum generis humani bonum, refulserunt: non te bene in antiqua & seuera instituta domo, periculosa etiam, probis peiorum detorsit imitatio: non te foecunditatis tuae, quasi exprobrarent aetate, puduit. Nunquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumescere vterum abscondisti, quasi indecens onus, nec intra viscera tua conceptas spes liberorum elisisti. Non faciem lenoniciis, ac coloribus polluisti. nunquam tibi placuit vestis, quae nihil amplius, quam ut nudam componeret: vnicum tibi ornamentum, pulcherrima, & nulli obnoxia aetati forma: maximum decus visa est pudicitia. Non potes itaque ad obtinendū dolorem abesse, quantum à vitis. Ne feminae quidem te sine in tabescere vulnere tuo, sed leuiori necessario moerore cito defunctam, iubeant exurgere: si modo illas intueri uoles feminas, quas conspecta uirtus inter magnos viros posuit. Cornelia ex duodecim liberis ad duos fortuna redegit. Si numerare funera Corneliae uelles, amiserat decem: si aestimare, amiserat Gracchos. Flentibus tamen circa se, & fatum eius execrantibus interdixit, ne fortunam accusarent, quae sibi filios Gracchos dedisset. Ex hac femina debuit nasci, qui diceret in conditione: Tu matri meae maledicas, quae me peperit? Multo mihi uidetur animosior vox matris. Filius magno aestimabat Gracchorum natales: mater & funera. Rutilia Cottam filium secuta est in exilium, & ut que eo fuit indulgentia constricta, ut mallet exilium pati, quam desiderium: nec ante in patriam, quam cum filio redijt. Eundem iam reducē, & in Rep. florentē tā fortiter amisit, quam secuta est: nec quicquam lacrimas eius post elatum filium notauit. In expulso uirtutem ostendit, in amisso prudentiam. Nam & nihil illam à pietate deterruit, & nihil in tristitia superuacua stultaque detinuit. Cum his te numerari feminis uolo, quarum uita semper imitata es, earum in coercenda comprimendaque aegritudine optime sequeris exemplum. Scio rem non esse in nostra potestate, nec ullum affectum seruire: minime uero eum qui ex dolore nascitur. Ferox enim, & aduersus omne remedium contumax est. Volumus eum interire obruere, & deuorare gemitus: per ipsum tamen compositum fictumque uultū lacrimae profunduntur. Ludis interim aut gladiatoribus animum occupamus. At illum inter ipsa quibus auocatur spectacula, leuis aliqua desiderij nota subibit. Ideo melius est illum uincere, quam fallere. Nam qui aut delusus uoluptatibus, aut occupationibus abductus est, resurgit, & ipsa quiete imperum ad saeuendum colligit. At qui rationi cessit, in perpetuum componitur. Non sum itaque monstraturus illa, quibus uos multos esse scio, ut peregrinatione te uel longa detineas, uel amoena delectes, ut rationum accipere darum diligentia, patrimonij administratione multum occupes temporis, ut semper nouo te aliquo negotio implices. Omnia ista ad exiguum momentum profunt: nec remedia doloris, sed impedimeta sūt. Ego autem malo illum definere quam decipi. Itaque illo te duco, quo omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum est, ad liberalia studia: illa sanabunt uulnus tuum, illa omnem tristitiam, tibi euellent. His etiam nunquam assuesces, nunc utendum erat: sed quantum tibi patris mei antiquus rigor permisit, omnes bonas artes non quidem comprehendisti, attingisti tamen. Vtinam quidem uirorum optimus, pater meus, minus matrum consuetudini deditus, uoluisset te sapientum praeceptis erudiri potius quam imbui. Non parandum tibi nunc contra fortunam esset exilium, sed proferendum, propter istas quae literis non ad sapientiam utuntur, sed ad luxuriam instituuntur, minus est indulgere studiis passus. Beneficio tamen rapacis ingenij plus quam pro tempore hausisti. Iacta sunt disciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas reuertere: tutam te praestabunt illae consolabuntur illae, delectabunt illae: si bona fide

fide animum tuum intrauerint, nunquam amplius intrabit dolor, nunquam sollicitudo, nunquam afflictionis irritae superuacua vexatio: nulli horum patebit peccus tuum. Nam ceteris vitis tampridem clusum est. Haec quidem certissima praesidia sunt, & quae sola te fortunae eripere possint: sed quia dum in illum portum quem studia promittunt, peruenerit, adminiculis quibus innitaris opus est, volo interim solatia tua tibi ostendere. Respice fratres meos: quibus saluis, fas tibi non est accusare fortunam. In utroque habes quod te diuersa uirtute delectet: alter honores industria consecutus est, alter sapienter contempsit. A quiete alterius filij dignitate, alterius quiete, utriusque pietate. Noui fratrum meorum in timos affectus, alter in hoc dignitatem excolit, ut tibi ornamento sit: alter in hoc se ad tranquillam quietamque vitam recepit, ut tibi vacet. Bene liberos tuos & in auxilium & in oblectamentum fortuna disposuit. potes alterius dignitate defendi, alterius otio frui. Certabunt in te officijs: & vnus desiderium, duorum pietate supplebitur. Audacter possum promittere: nihil tibi deerit, praeter numerum. Ab his ad nepotes quoque respice, Marcum blandissimum puerum, ad cuius conspectum nulla potest durare tristitia: nihil tam magnum, nihil tam recens in cuiusquam peccore fuerit, quod non circumfusus ille permulceat. Cuius non lacrimas illius hilaritas supprimat: cuius non contractum solitudine animam illius argutiae soluat: quem non in iocos uocabit illa lasciuia: quem non in se conuertet & abducat infixum cogitationibus, illa neminem satiat garrulitas: Deos oro, contingat hunc habere nobis superstitem. In me omnis fatorum crudelitas lassata consistat: quicquid matri dolendum fuit, in me transferat: quicquid auiae, in me. Floreat reliqua in suo statu turba, nihil de orbitate, nihil de conditione mea querat. Fuerim tantum, nihil amplius doliturae domus, piamentum. Tene in gremio tuo cito tibi daturam pronepotes Nouatillam: quam sic in me traxeram, sic mihi ascriperam, ut possit uideri, quod me amant, quamuis saluo patre, pupilla. hanc & pro me dilige, abstulit illi nuper fortuna matrem: tua potest efficere pietas, ut perdidisse se matrem doleat tantum, non & sentiat. nunc mores eius compone, nunc formam. Altius praecepta descendunt, quae teneris imprimuntur aetatibus. Tuis assuecat sermonibus. Ad tuum fin gatur arbitrium, multum illi dabis, etiam si nihil dederis praeter exemplum. Hoc iam tibi sollempne officium pro remedio erit. Non potest animum pie, dolentem a solitudine auertere, nisi aut ratio, aut honesta occupatio. Numerarem inter magna solatia patrem quoque tuum, nisi abesset. nunc tamen ex affectu tuo, quid illius inter sit, cogita: intelliges, quanto iustius sit te illi seruari, quam mihi impendi, quoties te immodica vis doloris inuaserit, & sequi se iubebit, patrem cogita. cui tu quidem tot nepotes pronepotesque dando effecisti, ne vnica esses: consummatio tamen aetatis actae feliciter in te uertitur. Illo uiuo, nefas est te quod uixeris queri.

C A P. XVII.

Maximum adhuc solatium tuum tacueram, sororem tuam, illud fidelissimum peccus tibi, in quod omnes curae tuae pro indiuiso transferuntur, illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrimas tuas miscuisti, in huius primum respirasti sinu. Illa quidem affectus tuos semper sequitur. In mea tamen persona non pro te dolet: illius manibus in urbem perlatus sum: illius pio maternoque nutrificio per longum tempus aeger conualui. Illa pro quaestura mea gratiam suam extedit: & quae ne sermonis quidem, aut clarae salutationis sustinuit audaciam, pro me uicit indulgentia uerecundiam. Nihil illi seductum uitae genus, nihil modestia, in tanta seminarum petulantia, rustica, nihil quies, nihil secreti & ad otium repositi mores obstiterunt, quo minus pro me etiam ambitiosa fieret. Haec est, mater carissima, solatium, quo reficiaris. Illi quantum potes te iunge, illius arctissimis amplexibus alliga. Solent maerentes ea quae maximae diligunt, fugere, & libertatem dolori suo quaerere. Tu ad illam te, & quicquid cogitaueris, confer: siue seruare habitum istum uoles, siue deponere, apud illam inuenies vel finem dolori tuo, vel comitem, sed si prudentiam perfectissimae feminae noui, non patietur te nihil profuturo maerore consumi, & exemplum tibi suum, cuius ego etiam spectator fui, narrabit. Carissimum virum amiserat, auunculum nostrum, cui uirgo nupserat, in ipsa nauigatione: tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, enitensque tempestatibus corpus eius nauifraga euexit. O quam multarum egregia opera in obscuro iacent. Si huic illa simplex admirandis uirtutibus contigisset antiquitas, quanto ingeniorum certamine celebraretur uxor, quae oblita imbecillitatis, oblita etiam firmissimis metuendi maris, caput suum periculis pro sepultura obiecit, & dum cogitat de uiri funere, nihil de suo timuit: Nobilitatur carminibus omnium, quae se pro coniuge vicariam dedit. hoc amplius est, discrimine uitae sepulcrum viro quaerere, maior est amor, qui pari periculo minus redimit. Post hoc nemo miratur, quod per sedecim annos, quibus maritus eius Aegyptum obtinuit, nunquam in publico conspecta est. Neminem prouincialem domum suam admisit: nihil a viro petiit, nihil a se peti passa est. Itaq; loquax & ingeniosa in contumelias praefectorum prouincia, in qua etiam qui uitauerunt culpam, non effugerunt infamiam, uelut vnicum sanctitatis exemplum suscepit: & quod illi difficillimum est, cui etiam periculosi sales placent, omnem uerborum licentiam congnuit: & hodie similis illi, quamuis nunquam speret, semper optat. Multum erat, si per sedecim annos illam prouincia probasset: plus est, quod ignorauit. Haec non ideo refero, ut eius laudes exequar, quas circumscribere est, tam parce transcurrere: sed ut intelligas, magni animi esse feminam: quam non ambitio, non auaritia, comites omnis potentiae & pestes, uicerunt, non metus mortis eam, exarmata nati naufragium suum spectantem, deterruit, quo minus ex animi viro haerens, quaereret, non quemadmodum inde exiret, sed quemadmodum efferret. Huius patrem uirtutem

uirtutem exhibeas oportet, & animum a luctu recipias, & id agas, ne quis te putet partus tui paenitere. Ceterum quia necesse est, cum omnia feceris, cogitationes tamen tuas subinde ad me recurrere, nec ququam nunc ex libere tuis frequentius tibi obuersari: non quia illi minus cari sint, sed quia naturale est, manum saepius ad id referre quod doleat: qualem me cogites, accipe. Laetum & alacrem, uelut optimis rebus: sunt autem optimas, quum animus omnis cogitationis expertus operibus suis vacat, & modo se leuioribus studijs oblectat, modo ad considerandam suam, uniuersique naturam, ueritatis audis surgit. Terras primum, litumque earum quaerit. Deinde condicionem circumfusi maris, cursusque eius alternos & recursum: tunc quicquid inter caelum terrasque plenum formidinis interiacet, perspicit, & hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum niuisque & grandinis iactu tumultuosum spatium tum peragras humilioribus ad summa prorumpit, & pulcherrimo diuinorum spectaculo fruatur, aether: nitatque suae memor, in omne quod fuit, futurumque est omnibus saeculis, vadit.

M. ANTONII MURETI
IN CONSOLATIONEM
SENECAE AD HELVIAM
MATREM NOTAE.

Helixium a Claudio pulsus & in Corsicam relegatus, Heluiam matrem casu suo incredibiliter dolentem consolatur. Nec illud plane indignum, quod notetur, puto: ex eadem gente duorum sapientissimorum & discretissimorum hominum matres fuisse, Ciceronis & Senecae. Nam Ciceronis quoque matrem Heluiam fuisse, a Plutarcho iraditum est. Tria autem fuisse dicit, quibus ad solandam matrem incitaretur. totidem quibus renocaretur: sed ad postremum praeualuisse quae incitabant. Quae incitabant, haec erant: quod sibi quoque magno leuamento sperabat fore, si maternum dolorem aliqua ex parte subleuare potuisset: quod si ipse calamitate percussus & afflictus primus consurrexisset, plus se ad minuendum alij dolorem sperabat auctoritatis habiturum: postremo, quod metuebat, ne si ipse qui semper philosophiam professus erat, fortunae manus dedisset, ceteri quoque sui ab ea uincerentur. Sed occurrebant haec, quae propositum morarentur. Esse ut corporis sic animi quoque aegritudinem suam quandam maturitatem: quae expectanda esset remedia adhibere uolentibus: ex illo ueteris praecepto Hippocratis *ἡ νόσος ὀψιματεύει*. Nullum ex omni memoria exemplum extare eius, qui cum ipse cecidisset, suos subleuare conatus esset. Non quodam & inuisitato dicendi genere opus esse ei, qui rem tam arduam susciperet: doloris autem magnitudine locum dilectui uerborum non relinqui. Sed plus ijs omnibus ualuisse conceptam de materno erga se amore fiduciam: quae spem dederit fore: ut illa dolori suo modum a filio potissimum uelit imponi.

Fleant illi.] Primum argumentum. Non debes huic, quamuis acerbo, casui cedere. Nam a primis annis aetatis tuae exercitata es ad maximas calamitates perferendas. Non debes igitur uinci ab una, quae te perpetuo inuictam aduersus tot alias praestitisti.

Vincam puto.] Bipertita totius libri propositio. Neque meo, neque tuo nomine dolere debes. Non meo, nihil enim mihi contigit, ac ne contingere quidem potest, quo miser fiam. Ex quo sequitur, ut ne tuo quidem nomine dolere debeas: cum ego vnus tibi doloris causa sim. Accedit, quod multa tibi solatia relicta sunt, in quibus acquiescere, et dolorem deponere facile possis. Haec singula deinde per partes exequitur.

Bona condicione.] Nemo inuitus miser est. Nam sola uirtus beatos facit: quae nullo casu eripi potest. Ego autem, & si sapiens non sum, nunquam tamen peperi ex iudicio uulgi: neque in eorum, quae uulgo putantur bona, aut adeptione, aut amissione momentum esse ullum ad beatam uitam existimaui.

Remoto igitur.] Primum argumentum ad exilium proprie pertinens. Exilium nihil est aliud, quam commutatio loci. At maior hominum pars tum priuatim tum publice, relicta patrijs sedibus, migrat alio, et sibi uoluntarium quodammodo exilium consciscit. Nihil igitur est in exilio mali, sed dicit aliquis, captiuisum esse hoc argumentum. Nam exules & pauperas & contemptus plerumque comitatur. Respondet, & tum rationibus tum exemplis euincit, ne ea uidentur mala esse.

Hoc saxum.] Corsicam dicit.

Intentio qui dicant.] Naturale est homini, sedium mutatione gaudere. Vera autem eius rei causa est discendi cupiditas. Multa enim noua uident, qui peregrinantur: ob idque prope assidue discunt: quo nullum est pabulum animorum incundius. At Seneca sanequam eleganter illud ad caelestem originem refert. Caelestia enim corpora perpetuo moueri.

Vide.

Videbis gentes.] Extat liber accuratissime scriptus de migrationibus gentium, ex quo peti poterunt, quae ad certiore huius loci intelligentiam faciunt.

Quamuis eum paupertas sequeretur. [Transit ad eleuanda paupertatis incommoda, docetque neque pauperem quonquam esse posse, qui ad naturam viuat, neque diuitem, qui ad opinionem.

Ex qua aliquando philosophi velut corruptores iuuentutis abire iussi sunt.] Vide caput xi. libri xv. notitium Aethiarum.

Cuius exitum nosse operae pretium est.] Dio libro LVII. Απίλους πάντας ἀνδρώπους ἀσπία. Ἐπὶ βάλαντο ἄπυρ, ὡς ἐπειδὴ μαθὼν πρὸς τὴν δέλησιν, ὅσα τὴν ἡδὴ καταλάλει, καὶ ὅσα ἐπὶ τῶν γυνοῶ, ὅτι διακόσμου καὶ πενήτωνται αὐτῶν μωριότης ἐπὶ πλείον, ἐλυπήθητε, ὡς καὶ λιμὸν τελευτήσει μέλλον, καὶ αὐτὸν διέσθην.

Ignominia.] ostendit ne ignominia quidem quidquam detrahi de felicitate sapientis.

Quoniam meo nomine.] Haec est secunda pars consolationis. Cum, meo nomine, nihil sit quod doleas, ne tuo quidem quidquam est, cur dolere debeas.

Quae se pro coniuge vicariam dedit.] Alcestis.

L. ANNÆI. SENECÆ
AD LVCILIVM. NATV-
RALIVM. QVÆSTIONVM
LIBER PRIMVS
P R A E F A T I O.

Vantum inter philosophiam interest, Lucili virorum optime, & ceteras artes: tantum interesse existimo in ipsa philosophia, inter illam partem quae ad homines, & hanc quae ad deos spectat. Altior est haec, & animosior: multum permittit sibi: non fuit oculis contenta. Maius esse quiddam suspicata est, ac pulchrius, quod extra conspectum natura posuisset. Denique tantum inter duas interest, quantum inter Deum & hominem. Altera docet, quid in terris agendum sit: altera, quid agatur in caelo. Altera errores nostros discutit, & lumen admouet, quo discernantur ambigua vitae: altera multo hanc caliginem in qua volumur excedit, & è tenebris ereptos, illo perducit, vnde lucet. Equidem tunc naturae rerum gratias ago, cum illam non ab hac parte video, quae publica est, sed in secretiora eius intravi: cum disco, quae vniuersi materia sit, quis auctor, aut custos: quid sit Deus, totus in se intendat, an ad nos aliquando respiciat: faciat quotidie aliquid, an semel fecerit: pars mundi sit, an mundus: liceat illi hodieque decernere, & ex lege factorum aliquid derogare: an maiestatis deminutio sit, & confessio erroris, mutanda fecisse. Neceffe est enim ei eadem placere, cui nisi optima placere non possunt. Nec ob hoc minus liber & potens est, ipse enim est necessitas sua. Nisi ad haec admitteret, non fuerat operae pretium nasci. Quid enim erat, cur in numero viuentium me positum esse gauderem? An ut cibos & potiones percolarem? ut hoc corpus casurum ac fluidum, periturumque nisi subinde impleatur, farcirem, & viuerem aegri minister, ut mortem timerem, cui omnes nascimur? Detrahe hoc inestimabile bonum, non est vita tanti, ut iudem, ut aestuē. O quam contempta res est homo, nisi supra humana se exerit. Quamdiu cum affectibus colluctamur, quid magnifici facimus? Etiam si superiores sumus, portenta vincimus. Quid est, cur suspiciamus nosmetipsos, quia dissimiles deterrimis sumus? Non video quare sibi placeat, qui robustior est valetudinario. Multum interest inter vires & bonam valetudinem. Effugisti vitia animi: non est tibi frons ficta, nec in alienam voluntatem sermo compositus, nec cor inuolutum, nec auaritia, quae quicquid omnibus abstulit, sibi ipsi negat: nec luxuria pecuniam turpiter amittens quam turpius reparat: nec ambitio, quae te ad dignitatem nisi per indigna non ducet. Nihil adhuc consecutus es. Multa effugisti: te non dūm. Virtus enim quam affectamus magna est. Non quia per se beatum est, malo caruisse, sed quia animū laxat, ac praeparat ad cognitionem caelestium, dignumque efficit, qui in consortium Dei veniat. Tunc consummatum habet plenumque bonum fortis humanae, cum, calcato omni malo, petit altum, & in interiorē naturae sinum venit. Tunc iuuat inter sidera ipsa vagantem, diuitum pavimenta ridere, & totam cum auro suo terram: non illud tantum dico quod egefit, & signandum dedit, sed & illud quod in occulto seruat posterorum auaritiae. Nec potest ante contemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia, & toniles silvas, & deriuata in domos flumina, quam totum circumeat mundum, & terrarum orbem superne despiciens,

despiciens, augustum, & magna ex parte opertum mari, etiā ea parte qua extat, late squalidū & aut vltum aut rigentem, sibi ipse ait: Hoc est punctum, quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur? O quam ridiculi sunt mortalium termini. Ultra Istrum Dacus non exeat: Strymo Thracas includat: Parthis obliet Euphrates: Danubius Sarmatica ac Romana disterminet: Rhenu Germania modum faciat: Pirenaeus medium inter Gallias & Hispanias iugum extollat. Inter Aegyptum & Aethiopias harenarū inculta vastitas iaceat. Si quis formicis det intellectum hominis, nonne & illae vnam aream in multas prouincias diuident? Cum te in illa vere magna sustuleris, quoties videbis exercitus subrectis ire vexillis, & quali magnum aliquid agatur, equitem modo vltiora explorantem, modo à lateribus affusum, libebit dicere:

It nigrum campis agmen.

Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium. Quid illis & nobis interest, nisi exigui mensura corpusculi? Punctum est illud in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis: minima, etiam cum illis vtrinque Oceanus occurrit. Surlum ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittitur: at ita, si minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, & expeditus leuisque ac contentus modico emicuit. Cū illa tetigit, alitur, crescit: ac velut vinculis liberatus, in originem redit. Et hoc habet argumentum diuinitatis suae, quod illum diuina delectant: nec ut alienis interest, sed ut suis. Secure spectat occasus siderum atque ortus, & tam diuersas concordantium vias. Obseruat vbi quaeque stella primum lumen ostendat, vbi culmen eius summum, quā cursus sit, quousque descendat. Curiosus spectator excutit singula, & quaerit. Quid ni quaerat? Scit illa ad se pertinere. Tunc contemnit domicilij prioris angustias. Quantum enim est, quod ab vltimis littoribus Hispaniae vsque ad Indos iacet? Paucissimum siderum spatium, si nauem suus ventus impleuit. At illa regio caelestis per triginta annos velocissimo sideri viam praestat, nusquam resistenti, sed aequaliter cito. Illic demum discit, quod diu quaesuit. Illic incipit Deum nosse. Quid est Deus? Mens vniuersi. Quid est Deus? Quod videstorū, & quod non vides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, qua nihil maius excogitari potest. Si solus est omnia, opus suum & extra & intra tenet. Quid ergo interest inter naturam Dei, & nostram? Nostri melior pars, animus est: in illo nulla pars extra animum. Totus ratio est: cum interim tantus error mortalia teneat, ut hoc quo neque formosius est quicquam, nec dispositius, nec in proposito constantius, existiment homines fortuitum & casu volubile, ideoque tumultuosum inter fulmina, nubes, tempestates, & cetera quibus terrae ac terris vicina pulsantur. Nec haec intra vulgum dementia est, sed sapientiam quoque professos contigit. Sunt qui putent, sibi ipsis animum esse, & quidem prouidum ac dispensantem singula, & sua & aliena: hoc autem vniuersum, in quo nos quoque sumus, expers esse consilij, & aut ferri temeritate quadam, aut natura nesciente quid faciat. Quam vile existimas ista cognoscere, & rebus terminos ponere? quantum Deus possit: materiam ipse sibi formet, an data vtatur: vtrum idea materiae prius superuenit, an materia ideae. Deus quicquid vult efficiat, an in multis rebus illum tractanda destituant, & à magno artifice praua formantur multa, non quia cessat ars, sed quia id in quo exercetur, saepe inobsequens arti est. Haec inspicere, haec discere, his incumbere, nonne transilire est mortalitatem suam, & in meliorem transcribi sortem? Quid tibi inquis, ista proderūt? Si nihil aliud, hoc certe, sciam, omnia angusta esse. Sed haec deinde.

C A P. I.

Nunc ad propositum veniam opus. Audi quid de ignibus philosophia velit, quos aer transuersos agit. Magna vi illos excuti argumentum est, quod obliqui feruntur, & praerapida celeritate. Apparet illos non ire, sed proci. Ignium multae variaeque facies sunt. Aristoteles quoddam genus illorum Capram vocat. Si me interrogaueris, quare: prior mihi rationem reddas oportet, quare haedi vocentur. Si autem, quod commodissimū est, conuenerit inter nos, ne alter alterū interroget, Quid dicit ille? fatius erit de re ipsa quaerere, quam mirari, quid ita Aristoteles globum ignis appellauerit Capram. Talis fuit forma eius, qui bellum aduersus Perseum Paulo gerente lunari magnitudine apparuit. Nos quoque vidimus non semel flammam ingentis pilae specie, quae tamen in ipso cursu suo dissipata est. Vidimus circa diui Augusti excessum simile prodigium. Vidimus cum de Seiano actum est. Nec Germanici mors sine denuntiatione tali fuit. Dices mihi: Ergo tu intantis erroribus es, ut existimes deos mortium signa praemittere, & quicquam esse in terris tam magnum, quod perire mundus sciat? Erit aliud isti rei tempus. Videbimus, an certus omnium rerum ordo ducatur, & alia aliis ita complexa sint, ut quod antecedit, aut causa sit sequentium, aut signum. Videbimus, an diis humana sint curae, an series ipsa, quid factura sit, certis rerum notis nuntiet. Interim il lud existimo, huiusmodi ignes existere, aere vehementius trito, cum in clinatio eius in alteram partem facta est, & non cessit, sed intra se pugnavit. Ex hac vexatione nascuntur trabes & globi & faces & ardores. At cum leuius collisus, & (ut ita dicam) strictus est, minora lumina excutiantur, cinemque volantia sidera ducunt. Tunc ignes tenuissimi iter exile designant, & caelo producunt. Ideo nulla sine huiusmodi spectaculis nox est. Non enim opus est ad efficienda ista, magno aeris motu. Denique, ut breuiter dicam, eadem ratione fiunt ista, qua fulmina, sed vi minore. Quemadmodum nubes mediocriter collisae, fulgurationes efficiunt, maiore impetu pulsae, fulmina Aristoteles eiusmodi rationem reddit. Varia & multa terrarum orbis expirat, quaedam humida, quaedam sicca, quaedam argentia, quaedam concipiendis ignibus idonea. Nec mirum est, si terris omnis generis & varia euaporatio est: cum in caelo quoque non vnus appareat color rerum, sed acrior sit canaliculae

culae rubor, Martis remissior, Iouis nullus, in lucem puram nitore perducto. Necessae est ergo in magna copia corpusculorum quae terrae eieciant, & in superiorem agunt partem, aliqua in nubes peruenire alimenta ignium, quae non tantum collissa possint arderi, sed etiam afflata radijs solis. Nam apud nos quoque stramenta sulphure aspersa ignem ex interuallo trahunt. Veri ergo simile est, talem materiam intra nubes congregatam facile succendi, & maiores minoresque ignes existere, prout illis fuit plus aut minus virium. Illud enim stultissimum est existimare, aut stellas decidere, aut transilire, aut aliquid illis auferri & abradi: nam si hoc fuisset, iam defuissent. Nulla enim nox est, qua non plurimae ire, & in diuersum videantur abduci. Atqui, quo solent, quaeque inueniuntur loco, Magnitudo sua singulis constat. Sequitur ergo, ut infra illas ista nascantur: & cito interdicant, quia sine fundamento sunt & sede certa. Quare ergo etiam non interdiu transferuntur? Quid si dicam stellas interdiu non esse, quia non apparent? Quomodo illae latent, & solis fulgure obumbrantur: sic faces quoque, transcurrunt etiam interdiu, sed abscondit eas diurni luminis claritas. Si quando tamen tanta vis emicuit, ut etiam aduersus diem vindicare sibi suum fulgorem possint, apparent. Nostra certe aetas non semel vidit diurnas faces, alias ab oriente in occidentem versas, alias ab occasu in ortum. Argumentum tempestatis nauatae putant, cum multae transvolant stellas, quod si signum ventorum est, ibi venti sunt, id est, in aere, qui medius inter lunam, & terram est. In magna tempestate apparet, quasi stellae velo insidentes. Adiuuari se tunc periclitantes existimant Pollucis & Castoris numine. Causa autem melioris spei est, quod iam apparet frangi tempestatem, & definere ventos. Aliquando feruntur ignes, non sedent. Gylippo Syraculas petenti visa est stella super ipsam lanceam constituisse. In Romanorum castris visa sunt ardere pila, ignibus scilicet in illa delapsis: qui saepe fulminum more animalia ferre solent & arbuta, & si minore vi mittuntur, defluunt tantum & insident, non feriunt nec vulnerant. Alij inter nubes eliduntur, alij sereno, si aer ad experimen dum ignem aptus fuit. Nam sereno quoque caelo aliquando tonat, ex eadem causa, qua nubes, aere inter se colliso. Qui etiam si est lucidior ac ficior, coire tamen & facere corpora quaedam similia nubibus potest, quae percussa reddant sonum. Quandoque igitur fiunt trabes, quandoque clypei, & vastorum imagines ignium, ubi in talem materiam incidit similis causa, sed maior.

C A P. II.

Videamus nunc, quemadmodum fiat is fulgor, qui sidera circumnectit. Memoriae proditum est, quo die diuus Augustus urbem, ex Apollonia reuersus, intrauit, circa solem visum coloris varij circumulum, qualis esse in arcu, solet: hunc Graeci halo vocant, quem nos dicere coronam aptissime possumus. Quomodo fieri dicatur, exponam. Cum in piscinam lapis missus est, videmus in multos orbis aquam discedere, & fieri primum angustissimum orbem, deinde latiore, ac deinde alios maiores, donec euanescat impetus, & in planiciem immotarum aquarum soluat. Tale quiddam cogitemus fieri etiam in aere. cum spissior factus, plagam sentire potest, lux solis aut lunae vel cuiuslibet sideris incurrens, recedere illum in circulos cogit. Nam humor, & aer, & omne quod ex istu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est eius quod impellit. Omne autem lumen rotundum est: ergo & aer in hunc modum percussus lumine, exibat. Ob hoc tales splendores Graeci areas vocauerunt: quia fere terendis frugibus loca destinata sunt rotunda. Nos autem non existimemus istas, siue areas, siue coronae sunt, in vicinia siderum fieri: plurimum enim absunt, quamuis cingere ea & coronare videantur. Non longe à terra fit talis effigies: quam visus noster solita imbecillitate deceptus, circa ipsum sidus putat positam. In vicinia autem solis & stellarum nihil tale potest fieri: quia illic aether tenuis est. Nam formae crassissimae demum spississimae corporibus imprimi solent: in subtilibus non habent ubi consistant, aut haereant. In balneis quoque circa lucernam tale quiddam aspici solet, ob aeris densi obscuritatem: frequentissime autem austro, cum caelum maxime graue & spissum est. Nonnunquam paulatim diluuntur & definunt, nonnunquam ab aliqua parte rumpuntur: & inde ventum nauitici expectant, unde contextus coronae perit. Si enim à septentrione discesserit, Aquilo erit: si ab occidente, Fauonius, quod argumentum est, intra eam partem caeli has fieri coronas intra quam venti quoque solent. Superiora autem non habent coronas: quia ne ventos quidem. His argumentis & illud adijce, nunquam coronam colligi, nisi stabili aere & pigro. Aliter non solet aspici. Nam qui stat aer, impelli & deduci, & in aliquam faciem fingi potest. Is autem qui fluit, nec feritur quidem lumine. Non enim formatur, nec resistit: quia prima quaeque pars eius dissipatur. Nunquam ergo vllum sidus talem sibi effigiem circumdabit, nisi cum aer erit densus atque immotus, & ob hoc custodiens incidentem in se rotundi lineam luminis, nec sine causa. Repete enim exemplum, quod paulo ante proposui. Lapillus in piscinam aut lacum & aliquam alligatam aquam missus, circulos facit innumerabiles: & hoc idem non facit in flumine. Quare? quia omnem figuram, fugiens aqua disturbat. Idem ergo in aere euenit, ut ille qui manet, possit figurari: at ille qui rapitur & currit, non det sui potestatem, & omnem ictum venientemque formam exturbet. Haec, de quibus dixi, coronae, cum dilapsae sunt aequaliter, & in semetipsis euauerint, significatur aeris quies & otium & tranquillitas. Cum ab vna parte cesserunt, illinc ventus est unde finduntur. Si ruptae pluribus locis sunt, tempestas fit. Quare id accidat, ex his quae iam exposui, intelligi potest. Nam si facies vniuersa subsedit, apparet temperatum esse aera, & sic placidum. Si ab vna parte intercisae est, apparet inde aera incumbere, & ideo illa regio ventum dabit. At cum vndiq. & concersa & lacerata est, manifestum est à pluribus partibus in illam impetum fieri, & inquietum aera hinc atque illinc assilire. Itaque ex hac inconstantia caeli, tam multa tentatis & vndique

que laborantis, futura tempestas & vectorum prolium apparet. Haec coronae noctibus fere circa lunam & alias stellas notantur, interdiu raro: adeo ut quidam ex Graecis negauerint eas omnino fieri, cum illos historiae coarguant. Causa autem raritatis haec est, quod solis fortius lumē est, & aer ipse agitur ab illo, calefactusque, solutior est: lunae autem inertior vis est, & ideo à circumposito aere facilius sustinetur, quod sidera cetera infirma sunt, nec perire aera vi sua possunt. Excipitur itaque illorum imago, & in materia solidiore ac minus cedente versatur. Debet enim aer nec tam spissus esse, ut excludat ac submoueat à se lumē immixtum, nec tam tenuis & solutus, ut nullam ventibus radijs moram praebet. haec noctibus temperatura contingit, cum sidera collectum aera lucē leui non pugnaciter, nec asperē ferunt, spissioreque, quam solet esse interdiu, insiciunt.

C A P. III.

AT contra arcus in nocte non fit, nisi admodum raro: quia luna non habet tantum virium, ut nubes transeat, & illis colorem suffundat, qualem accipiunt sole perfrictae. Sic enim formam arcus discoloris efficiunt: quia aerae partes in nubibus tumidiore sunt, aerae submissiores: quaedam crassiores, quam ut solem transmittant: aliae imbecilliores, quam ut excludant. Haec inaequalitas alternis lucem vmbraeque permiscet, & exprimit illam mirabilem arcus varietatem. Altera causa eiusmodi arcus redditur. Videmus, cum fistula aliquo loco rupta est, aquam per tenue foramen elidi: quae sparsa contra solem oblique positum, faciem arcus representat. Idem videbis accidere, si quando volueris observare fullonem: cum os aqua impleuit, & vestimenta ridiculis diducta leuiter aspergit, apparet varios edicolores in illo aere asperso, quales in arcu fulgure solent. Huius rei causam in humore esse ne dubitaueris. Non fit enim vnquam arcus, nisi nubo. Sed quaeramus quomodo fiat. Quidam aiunt esse aliqua stillicidia, quae solem transmittant, quaedam magis coacta, quam ut transluceant: itaque ab illis fulgorem reddi, ab his vmbrae, & sic vtriusque intercursum effici arcum, in quo pars fulgeat, quae solem recipit, pars obscurior sit, quae excludit, & ex se vmbrae proximis fecit. Hoc ita esse quidam negant: poterat enim verum videri, si arcus duos tantum haberet colores, & si ex lumine vmbraeque constaret.

Sed nunc diuersi niteant cum mille colores,

Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit.

Vsq. adeo quod tangit idem est, tamen vltima distans:

videmus in eo aliquid flammei, aliquid lutei, aliquid caerulei, & alia in picturae modum subtilibus lineis ducta, ut ait Poeta, ut in dissimiles colores sint, scire non possis, nisi cum primis extrema contuleris. Nam commixtura decipit, vsque adeo mira arte naturae, quod à simillimis coepit, in dissimilia definit. Quid ergo istic duo colores faciunt luminis atque vmbrae, cum innumerabilium ratio reddenda sit? Quidam ita existimant arcum fieri. dicunt in ea parte in qua pluit, singula stillicidia pluuiiae cadentis, singula specula esse: à singulis ergo imaginem reddi solis. Deinde multas imagines, immo innumerabiles, & deuexas, & in praecipue transeuntes confundi. Itaque & arcum esse multarum imaginum solis confusionem. Hoc sic colligunt. Pelues, inquit, mille die sereno pone, & omnes habebunt imaginem solis. In singulis solijs dispone singulas guttas: singulae habebunt imaginem solis. At contra ingens stagnum non habebit nisi imaginem vnā. Quare? quia omnis circumscripta leuitas & circumdata suis finibus, speculum est. Itaque piscinam ingentis magnitudinis, insertis parietibus diuide: totidem illa habebit imagines solis, quot lacus habuerit. Relinque illam sicut est diffusa: semel tibi imaginem reddet. Nihil refert, quam exitus sit humor aut lacus. Si circumseptus est, speculum est. Ergo stillicidia illa infinita, quae imber cadens deserit, totidem specula sunt, totidem solis facies habent. Haec contra intuenti perturbatae apparet: nec dispiciuntur interualla, quibus singula distant, spatio prohibente discerni. Deinde pro singulis apparet vna facies turbida ex omnibus. Aristoteles idē iudicat. Ab omni, inquit, leuitate acies radios suos replicat. Nihil autē leuius aqua & aere, Ergo etiā ab aere spisso visus noster in nos redit. Vbi vero hebes & infirma est acies, quolibet aeris ictu deficit. Quidam hoc genere valetudinis laborant, ut ipsi sibi videantur occurrere, ut vbiq. imaginem suam cernant. Quare? quia infirma vis oculorum non potest ne proximum quidem sibi aerem percurrere, sed resistit. Itaque quod in alijs efficit densus aer, in his facit omnis. Satis enim valet qualiscunque, ad imbecillam aciem repellendam: longe autem magis visum nostrum nobis remittit, qui crassior est, & perueniri non potest, sed radios luminum nostrorum moratur, & eo unde exierint, reflectit. Ergo cum multa stillicidia sunt, totidem specula sunt. Sed quia parua sunt, solis colorem sine figura expriment. Deinde cum in stillicidiis innumerabilibus, & sine interuallo cadentibus reddatur idem color, incipit facies esse non multarum imaginum intermissarum, sed vnus longae atque continuae. Quo modo, inquit, tu mihi multa millia istic imaginum esse dicis, ubi nullam video? Et quare cum solis color vnus sit, imaginum diuersus est? Ut & haec quae proposuisti, refellam, & alia quae non minus refellenda sunt, illud dicam oportet: nihil acie nostra fallacius, non tantum in his à quibus subtiliter peruidendis illa colorum diuersitas sum mouet, sed & in his quoque, quae ad manum cernit. Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddidit. Poma per vitrum aspicientibus multo maiora sunt. Columnarum interualla porticus longiores iugunt. A ipsum solē reuertere: huc quem toto orbe terrarum maiorem probat ratio, acies nostra sic contraxit, ut sapientes viri pedalem esse cōtenderint. Quem velocissimum omnium esse scimus, nemo nostrum videt moueri: nec ire crederemus, nisi appareret ille. Mundum ipsum praecipiti velocitate labentem, & ortus occasusque, intra momentum temporis reuoluentem, nemo nostrum sentit procedere. Quid ergo miraris, si oculi nostri imbricium stillicidia non separant, ingentium spatio intuentibus minutarum ima-

ginum discrimen interit: Illud esse dubium nulli potest, quin arcus imago solis sit, rosca & caua nube concepta. Quod ex hoc tibi apparet. Nunquam non aduersa soli est, sublimis aut humilis, prout ille se submisit, aut sustulit contrario motu. Illo enim descendente altior est, alto depressior. Saepē talis nubes à latere solis est, nec arcū efficit, quia non ex recto imaginē trahit. Varietas autē non ob aliam causam fit, quā quia pars coloris à sole est, pars à nube illa: humor autē modo caeruleas lineas, modo virides, modo purpurae similes, & lateas aut igneas ducit, duobus coloribus hanc varietatē efficientibus, remisso & intento. Sic enim & purpura eodem conchylio non in vnum modū exit. Interest, quamdiu macerata sit, crassius medicamentū an aquatius traxerit, saepius mersa sit & excocta, an semel tincta. Nō est ergo mirum, cum duae res sint, sol & nubes, id est corpus & speculum, si tam multa genera colorum exprimentur, quae in multis generibus possunt aut incitari, aut relanguescere. Alius enim est color ex igneo lumine, alius ex obtuso & leniore. In alijs rebus vaga inquisitio est, ubi non habemus quod manu tenere possimus, & late coniectura mittenda est: hic apparet duas causas esse arcus, solem, nubemque, quia nec sereno vnquam sit, nec ita nubilo, vt sol lateat. Ergo vnque ex his est, quorum sine altero non est.

C A P. IIII.

I Am illud accedit, quod aequē manifestum est, speculi ratione imaginem reddi, quia nunquam nisi ex contrario redditur: id est nisi ex altera parte steterit quod apparet, ex altera quod ostendit. Rationes quae non persuadent, sed cogunt, à geometris adferuntur: nec dubiū cuiquā relinquitur, quin arcus imago solis sit male expressi, ob vitii figuramque, speculi. Nos interim tētemus alias probationes. Inter argumenta sic nascentis arcus pono, quod celerime nascitur: igneum enim variumque corpus caelo intra momentum subtextitur, & aequē celeriter aboletur, nihil autem tam cito redditur, quā à speculo imago. Non enim facit quicquam, sed ostendit. Parianus Artemidorus adiicit, & quale genus nobis esse debeat, quod talem solis imaginem reddit. Si speculum, inquit, concauū feceris, quod sit sectae pilae pars, si extra medium constitueris, quicunque iuxta te steterint, vniuersi à te videbuntur, propiores tibi quam speculo. Idem, inquit, euenit, cum rotundam & cauam nubem intuemur à latere vt solis imago à nube discedat, priorque nobis sit, & in nos magis conuersa. Color igitur igneus à sole est, caeruleus à nube: ceteri viriusque mixturae.

C A P. V.

C Ontra haec illa dicuntur. De speculis, duae opiniones sunt: alij enim in his simulacra cerni putant, id est corporū nostrorū figuras, à nostris corporibus emissas ac separatas; alij imagines aiunt nō esse in speculo, sed ipsa aspici corpora, retorta oculorum actē, & in se rursus reflexa. Nunc nihil ad rem pertinet, quomodo videamus, quodcunque videmus: sed quomodo imago similis debet à speculo reddi. Quidnam est tam dissimile, quā sol arcus, in quo neque color, neque figura solis, neque magnitudo apparet: Arcus enim longior ampliorque est, longeque ea parte, qua fulget, rubicundior quam sol. ceteris vero coloribus diuersus. Deinde cum velis speculum aeri comparare, des oportet mihi eandem leuitatem corporis, eandem aequalitatem, eundem nitorem. Atqui nullae nubes habent similitudinem speculi, per medias saepe transimus, nec in illis nos cernimus. Qui montium summa conscendunt, spectāt nubem: nec tamen imaginem suam in illa cernunt. Singula stillicidia singula specula sunt. Concedo: sed illud nego, ex stillicidijs constare nubem. Habet enim quaedam ex quibus fieri stillicidia possunt, non ipsa. Nec aquā quidē habet nubes, sed materiam futurae aque. Concedā etiā tibi & guttas innumerabiles in nubibus esse, & illas faciem reddere: non tamen omnes vnam reddunt, sed singulae singulas. Deinde inter se specula coniungunt vnam imaginem non coibunt: sed quaeque particula in se rei similitudinem claudet. Sunt quaedam specula ex multis minutisque composita: quibus si vnum ostenderit hominem, populus apparet, vnaquaque parte faciem suam exprimente. Haec cum sint coniuncta & simul collocata, nihilominus seducunt imagines suas, & ex vno turbam efficiunt. Ceterum cateruam illam non confundunt, sed diremptam in facies singulas distrahunt, arcus vno circumscriptus est ductu: vna totius est facies. Quid ergo? non & aqua, rupta fistula, sparfa, & ore excussa: habere quiddam simile his quos videmus in arcu, coloribus solet? Verum est: sed non ex hac causa, ex qua tu videri vis: quia vnaquaeque stilla recipit imaginem solis. Citius enim cadunt stillae, quā vt concipere imaginem possint. Standum est, vt id quod imitatur, excipiant. Quid ergo sit? Colorem, non imaginem ducunt: alioquin, vt ait Nero Caesar disertissime,

Colla Cytheriacae splendent agitata columbae:

& variis coloribus pauonum ceruix, quoties aliquo deflectitur, nitet. Nunquid ergo dicemus specula eiusmodi plumas, quarum omnis inclinatio in colores novos transit? Non minus nubes diuersam speculis naturam habent, quā aues quas retuli, & Chamaeleontes, & reliqua animalia: quorum color aut ex ipsis mutatur, cum ira vel cupidine accensa, cutem suam variant, humore suffuso, aut positione lucis, quā prout rectam vel obliquam receperint, ita colorantur. Quid enim simile speculis habent nubes: cum illa non perluceant, haec transmittant lucem? Illa densa & coacta, haec rarae sint: illa eiusdem materiae tota, haec diuersis temere compositae, & ob hoc discordes, nec diu cohaesurae? Praeterea videmus, ortu solis partem quandam caeli rubere: videmus nubes aliquando ignei coloris. Quid ergo prohibet, quomodo hunc colorem unum accipiant solis occurtu, sic multos ab illis trahi, quamuis non habeant speculi potentiam? Modo, inquit, inter argumenta ponebas, semper arcum contra solem exci.

excitari, quia nec à speculo quidem imago redderetur, nisi aduerso. Hoc, inquit, commune nobis est. Nā quemadmodum opponendum est speculo id, cuius imaginem in se transferat: sic, vt nubes infici possint, ita solis ad hoc opus est radiorum idoneus ictus. Haec dicuntur ab ijs, qui videri volunt nubem colorari. Posidonius, & hi qui speculari ratione effici iudicant visum, hoc respondent. Si vllus esset in arcu color, permaneret, & videretur eo manifestius, quo propius. Nunc imago arcus ex longinquo clara est: interit, cum in vicino est. Huic contradictioni non consentio, cum ipsam sententiam probem. Quare? dicam. Quia coloratur quidem nubes, sed ita, vt color eius non vndique appareat. Nam ne ipsa quidem vndique apparet. Nubem enim nemo, qui in ipsa est, videt. Quid ergo mirum, si color eius non videtur ab eo, à quo ipsa non visitur? Atqui, quamuis ipsa non videatur, est: ergo & color. Ita non est argumentū falsi coloris: quia idem apparere accedentibus desinit. Idem enim in ipsis euenit nubibus: nec ideo falsae sunt, quia non videntur. Praeterea cum dicitur tibi, nubem sole esse suffectam, non dicitur tibi colorem illum immixtum esse velut duro corpori ac stabili & manēti, sed vt fluido & vago, & nihil amplius quā perbreuem speciem recipienti. Sunt etiam quidam colores, qui ex interuallo vim suam ostendunt. Purpuram Tyriam quo melior saturiorque est, eo oportet altius teneas, vt fulgorem suum ostendat. Non tamen ideo non habet illa colorem: quia quem optimum habet, non quomodocunque, explicetur, ostendit. In eadem sententia sum, qua Posidonius, vt arcum iudicem fieri nube formata in modū concaui speculi & rotundi, cui forma sit partis e pileae sectae. Hoc probari, nisi geometrae adiuuerint, non potest: qui argumentis nihil dubij relinquentibus docent, solis illam esse effigiem, non similem. Neque enim omnia ad verum specula respondent. Sunt, quae videre extimescas: tanta deformitate corruptam faciem visentium reddunt, seruata similitudine in peius. Sunt, quae cum videris, placere tibi vires tuas possint: in tantum lacerti crescunt, & totius corporis supra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt, quae dextras facies ostendant, sunt quae sinistras, sunt quae torqueant vel enertant. Quid ergo mirum est, eiusmodi speculum quo solis species vitiosa reddatur, in nube quoque fieri?

C A P. VI.

I Nter cetera argumenta & hoc erit, quod nunquam maior arcus dimidio circulo apparet: & quod eo minor est, quo altior est sol.

Et bibit ingens Arcus, ----

vt ait Virgilius noster, cum aduentat imber: sed non easdem, vndeunque apparuit, minas affert. A meridie ortus magnam vim aquarum vehet. Vinci enim non potuerunt valentissimo sole, tantum est illis virium. Si circa occasum resulsi, rorabit, & leuiter impluet. Si ab ortu circaue surrexit, serena promittit. Quare tamen si imago solis est arcus, longe ipso sole maior apparet? Quia est altius speculi natura talis, vt maiora multo quā videat, ostendat, & in portentosam magnitudinem augeat formas: altius inuicem talis est, vt minuat. Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nisi orbi redditur? Dices fortasse, vnde sit ille color varius: vnde talis figura sit, non dices, nisi aliquod exemplar, ad quod formetur, ostenderis. Nullam autem aliud, quā solis est, à quo fatearis illi colorem dari: sequitur vt detur & forma. Denique inter me & te conuenit, colores illos quibus regio caeli depingitur, à sole esse. Illud vnum inter nos non conuenit: tu dicis illum colorem esse, ego videri. Qui siue est, siue videtur, à sole, tu non expedies, quare subito desinat, cum omnes fulgores paulatim discutiantur. Pro me est & repentina eius facies, & repentinus interitus. Proprium enim est speculi hoc, quod non per partes struitur, quod apparet, sed statim totum sit. Aequē cito omnis imago in illo aboletur, quā componitur. Nihil enim aliud ad ista efficienda vel remouenda opus est, quā ostendi & abduci. Non est propria in ista nube substantia, nec corpus, sed mendacium, & sine re similitudo. Vis scire hoc ita esse? Desinet arcus, si obtexeris solem. Oppone, inquam, soli alteram nubem: huius varietas peribit. At maior est aliquanto arcus, quā sol. Dixi modo, fieri specula, quae multiplicent omne corpus quod imitantur. Illud adijciam, omnia per aquam videntibus longe esse maiora. Litterae quamuis minutae & obscurae, per vitreā pilam aqua plenam, maiores clarioreque cernuntur. Poma formosiora quā sint videntur, si innant vitro. Sidera ampliora per nubē aspicienti videntur: quia acies nostra in humido labitur, nec apprehendere quod vult, fideliter potest. Quod manifestum fiet, si poculum impleueris aqua, & in id conieceris anulum. Nam cum in ipso fundo iaceat anulus, facies eius in summo aquae redditur. Quicquid videtur per humorem, longe amplius vero est. Quid mirum, maiorem reddi imaginem solis, quae in nube humida visitur, cum de causis duabus hoc accidat: quia in nube est aliquid uitro simile, quod potest perluere, est aliquid & aquae quam si nondum habet, tamen iam apparet eius natura, in quam ex sua uertatur.

C A P. VII.

Q Voniam, inquis, vitri fecisti mentionem, ex hoc ipso contra te argumentum sumam. Virgula solet fieri vitrea, stricta, vel pluribus angulis in modum clauae torosa: haec si ex transverso solem accipit, colorem talem quales in arcu videri solet, reddit: vt scias hic non imaginem solis esse, sed coloris imitationem ex repercussu. In hoc argumento multa sunt pro me. Primum, quod apparet quiddam leue esse debere, simile speculo, quo solem repercutiat: deinde, quod apparet non fieri vllum colorem, sed speciem falsi coloris, qualem (vt ixi) columbarum ceruix & sumit & ponit, vtcunque deflectitur.

hoc autem & in speculo est, cuius nullus videtur color, sed simulatio quaedam coloris alieni. Vnum tamen hoc soluendum est, quod non videtur in illa uirgula solis imago, cuius bene exprimendae capax non est. Ita conatur quidem reddere imaginem, quia leuis est materia, & ad hoc habilis: sed non potest, quia enormiter facta est. Si apte fabricata foret, totidem redderet soles, quot habuisset insecturas. Quae quia non discernuntur inter se, non satis in uicem speculi nitent: inchoant tantum imagines, nec exprimunt: & ob ipsam viciniam turbant, & in speciem coloris vnius adducunt.

C A P. VIII.

A T quare arcus non implet orbem, sed dimidia pars eius videtur cum plurimum porrigitur, incuruatque? Quidam ita opinantur. Sol cum sit multo altior nubibus, à superiore tantum illas percutit parte. sequitur ut inferior pars earum non tangatur lumine. Ergo cum ab vna parte solē accipiant, unam partem eius tantum imitantur, quae nunquam dimidia maior est. Hoc argumentum parum potens est. Quare? quia quamuis sol à superiori parte sit, totam tamen percutit nubē. Ergo & tangit? Quid nisi cum radios transmittere solet, & omnem densitatem perumpere. Deinde contrariam rem proposito suo dicunt. Nam si superior est sol, & ideo tantum superiori parti nubium affunditur, nunquam terra renus descendit arcus. Atqui vsque in humum demittitur. Praeterea nunquam non contra solem est arcus. Nihil ad rem pertinet, supra infra ve sit: quia totum, quod contra est, latus verberatur. Deinde aliquando arcum & occidens facit, cum certe ex inferiore parte nubem ferit, terris propinquus. Atqui & tunc dimidia pars est, quamuis solem nubem ex humili & lordido accipiant. Nostri qui sic in nube, quomodo in speculo, lumen reddi volunt, nubem cauum faciunt, & sectae pilae partem: quae non potest totum orbem reddere, quia ipsa est pars orbis. Proposito accedo, argumento non consentio. Nam si in concauo speculo tota facies oppositi orbis exprimitur, & in semiorbe nihil prohibet aspicere totam pilam, etiamnum diximus circulos apparere soli lunaeque in similitudine arcus circumdatos: quare in illis circulus iungitur, in arcu nūquam? Deinde quare semper concauae nubem solem accipiunt, nec aliquando planae & tumentes? Aristoteles ait, post autumnale aequinoctium qualibet hora diei arcum fieri, aestate non fieri, nisi aut incipiente aut inclinatio iam die. Cuius rei causa manifesta est. Primum quia medio die sol calidissimus nubem euincit: nec potest ab his imaginem suam recipere, quas scindit. At matutino tempore, & vergens ad occasum, minus virium habet: & ideo à nubibus & sustineri & reperi potest. Deinde cum arcum facere non solet, nisi aduersus his, in quibus facit, nubibus: cum breuior dies sunt, semper obliquus est. Itaque qualibet die parte, etiam cum altissimus est, habet aliquas nubem, quas ex aduerso ferre potest. At temporibus aestiuis supra nostrum verticem fertur. Itaque medio die excellentissimus terras rectiore aspiciat linea, quam ut vllis nubibus possit occurrere. Omnes enim tunc sub se habet.

C A P. IX.

N Vnc dicendum est de virgis, quas minus pictas variasque, & aequae pluuiarum signa solemus accipere. In quibus non multum operae consumendum est: quia virgae nihil aliud quam imperfecti arcus sunt. Nam facies quidem illis est picta, sed nihil curuati habent. In rectum iacent. Fiant autem iuxta solem fere in nube humida, & iam se spargente. Itaque idem est in illis qui in arcu color, tantum figura mutatur: quia nubium quoque, in quibus extenduntur, alia est.

C A P. X.

S Imilis varietas in coronis est: sed hoc differunt, quod coronae vbique fiunt, vbicunque sidus est: arcus non nisi contra solem: virgae non nisi in vicinia solis. Postum & hoc modo differentiam omnium reddere. Coronam si diuiseris, arcus erit: si direxeris, virga. In omnibus color multiplex est, ex caeruleo fuluoque varius. Virgae soli tantum adiacent. Arcus solares lunaresque omnes sunt. Coronae omnium siderum.

C A P. XI.

A Liud quoque virgarum genus apparet, cum radij per angusta foramina nubium tenues, intenti distantque inter se diriguntur, & ipsi signa imbrum sunt. Quomodo nunc me hoc loco geram? Quid eas vocem? imagines solis? Historici soles vocant, & binos ternosque apparuisse memoriae tradunt. Graeci parelia appellant: quia in propinquo fere à sole visuntur, aut quia accedunt ad aliquam similitudinem solis. Non enim totum imitantur: sed imaginem eius, figuramque. Ceterum nihil habent ardoris, hebetes ac languidi. His quod nomen imponimus? An facio quod Virgilius, qui dubitauit de nomine, deinde id de quo dubitauerat, posuit?

— *Quo te nomine dicam,*

Rhetica? nec cellis ideo contende Salernis.

Nihil ergo prohibet illas parelia vocari. Sunt autem imagines solis in nube spissa & vicina, in modum speculi. Quidam parelia ita definiunt, Nubes rotunda & splendida similisque soli. Sequitur enim illum, nec vnquam longius relinquitur, quam fuit cum apparuerit. Nunquis nostrum miratur, si solis effigiem in aliquo fonte, aut placido lacu vidit? Non, ut puto. Atqui tam in sublimi facies eius potest, quam inter nos, reddi: si modo idonea est materia, quae reddat.

C A P. XII.

Q Voties defectionem solis volumus deprehendere, ponimus pelues, quas aut oleo, aut pice implemus: quia pinguis humor minus facile turbatur, & ideo quas recipit imagines, seruat. Apparere autem

autem imagines non possunt, nisi in liquido & immoto. Tunc solemus notare, quemadmodum se luna soli opponat, ut illum tanto maiorem, subiecto corpore abscondat, modo ex parte, si ita contigit, ut latus occurrerit, modo totum. Haec dicitur perfecta defectio, quae stellis quoque ostendit, & intercipit lucē: tunc scilicet, cum vterque orbis sub eodem libramento stetit. Quemadmodum ergo vtriusque imago in terris aspicitur potest: ita in aere, cum sic coactus aer & limpides constitit, ut faciem solis acciperet, quam & aliae nubes accipiunt, sed transmittunt, si aut mobiles sunt, aut raras, aut sordidae. Mobiles enim spargunt illam, raras emittunt, sordidae turpesque non sentiunt, sicut apud nos imaginem maculosa non reddunt.

C A P. XIII.

S olent & bina fieri parelia, eadem ratione. Quid enim impedit quo minus tot sint, quot nubes fuerunt aptae ad exhibendam effigiem solis? Quidam in illa sententia sunt, quoties duo simulacra talia existunt, ut iudicent vnum esse solis, alterum imaginis. Nam apud nos quoque cum plura specula disposita sunt ita, ut alteri sit cōspectus alterius, omnia implentur, & vna imago à vero est, ceterae imaginum effigies sunt. Nihil enim refert quid sit, quod speculo ostendatur. Quicquid enim videt, reddit. Ita illic quoque in sublimi, si nubes fors aliqua disposuit, ut inter se aspiciant, altera nubes solis imaginem, altera imaginis reddit. Debent autem hae nubes, quae hoc praestant, densae esse, leues, splendidae, plane naturae solis. Ob hoc omnia quae huiusmodi sunt simulacra, candida sunt, & similia lunaribus. Circulis: quia ex percussu oblique accepto sole resplendent. Nam si infra solem nubes fuerit, & propior, ab eo dissipatur: longe autem posita radios non remittit, nec imaginem efficit. Quia apud nos quoque specula cum à nobis procul abducta sunt, faciem non reddunt, quia acies nostra non habet vsq. ad nos recursum. Pluuiarum autem & hi soles (vtar enim historica lingua) indicia sunt: vtique si à parte Austris constiterunt, vnde maximae nubes ingrauescunt: cum vtrinque solem cinxit tales effigies (si Arato credimus) tempestas surgit.

C A P. XIII.

T Empus est, alios quoque ignes percurrere, quorum diuersae figurae sunt. Aliquando emicat stella, aliquando ardores sunt, aliquando fixi & haerentes, nonnunquam volubiles. Horum plura genera conspiciuntur. Sunt enim velut corona cingente introrsus ignes. Caeli recessus est similis effosae in orbem speluncae. Sunt Pithiae, cum magnitudo vasti rotundique ignis dolio similis, vel fertur, vel in vno loco flagrat. Sunt Chasmata, cum aliquando caeli spatium discedit, & flammam dehiscens velut in abdito ostentat. Colores quoque horum omnium plurimi sunt. Quidam ruboris acerriimi, quidam euanidae ac leuis flammae, quidam candidae lucis, quidam micantes, quidam aequaliter & sine eruptionibus aut radijs fului. Videmus ergo,

Stellarum longos à tergo albescere tractus.

Haec velut stellae exiliunt & transuolant, videnturque longum ignem porrigere, propter immensam celeritatem: cum acies nostra non discernat transitum earum, sed quacunque cucurrerunt id totum ignē credat. Tanta enim est velocitas motus, ut partes eius non dispiciantur, sed tantum summa prendantur. Intelligimus magis, qua appareat stella, quam qua eat. Itaque velut igne continuo, totum iter signat: quia vltus nostri tarditas non subsequitur momenta currentis, sed videt simul & vnde exilierit, & quo peruenerit. Quod sit in fulmine, longus nobis videtur ignis eius: quia cito spatium suum transilit, & oculis nostris occurrit vniuersum per quod deiectus est. At ille non est extenuatus corporis, per omne qua venit: neque tam longa & extenuata in impetum valent. Quomodo ergo profluit? Attritu aeris ignis incensus, vento preceps impellitur: non semper tamen vento attrituve fit. Nonnunquam ex aliqua opportunitate aeris nascitur. Multa enim sunt in sublimi, sicca, calida, terrena, inter quae oritur, & pabulum suum subsequens defluit, ideoque velociter rapitur. At quare color diuersus est? Quia refert, quale sit id quod incenditur, & quam vehemens quo incenditur. Ventum autem significat eiusmodi lapsus, & quidem ab ea parte qua erumpit.

C A P. XV.

F Vlgores, inquis, quomodo fiunt, quos Graeci sela appellant? Multis, ut aiunt, modis. Potest illos ventorum vis edere, potest superioris caeli feruor. Nam cum late fusus sit ignis, inferiora aliquando, si sunt idonea accendi, corripit. Potest stellarum motus cursu suo excitare ignem, & in subiecta transmittere. Quid porro? non potest fieri, ut aer vim igneam vsque in aethera elidat, ex qua fulgor ardore sit stellae, vel similis excursum? Ex his fulgoribus quaedam in praecipua eunt, similia profluentibus stellis: quaedam certo loco permanent, & tantum lucis emittunt, ut fugent tenebras, & diem repraesentent, donec consumpto alimento, primum obscuriora sint, deinde flammae modo, quae in se cadit, per assiduam diminutionem redigantur in nihilum. Ex his quaedam in nubibus apparent, quaedam supra nubes, cum aer spissus, ignem, quem propior terris diu pauerat, vsque in sidera expressit. Horum aliqua non patitur moram, sed transcurrunt aut extinguntur subinde qua reluxerant. Hi fulgores dicuntur: quia breuis facies illorum & caduca est, nec sine inturia decidens: saepe enim fulminum noxas ediderunt. Ab his recta videmus iceta, quae astraplecta Graeci vocant. At quibus longior mora & fortior ignis est, motumque caeli sequens, aut qui proprios cursus agunt, Cometas nostri putant: de quibus dicendum est. Horum genera sunt pogoniae, lampades, & cyparissiae, & alia omnia: quorum ignis in exitu sparsus est.

est Dubium, an inter hos ponantur trabes, & pithiae, quae raro sunt visae. Multa enim conglobatione ignium indigent, cum ignes illos orbis aliquando matutini amplitudinem solis exuperet. Inter haec ponas licet, & quod frequenter in historijs legimus, caelum ardere visum: cuius nonnunquam tam sublimis ardor est, ut inter ipsa sidera videatur: nonnunquam tam humilis, ut speciem longinqui incendij praebat. Sub Tiberio Caesare cohortes in auxilium Ostiensis coloniae cucurrerunt, tanquam conflantis: cum caeli ardor fuisset per magnam partem noctis, parum lucidus crassi fumidique ignis. De his nemo dubitat quin habeant flammam quam ostendunt: certa illis substantia est. De prioribus quaeritur, de arcu dico & coronis, an decipiant aciem, & mendacio consentent: an illis quoque verum sit, quod apparet. Nobis non placet, in arcu aut coronis subesse aliquid corporis certi. nihil enim iudicamus in speculis, nisi fallaciam esse, nihil aliud quam alienum corpus mentientibus. Non enim est in speculo, quod ostenditur. Alioquin non exiret, nec alia protinus imagine obduceretur: nec innumerabiles modo interirent, modo exciperentur formae. Quid ergo? Simulacra ista sunt, & inanis verorum corporum imitatio: suntque ista à quibusdam ita composita, ut possint detorquere in prauum. Nam (ut dixi) sunt specula, quae faciem prospicientium obliquent: sunt, quae in infinitum augeant, & humanum habitum excedant, modumque nostrorum corporum.

C A P. XVI.

H Oculo volo tibi narrare fabellam, ut intelligas, quam nullum instrumentum irritandae voluptatis libido contemnat, & ingeniosa sit ad incitandum furorem suum. Hostius quidam fuit obsoenitatis vsque in scaenam productae. Hunc diuitem avarum sestertiū milies seruum diuus Augustus indignum vindicta iudicauit, cum à seruis occisus esset: & tamen non pronuntiauit iure caesum videri. Non erat ille tantummodo ab vno sexu impurus, sed tam virorum quam feminarum avidus fuit. Fecitque specula eius notae, cuius modo retuli, imagines longe maiores reddentia, in quibus digitus brachij mensuram, & longitudine & crassitudine excederet. Haec autem ita disponebat, ut cum virum ipse pareretur, auersus omnes admistrarij sui motus in speculo videret, ac deinde falsa magnitudine ipsius membris tanquam vera gauderet. In omnibus quidem balneis agebat ille dilectum, & aperta mensura legebat viros: sed nihilominus mendacis quoque insatiabile malum delectabat. In nunc, dic, speculum munditiarum causa repertum. Foeda dictu sunt, quae portentum illud lacerandum ore suo dixerit, feceritque, cum illi specula ab omni parte opponerentur, ut ipse flagitiorum suorum spectator esset: & quae secreta quoque conscientia premuntur, & quae accusatus quisque fecisse se negat, non in os tantum, sed in oculos suos ingereret. At hercules scelera conspectum suum reformidant. In perditis quoque, & ad omne dedecus expositis, tenerrima est oculorum verecundia. Ille autem, quasi parum esset inaudita & incognita pati, oculos suos ad illa aduocauit: nec quantum peccabat videre contentus, specula sibi per quae flagitia sua diuideret, disponderetque, circumdedit: & quia non tam diligenter intueri poterat, cum compressus erat, & caput merferat, inguinibusque alienis obhaeserat, opus suum sibi per imagines offerrebat. Speculabatur illam libidinem oris sui, spectabat sibi admissos pariter in omnia viros. Nonnunquam inter marem & feminam distributus, & toto corpore patientiae expositus, spectabat nefanda. Quidnam homo impurus reliquit, quod in tenebris faceret? Non pertimuit diem, sed ipsos concubitus portentosos sibi ipse ostendit, sibi ipse approbavit. Quid non putas, eo ipso habitu voluisse pingi? Est aliqua etiam profuturus modestia: & illa corpora, publico obiecta ludibrio, aliquid, quo infelix patientia lateat, obtendunt: adeo quodam modo lupanar quoque verecundum est. At illud monstrum obscenitatem suam, speculaculum fecerat, & ea sibi ostentabat, quibus abscondendis nulla satis alta nox est. Simul, inquit, & virum & feminam patior: nihilominus illa quoque superuacua mihi parte, alicuius contumelia marem exerceo. Omnia membra stupris occupata sunt. Oculi quoque in partem libidinis veniant, & testes eius exactoresque sint. Etiam ea quae ab aspectu corporis nostri positio submouit, arte visantur, ne quis me putet nescire, quid faciam. Nihil egit natura, quod humanae libidini ministeria tam maligna dedit, quod aliorum animalium concubitus melius instruxit. Inueniam, quemadmodum, morbo meo imponam & satisfaciam. Quo nequitiam meam, si ad naturae modum pecco? Id genus speculorum circumponam mihi, quod incredibilem imaginum magnitudinem reddat. Si liceret mihi, ad verum ista perducerem: quia non licet, mendacio pascat. Obscoenitas mea, plus quam capit, videat, & patientiam suam ipsa miretur, Facinus indignum, hic fortasse cito, & antequam haec videret, occisus est. Ad speculum suum immolandus fuit.

C A P. XVII.

D Erideantur nunc philosophi, quod de speculi natura differant, quod inquirant, quid ita facies nostra nobis, & quidem in nos obuersa reddatur. Quid sibi rerum natura voluit, quod cum vera corpora dedisset, etiam simulacra eorum aspici voluit. Quorsus pertinuerit, hanc comparare materiam, excipiendarum imaginum potentem. Non in hoc scilicet, ut ad speculum barbam faciemque velleremus, aut ut faciem viri poliremus. In nulla re illa negotium luxuriae concessit: sed primum omnium, quia imbecilli oculi ad sustinendum cominus solem ignoraturi erant formam eius, hebetato illum lumine ostendit. Quamuis enim eum orientem occidentemque contemplari liceat: tamen habitum eius, ipsum qui verus est, non rubentis, sed candida luce fulgentis nesciremus, nisi in aliquo nobis humore leuior & aspici facilius occurreret. Praeterea duorum siderum occursum, quo interpolari dies solet, non vi-

remus,

remus, nec scire possemus, quid esset, nisi liberius humi solis lunaeque imagines videremus. Inuenta sunt specula, ut homo ipse se nosceret. Multa ex hoc consecuta, primo sui notitia, deinde & ad quaedam consilium. Formosus, ut vitaret infamiam: deformis, ut sciret redimendum esse virtutibus, quicquid corpori deesset: iuuenis, ut flore aetatis admoneretur, illud tempus esse discendi, & fortia audendi: senex, ut indecora canis deponeret, & de morte aliquid cogitaret. Ad hoc rerum natura facultatem nobis dedit, nosmetipsos videndi. Fons cuique perlucidus aut leue saxum imaginem reddit.

Nuper me in litore vidi,

Cum placidum ventis stare mare.

Qualem fuisse cultum putas ad hoc speculum se comentium? Aetas illa simplicior, & fortuitis contenta, nondum in vitium beneficium detorquebat, nec inuentum naturae in libidinem luxumque rapiebat. Primo faciem suam cuique casus ostendit: deinde cum in situs sui mortalibus amor, dulcem aspectum formae suae faceret, saepius ea despexere, in quibus prius effigies suas viderant. Postquam deterior populus ipsas subijit terras, effossurus obruenda, ferrum primo in vsu fuit: & id homines impune eruerant, si solum eruisent. Tunc demum alia terrae mala, quorum leuitas aliud agentibus speciem suam obtulit, quam hic in poculo, ille in aere ad alios vsus comparato vidit. & mox proprius huic ministerio praeparatus est orbis: nondum argenti nitor, sed fragilis vilisque materia, tunc quoque cum antiqui illi viri incondite viuerent, satis nitidi, si squalorem opere collectum aduerso flumine eluerent, cura comere capillum fuit, ac prominentem barbam depectere: & in hac re quisque sibi, alterique operam dabat inuicem. Coniugum quidem manu, crinis ille, quem effundere olim mos viris fuit, attriebatatur: sed illum sibi sine vilo artifice formosi quatiebant, non aliter quam iubam generosa animalia. Postea rerum iam potiente luxuria, specula rotis parua corporibus auro argentoque caelata sunt, denique gemmis adornata: & pluris vnum ex his feminae constitit, quam antiquarum dos fuit illa, quae publice dabatur, imperatorum pauperum filiabus. An tu existimas, ex auro nitidum habuisse Scipionis filias speculum, cum illis dos fuisset aes graue? O paupertas felix, quae tanto titulo locum fecit. Non fecisset illis Senatus dotem, si habuissent. At quisquis ille fuit, cui foceri loco senatus fuit, intellexit se accipisse dotem, quam fas non esset reddere. Iam libertinorum virgunculis in vnum speculum non sufficit illa dos, quam dedit senatus pro Scipione. Proceffit enim immodestus, paulatim opibus ipsis inuitata luxuria, & incrementum ingens vitia acceperunt. Adeoque omnia indiscreta sunt peruersissimis artibus, ut quicquid mundus muliebris vocabatur, sarcinae viriles sint: minus dico, etiam militares. Iam speculum ornatum tantum causa adhibitum, nulli non vitio necessarium factum est.

L. ANNAEI SENECAE
AD LVCILIVM NATV-
RALIVM QVAESTIONVM
LIBER SECVNDVS

C A P. I.

Q Mnis de vniuerso quaestio in caelestia, sublimia, & terrena diuiditur. Prima pars naturam siderum scrutatur, & magnitudinem, & formam ignium quibus mundus includitur: solidum ne sit caelum, ac firmataeque materiae, an ex subtili tenuique nexum: agatur, an agat: & infra se sidera habeat, an in contextu sui fixa: quemadmodum sol anni vices seruet: an retro flectat: cetera deinceps his similia. Secunda pars tractat inter caelum terramque versantia. Haec sunt nubila, imbres, niues, & humanas motura tonitrua mentes: quaecumque aer facit, patiturve. Haec sublimia dicimus, quia editiora imis sunt. Tertia illa pars de agris, terris, arbutis, satis, quaerit, & (ut Iurifconsultorum verbo utar) de omnibus quae solo continentur. Quomodo, inquis, de terrarum motu quaestionem eo posuisti loco, quo de tonitruis fulguribusque dicturus es? Quia cum motus terrae fiat spiritu, spiritus autem sit aer agitato, & si subeat terras, non ibi spectandus est: cogitetur in ea sede in qua illum natura disposuit. Dicam, quod magis videbitur mirum: inter caelestia & de terra dicendum erit. Quare? inquis, quia cum propria terrae excutimus suo loco, vtrum lata sit & inaequalis, & enormiter proiecta, an tota in formam pilae spectet, & in orbem partes suas agat, alliget aquas, an aquis alligetur ipsa: animal sit, an iners corpus, & sine sensu, plenum quidem spiritus,

spiritus, sed alieni, & cetera huiusmodi quoties in manus venerint, terram sequuntur, & in imis collocantur. At ubi quaeretur, quis terrae sit situs, qua parte mundi subfederit, quomodo aduersus sidera caelumque posita sit, haec quaestio cedit superioribus, & (vt ita dicam) meliorem condicionem sequitur.

C A P. II.

Quoniam dixi de partibus, in quas omnis rerum naturae materia diuiditur, quaedam in commune sunt dicenda: & hoc primum praesumendum, inter ea corpora, à quibus vnitas est, aera esse. Quid sit hoc, & quare praecipuum fuerit, scies, si paulo altius repetiero, & dixerò aliquid esse continuum, aliquid commissum. Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio. Vnitas est sine commissura continuatio, & duorum inter se coniunctorum corporum tactus. Nunquid dubium est, quin ex his corporibus quae videmus tractamusque, quae aut sentiuntur aut sentiunt, quaedam sint compositae? Illa constant aut nexu, aut acruatione: vt puta funis, frumentum nauis. Rursus non compositae: vt arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoque quae sensum quidem effugiunt, ceteram ratione prenduntur, esse in quibusdam vnitatem corporum. Vide, quomodo auribus, tuis parcam. Expedire me poteram, si philosophorum lingua vt voluissim, vt dicerem vnita corpora: hoc cum tibi remittam, tu inuicem mihi refer gratiam. Qua re istud? si quando dixerò vnum, memineris me non ad numerum referre, sed ad naturam corporis, nulla ope externa, sed vnitate sua cohaerentis. Ex hac nota corporum aer est.

C A P. III.

Omnia quae in notitiam nostram cadere possunt mundus complectitur. Ex his quaedam sunt partes, quaedam materiae loco relictae. Desiderat omnis natura materiam, sicut ars omnis quae manu constat. Quid sit hoc, apertius faciam. Pars est nostri, manus, ossa, nerui, oculi: materia, succus retenti cibi, iturus in partes. Rursus quasi pars nostri est sanguis: qui tamen & materia est. Praeparat enim & alia: & nihilominus in numero est eorum, quibus totum corpus efficitur.

C A P. IIII.

Sic mundi pars est aer, & quidem necessaria. hic est enim qui caelum terramque connectit, qui ima ac summa sic separat, vt tamen iungat. Separat, quia medius interuenit: iungit, quia vtrique per hoc inter se cohaerens est. Supra se dat, quicquid accipit à terris. Rursus vim siderum in terram transfundit. Quem sic partem mundi voco, vt animalia & arbuta. Nam genus animalium arbutorumque, pars est vniuersi: quia in consummationem totius assumptum: & quia non est sine hoc vniuersum. Vnum autem animal, & vna arbor quasi pars est: quia quamuis perierit, tamen id ex quo perit, totum est. Aer autem, vt dicebam, & caelo & terris cohaeret. Vtrique innatus est. Habet autem vnitatem, quicquid alicuius rei natia pars est. Nihil enim nascitur, sine vnitate.

C A P. V.

Terra & pars est mundi, & materia. Pars quare sit, non puto te interrogaturum, aut aeque interrogas, quare caelum pars sit: quia scilicet non magis sine hoc, quam sine illa vniuersum esse potest, quod cum his vniuersum est, ex quibus, id est tam ex illo, quam ex ista, alimenta omnibus animalibus, omnibus satis, omnibus stellis diuiditur. Hinc quicquid est viriū singulis, hinc ipsi mundo tam multa poscentis subministratur: hinc profertur quo sustineantur tot sidera, tam exercitata, tam auida, per diem noctemque, vt in opere, ita & in pastu. Et omnium quidem rerum natura, quantum in nutrimentum sui satis sit, apprehendit. Mundus autem, quantum in aeternum desiderabat, inuasit. pusillum tibi exemplum magnae rei ponam. Oua tantum complectuntur humoris, quantum ad effectum animalis exituri satis est.

C A P. VI.

Aer continuus terrae est, & sic appositus, vt statim ibi futurus sit, vnde illa discessit. Pars est totius mundi: sed idem tamen, quicquid terra in alimentum misit, recipit: vt scilicet materia, non pars intelligi debeat. Ex hoc omnis inconstantia tumultusque est. Hunc quidam ex distantibus corpusculis, vt puluerem struunt, plurimumque à vero recedunt. Nunquam enim contexti nisi per vnitatem corporis nisus est, cum partes consentire ad intensionem debeant, & conferre vires. Aer autem, si in atomos diuiditur, sparsus est. Teneri vero dissecta non possunt. Intensionem aeris ostendent tibi inflata, nec ad istum cedentia. Ostendent pondera, per magnum spatium ablata, gestante vento. Ostendent voces, quae remissae elataeque sunt, prout aer se concitauit. Quid enim est vox, nisi intensio aeris, vt audiatur, linguae formata percussu? Quid cursus & motus omnis, nonne intenti spiritus opera sunt? Hic fasit vim neruis, & velocitatem currentibus. Hic cum vehementer concitatus ipse se torfit, arbuta siluasque conuellit, & aedificia tota corripit in altum, frangit. Hic mare per se languidum & iacens incitat. Ad minora veniamus. Quis enim sine intensione spiritus cantus est? cornua & tubae, & ea quae aliqua pressura maiorem sonitum reddunt, quam qui ore reddi potest, nonne aeris intensione partes suas explicant? Confideremus quam ingentem vim per occultorum agent paruula admodum semina, & quorum exilitas in commissura lapidum vix locum inueniat, in tantum conualescunt, vt ingentia saxa distrahant, & in momenta dissoluant: scopulos rupesque, radices minutissimae ac tenuissimae. Hoc quid est aliud, quam intensio spiritus, sine qua nil validum, & contra quam nil validius est? Esse autem vnitatem in aere, vel ex hoc intelligi potest, quod corpora nostra inter se cohaerent. Quid enim aliud est quod tenet ea, quam spiritus? Quid est aliud quo animus noster agitur? Quis est illi motus, nisi intensio? Quae intensio, nisi ex vnitate? Quae vnitas, nisi haec esset in aere? quid autem aliud producit fruges & segetem imbecillam, ac vi-

rentes

rentes erigit arbores, ac distendit in ramos, aut in altum erigit, quam spiritus intensio & vnitas?

C A P. VII.

Quidam aera discerpunt, & in particulas diducunt, ita vt illi inane permisceant. Argumentum autem existimant non pleni corporis: sed multum vacui habentis, quod aibus in illo tam facilis motus, quod maximis minimisque per illum transcursus est. Sed falluntur. Nam aquarum quoque similis facilitas est: nec de vnitate illarum dubium est, quae sic corpora accipiunt, vt semper in contrariū acceptis refluant. Hanc nostri circumstantiam, Graeci autem *ἀερίων* appellant, quae in aere quoque sicut in aqua fit. Circumstat enim omne corpus à quo impellitur. Nihil autem opus erit inani admitto. Sed hoc alias.

C A P. VIII.

Nunc autem esse quandam in rerum naturam vehementiam, magni impetus, est colligendum. Nihil enim nisi intensione vehementius est, & tamen mehercules per aliud nihil intendi poterit: nisi per temeris fuerit intentum. Dicimus enim, eodem modo non posse quicquam ab alio moueri, nisi aliquid fuerit mobile ex semetipso. Quis autem est, quod magis credatur ex semetipso habere intensionem, quam spiritus? Hunc intendi quis negabit, cum viderit iactari terram cum montibus, tella, murosque plures & magnas cum populis vrbes, cum totis maria littoribus? Ostendit intensionem spiritus, velocitas eius & diductio. Oculis statim per multa millia aciem suam intendit, vox vna rotas vrbes simul percucit: lumen non paulatim prorepat, sed semel vniuersis infunditur rebus.

C A P. IX.

Aqua autem sine spiritu quemadmodum possit intendi? Nunquid dubitas, quin sparsio illa quae ex fundamentis mediae arenae crescens in summam altitudinem amphitheatri peruenit, cum intensione aquae fiat? Atqui nec tolleno magis, nec vllum aliud tormentum aquam poterit mittere aut agere, quam spiritus. Huic se commodat: hoc inserto & cogente atollitur, & contra naturam suam multa conatur, & ascendit, nata defluere. Quid nauigia sarcina depressa, parum ostendunt, non aquam sibi resistere quo minus mergantur, sed spiritum? Aqua enim cederet: nec posset pondera sustinere, nisi ipsa sustineretur. Discus ex loco superiore in piscinam missus, non descendit, sed resilit quemadmodum, nisi spiritu referretur? Vox autem qua ratione per parietum munimenta transmittitur, nisi quod solido quoque aer inest, qui sonum extrinsecus missum & accipit & remittit? scilicet spiritu non aperta tantum intendens, sed etiam abdita & inclusa. Quod illi facere expeditum est, quia nusquam diuisus, sed per ipsa, quibus separari videtur, coit secum. Interponas licet muros & mediam altitudinem montium. per omnia ista prohibetur nobis esse peruius, non sibi. id enim intercluditur tantum, per quod illum nos sequi possumus. Ipse quidem transit per ipsum quod scinditur, & media non circumfundit tantum, sed vtrique cingit.

C A P. X.

Permear ab aethere lucidissimo aer, in terram vsque diffusus: agilior quidem, tenuiorque & altior terris, nec minus aquis: ceterum aethere spissior grauiorque, frigidus per se & obscurus. lumen illi calorque aliunde sunt sed per omne spatium sui similis non est: mutatur enim à proximis. Summa pars eius est siccissima calidissimaque, & ob hoc etiam tenuissima, propter viciniam aeternorum ignium, & illos tot motus siderum, assiduamque caeli circumactum. Illa pars ima & vicina terris, densa & caliginosa est, quia terrenas exhalationes recepat. Media pars temperatior, si summis imisque conferas, quantum ad siccitatem tenuitatemque pertinet: ceterum vtraque parte frigidior. Nam superiora eius calore vicinorum siderum sentiunt: inferiora quoque tepent, primum terrarum halitu, qui multum secum calidi affert, deinde quia radij solis replicantur, & quousque redire potuerunt, replicato calore benignius fouent. Deinde etiam illo spiritu, qui omnibus animalibus, arbutisque ac satis calidus est. Nihil enim viueret sine calore. Ad diice nunc ignes, non tantum manu factos & certos, sed opertos terris: quorum aliqui eruperunt, innumerabiles in abscondito flagrant & obscuro semper. Etiamnum tot partes eius fertiles rerum, habent aliquid teporis: quoniam sterile est frigidum, calor autem gignit. Media ergo pars aeris ab his submota in frigore suo manet. Natura enim aeris gelida est.

C A P. XI.

Quia cum sic diuisus sit, ima sui parte maxime varius & inconstans & mutabilis est. Circa terram plurimum agit, plurimum patitur, exagitat & exagitur: nec tamen eodem modo totus afficitur, sed aliter alibi: ac partibus inquietus est ac turbidus. Causas autem illius mutationis & inconstantiae alias terra praebet, cuius positiones huc aut illo versae, magna ad aeris temperiem momenta sunt. alias siderum cursus. Ex quibus soli plurimum imputes. Illum sequitur annus: ad illius flexum hiemes aestas resque vertuntur. Lunae proximum ius est. Sed & caeterae quoque stellae non minus terrena quam incubentem spiritum terris afficiunt, & ortu suo occasuque contrario, modo frigora, modo imbres, aliasque terrarum iniurias turbidae mouent. Hoc necessarium fuit praeloqui, dicturo de tonitruo ac fulminibus & fulgurationibus. Nam quia in aere fiunt, naturam eius explicare oportebat: quo facilius appareret, quid facere aut pati posset.

C A P. XII.

Tria sunt ergo quae accidunt, fulgurationes, fulmina, & tonitrua: quae vna facta serius audiuntur. Fulguratio ostendit ignem: fulminatio emittit. Illa (vt ita dicam) comminatio est, & conatio sine ictu:

ne ictu: ista, iaculatio cum ictu. Quaedam sunt ex his, de quibus inter omnes conuenit: quaedam, in quibus diuersae sententiae sunt. Conuenit illis, omnia ista in nubibus & è nubibus fieri: etiamnum conuenit, & fulgurationes & fulminationes, aut igneas esse, aut ignea specie. Ad illa nunc transiamus in quibus lis est. Quidam putant ignem esse, in nubibus, quidam ad tempus fieri: nec prius esse, quam mitti. Nec inter illos quidam quid proferat ignem, conuenit. Alius enim a lumine illum colligit. Quidam autem radios solis intercurrens recurrentique, saepius in se relatos, ignem excitare dicit. Anaxagoras ait illum ex aethere distillari, & ex tanto ardore caeli multa decidere, quae nubes diu inclusa custodiant, Aristoteles multo ante ignem colligi non putat, sed eodem momento exilire, quo fiat. Cuius sententia talis est. Duae mundi partes in imo iacent, terra & aqua: utraque ex se reddit aliquid. Terrenus vapor siccus est, & fumo similis, qui ventos, tonitrua & fulmina facit: aquarum halitus humidus est, & imbres & niues creat. Sed siccus ille terrenus vapor, unde ventis origo est, quia coaceruatus est, cum coitu nubium vehementer impactarum à latere eliditur: deinde, ubi latius ferit nubes proximas, plaga & cum sono incutitur: qualis in nostris ignibus redditur, cum flamma vitio lignorum virentium crepat. Et ut ille spiritus habes aliquid humidi secum, cum est conglobatus, rumpitur flamma: eodem modo spiritus ille, quem paulo ante exprimi collisis nubibus dixi, impactus aliis nec rumpi, nec exilire silentio potest. Dissimilis autem crepitus fit, ob dissimilem impactationem nubium. Quare aliae maiorem sonitum habent, aliae minorem. Ceterum illa vis expressi spiritus ignis est, qui fulgurationis nomen habet, leui impetu accensus & varius. Ante autem videmus fulgurationem, quam sonum audiamus: quia oculorum velocior est sensus, & multum aures antecedit.

C A P. XIII.

Falsam autem esse opinionem eorum, qui ignem in nubibus seruant, per multa colligi potest. Si de caelo cadit, quomodo non quotidie fit, cum tantumdem illic semper ardeat? Deinde nullam rationem reddiderunt, quare ignis, quem natura sursum vocat, defluat. Alia enim condicio nostrorum ignium est, ex quibus fauillae cadunt, quae ponderis secum aliquid habent. Ita non descendit ignis, sed praecipitatur & deducitur. Huic simile nihil accidit in igne purissimo, in quo nihil est quod deprimatur, aut si vlla pars eius deciderit, in periculo totus est: quia totum potest excidere, quod potest carptim. Deinde illud quod quotidie leuitas cadere prohibet, si in abdito suo tenet grauis, quomodo illic esse potuit, unde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes in inferiora ferri solent, sicut haec ipsa de quibus quaerimus fulmina? Fato enim non eunt, sed feruntur. Aliaque illos potentia deprimis, quae non est in aethere. Nihil enim iniuria illic cogitur, nihil rumpitur, nihil praeter solitum euenit. Ordo rerum est, & expurgatus ignis in custodia mundi, summas fortitus oras, operas pulcherrime circumit: hinc discedere non potest, sed ne ab externo quidem exprimi: quia in aethere nulli incerto corpori locus est. Certa enim & ordinata non pugnant,

C A P. XIII.

Vos, inquam, dicitis, cum causas stellarum transuolantium redditis, posse aliquas partes aeris ad se trahere ignem, ex aethere decidente, & ex eo superioribus locis ardore hic accendi. Sed plurimum interest, utrum aliquis dicat ignem ex aethere decidere, quod natura non patitur: an dicat, ex ignea vi calorem in ea, quae subiecta sunt, transilire, an hic accendi. Non enim illinc ignis cadit, quod non potest fieri, sed hic nascitur. Videmus certe apud nos late incendio peruagante, quaedam insulas, quae diu concaluerant, ex se concipere flammam. Itaque verisimile est in aere summo, qui naturam rapiendi ignis habet, aliquid accendi calore aetheris superpositi. Necesse est enim, ut & imus aether habeat aliquid aeri simile, & summus aer non sit dissimilis imo aetheri: quia non sit statim ex diuerso in aduersum transitus. Paulatim ista confinio vim suam miscent ita, ut dubitare possis, an aer, an hic iam aether sit.

C A P. XV.

Quidam ex nostris existimant, aera, cum in ignem & aquam mutabilis sit, non trahere aliunde causas flammaram nouas: ipse enim se mouendo accendit, & quum densos, compactosque nubium sinus dissipat, necessario vastum in tam magnorum corporum diruptione reddit sonum. Illa porro nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandum ignem. Sic, quemadmodum ferro aliquid manus ad secandum confert: sed secare, ferri est.

C A P. XVI.

Quid ergo inter fulgurationem & fulmen interest? dicam. Fulguratio, est late ignis explicitus: Fulmen, est coactus ignis, & impetu iactus. Solemus duabus manibus inter se iunctis, aquam concipere, & compressa utrinque palma in modum syphonis exprimere. Simile quidam & illic fieri puta. Nubium inter se compressarum angustiae medium spiritum emittant, & hoc ipso inflammant, & tormenti modo eliciunt. Nam balistae quoque & scorpiones tela cum sono expellunt.

C A P. XVII.

Quidam existimant ipsum spiritum per frigida atque humida euntem, sonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens silentio tingitur. Sed quemadmodum, si in aquam feruens massa descendit, cum multo murmure extinguitur: ita, ut Anaximenes ait, spiritus incidens nubibus tonitrua edit, & dum luctatur, per obstantia & intercisiva vadens, ipsa ignem fuga accendit.

C A P. XVIII.

Anaximander omnia ad spiritum retulit, Tonitrua, inquit, sunt nubis ictus & sonus. Quare inaequalia sunt?

sunt? Quia & ipse ictus inaequalis est. Quare & sereno tonat? Quia tunc quoque per crassum & siccum aera spiritus profilit. At quare aliquando non fulgurat & tonat? quia tenuior & infirmior spiritus, qui in flammam non valuit, in sonum valuit. Quid est ergo ipsa fulguratio? aeris diducens se, corruentisque iactatio, languidum ignem, nec exiturum aperiens. Quid est fulmen? acrioris densiorisque spiritus cursus.

C A P. XIX.

Anaximander ait, omnia ista sic fieri vt ex aethere aliqua vis in inferiora descendit. Ita ignis impactus nubibus frigidis sonat. At cum illas interfecit, fulget: & minor vis ignium, fulgurationes facit, maior fulmina.

C A P. XX.

Diogenes Apolloniates ait, quaedam tonitrua igne, quaedam spiritu fieri. Illa ignis facit, quae ipse antecedit & nuntiat: illa spiritus, quae sine splendore crepuerunt. Vtrumque sine altero fieri, & esse aliquando, concedo: ita tamen, vt non discreta illis potestas sit, sed vtrumque ab vtroque effici possit. Quis enim negabit spiritum magno impetu latum, cum efficit sonum, effecturum & ignem? Quis & hoc non concedet, aliquando ignem quoque rumpere posse nubes, & non exilire, si plurimarum aceruo nubium, cum paucas percussisset, oppressus est? Ergo & ignis ibit in spiritum, perdetque fulgorem & speciem, dum secuta in terra incendit. Adhaec nunc, quod necesse est, vt impetus fulminis & praemitat spiritus, & agat ante se, & à tergo trahat ventum, cum tam vasto ictu aera incidit. Itaque omnia, antequam feriantur, intremiscunt vibrata vento, quem ignis ante se prefficit.

C A P. XXI.

Dimissis nunc praeceptoribus incipiamus per nos moueri, & à confessis trāseamus ad dubia. Quid enim confessi est? Fulmen ignem esse: aequae fulgurationem: quae nihil aliud est, quam flamma: sicut tura fulmen, si plus virium habuisset. Non natura ista, sed impetu distat. Esse illum ignem, calor ostendit: qui si non esset, ostendit effectus. Magnorum enim saepe incendiorum causa fulmen fuit. Siluae illo cremantur, & urbium partes, etiam quae non percussa sunt, tamen adusta cernuntur: quaedam vero velut fuligine colorantur. Quid, quod omnibus fulguriis odor sulphureus est? Ergo & vtranque rem ignem esse constat, vtranque rem inter se meando distare. Fulguratio est fulmen, non in terras vsque perlatum. Et rursus licet dicas, fulmen esse fulgurationem, vsque in terras perductam. Non ad exercendum verba, haec diutius pertracto: sed vt ista cognata esse, & eiusdem notae ac naturae, probem. Fulmen est quiddam plus, quam fulguratio. Vertamus istud. Fulguratio est paene fulmen.

C A P. XXII.

Quoniam constat esse vtranque rem ignem, videamus quemadmodum apud nos fieri soleat ignis. Eadem enim ratione & supra sit, duobus modis: vno, si excitatur sicut ex lapide percusso: altero, si attritu inuenitur, sicut cum duo ligna inter se diutius trita sunt. Non omnis hoc tibi materia praestabit, sed idonea eliciendis ignibus: sicut laurus, hederæ, & alia in hunc vsum nota pastoribus. Potest ergo fieri, vt nubes quoque ignem eodem modo vel percussae reddant, vel attritae. Videamus quantis procellae viribus ruant, quanto vertantur impetu turbines. Id tormentum in quod obuium sit, dissipatur, & rapitur, & longe à loco suo proicitur. Quid ergo mirum, si tanta vis ignem excutit, vel aliunde, vel sibi? Vides enim quantum feruorem sensura corpora sunt, horum transitu trita, exanimata. Nihil tamen tantum in his debet credi, ac in vi siderum, quorum ingens & confessa potentia est.

C A P. XXIII.

Sed fortasse nubes quoque in nubes incitatae, fremente vento, & leuiter vrgente, ignem euocabunt, qui explendet, nec exiliat. Minore enim vi ad fulgurandum opus est, quam ad fulminandum. Superioribus collegimus, in quantum feruorem quaedam attrita perducerentur. Cum autem aer mutabilis in ignem, maximis viribus suis in ignem conuersus, atteratur, credibile est & verisimile, ignem caducum excuti, & cito interiturum, quia non ex solida materia oritur, nec in qua possit consistere. Transit itaque: tantumque habet morae, quantum itineris: & cursus sine alimento coniectus est.

C A P. XXIII.

Quomodo, inquis, cum dicas hanc ignis esse naturam, vt petat superiora, fulmen tamen terram petit? an falsum est, quod de igne dixisti? Est enim illi aequae sursum iter, atque deorsum. Vtrumque verum potest esse. Ignis enim natura in verticem surgit, & si nihil illum prohibet, ascendit. Sicut aqua natura defertur: si tamen aliqua vis accessit, quae illam in contrarium ageret, illo intenditur, unde imbre deiecta est. Fulmen autem cadit eadem necessitate, qua excutitur. In his ignibus accidit quod arboribus: quarum cacumina si tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, vt etiam terram attingant, sed cum permiseris, in locum suum exilient. Itaque non est, quod eum spectes cuiusque rei habitum, qui illi non ex voluntate est. Si ignem permittis ire quo velit, caelum, id est, leuissimi cuiusque sedem repetet: ubi est aliquid, quod eum ferat, & ab impetu suo auertat, id non natura, sed seruitus eius fit.

C A P. XXV.

Dicitis, inquis, nubes attritas edere ignem, cum sint humidae, immo udae: quomodo ergo possunt gignere ignem, quem non magis verisimile est ex nube, quam ex aqua generari?

C A P. XXVI.

Ignis qui nascitur, primum in nubibus non est aqua, sed aer spissus, ad gignendam aquam praeparatus, nondum in illam mutatus, sed iam pronus & vergens. Non est quod eam existimes tunc colligi, sed eam fundi. Simul & fit, & cadit. Deinde si concessero humidam esse nubem, conceptis aquis plenam: nihil tamen prohibet, ignem ex humido quoque educi, immo ex ipso (quod magis mireris) humore. Quidam negauerunt in ignem quicquam posse mutari, priusquam mutatum esset in aquam. Potest ergo nubes, salua, quam continet, aqua, ignem parte aliqua sui reddere: ut saepe alia pars ligni ardet, alia sudat. Nec hoc dico, non contraria inter se ista esse, & alterum altero periri: sed ubi valentior ignis, quam humor est, vincit. Rursus ubi copia humoris exuperat, tunc ignis sine effectu est. Itaque non ardent virentia. Refert ergo, quantum aquae sit. Exigua enim non resistit, nec ignem impedit. Quid mirum? Maiorum nostrorum memoria, ut Posidonius tradit, cum insula in Aegaeo mari surgeret, spumabat interdiu mare, & fumus ex alto ferebatur. Nam demum prodebat ignem, non continuum, sed ex interuallis emicantem, fulminum more, quoties ardor inferius iacens, superum pondus euicerat. Deinde saxa reuoluta, rupesque partim illaefae, quas spiritus antequam verteretur, expulerat, partim exaefae, & in leuitatem pumicis verfae, nouissime cacumen exusti montis emicuit. Postea altitudinem adiectum, & saxum illud in magnitudinem insulae creuit. Idem nostra memoria, Valerio Asiatico consule iterum accidit. Quorsus haec retuli? ut apparet, nec extinctum ignem mari superfuso, nec impetum eius, grauitate ingentis vadae prohiberi exire. Ducentorum passuum fuisse altitudinem Asclepiodotus Posidonij auditor tradidit, per quam diruptis aquis ignis emerit. Quod si immensa aquarum vis, subeuntium ex imo flammarum vim non potuit comprimere: quanto minus in aere extinguere ignem poterit, nubium tenuis humor & rosicidus? Adeo res ista non adfert ullam moram, quae contra causas ignium sit: quos non videmus emicare, nisi impendente caelo, serenum sine fulmine est. Non habet istos metus dies purus, nec nox quidem, nisi obscura nubibus. Quid ergo? Non aliquando etiam apparentibus stellis, & nocte tranquilla fulgurat? Sed scias licet nubes illic esse, unde splendor effertur; quas videri à nobis terrarum tumor non sinit. Adijce nunc, quod fieri potest, ut nubes sudae & humiles attritu suo ignem reddant: qui in superiora expressus, in parte sincera, puraque caeli visatur: sed sit in sordida.

C A P. XXVII.

Tonitrua distinguere quidam ita, ut dicerent, vnum esse genus, cuius sit graue murmur, quale terrarum motum antecedit, clauso vento & fremente. Hoc quomodo illis videatur fieri, dicam. Cum spiritum intra se clausere nubes, in concauis partibus earum volutatus aer, similem agit mugitibus sonum, raucum & aequalem, & continuum. Itaque etiam ubi illa regio humida est, exitum claudit. Ideo huiusmodi tonitrua venturi praenuntia imbris sunt. Aliud genus est acre, quod crepitem magis dixerim, quam sonum: qualem audire solemus, cum super caput alicuius dirupta vesica est. Talia eduntur tonitrua, cum globata dissoluitur nubes, & spiritum, quo distenta fuerat, emitit. Hoc proprie fragor dicitur, subitus & vehemens: quo edito concidunt homines, & exanimantur, quidam vero viui stupent, & in totum sibi excidunt, quos vocamus attonitos, quorum mentes sonus ille caelestis loco pepulit. Hic fieri illo quoque modo potest, ut inclusus aer caua nube & motu ipso extenuatus diffundatur. Deinde cum maiorem sibi locum quaerit, à quibus inuolutus est, sonum patitur. Quid autem? non quemadmodum illis manus inter se plausum edunt, sic illarum inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt?

C A P. XXVIII.

Videmus, inquit, nubes impingi montibus, nec sonum fieri. Primum omnium non quocumque modo illis sunt, sonant, sed si apte sunt compositae ad sonum edendum. Auersae inter se manus collisae non plaudunt, sed palma cum palma collata plausum facit. Et plurimum interest, utrum cauae concutiantur, an planae & extentae. Deinde non tantum nubes ire oportet, sed agi magna vi, & procellosa. Etiam mons non scindit nubem, sed dirigit, & primam quamque partem eius soluit. Ne vesica quidem, quocumque modo spiritum emittit, sonat. Si ferro diuisa est, sine vilo aurium sensu exit. Rumpi illam oportet, ut sonet, non secari. Idem de nubibus dico: nisi multo impetu dissiluerit, non sonant. Adijce nunc, quod nubes in monte actae, non franguntur, sed circumfunduntur in aliquas partes montis, arboris ramos, frutices, aspera saxa, & eminentia. Et ita discutuntur, & si quem habent spiritum, multifariam emittunt: qui nisi vniuersus erumpit, nec crepat. Hoc ut scias, ventus qui circa arborem funditur, sibilat, non tonat. Lato (ut ita dicam) ictu, & totum globum semel dissipante opus est, ut sonitus erumpat: qualis auditur cum tonat.

C A P. XXIX.

Praeter haec natura aptus est aer ad voces. Quid mirum? cum vox nihil aliud sit, quam ictus aer? Debent ergo nubes vtrinque disseccari, & cauae & intentae. Vides enim quanto vocaliora sunt vacua quam plena, quanto intenta quam remissa. Ita tympana & cymbala sonant: quia illa repugnantem ex vteriore parte spiritum pulsant, haec ad ipsum aerem acta, nisi concauo non tinniunt.

C A P. XXX.

Quidam, inter quos Asclepiodotus est, iudicant sic, quorundam quoque corporum concursu tonitrua & fulmina excuti posse. Aetna aliquando multo igne abundauit. Ingentem vim arenae vrētis effudit.

effudit. Inuolutus est dies paluere, populosque subita nox terruit. Illo tempore aiunt plurima fuisse tonitrua & fulmina: quae concursu aridorum corporum facta sunt, non nubium: quas verisimile est, in tanto seruore aeris nullas fuisse. Aliquando Cambyfes ad Ammonem misit exercitum: quem arena Austro mota, & more niuis incidens, texit, deinde obruit. Tunc quoque verisimile est fuisse tonitrua fulmina, attritu arenae sese affricantis. Non repugnat proposito nostro ista opinio. Diximus enim, vtriusque naturae corpora efflare terras, & sicci aliquid & humidi in roto aere vagari. Itaque si quid tale interuenit, nubem facit solidiorem crassiolemque, quam si tantum simplici spiritu intexeretur. Illa frangi potest, & edere sonum: ista quae dixi, siue incendijs vaporantibus aera repleuerunt, siue ventis terras verrentibus, necesse est nubem faciant antequam sonum. Nubem autem tam arida quam humida conferrunt. Est autem nubes (ut diximus) spissitudo aeris crassi.

C A P. XXXI.

Ceterum mira fulminis, si intueri velis, opera sunt, nec quicquam dubij relinquentia, quin diuina insit illis & subtilis potentia. Loculis integris ac illaefis conflatur argentum. Manente vagina, gladius liquefit. Et inuolato ligno, circa pila ferrum omne distillat. Stat fracto dolo vipum; nec ultra tri-duum rigor ille durat. Illud aequae inter annotanda ponas licet, quod & hominum, & ceterorum animalium quae icta sunt, caput spectat ad exitum fulminis: quod omnium percussarum arborum contra fulmina hastulae surgunt. Quid, quod malorum serpentium, & aliorum animalium, quibus morifera vis inest, cum fulmine icta sunt, venenum omne consumitur? Vnde, inquit, scis? In venenatis corporibus vermis non nascitur. Fulmine icta, intra paucos dies verminant.

C A P. XXXII.

Quid, quod futura portendunt; nec vnus tantum aut alterius rei signa dant, sed saepe totum fatorum sequentium ordinem nuntiant, & quidem decretis euentibus, longeque clarioribus, quam si scriberentur. Hoc autem inter nos & Tuscos, quibus summa persequendorum fulminum est scientia, interest. Nos putamus, quod nubes collisae sunt, ideo fulmina emitti. Ipsi existimant, nubes collidi, ut fulmina emittantur. Nam cum omnia ad Deum referant, in ea sunt opinione, tanquam, non quia facta sunt, significant: sed quia significatura sunt, fiant: eadem tamen ratione fiant, siue illis significare propositum est, siue coniequens. Quomodo ergo significant, nisi à Deo mittantur? Quomodo aues non in hoc motae, ut nobis occurrerent, dextrum auspiciam, sinistram ve fecerunt. Et illas, inquit, Deus mouit. Nimis illum otiosum, & pusillae rei ministrum facis, si alijs somnia, alijs exta disponit. Ista nihilominus diuina ope geruntur. Sed non à Deo pennae auium reguntur, nec pecudum viscera sub ipsa secari formantur. Alia ratione fatorum series explicatur, indicia, venturi vobis praemittens: ex quibus nobis quaedam familiaria, quaedam ignota sunt. Quicquid sit, alicuius rei futurae signum est: fortuita, & sine ratione vaga, diuinationem non recipiunt. Cuius rei ordo est, etiam praedictio est. Cur ergo aquiliae hic honor datus est, ut magnarum rerum faceret auspicia: aut coruo, aut paucissimi nis auibis: ceterarum sine praefatio vox est? Quia quaedam in artem nondum redacta sunt. Quaedam vero ne redigi quidem possunt, ob nimiam remotam conuersationem. Ceterum nullum animal est, quod non motu & oculo suo praedicat aliquid. Non omnia scilicet, sed quaedam notantur. Auspiciam est obseruantis. Ad eum itaque pertinet, qui in ea direxerit animum. Ceterum & illa quae pereunt. Quinque stellarum potestatem Chaldaeorum obseruatio excepit. Quid tu? tot millia siderum indicas otiosa lucere? Quid est porro aliud, quod errorem incutiat peritis natalium, quam quod paucis nos sideribus assignant: cum omnia quae supra nos sunt, partem sibi nostri vindicent? Submissiora forsitan in nos propias vim suam dirigunt, & ea quae frequentius mota, aliter nos, aliter cetera animalia prospiciunt. Ceterum & illa quae aut immota sunt, aut propter velocitatem vniuerso mundo parem immotis similia, non extra ius dominiumque nostri sunt. Aliud aspice & distribuens rem efficit, tractas. Non magis autem facile est, scire quid possint, quam dubitari debet, an possint.

C A P. XXXIII.

Nunc ad fulmina reuertamur: quorum ars in tria diuiditur: quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quemadmodum exoremus. Prima pars ad formulam spectat, secunda ad diuinationem, tertia ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare ut promissa firment: deprecari, ut remittant minas.

C A P. XXXIIII.

Summam esse vim fulminum iudicant: quia quicquid alia portendunt, interuentus fulminis tollit. Quicquid ab hoc portenditur, fixum est, nec alterius ostenti significatione mutatur. Quicquid exta, quicquid aues minabuntur, secundo fulmine abolebitur. Quicquid fulmine denuntiatum est, nec extis, nec aue contraria refellitur. In quo mihi falli videntur. Quare? Quia vero verius nihil est. Si aues futura cecinerunt, non potest hoc auspiciam fulmine irritum fieri. Aut si potest, non futura cecinerunt. Non enim nunc aues comparo & fulmen, sed duo veri signa: quae si vnum significant, paria sunt. Itaque si fulminis interuentus submouet extorum vel augurum iudicia, male inspecta exta, male obseruata auguria sunt. Non enim refert, vtrius rei maior potentiorve natura sit, sed vtra vim attulit. Signum, quantum ad hoc, par est. Si dicas, flammae vim maiorem esse, quam fumi, non mentiers: sed ad indicandum ignem, idem valet flamma, quod fumus. Itaque si hoc dicunt, quoties exta aliud significabunt, aliud

fulmina, fulminum erit auctoritas maior, fortasse consentiam: sed si hoc dicunt, quamuis altera signa verum praedixerint, fulminis ictus priora deleuit, & ad se fidem traxit, falsum est. Quare? quia nihil interest, quam multa auspicia sint, fatum vnum est: quod si bene primo auspicio intellectum est, secundo non interitidem est. Ita dico, non refert, idem an aliud sit, per quod quaerimus: quoniam de quo quaerimus, idem est.

C A P. XXXV.

Fatum fulmine mutari non potest. Quid ni? Nam fulmen ipsum fati pars est. Quid ergo expiationes, procurationesque, quo pertinent, si immutabilia sunt fata? Permite mihi illam rigidam sectam tueri eorum, qui excipiunt ista, & nihil aliud esse existimant, quam aegrae mentis solatia. Fata aliter ius suum peragunt, nec vlla commouentur prece, non misericordia flectuntur, non gratia. Seruant cursum irrepocabilem: ex destinato fluunt. Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superueniens praecipitat: sic ordinem rerum fati aeterna series rotat, cuius haec prima lex est, stare decreto.

C A P. XXXVI.

Quid enim intelligis fatum? Existimo necessitatem rerum omnium actionumque, quam nulla vis rumpat. Hanc si sacrificiis, & capite niueae agnae exorari iudicas: diuina non nosti. Sapientis quoque viri sententiam negatis posse mutari. Quanto magis Dei? cum sapiens quid sit optimum in praesentia sciat, illius diuinitati omne praesens sit. Agere tamen nunc eorum volo causam, qui procuranda existimant fulmina: & expiationes non dubitant prodesse, aliquando ad submouenda pericula, aliquando ad leuanda, aliquando ad differenda.

C A P. XXXVII.

Quid sit quod sequitur, paulo post prosequar. Interim hoc habent commune nobiscum, quod nos quoque existimamus vota proficere, salua vi ac potestate fatorum. quaedam enim à dijs immortalibus ita suspensa relicta sunt, vt in bonum vertant, si admotae dijs preces fuerint: si vota suscepta. Ita non est hoc contra fatum, sed ipsum quoque in fato est. Aut futurum, inquit, est, aut non. Si futurum est, etiam si non susceperis vota, fiet. Si non est futurum, etiam si susceperis vota, non fiet. Falsa est ista interrogatio: quia illam mediam inter ista exceptionem praeteris. Futurum, inquam, hoc est, sed si vota suscepta fuerint. Hoc quoque necesse, inquit, est, fato comprehensum sit, aut suscipias vota, aut non.

C A P. XXXVIII.

Puta me tibi manus dare, & fateri, hoc quoque fato esse comprehensum, vt vtiue fiant vota. Ideo fient. Fatum est, vt hic disertus sit, sed si litteras didicerit: ab eodem fato continetur, vt litteras discat, ideo discet. Hic diues erit, sed si nauigauerit. At in illo fati ordine, quo patrimonium illi grande promittitur, hoc quoque protinus fatum est, vt nauiget: ideo nauigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, si expiauerit praedictas diuinitus minas, At hoc quoque in fato est, vt expiet: ideo expiabit. Ita nobis opponi solent, vt probetur nihil voluntati nostrae relictum, & omne ius fato traditum. Cum de ista re agatur, dicam, quemadmodum, manente fato, aliquid sit in hominis arbitrio. Nunc vero id de quo agitur, explicauit, quomodo si fati certus est ordo, expiationes procurationesque prodigiorum, pericula auertant: quia cum fato non pugnant, sed ipsa in lege data sunt. Quid ergo, inquis, aruspex mihi prodest? Vtiue enim expiare, etiam non suadente illo, mihi necesse est. Hoc prodest, quod fati minister est. Sic cum sanitas videatur esse de fato, debetur & medico: quia ad nos beneficium fati per huius manus venit.

C A P. XXXIX.

Genera fulminum tria esse ait Caecina: Consiliarium, Auctoritatis, & quod status dicitur. Consiliarium ante rem fit, sed post cogitationem: cum aliquid in animo versantibus, aut suadetur fulminis ictu, aut dissuadetur. Auctoritatis est, vbi post rem factam venit, quam futuram bono malo ue significat. Status est, vbi quietis nec agentibus quicquam, nec cogitantibus quidem fulmen interuenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitorium vocat: sed nescio quare non idem sit, quod consiliarium. Nam & qui monet, consilium dat: sed habet aliquam distinctionem. Ideoque separatur à consiliario: quia illud suadet dissuadetque, hoc solum impendentis periculi euitationem continet. Vt cum timeamus ignem aut fraudem à proximis, aut insidias à seruis. Etiamnum tamen aliam distinctionem vtriusque video. Consiliarium est, quod cogitanti factum est: monitorium, quod nihil cogitanti. Habet autem vtraque res suam proprietatem. Suadetur deliberantibus, at vltro monentur.

C A P. XL.

Primo omnium non sunt fulminum genera, sed significationum. Nam fulminum genera sunt illa, quod terebrat, quod discuit, quod vrit. Quod terebrat, subtile est & flammum, cui per angustissimum fuga est, ob sinceram & puram flammae tenuitatem: quod dissipat, conglobatum est, & habet admixtam vim spiritus coacti & procellosi. Itaque illud fulmen per id foramen, quod ingressum est, redit & euadit. Huius late sparsa vis, rumpit icta, non perforat. Tertium illud genus, quod vrit, multum terreni habet, & igneum magis est quam flammum. Itaque relinquit magnas ignium notas, quae percussis inhaereant. Nullum quidem sine igni fulmen venit: sed hoc proprie igneum dicimus, quod manifesta ardoris vestigia imprimit. Quod aut vrit, aut fuscatur, tribus modis vrit: aut enim afflat, & leui iniuria laedit, aut cōburit, aut accēdit. Omnia ista vrit, sed genere & modo differunt. Quodcumque cōbustum est, vtiue &

vritum est. At non omne quod vritum, vtiue & combustum est. Item quod accensum est. Potest enim illud ipso transitu ignis vritum esse. Quis nescit quaedam vrit quidem nec ardere? Nihil autem potest ardere, quod non vritur. Vnum hoc adiuciam. Potest aliquid esse combustum, quod non sit accensum. Potest accensum esse, nec combustum.

C A P. XLI.

Nunc ad id transeo genus fulminis, quo icta fuscantur. Hoc aut decolorat, aut colorat. Vtrique distinctionem suam reddam. Decoloratur id, cuius color vitiatur, non mutatur. Coloratur, id cuius alia sit quam fuit facies: tanquam caerulea, vel nigra, vel pallida. Haec adhuc Etruscis & philosophis communia sunt. In illo dissentiunt, quod fulmina dicunt à Ioue mitti, & tres illi manubias dant. Prima (vt aiunt) monet & placata est, & ipsius consilio Iouis mittitur. Secundam mittit quidem Iupiter, sed ex consilij sententia. Duodecim enim deos aduocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit: sed tunc quoque non aliter, quam vt noceat. Ne prodest quidem impune. Tertiam manubiam idem Iupiter mittit: sed adhibitis in consilij dijs, quos superiores & inuolutos vocant. Quae vastat & includit, & mutat statum priuatum vtiue & publicum, quem inuenit. Ignis enim nihil esse, quod sit, patitur.

C A P. XLII.

In his prima specie si intueri velis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitum est quam credere fulmina è nubibus Iouem mittere, columnas, arbores, statuas suas nonnunquam petere, vt impunitis sacrilegis, percussis ouibus, incensis aris, pecudes innoxias feriat, & ad suum concilium à Ioue deos, quasi in ipso parū consilij sit, aduocari: illa laeta & placata esse fulmina, quae solus excutiat: perniciofa, quibus mittendis maior numinum turba interfuit? Si quaeris à me, quid sentiam, non existimo tam hebetes fuisse, vt crederent Iouem, aut non aequae voluntatis, aut certe minus paratum esse. vtrū enim cum emisit ignes, quibus innoxia capita percuteret, scelerata transfret, aut noluit iustius mittere, aut non successit? Quid ergo secuti sunt, cum hoc dicerent? Ad coercendos animos imperitorū sapientissimi viri, iudicauerunt inuenitabilem metum, vt supra nos aliquid timeremus. Vtile erat in tanta audacia scelerum aliquid esse, aduersum quod nemo sibi satis potens videretur. Ad conterrendos itaque eos, quibus innocentia nisi metu non placet, posuere super caput vindicem, & quidem armatum.

C A P. XLIII.

Quare ergo id fulmen quod solus Iupiter mittit, placabile est: perniciosum id, de quo deliberauit, & quod aliis quoque diis auctori bus misit? Quia Iouem, id est, regem, prodesse etiam solum oportet, nocere non, nisi cum pluribus visum est. Discant hoc ij, quicumque magnam potentiam inter homines adepti sunt, sine consilio nec fulmen quidem mitti: aduocent, considerent multorum sententias, placita temperent, & hoc sibi proponant, vbi aliquid percuti debet, ne Ioui quidem suum satis esse consilium.

C A P. XLIIII.

In hoc quoque tam imperiti non fuere, vt Iouem existimarent tela mutare. poeticam ista licentiam decent.

*Est aliud Iouis fulmen, cui dextra Cyclopus,
Saeuinae flammaeque minus, minus addidit irae.
Tela secunda vocant superi.*

Illos vero altissimos viros error iste non tenuit, vt existimarent Iouem modo lenioribus fulminibus & Iulioris vti: sed voluerunt admonere eos, quibus aduersus peccata hominum fulminandum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quaedam frangi debere, quaedam elidi & distringi, quaedam admoneri.

C A P. XLV.

Ne hoc quidem crediderunt, Iouem qualem in Capitolio, & in ceteris aedibus colimus mittere manu fulmina, sed eundem quem nos Iouem intelligunt, custodem rectoremque vniuersi, animum ac spiritum, mundani huius operis dominum & artificem, cui nomen omne conuenit. Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic est, ex quo suspensa sunt omnia, causa causarum. Vis illum providentiam dicere? recte dices. Est enim, cuius consilio huic mundo prouidetur, vt inconcussus eat, & actus suos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis. Est enim, ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu viuimus. Vis illum vocare mundum? non falleris. Ipse enim est, totum quod vides, totus suis partibus inditus, & se sustinens vi sua. Idem Etruscis quoque visum est: & ideo fulmina à Ioue mitti dixerunt, quia sine illo nihil geritur.

C A P. XLVI.

At quare Iupiter aut ferienda transit, aut innoxia ferit? In maiorem me quaestione vocas: cui suus locus, suus dies dandus est. Interim hoc dico, fulmina non mitti à Ioue, sed sic omnia disposita, vt ea etiam quae ab illo non fiunt, tamen sine ratione non fiant: quae illius est. Vis eorum, illius permissio est. Nam & si Iupiter illa nunc non facit, fecit, vt fierent. Singulis non adest: sed signum, & vim, & causam dedit omnibus.

C A P. XLVII.

Hic illorum diuisioni non accedo. Aiunt aut perpetua aut finita esse fulmina, aut prorogatiua. Perpetua, quorum significatio in totam vitam pertinet, nec vnam rem id enūtiat, sed contextū rerum

rum per omnem deinceps aetatem futurarum complectitur. Haec sunt fulmina, quae prima accepto patrimonio, & in nouo hominis aut vrbs statu fiunt. Finita ad diem vtique respondent. Prorogatiua sunt, quorum minae differri possunt, aucti tollique non possunt.

C A P. XLVIII.

Dicam quid sit, quare huic diuisioni non consentiam. Nam & quod perpetuum vocant fulmen, finitum est. Aequae enim talia ad diem respondent. Nec ideo finita non sunt, quia multum tempus significant. Et quod prorogatiuum videtur, finitum est. Nam illorum quoque confessione certum est, quousque impetretur dilatio. Priuata enim fulmina negant vltra decimum annum, publica vltra tricesimum posse differri. Hoc modo & ista finita sunt: quia vltra quod non prorogentur, inclusum est. Omnium ergo fulminum & omnis euentus dies stata est. Non potest enim vlla incerti esse comprehensio. Quae inspicienda sunt in fulgure, passim & vage dicunt, cum possint sic diuidere, quemadmodum ab Atalo philosopho, qui se huic disciplinae dederat, diuisa sunt, vt inspiciatur vbi factum sit, quando, cui, in qua re, quale, quantum. Haec si digerere in partes suas voluero, quid postea faciam, nisi in immensum procedam?

C A P. XLIX.

Nunc nomina fulminum, quae à Caecina ponuntur, perstringam: & quid de his sentiam, exponam. Ait esse postulatoria, quibus sacrificia intermissa, aut non rite facta repetuntur. Monitoria, quibus docetur, quid cauendum sit. Pestifera, quae mortem exiliumque portendunt. Fallacia, quae per speciem alicuius boni nocent. Dant consulum, malo futurum gerentibus: & hereditatem, cuius compendium magno sit luendum incommodo Depteceana, quae speciem periculi sine periculo afferunt. Peremptoria, quibus tolluntur priorum fulminum minae. Attestata, quae prioribus consentiunt. Atteranea, quae in inclusio fiunt. Obruta, quibus iam prius percussa nec procurata feruntur. Regalia, quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia vrbs liberae loca: quorum significatio regnum ciuitati minatur. Inferna, cum è terra exiliunt ignes. Hospitalia, quae sacrificijs ad nos Iouem arcessunt, & (vt verbo eorum molliori vtar) inuitant. Sed si irascente domino inuitant, tunc venire cum magno inuitantium periculo affirmat. Auxiliaria, quae aduocata dicuntur, sed aduocantium bono veniunt.

C A P. L.

Qvanto simplicior diuisio est, qua vtebatur Attalus noster, egregius vir, qui Etruscorum disciplinam Graeca subtilitate miscuerat. Ex fulminibus quaedam sunt, quae significant id, quod ad nos pertinet: quaedam aut nihil significant, aut id cuius intellectus ad nos non peruenit. Ex his quae significant, quaedam sunt laeta, quaedam aduersa, quaedam nec aduersa nec laeta. Aduersorum haec species sunt. Aut inuitabilia mala portendunt, aut euitabilia, aut quae minui possunt, aut quae prorogari. Laeta aut mansura significant, aut caduca. Mixta aut partem habent boni, partem mali: aut mala in bonum, aut bona in malum vertunt. Nec aduersa nec laeta sunt, quae aliquam nobis actionem significant, qua nec terreri nec laetari debemus: vt peregrinationem, in qua nec metus, nec spei quicquam sit.

C A P. LI.

Reuertar ad ea fulmina, quae significant quidem aliquid, sed quod ad nos non pertineat. tanquam, vtrum eodem anno idem futurum sit fulmen, quod factum est. Nihil significant fulmina, aut id cuius notitia nos effugit: vt illa quae in vastum mare sparguntur, aut in desertas solitudines: quorum significatio vel nulla est, vel perit.

C A P. LII.

Pauca adhuc adjiciam ad enarrandam vim fulminis, quae non eodem modo omnem materiam vaxat. Valentiora, quia resistunt, vehementius dissipat: cedentia nonnunquam sine iniuria transit. Cù lapide ferroque, & durissimis quibusque configit: quia viam necesse est per illa impetu quaerat. Itaque facit viam qua effugiat, teneris & rarioribus parcat, quanquam & flammis opportuna videantur: quia transitu patente minus saeuit. Loculis itaque, vt dixi, integris, pecunia quae in his fuerat, conflata reperitur: quia ignis tenuissimus per occulta foramina transcurrit. Quicquid autem in tigno solidum inuenit, vt contumax vincit. Non vno autem, vt dixi, modo saeuit: sed quid quaeque vis fecerit, ex ipso genere iniuriae intelligis, & fulmen opere cognoscis. Interdum in eadem materia, multa diuersa, eiuſdem vis fulminis facit: sicut in arbore, quod aridissimum est, vrit: quod solidissimum & durissimum est, terebrat & frangit: summos cortices dissipat, interiores libros interioris arboris rumpit ac scindit, folia perstringit ac tundit: vinum gelat, ferrum & aes fundit.

C A P. LIII.

Illud est mirum, quod vinum fulmine gelatum, cum ad priorem habitum redit, potum aut exanimat, aut dementes facit. Quare id accidat quaerenti mihi, illud occurrit. Inest fulmini vis pestifera. Ex hoc aliquem remanere spiritum in eo humore quem coegit gelauitque, verisimile est. Nec enim alligati potuissent, nisi aliquod illi esset additum vinculum. Praeterea olei quoque, & omnis vnguenti, taeter post fulmen odor est. Ex quo apparet, inesse quandam subtilissimo igni, & contra naturam acto, pestilentem potentiam, qua non tantum ista cadunt, sed etiam afflata. Praeterea quocumque decidit fulmen, ibi odorem sulphuris esse certum est: qui quia natura grauis est, saepius haustus alienat. Sed ad hoc vacui reuertemur. Fortasse enim libebit ostendere, quantum omnia ista à philosophia artium parente fluxere. Illa

re. Illa primum & quae fuit causas rerum, & obseruauit effectus: & quod fulminis inspectione longe melius est, initiis rerum exitus contulit.

C A P. LIIII.

Nunc ad opinionem Posidonij reuertar. E terra terrenisque omnibus pars humida effatur, pars sicca & fumida. Haec fulminibus alimentum est: illa imbris. Quicquid in aera sicci fumosique peruenit, id includi se nubibus non fert, sed rumpit claudentia. Inde est sonus, quem nos tonitruum vocamus. In ipso quoque aere quicquid attenuatur, simul siccatur & calet. Hoc quoque si inclusum est, aequae fugam quaerit, & cum sono euadit. Et modo vniuersam eruptionem facit, eoque vehementius intonat: modo per partes & minutatim. Ergo tonitrua hic spiritus exprimit, dum aut rumpit nubes, aut peruolat. Volutatio autem spiritus, in nube conclusi, valentissimum est accendendi genus.

C A P. LV.

Tonitrua nihil aliud sunt, quam sicci aeris sonitus, qui fieri, nisi dum aut terit, aut rumpitur, non potest. Et si colliduntur, inquit, nubes inter se, fit is quem desideras ictus, sed non vniuersus. Neque enim tota totis concurrunt, sed partibus partes. Nec sonant mollia, nisi illa duris sint. Itaque non auditur fluctus, nisi impactus. Ignis, inquit, missus in aquam, sonat, dum extinguitur. Puta ita esse, pro me est. Non enim ignis tunc sonum efficit, sed spiritus per extinguentia effugiens. Vt dem tibi, & fieri ignem in nube, & extingui, è spiritu nascitur & attritu. Quid ergo? inquit, non potest aliqua ex his transcurrentibus stellis incidere in nubem, & extingui? Existimemus posse aliquando & hoc fieri. Nunc naturalem causam quaerimus & assiduam, non raram & fortuitam. Puta me confiteri verum esse, quod dicis. Aliquando post tonitrua emicare ignes, stellis transuersis & cadentibus similes. Non ob hoc tonitrua facta sunt: sed cum hoc fieret, tonitrua facta sunt. Clydemus ait, fulgurationem speciem inanem esse, non ignem. Sic enim per noctem splendorem motu remorum videri. Dissimile est exemplum. illic enim splendor intra ipsam aquam apparet: hic qui fit in aere, erumpit & exilit.

C A P. LVI.

Heraclitus existimat fulgurationem esse velut apud nos incipientium ignium conatus, & primam flammam incertam, modo intereuntem, modo resurgentem. Haec antiqui fulgetra dicebant: tonitrua nos pluraliter dicimus. Antiqui aut tonitruum dixerunt, aut tonum. Hoc apud Caecinam inuenio, facundum virum, qui habuisset aliquod in eloquentia nomen, nisi illum Ciceronis umbra pressisset. Etiamnum illo verbo vtebantur antiqui, correpto, quo nos producta vna syllaba vtimur. Dicimus enim vt splendere, sic fulgere. At illis ad significandum hanc è nubibus subitae lucis eruptionem mos erat, media syllaba correpta, vt dicerent fulgere.

C A P. LVII.

Quid ipse existimem, quaeris? Adhuc enim alienis opinionibus accommodaui manum. Dicam: Fulgurat, cum repentinum late lumen effluit. Id euenit, vbi in ignem extenuatus in nubibus aer vertitur, nec vires, quibus longius profiliat, inuenit. Non miraris puto, si aera aut motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic liqueſcit excussa glans funda, & attritu aeris velut igne distillat. Ideo aestate plurima fiunt fulmina, quia plurimum calidi est. Facilius aut attritu calidorum ignis existit. Eodem modo fit fulgor, qui tantum splendet, & fulmen quod mittitur. Sed illi leuior vis, alimentique est minus. Et, vt breuiter dicam quod sentio. Fulmen est fulgur intentum. Ergo vbi calidi fumidique natura, emissa terris in nubes incidit, & diu in illarum sinu volutata est, nouissime erumpit. Et quia vires non habet, splendor est. At vbi fulgura plus habuere materiae, & maiore impetu arserunt, non apparent tantum, sed decidunt.

C A P. LVIII.

Quidam vti que existimant fulmen reuerti: quidam subsidere, vbi alimenta praegrauauerunt, & fulmen ictu languidiore delatum est. At quare fulmen subitum apparet, nec continuatur assiduus ignis? Quia celerissimi motus est: simul & nubes rumpit, & aera incendit. Deinde desinit flamma, quiescente motu. Non enim est assiduus spiritus cursus, vt ignis possit extendi, sed quoties fortius ipsa iactatione se accendit, fugiendi impetum capit. Deinde cum euasit, & pugna desit, ex eadem causa modo vsque ad terram profertur, modo dissoluitur, si minore vi depressus est. Quare oblique fertur? Quia spiritu constat. Spiritus obliquus est, flexuosusque. Et quia natura ignem sursum vocat, iniuria deorsum premit, incipit obliquus esse. Interdum dum neutra vis alteri cedit, & ignis in superiora nititur, & in inferiora deprimitur. Quare frequenter cacumina montium feriuntur? Quia opposita sunt nubibus, & è caelo cadentibus, per haec transeundum est.

C A P. LIX.

Intelligo quid iam dudum desideres, quid efflagites. Malo, inquis, fulmina non timere, quam nosse. Itaque alios doce, quemadmodum fiant. Ego mihi metum illorum excuti malo, quam naturam indicari. Sequar quo vocas, omnibus enim rebus, omnibusque sermonibus aliquid salutare miscendum est. Cum inuis per occulta naturae, cum diuina tractamus, vindicandus est à malis suis animus, ac subinde firmandus: quod etiam eruditus, & hoc vnum agentibus, necessarium est: non vt effugiamus ictus rerum (vndique enim tela in nos iaciuntur) sed vt fortiter constanterque patiamur. Inuicti esse possumus, inconculsi non possumus: quanquam interim spes subit, inconculsos quoque esse nos posse. Quomodo, inquis? Contemne mortem, & omnia quae ad mortem ducunt, contempta sunt: siue illa bella sint, siue

naufra-

naufragia, seu mortus ferarum, seu ruinarum subito lapsu procidentium pondera. Nunquid amplius facere possunt, quam ut corpus ab anima resoluant? Haec nulla diligentia euitat, nulla felicitas domat, nulla potentia euincit alia fortuito disponuntur. Mors omnes aequae vocat. Irasit dijs propitij sine moriendū est. Animus ex ipsa desperatione sumatur. Ignauissima animalia, quae natura ad fugam genuit, ubi exitus non patet, tentant fugam corpore imbelli. Nullus perniciosior hostis est, quam quem audacem angustiae faciunt: longeque violentius semper ex necessitate, quam ex virtute corrigimur. Maiora, aut certe paria conatur animus magnus ac perditus. Cogitemus, nos, quantum ad mortem, proditus esse: & sumus. Ita est, Lucili. Omnes referuamur ad mortem. Totum hunc quē vides populū, quousq. cogitas esse? cito natura reuocabit & condet: nec de re, sed de die queritur. Eodem citius tardiusue veniendum est. Quid ergo? Non tibi timidissimus omnium videretur, & insipientissimus, qui magno ambitu rogat moram mortis? Non ne contemneres eum: qui inter perituros constitutus, beneficij loco peteret, ut vltimus ceruicem praeretur? Idem facimus. Magno aestimamus, mori tardius. In omnes constitutum est capitale supplicium, & quidem constitutione iustissima. Nam, quod maximum solet esse solatium extremae palloris, omnium causa eadem est. Sequeremur traditi à iudice aut magistratu, & carni fieri nostro praestaremus obsequiū. Quid interest, vtrū ad mortem iussi eamus, an vltro? O te dementē, & oblitū fragilitatis tuae, si tunc mortem times, cum tonat. Ita ne salus tua in hoc vertitur? Viues, si fulmen effugeris? Peteret te gladius, peter lapis, peter febris. Non maximum ex periculis, sed speciosissimum fulmen est. Male scilicet erit actum tecum, si sensum mortis tuae celeritas in finita praetulerit, si mors tua procurabitur, si tu tunc quoque cum expiras, non superuacue, sed alicuius magnae rei signum es. Male scilicet tecum agitur, si cum fulmine cōderis. Sed pauēscis ad caeli fragorem, & ad inane nubilum trepidas, & quoties aliquid effulsi, expiras. Quid ergo? Honestius iudicas deiectione animi perire quam fulmine? Eo itaq. fortior aduersus caeli minas surge: & cum mundus vndique exarserit, cogita te nihil habere de tanta mole perdendum. Quod si tibi parari credis illam caeli confusionem, illā tempestatū discordiam, si propter te ingestae illis aequae nubes strepunt, si in tuum exitium tanta vis ignium excutitur: at tu solatii loco numera, tanti esse mortem tuam. Sed non erit huic cogitationi locus. Casus iste donat metum. Est inter cetera quoque hoc commodum eius, quod expectationem tuam antecedit. Nemo vnamquam fulmen timuit, nisi qui effugit.

L. ANNÆI SENECAE
NATURALIVM QVAESTIONVM.
LIBER TERTIVS
QVI. EST. DE. AQVIS

PRAEFATIO.

Non praeterit me Lucili virorum optime, quā magnarum rerum fundamenta ponam se nex, qui mundū circuire constitui, & causas secretaq. eius eruere, atq. alijs noscenda prodere. Quando tam multa consequar? tam sparsa colligam? tam occulta perspiciam? Premit à tergo senectus, & obijcit annos inter vana studia consumptos. tanto magis vrgemur, & damna aetatis male exactae labor farciat. Nox ad diem accedat. Occupationes recidantur: patrimonij longe à domino iacentis cura solnatur: sibi totus animus vacet, & ad cōtemplationem sui saltem in ipso sine respiciat. Faciet, ac sibi instabit. & quotidie breuitatem temporis metietur. Quicquid amissum est, id diligenti vsu praesentis vitae recolliget. Fidelissimus est ad honesta ex paenitentia transitus. Liber mihi exclamare illum poetae inclyti versum:

*Tollimus ingentes animos, & maxima paruo
Tempore molimur. -----*

Hoc dicere, si puer iuuenisue molirer. Nullū enim non tā magnis rebus tēpus angustū est. Nunc vero ad rem feriam, grauem, immensam, postmeridianis horis accessimus. Faciamus quod in itinere fieri solet. Qui tardius exierunt, velocitate pensant moram. Festinemus, & opus nescio an superabile, magnum certe, sine aetatis excusatione tractemus. Crescit animus, quoties coepti magnitudinem attendit & cogitat, quantum proposito, non quantum sibi superfit. Consumpsere se quidam, dum acta regum externorum componunt, quaeque passi inuicem, ausique sunt populi. Quanto satius est, sua mala extinguere, quam aliena

aliena posteris tradere? Quanto potius deorum opera celebrare, quā Philippi aut Alexandri atrocitiam, ceterorumque, qui exitio gentium clari, non minores fuere pestes mortalium, quā inundatio, qua planum omne perfusum est, quā conflagratio, qua magna pars animantium exaruit? Quemadmodum Hannibal superauerit alpes, scribunt: quemadmodum confirmatum Hispaniae claudibus bellum Italiae inopinatus intulerit: infra trāctusque rebus etiam post Carthaginem pertinax, reges pererrauerit, contra Romanos ducem se promittens, etiam sine exercitu. Quemadmodum non deserit senex omnibus angulis bellum quaerere. adeo sine patria esse pati poterat, sine hoste non poterat. Quanto satius, quid faciendum sit, quā quid factum sit, quaerere, ac docere eos, qui sua permiserunt fortunae, nihil instabile ab illa datum esse: eius omnia fluere aura mobilius? nescit enim quiescere, gaudet laetis tristitia substituere, & vtraque miscere. Itaque in secundis nemo confidat, in aduersis nemo deficiat. alternae sunt vices rerum. Quid exultas? Ita quibus ueheris in summum, nescis ubi te relictura sint: habebunt suum, non tuum, finem. Quid iaces? ad imum delatus es: nunc est resurgendi locus. In melius aduersa, in deterius optata fleētuntur. Ita concipienda est animo varietas, non priuatarum tantum domuum, quas leuis casus impellit, sed etiam publicarum. Regna ex infimo coorta supra imperantes iacuerunt. Vetera imperia in ipso flore cecidere. Iniri non potest numerus, quā multa ab aliis fracta sint. nunc cum maxime Deus alia exarat, alia submittit, nec molliter ponit, sed ex fastigio suo nullas habitura reliquias iactat. Magna ista, quia parui sumus, credimus. Multus rebus nō ex natura sua, sed ex humilitate nostra magnitudo est. Quid praecipuum in rebus humanis est? Non classibus maria complectere, nec in rubri maris litore signa fixisse, nec deficiente terra ad iniurias aliorum errasse in oceano, ignota quaerentē: sed animo omne vidisse, & qua nulla est maior victoria, vitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui vrbes, qui populos habuere in potestate: paucissimi, qui se. Quid est praecipuum? Erigere animum supra minas & promissa fortunae. Nihil dignum putare, quod speres. Quid enim habet dignum, quod concupiscas? qui à diuinorum contemplatione quoties ad humana recideris, non aliter caligabis, quā quorum oculi in densam vmbra ex claro sole rediere. Quid est praecipuum? Possē laeto animo aduersa tolerare: quicquid acciderit, sic ferre, quasi tibi volueris accidere. Deuissis enim velle, si scisses omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, desciscere est. Quid est praecipuum? Animus contra calamitates fortis & contumax, luxuriae non aduersus tantum, sed & infelicitas: nec audis periculi, nec fugax, qui sciat fortunam non expectare, sed facere: & aduersus vtranque intrepidus in confususque prodire, nec illius tumultu, nec huius fulgore percussus. Quid est praecipuum? non admittere in animū mala consilia, puras ad caeli manus tollere: nullū petere bonū, quod ut ad te trāseat, aliquis dare debet, aliquis amittere: optare, quod sine aduersario optatur, bonam mentem, Cetera magno aestimata mortalibus, etiam si quis domum casus attulerit, sic intueri, quasi exitura, qua venerint. Quid est praecipuum? Altos supra fortuita spiritus tollere: hominis meminisse, vtrū suae felix eris, scias hoc non futurum diu: siue infelix, scias hoc te nō esse, si non putes. Quid est praecipuum? In primis labris animam habere. Haec res efficit non è iure Quiritium liberum, sed è iure naturae. Liber autem est, qui seruitutem effugit sui. Haec est assidua seruitus, & ineluctabilis, & per diem ac noctem aequaliter premens, sine interuallo, sine commeatu. Sibi feruire, grauisima seruitus est: quam discutere facile est, si deseris multa te postere, si deseris tibi referre mercedem, si ante oculos & naturam tuam posueris & aetatem, licet prima sit ac tibi ipse dixeris: Quid insanio? Quid an helo? quid sudo? quid terram verso? quid forum viso? Nec multo opus est, nec diu. Ad hoc proderit nobis inspicere rerum naturam. primo discemus à sordidis, deinde animum ipsum, quo magno sumoque opus est, seducemus à corpore. Deinde in occultis exercitata subtilitas, non erit in aperto deterior. Nihil autem est apertius his salutaribus, quae contra nequitiam nostram furoremque discuntur, quae damnamus, nec ponimus.

CAP. I.

Quaeramus ergo de aquis, & inuestigemus, qua ratione fiant. Siue, ut ait Ouidius:

Fons erat illimis nitidis argentens vndis.

siue, ut ait Virgilius:

Vnde per ora nouem vasto cum murmure montis,

It mare praeruptum, & pelago premit arua sonantii.

siue ut apud te, Iunior carissime, inuenio:

Eleus Siculis de fontibus exilit amnis.

si qua ratio aquas subministrat: quomodo tot flumina ingentia per diem noctemque decurrant: quare alia hibernis aquis intumescant, alia in defectu ceterorum annuum crescāt. Nilum interim seponamus à turba, propriae naturae & singularis: illi diem suum dabimus, nunc vulgares aquas prosequemur, tam frigidam quā calentes. In quibus quaerendum erit: vtrum calidae nascantur, an fiant. De ceteris quoque differemus, quas insignes aut sapor, aut aliqua reddit utilitas. Quaedam enim oculos, quaedam nervos iuuant, quaedam inueterata & desperata à medicis vitia percurant. Quaedam medentur vlcibus, quaedam interiora fouent potu, & pulmonis ac viscerum quae relas leuant. Quaedam supprimunt sanguinem: tam varius singulis vsus, quam gustus est.

CAP. II.

Aut stant omnes aquae, aut fluunt: aut colliguntur, aut varias habent venas. Aliae sunt dulces, aliae variae:

variae: asperae quippe interueniunt, saluae, aut medicatae: ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas. Indicat vim sapor. Habent praeterea multa discrimina. Primum tactus. frigidae calidaeque sunt. deinde ponderis. leues & graues sunt. Deinde coloris. purae sunt & turbidae, caeruleae, lucidae. Deinde salubritatis. sunt enim salubres & vitales, sunt mortiferae, sunt quae cogantur in lapidem. Quaedam tenues, quaedam pingues: quaedam alunt, quaedam sine vlla bibentis ope transeunt, quaedam haustae fecunditatem afferunt.

C A P. III.

VT steter aqua, aut fluat, loci positio efficit: in deuexo fluit, in plano continetur & stagnat, & aliquando in aduersum spiritu impellitur: tunc cogitur, non fluit. Colligitur ex imbribus: ex suo fonte natua est. Nihil tamen prohibet, eodem loco aquam colligi, & nasci: quod in Fucino videmus, in quem montis circumiecti fluij deriuantur. Sed & magna latentisque in ipso vndae sunt. itaque etiam cum hiberni destuxere torrentes, faciem suam seruant.

C A P. IIII.

Primo ergo quaeramus, quomodo ad continuandos fluminum cursus terra sufficiat, vnde tantum aquarum exeat. Miramur, quod accessionem fluminum maria non sentiant. Aequae mirandum est, quod detrimenta exeuntium terra non sentit. Quid est, quod illam sic impleuit, vt praebere tantum ex recondito possit, ac subinde suppleat? Quamcumque rationem reddiderimus de flumine, eadem erit riuorum ac fontium.

C A P. V.

Quidam iudicant, terram quicquid aquarum emittit, rursus accipere: & ob hoc maria non crescere, quia quod influxit, non in suum vertunt, sed protinus reddunt. Occulto enim itinere subit terras & palam venit, secreto reuertitur, colaturque in transitu mare: quod per multiplices anfractus terrarum verberatur, amaritudinem ponit, & prauitatem saporis in tanta soli varietate exiit, & in sinceram aquam transit.

C A P. VI.

Quidam existimant, quicquid ex imbribus terra concipit, in flumina rursus emitti. Et hoc argumenti loco ponunt, quod paucissima flumina sunt in his locis, in quibus rarus est imber. Ideo siccitas esse aiunt Aethiopiae solitudines, paucosque inueniri in interiore Africa fontes: quia feruida caeli natura sit, & paene semper aestiua. Squalidae itaque sine arbore, sine cultore arenae iacent, raris imbribus sparsae, quos statim combibunt. At contra constat, Germaniam Galliamque, & proxime ab his Italiam, abundare riuus & fluminibus: quia caelo humido vtuntur, & ne aestas quidem imbribus caret.

C A P. VII.

Adversus haec multa dici posse vides. Primum ego tibi, inearum diligens fossor affirmo, nullam pluuiam esse tam magnam, quae terram vltra decem pedes in altitudinem madefaciat. Omnis humor intra primam crustam consumitur, nec in inferiora descendit. Quomodo ergo potest imber suggerere amnis vires, qui summam humum tingit? Pars maior eius per fluminum alueos in mare auferitur. Exiguum est quod sorbet terra, nec id seruat. Aut enim arida est, & absorbit quicquid in se suscipit: aut satiat, si quid supra desiderium cecidit, excludit. Et ideo primis imbribus non augentur amnes: quia rotos in se sitiens terra trahit. Quid quod quaedam flumina erumpant saxis & montibus? His quid conferent pluuias, quae per nudas rupes deferuntur, nec habent terram cui insideant? Adhaec, quod in siccissimis locis, putei in altum acti, per ducentum aut tricentum pedum spatia, inueniunt aquarum vberes venas, in ea altitudine, in quam aqua non penetrat: vt scias illic non caelestem esse, nec collecticium humorem, sed quod dici solet, viquam aquam. Illo quoque argumento haec opinio refellitur, quod quidam fontes in summo montis cacumine redundant. Apparet ergo, illos sursum agi, aut ibi concipi, cum omnis aqua pluuialis decurrat.

C A P. VIII.

Quidam existimant, quemadmodum in exteriori parte terrarum vastae paludes iacent, magni & nauigabiles lacus, quemadmodum ingenti spatio terrae maria porrecta sunt, infusa vallibus: sic interiora terrarum abundare aquis dulcibus, nec minus illas stagnare, quam apud nos oceanum, & sinus eius: immo eo latius, quo plus terra in altum patet. Ergo ex illa profunda copia isti amnes egeruntur: quos quid miraris si terra detractos non sentiat, cum adiectos maria non sentiant?

C A P. IX.

Quibusdam haec placet causa. Aiunt habere terram intra se cauos recessus, & multum spiritus: qui necessario frigescit, umbra graui pressus. Deinde piger & immotus, in aquam cum se desit ferre, conuertitur. Quemadmodum supra nos mutatio aeris umbram facit, ita infra terras flumen aut riuum agit. Supra nos stare non potest segnis diu & grauis. Aliquando enim sole tenuatur, aliquando ventis expanditur. Itaque interualla magna imbribus sunt. Sub terra vero quicquid est, quod illum in aquam conuertat, idem semper est, umbra perpetua, frigus aeternum, in exercitata densitas: semper ergo praebebit fonti aut flumini causas. Placet nobis terram esse mutabilem. Hoc quoque quicquid efflauit, quia non aere libero concipitur, crassescit, & protinus in humorem conuertitur.

CAP.

C A P. X.

Habes primam aquarum sub terra nascentium causam. Adicias etiam licet, quod fiant omnia ex omnibus. Ex aqua aer. Ex aere aqua. Ignis ex aere. Ex igne aer. Quare ergo non terra fiat ex aqua, & ex terra aqua? quae si in alia mutabilis est, & in aqua immo maxime in hac. Vtraque cognata res est, vtraque grauis, vtraque densa, vtraque in extremum mundi compulsa. Ex aqua terra fit. Cur non aqua fiat terra? At magna flumina sunt. Cum videris, quanta sunt: rursus ex quanto prodeant, aspice. Rursus miraris, cum labatur assidue, quaedam vero concitata rapiantur, quae praesto sit illis semper aqua noua. Quid si mireris, quod cum venti totum aera impellant, non deficit spiritus, sed per dies noctesque aequaliter fluit: nec vt flumina certo alueo fertur, sed per vastum caeli spatium lato impetu vadit? Quid si vllam vndam superesse mireris, quae superueniat tot fluctibus fractis? Nihil deficit quod in se redit. Omnium elementorum alterni recursum sunt. Quicquid alteri perit, in alterum transit. Et natura partes suas velut in ponderibus constitutas examinat: ne portionum aequitate turbata, mundus praeponderet. Omnia in omnibus sunt. Non tantum aer in ignem transit, sed nunquam sine igne est. Detrahe illi calorem: rigescet, stabit, durabitur. Transit aer in humorem: sed nihilominus non sine humore. Et aera & aquam facit terra: sed non magis vnquam sine aqua est, quam sine aere. Et ideo facilius vnquam transitus est: quia illis in quae traesendum est, iam mixta est. Habet ergo terra humorem: hunc exprimit. Habet aera: hunc vmbra hiberni frigoris densat, vt faciat humorem. Ipsa quoque mutabilis est in humorem. natura sua vitur.

C A P. XI.

Quid ergo, inquis, si perpetuae sunt causae, quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando siccantur, aliquando quibus non fuere locis, exeunt? Saepe motu terrarum itinera turbantur, & ruina interfecit aquas, quae retentae nouos exitus quaerunt, & aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terrae aliunde alio transferuntur. Apud nos euenire solet, vt amissio canali suo flumina primum refundantur: deinde quia perdidit viam, faciant hoc, quod accidit ait Theophrastus in Coryco monte, in quo post terrarum tremorem noua vis fontium emerit. Sed & alios quoque casus interuenire quidam opinantur, qui aliter euocent aquas, aut à cursu suo deiciant atque auertant. Fuit aliquando aquarum inops Haemus: sed cum Gallorum gens à Cassandro obsessa in illum se contulisset, & siluas caecidisset, ingens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum suum nemo ducebant: quibus excisis, humor, qui desijt in arbuta consumi, superflus est. Idem ait & circa Magnesium accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, non hoc est simile veri: quia fere aquosissima sunt, quaecumque vmbrosissima. Quod non eueniret, si aquas arbuta siccarent; quibus alimentum ex proximo est: fluminum vero vis ex intimo manat, vltraque excipitur, quam radicibus euagari licet. Deinde succitae arbores plus humoris desiderant. Non enim tantum id quo viuunt, sed & id quo crescunt trahunt. Idem ait, circa Arcadium, quae vrbs in Creta insula fuit, fontes & lacus substituisse, quia defecit coli terra, diruta vrbs: postea vero quam cultores receperit, aquas quoque recepisse. Causam siccitatis hanc ponit, quod obduruerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere. Quomodo ergo plurimos videmus in locis desertissimis fontes? Plura denique inuenimus, quae propter aquas coli coeperunt, quam quae aquas habere coeperint, quia colebantur. Non enim esse pluuiam hanc aquam, quae vastissima flumina à fonte statim, magnis apta nauigijs defert, ex hoc intelligas licet, quod per hie mem aestatemque par est à capite deiectus. Pluuia potest facere torrentem: non potest autem aequali inter ripas suas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, sed excitant.

C A P. XII.

Paulo repetamus hoc altius, si videtur: & scies te non habere quod quaeris, cum ad veram annuum originem accesseris. Flumen nempe facit copia cursusque aquae perennis. Ergo si quaeris à me, quomodo aqua fiat? interrogabo inuicem: quomodo aer fiat, aut terra? Si rerum elementa sunt quattuor, non potes interrogari vnde aqua sit: quarta enim pars est naturae. Quid ergo miraris, si rerum naturae portio tam magna, potest aliud ex se semper effundere? Quomodo aer, & ipse quarta pars mundi, ventos & auras mouet, sic aqua riuos, & flumina. Si ventus est fluens aer, & flumen est fluens aqua. Satis multum illi virium dedi, cum dixi, elementum est. Intelligis, quod ab illo proficitur, non posse deficere.

C A P. XIII.

Aqua, ait Thales, valentissimum elementum est. hoc fuisse primum putat, ex hoc surrexissent omnia. Sed & nos quoque, aut in eadem sententia, aut in vltima sumus. Dicimus enim ignem esse, qui occupet mundum, & in se cuncta conuertat. Hunc euandū confidere, & nihil relinqui aliud in rerum natura, igne restincto, quam humorem: in hoc futuri mundi spem latere. Ita ignis exitus mundi est, humor primordium. Miraris amnes ex hoc posse exire semper, qui pro omnibus sunt, & ex quo sunt omnia? Hic humor inductione rerum ad quartam redactus est, sic positus, vt fluminibus edendis sufficere, vt riuus, vt fontibus posset. Quae sequitur, Thaletis inepta sententia est. Ait enim, terrarum orbem aqua sustineri, & vehi more nauigij, mobilitateque eius fluctuare, tunc cum dicitur tremere. Non est ergo mirum, si abundat humor ad flumina fundenda, cum mundus in humore sit totus. Hanc veterem & rudem sententiam explode. Nec est quod credas, in hunc orbem aquam subire per rimas & facere sentinam.

CAP.

C A P. XIII.

Agyptii quattuor elementa fecere: deinde ex singulis bina, marem & feminam. Aerem marem iudicant, qua ventus est: feminam, qua nebulosus & iners. A quam virilem vocant mare: muliebrē, omnem aliam. Ignem vocant masculum, qua ardet flamma: & feminam, qua lucet innoxius tactu. Terram fortiorem marem vocant, saxa cautesque: feminae nomen assignāt huic tractabili ad culturam.

C A P. XV.

Mare vnde est: ab initio scilicet ita constitutum: habet suas venas, quibus impellitur atque aestuat. Quomodo maris, sic & huius aquae mitioris vasta in occulto via est, quam nullius fluminis cursus exhauriet. Abdita est virium eius ratio. Tantum ex illa, quantum superfluum sit, emittitur. Quaedam ex istis sunt, quibus assentire possumus: sed hoc amplius cenfeo. Placet natura regi: terram: & quidem ad nostrorum corporum exemplar, in quibus & venae sunt & arteriae: illae sanguinis, hae spiritus receptacula. In terra quoque sunt alia itinera, per quae aqua: & alia, per quae spiritus currit: adeoque illam ad similitudinem humanorum corporum natura formavit, ut maiores quoque nostri aquarum appellauerint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantum sanguis est, sed multa genera humoris, alia necessarii, alia corrupti, ac paulo pinguioris, in capite cerebrum, in ossibus medullae, mucī, salinaeque & lacrimae, & quiddam additum articulis, per quod citius effluunt ex lubrico: sic in terra quoque sunt humoris genera complura. Quaedam quae matura durentur. Hinc est omnis metallorum humor, ex quibus aurum argentumque petit avaritia: & quae in lapidem ex liquore vertuntur. In quibusdam vero locis terra humorque liquefit: sicut bitumen, & cetera huic similia. Haec est causa aquarum, secundum legem naturae, voluntatemque nascentium. Ceterum ut in nostris corporibus, ita in illa saepe humores vita concipiunt, aut ictus aut quassatio aliqua, aut loci senium, aut frigus, aut aestus corrumpere naturā, & sulphuratio contraxit humorem, qui modo diuturnus est: modo brevis. Ergo ut in corporibus nostris sanguis cum percussa vena est, tam diu manet, donec omnis effluxit, aut donec venae scissura subsedit, atque intercluit, vel aliqua alia causa retro dedit sanguinem: ita in terra, solutis ac patefactis venis, riuus aut flumen effunditur. Interest, quantum aperta sit vena, quomodo consumpta aqua sit: modo exiccatur aliquo impedimento, modo coit velut in cicatricem, comprimique quam fecerat viam: modo illa vis terrae, quam esse mutabilem diximus, desinit posse alimenta in humorem conuertere: aliquando autem exhausta replentur: modo per se viribus relictis, modo aliunde translatis. Saepe enim inania apposita plenis humorem in se attrahunt. Saepe terra si facilis est, ipsa in tabem resoluitur, & humescit. Idē uenit sub terra, quod in nubibus, ut spilletur, grauioremque, quam ut manere in natura sua possit, gignat humorem. Saepe colligitur roris modo, tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in vnum locis confluit. Sudorem aquileges vocant: quia guttae quaedam vel pressura loci eliduntur, vel aestu euocantur. Hic tennis vnda vix fonti sufficit. At ex magnis causis, magnisque conceptibus excidunt amnes: nonnunquam leuiter, si aqua pondere suo se tantum detulit: nonnunquam uehementer & cum sono suo, si illam spiritus intermixtus eiecit.

C A P. XVI.

Sed quare quidam fontes senis horis pleni, senisque sicci sunt? Superuacuum est nominare singula flumina, quae certis mensibus magna, certis angusta sunt: & occasione singulis quaerere, cū possim eandem causam omnibus reddere. Quemadmodum quartana ad horam venit, quemadmodum podagra ad tempus respondet, quemadmodum purgatio, si nihil obstat, statum diem seruat, quemadmodum praesto est ad mensē suum partus, sic aquae interualla habent, quibus se retrahant, & quibus red dant. Quaedam autem interualla minora sunt, & ideo notabilia: quaedam maiora, nec minus certa. Et quid hoc mirum est, cum videas ordinem rerum, & naturam per constituta procedere? Hiems nunquam aberrauit. Aestas suo tempore incaluit. Autumnus, verisque, ut solet, facta mutatio est. Tam solstitium, quam aequinoctium suos dies retulit. Sunt & sub terra minus nota nobis iura naturae, sed non minus certa. Crede infra, quicquid vides supra. Sunt & illic specus vasti, sunt ingentes recessus, & spatia suspensa hinc & inde montibus laxa. Sunt abrupti in infinitum hiatus, qui saepe illas vrbes receperunt, & ingentem in alto ruinam condiderunt. Haec spiritu plena sunt. Nihil enim vquam inane est, & stagna obsessa tenebris & locis amplis. Animalia quoque illis innascuntur, sed tarda & informia: ut in aere caeco pinguique concepta, & in aquis torpentibus facta: pleraque ex his caeca, ut talpae & subterranei mures, quibus deest lumen, quia superuacuum est. Inde, ut Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruantur.

C A P. XVII.

Mita hoc loco tibi in mentem venient, quae vrbane in re incredibili fabulam dicas. Non cum retibus aliquem, aut cum hamis, sed cum dolabra ire piscatum. Exspecto ut aliquis in mari venerit. Quid est autem, quare pisces in terram non transeant, si nos maria transimus? Permutabimus sedes. Hoc miraris accidere. Quanto incredibilia sunt opera luxuriae, quoties naturā aut mentitur, aut vincit. In cubili natant pisces: & sub ipsa mensa capitui, qui statim transferatur in mensam. Parum uidetur recens nullus, nisi qui in conuiuiae manu moritur. Vitreis ollis inclusi offeruntur, & obseruatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante spiritu vertit, alios necant in garo, & condiunt vinos. Et sunt qui fabulas putant, pisces viuere posse sub terra, & effodi, non capi. Quam incredibile illis videretur,

videretur, si audirent natate in garo pisces: & coenae causa occisum esse super coenam, cum multum in deliciis fuit: & oculos, antequam gulam, pauit.

C A P. XVIII.

Permite mihi, quae estione seposita, castigare luxuriam. Nihil est, inquis, mullo expirante formosius. Ipsa colluctatione animam agenti rubor primum, deinde pallor suffunditur: quā aequae variatur, & incerta facies inter vitam & mortē coloris est. Vacatio longa, somniculosae inertisq. luxuriae. Quam sero experrecta, circumscribi se & fraudari tanto bono sensit. Hoc adhuc tanto spectaculo, & tam pulcro piscatores fruebantur, qui coctum piscem & exanimem in ipso ferculo etiam experirentur. Mirabamur tantum in illis esse fastidium, ut nolent attingere, nisi eodem die captum piscem: qui, ut aiunt, saperet ipsum mare. Ideo cursu aduehebatur, ideo gerulis cum anhelitu & clamore properantibus dabatur via. Quod peruenere deliciae? Is pro putrido iam piscis affertur, qui non hodie eductus, hodie occisus est. Nescio de re magna tibi credere. Ipse oportet mihi credam: huc afferatur, coram me animam agat. Ad hunc factum peruenit venter delicatorem, ut gustare non possint piscem, nisi quem in ipso conuiuio natantem, palpitantemque viderint. Quantum ad sollertiam luxuriae pereuntis accedit, tanto subtilius quotidie & elegantius aliquid excogitat furor, vitata contemnens. Illa audiebamus, Nihil esse melius laxatili mullo. At nunc audimus: Nihil est moriente formosius. Da mihi in manus vas vitreum in quo exultet, in quo trepider. Vbi multum diuq. laudatus est, ex illo perlucido viuario extrahitur: tunc ut quisque peritior est, monstrat: Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio. Vide quas per latera venas agat. Ecce sanguineum putes ventrem: quā lucidum quiddam, caeruleumque, sub ipso tempore effulfit. Iam porrigitur & pallet, & in vnum colorem componitur. Ex his nemo morienti amico assidet, nemo videre mortem patris sui sustinet, quam optauit. Quotus quisque, funus domesticum ad rogum prosequitur? Fratrum, propinquorumque, extrema hora deseritur: ad mortem nulli concurratur. Nihil enim est illo formosius. Non tempero mihi, quin utar interdum temerarijs verbis, & proprietatis modum excedam. Non sunt ad popinam, dentibus, & ventre, & ore contenti: oculis quoque gulosis sunt,

C A P. XIX.

Sed ut ad propositum reuertar, accipe argumentum: magnam vim aquarum in subterraneis oculis, fertilem foedorum situ piscium. Si quando erupit, affert secum immensam animalium turbam, horridam aspici, & turpem ac noxiam gustu. Certe cum in Caria circa Lorymam urbem talis exsilisset vnda, perire quicumque illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem caelo nouus amnis ostendit. Nec id mirum. Erant enim pinguis & differa, ut ex longo otio, corpora: ceterum inexercitata, & in tenebris saginata, & lucis peringuis, ex qua salubritas ducitur. Nasci autem posse pisces in illo terrarum profundo, sit indicium, quod anguillae quoque, latebrosi locis nascuntur: grauis & ipse cibus ob ignauiam, utiq. si altitudo illas luti penitus abscondit. Habet ergo non tantum venas aquarum terra, ex quibus corruatis flumina effici possunt, sed & amnes magnitudinis vastae: quorum alijs semper in occulto cursus est, do nec aliquo sinu deuorentur: alij sub aliquo lacu emergunt. Iam quis ignorat, esse quaedam stagna sine fundo? Quorsus hoc pertinet? Ut appareat, hanc magnis amnibus aeternam esse materiam, cuius non tanguntur extrema, sicut fluminum & fontium.

C A P. XX.

At quare aquis sapor varius? propter quattuor causas. Ex solo prima est, per quod feruntur. Secunda, ex eadem simulatione eius nascitur. Tertia ex spiritu, qui in aquam transfiguratus est. Quarta ex vitio, quod saepe concipiunt corruptae per iniuriam. Hae causae saporē dant aquis varium. Hae medicaminum potentiam. Hae grauem spiritum, odoremque pestiferum. Hae leuitatem grauitatemque, aut calorem, aut nimium rigorem. Interest, vtrum per loca sulphure, an vitro, an bitumine plena transeant, Hac ratione corruptae, cum vitae periculo bibuntur. Hinc illud, de quo Ouidius ait:

Flumen habent Cicones, quod potum saxa reddit

Viscera, quod tactis inducit marmora rebus.

Medicamentum est, & eius naturae habet limum, ut corpora & adglutinet & induret. Quemadmodum Putecolanus puluis, si aquam attingit, saxum est: sic e contrario, haec aqua si solidum tetigit, haeret & affigitur. Inde est, quod res abiectae in eundem lacum, lapideae subinde extrahuntur. Quod in Italia quibusdam locis euenit, siue virgam, siue frondem demerferis, lapidem post paucos dies extrahis. Circumfunditur enim corpori limus, alliniturque paulatim. Hoc minus videbitur tibi mirum, si notaueris, albulam, & fere sulphuratam aquam, circa canales suos, tubosque durari. Aliquam harum habent causam illi lacus quos quisquis faucibus haurit, ut idem poeta ait,

Aut furit, aut patitur mirum grauitate soporem.

Similem habet vim mero, sed uehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas, donec exsiccet, dementia est, & nimia grauitate defertur in somnum: sic aquae huius sulphurea vis habet quoddam acrius ex aere noxio virus, quod mentem aut furore mouet, aut sopore opprimit. Hoc habet mali & amnis:

*Quem quicumque, parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quam si mera vina bibisset.*

C A P. XXI.

IN quosdam specus qui despezere, moriuntur: tam velox malum est, vt transuolantes aues deiciat: talis est aer, talis locus, ex quo lethalis aqua distillat, Quod si remissior fuerit aeris & loci pestis, ipsa quoque temperatio noxa, nihil amplius quam tentat nervos, velut ebrietate torpentes. Nec miror, si locus atque aer aquas inficit, similesque regionibus reddit, per quas, & ex quibus veniunt. Pabuli sapor apparet in lacte, & vini vis existit etiam in aceto. nulla res est, quae non eius à quo nascitur, notas reddat.

C A P. XXII.

Aliud est etiam aquarum genus, quod nobis placet coepisse cum mundo. Sive ille aeternus est, hoc quoque fuit semper: siue initium aliquod est illi, hoc quoque cum toto dispositum est. Quid sit hoc, quaeris? Oceanus, & quodcumque ex illo mare terras interluit. Iudicant quidam flumina quoque, quorum inenarrabilis natura est, cum ipso mundo traxisse principia, vt Istrum, vt Nilum, vastos amnes, magisque insignes, quam vt dici possit, eandem illis originem, quam ceteris esse.

C A P. XXIII.

Haec est ergo aquarum diuisio, vt quibusdam videtur. Post illam caelestes, quas ex superioribus nubila eiciunt. Ex terrenis aliae sunt, vt ita dicam, supernatantes, quae in summa humo repunt aliae abdita, quarum reddita est ratio.

C A P. XXIII.

Quae quaedam aquae caleant, quaedam etiam ferueant in tantum, vt non possint esse vsui, nisi aut in aperto euanescere, aut mixtura frigidae intepueri, plures causae redduntur. Empedocles existimat ignibus, quos multis locis terra opertos tegit, aquam calefcere, si subiecti sunt solo, per quod aquis transcurfus est. Facere solemus dracones & miliaria & complures formas, in quibus aere tenui fistulas struimus, per decliue circumdatis: vt saepe eundem ignem ambiens aqua per tantum fluat spatij, quantum efficiendo calori fat est. Frigida itaque intrat, effluit calida. Idem sub terra Empedocles existimat fieri: quem non falli credent ij, quibus balnearia sine igne calefcunt. Spiritus in illa feruens loco aestuantij infunditur. Hic per tubos lapsus, non aliter quam igne subdito, parietes & vasa balnei calefacit. Omnis denique frigida transitu mutatur in calidam: nec trahit saporem euaporatio, quia clausa perlabitur. Quidam existimant, per loca sulphure plena exeuntes vel introeuntes aquas, calorem beneficio materiae, per quam fluunt, trahere: quod ipso odore gustuque testantur. Reddunt enim qualitatem eius, quae caluerunt materiae. Quod ne accidere mireris, viuae calci aquam infunde, feruebit.

C A P. XXV.

Quae aquae mortiferae sunt, nec odore notabiles, nec sapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, aduenas fallit: quia non facie, non odore suspecta est: qualia sunt magnorum artificum venena, quae deprehendi nisi morte non possunt. Haec autem, de qua paulo ante retuli, aqua, summa celeritate corrumpit: nec remedio locus est, quia protinus hausta duratur: nec aliter quam gypsum sub humore confringitur, & alligat viscera. Est autem noxia aqua in Thessalia circa Tempe, quam & ferae & pecus omne deuorat, per ferrum & aes exit: tanta vis illi inest, etiam dura molliendi: nec arbuta quidem vlla alit, & herbas necat. Quibusdam fluminibus vis inest mira. Alia enim sunt, quae potant inficiunt greges onium: intraque breue tempus, quae fuere nigrae, albam ferunt lanam: quae albae veniant, nigrae abeunt. Hoc etiam in Boeotia amnes duo efficiunt: quorum alteri ab effectu Melas nomen est: vterque ex eodem lacu exeunt, diuersa facturi. In Macedonia quoque, vt ait Theophrastus, est flumen, ad quod qui facere albas oues volunt, adducunt. Quod vt diutius potauere, non aliter quam infectae mutantur. At si illis lana opus fuerit pulla, paratus gratuitus infector est, ad Ceronem eundem gregem appellant. Auctores nouos habeo, esse in Galatia flumen, quod idem in omnibus efficiat, esse in Cappadocia, quo potant equis, nec vlli praeterea animali, color mutatur, & spargitur albo cinis. Quosdam lacus esse, qui nandi imperitos ferant, notum est. Erat in Sicilia, est adhuc in Syria stagnum, in quo natant lateres, & mergi proiecta non possunt, licet graua sint. Huius rei palam causa est, quamcumque vis rem expendit, & contra aquam statue, dummodo vtriusque par sit modus: si aqua grauior est, leuiorem rem, quam ipsa est, feret, & tanto supra se extollet, quanto erit leuior, grauiora descendet. At si aquae, & eius rei quam contra pensabis, par pondus erit: nec pessum ibit, nec extabit, sed aequabitur aquae: & nabit quidem, sed paene mersa, ac nulla eminens parte. Hoc est cur quaedam tigna supra aquam, paene tota efferantur: quaedam ad medium submersa sint, quaedam ad aequilibrium aquae descendunt. Namque cum vtriusque pondus par est, neutraque res alteri cedit, grauiora descendunt, leuiora gestantur. Graue autem & leue est, non aestimatione nostra, sed comparatione eius quo vehi debet. Itaque vbi aqua grauior est hominis corpore, aut saxi, non sinit id quo non vincitur, mergi. Sic euenit, vt in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant, de solidis & duris loquor. Sunt enim multi pumicosi & leues, ex quibus quae constant insulae, in Lydia natant: Theophrastus est auctor. Ipse ad Cutylas natantem insulam vidi. Alia in Vardimonis lacu vehitur, alia in lacu Stationensi. Cutylarum insula & arbores habet, & herbas nutrit, tamen aqua sustinetur: & in hac atque illam partem non tantum veto impellit, sed & aura. Nec vnquam illi per diem & noctem in vno loco statio est: adeo mouetur leui flatu. Huic duplex causa est. Aquae grauitas medicatae, & ob hoc poderofae: & ipsius insulae materia vectabilis, quae non est corporis, solidi, quamuis arbores alat. Fortasse enim leues truncos, frondesque, in lacu sparsas pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiam si qua in illa saxa sunt, inuenies exesa & fistulosa: qualia sunt quae duratus humor efficit, vtique circa medicorum fontium riuos: quae vbi purgamenta aquarum coaluerunt, ex spuma solidantur. Necessario leue est, quod ex ventoso inanique concretum est. Quorundam causa non potest reddi, quare aqua Nilotica foecundiores feminas faciat, adeo vt quarundam viscera longa sterilitate praeclosa, ad conceptum relaxauerit: quare quaedam in Lycia aquae conceptum feminarum custodiant, quas solent petere, quibus parum tenax vulua est. Quod ad me attinet, pono ista inter temere vulgata. Creditum est, quaedam aquas scabiem afferre corporibus: quaedam vitiliginem, & foedam ex albo varietatem, siue insula siue pota sit: quod vitium dicunt habere aquam ex rore collectam. Quis non grauiissimas esse aquas credat, quae in crystallum coeunt? Contra autem est: tenuissimas enim hoc euenit, quas frigus ob ipsam tenuitatem facillime gelat. Vnde autem fiat eiusmodi lapis, apud Graecos ex ipso nomine apparet: *κρυσταλλος* enim appellant aequae per lucidum lapidem, quam illam glaciem, ex qua fieri creditur. Aqua enim caelestis minimum in se terreni habens, cum induruit, longioris frigoris pertinacia spissatur magis ac magis: donec omni aere excluso in se tota compressa est, & humor qui fuerat, lapis effectus est.

Aestate quaedam flumina augentur, vt Nilus: cuius alias ratio reddetur. Theophrastus est auctor, in Ponto quoque quosdam amnes crescere tempore aestiuo, quatuor autem esse iudicat causas. Aut quia tunc maxime in humorem mutabilis terra est: aut quia maiores in remoto imbres sunt, quorum aqua per secretos cuniculos reddita, tacite suffunditur. Tertia, si crebrioribus ventis ostium caeditur, & reuerberatur fluctu, amnis restitit: qui crescere videtur, quia non effunditur. Quarta ratio est si derum. Haec enim quibusdam mensibus magis vrgent, & exhauriunt flumina: cum longius recesserunt, minus consumunt, atque trahunt. Itaque quod impendio solebat, id incremento accedit. Quaedam flumina palam in aliquem specum decidunt, & sic ex oculis auferuntur: quaedam consumuntur paulatim, & intercidunt: eadem ex intervallo reuertuntur, recipiuntque & nomen & cursum. Causa manifesta est, sub terra vacat locus. Omnis autem humor natura ad inferius, & ad inane defertur. Illo itaque recepta flumina cursus egere secreto: sed cum primum aliquid solidi, quod obstaret, occurrit, praerupta parte, quae minus ad exitum repugnabat, repetiere cursum suum.

C A P. XXVI.

Sic vbi terreno Lycus est epotus huius, existit procul hinc, alioque renascitur ore. Sic modo combibitur, tacito modo gurgite lapsus, redditur Argolicis ingens Erasinus in vndis. Idem & in Oriente Tigris facit: absorbetur, & desideratus diu, tandem longe remoto loco, non tamen dubius, an idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta eieciunt: vt Arethusa in Sicilia, quinta quaque aestate per Olympia. Inde opinio est, Alphaeon ex Achaia eo vsque penetrare, & agere sub mare cursum, nec ante quam in Syraculano littore emergere. Ideoque ijs diebus quibus Olympia sunt, vltimarum stercus secundo traditum flumini illic redundare. Hoc & à te traditum est in poemate, Lucili carissime, & à Virgilio qui alloquitur Arethusam:

Sic tibi cum fluctus subter labere Sicanos,

Doris amara suam non intermisceat vndam.

Existit procul hinc, alioque renascitur ore.

Sic modo combibitur, tacito modo gurgite lapsus,

Redditur Argolicis ingens Erasinus in vndis.

Est in Chersoneso Rhodiorum fons, qui post magnum intervallum temporis, foeda quaedam turbidus ex intimo fundat, donec liberatus eliquatusque est. Hoc quibusdam locis fontes faciunt, vt non tantum lutum, sed folia, testasque, & quicquid putre iacuit, expellant: vbi que autem facit mare: cui haec natura est, vt omne immundum, stercorosumque littoribus impingat. Quaedam vero partes maris id certis temporibus faciunt: vt circa Messaniam & Mylas simo quiddam simile, turbulentum in littus mare profert, feruetque & aestuat, non sine odore foedo. Vnde illic stabulare Solis boues, fabula est. Sed difficilis ratio est quorundam: vtique inibi tempus eius rei, de qua quaeritur, inobservatum & incertum est. Itaque proxima quidem inueniri, & vicina non potest causa, ceterum publica est illa. Omnis aquarum stantium clausurarumque natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, non possunt vitia consistere, quae secunda vis defert & exportat. Illae quae non emittunt quicquid infedit, magis minusue aestuant. Mare vero cadauera, stramenta, & naufragorum reliquiis similia, ex intimo trahit, nec tantum tempestate fluctuque, sed tranquillum quoque placidumque purgatur.

C A P. XXVII.

Sed monet me locus, vt quaeram, cum fatalis dies diluuij venerit, quemadmodum magna pars terrarum vndis obruatur. Vtrum oceani viribus fiat, & externum in nos pelagus exurgat: an crebri sine intermissione imbres, & elisa aestate hiems pertinax, immensam vim aquarum ruptis nubibus deiciat. An flumina tellus largius fundat, aperiatque fontes novos: aut non sit vna tanto malo causa, sed omnis ratio consentiat, & simul imbres cadant, flumina crescant, maria sedibus suis excita percurrant, & omnia vno agmine ad exitum humani generis incumbant. Ita est. Nihil difficile est naturae, vtique vbi in sinem sui properat. Ad originem rerum parce vitur viribus, dispensatque se incrementis fallentibus: subito ad ruinam toto impetu venit. Quam longo tempore opus est, vt conceptus ad puerperium perducatur infans? Quantis laboribus tener educatur, quam diligenti nutrimento obnoxium nouissime corpus pinguis

KK 2 adolefcit

adolefcit:at quàm nullo negotio foluitur: Vrbes conftituit aetas: hora diffoluit. Momento fit cinis: diu filua. Magna tutela ftant ac vigent omnia: cito ac repente diffoliunt. Quicquid ex hoc ftatu rerum natura flexerit, in exitium mortalium fatiſt. Ergo cum affuerit illa neceſſitas temporis, multa ſimul fata cauſas mouent: nec ſine concuſſione mundi tanta mutatio eſt, vt quidam putant, inter quos Fabianus eſt. Primo immodici cadunt imbres, & ſine vllis folibus triſte nubilo caelum eſt: nebulaeque cõtinua, & ex humido ſpiſſaque caligine, nunquam exiccantibus ventis. Inde vitium fatiſt, & ſegetum ſine fruge ſurgentium marcor. Tunc corruptis quae ſeruuntur manu, paluſtris omnibus campis herba ſuccreſcit: mox iniuriam & validiora ſenſere. Soluſis quippe radicibus, arbuſta procumbunt, & vitis atque omne virgultum non tenetur ſolo, quod molle fluidumque eſt: iam nec gramina aut pabula lacta aquis ſuſtinet, fame laboratur, & manus ad antiqua alimenta porrigitur: quare ilex & quercus excutitur, & quaecumque in his arduis arbor commiſſura aſtricta lapidum ſtetit. Labant ac madent teſta, & in imum vſque receptis aquis fundamenta deſcendunt, ac tota humus ſtagnat, fruſtra ritubantium fulcra tentantur. Omne enim fundamentum in lubrico figitur, & luſoſa humo nihil ſtabile eſt. Poſtquam magis magisque nimbi ingruunt, & congeſtae ſaeculis tabuerunt niues, deuolutus torrens altiffimis montibus rapit ſiluas male haerentes, & laxa reuolutis remiſſa compagibus rotat. Abluit villas, & intermixtos omnium greges deuellit, vllis que minori bus teſtis, quae in tranſitu abduxit, tandem in maiora violentius obrat. Vrbes, & implicitos trahit moenibus ſuis populos, ruinam an naufragium querantur, incertos: adeo ſimul, & quod opprimeret, & quod mergeret, venit. Auſtus deinde proceſſu aliquo in ſe torrentibus raptis plana paſſim populatur. Nouiſſime ruina magna gentium clarus onuſtuſque diffunditur. Flumina vero ſuapte natura vaſta, & tempeſtatibus rapti, alueos relinquunt. Quid tu eſſe Rhodanum, quid ſeuum Rhenum atque Danubium, quibus torrens etiam in canali ſuo curſus eſt, cum ſuperfluſi nouas ſibi fecere ripas, ac ſciſſa humo ſimul excellere alueo? Quanta cum praecipitatione voluuntur, vbi per campeſtria fluens Rhenus, ne ſpatio quidem languidus, ſed latiffime velut per anguſtum aquas implet? Cumque Danubius non iam radices, nec media montium ſtringit, ſed iuga ipſa ſollicitat, ferens ſecum madefaſta montium latera, rupeſque deieſtas, & magnarum promuntoria regionum, quae fundamentis laborantibus à continente reſceſſerunt. Deinde non inueniens exitum (omnia enim ſibi ipſe praecluſerat) in orbem redit, ingentemque terrarum ambitum atque urbium vno vortice inuoluit. Interim permanent imbres, ſit caelum grauius, ac ſic diu malum ex malo colligit. Quod olim fuerat nubilum, nox eſt: & quidem horrida & terribilis, intercuſſu luminis diri: crebra enim micant fulmina, procellae quatunt mare, tunc primum auſtuſtum fluminum acceſſu, & ſibi anguſtum: iam promouet litus: non conuenitur ſuis ſinibus, ſed prohibent exire torrentes, aguntque fluctus retro: pars tamen maior, vt maligno oſtio retenta, reſtagnat, & agros in formam vnius lacus redigit. Iam omnia, qua proſpici poteſt, aquis obſidentur. Omnis tumulus in profundo latet, & immenſa vbi que altitudo eſt: tantum in ſummis montium iugis vada ſunt. In ea excelſiſſima cum liberis, coniugibusque fugere, actis ante ſe gregibus: diremptum inter miſeros commercium ac tranſitus: quoniam quicquid ſubmiſſius erat, id vnda compleuit. Editiſſimis quibusque adhaerebant reliquiae generis humani: quibus in extrema perductis, hoc vnum ſolatio fuit, quod tranſierat in ſtuporem metus. non vacabat timere mirantibus: ne dolor quidem habebat locum. Quippe vim ſuam perdit in eo, qui vltra ſenſum mali miſer eſt. Ergo inſularum modo eminent montes, & ipſarſas Cycladas augent, vt ait ille poetarum ingenioſiſſimus egregie, ſicut illud pro magnitudine rei dixit:

Omnia pontus eras: deerant quoque littora ponto.

nifi tantum impetum ingenij & materiae, ad pueriles ineptias reduxiſſet.

Nati lupus inter oues, fuluos vobis vnda leones.

Non eſt ſatis ſobria, laſciuire deuorato orbe terrarum. Dixit ingentia, & tantae confuſionis imaginem cepit, cum dixit:

Exſpatiata ruunt per apertos flumina campos.

---Preſſaeque labant ſub gurgite turres.

Magnifice hoc, ſi non curauit, quid oues & lupi faciant. Natari autem in diluuiio & in illa rapina poteſt: aut non eodem impetu pecus omne, quo raptum erat, merſum eſt? Conceptiſti imaginem quantam debebas, obtutus omnibus terris, caelo ipſo in terram ruente. Perfer. Scies, quid deceat, ſi cogitaueris orbem terrarum natare. Nunc ad propositum reuertamur.

C A P. XXVIII.

SVNT qui exiſtiment immodicis imbribus vexari terras poſſe, non obrui. Magno impetu magna ferienda ſunt. Faciet pluuia ſegetes malas, fruſtum grando decutiet, intumeſcent riuus flumina: ſed reſident. Quibusdam placet moueri mare, & illinc cauſam tantae cladis accerſi. Non poteſt torrentium, aut imbrum, aut fluminum iniuria fieri tam grande naufragium. Vbi inſtat illa pernicies, mutari que genus humanum placuit, fluere aſſiduos imbres, & non eſſe modum pluuiis conceſſerim: ſuppreſſis aquilonibus, & ſtatu ſiccior: auſtris nubes & imbres & amnes abundare.

---Sed adhuc in damna proſectum eſt.

Sternuntur ſegetes, & deplorata colonis

Vota iacent, longique peris labor irrius anni.

Non laedi debent terrae, ſed abſcondi. Denique cum per iſta proluſum eſt, creſcunt maria, ſed ſuper ſolitum,

litum, & fluctum vltra extremum tempeſtatis maximae veſtigium mittunt. Deinde à tergo ventis ſurgentibus, ingens aequor euoluunt, quod longe à conſpectu littoribus frangitur. Deinde vbi litus bis ter que prolatum eſt, & pelagus in alieno conſtitit, velut admoto malo cominus, procurrat aequor ex imo reſceſſu maris. Nam vt aëris, vt aetheris, ſic huius elementi larga materia eſt, multoque in abdito plenior. Haec fatiſt mota, non aequor, (nam aequor fatiſt ministerium eſt) attollit vaſto ſinu fretum, agitque ante ſe. Deinde in murâ altitudinem erigitur: & illis tuis hominû receptaculis ſupereſt. Nec id aquis arduum eſt, quoniam aequo terris faſtigio aſcenderet. Si quis excelsa perlibret, maria paria ſunt. Nam par vndique ſibi ipſa tellus eſt. Caua & plana vndique inferiora ſunt. Sed iſtis adeo in rotundum orbis aequatus eſt, in parte autem eius & maria ſunt, quae in vnius aequalitatem pilae coeunt. Sed quemadmodum campos intuentem, quae paulatim deuexa ſunt, fallunt: ſic non intelligimus curuaturas maris, & videtur planum quicquid apparet. at illud aequale terris eſt. Ideoque vt eſſuat, non magna mole ſe tollit: dum ſatus eſt illi, vt ſupra paria veniat, leuiter exurgere: nec à litore vbi inferius eſt, ſed à medio, vbi ille cumulus eſt, deſluit. Ergo vt ſolet aequor aequinoctialis, ſub ipſum lunae ſoliſque coitum, omnibus aliis maior vndare: ſic hic qui ad occupandas terras emittitur, ſolitum maximisque violentior, plus aquarum trahit: nec antequam ſupra cacumina eorum, quos perſuſurus eſt, montium creuit, deuolutur. Per centena millia quibusdam locis aequor excurrit innoxius, & ordinem ſeruat. Ad meſuram enim creſcit, iterumque deſcendit. At illo tempore ſolutus legibus, ſine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eadem, qua conflagratio futura eſt. Vtrumque ſit, cum Deo viſum ordini meliora, vetera fini. Aqua & ignis terrenis dominantur. Ex his ortus, & ex his interitus eſt. Ergo quandoque placere res nouae mundo, ſic in nos mare emittitur, deſuper, vt feruor ignis, cum aliud genus exitii placuit.

C A P. XXIX.

QUIDAM exiſtiant terram quoque cõcuti, & dirupto ſolo noua fluminum capita detegere, quae amplius vt è pleno profundant. Berofus, qui Belum interpretatus eſt, ait curſu iſta ſiderum fieri: & adeo quidem id affirmat, vt conflagrationi atque diluuiio tempus aſſignet: arſura enim terrena contendit, quando omnia ſidera, quae nunc diuerſos agunt curſus, in Cancrum conuenerint, ſic ſub eodem poſita veſtigio, vt recta linea exire per orbem omnium poſſit: inundationem futuram, cum eadem ſiderum turba in Capricornum conuenerit. Illic ſolſtitium, hic bruma conſicitur. Magnae potentiae ſigna: quando in ipſa mutatione anni momenta ſunt. Et iſtas ego receperim cauſas (neque enim ex vno eſt tanta pernicies) & illam quae in conflagratione noſtris placet, huc quoque transferendam puto: ſiue anima eſt mundus ſiue corpus: natura gubernante, vt arbores, vt ſata, ab initio eius vſque ad exitum quicquid face re, quicquid pati debeat, incluſum eſt: vt in ſemine omnis futuri ratio hominis comprehenſa eſt. Et legem barbae & canorum nondum natus infans habet: totius enim corporis, & ſequentis aetatis in paruo occultoque lineamenta ſunt. Sic origo mundi, non minus ſolem & lunam, & vices ſiderum, & animalium ortus, quàm quibus mutaretur terrena, cõtinuit. In his fuit inundatio, quae nõ ſecus quàm hiems quàm aetas, lege mundi venit. Itaque nõ pluuia iſtud fiet, ſed pluuia quoque: non incurſu maris, ſed maris quoque incurſu: non terrae motu, ſed terrae quoque motu. Omnia adiuuabunt naturam, vt naturae conſtituta peragantur. Maximam tamen cauſam, ad ſe inundandam, terra ipſa praestabit: quam diximus eſſe mutabilem, & ſolui in humorem. Ergo quandoque erit terminus rebus humanis, cum partes eius interire debuerint, aboleriue funditus totae, vt de integro totae, rudes, innoxiaeque generentur: nec ſuperſit in deteriora magiſter: plus humoris, quàm ſemper fuit, fiet. Nunc enim elementa ad id, quod debetur, peſta ſunt. Aliquid oportet alteri accedat, vt quae libramento ſtant, inaequalitas turbet. Accedet humori. Nunc enim habet quo ambiat terras, non quo obruat. Quicquid illi acceſſerit, neceſſe eſt in alienum locum exundet. Vndare ergo terra debet, vt validiori inſirma ſuccumbat. Incipiet ergo putrefcere, dehinc laxata ire in humorem, & aſſidua tabe deſtuere. Tunc exilient ſub montibus flumina, ipſoque impetu quatiant: inde aura tacita manabunt. Solum omne aquas reddet, ſummi ſcaturient montes: quemadmodum in morbum tranſeunt ſana, & vlceri vicina conſentunt: vt quaeque proxima terris fluentibus fuerint, eluentur, ſtillabunt, & deinde current, & hiant pluribus locis ſaxo, per fretum ſalient, & maria inter ſe component. Nihil erunt Hadriatici, nihil Siculi aequoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla. Omnes nouum mare fabulas obruet, & hic qui terras cingit Oceanus extremas, veniet in medium. Quid ergo eſt? nihilominus tenebit alienos menſes hiems, aetas prohibebitur, & quodcunque terras ſidas exiccet, compreſſo ardore ceſſabit. Peribunt tot nomina, Caſpium & Rubrum mare, Ambracii & Cretici ſinus, Propontis & Pontus. Peribit omne diſcrimen. Confunderentur quicquid in ſuas partes natura digeſſit. Non muri quemquam, non turres tuebuntur. Non proderunt templa ſupplicibus, nec urbium ſurama: quippe fugientes vnda praueeniet, & ex ipſis arcibus deferet. Alia ab occaſu, alia ab oriente concurrent: vnus hu manum genus condet dies. Quicquid tam longa fortunae indulgentia excoluit, quicquid ſupra ceteros extulit, nobilia pariter atque adornata: magnarumque gentium regna peſſumdabit.

C A P. XXX.

SVNT omnia, vt dixi, facilia natura: vtique quae à primo ſa cere conſtituit, ad quae non ſubito, ſed ex denuntiatio venit. Iam autem à primo die mundi, cum in hunc habitum ex informi vnitae diſcederet, quãdo mergeretur terrena, decretum eſt: & ne ſit quãdoque, velut in nouo opere, dura molitio olim ad haec maria ſe exercet. Nõ vides, vt fluctus in littora, tanquã exitus, incurrat? Nõ vides, vt aequor ſines

suos transeat, & in possessionem terrarum mare inducat? Non vides, ut illi perpetua cum claustris suis pugna sit? Quis porro istinc, vnde tantum tumultum vides, metus est e mari, & magno impetu erumpentibus fluuijs? Vbi non humorem natura disposuit, ut vndique nos, cum voluisset, aggredi posset? *Mētor*, nisi eruentibus terram humor occurrit, & quoties nos auaritia aut defodit, aut aliqua causa penetrare altius cogit, eruendi finis vnda est. Adijce nunc, quod immanes sunt in abdito lacus, & multum maris conditi, multum fluminum per opera labentium. Vndique ergo erunt causae diluuii, cum aliae aquae subfluunt terras, aliae circumfluunt, quae diu coercitae vincunt, & amnes amnibus iungunt, paludibus stagna. Omnium tunc mare ora fontium implebit, & maiore hiatu soluet. Quemadmodum corpora nostra ad egestum venter exhaurit, quemadmodum eunt in sudorem vires: ita tellus liquefiet, & alijs causis quiescentibus, intra se, quo mergatur, inueniet: sic magna omnia coitura crediderim. Nec erit longa mora exitij. Tentatur diuelliturque concordia, cū semel aliquid ex hac idonea diligentia remiserit mundus. statim vndique ex aperto superne, ex abdito ab imo aquarum fiet irruptio. Nihil est tam violentum & incontinens sui, tam contumax, infestumque retinentibus, quam magna vis vndae. vtetur libertate permissa, & iubente natura, quae scindit circuitque, complebit. Vt ignis diuersis locis ortus, cito miscet incendium, flammis coire properantibus: sic momento redundantia maria se committent. Nec ea semper licentia vndis erit: sed peracto exitio generis humani, extinctisque pariter feris, in quarum homines ingenia transferant, iterum aquas terra sorbebit: natura pelagus stare, aut intra terminos suos furere cogit: & reiectus è nostris sedibus, in sua secreta pelletur oceanus: antiquus ordo reuocabitur. Omne ex integro animal generabitur, dabiturque terris homo in scius scelorum, & melioribus auspicijs natus. Sed illis quoque innocentia non durabit, nisi dum noui sunt. Cito nequitia subrepat: virtus difficilis inuentus est, rectorem ducemque desiderat. Etiam sine magistro vitia discuntur.

L. A N N A E I. S E N E C A E C O R D V B E N S I S. Q V A E S T I O - N V M. N A T V R A L I V M. L I B E R. I I I I.

in quo de niue, grandine & pluuia agitur.

P R A E F A T I O.

Electat te quemadmodum scribis, Lucili virorum optime, Sicilia, & officium procuratoris otiosae. Delectabit, si continere id intra fines suos volueris, nec efficere imperium, quod est procuratio. Facturum te hoc, non dubito. Scio quam sis ambitioni alienus, quam familiaris otio & litteris. Turbam rerum hominumque desiderant, qui se pati nesciunt. Tibi tecum optime conuenit. Nec mirum, paucis istud contingere, imperiosi nobis ipsis & molesti sumus: modo amore nostri, modo taedio laboramus: infelicem animum nunc superbia inflammas, nunc cupiditate distendimus: alias voluptate laxamus, alias solitudine exurimus. Quod est miserrimum, nunquam sumus singuli. Necessesse est itaque assidua sit, in tam magno vitiorum contubernio, rixa. Fac ergo, mi Lucili, quod facere consuesti. A turba quantum potes, te separa, nec adulatoribus latus praebeas. artifices sunt ad captandos superiores. Par illis, etiam si bene caueris, non eris. Mihi crede capieris, si proditori ipse te trades. Habent hoc in se naturale blandiciae: etiam cum reijciuntur, placent: saepe exclusae, nouissime recipiuntur. Hoc enim ipsum imputant, quod repelluntur, & subigi ne contumelia quidem possunt. Incredibile est, quod dicturus sum, sed tamen verum. Ea maxime quilibet patet, qua petitur. Fortasse enim ideo, quia patet petitur. Sic ergo formare, ut scias non posse te consequi, ut sis impenetrabilis cum omnia caueris, per ornamenta feriet. Alius adulatione clam vtetur parce: alius ex aperto, palam rusticitate simulata, quasi simplicitas illa, non ars sit. Plancus artifex ante Velleium maximus, aiebat non esse occulte, nec ex dissimulato blandientium. Perit, inquit, procati, si latet. Plurimum adulator cum deprehensus est, proficit: plus etiamnum si obiurgatus est, si erubuit. Futuros multos in persona tua Plancos cogita: & hoc non esse remedium tanti mali, nolle laudari. Crispus Passienus, quo ego nil cognoui subtilius in omnibus rebus, maxime in distinguendis & curandis vitijs, saepe dicebat, adulationi nos opponere, non claudere ostium. Et quidem sic, quemadmodum opponi amicae solet. Quae si impulit, grata est: gratior, si effregit. Demetrium egregium virum memini dicere cuidam libertino potenti, facilem sibi esse ad diuitias viam, quo die paenituisset

bonae

bonae mentis. Nec inuidebo, inquit, vobis hanc artem, sed docebo eos quibus quaesito opus est, quem admodum non dubiam fortunam maris, non emendi vendendique aleam subeant, non incertam fidem ruris, incertiorum fori tentent, quemadmodum non solum facili, sed etiam hilari via pecuniam faciant, gaudentesque dispolient. Te, inquit, longiorem Fido Annaeo iurabo, & Apollonio Pyta, quamuis staturam habeas Threcae incompositi. Hominem quidem non esse vllum liberaliorem, non mentiar, cum possis videri omnibus donasse, quicquid dereliquisti. Ita est, mi Iunior, quo apertior est adulatio, quo improbius, quo magis frontem suam perfricuit, caecidit alienam, hoc citius expugnat. Eo enim iam demetiae venimus, ut qui parce adulatur, pro maligno sit. Solebam tibi dicere, Gallionem fratrem meum, quem nemo non parum amat, etiam qui amare plus non potest, alia vitia non nosse, hoc etiam odisse. ab omni illum parte tentasti. Ingenium suscipere caepisti, omnium maximum & dignissimum, quod consecrari mallet, quam conteri: pedes abstulit. Frugalitatem laudare caepisti. Prima itatim verba praecidit. Caepisti mirari comitatem & incomposita suauitatem: quae illos quoque, quos transis, abducit, gratitum etiam in obuios meritum. Nemo enim mortalium vni tam dulcis est, quam hic omnibus: cum interit tanta naturalis boni vis est, uti artem simulationemque non redoleat. Nemo non imputari sibi bonitatem publicam patitur. Hoc quoque loco blanditijs tuis restitit, ut exclamares inuenisse te in expugnabilem virum aduersus insidias, quas nemo non in sinum recipit. Eo quidem magis hanc eius prudentiam, & in euitando inuitabili malo pertinaciam te suscipere confessus es, quia speraueras posse apertis auribus recipi, quamuis blanda diceres, quia vera dicebas. Sed eo magis intellexit obstandum. Semper enim falsis a vero petitur veritas. Nolo tamen tibi displiceas, quasi male egeris mimum, & quasi ille aliquid iocorum aut doli suspicatus sit. Non deprehendit te, sed repulit. Ad hoc exemplar componere. Cum quis ad te adulator accesserit, dicito: I tu, ista verba, quae iam ab alio magistratu ad alium cum lictoribus transeunt, seruo ad aliquem, qui paria facturum, vult quicquid dixeris, audire. Ego nec decipere volo, nec decipi possum. Laudari me a vobis, nisi laudaretis etiam malos, vellem. Quid autem necesse est in hoc descendere, ut te petere cominus possint? Longum inter vos interuallum sit. Cum cupieris bene laudari, quare hoc vlli debeas? Ipse te lauda. dic: Liberalibus me studiis tradidi, quanquam paupertas alia suaderet, & ingenium eo duceret, vbi praefens studii pretium est. Ad gratuita carmina deflexi me, & ad salutare philosophiae studium contuli. Ostendi in omne peccatum cadere virtutem: & eluctatus natalium angustias, nec forte me, sed animo mensus, par maximis steti. Non mihi inimicitia Getulici Caii fidem eripuit, non in aliorum personam infeliciter amatorum, Messala & Narcissus, diu publici hostes, antequam sui, propositum meum potuerunt euertere. Ceruicem pro fide opposui. Nullum verbum mihi, quod non salua conscientia procederet, excussum est. Pro amicis omnia timui, pro me nihil, nisi ne parum bonus amicus fuisset. Non mihi muliebres fluxere lacrimae, non e manibus vllius supplex pependi. Ni hil indecorum nec bono, nec viro feci. Periculis meis maior, paratus ire in ea, quae minabantur, egi gratias fortunae, quod experiri voluisset, quanti aestimarem fidem. Non debebat mihi paruo res tanta constare. Nec examinavit me quidem diu: neque enim paria pendebant, vtrum satius esset me perire pro fide, an fidem pro me. Non praecipiti impetu in vltimum consilium, quo me eriperem furori potentium, misisti. Videbam apud Caium tormenta, videbam ignes. Sciebam olim sub illo in eum statum res humanas decidisse, ut inter misericordiae opera haberetur, occidi. Non tamen ferro incubui, nec in mare aperto ore desilui, ne viderer pro fide tantum mori posse. Adijce nunc inuictum muneribus animum, & in tanto auaritiae certamine, nunquam suppositam manum lucro. Adijce nunc victas parsimoniam, sermonis modestiam, aduersus minores humanitatem, aduersus maiores reuerentiam. Post hoc ipse te consule, ut rane an falsa memoraueris. Si vera sunt, coram magno teste laudatus es: si falsa, sine teste derisus es. Possum & ipse nunc videri te, aut captare aut experiri. Vtrumlibet crede, & omnes timere a me incipe. Virgilianum illud excute:

Nusquam tuta fides.

Aut Ouidianum:

—Qua terra patet, fera regnat Erymnis,

In facinus iurasse putes.—

Aut illud Menandri: (Quis enim non in hoc magnitudinem ingenij sui concitauit, detestatus consensum humani generis, tendentis ad vitia?) Omnes, ait, malos viuere: & in scaenam velut rusticus poeta profiliuit. Non senem excepit: non puerum, non feminam, non virum: & adiicit, non singulos peccare, nec paucos, sed iam scelus esse contextum. Fugendum ergo, & in se redeundum est, immo etiam a se recedendum. Hoc tibi, etsi diuidimur mari, praestare tentabo, ut dubium viae, iniecta manu, ad meliora perducam. Et ne solitudinem sentias, hinc tecum miscebo sermones. Erimus vna, qua parte optimi sumus: dabimus inuicem consilia, non ex vultu audientis pendencia. Longe te ab ista prouincia abducam, ne forte magnam historis esse fidem credas, & placere tibi incipias, quoties cogitaueris. Hanc ego habeo sub meo iure prouinciam, quae maximarum vrbium exercitus & sustinuit & fregit, cum inter Carthaginem & Romam ingentis belli pretium iacuit, cum quattuor Romanorum principum, id est, totius imperij vires contractas in vnum locum vidit, altamque Pompei fortunam erexit, Caesaris fatigauit, Lepidi trastulit, omniumque cepit: quae illi ingenti spectaculo interfuit: ex quo liquere mortalibus posset, quam velox foret ad inum lapsus ex summo, quamque diuersa via magnam potentiam fortuna destrueret.

frueret. Vno enim tempore vidit Pompeium Lepidumque, ex maximo fastigio aliter ad extrema deiectos, cum Pompeius alienum exercitum fugeret, Lepidus suum.

C A P. I.

ITaque ut te tota mente abducā, quamuis multa habeat Sicilia in se, circaque se mirabilia, omnes interim prouinciae tuae quaestiones praeteribo, & in diuersum cogitationes tuas abstraham. Quera enim tecum id, quod libro superiore distuli. Quid ita Nilus aestiuus mensibus abundet. Cui Danubium similem habere naturam philosophi tradiderunt, quod & fontis ignoti, & aestate quam hieme maior sit. Vtrumque apparuit falsum. Nam & caput eius in Germania esse competimus: & aestate quidem incipit crescere, sed adhuc manente intra mensuram suam Nilo, primis caloribus, cum sol vehementior inter extrema veris niues emollit, quas ante consumit, quam intumescere Nilus incipiat. Reliquo vero aestatis minuitur, & ad hibernam magnitudinem redit, atque ex ea demittitur.

C A P. II.

AT Nilus ante exortum caniculae augetur mediis aestibus, vltra aequinoctium. Hinc nobilissimum amnem natura extulit ante humani generis oculos, & ita disposuit, ut eo tempore inundaret Aegyptum, quo maxime vsta feruoribus terra vndam altius traheret, tantum haesura, quantum siccitati annuae sufficere possit. Nam in ea parte, quae in Aethiopiae vergit, aut nulli imbres sunt, aut rari, & qui inuetam aquis caelestibus terram non adiuuent. Vnam, ut scis, Aegyptus in hoc spem suam habet. Proinde aut sterilis annus aut fertilis est, prout ille magnus in fluxit, aut parcius. Nemo aratorum aspicit caelum. Quare non cum poeta meo iocor, & illi Ouidium suum inpingo: qui ait:

--- Nec pluuio supplicat herba Ioui.

Vnde crescere incipiat si comprehendi possit, causae quoque incrementi inuenirentur. Nunc vero magnas solitudines peruagatus, & in paludes diffusus, gentibus sparsus circa Philas primum ex vago & errante colligitur. Phylae insula est alpera & vndique praerupta: duobus in vnum coituris annibus cingitur, qui Nilo mutantur, & eius nomen ferunt. Urbem totam complectitur. Hanc Nilus magnus magis quam violētus, egressus Aethiopiae arenaeque, per quas iter ad commercia Indici maris est, praelabitur. Excipiunt eum cataractae, nobilis insigni spectaculo locus. Ibi per arduas excitasque pluribus locis rupes Nilus insurgit, & vires suas cōcitat. Frāgitur enim occurrentibus saxis, & per angusta eluctatus, vbi cūq; vincit, aut vincitur, fluctuat: & illic excitatis primum aquis, quas sine tumultu leni alueo duxerat, violentus, & torrens per malignos transitus profilit, dissimilis sibi. Quippe ad id lutosus & turbidus fluit. At vbi scopulos verberauit, spumat: & illi non ex natura sua, sed ex iniuria loci color est. Tandemq; eluctatus obstantia in vastam altitudinem subito destitutus cadit, cum ingenti circumiacentium regionum strepitu. Quem perferre gens ibi à Persis collocata non potuit, obtusis assiduo fragore auribus, & ob hoc sedibus ad quietiora translatis. Inter miracula fluminis incredibilem incolarum audaciam accepi. Bini paruula nauigia conscendunt, quorum alter nauem regit, alter exhaurit. Deinde multum inter rapidam insaniam Nili, & reciprocos fluctus volutati, tandem tenuissimos canales tenent, per quos angusta rupium effugiunt: & cum toto flumine effusi, nauigium ruens manu temperant, magnoque spectantium metu in caput nixi, cum iam adploraueris, mersosque atque obrutos tanta mole credideris, longe ab eo, in quem ceciderant, loco nauigant, tormenti modo missi. Nec mergit cadens vnda, sed planis aquis tradit. Primum incrementum Nili circa insulam, quam modo retuli, Philas noscitur. Exiguo ab hac spatio petra diuiditur, ἄβατον Graeci vocant: nec illam vlli, nisi antistites calcant: illa primum saxa auctum fluminis sentiunt. Post magnum deinde spatium duo eminent scopuli, Nili venas vocant incolae: ex quibus magna vis funditur, non tamen quanta operire possit Aegyptum. In haec ora stipem sacerdotes, & aurea dona praefecti, cum sollempne venit sacrum, iaciunt. Hinc iam manifestus nouarum virium Nilus, alto ac profundo alueo fertur, ne in latitudinem excedat obiectu montium pressus. Circa Memphim demum liber, & per campestria vagus, in plura scinditur flumina, manuque canalibus factis, ut sit modus in deriuantium potestate, per totam discurret Aegyptum. In initio diducitur, deinde continuatis aquis in faciem lati ac turbidi maris stagnat: cursum illi violentiāq; eripit latitudo regionum, in quas extenditur, dextra leuaque totam amplexus Aegyptum. Quātum creuit Nilus, tantum spei in annum est. Nec computatio fallit agricolam: adeo ad mensuram fluminis respōdet, quam fertilem facit Nilus. Is arenoso & sitienti solo & aquam inducit & terram. Nam cum turbulentus fluat, omnem in siccis atque hiantibus locis faecem relinquit: & quicquid pingue secum tulit, arenibus locis allinit: inuatque agros duabus ex causis, & quod inundat, & quod oblimat. Ita quicquid non adiit, sterile ac squalidum iacet. Si creuit super debitum, nocuit. Mira aequae naturae fluminis, quod cum ceteri amnes abluant terras & euiscerent, Nilus tanto ceteris maior, adeo nihil exedit, nec abradit, ut contra adiciat vires, minimumque in eo sit quod solum temperet. Illato enim limo, arenas saturat ac iungit. Debetque illi Aegyptus non tantum fertilitatem terrarum, sed ipsas. Illa facies pulcherrima est, cum iam se in agros Nilus ingessit. Latent campi, opertaeque sunt valles: oppida insularum modo extant. Nullum in mediterraneis, nisi per nauigia commercium est. Maiorque est laetitia gentibus, quo minus terrarum suarum vident. Sic quoque, cum se ripis continet Nilus, per septena ostia in mare emittitur: quodcumque elegeris ex his, mare est. Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atque aliud litus porrigit. Ceterum beluas, marinis vel magnitudine uel noxa pares educat. Et ex eo quantus sit, aestimari potest, quod ingentia animalia & pabulo

bulo sufficienti, & ad vagandum loco, continet. Babillus virorum optimus, in omni litterarum genere rarissimus, auctor est, cum ipse praefectus obtineret Aegyptum, Heracleotico ostio Nili, quod est maximum, spectaculo sibi fuisse delphinorum à mari occurrentium, & crocodilorum à flumine aduersum agmen agentium, velut pro partibus proelium. Crocodilos ab animalibus placidis morisque innoxiiis victos, his superior pars corporis dura & impenetrabilis est, etiam maiorum animalium dentibus, at inferior mollis ac tenera: hanc delphini spinis, quas dorso eminentes gerunt, submersi vulnerabant, & in aduersum enixi diuidebant. Recisus hoc modo pluribus, ceteri velut acie versa refugerunt. Fugax animal audaci, audacissimum timido. Nec illos Tentyritae generis aut sanguinis proprietate superat, sed contemptu & temeritate. Vltro enim insequuntur, fugientesque iniecto trahunt laqueo: plerique pereunt, quibus minus praefens animus ad persequendum fuit. Nilum aliquando marinā aquam detulisse, Theophrastus est auctor. Biennio continuo, regnante Cleopatra, non ascendisse, decimo regni anno & vndecimo constat. Significatam aut duobus rerum potētibus defectionem. Antonii enim Cleopatraeque defecit imperium. Per nouem annos non ascendisse Nilum superioribus saeculis, Callimachus est auctor. Sed nunc ad inspiciendas causas, propter quas aestate Nilus crescat, accedam, & ab antiquissimis incipiam. Anaxagoras ait, ex Aethiopiae iugis solutas niues ad Nilum vsque decurrere. In eadem opinione omnis vetustas fuit. Hoc Aeschylus, Sophocles, Euripides tradunt. Sed falsum esse, argumentis plurimis patet. Primo Aethiopiae feruentissimam esse, indicat hominum adustus color, & Troglodytae, quibus subterraneae domus sunt. Saxa velut igni feruescunt, non tantum medio, sed inclinato quoque die: ardens puluis, nec humani vestigij patiens: argentum replumbatur: signorum coagmēta soluantur: nullum materiae superadornatae manet operimentum. Auster quoque, qui ex illo tractu venit, ventorum calidissimus est. Nullum ex his animalibus quae latent bruma, vnquam reconditur. Etiam per hiemem in summo & aperto serpens est. Alexandriae quoque, quae longe ab huiusmodi immodicis caloribus est posita, niues non cadunt: superiora etiam pluuia caret. Quemadmodum ergo regio tantis subiecta feruoribus duraturus per totam aestatem niues recipit? Quas sane aliqui montes illic quoque excipiant: nunquam tamen magis quam Thraciae iuga aut Caucasus. Atqui horum montium flumina vere & prima aestate intumescunt, deinde hibernis minora sunt. Quippe vernis temporibus imbres niuem diluunt: reliquias eius primus calor dissipat. Nec Rhodanus, nec Rhenus, nec Ister, nec Caystrus subiacent malo: aestate proueniunt. Altissimae sunt & in illis Septentrionalibus iugis niues. Phasis quoque per id tempus & Borysthenes cresceret, si niues flumina possent contra aestatē magna producere. Praeterea si haec causa attolleret Nilum, aestate prima plenissimus fluere. Tunc enim maximae & integrae adhuc niues, ex mollissimoque tabes est. Nilus autem per menses quattuor liquitur, & illi aequalis accessio est. Si Thaleti credis, Etesiae discedenti Nilo restitunt, & cursus eius actō contra ostia mari sustinent, ita reueerberatus in se recurrit: nec crescit, sed exitu prohibitus resistit, & quacunq; mox potuit, inconcessus erumpit. Euthymenes Massiliensis testimonium dicit: Nauigauit, inquit, Atlanticum mare. Inde Nilus fluit maior, quam diu Etesiae tempus obseruant: tunc enim eicitur mare instantibus ventis. Cum resederint, & pelagus quiescit: minorque discedenti inde vis Nilo est. Ceterum dulcis maris sapor est, & simile Niloticis beluae. Quare ergo, si Nilum Etesiae prouocant, & ante illos incipit incrementum eius, & post eos durat: Praeterea non sit maior, quo illi fluere vehementius? Nec remittitur incitaturque, prout illis impetus fuit: quod fieret, si illorum viribus cresceret. Quid, quod Etesiae littus Aegyptium verberant, & contra illos Nilus descendit, inde venturus, vnde illi, si origo ab illis esset. Praeterea ex mari purus & caeruleus efflueret, non ut nunc turbidus venit. Adde, quod testimonium eius testium turba coarguitur. Tunc erat mendacio locus, cum ignota essent externa. Licebat illis fabulas mittere. Nunc vero tota exteri maris ora mercatorum nauibus stringitur: quorum nemo narrat nunc caeruleum Nilum, aut mare saporis alterius. quod & natura credi vetat: quia dulcissimum quodque & leuissimum sol trahit. Praeterea quare hieme non crescit? & tunc potest ventis concitari mare, aliquanto quidem maioribus. Nam Etesiae temperati sunt. Quod si e mari ferretur Atlantico, semel oppleret Aegyptum. At nunc per gradus crescit. Oenopides Chius ait, hieme calorem sub terris contineri: ideo & specus calidos esse, & tepidiorem puteis aquam: itaque venas interno calore sicari. Sed in aliis terris augentur imbris flumina. Nilum, quia nullo imbre adiuuetur, tenuari, deinde crescere per aestatem: quo tempore frigent interiora terrarum, & redit rigor fontibus. quod si verum esset, aestate flumina crescerent, omnesque putei aestate abundarent. Deinde non calorem hieme sub terris esse maiorem. Aqua & specus & putei tepent: quia aera rigentem extrinsecus non recipiunt. Ita non calorem habent, sed frigus excludunt. Ex eadem causa aestate refrigerant: quia illo remotus, seductusque aer calefactus non peruenit. Diogenes Apolloniates ait: Sol humorem ad se rapit: hunc exsiccata tellus, tum ex mari ducit, tū ex ceteris aquis. Fieri autem non potest, ut vna sicca sit tellus, alia humeat. Sunt enim perforata omnia, & inuicem peruia. Sicca ab humidis sumunt aliquando. Nisi aliquid terra acciperet, exaruisset. Ergo vndas sol trahit: sed ex his quae premunt, maxime haec meridiana sunt. Terra cum exaruit, plus ad se humoris adducit: ut in lucernis oleum illo fluit, vbi exurit: sic aqua illo incumbit, quo vis caloris & terrae aestuantis arcessit. Vnde ergo trahitur? ex illis scilicet partibus semper hibernis, Septentrionalibus, vnde exundat. Ob hoc pontus in inferum mare assidue fluit rapidus, non ut cetera maria, alternatis vltro citro aestibus, in vnam partem semper pronus & torrens. Quod nisi faceret, hisque itineribus, quod cuique deest, reddere

redderetur, quod cuique superest, emitteretur, iam aut siccata essent omnia, aut inundata. Interrogare Diogenem libet, quare, cum pontus & amnes cuncti inuicem commeēt, non omnibus locis aestate maiora sunt flumina? Aegyptum sol magis percoquit. Itaque Nilus magis crescit. Sed in ceteris quoque, terris aliqua fluminibus fiat adiectio. Deinde quare vlla pars terrae sine humore est, cum omnis ad se ex alijs regionibus trahit: eoque magis, quo calidior est? Deinde quare Nilus dulcis est, si illi ē mari vnda est? Nec enim vlli flumini dulcior gustus.

C A P. III.

Grandinem hoc modo fieri, si tibi affirmauero, quo apud nos glacies fit, gelata nube tota, nimis audacem rem fecero. Itaque ex his me testibus numerata secundae notae, qui vidisse quidem se negant, sed audisse. Aut quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi cum multa mentiti sunt ad arbitrium suum, vnam aliquam rem nolunt spondere: sed adiiciunt, Penes auctores fides erit. Ergo si mihi parum credis, Posidonius tibi auctoritate promittet, tam in illo quod praeteritum, quam in hoc, quod secuturum est. Grandinem enim fieri ex nube aquosa, etiam in humorem versa, sic affirmabit, tanquam interfuerit. Quare autem rotunda sit grando, etiam sine magistro scire potes, cum adnotaueris, stillicidium omne conglomerari. Quod & in speculis apparet, quae humorem halitu colligunt, & in poculis sparsis, aliaque omni leuitate: nam & in herbarum vel arborum folijs, si quae guttae adhaeserunt, in rotundum iacent.

Quid magis est saxo durum? quid mollius vnda?

Dura tamen molli saxa cauantur aqua.

aut, vt alius poeta ait:

Stillicidi casus lapidem cauat.

& haec ipsa excuatio rotunda fit. Ex quo apparet illud, huic quoque simile esse quod cauat. Locum enim sibi ad formam & habitum suum exculpit. Praeterea potest, etiam si non fuerit grando talis, cum defertur corrotundari, & toties per spatium aeris densi deuoluta aequabiliter atque in orbē teri. Quod nix pati non potest: quia non est tam solida, immo fusa est, & non per magnam altitudinem cadit, sed circa terras initium eius est. Ita non longius illi per aera, sed ex proximo lapsus est. Quare non & ego idem mihi permittam, quod Anaxagoras: cum inter nullos magis quam inter philosophos esse debeat aequa libertas? Grando nihil aliud est quam suspensa glacies. Nix in pruina pendens congelatio. Illud enim iam diximus, quod inter aquam & rorem interest, hoc inter pruinam & glaciem, nec non inter niuem & glaciem interesse.

C A P. IIII.

Poteram me, peracta quaestione, dimittere: sed bene emensum dabo: & quoniam coepi tibi molestus esse, quicquid in hoc loco quaeritur, dicam. Quaeritur autem, quare hieme ninguat, nō grandinet: & vere, iam frigore infracto, grando cadat. Nam, vt fallar tibi, verum mihi quidem persuaderet, qui me vsq. ad mendacia haec leuiores, in quibus os praecidi, non oculi erui solent, credulū praesto. Hieme aer riget: & ideo nondum in aquam vertitur, sed in niuem, cui aer propior est. Cum ver coepit, maior inclinatio aeris sequitur, & calidiore caelo maiora fiunt stillicidia. Ideo, vt ait Virgilius noster:

Cum ruit imbriferum ver,

vehementior immutatio est aeris vndique patefacti & soluentis se, ipso tempore adiuuante. Ob hoc nimbi graues magis, vastique quam pertinaces deferuntur. Bruma lentas pluias habet & tenues: quales saepe solent interuenire, cum pluuia rara & minuta, niuem quoque admixtam habet. Dicimus niualem diem, cum altum frigus, & triste caelum est. Praeterea aquilone flante, & suum caelum habente, minutae pluuiae sunt. Austro imber improbius est, & guttae pleniores sunt.

C A P. V.

Rem à nostris positam nec dicere audeo, quia infirma videtur: nec praeterire. Quid enim mali est, aliquid & facilius iudici scribere? Immo si omnia argumenta ad lancem coeperimus exigere, silentium indicetur. Paucis enim admodum sunt sine aduersario. Cetera etiam si vincunt, litigant. Aiunt, quicquid circa Scythiam & Pontum & Septentrionalem plagam, glaciatum & astrictum est, vere relaxari. Tunc flumina gelata discedere, tunc obrutos montes niuem soluere. Credibile est ergo, frigidus spiritus inde fieri, & verno caelo immisceri. Illud quoque adiciunt, quod nec sum expertus, nec experiri cogito. Tu quoque, censeo, si volueris verum exquirere, niuem ita caue experiaris. Minus algere aiunt pedes eorum, qui fixam & duram niuem calcant, quam eorum qui teneram & labefactam. Ergo, si non mentiuntur, quicquid ex illis Septentrionalibus locis iam distributa niue & glacie frangere se fertur, id meridianaē partis tepentem iam humidumque aera alligat, & perstringit. Itaque cum pluuia futura erat, grando fit, iniuria frigoris.

C A P. VI.

Non tempero mihi, quo minus omnium nostrorum ineptias proferam. Quosdam peritos obseruandarum nubium esse affirmant, & praedicere cum grando ventura sit: & hoc intelligere vsu ipso potuisse, cum colorem nubium notassent, quem grando toties insequatur. Illud incredibile, Cleonis fuisse publice praepositos *χρηματολόγους*, speculatores futurae grandinis. Hi cum signum dedissent, adesse iam grandinem, quid expectas? vt homines ad penulas discurrerent, aut ad scortea? Immo pro se

se quisque alius agnum immolabat, alius pullum. Protinus autem illae nubes alio declinabant, cum aliquid gustassent sanguinis. Hoc rides. Accipe, quod rideas magis. Si quis nec agnum nec pullum habebat, quod sine damno fieri poterat, manus sibi afferebat. Et ne tu audas aut crudeles existimes nubes, digitum suum bene acuto graphio pungebat, & hoc sanguine litabat. Nec minus ab huius agello grando se auer-tebat, quam ab illo, in quo maioribus hostijs exorata erat.

C A P. VII.

Rationem huius rei quidam quaerunt. Alteri, vt homines sapientissimos decet, negant posse fieri, vt cum grandine aliquis paciscatur, & tempestates munusculis redimat, quamuis munera etiam deos vincant. Alteri suspicari ipsos aiunt, esse in ipso sanguine vim quandam potentem auertendae nubis, ac repellendae. Sed quomodo in tam exiguo sanguine potest esse vis tanta, vt in altum penetret, & eam sentiant nubes? Quanto expeditius erat dicere, Mendacium & fabula est? At Cleonis iudicia redderant in illos, quibus delegata erat cura prouidendae tempestatis: quod negligentia eorum vineae vapu-lascent, aut segetes procidissent. Et apud nos in duodecim tabulis cauetur, ne quis alienos fructus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebat & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil posse fieri, tam palam est, vt huius rei causa nullius philosophi schola intranda sit.

C A P. VIII.

Vnam rem adhuc adiciam, & fauere, ac plaudere te iuuabit. Aiunt niuem in ea parte aeris fieri, quae prope terras est. Hanc enim plus habere caloris ex tribus causis. Vna, quod omnis terrarum euaporatio, cum multum intra se feruidi aridique habeat, hoc est calidior, quo recentior. Altera, quod radii solis à terra resiliunt, & in se recurrunt. Horum duplicatio proxima quaeque à terris calefacit. Quae ideo plus habent teporis, quia solem bis sentiunt. Tertia causa est, quod magis superiora perflantur. At quae-cunque depressa sunt, minus ventis verberantur.

C A P. IX.

Accedit his ratio Democriti. Omne corpus quo solidius est, hoc calorem citius concipit, & diutius feruat. Itaque si in sole posueris aeneum vas & vitreum & argenteum, aeneo citius calor accedet, diutius haerebit. Adicit deinde, quare hoc existimet fieri. His, inquit, corporibus, quae duriora, & pressiora densioraque sunt, necesse est minora foramina esse, & tenuiorem in singulis spiritum. Sequitur vt quemadmodum minora balnearia & minora miliaria citius calefiunt, sic haec foramina occulta & oculos effugientia, & celerius feruorem sentiant & propter easdem angustias quicquid receperunt, tardius reddant.

C A P. X.

Haec longe praeparata ad id perducunt, de quo nunc quaeritur. Omnis aer quo propior est terris, hoc crassior. Quemadmodum in aqua & in omni humore faex ima est: ita in aere spiritissima quaeque, desidunt. Iam autem probatum est, omnia quo crassioris solidiorisque materiae sunt, hoc fidelius custodire calorem receptum: sed quo editior est aer, & quo longius à terrarum colluue recessit, hoc sincerior puriorque est. Itaque solem non retinet, sed velut per inane transmittit: ideo minus calefit.

C A P. XI.

Contra autem quidam aiunt, cacumina montium hoc calidiora esse debere, quo soli propiora sunt. Qui mihi videntur errare, quod Apenninum & Alpes, & alios notos ob eximiam altitudinem motus intantum putant crescere, vt illorum magnitudo sentire solis viciniam possit. Excelsa sunt ista, quae nobis comparantur: at vero vbi ad vniuersum respexeris, manifesta est omnium humilitas. Inter se vincuntur, & vincunt. Ceterum intantum nihil attollitur, vt collatione totus nulla sit vel maximis portio: quod nisi esset, non diceremus, totum orbem terrarum pilam esse. Pilae proprietas est, cum aequalitate quadam rotunditas: aequalitatem autem hanc accipe, quam vides in lusoria pila. Non multum illi commissurae & rimae earum nocent, quo minus par sibi ab omni parte dicatur. quomodo in hac pila, nihil illa interualla officiant ad speciem rotundi, sic nec in vniuerso quidem orbe terrarum editi montes, quorum altitudo totius mundi collatione consumitur. Qui dicit altiore montem, quia solem propius excipiat, magis calere debere: idem dicere potest, longiorem hominem citius quam pusillum debere calefieri, & citius caput eius quam pedes. At quisquis mundum mensura sua aestimauerit, & terram cogitauerit tenere puncti locum, intelliget nihil in illa posse ita eminere, vt caelestia magis sentiat, velut in propinquum illis accesserit. Montes isti quos suspicimus, & vertices aeternae niue obsessi, nihilominus in imo sunt: et propius quidem soli est mons, quam campus aut vallis: sed sic, quo modo est pilus pilo crassior. Isto enim modo, & arbor alia magis quam alia dicitur vicina caelo, quod falsum est: quia inter pusilla non potest esse magnus discrimen, nisi dum inter se comparantur. Vbi ad collationem immensi corporis ventum est, nihil interest quanto alterum altero sit maius: quia etiam si magno discrimine, tamen minima dicuntur.

C A P. XII.

Sed vt ad propositum reuertar, propter has quas retuli causas, plerisque placuit, in ea parte aeris niuem concipi, quae vicina terris est: & ideo minus alligari, quia minore frigore coit. Nam vicinus aer & plus habet frigoris, quam vt in aquam & imbrem transeat, & minus quam vt duret in grandinem. Hoc medio frigore non nimis intento niues fiunt coactis aquis.

C A P. XII.

Sed ut ad propositum reuertar, propter has quas retuli causas, plerisque placuit, in ea parte aeris niuem concipi, quae vicina terris est: & ideo minus alligari, quia minore frigore coit. Nam vicinus aer & plus habet frigoris, quam ut in aquam & imbrem transeat, & minus, quam ut duretur in grandinem. Hoc medio frigore non nimis intento niues fiunt coactis aquis.

C A P. XIII.

Quid istas, inquis, ineptias, quibus nec litterator sit quisquam, nec melior, tam operose persequeris: Quomodo fiant niues, dicis: cum multo magis ad nos dici à te pertineat, quare emendae non sint niues. Iubes me cum luxuria litigare. Quotidianum istud & sine effectu iurgium est. Litigemus tamen; etiam si superior futura est, pugnantem ac reluctantes vincat. Quid porro? Hanc ipsam in inspectione naturae nihil iudicas ad id, quod vis, conferre? Cum quaerimus, quomodo nix fiat, & dicimus illam pruinæ similem habere naturam, plus illi spiritus quam aquae inesse, non putas exprobrari illis: cum emere aquam turpe sit, si nec aquam quidem emunt? Nos vero quaeramus potius, quomodo fiant niues, quam quomodo feruentur: quoniam non contenti vina diffundere veterana, & per saporis aetateq. disponere, inuenimus quomodo stupemus niuem, ut ea aestatem euinceret, & contra anni feruorem defendere loci frigore. Quid hac diligentia consecuti sumus? Nempe ut gratuitam mercerem aquam. Nobis dolet, quod spiritum, quod solem emere non possumus, quod hic aer etiam delicatis diuitibusq. ex facili nec emptus venit. O quam nobis male est, quod quicquam a rerum natura in medio relictum est. Hoc quod illa fluere & patere omnibus voluit, cuius haustum vitae publicum fecit: hoc quod tam homini quam feris aibusque, & inertiis animalibus, in usum large ac beate profudit, contra se ingeniosa luxuria redegit ad pretium. A deo nihil potest illi placere, nisi carum. Vnum hoc erat, quod diuites in aequum turbae deduceret, quo vno non possent antecedere pauperum. Illi cui diuitiae molestae sunt, excogitatum est, quemadmodum etiam aqua caperet luxuriam. Vnde ad hoc peruentum sit, ut nulla nobis aqua satis frigida videretur quae flueret, dicam. Quamdiu sanus & salubris cibi capax stomachus est, impleturque, non premitur, naturalibus fomentis contentus est. Vbi quotidianis cruditatibus non temporis aestus, sed suos sentit, ubi ebrietas continua visceribus insedit, & praecordia bile, in quam vertitur, torret, aliquid necessario quaeritur, quo aestus ille frangatur, qui ipsi aquis incalescit, remedijs incitat vitium. Itaque non aestate tantum, sed & media hieme niuem hac causa bibunt. Quae huius rei causa est, nisi intestinum malum, & luxu corrupta praecordia, quibus nullum interuallum vnaquam quo inrequiescerent, datum est, sed prandia coenis usque in lucem perductis, ingesta sunt, & distentis copia ferulorum ac varietate, comestatio altius merfit? Deinde nunquam intermissa intemperantia, quicquid ante decoxerat, efferauit, & in desiderium semper noui rigoris accendit. Itaque quamuis conatione velis ac specularibus muniatur, & igne multo doment hiemem, nihilominus stomachus ille solutus, & aestu suo languidus, quaerit aliquid quo erigatur. Nam sicut animo relictos stupentesque frigida spargimus, ut ad sensum sui redeant: ita uiscera istorum vitij torpentia nihil sentiunt, nisi frigore illa uehementiore perusseris. Inde est, inquam, quod nec niue quidem contenti sunt, sed glaciem, uelut certior illi ex solido rigor sit, exquirunt, ac saepe repetitis aquis diluunt: quae non e summo tollitur, sed ut uim maiorem habeat, & pertinacius frigus, ex abdito effoditur. Itaque ne unum quidem eius est pretium: sed habet institores aqua, & annonam, pro pudor, uariam. Vnguentarios Lacedaemonij urbe expulerunt, & prope redere sinibus suis iusserunt, quia oleum disperderent. Quid illi fecissent, si uiderent reponendae niuis officinas, & tot iumenta portandae aquae deseruientia, cuius colorem saporemque paleis, quibus custodiunt, inquinant? At, dii boni, quam facile est extinguere sitim sanam. Sed quid sentire possunt emorruae fauces, & occallatae cibis ardentibus? Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est. Sed ardentibus boletis, & raptim condimento suo mersatos, demittunt paene fumantes, quos deinde restinguant niuatibus potionibus. Videbis, inquam, quosdam graciles, & palliolo, focaliq. circumdatos, pallentes & aegros, non sorbere solum niuem, sed etiam esse, & frustra eius in scyphos suos deijcere; ne inter ipsam bibendi moram tepescant. Sitim istam esse putas? Febris est: & quidem eo acrior, quod non tactu uenarum, nec in cutem effuso calore deprehenditur. Sed cor ipsum excoquit luxuria, inuictum malum, & ex molli fluidoque durum atque patiens. Non intelligis, omnia consuetudine uim suam perdere? Itaque nix ista, in qua etiamnum natis, eo peruenit usu, & quotidiana stomachi seruitute, ut aquae locum obtineat. Aliquid adhuc quaerite illa frigidius, quia pro nihilo est familiaris rigor.

L.AN-

L. ANNÆI. SENECAE AD LVCILIVM. NATVRA- LIVM. QVAESTIONVM. LIB. V.

In quo de ventis & aeris motu agitur.

C A P. I.

VENTVS est fluens aer. Quidam ita definiunt: Ventus est aer fluens in unam partem. Haec definitio videtur diligentior: quia nunquam aer tam immobilis est, ut non in aliqua sit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cum leuiter commouetur, nec in unam partem inclinatur. Itaque si legeris,

Cum placidum ventis staret mare:

scito illud non stare, sed succuti leuiter: & dici tranquillum, quia nec huc nec illo impetum capiat. Idem & de aere iudicandum est, non esse unquam immobilem, etiam si quietus sit. Quod ex hoc intelligas licet. Cum sol in aliquo clausum locum infusus est, videmus corpuscula minuta in aduersum ferri, alia sursum, alia deorsum, varie concurrant. Ergo parum diligenter comprehendet quod vult, qui dixerit, Fluctus est maris agitatio: quia tranquillum quoque agitatur. At ille abunde sibi cauerit, cuius haec definitio fuerit: Fluctus est maris in unam partem agitatio. Sic in hac quoque re, de qua cum maxime quaerimus, non circumscribetur, qui ita se gesserit, ut dicat: Ventus est fluens aer in unam partem: aut: Ventus aer est fluens impetu, aut vis aeris in unam partem euntis, aut cursus aeris aliquo concitator. Scio quid responderi pro definitione altera possit. Quid necesse est adijcere re, in unam partem fluens aer? Vtique enim quod fluit, in unam partem fluit. Nemo aquam fluere dicit, si tantum intra se mouetur, sed si aliquo fertur. Potest ergo aliquid moueri, & non fluere: at e contrario non potest fluere, nisi in unam partem. Sed si haec breuitas satis à calumnia tuta est, hac utamur. Si verò aliquis circumspiciat, verbo non parcat, cuius adiectio cauillationem omnem poterit excludere. Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formula disputatum est.

C A P. II.

Democritus ait, cum in angusto inani multa sunt corpuscula, quae ille atomos vocat, sequi ventum. At contra, quietum & placidum aeris statum esse, cum in multo inani pauca sunt corpuscula. Nam quemadmodum in foro aut vico quamdiu paucitas est, sine tumultu ambulatur: ubi turba in angustum cucurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit: sic in hoc quo circumdati sumus spatio, cum exiguum locum multa corpora impleuerint, necesse est alia alijs incidant, & impellantur ac repellantur, implicenturque & comprimantur, ex quibus nascitur ventus, cum illa quae colluctabantur incubuere, & diu fluctuata ac dubia inclinauerit se. At ubi in magna laxitate corpora pauca versantur, nec arietare possunt, nec impelli.

C A P. III.

HOC falsum esse, vel ex eo colligas licet, quod tunc interim minime ventus est, cum aer nubilo grauis est. At qui tunc plurima corpora se in angustum contulere: & inde spissior nubium grauitas est. Adijce nunc, quod circa flumina & lacus frequens nebula est, arctatis coniunctisque corporibus, nec tamen ventus est. Interdum verò tanta caligo effunditur, ut conspectum in vicinio stantium eripiat: quod non eueniret, nisi in paruum locum corpora se multa compellerent. At qui nullum tempus magis, quam nebulosum, caret vento. Adijce nunc, quod e contrario venit, ut sol matutinum aera spissam & humidam ortu suo tenuet. Tunc surgit aura, cum datum est laxamentum corporibus, & stipatio illorum ac turba resoluta est.

C A P. IV.

Quomodo, inquis, ergo venti fiunt, quos non negas fieri? Non vno modo. Alias enim terra ipsa magnam vim aeris eijcit, & ex abdito spirat: alias cum magna & continua ex imo euaporatio in altum agit quae merserat, immutatio ipsa halitus mixti in ventum vertitur. Illud enim nec ut credam mihi persuaderi potest, nec ut taceam: quomodo in nostris corporibus ex cibo fit inflatio, quae non sine magna narium iniuria emittitur, & ventrem interdum cum sono exonerat, interdum secretius: sic putant & hanc magnam rerum naturam alimenta mutantem emittere spiritum. Bene nobiscum agitur, quod semper excoquit. Alioquin immudius aliquid timeremus. Nunquid ergo hoc verius est, dicere, multa ex omni parte terrarum & assidua ferri corpuscula: quae, cum coaceruata sunt, deinde extenuari sole coeperunt, quia omne quod in angusto dilatatur, spatium maius desiderat, ventus existit?

LI

C A P.

C A P. V.

Quid ergo hanc solam esse causam venti existimas, aquarum terrarumque euaporationes? Ex his grauitatem aeris fieri, deinde solui impetu, cum quae densa steterant, ut est necesse, extenuata nituntur in amplioem locum; Ego vero & hanc iudico. Ceterum illa est longe verior causa, valentiorque, habere aëra naturalem vim mouendi se: nec altunde concipere, sed inesse illi ut altorum rerum, ita huius potentiam. An hoc existimas, nobis quidem datas vires esse, quibus nos moueremus, aëra autem inertem, inagibilem relictum esse: cum aqua motum suum habeat, etiam ventis quiescentibus: nec enim aliter animalia edere possent. Mulcum quoque innasce aquis, & herbofa quaedam videmus, summo inatantia.

C A P. VI.

EST ergo aliquid in aqua vitale. De aqua dico: Ignis qui omnia consumit, quaedam etiam creat: & quod videri non potest simile veri, sed tamen verum est, animalia igne generantur. Habet ergo aliquam vim talem aer, & ideo modo spissat se, modo expandit & purgat: alias contrahit, alias diducit, ac differt. Hoc ergo interest inter aëra & ventum, quod inter lacum & flumen: aliquando per se ipse sol causa venti est, fundens rigentem aëra, & ex denso coactoque explicans.

C A P. VII.

IN vniuersum de ventis diximus: nunc viritum incipiemus illos excutere. Fortasse apparebit quem admodum fiant, si apparuerit, quando & vnde procedant. Primum ergo antelucanos flatu incipiamus, qui aut ex fluminibus, aut ex eouallibus, aut ex aliquo sinu feruntur. Nullus ex his pertinax est, sed cadit fortiore iam sole: nec fertur ultra terrarum aspectum. Hoc ventorum genus incipit vere, nec ultra aestatem durat. Et inde maxime venit, vbi aquarum plurimum & montium est. Plana licet abundant aquis, tamen carent aura: hac dico, quae pro vento valet.

C A P. VIII.

Quomodo ergo talis flatu concipitur, quem Graeci *εγκαλλπαι* vocant? Quicquid ex se paludes & flumina emittunt (id autem & multum est, & alfiduum) per diem solis alimentum est: nocte non exhauritur, sed montibus inclusum, in vnam regionem colligitur. Cum illam impleuit, & iam se non capit, sed exprimitur aliquo, & in vnam partem procedit: hic ventus est. Itaque eo incumbit, quo liberior exitus inuitat, & loci laxitas, in quam coaceruata incurrant. Huius rei argumentum est, quod prima noctis parte non spirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quae circa lucem iam plena est, & onerata, quaerit, quod defluat: & eo potissimum exit, vbi plurimum vacui est, & magna ac patens area. Adijcit autem ei stimulos ortus solis, feriens gelidum aëra. Nam etiam antequam appareat, lumine ipso valet: & nondum quidem aëra radijs impellit, iam tamen, lacessit & irritat, luce praemissa. Nam cum ipse processit, alia superius rapiuntur, alia diffunduntur tepore. Ideo non ultra matutinum illis datur flare, omnis illorum vis conspectu solis extinguitur: etiam si violentiores flauere, circa medium tamen diē relanguescunt: nec vnquam vsque in meridiem auram produciunt. Alia autem imbecillior ac breuior est, prout valentioribus minoribusve collecta causis est.

C A P. IX.

Quare tamen tales venti vere & aestate validiores sunt? Leuissimi enim cetera parte anni, nec qui vela impleant, surgunt. Quia ver aquosius est, & ex plurimis aquis, locisque ob humidam caeli naturam saturis & redundantibus, maior euaporatio est. At quare aestate aequae profunditur? Quia post occasum solis remanet diurnus calor, & magna noctis parte perdurat: qui euocat exeuntia, ac vehementius trahit, quicquid ex his sponte reddi solet: deinde non tantum habet virium, ut quod euocauit, absumat. Ob hoc diutius corpuscula emanare solita, & efflare, terra ex se atque humor emittit. Facit autem ventum sol ortus, non calore tantum, sed etiam ictu. Lux enim (ut dixi) quae solem antecedit, nondum aëra calefacit, sed percutit tantum: percussus autem in latus cedit. Quanquam ego ne illud quidem concesserim, lucem ipsam sine calore esse, cum ex calore fiat. Non habet forsitan tantum teporis, quantum tactu appareat. Opus tamen suum facit, & densa diducit ac tenuat. Praeter ea loca, quae aliqua iniquitate naturae ita clausa sunt, ut solem accipere non possint, illa quoque nubila & tristi luce calefiunt, & per diem minus quam noctibus rigent. Etiamnum natura calor omnis abigit nebulas, & à se repellit. Ergo sol quoque idem facit. Et ideo quibusdā videtur, inde flatu esse, vnde sol. Hoc falsum esse ex eo apparet, quod aura in omnem partem vehit, & contra ortum plenis velis nauigatur. Quod non eueniret, si semper ventus ferretur à sole.

C A P. X.

Et est quoque, qui in argumentum à quibusdam aduocantur, non nimis propositum adiuuant. Dicam primum quid illis placeat: deinde, cur displiceat mihi. Etesiae, inquit, hieme non sunt: quia breuissimis diebus sol definit, priusquam frigus euincatur. Itaque niues & ponuntur, & durantur. Aestare incipiunt flare, cum & longius extenditur dies, & recti in nos radij diriguntur. Veri ergo simile est, concussas calore magno niues plus humidi efflare. Item terras exoneratas niue, reiectasque spirare liberius. Itaque plura ex Septentrionali parte caeli corpora exire, & in haec loca quae remissiora ac tepidiora sunt, deferri. Sic impetum Etesias sumere: & ob hoc à solstitio illis initium est, ultraque ortum caniculae non valent: quia iam multum e frigida caeli parte in hanc egestum est. At sol mutato cursu in nostram

nostram rectior tenditur: & alteram partem aeris attrahit, aliam vero impellit. Sic ille Etesiarum flatu aestatem frangit, & à mensium feruentissimorum grauitate defendit.

C A P. XI.

Nunc, quod promisi, dicendum est, quare Etesiae illos non adiuuent, nec quicquam huic conferant causae. Dicimus autem luce auram incitari, tandem subsidere, cum illam sol attingit. At qui Etesiae ob hoc somniculosi à nautis, & delicati vocantur, quod (ut ait Gallio) mane nesciunt surgere: eo tempore fere incipiunt prodire, quo ne pertinax quidem aura est, quod non accideret, si ut auras, ita illos sol commoueret. Adijce nunc, quod si causa illis flatu est, spatium diei ac longitudo, etiam ante solstitium flarent, cum longissimi dies sunt, & cum maxime niues tabescunt. Iulio enim mense iam dispoliata sunt omnia, aut certe admodum pauca iacent adhuc sub niue.

C A P. XII.

Sunt quaedam genera ventorum, quae ruptae niues & in prouum solutae praemittunt. Hos Graeci ventos *ενεργιες* vocant. Qui hoc (ut puto) modo fiunt, cum magna inaequalitas ac dissimilitudo corporum, quae vapor terrenus emittit, in sublime eat, & alia ex his corporibus sicca sint, alia humida: ex tanta discordia corporum inter se pugnantium, cum in vnum conglobata sunt, verisimile est quaedam causas effici niues, & interualla inter illas relinqui fistulosa, & in modum tibiae angusta. His interuallis tenuis includitur spiritus: qui maius desiderat spatium, cum euerberatus cursu parū libero incaluit: & ob hoc amplior fit, scinditque cingentia, & erumpit in ventum: qui fere procellosus est, quia superne demittitur, & in nos cadit vehemens & acer: quia non fufus, nec per apertum venit, sed laborat, & iter sibi vi ac pugna parat. Hic fere breuis flatu est. Quia receptacula nubium per quae ferebatur, ac munimenta pererrant, ideo tumultuosus venit aliquando, non sine igne ac sono caeli. Hi venti multo maiores diuturnioresque sunt, si alios quoque flatu ex eadem causa ruentes in se abstulere, & in vnum confluxere plures: sicut torrentes modicae magnitudinis eunt, quamdiu separatis suis cursus est: cum vero plures in se aquas conuertere, fluminum iustorum ac perennium magnitudinem excedunt. Idem credibile est fieri & in procellis, ut sint breues quamdiu singulae sunt: vbi vero sociatae vires, & ex pluribus caeli partibus elisus spiritus eodem se contulit, & impetus illis accedit, & mora.

C A P. XIII.

Facit ergo ventum resoluta niues: quae plurimis modis soluitur. Nonnunquam conglobationem illam, spiritus rumpit inclusi & in exitum nitentis luctatio: nonnunquam calor, quem modo sol fecit, modo ipsa arietatio, ut magnorum inter se corporum attritus. Hoc loco, si tibi videtur, quaeri potest, cur turbo fiat, qui euenire in fluminibus solet, ut quàm diu sine impedimento feruntur, simplex & rectum illis iter sit: vbi incurere in aliquod saxum ad latus ripae prominens, retorqueantur, & in orbem aquas sine exitu flectant, ita ut circumlatae in se sorbeantur, & vorticem efficiant. Sic ventus quamdiu nihil obstitit, vires suas effundit. Vbi aliquo promuntorio repercussus est, aut vi locorum coeuntium in canalem conuexum, tenuemque collectus, saepius in se volutatur, similemque illis, quas diximus conuerti, aquis facit vorticem. Hic ventus circumductus, & eundem ambiens locum, & se in ipsa vertigine concitans, turbo est. Qui si pugnantior est, ac diutius volutatur, inflammatur, & efficit quem *σπυρσιγα* Graeci vocant. Hic est igneus turbo. Hi fere omnia pericula venti erupti de nubibus produnt, quibus armamenta rapiantur, & totae naues in sublime tollantur. Etiamnum quidam venti diuersos ex se generant, & impulsam aëra in alias quoque partes, quàm in quas ipsi inclinauerunt, dispergunt. Illud quoque dicam, quod mihi occurrit, quemadmodum stillicidia, quamuis iam inclinent se & labantur, nondum tamen effecere lapsum: sed vbi plura coiere, & turba vires dedit, tunc fluere & ire dicuntur: sic quamdiu leues sunt aeris motus, agitati pluribus locis, nondum ventus est: tunc esse incipit, cum omnes illos miscuit, & in vnum impetum contulit. Spiritum à vento modus separat: vehementior enim spiritus ventus est, inuicem spiritus leuiter fluens aëra.

C A P. XIV.

Repetam nunc quod primo dixeram, edi è specu ventos, recessuque interiore terrarum. Non tota solida contextu terra in vnum vsque fundatur, sed multis partibus caua:

---- Et caevis suspensa latebris,

alicubi habet inania sine humore. Ibi etiam si nulla lux discrimen aeris monstrat, dicam tamen niues nebulasque in obscuro consistere. Nam ne hae quidem supra terras, quia videntur, sunt: sed quia sunt, videntur. Illic quoque nihilominus ob id sunt, quod non videntur. Flumina illic scias, licet nostris paria, sublabi: alia leuiter ducta, alia in confragosis locis praecipitando sonantia. Quid ergo? non illud aequae dabis, esse aliquos & sub terra lacus, & quaedam aquas sine exitu stagnare? Quae si ita sunt, necesse est & illud, aëra onerari, oneratumque incumbere, & ventum populus suo concitare. Ex illis ergo subterraneis nubibus sciemus nutriri inter obscura flatu, cum tantum uirium fecerint, quanto aut terrae obstantia auferant, aut aliquod apertum ad hos afflatus iter occupent, & per hanc cauernam in nostras sedes efferantur. Illud uero manifestum est, magnam esse sub terris vim sulphuris, & aliorum non minus ignem alentium, per haec loca cum se, exitum quaerens spiritus, torsit, accendat flammam ipso obstructu necesse est. Deinde flammis latius fufis, etiam si quid ignaui aeris erat, extenuatum moueri, & uiam cum fremitu uasto atque impetu quaerere. Sed hoc diligentius persequar, cum quaeram de motibus terrae.

NVnc mihi permittite narrare fabulam. A Sclepiodorus auctor est, demissos quamplurimos à Philippo in metallum antiquum olim destitutum, ut explorarent quae veritas eius esset, quis status, an aliquid futuris reliquisset vetus avaritia: descendisse illos cum multo lumine, & multis durasse dies: deinde longa via fatigatos, vidisse flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium vastos, pares nostris, nec compressos quidem terra supereminente, sed liberae laxitatis, non sine horrore visos. Cum magna haec legi voluptate; intellexi enim saeculum nostrum, non novis vitij, sed iam antiquitus traditus laborare: nec nostra aetate primum avaritiam, venas terrarum lapidumque rimatam, in tenebris male obstructa quaesivisse. Illi quoque maiores nostri, quos celebramus laudibus, quibus dissimiles querimur nos esse, spe ducti, montes caeciderunt, & supra lucrum sub ruina steterunt. Ante Philippum Macedonem reges fuere, qui pecuniam in altissimis usque latebris sequerentur, & relicto spiritu libero, in illos se demitterent specus, in quos nullum noctium dierumque perveniret discrimen, & à tergo lucem relinquerent. Quae tanta spes fuit? Quae tanta necessitas hominem ad sidera erectum incurvaui, & defodit, & in fundum telluris intimae meruit, ut erueret aurum, non minore periculo quaerendum, quam possidendū? Propter hoc cupiculos egit, & circa praedam lutulentam incertamque raptauit, oblitus dierum, oblitus naturae melioris, à qua se auerit. Nulli ergo mortuo terra tam grauis est, quam istis supra quos avaritia vrgens terrarum pondus iniecit, quibus abstulit caelum, quos in imo, ubi illud malum virus latitat, infodit. Illò descendere ausi sunt, ubi nouam rerum positionem, terrarumque pendentium habitus, ventoque per caecum inane experirentur, & aquarum in illis fluentium horridos fontes, & altam perpetuamque noctem. Deinde cum ista fecerint, inferos metuunt.

C A P. XVI.

SED vr ad id, de quo agitur, reuertar, venti quattuor sunt, in ortum, occasum, meridiem, septentrionemque diuisi. Ceteri, quos varijs nominibus appellamus, his applicantur.

*Eurus ad aurore Nabatheaque regna recessit,
Persidaque, & radijs iugo subdita matutinis.
Vesper & occasio quae litora sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro. Sythiam septemque triones
Horriser inuasit Boreas, contraria tellus
Nubibus asiduis, pluuioque madescit ab austro.*

Vel, si breuius illos complecti mauis, in vnam tempestatē (quod fieri nullo modo potest) congregentur:

*Vna Eurusque, Notusque ruunt, creberque procellis
Africus. ----*

Et qui locum in illa rixa non habuit, Aquilo. Quidam illos duodecim faciunt, Quattuor enim caeli partes in ternas diuidunt, & singulis ventis binos suffectos dant. Hac arte Varro, vir diligens, illos ordinat; nec sine causa. Non enim eodem semper loco sol oritur, aut occidit. Sed alius est ortus occasusque aequinoctialis (bis autem aequinoctiū est: alius solstitialis, alius hibernus. Qui surgit ab oriente aequinoctiali, Subsolanus apud nos dicitur: Graeci illum ἀφηναιώτης vocant. Ab oriente hiberno Eurus exit quem nostri vocauerunt Vulturum, Et Liuius hoc illum nomine appellat, in illa pugna Romanis parum prospera, in qua Hannibal & contra solem orientem exercitum nostrum, & contra ventum constituit: cum venti adiutorio ac fulgoris praefringentis oculos hostium vicit. Varro quoque hoc nomen usurpat. Sed & Eurus iam ciuitate donatus est, & nostro sermone non tanquam alienum interuenit. Ab oriente solstitiali excitatum, Graeci ἁπυριαν appellat: apud nos sine nomine est. Aequinoctialis occidens Fauonium mittit: quem Zephyrum esse dicent tibi, etiam qui Graece nesciunt loqui. A solstitiali occidente, Corus venit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Mihi non videtur: quia Cori violenta vis est, & in vnam partem rapax: Argestes fere mollis est, & tam euntibus communis, quam redeuntibus. Ab occidente hiberno Africus furibundus & ruens, apud Graecos ἀφρικος dicitur. A septentrionali latere summus est Aquilo, medius Septentrio, imus Thracias. Huic deest apud nos vocabulum. A meridiano axe Euro-notus est. Deinde Notus, Latine Austro. Deinde Libonotus, qui apud nos sine nomine est.

C A P. XVII.

PLacet autem duodecim ventos esse: non quia vbique tot sunt (quosdam enim inclinatio terrarū excludit) sed quoniam plures nusquam sunt. Sic casus sex dicimus: non quia omne nomen sex recipit, sed quia nullum plures quam sex. Qui duodecim ventos esse dixerunt, hoc secuti sunt, totidem ventorum esse, quot caeli discrimina. Caelum enim diuiditur in circulos quinque, qui per mundi cardines eunt. Est septentrionalis, est solstitialis, est aequinoctialis, est brumalis, est contrarius septentrionali. His sextus accedit, qui superiorem partem mundi ab inferiore discernit, ut scis. Dimidia enim pars mundi semper supra, dimidia infra est. Hanc lineam, quae inter aperta & occulta est, Graeci ἡμισφαιρα vocant: nostri finitorem dixerunt, alij finientem. Adijciendus est ad hunc meridianus circulus, qui horizonta rectis angulis secat. Ex his quidam circuli in transversa currunt, & alios interuentu suo sciunt. Necessesse autem est, tot aeris discrimina esse, quot partes. Ergo horizon siue finiens circulus, quinque illos orbes, quos modo dixi fieri, secat, & efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ab occasu. Meridianus circulus, qui in horizonta incurrit, regiones duas adijcit. Si duodecim aer discrimina accipit, sed eundem facit ventos. Quidam sunt quorundam locorum proprii, qui non transmittunt, sed in pro-

in proximum ferunt. Non est illis à latere vniuersi mundi impetus. A tabulis Apuliam infestat, Calabriae Iapix, Athenas Sciron, Pamphylia Cataegis, Galliam Circius: cui aedificia quaesant, tamen incolae gratias agunt, tanquam salubritatem caeli sui debeant ei. Diuus certe Augustus templum illi, cum in Gallia moraretur & vouit & fecit. Infinitum est, si singulos velim persequi. Nulla enim propemodū regio est, quae non habeat aliquem flatum ex se nascentem, & circa se cadentem.

C A P. XVIII.

INter cetera itaque prouidentiae opera, hoc quoque aliquis, ut dignum admiratione suspexerit. Non enim ex vna causa ventos aut inuenit, aut per diuersa disposuit: sed primum ut aera non sinerent pigrescere, sed assidua vexatione vtilem redderent, vitalemque tracturis. Deinde ut imbres terris subministrarent, idemque nimios compescerent. Nam modo adducunt nubes, modo diducunt, ut per totum orbem pluuiae diuidi possent. In Italiam Austro impellit, Aquilo in Africam reijcit: Etesiae non patitur apud nos nubes consistere. Idem totam Indiam & Aethiopiā continuis per id tempus aquis irrigant. Quid, quod fruges percipi non possunt, nisi flatu superuacua admixta seruandis ventilarentur, nisi esset quod segetem excitaret, & latentem frugem ruptis velamentis suis, quae folliculos agricolae vocant, adaperiret? Quid, quod omnibus inter se populis commercium dedit, & gentes dissipatas locis miscuit? Ingens naturae beneficium, si illud in iniuriam suam non vertat hominum furor. Nunc quod de Caesare olim maiore vulgo dictatum est, & à Tito Liuius positum, in incerto esse, vtrū illum magis nasci Reip. profuerit, an non nasci, dici etiam de ventis potest: adeo quicquid ex illis vtile & necessarium est, non potest his repensari, quae in perniciem suam generis humani dementia excogitat. Sed non ideo non sunt ista natura sua bona, si vitio male ventium nocent. Nimirum in hoc prouidentia, ac dispositor ille mundi Deus, aera ventis exercendum dedit, & illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidum, effudit: non ut nos classes partem freti occupaturas completemus milite armato, & hostem in mari aut post mare inquireremus. Quae nos dementia exagitat, & in mutuum compellit exitum? Vela ventis damus bellū paraturi, & periclitamur periculi causa. Incertam fortunam experimur, vim tempestatum nulla ope humana superabilem, mortem sine spe sepulturae. Non erat tanti, si ad pacem per ista veheremur. Nunc autem cum euaserimus tot scopulos latentes, & insidias vadōsi maris: cum effugerimus procellosos desuper montes, in quos praecipit nauigantes ventus impingit: cum inuolutos nubilo dies, & nimbis ac tonitruis horrendas noctes, cum turbidibus diuisa nauigia: quis erit huius laboris ac metus fructus? quis nos fessos tot malis portus excipiet? Bellum scilicet, & obuius in littore hostis, & trucidandae gentes tracturae magna ex parte victorem, & antiquarum urbium flamma. Quid in arma cogimus populos Quid exercitus scribimus, directuros aciem in medijs fluctibus? Quid maria inquietamus? parum vide licet ad mortes nostras terra late patet. Nimis delicate fortuna nos tractat. Nimis dura dedit nobis corpora, felicem valetudinem. Non depopulatur nos casus incurrens. Emetiri cuique annos suos ex commodo licet, & ad senectutem decurrere. Itaque eamus in pelagus, & vocemus in nos fata cessantia. Miseri, quid quaeritis? mortem, quae vbique superest? Petet illa vos & ex lectulo, sed vbique innocentes petat: occupabit vos in vestra domo, sed occupet nullum molientes malum. Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam insaniam, cum ferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine iniuria, occurrentia deuantem ac ferarum more occidere, quem non oderis? Illis tamen in vltionem, aut ex fame morsus est: nos si ne vlla parsimonia nostri alieniq. sanguinis, mouemus maria, & nauigia deducimus, salutem committimus fluctibus, secundos optamus ventos, quorum felicitas est ad bella perferri. Quousque nos malos mala nostra rapere? Parum est, intra orbem suum furere. Sic Persarum rex stolidissimus in Graeciam trajcit, quam exercitus non vincet, cum impleuerit. Sic Alexander vltior Baetris & Indis volet quaerere, quid sit vltra magnum mare, & indignabitur aliquid esse vltimū sibi. Sic Parthis avaritia Craissum dabit. Non horrebit reuocantis diras tribuni, non tempestates longissimi maris, non circa Euphratem praefaga fulmina, & deos resistentes, per hominum deorumque iras ad aurum ibitur. Ergo non immerito quis dixerit, rerum naturam melius acturam fuisse nobiscum, si ventos stare uetuisset, & inhi bito discursu furentium, in sua quemque terra stare iussisset. Si nihil aliud, certe suo quisque tantum ac suorum malo nasceretur. Nunc parum ui domestica, externis quoque laborandum est. Nulla terra tam longe remota est, quae non mittere aliquo suum malum possit. Vnde scio an nunc aliquis magnae gentis in abdito dominus, fortunae indulgentia tumens, non contineat intra terminos arma, an pareat classes ignota moliens? Vnde scio, hic mihi, an ille uentus bellum inuehet? Magna pars erat pacis humanae, maria praeccludi. Non tamen (ut paulo ante dicebam) queri possumus de auctore nostri Deo, si beneficia eius corrumpimus, & ut essent contraria, efficiamus. Dedit ille uentos ad custodiendam caeli terrarumque temperiem, ad euocandas supprimendasque aquas, ad alendos fatorum atque arborum fructus: quos ad maturitatem cum alijs causis adducit ipsa iactatio, attrahens cibum in summa, & ne torpeat, promouens. Dedit uentos ad ulteriora noscenda. fuisset enim imperitum animal, & sine magna experientia rerum homo, si circumsciberetur natalis soli sine. Dedit uentos, ut commoda cuiusque regionis fierent communia: non ut legiones equitemque gestarent, nec ut perniciose gentibus arma transfueherent. Si beneficia naturae utentium prauitate perpendimus, nihil non nostro malo accipimus. Cui uidere expedit? Cui loqui? Cui non uita tormentum est? Nihil inuenies tam manifestae utilitatis, quod non in contrarium transferat culpa. Sic uentos quoque natura bonos futuros inuenerat: ipsi illos

illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos malum ducunt, Non eadem est his & illis causa soluen- di: sed iusta nulli. Diverfis enim irritamentis ad tentandum iter impellimur. Itaque alicui uito nauiga- tur. Egregie Plato dicit, qui nobis circa exitum iam testium loco dandus est, minima esse quae homines emant uita. Immo, Lucili carissime, si bene furorem illorum aestimaueris, id est nostrum (in eadē enim turba uolutamur) magis ridebis, cum cogitaueris uita parari ea, in quibus uita consumitur.

L. A N N A E I. S E N E C A E

A D. L V C I L I V M. N A T V -

R A L I V M. Q V A E S T I O N U M.

L I B E R V I.

In quo de terrae motu agitur.

C A P. I.

Rompeios, celebrem Campaniae urbem, in quam ab altera parte Surretinum Sabianum- que litus, ab altera Herculanense conueniunt, mareque ex aperto conductum amoeno si- nu cingit, defuisse terraemotu, vexatis qua eunquē adiacebant regionibus, Lucili vi- rorum optime, adiuuimus: & quidem diebus hibernis: quos vacare à tali periculo maio- res nostri solebant promittere. Nonis Febr. fuit motus hic Regulo & Virgino consuli- bus, qui Campaniam nunquam securam huius mali, indemnem tamen, & roties defun-

ctam metu, magna strage vastauit. Nam & Herculanensis oppidi pars ruit, dubieque stant etiam quae re- licta sunt. Et Nucerinorum colonia, ut sine clade, ita non sine querela est. Neapolis quoque priuatim multa, publice nihil amisit, leuiter ingenti malo perstrictae. Villae uero praeruptae passim sine iniuria tremuere. Adijciunt his sexcentarum ouium gregem exanimatum, & diuisas stitutas: motae post hoc mentis aliquos atque impotes sui errasse. Quorum ut causas excutiamus, & propositi operis contextus exigit, & ipse in hoc tempus congruē casus. Quaerenda sunt trepidis solatia & demendus ingēs timor. Quid enim cuiquam satis tutum uideri potest, si mundus ipse concutitur, & partes eius solidissimae lab- bant? Si, quod unum immobile est in illo, fixamque ut cuncta in se intenta sustineat, fluctuat? Si, quod proprium habet terra, perdidit, stare; ubi tandem resident metus nostri? Quod corpora receptaculum inuenient? quod sollicita confugient, si ab imo metus nascitur, & funditus trahitur? Cōsternatio omnium est, ubi tecta crepuere, & ruina signum dedit: tunc praiceps quisque se proripit, & penates suos deserit, ac se publico credit. Quam latebram prospicimus, quod auxilium, si orbis ipse ruinas agit? si hoc, quod nos tuetur ac sustinet, supra quod urbes stitae sunt, quod fundamentum quidam orbis esse dixerunt, dis- scedit ac titubat? Quid ibi esse non dico auxiliij, sed solatij potest, ubi timor fugam perdidit? Quid est, in- quam, satis munitum? Quid ad tutelam alterius ac sui firmum? Hostem muro repellam: praeruptae al- titudinis castella, vel magnos exercitus difficultate aditus morabuntur. A tempestate nos vindicant por- tus. Nimborum vim effulam, & sine fine cadentes aquas tecta propellunt: fugientes non sequitur incen- dium: aduersus tonitrua & minas caeli, subterraneae domus, & defossi in altum specus remedia sunt. Ignis ille caelestis non transtulerat terram, sed exiguo eius obiectu retunditur. In pestilentia murare sedes licet. Nullum malum sine effugio est. Nunquam fulmina populos perusserunt. Pestilens caelum exhaurit urbes, non abstulit. Hoc malum latissime pater, ineuitabile, auidum, publice noxiū. Non enim domos solum, aut familias, aut urbes singulas haurit, sed gentes totas, regioneque subuertit: & modo tui nis operit, modo in altam voraginem conditac ne id quidem relinquit, ex quo appareat, quod non est, saltem fuisse, sed supra nobilissimas urbes, sine ullo uestigio prioris habitus, solum extenditur. Nec de- sunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum sedibus suis eunt, & e uiuorum nume- ro uiui auferuntur, tanquam non omne fatum ad eundem terminum ueniat. Hoc habet inter cetera iu- stitiae suae natura praecipuum, quod cum ad exitum uentum est, omnes in aequo sumus. Nihil itaque in- terest,

terest, utrum me lapis unus elidat, an monte toto premar; utrum supra me domus unius onus ueniat, & sub exiguo eius tumulo ac puluere expirem, an totus caput meum terrarum orbis abscondat: in luce hunc & in aperto spiritum reddam, an in vasto terrarum dehiscentium sinu: solus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum coincidentium ferar. Nihil interest mea, quantus circa mortem meam tumultus sit: ipsa ubique tantundem est. Proinde magnum fumamus animum, aduersus istam cla- dem, quae nec euitari, nec prouideri potest. Desinamus audire istos, qui Campaniae renuntiauerunt, qui, post hunc casum emigrauerunt, negantque se unquam ipsam regionem accessuros. quis enim illis promit- tet melioribus fundamentis hoc aut illud solum stare? Omnia eiusdem sortis sunt, & si nondum mota, tamen mobilia: hunc fortasse in quo securius consistis locum, haec nox, aut hic ante noctem dies scin- det. Vnde scies an melior eorum locorum condicio sit, in quibus iam vires suas fortuna consumpsit, & quae in futurum ruina sua fulta sunt? Erramus enim, si vllam terrarum partem exceptam immunemque ab hoc periculo credimus. Omnes sub eadem iacent lege. Nihil ita, ut immobile esset, natura concepit. alia temporibus alijs cadunt. Et quemadmodum in urbibus magnis, nunc haec domus, nunc illa suspen- ditur: ita in hoc orbe terrarum nunc haec pars facit vitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit. Asia duodecim urbes simul perdidit. Anno priore Achaiam & Macedoniam, quaecunq. est ista vis mali quae incurrit: nunc Campaniam laesit. Circuit fatum, & si quid diu praeterijt, repetit. Quaedam rarius sollicitat, saepius quaedam. Nihil immune esse, & innoxium finit. Non homines tantum, qui bre- uis & caduca res nascimur, urbes oraeque terrarum & littora, & ipsum mare in seruitutem fati uenit. Nos tamen nobis permansura promittimus bona fortunae, & felicitatem, cuius ex omnibus rebus humanis velocissima est leuitas, habituram in aliquo pōdus ac moram credimus. Et perpetua sibi omnia promit- tentibus in mentem non uenit, id ipsum, supra quod stamus, stabile non esse. Neque enim Campaniae istud aut Achaiiae, sed omnis soli vitium est, male cohaerere, & ex causis pluribus resolui, & summam manere, partibus ruere.

C A P. II.

Quid ago? Solatium aduersus pericula dare promiseram: ecce undique timenda denuntio. Nego quicquam esse quietis aeternae: quod & perire non possit, & perdere. Ego uero hoc ipsum solatij loco pono, & quidem ualentissimi: quandoquidem sine remedio timor stultus est. ratio terrorem pru- dentibus excutit, imperitis fit magna ex desperatione securitas. Hoc itaque generi humano dictum puta, quod illis subita captiuitate inter ignes & hostem stupentibus dictum est:

Vna salus uictis, nullam sperare salutem.

Si uultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda: circumspicite quā leuibus causis discutiamur. Nō cibis nobis, non humor, non uigilia, non somnus, sine mensura quadam salubria sunt. Iam intelligitis nugatoria esse nostra, & imbecilla corpuscula, fluida, non magna molitione perdēda. Sine dubio id unū periculi satis esset, quod tremunt terrae, quod subito dissipantur, ac superposita deducunt. Magni se aestimat, qui fulmina & motus terrarum hiatusque formidat: uult ille imbecillitati suae conscius time- re pituitam: ita uidelicet nati sumus, tam felicia sortiti membra, & in hanc magnitudinem creuimus, & ob hoc nisi mundi partibus motis, nisi caelum intonuerit, nisi terra subsederit, perire non possumus. Vnguiculi nos, & ne totius quidem dolor, sed aliqua à latere eius scissura conficit: & ego timeam terras trementes, quem crassior salina suffocet? Ego extimescam motum sedibus suis mare, & ne aestus, maiore quā solet cursu, plus aquarum trahens superueniat: cum quosdam strangulauerit potio, male lapsa per fauces? Quā stultum est; mare horrere: cum scias, stillicidio perire te posse? Nullum est maius solatium mortis, quā ipsa mortalitas. Nullum autem omnium istorum quae extrin- secus terrent, quā quod innumerabilia pericula in ipso sinu sunt. Quid enim dementius, quā ad to- nitrua succidere, & sub terram correpere fulminum metu? Quid stultius, quā timere mutationem aut subitos montium lapsus, & irruptiones maris extra littus eiectionis: cum mors ubique praesto sit, & undique occurrat: nihilque sit tam exiguum, quod non in perniciem generis humani satis valeat? Adeo non de- bent nos ista confundere, tanquam plus in se mali habeant, quā uulgaris mors: ut contra, cum sit ne- cessarium è uita exire, & aliquando emittere animam, maiore perire ratione iuuat. Necessè est mori ubi- cumque, quandoque. Stet licet ista humus, & se teneat suis finibus, nec vlla iactetur iniuria: supra me quandoque erit. Interest ergo, illam ego mihi, an ipsa se mihi imponat? Diducitur ingenti potentia nescio cuius mali: rumpitur, & me in immensam altitudinem abducit. Quid porro? Mors leuior in plano est? Quid habeo quod querar, si rerum natura non me uult iacere in ignobili loco? si mihi iniicit sui partem? Egregie Vagellius meus in illo inclyto carmine:

Si cadendum est, inquit, mihi, caelo cecidisse uelim.

Idem licet dicere: Si cadendum est, cadam orbe conculso, non quia fas est optare publicam cladem: sed quia ingens mortis solatium est, terram quauisq. videre mortalem.

C A P. III.

Illud quoque proderit praesumere animo, nihil horum deos facere: nec ira numinum, aut caelum con- cuti, aut terram. Suas ista causas habent: nec ex imperio saeuunt, sed ex quibusdam uitijs, ut corpora nostra, turbantur: & tunc, cum facere uidentur iniuriam, accipiunt. Nobis autem ignorantibus uerum, omnia terribilia sunt: utpote quorum metum raritas auget. Leuius accidunt familiaria: ex insolito for- mido

mido est maior. Quare autem quicquam nobis insolitum est? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus: nec cogitamus, quid illa facere possit, sed tantum quid fecerit. Damus itaque huius negligentiae poenas, tanquam nouis territi: cum illa non sint noua, sed insolita. Quid ergo? Non religionem incutit mentibus & quidem publice, siue deficere sol visus est, siue luna, cuius obscuratio frequentior, aut parte sui, aut tota delituit? Longeque magis illae actae in transversum faces, & caeli magna pars ardens, & crinita sidera, & plures solis orbis, & stellae per diem visae, subitque transcursus ignium, multā post se lucem trahentium? nihil horum sine timore miramur: & cum timendi sit causa, nescire, non est tanti scire, ne timeas? Quanto satius est, causas inquirere, & quidem toto in hoc intentum animo? Neque enim illo quicquam inueniri dignius potest, cui se non tantum commodet, sed impendat.

C A P. III.

Quaeramus ergo, quid sit quod terram ab infimo moueat, quid tanti molem corporis impellat, quid sit illa valentius, quid tantum onus vi sua labefaciat: cur modo tremat, modo luxata subsidat, nunc in partes diuisa discedat: & alias interuallum ruinae suae diu seruet, alias cito comprimat: nunc amnes magnitudinis notae conuertat introrsus, nunc nouos exprimat: aperiat aliquando aquarum calentium venas, aliquando refrigeret: ignesque nonnunquam per aliquod ignotum antea montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos & per saecula nobiles comprimat. Mille miracula mouet, faciemque mutat locis, & desert montes, subrigit plana, valles extuberat, nouas in profundo insulas erigit. Haec ex quibus causis accidant, digna res est excuti. Quod, inquis, erit pretium operae? quo nullū maius est, nosse naturam. Neque enim quicquam habet in se huius materiae tractatio pulchrius, cum multa habeat futura vsui, quā quod hominem magnificentia sui detinet: nec mercede, sed miraculo colitur. Inspiciamus ergo quid sit, propter quod accidant haec: quorum est adeo mihi dulcis inspectatio, ut quamuis aliquando de motu terrarum volumen iuuenis ediderim, tamen tentare me voluerim, & experiri, an aetas aliquid nobis aut ad scientiam, aut certe ad diligentiam adiecerit.

C A P. V.

Causam qua terra concutitur, alij in aqua esse, alij in ignibus, alij in ipsa terra, alij in spiritu putauerunt: alij in pluribus, alij in omnibus his. Quidam liquere ipsis aliquam ex istis causam esse dixerunt: sed non liquere, quae esset. Nunc singula persequamur. Illud ante omnia mihi dicendum est, opiniones veterum parum exactas esse, & rudes. Circa verum adhuc errabatur. Noua omnia erant primo tentantibus, post eadem illa limata sunt: & si quid inuentum est, illis nihilominus referri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturae latebras dimouere, nec contentum exteriori eius conspectu, introspicere, & in deorum secreta descendere. Plurimum ad inueniendum contulit, qui sperauit posse reperiri. Cum exultatione itaque veteres audiendi sunt. Nulla res consummata est, dum incipit. Nec in hac tantū re omnium maxima atque inuolutissima, in qua etiam cum multū actum erit, omnis tamen aetas quod agat inueniet, sed in omni alio negotio, longe semper à perfecto fuere principia.

C A P. VI.

In aqua causam esse, nec ab vno dictum est, nec vno modo. Thales Milesius totam terram subiecto iudicat humore portari & innatare: siue illud oceanum vocas, siue magnum mare, siue alterius naturae, simplicem adhuc aquam & humidum elementum. Haec, inquit, vnda sustinetur orbis, velut aliquod grande nauigium, & graue his aquis quas premit. Superuacuum est reddere causas, propter quas existimat, grauissimam partem mundi non posse spiritu tam tenui fugacique gestari: non enim nunc de situ terrarum, sed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, aquas esse in causa, quibus hic orbis agitur, quod in omni maiore motu erumpunt fere noui fontes: sicut in nauigijs quoque euenit, ut si inclinata sunt, & abtere in latus, aquam sorbeant, quae in omni onere eorum quae vehit, si immodice depressa sunt, aut superfunditur, aut certe dextra sinistraque solito magis surgit. Hanc opinionem falsam esse, non est diu colligendum. Nam si terram aqua sustineret, tota aliquando concuteretur, semper moueretur: nec agitari illam miraremur, sed manere. Tum tota concuteretur, non ex parte: nunquam enim nauis dimidia iactatur, nunc vero non terrarum vniuersarum, sed ex parte motus est. Quomodo ergo fieri potest, ut quod totum vehitur, totum non agitur, si id quo vehitur, agitur est? At quare aquae erumpunt? Primum omnium saepe tremuit terra, & nihil humoris noui fluxit. Deinde si ex hac causa vnda prorumpet, à lateribus terrae circumfunderetur: sicut in fluminibus ac mari videmus accidere, ut incrementum aquarum, quoties nauigia desidunt, in lateribus maxime appareat. Ad vltimum non tā exigua fieret quā dicit eruptio, nec velut per rimam sentina subreperet, sed fieret ingens inundatio, ut ex infinito liquore, & ferente vniuersa.

C A P. VII.

Quidam motum terrarum aquae imputauerunt: sed non ex eadem causa. Per omnem, inquit, terram, multa aquarum genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes, quorum nauigabilis etiam sine adiutorio imbrium magnitudo est. Hinc Nilus per aestatem ingētes aquas inuehit. Hinc qui medius inter pacata & hostilia fluit, Danubius ac Rhenus, alter Sarmaticos impetus cohibens, & Europā Asiāque determinans, alter Germanos, auidam gentem belli, repellens. Adijce nunc patentissimos lacus, & stagna populis inter se ignotis circumdata, & ineluctabiles nauigio paludes, nec ipsis quidem inter se peritas, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminum, subitos, & ex occulto amnes vomētia,

etia. Tot deinde ad tempus collectos torrentium impetus: quorum vires quā repentinae, quā breues. Omnis haec aquarum, etiam intra terram, natura faciesque est. Illic quoque aliae vasto cursu deferuntur, & in praecipua volutae cadunt: aliae languidiores in vadis refunduntur, & leniter ac quiete fluunt. Quis autem neget, vastis illas receptaculis concipi, & cessare multis inertes locis? Non est diu probandum, ibi multas aquas esse, ubi omnes sunt. Neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex reposito multoque funderet. Si hoc verum est, necesse est aliquando illic amnis excresecat, & relictis ripis violentus in obstantia incurrat. Sic fiet motus alicuius partis, in quam flumen impetum dedit, & quam donec decresecat verberabit. Potest fieri, ut aliquam regionem riuus affluens exedat, ac secum trahat aliquam molem: qua lapsa, superposita quatiantur. Iam vero nimis oculis permittit, nec vltra illos scit producere animum, qui non credit esse in abscondito terrae sinus maris vasti. Nec enim video, quid prohibeat vel obstat, quo minus illic habeatur aliquod etiam in abscondito litus, & per occultos aditus receptum mare, quod illic quoque tantundem loci tenet, aut fortassis hoc amplius, quod superiora cum tot animalibus erant diuidenda: abstrusa enim, & sine possessore deserta, liberius vndis vacant. Quas quis vetat illic fluctuare, & ventis, quos omne interuallum terrarum, & omnis aer creat, impelli? Potest ergo maior solito exorta tempesta, aliquam partem terrarum impulsam vehementius mouere. Nam apud nos quoque multa, quae procul à mari fuerant, subito eius accessu vapularere, & villas in conspectu collocatas, fluctus, qui longe audiebatur, inuasit. Illic quoque potest accedere ac decedere pelagus infernum: quorum neutrum sit sine motu substantiam.

C A P. VIII.

Non quidē existimo diu te haesitaturum, an credas esse subterraneos amnes & mare absconditum. Vnde enim ista prorūpunt, vnde ad nos veniunt, nisi quod origo humoris inclusa est? Age, cū vides interruptum Tigim in medio itineris sicari, & non vniuersum auerti, sed paulatim, non apparentibus damnis, minui primum, deinde consumi: quo illum putas abire nisi in obscura terrarum: utique cum videas emergere iterum, non minorem eo, qui prior fluxerat? Quid cum vides Alpheum, celebratū poetis, in Achaia mergi, & in Sicilia rursus transiecto mari effundere amoenissimum fontem Arethusa? Nescis autem, inter opiniones, quibus narratur Nili aestiua inundatio, & hanc esse, à terra illum erumpere, & augeri non supernis aquis, sed ex intimo redditus? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Caesar vi aliarū virtutum, ita veritatis in primis amantissimus, ad inuestigandum caput Nili miserat, audiui narrantes, longum illos iter peregrisse, cum à Rege Aethiopiae instructi auxilio, commendatique proximis regibus, penetrassent. Ad vltiora quidem, aiebant, peruenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolae nouerant, nec sperare quisquam potest, ita implicitae aquis herbae sunt, & aquae nec pediti eiuctabiles, nec nauigio, quod nisi paruum & vnius capax, limosa & obrita palus non ferat, ibi, inquit, vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis exidebat. Sed siue caput illa, siue accessio est Nili, siue tunc nascitur, siue in terras ex priore recepta cursu redit: nonne tu credis illam, quicquid est, ex magno terrarum lacu ascendere? Habeant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, & in imo coactum, ut eructare tanto impetu possint.

C A P. IX.

Ignem causam motus quidam, & quidem non eandem iudicant. Imprimis Anaxagoras, qui existimat, simili paene ex causa & aera concuti, & terram: cum in inferiore parte spiritus crassum aera, & in nubes coactum, eadem vi qua apud nos quoque nubila frangi solent, rumpit, & ignis ex hoc collisus nubium, cursuque elisi aeris emicuit. Hic ipse in obuia incurrit, exitum quaerens, ac diuellit repugantia: donec per angusta aut nactus est viam excundi ad caelum, aut vi atque iniuria fecit. Alij in igne causam quidē esse, sed non ob hoc iudicant: sed quia pluribus obrutus locis ardeat, & proxima quaeque consumat. Quae si quando exesa ceciderint, tunc sequi motum earum partium, quae subiectis adminiculis destituta labant, donec corruere: nullo occurrente, quod onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiantur: aut cum diu nutauerunt, super ea se, quae supersunt, stantque, componunt. Hoc apud nos quoque videmus accidere, quoties incendio pars ciuitatis laborat, cum exultae trabes sunt, aut corrupta, quae superioribus firmamentum dabant: tunc diu agitata fastigia concidunt, & tam diu differuntur atque incerta sunt, donec in solido resederunt.

C A P. X.

Anaximenes ait, terram ipsam sibi esse causam motus, nec extrinsecus incurrere, quod illam impellat: sed intra ipsam & ex ipsa quasdam partes eius decidere, quas aut humor soluerit, aut ignis exederit, aut spiritus violentia excusserit. Sed his quoque cessantibus non deesse, propter quod aliquid abscedat aut reuellatur. Nam primum omnia vetustate labuntur, nec quicquam tutum à senectute est. Haec solida quoque & magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in aedificijs veteribus quaedā non percussa tamen decidunt, cum plus ponderis habuere quā virium: ita in hoc vniuerso terrae corpore euenit, ut partes eius vetustate soluantur, solutae cadant, & tremorem superioribus afferant: primum dum abscedunt (nihil enim vtrique magnum sine motu eius, cui haesit, absconditur) deinde cum deciderunt, solido exceptae resiliant, pilae more, quae cum cecidit exultat, ac saepius pellitur, toties à solo in nouū impetum missa. Si verò in itagnantibus aquis delata sunt, hic ipse casus vicina concutit fluctu, quem subitum vastumque illisum ex alto pondus eijcit.

Qui

Quidam ignibus quidem assignant hunc tremorem, sed aliter. Nam cum pluribus locis ferueant, necesse est ingentem vaporem sine exitu voluant, qui vi sua spiritum intendit: & si acrius institit, opposita diffundit: si vero remissior fuit, nihil amplius quam mouet. Videmus aquam spumare, igne subiecto. Quod in hac aqua facit inclusa & angusta, multo magis illum facere credamus, cum violentus ac vastus ingentes aquas excitat. Tunc ille vaporatone inundantium aquarum, quicquid pulsauerit, agit.

Spiritum esse qui moueat, & plurimis & maximis auctoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in concaua terrarum deferuntur, deinde vbi iam omnia spatia plena sunt, & in quantum aer potuit densatus est, is qui superuenit spiritus, priorem premit & elidit, ac frequentibus plagis primo cogit, deinde perturbat. Tunc ille quaerens locum, omnes angustias dimouet, & claustra sua conatur effringere. Sic euenit, vt terrae, spiritu lactante, & fugam quaerente, moueantur. Itaque cum terrae motus futurus est, praecedit aeris tranquillitas & quies: videlicet, quia vis spiritus, quae concitare ventos solet, in inferna sede detinetur. Nunc quoque cum hic motus in Campania fuit, quamuis hiberno tempore, & inquieto, per superiores dies aer stetit. Quid ergo? Nunquam flante vento terra concussa est? Admodum raro duo flauere simul venti. Fieri tamen & potest, & solet. quod si recipimus, & constat duos ventos rem simul gerere: quid ni accidere possit, vt alter superiorem aera agitet, alter inferum?

In hac sententia licet ponas Aristotelem, & discipulum eius Theophrastum, non, vt Graecis visum est, diuini, ramen & dulcis eloquij virum, & nitidi sine labore. Quid vtrique placeat, exponam. Semper aliqua euaporatio est à terra, quae modo arida est, modo humido mixta. Haec ab infimo edita, & in quantum potuit, elata, cum vltiorem locum in quem exeat non habet, retro fertur, atque in se reuoluitur: diuina spiritus reciprocantibus iactat obstantia, & siue interclusus, siue per angusta enisus est, motum ac tumultum ciet. Straton ex eadem schola est, qui hanc partem philosophiae maxime coluit, & rerum naturae inquisitor fuit. Huius tale decretum est: Frigidum & calidum semper in contraria abeunt, & vna esse non possunt: eo frigidum confluit, vnde vis calida discessit: & inuicem ibi calidum est, vnde frigus expulsum est. Hoc quod dico, verum est: sed vtrunque in contrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hiberno tempore, cum supra terram frigus est, calent putei, nec minus specus, atque omnes sub terra recessus: quia eo se calor contulit, superiora possidenti frigori cedens: qui cum in inferiora peruenit, & eo se quantum poterat ingessit, quo densior, hoc validior est: huc alius superuenit, cui necessario congregatus ille iam & in angustum pressus, loco cedit. Idem e contrario euenit, cum vis maior frigidum illata in cauernis est. Quicquid illic calidi lateret, frigori cedens abit in angustum, & magno impetu agitur: quia non patitur vtriusque naturae concordiam, nec in vno moram. Fugiens ergo, & omni modo cupiens excedere, proxima quaeque remouetur ac iactat. Ideoque antequam terra moueatur, solet mugitus audiri, ventis in abdito tumultuantibus: nec enim aliter posset, vt ait noster Virgilius,

Sub pedibus mugire solum, & iuga celsa moueri:

nisi hoc esset ventorum opus. Vices deinde huius pugnae sunt: definit calidi congregatio, ac rursus eruptio. Tunc frigida contempescuntur & succedunt, mox futura potentiora. Dum ergo alterna vis cursat, & vltro citroque spiritus commeat, concutitur.

Sunt qui existimant, spiritu quidem, & nulla alia ratione tremere terram, sed ex alia causa, quam Aristoteli placuit. Quid sit quod ab his dicatur, audi. Corpus nostrum & sanguine irrigatur, & spiritus, qui per sua itinera discurret. Habemus autem quaedam angustiora animae receptacula, per quae nihil amplius quam meat: quaedam patentiora, in quibus colligitur, & vnde diuiditur in partes. Sic hoc totum terrarum omnium corpus, & aquis, quae vicem sanguinis tenent, & ventus, quos nihil aliud quis quam animam vocauerit, peruium est. Haec duo alicubi concurrunt, alicubi consistunt. Sed quemadmodum in corpore nostro, dum bona valetudo est, venarum quoque imperturbata mobilitas modum seruat, vbi aliquid aduersi est, micat crebrius, & suspiria atque anhelitus, laborantis ac fessis signa sunt: ita terrae quoque, dum illis positio naturalis est, inconcussae manent. Cum aliquid peccatur, tunc velut aegri corporis motus est, spiritu illo qui modestius perfluebat, ictero vehementius, & quassante venas suas: nec, vt illi paulo ante dicebant, quibus animal placet esse terram. nam si hoc est, quemadmodum animal, tota vexationem sentiet. Neque enim in nobis febris alias partes moderatius impellit, sed per omnes pari aequalitate discurret. Vide ergo, nunquid intret in illam spiritus ex circumfuso aere: qui quamdiu habet exitum, sine iniuria labitur: si offendit aliquid, & incidit quod viam claudat, tunc oneratur primo infundente se à tergo aere. Deinde per aliquam rimam maligne fugit, & hoc acrius fertur, quo angustius. Id siue pugna non potest fieri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem per quam effluat inuenit, conglobatus illic furit, & huc atque illo circumagitur, aliaque deijcit, alia intercudit: cum tenuissimus, idemque fortissimus, & irrepit quamuis in obstructa, & quicquid intrauit, vi sua diducat & dissipet, tunc terra iactatur. Aut enim datur ventum locum discedit, aut cum dedit in ipsam, qua illum emisit, cauernam fundamento spoliata confidit.

Quidam ita existimant. Terra multis locis perforata est, nec tantum primos illos aditus habet, quos velut spiramenta ab initio sui recepit, sed multos illi casus imposuit. Alicubi diduxit, quicquid superne terreni erat aqua alia torrentes exedere, alia aestibus magnis dirupta patuere. Per haec interualla intrat spiritus: quem si inclusit mare, & adegit, nec fluctus retro abire permittit, tunc ille exitu simul redituque praeculso, volutatur. Et quia in rectum non potest tendere, quod illi naturale est, in sublimem intendit, & terram prementem reuerberat.

Etiamnum dicendum est, quod plerisque auctoribus placet, & in quo fortasse fiet dissensio. Non esse terram sine spiritu, palam est. Non tantum illo dico, quo se tenet, ac partes sui iungit, qui inest etiam saxi mortuisque corporibus: sed illo dico vitali, & vegeto, & alente omnia. Hunc nisi haberet, quomodo tot arbutis spiritum infunderet, non aliunde viuentibus, & tot satis? Quemadmodum tam diuersas radices aliter atque aliter in se mersas foueret, quaedam summa receptas parte, quaedam altius tractas, nisi multum haberet animae, tam multa, tam varia generantis, & hausu atque alimento suo educantis? Lenibus adhuc argumentis ago. Totum hoc caelum, quod igneus aether, mundi summa pars claudit, omnes hae stellae, quarum iniri non potest numerus, omnis hic caelestium coetus, & (vt alia praeteream) hic tam prope à nobis agens cursum sol, omni terrarum ambitu non semel maior, alimentum ex terreno trahunt, & inter se partiantur: nec vlllo alio scilicet, quam halitu terrarum sustinentur. Hoc illis alimentum, hic passus est. Non posset autem tam multa, tantaque, & se ipsa maiora, terra nutrire, nisi plena esset animae, quam per diem & noctem ab omnibus partibus suis fundit. Fieri enim non potest, vt non multum illi superfluit, ex qua tantum petitur ac sumitur, & ad tempus quidem, quod exeat, nascitur. Nec enim esset perennis illi copia suffecturi in tot caelestia spiritus, nisi inuicem ista excurrerent, & in aliud alia soluerentur. Sed tamen necesse est abundet ac plena sit, & ex condito proferat. Non est ergo dubium, quin multum spiritus lateat intus, & caeca sub terra spatia aer latus obtineat. Quod si verum est, necesse est id saepe moueatur, quod re mobilissima plenum est. Nunquid enim dubium est: potest cuiquam, quin nihil sit tam inquietum quam aer, & tam versabile & vagatione gaudens?

Sequitur ergo, vt naturam suam exerceat, & quod semper moueri vult, aliquando & alia moueat. Id quando fit? Cum illi cursus interdictus est. Nam quamdiu non impeditur, placide fluit: cum offenditur & retinetur, insanit, & moras suas abruptit, non aliter, quam ille poetae:

pontem indignatus Araxes.

Quamdiu illi facilis & liber est alueus, primas quasque aquas explicat. Vbi saxa manu vel casu illata pressere venientem, tunc impetum mora quaerit: & quo plura oppolita sunt, plus inuenit virium. Omnis enim illa vnda quae à tergo superuenit, & in se crescit, cum onus suum sustinere non potuit, vim ruina parat, & prona cum his quae iacebant fugit. Idem spiritu fit: qui quo valentior agiliorque est, citius rapitur, & vehementius septum omne disturbat. Ex quo motus fit scilicet eius partis, sub qua pugnatum est. Quod dicitur, verum esse ex illo probatur: saepe enim cum terrae motus fuit, si modo pars eius aliqua dirupta est, inde ventus per multos dies fluxit: vt traditur factum eo terraemotu, quo Chalcis laborauit: quod apud Asclepiodotum inuenies, auditorem Posidonij, in ipsis quaestionum naturalium causis. Inuenies & apud alios auctores, huius vno loco terram, & inde non exiguo tempore spirasse ventum: qui scilicet illud iter ipse sibi fecerat, per quod ferebatur.

Maxima ergo causa est, propter quam terra moueatur, spiritus natura citus, & locum e loco mutans. Hic quamdiu impellitur, & in vacanti spatio latet, iacet innoxius, nec circumiectis molestus est. Vbi illum extrinsecus superueniens causa sollicitat, compellitque & in arctum agit, scilicet adhuc cedit tantum, & vagatur. Vbi erepta discedendi facultas est, & vndique obstititur, tunc

magno cum murmure montis

Circum claustra fremit,

quae diu pulsata conuellit ac iactat: eo acrior, quo cum valentiore mora luctatus est. Deinde cum circa perlustrauit omne quo tenebatur, nec potuit euadere, inde quo maxime impactus est, resilit: & aut per occulta diuiditur, ipso terraemotu raritate facta, aut per nouum vulnus emicuit. Ita eius vis tanta non potest cohiberi, nec ventum tenet vlla compages: soluit enim quodcumque vinculum, & omne onus fert secum, infususque per minima, laxamentum sibi parat, indomita naturae potentia liber, vti que concitatus, sibi ius suum vindicat. Spiritus vero inuicta res est: nihil enim erit quod

Luctantes ventos, tempestateque sonoras

Imperio premat, ac vinclis & carcere fraenet.

Sine dubio poetae hunc voluerant videri carcerem, in quo sub terra clausi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id, quod clausum est, esse adhuc ventum: nec id quod ventus est, posse iam claudi. Nam quod in clauso est, quiescit, & aeris statio est. Omnis in fuga ventus est. Etiamnum & illud accedit his argumentis, per quod appareat, motum effici spiritu, quod corpora quoque nostra non aliter tremunt, quam si spiritum aliqua causa conturbat: cum timore contractus est, cum senectute languescit, & venis torpentibus

fibis marcet, cum frigore inhibetur, aut sub accessionem cursu suo deijcitur. Nam quamdiu sine iniuria perfluit, & ex more procedit, nullus est tremor corpori. Cum aliquid occurrit quod inhibeat eius officium, tunc parum potens perferendis his quae suo vigore tenebat, deficiens concutit, quicquid integer tulerat.

C A P. XIX.

Metrodorum Chium necesse est audiamus, quod vult sententiae loco dicentem. Non enim permitto mihi nec eas quidem opiniones praeterire, quas improbo: cum satius sit omnium copiam fieri, & quae improbamus, damnare potius, quam praeterire. Quid ergo dicit? Quomodo in dolio cantantis vox, per totum cum quadam discussione percurrit ac resonat, & tam leuiter mora, tamen circuit, non sine tactu eius tumultuque, quo inclusa est: sic speluncarum sub terra pendentium vastitas habet aera suam: quem simul alius superne incidens percussit, agitatur non aliter, quam illa de quibus paulo ante retuli, inania indito clamore sonuerunt.

C A P. XX.

Veniamus nunc ad eos, qui omnia ista quae retuli, in causa esse dixerunt, aut ex his plura. Democritus plura putat. Ait enim, motum aliquando spiritu fieri, aliquando aqua, aliquando utroque: & id hoc modo profequitur. Aliqua pars terrae concava est & in hanc aquae magna vis confluit. Ex hac est aliquid tenue, & ceteris liquidius. Hoc cum superueniente gravitate reiectum est, terris illiditur, & illas mouet. Nec enim fluctuari potest sine motu eius, in quod impingitur. Etiamnum quod modo de spiritu dicebamus, de aqua quoque dicendum est. Vbi in vnum locum congesta est, & capere se desijt, aliquo incumbit, & primo viam pondere aperit, deinde impetu. Nec enim exire nisi per deuium potest, diu inclusa, nec in directum cadere moderate, aut sine concussionem eorum, per quae & in quae cadit. Si vero cum iam rapi coeperit, aliquo loco substitit, & illa vis fluminis in se reuoluta est, in continentem terram repellitur, & illam, qua parte maxime tendit, exagitat. Praeterea aliquando madefacta tellus, liquore penitus accepto, altius sedit, & fundus ipse vitatur: tunc ea pars premitur, in quam maxime aquarum videntur pondus inclinatur. Spiritus vero nonnumquam impellit vndas, & si vehementius instat, eam scilicet terrae partem mouet, in quam coactas aquas intulit. Nonnumquam in coacta itinera coniectus, & exitum quaerens, mouet omnia: terra autem penetrabilis ventis est, & spiritus subtilior est, quam ut possit excludi, & vehementior, quam ut sustineri concitatus ac rapidus. Omnes istas esse posse causas Epicurus ait, pluresque alias tentat: & alios, qui aliquid vnum ex istis esse affirmauerunt, corripit: cum sit arduum, de ijs quae coniectura sequenda sunt, aliquid certi promittere. Ergo, ut ait, potest terram mouere aqua si partes aliquas eluit, & abrasit, quibus desit posse extenuatis sustineri, quod integris ferebatur. Potest terram mouere impressio spiritus. Fortasse enim aer extrinsecus alio intrante aere, agitatur. Fortasse aliqua parte subito decedente percussitur, & inde motum capit. Fortasse aliqua parte terrae velut columnis quibusdam ac pilis sustentetur: quibus vitatis ac recedentibus, tremor pondus impositum. Fortasse calida vis spiritus in ignem versa, & fulmini similis, cum magna strage obstantium fertur. Fortasse palustres & iacentes aquas aliquis flatus impellit, & inde aut ictus terram quatit, aut spiritus agitatio, ipso motu crescens, & se incitans, ab imo in summa usque perfertur: nullam tamen illi placet causam motus esse maiorem, quam spiritum.

C A P. XXI.

Nobis quoque placet, hunc spiritum esse, qui tanta possit conari, quo nihil est in rerum natura potentius, nihil acrius, sine quo nec illa quidem, quae vehemensissima sunt, valent. Ignem spiritus concitat: aquae si ventum detrahas, inertes sunt. Tunc demum impetum sumunt, cum illas agit flatus: qui potest dissipare magna spatia terrarum, & novos montes subreptos extollere, & insulas non ante visas in medio mari ponere. Therasiam nostrae aetatis insulam, spectantibus nautis in Aegaeo mari enatam, quis dubitat, quin in lucem spiritus vexerit? Duo genera sunt (vt Posidonio placet) quibus mouetur terra: vtrique nomen est proprium. Altera succussio est, cum terra quatitur, & sursum ac deorsum mouetur: altera inclinatio, qua in latera nutat nauigij more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro vocabulo signatum est: non enim sine causa tremorem terrae dixere maiores, qui vtrique dissimilis est. Nam nec succutuntur tunc omnia, nec inclinantur, sed vibrantur. Res minime in huiusmodi casu noxia, sicut longe perniciosior est inclinatio concussionem. Nam nisi celeriter ex altera parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessario sequitur. Cum dissimiles ij motus inter se sint, causae eorum diuersae sunt.

C A P. XXII.

Prius ergo de motu quatiente dicamus. Si quando magna onera per vices vehiculorum plurimum tracta sunt, & rotae maiore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties. Asclepiodotus tradit, cum petra è latere montis abrupta ceciderit, aedificia vicina tremore collapsa. Idem sub terris fieri potest, vt ex his quae impendent rupibus aliqua resoluta, magno pondere ac sono in subiacentem caueam cadat, eo vehementius, quo aut plus ponderis habuit, aut venit altius. Et sic commouetur omne tectum cauae vallis. Nec tantum pondere suo abscindi saxa credibile est, sed cum flumina supra ferantur, assiduus humor commissuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quae religatus est aufert, & illam (vt ita dicam) cutem qua continetur, abradit. Deinde longa per aeuum diminutio usque eo infirmat illa, quae

quae quotidie attriuit, vt desinant esse oneri ferendo. Tunc saxa vasti ponderis decidunt, tunc illa praecipitata rupes, quicquid ab imo reperculsit, non passura consistere, succutit. Et ruere omnia visa repente: vt ait Virgilius noster. Huius motus succutientis terras haec erit causa. Ad alteram transeo.

C A P. XXIII.

Rara terrae natura est, multumque habens vacui, per has raritates spiritus fertur: qui vbi maior influxit, nec emittitur, concutit terram. Haec placet & alijs, vt paulo ante retuli, causa: si quid apud te profectura testium turba est. Hanc etiam Callisthenes probat non contemptus vir. Fuit enim illi nobile ingenium, & furibundi regis impatiens. Hoc est Alexandri crimen aeternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quoties quis dixerit: Occidit Persarum multa millia: opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat: opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit, Omnia oceano tenus vicit, ipsum quoque tentauit nouis classibus, & imperium ex angulo Thraciae usque ad Orientis terminos protulit: dicitur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla transferit, ex his quae fecit nihil tam magnum erit, quam scelus Callisthenes. Hic Callisthenes in libris, quibus describit quemadmodum Helice Burisique mersae sunt, quis illas casus in mare, vel in illas mare immiserit, dicit id quod in priore parte dictum est. Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum vbique, ita & sub mari. Deinde cum est obstructus ille trames, per quem descenderat, reditum autem illi a tergo resistens aqua abstulit, huc & illuc fertur, & sibi ipse occurrens terram labefactat. Ideo frequentissime mari opposita vexantur, & inde Neptuno haec assignata est mouendi potentia. Quisquis primas litteras Graecas didicit, scit illum apud Homerum *εὐνοστῆρας* vocari.

C A P. XXIV.

Spiritum esse huius mali causam, & ipse consentio: de illo disputabo, quomodo intret hic spiritus: vtrum per tenuia foramina, nec oculis comprehensibilia, an per maiora ac patentiora: & vtrum ab imo, an etiam per summa terrarum. Hoc incredibile est. Nam in nostris quoque corporibus cutis spiritum respuit: nec est illi introitus, nisi per quem trahitur: nec consistere quidem à nobis receptus potest, nisi in laxiore corporis parte. Non enim inter nervos pulpasque, sed in visceribus & patulo interioris partibus recessu commoratur. Idem de terra suspicari licet, vel ex hoc, quod motus non in summo terrae, circave summa est, sed subter & ab imo. Huius indicium est, quod altitudinis profundae maria iactantur, motis scilicet his, supra quae fusa sunt. Ergo verisimile est, terram ex alto moueri, & illic spiritum in cauernis ingentibus concipi. Immo, inquit, ceu cum frigore in horruimus, tremor sequitur, sic terras quoque spiritus extrinsecus accedens quatit. Quod nullo modo potest fieri. Algere enim debet, vt idem illi accidat, quod nobis, quos externa causa in horrorem agit. Accidere autem terrae simile quiddam nostrae affectionis, sed non ex simili causa, concesserim. Illam interior & altior iniuria debet impellere: cuius rei argumentum vel maximum hoc potest esse, quod cum vehementi motu adaperit ingenium ruina solum est, totas nonnumquam vrbes & recipit hiatus ille, & abscondit. Thucydides ait, circa Peloponnesiaci belli tempus, Atalantam insulam aut totam, aut certe maxima ex parte superfusam. Idem Sidoni accidisse, Posidonio crede. Nec ad hoc testis, opus est. Meminimus enim terris interno motu diuisis, loca dissecta, & campos interisse. Quod iam dicam, quemadmodum existimem fieri.

C A P. XXV.

Cum spiritus magna vi in vacuum terrarum locum penitus applicuit, coepitque rixari, & de exitu cogitare, latera ipsa intra quae latet, saepius percussit, supra quae vrbes interdum sitae sunt. haec nonnumquam adeo concutuntur, vt aedificia superposita procumbant: nonnumquam in tantum, vt parietes quibus fertur omne regim en caui, decidant in illum subteruacantem locum, totaeque vrbes in immensam altitudinem mergantur. Si velis credere, aiunt, aliquando Ossa Olympo cohaesisse, deinde terrarum motu recessisse, & scissam vnus magnitudinem montis in duas partes. Tunc effugisse Peneum, qui paludes quibus laborabat Thessalia, siccauit, abductis in se quae sine exitu stagnauerat aquis. Ladon flumen inter Helim & Megalen polin medius est, quem terrarum motus effudit. Per hoc quid probo? In laeos specus (quid enim aliud appellem loca vacua sub terris?) spiritum conuenire. Quod nisi esset, magna terrarum spatia commouerentur, & vna multa titubarent. Nunc exiguae partes laborant, nec vnquam per ducenta millia motus extenditur. Ecce hic qui impleuit fabulis urbem, non transcendit Campaniam. Quid dicam, cum Chalcis tremuit, Thebas stetit? Cum laborauit Aegium, tam propinquas illi, Patras de motu nihil audisse? Illa vasta concussio, quae duas suppressit vrbes, Helicen & Burin citra Aegium constitit. Apparet ergo in tantum spatium motum protendere, quantum illa sub terris vacatis loci inanitas pateat.

C A P. XXVI.

Poteram ad hoc probandum abuti auctoritate magnorum virorum, qui Aegyptum nunquam tremuisse tradunt. Rationem autem huius rei hanc reddunt, quod ex limo tota concreuerit. Tantum enim (si Homero fides est) aberat à continenti Pharos, quantum nauis diurno cursu metiri plenis lata velis potest, sed continenti admodum est. Turbidus enim defluens Nilus, multumque secum limum trahens, & cum subinde apponens prioribus terris, Aegyptum annuo incremento semper ultra tulit. Inde pinguis & limosi soli est, nec vlla interualla in se habet, sed creuit in solidum arescente limo: quo pressa erat & sedens

sedens structura, cum partes glutinarentur, nec quicquam inane interuenire poterat, cum solido liquidum, ac molle semper accedere: Sed mouetur & Aegyptus & Delos, quam Virgilius stare iussit:

Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.

Hanc philosophi quoque, credula natio, dixerunt, non moueri, auctore Pindaro. Thucydides ait, antea quidem immotam fuisse, sed circa Peloponnesiacum bellum tremuisse. Callisthenes & alio tempore ait hoc accidisse: Inter multa, inquit, prodigia quibus denuntiata est duarum urbium Helices & Buris euerfio, fuere maxime notabilia, columna ignis immensa, & Delos agitata. Quam ideo stabilem videri vult, quia mari imposita, habeat concauas rupes & saxa peruia, quae dent deprehensio aeri reditum. Ob hoc etiam insulas esse certioris soli, vrbesque eo tutiores, quo propius ad mare accesserunt. Falsa haec esse, Pompeij & Herculaneum sensere. Adijce nunc, quod omnis ora maris obnoxia est motibus. Sic Paphos non semel corrui, sic nobilis & huic iam familiaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum mare, & agitur. Tyros & ipsa tam mouetur, quam diluitur. Hae fere causae redduntur, propter quas tremit terra.

C A P. XXVII.

Quaedam tamen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio reddenda est. Aiunt enim sexcentarum ouium gregem exanimatum in Pompeiana regione. Non est quare hoc putres ouibus illis timore accidisse. Diximus solere post magnos terrarum motus pestilentiam fieri. Nec id mirum est: multa enim mortifera in alto latent. At aer ipse, qui vel terrarum culpa, vel pigritia, & aeterna nocte torpescit, grauis haurientibus est: vel corruptus internorum ignium vitio, cum est longo situ emissus, purum hunc liquidumque maculat ac polluit, insuetumque dicentibus spiritum, affert noua genera morborum. Quid, quod aquae inuites pestilentesque in abdito latent, ut quas nunquam vsus exerceat, nunquam aura liberior verberet? Crassae itaque, & graui caligine sempiternaque tectae nihil nisi pestiferum in se & corporibus nostris contrarium habent. Aer quoque qui admixtus est illis, quique inter illas paludes iacet, cum emerit, late vitium suum spargit, & haurientes necat. Facilius autem peccora sentiunt, in quae pestilentia incurtere solet, quo audiora sunt, aperto caelo plurimum vtuntur, & aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oues vero mollioris naturae, quo propiora terris ferunt capita, corruptas esse non miror, cum afflatum diri aeris circa ipsam humum exceperint. Nocuisset ille & hominibus, si maior exisset: sed illum copia aeris sinceri extinxit, antequam ut ab homine posset trahi, surgeret.

C A P. XXVIII.

Multa autem terras habere mortifera, vel ex hoc intellige, quod tot venena nascuntur, non manu sparsa, sed sponte: solo scilicet habente, ut boni, ita mali semina. Quid, quod pluribus Italiae locis per quaedam foramina pestilens exhalatur vapor, quem non homini ducere, non ferae tutus est? Aues quoque si in illum in cident, antequam caelo meliore leniatur, in ipso volatu cadunt, liuentque corpora, & non aliter quam per vim elisae fauces tument. Hic spiritus quando terris continetur, tenui foramine fluens, non plus potentiae habet, quam ut de spectantia & vltro sibi illata conficiat. Vbi per saecula conditis tenebris, ac tristitia loci creuit in vitium, ipsa ingrauescit mora: hoc peior, quo tegrior. Cum autem exitum nactus est, aeternum illud vmbrosi frigoris malum, & infernam noctem soluit, ac regionis nostrae aera infuscat. Vincuntur enim meliora peioribus. Tunc etiam ille spiritus purior transit in noxium, inde subitae continuaequae mortes, & monstrosa genera morborum, ut ex nouis orta causis. Breuis aut longa clades est, prout vitia valere. Nec prius pestilentia desinit, quam spiritum illum grauem exercuit laxitas caeli, ventorumque iactatio.

C A P. XXIX.

Nam quod aliquot insanis attonitisque, similes discurrere fecit metus, qui excutit mentes, vbi priuatus ac modicus est, quid vbi publice terret, vbi cadunt vrbes, populi opprimuntur, terra concutitur: quid mirum est, animos inter dolorem & metum destitutos aberrasse? Non est facile, inter magna non desipere. Itaque lenissima fere ingenia in tantum venere formidinis, ut sibi exciderent. Nemo quidem sine aliqua iactura sanitatis expanit, similisque, furenti, quisquis timet: sed alios cito timor sibi reddit, alios vehementius perturbat, & in dementiam transfert. Inde inter bella errauere lymphatici: nec vsquam plura exempla vaucinantium inuenies, quam vbi formido mentes religione mixta percussit. Statuam diuisam non miror, cum dixerim montes a montibus recessisse, & ipsum diruptum esse ab imo solum.

*Haec loca vi quondam, & vasta conuulsa ruina
(Tantum aui longinqua valet mutare vetustas)
Disiluisse ferunt, cum protinus vtraque tellus
Vna foret, venit medio vi pontus & vndis
Hesperium Siculo latus abscedit, aruaque & vrbes
Littore diductas, angusto interluit aestu.*

Vides totas regiones a suis sedibus reuelli, & trans mare iacere, quod in confinio fuerat: vides & vrbiū fieri gentiumque discidium, cum pars naturae concitata est ex se, vel aliquod mare ingens spiritus impregit, quorum mira, ut ex toto, vis est. Quamuis enim parte sauiat, mundi tamen virib, saeuat. Sic & Hispanias a contextu Africae, mare eripuit. Sic hac inundatione, qua poetarum maximi celebrant, ab Italia Sicilia reiecta est. Aliquando autem plus impetus habent, quae ex infimo veniunt. Acriora enim sunt, in qui-

in quibus nisus est per angusta. Quantas res ij terrarum tremores, quamque mira spectacula ediderint, satis dictum est.

C A P. XXX.

Ut ergo aliquid ad hoc stupet, quod aeternis statuae, ne solidum quidem, sed concauum ac tenuis diruptum est: cum fortasse in illud se spiritus, quaerens fugam, incluserit? Illud vero quis nescit? Ductis aedificia angulis vidimus moueri, iterumque componi. Quaedam vero parum aptata posita suo, & a fabris negligentius solutiisque composita, terrae motus saepius agitata compegit. Quod si totos parietes & rotas findit domos, & latera magnarum turrium, quae solida sunt scindit, & pilas operibus subditas dissipat: quid est, quare quisquam dignum annotari putet, sectam esse aequaliter ab imo ad caput in partes duas statuam? Quare tamen per plures dies motus fuit? Non desijt enim assidue tremere Campania, clementius quidem, sed ingenti damno, quia pressa & quassa quatiēbat: quibus ad cadendum male stantibus, non erat impellere, sed agitari. Nondum videlicet spiritus omnis exciderat, sed adhuc emissa parte maiore oberrabat.

C A P. XXXI.

Inter argumenta quibus probatur, spiritu ista fieri, non est quod dubites & hoc ponere. Cum maximus editus tremor est, quo in vrbes terrasque sauitum est, non potest par illi subsequi altus, sed post maximum leues motus sunt, quia vehementius exitum ventis luçantibus fecit. Reliquiae deinde residui spiritus non idem possunt, nec illis pugna est: cum iam viam inuenerint, sequanturque ea qua prima vis ac maxima euasit. Hoc quoque dignum memoria iudico, ab eruditissimo & grauisimo viro cognitum: forte enim cum hoc euenit, lauabatur, vidisse se affirmabat in balneo tessellas, quibus solum erat stratum, alteram ab altera separari, iterumque committi: & aquam modo recipi in commissuras, pavimento recedente, modo, compresso, bullire & elidi. Eundem audiui narrantem, vidisse se molles materias, mollius crebriusque tremere, quam natura duras.

C A P. XXXII.

Haec, Lucili virorum optime, quantum ad ipsas causas. Illa nunc quae ad confirmationem animorum pertinent: quos magis refert nostra fortiores fieri, quam doctiores. Sed alterum sine altero non fit. Non enim aliunde animo venit robor, quam a bonis artibus, quam a contemplatione naturae. Quem enim non hic ipse casus aduersus omnes firmauerit & erexerit? Quid est cur ego hominem aut feram, quid est cur sagittam aut lanceam tremam? maiora me pericula expectant. Fluminibus & terris, & magnis naturae partibus petimur. Ingenti itaque animo mors prouocanda est, siue nos aeque vastoque impetu aggreditur, siue quotidiano & vulgari exitu: nihil refert quam minax veniat, quantumque sit, quod in nos trahat: quod a nobis petit, minimum est. Hoc senectus a nobis ablatura est, hoc auriculae dolor, hoc in nobis humoris corrupti abundantia, hoc cibus parum obsequens stomacho, hoc pes leuiter offensus. Pusilla res est hominis anima, sed ingens res est contemptus animae. Hanc qui contempserit, securus videbit maria perturbari: etiam si illa omnes excitauerint venti, etiam si aestus aliqua perturbatione mundi, totum in terras verterit oceanum. Securus aspiciet fulminantis caeli trucem & horridam faciem: fragatur licet caelum, & ignes suos in exitum omnium in primis suum misceat, securus aspiciet ruptis coepagibus, dehiscens solum. Illa licet inferorum regna retentantur, stabit super illam voragine in intrepidus: & fortasse quo debet cadere, desiliet. Quid ad me, quam sint magna quibus pereor? Ipsum perire non est magnum. Proinde si volumus esse felices, si nec hominum, nec deorum, nec rerum timore vexari, si despiciere fortunam superuacua promittentem, leuia minitantem, si volumus tranquille degere, & ipsis dijs de felicitate controuersiam facere, anima in expedito est habenda. Siue illa insidiae, siue morbi perent, siue hostium gladij, siue insularum cadentium fragor, siue ipsarum ruina terrarum, siue vasta vis ignium, vrbes agrosque pari clade complexa, quum libet illi, eam accipiat. Quid aliud debeo, quam exantem hortari, & cum bonis omnibus, emittere: vade fortiter, vade feliciter. Nihil dubitaueris reddere. Non de re, sed de tempore est quaestio. Facis quod quandoque faciendum est. Nec rogaueris, nec timueris, nec te velut in aliquod malum exiturum tuleris retro. Rerum natura te, quae genuit, expectat, & locus melior ac tutior. Illic non tremunt terrae, nec inter se venti cum magno nubium fragore concurrunt, non incendia regiones vrbesque vastant, non naufragiorum totas classes sorbentium metus est, non arma contraria disposita vexillis, & in mutuam perniciem multorum millium par furor, non pestilentia, & ardentes promiscue, communes populis cadentibus, rogi. Istud leue est, quid timeamus? Graue est, potius semel incidat, quam semper impendat. Ego autem perire timeam, cum terra ante me pereat, cum ista quatiuntur quae quatiunt, & in iniuriam nostram non sine sua veniant? Helicen Buringque, totas mare accepit: ego de vno corpusculo timeam? Supra oppida duo navigatur: duo autem, quae nouimus, quae in nostram notitiam memoria litteris seruata perduxit. Quam multa alia alijs locis mersa sunt? Quot populos aut terra in se, aut mare incluserit? Ego recusem mei finem, cum sciam me sine fine non esse? Immo cum sciam omnia esse finita? Ego vltimum suspirium timeam? Quantum potes itaque ipse te cohortare, Lucili, contra metum mortis. Hic est qui nos humiles facit: hic est qui ipsam vitam cui parcat, inquietat, ac perdit. Hic omnia ista dilatat, terrarum motus, & fulmina. Quae omnia feres constanter, si cogitaueris nihil interesse inter exiguum tempus & longum. Horae sunt quas perdimus. Puta dies esse, puta menses, puta annos: perdimus illos, nempe perituros. Quid, oro te, refert, num perueniam ad illos? Quae tempus, & audissimos sui deserit. Nec quod futurum est, meum est, nec quod fuit. In puncto

fugientis temporis pendeo: & magni est, modicum fuisse. Eleganter Laelius ille Sapiens dicenti cuidam, Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis sexaginta, quos non habes? Ne ex hoc quidem intelligimus incomprehensibilis vitae condicionem & sortem temporis semper alieni, quod annos annumeramus omittos. Hoc affigamus animo, hoc nobis subinde dicamus: Moriendum est. Quando? Quid tua? Mors naturae lex est, mors tributum officiumque mortalium, malorumque omnium remedium est. Optabit illam, quisquis timeret. Omnibus omittis, hoc vnum, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illam tibi cogitatione multa familiarem: vt si ita tulerit, possis illi vel obuiā exire.

L. ANNÆI. SENECAE

AD LVCILIVM. NATVRA- LIVM. QVAESTIONVM

LIB. VII. ET VLTIMVS,

In quo agitur de Comeris.

C A P. I.

Nemo vsque eo tardus, & hebes, & demissus in terram est, vt ad diuina non erigatur, ac tota mente consurgat: vtique vbi nouum aliquod è caelo miraculum fulsit. Nam quamdiu solita decurrunt, magnitudinem rerum consuetudo subducit. Ita enim compositi sumus, vt nos quotidiana, etiam si admiratione digna sunt, transeant: contra minimarum quoque rerum, si insolitae prodierunt, spectaculum dulce fiat. Hic itaque coetus astrorum, quibus immensi corporis pulchritudo distinguitur, populum non conuocat. At cum aliquid ex more mutatum est, omnium vultus in caelo est. Sol spectatorem nisi cum deficit, non habet. Nemo obseruat lunam, nisi laborantem. Tunc vrbes conclamant, tunc pro se quisque superstitione vana trepidat. Quanto illa maiora sunt, quod sol totidem (vt ita dicam) gradus, quot dies habet, & annum circuitu suo claudit: quod à solstitio statim inclinatur, & dat spatium noctibus: quod sidera abscondit: quod terras, cum tanto maior sit illis, non vrit, sed calorem suum intensioribus ac remissionibus temperando fouet: quod lunam nunquam implet, nisi aduersam sibi, nec obscurat. Haec tamen non annotamus, quamdiu ordo seruatur. Si quid turbatum est, aut praeter consuetudinem emicuit, spectamus, interrogamus, ostendimus. Adeo naturale est, magis noua, quam magna mirari. Idem in Cometis fit. Si rarus, & insolitae figurae ignis apparuit, nemo non scire quid sit, cupit: & oblitus aliorum, de aduenticio quaerit: ignarus, virum debeat mirari, an timere. Non enim desunt qui terreant, qui significationes eius graues praedicent. Sciscitatur itaque, & cognoscere volunt, prodigium sit, an sidus. At mehercules non aliud quis aut magnificentius quaeferit, aut didicerit vtilius, quam de stellarum siderumque natura: virum flamma contracta, quod & visus noster affirmat, & ipsum ab illis fluens lumen, & calor inde descendens: an non sint flammæ orbes, sed solida quaedam terrenaque corpora, quae per igneos tractus labentia inde splendorē trahant, coloremque, non de suo clara. In qua opinione magni fuere viri, qui sidera crediderunt ex duro concreta, & ignem alienum pascentia. Nam per se, inquit, flamma diffugeret, nisi aliquid haberet quod teneret, & à quo teneretur, conglobatamque nec stabili inditam corpori, profecto iam mundus turbine suo dissipasset.

C A P. II.

Ad haec inuestiganda proderit quaerere, num Cometæ eius condicionis sint, cuius superiora. Videntur enim cum illis quaedam habere communia, ortus & occasus, ipsam quoque, quamuis spargantur & longius exeant, faciem. aequae enim ignei splendidi que sunt. Itaque si omnia terrena sidera sunt, his quoque eadem fors erit. Si vero nihil aliud sunt quam purus ignis, manentque mensibus senis, nec illos conuersio mundi soluit & velocitas: illa quoque possunt & tenui constare materia, nec ob hoc discuti assiduo caeli circumactu. Illo quoque pertinebit hoc excussisse, vt sciamus, virum mundus terra stante circumeat, an mundo stante terra vertatur. Fuerunt enim qui dicerent, nos esse, quos rerum natura nescientes ferat, nec caeli motu fieri ortus & occasus, sed ipsos oriri & occidere. Digna res est contemplatione, vt sciamus in quo rerum statu sumus: pigerrimam sortiti, an velocissimam sedem: circa nos Deus omnia, an nos agat. Necessarium est autem, veteres ortus Cometarum habere collectos.

Depre-

Deprehendi enim propter raritatem eorum cursus adhuc non potest, nec explorari, an vices seruent, & illos ad suum diem certus ordo producat. Noua haec caelestium obseruatio est, & nuper in Graeciam inuecta.

C A P. III.

Democritus quoque, subtilissimus antiquorum omnium, suspicari ait se, plures stellas esse quae curant: sed nec numerum illarum posuit, nec nomina, nondum comprehensis quinque siderum curibus. Eudoxus primus ab Aegypto hos motus in Graeciam transtulit. Hic tamen de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet, ne apud Aegyptios quidem, quibus maior caeli cura fuit, hanc partem elaboratam. Conon postea diligens & ipse inquisitor, defectiones quidem solis seruatas ab Aegyptijs collegit, nullam autem mentionem fecit Cometarum: non praetermissurus, si quid explorati apud illos comperisset. Duo certe, qui apud Chaldaeos studuisse se dicunt, Epigenes & Apollonius Myndius, peritissimus inspicendorum naturalium, inter se dissident. Hic enim ait, Cometæ in numero stellarum errantium poni à Chaldaeis, tenerique cursus eorum. Epigenes contra ait, Chaldaeos nihil de cometis habere comperchensu, sed videri illos accendi turbine quodam aeris concitati & intorti.

C A P. IV.

Primum ergo, si tibi videtur, opiniones huius ponamus, ac resellamus. Huic videtur plurimū virium habere, ad omnes sublimium motus, stella Saturni. Haec cum proxima signa Marti premit, aut in Lunae viciniam transit, aut in solis incidit radios, natura ventosa & frigida contrahit pluribus locis aera, conglobatque. Deinde si radios solis assumptis, tonat, fulguratque. Si Martem quoque consentientem habet, fulminat. Praeterea, inquit, aliam materiam habet fulmina, aliam fulgurationes. Aquarum enim, & omnis humidi euaporatio, splendor tantum caeli citra istum minaces mouet. Illa autem calidior siciorque terrarum exhalatio, fulmina extundit. Trabes vero & faces, quae nullo alio inter se quam magnitudine distant, hoc modo fiunt. Cum humida terrenaque in se globus aliquis aeris claudit, quem turbine dicimus, quacumque fertur, praebet speciem ignis extenti. Quae tamdiu durat, quamdiu manfit aeris illa complexio, humidi intra se terreniq. multum vehens.

C A P. V.

Vt à proximis mendacijs incipiam, falsum est, faces & trabes exprimi turbine. Turbo enim circa terras concipitur ac fertur, Ideoque arbuta radicibus vellit, & quocumq. incubuit, solum nudat: siluas interim & tecta corripit, inferior fere nubibus, vtique nunquam altior. At contra trabes editior caeli pars ostentat. Ita nunquam nubibus obstiterunt. Praeterea turbo omni nube velocior rapitur, & in orbem vertitur. Super ista velociter desinit, & ipse se sua vi rumpit. Trabes autem non transeunt, nec praeteruolant, vt faces, sed commorantur, & in eadem parte caeli collucent. Charimander quoque in eo libro quem de cometis composuit, ait Anaxagorae visum, grande insolitumque caelo lumen magnitudine amplae trabis, & id per multos dies fulsisse. Talem effigiem ignis longi fuisse. Callisthenes tradit, antequam Burin & Helicen mare absconderet. Aristoteles ait, non trabem illam, sed Cometem fuisse: ceterum ob nimium ardorem non apparuisse sparsum ignem, sed procedente tempore cum iam minus flagraret, redditam suam Cometæ faciem. In quo igne multa quidem fuerunt digna, quae notarentur: nihil tamen magis, quam quod vt ille fulsit in caelo, statim supra Burin & Helicen mare fuit. Nunquid ergo Aristoteles non illam tantum, sed omnes trabes Cometæ esse credebat? Hanc habetis differentiam, quod ijs continuus ignis est, ceteris sparsus. Trabes enim flammam aequalem habent, nec vlllo loco intermissam aut languidam, in vltimis vero partibus coactam: qualem fuisse illam, quam modo retuli, Callisthenes tradit.

C A P. VI.

Dvo, inquit Epigenes, Cometarum genera sunt. Alij ardorem vndique effundunt, nec locum mutant: alij in vna parte ignem vagum in modum comae porrigunt, & stellas praetermeant: quales duo aetate nostra visi sunt. Illi priores criniti, vndique etiam immoti, humiles fere sunt, & eisdem causis quibus trabes facesque constantur, & ex intemperie aeris turbidi, multa secum arida humidaque terris exhalata versantur. Potest enim spiritus per angusta elisus accendere supra se positum aera, plenū alimentis idoneis igni. Deinde propellere ex nitido, ne ex aliqua causa resuat rursus, ac remittatur: deinde iterum proximo die ac sequentibus consurgere, & eundem locum inflammare. Videmus enim ventos per complures dies ad constitutum redire. Pluuiæ quoque, & alia tempestatum genera, ad praescriptum reuertuntur. Vt breuiter autem voluntatem eius exprimam, eadem fere ratione hos fieri Cometæ existimat, qua fiunt ignes turbine eiectionis. Hoc vnum interest, quod illi turbines ex superiori parte in terras deprimuntur, ij de terra in superiora eleuantur.

C A P. VII.

Adversus haec multa dicuntur. Primum si ventus in causa esset, nunquam cometes sine vento appareret. Nunc autem & quietissimo aere apparet. Deinde si vento fieret, cum vento caderet. Et si vento inciperet, cresceret vento: eoque esset ardentior, quo ille incitior. His accedit illud quoque. Ventus multas aeras partes impellit, Cometæ in vno loco apparet: ventus in sublime non peruenit, Cometæ autem visuntur supra quam ventis ire licet. Transit deinde ad illos, quos ait certiores habere stellarum speciem, qui & procedunt, & signa praeterreunt. Hos ait ex eisdem causis fieri, quibus illos, quos

Mm

3

dixit

dixit humiliores. Hoc tantum interesse, quod terrarum exhalationes multa secum arida ferentes, celsiorem petant partem, & in editiora caeli aquilone pellantur. Deinde si illos aquilo propelleret, ad meridiem semper ageretur, quod ventus hic nititur. Atqui varie concurrunt, alij in ortum, alij in occasum, omnes in flexum: quod iter non daret ventus. Deinde si aquilonis illos impetus à terris in altum leuaret, alij ventis non orirentur Cometae, atqui oriuntur.

C A P. VIII.

Illam nunc rationem eius (vtraque enim vitur) refellamus. Quicquid humidi aridique terra effluit, cum in vnum coit, ipsa discordia corporum, spiritum versat in turbinem. Tunc illa vis venti circumuehit quicquid in tra se comprehendit, cursu suo accendit, & leuat in altum: ac tam diu manet splendor ignis expressi, quam diu alimenta sufficiunt: quibus definentibus, & ipse subsidit. Qui hoc dicit, non notat qualis sit turbinum cursus, & qualis Cometarum. Illorum rapidus ac violentus, & ipsis ventis citatior est: Cometarum lenis, & quod per diem & noctem quantum transierit, abscondat. Deinde turbinum motus vagus est & disiectus, & (vt Sallustij vtriusque verbis) verticofus: Cometae autem compositus, & destinatum iter carpens. Num quis nostrum crederet, aut lunam, aut quinque sidera rapi vento, aut turbine rotari? Non, vt puto. Quare? quia non est illis perturbatus & impotens cursus. Ad Cometas idem transferamus. Non confuse nec tumultuose eunt, vt aliquis credat illos causis turbulentis & inconstantibus pelli. Deinde etiam si vertices isti comprehendere terrena humidaque, & ex humili in altum expirare possent: non tamen supra lunam efferrent. Omnis illis vsque in nubium vis est. Cometas autem immixtos stellis videmus per superiora labentes. Ergo verisimile non est, in tantum spatium perseuerare turbine: qui quo maior est, maturius corrumpitur.

C A P. IX.

Vtrumlibet itaque eligat: aut vis leuis tam alte peruenire non poterit, aut magna & cōcitata citius ipsa se frangat. Praeterea humiliores illi Cometae ob hoc (vt putant) non exeunt altius, quia plus terreni habent. Grauitas illos sua in proximo tenet. Atqui necesse est, his Cometis diuturnioribus & celsioribus, plenior materia sit. Neque enim diutius apparerent, nisi maioribus nutrimentis sustinerentur. Dicebam modo, non posse diu verticem permanere, nec supra lunam, aut vsque in stellarum locum crescere. Nempe efficit turbinem, plurium ventorum inter ipsos luctatio. Haec diu non potest esse. Nam cum vagus & incertus spiritus conuolutus est, nouissimè vni vis omnium cedit. Nulla autem tempestas magna perdurat. Procellae quanto plus habent virium, tanto minus temporis. Venti cum ad summum venerunt, remittuntur omni violentia. Necesse est ista concitatione in exitum sui tendant. Nemo itaque turbine toto die vidit, ne hora quidem. Mira velocitas eius, & mira breuitas est. Praeterea violentius celeriusque in terra, circaque eam voluitur: quo celsior, eo solutior, laxiorque est, & ob hoc diffunditur. Adijce nunc, quod etiam si in summum pertenderet, vbi sideribus iter est, vtrique ab eo motu, qui vniuersum trahit, solueretur. Quid enim est illa conuersione mundi citatius? hac omnium ventorum in vnum coniecta vis dissiparetur, & terrae solida fortisque compages, nedum particula aeris torri.

C A P. X.

Praeterea in alto manere non potest ignis turbine illatus, nisi ipse quoque permaneret turbo. Quid porro tam incredibile est, quam in turbine longior mora? Vtrique motus motu contrario vincitur: habet enim suam locus ille vertiginem, quae rapit caelum,

Sideraque alta trahit, celerique volumine torquet.

Et vt des eis aliquam aduocationem, quod fieri nullo modo potest: quid de his Cometis dicetur, qui senis mensibus apparuerunt? Deinde duo debent esse motus eodem loco: alter ille diuinus & assiduus, suum sine intermissione peragens opus: alter nouus & recens, & turbine illatus. Necesse est ergo alter alteri impedimento sit. Atqui lunaris illa orbita, ceterorumque supra lunam meantium motus irreuocabilis est: nec haesitat vsquam, nec resistit, nec dat vllam nobis suspitionem obiectae sibi morae. Fidem non habet, turbine violentissimum & perturbatissimum tempestatis genus, in medios siderum ordines peruenire, & inter disposita ac tranquilla versari. Credamus ignem circumacto turbine accendi, & hunc expulsum in sublime, praebere nobis opinionem speciemque sideris longi. At puto tale esse debet, quale est id, quod ignem efficit. Turbinis autem rotunda facies est. In eodem enim vestigio versatur, & in columnae modo circumagentis se voluitur. Ergo ignem quoque qui inclusus est, similem esse illi oportet. Atqui longus est, & disiectus, minimeque similis in orbem coacto.

C A P. XI.

Epigenem relinquamus, & aliorum opiniones persequamur. Quas antequam exponere incipiam, illud in primis praesumendum est, Cometas non in vna parte caeli aspici, nec in signifero tantum orbe, sed tam in ortu quam in occasu, frequentissime tamen circa Septentrionem. Forma eis non est vna. Quamuis enim Graeci discrimina fecerint eorum, quibus in morem barbae flamma dependet, & eorum qui vndique circa se velut comam spargunt, & eorum quibus fusus quidem est ignis, sed in verticem tendens: tamen omnes isti eiusdem notae sunt, Cometaeque recte dicuntur. Quorum cum post longum tempus appareant formae, inter se eos comparare difficile est. Illo ipso tempore, quo apparent, inter spectantes de habitu illorum non conuenit: sed prout cuique acrior acies aut hebetior, ita dicit aut lucidiorem esse aut rubicundiorē, & crines aut in interiora deductos, aut in latera diuisos. Sed

siue

siue sint aliquae differentiae illorum, siue non sint, eadem fiant ratione necesse est Cometae. Illud vnum constare debet, praeter solitum aspici nouam sideris faciem, circa se dissipatum ignem trahentis. Quibusdam antiquorum haec placet ratio, cum ex stellis errantibus, altera se alteri applicuit, confuso in vnum duarum lumine, facie longioris sideris reddi. Nec hoc tunc tantum evenit, cum stella stellam attingit, sed etiam cum appropinquat. Interuallum enim, quod inter duas est, illustratur ab vtraque, inflammaturque, & longum ignem efficit.

C A P. XII.

His illud respondebimus, certum esse numerum stellarum mobilium. Solere autem eodem tempore & has apparere, & Cometen. Ex quo manifestum fit, non illarum coitu fieri Cometen, sed proprium & sui iuris esse. Etiamnum frequenter stella sub altioris stellae vestigium venit. Et Saturnus aliquando supra Iouem est, & Mars Venerem aut Mercurium recta linea despicit. Nec tamen propter hunc cursum, cum alter alterum subit, Cometes fit: alioquin annis omnibus fieret. Omnibus enim aliquae stellae in eodem signo simul sunt. Si Comeram faceret stella stellae superueniens, momento esse defineret. Summa enim velocitas transeuntium est. Ideo omnis siderum defectio breuis est: quia cito illas idem cursus, qui admouerat, abstrahit. Videmus solem & lunam intra exiguum tempus, cum obscurari coeperint, liberari. Quanto celerior debet fieri in stellis congressio, tanto minoribus? Atqui Cometae senis mensibus manent, quod non accideret, si duarum stellarum conuentu gignerentur. Illae enim diu cohaerere non possunt, & necesse est illas lex celeritatis separet. Praeterea ista nobis vicina videntur, ceterum interuallis ingentibus disident. Quomodo ergo potest altera stella vsque ad alteram stellam ignem mittere, ita vt vtraque iuncta videatur, cum sint ingenti regione diductae? Stellarum, inquit, duarum lumen miscetur, & praebet vnius speciem. Nempe sic, quemadmodum rubicunda fit nubes solis incurru, quemadmodum vespertina aut matutina flauescunt, quemadmodum alterne arcus solis visitur. Haec omnia primum magna vi efficiuntur. Sol enim est, qui ista succendit. Stellarum non est eadem potentia. Deinde nihil horum, nisi infra lunam in terrarum vicinia nascitur. Superiora pura & sincera sunt, & coloris sui semper. Praeterea si quid tale accideret, non haberet moram, sed extingueretur cito: sicut coronae, quae solem lunamve cingunt, & intra breuissimum spatium exolefcunt. Nec arcus quidem diu perseuerat. Si quid esset tale, à quo mediū inter duas stellas spatium confunderetur, aequè cito dilaberetur. Vtque non in tantum maneret, quantum morari Cometae solent. Stellis intra signiferum cursus est, hunc gyrū premit: at Cometae vbiq; cernuntur. Non magis certum est illis tempus quo appareant, quam locus vllus, vtra quem non exeant.

C A P. XIII.

Adversus hoc ab Artemidoro illa dicuntur, non has tantum stellas quinque discurre, sed solas obseruatas esse. Ceterum innumerabiles ferri per occultū, aut propter obscuritatem luminis nobis ignotas, aut propter circularum positionem talem, vt tunc demum, cum ad extremam eorum venire, visantur. Ergo intercurrunt quaedam stellae, vt ait, nobis nouae, quae lumen suum cum stantibus miscant, & maiorem quam stellis mos est, porrigant ignem. hoc ex his quae mentitur, leuissimum est: tota eius narratio mundi, mendacium impudēs est. Nam si illi credimus, summa caeli ora solidissima est, in modum recti durata, & alti crasisque corporis, quod atomi congestae, coaceruataeque fecerunt. Huic proxima superficies est ignea, ita compacta, vt solui vitarique nō possit. Habet tamen spiramenta quaedam, & quasi fenestras, per quas ex parte exteriori mundi influant ignes, non tam magni, vt interiora conturbent. Rursus ex mundo in exteriora labuntur. Itaque haec quae praeter consuetudinem apparēt, influxerunt ex illa vtraque mundi iacente materia. Soluere ista quid aliud est, quam manum exercere, & in ventum iactare brachia?

C A P. XIV.

Velim tamen mihi dicat iste, qui mundo tam firma lacunaria imposuit, quid sit quare credamus illi tantam esse crassitudinem caeli. Quid fuit, quod illo tam solida corpora adduceret, & ibi detineret. Deinde quod tantae crassitudinis est, necesse est & magni ponderis sit. Quomodo ergo in summo manent grauiā? Quomodo illa moles non descendit, & se onere suo frangit? Fieri enim non potest, vt tanta vis ponderis, quantam ille substittuit, pendeat, & leuibus innixa sit. Nec illud quidem potest dici, extrinsecus aliqua esse retinacula, quibus cadere prohibeatur. nec rursus de medio aliquid esse oppositi, quod imminens corpus excipiat ac fulciat. Illud etiamnum nemo dicere audebit, mundum ferri per immensum, & cadere quidem, sed non apparere an cadat: quia praecipitatio eius aeterna est, nihil habens nouissimum, in quod incurrat. Hoc quidam de terra dixerunt, cum rationem nullam inuenirent, propter quam pondus in aere staret. Fertur, inquit, semper: sed non apparet an cadat, quia infinitum est in quod cadit. Quid est deinde quo probes, non quinque tantum stellas moueri, sed multas esse, & in multis mundi regionibus? Aut si hoc sine vllō probabili argumento licet respondere, quid est, quare non aliquis aut omnes stellas moueri, aut nullam dicat? Praeterea nihil te adiuvat ista stellarum passim euentium turba. Nam quo plures fuerint, saepius in alias incident: rari autem Cometae, & ob hoc mirabiles sunt. Quid, quod testimonium dicit contra te omnis aetas, quae talium stellarum exortus & annotauit, & posteris tradidit?

C A P

C A P. XV.

Post mortē Demetrii Syriae regis, cuius Demetrius & Antiochus liberi fuere, paulo ante Achaicum bellum Cometes effulit, non minor sole. Primo igneus ac rubicundus orbis fuit, clarumque lumen emittens, quanto vinceret noctem. Deinde paulatim magnitudo eius districta est, & evanuit claritas. Nouissime autem totus intercidit. Quot ergo coire stellas oportet, vt tantum corpus efficiat? Mille in vnum licet congreges, nunquam hunc ambitū solis aequabunt. Attalo regnante, initio Cometes apparuit modicus. Deinde sustulit se distulitque, & vsque in aequinoctialem circulum venit, ita vt illam plagam caeli, cui lactea nomen est, in immensum extentus aequaret. Quot ergo conuenisse debet erraticae, vt tam longum caeli tractum occuparent igne continuo?

C A P. XVI.

Contra argumentum dictum est: contra testes dicendum est. Nec magna molitione detrahenda est auctoritas Ephoro: historicus est. Quidam incredibilium relatu commendationem parant, & lecto rem aliud acturum, si per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes sunt: quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet. Illi non euitant, hi appetunt. Et hoc in commune de tota natione: quae approbare opus suum, & fieri populare non putat posse, nisi illud mendacio aspersit. Ephorus vero nō religiofissimae fidei, saepe decipitur, saepe decipit. Sicut hic Cometen, qui omnium mortalium oculis custoditus est, quia ingentis rei traxit euentus, cum Helicen & Burin ortu suo merisset, ait illum discessisse in duas stellas: quod praeter illum nemo tradidit. Quis enim posset obseruare illud momentum, quo Cometes solutus, & in duas partes redactus est? Quomodo autem si est qui viderit Cometen in duas dirimi, nemo vidit fieri ex duabus? Quare autem non adiecit, in quas stellas diuisus sit, cum aliqua ex quinque stellis esse debuerit?

C A P. XVII.

Apollonius Myndius in diuersa opinione est. Ait enim, Cometen non vnum ex multis erraticis effici, sed multos Cometas erraticos esse. Non est, inquit, species falsa, nec duarum stellarum confinio ignis extentus: sed & proprium sidus Cometes est, sicut solis aut lunae. Talis illi forma est, non in rotundum restricta, sed procerior, & in longum producta. Ceterum non est illi palam cursus: aliorum mundi fecat: & tunc demum apparet, cum in imum cursus sui venit. Nec est quod putemus, eundem visum esse sub Claudio, quem sub Augusto vidimus: nec hunc qui sub Nerone Caesare apparuit, & Cometes detraxit infamiam, illi similem fuisse, qui post necem diui Iulij, ludis Veneris genitricis, circa vndecimam horam diei emerisset. Multi variique sunt, dispares magnitudine, dissimiles colore: alij rubor est sine vlla luce: alij candor, & purum liquidumque lumen: alij flamma, & haec non sincera, nec tenuis, sed multum circa se voluens fumidi ardoris. Cruenti quidam, minaces, qui omen post se futuri sanguinis ferunt. hi minuunt augentque lumen suum, quemadmodum alia sidera: quae clariora, cum descendere, sunt, maioraque ex loco propiore visuntur: minora, cum redeunt, & obscuriora, quia abducunt se longius.

C A P. XVIII.

Aduersus hoc protinus respondetur, non idem accidere in Comets, quod in ceteris. Cometa enim quo primum die apparuerint, maximi sunt. Atqui deberent crescere, quo propius accederent. Nunc autem manet illis prima facies, donec incipiāt extingui. Deinde quod aduersus priores, etiam aduersus hunc dicitur. Si erraret Cometes, essetque sidus, intra signiferi terminos moueretur, intra quod omne sidus cursus suos colligit. Nunquam apparet stella per stellam. Acies nostra non potest per medium sidus exire, vt per illud superiora prospiciat. Per Cometen autem non aliter quam per nubem vteriora cernuntur: ex quo apparet, illum non esse sidus, sed leuem ignem ac tumultuarium.

C A P. XIX.

Zenon noster in illa sententia est: congruere iudicat stellas, & radios inter se committere: hac societate luminis existere imaginem stellae longioris. Ergo quidam nullos esse Cometas existimant, sed species illorum per repercussionem vicinorum siderum, aut per coniunctionem cohaerentium reddi. Quidam aiunt esse quidem, sed habere cursus suos, & post certa lustra in conspectum mortalium exire. Quidam esse quidem, sed non quibus siderum nomen imponas: quia dilabuntur, nec diu durant, & exigui temporis mora diuisantur.

C A P. XX.

In hac sententia sunt plerique nostrorum: nec id putant veritati repugnare. Videmus enim, in sublimi varta ignium concipi genera, & modo caelum ardere, modo,

Longos a tergo flammaram albescere tractus:

modo faces cum igne vasto rapi: ipsa etiam fulmina, etsi velocitate mira, simul & perstringunt aciem, & relinquunt ignes suos, aeris attriti, & impetu inter se maiore collisi. Ideo ne resistunt quidem, sed expressi fluunt, & protinus pereunt. Alij vero ignes diu manent: nec ante discedunt, quam consumptum est omne, quo pascebantur, alimentum. Hoc loco sunt illa à Posidonio scripta miracula, columnae, clypeique flagrantis, aliaeque insigni nouitate flammæ: quae non aduerterent animos, si ex consuetudine & lege decurrerent. Ad haec stupent omnes, & repentinum ignem ex alto efferunt, siue emicuit aliquid & fugit, siue compresso aere & in ardorem coacto, loco miraculi stetit. Quid ergo? Non aliquando lacuna

cuna cedentis retro aetheris patuit, & vastum in concauo lumen? Exclamare posses: Quid est hoc?

medium video discedere caelum,

Pallentesque polo stellas.

quae aliquando non expectata nocte fulserunt, & per medium eruperunt diem. Sed alia huius rei ratio est, quare alieno tempore apparent, quas esse, etiam cum laterent, constat. Multos Cometas non videmus, quod obscurantur radijs solis: quo deficiente, quendam Cometen apparuisse, quem sol vicinus obtexerat, Posidonius tradit. Saepe autem cum occidit sol, sparsi ignes non procul ab eo videntur. Videlicet ipsa stella sole perfunditur, & ideo aspici non potest. Cometae autem radios solis effugiunt.

C A P. XXI.

Placet ergo nostris, Cometas, sicut faces, sicut tubas, trabesque, & alia ostenta caeli, denso aere creari. Ideo circa Septentrionem frequentissime apparent, quia illic plurimum est aeris pigri. Quare ergo non stat Cometes, sed procedit? dicam. Ignium modo alimentum suum sequitur. Quamuis enim illi ad superiora nisus est: tam deficiente materia retroiens ipse descendit, in aera quoque, si dextram laeuamque premit partem. Nulla enim illi via est: sed qua illum vena pabuli sui duxit, illo repit, nec vt stella procedit, sed vt ignis pascitur. Quare ergo per longum tempus apparet, & non cito extinguitur? Sex enim mensibus hic, quem nos Neronis principatu laetissimo vidimus, spectandum se praebuit, in diuersum illi Claudiano circumactus. Ille enim à Septentrione in verticem surgens, Orientem petijt semper obcurior: hic ab eadem parte coepit, sed in Occidentem tendens, ad Meridiem flexit, & ibi se subduxit oculis. Videlicet ille humidiora habuit, & aptiora ignibus, quae profecutus est: huic rursus vberior fuit & plenior regio. Huc itaque descendunt, inuitante materia, non itinere. Quod apparet duobus, quos spectauimus, fuisse diuersum: cum hic in dextrum motus sit, ille in sinistrum. Omnibus autem stellis in eandem partem cursus est, id est, contrarius mundo. Hic enim ab ortu voluitur in occasum, illae ab occasu in ortum eunt. Et ob hoc duplex his motus est: ille quo eant, & hic quo auferuntur.

C A P. XXII.

Ego nostris non assentior. Non enim existimo Cometen subitaneum ignem, sed inter aeterna opera naturae. Primum quaecumque aer creat, breuia sunt. Nascuntur enim in re fugaci & mutabili. Quomodo potest enim in aere aliquid idem diu permanere, cum ipse aer nunquam idem maneat? fluit semper, & breuis illi quies est. Intra exiguum momentum in alium, quàm in quo fuerat, statum vertitur. Nunc pluuius, nunc serenus, nunc inter vtrunque varius: nubisque illi familiarissimae, in quas coit, & ex quibus soluitur, modo congregantur, modo digeruntur, nunquam immotae iacent. Fieri non potest, vt ignis certus in corpore vago sedeat, & ita pertinaciter haereat, quàm quem natura, ne vnquam excuteretur, aptauit. Deinde si alimento suo haereret, semper descenderet. Eo enim crassior aer est, quo terris propior: numquam Cometes in imum vsque demittitur, neque appropinquat solo. Etiamnum ignis aut in quo illum natura sua ducit, id est, sursum: aut eo quo trahit materia, cui adhæsit, & quam depascitur.

C A P. XXIII.

Nullis ignibus ordinarijs & caelestibus iter flexum est. Sideris proprium est, ducere orbem. Atqui hoc an Cometae alij fecerint, nescio: duo nostra aetate fecerunt. Deinde omne quod causa temporalis accendit, cito intercidit. Sic faces ardent, dum transeunt: sic fulmina in unum valent ictum: sic quae transuerse dicuntur stellae & cadentes, praeteruolant & secant aera. Nullis ignibus nisi in suo mora est. Illis dico diuinis, quos habet mundus aeternos, quia partes eius sunt, & opera. Hi autem aliquid agunt, & vadunt, & tenorem suum seruant, paresque sunt. Nam alternis diebus maiores minoresve fierent, si ignis esset collecticius, & ex aliqua causa repentinus. Minor enim esset ac maior, prout plenius aleretur aut malignus. Dicebam modo, nihil diuturnum esse, quod exarsit aeris vitio: nunc amplius adijcio. Morari ac stare nullo modo potest. Nam & fax & fulmen & stella transcurrentes, & quisquis alius est ignis aere expressus, in fuga est: nec apparet, nisi dum cadit. Cometes habet suam sedem: & ideo non cito expellitur, sed emittit spatium suum: nec extinguitur, sed excedit. Si erratica, inquit, stella esset, in signifero esset. Quis vnum stellis limitem ponit? Quis in angustum diuina compellit? Nempe haec ipsa sidera, quae sola moueri credis, alios & alios circulos habent. Quare ergo non aliqua sint, quae in proprium iter & ab istis remotum secesserint? Quid est, quare in aliqua parte caelum peruium non sit? Quod si iudicas, non posse vllam stellam nisi signiferam attingere: Cometes potest sic latum habere circulum, vt in hunc tamen parte aliqua sui incidat, quod fieri non est necessarium, sed potest.

C A P. XXIII.

Vide ne hoc magis deceat magnitudinem mundi, vt in multa itinera diuisus sit: nec hanc vnam dederat semitam, caeteris partibus torpeat. Credis autem in hoc maximo & pulcherrimo corpore inter innumerabiles stellas, quae noctem decore vario distinguunt, quae aera minime vacuum & inertem esse patiuntur, quinque solas esse, quibus exercere se liceat, ceteras stare, fixum & immobilem populum? Si quis hoc loco me interrogauerit: Quare ergo non quemadmodum quinque stellarum, ita harum obseruatus est cursus? Huic ego respondebo: Multa sunt quae esse concedimus: qualia sunt, ignoramus. Habere nos animum, cuius imperio & impellimur & reuocamur, omnes fatebuntur: quid tamen sit animus ille rector dominusque nostri, non magis tibi quisquam expedit, quam vbi sit. Alius illum dicit esse spiritum, alius concentum quendam, alius vim diuinam & Dei partem, alius tenuissimum aerem, alius in corpore

corporalem potentiam. Non deerit qui sanguinem dicat, qui calorem. Adeo animo non potest liquere de ceteris rebus, ut adhuc ipse se quaerat.

C A P. XXV.

Quid ergo miramur, Cometas, tam rarum mundi spectaculum, nondum teneri legibus certis: nec initia illorum sineque notescere, quorum ex ingentibus interuallis recursus est? Nondum sunt anni mille quingenti, ex quo Graecia

Stellis numeros & nomina fecit.

Multa eque hodie sunt gentes, quae tantum facie nouerint caelum, quae nondum sciant cur luna deficiat quare obumbretur. Hoc apud nos quoque nuper ratio ad certum perduxit. Veniet tempus, quo ista quae nunc latent, in lucem dies extrahat, & longioris aeni diligentia. Ad inquisitionem tantorum aetas vna non sufficit, ut tota caelo vacet. Quid, quod tam paucos annos inter studia ac vitia non aequa portione diuidimus? Itaque per successiones istas longas explicabuntur. Veniet tempus, quo posteri nostri tam aperta nos nescisse mirentur. Harum quinque stellarum, quae se ingerunt nobis, quae alio atque alio occurrentes loco, curiosos nos esse cogunt, qui matutini vespertinique ortus sint, quae stationes, quando in rectum ferantur, quare agantur retro, modo coepimus scire. Vtrum emergeret Iupiter, an occideret, an retrogradus esset (nam hoc illi nomen imposuere cedenti) ante paucos annos didicimus. Inuenti sunt qui nobis dicerent: Erratis, qui vllam stellam aut suppressere cursum iudicatis, aut vertere. Non licet stare caelestibus, nec auerti: prodeunt omnia: ut semel missa sunt, vadunt. Idem erit illis cursus, qui sui finis. Opus hoc aeternum irrevocabiles habet motus: qui si quando constiterint, alia ex aduerso incident, quae nunc tenor & aequalitas seruat.

C A P. XXVI.

Quid est ergo, cur aliqua redire videantur? Solis occursum speciem illis tarditatis imponit, & naturam viarum circulatorumque sic positorum, ut certo tempore intuentes fallant. Sic naues quamuis plenis velis eant, videntur tamen stare. Erit qui demonstrat aliquando, in quibus Cometae partibus errent, cur tam seducti à ceteris eant, quanti qualesque sint. Contenti sumus inuentis: aliquid veritati & posteri conferant. Per stellas, inquit, vteriora non cernimus, per Cometas aciem transmittimus. Primum si sit istud, non in ea parte sit, qua sidus ipsum est spissi ac solidi ignis, sed qua rarus splendor excurrit, & in crines dispergitur. Per interualla ignium, non per ipsos vides. Stellae, inquit, omnes rotundae sunt, Cometae porrecti: ex quo apparet, stellas non esse. Quis enim tibi concedet, Cometas longos esse? Quorum natura quidem, ut ceterorum siderum, globus est, ceterum fulgor extenditur. Quemadmodum sol radios suos longe lateque dimittit, ceterum ipsi alia est forma, alia ei quod ex ipso fluit lumini: sic Cometarum corpus ipsum corrotundatur, splendor autem longior, quam ceterorum siderum apparet.

C A P. XXVII.

Quare inquis. Dic tu mihi prius, quare luna dissimillimum soli lumen accipiat, cum accipiat à sole? Quare modo rubeat, modo palleat? Quare liuidus illi & ater color sit, cum à conspectu solis excluditur. Dic mihi, quare omnes stellae inter se dissimilem habeant aliquatenus faciem, diuersissimam soli. Quomodo nihil prohibet, ista sidera esse, quamuis similia non sint: ita nihil prohibet, Cometas aeternos esse & sortis eiusdem, cuius cetera, etiam si faciem illis non habent similem. Quid porro mundus ipse, si consideres illum, non ne ex diuersis compositus est? Quid est quare in leone semper sol ardeat, & terras aestibus torreat? in aquario astringat hiemem, flumina gelu claudat. Et hoc tamen & illud sidus eiusdem condicionis est, cum effectu & natura dissimile sit. Intra breuissimum tempus aries extollitur, libra tardissime emergit: & tamen hoc sidus & illud eiusdem naturae est: cum illud exiguo tempore ascendat, hoc diu proferatur. Non vides, quam contraria inter se elementa sint? graua & leuia sunt, frigida & calida, humida & secca. Tota huius mundi concordia ex discordibus constat. Negas Cometen stellam esse, quia forma eius non respondeat ad exemplar, nec sit ceteris similis. Vides enim quam simillima sit illa, quae tricesimo anno reuertitur ad locum suum, huic quae intra annum reuifit sedem suam, Non ad vnam naturam formam opus suum praestat, sed ipsa varietate se iactat. Alia maiora, alia velociora aliis fecit. Alia validiora, alia temperatiora: quaedam autem eduxit à turba, ut singula & conspicua procederent: quaedam in gregem misit. Ignorat naturae potentiam, qui illi non putat aliquando licere, nisi quod saepius facit. Cometas non frequenter ostendit, attribuit illis alium locum, alia tempora, dissimiles ceteris motus. Voluit & his magnitudinem operis sui colere, quorum formosior facies est, quam ut fortuitam putes, siue amplitudinem eorum consideres, siue fulgorem, qui maior est ardentiorque quam ceteris. Facies vero habet insigne quiddam & singulare, non in angustum coniecta & arcata, sed dimissa liberius, & multarum stellarum amplexa regionem.

C A P. XXVIII.

Aristoteles ait, Cometas significare tempestatem, & ventorum intemperantiam atque imbrum. Quid ergo? non iudicas sidus esse, quod futura denuntiat? Non enim sic hoc tempestatis signum est, quomodo futurae pluuiae,

Scintillare oleum, & putres concrefcere fungos:
aut quomodo indicium est saeuiri maris, si marinae

In serco ludunt fulicæ: notaeque paludes

Deferit, atq. albam supra volat ardea nubem:

sed sic, quomodo aequinoctium in calorem frigidumque fluctantis anni, quomodo illa quae Chaldaei canunt, quid stella nascentibus triste laetumve constituat. Hoc ut scias ita esse, non statim Cometes ortus, ventos & pluias minatur, ut Aristoteles ait, sed annum totum suspectum facit. Ex quo apparet, illum non ex proximo, quae in proximum daret signa traxisse, sed habere reposita & compressa legibus mundi. Fecit is Cometes, qui Paterculo & Vopisco consulibus apparuit, quae ab Aristotele Theophrastoque sunt praedicta. Fuerunt enim maximae & continuae tempestates vbique. At in Achaia, Macedoniaque, vrbes terrarum motibus proutae sunt. Tarditas, inquit, illorum argumentum est, grauiore esse, multumque in se habere terreni: ipsi praeterea cursus. fere enim compelluntur in cardines,

C A P. XXIX.

Vtrunque falsum est. De priore dicam prius. Quare quae tardius feruntur, graua sunt? Quid ergo? Stella Saturni, quae ex omnibus iter suum lenissime efficit, grauis est? At qui leuitatis argumentum habet, quod super ceteras est. Sed maiore, inquam, ambitu circuit, nec tardius it quam ceterae, sed longius. Succurrat tibi, idem me de Cometis posse dicere, etiam si legnior illis cursus sit. Sed mendacium est, ire eos tardius. Nam intra sextum mensem dimidiam caeli partem transcurrit hic proximus. Prior intra pauciores menses recepit se. Sed quia graues sunt, inferius deferuntur. Primum non deferuntur, quod circumferuntur. Deinde hic proximus à Septentrione motus sui initium fecit, & per Occidentem in Meridiana peruenit, erigenque suum cursum oblituit. Alter ille Claudianus à Septentrione primum visus, non desijt in rectum assidue celsior ferri, donec excessit. Haec sunt quae aut alios mouere ad Cometas pertinentia, aut me. Quae an vera sint, dii sciunt, quibus est scientia veri. Nobis rimari illa & coniecturare in occulto tantum licet, nec cum fiducia inueniendi, nec sine spe.

C A P. XXX.

Egregie Aristoteles ait, nunquam nos verecundiores esse debere, quam cum de dijs agitur. Si intramus templa compositi, si ad sacrificium accessuri vultum submitimus, rogam adducimus, si in omne argumentum modestiae fingimur: quanto hoc magis facere debemus, cum de sideribus, de stellis, de deorum natura disputamus, ne quid temere, ne quid impudenter, aut ignorantes affirmemus, aut scientes mentiamur? Nec miremur tam tarde erui, quae tam alte iacent. Panaerio, & his qui videri voluit Cometen non esse ordinarium sidus, sed falsam sideris faciem, diligenter tractandum est, an aequae omnium pars anni edendis Cometis satis apta sit: an omnis caeli regio idonea in qua creentur: an quacunque ire, ibi etiam concipi possint: & cetera, quae vniuersa tolluntur, cum dico illos fortuitos non esse ignes, sed intextos mundo, quos non frequenter educit, sed in occulto mouet. Quam multa praeter hos per secreta eunt, nunquam humanis oculis orientia? Neque enim omnia Deus humanis oculis nota fecit. Quota pars operis tanti nostri oculis committitur? Ipse qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundauit deditque, circa se, maiorque est pars operis sui, ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est.

C A P. XXXI.

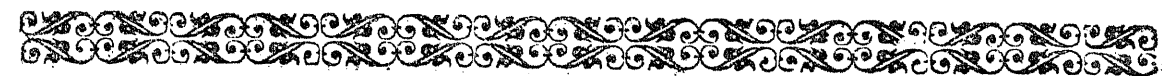
Multa praeterea cognata numini summo, & vicinam sortita potentiam, obscura sunt. Aut fortasse, quod magis mireris, oculos nostros & implent & effugiunt: siue illis tanta subtilitas est, quantam consequi acies humana non possit: siue in sanctiore secessu maiestas tanta delituit, & regnum suum, id est se regit, nec vlli aditum dat, nisi animo. Quid sit hoc, sine quo nil est, scire non possumus. Et miramur, si quos igniculos parum nouimus, cum maxima pars mundi Deus lateat? Quam multa animalia hoc primum cognouimus saeculo? & quidem multa venientis aeni populus ignota nobis sciet. Multa saeculis tunc futuris cum memoria nostri exoleuerit, referuntur. Pusilla res mundus est, nisi in illo quod quaerit omnis mundus habeat. Non semel quaedam sacra traduntur. Eleusis seruat, quod ostendat reuifentibus. Rerum natura, sacra sua non simul tradit. Initiatos nos credimus, in vestibulo eius haeremus. Illa arcana non promiscue nec omnibus patent: reducta & in interiore sacrario clausa sunt. Ex quibus aliud haec aetas, aliud post nos subibit, aspiciet. Quando ergo ista in notitiam nostram perducetur? Tardem magna proueniunt, utique si labor cessat. Id quod vnum toto agimus animo, nondum perfecimus, ut pessimi essemus. Adhuc in processu vitia sunt. Inuenit luxuria aliquid noui, in quod insanit. Inuenit impudicitia nouam contumeliam sibi. Inuenit deliciarum dissolutio & rabes aliquid tenerius molliusque, quo pereat. Nondum satis robur omne proiecimus. Adhuc quicquid est boni moris, extinguimus leuitate & politura corporum. Muliebres mundicias antecessimus, colores meretricios, matronis quidem non induendos, viri sumimus. Tenero & molli ingressu suspendimus gradum, non ambulamus, sed incedimus. Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma disponitur. Quotidie comminiscimur, per quae virilitati fiat iniuria, ut traducatur, quia non potest exui. Alius genitalia excidit, alius in obscenam partem ludi fugit, & locatus ad mortem, infamiae armatur. Egenus etiam, in quo morbum suum exerceat, legit.

C A P. XXXII.

Miraris, si nondum sapientia omne opus suum impleuit? Nondum tota se nequitia protulit. Adhuc nascitur, & huic omnes operam damus: huic oculi nostri, huic manus seruiunt. Ad sapientiam quis accedit? Quis dignam iudicat, nisi quam in transitu nouerit? Quis philosophiam, aut vllum liberale respici-

le respicit studium, nisi cum ludi intercalantur, cum aliquis pluvius interuenit dies, quem perdere licet? Itaque tot familiae philosophorum sine successore deficiunt. Academici & veteres & minores nullum antistitem reliquerunt. Quis est qui tradat praecepta Pyrrhonis? Pythagorica illa inuidiosae turbae scho- lae praeceptorem non inuenit. Sextiorum noua & Romani roboris secta, inter initia sua, cum magno im- petu coepisset, extincta est. At quanta cura laboratur, ne cuius pantomimi nomen intercidat? Stat per successores Pyladis & Barilli domus: haru artium multi discipuli sunt, multique doctores. Priuatim vr be tota sonat pulpitum. In hoc viri, in hoc feminae tripudiant. Mares inter se vxoresque contendunt, vter det laus illis. Deinde sub persona, cum diu trita frons est, transitur ad ganeam: philosophiae nulla cura est. Itaque adeo nihil inuenitur ex his quae parum inuestigata antiqui reliquerunt, vt multa quae inuenta erant, obliterentur. At mehercules si hoc totis membris premeremus, si in hoc iuuentus sobria in cumberet, hoc maiores docerent, hoc minores addiceret, vix ad fundum veniretur: in quo veritas po- sita est, quam nunc in summa terra & leui manu quaerimus.

Naturalium quaestionum finis.

M. ANTONII. MVRETI AD LIBROS SENECAE NATURALIVM. QVAESTIO- NVM. NOTAE.

Libri, maximam partem, sumpti sunt ex Aristotelis Meteorologicis: quod e singulis partibus magis intelligitur. Hoc autem proemio tractatur quaestio multis contentionibus agitata apud veteres: cum duae partes sint Philosophiae, una quae ad cognitionem ac contemplationem re- fertur, quam Graeci theoreticen, altera quae ad actionem, quam idem practicen vocant: vtra alteri anteponenda sit. Et Seneca quidem theoreticen, vt pulchriorem ac diuiniorem, antepont: quae eadem sententia est, cum aliorum, tum Aristotelis libro decimo ad Nicomachum, & se- ptimo Politicorum: qui etiam non obscure idem confirmat libro sexto Ethicorum, vbi sapientiam prudentia su- periozem facit. Et certe cum prudentia referatur ad agendum: omnis autem actio ad finem aliquem dirigatur: at cognitio expetatur ipsa per se, neque alio respiciat: ne dubitari quidem videtur posse, quin maius quiddam & sublimius sit cognitio. Immo vero, si quis vim verbi accuratius inspiciat, ea demum vere ac proprie philosophia est. Nam cum sapientes proprie vocemus eos, qui sublimia quaedam & a vulgi captu remota intelligunt: quo- modo Anaxagoram, Democritum, Thalem Milesium sapientes nominauit antiquitas: certe qui ad ea perqui- renda omni studio incumbunt, quae qui tenent sapientes habentur, ij proprie dicendi sunt philosophari. Et quod Aristoteles ait admirationem hominibus causam ac principium philosophandi fuisse, ad hanc partem philosophiae manifesto refertur. Admirati enim homines tum certos ac definitos siderum cursus, tum ea quae in sublimi fie- rent, tum statas tempestatum anni varietates, aliaq. eiusmodi, causas quae quidque eoru efficere, curiose per- quirere ac peruestigare coeperunt. Ea origo philosophiae fuit. Magnum tamen earum rerum tractatio contem- plum, magnam etiam inuidiam in vulgus philosophis comparauit. Nam & meteorolesthas eos vocabant, id est, de sublimibus rebus nugantes: & Thaletem a vetula irrisum ferunt, cum in siderum contemplatione defixus in foueam decidisset: & de toto genere illud a Pacuio dictum est.

Quod ante pedes est, nemo spectat: caeli scrutantur plagas. & parum religiosos esse opinabantur, qui tam curiose atque anxie rimarentur ea, quae diu hominibus tecta atq. abdita esse voluissent. Itaque Socrates vsus notissimo dicto, quae supra nos essent, nihil ad nos attinere, philoso- phiam a rebus oculis & a natura ipsa inuolutis, vt ait Varro apud Ciceronem auocauit, & ad vitam commu- nem adduxit, vt de virtutibus ac vitijs, omninoq. de bonis rebus & malis quaereret. Qui etiam dicebat, vno Homericoc versus summam totius philosophiae contineri: Οηί τοι ειν μερά σοισι κελόν τ' άγαδόν τε τέπικται

Omnes

Omnes autem illas quaestiones, quomodo imbres, grandines tonitrua ferent, stultas & inutiles esse dicebat, vt aperte constat e libro primo commentariorum Xenophontis. Ex quo facile intelligitur omnia illa quae impu- denter & malitiose Aristophanes in nebulis aduersus Socratem deblatterauit, non falsa modo, sed a Socratis ingenio ac moribus alienissima fuisse. Nos, his omissis, Senecam, vt instituimus, excutiamus, & vt maculas, quas ei aliorum negligentia aspersit, per nos aliqua ex parte eluantur, operam demus.

Quae vniuersi materia sit.] Vna omnium materia est a parente omnium Deo ex nibilo condita. Quis auctor aut custos.] Idem & auctor & custos Deus. Quid sit Deus.] Hoc maius est, quam vt ab homine aut quaeri debeat, aut percipi possit. Totus in se intendat, an ad nos aliquando respiciat.] Et perpetua sui cognitione fruatur, & humana respi- cit, vt qui propter hominem alia condiderit omnia. Faciat quotidie aliquid an semel fecerit.] Quae semel fecit, semper conseruat: quod ipsum genus quoddam perpetuae productionis est. Pars mundi sit an mundas.] Neutrum. neque enim opifex opus suum, aut operis sui pars est. Liceat illi hodieque.] Licet Deo quicquid libet. Ipse autem non mutatur: sed perpetuo idem est: etsi nobis interdum, propter imbecillitatem nostram, mutari videtur. An vt cibos & potiones percolare?] Haec est quam charadrij vitam vocat Plato in Gorgia: vbi vetus scho- lion habet charadrijum esse auiculum, cuius aspectu sanentur arguati: eius autem esse naturae, vt simul cibum & sumat & egerat.

AD CAP. I.

Vdi quid de ignibus.] Idem argumentum tractatur ab Aristotele libro primo Meteorologicon. Aristoteles quoddam genus illorum capram vocat.] Ita loquitur, quasi Aristoteles illius appella- tionis auctor fuerit. Quod tamen verum non est, sed vulgo ita vocabantur: quod ostendunt illa philosophi uerba. ηα ειν κελούμενοι εσθ πνον δαλοί η άγες. Causam autem cur caprae vocentur, hanc esse aiunt, quod in caprarum morem quasi barbular quasdam pendentes habeant. Maiore impetu pullae fulmina.] Voces aliquot quae hic accreuerant, & sententiam corrumpebant, vete- ris libri nixu auctoritate deleui. Quaedam argentia.] Vetus liber, alentia, ex quo fecerant, calentia. Ego argentia malui. Vt enim humi- dis sicca, sic argentia idoneis ad concipiendos ignes opponuntur. Ατμίδα & αιδουμίαν Aristoteles vocat: illam potestate aquam, hanc potestate ignem: Pollucis & Castoris numine.] Celebrata ab omnibus poetis & mythologis fabula. Vide Plinium lib. ii. cap. xxxvii.

Nam sereno quoque caelo aliquando tonat.] Neque tonat tantum: sed & fulmen deicitur. Cicero: Aut cum terribili percussus fulmine ciuis, Luce serenanti vitalia lumina liquit. Qua ipsa de re ita Iulius Obsequens. Sereno Varguenteius Pombius de caelo exanimatus. Fortassis autem apud Senecam quoque vox caelo, delenda sit. At Plinius hunc ipsum M. Herennium decurionem ex Pompe- iano municipio vocat. Clypei.] Plinius. Clypeus ardens ab occafu ad ortum scintillans transcurrit solis occafu, L. Valerio C. Mario Cos. Narratur & idem ab Obsequente.

AD CAP. II.

Ixit de capris, trabibus, facibus, ceterisque eiusmodi fulgoribus. Nunc expomit quemadmodum area siue co- rona fiat. Videndae Aristoteles capite tertio libri tertij Meteorologicon. Quo die diuus Augustus.] Plinius cap. xxviii. libri ii. Obsequens cap. cxxviii. Nonnunquam paulatim diluuntur & desinunt: nonnunquam ab aliqua parte rumpuntur.] Illud Ari- stoteles vocat μαραινεσθ, hoc διασπείσθ: qui etiam eadem, quae hic Seneca, & ob easdem causas significari docet. Et tunc aquam expecta.] Non erant in libris veteribus: eoque deleui. Addita videtur ab aliquo, ex Ari- stotelis sententia: qui ita scribit. Εαυ μών ηδ μώτε καταμαρανηη, μώτε διασπείσθ, είν, εαδη τίω φόν ηδολαμβάνειν έαυ- ης, εδατος εικότως σημείον εστ.

AD CAP. III.

Abfolua tractatione areae, trabis, facium, & similium, ordinem Aristotelis secutus, de arcu siue iride dis- putare incipit. in cuius causa reddenda Aristoteles est. At contra arcus in nocte non fit, nisi admodum raro.] Veteres quidem eum noctu nunquam fieri opina- bantur: sed raritas eis causa errandi fuit. Aristoteles, η μεδ ήμέραν μών ηρις γίγνεται. νύκτως δ' εσθ σελήνης, ες μών έι άρχαί φροντος, ειν ερίγνεται. σέτο δέ επαδον εινά το σπώνιον. ε λαύδανε ηδ άυτούς, γίγνεται μών ηδ, άλλιούς δ' γίγνεται. Ad- dit id fieri tantum plenilunio: at que ita raro, vt ipse totis quinquaginta annis bis tantum id notauerit. Ridiculis. alij tendiculis. Ego veteri libro fidem habui. Est autem ridicula nomen imminutum a ridica. Quidam hoc genere valetudinis laborant.] Aristoteles. είν ποτε συνέβαινε τινι πάθος, ήρέμα ηδ ειν δευ βλεποντι. ες γαρ ειδωλον εδου ηδ σερη γείσθ βαδίζοντι άυτω, εζ εναντίας βλέπον πας άυτον. σέτη δέ επαρτες φια το πλώ τιν άναλλεσθ πας άυτον. ού τω γαρ εδενής η η ηδ λεπή η πάμπαν εσθ ης αβρστας, εσε ενσθρον ερίγνεται ηδ παρσθον άνηρ, ηδ ειν ηδ άυ ετο άποδεν. Sunt qui hunc Antipherontem fuisse dicant, hominem motae mentis, de quo quiddam legitur etiam in li- bro de memoria. Mihi hoc satis exploratum non est.

Nn AD

Purpuram Tyriam.] Huc referendum est illud dictum Augusti, quod his verbis a Macrobio exponitur. Cum de Tyriac purpurae, quam emi iusserat, obscuritate quereretur: dicente venditore, Erige altius & suscipe: his usus est salibus. Quid ergo? ut me populus R. dicat bene cultum, in solatio ambulaturus sum?

ET bibit ingens arcus.] Hinc vrbatissime dictum est a Palinuro Plautino, qui anum, senio incuruam, bibentem videret:

Ecce autem bibit arcus: pluet, Credo, hercle hodie.

Aristoteles ait, post autumnale aequinoctium.] Vide Aristotelem capite v. libri iij. Meteorologicon.

SI Arato credimus.] Arati hac de re versus hi sunt.

Οὐ γὰρ ὄτ' ἀμφοτέρωθεν ἡμῶν ἀεὶ μέσον ἔχουσι. Ἡέλιον κενῶναι νεφέλαι, ἄλλ' ἔδδ' ὠκεανοῦ. Ἴγγυεταὶ δ' ἠβολίης, δόδ' ἄν χειμῶνος ἰόντος.

M. ANTONII. MVRETI

AD LIBRVM. SECVNDVM

NATVRALIVM. SENECAE

QV AESTIONVM

NOTAE.

Disputaturus de fulguratione, tonitruo, fulmine, terrae motu, quaedam de vi & potestate aeris ei disputationi necessaria praemunit.

Solidumne sit caelum.] Ut significat Homerus, cum illum abeneum esse dicit.

Liquid esse continuum, aliquid commissum.] Ex hac Stoicorū disciplina sumpta sunt, quae disputantur a Pomponio in l. Rerum mixtura D. de vsurp. & vsucapionibus.

Sicut cum duo ligna inter se diutius trita sunt.] Lignorum attritu excitari ignem, multi graues scriptores prodiderunt. Thucydides, ἡδὴ γὰρ ἐὶ ὄρεσιν ὕλην τριφθεῖσσαν. ἄρ' ἀνέμων παρὲς αὐτῶν, ἀπὸ παντομάτου πύρ, ἢ φλόγην αἴνει. Lucretius.

Emicat interdum flammai feruidus ardor, Mutua dum inter se rami stirpesque teruntur.

Vitruuius.] Interea quodam in loco ab tempestatibus & uentis densae crebritatibus arbores agitatae & inter se terentes ramos, ignem excitauerunt. Inde apud veteres igniaria ex ligno: quae ex qua materia optime parentur, docet Plinius cap. xl. libri xvi. Lucianus. αὐτοὶ δὲ τὰ πυρρῆα συνίσταντες, ἢ ἀνακτῶσιν, δ' εἶπνον ἐν αἰθ' παρόντων ἐποιέμεθα.

Vidam negauerunt.] Theophrastus quidem diserte scribit. αἰδὲ ὑπερῆτος οὐδὲν εἶναι καυσθῶν. Est enim humor, ignis alimentum.

Eterum mira fulminis.] Quaedam ijs consimilia narrat & Plinius lib. ii. cap. li. Mibi hoc contigit, ut paucis mensibus antequam Hippolytus Cardinalis Ferrariensis, qui ita de me meritis est, ut perpetuo animae ipsius bene precari debeam, ex hac vita discederet, fulmen, in palatium ipsius decedens, ad mea usque cubacula peruenerit. Ibi gladius qui ad lectum vnus e famulis meis pendeat, mucronem ipsum ita colliquefecit, ut in globulum conuerterit, vagina prorsus illaesa.

Vorum ars in tria diuiditur.] Mirum cur non & pro quarto addiderit artem fulminum eliciendorum, sine euocadorum, de qua est apud Ouidium libro tertio fastorum, & apud Plinium cap. lii. lib. ii & alios sed illam fortassis, tanquam nimis periculosam, abiecerant. Possent multa notare ad ea quae sequuntur, de varijs generibus fulminum. Sed me, ut verum fatear, ineptiarum piget.

M. ANTONII. MVRETI

AD LIBRVM. TERTIVM

NATVRALIVM. SENECAE

QV AESTIONVM

NOTAE.

Eus alia exaltat, alia deprimat.] Hoc Aesopus quasi proprium Dei opus esse respondit. Et notum est illud Hesiodi,

Ἦσα μὲν γὰρ βριάει, Ἦσα δὲ βριάοντα χαλέπει, Πεία δ' ἀπὸ ζῆλον κενύθει, ἢ ἀδύλον, ἀέξει. Ζῆος ὑπερβασίης, δὲ ἀπ' αὐτῆς δόματα γαίης.

Ut stant omnes aquae, aut fluunt, aut colliguntur.] Prima diuisio aquarum. Τῶν ὑδάτων τὰ μὲν αἴσημα, τὰ δὲ ῥυτὰ, τὰ δὲ συλλομαῖα.

Quaedam haustae foecunditatem afferunt.] Theophrastus libro nono ἀεὶ φυτῶν, Ἐνιαχοῦ μὲν γὰρ φασὶ τὸ ὑδαρ πικρογόνον εἶναι γυναιξίν, ἄσπερ δὲ ἐν Θεσπιάαις, ἐνιαχοῦ δὲ ἄρρονος ἐν Πυρρῇ. Plinius libro xxxi. Thespiarum fons conceptus mulieribus repraesentat. Item in Arcadia flumen Elatum. Custodit autem partum Linus fons in eadem Arcadia, abortusque fieri non patitur. E diuerso in Pyra flumen, quod Aphrodisium vocant, steriles facit. Solinus in capite de Sicilia. Ibi & fontes duo. Alterum si sterilis sumpserit, foecunda fiet: alterum si foecunda hauserit, vertitur in sterilitatem.

Vidam iudicant.] De causa & origine flumiorum ac fontium videndus Aristoteles cap. xij. libri primi Meteorologicon.

Funt omnia ex omnibus.] Vide eundem Aristotelem capite quarto libri secundi ἀεὶ ἡμέτερος ἢ φθορῆς. Omnia in omnibus sunt.] Vetus dictum Anaxagorae. πᾶν ἐν παντὶ μέμικται.

IN Coryco monte.] Plinius, In Coryco monte amnis erupit postquam coeptus est coli. Haemus.] Haec de re ita idem Plinius. Nascuntur fontes decibus plaerumque siluis, quos arborum alimenta consumebant: sicut in Haemo, obsidente Gallos Cassandro, cum ualli gratia siluas caecidissent. Idem ait circa Arcadiam. Plinius. Et coli mouerique terram, callumque summae cutis solui, aquarum interest. Proditur certe in Creta expugnato oppido, quod vocabatur Arcadia cessasse fontes, amnesque qui in eo situ multi erant. Rursus condito, post sex annos emeruisse, uti quaeque coepissent, partes coli.

Qua, ait Thales.] Aquam principium rerum omnium esse tradidit Thales, ut auctor est Aristoteles libro primo maiore αἰθ' τὰ φυσικά. eandem putabant fuisse sententiam uetustissimorum poetarum, quos illi Theologos vocabant. Nam & eodem respexisse Homerum illo versu,

Ὀυκέανόν τε θεῶν ἡγεῖσσαν, ἢ μητέρα τῶνδ' αἰθ' cum Odysseas ἢ, Neptunum ab Ioue ipso vocari facit deorum antiquissimum & optimum.

Sed hoc amplius censeo.] Senatorium loquendi genus: cum qui sententiam dicturus erat, probabat quidem quae ab alijs dicta erant, sed addebat aliquid etiam de suo.

Sed quare quidam pontes senis horis pleni, senisque sicci sunt?] Huic simile quiddam de Dodoneo fonte scriptum reliquit Plinius libro secundo. Meridie, inquit, semper deficit: qua de causa anapauome non vocant. Mox increfcens ad medium noctis exuberat: ab eo rursus semper deficit. Paulo post addit, fontes esse calidos contra Timanū amnem, qui pariter cum aestu maris crescant, minuuntur ue. Vide quae de fonte Comensi scribit Plinius Caecilianus epistola vltima libri quarti: quae eadem & Plinius auunculus, sed breuius, tradiderat.

Et in aquis torpentibus situ.] Male in alijs libris, Facta. Subterranei mures.] Ita veteres libri, non, ut alij, Vermes. Inde, ut Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruuntur.] Hunc ipsum, ut opinor Theophrasti locum citat Athenaeus principio libri octauo. Plinius etiam copiosius capite lvij. libri noni.

IN mari venetur.] Multo haec scriptura melior, quam illa vulgata, In mari versetur. Vitreis ollis inclusi offeruntur.] De his ipsis delicijs vide quae scribit Plinius libro nono.

IAm pro putrido.] Totus hic locus quanto melius in veteribus, quam in vulgatis libris legatur, cupio ex colatione cognosci. Ita enim scriptum est in illis. Is pro putrido iam piscis est, qui hodie eductus, & cetera. & paulo post. Ut gustare possint, nisi quem. Vox, piscem, redundat, de nullo enim tantum loquitur.

IN Caria circa Loruma urbem.] Ita iam pridem legendum docui capite septimo libri duodecimi Variarum lectionum: idque ex libro veteri, Strabone, Mela, Plinio, Ptolemaeo. Mentio eius oppidi est apud Linium libro xxxvii.

Hoc habet mali Lyncestius amnis.] Ita legendum ex veteri libro & ex historia. Theopompus ἐν Λυγ- κίης ποταμῷ τῷ κατὰ τὴν ἑξέλιξιν οὖσαν, τοῖς δὲ μόνον τοῖς μεθ' οὗσα δαί. Athenaeus libro secundo. Meminit & Vitruvius, & Plinius, & Oribasius.

IN quosdam specus.] Noti sunt Virgiliani versus de Averno. Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatus. Scrupula, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris: Quam super haud ullae poterant impune volantes Tendere iter pennis, talis se se halitus attris. Faucibus effundens supera ad conuexa ferebat.

DRacones & miliaria.] Vtraque vasa sunt ad aquam calefaciendam. Dracones a figura dicti. Miliariorum & apud iuris auctores, & apud alios mentio.

Circa Nonacrin.] Vitruvius. Item est in Arcadia Nonacris nominata terrae regio, quae habet in montibus e saxo stillantes frigidissimos humores. Haec autem aqua *συρὸς ὕδωρ* nominatur, quam neque argenteum, neque aeneum, neque ferreum vas potest sustinere: sed desilit & dissipatur. Conseruare autem eam & continere nihil aliud potest, nisi mulina vngula, qua etiam memoratur ab Antipatro in prouinciam, ubi erat Alexander, per Iollam filium perlata esse & ab eo ea aqua, regem necatum. Huius aquae Herodotus, Curtius, Plinius, Plutarchus, alij eandem esse vim tradiderunt.

Alia enim sunt, quae pota.] Vitruvius. Sunt Boeotiae flumina Cephalus & Melas, Lucaniae Crathis, Troiae Xanthus, inque agris Clazomeniorum & Erythreorum & Laodiceis fontes ac flumina, cum pecora suis temporibus anni parantur ad conceptionem partus, per id tempus adiguntur eo quotidie potum: ex eoque quamuis sint alba, procreant alij locis leucophaea, alij pulla, alij coracino colore. Ouidius.

Crathis & hinc Sybaris vestris conterminus oris, Electro similes faciunt, auroque capillos.

Νουπόδατος καὶ Θείουρατος φαρμακῶν Κεφάλους τὸ ὕδωρ ἐκαστῶν. Scholiastes Theocriti in eidyllium quintum. Vide & Plinium libro ii. cap. ciii. & capite secundo libri xxxi. ex quo intelliges, recte a me scriptum paulo infra haec uerba, In Ceronem, ubi alij legebant, In Penenion. De Xantho idem ab Aristotele traditur libro iii. de historia animalium, nisi quod pro Xantho Scamandrum vocat.

Est item noxia aqua in Thessalia.] Meminit huius & Vitruvius libro octauo: & Plinius capite secundo libri xxxi.

Insulae in Lydia natant.] Vide Plinium cap. xcvi. libri ii. Talem insulam paruum quidem, sed quae tamen arbores habeat, & in qua & pecudes & armenta pascantur, in via Tiburtina saepe magna cum voluptate spectantur.

VT Nilus, cuius alias ratio reddetur.] libro proxime sequenti. Sic ubi terreno Lycus.] De Lyco, Erasmo, Tigride idem & apud Plinium legitur. Tandem longe remoto loco.] Locus hic foede mutilatus ab alijs, ita in uetere libro meo legitur. Tandem longe remoto loco, non tamen dubius an id sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta eieciat. Ego autem, qui iam pridem ita restituissem, monueram decem ab hinc annos, ita restituendum esse, capite septimo libri duodecim inuariarum lectionum. Sed negligentia eius, cuius opera in eis libris, grauiter tunc aegrotus, utebar, factum est, ut ea omnia omissa sint, quae ex uetere libro addenda erant.

Vt Arethusa.] Plinius libri secundi cap. ciii.

Circa Messanam & Mylas.] Plinius libri secundi cap. cv.

Poetarum ingeniosissimus.] Notanda eximia, eademque uerissima laus Ouidij, quem hodie nonnulli inepte fastidiosi contemnere audent. Notandum etiam, quanto iudicio Seneca in eo reprehendat ea, in quibus luxuriant ingenio nimis indulsi. Haec nos in scribendo cautiore & consideratiores facere debent.

M. ANTONII. MVRETI AD LIBRVM. QVARTVM NATVRALIVM. SENECAE QV AESTIONVM NOTAE.

VT omnes disputationes suas, costata sibi consuetudine, sermone aliquo, qui ad formandos mores pertineat condiat, de Nilo, grandine, niue, pluuiaque dicturus, elegantissimo prooemio vitur de vitandis adulatoribus: & quantopere eorum consuetudo tum periculosa, tum perniciofa sit. In eo emendando quid praestiterim & ipse mihi conscius sum, & sciet, si quis hos libros cum antea editis conferre voluerit.

Ante velleum.] Parum abest, quin legendum suspicer Velleum, ut intelligatur Velleus Paterculus, cuius fragmenta quaedam historiarum extant. Ille quidem certe perfrictae frontis adulator fuit.

Quid ita Nilus aestiuus mensibus abundet.] De hac nobilissima quaestione multa disputat Herodotus libro secundo, sed multo copiosius multoque eruditius Diodorus Siculus libro primo bibliothecae. Vide & Solinum capite xlv. & Plinium capite nono libri quinti. & Heliodorum libro secundo Aethiopicum.

Proinde aut sterilis annus.] Plinius. In duodecim cubitis famem sentit: in tredecim etiamnum esurit: xiiii cubita hilaritatem afferunt: xv. securitatem: xvi. delicias.

Cum poeta meo.] Id est, tecum. erat enim & hic Lucilius poeta. Alij inepte, Cum poeta in eo. Ouidium.] memoriae lapsus. Tibulli enim versus est, non Ouidij.

Te propter nullos tellus tua postular imbres, Arida nec pluuio supplicat herba Ioui.

Hanc delphini.] Et de hoc naturali astu delphinarum aduersus Crocodilos, & de Tentyritarum audacia vide Plinium cap. xxv. libri octauo.

Et Borysthenes.] Inepte alij, Eas oras tenens.

Eudimenes Massiliensis.] Legendum, Euthymenes, e libro quarto eorum qui Plutarcho tribuuntur, de placitis philosophorum.

GRandinem.] Aristoteles capite xii. libri primi Meteorologicon.

Bene emensum dabo.] Bene emensum vocat ἐπιμετρον, auctarium, corollarium, ut cum multis modis tritici pugillos aliquot pro cumulo adijciunt.

Os praecidi, non oculi erui solent.] Praecidere, aut fortassis praeccludere os audientibus videntur, qui ita mentiuntur, ut contra dici non facile possit: at oculos eruere, qui non uerentur ea pro ueris affirmare, quae aspectu ipso mendacij coargui possunt. Excaecare enim eos qui audiunt, quantum in ipsis est, videntur.

Non tempero mihi.] Horum speculatorum futurae grandinis meminit & Plutarchus libri septimi symposiacon capite secundo. Et ne tota res, quae aliquo primo aspectu ridicula est, fabulosa existimetur, grauis & sanctus scriptor, Clemens Alexandrinus, putat magos fuisse, qui longa eorum quae in sublimi fierent obseruatione, grandinem imminentem praenoscerent, & illis impijs sacrificijs, aut sanguinis e digito effusione, populum in impietate ac superstitione retinerent. Vide eum libro sexto Stromateon.

Quamuis munera etiam deos vincant.] Respicit ad illud Homericum, Δῶρα θεῶν πείθει, δῶρ' ἀδύλοισ βασιλεύσιν.

De origine niuis, de qua hic agitur, videntur Aristoteles capite undecimo libri primi Meteorologicon.

M. ANTONII. MVRETI. AD LIBRVM. QVINTVM. NATVRALIVM SENECAE. QV AESTIONVM. NOTAE.

Ventus est fluens aer.] Hanc definitionem non a Stoicis primum proditam, sed uetustam esse ostendit Aristoteles: & certe Hippocratis in libro de flatibus eam sententiam esse constat: quam tamen multis modis Aristoteles secundo Meteorologicon erroris mendacijque conuincit.

Q Vomodo in nostris corporibus] *Ridicula opinio. Itaque Aristophanes Socratem vt populi ludibrio exponeret, eodem prope modo de tronitru & fulminis origine differentem facit.*

A D C A P . V I .

A Nimalia igne generantur.] *Contra Ouidius, Nec tu aliud Vestam, quam puram intellige flammam.*

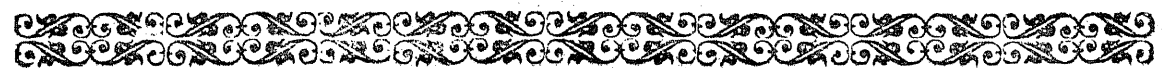
Sed hac de re vide *Aristotelem libro quinto de historia animalium, & Plinium capite xxxvi. libri xi.*

A D C A P . V I I .

N Vnc viritim incipiemus illos excutere.] *De his omnibus, quae hoc loco de ventorum varietate narrantur, vide Plinium libro secundo a cap. xlv. usque ad caput L. & scriptorem noctium Atticarum cap. xxii. libri secundi.*

A D C A P . X V I I .

G Alliam circius.] *Galliam Narbonensem: vbi hodieque & vehementiam & nomen retinet. Cercium M. Cato vocat, si emendata sunt exemplaria.*

M. ANTONII. MVRETI

A D . L I B R V M . S E X T V M

N A T V R A L I V M . S E N E C A E

Q V A E S T I O N V M

N O T A E .

A D C A P . I .

Ompeios.] *Vix ulla res est, de qua maiore contentione disputarint philosophi, quam de terrae motu. De quo tamen nihil adhuc pro certo atque explorato statuere potuerunt. Videndus Aristoteles libro secundo meteorologicon, & qui in eum scripserunt: Plinius libri secundi cap. lxxxix. & deinceps. Liber tertius de placitis philosophorum.*

Et quidem diebus hibernis.] *Aristoteles quidem auctor est, vere & autumnus saepius terram moueri: aestate & hieme rarius: sed tamen nullam esse anni partem ab hoc mali genere tutam, experimenta docuerunt.*

Sexcentarum ouium gregem.] *Hoc ex eo contigisse videri potest, quod in terrae motu taetri ac pestiferi balitus afflantur e terra: quorum noxia vis ad pecudes citissime ac facillime peruenit: vt quae humi pascantur, neque fere vnquam caput attollant. Sic Homericæ pestis greges primum & armenta corripuit. Sed hoc Seneca ipse postea dicturus est.*

A D C A P . X X I .

T Heram & Therasia.] *Locum hunc, qui etiam in vetustis libris mutilus ac deprauatus est, ita legendum puto. Inter Theram & Therasiam, hanc nostrae aetatis insulam, & c. Plinius libro quarto. Thera, cum primum emerit, Calliste dicta: ex ea auulsa postea Therasia, atque inter duas enata, mox Automate, eadem Hieram. & in nostro aeuo Thia iuxta eandem Hieram nata. Vide eundem cap. lxxxvii. libri secundi.*

A D C A P . X X I I I .

H Elice Burisque.] *Vocatur & Bura, earum vnâ hiatu terrae absorptam, alteram vndis obrutam fuisse scribit Strabo libro primo. Vide eundem et libro octauo, & Pausaniam in Achaicis, & Plinium cap. xci. libri secundi.*

A D C A P . X X I I I I .

C Eu cum frigore inhorruimus.] *Lucretius, Frigus vti nostros penitus cum venit in artus, Concutit, inuitos cogens tremere atque mouere.*

Thucydides ait.] *Libro tertio. Atalanta autem insula est in Locris Opuntijs. Idem Sidoni accidisse, Posidonio crede.] Hoc ipsum narrat, & auctorem eundem Posidonium laudat Strabo libro primo.*

C Vm laborauit Aegium.] *Vere & erudite locum hunc emendauit Pincianus.*

A D C A P . X X V I .

A Egyptum nunquam tremuisse tradit.] *Aliam huius rei causam affert Plinius, cuius haec verba sunt, cap. lxxx. libri secundi. Ideo Galliae & Aegyptus minime quatiuntur, quoniam hic aestatis causa obstat, illic hiemis.*

Si Homero fides est.] *Hac de re Homeri uersus sunt Odyssæe libro quarto.*

Νῆσος ἐπειτά τις δὲ πολυχλύσσα ἐνὶ πόντῳ,
Αἰγύπτῳ σαρπηροῖδε φάρον δὲ ἐκκλύσσασι.
Τόσον ἀδὲ θ' ὄσον τε πηνυμένῃ γλαφυρῇ νῆϊ
Ἡυσσεν, ἢ λιγυρὸς ἕρος ὀπτανέμενον ὀπιδεν.

Et Delos, quam Virgilius stare iussit.] *Elegantè quod de Apolline Virgilius dixerat, id ad ipsum Virgilium transtulit.*

Credula natio.] *Placrunque enim, non tam, verum sit aliquid, nec ne sit, quam posito verum esse, causas cur ita fiat, inquirunt.*

Auctore Pindaro.] *Locus Pindari apud Pindarum ipsum non extat: sed citatur a Strabone libro decimo. Apud Callimachum quidem in hymno in Delum ita legitur.*

Κέλνθ' ἰλιε μέεσα κτὶ ἀσποῖς.

Herodotus tremuisse ait Delon, quo tempore Dareus in Graeciam exercitum duxit: cum prius oraculo ita responsum esset,

Quinetiam Delon, quanquam est immota, mouebo.

Thucydides ait.] *Libro secundo. ἐπὶ δὲ Ἄηλος ἐκινήθη, ἀλίγῳ σαρπύτῳ, σαρπύτῳ ἔπει σαρπηροῖ, ἀφ' ἧς Ἑλλῶνες μέμνηται. Plinius libro iiii. Ipsaque lōge clarissima, Cycladū media, templo Apollinis & mercatu celebrata Delos: quae diu fluctuata; vt proditur, sola motum terrae non sensit ad M. Varronis aetatem. Mucianus prodidit bis concussam.*

M. ANTONII. MVRETI

A D . L I B R V M . S E P T I M V M

N A T V R A L I V M . S E N E C A E

Q V A E S T I O N V M

N O T A E .

De cometis, quae propria huius libri materia est, videndus Aristoteles cap. sexto, & cap. septimo primi Meteorologicon. Plinius cap. xxv. libri secundi & alij.

A D C A P . I .

Q Vod a solstitio ad minuendos dies vertitur.] *Haec omnia & absunt a veteribus libris, & plane redundant. Quare deleri iussi.*

A D C A P . I I .

V Trum mundus terra stante.] *Cicero in Academicis. Hicetas (ita enim iam pridem legendum docui, non vt vulgo, Nicetas) Syracusius, vt ait Theophrastus, caelum, solem, lunam, stellas, supera denique omnia stare censet: neque, praeter terram, rem vllam in mundo moueri: quae cum circum axem se summa celeritate conuertat & torqueat, eadem effici omnia, quae, si, stante terra, caelum moueretur. Atque hoc etiam Platonem in Timaeo dicere quidam arbitrantur, sed paulo obscurius. Laertius ab alijs hunc, ab alijs Philolaum huius admirabilis sententiae auctorem putari ait. Sed & Heraclides Ponticus, & Ecpbantus Pythagoreus idem sensisse traduntur.*

A D C A P . X I .

Q Vibudam antiquorum.] *Anaxagorae & Democriti opinio haec fuisse dicitur.*

A D C A P . X X I .

S Ex enim mensibus.] *Quomodo igitur tuebimur Plinium, cuius haec verba sunt? Breuissimum quo cerne renitur spatium septem dierum annotatum est: longissimum octoginta. Nimirum addenda est Plinio vna littera C: vt sit, C. octoginta. Totidem enim diebus sex menses constant.*

L. ANNÆI SENECAE
R H E T O R I S , C O N T R O -
V E R S I A R V M . A D . N O V A T V M
S E N E C A M , E T . M E L A M . F I L I O S .
L I B E R . P R I M V S .

P R O O E M I V M .

Xigitis rem magis iucundam mihi, quàm facilem. Iubetis enim iudicare, quid de his declamatoribus sentiam, qui in aetatem meam inciderunt, & si qua memoriae meae nondum elapsa sunt, ab illis dicta colligere: ut quamuis nouitiae vestrae subducti sint, tamen non credatis tantum de illis, sed etiam iudicetis. Est, fateor, iucundum mihi, redire in antiqua studia, melioresque ad annos respicere, & vobis querentibus quòd tantae opinionis viros audire non potueritis, detrahente iniuriam temporum. Sed cum multa iam mihi ex me desideranda senectus fecerit, oculorum aciem retuderit, aurium sensum hebetauerit, nervorum firmitatem fatigauerit: inter ea, quae retuli, memoria est, res ex omnibus partibus animi, maxime delicata & fragilis: in quam primum senectus incurrit. Hanc aliquando in me floruisse, ut non tantum ad usum sufficeret, sed in miraculum usque procederet, non nego. Nam duo millia nominum recitata, quo ordine erant dicta, referebam: & ab his qui ad audiendum praeceptorem nostrum conuenerant, singulos versus à singulis datos, cum plures quàm ducenti efficerentur, ab ultimo incipiens usque ad primū recitabam. Nec ad complectenda tantum, quae vellem, velox erat mihi memoria: sed etiam ad continenda, quae acceperat. Nunc autem & aetate quassata, & longa desidia, quae iuuenilem quoque animum disfoluit, eo perducta est, ut etiam si possit aliquid praestare, tamen promittere non possit: & diu ab illa nihil repetui. Solebat bonae fidei esse. Nunc quia iubetis, quid possit experiat, & illam cum cura scrutabor. Ex parte enim spero bene. Nam quaecunque apud illam aut puer, aut iuuenis deposui, quasi recentia, & modo audita sine cunctatione profert. At si qua illi intra proximos annos commisi, sic perdidit & amisit, ut etiam si saepius ingerantur, toties tanquam noua audiam. Itaque ex memoria, quod vobis satis sit, superest. Neque enim me de his interrogatis, quos ipsi audistis: sed de his, qui ad vos usque non perueniunt. Fiat quod vultis: mittatur senex in scholas. Illud necesse est impetrem, ne me quasi certum aliquem ordinem velitis sequi, in contrahendis quae mihi occurrent. Necesse est enim per omnia studia mea errem, & passim quicquid obuenerit controuersiarum, apprehendam. Sententias forte ponam pluribus locis in vna declamatione dictas. Non enim dum quaero, aliquid inuenio: sed saepe quod quaerenti non comparuit, aliud agenti praesto est. Quaedam vero quae obuersantia mihi, & iam ex aliqua parte se ostendunt non possum occupare, eadem securo & composito animo subito emergunt. Aliquando etiam seriam rem agenti & occupato, sententia diu frustra quaesita intempestiue molesta est. Necesse est ergo me ad delicias componam memoriae meae, quae mihi iam olim precario parent. Facitis autem iuuenes mei, rem necessariam & vtilem, quod non contenti exemplis saeculi vestri, prioris quoque vultis cognoscere. Primum, quia quo plura exempla inspecta sunt, plus eloquentia proficitur. Non est vnus, quāuis praecipuus sit, imitandus: quia nunquam par sit imitator auctori. Haec natura est rei. Semper citra veritatem, & minor est similitudo. Deinde ut possitis aestimare, quantum quotidie ingenia decrescant: & nescio qua iniquitate, & ad malum pronitate naturae, eloquentia se retro tulerit. Quicquid Romana facultas habet, quod insolenti Graeciae aut apponat, aut praeferat, circa Ciceronem effloruit. Omnia ingenia, quae lucem nostris studijs attulerunt, tūc nata sunt. In deterius deinde quotidie data res est: siue luxu temporum: nihil enim tam mortiferum ingenijs quàm luxuria: siue cum praemium pulcherrimae rei cecidisset, translatus est omne certamen ad turpia, multo honore quaestuque vigentia: siue fato quodam, cuius maligna perpetuaque in omnibus rebus lex est, ut ad summum perducta, rursus ad infimum, velocius quidem quàm ascenderant, relabantur. Torpent ecce ingenia desidio sae iuuetutis, nec in vilius honestae rei labore vigilatur. Somnus languorque, ac somno & languore turpior, malarum rerum industria, inuasit animos. Cantandi, saltandique nunc obscuro studia effeminatos tenent: & capillum frangere, & ad muliebres blanditias vocem extenuare, mollitie corporis certare cum feminis, & immundissimis se excolere munditijs, nostrorum adolescentium specimen est. Quis aequalium vestrorum, quid dicam satis ingeniosus, satis studiosus, immo quis satis vir est? Emolliti, eneruesque quod nati sunt, inniti manent: expugnatores alienae pudicitiae, negligentes suae. In hos nec Dijs tantum mali permittant, ut

cadat

cadat eloquentia: quam non mirarer, nisi animos, in quos se conferret, eligeret. Erratis, optimi iuuenes, nisi illam vocem non M. Catonis, sed oraculi creditis. Quid enim est oraculum? Nempe voluntas diuina, hominis ore enuntiata. Et quem tandem antistitem sanctiorem inuenire sibi diuinitas potuit, quàm Catonem, per quem humano generi non praeciperet, sed conuicium faceret? Ille ergo vir quid ait? Orator est, Marce fili, vir bonus, dicendi peritus. Itē nunc & in istis vultis atque expolitis, & nusquam nisi in libidine, viris, quaerite oratores. Merito talia habent exempla, qualia ingenia. Quis est, qui nunc memoriae studeat? Quis, qui non dico magnis viribus, sed suis placeat? Sententias a disertissimis viris factas, facile in tanta hominum desidia pro suis dicunt: & facerrimam eloquentiam, quia praestare non possunt, violare non desinunt. Eo libentius, quod exigitis, faciam. Et quaecunque à celeberrimae facultatis viris dicta teneo, ne ad quenquam priuatim pertineant, populo dedicabo. Ipsis quoque multum praestaturus videor, quibus obliuio imminet, nisi aliquid tradatur posteris, quo memoria eorū producatur. Fere enim aut nulli commentarij maximorum declamatorum extant: aut, quod peius est, falsi. Itaque ne aut ignoti sint, aut aliter quàm debeant noti, summa cum fide suum cuique reddam. Omnes autem magni nominis in eloquentia videor audisse, praeter Ciceronem. Nec Ciceronem quidem aetas mihi eripuerat, sed bellorum ciuiliū furor, qui tunc totum orbem peruagabatur. Intra coloniam meā me continui: alioquin potuissim eum audisse in illo atrio, in quo duos grandes praetextatos ait secum declamare solitos. Potui & illud ingenium, quod solum populus Romanus par imperio suo habuit, cognoscere, & quod vulgo de alio dicitur solet, sed de illo proprie debet, potui viuam vocem audire. Declamabat autem Cicero, non quales nunc controuersias dicimus, nec tales quidem, quales ante Ciceronem dicebantur, quas theses vocabant. Hoc autem genus materiae, quo nos exercemur, adeo nouum est, ut nomen quoque eius nouum sit. Controuersias nos dicimus: Cicero causas vocabat. Hoc vero alterum nomen Graecum quidem est, sed in Latinum ita translatus, ut pro Latino sit. Scholastica controuersia multo recentius est, sicut ipsa declamatio: apud nullum auctorem antiquum, ante ipsum Ciceronem & Calpurnium, inueniri potest: qui declamationem distinguit. Ait enim: Declamare est, iam non mediocriter bene dicere. Alterum putat domesticae exercitationis esse: alterum verae actionis. Modo nomen hoc prodijt. Nam & studium ipsum nuper celebrari coepit. Ideo facile est mihi ab incunabulis nosse rem post me natam. In alijs autem an beneficium vobis daturus sim, nescio: in vno accipio. Latronis enim Porcij, carissimi mihi sodalis, memoriam saepius cogor retractare, & a prima pueritia usque ad vltimum eius diem perductam familiarē amicitiam cum voluptate maxima repetam. Nihil illo viro grauius, nihil suauius, nihil eloquentia sua dignius. Nemo plus ingenio suo imperauit, nemo plus indulgit. In vtraque parte vehementer vira modus deerat: nec intermittere studia sciebat, nec repetere. Cum se ad scribendum concitauerat, iungebantur noctibus dies: & sine interuallo grauis sibi instabat: nec desinebat, nisi defecerat. Rursus cum se dimiserat, in omnes lusus, & in omnes iocos se resoluebat. Cum vero se siluis montibusque tradiderat, omnes illos agrestes in siluis ac montibus natos, laboris patientia ac venandi solertia prouocabat: & in tantam sic viuendi peruenerat cupiditatem, ut vix posset ad priorem consuetudinem retrahi. At cum sibi manum iniicerat, & se blandiendo vnde abduxerat, reuocarat, tantis viribus incumbere in studium, ut non tantum nihil perdidisset, sed multum acquisuisset desidia videretur. Omnibus quidem prodest subinde animum relaxare. Excitatur enim otio vigor: & omnis tristitia, quae continuatione pertinacis studij adducitur, feriarum hilaritate discutitur. Nulli tamen intermissio manifestius proderat. Quoties ex interuallo dixerat, multo acrius, violentiusque dicebat. Exultabat enim nouato & integrato robore: & tantum à se exprimebat, quantum concupierat. Nesciebat dispensare vires suas, sed immoderati aduersum se imperij fuit. Ideoque studium eius prohiberi debebat, quia regi non poterat. Itaque solebat & ipse, cum se assidua & nunquam intermissa contentione fregerat, sentire ingenij lassitudinem: quae non minor est quàm corporis, sed occultior. Corpus illi erat & natura solidum & multa exercitatione duratum. Itaque nunquam eum ardentis impetus animi deseruit. Vox robusta, sed fordida lucubrationibus, & negligentia non natura infuscata: beneficio tamen laterum extollebatur: & quamuis inter initia parum attulisset virium videretur, ipse actione accrescebat. Nulla vnquam illi cura vocis exercendae fuit. Illum fortem, agrestem, & Hispanae consuetudinis morem non poterat dediscere: vncunque res tulerat, ita viuere: nil uocis causa facere: non illam per gradus paulatim ab imo usque ad summum perducere: non rursus à summa contentione paribus interuallis descendere: non sudorem olei vnctione discutere: non latus ambulatione reparare. Saepē cum per totam lucubraret noctem, ab ipso cibo statim ad declamandum perueniebat. Iam vero cum rem inimicissimam corpori faceret, vetari nullo modo poterat. Post coenam fere lucubrabat, nec patiebatur alimenta per somnum quietemque aequaliter digeri, sed perturbata & dissipata in caput agebat. Itaque & oculorum aciem confuderat, & colorem mutauerat. Memoria & natura quidem felix, sed plurimum adiuta arte. Nunquam ille quae dicturus erat, ediscendi causa relegebat. Edidicerat illa, cum scripserat: cum id in illo magis mirabile videti possit, quòd nec lente & anxie, sed eodem paene, quo dicebat, impetu scribebat. Illi quidem qui scripta sua torquent, qui de singulis verbis in consilium veniunt, necesse est, quae toties animo suo admoerant, nouissime affigant. At quorumcunque stilus est velox, tardior memoria est. In illo non tantum naturalis memoriae felicitas erat, sed ars summa, & ad apprehendenda quae tenere debebat, & ad custodienda, adeo ut omnes declamationes suas quascunque dixerat, teneret. Iam itaque superuacuos sibi fecerat codices. Aiebat se scribere

bere in animo. Dicebat ita, vt in nullo vnquam verbo eum memoria deceperit. Historiarum omnium summa notitia iubeat aliquem nominari ducem, & statim eius acta cursu reddebat. Adeo quaecunque in animum eius semel descenderant, in promptu erant. Video vos, iuuenes mei, plus iusto ad hanc eius virtutem obstupescere. Alia vos in illo mirari volo. Hoc quod tam vobis mirum videtur, non operosa potest tradi arte. Intra exiguum paucissimorum dierum tempus, poterit quilibet facere id, quod Cyneas fecit: qui missus à Pyrrho legatus ad Romanos, postero die nouus homo & senatum, & omnem vrbana circumfusam senatui plebem, nominibus suis persalutauit. Aut quod ille fecit, qui recitatum a poeta carmen nouum, suum esse dixit, & protinus memoria recitauit: cum hoc ille cuius carmen erat, facere non posset. Aut hoc fecit Hortensius: qui à Sifenna prouocatus, in auctione perdidit diem totum, & omnes res & pretia, & emptores ordine suo recensuit, argentarijs recognoscentibus, ita vt in nullo falleretur. Cupitis statim ista discere. Suspendam cupiditatem vestram, & faciam alteri beneficio locum. Interim hoc vobis, in quo iam obligatus sum, persoluam. Plura fortasse videor de Latrone meo vobis, quam audire desideratis, exposuisse. Ipse quoque hoc praeiudicem futurum, vt à memoria eius, quoties occasio fuisset, difficulter auelleret. Tamen nec his contentus ero, sed quoties me inuitauerit memoria, libentissime faciam, vt illum totum & vos cognoscatis, & ego recognoscam. Illud vnum non differam, falsam opinionem de illo in animis hominum conualuisse. Putant enim fortiter quidem, sed parum subtiliter eum dixisse: cum in illo si qua alia virtus fuit, etiam subtilitas fuerit. Id quod nunc a nullo fieri animaduerto, semper fecit. Antequam dicere inciperet, sedens, quaestionem eius, quam dicturus erat, controuersiae proponebat: quod summae fiduciae est. Ipsa enim actio multas latebras habet: nec facile potest, si quo loco subtilitas fuerit, apparere: cum orationis cursus iudicium audientis impediatur, nec facile potest, si quo loco nuda proponuntur membra, si quid aut numero, aut ordine excidit, manifestum est. Quid ergo? Vnde haec de illo fama? Nihil est iniquius his, qui nusquam putant esse subtilitatem, nisi vbi nihil est praeter subtilitatem: & in illo cum omnes oratoriae virtutes essent, hoc fundamentum tot & tantis superstructis molibus obruebatur. Nec deerat in illo, sed non eminebat. Et nescio an maximum vitium subtilitatis sit, nimis se ostendere. Magis nocent insidiae, quae latent. Vtilissima est dissimulata subtilitas, quae effectu apparet, habitu lateret. Interponam itaque aliquibus locis quaestiones controuersiarum, si cur ab illo propositae sunt. Nec his argumenta subtexam, ne & modum excedam, & propositum tam meum quam vestrum, cum vos sententias audire velitis, & quicquid ab illis abduxerit, molestum futurum sit. Hoc quoque Latro meus faciebat, vt amaret sententias. Cum condiscipuli essemus apud Marullum rhetorem, hominem satis aridum, paucissima belle, sed non vulgato genere dicentem: cum ille exilitatem orationis suae imputaret controuersiae, & diceret, Necessè est me per spinosum locum ambulatò, suspensos pedes habere: aiebat Latro, Non mehercules tui pedes spinas calcant, sed habent. Et statim ipse dicebat sententias, quae interponi argumentis cum maxime declamantis Marulli possent. Solebat autem & hoc genere exercitationis vti, vt aliquo die nihil praeter epichoremata scriberet, aliquo die nil praeter enihymemata, aliquo die nil praeter has translattias, quas proprie sententias dicimus, quae nihil habent cum ipsa controuersia implicitum, sed sauis apte & alio transferuntur: tanquam quae de fortuna, de crudelitate, de saeculo, de delicijs dicuntur. Hoc genus sententiarum supellectilem vocabat. Solebat schemata quoque per se quaecunque controuersia reciperet, scribere. Et putant illum homines hac virtute caruisse: cum ingenium quidem eius hac dote abundauerit, iudicium autem fuerit strictius. Non placebat illi orationem inflectere, nec vnquam recta via discedere: nisi cum hoc aut necessitas coegisset, aut magna suassisset vtilitas. Schemata negabat decoris causa inuenta, sed subsidij: vt quod palam aures offensurum esset, si palam diceretur, id oblique & furtim surreperet. Summam quidem esse dementiam, detorqueere orationem, cui rectam esse liceret. Sed iam non sustineo vos morari. Scio quàm sit odiosa Ciscibus pompa. Ab ea autem controuersia incipiam, quam primam declamasse Latronem meum meminimus, admodum iuuenem, in Marylli schola, cum iam coepisset diem ducere.

Patruus abdicans. Controuersia I.

LEX est. Liberi parentes alant, aut vinciantur. *Thema.* Duo fratres inter se dissidebant, alteri filius erat: patruus in egestatem incidit, patre vetante, adolescens illum aluit: ob hoc abdicatus, tacuit. adoptatus a patruo est. patruus accepta haereditate, locuples factus est. eger coepit pater. vetate patruo, aluit illum, abdicatur. *Pro adolescente Porcij Latronis.* Quid mihi obijcis? Puto luxuriam. quicquid vnquam immodesta largitione effudimus, id omne consumebatur in alimentum senum. cum vetaret me pater, aiebat: Ipse mihi cum egerem, alimenta non dabat.

Eo iam perductus erat, vt omnem spem vltimorum alimentorum in ea domo poneret, in qua habebat abdicatum, & inimicum. [Ecce oppressit incrementem, quid acturus es? plaris tibi frater efferendus quam alendus est? quis rogatus est? aut quid fratrem tam locuples frater alere non potest? Miserrimus senex diuitias suas, & iam extremum blandimentum in stipem perdidit. [Ipse, inquit, me non aluit. Imitationem alienae culpae innocentiam vocas? Nec eo quidem aestimas, quanta ista crudelitas sit: quod si quis fratrem non alit, nec a filio quidem alendus est. [Quid adoptionem iactas? Tunc ad te veni, cum haberem diuitem patrem. [Parcius quaeso fratres, iudices habemus deos. Scis tuto te facere, etiam si abdicaueris,

ueris, alam. [Fatum est crimen meum: tardius misertus sum. [Iterum do poenas: egeo. Parētibus meis cum in cetera odium sit, tantum in meam notam conuenit. [O felix spectaculum, si vos in gratiam possum reducere, faciam hoc, quod vultus quoque vestri hortantur. Surgite patres, adeste iudices, alter mihi ex parentibus seruatus, alter seruandus est, porrigite mutuas manus in gratiam, me foederi medium pignus addite. Inter duos contententes, medius elidat. [Ergo fame morientem videbo, per cuius cineres iuratus sum? [Omnis instabilis & incerta felicitas est. Quis crederet, iacentem supra crepidinem Marium aut fuisse consulem, aut futurum? Quid porro tam longe exempla repeto? tanquam modo non sit qui illum vidit. Quid non timendum felicitibus putas? quid desperandum infelicitibus? [Tunij Gallionis. Ego indicabo, cur me abdicet: tu indica, cur adoptaueris. Quaedam accedunt noua. Et quidem noua. [Illud non miror, quod misericordia obijcitur. Illud miror, quod hic obijcit. Sic enim me gessi, vt hoc crimine duos patres obligarem, vterque me amat, vterque alii miser desiderat, vterque prohibet. Nec secum, nec mecum fortuna bene conuenit. Componite aliquando bonos quidem, sed contumaces viros. Vter discordia causam praebuerit, nolite à me exigere. Vterque patruus est, vterque pater est. [Trāsit ad istum fratris sui & fortuna & animus. Misericors sum, non mutassem patrem, si naturam mutare potuissem. [P. *Asprenatis.* Fortunae est lex, praestare quae exegeris. Miserere: mutabilis est casus: dederunt victis terga victores: & quos prouexerat fortuna, destituit. Quid referam Marium, sexto consulatu Carthagine mentem dicentem, septimo imperantem: Ne circa plura instabilis fortunae exempla te mittā, vide quis alimenta rogetur, & quis roget. [Othonis Tunij. Pater timeo mutationem, & ille nihil prius ex bonis quam filium perdidit. [Avellij Fusci. Pater equid aperis mi penates tuos? Non sum hospes grauis, vnum senem adduco, hoc tibi vitio pater placui. [Venit ignotus senex, volo transire iacentem, per patrem rogat. Ergo alius peribit fame, qui filium suum optat superstitem? [Quid hoc esse dicam, quod me tam periculose abdicant? quod toties isti fortunam mutant, quoties ego patrem? [Redite in gratiam. Inter funestas acies armatae manus in foedus porriguntur. Perierat totus orbis, nisi iram finiret misericordia. Aut si tam pertiacia placent odia, parcite. Iactatus inter duos patres vtriusque filius, semper tamen felicioris abdicatus: positus inter duo pericula, quid faciam? qui alunt, abdicant: mendicant, qui non alunt. Illud tamen pater deos testor, diuitem te relinquo. [Cassij Pij. Tali me operi praeparaueram. volebam fratres in gratiam reducere, at nisi impetrauero vt boni fratres sint, impetrabo ne mali patres sint. Vterque me amauit, vterque pro me vota fecit: quantum est, si dixerò, vterque me aluit: Quae causa fuerit discordiae, nescio. Timeo, ne iste prior eger coeperit. [Quid obijcis pater? Hoc tu obijcis? scio quaedam in hac ciuitate propter istud crimen adoptatum. Frater me, inquit, alere noluit. Inuenisti quo possim me defendere. [Possum liberos tollere, vt prae meis oculis narrem aium illorum fame perisse? Non fecelli, qualis essem, scilicet uisti & cum adoptares. [Bis abdicatus sum, volo vtrunque causam meam agere, neutrum pro me volo. adfuit mihi alius, semper causa mea habebit aduocatū patruū, aut patrē. Alter alterum amet: vterque me amabit. Vis illum veras poenas dare: sentiat, quam bono fratri iniuriam fecerit. [Pompeij Silonis. De patre bene quod eum per aetatem nosse non possum: sed habet & ille beneficium meum, duos eius filios alui. * Surge infelix senex, quid putatis illum flere: quod egero? imo quod abdicauit. [Argentarij. Vides enim liberalis in domo tua esse coepi: ille propter me duxit vxorē, cū fortasse iuuenē adoptare posset. [Haec abdicantis faere verba: Ad illum, quem magis amas, quam patrem. Non omnibus imperijs parendum est: nihil interim noui facio: scis me & priori patri non paruiffe. [Venit demissa barba, capilloque deformi, non senectute, sed fame membris trementibus, semela & tenui atque elisa ieiunio voce, vt uix exaudiri posset, introrsum conditos oculos uix alluens: Alui, quomodo, quaeritis? quomodo istum. [Cornelij Hispani. Putate me hodie non abdicari, sed adoptari. Volo quaedam futura praedicere patri. Hic quem vis adoptare, inimicum patris sui inuito patre aluit: reliquit aequo animo beatam domum, vt cum mendico uiueret. Noueris oportet hoc eius vitium, ad praestandam calamitosam misericordiam contumax est. Habeo quod de hoc vitio queri possim: hoc enim patrem, hoc patruum perdidit. Quam multi patres optant similem filium? Bis abdicor. Homo est: non vis ali hominem? cuius est: non vis ali ciuem? amicus est: non vis ali amicum? propinquus est, non vis ali propinquum? sic peruenitur ad patrem: homo est, cuius est, amicus est, propinquus est. Ergo non erit vitium porrexisse stipem, nisi dixerò, Pater est? [Vibij Calui. Circuibo tecum, pater, aliena limina: ostendam omnibus & me qui alimenta dedi, & te qui negasti. [Romanij Hispani. Scio pater, melius esse quod tu dicis, istud ego si possem, nunquam abdicatus essem. Fateor vitium meum: hoc quoque prior in me emendare voluit pater, nec potuit. Impulisti me in fraudem, qui me abdicabat, aiebat, Non oportet fieri: tu dicebas, Oportet: tibi credidi. Non dedit, inquit, mihi alimenta, defuerūt tibi? [Quisquis alimenta a mendico rogatus est, nihil amplius quam iter ei monstrat. Vade ad fratrem, i ad filium: iam quidam nobis eandem fortunam precantur. Crede mihi, sacra populi digna est. [Albutij Sili. Tollite vestras, diuitias, quas huc atque illuc incertae fortunae fluctus appelleret: redite in gratiam: innocens sum.

PARS altera. Vallisyriaci. Crescere ex mea proposuit inuidia, sequemur senes, quod vocat ambitio iuuenilis: & contionem illi praebemus. melius se potest iactare quam defendere. Ecquid iustus metus meus est? ne heredem ingratum scribam, inimicum relinquam. Inter cetera, quae mihi cum inimico patior esse communia, & hoc est infelicissimum, ambo tristissimam egimus vitam, excepto vno, quod alter alterum egentem uidimus, immo fecimus. adijce istis verborum contumelijs, Ad caelum manus sustulit,

lit, fassus se huius spectaculi debitorem: & tunc primum fratri vitam precatus est. [Laetitia patrimonij parti, ut ex tantarum calamitatum stupore, nullam percepi, nisi quod isti daturus eram omnia, illi negaturus. [Liquet nobis deos esse. Qui non aluit, eget: qui in domum suam fratrem non cepit, in publico manet. Aequavit iam potentiam meam cum illius potentia fortuna: nisi quod haec prior facere non possum. [Adoptavi te, cum abdicatus es. cum abdicas, abdicō. [Vibij Furi. Cum egerem, aiebam: Satis te vindicavit, quod a dispensatore locupletis inimici, confors modo omnis fortunae diurnum petam. [Mavilli. Ille autem audebit rogare, qui mori mallet quam verba sua sibi dici? Multis debeo misericordiam: à multis tuli, quisquis est qui me vlla calamitate similem effinget, perinde habebō, ac si gradu cognationis atungat. Scio quam acerbū sit, supplicare exteris: scio quam graue sit, repellere a domesticis: scio quam graue sit, quotidie & mortem optare, & vitam rogare. [Etiam si tu non odisti eum qui mihi fecit iniuriam: ego odi eum, qui fecit tibi.

DIVISIO. Diuisio cōtrouersiarum antiqua simplex fuit: recens virum subtilior, an tantum operosior, ipsi aestimabit, ego exponam quae aut veteres inuenerunt, aut sequentes astruxerunt. *Latro* alias quaestiones fecit: diuisit in ius & aequitatem, an abdicari possit, an debeat. sic quaerit, an necesse fuerit illi patrem alere, & ob id abdicari non possit, quod fecit lege cogente. Hoc in has quaestiones diuisit: An abdicatus non desinat esse filius: an is desinat qui non tantum abdicatus, sed etiam ab ano adoptatus est, etiā si filius erat: an quisquis patrem non alit, puniatur, tanquam aeger, victus, captus: an aliquam filij lex excusationem accipiat: an hoc accipere poterit: an abdicari debeat. Per hoc quaesuit, an etiam si ille indignus fuit qui aleretur, hic tamen recte fecerit qui aluit: deinde, an indignus fuerit qui aleretur. Noui declamatores Graecis auctoribus adiecerunt primam illam quaestionem, An adoptatus abdicari possit. hac *Caestius* vsus est. adiecit quaestionem *Gallio* alteram, An abdicari possit iam adoptatus, ob id vitium, quod antequam adoptaretur, notum fuit adoptanti. hoc autem ex aequitatis parte pendet, & tractatio magis est quam quaestio. *Gallio* quaestionem primam *Latronis* duplicavit sic: Licuit mihi alere, etiam te vetante: deinde non licuit non alere. In priori parte hoc vindicavit, non posse filium ob id abdicari, quod esset suae potestatis: nulli autem interdici misericordiam. Quid si flere me vetes, cum vidi hominem calamitosum: quid si vetes propter aliquod honestum factum periclitanti fauere? affectus nostri in nostra potestate non sunt: quaedam enim iura non scripta, sed omnibus scriptis certiora sunt. Quamuis filius familiae sum, licet mihi & stipem porrigere mendico, & humum cadaueri. Iniquum est, collapsis manum non porrigere: commune hoc ius generis humani est. nemo inuidiosum ius postulat, quod alteri profuturum est. *Latro* illud vehementer pressit. Non feci ratione, affectu victus sum. cum vidissem patrem egentem, mens non constitit mihi: quid veteris, nescio. Hoc aiebant non esse tractandum tanquam quaestionem, esse tamen potentius quam vllam quaestionem. *Fuscus Arellius* pater hoc mouit in ultimo, tanquam quaestionem: Putavi te, quamuis vetares, nihilominus velle alii fratrem. Vultu vetabas, aut mihi ita videbaris. *Caestius* audacius: Non fuit contentus dicere, Putavi velle te: adiecit, Voluisti, & hodie quoque vis: & sua figura dixit omnia, propter quae velle deberet: quare ergo abdicas? puto indignatis praereptum tibi officium.

COLOR. *Latro* colore simplici pro adolescente, habere, nō quod, excuset, sed quo gloriatur. Nō potui, inquit, sustinere illud durum spectaculum. Offensam mihi putas tantum excidisse: mens excidit, non animus mihi constitit: non in ministerium sustinendi corporis suffecerunt pedes: oculi subita caligine obtorpuerunt. Alioquin ego si tunc meae mentis fuisset, expectassem dum rogarer? *Fuscus* illum colorem introduxit, quo frequenter vti solebat, religionis: Mouet, inquit, me natura, mouet pietas, mouet & humanorum causa, & tam manifesto approbata exemplo veritas. Stare ante oculos fortuna videbatur, & dicere talia: Hi sunt, qui suos non alunt. *Albuius* hoc colore. Accessit, inquit, ad me pater, nec summissis verbis locutus est, non rogauit, sed, quomodo agendum erat cum filio, alere me iussit. recitauit legem, quam ego semper scriptam etiam patruo putavi. Deinde dixit, Praestiti non quantum patri praestare debui, sed quantum vetanti surripere potui. *Blundus* colore diuerso. Venit subito deformis squalore, lacrimis. O graues fortunavires tuae. ille diues modo superbus rogauit alimenta, rogauit filium suum, rogauit abdicatum suum: interrogas, quamdiu rogauerit? ne diu istud nefas patiatur, ut diu rogauerit: diutius tamē quam tu. Quaeritis, quid fecerit? quod solebat. *Silo Pompeius* hoc colore. Mouet inquit, me, quod nihil suo iure, nihil pro potestate, quod tanquam patruus accessit: ego vero non expectaui verba, nō preces: complexus sum, & osculatus patrem: dedi alimenta: hoc vnum crudeliter feci, quod dixi fratrem dedisse. Non alere, sed exprobrare visus sum. [Triarius hoc colore. Timui, inquit, si non aluisset, ne abdicarer a patre: sciebam quomodo illi placuissem. [† hoc colore. Accessit, inquit, ad me pater obrutus sordibus, tremens, deficientibus membris: rogauit alimenta. interrogo vos Iudices, quid facere oporteat: nam istum non interrogo. Scit quid facturus sum. † Nam patrem ut alteri patri faciam iniuriam, alteri inuidiam. Cum vetuisset me alimenta praestare, si qua est fides, non putavi illum ex animo vetare. la nocinatur inquam gloriae meae, ut videar etiam prohibitus aluisse. [Maryllius nouo colore egit. Cecidit in pedes meos senex, squalidus barba, capilloque. mouit inquam, nescio quis iste misericordiam meam. alleuaui, cum ignorarem quis esset: vultis repellam, quod pater est? [Caestius hoc colore. Haec mecum cogitaui. Patrem meum egentem video: frater nec miseretur, nec praestat alimēta: hoc est inquam nouitij, eripere filio officium. Sciebam hanc fortunam meorum, has iam meas esse partes. hoc peccaui, quod non

non vltro ad patrem accessi. sed aiebam, Nolo quicquam amplius praestare, quam illi praestiti. Expectaui, donec patruus ad me veniret. & nunc expectabo. Venit ad me pater, quid debui facere? Perducerem illum ad patruum? non feci, merito irascitur. Potuit enim, si aluisset, leuare quidem fortunam fratris, sed causam aggrauare. [Buteonis colorem non approbat *Latro*: praestitisse se dixit exiguum, tantum quo spiritum possit producere: & dum descripsisset pallorem eius & maciem, adiecit, Apparet illum ab inimicis alii. Hunc colorem cum improbaret *Latro*, hac sententia vsus est: Non est, inquit, abdicato quidquam ex gloria sui criminis detrahendum. [Hispanus hunc colorem venustius. nam & miserationi eius qui be nignissime alit, adiecit aliquid, & pietati suae nihil detraxit. Quomodo, inquit, illum alo? Exiguos furtiue cibos mitto: & si quid de mensa mea detrahere potui, famelico seni porrigo. Non credis, quia scis quomodo te aluerim. [Colorem ex altera parte quae durior est, vltro aiebat hunc sequendum, ut grauissimarum iniuriarum inexorabilia & ardentia induceremus odia. Thyesteo more aiebat, patrem non irasci tantum debere, sed furere. In declamatione vsus est summis clamoribus, illo versu tragico: Cur fugis fratrem? sic ipse. Hunc colorem secutus *Syriacus* Vallius, durum sensum videbatur non durē posuisse in narratione sic: Infelicissimam ambo, & tristissimam egimus vitam: excepto quod alter alterum egentem vidimus. Aequae efficaciter videbatur odium expressisse fratrum, hac sententia: Vos Iudices audite, quam valde egerim: fratrem rogavi. Hanc partem memini apud *Caestium* declamari ab *Alfio* Flauo, ad quem audiendum me fama perduxerat: qui cum praetextatus esset, tantae opinionis fuit, ut *P. Romano* puer eloquentia notus esset. Semper de illius ingenio *Caestius* & praedicauit, & timuit. Aiebat tam immature magnum ingenium non esse vitale: sed tanto concursu hominum audiebatur, ut raro post illum auderet *Caestius* dicere. † ple omnia mala faciebat ingenio suo: naturalis tamen illa vis eminebat: quae post multos annos tamen desidia obruta, & carminibus eneruata, vigorem tamen suum tenuit. Semper autem eloquentiam eius commendabat aliqua res extra eloquentiam. In puero lenocinium erat ingenij aetas, in iuvene desidia. Hic cum declamaret partem abdicantis, hanc summis dixit clamoribus sententiam. [Alfi. Quis es tu, qui de facto fratrum sententiam feras? Ille tunc peccauit: tu nunc peccas. ad te arbitrum odia nostra non mittimus: iudices habemus deos. Et illam sententiam: Audiuimus fratrum fabulosa certamina, & incredibilia, si nos fuissetis: impias epulas, detestabili parricidio furum diem. Hoc vno modo iste frater a fratre alii meruit. Quam innocenter me contra parridium vindico? filium illi suum reddo. *Caestius* hunc colorem tam strictum non probauit, sed dixit temperandum esse: & ipse hoc colore vsus est, quem statim à principio induxit. Miratur aliquis, quod cum duo grauissimam acceperimus iniuriam, ego & filius, ego solus irascor? non est quod quisquam miretur. iam filio satisfactum est. Debui tamen te rogare, ut ipse praestarem: debui tamen illum ad me perducere: debui tamen reconciliationem tentare, non famam pietatis ex nostra captare discordia. Fortasse ego cum egerem, fratrem rogassem, si tu non fuisset. fortasse ille me rogasset, si tu non fuisset. poterat nobis conuenire, si non fuerit in medio, quem potius miseri, contumaces rogent. [Hermagoras in hac cōtrouersia transit à prooemio in narrationem eleganter, rarissimo quidem genere, ut in eadem re transitus esset, sententia esset, schema esset: sed ut *Latroni* placebat, schema quod vulneret, non quod titubet †.

Ex altera parte transit à prooemio in narrationem *Gallio*, & ipse per sententiam sic: Quid nō filium mihi nolim cum isto communem esse, cum quo vinam communem nec patrem habuissem. [Diocles *Cari* filius illum sensum à Latinis iactatum dixit breuissime, rarissimo genere, quod sententia verbis consumatur, nec enim paucioribus potest.

EVCTEMON leuis declamator, sed dulcis, dixit noue & amabiliter illum aequae ab omnibus vexatum sensum, quo reconciliatio fratrum tentatur.

Sacerdos prostituta. Cōtrouersia II.

LEX. Sacerdos casta e castis, pura e puris sit. *Thema*. Quaedam virgo a piratis capta venit: empta à *Lenone*, & prostituta est. Venientes ad se exorabat stipem. militē qui ad se venerat, cum exorare non posset, colluctantem & vim inferentem occidit. accusata, & absoluta remissa ad suos est: petit sacerdotium. Contradicitur. [Contra puellam. *Porcij Latronis*. Sacerdos nostra adhuc in lupanari viueret, nisi hominem occidisset. Inter barbaros quid passa sit, nescio: quid pati poterit, scio. Sacerdoti ne puris quidem contigit dominus. Absint ex hoc foro *Lenones*, absint meretrices: ne quid parum sanctum occurrat, dum sacerdos legitur. si nihil aliud, certe osculatus est te, quisquis puram putabat. O egregium pudicitiae patrociniū: militem occidi. At *hercules* *Lenonem* non occidisti. Deducta es in lupanar, accepisti locum, pretium constitutum est, titulus inscriptus est: haec tamen in te inquiri potest. Ceterum nescio quid cellula & obscenum lectulata voces. De pudicitia sacerdotis hic quaeritur. Nemo, inquit, mihi virginitatem eripuit. Sed omnes quasi erepturi venerunt: sed omnes quasi eripuissent, recesserunt. Quo milia sacerdotum, cuius precaria est castitas: cum ex illo lupanari cruenta fugeres, si qua tibi occurrisset. † [Si mater tua prostituta, ubi noceret: propter te liberis tuis sacerdotium non daretur. [Fuluij *Sparfi*. Quid inclusa feceris, nec quaerere debemus, nec scire possumus. [Cornelij *Hispani*. Occidisti hominem. quid respondes? vim afferebat mihi. [Puto sacerdoti pro libertate vota facienda sunt: captivae mandabitur? Pro pudicitia vota facienda sunt: prostitutae mandabitur? Pro militibus vota facienda sunt: isti mandabitur?

Id enim deerat, vt templa reciperent, quas aut carcer, aut lupanar eiecit. [Marryllij. Vt sciamus illā apud lenonem fuisse, blanda est: vt sciamus apud piratas, cruenta est. Nemo, inquit, me attigit. domi lenonis rationes captura conueniet. Age, si quis venit pertinax: age, si quis hoc ipsum cōcupiuit quōd virgo eras: age, si quis, ne negare posses, ferrū appulit. [P. Vinicij. Eam sacerdotem facite, quae aut honeste maneat, quod semper fuit: aut poenam sentiat, si esse desierit. Cuius audaciae es puella? etiam si nobis non timeamus, tu tibi metuere debes. Aliter deorum numini subiecta vniuscuiusque conscientia est, aliter nostrae aestimationi. Nos tantum quae feceras palam, vidimus; illi, etiam quae secreta sunt. Indignam sacerdotio dicerem, si transisses per lupanar. Procedente hac licetor submouebit: huic praetor via cederet: summum imperium cōsules cedent tibi. Quaecunque meretrix prostrata fuit, fugiet. Fas sacerdoti non esset, ancillam tibi similem habere. fieri te sacerdotem fas erit? Nam quod ad sortem pertinet, ne reliquae virgines contaminarentur, haec segregata est. Castam te putas, quia inuisa meretrix es. Nuda in litore stetit ad fastidium emptoris: omnes partes corporis & inspectae & contrectatae sunt. Vultis actionis exitum audire? Vendit pirata, emit leno, excipitur nihil, eo deducta es, vbi tu aliud honestius nihil facere potuisti quā mōri. quae stipem rogasti, sacerdotium rogas? Fortuna, inquit, hoc me cogit pati: misereri debent omnes mei. Et ego misereor tui, puella: sed non facimus miserandas sacerdotis: non est apud nos maximus honor, vltimorum malorum solatium. [Mentonis. Honorem habitum auribus maiestatique velim vestrae, quod necesse est in hac causa nominare lupanar, lenonem, meretricios quaestus, homicidium. Quis credat? Inter haec sacerdos quaeritur. At mehercules futurae sacerdoti nihil ex his audiendum erat. Sacerdotis vestrae summa notitia est, quod prostituit: summa virtus, quod occidit: summa felicitas, quod absoluta est. Non potest in ea sperari sacerdos, in qua sperari meretrix potest. Alijs oculis virginem leno aestimat, alijs pontifex. [Blandi. Virgo sum, inquit, interroga, si dubitas, archipiratam: interroga gladiatorē, an rogatus virginitati pepercerit. Non refello, dum scias clausa esse testibus tuis templa. In auctione nemo uoluit liceri, ut enotuit, seruisse piratis: non uidebatur iste uirginis uultus, ista constantia, & ne armatum quidem timens audacia. [Arellij Fusci patris. Ne metuas puella, pudica es: sed sic te viro lauda, non tēplo. Meretrix vocata es, in cōmuni loco stetit, superpositus est cellae tuae titulus, ueniētes receperisti. Cetera, etiam si in cōmuni loco essem, tamen potius tacerem. [Pompeij Silonis. Excipitur meretricum osculis. Docetur blanditias, & in omnem motū corporis confringitur. Auertite aures petiturae sacerdotiū, dū reliqua narro, nihil ad vos deferā, dubiū, nihil audietis, nisi quod vicina ciuitas vidit. Tu sacerdos; quid si tantū capta? quid si tantū prostituta? quid si tantū homicida? quid si tantū rea fuisses? [Romani Hispanis. Nunquid hoc negas, colluctatā te tamen cū uiro? quem in illa uoluntate necesse est prius super te fuisse. [Adiiciebat Zeno, merito occisum militem. Plus ausum, quā in prostitutam licebat. Exorasti populum. Nunquid & lenonem? nunquid & piratam illum, quem non poteras occidere? [Argentarij. Armatum, inquit, occidi. Quid inermis gloriatur homicidio eius, quem nescio an sero occiderit? [Caestij. Pij narratio. Ita domi custodiata est, vt rapti possent: ita cara fuit suis, vt raptā non redimeretur: ita raptae pepercere piratae, vt lenoni venderetur. Sic emit leno, ut prostituerit. Sic ueniētes deprecata est ut ferro opus esset. Coniectum in urnam nomen eius non exiit, sed eiectum est: tempus erat nos fortiri: urna purgata est. Stetit puella in lupanari, ut nemo te uiolauerit, locus ipse uiolauit. Stetit cum meretricibus, stetit sic ornatā, ut populo placere posses, ea ueste quam leno dederat. Nomen tuum pendit in fronte. Pretia stupri accepisti: & manus, quae dijs data erat sacra, capturas tulit: cum deprecateris intrans amplexus, vt omnia alia impetraris, osculo rogasti. Ancillae ex lupanaribus sacerdoti non emuntur: coram sacerdote obscenitas homines abstinent. Non sine causa sacerdoti licetor apparer, occurrenti tibi meretricē submouisset. Nō est credibile, temperasse à libidine piratas, omni crudelitate efferatos, quibus omne fas nefasque iustus est, simul terras & maria latrocipantibus, quibus in aliena impetus per arma est: iam ipsa fronte crudeles, & humano sanguine assuetos, praeferentes ante se vincula & catenas, grauiam capti onera. A stupris remouere potuisti, quibus inter tot tanto maiora scelera, virginem stuprare, innocētia est? Sed lupanar excepit omnes: sordida iniuriosaque turba huc influit: nec quifquam eo ut iudicet, venit. At omnes fauere fabulis tuis: at omnibus persuasum est. Nemo in tanta euniorum redeuntiumque turba inuentus est, qui fortunae tuae uellet illudere? Ergo tu cū tam innocens quā dicit, ista passa es, credis deos esse? Nihil, inquit, passa sum. hoc satis est nupturae sacerdoti parum. Vbi adhuc fui? discede, ignora es: discede, nimium nota es. [P. Aspernatis. Contra dices; non inimicitijs cuiusquam impulsus. Quod enim odium, quae inimicitiae cuiusquam esse possunt, quā homo cuius suorum norat antequam prostituit? Mouet me respectus omnium virginum, de quibus hodie grauis fertur sententia, si in ciuitate nulla inueniri potest, neque meretricē castior, neque homicidā purior. Piratae te inuiolatam seruauerunt? à sacerdote se non abstinuisset pirata, leno, mango. De sacerdotis pudicitia, his sponforibus credendum est? Iacui in piratae myoparone. Contrectata es alicuius osculo, alicuius amplexu. An melius pirata seruauit, quā pater? conuersata est duntaxat inter humano sanguine delibutos: inde est profecto quod potest hominem occidere. Proclama ingenuam esse te. quid expectas? cum in lupanar ueneris, iam tibi omnia templa praclusa sunt. Conseruatum oculis inquinatur, inter ebriorum conuiuia iocos iactatur, modo in puerilem, modo in muliebrem habitum composita. Istinc ne patri quidem redimenda es. Nulla satis pudica est, de qua quaeritur. Non

Nō legerem te sacerdotem, etiam si sacerdoti seruisses. Virginem esse sacerdotem nostram, cui credimus meretrici, lenoni, piratis? haec enim testium summa est. Castigationem ex pontificis maximi arbitrio meruerat sacerdos, si te e lupanari redemisset. Conuenit omnis libidosorum turba, & concurrit ad meretricem noam. Illud certe fateberis, pudicitia tua precaria est: Tot intrauerunt cellam tuam gladiatores, tot iuuenes ebrij, & omnes ante militem inermes. Ego illam dico prostitisse: illa se dicit etiam mendicasse. Pudicitiam sacerdotis meae etiam carnifici debeo. [Iunij Gallionis. Ambitiosa lex est, ad sacerdotium notae non sanctitatis tantum, sed felicitatis admittit. Inquit in mores, in corpus, in vitam. Vide tu, quem admodum tam morosae legi satisfacias. Capta es à piratis: inter seruos, inter homicidas, in illis myoparone angustijs spariata es. Viderimus quid in te audere potuerit feritas hostium, libido barbarorum, licentia dominorum. Certum habeo, iudices, cum hanc feritatem barbarorum audiat, fauetis illi, vt quā primum mutet seruicium. Sic istam seruauerunt piratae, quem admodum qui lenoni essent vendituri. Stare in illo ordine, ex eadem uesci mensa, in eo loco uiuere, in quo etiam si non patiaris stuprum, videas. Aliquis fortasse inuentus est, quem hoc ipsum irritaret, quod rogabas. Ipse autem leno percipit: Ignoramus istos: quibus vel hoc in eiusmodi quaestu praecipue placet, quod illibatam uirginitatem decerpunt. Seruauit te leno, quam prostituturus erat in libidinem populū: ita est. Sic leno tanquā nos castam e castis. Omnes, inquit, exorari. Si quis dubitat, an meretrix esset, audiat quā blanda sit. Haec isti in complexu: osculo pacta es vt felicissima fueris: pro pudicitia impudice rogasti. Quid faciam mulieri in crimina sua desiliēti? Cum dico, Vim passa es: Occidi, inquit, cum dico, Hominem occidisti: In ferebat, inquit, vim. Sacerdos nostra stuprum homicidio, homicidium stupro defendit.

DIVISIO. Latro in has quaestiones diuisit: An per legem sacerdos fieri non possit: & si lex illi non obstat, tamen sacerdotio indigna sit. An lege prohibeatur, in haec duo diuisit: An casta sit, an pura sit. An casta sit, in haec diuisit: Vtrum castitas tantum ad uirginitatem referatur, an ad omnium turpium obscenarumque rerum aestimationem. Pura enim uirginem quidem esse te, sed contrectatam oculis omnium: etiam si citra stuprum cum uirginitatem. Es casta talis, qualis uideri potest, cui lex nocere uult. Matrem quoque incestam esse, si ad uirginitatem tantum referatur castitas. An haec uirgo sit, aiebat Apollodorus quidem placere, si fixa esset, haereat & tuta: sed hic non repugnare controuersiam huic suspitioni. Non enim potuit adhuc uirgine: & multa sunt propter quod credibile sit non esse. illud adijciebat: Denique etiam si non effecero, vt credant iudices non esse uirginem, consequar tamen vt non putent dignam sacerdotio, de qua dubitari potest, an uirgo sit. An pura sit, in haec diuisit: An etiam si merito occidit hominem, pura tamen non sit homicidio coinquinata: deinde, An merito occiderit hominem innocentem, ut corpore prostitutum uolentem. Absoluta est, ostendit non puram se esse, sed tutam. An idonea sit, in tractationes quas quicque uult diuisit: An idonea sit tam infelix ut caperetur, ut uaciret lenoni potissimum, ut prostitueretur, occidere hominem cogere, ut causam diceret. [Caestius etiam altius petit, & obijcit, quod tam uilis suis fuisset, ut non redimeretur. [Silo Pompeius dum praecipuum sequitur, quo iubemur, ut quoties possimus de omnibus legis uerbis controuersiam faciamus, illam quaestionem mouit, Casta e castis: Lex, inquit, de castis cum dicit, hoc non tantum ad parentes refert, sed ad omnes quib. cum uersata est uirgo. Non enim adijcit, E castis parentibus: sed, E castis, uult illos a quibus uirgo uenit, castos esse. Intellego, inquit, sub hoc uerbo multa. Castis cum dicit parentibus, tu ex incestis uenis: intellego castis disciplinis, tu ex obscenissimis uenis. quid enim didicisti? & quaecunque hoc loco dici poterant. Idem & in illa parte fecit, Pura e puris. [Hispo Romanus accusatoris uisus pugnacitate, negauit puram esse, non ad eam hoc refereas, sed ad corpus: tractauit impuram esse, quae osculum impuris dedit, quae cibum cum impuris cepit. [Albutius figuram diuisit in controuersiam. Dixit enim: Putemus tres sacerdotium petere: vnam, quae capta est: alteram, quae prostituta: tertiam, quae hominem occidit. Omnibus nego: & sic causam contra singulas egit. [Fuscus Arellius sic diuisit. Probabo indignam sacerdotio: primum, etiam si pudica sit: deinde, quia nescimus an pudica sit: nouissime, quod non sit pudica.

FVSCVS pro puella colorem hunc introduxit. Voluerunt Dij immortales in hac puella vires suas ostendere, vt appareret, quā nulla vis humana diuinis resisteret: magis putauerunt miraculo esse in captiua libertatem, in prostituta pudicitia, in accusata innocentiam. [Latro dixit: Aliqua capta felicior fuit, nulla fortior. Marryllus cū descripsisset dignationem puellae magnam fuisse, altius quiddam superbiusque uultu ipso praefertentem, hanc adiecit sententiam, quam solebat mirari Latro, immo (vt ipse aiebat) exosculari: Narrate sane omnes tanquam ad prostitutam uenisse, dum tanquam à sacerdote discesserint. [Albutius dixit: Nescio quis fero & uolento animo uenit, ipsis credo dijs illum impellentibus, vt futurae sacerdotis non uiolaret castitatem, sed uideret: praedixit illi, abstineret a sacro corpore manum. Non est quod audeas laedere pudicitiam, quam homines seruant, dijs expectant. Cruenta & in perniciem cruenta tuam haec, inquit, arma, quae nescis tenere pro pudicitia: & raptum gladium in pectus piratae sui tor sit. Hoc factum eius ne lateret, eidem Dijs immortalibus, fuit curae. Accusator eius inuentus est, qui iudici eius in foro testimoniū redderet. Nemo credebatur occisum uirū à femina, iuuenē à puella, armatū ab inermi: maiora uidebatur, quā vt possent credi sine Deorū immortalium auxilio gesta. [Caestius timuit se in narrationē demittere, sed illā transcurrit: hoc dixit in sacerdote futura maxime debere aestimari, pudicitia, innocentia, felicitate, quā pudica sit, miles ostendit, quā innocens, iudex, quā felix, reditus.

Etiā habemus quandam praerogatiuam sacerdoti ab ipso numine datam, licet isti obijciant illi fuisse captiuam, lenoni postea seruasse, causam nouissime dixisse: inter tot pericula non seruassent illam Dij, nisi sibi seruaturi fuissent. [*Argentarius* illud in narratione dixit. Accusator in hoc maxime premebat ream, aiebat occisum esse intra verba, antequam vim afferret. [*Silo Pompeius* hac figura narrauit: Eam vobis sacerdotem promitto, quam incestam nulla facere possit fortuna. Potest aliquid seruitus cogere: seruiuit & barbaris & piratis: iniuolata apud illos manfit. Potest aliquam corrumpere prolapsū in vitia saeculi praua consuetudo: etiam matronarum notum in libidine magisterium, licet illam ponatis in lupanari, & per hoc illi intactam pudicitiam effere contigit. fuit in loco turpi, probose leno illam prostituit, populus adorauit, nemo non plus ad seruandam pudicitiam contulit, quā ad violandam attulerat. Multum potest ad rectum quoque pudici animi propositum: hostis gladio non succūberet: immo, si opus fuerit, pudicitiam vindicabit. Incredibilem videor in puella rem promittere. iam praestitit: adolescentē misericordis populi beneficium polluere tentantem gladio repulit. Fuit qui illam accusaret caedis. absoluta est. ne qua vobis posset esse dubitatio, quae ventura erat ad sacerdotium, an pura esset, an integra, iā iudicatum est. [*Triarius* dixit: Negat se puella fecisse, negat illum suis manibus cecidisse. Altior, inquit, humana visa est circa me species eminere, & puellares lacertos supra virile robur attollere. quicumque estis Dij immortales, qui pudicitiam ex illo infami loco cum miraculo voluistis emergere, non ingratae puellae opem tulistis. Vobis pudicitiam dedicat, quibus debet. [*Alterius partis color* nihil habet difficultatis, dicendum est in puellam vehementer, non sordide, nec obscœne. Sordide *Basilus*, qui dixit: Extra portam istam virginem, & ostende istam aeruginosam manum. *Vibius Rufus*, qui dixit: Redoles adhuc fuliginem fornicis. Obscœne, quemadmodum *Murrhedius rheror*, qui dixit: Vnde scimus, an cum venientibus, pro uirginitate, alio libidinis genere deciderit? Hoc genus sensus memini quendam praetorium dicere, cum declamaret controuersiam de illa quae egit cum uiro malae tractationis, quod uirgo esset, & damnauit: postea petijt sacerdotium. Nouimus, inquit istam maritorum abstinentiam, qui etiam si primam virginibus timidis remilere noctem, vicinis tamen locis ludunt. Audiebat illum *Scaurus*, non tantum disertissimus homo, sed uenustissimus, qui nullius unquam impunitam stultitiam transire passus est, statim *Ouidianum* illud,

Dum timet alterius vulnus inepta loci.

& ille excidit, nec ultra dixit. Hoc autem vitium aiebat *Scaurus* à Graecis declamatoribus tractum, qui nihil non & permiserint sibi, & penetraverint. *Hybreas* inquit, cum diceret controuersiam de illo, qui tribada deprehenderat & occiderat, describere coepit mariti affectum, in quo non deberet exigi inhonesta inquisitio. *Grandaeus Asianus* aequè declamator cum diceret in eadem controuersia: Num ideo occidi adulteros non paterentur, dixit, † in hac controuersia de sacerdotem, non minus obscœne dixit *Murrhedius*. Fortasse dum repellit libidinem, manib. excepit. Longe recedendum ab omni obscœnitate & verborum & sensuum. quaedam fatius est causae detrimento tacere, quam verecundiae. *Vibius Rufus* videbatur quotidianis verbis vsus nō male dixisse. Ista sacerdos quantū mihi abstulit. †

Incesta de saxo. Controuersia III.

LEX. Incesta de saxo deijciatur. *Thema.* Incesti damnata, antequam deijceretur de saxo inuocauit Vestam, vixit deiecta, repetitur ad poenam. *Contra Incestam. Latronis.* Hoc expectatis, vt capite demisso verecundia se ipsa antequam impelleretur, deiecerit: id deerat, vt modestior esset in saxo, quā in sacro fuerat, constitit, & circumlatis in frequentiam oculis, sanctissimum numen quasi parum uiolasset inter altaria, coepit in ipso quo vindicabatur violare supplicio. Hoc alterum damnatae incestum fuit. damnata est, quia incesta erat: deiecta est, quia damnata erat: repetenda est, quia & incesta & damnata & deiecta est. Dubitari potest, quin vsque eo deicienda sit, donec efficiatur propter quod deiecta est: Patrocinium suum vocat pereundi infelicitatem. Quid tibi importuna mulier imprecer, nisi vt nec bis quidem deiecta pereas? Veniet ad colendum Romani imperij pignus, etiam si non stupro, at certe carnificis manu incesta. Inuocauit, inquit, deos. statuta in illo saxo deos nominasti: & miraris, si iterum te deijci voluit: si nihil aliud, in loco incestarum sterit. [*Caestij Pij* narratio. Quid agam? exponam quando stuprū commiserit: cum quo? quibus cōsicijs? Ista quia probauit, damnata est. quid postea accessit, quod illam virginem faceret? quod iacuit in carcere? quod ducta est ad saxum? quod inde proiecta? ait se innocentē, quia perire non potuit. Ita lex de sacerdotum iure, in iudicio quaeri voluit, de iudicibus in supplicio: ampliat a iudicibus in poenam, postulat, vt, cum contra poenam causa tuta non fuerit, contra causam tuta poena sit. Non putas legem cauisse vt perires: quae cauit, quemadmodum perires? Exoremus te mulier, vt iterum absoluaris. Aut tu sacerdotium violasti, aut dij sacerdotem. Male de dijs existimas, si sacerdoti suae tam sero succurrunt. lata est sententia: pronuntiatum est: damnata es. Interrogo te hoc loco mulier: responde mihi. Sunt dij? [*Arelij Fusci* patris. Iterum experiamur: Quid times propitios deos? Erat, inquit, praeruptus locus, & immensae altitudinis, dicebam tibi, Incestam lex mori voluit. stat moles abscissa in profundū, frequentibus exasperata saxis, quae aut elidant corpus, aut de integro grauius impellant: in horrent scopulis enascentibus latera, & immensae altitudinis tristis aspectus, electus potissimum locus, ne dānati saepius deijciantur. [*Fuluij Sparfi.* A superis deiecta, ab inferis nō recepta, in cuius poenā saxum

saxum extruendum est. [*Iulij Bassi.* Nihil putabam amplius adijci posse: audaciae istius, quā quod in illa cruce Vestam nominauerat. ab ipso enim supplicio in templum vsque reuoluta, quicquid secundum deos sanctissimum est, contactu suo polluit: quam a saxo nusquam reuerri fas est, nisi ad saxum. Quanto minus quā in templum resiliuit? huc potius venit, vbi damnatur, quā in illo vbi absoluitur. [*Albuij Silli.* Si quis adhuc dubitabat de deiecta, veniat, & sibi ipsi credat. Haec impudentia virginis est: in vrbe tam beata cum tot superent virgines, cum tot principum filiae sint, postulat, vt praeteritis his propemodum ab inferis eruatis sacerdotem. Quare ergo si incesta sum, viuo? nescio: hoc vnū scio, nec fieri quod non potest, nec portentum esse quod potest. Absit, nefas est, vt id saxum absoluat, quod tantum damnatos accipit. [*Argentarij* narratio. Paene Iudices narrare coepi, qualis esset rea. sed quid efficiam, cum illam incestam probauero: nempe vt de saxo deiciēda videatur. iam visa est. Non imitabor istius impudentiam, vt repetendo iudicium, quod factum est improbasse videar. quod exigebatur, probaui: quod iudicium, exequor. [*Cornelij Hispani.* Deos deasque inuoco, quos priore iudicio nō frustra inuocaui. incesta quā tardissime pereat. Inuocaui, inquit, numina. Quid inuocas mulier? Si innocens es, dij non sunt. Videre quantum sacerdos peccauerit, quae nec absolui potuit, nec mori. Aut, si sacerdotium violasti, aut nos sacerdotem. Erras si satis ad sacerdotium putas, perire non posse. [*Romani Hispanis.* Ab Tarbeia ad Vestā, cuius vittam carnifex rupit. à templo ad saxum, à saxo ad templum. hic pudicae sacerdotis inter supplicia & vota discursus est. inter superos inferosque iactata, in nouam poenam reuixisti. [*Pompeij Silonis* narratio. Quod ad rerum expositionem pertinet, Iudices, non committam vt deorum immortalium vltio nem morer, incesta saxo deiciatur. lege damnata est. habetis iudicium. deiecta est. habetis exemplum. [*Vibij Galli* narratio, breuis expositio rerum est. A duerariam incesti postulauit, accusaui, damnauit, carnifici tradidi: permittitis iam abeam? Accusator recede eam ad absolutionem tuam. ita Dij damnatam absolueri maluerit, quā sacerdotem? sero innocentiam damnata concupisti, vitam deiecta.

ALTERA pars. Silli Sparfi. Damnata deiecta est, absoluta descendit. [*Arelij Fusci* patris. Putares puellam demitti, non cadere. [*Caestij Pij.* Nullam habebat gratiam. in templo dixerat. itaque tantum Deos inuocabat. Lex sacerdotem non vsque ad saxum differret, nisi expectaret Deorum sententiam. [*Cornelius Hispanus* descripsit altitudinem montis, etiam secure despicientibus horrēdam, & adiecit: Carnifex quoque recedens impellit. nihil fecit tanquam rea: conuicta est innocentia, turpe putabat sacerdos rogare, nisi Deos. *Marylli.* Mirandum est, si oppressa est virgo sine gratia, cuius enim genibus submisit, manus quem deprecata est? quae tarde rogauit etiam Deos?

DIVISIO. Latro in has quaestiones diuisit: Vtrum lex de incesta tantum sit, quae deijciatur? nec pereat: an etiam damnata, si innocens post damnationem apparuit, deijci non debeat: An haec innocens sit, An haec deorum adiutorio seruata sit. *Caestius* & illa subiunxit huic vltimae quaestioni, An dij immortales humanarum rerum curam agant. Et si agunt, an singulorum agant. Si singulorum agant, an huus egerint. Improbabat *Albucius* quod haec non tanquam particulas incurrentes in quaestione tractasset sed tanquam problemata. *φιλολογία.* [*Fuscus Arellius* pater sic diuisit: Vtrum incestae poena sit deijci, an perire: vtrum prouidentia deorum, an causa seruata sit. Si voluntate deorum seruata sit, an in hoc vt crudelius periret.

COLOR. Hic color fere sententias quas proposui, permixtus est. Quid tamen *Caestius* senferit, indicabo. Contra sacerdotem qui dixerunt, videri Deos infestos illi, in hoc eam seruasse, vt diutius torqueretur, aiebat *Caestius*, male se casu videri factum, quā Deorum voluntate. nam si semel illos interuenire huic rei fateremur, manifestius erit in poena seruata esse sacerdotem, quā in poenam actam: quae nō probabat ille. *Triarij.* Remissam tibi poenam putas: ampliata est, & ipsa inquit ampliatio, quae apud iudices fieri solet: & verbum in sententia positum, non est damnantis, sed dubitatis. Declamauerat apud illum hanc ipsam controuersiam *Varus Quintilius*, tunc Germanici gener, vt praetextatus. cum descripsisset circumstantem turbam dolentem quod tā cito oculis poena subduceretur, dixit: Exaudierunt Dij immortales populi uota. Incestam, ne cito praiceps supplicium transcurreret, reuocauerunt. *Caestius* multa contumeliose dixit in ipsam sententiam. Sic, inquit, quomodo quadrigas, reuocauerunt: nam & ante posuisti similitudinem, quia & haec de carcere exierat. Cum multa dixisset, nouissime adiecit rem, quam omnes improbauimus. Ista negligentia pater tuus exercitum perdidit, filium obiurgabat, patri maledixit. [*Pastor Aetius* hanc controuersiam apud *Caestium* iam senator dixit, & hunc colorem optimū putauit: Sic veneficij corpus induruit, vt saxa reuerberaret. Multum *Caestius* hanc corripuit, & dixit: Hoc est, quare ego auditoris meos inuitem ad alios audiendos ire: hoc male mihi facti ille, qui aut athleta aut pyctes est. Dicebat autem in *Albucium*, qui illis diebus dixerat in hac controuersia, durius saxo, & in *Bassum Iulium* multa, qui dixerat *Virgo* de sub saxo. *Othonem Iunium* patrem memini colorem insulsum inducere, quod minus ferendū est, quod libros colorum edidit. Fortasse, inquit, poenae se praeparauit: & ex quo peccare coepit, cadere condidit. [*Silo Pompeius* hunc colorem tentauit. Praestatur, inquit, quaedam damnatis sacerdotibus uerecundia. erubimus quicquam ex damnatae ueste detrudere. [*Hispanus* dixit: Ita putaueras una te poena posse defungi, cum in saxo deos nominasses? [*Triarius* indignantium uoces descripsit, & dicentium: Quia non potes, non uis mori. [*Maryllius* dixit: Constituta in saxo inuocauit Deos. publica indignatio exorta est. audet ista nominare Deos, audet hoc loco? Quid autem habet iam quod illos roget, nisi bonam mortem? [*Diocles Carystius* dixit. †

LEX. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum vtrunque corpus interficiat, sine fraude sit. *Alter.* Liceat adulterium in matre & filia vindicare. *Thema.* Vi fortis in bello manus perdidit: deprehendit adulterum cum vxore, ex qua filium adolescentem habebat: imperavit filio vt occideret. Non occidit: adulter effugit: abdicat filium. *Contra filium. Porcij Latronis.* Adulteros meos tantum excitavi. me miserum. quamdiu iacuerunt, postquam deprehenderam? Ego te non abdicem, quem possem occidere: O acerbam mihi virtutis meae recordationem. O tristem victoriam memoriam. Ille onustus modo hostilibus spolijs vir militaris, adulteris meis tantum maledixi: solus ego ex omnibus maritis nec dimisi adulteros, nec occidi. Quid ridetis? inquam quod non habeo manus? voco filium. Tu viri fortis filius, qui stringere ferrum non potes? ne truncus quidem capi potui, nisi domi, vtrunque tamen potui, oblectatus sum, & truncum corpus opposui. Exierunt adulteri, tantum meo sanguine cruenti. [*Cornelij Hispani.* O dignum, cui aut pudica contingat vxor, aut impudica, dum armatus est. Te res publica inuoco, quae manus meas possides: quis non putet aut me sine filio fuisse, aut filium sine manibus? *Caestij Pij.* Conceptus est iste: ex quo sciemus, cum adulteros deprehendero. Nunquam putavi futurum salua republica, vt vir fortis sentiret se manus perdidisse. [*Maryllij.* Adulteros meos vtque ad limen prosecutus sum. cucurri miser ad ferrum, quasi manus haberem. [*Triarij.* Deciderunt arma cum manib. tunc primum sensi me manus perdidisse.

Dij boni, & has manus aliquis derisit? [*Asprenatis* Arcellitius vt occideret adulteros, venit vt dimitteret. Ita ego manus etiam pro adulteris perdidit. Steti deprehensus ab adulteris meis. Patris defertor, matris leno, quem puto iam creditis non esse filium viri fortis, tertius in cubiculo derisor stetit. [*Fulvij Sparsi.* In bello suas, in domo etiam filij manus perdidit. Proceffit in bellum hic vnus omnium adolescentis filij vicarius, in acie vicit, domi captus est. portat inter spolia viri fortis volutantes adulteros. Adolefcens, venit tempus militiae tuae. indignare si deceptus es. tam frustra ad filium quam ad gladium cucurrit. ridebant adulteri truncas viri fortis manus, circa sua arma labentis. *Argentarij.* Ante patriam quam patri negavit manus. libenter causam eius suscepi. Quis enim illum non vindicet? quid hoc infelicis, quem adulteri tunc riserunt, cum deberent mori? Vir fortis in ciuitate truncus, integros adulteros spectat. [*Iulij Bassi.* Non est quod puteis puniri illum: ad suos dimittitur, inquam, ad matrem suam: nescio an & ad patrem. Meruit hereditatem illius, quem occidere parricidium putauit. Nulli vnquam plus debuisti viro forti vltque eo pro vobis pugnavit, vt pro se non posset. Adolefcens, quos dimisisti, sequere.

PARS altera. Vibij Galli. Matrem, inquit, non occidisti. quem minus hoc crimine perdere debui quam patrem? Pater occidere iussit: lex vetat. non comparassem patri legem, nisi cum illa lex fuisset. alterum putavi parricidium, matrem coram patre occidere. [*Arelly Fufci* patris. O misera pietas. Inter quae parentum vota constitisti. Non semper scelera nostri iuris sunt. & truces quoque animos misericors natura debilitat.

DIV. SIO. Latro hac vsus est diuisione: An licuerit filio: An vindicare oportuerit: An si licuit, & oportuit, ignoscendum sit illi, si non potuit, indulgentia repugnante. An licuerit, in illa diuisio: An tunc liceat adulterium filio vindicare, cum maritus non est: An tunc liceat, vbi maritus in eo loco est, quasi omnino non cesset. An oportuerit, tractationis quidem est, quam vt quisque vult variat. Latro tamen sic ordinavit. Oportuit, etiam si pater non iuberet, occidere adulteram, viri fortis vxorem oportuit, iubente patre, etiam si ipse posset occidere. oportuit, cum & iuberet, & ipse non posset. Noui declamatores illam quaestionem tentauerunt ex verbo legis natam. Adulterum cum adultera qui deprehendit, dum vtrunque corpus interficiat, sine fraude sit. an nemo possit occidere, nisi qui deprehenderit. Tentauerunt & illam, an non possit abdicari filius, ob id quod illi facere salua lege non licuit.

COLOR. Color pro adolescente vnus ab omnibus qui declamauerunt introductus est: Non potui occidere: ex illa Ciceronis sententia tractus, quam in simili controversia dixit, cum abdicaretur is, qui adulteram matrem occidendam acceperat, & dimiserat terrore. [*Latro* descripsit stuporem totius corporis, in tanto inopinati flagitij spectaculo: & dixit: Pater, tibi manus defuerunt, mihi omnia. sed cum oculorum caliginem, animi defectionem, membrorum omnium tortionem descripsisset, adiecit: Antequam ad me redeo, exierunt. [*Gorgias* inepto colore, sed dulci. Pammenes ex bonis declamatoribus dixit. *Gorgias* egregie dixit. Pammenes dixit. *Fuscus Arelly* dixit: Maius erat scelus quod imperabas, quam deprehenderas. [*Albuius* non narrauit, sed hoc colore egit ab initio vltque ad finem: Ego me defendere debeo: si quid mihi obiectum erit, aut negabo, aut excusabo. Si quid exegeris maius viribus meis, dicam, Ignosce, non possum. Ignoscit filio pater nauigationem, excusanti, se non ferre mare: ignoscit non sequenti castra, si non potest, quamuis pater ipse militaris sit. Non possum occidere. Agedum ipsam legem recita: Liceat & marito, liceat & patri. Quare tam multos nominat, nisi quod putat aliquos esse qui non possint? Et in descriptione dixit: Cum me vocauit pater, hoc inquam. putauit supplicium futurum morte grauius, si adulteram filio ostenderet. Et illud dixit: Exierunt adulteri inter patrem debilem & filium stupentem. [*Silo Pompeius.* hoc colore narrauit. Non putavi mihi licere. *Blandus* hoc colore. Vtrunque filij nomen audio: pater rem petit iustior, mater faciliorem. Et illud

illud post descriptionem adiecit. Fatebor vobis, parricidium coram patre facere non potui. [*Caestius* hoc colore egit: Profluit, inquit, protinus videri, & amplexu suo manus meas alligauit. Ago confusioni meae gratias, quod nihil in illo cubiculo vidi, nisi patrem & matrem. Pater rogabat, vt occiderem: mater, vt viuere, Pater, ne nocens impunita esset: mater, vt ego innocens essem. Pater recitabat legem de adulteris, mater de parricidis. Et vltimam sententiam dixit: Occidere matrem si turpe est noluisse, non potui. [*Argentarius* dixit: Non est quod me ex hoc habitu aestimetis, quod manus habeo: tunc non habui. Et illud dixit. Dat poenas tibi, perdidit virum, perdidit filium, aegrotanti non affidebo, egentem non aliam. omnia mihi libera sunt, iam vitam illi non debeo.

EX altera parte multa sunt pulcherrime dicta: sed nescio an Graecis nostri cessuri sint. In hac controversia dixit *Amas*: ¶ Habet aliquid corrupti haec sententia. [*Latro* dixit: Quantū ego tunc questus sum cum fortuna mea, quod non & oculos perdidissem. *Silo Pompeius* dixit, Fili, aut oculos erue, aut manus commoda. Omnes aliquid belli dixerunt, illo loco quo deprehensi sunt adulteri dimissi. *Latro* dixit: Adulteros meos tantum excitavi. *Fuscus Arelly* dixit innuisse nuntiae. *frigidius* dixit contrariam illi sententiam: Adulteros interuentu meo ne excitavi quidem. *Vibius Rufus* dixit: Adulteri marito non assurrexerunt. [*Pompeius* dixit: Adolefcens, denique adulteros excita: postquam tu venisti, securus iacent. [*Latro* dixit: Erratis, qui me putatis manus non habere: filium vocaui: vt intrauit, ab adultero salutatus est. *Fuscus* dixit: Fili, tuam fidem ostende, te integro, manus me non perdidisse. controversiam mihi de te facit adulter, veni. vtrius filius sis, indica. [*Punitius* & pulchre dixit, & noue. sumpsit ab omnibus bene dicta. *Irrupi* in cubiculum adulterorum: quid mentiar miser? aperto cubiculo expectabant adulteri. [*Caestius* dixit: Vocauit filium. risit adulter, tanquam qui diceret: Meus est. ¶

[*Vibius Rufus* dixit: Quam otiosi, quam securi adulteri transtulerunt praeter oculos meos, praeter filij manus. [*Latro* cum exeuntes adulteros descripsisset adiecit: Adolefcens, parentes tuos sequere. [*Nicetes* illam sententiam pulcherrimam, qua nescio an nostros antecesserit, sed illum Albucium qui Graecis praeminet: cum pugnantem in acie se descripsisset, dixit: Me miserum, quas manus adulter effugit, & illud Albucij. Non potui, inquit, matrem occidere, quo excusator sis, adijce & patrem. *Albucius* sic narrauit, vt tanquam nullo sciente factum esset adulterium, suspectum quali concium matri suae fecerit. [*P. Asperus* dixit. Exijt nouissime maritus, & dedit adulteris locum. Idem dixit: Matrem occidere non potes. adulterum certe occide. An & iste pater est? dixerat *Nicetes*. *Murrhedius* dum hanc sententiam imitari vult, stultissimam dixit: Reliqui in acie pugnae manus.

Raptor duarum. Controversia V.

LEX. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. *Thema.* Vna nocte quidam duas rapuit: altera mortem optat, altera nuptias. *Contra Raptorem. Porcij Latronis.* Iam se parabat in tertium, nisi nox defecisset. Stupri accusatus, stupro defenditur. Cum altera litigat rapta, alteram aduocat. Vindicate patres, vindicate fratres, vindicate mariti: fortior disciplinae publicae seueritas surgat: iam binnae rapiuntur. [*Memonis.* Postera die erat in huius domo fletus, lamentatio matris spes suas deploratis: cum interim ex alia domo alia vociferatio oritur, alius tumultus: coit populus, velut publico metu exterritus: credit duos raptores fuisse. Cum interim producit publicus pudicitiae hostis, quem vna nocte vnus virginis iniuria non fatigauerat. [*Caestij Pij.* Alteram iniuriae rapuit, alteram patrocinio. Quantum suspicor, ne rapta quidem es. quaeris argumentum? non irasceris. quomodo istud fit? duabus iniuriam fecit: vna queritur. Misericors sum, inquit. Gaude. habes qui te vindicet. Vide qualem habitura sis virum. non est vna contentus. *Argentarius* eundem sensum dixit, hoc adiecto. Non est vna contentus, ne vna quidem nocte. [*Pompeij Silonis.* At quam bene mimum egit, quomodo raptam se queta est, qua vociferatione, quam perbene illi optionem cessimus. [*Triarij.* Perieras raptor, ni bis perire meruisses. [*Iunij Gallionis.* Sumatur de illo supplicium, constituatur in conspectu publice: caedatur diu: toto die pereat qui tota nocte peccauit. Subito fastidiosus raptor occurrit, & ait: Iam nec nuptias volo. Stulta deciperis: dicam suus: quid dixerim tibi, idem enim dixi & huic dum te peto, in illam incidi. [*Arelly Fufci* patris. Retro amnes fluant, & sol contrario cursu orbem reuocet: confugiat sacrilegus ad aras. raptorem rapta vindicat.

EX altera parte. *Pompeij Silonis.* Postero die cum illi narratus esset nocturnus error, dum putat se in vnam incidisse, huic priori supplices submitit manus, hanc prius deprecatus est, exorauit, propter hoc puto ista magis raptori irascitur. Altera ex puellis raptorem mori vult, altera seruari reum. Alter iudex damnat, alter absoluit. Inter dispare sententias mitior vincat. dicam quod sentio: magis irascetur, si vnam tantum rapuisset: diceret, Ergo ego sola digna visa sum, cui iniuriam faceret? [*Argentarij.* Referat nunc Virginiam, referat Lucretiam: plures ramen Sabinæ sunt. Ex tribunis potentior est qui intercedit: non est inuidiosa potestas, quae misericordia vincit. Quid cessas puella? pro marito roga. Haec sententia deridebatur a *Caestio*, quasi improba.

DIVISIO. In hac controversia de prima quaestione nulli cum altero conuenit. *Latro* primam fecit quaestionem. Non posse raptorem, qui ab rapta mori iussus esset, seruari. Si legatus, inquit, exire debet, Oo 4 peribit:

peribit: si militare debet, peribit: si legem dicere debet, peribit. Si raptam ducere debet, aequè peribit. Si is ante te rapuisset, & nuptias optasset, interposito deinde tempore, antequam nuberet, hanc vitiaffer: negares illum debere mori, rapta iubente? Atqui nihil interest: nisi quod dignior est raptor morte, cuius inter duos raptus ne vna quidem nox interest. Si rapta nupisset, deinde post tertium diem rapuisset aliam, negares illum mori debere? Atqui quid interest? nisi quod honestius tunc maritum defenderes, quam nunc raptorem defendis. Alteram fecit. An rapta, quae nuptias optat, nihil amplius raptori praestare possit, quam ne sua lege pereat: contra alienam legem nullum ius habeat. Optasti nuptias: non occidetur tanquam raptor tuus. At idem si eadem nocte qua te rapuit, stationem deseruit, fuisse ferietur. Si sacrilegium fecit, occidetur. Licet tu dicas, Quid ergo ego non nubam? Tu raptori praestas, ut illum ipsa non occidas: non potes praestare, ne quis occidat. quomodo sacrilegus, quamuis a te seruatus, periret, sic alterius puellae raptor a te seruatus peribit. Si rapuisset te: deinde deprehensus in adulterio adseruaretur in tormentum diutius pereundi, tu interim educta nuptias optasses (datur enim optio & in absentem) vetares illum occidi à marito? Quid interest, qua lege pereat? nisi quod modestius alienam legem interpellares quam tuam. Tertiam fecit: Cum quod vtraque optat, fieri non possit, an ea eligenda sit optio, qua vitio ad vtramque perueniat. Atqui mortem optat mea optio, & te vindicat: tua me non vindicat. Et hoc tibi mea optio praestat, quod mihi, occiso raptore inuidiam. Illa respondet: Optio tua me non vindicat. Vindictam tu meam putas, non fieri quod volo, fieri quod nolo? etiam mihi contumeliosum erit, te dignam videri in cuius honorem occidatur: me indignam in cuius honorem seruetur. Isto modo & mea te vindicat. Nempe lex duas poenas scripsit vitia tori: alteram passurus est, non eris inulta. iam raptor non erit impunitus, habebit poenam, indotatam vxorē. Respondet eodem modo. Morietur: sed non mihi. Seruabitur, sed tibi. Quartam fecit quaestionem: Si non potest vtriusque rata esse optio, vtra dignior sit. Vltimam non quaestionem, sed tractationem, nullum non raptorem impunitum futurum: si haec via impunitatis monstreretur, ut qui plures rapuisset, tutior esset. Neminem non inuenturum aliquam humilem, quae se in optionem commodaret. [Fuscus Arellius primam quaestionem hanc fecit: Qui duas rapuit, perire vtrique debet. Lex inquit quae dicit, Rapta raptoris aut mortem optet, aut nuptias: de eis loquitur, qui singulas rapuerunt. non putauit quenquam futurum, qui vna nocte duas raperet. Non quaero, quid optetis, quod seuerissime optare potestis, occupo. necesse est raptorem mori. Quare? vtrique raptae debet vitio contingere. Vtraque enim non potes ducere, vtrique mori potes. Vna pars legis ad hunc raptorem pertinet, in qua mors est, putate enim vtramque nuptias optasse. Quid futurum est? in raptoris matrimonium ambitus erit. Putate illum plures rapuisse quam duas. quid fiet? una nubet: nuptiae ad vnam pertinebunt, mors ad omnes. Qui duas rapuit, vtrique debet mori. quare? dicam: Quod vult, eligat: aut nuptias optabunt: aut altera mortem, altera nuptias. Si nuptias optauerint, non poterit fieri quod vtraque voluerit. Vno modo poterit fieri quod vtraque volent, si vtraque mortem optauerit: ergo fiat id, quo vno duae vindicari possunt. Hic tractauit: Ne exemplo quidem vile est, non vtrique perire eum qui duas rapuerit. hinc morem perniciosissimum introduci ciuitati, ut aliquis propter hoc non pereat, quia perire saepius meruit. Reliquam partem controuersiae Fuscus in haec diuisit: Vtra optio honestior sit, vtra iustior, vtra utilior. [Caestius hanc patrem controuersiae sic diuisit: Vtra puella dignior sit, quae valeat: vtra optione raptor dignior sit. Caestius & coeucturalem quaestionem tentauit, An haec cum raptore colluserit, & in hoc rapta sit, ut huic opponeretur. Latro aiebat, non quicquid spargi possit suspicioso, de eo etiam dicendum. Colorem hunc esse, non quaestionem: eam quaestionem esse, quae impleri argumentis possit. Caestius aiebat, & eam impleri posse argumentis. Hunc sensum à Latinis iactatum Nicetes dixit. Glycon dixit. Diocles Caristius dixit. hunc sensum Vibius Rufus subtiliter dixit: Volo tibi malam gratiam cum sponso tuo facere, habet amicam. in hoc controuersiam dixit. [Albucius ambulat in malculos. adeo nullam sine amatore vitium est, ut hoc quidam disertum putauerint. ego tamen magis miror, hoc Albucium potuisse dicere, quam aliquos potuisse laudare. Ex Latinis dixit Tyrius: Gratulor vobis virgines, quod citius illuxit. Argentarius dixit: Queritis quid isti finem rapiendi fecerit? dies.

Archipiratae filia. Controuersia. VI.

THEMA. Captus à piratis scripsit patri de redemptione. non redimebatur. Archipiratae filia iurare eum coegit, ut duceret se vxorem, si dimissus esset. iurauit. Relicto patre secuta est adolescentem. rediit ad patrem. duxit illam. orba incidit. pater imperat, ut archipiratae filiam dimittat, & orbam ducat: nolentem abdicat. *Contra Filium. Porcij Latronis.* Pro dii boni, & haec puella hospitio patris excepta est. prohibeo domo, terra prohibendam. Bonae spei vxor, bonae spei nurus, quae amare potest captiuum, odif se vel patrem. Captus, inquit, in tenebris iacebam. Narra obsecro foceris tui beneficia. Possum, inquit, iudices, esse securus? filius meus ait se uxori patricidium debere. [Caestij Pij. Quis interfuit nuptijs tuis? pater? denique puellae pater?

EX altera parte Silij Bassi. Hodie captiuus essem, nisi haec archipiratae filia fuisset. Ut dixi, Patrem habeo: inter bonos captiuos sepositus sum. Archipiratae filia vocatur, puto ex aliqua nata captiua: certe animus eius natura à patre abduxerat: misericors erat, deprecabatur, flebat, mouebatur periculis omnium: nihil

nihil in illa deprehendi poterat piraticum. Promisi nuptias, & quasi aliquam sacram testationem, tuum nomen inserui. Eo loco me non deseruit, in quem venire etiam patres timuerunt. Arcetius nos fortuna alligauit, quàm vt orba possit diuellere. Vidisses tectum pannis corpus, omnia membra vinculis pressa, manciem, retractos introrsus oculos, obrutas catenis & inutiles manus. talè quis amare nisi misericors posset? Decepi te puella, alia pollicitus sum. Venies in patriam mecum, ibi tibi referam gratiam: hic catenatus, egens, squalidus quid possum? pater meus, focer tuus (hoc enim iam pridem te vocabat) focer, inquam, tibi tuus gratiam referet. Quicquid auitas paternaque flagitijs obruerunt imagines, quidam ignobiles nati fecere posteris genus. in illis non seruasse quod acceperant, maximum dedecus: in his quod nemo dederat fecisse, laudabile. Si possent homines sibi sortem facere nascendi, nemo esset humilis, nemo egens, vnusquisque felicem domum inuaderet. Sed quamdiu nō sumus, natura nos regit, & in quemcunque vult casum nos mittit. Hinc sumus aestimandi, cum sumus nostri. Quis fuit Marius, si illum in suis in spe xerimus maioribus? humilis. In consulatu nihil habet clarius, quàm se auctorem. Pompeium si hereditariae extulissent imagines, nemo Magnum dixisset. Seruium regem tulit Roma: in cuius virtutibus humilitate nominis nihil est clarius. Quid tibi videntur illi ab aratro citati, qui paupertate sua beatè fecere rempublicam? Quemcunque volueris reuolue nobilem: ad humilitatem peruenies. Quid recenseo singulos, cum hanc urbem possim tibi ostendere? nudi steteret colles. Inter haec tam effusa moenia, nihil est humili casa nobilius. fatigatis supra tectis auro puro fulgens praelucet Capitolium. Potes obiurgare Romanos, quod cum humilitatem suam obscurare possint, ostendunt. Sed haec non putant magna, nisi apparuerit ex paruis sur rexisse. Mi sereri illius oportet, quia orba est. ista tamen habet propinquos, habet amicos paternos, habet te imbecillitatis suae tutorem fortissimum. Omnes vxores diuites seruitutē exigunt. Crede mihi, volent in suis regnare diuitijs: & tamen aequum est eam possidere domum, quam meam agnouerit. Si coeperimus esse magis liberi, si paulo speciosior animo eius effulserit domus, si parum blande fecerimus, relinquunt: & tunc est tormentum, carere diuitijs, cum illas iam senseris. Vides quid inter duas vxores intersit, ista si nos reliquerit, repetet suos: haec quod dedit, dimissa non auferet. Multi duxere sine dotibus vxores: quidam dictas non acceperunt dotes: quidam emptis contenti fuere mancipiis: & cum possent accipere diuitias, emere quibus libertatem darent maluerunt, quàm suam vendere. Aliquis in adoptionem iuuenis petitur, si volent ire: quaeret senex ille qui petit, quales & quos habeat maiores, quanta bona, an satis magno se possit addicere. Aliquis captare orbos senes vult, & suas spes in alienas mortes diffundere. excutiat testamēta, scrutetur census. vbi vero quaeret vxorem, videat an nuptias suas amet, an nihil pluris faciat marito, an misericors sit, an fortis sit, an possit, si quid viro incident mali, vna tolerare. Si his bonis fuerit instructa, dotata est. Non possumus vna felices esse: quod solemus, vna infelices erimus. Fac, inquit, quod imperat. nolo propter me patrem tuum offendas. Ibo, inquit, sola. Tu ibis? quo, infelix? Quas petitura regiones? Est enim tibi aliquis locus? pater tuus nobis maria praeclusit, meus terras. [Caestij Pij. Solent qui coguntur à patribus vt vxores ducant, illa dicere: Non sumus etiam nunc apud nuptijs. Ego contra refugio vxorem, quia vxorius sum. [Arelij Fusci patris. Infelens malum est, beata vxor: cum immensum pondus auri orba attulerit, cum pecunia arcas nostras onerauerit, quid aliud quàm beatae seruiemus? Altera filium dat tibi, altera patrimonium. Pater, vtra magis diues est? Locuples est, pater, quam mihi concilias. O si scires, quàm diues haec fuisset. Orba, inquit, est. & haec orba est. Inter duas orbas ea mihi curanda est magis, quam orbam ego feci.

DIVISIO. In hac controuersia nihil litium fuisse fere omnes consentiunt. Latro primam quaestionem fecit. An pater propter matrimonium, filium abdicare possit, cum liberum cuique huius rei arbitrium sit. Gallio subiecit huic: Etiam si potest imperare filio, ut vxorem ducat, an ei qui iam habet? Latro secundam fecit: Si ius est patri, etiam propter matrimonium abdicandi: an liberum huic fuerit, non parere cum iurasset. Hoc in haec diuisit: An nemo iure iurando teneatur, quo per necessitatem adactus est: An expleuerit iusiurandum, ducendo illam vxorem: An etiam si non expleuit, non teneatur religione, qui coactus aliquid contra iusiurandum fecit: hunc autem cogi à patre super iusiurandum facit. an possit parere patri, an debeat. Hic de meritis puellae & moribus.

COLOR. Colore hoc vsus est Latro pro patre: Puellam non misericordia motam, sed libidine: & ideo nō esse beneficium. In argumentis eleganter hanc partem tractauit: Etiam si beneficium dedisset, non esse sic referendam gratiam, deinde beneficium esse quod iudicio detur, non quod furore aut morbo. [Hispo Romanus alio colore dixit: Illam non amore adolescentis, sed odio patris sui secutam esse. Voluit ille & amoris commendationem detrahere. [Buteo longe accersito colore vsus est: Voluit eam nubere non inuito patre, sed secreto suadente, palam dissimulante totum hoc gestum. Ratione illa honestam conditionem nuptiarum inuētam, cum alio nullo modo posset. Neque enim aliter illos effugere potuisse, nisi patiente patre. Sed aiebat Latro, non esse tanti, detrahere illi commendationem soluti adolescentis, ut detraheretur inuidia relicti patris. [Fuscus Arellius egregie declamauit: Non enim propter nuptias orbae dimitti illam, sed quamuis orba non esset, ei ius sit. non aliam sibi magis placere, sed illam displicere dixit: & hoc quod Latro transcurrerat, praesit. Timere se puellam temerariam, inter piratas natam, inter piratas educatam, impiam in patrem. [Gallio illud quod omnes scholastici transferunt, dixit: Timere se, ne haec speculatrix esset, & piratis omnes occasiones indicaret: aut certe ne videretur, nolle se suspectum esse rei publicae. illi iurasse timuit, ne à puella videretur improbe iusiurandum exegisse. Ne quid liberi sibi esset, adiecit,

cit, iurasse per patrē. [Triarius dū sententiam puerilē captat, inepte dixit, iurasse & se per orbam. Aiebat enim *Caesius*, valde hanc fieri orbam, etiam si iurasset. [Latro aiebat quoque iurandum ineptum esse: nihil enim minus conuenire, quā aliquid per patrem iurare, patrem relicturā. Omnes honestam matrem puellae dederunt: omnes dixerunt eam misericordia motam, non amore. Solus *Pollio* iudicio fecit se vult eam, etiam à misericordia discessisse. dixit enim illam non potuisse cum piratis viuere. Vt primū honestam occasionem inuenerit discedendi, discessisse. [Q. *Haterius* a parte patris pulcherrimam imaginem mouit. Coepit enim subito quo solebat cursu orationis feruere, quasi exaudiret aliquem tumultum, vastari omnia ac rapi, comburi incendiis villas, fugas agrestium: & cum omnia impleisset terrore, adiecit: Quid exhorruisti adolescens? locus tuus venit.

GLYCONIS valde leuis & Graeca sententia est. Tolerabilem dixit illam rem, cum iurisurandi vim describeret: hoc esse quod foedera sanciret, quo astringeretur exercitus. †

ARTEMON circa eundem sensum uersatus est à parte adolescentis, cum dixisset relictum patrem, adiecit. †

Tyrannicida a piratis dimissus. Controversia VII.

LEX. Liberi parentes alant, aut uinciantur. *Thema.* Quidam alterum fratrem tyrannum occidit: alterū in adulterio deprehensum, deprecante patre, interfecit. A piratis captus scripsit patri de redemptione. Pater piratis epistolam scripsit, si praecidissent manus, duplum se daturum. piratae illum dimiserunt, patrem egentem non alit. *Pro tyrannicida. Porcij Latronis.* Da mihi epistolam efuriens istius. Manus, inquit, praecidantur, in quam partem corporis durius saeuitia incurrat: cetera membra mea sunt, manus publicae sunt. Talem me dimittite, qualem à piratis recepistis. Non habeo quod de fortuna queri possim, eum qui manus meas configit. Si praecideritis, inquit, manus: ita ceris? scribe potius, si occideritis. Tyrannicida exitum tyranni rogo, non timeo. Manus quas piratae soluerunt, iudices alligant. Ex omnibus quae mihi fortuna terra marique priuatim mala publiceque congestit, tyrannum, adulterum, piratas, nihil expertus sum durius quā patrem. Tyrannus cum timeret manus meas, non praecidit. In iuria matrimonij nihil abstulit corpori, piratae, quasi beneficio meo uiuerēt, gratis miseri sunt. Vnum hostem inexorabilem habui, quod felici re, quod subito inimico, non ante tyrannidem nauigauit. Geniū, inquit, educaui, nempe istud beneficium & tyranno praestitisti, & adultero. Has manus si per te redimere non potes, rem publicam appella. Adulter cum manibus sepultus, tyrannus cum manibus proiectus est. Magnis sceleribus iura naturae intereunt. Non magis tu pater, quā illi fratres. Audite nouam captiui vicem. Tutus sum: si pater meus nihil habet, quicquid habes pro redemptione filij mitte: nō est quod timeas: non deerunt tibi alimenta, cum dixeris tyrannicidae patrem. Pro adultero filio rogas. quaerite nunc quomodo tyranni fiant. [Caesij *Pij*. Cedo mihi epistolas patris, quaeris unde habeam, cum mihi nullas miseris? Duplam dabo pecuniam, vnico filio rogat. Duplam pecuniam dabo: vnam summam pro filio, alteram pro tyrannicida. Si manus praecideritis, hoc ne adulteris quidem licet. Non habui pecuniā, sed rogare illos potes. & audacter roga, in misericordes piratas incidi. Quare non alo? quia captum filiū tuum, age: parum est, si dixerō, non redemisti. Alere non possum: perdidisti manus, non credis: epistolam lege. duplam pecuniam dabis, auaris dabis, piratis dabis, sic excusabant piratae, ipsas mihi cum praeciderent manus: Pater iussit, aiebant, magnum facinus est, sed magno licet. Egens sum, inquit, mentiris. Cedo mihi patris mei censum. Quid ergo alis patrem? dimissus fortasse promittam, cum rogaueris, nihil pacifcor. Etiamnum manus meas petis, nega tuam esse epistolam, & habes argumentum, dices, erogare adultero soleo. Qui non aluit, inquit, patrem, alligetur. Plus de manibus meis timui. [Cornelij *Hispani*. Quid me rogarit pater, nescio: publica vindicta cruentum gladium priuato tyranno impressi. Captum me piratae nihil, nihil aliud quā alligauerūt. [Q. *Pius*. Duplam pecuniā dabo. Polliceris, inquit, petitur unde tantas patrimoniū vires habeas, etiamnum, tanquam de tyranni arca loqueris. Corrupti frater uxorem meam, quam nec tyrannus violauerat. Vt pretium piratae constituerunt: Gaius sum, inquam, locuples pater poterat dare, etiam si duplam poposcissent. Remiserunt me reip. cum manibus, patri cum epistolis. [Pompeij *Silonis*. Pactus sum de redemptione. Scripsi patri. quicumque pro tyrannicida vestro pependisset certum habeo: solliciti optatis, ut hae litterae ad patrem perueniant. Egeo, inquit, sic subito? quod ex toto emi non debet, duplo emit. [Arelly *Fusci* patris. Causam meam tenui apud eos, qui nihil debebant manibus meis. Tunc primum egere queritur iste, cum manus meas vidit, quid mirum, si non putauerunt turpe piratae, accipere mercedem quam pater dabat? Ades pietas: si sancte vixi & innocenter, effice ut iste manus meas, qui odit, desideret. Tarde mihi epistola solui videbatur: hoc prorsus fabulis, repleto sceleribus nostris seculo, deerat, ut narraretur aliquis solutus a piratis, & alligatus à patre. [Blandus. Hic qui unde uiuat non habet, quā care tyrannicidae vestro se mancipat? quid agis pirata filij, piratarum magister, eius crudelitatis emptor, cuius nec pirata venditor est? [Romani *Hisponis*. Pater piratis salutem. Hae eripis filio. duplam dabo. Quid necesse est? potui vilius solui. Ut praecidatis manus. Obstupuerunt piratae: & cum dimitterent, dixerunt: I, dic patri tuo, non omnia piratas vendere. [Mentonis. Adhuc iudices tanquam pro manibus meis egi, verum est confitendum vobis, remissae sunt: exhibeo res publicas piratarum depositum tibi: manus hae tuae saluae ad te perlatae sunt, fac quod uoles: illud unum rogo, si pecca-

peccauerunt, cui libet tu uinciendas tradere: si isti tradis, sic alligabit quomodo uoluit, praecidet. [Allegij *Flanij*. Adhuc qualem optem patrem, nescio, diuitem? debilitat: egentem? alligat, neutrum manibus meis expedit. Duplam dabo, ut manus praecidatis. Filium minus crudelem habuisti. [Marryllij. Ut allata est epistola, coeperuntque eam piratae soluere, ut recitata dupla in epistola pecunia est: Hic est, inquam, pater quem uobis laudaueram. [Triarij. Vbi est patrimonium tuum illud, quod tyrannos instruit? quod ad ulteros facit? ubi est? certe in me nil impendisti.

PARS altera Sillij Bassi. Infelix futura est etiam uictoria mea, si non tenuero causam, fame moriar: si tenuero, hoc tantum consequar, ne fame moriar. Duxi uxorem nimium foecundam: peperit mihi tria nescio quae prodigia, varijs generibus inter se & me furentia: unum qui posset patriam opprimere, alium qui fratrem uiolare, alium qui patrem. Testor, iudices, omnes ciues meos, una seruiumus, nemo tyrannidem me uno sensit magis. Argumentum habeo maximum, quod uiuo non pepercisset mihi, si putassetis me patrem tyranni. Dum inter se pugnant, uicit respub. Reliqui duo, quia non poterant in nos, inter se tyrannidem exercuerunt, habebat iste nescio quam uxorem, quam in arce cognouerat. Si alligare te possem, proficiscentem alligassem. Non opus est tibi magna impensa ad sustinendum patrem, tu mecum alimta partire, nolo me tam bene alas, quā ego te alui; nolo ignoscas mihi quicquid passus es, quicquid timuisti patrem, posce flagella, scinde rugas, uires subijce ignes, & mortuam hanc partem, quae tātum in contumeliam suam spirat, quia extingui non potest, exure, si parum est, fac quod ais ne piratas quidem fecisse, manus praecide, exhibeo tibi, hae sunt illae, quae quilibet scribunt. Vbi est gladius tuus? stringe, tyranno licuit uulnere mori: adulter vno icū breuiter confectus est. Pater, te pro beneficio similem sortem rogo, ne tu quidem apud piratas famem timuisti, neminem tyrannus sic torfit, Porcij *Latronis*. Filij, nihil amplius quā famem deprecor: si tamen inexorabilis es, illud pro beneficio peto, ut aut tanquā adulter moriar, aut tanquam tyrannus. Par erat utriusque fortuna illo tempore, tu alligatus eras, ego senectute immobilis, & uincto simillimus: tu in sollicitudine, ego in omnium meorum solitudine: tu lucē non uidebas, ego etiam modicam, hoc vnum inter nos interest, quod tu etiam a piratis cibum accepisti. [Blandi. Deprecabar non pro adultero, sed pro domo, ne fratrem occideret, tyrannicidium inquinaret, patrem respergeret, Roganti mihi, & has interponenti manus, paene praecidit. Haec sententia deridebatur à Latrone, tanquam puerilis. Hoc & pro isto est, ut aliquem ex suis reliquisset uideatur, quem non occiderit. [Vibij *Rufi*. Hae nempe scripserunt epistolam manus, praecide, & ale. [Pompeij *Silonis*. Liberi parentes alant, aut uinciantur, ad te legem meam transfero, licet alliges, & alas.

DIVISIO. Fere haec vsi sunt diuisione: An lex causam nec patris nec filij aestimet, sed hominis: Pater an filio, alendus sit, Dixit legem hanc pro malis patribus scriptam esse, bonos etiam sine lege alij. An omnes alendi sint, an hic alendus sit. Hanc quaestionem Latro in haec diuisit, An alendus sit, quod filium à piratis non redemit, hoc loco quaerit, An potuisset redimere, an uoluisset, deinde, An alendus sit, si etiam praecidi filij manus uoluerit: nouissime, An praecidi uoluerit. [Hispo *Romanus* separatim quasi iuris quaestionem fecit, An qui non redemit filium, non possit ab eo alimenta petere. Sed hoc utraque quaestio continet, ut aiebat Gallio, & prior in qua quaeritur: An omnis pater alendus sit: dicitur enim: Quid si quis filium excaecauerit? quid si quis non redemerit? Et cum ad alteram quaestionem uentum est, in qua quaeritur, An hic pater alendus sit: nihil aliud dici potest, quare non alatur, quā quod non redemit, quā quod duplam promissit, ut manus praeciderentur. Graecorum improbam quaestionem satis erit in eiusmodi controversijs semel aut iterum annotasse, An in tyrannicidam uti pater hac lege possit, quasi enim sacras & publicas manus esse: in quas ne piratae quidem licere quicquam putent. Nostris hoc genus quaestionis summouerunt, [Silo *Pompeius* non eis tantum usus est quibus ceteri, cum dicerent, hunc patrem non debere alij, quod non redemisset filium, & quod praecidi manus filio uoluisset: sed a priuatis causis transit ad publicam causam, dixit enim, non debere alij hominem perniciosum Reip. qui tyrannum filium habuisset, qui desiderasset amissum, quod non uindicasset. Sed negauit vllam aliam causam illi esse persequendi tyrannicidam, nisi libertatem publicam: & descripsit mores hominis impij, eruenti: qui quia per liberos non posset, per piratas tyrannidem exerceret: ut liberius diceret, latrocinij filio dedit, & illud in hac parte laudatum est à Silone, declamante. Coeperat hoc tractare, non debere alij tyranni patrem, omnibus fauentibus illum famē necandum: & cum diu pressisset, illum tyranni patrem esse, adiecit: Aude postulare ut illud tibi profit, quod tyrannicidae pater es. [Blandus hunc sensum, cum postero die declamaret, in ironiam uertit, & cum obiecisset, quod tyranni pater esset, adiecit: Nolite illū auersari, habet quod opponat, & adulteri pater est.

COLOR. Colorem pro parte alius alium introduxit. [Fuscus iratum se illi confessus est fuisse, quod fratrem in conspectu patris occidisset: & huius loco uehementer insistit, cum nemo hoc tyrannus, nemo pirata fecisset. Iratus, inquit, ob hoc ipsum fui, quod hoc scelere etiam tyrannicidium inquinaueras. apparet te morbo quodam aduersus tuos furere: & seruauit hanc actionis tenorem. Iratus fui, hodieque pacifcor, nec queror: nec se demisit in preces aut rogauit, sed iure patrio usus est. Illud ad excusandā epistolae crudelitatem adijciebat: Scripsi piratis, non eo animo ut manus tibi praeciderentur, sed ut exprobrarem tibi cruentam in conspectu patris fraterno sanguine manus, tuto autem scriberem, sciebam enim piratas non facturos, nisi pecuniam accepissent, quam non mittebam. Quamobrem neque praeciderunt, & si sperassent, utique praecidissent. Sed apparuit illas epistolas irascentis esse, non promittentis. In il-

turum Reipub. virum fortē. Non probabat hunc colorem *Latro*. Negabat patri abscindendam spem filij in perpetuum. [*Vibius Rufus* hoc colore egit quo *Mentor*: sed illud adiecit. peruenire ad se voces inuidorum illas: Nunquid amplius pugnavit, quàm quod necesse illi fuit: Quidam hoc compositum & simulatum inter nos putauerunt, vt ego militare vellem, tu veteres. [*Latro* vehementer egit à parte patris, & adiecit: Abdicato non permittam exire, iniiciam manus, tenebo, nouissime ante limen exeuntis cadauer hoc sternam, vt ad hostem peruenias, patrem calca. Putabat *Plancus*, summus declamator, *Latronis* hunc sensum, à *Latrone* fortius dictum, à *Lesbocle* Graeco tenerius, qui dixit sic: †

[*Fuscus Arellius* religiose patrem induxit omnibus territum: aiebat praeceptorem suum in hac controuersia describentem pericula futuri praelij, *Homeri* versus ob hoc edidisse: † *Glycon* dixit: †

Aeschines non ille orator, tunc enim non declamandi studium erat, sed hic ex declamatoribus dixit nobis cum denuntiaret filio periculum. & prae sagijs tangi se diceret. † *Diodorus Carylus* dixit sententiam, quae non in declamatione tantum posset placere, sed etiam in solidiore aliquo scripti genere, cum de fortunae varietate locum diceret. † *Dorion* dixit, rem paulo quidem elatiorem, quàm pressa & ciuili oratio recipit, sed qua egregie attonitos patris affectus exprimeret. †

L. ANNÆI SENECÆ CONTROVERSIARVM LIBER. SECVNDVS.

PROEMIVM.

CVM repeterem quos vnquam bene declamantes audissem, occurrit mihi inter alios *Fabianus* philosophus: qui adolescens admodum, tantae opinionis in declamando, quantae postea in disputando fuit. Exercebatur apud *Arellium Fuscum*: cuius genus dicendi imitatus, plus deinde laboris impendit, vt similitudinem eius effugeret, quàm impenderat, vt exprimeret. Erat explicatio *Fusci* *Arellij* splendida quidem, sed operosa & implicata: cultus nimis exquisitus, compositio verborum mollior, quàm vt illam tam sanctis fortibusque praeceptis praeparans se animus pati posset. Summa inaequalitas orationis; quae modo exilis erat, modo nimia licentia vaga & effusa: principia, argumeta, narrationes aridae dicebantur. In descriptionibus extra legem omnibus verbis, dummodo niterent, permissa libertas. Nihil acre, nihil solidum, nihil horridum. Splendida oratio, & magis lasciuia quàm laeta. Ab hac cito se *Fabianus* separauit: & luxuriam quidem cum voluit, abiicit: obscuritatem euadere non potuit. Haec illum vsque in philosophia profecuta est. Saepe minus quàm audienti satis est, eloquitur: & in summa eius ac simplicissima felicitate dicendi, antiquorum tamen vitiorum remanent vestigia. Quaedam tam subito desinunt, vt non breuia sint, sed abrupta. Dicebat autem *Fabianus* fere dulces sententias: & quoties incidebat aliqua materia, quae conuictum saeculi reciperet, inspirabat magno magis quàm acri animo. Deerat illis oratoriū robur, & ille pugnatorius mucro: splendor vero velut voluntarius non elaboratae orationi aderat. Vultus dicentis lenis, & pro tranquillitate morum remissus: vocis nulla contentio, nulla corporis assuetudo, cum verba velut iniussa fluere. Iam videlicet compositus & pacatus animus, eum vero compressisset affectus, & iram doloremque procul expulisset, parum bene imitari poterat, quae effugerat. Suavioris aptior erat: locorum habitus, fluminumque decursus, & verbiu sicus, moresque populorum, nemo descripsit abundantius. Nunquam inopia verbi substitit, sed velocissimo cursu ac facillimo omnes res beata circumfluebat oratio. Haec eo libentius, *Mela*, fili carissime, refero, quia video animu tuum, à ciuilibus officijs abhorrentem; & ab omni ambitu auersum, hoc vnum concupiscentem: nihil concupiscere; vt eloquentiae tantum studeas, facilis ab hac in omnes artes decursus est. Instruit etiam, quos non sibi exercet. Nec est quod insidias putes tibi fieri, quasi id agam, ut te bene cedentis studij labor teneat. Ego vero non sum bonae mentis impedimentum, perge quo inclinatur animus: & paterno contentus ordine, subduc fortunae magnam tui partem. Erat quidem tibi maior ingenium quàm fratribus tuis, omnium bonarum artium capacissimum: est & hoc ipsum melioris ingenij pignus, non corrumpi bonitate eius, vt illo male vtaris. Sed quoniam fratribus tuis ambitiosae curae sunt, foroque se & honoribus parant, in quibus ipsa quae sperantur timenda sunt, ego quoque aliquando eius processus audis, & hortator, laudatorque uel periculosa, dum honestae modo, industriae, duobus filijs nauigantibus, te in portu retineo. Sed proderit tibi illa, quam tota mente agitas, declamandi exercitatio, si cut *Fabiano* profuit: qui aliquando cum *Caestium* audiret, nihilominus declamabat, & apud diligenter, vt pu-

vt putares illum illi studio parari, non per illud alteri. Habuit etiam *Blandum* rhetorem praeceptorem, qui eques Romanus Romae docuit. Ante illum inter libertinos praeceptores pulcherrima disciplina continebatur: & minime probabili more, turpe erat docere, quod honestum erat discere. Nam primus omnium Latinus rhetor Romae fuit, puero *Cicerone* *Plotius*. Apud *Blandum* diutius quàm apud *Fuscum* *Arellium* studuit: sed cum iam transfugisset, eo tempore quo eloquentiae studebat, nō eloquentiae causa. Scio futurum, vt auditis eius sententijs, cupiatis multas audire. Sed nec ille diu declamationibus vacabat: & ego multo minorem natu quàm ipse erat, audiebam quoties inciderat, non quoties volueram. In hunc ergo libellum quaecunq; ab illo dicta teneo, conferam.

Adoptandus post tres abdicatos. Controuersia I.

THema. Diues tres filios abdicauit. petit à paupere vnicum filium in adoptionem. pauper dare vult. nolentem ire, abdicat. Contradicitur. *Pro adoptando*. *Porcij Latronis*. Hancine meam esse fortunam? Eodem tempore & abdicor & adoptor. Ita videlicet domus adolescentem me non capit, quae te senem fecit. quietiora tempora pauperes habuimus: bella ciuilia aurato *Capitolio* gessimus. Diuitias putas aurum & argentum, ludibria fortunae, quae inter iocum ipsis dominis veniunt? Denuntio tibi diues, etiam si venero, dabo operam, quod in tua domo facillimum est, vt abdicer. Etiam si multa contra expectationem accidunt, nunquam tamen futurum putauit, vt aut pater meus liberos odisset, aut diues concupisceret. Non desidero patrimonium. Fragilis & caduca felicitas est, & omnis fortunae blandientis speciosus cum periculo nitor: & sine causa saepe fluit, & sine ratione destruit. Vidi ego magni exercitus ducem sine comite fugientem: vidi ambitiosa turba clientum limina deserta, sub domino restore venalia. Nam quid ex summis opibus ad egestatem deuolutos loquar? Multa tibi succurrunt exempla, etiam si in vna domo quaeras. [*Rufi Vibij*. Habendos esse liberos is quoque indicat, qui non libentis sine habet. Ego illos in friuola inuitauit nostra. Qui illis meam promisi domum, suam eripiam? quid faciam? Si paruero, abdicabor: si non paruero, abdicabor. Patrem habeo. haec est contumacia mea. diues filium non habet. me dabis. si diues reduxerit suos, me recipies. Ita non adoptari recuso, sed commodari. [*Caestij Pij*. Accipe vitae meae testem. quid magni aestimas diuitem, cui placere difficile est? Vultis scire, quare patrem non relinquam qui genuit me, qui educauit, qui abdicauit? diu dubitauit, ille amicum tenet, an hic filium. Abdicor, inquit. Hoc pater verus. Quid ab eo qui adoptabit sperare possum?

NARRATIO *Caestij Pij*. Diues sustulit vnum filium. non fuit contentus. quid enim erat diuiti vnus? tres sustulit, poterat vnum in adoptionem dare. abdicauit vnum, alterum, tertium. Iam nihil diuiti superesse putatis? quartum abdicat. *Arellij Fusci* patris. Quisquis es auarus pecuniae custos immensae, cum multa quaesieris, poteris ne omnibus frui? Filium quaeris. ecce turba iuuenum sine patre. Impera quiduis. non negabo: militabo, dummodo vbicunq; fuero, tuus sim. Ita nos pauperes sumus, qui habemus, quod diuites rogent? vnde talem patrem? non irascaris, nisi vt ames? quid porro ista matrimonii, in quae male sani ruitis? gaudia dominorum, an onera sunt? Mille cum ventum inter vices suas exempla refererebas, & inter illa ponebas & diuitis domum. Merito abdicasti, an immerito? Si immerito abdicasti, odi patrem tot eijcientem innocens: si merito, odi domum tot facientem nocentes. Aliquid in domo locupletis non agendum agam. Quae apud nos frugalitas est, apud illos humilitas est. Petis iterum potius filios quàm recipis. Colit etiamnum in *Capitolio* casam victor omnium gentium populus, cuius tantam felicitatem nemo miratur. Merito potens est: nemo ab eius origine est, quem non reliquerit. Pater egredientem te, certe domum redeuntem comitabor, nec nisi in limine deseram: ero in publico filius. Amo aequae pauperem patrem, vtique consueui. Non possum agere in domo diuitis filium. Si carum tibi seruum venderes, quaereres quis emptor esset. Non mehercule habeo, quo tibi irato satisfaciam. Interim pluris omni patrimonio puto, hoc somnium quod sic me amittere curas, satis amare non possum. Quid faciam adoptatus? loquar filijs eius bene de abdicatione? Ego in domum vestram intrabo, tanquam ego vos eiecerim? ego ornamenta vestra occupabo? Tum illic si quid commiserero, me nec meus recipiet pater. Quid est quod aut negandum mihi, aut excusandum sit? Non infanissimum dispensorium malum, non erubescendos amores, neque luxuriantem habitum, neque potatus obijcis filio. haec si non potes, aliqua saltem ex commentarijs amici tui describe, madentem vnguentis hesternis, conuulneratum libidinis, incedentem, vt feminis placeat, femina mollius, & cetera quae morbi, non iudicij sunt. Abdicatio loquax est. Quàm te paupertas amo, si beneficio tuo innocens sum. Accusatorem non habeo: me miserum, etiam laudatorem habeo, & eum cui non omnes placent, hoc enim malo dicere, quàm omnes non placent. Non tibi per multos liberos angusta domus est, neque turba lateri circumerrat, nec multus intra limen heres est: quanquam nec sic quidem debuisti dare, cum deos cum votis patris vidi ses certantes. & tutior aduersus fortunam est, cui aliquid post damnum superest, & habemus exemplum, posse aliquem tres filios perdere. Ille *Croesus* inter reges opulentissimus, ad tormenta post tergum vincis manibus ductus est. Tu *Crasse*, post euestigata illa fugitiuorum arma vrbis Romanae ditissimus, qui nunc apud *Parthos* egres sepulchro quoque. Dicta praeterea illa corruptentium non fero. quoties enim inter diuitias suas exemplo istam posueritis domum, meliores perdentem diuitijs suis liberos? hoc scio nostros fuisse maiores, hoc illum *Aelium Tuberonem*, cuius paupertas vir-

tus fuit: hoc Fabricium, Samnitium non accipientem munera: haec ceteros patres nostros, quos apud aratra ipsa, mirantes decora sua, circumsteterē lichores. Surgite, surgite iuvenes: & meum rogando patrem, vestrum rogare discite. [Blandi. Tres genuit: quattuor abdicat. Abdico, inquit. apparet unde venias. Gallus] *Vibij*. Si quis me audit, abdicari iam putat adoptatum. quare? ne auferam patri filium, filijs patrem: nec tam vicino exemplo emendaris. Qui abdicauit suos, quaerit alienos, nulla certa felicitas est. Paulo ante ego diuitis filijs inuidebam: modo illi mihi. laudate me pater, cum abdicet: laudo ego patrem, cum abdicet. haec vna inter nos disputatio est: iste me dignum putat beato patre, ego meo. [Fabiani] *Papirij*. Ecce instructi exercitus saepe ciuium cognatorumque conferturi manus, constiterunt, & colles equis vtrique complentur, & subinde omnis regio trucidatorum corporibus consternitur, illatorum multitudine cadauerum, vel spoliantium. Si quaesierit aliquis, quae causa hominem aduersus hominem in facinus coegit? nam neque feris inter se bella sunt: nec si forent, eadem hominem deceant, placidum proximumque diuino genus. Quae tanta vos fert ira, cum vna stirps, idemque sanguis sitis: vel quae furiae in mutuum sanguinem egere? Quod tantum malum humano generi vel forte vel fato inuectū? an ut conuiuia poculis extruantur, & tecta auro fulgeant, parricidium tanti fuit? Magna enim uero & laudanda sunt, propter quae mensam & lacunaria sua potius quam lucem innocentes intueri maluerint. An, ne quid ventri negetur libidineque, orbis seruitium expetendum est? quid tandem sic pestiferae istae diuitiae expetuntur, si ne in hoc quidem ut liberi relinquantur? quid tandem est quod in vitio corruerint? Primum si inde incipere velis, aedes ipsae, quas in tantum extruxere, ut domus ad usum & munimentum paratae, sint nunc periculo, nō praesidio: tanta altitudo aedificiorum est, tantaque uia rum angustiae, ut neque aduersus ignem praesidium, neque ex ruinis ullum vllam in partem effugium sit. Ad delicias dementis luxuriae lapis omnis eruitur, caeduntur quae gentiū siluae: aeres ferrique usus. iam auri quoque in extruendis & decorandis domibus: nempe ut anxii interdium, & nocte ruinae igneque metuant, qui tectis iniectus est fortuitus. Hinc & vicina urbium excidia sunt: quippe non defendis vni, sed in communi periculo apprehendam: hostesque aliena & in sua damna validiora ceduntur alia, ipsaque cum maxime flagrant, spoliū ex alienis ruinis ferunt. In hos ergo exitus varius ille secatur lapis, ut tenui fronte parietem tegat, quam uinctis seuerē in hoc pavementum leuatum & infusum tectis aurum. O paupertas quam ignotum bonum es. Quin etiam montes siluaeque in domibus marcidis & umbra fumoque viridibus. Quid faciam? Si caruero, abdicabor: patrem amo. haec est contumacia mea. Ut maria amnesque mutentur, vix possum credere quemquam vidisse siluas patentisque campos, quos rapidus amnis ex praecipiti, vel cum in plana infusus est placidus interfluit: non maria vnam ex colle vidisse lata aut hiberna, cum ventis penitus agitata sunt. Quis enim tam paruus oblectare animum in vita possit, si vera cognouerit? Videlicet quae instantibus tangi comprehendique manibus aut sinu possunt. An magna non capit? exiguum est & hoc littoribus quoque moles inuehuntur, congestisque in altum terris exaggerant sinus: alij fossis inditunt mare: adeo nullis gaudere veris sciūt sed aduersus naturam alieno loco, aut terra, aut mari mutata aegris oblectamenta sunt, ut imbres fastidio rerum naturae laborantibus. Tam ne liberi quidem, nisi alieni placent. [Hispani] *Cornelij*. Solus omnium abdicor, quia me meus pater diligit, alienus appetit. [Vibij] *Rufi*. Diues filium non habet: me dabis? diues reduxerit suum: me recipies? ita non adoptari, sed commodari recuso. Quid mihi obijcitur? Meritis amoris alienum feci. Dic diues audiat: Diuitem, inquit, te esse volo. O me abdicandum, si talem patrem relinquo. Laudabat mihi pater paupertatem, narrabat diuitiū incommoda: aiebat multos diuites accusatos: ego certe memini abdicatos. Abdico, non est patris mei verbum. [Triarij]. Quare abdicas? nunc quid dies noctesque impendo turpibus conuiujs? plurimum viuo in lupanari: si nescis quae crimina obijciantur, ab amico discere: si omnes mali sunt, quid isto patre cruentius? [Romani] *Hisponis*. In hanc ego domum ibo, in qua aut toties insanitur à patre, aut toties peccatur in patrem? cum prodiero repente diues, dicent omnes: Quis est iste, quem magna fortuna nō decet? haec est diuitijs quarta abdicatio. [Silonis] *Pompeij*. Quantumcunque est, mihi satis est: vnicus sum, fortiter fortunam meam ferere: hoc non mihi primum accidit. dictus sum filius. Et iam abdicor. Quid videri me velis, nescio: innocentem? sed abdicor: nocentem? sed adoptor. Vtunque tamen abdicatio tolerabilior est: vnum abdicat adoptio, tres abdicat natura. Non potest mihi dici, quod ceteris abdicatis, in tua potestate fuit: si paruus patri, non perdidisses patrem: etiam si non abdicarer, perditurus fui.

PARS altera. Porcij Latronis. Si nescirem quid mali esset pauperies, nunc intelligerem, cum abdicacionem filius meus non timer. Fabriciorum imagines Metellis patuerunt. Aemiliorum, & Scipionum familias adoptio miscuit: etiam abolita saeculis nomina per successores nouos fulgent. Sic illa patriciorū nobilitas ab fundamentis urbis, vsque in haec tempora constitit. Adoptio fortunae remedium est. Non ignoro ego, quorum inopia per otium in angulis diuitiarum conuictos strepit, acculatioque consequitur, neque quiescere sinit. Sed nulla materia in rebus humanis virtutes clarius ostendit. Censuram senatorum gradum ascendit, census in castris ordinem promouet, census iudices in foro legit: non persuadeo tibi. Ergo ad illos, quos maui sequi quam reducere. [Fufci] *Arelij* patris. Facilius possum paupertatem laudare, quam ferre. Quid mihi Phocionem loqueris? quid Aristidē? Tunc paupertas erat saeculi. Quid loqueris Fabricios? Quid Coruncanios? pompae ista exempla. Filij lib. fuerunt diu faciles: tibi non noueris diuitias esse paupertatem. quid vos liberis vestris optatis? ego meo imperium.

DIUI.

DIVISIO. Non puto vos quaerere, quomodo haec controuersia diuisa sit, cum habeat negotij nihil. *Fuscus* tamen sic diuisit: Dico mihi licuisse adoptare: dico mihi licuisse reculare adoptionem: dico etiam ut licuerit, recte tamen recusasse: & quod iure sit, verum est: & quod sine iure quoque rationem habeat, recte sit. Cum de iure diceret, dixit: Sub arbitrio, inquit, patris sum: & hoc subijcior patri, quia pius sum: in hoc sine dubio, ut pius sim: & ad manum argumentum est. nempe abdicanti respondeo. quid ita? quia respondeo, scilicet id ago ne desinam illius esse. quid ago, cum respondeo emancipanti: quid enim ad amittendum patrem interest, vtrum ei jciar, an transferat? Si non licet recusare, cur potius abdicas me quam tradis? Cum de officio diceret, in haec diuisit: Dico non fuisse dandum sine magna causa filium in adoptionem: dico multo magis a te dico minime illi. [Silo] *Pompeius* sic diuisit. coepit euertere, & explosa quaestione: In omnia patri pareo, dum sit: etiam si in omnia, ibi non parendum, quo efficitur ne pater sit. Deinde quaerit, an intuitus filius dari in adoptionem possit: si non potest a nobis abdicari, quod arbitrij sui est, an possit, non cum contra voluntatem patris est, sed cum male arbitrio suo vritur. hic subiecit, an hic bene vsus sit. De officij parte tractauit, & ita diuisit: Turpem esse adoptionem, inutilem esse, periculosam esse. Cum diceret turpem, dixit aliena bona inuadere, & trium filiorum sub se sortem esse, & liberis spem reconciliationis paternae eripere, quam inhumanum esset. Cum inutilem diceret, dixit patri inuilem esse, adoptanti inutilem esse. Cum patri inutilem diceret, tractauit quam graue esset, vnico carere filio, quem alius concupisceret. & cum diceret diuitem esse, quodque qui tot haberet solatia, filium quaereret: dixit: Tibi non erit facile adoptare. Inutilem esse diuiti cum diceret, sic tractauit: Futurum ut ad suos rediret, si non adoptasset. Hoc loco belle videbatur dixisse. Si animum patris intelligis, dat tibi notam reconciliandi tuos, negat te solitudinem pati posse. Cum inutilem sibi esse diceret, paupertatem laudauit, in diuitias inuectus est: dixit se posse diuitijs corrumpi, quibus corrumpi possit exeret. Cum in diuitias inueheretur, dixit: Aiunt multa vitia diuites habere istos, & hoc grauissimū, quod suos non amant. Nec esse quod quisquam se satis putet firmum ad repellenda vitia, contactu ipso nocentia transeunt. Ne peccare didicam? Ecce tu quam cito abdicare didicisti. Dixit futurum, ut abdicaretur, si adoptatus placuerit, ego nec meo placeo: adiecit periculosam sibi futuram adoptionem in domo, suos dominos desiderante, & totam familiam expellere in sitium heredem cupientem. [Latro] vltimā quaestionem posuit, quam fere solebat: Etiam si non recte fecit, quod adoptari a diuite noluit: an tamen bono id aduersus patrem animo fecerit, an ignoscendum sit. In hac quaestione bona pars adolescentis est, patrem amantis, & opibus praefertentis. Latro tamen negabat patrem daturum manus, bono aduersus se animo factum, sed consensum filiorum aduersus patrem dicturum tactum, nescio quem. [Brocco] quidam non male re vsus, qui dixerat adolescentem videri sibi habere capitalia quaedam vitia, male de se existimare eum, qui ire ad Iudicem districtum innocens nollet. [Argentarius] omnes priores transiens partes, statim ad hoc venit, Debuert ne patri parere, an non debuert: & in figuram contulit declamationem. Volo, inquit, alius filium abdicet, qui petitur a patre paupere, ut in adoptionem diuitis daretur. Quam bonam, inquit, causam pater habebit? Dicit hic, deinde transit. Sic cum declamasset eam controuersiam, quae vsitata non erat: Si ille filius malam causam haberet, ego bonam habeo: contulit suam causam cum illo.

COLOR. De colore magis quaesitum est, an adolescens debeat aliquid in diuitem dicere. quid enim faciet? diceret in eum qui tantum aeus haberet, & in amicū paternum? non dicit in eum quem fugit? & illi tamen qui sibi abstinentiam conuictorum imperauerant, non bene praestiterunt. aliqua sententiae dulcedo surrepsit. Aridi declamatores fidelius quos proposuerunt colores, tuentur. nihil enim eos sollicitat, nullum schema, nulla dulcedo sententiae subreptit. sic quae malam faciem habent, saepius pudicae sunt: non animus illis deest, sed corruptor. [Fabianus] *philosophus* hoc colore vsus est, ut diceret: Etiam si sustinerem, at tradi diuiti nollem. & in diuitias dixit, non in diuitem: illas esse quae frugalitatem, quae pietatem expugnassent, quae malos patres, malos filios facerent. [Gallus] *Vibius* fuit tam magnae olim eloquentiae, quam postea insaniae. Huic accidisse vni scio, ut in insaniam non casu incideret, sed iudicio perueniret. nam dum insanos imitatur, dum lenocinium ingenij furorem putat, quod simulabat, ad verum redegit. Hic controuersiam postero die quam erat à Fabiano dicta, declamauit. Solebat autem sic ad iocos peruenire, ut amorem describeret pene cantantis modo, ut diceret. Amorem describere volo: tanquam, Bacchari volo. Deinde describebat, & toties coepturus repetebar: Amorem describere volo. In hac controuersia plane quod voluit, consecutus est, ut diuitias nobis in odiū adduceret. Saepē enim ingesit: Diuitias describere volo: & multa facunde explicuit, corruptius quam Fabianus, sed dulcius. hoc vnū occurrit, in quo pusillum inest insaniae: Non me delectatis, non, seruorum greges, nec sonantia laxi ruris ergastula patrem gratis amo. [Fuscus] *Arelij* & hunc colorem dixit: Hominibus offendor. cum primum de adoptione ista cogitarem, occurrerunt mihi tres abdicati: & audio in ista domo tres fuisse filios, nec esse. Timeo infelicem liberis domum. & alias causas dixit. licet enim plura abdicato dicere, propter quae non litiget: sed nunc refero, cui rei quisque maxime institerit. [Latro] illo colore vsus est, sodalem se tribus diuitis filijs fuisse: Semper, inquit, illos colui, immo adhuc colo. cum abdicati essent, ego illis suasi ut tacerent, & patrem cedendo mitigaret. dixi, Cum primum tempestiuum putabitis, patrem verum rogabit meus. Ecce admonent me aptissimum esse tempus. Verum est. non potest pater inuenire

reconciliationis aptius tempus, diues filios quaerit. [Caestius illo colore: Quos abdicatione non potuit terrere, putat se castigatum adoptione. Nō ille tuum filium concupiscit, suos corrigit: dum illos correctos putauerit, me statim abdicabit. Non faciet: atqui neminem adhuc habuit, in quo hoc aut facilius aut iustius faceret. [Fabianus hoc colore, vt dixi, egit: Nolo diues esse. Rufus Vibius hoc: Nescio diues esse. Haec in hoc loco cum diceret, excepta sunt. Non est quod putes, omnibus diuitias conuenire. nihil est insolentius nouitio diuite. Sed & illud dixit: Alius animo se loquitur, vt ex contemptu diuitiarum gloriam petat. ego non dico, Diues esse nolo: sed, nescio. [Albucius & ipse diuitias infecutus est, & dixit pulchram de Fabricio sententiam. Munera, inquit, regia respuit, cum auro dominum timet accipere. & illum locum egregie tractauit: Omnes cibos habebō suspectos, omnes potiones. Trium paedagogi, ex illis occidere me volet, quisquis frugalissimus fuerit. Non venenum pauperes timent, non heredem: adhuc nec abdicationem timebamus. [Silo Pompeius illo colore egit: Nemo illi placere potest. Ne in hoc quidem aliquem retinuit, vt non omnes abdicaret. Ecce nunc, inquit, inuenit nouam abdicationem, ne quid de reditu sperare possent. Et cum multa dixisset in diuitem, dixit: Non est quod miretis si te oderunt, quos abdicasti. Colorem aperte paratius aliquid cur hic desiderat: quidam dixerunt patrem cupidum diuitiarum, quod inuidiosum est in hoc vsu: quidam ita, Diuitias filio dare vult, vt filijs eripiat? Itaque Latino optimo colore vsus est: In hoc, inquit, te in adoptionem volo dare, vt facilius per te abdicati reconcilientur. [Caestius. Timeo, inquit, ne abdicet. vellem timeres. [Albucius hoc colore vsus est, Summam sibi amicitiam cum diuite fuisse: dixisse illum sibi dabitanti, an filium tolleret. Tolle, inquit, in meum patrimonium: ego istum fratrem liberorum iudicabo. Itaque cum & tertium abdicaret, dixit: Nisi mihi illudis, vnicum etiamnum filium habeo. venit ad me, & ait: Redde quem educasti mihi: si emendati erunt, frueri habebō hunc pro illis. Tentasti statim illum reducere in gratiam cum filijs, interpestium erat. Tentasti, quoties subtrahendum eum respondit: non tanquam possit diuiti deesse filius. [Silo dixit: Amicos, inquit, abdicat, vsus sum. quid ergo? maus inimicum adoptet: si intraueris domum, videbis, an aliqui animum patris à filijs auertant. Si reduxerit, inquit, illos? & quid fiet? capit diuitis domus quatuor liberos. Si illi te fratrem grauabuntur, libentissime recipiam. Sic de me diues meruit, vt illi darem filium paratissime commodato. [Blandus hoc colore egit, vt diceret, Diuitem inexorabilem esse liberis: omnia se fecisse vt illi placaret: videre se magnas causas & graues. Itaq; certā futurā adoptionē. [Otho Iunius pater, solebat difficiles controuersias belle dicere, eas in quibus inter silentium & actionem medio temperamento opus erat. Edidit quidem quatuor libros colorum, quos belle Gallio noster Antiphontis libros vocabat: tantum in illis somniorum est, & hoc vitium ab antiquis, qui artem dicendi tradebant, duxerat. Illi enim colores probant qui non possunt coargui, non vt omnia assererent, vt non esse aliquo homine offensus. Sed ridiculum est affectanti, quod falsum probari non possit. Non multum interest in causa sua, falsum aliquis testem deprehenderit, an seruum: alteri enim credi non debet, alteri non solet. Otho tamen Iunius bene dicebat has controuersias, quae suspiciose dicendae erant. Item memini optime dicere illum pro iuvene adulterij reo, in quem Syriacus Vallius homo disertus ad calumniam iurauerat. Erat genus iudiciale. Speciosum iuuenem dominus suus deprehendisse cum vxore in cubiculo testatus est, & ob id vxorem suam dimisit. hoc nomine, seruum pro adultero postulat, dominus non defendebat: mulierem, quam petebat, praedictum tuebatur. opus erat aliquo colore, cum in cubiculo visa esset cum seruo à marito. Otho Iunius nullam rem certam posuit, sed tantum circumuentam a viro mulierem egregie tractauit: cuius actio quā vtilis fuisset, statim apparuit, Nigro Bruidio dicente, qui hoc colore vsus est: Accersitum à domino seruum, qui inter se medius & dominam, cum domina rem haberet, illam non esse passam: maritum indignatum, prostruuisse quasi in corruptorem. Vtus est colore, dixit enim, accessitum vt dominicae libidini paparium faceret. Syriacus cum secunda actione hunc colorem vrgeret, diserte multa dixit, inter quae & hoc: Adulterum accusator in cubiculum vsque perduxit, patronus in lectum, & a pene causam abstulit. & illud cum Syriaco vafre & facit, & belle respondet, cū prima actione diceret, non posuit causam, sed argumentatus est: dixit probaturum se deprehensam in cubiculo cū seruo. Nigro Bruidio cum ageret, obiecit Syriaco, quod causam non posuisset, & instittit assidue, quare non appareret, quomodo seruus sollicitus esset, quomodo perductus in cubiculum, cum responderet Syriacus, ait: Primum non apud eundem praeceptorem studuimus. Tu Appollo domum habuisti, cui semper narrare placet: ego Theodorum, cui non semper. deinde si quaeris Nigro, quare ego non narrauerim: vt tu ista narrares. Tunc & contra Maximum Stertiniū quo premebatur, cum comes eius fuisset, dixit per annos duodecim in officio fui: Dic quid in domo tua peccauerim? Sed haec consuetudo vestra. Iniuriam vocatis finem seruitutis. Tamdiu vobis cordi sumus, quā diu vsui. Haec a Syriaco dicta, magnis excepta clamoribus, cum occurrerent mihi, praeterire non potui. Ad Othonem redeo, à quo longius aberravi. Solebat hos colores adhibere, qui silentium & significationem desiderant. Bene itaque & hanc controuersiam hoc colore dixit, tanquam in emendationem abdicaturus, & reconciliationis causa faceret. Hoc non detegebat, sed omnibus sententijs vtebatur ad hoc tendentibus: tanquam, Non possum, inquit, pati sine patre me: an sine te putas pati posse quenquam, aut patrem putas pati sine liberis posse? & illud: Credite mihi, impium nihil de liberis duo patres cogitant, & illud: Recipiat, inquit, suos, non possum sine te pati. hoc fortasse illi placebit, quod ad tūm patrem reuertī voles. & illud: Non amā abdicatos? domum illorum occupa. ama, serua. dixit & illud: Libenter inquit, pauper sum & ego. Dicit aliquis:

aliquis: Quare ergo in adoptionem diuitis filium recipi volo? Et excusationem si dixerō, filij mei causa facio: honestius autem nunc facio, quā si filium ei facerem. & illud: Hoc aut meum consilium est, aut illius, aut commune, consentiat licet duo senes, Iungit & illud, temerariam adulescentiam, & incautam contumaciam: fortasse iam superuacua esset adoptio, si non repugnasset. Et illud: Non recipio, omnia licet facias: non ero pater orbo diuite. & illud in ultimo: Scis me non inuitum esse pauperem. ego te genui, ego diuitias docui contemere. sequere auctoritatem meā. nihil turpiter suadeo, nihil fordide concupisco, crede fidei meae. hoc fieri expedit, quod inquit, me tibi diuiti: nihil amplius dico. Totā bene dixit controuersiam, sed hoc genere, vt putares illo dicente dicendum sic esse: deinde mirrarere, quid illi suspiciosa actione opus fuisset, cum aperte liceret. Bene de hoc vitio illius Scaurus aiebat, illum acta in aurem tegere. Glycon & Scyridion ex altera parte satis dulcem dixit sententiam. Artemon dixit Hermagoras dixit.

Juramentum mariti & vxoris. Controuersia II.

THEMA. Vir & vxor iurauerunt, vt si quid alteri obtigisset, alter moreretur. Vir peregre profectus, misit nuncium ad vxorem, qui diceret decessisse se. Vxor se praecipitavit recreata, iubetur à patre relinquere virum, non vult abdicatur. [Porcij Latronis. Di] immortales, qua debetis prouidentia humanum genus regitis. effecistis vt illud non periculum esset amantis, sed experimentum. [Caestij Pij. Antequam iurarem, diu inter nos haec tacita lex erat. Si abdicata fuerim, non viuet. Huic pater non credit, nec est nouum: nec vir illi credit. Quaevis quod iurandum fuerit: ita patri placeam. [Fuscij Arel] ij patris. Iam vxor non nauigabo, nō peregrinabor. fides tua me timidum tecti. Mentitus inquit, hic est, sollemne est amantibus. ideo non nisi iurantibus credimus. Hos diuidere vult focer, quos ne mors quidem diuidit. Moriar, inquit, habeo & causam, & exemplum. Quaedam ardentibus rogis thorum miscuerunt: quaedam vicaria maritorum salutem anima redemerunt: quā magna gloria breui sollicitudine pensata est. O te felicem vxor: inter has viua numeraris. [Marulli. Assiduae contentiones erant, ego magis amo, immo ego: sine te viuere non possum, immo ego sine te. qui soler esse exitus certantium, iurauimus. Hic animus sine dubio iurantium fuit, vt viui non didiceremur, cum illud quoque caueremus ne morte diuideremur. repressistis nos di] nunquam vos violauimus. [Hispanis Romani. Difficile est, iudices, eorum secretorum causas reddere, quae amantibus etiam sine ratione iucunda sunt. nec est quod puteis de abdicatione hodie tantum illius agi: de spiritu agitur, scitis quemadmodum suos amet. non magis sine patre viuere potest, quā sine viro. [Iunij Gallionis. Socer huius (sic enim te appellabo quamdiu vixero) quid sibi volūt altiores gemitus, & fortiora inter lacrimas suspiria? nescio quid videris fortius velle promittere, non sum tanti, vt bis pro me pericliteris. [Argentarij. Nocet illi indulgentia suorum, in duo pericula mulier incidit: quorum neutrum esset experta, si aut minus amaret virum, aut minus amaret patrem. [Alfij Flau. Nec est quod puteis, illi facilius istius esse desiderium, & patrem amat, tāquam iurauerit.

PARS altera P. Asprenatis. Nempe si quid acciderit viro, peritura est: & si bene filiam meam noui, peritura est: si quid genero meo acciderit, filia mea moritura est, adiciā quod sit indignū: si quid filiae meae acciderit, vir eius victurus est. Vide qua te lege constrinxeris: si parueris, viues. [Blandi. O condicionem aequam, alteri vitam debet, alteri deuouit. [Papij Fabiani. Non possum, inquit, relinquere virū. Quidquam, inquam, non potes, quae mori potes: Ita ne qui falsum mortis nuntium misit, virum recipis? Vir dum nimis amat vxorem, paene causa periculi fuit: vxor dum nimis amat virum, paene causa luctus fuit: pater dum nimis amat filiam, abdicat. Seruate totam domum, amore mutuo laborātem. Moriar, inquit: hoc patri minaris, viro promittis. Potes sine viro pati. peregrinationem eius tulisti. facilius potes carere eo qui spiritum debet, quā eo qui impendit.

DIVISIO. Et haec controuersia non erat in diuinatione. nam praeter illam quaestionem, An pater abdicare posset propter matrimonium, reliqua, cum ad aequitatem pertineant, tractationis sunt. Primā tamen coniecturalem quaestionem Latino fecit: proposuit illam, An etiam si non malo aduersus vxorem animo maritus fuit, fecit tamen, vt tam temerarius & inconsultus relinquendus sit. deinde, An etiam malo aduersus vxorem animo fecerit. Fuscus Arellius iuris quaestiones subiecit, Non posse illam discedere à viro: nam & hoc iureiurando illam obligauit. hunc enim animum fuisse sine dubio iurantium, vt viui non didicerentur. Latroni contrarium uidebatur, onerari iureiurandi inuidiam, cum extenuari deberet: & illud iurandum contra fortunam uideatur, hoc etiam contra patrem. [Caestius contra fecit, & toto dixit iureiurando illam liberatam: illo casu solutos ipsos uinculo religionis: & ideo non futurum periculum uxoris, si quid accidisset viro. [Silo Pompeius contra dixit, illam teneri iureiurando: & adiecit, Et si repudio diducta fuerit, non tamen solui foederis pactio: & ideo inquit, Honestum mortis titulum iudico: ne si quid acciderit, aut ego pro aliena uxore moriar, aut illa pro alieno viro.

COLOR. Hispano Romanus hoc colore vsus est, iurandum iocosum fuisse: sicut multa quotidie iurarent amantes, & ipsum iurasse: idque oblitum se an iurasset, misisse nuntium, ut experiretur affectus uxoris, non ut perimeret. Vxorē intellexisse falsum nuntium esse, & ex eo se loco praecipitasse, ex quo praecipitata perire non posset: Vt quomodo ego illam, inquit, falso nuntio traueram, sic illa me falso periculo

riculo tereret. [Marillius praeceptor noster licenter uerbo usus est, satis sensum exprimente, cum diceret uxorem intellexisse mariti mendacium: & ipsa aduersum temerarios mariti iocos, reluit. Hanc controuersiam memini me uidere Nasonem declamare apud rhororem Arellium Fuscum, cuius auditor fuit. Nam Latronis admirator erat, cum diuersum sequeretur dicendi genus. habebat enim ille constans & decens & amabile ingenium. Oratio eius iam tum nihil aliud poterat uideri, quam solum carmen. Adeo autem studiose Latronem audiuit, ut multas eius sententias in uersus suos transfulerit. In armorum iudicio dixerat Latro: Mittamus arma in hostes, & petamus. Naso dixit.

Arma uiri fortis medios mittantur in hostes,

Inde iubete peti.--

& alium ex sua foria sensum, quem à Latrone mutuatus est, memini Latronem in praefatione quadam dicere, quod scholastici quasi carmen didicerant, Non uides, uti immota fax torpeat, & exagitata reddat ignes: mollit uiros ocium, ferrum situ carpitur, & rubiginem ducit. Naso dixit.

Vidi ego iactatas mota face crescere flammam:

Et rursus, nullo concuiente, mori.

Tunc autem cum studeret, habebatur bonus declamator. Hanc certe controuersiam ante Arellium Fuscum declamauit, ut mihi uidebatur, longe ingeniosius: excepto eo, quod sine certo ordine per locos discurreret. Haec illo dicente excepta memini: Quicquid laboris est, in hoc est, ut uxori uirum, & uiro uxorem diligere concedas. Necesse est deinde, iurare permissas, si amare permiseris. Quod habuisse nos iurandum putas? Tu nobis religiosum nomen fuisti. Si mentiremur, illa sibi iratum patrem inuocauit, ego focerum. Parce pater, parce focer: non peierauimus. Ecce obiurgator noster: quam effraenatae amor fertur, quanquam esse filiam preceris: charum quidem, quod illum ab indulgentia sua auocet. Dij boni, quomodo hic amauit uxorem? amat filiam, & abdicat: dolet periclitatam esse, & ab eo abducit, sine quo negat se posse uiuere: queritur periculum eius, qua pene caruit hic qui amare caute iubet. Facilius in amore finem impetres quam modum. tum hos ponis terminos: ut nihil faciant, nisi considerare: nihil promittant, nisi ut ius facturi: omnia uerba ratione & fide ponderent. Senes sic amant. Pauca nostri, pater, crimina: & litigauimus aliquando, & cecidimus: & fortasse, quod non putas, peierauimus. Quid ad patres pertinet, quod amantes iurent? Si vis credere, nec ad deos pertinet. Non est quod tibi placeat vxor tanquam prima peccaueris, perijt aliqua cum viro, perijt aliqua pro viro: illas tamen omnis aetas honorabit, omne celebrabit ingenium. Fer, focer, felicitatem tuam, magnam tibi quam paruo constat exemplum? in reliquam diligentiores facti sumus: errorem nostrum confitemur: exciderat iurantibus, esse tertium qui magis amaret: sic, dij, sit semper. Perseuera focer, recipe filiam: ego qui peccaui, poena dignus sum, quare uxore necata, focero causa sum orbitatus? Discedam e ciuitate, fugiam, exulabo utcumque potero, desiderium misera & crudeli patientia perferam. Morerer, si solus moriturus essem. Declamabat autem Naso raro controuersias, sed non nisi ethicas: libentius dicebat sua forias: molesta illi erat omnis argumentatio: uerbis minime licenter usus est, nisi in carminibus, in quibus non ignorauit uitia sua, sed amauit. Mani festum potest esse, quod rogatus aliquando ab amicis suis, ut tolleretur tres uersus, inuicem petijt, ut ipse tres exciperet, in quos nihil illis liceret, aequa lex uisa est: scripserunt illi quos tolli uellent. in uersisque codicillis iudicium uersus erant, ex quibus primum fuisse narrabat Albinouanus Peto, qui inter arbitros fuit.

Semibouemque uirum, semiuirumque bouem.

Secundum:

Et gelidum Borean, egelidumque notum.

Ex qua apparet, summi ingenij viro iudicium non defuisse ad compescendam licentiam carminum suorum, sed animum. Aiebat interim, decentiorem faciem esse, in qua aliquis naeuus esset.

Raptor patrem suum non exorans. Controuersia III.

LEX. Raptor nisi suum & raptam patrem intra triginta dies exorauerit, pereat. *Thema.* Raptor raptam patrem exorauit: suum non exorat. accusat dementiae. *Contra Raptorem.* Porcij Latronis. Moriar, inquit, moriar hodie. ego uirum non fleo. Quid contremiscis senectus? quid lingua trepidas? quid oculi obstupuitis? nondum est trigessimus dies. Vitam rogas? dedi, & perdidisti. Mori, inquit, filium vis. ego te mori uolo? immo furor tuus, illa caeca & temeraria cupiditas. Et inter haec pater illius, qui nimis cito exoratus est. Quare tam cito senex ille remisit iniuriam? Ne tristiore quidem uultu expugnatam filiae pudicitiam tulit. timeo ne uerum sit quod audio, ne nouo, inauditoque more de nuptijs puellae exoratus sit. [Caestij Pij. Quo melius de re iudicare possitis, narrabo me iuuenem. habui patrem sanae mentis: nec tam seuerum, scilicet ut crudelis esset, nec tam indulgentem, ut incautus. Duxi uxorem, quam pater iusserat: & tamen nuptiarum mearum me paenitet. Fili, nonne saepe excandui, saepe reconciliatus sum, saepe quod negaueram dedi? Ipse dispensasti triginta dies: ut haberet primos focer, medios reus, nouissimos pater. Ne omnia a prima adolescentia repetam, uirginem rapuit, patrem accusat. Haec intra triginta dies. Putas me accusatori promissurum, quod filio negaui? Impetraui, inquit, ab illo: alij aiunt illum a te. medijs me diebus accusas. Rapuisti uirginem, cum tam libenter uiueres? [Arellij Fusci patris. Moriar, inquit, etiamnum minaris: nondum rogas. Quid, inquit, rogabo? iam lassus es, nec ullum adhuc

roga-

rogaui. Non possum, inquit, exorare tam diu? Nouo more obijcit dementiae constantiam. Quid? ergo tu poteris uidere morientem filium? fortasse non potero: & ideo irascor, dum licet. [Pompeij Silonis. Haec audacia eius ex parte culpae meae est: nimium indulgentem nutritus est: omnia sibi putat licere: nec ille unquam me rogauit. Ignouit, inquit, & alius. Ante me rogatus est. Non nosti condicionem legis tuae: in hac qui pares sententias habent, pereunt. ipse ad alienam se misit, lex illum admittit ad meam. Raptor nisi & suum & raptam patrem exorauerit, pereat. Vis scire, lex utrum maluerit? non exoratus irascitur. ex duobus patribus eum raptor accusat, qui legem sequitur. [Arellij Fusci. Miraris me dubitare? ipsa lex inter mortem & nuptias dubia est. Quid me intempestiuae proditis lacrimae? Nondum erat tempus fletu di. Non est quod quicquam tibi promississe lacrimas putes. fleo, quod necesse mihi est spectare filium morientem. Quid facturus sum, adhuc hescio: utique tu ante trigessimum diem nescies. Exorabo, inquit, patrem. Quid ergo mihi molestus es, si hoc tibi satis est? O dij, effregit fores: & identidem leges inuocantem coegit pati stuprum, nisi tam facile puellam exorauit, quam patrem. Mortem uita meruit, accusatio ne deprecatur, consumuntur interim dies. Vter nostrum consumit? Rogo, inquit. Non est tuum me rogare. Nunc ego rogare debueram, qui periclitor. [Papij Fabiani. Demens sum, uides: turpiter uiuo, meretricem amo, leges ignoro, dies tuos non numero: ad iudicem uocatus, non adsum. Ergo moriar, inquit. hoc si reo dicis, non curo: si iudici, uidebo: si dementi, non intelligo. Et huic aliquis ignoscere potest, qui sic rogat? Vos mei iudices estis, iste habet suum iudicem. nec potest inexorabilem queri, quem nondum expertus est. [Iunij Gallonis. Rogo, inquit. Num sic? Si uolebas rogare, admouisses propinquos, amicos, maiorum imagines, lacrimas, repetitos alte gemitus. Testor deos, sic rogaturus fui puellae patrem. Cum, inquit, multum in supplicij habitum submisseris, cum dixeris: Paenitet quod rapui, quod te priorem non rogauit: cum dixeris te dementem fuisse, deliberabo cum amicis, deliberabo cum propinquis, deliberabo cum tua matre. Me miserum, quam paene promisi? anime dura. heri fortior eras: & multum habeo quod deliberem. diuersi me affectus distringunt. inter reum & patrem distrahor. Hinc iniuria est, hinc natura. Quid properas? nemo tibi praeter me rogandus est. Ergo, inquit, misereberis: nihil promitto ante trigessimum diem. Miserum me, quod tantum triginta diebus irasci possum. longiore tempore opus erat. Audi a demente exempla huic crimini. Denis vicenisque annis inter bella iuuentus consenuit: nos triginta dies ferre non possumus. Deliberabo, lex nihil uult temere fieri. Magna res est, inquit: delibera, cogita, tempus accipe. effregisti domum cuius, ut dicis, etiam misericordis, morere. Non est hoc nocenti graue. ego nihil peccaui: propter te mori cupio. ratio à me exigitur alienae culpae, non meae potestatis. Quid ergo facturus es? non pronuntiabo ante supremum. Quid sic miraris, si illum citius exorasti? facilius est iniuriam donare, quam crimen. Agedum in medium senex, cuius misericordia crudelis sum: non putasti mecum deliberandum. Vnde autem scis, quem filium habeam? ego certe adhuc nescio, qualem filiam habeas. nullum tempus uiri uerbo angustum est. Iam, inquit, angustum tempus est. & tibi vacat accusare? [Ibij Rysii. Quis unquam praeter me ignoscere iussus est? iam, inquit, tempus angustum est. ita non putas me subducere quantum super sit? Iam, inquit, tempus angustum est. Angustum erat, si duos rogare deberes. Angustum tempus est, exclamat: nescio quid rogem. Roga ergo. Me priorem rogare debuisti: non dico quia dignior sum, qui prius roger: quia pater tuus: id quod minimum est, propius habito. Huc uidelicet illa pars legis pertinebat, ut suum patrem exoret. Patrem sic aliquis exorat, si deprecatur? Apparet nunc te primum rogare. Demens sum: imo si vis, argumentum dabo tibi. filius meus moriturus est. nondum testamentum mutauit. [Cornelij Hispani. Multi me affectus diducunt: necesse est de alijs querar, de alijs erubescam: de alijs timeam, de omnibus etiamnum deliberem. Ne ille quidem, quamuis dicatur nimis exorabilis, ignouisset, si sic rogatus esset.

PARS altera. Arellij Fusci patris. Me miserum, pater, irae tuae detractum est nihil, & tempori multum, infeliciores sum, quam si neutrum exorassem. Mortem timeo, postquam mihi homines gratulati sunt. Quid tibi, optime focer, pro ista misericordia tua, qua mihi & patri meo perpeccisti, precer, nisi superstitem filiam? [Papij Fabiani. Non possum dissimulare pater. quod illum exorauit, tuum beneficium est. certe cum exoratus est, hoc dixit. Aliud quidem suadebat dolor meus: sed quid faciam? patris tui misereor. Misereor pater: scis quam breuis sit aduocatio mea. Misereor, inquit. vis uerum dicam, quid dixerit? patris tui. Vnde ego miser ab hoc patre ueniens timerem patrem? [Caestij Pij. Timeo mortem, nec iam habeo cui peream. [Marillij. Si tibi tam pertinax aduersum me odium est, audacter quid sis facturus, pronuntia. dic exorari te non posse. quid me incerta mortis expectatione suspendis? sollicitus inter somnos quoque uelut admotam ceruicibus meis securim expauesco. si non impetro ut uiuam, hoc certe impetrem, ne diu moriar. Non est quod putetis legem in numero dierum angustam fuisse. lex illius, diu mori. Responde pater: si seruaturus es filium, iam tempus fuit: si occisurus, iam tempus est: non possum sustinere ultra haec tormenta. diebus paucis & in me mihi aliud licet. [Blandi. Ita parum contigit tibi, quod solus periclitante filio non rogas?

DIVISIO. Latro sic diuisit, An intra trigessimum diem raptor agere possit: sicut non potest qui in custodia est, qui in carcere. etiam si cum alio potest, an cum patre possit, cui vitae mortisque arbitrium datum est. cum illi accusare eum liberum est, quem mortiferum est non exorasse etiam si cum patre potest agere, an ob id possit cuius faciendi potestatem lex patri dedit? Ista enim ratione nihil licet, si aut exorari, aut accusari ei necesse est: deinde si possit agere, an debeat. Irascendi causam tractauit, quod alium prius

prius rogauit, quòd me non rogauit, quòd etiam accusat. si non exorauit filius, dementia est. tantum demeritiam ferre non possum, cum adhuc an exoretur, incertum sit. Hic paterno affectu tractauit spem faciendi, non probabat Fuscum, qui paulo apertius agebat: est controuersiam promittere, potest nihilominus & bonus agi pater, & non exoratus. [Fabianus eam quaestionem fecit, & in ea multum moratus est, dementiae non posse agi, nisi cum eo qui morbo fureret: in hoc enim latam esse legem, ut pater a filio sanari deberet, non ut regi.] Latro eleganter dicebat quasdam esse quaestiones, quae deberent inter res iudicatas referri: tanquam, An quicquid optauerit vir fortis, aut tyrannicida, accipere debeat: quasi iam pronuntiatum sit non debere. Nemo quaestionem hanc tractat, si cut ne illam quidem, An quicquid pater imperat, faciendum sit. Inter has putabat & hanc esse, An pater ob dementiae quae morbo fieret, tantum accusari à filio debeat. Aiebat enim manifestius esse de lege & officio patris quaeri, & fingi quasdam controuersias, in quibus pater furiosus probari non possit, nec absolui tamen propter nimiam impietatem, libidinem foedam. Quid ergo, aiebat, nunquam utar hac quaestione? utar, sed cum alijs deficiat. [Pollio Asinius dicebat, hoc Latronem videri tanquam forenses facere, ut ineptas quaestiones circuncideret. in nulla magis illum re scholasticum deprehendi. Remittit, inquit, eam quaestionem, quae semper pro patribus valentissima est. Ego semper scio, nullum patri curatorem dari, quia iniustus pater sit, aut impius, sed quia furiosus: hoc autem in foro esse curatorem petere, quòd in schola dementiae age re. Gallio & superiore usus est quaestione, & illam adiecit: An agi cum patre dementiae possit, ob id quod facturus esset, non ob id quod fecerit. neminem iniuriarum accusari, quod iniuriam facturus sit: non adulterij, quod adulterium commissurus sit: ne dementiae quidem, quòd demens facturus sit aliquid. Tu vero, inquit, mecum agis, non quòd non exorasti, sed quòd exoraturus non es: puta enim me hodie exorari. ergo demens videor, qui vno me verbo sanare possum? Lex triginta dies dedit: quia iudicauit aliquem duriorum futurum. Etiam si demens est, qui non exoratur a filio, num qui etiam vigesimo: ergo non potes hoc nomine damnare me, quòd exoratus non sum: etiamnum enim exorari possum. Itaque si quis vestrum agere mecum hoc crimen non potest, ut si quem ad triginta dies exorare possum, post triginta quaeri non potest, aut crimen non habeo, aut accusatorem. [Silo Pompeius fecit quaestionem, qua Gallio usus est, nihil acturum adolescentem, etiam si damnauerit patrem, nihilominus enim periturum, quia lex nullam aliam salutis viam dedit raptori, quàm si exorauerit patrem. Latro haec omnia quasi membra in aliquam quaestionem incurrentia tractabat, non ut quaestionem: quanquam hoc ipsum in aliam aiebat quaestionem incurrere, in qua quaeritur, An raptor possit accusare patrem intra trigesimalium diem. Nam cum dico, Non potes accusare eum, in cuius arbitrio positum est, moriaris, an viuas: non magis quàm magistratum in ius vocare, quàm de iudicibus tuis ferre sententiam, non magis quàm miles in Imperatorem suum animaduertere, ad ius, Non potes accusare. nihil enim tibi proderit, etiam si damnaueris, morieris. Lex enim, si non exoraueris, perire te vult, non exoras autem, etiam si damnas. Quare hoc non quaestionis loco ponebat, quod imbecillum putabat. Apparet enim exigere legem ab eo, ut exoret patrem, qui non habet quem exoret, puta enim patrem alicuius esse tam palam furiosum, ut nihil intelligat: hunc exorari à filio non vult. Atqui eodem loco est manifestus. Clemens Iustus parum hoc putabat valens esse, tanquam quaestionem: satis valens tanquam argumentum: & illam alteram satis valentem quaestionem, non posse cum patre agi eo nomine, quòd non peccauerit: sed tractaturus iste iniquitatem tractationis ponebat, cum diceret: Agere mecum dementiae, etsi iam potest, nunquid enim peccauit? non sum exoratus, nondum tempus transijt, etiam nunc exorari possum, quàm iniquum est nondum esse me nocentem, esse iam reum.

COLOR. Omnes infamauerunt raptae patrem, quasi cum raptore colludentem. [Gallio dixit: Ingenius virginem rapuit, si tamen rapuit. Silo Pompeius eandem suspensionem in omnia contulit. Exorauit, inquit, raptae patrem. Ita tu, cum tam exorabilem patrem haberes, rapuisti? Hispanus dixit: Omnia cito facta sunt: iste cito rapuit, ille cito ignouit. nisi demens sum, est aliud suspicandum. Argentarius dixit: Rapta est, & statim exorata: immo nescio an exorata, deinde rapta. spero te innocentiore fuisse quàm vis videri. Tu exorasse te dicis. ego te exoratum puto: dic quid tibi cum locero conuenit? Rufus Vibius dixit: Dic mihi, quid tibi conuenit, quando tibi nuptias promiserit, nec victum te hercules fateberis, cum dies venerit. Asprenas dixit: Iam, inquit, non multum reliquum est ex triginta diebus: si ex illo dies numerarem, cum primum exorasti, aiunt iam triginta dies praeterisse. Latro dixit id quod inter sententias scriptum est. adorian: dic ergo verum. Caestius hac figura declamauit, ut rogaret patrem, tanquam exoratus esset raptae pater: deinde ad hanc sententiam transit: Nunquid peiorem causam habeo, si apud alterum iudicem? Lucius eadem figura declamauit, & Hispano Romanus: sed transit mollius. Scio quid responderi mihi possit: Facile est domestico iudici satisfacere. Videro te, cum ad raptae patrem veneris. In hac controuersia Triarius dixerat: Non scies an exores, nisi vltimus dies venerit: & tunc, quoad lucebit, perseuerabo. Deinde cum scholasticorum summo fragore: Et tu quisquis es carnifex, cum stricam sustuleris securim, antequam ferias, patrem respice. Belle deridebat hoc Asinius Pollio. Filius, inquit, ceruicem porrigat, carnifex manum tollat, deinde respiciat ad patrem, & dicat: Agon? quod fieri solet victimis. Sed ioco quoque remoto, aiebat rem verissimam, non posse carnificem venire, nisi eo tempore quo iam pater exorari non posset. Caestius ex altera parte hoc colore usus est: Quia priorem rogasset raptae patrem, suspensum esse volui, statim illum securum esse nolui. De me queritur, quòd illum potius cogitare de

de patrimonio filij, quàm de periculo volui. [Latro hoc colore usus est. Scitis periclitantes alieno arbitrio agere: illi qui circa erant sodales, qui occurrerant amici paterni, aiebant: Eamus statim ad raptae patrem. in huiusmodi casu illi rogantur: nam raptoris patres rogant. Silo Pompeius diuersum colorem huic secutus est: Non erit, inquit, duritia patris mei: item amici suaferunt, ad raptae patrem iremus, ne nocerent apud illum quòd tarde suum exoret patrem. Hispano Romanus bello docissimo usus est. Vultis, inquit amici, eamus ad raptae patrem: occurremus. ille domi est. Fuscus Arellius dixit: Ille prior rogatus est, qui magis timebatur. Triarius à parte adolescentis dixit: Timeo ne mutetur etiam exoratus. Hunc sensum non imprudenter Silo Pompeius improbabat: aiebat enim non posse mutari semel latam sententiam. Quidam voluerunt videri, cito exoratum raptae patrem: quidam tarde. Fuscus Arellius dixit: Magnam partem legis consumpsi: nec de mora quoror: raptae pater rogabatur. Caestius non probabat, & hac sententia usus est, cum hunc colorem arguendum putaret: Vult videri rogatum diu raptae patrem, effectit ut videatur eum diu non rogasse, malo autem videri hoc patrem tarde exorari, quàm tarde rogari. Hermagoras solebat interdum diu schemata prosequi, interdum breuiter & fortius attingere: sicut in hac sententia fecit, cum suspicionem facere vellet, inter raptae patrem & raptorem collusionis.

Artemon dixit.†

Glycon dixit.†

Hunc sensum commodius dixit Lepidus, Neronis praeceptor: Miser eris, nisi etiam vltimo die: egomet iam tui misereor. Diocles Carystius à parte patris ethicos dixit.†

Nepos ex meretrice susceptus. Controuersia. III.

THema. Abdicauit quidam filium, abdicatus se contulit ad meretricem: ex illa suscipit filium, aeger ad patrem misit, cum venisset, commendauit ei filium suum, & decessit. adoptauit puerum, ab altero filio accusatur dementiae. Pro patre. Porcij Latronis. † Qualem vidi, ipsa fugebatur officijs, sedula circa lectum aegrotantis in omnia discurrebat ministeria, non impulsis tantum, sed laniatis capillis. Vbi est, inquam meretrix? venit ad me sedulo, aut diceret: Filius antequam moritur, rogat venias. Non expectaui, dum iste permitteret, amens cucurri. Cetera quemadmodum narrem nescio: steterim, an sederim, quid loquutus sim, quid audierim, nescio: hoc vnum scio, iacuisse me inter duos filios: accede huc puer, depositum, crimen meum: non habeo miser, cui te moriturus commendem. [Caestij Pij. Recepi in sinum nepotem. Vultis, & hunc abdicem? duos filios tuli, huic numero iam allueui. Patrem accusat, fratrem infamat, infantem persequitur. Rogo vos, non satius est meretricem amare, quàm neminem? Noui generis dementia arguitur. sanus eram, si non agnoscerem meos. Tradidit infantem, & expirauit: non habui cui redderem, offerebam me propinquis: illa videlicet in hac cogitatione tacebat. Nos rogabimus, cum frater non audeat? Meretrix, inquit, filium recepit: nempe eius quae meum receperat. Fateor me aliquando insanum fuisse, nescio quis esset abdicatus: meliorem extuli. [Papirij Fabiani. Quàm nihil in domo illa meretricia foedi vidi: assidebat mulier tristi vultu, affecta, aegro simillima ipsa, demissis in terra oculis. Pater, inquit, nihil tecum frater locutus est? in sinu meo filium posuit, domum pertuli, dementiae vocat, quòd infantem non abdicauit. Quid infantem? negarem aliquid filio, cum ille rogaret pro filio? Ignosco tibi, quòd tam durus es. Aegrum fratrem non vidisti. ille magni successor modo patrimonij natus in lectulo precario moriebatur. Non seruorum turba circumstabat, non amicorum: inter infantem & mulierculam, deficientis adolescentis spiritus in aduentum meum sustinebatur. Vt intraui, cadentes iam oculos ad domum meam erexit, fugientemque animam retinuit. Pater, inquit, quod adhuc nihil deprecatus sum, non contumacia feci, fratri mandaueram. Indico tibi crimina mea: expirantem coheredem tuum ad vitam volui reuocare. Ut saluus esset, rogavi deos: & licet dementiae vocès, si vixisset, recepissem. Arellij Fusci patris. Securiorem eram, quoniam putaueram illi omnia praestare fratrem: cum subito nuntiatum est, in vltimis esse filium: nec hoc à fratre. o me miseram, quòd solum nepotem recepi. [Albucij Sili. Ut vidit uxorem, vidit & fratrem, circumspiciebat & patrem. [Iulij Bassi. Tibi debeo mulier, quòd habuit filius meus in qua domo aegrotaret. Pudet dicere: ut nepotem agnoscerem, rogatus sum. Non potest vno crimine dementia intelligi. Nemo sine vitio est: in Catone moderatio, in Cicerone constantia desideratur, ad summam, tres fuimus, omnes peccauimus: ego, quòd abdicauit frater, quòd tacuit: tu, quòd pro fratre non rogasti. Non sum vno herede contentus: duos habere volui: & quo magis concupiscam, habui. Misit ad me affectus aeger, non ibo: mihi crede, adi & tui. Cogitate & quis roget, & què roget, videbitis negare non posse, nisi qui accusare possit & patrem.

ALTERA pars. Porcij Latronis. Quem honestius subiecit meretrix quàm peperit. Pater istius incertus est, bene cum ipso ageretur, si & mater. [Fusci Arellij patris. Errat, si quis sit qui me putet pecunia moueri: primum allueui coheredem habere, deinde olim iam cum puero isto paterna diuisi, quia mulier ille frater donauit plus quàm pro sua parte. [Romani Hispani. Incidit in meretricem, inter omnia mala, foecundā. Verae inimicae. Nescis quibus ante in cubiculum ritualis venit, quàm maritus. [Argentarij. Cum abdicaret, aiebat: Hoc scilicet expectabo, donec hac è meretrice liberos tollas. Mulier, nescio an aduersus patrem iniuriosior sis, quòd abstulisti illi haeredem, an quòd dedisti. [Albucij Sili. Sine ueniāt illuc amici: sine propinqui, nunc erubescunt in domum meretricis accedere. Mulier quae sine praefatione

silentium. Expectasse aliqua per longum tempus maritum dicitur, quanta laus est seruasse, cum expectat se tanta sit? Alia desiderio viri attonita, in ardentem rogam se misisse, haec non cum viro actisset, quae pro viro arsit: alia pro incolumitate mariti vicaria morte decidit. Cedo hanc, nec in tormentis opprellam, morte amplius pro viro praestitisset, si quid amplius elegisset tyrannus. [Marcelli. Si tamen peccasset in partu, ignosci ei posset. Nupserat enim isti occupato. Crudelior es etiam illo, quem occidisti, tyranno, ille tor sit & dimisit ad virum. [Albuij Sili. Vicerat saeuitiam patientia: deerat iam sanguis, superabat fides, aliquando proiecta est, differebatur distortis manibus, emotis articulis, nondum in sua membra artus redierant. Talem vxorem torror dimisit ad partum, ingratus vocabatur quod in praemio nullam vxoris fecerat mentionem. Res tuas tibi habe, iniicere debuit manum, & ipsum inter res suas trahere, nihil amplius patri debes quam vxori, mihi crede, maius fuit tyrannicidium pati, quam facere.

PARS altera. Argentarij, Ego torta sum, Merito obijceres, nisi vindicasset. Fuluij Sparfi, Vobiscum Iudices loquor. †

DIVISIO. Controuersia haec reum facere primum, si materia patitur. Non accepi quidem, & reddidi: aut accepi quidem, sed non potui reddere, aut ista nouissima, non facere. Non quisquis non reddidit beneficium, ingrati tenetur, animus aestimandus est non reddentis. [Pollio Asinius aiebat, nunquam tendas esse quaestiones: primam manifesto obtinere posse, qua negamus nos beneficium accepisse, perit tota causa, nisi in hoc vicat. Apparet enim ingratum esse, qui ne fatetur quidem se accepisse beneficium. [Gallio noster putat quoties possit, hoc auferendum aduersario: quoties non possit, concupiscendum: quoties ne hoc quidem possit, transeundum, quasi donemus, & possimus quidem facere, concouertiam, sed nolimus. Idem Attico Vipsiano Apollodori discipulo placuit. Hoc ille aiebat, non esse tam potuerimus, aiebat, an beneficium acceperimus, concouertiam facere, hoc modo faciamus, non esse tam magnum quam ille dicat: sicut in crinibus facimus, quoties negare non possumus, esse quidem crimine illud fatemur, sed leuiore poena dignum, quam accusator arguat. [Latro in hac controuersia non dubitabat facere primam quaestionem, an beneficium dederit, hoc in hac diuisit: Etiam si scisti de tyrannicidii viri, nec indicasti, non est beneficium scelus non facere: deinde ne scisti quidem. Non enim tibi indicavi, nec tam magnum consilium, virilibus quoque animis graue, commisti muliebri garrulitati: quae id solum potest tacere, quod nescit. Etiam si dedit beneficium, an receperit. Occidi tyrannum, libertatem mihi, tibi vltionem reddidi plenissimam: persecutus sum nefarium hostem, illic occidi ubi torserat. Dices me Reip. causa fecisse, & tu Reip. causa tacuisti. Tutus sit, quod lege fecerit. Deinde vltima aequitatis tractatio. An quod fecit, facere debuerit. Hoc diuisit in haec duo: An iam certam sterilitatem vxoris bonae ferre debeat: an ne sterilis quidem pro certo sit. Noui declamatores † Pos. cum Apollodoro, qui reus veneficij fuit, & a Pollione Asinio defensus, damnatus Massiliae, docuit, & hanc quaestionem fecerunt in hanc controuersiam, An inter viros & vxores data beneficia, ingrati lege teneantur. Non est beneficium, sed officium, facere quod debeas: ut si filius patri se dicat beneficium dare. Hanc quaestionem fecit & Gallio noster. [Blandus in vltima parte controuersiae, qua de Republica disputatur, quaestionem fecit, An quinquennium numerari debeat excepta tyrannide: illud tempus non debere imputari quasi sterili, quo matres etiam editos partus abominatae sunt, illud tempus imputari feminis in Rep. quando pariunt non plus tyranno, huic subiecit, An etiam si & alij imputari tempus tyrannidis solet, huic non debeat. [Latro ex suo more has non quaestiones putabat, sed membra illius vltimae partis, ex aequitatis quaestione pendente. An sterilis quidem, alius reperti: an non quaecunque quinquennio non peperit, sterilis est. Quid enim si vir alicuius abfuerit toto paene quinquennio in peregrinatione? viro imputabitur. Quid si vir aegrotauerit? quid si maritus euitatus inutilis in concubitu vxoris suae iacuisse, imputaturus fuit? quinquennio quaeritis, quare non peperit? tyrannus erat. Nemo non cum parentibus suis querebatur, quod natus esset, haec, quod torta est, hic, quod maritus occupatus tyrannicidii non vacauit in vxoris voluptates. Buteo aridus quidem declamator, sed prudens diuisor controuersiarum, contra Latronem sentiebat, Blando accedebat. Aliud enim esse aiebat, quae intra quinquennium non potuit, non vique sterilis est: aliud, quae intra quinquennium non peperit, non statim dimitti potest sterilitatis nomine. Hic quaeritur de condicione iuris: illic, de spe foecunditatis. Sed Blandum quoque arguebat, aiebat enim sic fuisse quaerendum, An tyrannidis tempus excipi deberet: deinde, etiam si non in alijs, an inter has gradus est. Sed ipse sic hanc in partes quaestionem diuidebat: An quaecunque quinquennio non peperit, tanquam sterilis dimitti possit. Posset enim accidere, quod Atheniensibus in bello accidit, ut liberi & coniuges in aliquo tutiore loco deponantur. Imputabitur hoc tempus feminis, quo viros destituunt, non quo non habent. Sic tyrannus non vetuisset istam parere, quin inter †. Et cum hoc vehementer impleuisset, & probasset, non omnes posse dimitti, si quinquennio non peperissent, tunc illo transijt, An haec posset & hic etiamnum. non hoc querebat, an deberet dimitti, sed an posset. Et hoc contra Latronem dicebat: Quomodo istam quaestionem putas in aequitatis tractationem cadere, cum quid liceat quaeratur, non quid oporteat? haec enim, an haec possit, per illum non posset, quia tyrannidem non ceperat. Aliquod tempus impune à legibus miseriae faciunt. Non dico quia torta est, sed hoc adhuc, propter aequitatis tractationem referuo, sed non peperit, quia tu maxima in cogitatione occupatus, nihil de liberis cogitasti. [Passienus vir eloquentissimus & temporis sui primus orator, hanc subtilitatem actionis non probabat in Latrone, sed assentiri dicebat

dicebat, ideo quaestiones tractandas per se esse, si haec mulier iusti repudij ageret, non ingrati. Ita non quaeritur an legitime, sed an ingratis dimissa sit, itaque in aequitatis tractationem cadunt, etiam quae iuris sunt. Nam cum quaeratur, An potuerit haec dimitti, etiam si licuit: apparet, quod vique non oportuit, si ne licuit quidem. [Albucius decentissime fecit. solebat enim fere in aliquas figuras declamationem describere, & prius egit iniusti repudij, deinde ingrati: in quibus putat esse, an vllum beneficium viro contulerit, à quo tanquam iniuste dimissa. Hic omnes quaestiones ad sterilitatem & aestimationem quinquennij pertinentes libere tractauit, deinde transijt in ingrati accusationem.

COLOR. Caestius pro viro introduxit colorem: Eo tempore vxor torta est, quo nihil adhuc de tyrannicidii cogitabam: postea cogitavi, & haec ipsa cogitandi causa fuit, vxoris vltio. Vtrumque secutum est, ut illa marito insolentiam imputare non posset, maritus illi tyrannicidium posset. [Latro dixit: Si iam tum de tyrannicidii cogitasset, vxori non indicasset. [Fabianus philosophus colorem magis bono viro conuenientem introduxit, quam oratori callido. Dixit enim, & cogitasse tyrannicidium, & vxori indicasse: & illam tum quidem fecisse, quod probam feminam facere oportuit: nunc peccare, quod putet beneficium esse, recte facere. Hic color illi & in illa parte profuisset: Si beneficium putas te dedisse quod tyrannicidium non prodidisti, ego prior dedi, qui tibi tyrannicidium credidi. repudium ex tuo quo vis liberorum cupiditatem, quo semper vti tanquam vir eius debuisset, postea magis tanquam tyrannicida. [L. Vinicius, Vinicij frater, Fabiani colorem valde probabat, & aiebat, onerari vxorem vno modo posse, si nihil vnquam secretum ab illa maritus habuisset. Si dixerit, inquit, post tormenta se de tyrannicidii cogitasse, tum tyrannicidium vxori melius deberi meruit, si torta tyrannicidam fecit, quam si tacuisset. Apparet & aliquid de tyrannicidii cogitatum, de quo tyrannus vique eo suspicatus est, vt torqueret. Dixerit, cogitasse quidem se de tyrannicidii ante tormenta, sed vxori non indicasse: augebit vxoris beneficium. Liberius enim potuit, ait, tyrannicidium indicare, quod illi commissum non erat. Potuit enim vxor, etiam non indicante marito, tam magni consilij molitionem deprehendere. At si hunc colorem Fabiani sequor, mutam efficiam. Si olim de tyrannicidii cogitavi, honestior sum vetus tyrannicida: & non priuatis, sed publicis malis ad vltionem impulsus. Si cum cogitarem, non celavi vxorem: facilius persuadebo, me malum hodie maritum non esse, cui semper tam deditus fui. Ad vltimum hoc consequar. si quod audierat, tacuit, non beneficium est, sed fides. Hic est L. Vinicius, quo nemo ciuis Romanus in agendis causis praesentius habuit ingenium: quicquid longa cogitatio illi praesentura erat, prima intentio animi dabat: ex tempore causas agebat, sed non desiderabat hanc commendationem, vt ex tempore agere videretur. De hoc eleganter dixit diuus Augustus: Vnus Vinicius ingenium in numerato habet. [Hispo Romanus maligne & acculatorie: Nihil, inquit, ego isti narraueram: ista, vt erat necesse, aliquid ex vultu, aliquid ex nocturnis vigilijs suspicata est. vnde emanauerit sermo, scietis. Videris quo veniat tyrannus, non ad amicum meum, non ad ferum, sed ad istam, quae nihil negotij habuisset, si tacuisset. Tua enim causa tacuisti: sciebas te perituram, si confessa esses tyrannicidium.

Hybreas dixit. †

Pater & filius luxuriosi. Controuersia VI.

THEMA. Quidam luxuriantem filio luxuriari coepit, accusatur à filia dementiae. Contradicitur. Pro patre. Porcij Latronis. Vtriusque tantem comparetur luxuria. Tu consumis patrimonium patris tui: ego accusatoris mei nauiga, milita, peregrinare, quaere adolescens, vtere senex. Accusator meus inter se contrarios affectus habet: cupit reum damnari, crimen absolui. [Caestij Pij. Potest nobis conuenire. si miles sumus, puta te patrem: dic quid me velis facere. Si tam bona fide frugi es, & hoc imitor. Te ego imitor, an tu me? Rogo vos, ego prior coepi: tu posterior luxuriaris. Patrimonium, inquit, computemus. Sed tu senex, inquit, hoc dicit: Luxuria tua ferius coepit, citius desinet. [Arelij Fusci patris. Sed tu, inquit senex es. vnde scis te non futurum luxuriosum senem? Omnia à te vitia: quod vnguento coma madet, tuum est: quod laxior vsque in pedes tunica demittitur, tuum est. Quid est quod aliud a te senes discant? quid porro? domus nostra luxuriosos duos non capit? indulgentius te abdicare non potui. Ecquid mihi licet seniles annos meliore vita reficere? hoc nouissimum meum meritum est: sed quod tibi proxime imputo, pro te etiam luxuriosus factus sum. [Fabianus. Noli pecuniam concupiscere, quid tibi dicam? Haec est quae auget discordiam, vrbes & terrarum orbem in bellum agitat, humanum genus cognatum natura, in fraudes & scelera mutua instigat: haec est quae senes corrumpit. Quidam summum bonum dixerunt voluptatem, & omnia ad corpus retulerunt. nihil est mihi opus praecipientibus. exemplum habeo, proposui quicquid tu feceris, facere: nauigabo, si nauigaris: militabo, si militaris. dic hodie quid puteres melius. Sed illud excipio, ne obijcias, quod elegeris. [Blandi. Obijcit luxuriam propriam, & hoc dicit adolescens: Frugaliter vixi quamdiu frugi patrem habui, ante me desiste, ante me coeperas. [Blandi. Senex luxuriaris, respondeo tibi, Adolescens nauigauit. Ego iam, inquit, desijt: tu nondum. Non miror, si desisti prior: prior coeperas. [Mentonis. Quod gaudium accepisti vere luxurior. [Pompeij Silonis. Si modo emendatus est filius meus (solet enim etiam luxuria simulari) suo quisque ordine reus sit. Vis me ducere vxorem, si nouercam haberes: iam abdicatus esses. [Vibij Galli. Conuiuiae certe tui dicunt: Bibamus, moriendum est. Si intelligo, hoc nulli magis in domo dicitur, quam mihi. Ostendi tibi luxuriam,

quam in te non videbas. Alliga me, dum te custodias. [*P. Asprenatis*. Quia nihil proficiebam obiurgando, volui illi vitam suam ostendere. [*Lunij Ottonis*. Malam causam haberem, si alium accusatorem haberem. Malam causam haberem, si te filium non haberem.

ALTERA Pars Iunij Gallionis. A laudibus patris incipiam. hic adolescens temperatissimus, & lubricum tempus sine infamia transit: duxit uxorem, filium sustulit, ad aetatem perduxit. iam senex factus est: nisi quod sibi bonum videt, luxuria usque eo se proiecit, ut accusetur. Senex amens, senex ebrius, circumdatus fertis, delibutus vnguentis, & in praeteritos annos se retro agens, & validus in voluptatibus quasi iuuenis exultans, non ne portentum est? Luxuriosus adolescens peccat: senex luxuriosus infamit. aetates exhauriunt, vitia lasciuiunt. [*Papirij Fabiani*. Nauem in portu mergis. alter solito tempore labitur, alter insolito: alter alieno, alter suo: alter annos sequitur, alter senectuti repugnat. Non est luxuria tua. patrem videre velimus. Non simulas ista. sed facis: nec amantem imaginaris, sed amas: nec potantem adumbras, sed bibis: nec te doces dissipare bona, sed dissipas. Nemo vitia quae odit, imitatur. Quis imperator ob hoc ipse de proelio fugit, ut bene pugnaret exercitus? quis ut ambitum comprimeret, ipse honores mercatus est? quis ut seditionem leniret, turbauit rempublicam? Non coercet vitia, qui prouocat.

DIVISIO. Latro sic diuisit. An ob hoc accusari pater possit. Hic illam uocalem quaestionem posuit, quam solebat fastidire Selencius, minime solere patri obijci luxuriam, non magis quam auaritiā, quam iracundiā. Non vitia patris accusari solere, sed morbum: & si possit aliquid praeter dementiae obijci patri, luxuria non possit. Alioquin filijs, inquit, abdicare permittis. Hic de suo consumit. an si ob hoc pater accusari potest à filio, haec ultionum exprobratio. Si ebrietatem obijcere patri solet ebrius, si petulantiam iniuriae damnatus: etiam si ob hoc accusari potest, etiam si à tali filio, an si ad castigandum filium hoc consilio vsus est, damnandus sit. Ait enim adolescens: Quolibet alio genere debuisti me obiurgare, quid si adulterium vindicare vellet committendo? Turpe est sic castigare vitia, ut imiteris. Deinde an consilio luxurietur. Non enim concedit hoc filius: aut, inquit, Quare, si coepisti sic emendare filium, cum emendaueris, non desinis? [*Caestius* pater, patris aiebat simulationem luxuriae significandam magis quam profitendam: Ita, inquit, adparebit illum simulasse, si etiamnum simulat. si desinit simulare, ostendit iam sibi nihil prodesse ea consilia, quasi filius emendatus sit. emendatum autem esse non concessit, & assidue dixit, nihil magis sequi interuallum hoc luxuria. etiam vere intermissa vitia vehementius surgere. [*Latro* aperte putabat simulationem consistendam. Incipio, inquit, non tantum honestum senem, sed prudentem defendere: si quod vitium videri poterat, officio consilij, quare potius significet, quam dicat frugi esse. [*Blandus* hac figura declamat filium, & pro abdicato respondit. [*Caestius* aiebat, adolescentis partem diligentius colorandam: facere illud rem non improbam, non ita patri remittere quod à patre ipsi remissum sit. Itaque sic narravit, ut suam quoque luxuriam imputaret patri. non seueram fuisse disciplinā, non bene institutae domus legem, quae posset adolescentis mores formare, & à vitij aetatis abducere: Quodammodo, inquit, ad luxuriam à patre praemissus sum, vnguento cani madet, & commissator senex nulli nimis luxuriosus, sed parum sanus videtur. Merito in adolescentibus non omnem luxuriam vindicant: cito desinunt. Cū haberem luxuriae istius exemplū, quaeritis, quae res mihi remedio fuerit? Aetas illa quae faciebam, imputabat, me non discere. Hunc sensum ipse Caestius sano genere dixit: Flauium Alsum auditorem suum, qui eandem rem lasciuius dixerat, obiurgauit. Flauius hoc modo dixit, cum desideria describeret, paulatim se ad frugalitatem redisse, & odio sibi vitium factū: Hoc, fuit inquit, quare desinerem. Sentiebā, inquit, me senem fieri. [*Caestius* hoc aiebat dulcius quidem, sed corruptit & vnā sententiam. Incredibile est, inquit, cum iuuenis sit, sensisse se senem fieri: & noluisse videri tam diu luxuriatum, donec sentiret se senem fieri. [*Fuscus Avellinus* dixit: Non accusaturus patrem, sed me defensurus sum, ne aliena luxuria mea laudatio. Consilio luxuriantem filium istum emendo. Superuacuum in narratione hunc colorem habuit: subito furore collapsam patri mentem, meretricem dependentem collo senis, & parasitorum circumfusam regi turbam, sic cum rivalibus rixari, & ebrietati nocturnae addi item diem. Putavi initio & ego consilium esse, non morbum. desinet luxuriari: desinet, inquam, si propter me coepit. Permanet in iuuenilibus vitij: hoc turpius luxuriosus, quo diutius. Quid faciam? si suo more emendare patrem volo: luxuriandum est. [*Silo Pompeius* patronum adolescenti dedit: quod non putabat in accusatoris persona Latro faciendum, ut aliquis per patronum accusaret patrem. [*Rufus Vibius*. Festiuum senem, qui in honorem filij sui adolescentis ebrius sit. In narratione hoc vsus est colore, solum patrem, iam mentem eius labantem laudare coepisse luxuriam. dicerem esse felicis: si his qui sibi amare permitterent, necessarium tantum habere, quantum acceperant: obiurgarent, interim quasi non commemorarent. Rusticum, inquit, iuuenem. praematura seueritas non est frugalitas, sed tristitia. Quid tu senex facies? non creditus haec illum dixisse, qui dum vitia etiā obiurgare uult, luxuriatur? [*Argentarius* hoc colore declamauit: Duo luxuriantur una in domo: alter iuuenis, alter senex: alter filius, alter pater: uterque licenti cultu per publicum incedit. Alter uobis ait: Hoc concessum aetati. Vtor, & iuuenili lege fungor, id facio, quod pater meus fecit, cum iuuenis esset. negabit. bona ergo aetate coepit simul primum hoc tirocinium adolescentiae, quasi debitum ac sollemnē persoluere. Reuertar ad bonos mores, qui qualem causam habeant, uideritis. Faciant etiam si non quod oportet fieri, at quod solet. Alter ait, Scio me nouū ciuitatis miraculū, incedere luxuriosum senem: sed hoc castigandi genus comonere visum. Ut emendaret filium

filium, ipse peccare coepit. at si auus uiueret, nemo in domo luxuriosus non esset, tres luxuriosi fuissetis.

A PARTE patris. [*Glycon Syriacus* dixit.†

Agrotas Massiliensis longe liuidiorem sententiam dixit, quam ceteri Graeci declamatores, qui in hac controuersia tanquam riuales rogati sunt. Dicebat autem Agrotas inculta: ut scires illum inter Graecos non fuisse: sententijs fortibus, ut scires illum inter Romanos fuisse. Sententia quae laudatur, haec fuit. †

Damos Cambrus,†

Diocles Carysins,†

Hermagoras raras sententias dicebat, sed argu-

tas & quae auditorem diligentem penitus afficerent, securum & negligentem transcurrerent. In hac controuersia dixit,†

Barbarus dixit vulgarem sensum satis vulgariter †

elegantius hoc composuit [*Hippo Romanus*. Placet vobis frugalitas mea, quod patrimonium seruo, quod acquisiui, uxorem mature duxi, semper dilexi, quod ad omnem me tutum fabulam praestiti. Illud affirmo, nihil tota vita frugalius feci. Rem ab omnibus dictam celeberrime Syriacus Vallius dixit: Fili, quando vis, desinamus.

Peregrinus negotiator. Controuersia VIII.

THEMA. Quidam cum haberet formosam uxorem, peregre profectus est. in viciniam mulieris, peregrinus mercator commigravit. ter illam appellauit de stupro. adiecit preces, negauit illa. decessit mercator, testamento heredem omnibus bonis reliquit formosam: & adiecit eclogion, Pudicam reperi. adit hereditatem: redit maritus, accusat adulterij ex suspitione.

CONTRA uxorem. Porcij Latronis. Quanquam eo prolapsi mores iam sunt, ut nemo ad suspicanda adulteria nimium credulus videri possit, tamen ego adeo longe ab eo vitio semper fui, ut etiam timeam, ne quis in me aut nimiam patientiam, aut nimium stuporem arguat, quod tam seram querelam detuli. Non accuso adulteram nisi diuitem factam: ex ea domo ream protraho, in qua iam nihil meum est. cum ego tam diu peregrinatus sim, nullum, periculum terra marique fugerim, plus ista intra vnā viciniam, quam ego toto mari, quaesiuisti. Post tantos impudicitiae quaestus, si tacere possim, consistendum habeo, hac me causa abfuisse, ut in accessione patrimonij peregrinando cum vxore certarem. Illud Iudices mihi tormentum est, quod nota iudicio vestro, ut multiplicatam dotem perdat, plus tamen ex quaestu habet, plus habitura est, quam quantum damnatae perdendum est. Tantum in istam diues amator effudit, ut post poenam quoque expediat fuisse adulteram. Quae praeceperim vxori proficiscens, scio: cetera, quemadmodum adolescens, formosus, diues, ignotus, in viciniam formosae, & in absentia viri nimium liberae mulieris commigrauerit, quemadmodum a fida societate quotidianae per diem noctemque libidinis exhaustis viribus perierit, interrogo rumorem. Vos interrogo Iudices, quid officij mei fuerit. Poteram ego saluo pudore meo nihil de hereditate suspicari, in qua etiamnum auctor ab vxore dictus sum? Veni, nihil aliud quam ut fortunam meam querar: nam causam melius vos nostis. Tempus est Iudices, de vxore & marito credi, mulierem tam formosam amari potuisse. Pudica forte sic amari, ne sollicitaretur potuit. Neque est quod dicat: Non in meo istud arbitrio positum. Erratis vos iudices, si vnū ad sollicitandam matronam putatis irritamentum, spem corrumpendi quamuis facilem, quamuis amabilem sexum. Si tantum in formosa sperari potest, quantum placere potest, omnes formosae in se vnuerfos populos conuerterent. Matrona quae se aduersus sollicitantes auiam volet, prodeat in tantum ornata, ne immunda sit: habeat comites eius aetatis, qui impudicos, si nihil aliud, verecundia annorum remoueant: ferat iacentes in terram oculos: aduersus officiosum salutatorem inhumana potius quam inuerecunda sit, etiam in necessariam resalutandi vicem multo rubore confusa. longe ante impudicitiam neget ore, quam verbo. in hac seruandae integritatis custodia, nulla libido irrumperet. Prodite mihi fronte in omne lenocinium composita, paulo obscoenus quam posita veste nuda, exquisito in omnes facetias sermone, tantum non vltro blandientes, ut quisquis viderit, non metuat accedere. Deinde miramini, si cum tot argumentis pudicitiam proseripserit, cultu, incesu, sermone, facie, aliquis repertus est, qui incurreret, & reti adulterae, se non subduceret. Internuntium, puto sollicitantis se, arripit & denudari iussit, flagella & verbera, & omne genus cruciatus poposcit, in plagas deterrimi mancipij vix imbecillitatem muliebris manus continuit. Nemo sic negantem iterum rogat. Cum quo quaestus es? apud quem indignata es? Abunde in argumentum pudicitiae profuturum putas, si stuprum tantum negaueris, quod plerumque etiam impudicissima spe vberioris praemij de industria simulat. Quando de iniuria tua viro scripsisti, & ne in occasionem similis iniuriae solitudo tua pateret, maturiorem reditum rogasti? & quanto decentius contumeliam penetratium meorum vxoris epistola, quam testamento sollicitatoris cognoscerem? Miserrimus omnis saeculi maritus, sic contempta absentia mea, etiam nunc iniuriam meam nescirem: si qui fecerat, tacere voluisset. Toties sollicitantem in istam faciem qua placere poterat, conuertisti. Non omne ornamentum, veluti causam talis iniuriae execrata es? quod proximum est à promittente, rogata stuprum, tacet. Inspicite adulteri censum ex eo impune, si quod adulteris edidit, si est aliquid quod non erit. Quid singillatim omnia per censo? quicquid ego non emi in mundo tibi miser, ut maritus, cum omni censu meo inter munera adulterae lateo. Sola mihi heres esto. Quid ita? habes, inquit, scripsit causas. quia cū

semel appellassem, cum iterum, cum tertio, non corrupti. O nos nimium felices, & aucto, quod aiunt, saeculo natos, si etiam qui impudicas quaerunt, pudicas honorant. Omnium bonorum meorum, omnis pecuniae meae sola heres esto: quia corrupti non potuit, quia tot sollicitationibus expugnari non potuit, quia tam fideliter pudicitiam custodiuit. Tace paulisper nomen auctoris: nunquid non testamentum viri creditur? nullam esse in vxore suspicatur infamiam inter mutuum eius amorem: aut certe ita creditum. iam moriturus tabellas occupare, si vultis cum muneribus meis imponere, eclogium ex testamento adulteri petendum est. Sola heres esto: quamuis aliena, quamuis ignota: tantum, quia pudica, quia incorrupta est. Quid isti tamen censorio adultero non mater est? non foror? non propinqua? aut nulla earum pudica est? Idcirco scilicet cum tantis diuitijs peregrinas vrbes in honorem pudicitiae incognitae perambulabat. Illic ubi natus est, nulla pudica erat. at illic ubi negotiatus? quia nulla non prostituta erat, vacuo testamento pudica heres per errorem quaesita est. Ego adulteram arguo, quam in matrimonium recepi, qui communis ex illa liberos precatus sum, qui pudicam libentissime crederem. Adeo iam ad omnem patientiam saeculi mos abiit, ut aduersus querimoniam viri vxor alieno teste defendatur? At hercules aduersus externorum quidem opiniones speciosissimum patrocinium erat: Ego viro placeo. At ego, si hunc morem inscribendi recipitis, in conspectu vestro ita scribam: Vxor mea heres esto, quod peregrinate me adamata est, quod heres ab adolecente alieno ac libidinoso relicta est, quod tam infamem hereditatem adiit. A duobus vos testamentis in consilium mitto. vtrum secuturi estis? quod ab adultero absoluitur, an quod damnatur à viro? Magnus pudicitiae fructus est, pudicam credi: & aduersus omnes illecebras atque omnia delinimenta muliebris ingenij, est veluti solum ac firmamentum, in nullam incidisse fabulam: nouos fortasse, non in omnium aestimationem occurrere: & horrenda multa, deinde ac varia daturus experimenta, femina quae damnum pudicitiae qui vis est, atque curandus est esse ac videri pudicam. Muliebrium vitiorum fundamentum auaritia est. Quae potest non timere opinionem adulterij, potest non timere adulterium. Ex omni rupe cōchylum trahitur, quo vestis cruentetur. Infelices ancillarum greges laborant, ut adultera tenui veste perspicua sit: & nihil in corpore vxoris suae plus maritus, quam quilibet alienus peregrinusque agnouerit. Frustra aestimabo esse indicia, si tantum qui rogat, comperit pudicam. Omnes te impudicam loquuntur, pudicam tantum vnus, & peregrinus: qui plus laudator quam accusator nocet. Vxorē meam nusquam audiui pudicam, nisi in adulteri eclogio. Deijce in terrā oculos, & aures tuas externorum vocibus claude, sibi quisque pro te neget. Pudicam ille dixit, ego impudicam. Puto plus creditis eiui, quam peregrino: marito, quam adultero. Ipsam eclogium corruptoris animo scripsit. Quia pudicam, inquit, comperi, quod nulli praeter me contigit.

PARS Altera. Formosa est: hoc natura peccauit. Sine viro fuit: hoc maritus peccauit. Appellata est: hoc alius peccauit. Negauit: hoc pudice. Heres relicta est: hoc felicitate. Hereditatem adiit: hoc consilio fecit.

L. AN-

L. ANNÆI SENECAE
CONTROVERSIARVM
LIBER. TERTIVS.

PROOEMIUM.

VOS DAM disertissimos agnoui viros, non respondentes famae suae cum declamarent, in foro maxima omnium admiratione dicentes, simul ad has domesticae exercitationes secesserāt, desertos ab ingenio suo. Quod accidere plaerisque aequae mihi mirum, quam certū est. Memini itaque me à Seuero Cassio quaerere, quid esset, cur in declamationibus illi sua non responderet eloquentia. In nullo enim hoc fiebat notabilius. Oratio eius erat valens cultu, ingentibus plena sententijs. Nemo minus passus est aliquid in actione sua otiosum esse. Nulla pars erat, quae non sua virtute staret. Nihil, in quo auditor sine damno aliud ageret. Omnia nitentia & intenta aliquo, aliquid potentia. Nemo magis in sua potestate habuit audientium affectus. Verum est quod de illo dicit Gallio noster. Cum diceret, rerum potiebatur, adeo omnes imperata faciebant. Cum ille voluerat, irascebatur. Nemo non illo dicente timebat ne desineret. Non est quod illum ex his quae edidit, aestimetis. Sunt quidem & haec quibusdam grata. Verum eloquentia eius longe maior erat quam lectio. Non hoc ea portione illi accidit qua omnibus fere, quibus maiori cōmendationi est, audiri quam legi, sed in illo longe maius discrimen est. Primum tantumdem erat in homine, quantum in ingenio: corporis magnitudo conspicua, suauitas valētissimae vocis. Quamuis haec inter se raro coeāt, ut eadem vox & dulcis sit, & solida. Pronuntiatio quae hiltionem posset producere, tamen quaestionis posset videri. Nec tamen illo quicquam magis mirareris, quam quod grauitas quae deerat vitae, actioni supererat: quoadiū citra iocos se continebat, censoria oratio erat. Deinde ipsa quae dicebat, meliora erant quam quae sciebat. Vir enim praefentis animi, & maioris ingenij quam studij, magis placebat in his quae inueniebat, quam in his quae attulerat. Iam vero iratus commodius dicebat. Ideo diligentissime cauebant homines, ne dicentem interpelarent. Vni illi proderat excuti, melius semper fortuna, quam cura, de illo merebatur. Nunquam tamē haec felicitas illi persuasit negligentiam. Vno die priuatas plures agebat, & ita ut alteram ante meridiem ageret, alteram post meridiem: publicam vero nunquam amplius quam vnam vno die. Nec tamen scio, quem reum illi defendere nisi se contigerit. Adeo nunquam vllam materiam dicendi, nisi in periculis suis, habuit. Sine commentario nunquam dixit: nec hoc commentario contentus erat, in quo nuda res ponuntur. Ex maxima parte perscribatur actio. Illa quoque quae falso dici poterant, annotabantur: sed cum procedere noller nisi instructus, libenter ab instrumentis recedebat. Ex tempore coactus dicere, infinito se antecedeat. Nunquam non vtilius erat illi deprehendi quam praeparari: sed magis illum suspiceris, quod diligentiam non relinquebat, cum illi tam bene temeritas cederet. Omnia ergo habebat, quae illum ut bene declamaret, instruerent: phrasin nec vulgarem nec sordidā sed lectam: genus dicendi non remissum aut languidum, sed ardens & cogitatum: nec lentas, nec vacuas explicationes, sed plus sensuum quam verborum habentes: diligentiam, maximum etiam mediocri ingenij subsidium. Tamen non tantum infra se cum declamaret, sed etiam infra multos erat. Itaque raro declamabat, & non nisi ab amicis coactus. Sed quaerenti mihi, quare in declamationibus impar esset sibi, hoc aiebat: Quod in me miraris, paene omnibus euenit. Magna quoque ingenia, à quibus multum abesse me scio, quando plus quam in vno eminuerunt opere? Virgilium illa felicitas ingenij, in oratione soluta reliquit. Ciceronem eloquentia sua in carminibus destituit. Orationes Sallustij in honorem historiarum leguntur. Eloquentissimi viri Platonis oratio, quae pro Socrate scripta est, nec patrono, nec reo digna est. Hoc non ingenijs tantum, sed corporibus videmus accidere: quorum vires non ad omnia, quae viribus efficiuntur, aptae sunt. Illi nemo luctando par est: ille ad tollendam magni ponderis sarcinam praevalet: ille quicquid apprehendit, non remittit, sed in procliu nitentibus vehiculis, moraturas manus iniicit. Ad animalia venio: alij ad aprum, alij ad ceruum canes faciūt. Equorum non omnium, quamuis celerissimi sint, idonea curricula velocitas est. Quidam melius equitem patiuntur, quidam iugum. Et ut ad morbum te meum vocem, Pylades in comoedia, Batyllus in tragoedia, multum à se aberant. Numenio cum velocitas pedum non concedatur tantum, sed obijciatur, lentiores manus sunt. Quidam cum hoplomachis, quidam cum Threcibus optime pugnant. Et quidam sic cum scaena componi cupiunt, quomodo alteri est. In ipsa oratione quamuis vna materia sit, tamen ille qui optime argumentatur, negligentius narrat. Ille non tam bene implet, quam praeparat. Passienus noster cum coepit dicere, secundum principium statim fuga sit, ad epilogum omnes reuertuntur. Media tantum quibus necesse est, audiunt. Miraris eundem non aequae bene declamare quam causas agere? Aiunt eundem non tam bene sua-

forias, quàm iudiciales controuersias dicere. Silo Pompeius sedens cum facundus & litteratus & disertus haberetur, si à proclamante dimitteret, declamabat tam male, ut videar belle optasse cum dixi: Nunquam surgas. Magna & varia res est eloquentia: nec adhuc vlli sic indulgit, ut tota contingeret: satis felix est, qui in aliquam eius partem est receptus. Ego tamen & propriam causam videor posse reddere: assueui non auditorem spectare, sed iudicem: assueui non mihi respondere, sed aduersario. Non minus deuoto superuacua dicere, quàm contraria. In scholastica quid non superuacuum est, cum ipsa superuacua sit? Indicabo tibi affectum meum. cum in foro dico, aliquid ago: cum declamo, id quod bellissime Censorius aiebat, de his qui honores in municipijs ambitiose peterent, videor mihi in somnis laborare. Deinde res ipsa diuersa est tota. Aliud est, pugnare: aliud, ventulare. Hoc ita semper arbitratum est, scholam quasi ludum esse, forum harenam. Et ideo ille in foro primum dicturus, tiro dictus est. Agedum istos declamatores produc in senatum, in forum. cum loco mutabantur, velut in afflueta classe, & dilecta umbra corpora sub dio stare non possunt. Non imbrem ferre, non solem sciunt: vix se inueniunt. Assueuerunt enim suo arbitrio diserti esse. Non est quòd oratorem in hac puerili exercitatione spectes. Quid si velis gubernatorem in piscina aestimare? Diligentissime tibi me excusarem, tanquam huic rei non essem natus: nisi scirem & Pollionem Asinum, & Messallam Coruinum, & Passienum, qui nunc primo loco stat, minus bene videri quàm Caestium, aut Latronem. Vtrum ergo putas hoc dicentium vitium esse, an audientium? Non illi peius dicunt, sed hi corruptius iudicant. Pueri fere, aut iuuenes, scholas frequentant. Hi non tantum disertissimis viris, quos paulo ante retuli, sed etiam Ciceroni Caestium suum praeferrent, nisi lapides timerent. Quo tamen vno modo possunt, praeferunt. Huius enim declamationes ediscunt. Illius orationes non legunt, nisi eas quibus Caestius rescripsit. Memini me intrare scholas, cū recitaturus essem in Milonē Caestius: ex consuetudine sua miratus, dicebat: Si Thrax essem, Fufius essem: si Pantomimus essem, Pantillus essem: si eques, Melison. Non continui bilem, exclamaui: Et si cloaca es, magna es. Risus omnium ingens. Scholastici intueri me, quis essem qui tam crassas ceruices haberem. Caestius Ciceroni responsurus, mihi quid responderet, non inuenit, sed negauit se executurum, nisi exirem de domo. Ego negavi me de balneo publico exiturum, nisi lotus essem. Deinde libuit Ciceroni de Caestio in foro satisfacere, subinde nactus eum, in ius ad praetorem voco: & cum, quātum volebam, focorum conuiciorumque effudi essem, postulavi ut praetor nomen eius reciperet lege inscripti maleficij. Tanta illi perturbatio fuit, ut aduocationem peteret. Deinde ad alterum praetorem eduxi, & ingrati postulavi. Iam apud praetorem urbanum curatorem ei petebam. interuenientibus amicis, qui ad hoc spectaculum concurrerāt, & rogantibus dixi, molestum me amplius non futurum, si iurasset disertiore esse Ciceronem, quàm se. verum nec ut hoc faceret, vel ioco, vel serio effici potuit. Hanc, inquit, tibi fabulā retuli, ut scires in declamationibus in tantum aliud genus hominum esse. Si comparari illis volo, non ingenio mihi maiore opus est, sed sensu minore. Itaque vix iam obtineri solet, ut declamem: illud obtinere non potest, ut velim, alijs quàm familiarissimis audientibus: & ita faciebat. Eius declamationes inaequales erant: sed ea quae eminebant, in quacunque declamatione posuisses, inaequalem eam fecissent. Compositio aspera, & quae vitaret compositionem: sententiae vituae. Iniquum tamen erit ex his cum aestimari, quae statim subtexam: non enim haec ille optime dixit, sed haec optime teneo.

Luxuriosus a sodalibus excaecatus. Controuersia I.

LEX. Caecus de publico mille denarios accipiat. *Thema.* Decem adolescentes cum bona sua comedisent, sortiti sunt, ut cuius nomen exisset, ex pacto excaecaretur, & acciperet mille denarios. Exijt fors cuiusdam. Excaecatus est. petijt mille denarios: negantur.

CONTRA excaecatum. Hi sunt oculi, quos extimui istis mariti. O legem, si excaecat homines, abrogandam. Nulli dat mille denarios, nisi qui inuitus accipit. Dic nunc, miser homo, cum excaecareris, non dixisti. Respub. debilitatem consolatur, non emit. Consumptis patrimonijs membra conferunt. Vitilius est: Reip. vnum caecum repelli, quàm nouem fieri. Non solus à nobis peti alimenta, sed primus. Alam eum, qui propter debilitatem alitur: non alam, qui propter alimenta debilitatur. Sic fit, vbi homines maiorem partem vitae in tenebris ita agunt, ut nouissime solem quasi superuacuum fastidiant.

PARS altera. Illis nouem nihil daturus est: nulli non fauorabilis erit, si eos a quibus excaecatus est, deceperit. Circunuentus adolescens ab illis nouem veteranis consumptoribus: Solus, inquit, nouem cogentibus resistere non potui. Omnia ex composito facta sunt. Vnus mentionem intulit, omnes approbauerunt. Electus est, qui sortiretur. Sors huius quae exiret prima, subiecta est. Cum repugnaret, excaecatus est. Si circunuentus est, inquit, iniuriam persequatur: de vi agat, talionem petat. Videbimus: primum est, ut habeat unde uiuat.

Parricida aequis sententijs absolutus. Controuersia II.

THEMA. Quidam filium accusauit parricidij. Aequis sententijs absolutus abdicat. **CONTRA** filium. Minus est iam quod rogo. non peto ut me à parricida vindicetis, sed ut separatis. Parricidam nō accuso, sed fugio. An iste accusatori parcet, qui patri non pepercit? Igitur nihil mediū

dium est inter testamentum, & culeum. Non est absolutus parricida, sed dubijs sententijs. Ut absolutus, multis tibi sententijs opus est: ut damneris, vna. Non absoluerunt reum, sed saeculo pepercerunt. Miraris in hac ciuitate misericordiam, in qua lex absolutionem dat paribus tabulis? Quaeis quàm multis non placeas? si vnum adiecero, parricida es. Absolutionem legi, non innocentiae debes. Absolutus, inquit, sum. Non ab dico te propter parricidium, sed propter alia vitia, quae te fecerunt tam credibilem parricidam.

PARS altera. Manifestus est adolescentis color, ut dicat se auctoritate patris oppressum.

Abdicandus quia fratrem abdicatum adoptauit. Controuersia III.

LEX. Cum filio tricenatio pater patrimonium diuidat. *Thema.* Quidam habuit filium frugi, & luxuriosum. Abdicat luxuriosum. Frugi, peregre profectus est. Captus est à piratis: scripsit de redemptione patri. Patre cessante luxuriosus praeuenit, & redemit. Redijt frugi. Adoptauit fratrem suum. Abdicatur.

PRO fratre adoptante. Non est quòd quisquam me laudet. Prior frater fecit inter nos pietatis exemplum. Vna nauigauit, vna periclitatus est, vna omnes emensus est terras. Non reliquit me. tandem ad paternam domum rediit. Non est quòd excusatione aetatis utaris. Potes nauigare. Vtrique gratias agere debes. Frater me isti rediit: ego isti fratrem. Si tanquam inertem abdicasti, nauigauit: si tanquam impium, suos redemit. Non potest eripi filio, quod lege accepit. Quomodo enim pater potest eripere, quod non potest dare?

PARS altera. Mihi necesse est abdicare quē nolo. Hoc vno alter alteri placet, quo vterque patri displicet. Utamur medicina qua cogimur, quod in vulneribus periculosis fieri solet, ut malum cum ipso corpore exsecetur. Adoptare adolescentem permittis, quem lex in diuidendo patrimonio experitur. Lex te ad misterium patrimonij admittit, non in dominium. Est aliqua aetas, à qua filius esse desinat: Nec tricenatio quidem filio adoptare licet. Neque enim quisquam potest alium in manum suam recipere, qui ipse in aliena manu est. Quomodo fieri potest, ut tibi potestas vitae necisque, aut in fratrem sit, aut in filium non sit? Si bene de te meruerat, patrem pro filio rogasset. Nam quòd ego non redemi, paupertatis fuit. Nihil in medio comparebat. Quicquid tricenarius reliquerat, abdicatus abstulerat. Quid facerem solus, senex, in ops: cuius patrimonium alter diuiserat, alter absumpserat?

Seruatus à filio. Controuersia IIII.

LEX. Seruatus contra seruatorem ne quam habeat actionem. *Thema.* Seruatus à filio eum abdicat. Ille praescribit.

CONTRA filium. Licuisset perire, cui non licet loqui. Seruatum me putas? Captus sum. Redde me hosti. Captiuus loqui licet. Quo iam tantopere beneficia vitae iactat? Audite quis prior dedit. Si quis me hosti reddiderit, seruatorem vocabo. An vos abdicationem putatis actionem? etiam si actio est, lex quae de seruo loquitur, ad personas tantum extraneas pertinet. Ad filiū, & ad patrem non magis, quàm ad seruum & dominum, libertum & patronum. Ut à patria potestate discedas, & ad aestimationem beneficij venias, qui dat vitam, si prior accepit, non obligat, sed reddit. Processi in aciem, in exemplum filio meo. Vicit me non hostis, sed aetas. Seruauit me, quem saepe seruaueram. Rediuiuum me senem meretrix vocat. Parasitorum iocantium materia sum. Omnibus istis tanquam seruatoribus tacere iubeor. Fili, si viuere mihi non licet, cur perire non licuit? Ego, inquit, te protexi. Ita tu adolescens in acie non ante patrem stetit? Audite filij mei gloriam. Parricidium non fecit: cum posset seruare, seruauit.

PARS altera. Hic me genuit. Hic mihi spiritum, hic mihi has manus, quibus seruaretur, dedit.

Pater raptam continens. Controuersia V.

LEX. Rapta, raptoris aut mortem aut indotatas nuptias optet. *Thema.* Raptor postulat, ut rapta ducatur: pater non vult.

CONTRA raptorem. Iste raptor est, ego in ius adducor. Non est enim tam facile homini probò occidere, quàm perditò mori. Communis, inquit, lex est. dii faciant, ne cogas me experiri, an tota mea ista sit. Quando ergo, inquit, optabis? Hoc tempore non possum. Curo vulnera. Familiam reficio. Expugnata domum lugeo: ereptam virginitatem consolor. Minantem sibi ipsi custodio. Quando optabis? Cum rapta voluerit, non cum raptor. Quando optabis? Cum tu non voles. Quando, inquit, optabis? paro me optioni. Confirmo animum. Non est facile hominem occidere: premo interim gemitus meos, & introrsus erumpentes lacrimas ago. Scio quid futurum sit. Vultus te meus decipit. Stulte, quenquam morari putas nuptias filiae suae: in securum incurris, & carnificem vltro vocas. Cum rogare debeas, conuicium facis. Nemo vindicare se cogitur.

PARS altera. Nihil est miserius, quàm incertū inter vitam mortemque destitui. Iam beneficium erit, etiam si mortem optauerit. In amorem filiae istius incidi. Appellare de nuptijs debui patrem: feci. Sed videte,

debe, quàm etiam in lege léus sit. Raptor vitam alieni arbitrij habet, libertatem sui. Lex communis est. Habet hic raptor quod timeat. Habet & quod sperare possit. In lege, inquit, non est scriptum quando: immo statim. Quoties tempus non adjicitur, praefens intelligitur. Tam longum tibi ius in caput civis non permittitur. Crudelius est quàm mori, semper timere mortem.

Domus cum tyranno incensa. Controversia. VI.

ACTIO. Damni illati sit actio. *Thema.* Quidam tyrannum ex arce fugientem cum persequeretur, in priuatam domum compulit. Incendit domum. Tyrannus cum domo conflagrauit. Praemio ac cepto, agit cum illo dominus damni.

PARS prima. Pro tyrannicida. Cur non exclusisti? Quare recepisti? quare nullam aliam domum tyrannus petijt? Nemo non venienti domum clausit. Aditum in domum nó habui, qui in arcem habui. Non gaudes te aliquid impendisse publicae libertati? Hic est in cuius domo tyrannus occisus est. Tanquam tyrannicida, monstraris. Redde, inquit, domum. Ita viuo tyranno non perdideras, tyranni amicus, tyranni satellites: certe, quod negare non potes, hospes. Diu expectaui, an eijceretur tyrannus. Facilius potes accusare aut te, qui tam familiaris tyranno fuisti, ut illi maxime tua placeret domus, qua illum recepisti: aut tyrannum, qui tibi damnum dedit, quod in tuam domum confugit. Aut, ut culpa te liberem, facilius potes accusare fortunam, quae tyrannum potissimum ad te detulit.

PARS altera. Eius debet esse damnum, cuius est praemium. Non est iniquum, eius rei tibi iniuriam imputari, cuius fructum percepisti. Non elegit domum tyrannus: nec enim hoc illi vacabat: sed in eam quam potuit, irruerat. Cum ego in ea non essem, nactus hic occasionem nocendi, intrare nolui: sed tyrannicidium elegit, dubium, lentum, periculosum vrbi: accepit praemium, maius sine dubio, quàm sit damnum, sarcire debet.

Venenum datum filio furenti. Controversia. VII.

THEMA. Filio furenti, & sua membra lanianti, pater venenum dedit. Accusator ab vxore malae tractationis.

CONTRA maritum. Non mirum est quare viuat, quae filium perdidit. Viuit, qui occidit.

PARS altera. Quem quotidie perdebam, aliquando extuli. Fall eris misera mulier, in orbitatis tuae tempore: non perdidisti filium nunc, sed extulisti.

COLOR. Alsius Flauus hanc sententiam dixit: Ipse sui & alimentum erat, & damnum. Hunc Caesius quasi corrupte dixisset, obiurgans: Apparet, inquit, te poetas studiose legere. Iste sensus est eius, qui hoc saeculum amatorijs non artibus tantum, sed sententijs impleuit. Ouidius enim in libris *Metamorphoseon* dicit:

*Ipse suos artus lacero diuellere morsu
Coepit, & infelix minuendo corpus alebat.*

Olynthius pater reus concursus. Controversia. VIII.

LEX. Qui coetum & concursum fecerit, capitale sit. *Thema.* Victa Olyntho, cum filio adolescente Olynthus senex Athenas venit. Athenienses omnibus ciuitatem Olynthijs decreuerunt. Inuitatus ad coenam ab adolescente luxurioso, cum filio venit. Ibi cum de stupro filij mentio esset, pater profugit. Filius retentus est. Pater flere ante domum coepit: incensa est domus. Decem adolescentes perierunt, & filius Olynthij. Accusatur pater, quod coetum concursu mque fecerit.

PRO reo concursus. Misero si flere non licet, magis flendum est. Imperari dolori silentium non potest. Fuerunt ex populo qui dicerent. Hic meum filium, hic meam corruptam vxorem. Suum quisque illo & ignem artulit, & dolorem. Timeo fili, ne dum te quaero, in ossa alicuius raptoris incidam. Vbi Athenarum fides? Vbi hospitales inimicem dextrae? Capti, inquam, filii sumus. Dum licet, fugiamus: sed tanquam à Philippo. Pariter apud Philippum certe viri fuimus. La crimae meae vocantur in crimen, quasi ex quo Olynthus capta est, flere desierim. Tantus scilicet sum, ut ea ciuitate populum concitare potuerim, in qua filium seruare non potui. Non quoties conuenerunt in aliquem locum plures, coeuis & concursus est: sed quoties conuocati, quoties parati, quasi ad ducem suum concurrerunt. Non si vna vicinia coit, aut si transeuntium paucorum numerus affluxit, sed vbi rotas, aut ex parte magna populus, ubi diuisa est in partes ciuitas. Coetus multitudinis magnae nomen est, coeuntis ex consensu quodam. At illic initio pauci fuerunt. Deinde reliqui non ad me conuenerunt, sed ad incendium: quod tamen populus maluit spectare, quàm extinguere. Lex non eum punit, propter quem coetus factus est: sed eum, à quo coetus factus est. Non mihi tanti ultio fuit, ut amittere filium vellem: & tentaui populum rogare, nec potui.

PARS altera. Quid coetu opus est? Sunt scriptae ad vindictam iniuriarum omnium leges. Mota semel multitudo modum non seruat. Ardere illo incendio ciuitas potuit.

CRUX

Crux serui venenum aegro domino negantis. Controversia. IX.

THEMA. Aeger dominus petijt à seruo, ut sibi venenum daret. Non dedit. Cauit testamento ut ab heredibus crucifigeretur. Appellat seruus tribunus.

PRO seruo. Lex Cornelia te appello. Ecce heres iubet, quod tu vetas. Ne quis illum domino displicuisse putet, tunc huic parari cruce: n iussit, cum sibi venenum. Plura serui crimina confitemur. in tempestitias potiones, inutiles cibos, desideranti negauit. Quid enim voluit, qui venenum petijt? Maluit crucem pati, quàm mereri. Si vincitur, periturus est: si vincit, seruiturus est ei, à quo in crucem petitur. Ex altera parte lex est, ex altera testamentum. Crux vtrinque. Furiosus seruum sine caula occidere voluit. Quae ritus in saniae argumentum? & se ipse voluit occidere. Seruo, inquit, tribuni num possunt succurrere? Seruum natum, regem habuimus. Seruo indice, patefacta est Bruti liberorum cum Tarquinijs coniuratio. Ergo nihil interest, venenum domino aliquis dederit, an negauerit? Etiam vbi remedium est, mori, scelus est occidere. Tam cito vos de vita domini seruum desperare vultis, quàm heredem? Mortem si supplicium putas, quid rogas? Si beneficium, quid minaris? Venenum quisquam obijcit, nisi datum? Finem vllum facies tribuniciae potestati? quam P. R. ut ipse plurimum posset, valere plus quàm se voluit. Venenum habere scelus est tam magnum, quàm dominum occidere.

PARS altera. Mori volens elegit huic ministerio nequissimum seruum, audacem, in festum sibi. Ille non saluti consuluit domini, què videbat in sanabili morbo tabescere, sed tormenta extendit. Seruus herilis imperij non censor est, sed minister. Agitur de iure testamentorum: quorum interijt omnis potestas, si viui neglexerint imperia mortuorum. Tribune ferent, ut fur praeferatur domino? Non morieris domini arbitrio, morietur dominus tuo?

L. ANNAEI SENECAE
CONTROVERSIARVM
LIBER. QVARTVS.

PROOEMIUM.

VOD munerarij solent facere ad expectationem populi detinendam, noua paria per omnes dies dispensant, ut sit quod populum & deleat & reuocet: hoc ego facio: non semel omnes produco, aliquid noui semper habeat libellus: ut non tantum sententiarum vos, sed etiam auctorum nouitate sollicitet. Acror est cupiditas ignota cognoscèdi, quàm nota repetendi. Hoc in histrionibus, in gladiatorib. de quibus modo aliquid fama promissit. in omnibus denique rebus videmus accidere. Ad noua omnes concurrunt, ad noua conueniunt. Non tamen expectationem vestram macerabo, singulos producendo: liberaliter hodie & plena manu faciam. Pollio A sinus nunquàm aduocatis hominibus scripta sua recitauit. Et inde est, quod Labienus homo mentis quàm linguae amarioris dicit: Ille triumphalis senex *Sen. de i. g. e. s.* suas nunquam populo commisit. Siue quia parum in illis habuerit fiduciae, sine (quod magis crediderim) tantus orator inferius id opus ingenio suo duxerit. exerceri quidem illo volebat, gloriari fastidiebat. Audiuì autem illum & viridem, & poitea iam senem cum Marcello Esernino nepote suo, quasi praeci peret. Audiebat illum dicentem: & primum quidem disputabat de illa parte quam Marcellus dixerat: praetermissa ostendebat, tacita leuiter implebat, vitiosa coarguebat. Deinde dicebat partem contrariam. Floridior erat aliquanto in declamando, quàm in agendo. Illud strictum eius & asperum, & nimis ratum in dicendo iudicium, adeo cessabat, ut in multis illi venia opus esset, quae ab ipso vix impetrabatur. Marcellus, quamuis puer, iam tantae indolis erat, ut Pollio ad illum pertinere successionem eloquentiae suae crederet, cum filium A sinu Gallum relinqueret magnum oratorem: nisi illum (quod semper euenit) magnitudo patris non produceret, sed obrueret. Memini intra quartum diem quàm Aterium filium amiserat, declamare eum nobis: sed tanto vehementius quàm vnquam: ut appareret, hominis naturam contumacem cum fortuna sua rixari. Nec quidquam ex ordine vitae solito remisit. Itaque cum mortuo in Lycia Caesare per codicillos questus esset diuus Augustus, ut erat mos illi clementissimo viro, non ciuilitate tantum, sed etiam familiariter, quod in tam magno & recenti luctu suo homo carissimus sibi, pleno conuiuio coenasset, rescripsit Pollio: Eo coenauit, quo Aterium filium amisit. Quis exigeret maiorem ab amico dolorem, quàm à patre?

atre? O magnos viros, qui fortunæ succumbere nesciunt, & aduersas res suae virtutis experimenta faciunt. Declamauit Pollio A finius intra quartum diem, quàm filium amiserat. Praeconium illud ingenis animi fuit, malis suis insultantis. At contra Aterium scio tam imbecillo animo mortis filiorum tulisse, ut non tantum recenti dolori cederet, sed veteris quoque & oblitterati memoriam sustinere non posset. Memini cum diceret controuersiam de illo, qui a sepulcris trium filiorum abstractus iniuriarum agit, mediam dictionem fletu eius interrumpi: deinde tanto maiore impetu dixit, tanto miserabilius, ut appareret, quam magna interim pars esset ingenij, dolor. Declamabat Aterius admissio populo ex tempore: solus omnium Romanorum, quos meo tempore cognoui, in Latinam linguam transtulit Graecam facilitatem. Tanta illi erat velocitas orationis, ut vitium fieret. Itaque diuus Augustus optime dixit: Aterius noster susflaminandus est. Adeo non currere, sed decurrere videbatur: nec verborum tantum illi copia, sed etiam rerum erat: quoties velles eandem rem, & quamdiu velles, diceret. Alijs toties figuris, alijs tractationibus. Ita ut nec regi posset, nec consumi. Regi autem ab seipso non poterat, alioquin libertum habebat: cui & parebat, & sic iubar, quomodo ille aut concitauerat eum, aut refraenauerat. Iubebat eum transire, cum aliquandiu locum dixerat: transibat, insistere iubebat: eodem loco permanebat. Iubebat epilogum dicere: dicebat. Habebat in sua potestate ingenium, in aliena modum. Diuidere controuersiam, putabat ad rem pertinere, si illum interrogares: non putabat, si audires. Is illi erat ordo, quem impetis dederat. Ac non dirigebat se ad declamatoriam legem, nec verba custodiebat. Quaedam enim scholae iam quasi obsoleta refugiunt: nec si qua fordidiore sunt, aut ex quotidiano usu repetita, possunt pati. Ille in hoc scholasticis morem gerebat, ne verbis calcatis & obsoletis vteretur. Sed quaedam antiqua, & à Cicero dicta, a ceteris deinde deserta dicebat, quae nec ille quidem orationis citatissima cursu poterat abscondere. Adeo quicquid insolitum est, etiam in turba notabile est. Hoc exemplo, nemo erat scholasticus nec aptior, nec sublimior: sed dum nihil vult, nisi culte, nisi splendide dicere, saepe incidebat in ea, quae derisum effugere non possent. Memini illum (cum libertinum reum defenderet, cui obijciebatur, quod patroni concubinus fuisset) dixisse: Impudicitia in ingenio crimen est, in seruo necessitas, in libertino officium. Res in iocos abijt: non facis mihi officium, & multum ille & hic in officijs versatur: ex eo impudici & obsceni, aliquandiu officiosi vocitati sunt. Memini & illam contradictionem sic ab illo positam, magnam materiam Pollionis A finij, & tunc Cassij Seueri iocis praebuisse. At, inquit, inter pueriles condiscipulorum sinus lasciuia manu obscena lussisti, & plaeraque huius generis illi obijciebantur. Multa erant quae reprehenderes, multa quae suspiceres, cum torrentis more magnus quidem, sed turbidus fluere. Redimebat tamen vitia virtutibus: & plus habebat quod laudares, quàm quod ignosceres: sicuti in ea, in qua fleuit declamatione.

Pater à sepulcro à luxurioso raptus. Controuersia I.

THEMA. Quidam amissis tribus liberis, cum assideret sepulcro, à luxurioso adoloscante in vicinos hortos deductus est, & detonsus. Coactus conuiuio interesse, mutata veste, dimissus iniuriarum agit.

PRO patre. Nunquam lacrimae opprimuntur imperio, sed etiam irritantur. Nulla flendi maior est causa, quàm flere non posse. Rapuit me, qualem in conuiuio puererit venire, dimisit, qualem ad sepulcrum redire puererit. Credo mirari aliquem, quòd in forum amissis modo liberis, veniam. At ego iam in conuiuio fui. Quousque, inquit, flebis? Est quaedam in ipsis malis miserorum voluptas, & omnis aduersa fortuna habet in querelis leuamentum. Ibi me flere prohibes, ubi crudeliter ipse non fleres. Cum miserimum sit flere, quàm infelix sum, cui ne hoc quidem licet. Vidi ebriorum suum, & vomentium famem. Quis est iste, qui supra lugentem patrem censuram lugendi postulat: proiectus in omnia gulae libidinisque flagitia, omnibus denotandis censoribus, saeculo praecepta componit. Scit quantum super amissis tribus filijs patri flendum sit: cui si viueret pater, fleret. Senex, orbus, infelix, hoc tantum inter miserias solatium capio, quòd inferior esse non possum. Cineres meorum in sepulcro video. Magnum solatium est, appellare saepius nomina filiorum, non responsura. Hic mihi viuendum est: nec de nuptijs nec de liberis cogitandum. Dirum omen occurrit: cogit flere, qui non finit. In illo conuiuio morari, etià felicitas patris esset iniuria.

PARS altera. Questus sui pridem de inhumanitate eorum, qui illum propinquitate contingerent. Nemo amicus, nemo, inquit, propinquus est. Sed melius, ut video, illius rabiem nouerant. Festo die sodales, amicique ineunt: quorum vnus, Quid hunc miserum sic perire patimur? Nemo sibijpsi finem flendi fecit. Pudet illos desinere: cogi volunt. Consolarer te diutius, nisi iam & accusare posses.

Metellus caecatus. Controuersia. VII.

LEX. Sacerdos integer sit. *Thema.* Metellus pontifex cum arderet Vestae templum, dum Palladium rapit, oculos perdit, Sacerdotium illi negatur. Pro Metello. Vestae mater, fortassenullum sacerdotem haberes, nisi Metellum habuisses. Sacrorum causam ago, non Metelli. Plus eorum interest, ne Metellum sacerdotem: quàm Metelli, ne sacerdotium perdat.

perdat. Non erat tantus Metellus, cum illi sacerdotium dedimus. Ciuitas sollicita pendebat. Duo periclitabantur, quibus nihil populus habebat pretiosius, sacra & Metellus. O faciendum sacerdotem, nisi esset. Lex integrum ad animu refert, non ad corpus. Lex aestimari hoc voluit, tunc cum quis peteret, non cum haberet sacerdotium. Habes Vestae duplex pontificis tui meritum: seruauit sacra, nec vidit.

EXTRA controuersiam Pollio: Ante hoc, si caecus factus esset, non abstulisset. Si postea caecus factus est, vidit.

PARS altera. Sacerdos non integri corporis, quasi mali ominis res vitanda est. Hoc in victimis notatur, quanto magis in sacerdotibus? Post sacerdotium magis obseruanda est debilitas. Non enim sine ira deorum debilitatur sacerdos. Apparet non esse propitios deos sacerdoti, quem ne seruati quidem seruant.

COLOR. Hunc colorem Gallio non probabat, summo cum honore Metelli, asserens contra Metellum agendum ita, ut rogetur cum iudicibus officio pontificum & ipse consulere.

Patre exule filia rapta. Controuersia III.

LEX. Imprudentis caedis damnatus quinquennio exulet. *Alter.* Rapta raptoris aut mortem aut indotatas nuptias optet. *Thema.* Cum quidam haberet filiam & filium, imprudentis caedis damnatus, in exiliu abijt. Filia eius rapta est. Raptor ad patrem puellae se contulit. Impetravit ab illo, ut iuberet filiam nuptias optare: & epistolam datè ad filium. Fratre auctore, mortem optavit puella. Pater redijt: abdicat filium.

CONTRA filium. Quomodo me excusabo Reip. cui duos abstuli? Neutrum mea culpa. In altero me fortuna decepit, in altero filius. Filia etiam fratri paruit: Filius nec patri. Per humanos, inquit, errores. Agnoui preces meas. Potes, inquit, omnibus ostendere, quàm non possis hominem occidere. Scis me ciuem debere Reipublicae. Hoc intererit tamen, quòd imprudentes occidimus: prudentes seruauimus. Aliquem in exilio infra fortunam meam vidi.

PARS altera. Irrupit contumeliose, tanquam in exulis domum. Peruenit ad patrem, non peperit eius dolori. At ego querebar, quòd absenti fecit iniuriam. Non possum ob hoc abdicari, quod lege factum est. Non potuisti pater de iniuria iudicare, quam non noueras. Multa nobis extorquentur, quae nolumus scribere: & tu in ea fortuna eras, in qua posses iniuriam accipere: & ille is erat, qui etiam in patria posset iniuriam facere. Quia sciebat malam causam suam, egit apud illum, qui eam non nouerat. Redijt superbus, iubebat, & nos optare nuptias cogebat. Videbatur sic & illic coegisse. Aliquid tamen epistolis confectus est. Nemo vnquam tardius periijt. Collegit ingentem numerum perditorum. Expugnauit domum. Vexauit puellam. Hoc tibi raptor non narrauerat.

COLOR. Latro aiebat, semper inuisum esse, qui reum alium pro se subijceret. Non oportet hoc deriuari factum, in sororis voluntatem. Qui defendit, inquit crimen, auditur tanquam reus: qui transfert, tanquam accusator. Malo autem loco est, qui habet rei fortunam, accusatoris inuidiam. *A finius* Pollio dicebat, colorem in narratione ostendendum, in argumentis exequendum. Imprudenter eos facere, qui in narratione omnia instrumenta coloris consumerent. Nam & plus eos ponere, quàm narratio desiderasset, & minus quàm probauit.

Armis sepulcri victor. Controuersia. IIII.

LEX. Sepulcri violati sit actio. *Thema.* Bellum cum esset in quadam ciuitate, vir fortis in acie amissis armis, de sepulcro viri fortis arma sustulit. Fortiter pugnavit, & reposuit. Praemio accepto, accusatur sepulcri violati.

PRO viro forti. Arma vix contigeram, secuta sunt. Haec si sumo, arma sunt: si relinquo, spolia. Vidisset iam vere violari sepulcrum, si illo venisset hostis. Vterque quod alteri deerat, commodauimus. Ille viro arma, ego armis virum. Resp. multum consecuta est. Vir fortis nihil perdidit. Necessitas est, quae nauigia iactu exonerat. Necessitas est, quae ruinis incedia opprimit. Necessitas est lex temporis. Quicquid sit non legitime pro legibus melius est. Pro ipso sepulcro actum est, in quo notiora sunt arma iterum victoricia. Pro Republica plerunque templa nudantur, & in vsum stipendij dona conflantur.

PARS altera. Reum habemus, in proelio inertem, in fuga audacem, in vtroque turpem, non minus patrocino, quàm crimine. Arma sua perdidit. Hoc excusari non poterat, nisi rapuisset aliena. Rapuit aliena. Hoc excusari non poterat, nisi & sua perdidisset. Arma victoricia, arma consecrata dijs manibus, arma quae te quoque fecerunt virum fortem. Reposui, inquit, arma. Gloriatur, quòd non & illa perdidit. Non teneor lege, quia reposui. Tamen teneris hercle, quàm qui vulnerauit aliquem, licet vulnus sanauerit: quàm qui surripuit aliquid, licet deprehensus reddiderit. Non est hoc illi crimen propter virtutem donandum. Iam gratiam virtuti retulimus, praenium consecuta est. A equos nos esse conuenit. Vnum virum fortem honorauimus, alterum vindicemus.

THEMA. Abdicauit quidam filium. Abdicatus medicinae studuit. Cum pater aegrotaret, & medici negarent posse sanari, sanauit. Reductus est patri. aegrotare nouerca coepit. Desperauerunt medici. Rogat pater filium, ut curet nouercam. Nolentem abdicat.

PRO filio medico. Quo pacto istud euenit, ut abdicatione mea pater aegrotaret, reditu nouerca? Pietati cessere morbi. medicinam relinquo. Multum laboris, multum vigiliarum. Adijce huc, quod qui sanantur, ingrati sunt: & medicus possum decipi, & non possum priuignus excusari. Eundem inquit, medici morbum esse dicunt: nempe illi, qui negauerunt te posse sanari. Ego vero cedo domo, si fateris illam sic posse sanari. Timeo fortunam. Imputabitur mihi, si quid acciderit. Ecce tu me non posse non credis. Omnes medici negant: & nunc diligentiores fuerunt, quia in te decepti sunt. Non sum tantae scientiae, quatae videor. Magnis praeceptoribus opus est. Ego abdicatus studui. Quaeris, quomodo te sanauerim? Non tibi medicus, sed filius profuit. Desiderio laborabas. Gratum tibi erat, qui quid meis manibus acceperas. Ut primum intraui, recreatus es. Quid in te curandum esset, aduerti. Haec enim eodem morbo laborat. Multa sunt dissimilia, sexus, aetas, animus. Nihil magis aegris prodest, quam ab eo curari, à quo volunt. Temerarijs remedijs graues morbi curantur, quibus uti non audeo in nouerca.

NON oportet adolescentem quicquam nouercae succensere. alioquin odit & gaudet. Ferendus est adolescens, si se excusat: non est, si vlciscitur.

PARS altera. Lugendum est, flendum est. in hoc me conseruasti. Hostis aliquando vulnus sanauit quod fecerat, ob hoc maxime, quia alius sanare non poterat. Negant posse sanari. Nemo suscipit: nemo enim vult filio curationem praeripere.

POLLIO dicebat, inter patres & filios id solum iudex putat licere, quod oportet.

Indiscreti filius & priuignus. Controuersa VI.

THEMA. Quidam mortua vxore quae in partu perierat, duxit aliam: puerum rus misit. Ex illa subinde sustulit filium. Vtrunque puerum ruri educauit. Post longum tempus redierunt similes. Quaerenti matri vter eius esset, non indicat. Accusatur ab ea malae tractationis.

PRO marito. Quid fleris pueri? securi estote. Non minimae iam lites sunt, & nondum indicaui. Qualis eris nouerca, quae sic fieri cupis? Alter tuus est. Alter tui frater est: & si per te licuit, neuter priuignus erit. Dum alterius vis esse mater, vtriusque es nouerca. Si coegeris, mentiar. Non mater, sed nouerca decipieris. Hos ipsa noluit natura distingui. Indicarem, nisi tam pertinaciter quaereris. Hic tuus est. Quid alterum nouercalibus oculis intueris? Ille tuus est. Vni tibi contigit, ut habeas priuignum & non sis nouerca.

PARS altera. Filius huius rus ablegatus à patre, & educatus est, sic, ut ignotus esse posset & matri. Tibi redijt vterque filius, huic vterque priuignus. Eo crudelius filio caret, quo propius accessit. Times huius iniquitatem: cum iniquius ipse magis ames eum, cui alterius vis donare matrem, quam cui non vis reddere suam.

COLOR. Quod ad colorem pertinet viri. *Hispo Romanus*, & *Silo Pompeius* hoc vsi sunt: Nescio, & ideo non indico tibi. Quidam miscuerunt etiam, & vtroque vsi, dixerunt: Nescio, & si scirem, non indicarem tibi. Quod *Latro* & *Caestius*: sed *Asinius Pollio* neutrum colorem probabat. Si dicit, inquit, Nescio: nulli fidem facit. Vxor ipsa non quaereret ab eo, nisi ille scire posset. Dicit contra virum potest: Quae à nutrice & paedagogo. Verisimile non est, neminem domi esse qui sciat. Ille autem mixtus color vtrumque corrumpit, & ignorantis fidem, & non indicantis fiduciam. Nam cum dicit, Etiam si scirem, non indicarem: efficit ut illum iudex scire putet. cum dicit, Nescio: efficit ut videatur indicare debere, si sciat. Hoc autem ipse colore vsus est, quem aiebat simplicissimum: Scio, sed non indico: quia pueris hoc vitale est, & tuo filio. Magis amaturus sum eum, qui matrem videbitur non habere.

Tyrannicida, & adulter tyranni. Controuersa VII.

LEX. Tyrannicidae praemium detur. *Thema.* In adulterio deprehensus à tyranno, gladium extorsit à tyranno, & occidit eum. Petit praemium. Contradicitur.

CONTRA tyrannicidam. Non fecisset tyrannicidium, nisi illum tyrannus armasset. Cuius adulter non fuit, qui etiam tyranni fuit: Imputat nobis, quod deprehensus in adulterio mori noluit. Tyrannicida noster ture occidi potuit à tyranno. Certamen in pari condicione contractum publica fortuna distraxit. Non innocentior vicit, sed fortior. Tulit se cum tyrannus gladium. Sic enim occisuri veniunt. Cur solus ad praemium venis? tyrannum certe occidisti cum adultera. Non loricam, clypeum ve sumpsit, sed tenuem ac perlucidam vestem: perfusus vnguento intrauit cubiculum, in quo non esse tyrannum diligenter agnouerat. Tyrannicida noster ne tyrannum inueniret, optauit. Ducat tyrannicidam in arcem tyrannus, non vxor: odium, non amor: ascensus ferat animum, ferat ferrum: eat illo, vbi inueniat tyrannum. Omnia honesta opera voluntas incohat, occasio perficit. Saepe honorata virtus est, etiã vbi

eam

eam sefellit exitus. Scelera quoque quamuis citra exitum subsederunt, puniuntur. Nec infelix virtus amittit gloriae titulum: nec gloriam virtutis intercipit fortuita felicitas. Nunquam maiorum nostrorum prudentia tantis muneribus tyrannicidium emeret, si etiam id libido promitteret. Nouo inauditique more pugnabant. Tyrannicida pro adulterio, tyrannus pro pudicitia. Occidisti tu maritum, fortuna tyrannum. tyrannum cadere Reipublicae volo. Occidat illum cuius iratus, misceat maledicta vulneribus, qualia in adulterum maritus contulerat. Ab adulterae osculis ad praemium curris. Nolo tyrannicida imitetur, antequam occidat tyrannum. Pop. Romanus veneno vinci hostem noluit, proditione noluit. Honorabo subitum tyrannicidium: non honorabo fortuitum, non coactum.

PARS altera. Non habebas, inquit, ferrum. Quid enim tyranno profuit quod habuit? In eo qui inermis ad tyrannum venit, non minor virtus est, sed periculum maius. Non quaeras quid in arcem tulerim: tyrannicidium retuli. Non est gladius meus: sed manus mea est, sed animus meus est, sed consilium, sed periculum, sed tyrannicidium meum. Adulterium vocas, quo effectum est, ne quis timeat adulterium? Diligenter arce munita occasionem requirere, tentauit seruos, tentauit amicos. Per vxorem solam fulsit occasio. Non putauit adulterium, vxorem tyranni polluere: sicut nec homicidium, tyrannum occidere. Ferrum in arcem ferre, periculosum erat: inuenire, facile. Si tyrannum, inquam, inuenero obuium, quaerit res telum erit. Certe semper solet secum tyrannus habere ferrum. Gladius inter duos, fortioris est. Quam sollicitus fui adulter, ne non deprehenderer.

Patronus operas remissas repetens. Controuersa VIII.

LEX. Per vim metumve gesta, irrita sunt. *Thema.* Bello ciuili patronus victus & proscriptus, ad libertum confugit. Receptus est ab eo, & rogatus, ut operas remitteret. Remisit. Consignatio facta est. Restitutus exigit operas. Contradicitur.

PRO patrono. Patronus à liberto restitutionem peto. Si pacisci tunc à me voluisses operas, spondidisset. Bona bello perdidisti, ad restitutionem nudus veni. Nunc libertorum operas desidero. Profer tabulas crudeliores tabula Syllanae proscriptionis. Persequebatur illa, quos vicerat: hae persecutae sunt, quos receperant. In illa vltro fuit, in his perfidia. Denique illa iam desijt, hae perseuerant. Non mea, inquit, sed aliena vis fuit. Aequè dignus est poena, qui ipse vim adhibet, ut qui ab alio admota, ad lucrū suū vitur. In hunc primum incidi. Et dum timeo ne offenderem, secutus sum hoc exigentem, Non recepit me, sed inclusit. Nihil est venali misericordia turpius.

PARS altera. Nihil tibi opus est potestas. Scisti illum parere, etiam cum cogi non potest. Quilibet indicas operas, nunquam tamen indices ita periculosas, quam indixisti. Habeo iudicia tua. Bene de seruo iudicasti, manumisti. Bene de liberto. Proscriptus mihi potissimum te commisisti. Si voluisset, patronum non habere potui. Vnus ex proscriptis fuisti, qui tunc posses etiam rogari. Restitutio tibi proscriptioem remisit, non quicquid in proscriptione gessisti, rescidit.

COLOR. Omnes inuecti sunt in libertum. *Marius Geminus*, & *Otho Tunius* egerunt lenius, ut patronus remissurus videretur operas, si obtinuisset. Nam *Otho* dixit: Sine me iudicio meo. Videris emisse. Faciam, remitteam. Quid me sic times, tanquam inuitus promiserim? Contra *Caestius* ait: Tunc huiusmodi vtendum esse colorib. vbi verendum est, ne videamur rem duram postulare. Vbi contra honestam personam, promisso iudex molliore fallendus est. Quid in hac persona veremur & causa? nisi hoc vnum, quod ex hoc colore metuendum est: ne si nolimus haec remittere, etiam noluisse videamur.

L. ANNÆI. SENECAE
CONTROVERSIARVM
LIBER QVINTVS.

Laqueus incisus. Controversia I.

ACTIO. Inscripti maleficij sit actio. *Thema.* Quidam naufragio facto, amissis tribus liberis, & vxore, incendio domus, suspendit se. Praecidit illi quidam ex praetereuntibus laqueum. A liberato reus sit maleficij.

PRO incidente laqueum. Tres, inquit, liberos perdidit. Vtinam & illos seruare potuisset. Viue. Mutantur vices felicitatis humanae. Proscriptus aliquando proscriptus. Victi fugiunt, proscripti latent, natant naufragi. Amisi, inquit, vxorem, liberos, patrimonium. Tu putabas ea te condicione accepisse, ne perderes? Ludit de suis fortuna muneribus. Et quae dedit, auferret: & quae abstulit, reddit. Nec vnquam tutius est eam experiri, quam cum locum iniuriae non habet. Cn. Pompeius in Pharfalia victus acie, vixit. Mortem tuorum, tuum putas esse naufragium? Crassus vixit: & non priuatas perdidit, sed publicas opes. Omnia tibi fortuna abstulit, sed spem reliquit. Tolle spem hominibus, nemo victus retentabit arma. Nemo infelicitate expertus negotiationem, alios appetet quae estus. Nemo naufragus viuet. Spes est vltimum aduersarum rerum solarium. Vt viueres, natus: miserus sum. Nec in te amplius quam periculum cogitavi. Non attendi incendium, non orbitatem. Aut si attendi, memineram te post illa vixisse. Non vilus es mihi animum moriendi habere. Legeas locum, in quo interpellari posses.

PARS altera. Tot ille fundorum dominus, aliena arbore suspendo laqueum. De fortuna nihil queror. Mori permittit. Nunc, inquit, morere. Iniuria est, vt qui meo arbitrio debui, tuo moriar. Amisi vxorem, liberos, patrimonium. Fortuna mihi nihil praeter laqueum reliquit. Iste nec laqueum. Sumpsit instrumenta mortis, solitudinem & laqueum. Alterum aptum morituro, alterum misero. Quisquis interueneris, si amicus es, desse: si inimicus, specta. Cum à me iste accusetur, grauiorem de me quam de reo ferte sententiam. Ego, vt moriar: iste, vt ne prohibeat. Ne haec narrarem, mori volui. Praecidit remediū meum. Si qua fides est, non enataui, sed eiectus sum. Nihil iam timebam, nisi viuere. Domus meae fata claudo, nullo inferior, quam quod vltimus morior. Cui me vita referuas? Vt aedificem? Aspice incendium. Vt nauigem? Aspice naufragium. Vt educem? Aspice sepulcrum. In tam calamitosa domo feliciores fuistis, vxor & liberi. Vobis mori contigit.

Gener diuitis inimici. Controversia II.

THEMA. Pauper cum haberet filium, & diuitem inimicum filiam habentem, peregre profectus est. Rumor fuit de morte eius. Filius cum diuite in gratiam redijt, & eius filiam duxit. Reuerfus pater cogit illum vxorem repudiare. Nolentem abdicat.

PRO patre paupere. Nemo quicquam facile credit, quo credito dolendum sit. Ego diu non credidi de nuptijs tuis, desertor patris, inimici cliens, vxoris mancipium. Non fleuisti patrem, non quaesiuisti, sic inimico placuisti. Rumor, inquit, fuerat, decessisse te. Mirabar, si talem vxorem viuente patre habere potuisses. Non quaeris, vbi perierim. Mors mea tibi debet esse suspecta. Inimicum habeo. Quis alius hanc famam potuit immittere, nisi qui me viuo, filiam collocare non poterat: non times, ne inter ipsas nuptias tuas patris ossa referantur? Tot serui sequantur, tot liberi, tot clientes, vt quicquid dixerit, rumor sit. Fabricius aurum à Pyrrho accipere noluit. beator iste fuit animo, quam ille regno. Plures insidias in itinere fugi: & factum diues, quod faciendum mandauerat, credidit.

PARS altera. Vanum gloriae genus, odium diuitiarum. Mortales esse inimicitiae debent. Scipio Gracchi inimicus, & postea focer. Cuius vitio inimicitiae contractae sunt, apparet. Ille amat filium tuum, tu nec tuum.

SEVIANVS rem stultissimam dixit: Diues me semper contempsit, nunquam nisi pro mortuo habuit. Vt aliquid & ipse simile de Seuiano dicam, post hanc sententiam Seuianum semper pro mortuo habui.

Fratres

Fratres pancratiaslae. Controversia III.

ACTIO. Mala tractationis sit actio. *Thema.* Duos filios quidam pancratiaslae instituit, & ad Olympia duxit. Cum compositi essent, vt simul pugnarent, accessit ad pugnantem pater, & ait abdicationem se, si quis perdidit. Commortui sunt iuuenes, & decreti sunt his honores diuini. Reus sit pater malae tractationis ab vxore.

CONTRA patrem. Tertius sine sorte pugnavisti, & vtrumque vicisti. Stetit cruentus pater. Iam perierant, & adhuc minabatur. Moriuntur: non alter ab altero, sed vterque a patre. Misera mater, odisse non potest, qui filium suum occidit. Iuuenes inuicti, nisi habuissent patrem. Pij iuuenes, nec parricidium patri negare potuissent. Vincere propter parricidium nolunt, vinci propter abdicationem. Abdico, inquit, eum qui victus erit. Demens meliorem abdicaturus es. Inuoco Iouem, cuius Olympia parricidij absolutae sunt.

PARS altera. Non facturus dixi: etsi facturus, pro gloria eorum dixi. Non debeo in inuidia solus esse, cum luctus communis sit. Omnes arebant collusuros fratres. Minatus sum, non vt necessitatem filijs imponerem, sed vt populo satisfacerem.

Damnatus parricidij alligat fratrem. Controversia IIII.

LEX. Qui falsum testimonium dixerit, vinciatu apud eum, in quem dixit. *Thema.* Eduobus filijs profectus cum vno pater. Adolescens solus redijt. Accusatus est à fratre parricidij, & dānatus. Diebus festis intercedentibus poena ex lege dilata est. Redijt pater. Accusauit damnatus fratrem falsi testimonij, & obtinuit, & vinxit. Cogit pater vt vincitum soluat. Nolentem abdicat.

PRO patre. Falsum, inquit, testimonium frater dixit. Si vis graue illius crimen facere, te exorabilem praesta. Crudelis in fratrem, miraris, si in te creditum parricidium est? Ergo ego duos filios habere non possum? Adolescens, iam potes & parricidium facere. Alligatus est alter filius, quia non reuertebat: alter, quia iam redijt. Nunquam solues fratrem? Si talis es, nihil testis mentitus est. Parricida es. Non impio in te, sed in patrem pio animo dixit. Suspectum habuit, quod reliqueras patrem. Inter catenas filij iaceo, eodem clausus ergastulo. Ingrate, testem tuum simul alligasti.

PARS altera. Meo periculo solutus sum, meo alligatus. Vix solui poterat, si testimonium falsum pro fratre dixisset. Parricidium de patre finxit, de fratre commisit. Venisse patrem mihi carnifex nuntiauit. Parricida sum, sicut obijcitur. Hoc leuius irascor. Miraris, si eum fratrem alligare possum, qui me potuit occidere? Ingrata paene erat ipsa poenae meae dilatio. Expectare grauius videbatur quam pati. Imaginabar mihi culeum, serpentes, profundum.

Exusta domus cum arbore. Controversia V.

LEX. Qui sciens damnum dederit, reddat quadruplum: qui insciens, simplum. *Thema.* Diues pauperem vicinum rogauit, vt sibi venderet arborem, quam sibi dicebat obstare. Pauper negauit. Diues incendit platanum, cum qua & domus arsit. Pro arbore pollicetur quadruplum, pro domo simplum.

CONTRA diuitem. Excitatus flammaram sono, vicinorum primo fidem implorauit. Arbor ramis discurrentibus totam domum texerat. Non potest exorari. Incendatur. Est hoc impotentiae, sine fine concupiscere, sine modo irasci. Non potest expugnari precibus: expugnetur ignibus. Nihil inter me & pauperem interest, si iure agamus. Liceat & pauperem gaudere prospectu. Vos possidetis agros, vrbium fines, vrbesque domibus impletis. Intra aedificia vestra vndas & nemora comprehenditis. Nihil laetius oculis tuis occurrit, quam ruinae meae. Domum perdidit, qui carere nec arbutula quidem poteram. Delicij tuis diues ardebimus. Oculis voluptas incendio quaeritur, & prospectus ignibus relaxatur. Prospectui obstabat. Quid in ambulantiis nobis non obstant seruorum cateruae? & in immensam erecti altitudinem parietes lucem non impediunt? In finitis porrectae spatij ambulationes, & vrbium solo aedificatae domus, non nos prope à publico excludunt? Sub hac arbutula imaginabar diuitum siluas. Quantum perdidit, quem fatetur iratus inimicus plus perdidisse quam voluit? Non iniquū postulo. Eius damno definit incendium, cuius consilio coepit. Scilicet vt domus ad caelum omne conuerfiae, brumales aestus habeant, aestiua frigora, & non suis vicibus intra istorum penates agatur annus: alunt in summis culminibus mentita nemora, & nauigabilem piscinarum freta. Arata quondam populis rura, singulorum nunc ergastulorum sunt. Latiusque nunc villici quam reges imperant. Maria submouetur proiectis molibus. Nesciebas quanta sit potentia ignium, quam irreuocabilis, quemadmodum totas absumat vrbes, quam leuibus initijs oriantur incendia: etiam si partem damni dare voluisti, partem noluit, in totum quasi prudens dederis, tenendus es. Ex toto enim noluisse debet, qui imprudencia defenditur. Si fatereris scienter ianuam incendisse, si vnum tignum, puto tota domus intelligeretur ex parte. Nec enim quisquam omnia incendit, sed vnam aliquam rem, ex qua surgat in omnia se sparsurus ignis. Atqui pars domus est arbor, quae in domo est.

PARS altera. Pestilentem mihi domum faciebat arbor. Caelum omne per quod salubris spiritus venire

Rr 3 nire

nire posset, obduxerat. Rogauit pauperem, & dixi: Nihil tibi nocet arbor recisa, mihi plurimum non recisa. Quid ad te illi rami pertinent, qui extra domum sunt? Quasdam partes domus meae rami premebant. Iam etiam quosdam parietes mouerant. Scitis quanta vis sit arborum in ueros discutiant.

Raptus in uesce muliebri. Controuersia VI.

LEX. Impudicus contione prohibeatur. *Thema.* Adolefcens speciosus sponfionem fecit, muliebri uesce se exiturum in publicum. Processit. Raptus est ab adolefcenribus decem: accusauit illos de ui, & damno. Contione prohibitus à magistratu, reum facit magistratum iniuriæ.

CONTRA adolefcenrem. Muliebre uesce sumpsit, capillos in feminae habitum composuit, oculos puellari lenocinio circumdedit, colorauit genas. Non creditis? & qui non crediderant, uicti sunt sponfione. Et hoc de sponfione forsitan uenerat, ut auderet impudicus contionari. Date illi uesce, puella est: date noctem, rapietur. Sic illum uesce sumpta decuit, ut uideretur non tunc primum uesce sumpsisse. Facta totius adolefcenriae remitto. Vna nocte contentus sum: sic imitatus est puellam, ut raptorem inuenerit. Nunquid cecini? Nunquid carmen famosum composui, aut (ut proprium genus iniuriæ tuæ dicam) nunquid te rapui? Apud patres nostros, qui forensia stipendia auspicabatur, nefas putabatur brachium extra togam exerere. Quam longe ab his moribus aberant, qui tam uerecunde etiam uirtute uerebantur? Constat hunc stupratum: cum damnati sint, qui rapuerunt.

PARS altera. Constat semper grauem, semper seuerum fuisse, semper rigidum. Sed hoc iocis adolefcenrium factum est. Ceterum tam nota erat uerecundia eius, ut nemo sine sponfione crederet.

Trecenti ab imperatore non recepti. Controuersia VII.

LEX. Nocte portas aperite in bello non liceat. *Altera.* Imperator in bello summam potestatem habeat. *Thema.* Trecenti ab hoste captiui ad portas nocte uenerunt. Imperator non aperuit. Ante portas occisi sunt. Imperator post uictoriam reus est læsæ reipublicæ.

PRO Imperatore. Non putari meos. Nouerant legem. Cur, inquit, trecenti perierunt? immo cur ne perirent, capti sunt? Hos ego de die non recepissem, nisi uictores noctu, ne uictores quidem. Procedens post die in proelium, pugnantibus ostendi trecentos, in quibus laudari nihil potest, nisi fuga: nihil desiderari, nisi numerus. Fugunt, ut leges relinquunt: redeunt, ut tollant. Populus Romanus in Cannensis proelio in summas redactus angustias, cum seruatorum desideraret auxilia, captiuorum contempsit: & credidit eos libertatem magis tueri posse, qui nunquam habuissent, quam qui perdidissent. Nocte quomodo hostem ciuemque distinguam? Quam mihi dabis notam, ut arma cognoscam? Credo in infidijs hostes fuisse, ut exclusos occiderent, sequerentur admissos.

PARS altera. Infestus illis trecentis fuit, iniquo eos collocauit loco, hoc ne argui posset, non recepit. Capti sunt fortissimi duces, Regulus, Crassus. Hæc postremo rogantium uox erat: Mitte arma. Certe lex non uetat.

Tyrannus post abolitionem candidatus. Controuersia VIII.

LEX. Competitori liceat in competitorem dicere. *Thema.* Tyrannus sub abolitione dominationem deposuit, ut si quis obiecisset tyrannidem, capite puniretur. Petit magistratum: competitor contradicit.

CONTRA tyrannum. Candidatus: Anno meo spondeo, nulla rapietur, nullus occidetur, nullum spoliabitur templum. Cur honores tam diu non gesserit, narret, per communem deprecor libertatem. Moriar, obiecietur tibi quod occideris ciuem. Vult aliquo imperio, aliqua potestate distingui, homo magnæ nobilitatis, magnæ gratiæ, ingentis pecuniæ. Siciliae dicitur fuisse dominus, qui inclusos aeneis tauris homines subiectis urebat ignibus, ut mugitum ederent, uerba non possent. O hominem in sua crudelitate fastidiosum: qui cum uellet torquere, tamen uolebat audire.

PARS altera. Quicquid egi, quicquid gessi, causa Reipublicæ feci. Peto ne mihi lex pro me lata noceat, ne ue quid noceat: quia non obieciur, quod non noceret obiectum.

L. ANNAEI SENECAE
CONTROVERSIARVM
LIBER SEXTVS.

Chirographum abdicato fratri datum. Controuersia I.

HEMA. Abdicato fratri, frater chirographum dedit, dimidiam se partem hereditatis daturum, si non respondisset irato patri. Ille tacuit. Abdicatur alter a patre.

PRO patre. Tantum aeris alieni habet, quantum uiuo patre non posset soluere. Vis scire cuius fidei sis? nec frater quidem tibi sine chirographo credidit. Alterius spe morior, alterius fide. Viuo: & iam patrimonium meum diuisum est. Nisi succurritis, uincit me, & ille qui tacuit, non dissimulo me hodie duos abdicare. Chirographum prode parricidarum foedus, & nefariae spei pactum: chirographum danti impium, accipienti turpe, patri periculosum.

PARS altera. In omnem me fortunam, frater, tibi iungam comitem. Si militandum, una militabimus: si peregrinandum, una urbes peragrabimus: si quotidianam rogauero stipem, & illam tecum diuidam. Noli recentem iram exagitari patris. Malui, ut tacendo patrem uinceret. Meae partis heres ero, tuæ custos. Et quia de re maxima melius sibi quisque credit, do chirographum: tu da operam, ut istud magis à patre accipere, quam à fratre uidearis. Hoc quod honeste, & quod pie gerebamus, tam palam egimus, ut pater sciret. Quid enim timebam, nisi, si rescisset pater, moleste ferret filium suum, hominem auarum non esse, fratrem piuum. Ita mihi contingat patrem utriusque nostrum placari.

Exul pater fundo prohibitus. Controuersia II.

LEX. Exulem lecto & cibo iuuare non liceat. *Altera.* Imprudentis caedis damnatus quinquennium exulet. *Thema.* Quidam cum filium & filiam haberet, imprudentis caedis damnatus, in exilijs profectus est. Solebat venire in possessionem uicinam finibus. Rescuiuit hoc filius. Caecidit uillicum. Villicus exclusit patrem, coepit ire ad filiam. Accusata illa, quod exulem recepisset, aduocato fratre absoluta est. Post quinquennium pater abdicat filium.

PRO patre. Accusator, ciuium me fecit exulem: filius etiam meorum. Filiam honestiorem inueni, quod accusata est: seruum frugaliorem, quod caesus est. Male meruisti de patre, quem exclusisti: de sorore, cui praecuidicio nocuisti: de iudicibus, quos in tam bona timuisti causa. Aut tu peccasti, aut soror. Filius me docuit, quod illum non recipio. Absoluta est, inquit, me aduocato, soror. Ita tu patrem non recipiebas, cum tam bene istam causam agere posses? cum absoluta sit quae receperat, damnatus est qui non expulerat? Filia me patrem indicauit: seruus dominum. Vni filio exul fui. Ignosce fidelissime seruulorum, & tibi imprudens nocui. Quam bonam eius causam putas fuisse, quae ne te quidem aduocato damnata est. Si te herede possum mori, dignus sum, qui etiam tibi hunc seruum relinquam. Alij exul est, tibi pater est. Nulla lex scelus imperat. Certe quae fecit, absoluta est. Lex eum tenet, qui iuuat exulem, non qui patitur iuari. Ignora, dissimula: lex te innocentem, non curiosum esse iubet. Si mea causa faciebas, me admonuisses: seruum prohibuisses, non caecidisses.

PARS altera. Facere lege prohibente non potui. Accusata & absoluta est: quia muliercula non uidebatur nosse leges. Non pro me timui, sed pro te. Res in notitiam hominum uenerat. Captabar: timui, ne occidereris. Vis scire notum fuisse? Soror accusata est. Malui seruum caedere frugalissimum, quam patrem optimum amittere.

Mater nothi, lecta pro parte. Controuersia III.

LEX. Maior frater diuidat patrimonium, minor eligat. *Altera.* Liceat filium ex ancilla tollere. *Thema.* Quidam cum haberet legitimum filium, alium ex ancilla sustulit, & decessit. Maior frater sic diuisit, ut totum patrimonium ex una parte poneret, ex altera nothi matrem. Minor elegit matrem, & accusat fratrem circumscriptiois.

PRO notho. Vnus omnium exheredatus sum diuidendo. Elegisset, inquit, alteram partem. Tu solus talis potuisti esse filius, qualis frater eras. Lex te diuidere, me eligere iussit. A parte, ne minor circumscriptur batur, timer. Sic diuisit, ut si uellem, non essem mendicus, relinquerem fratrem in egestate, matrem in seruitute.

uitute. Non est diuidere, ex altera parte patrimoniū ponere, ex altera onus. Talis fuit, vt illi coheredē parer ex ancilla tolleretur. Elige, vt aut patrimonio careas, aut scelere. Circūscriptores dici solent, qui aliquid sustulerūt. Iste nihil reliquit. Tu, inquit, voluisti pauper esse. Cur igitur queror, si egestate delector? Objici, inquit, non potest, quod lege factum est: immo non nisi quod lege factum est. Nam si quid aliter factum est, per se irritum est. Circūscriptio semper crimen sub specie legis inuoluit. Quod apparet in illa, legitimum est: quod latet, infidiosum. Semper circūscriptio per ius ad iniuriam venit. Lex iubet maiorem diuidere, minorem eligere. Nec tu diuisti, nec ille elegit. Sic à te alligatus est, vt necesse haberet, quod non expediebat. Male nota fuit mea in matrem pietas. Non timuit, ne eligere possem alteram partem.

PARS altera. Ego nihil aliud quàm diuisi. Circūscriptio non in diuisione est, sed in electione. Habes matrem, quam quidam totis redemerunt bonis: habes gloriam, quam multi per ignes petierunt. Multa de patrimonio rapuit, cum haberet ius dominae ancilla. Imprudentia timebas, ne in illam faeuirem. Non expediebat mihi, cum in illa totum patrimonium habiturus essem. Nunc tantundem habes. Habes enim partem quam voluisti. vt tantundem haberes, nec pater voluerat. Ideo matrem tuam ancillam reliquit.

Potio ex parte mortifera. Controuersia III.

ACTIO. Veneficij sit actio. *Thema.* Proscriptum vxor secuta est. Quodam tempore secreto poculū tenentem interrogauit, quid esset. Ille dixit, venenum: & mori se velle. Rogauit illa vt partem sibi daret: & dixit, se nolle sine illo viuere. Partem bibit ipse, & partem vxori dedit. Perijt illa sola. Testamentum inuentus est maritus heres, restitutus arguitur veneficij.

CONTRA maritum. Sic egit, vt deprehenderetur: sic deprehensus est, vt exoraretur: sic bibit, vt viuere. Quod est hoc venenum, quod tantum heredi non nocet? Nem. o vnquam tam palam vxori dedit venenum. Fugit ne occideretur, qui dixit se mori cupere. Vnus proscriptioe locupletior factus est. vt viuere vellet, vxor illi persuadere non potuit. Persuasit res blandior, vxoris hereditas: sciuit quam partem portionis hauriret: contrarias partes gladio persecutus est, suas veneno: occidendi finem prius victores fecerunt, quàm victi. Quidnam putabatis futurum, cum in exilium vxor testamentum tulisset, maritus venenum? Vbi est vxor? Ecquid te pudet? Tam etiam proscripti redeunt. Statim consumpta portione collapsa est. Nolite mirari, si tam efficax venenum est. Heres est, qui dedit. Summis fere partibus leuis & innocuus humor suspenditur. Grauis illa & pestifera pars suo pondere subsidit. Apparet te diu prae paratum venenum habuisse. Scisti diuidere. Etiam si potest defendi qui volenti dedit, tu non potes, qui fecisti, vt vellet. Id genus veneni fuit, quod pondere subsideret in imum. Potionem bibit iste, vxor venenum.

PARS altera. Virum in pace dilexit, in bello secuta est, in consilio ultimo non relinquit. O, inquit, dignum, quem innocens sequatur. Bello ciuili lege proscriptus sum. Exulauit. Quid his mali adijci potest, nisi vt venenum bibam, & viam? Venenum, inquam, est. Hoc qui daturi sunt, dissimulant. Venenum Caeto vendidit. Quaerite, an proscripto licuerit emere, quod licuit Catoni vendere.

Iphicrates reus. Controuersia V.

LEX. Qui vim in iudicio fecerit, capite puniatur. *Thema.* Missus Iphicrates aduersus Thracum regē, bis acie uictus, foedus cum eo percussit, & filiam eius duxit uxorem. Cum Athenas redisset, & causam diceret, visi sunt circa iudicium quidam Thracum cultris armati, & ipse reus gladium strinxit. Cum iudices citarentur ad iudicandum, palam absolutorias tulerunt sententias. Accusatur, quod vim in iudicio fecerit.

CONTRA Iphicratem. Nemo iudicum tuorum non timuit sic, tanquam tu de illis iudicaturus esses. Cum toto tibi regno fover veniat aduocatus. Non maioribus copijs bellum instruxit, quàm iudiciū. Iphicrate, conde gladium. Iudicium est. Quid tibi cum gladio? Certe bis victis arma ponenda sunt. Quae est ista contra rerum naturam permutatio? In bello nuptiae, in iudicio bellum.

PARS altera. Ego vim non feci. Omnia enim legitime peracta sunt. Accusator suo loco dixit: reus suo respondit. Perfectum per omnes numeros suos iudicium est. Cum iudices sententias suas ferrent, strinxit gladium, ut occiderem me, si damnatus essem. Iudices tulerunt palam absolutorias, ut gratiam duci suo referrent. Nuptiarum causa, utilitas Reipublicae fuit. Miles saepius pulsus erat infelici proelio. Barbaros circa iudicium fuisse, non propter iudicium armatos, sed propter morem suum. Quid potestis, inquit, queri? Quid, inquam? obfides uobis abduxi.

Adultera venefica. Controuersia VI.

ACTIO. Veneficij sit actio. *Thema.* Quidam cum haberet uxorem, & ex ea filiam nubilem, indicauit uxori, cui eam collocaturus esset. Illa dixit: Celerius morietur, quàm illi nubat. Decessit puella ante diem nuptiarum, dubijs signis crudelitatis & ueneni. Torfit ancillam pater, dixit illa, se nihil scire de veneno,

veneno, sed de adulterio dominae, & eius cui collocaturus erat filiā. Accusat vxorē veneficij & adulterij.

CONTRA vxorem. Morietur, teneo veneficam. celerius quàm nubat, teneo adulteram. Morietur, factum est, celerius quàm nubat, factum est. Adulterium terius deprehendi quàm factum est, veneficium antequam fieret, Duo crimina ad vos detuli, & duas indices. Alter dicit, quod factum est: altera, quod futurum est. Generi adultera, filiae pellex. Quàm infelix est domus, in qua adulterij argumentum est. Dixi, Honestus est: dixi, Pulcher est: dum laudo generum, commendauit adulterum. O me tardissimum in malis meis. Veneficium nec denuntiatum quidem credidi: in veneficio demum adulterium deprehendi. Versae sunt in exequias nuptiae: genialisque lectus mutatus est in funebrem. Subiectae sunt rogo infelices faces, profertur putre corpus, & venenis tumens. Quid ultra quaeritis? Verbis signa, signis tormenta conueniunt. Ad vocem tuam facta conueniunt. Morietur antequam nubat: factum est. Vidimus fluens corpus, & in cadauere illius materna verba credidimus. Generum adulterio perdidit, vxorem parricidio, filiam veneno.

PARS altera. Duo grauissima crimina obijcit, adulterium & veneficium. Adulterium, ancilla teste: veneficium, nec ancilla quidem. Cum indignaretur se non rogatam, exciderunt illi verba, quae non minus quàm pater filiam luget. At quare dixisti: Celerius morietur, quàm illi nubat? Verba dolor parum considerat. Exciderunt. Et est saepe fortuita diuinitio.

Demens qui filio cessit vxorem. Controuersia VII.

ACTIO. Dementiae sit actio. *Thema.* Quidam habebat duos filios: duxit vxorem. Alter ex adolescentibus, cum aegrotaret, & in ultimis esset, medici dixerunt animi vitium esse. Intrauit ad filium stricto gladio pater, rogauit vt indicaret causam sibi. At, amare se noueram. Cessit illi vxorem pater. Ab altero accusatur dementiae.

Pro patre. Audite rem nouam: fratrem crudelem, noueram misericordem. In sanus sum, quia aliquis meo beneficio sanus est. Tradidi vxorem illi: sed eripueram. Testor, inquit, praesides pietatis deos, prius amare coepi, quàm duceres. Ita tu iniuriam vocas, quod fratrem habes, non habes noueram? Transij praeter istius oculos cum ferro. Gladium mihi nemo, nisi aeger extorsit. Patri, qui periculum filij morientis sustinere non potuit, ignoscendum in quocumque facto est.

PARS altera. Alter lenocinio curauit, alter parricidio conualuit. Quid hoc adulterium non putas, quod marito conciliante committitur? Nescio furiosius vxorem duxerit, an habuerit, an dimiserit, an collocauerit. Quàm demens est, cui adulterium pro beneficio imputandum est? Strinxit gladium maritus, non vt adulterum vindicaret, sed vt faceret. Mori potius debuit frater quàm sanari turpiter. Quid enim si matrem, si sororem concupisceret? Quaedam remedia grauiora ipsis periculis sunt. Omnia inter noueram & priuignum composita sunt. Simulatum morbum, derisum animo turpissimo patrem.

Versus virginis Vestalis. Controuersia VIII.

THEMA. Virgo Vestalis scripsit hunc versum:
Felices nuptiae, moriar, nisi nubere dulce est.

Rea est incesti.

CONTRA Vestalem. Felices nuptiae, cupientis est. Moriar nisi affirmantis est. Nubere dulce est. Aut experta iuras, aut inexperta peieras. Neutrum sacerdotis est. Tibi magistratus suos fasces submittant. Tibi consules praetoresque via cedunt. Nunquid exigua mercede virgo es? Sacerdos raro iuret, nec vnquam nisi per suam Vestam. Moriar. Nunquid perpetuus ignis extinctus est? Moriar. Nunquid de nuptijs appellata es? Ad vltimum Vestam inuoco, vt tam infesta sit sacerdoti, quàm inuisa est. Recita carmen, dum quaero quale carmen sit, tu carmen scribas, tu verba pedibus suis emollias, & seueritatem templo debitam modulatione frangas? Quod si vtique laudare vis nuptias, narra Lucretiam. De illius morte scribe, antequam iures de tua. O te supplicio omni dignam, cui quicquam sacerdotio felicius est. Dulce est, quàm expressa vox, quàm ex imis visceribus emissa, non expertae tantum, sed delectatae. Incesta est etiam sine stupro, quae cupit stuprum.

PARS altera. Vnus illi versus obijcitur, & hic quidem non totus. Non oportet, inquit, scribere carmen. Multum interest, obijrges, an punias. Incesti damnari nulla potest, nisi cuius corpus violatum est. Quid tu putas poetas, quae sentiunt, scribere? Vixit modeste, castigata. Non illi cultus luxuriosior: non conuersatio cum viris licentior. Vnum crimen vobis confiteor: Ingenium habet. Quid ni inuideat Corneliae matri Gracchorū? Quid ni illi, quae Catonē peperit? Quid ni inuiderint sacerdotes parientibus?

EXTRA controuersiam. Varius Geminus apud Caesarem dixit: Caesar, qui apud te audent dicere, magnitudinem tnam ignorant: qui non audent, humanitatem.

L. ANNÆI SENECAE CONTROVERSIARVM

LIBER. SEPTIMVS.

INSTAT S mihi quotidie de Albucio: non vltra vos differam, quamuis non audierim frequenter, cum per totum annum quinquies ve populo diceret, ad secreta exercitationes non multi irrumperent, quos tamen gratiae tuae paenitebat. Alius erat cum turbae se committebat: alius, cum paucitate contentus erat. Incipiebat enim sedens, & si quando illum produxerat calor, exurgere audebat. Illa intempestiua in declamationibus eius philosophia sine modo tunc, & sine fine euagabatur: raro totam controuersiam implebat. Non posses dicere diuisionem esse, non posses declamationem: tanquam declamationi multum deerat, tanquam diuisioni multum supererat. Cum populo diceret, omnes vires suas aduocabat, & ideo non desinebat. Saepae declamante illo ter buccinauit, dum cupit in omni controuersia dicere, nec quicquid debet dici, sed quicquid potest. Argumentabatur moleste magis quam subtiliter. Argumenta enim argumentis colligebat: & quasi nihil esset fati firmum, omnes probationes probationibus alijs confirmabat. Erat & illud in argumentatione vitium, quod quaestionem non tanquam partem controuersiae, sed tanquam controuersiam implebat. Omnis quaestio suam probationem habebat, suam excusationem suos excessus, suas indignationes, epilogum quoque suum. Ita vnam controuersiam proponebat, plures dicebat. Quid igitur? omnis quaestio per numeros suos implenda non est? Est quidem: sed tanquam accessio, non tanquam summa. Nullum habile membrum est, si corpori par est. Splendor orationis, quantum nescio an in vlllo alio fuerit. Non thesis magna, sed phrasis. Dicebat enim citato & effuso cursu, sed praeparato. Extemporalis illi facultas, vt affirmabant qui propius norant, non deerat, sed putabatur ipse sibi deesse. Sententiae, quas optime Pollio Asinius albas vocabat, simplices, apertae, nihil occultum, nihil insperatum afferentes, sed vocales & splendidae. Affectus efficaciter mouit, figurabat egregie, praeparabat suspiciose. Nihil est autem tam inimicum, quam manifesta praeparatio. Apparet enim subesse nescio quid mali. Ideoque moderatio est adhibenda, vt illa sit praeparatio, non confessio. Locum beate implebat. Non posses de inopia sermonis Latini queri, cum illum audires: tantum orationis cultae fluebat. Nunquam se orsit quem modo diceret. Sufficiebat enim illi in quantum voluerat, explicandi vis. Itaque ipse dicere solebat, cum vellet ostendere, non haesitare se in electione verborum: Cum res animum occupare, verba an biunt. Inaequalitatem in illo mirari libebat. Splendidissimus erat. Idem res dicebat omnium sordidissimas, acetum, & puleium, & laternas, philerotem, spongas: nihil putabat esse, quod dici in declamatione non posset. Erat autem illa causa: timebat, ne scholasticus videretur. Dum alterum vitium deuitabat, incidebat in alterum: nec videbat, nimium orationis splendorem, his admixtis sordibus, non defendi, sed inquinari: & hoc aequae omnium est, vt vitia sua excusare malint, quam effugere. *Albucius* enim non quomodo non esset scholasticus quaerebat, sed quomodo videretur. Nihil detrahebat ex superuacuo strepitu. Haec fordida verba ad patrocinium aliorum afferebat. Hoc illi accidit, inconstantia iudicij. Quem proxime dicentem commode audierat, imitari volebat. Memini omnibus illum rebus omissis apud Fabianum philosophum tanto iuniorem quam ipse erat, cum discipulis sedere. Memini admiratione Hermagorae stupentem, ad imitationem eius ardescere. nulla fiducia ingenij sui, & ideo assidua mutatio. Itaque dum genera dicendi transfert, & modo exilis esse vult, nudisque rebus haerere, modo horridus & valens potius quam cultus, modo brevis & concinnus, modo nimis se attollit, modo nimis deprimat, ingenio suo illudit, & longe deterius senex dixit. Aetas ei proderat ad profectum, cum semper studium eius esset nouum. Idiotissimus est inter oratorias virtutes, res quae raro proccedit. Magno enim temperamento opus est, & occasione quadam. Hac virtute varie vsus est. Saepae illi bene cessit, saepe decidit, nec tamen mirum est, si difficulter apprehenditur vitio tam vicina virtus. Hoc nemo praestitit vnquam Gallione nostro decentius. Iam adolescentulus cum declamaret, apte & conuenienter & decenter hoc genere vrebatur. Quod eo magis mirabar, quia tenera aetas refugit omne, non tantum quod sordidum, sed & quod sordido simile est. Raro Albucio respondebat fortuna, semper opinio: quamuis poenitisset, adire libebat. Tristis, sollicitus declamator, & qui de dictione sua timebat, etiam cum dixisset. Vtique eo nullum tempus securum erat. haec illum sollicitudo fugauit e foro, & tantum vnus figurarum crudelis euetus. Nam in quodam iudicio centumuirali, cum diceretur iurifurandi condicio aliquando facta ad aduersario induxit eiusmodi figuram, qua illi omnia crimina irrogaret. Placet, inquit, tibi re iure iurando transigi iura, sed ego iurandum dabo. Iura per patris cineres, qui inconditi sunt. Iura per patris

patris memoriam, & executus est locum, quo perfecto surrexit. *L. Aruntius* ex diuerso ait: Accipimus condicionem: iurauit. Clamabat *Albucius*: Non detuli condicionem, schema dixi. *Aruntius* instabat, Centumuirum rebus iam vltimis se parabant. *Albucius* clamabat: Ista ratione schemata de rerum natura tolluntur. *Aruntius* aiebat: Tollantur, poterimus sine illis vivere. Summa rei haec fuit. Centumuirum dixerunt, dare ipsos secundum aduersarium. *Albucij*, si iuraret ille. Iurauit. *Albucius* non tulit hanc contumeliam, sed iratus calumniam sibi imposuit: nunquam enim amplius in foro dixit, homo summae probitatis, qui nec facere iniuriam, nec pati sciret. Et solebat dicere: Quid habeo quare in foro dicam, quum plures me domi audiant, quam quenquam in foro? Cum volo, dico: quamdiu volo, & quamuis non fateatur, hoc delectabat illum in declamationibus, quod schemata sine periculo dicebantur. nec tamen in scholis effugere contumelias poterat *Caestij*, mordacissimi hominis. Cum in quadam controuersia dixisset *Albucius*: Quare calix si cecidit, frangitur: spongia si cecidit, non frangitur? aiebat *Caestius*: Ite ad illum cras, declamabit vobis, quare turdi volent, cucurbitae non volent. Cum dixisset *Albucius* in illo, qui fratrem parricidij danatum exarmata naue dimisit, Imposuit fratrem in culeum ligneum: *Caestius* eandem dictionem, sic exposuit controuersiam: Quidam fratrem domi a patre damnatum, nouerca acufante, cum accepisset ad supplicium, imposuit in culeum ligneum, vt perueniret nescio quo terrarum. ingens risus omnium secutus est. Sed nec ipsi bene cessit declamatio. paucas enim res bonas dixit, sed cum a scholasticis non laudaretur: Nemo, inquit, imponit hos in culeum ligneum, vt perueniant nescio quo terrarum, vbi calices franguntur si ceciderint, spongiae non franguntur. Video quid velitis, sententias potius audire, quam iocos. fiat, Audite sententias in hac ipsa controuersia dictas.

Ab archipirata filio dimissus. Controuersia I.

THEMA. Mortua quidam vxore, ex qua duos filios habebat, duxit aliam. Alterum ex adolescentibus domi parricidij damnatum tradidit fratri puniendum: ille exarmato nauigio imposuit. Delatus adolescens ad piratas, archipirata factus est. Postea pater peregre profectus, captus est ab eo: & remissus in patriam. abdicat illum.

CONTRA patrem. *Albucij* *Silij*. De fratre nec iudicare audeo, nec loqui. Vno nomine gratias ago, & gratulor, quod patrem seruare potuit. Tanta tempestate confusus, neque aestimare quicquam, neque discipere potui. Plura indicabo crimina pater, fortuna torquente, quam quae videris ipse nosse. Nec satis memini. solutum mihi fratrem tradideris, an alligatum: nescio. quantum ad meum stuporem attinet, etiam fugere potuit. nec satis memineram, tale ministerium mihi pater an nouerca mandasset. ministerium an poenam esse uoluisset, uindictam parricidij, an parricidium. Instui fratrem culeo iubes, non possum pater. Non ignoscis, an non credis? ego contendo nec te quidem posse. Si quis tibi dixisset tyrannus: Veni, tuis manibus filium insue: in hoc opere potes oculis tuis, potes manibus, uti? potes audire inclusi filij gemitum? Si potes: timeo ne innocentem damnaueris. Si non potes: quid frater in fratrem non possit, patrem testem dedi. Quid accusas, quod impunitatem fratri dederim? in quo facto consilium meum ut actum est? a me frater ut uiueret, non impetrauit: ut fugeret, non impetrauit. Nihil aliud impetrauit, quam vt aliter, quam in culeo moreretur. Causam malam habeo, vt inter fratres. Vbi spes? in gubernaculo nulla est. in remigio: ne hoc quidem. in comite: nemo repertus est naufragij comes. in velo: in arte? omnia paene instrumenta circuncisa sunt. Adminiculum in spe nullum est. patri sum excusandus, an fratri? de filio tuo hoc respondeo, quamdiu in patrio solo morari licet, ciuis est. proiectus in mare, quicquid post exilium & naufragium vel facit vel patitur, ab omni foedere uitae communis abstractus, poenarum eius pars non est, nequitiae opus est, sed alijs quaerentibus, te ipsum testem dabo, non esse piratam. Ego illi terrae, ego lucis conspectum, ego etiam mortis humanae facultatem abstuli. Fortuna ipsa, quae misera eius est: nihil tamen illi praeter mare reliquit. Moriendum est mihi, pater iussit: neque ego te deprecor, ne moriar, nec tibi licet non facere quod iussus es. Inter patrem iratum & fratrem moriturum, arbitriū pietati tuae necessarium suscipe. Sanguinem meum patri refer, culeum mihi remitte: uolo mori, sed pura manu tua: hoc tuae pietatis munus ad inferos perferam, licuisse mihi per fratrem aliter quam parricidae mori. [*Asinij* *Pollionis*. Aequas mihi praebete aures, dabo uobis etiam damnatum absolendum. Viuit, inquit, frater. non credo. seruauit, inquit, me. fecisti vt crederem. Haec est summa rerum gestarum. In eadem domo, in qua facile parricidium creditum est, ego fratrem occidere non potui, frater patrem. Quid mihi cum ista tabula? semel mori uolo. [*Quintus* *Haterij*. Emi cabant densis vndique nubibus fulmina, & terribili fragore horridae tempestates absconderant diem, imbres vndique & omnia procellis saeuientia. Expectat, inquit, parricidam mare. intumuerat subitis tempestatibus mare, iustis quoque nauigijs horrendum. Fateor, fateor, dixi: fratrem tibi, si innocens est, fortuna commendo, fragmentum infelix, etiam nauigaturis omen: quod si quis gubernator vidisset, iter suum distulisset. Naufragus e littore emititur. [*Marcelli* *Efermii*. Habes, inquam, frater, si innocens es, nauigium: si nocens, culeum. non feci parricidium, & quae facile erramus homines, factum putauit, deliberabam, an parerem patri. Fratrem, inquit *Turannius*, in domo parricidium facies inuenire, etiam locum a naufragijs nauigium. [*Argentarij*. Quod iusseras, factum est: perijt frater. Viuit, inquit, & me dimisit, bono argumento probatur uiuere. Vtraque ad caelum manus sustulit. Si nihil vnquam impie cogitauit, si patrem meum etiam damnatus diligo. Dij immortales

rerum iudices adesse: si aliter sentiret, infelicia sibi imprecatus est maria. sic nauem suam rexit. [Blandi. Latebat in littore nauigium: quod etiam integrum infeliciter vexerat. Credam parricidam, si tibi proficiscenti nauigium suum reddidit. Subito mihi ferrum non sentienti cum animo pariter excidit, torpent manus, & nescio qua perturbatione tenebræ stupentibus offunduntur oculis. Intellexi quàm difficile esset, parricidium facere, etiam quod imperaret pater. Ita mihi, quae sola miseros in domo nostra respicis, fortuna succurras, ita mihi contingat aut honestè viuere, aut mori: ita ex domo nostra ego sim vltimus reus, vt ille iurabat, meliorem se nouercam habuisse, quàm fratrem. [Cornelij Hispani. Fateor, volui occidere: sed tunc intellexi, quàm difficile esset parricidium. Ego, inquit, occidere patrem nolui: ne nunc quidem possum. Pater noster nauigauit sereno die, tranquillo mari, auspiciato itinere, integra naui. Quid hoc est? nauigauit damnatus felicius, quàm qui damnauerat. Vade, inquit, patrem te habere mihi non licuit: habebō patronum, reuertere. Magnum pietatis argumentum, filio carus pater, etiā post supplicium. Vtrum vobis videtur innocentiam apud piratas didicisse, an ne apud piratas quidem perdidisse? [Arellij Fisci patris. Potuit patrem occidere: & quem testem timebat abdicatus à patre? Quò me conferam? in mare? non possum: iratos habeo piratas. Cum traditus est mihi frater, imperatumque vt sumerem supplicium, si qua est fides, tentari me putauit, an possem parricidium facere. [Porcij Latronis. Perieras pater, nisi in parricidam incidisses. [Triarij. In naufragio nauigabat: parum est quòd non occidit patrem, immo etiam integra naui dimisit patrem, resolutis compagibus, infelix omen nauigationis. Inlue me culeo: certè sentiam maria: non ea videbo. Scissa quoque vela fecerant sinus, & armatas classes nauifraga praecesserat ratis: scires nauigare qui seruaturus esset patrem. Et iam pirata dicitur: iterum falso crimine male audit. [Caestij Pij. Erat nauigium, immo fuerat: sed adhuc crudelis & pertinax nouerca, post omnia deuicta nihilominus saeuit: maria iam quiescunt, praedones iam miserentur, irati iam parcunt. Ibamus praeter sepulcrum matris, ille mortem tumens, ego scelus: expecta, vide an fortuna nobis obiciat scelus: lacebat nauigium peruetus, & attritum salo, vix vnus capax animae. Veni ad vos, victoriam pulchram petiturus, vt probem me parricidam. Non occidisti, inquit, fratrem nouerca, audiui iucundissimam vocem: fateor me parricidam, occidi fratrem: tutus sum pater, si hoc probetur: im posui in exarmatam nauem: non est occidere? Nouerca quidem nunquam satis priuignus occiditur. Multas rerum natura mortis vias aperuit, & multis itineribus fata decurrunt: & haec est condicio miserissima humani generis, quòd nascimur vno modo, multis morimur: laqueus, gladius, praiceps locus, venenum, naufragium, mille aliae mortes insidiantur huic miserissimae animae: & hoc occidere vocatur, sed diutius. Si quis nunc stat in turba, & hoc dicit: huic quisquam parcat, qui fratrem suum occidit, & occidisse se probat? Componis in domo par, vt alter scelere sit parricida, alter ministerio. Impositus est in nauem frater: qualem nauem? scitis, nihil esse periculo sum, quàm etiam instructa nauigia: parua materia seiungit fato. Quid si vero non rudentibus committitur illa anima, non velis, nò gubernaculo defenditur? exarmata nauis, & vtroque patens latere. Imponitur miser in naufragium: nauigio per se pessum ituro, pòdus insuitur. Ecce nauē diuinitas armat, subito visa sunt vela, subito nauis coepit & regere se, & attollere. Magnū est praesidiū in periculis innocentia. Saenū mare inuoluitur, procellae spumate impetu latera nauigij vrgent, pulsatur vndique nauis periculis: innocētia tamē tuta est. O maria iustiora iudicij. O mitiores procellae patre, quam eiecistis animam. Nec hoc tātum diuinitus gestum est, quòd peruenit tutus in portum: excipitur classe praedonum. Habeat pater mentem nauigandi, capiatur iudex, vt illum paeniteat sententiae suae. Damnare me nouerca parricidij potuit: parricidam facere nec damnando quidem potuit. Cognosce innocentiam meam in mari, quam domi noluisti. Còplexu, osculis profecutus est: sic patrem parricida dimisit.

IVNII Gallionis. Multa non agnosco: frater domi damnatus est, ego in publico: illi obiectum est quòd parricidium fecerit, mihi quòd non fecerim: ille negabat: mihi nouo patrociniò vtendum est, fratrem occidi: in ea domo in qua parricida damnatur, haec innocentia est. Video vos inuitos audire hoc genus defensionis: malo itaque me vobis innocentem probari quàm patri. Fratrem non occidi, non potui fratrem occidere. Idē timuimus, idē doluimus, idem fleuimus: eundē patrem habuimus, eandē matrem, eandem nouercam: mitioris natura pectoris sum, mollioris animi. Non idem omnibus mortalibus natura tribuit ingenium: animus meus durior est, illius clementior: apud piratas quoque inuenitur, qui non possit occidere: putas me dicturum, ne alius occideret? Si mater nostra viueret, puto illi tradidisset. Quod proximum fuit, mihi tradidit. Vtrum vobis videtur per manus patris punire filium voluisse, an ablegare priuignum? pudet me patrociniū mei. Timeo, ne, cum coepero narrare quid fecerim, dicatis: Certe negabas te posse hominem occidere. [Musae. Traditus est frater puniendus mihi potissimum. quo istud proposito pater feceris, apud plerosque disputationem habet. Ego, si quid mitius illo tempore voluit fieri, non intellexi. Imposui multum recusantem, & insui culeo postulantem. Obijcis mihi molliorem animum, alius mitior est plusquam debet, alius seuerior est quàm necesse est: medijs alius affectibus inter vtrunque positus, totus in sua potestate est. Quidam & acculare & damnare possunt, & occidere: quidam tam mites sunt, vt non possint in caput ne testimonium quidem dicere. Non possunt hominem occidere: hoc vitium & apud piratas inuenitur. Alij viuere sine reipublicae administratione non possunt: alijs in priuato latere, & extra omnem inuidiam secessisse praecipua tranquillitas est: alijs nò potest persuaderi, vt matrimonio obligentur: alijs, vt careant. Sunt qui castra timeant, sunt

qui cicatricibus suis gaudeant. In tanta morum varietate, videte quantum sit quod excusum: non ambitioni, non inertiæ veniam peto: misericors sum, non possum occidere hominem. Gratulare pater naturae meae. Nunquam eiusmodi filius parricidium faciet. Hoc vitium à te traxisse videor. An non putas misericordem, qui quem damnauit, fratri puniendum dedit? Centurio Luculli Mithridatem non potuit occidere: dextera simul ac mente languit: pro bone Iupiter, Mithridatem quàm non dubium parricidam. [Pompeij Silonis. Gaude pater, neuter filius tuus parricidium fecit: dimisi in portum naufragium. Vis pater scire, accusator nocentior sit, an reus? Conijce in alteram nauem nouercam: illa faciat vocem, precetur, si neminem innocentem accusauit, si priuignum immerentem non oppressit: in eos piratas incidat, qui nesciant captos dimittere.

P A R Saltera. [Musae. Parricida meus in mari regnat. [Sepullij Bassi. Nega tu parricidam fuisse, quem fecis esse piratam. [Caj Sabini. Facinus indignum, parricida damnatus post poenam potuit dicere patri suo: Morere.

DIVISIO. Latro in has quaestiones diuisit: An liceret illi quod iubebat pater, facere. Non licet, inquit, fratrem necare. ille damnatus erat: non enim iudicio publico ceciderat. ignosce, si diligentior sum, cum videam hominem tam facile damnari. Timeo ne quis me parricidij postulet. facile est si dicenda sit domi causa, etiam nōcens absolutionem sperare potero: in foro quid respondebo? Occidi fratrem. Parricidam me quoque vocant, quòd non affui reo. Si licuit, an debuerit. Nocens est iste, sed mihi frater est. naturae iura sacra sunt. Quid de me iudicaturus es, si fecero? puto difficulter postea in me parricidium credes. Etiam si debuit parere patri, an ignoscendum sit illi, si non potuit. Fatebor, inquit, quod forte offensurum est aures: patri parere volui, fratrem occidere non potui. Obortae sunt subito tenebrae: dirigitur animus, sublapsum est intercepto spiritu corpus. non possum fratrem occidere. Pone hoc loco piratam, non poterit. Quidam occidere hominem tantum non possunt. Quorundam aduersus hostes deficit manus. Fratri quoque beneficium non est tam magnum pater, quàm putas. Non ille te noluit occidere, sed non potuit. Nouissimas illas partes fecit: Quamuis non occiderit: si tamen potuit damnatum, an abdicari debeat. Dicit enim pater: Si non poteris, nega: & missus ad me, non posse te. Hoc loco Latro dixit rem valde laudatam: Dixisses, inquit, te non posse. Ita tu nesciebas, non posse me occidere? Quid ergo sic loquebaris, tanquam vnum parricidij condemnasses: Deinde an punierit fratrem. Haec descriptio supplicij, quod dixit grauius etiam culeo fuisse: & adiecit, hoc die illum poenas dare inter barbaros inclusum, per quos necesse est populari, patre capere. Sed ne per illos quidem necesse est parricidium facere. Hac diuisione vsi sunt, quibus placuit & illius causam defendere: inter quos & Geminus Varius fuit, qui aiebat adolescentem optimam causam habere, si non occidit fratrem etiam nocentem: meliorem tamen, si ad occidit innocentem. Partitam autem materiam fecit erga has quaestiones Geminus, & quibus idem placuit: An abdicari non debeat, etiam si nocentem fratrem non occidit: hic dicit, Non licuit, non debui, non potui. An innocentem non occiderit. Bellam rem Geminus hoc loco dixit, cum coepisset per omnes numeros fratrem tanquam reum defendere. Dicit, inquit, aliquis: Tam sero defendis? Non potui citius. Hodie primum res in forum delata est. Nouissime, an etiam nocentem satis punierit.

COLOR. De colore inter maximos & oratores & declamatores disputatum est, vtrum ne aliquid deberet dici in nouercam, an nihil. P. Asprenas & Albucius, & praeter oratores magna bonorum rhetorum manus in hanc partem transierant, & qui in nouercam inueherentur fuerunt, & illi qui non quidem palam dicerent, sed per suspiciones & figuras: quam rem non probabat Passienus, & aiebat, minus verecundum esse, aut tolerabile, infamare nouercam quàm accusare. Quidam principia tantum habuerunt in sua potestate, deinde ablati sunt impetu. Excusatus est autem, in malum colorem incidere, quàm transire. [Latro illum introduxit colorem rectum in narratione, quo per totam actionem vsus est: Non potuit occidere. Et cum descripsisset ingenti spiritu titubantem, & interrogatione fratris occidendi concidentem, dixit: Nouerca aliud quare in priuignum tuum crimen. hic parricidium non potest facere. [Caestius colore alio vsus est. Transibamus, inquit, secundum matris sepulcrum, inuocare coepit manes eius. motus sum. Et puerili sensu colorem transcurrit: Quid facerem? inquit: occidere pater iubebat, mater vetabat. & eum colorem dixit: Haec mecum cogitavi, Non est imperatum vt manu occiderem, non vt laqueo, non vt mari: eligere supplicij genus liberum est. [Fuscus Arellius hoc colore vsus est: Tentari me à patre putauit: Vno, inquit, supplicio alterum filium puniri, alterum experiri vult. [Albucius in argumentis plura posuit, & omnes fere colores còtrectauit. In narratione hoc colore vsus est, & dixit: Hoc vnum mihi praesta beneficium: sine me tanquam parricidam mori. [Argentarius. Non tanquam frater essem: sed huius consilij inuentor, dixi: Cogitavi quid facerem. Tandem inueni, quomodo parricidium vindicarem sine parricidio. [Passienus hoc colore vsus est: Non putavi patrem vique velle occidi filiū. Videbatur mihi omnia misericordiae adiumenta praeparasse, quòd domi cognouerat, quòd inter suos. Fratri, inquam, tradidit. age si parcere voluisset, cui tradidisset? [Pollio Asinius dixit in nouercam. itaque illo colore vsus est: Cogitavi mecum quid liceret, qui oporteret. si tantum, inquam nefas commissum est, nullae meae partes sunt ad expiandum scelus. Triumuiris opus est, comitio, carnifice. Tanti sceleris, non magis priuatum potest esse supplicium, quam iudicium. [Marcellus dixit ita: Si iste parricidium fecit, ideo & ego faciam? & illam quam supra sententiam retuli: Habes, inquam, frater. Varius

aetum est, obijci, an haec obijci debeant. Hanc quaestionem in illa diuisit: An etiam si necesse ei fuit facere, non sit tamen ignoscendum. Ad quaedam enim nulla debet necessitas compellere.

DIVISIO. Hoc loco Latro dixit summis clamoribus: Ita tu Popili, si Antonius iussisset, patrem tuum occideres? Deinde, an non fuerit ei necesse: Potuisti excusare te, potuisti praemittere aliquem ad Ciceronem, ut sciret & fugeret. Necesse certe non fuit, manum caputque praecidere mortuo.

COLOR. Colorem pro Popilio *Latro* simplicem habuit, necessitate coactum fecisse. & hoc loco illam sententiam dixit: Miraris, si eo tempore necesse fuit Popilio occidere, quo Ciceroni mori? [*Albucius* dixit, in poenam Ciceronis electum amicissimum Ciceronis, quasi exprobraturus per hoc illi suam fortunam esset. *Molestius*, inquit, feret, se à Popilio occidi, quàm occidi. [*Marcellus Eservinus* eundem colorem aliter induxit: Cogitabat, inquit, Antonius secum: Quod Ciceroni excogitabo supplicium? Occidi iussero: olim iam aduersus hunc metum emuniuit animum. Scit mortem nec immaturam esse confulari, nec miseram sapienti: fiat aliquid noui quod non expectat, quod non timet: non indignabitur ceruicem hosti porrigere, indignabitur clienti. Popilium aliquis vocet, ut sciat quantum illi defensi rei profuerint. [*Silo Pompeius* hoc colore vsus est: Offendebatur, inquit, proscriptio, & quaedam liberius loquebatur. non miror. Ciceronis cliens est: tanto magis occide Ciceronem tuum. Et dixit, non suae infirmitatis sententiam: Vterque, inquit, sed diuerso genere punitus est. Ciceronis proscriptio fuit, occidi: mea, occidere. [*Mavilius* praceptor noster sic narrauit: Iussit, inquit, imperator, iussit victor, iussit qui proscribebat: ego illi negare quicquam possem, cui nihil negare poterat Respublica? [*Blandus*. Hoc inquit loco, volui me excusare. dixi. Cicero me defendit. respondit. Scio. me accusauit. I ergo, ut sciat plus sibi Antonij accusationem nocuisse, quàm Popilij defensionem profuisse. [*Buteo* hoc colore: Vocetur, inquit, ille Ciceronianus, ille cliens, amicus. Excogitauit quomodo Cicero sua periret manu. [*Caestius* hoc colore: Durissima, inquit, mihi militia in Antonij castris fuit, ob hoc ipsum, quòd Ciceronis eram cliens. difficillimae mihi expeditiones dabantur. Tunc quoque vocatus sum quasi ad poenam. I, inquit, occide Ciceronem: Nec credam, inquit, nisi attuleris caput. magisque admiratus est potentiam suam, quòd Ciceronem Popilio non licebat non occidere. [*Fuscus Arellius* hoc colore vsus est: Antonij se partes secutum, ut si quid posset, Ciceroni prodesset: facta proscriptio ad genua se Antonij procidisse, deprecatum pro Cicerone: offensum Antonium, eo magis dixisse: Occide, quem mori non vis. Hic color displicebat *Pateno*, quia ad testem ducit. nam si hoc fecit Popilius, non tantum quod defendat non habet, sed habet quod gloriatur. [*Hispo Romanus* vehementi colore vsus est, & duro. Patronum enim Popilio dedit, & dixit aliter se causam acturum Popilij, aliter Antonij: pro Popilio dicturum, Occidere nolui, coactus sum: pro Antonio dicturum, Occidi Ciceronem oportuit. & dixit locum, aliter non potuisse pacari Remp. quàm si ille turbator otij e Rep. sublatus esset. Solus ex declamatoribus in Ciceronem inuectus est: Quid ille, inquit, cum Antonium hostem iudicaret, & omnes Antonij milites, non intelligebat se & Popilium proscripturum? Hic color prima facie asperior est, sed ab illo egregie tractatus est. [*Varius* quidem minus dixit: Cum imperasset mihi Antonius, passus sum, ne aliquis P. Clodij mitteretur, qui contumelias afficeret antequam occideret, & viuam laniaret. [*Argentarius* dixit: Vocatus veni. post proscriptioem Antonius terribilior erat factus etià suis. Iussus sum Ciceronem occidere: quid facerem? Non parere vno modo poteram, si me occidisset: hoc nec Cicero poterat. A parte accusatoris illo loco, quo Popilius venit, nemo non aliquid noui voluit dicere, *Latro* ait: Praecluserat fores. nemo ad proscriptum recipiebatur. Popilius ut venit, admissus est. [*Caestius* dixit: Ut renuntiatum est Ciceroni, ait: Popilio semper vaco. [*Vipsianus Cornelius* fecit etiam querentem Ciceronem: Popili, tam sero? [*Albucius* dixit: Quid est Popili? ecquid tuto lateo? nunquid mutandus est locus? Inepte *Auidienus Paulus*, qui induxit Ciceronem, tum maxime orationem pro Popilio legentem. Et *Murrhedius* non est passus hanc controuersiam transire, sine aliqua stuporis sui nota. Descripsit enim ferentem manum & caput Ciceronis Popilium, dixit Popilio: Quanto aliter reus Ciceronis tenebas manum eius?

Ter abdicatus venenum terens. *Controuersia* III.

THEMA. Ter abdicatus, ter absolutus deprehensus est à patre in secreta domus parte medicamentum terens. interrogatus, quid esset: dixit, venenum: & velle se mori, & effudit. accusatur parricidij. **PRO** filio. [*Caestij* Pij. Dic quid commiserim. certe nec secreta te fallunt. dimittam te: intelligetis cui parauerim. dic quid ante commiserim: nisi forte contentus es reo obijcere parricidium, parricidae nihil. [*Argentarij*. Volo mori, quia reus fui. quid ergo, reus viuet, quia sordidatus affidebit pater? Reuertar ad venenum, quando iniqua fortuna nullo me periculo defungi semel passa est. [*Albucij* Sili. Quare ergo non moreris? Non iuuat me mori, si quem alium iuuet. Ut interuenit, in alias cogitationes abij. Ergo quisquam tam infelix fuit: ergo quisquam me magis odit, quàm ego miser memet coepi? *Varij* Gemini. Ter, inquit, abdicatus es. Videris mihi pater obijcere, quòd tam diu viuam, quòd venio, quòd pro me loquor. Nolite mirari: tam incundum est innocentibus mori, quàm miseris defendi. [*Cornelij* Hispani. Scio quosdam periclitanteis illa iactare. Nunc primum causam dico. hoc ego dicere non possem. Iterum reus fui: nec dubito, quin vobis in odium venerim, cum ipse me oderim. [*Porcij* Latronis. Ter causam dixi: accessi ad haec supplicia mea. venenum teneo: hoc si tibi fati non est, viuam.

ALTE-

ALTERA pars. *Albucij* Sili. Testor deos immortales, hoc me tribus iam cauisse abdicacionibus, ne in domo mea venenum deprehenderem. Parricidij reus viuit, qui abdicatus mori voluit. In quàm angusto domus meae fortuna posita est? aut patri pereundum est, aut filio. Quid habes, quare me mori velis? Viuunt orbi, viuunt naufragi, viuunt etiam quibus congerunt liberi. Ter abdicatus cum se mori velle dicat, vitam rogat. Teneo parricidam, quod apparet, etiam in suam mortem paratissimum. [*Cornelij* Hispani. Nolite mirari, si debitas vires dolori meo non exhibuero: tribus iudicijs experti estis, patres accusare non posse. [*Vibij* Rufi. Cum tantum est quod fateris, quantum est quod negas? Tu venenum quaesisti, tu venenum emisti, tu venenum intulisti in eam domum, in qua habebas inimicum patrem. recte vitam odisses, si iam tibi parricidium obieciissem. Vis scire quid peccaueris? indica quis tibi vendiderit. dicitur illi: Tu illi venenum vendebas, tu ter abdicato vendebas: sine dubio sciebas cui daturus esset: ita hoc ego iudicio filij mortem moror. Si me cum isto includitis, moriar: ut vobis hanc faciam inuidiam, quam iste mihi facere voluit. [*Varij* Gemini. Quaeritis, filius meus venenum cui parauerit: viuit. [*Pompeij* Silonis. Mihi, inquit, parauit. & hoc est patri parare. Absolutus mori vult, reus viuit. [*Musa*. Habuit malum medicamentum *Mithridates*. Quis enim alius debebat habere, quàm parricida? habuit, inquit, *Demosthenes* venenum, & vixit. Id est, ego tibi pater, quod *Demostheni* Philippus. [*Porcij* Latronis. Cum abdicarem, si quid obieceram, aiebat, Nunquid deprehendisti? non tamen habebitis quod multum de eo dubitetis, quod negat, parricidium: quod confiteatur, venenum est. Mori, inquit, volo viuo patre: & hoc parricidium est. Miser aequè timui ne biberet venenum, quàm ne daret. [*Arelij* Fufci patris. Mihi, inquit, parauit venenum, ne quis dubitet an alium possit occidere. [*Iunij* Orthonis patris. Reus est parricidij, qui mauult mori, quàm patrem videre. quomodo vultis, magis probem vobis illum noluisse? non vult mori. Mori, inquit, volui. quare? quia ter viciisti. Si mihi creditis, parricidium facere voluit: Si isti, a me parricidium fieri voluit: Qualis est reus, cuius hoc vnum patrociniū est, indignum se vita fuisse? Dico tam inuisum illi patrem fuisse, ut occidere voluerit. Ipse fatetur, tam inuisum sibi fuisse, ut mori voluerit.

DIVISIO. Non puto vos exigere diuisionem, cum coniecturalis sit controuersia. habet tamen dissimilem ceteris coniecturam, & duplicem: nō quomodo solet aut inter duos reos, cum alterum coarguimus: aut inter duo crimina, cum alterum probamus, ut id alterius fiat probatio: tanquam cum dicimus adulteram fuisse, ut credatur etiam propter hoc venefica. In vno homine coniectura duplex est. Quacrimus enim, vtrum venenum in suam mortem, an in patris parauerit.

COLOR. Si hic color displicet pro adolescente, quo dixit *Latro*, ut nihil mutaret, sed diceret: Mori volui taedio abdicacionis, & infelicitatis assidue, cum in hoc tantum sordes ponerem, ut cum maiore tormento positas resumerem, & absolutio mihi vni, non finis esset periculi, sed initium: incipit praeter coniecturam, & illa prima vulgaris in eiusmodi controuersijs & pertrita quaestio incurrere, an venenū habere in mortem suam liceat. [*Albucius* illo colore pro adolescente dixit, non fuisse venenum. Cum putarem, inquit, odio esse patri meo, volui experiri affectum eius, quomodo mentionem mortis meae ferret. Itaque palam, & ita ut interueniret pater, tenui. [*Fuscus Arellius* eodem colore vsus est. sed aliter: Non dixit, Experiri patrem volui, sed ut miserabilem me patri facerem. [*Murrhedius* pro cetero stupore suo dixit, medicamentum se parasse ad somnum: quia assidue sollicitudines, vigiliarum sibi facerent consuetudinem. Vfus colore est, & *Publianam* sententiam dixit: Abdicaciones, inquit, suas veneno ciuit. Et iterum: Mortem, inquit, meam effudi. Memini nos, cum loqueretur de hoc genere sententiarum, quo iam infecta erant adolescentulorum omnium ingenia, queri de *Publio*, quasi iam ille hanc infamiam introduxisset. *Caesius Seuerus*, summus *Publij* amator, aiebat, non illius hoc vitium esse, sed illorum, qui illum ex parte, qua transire deberent, imitarentur: transirent, quae apud eum melius essent dicta, quàm apud quenquam comicum, tragicumque, aut Romanum, aut Graecum: ut illum versum, quo aiebat vnū versum inueniri non posse meliorem.

Tam deest auaro quod habet, quàm quod non habet.

& illud de eadem re dictum:

Desunt luxuriae multa, auaritia omnia.

& illos versus, qui huic quoque ter abdicato possent conuenire:

O vita misero longa, felici breuis.

Et plurimos deinceps versus referebat *Publij* disertissimos. Deinde auctorē huius vitij, quod ex captio ne vnus verbi plura significantis nascitur, aiebat *Pomponium Attellanarum* scriptorem fuisse: a quo primum ad *Laberium* transisse hoc studium imitandi, deinde ad *Ciceronem*, qui illud ad virtutum studia transfulisset. Nam ut transeam innumerabilia, quae *Cicero* in orationibus, aut in sermone dixit, & nota ut non referam à *Laberio* dicta, cum *Mimi* eius, quicquid modo tolerabile habent, tale habeant: id quod *Cicero* in *Laberium*. *Diuus Iulius* ludis suis *Mimum* produxit, deinde equestri illum ordini redditum iussit ire sessum in equestria: omnes ita se coarctauerunt, ut venientem non reciperent. *Cicero* male audierat, tanquam nec *Pompeio* certus amicus, nec *Caesari*, sed viriisque adulator, multosque ruc in senatum legerat *Caesar*, & ut replet exhaustum bello ciuili ordinem, & ut his qui bene de patribus meruerant, gratiam referret: *Cicero* in vtramque rem iocatus, misit ad *Laberium* transeuntem: Recepisse te, nisi anguste sederem. *Laberius* ad *Ciceronem* remisit: Atqui solebas duabus sellis sedere. Vterque elegantissime: sed neuter in hoc genere feruat modum. Ab his huius studij diffusa est in plures

imitatio. Sed ut ad cōtrouersiam redeam. *Cassius Severus* aiebat, placere sibi illum colorem: Mori volui. Et quāsdam dixit inter disputandum sententias: Tertio, inquit, cum abdicarer, aiebat: Nihil tanti est, infelicem hanc animam, quam toties exagitat pater & infestat, semel recipiat. Sed illud rursus dicebat: Mihi serua istum animum, facies quod voles absolutus. Quare ergo nunc non moreris? dicit aliquis: Primum, non semper idem miseris libet: nonnunquam iuuat cum fortuna sua concurrere, illam fatigare. Deinde verum vis, quare non moriar interim? quia puto te velle. *Orbo Iunius* ineptam sententiam videbatur dixisse: Non multum interest mea, aut enim me, aut filium meum voluit occidere.

Mater caeca filium retinens. Controuersia III.

LEX Liberi parentes alant, aut vinciantur. *Thema.* Quidam cum haberet vxorem, & ex ea filium, peregre profectus, & à piratis captus, scripsit de redemptione epistolam vxori & filio. Vxor flendo oculos perdidit, filium euntem ad redemptionem patris alimenta poscit, non remanentem, alligari vult.

PRO matre. *Caestij Pij.* Non est quod mulieris affectum lege aestimeris, qua minatur: omnia fecit, ne filius alligetur: nauigaturus reliquit vxori filium: nec adhuc caeca erat. [*Albucij Sili.* Deducite filiū, itaque tene, complectere, audeo dicere, hoc par ne piratae quidem diuiderent, si veller filium alligare, pareretur ire quo properat. Ergo tu adolescens, matri tuae nec decem mensium quidem alimenta reddes? si pascere non vis matrem, expecta saltem ut efferas. [*Triarij.* Legem attulit, qua catenas minetur, causam qua timet. [*Marcelli Aeserni.* Si perseueras, me quoque ad piratas traherem: impetrabo ab illis alimenta, & virum meum. [*Fuluij Sparfi.* Mater si non pascitur, moritura est. Pater etiam si non redimitur, pascitur tamen. [*Tulij Bassi.* Patri tuo supersunt & oculi & alimenta.

ALTERA pars. *Caestij Pij.* Matrem meam imitari volo, amare me docuit. Vnius vinculis duos alligat. Si matris exemplo pius esse voluero, etiam oculos patri debeo. [*Arellij Fusci* patris. Desertorem tuum apud patrem inuenies. [*Varij Gemini.* Qualis fortuna est, cui victo mater catenas denūtiat, victori eundem ad piratas: Omnia licet patri praestem, meliorem tamen habuit vxorem. Quam multi me putant, quia nolim ad patrem redimendum ire, cum matre colludere. [*Fuluij Sparfi.* Matri nihil timeo, si eam apud vos relinquo. Patri quid timeo, si eum apud piratas relinquo? [*Buteonis.* Oculos certe etiam mihi, ne plus marito praestiterit vxor.

DIVISIO. Latro hanc controuersiam, quasi esset tota officij, declamauit. Nullas quaestiones iuris inseruit, sed comparauit inter se incommoda patris & matris: & tanquam quaereret, dixit: Vtrum ad redimendum potius captum patrem filius ire deberet, an ad alendam caecam matrem subsistere? Et sic eam diuisit, ut diceret: Hoc quod pater desiderat, vile est patri. Nouissime tractauit, ne patri quidem vile, utique si sciat matrem in hac esse fortuna, non passurum. In epilogis vehemens fuit. [*Apollonius Graecus & Buteo* fatuam quaestionem mouerunt primam. An lex quae de alendis parentibus lata est, ad patris tantum nomen pertineat. Illi sunt omnia priuilegia data: & ipsam poenam non alentium, signum esse non muliebris potestatis. Res est ineptior quam ut coarguenda sit: itaque trāseo. Illud vnum quod dicebat *Pollio Aemilius*, referam: Nunquam tentari debere in causa verecunda improbam quaestionem. [*Hispo Romanus* illam mouit quaestionem, An lex de alendis parentibus non pertineret ad matres: Ut vnius parentibus, filius, inquit, familiae nulli poterit seruire nisi patri: omni alia seruitute liber est. Puta enim te alimenta petere ab eo, quem pater mittat peregre, quem nauigare iubeat. Primae partes sunt patris, secundae matris. [*Albucius* non iuris fecit illam quaestionem, sed aequitatis: ita tamen, ut iuri adiungeret, & matris prius esse, quam patris officium. [*Silo Pompeius* illam fecit quaestionem. An quoties duobus communis esset potestas, eius tota fieret, qui praesens esset. Puta, inquit, te seruum esse communem: huic domino seruius, qui praesens est, puta fundum esse communem: is fructus percipiet, qui praesens est. Illam quaestionem huic duram subiecit: An nunc pater nullum ius in filium habeat. Quonodo, inquit, ciuis iura habeat, qui liberi hominis non habet? pater nullam in te potestatem: mater in totius legis possessione est. Est iam non commune illi ius in te, sed proprium. [*Varius Geminus* sic diuisit: An non semper filius cogi possit, ut matrem alat. Deinde, An nunc cogendus non sit. Non semper, inquit, filius cogitur. Transeo illos qui non possunt, aegrotos & inuites. Aliquis ad propellendum hostem proficiscitur, in cuius vnus militia posita est salus publica. Hunc retinebit mater, puta legatum, de summa Rep. puta foederis. Huic mater vincula iniicit? Per partes comparatio vtrumque officij: Ille, inquit, peregre est, tu domi: ille captus, tu libera: ille inter piratas tu inter ciues: ille alligatus, tu soluta es. At tu caeca es, ille hoc infelicio quod videt. Quid enim videt: catenas suas, & caedes, & vulnera, & cruces eorum qui non redimuntur. At periculosum est nihil, domi manere & flere. [*Latro* dixit, pro matre submisit & leniter agēdū. Non enim vindictā, inquit, sed misericordiam quaerit: & cū eo adolescere cōsistit, in quo ita exigit pietatē, ut impediatur. Aiebat itaq; verbis horridioribus abstinendum, quoties talis materia incidisset: ipsam orationem ad habitum eius, quē mouere volumus ad affectus, molliendam. In epilogis nos quoque vocem de industria infringere, & vultū deijcere, & dare operam, ne dissimilis sit orationi orator: compositionem quoque illis minorem conuenire. [*Caluus*, qui diu cum Cicerone iniquissimam litem de principatu eloquentiae habuit, vsque eo violentus accusator, & concitatus fuit, ut in media actione eius surgeret Vatinius reus, & exclamaret: Rogo vos

go vos iudices, num si iste disertus est, ideo me damnari oportet? Idem postea cum videret, à clientibus *Catonis* rei sui *Pollionem Aemilius* circumuentum in forea, imponi se supra cippū iussit. Erat enim paruulus statura, propter quod etiam *Catullus* in hendecasyllabis vocat illum *Salaputtium* disertum: & iurauit si quam iniuriam *Cato* *Pollioni Aemilio* accusatori suo fecisset, se in eum iuratum calumniam: nec vnquam postea *Pollio* à *Catone* aduocatisque eius aut re, aut verbo violatus est. Solebat praeterea excedere sublellia sua, & impetu elatus vsque in aduertiariorum partes transcurrere. Et carmina quoque eius, quamuis ioca sint, plena sunt ingentis animi. Dicit de *Pompeio*:

digito caput vno

Scalpit, quo credas hunc sibi velle virum.

COMPOSITIO quoque eius in actionibus ad exemplum *Demosthenis* riget: nihil in illa placidum, nihil lenē est, omnia excitata & fluctuantia. Hic tamen in epilogo quem pro *Messio*, tunc tertio causam dicente habuit, non tantum leniter componit, sed cum dicit: Credite mihi, non est turpe misereri: & omnia in illo epilogo fere non tantum emollitae compositionis sunt, sed infractae. In hac controuersia *Publiam* sententiam dedit. *Vetus* quidam rhetor, staturae pusillae, in quem *Euctemon* homo venustissimi ingenij Graece dixit: Antequam te viderem, nescio rhetor an foratos esses. Fuit autem *Caestij* sententia: Captus est, inquit, pater si te capti mouent, & haec capta est, & quasi non intellexissemus, ait: Nescitis dici captos luminibus? & illud dixit: Mittes tamen epistolam infructuosam, odisse illam debes, haec est quae matrem tuam excaecauit, & illam falsissimam, in quam multi incidunt: Propter hoc ipsum, inquit, magis flebilis est, quod non potest flere. Et iterum inquit: Lacrimae matri defunt, causae supersunt: tanquam caeci flere non soleant. Memini *Crispium* quendam antiquum rhetorem, in illa controuersia viri foratis, qui tertium filium retinet, cum alter filius in tyrannicidio perdidisset oculos, alter in acie manus: Exurgite nunc vita cadauera, rogate pro fratre. Sed quid ego meos derideo? alter quos roget, non videt: alter quo roget, non habet. Multis compositio belle sonantis sententiae imposuit. Itaque memini *Latronem Porcium*, ut exprobraret hanc audiendi scholasticis negligentiam, maxime quia *Triarius* compositione verborum belle cadentium multos scholasticos delectabat, omnes decipiebat, in quadam controuersia, cum magna quasi fluere & concitata, sic locum conclusisse: Inter sepulcra monumenta sunt. Et cum scholastici magno clamore laudarent, inuectus est in eos ut debuit: & hoc effecit, ut in reliquum etiam quae bene dicta erant, tardius laudarent, dum insidias vererentur. *Glycon* dixit: †

Hybreas in hac controuersia dixit: †

Nec quibusdam corruptum videbatur: *Romanus* tamen

Quinquennis testis in procuratorem. Controuersia V.

THEMA. Mortua quidam vxore, ex qua filium habebat, duxit aliam: sustulit ex ea filium. Habebat procuratorem in domo speciosum. Cum frequenter essent iurgia nouercae & priuigni, iussit eum emigrare. Ille trans parietem habitationem conduxit. Rumor erat de adulterio procuratoris & matris familiae. Quodam tempore paterfamiliae in cubiculo occisus inuentus est, vxor vulnerata, communis paries perfossus: puer iubetur percussorem cognoscere. Ille procuratorem digito denotauit: accusat filium procuratorem caedis, ille filium parricidij. [*Arellij Fusci* patris. Ut audiui clamorem, si qua est fides, deprehensus à patre adulteros putavi. Quis ferret te voluntariam testem in forum venientem, etiam si venires dictura pro filio? miserime puer, quamuis periclitor, plus tamen pro te timeo, nimium fraternis insitis vestigijs: itaque iam tibi cum matre non conuenit. Quamdiu mater vixit, pater me fuit procuratore contentus. Non facile fit parricidium. Vis scire quantum natura possit? etiam infans pro patre loquitur. [*Triarij.* Vno patre adultera, moriente conscia, mortuo testis. Aliquis vno te ste contentus est: dabo populum, obijcit priuigno parricidium, filio mendacium. intrat procurator quae solebat. Dic puer, quis patrem tuum occiderit, dic audaciter, eundem nominas, quem populus. nox placet sceleri, profusus adulteri tempus, habui patrem tam bonum, ut cum vxore habere vellet, tamen me nouercam habere noluerit. Quo mihi lumen? tantum admissuro nefas optanda nox est. Quid, inquit, an te peccaui? dissimile est, memento enim de homicida quaeri, potest tirocinium esse homicidium, parricidium non potest. Lumen attulisti ut discerneres. erat illic quam leuiter vulnerare deberes. Videmus adactum in praecordia gladium, sic ego nouercam vulnerassem? frater, quaero an videris procuratorem proxima nocte, nihil de prioribus quaero. [*Vibij Galli.* Ego taceam de adulterio, quod persequitur etiam populus? ego taceam de parricidio, quod persequitur etiam puer? Testor vos iudices, saluum patrem reliqui. O magnam in contrarium saeculi nostri peruersitatem: inuentus est qui patrem posset occidere, & nouercam non posset. Etiam si quis occideret patrem non potest, nouercam potest. [*Sepullij Bassi.* Dū perfodio parietem, aliquis sentiet. Cuius vis leuissimum somnum: pueri, an senis, an mediae aetatis? Pueri? frater sentiet. senis? pater, mediae aetatis? nouerca. Quaerem quam sordida domo natus esset, si vllam habuisset: nunc inquisitionem nostram humilitate effugit. Non a miror si nescis, quam difficile sit patrem occidere, cum incertum habeas patrem. [*Albucij Sili.* Quaero à te mulier, an filio tuo credendum putes. Liceat mihi nutrire puerum, nec cum matre illi, nec cum tutore conuenit. Tres in cubiculo

sunt. patrem occidis, puerum contemnis, adulteram non times, singuli se serui libertique offerebant. puer stabat ante omnes: percussor latebat post adulteram. Quid ante peccavi? cuius uxorem corrupi? quod si fecissem, hominem occidere possem: patrem non possem, bonos habeo testes, timet hunc in aliena potestate. Aspice corpus patris, quàm grauis plaga, quàm altè adactus est gladius, sic ego nouercam percussissem? [Caestij Pij. Adulteri u te esse, non vnum testè dabo, non corrupti: dabo multos: dabo etiã pueros. Patrem tam grauiter percussi, quàm debui nouercam. Nouercam ne sic quidem, quemadmodum patrem. [Iulij Bassi. Tibi fuit necessarium lumen, ne eam occideres, propter quam occidebas, mihi super uacuum erat, ne instrumento parricidij detegerem parricidium. Si rerum natura pateretur, obliuiscendum mihi erat patris, dum occiderem. Maiore licentia, quã non videmus, agimus: & quamuis non minor sit atrocitas facinoris, formido minor est. Si patrem occidi, totus mihi lectus purgandus est, cui parcam? non habeo, non possum gloriari vltione patris, frater illam meus occupauit. [Blandi. Quàm difficile est filio, patrem vulnere, quàm facile priuigno, nouercam occidere. [Varij Gemini. Patrem, inquit, occidisti. Testor vos Iudices, nihil leuiter hæc manus faciunt: vtrum non habui potestatem? atqui vulnerata es, quid? nolui te occidere? atqui vulnerata es: leuiter vulnerata es, quàm diligenter seruata es. Tu testimonium dic, & ostende vulnus, percussor ille quàm timuit, ne occideret. [Porcij Latronis. Quare lumen affero? fortius parricidium faciam, si non videro patrem. Occidere aliquis patrem, antequam nouercam, potest: nouercam ne post patrem quidem potest? [Triarij. Aliquis parricidio puras manus feruat, & inde incipit quò peruenire difficile est?

DIVISIO. Has controuersias, quæ & accusationem habent non eodem ordine omnes declamauerunt, quidam fuerunt, qui ante defenderent quàm accusarent: ex quibus *Latro* fuit. [Fuscus *Arellius*. Debet, inquit, reus in epilogo desinere, optimè autem epilogum contexit defensionis: & homines magis defendenti quàm accusanti fauent. Vltima sit pars, quæ iudicem fauentem possit admittere. Quidam permiscuerunt accusationem ac defensionem, vt per comparationem duorum reorum irent, & crimen simul repulissent, statim transferrent: ex quibus fuit *Caestius*. Hoc non semper expedit. vti que qui imbecilliorē partem habent: non est vile, cominus congrredi: facilius latent, quæ non comparantur. In hac controuersia duo vel tres rei: nouerca enim procuratori coniungitur. Itaque à filij parte vti que aiebat prius accusandum: quia vnum debebat crimen defendere, duo obicere, & adulteri & caedis: si qua sunt ex vtraque parte difficilia, non colorem, sed argumentationem desiderant, itaque ne modum excedam, præteribo. Circa vulnus nouercae quidam bellas res dixerunt, quidam ineptas: immo multi ineptas, prius illa quæ belle dicta sunt, referam. [Fuscus. Vt districta leui vulnere est cutis. non credas factum manu priuigni, credas amatoris. [Pasiennus ait: Sed leuiter te vulnerauit dextera illa, cui nec paries obstitit, nec pater. [Varij *Geminus* dixit: Da ferrum testi meo, fortius feriet. [Caestius dixit, cum descripsisset quàm leue vulnus esset: Nocueras, inquit, mihi, si amicae tuæ nocere potuisses. [Niger *Brutidius* quotidiano verbo satis significanter vsus est: Riualem, inquit, occidit, amicam fauciauit. [Hispo *Romanus* eiusdem generis rem dixit: Ostende nouerca, ostende id quod amator tuus vellicauit. [Bassus *Sepullius* dixit: Maritum occidit, adulteram strinxit. Ex illis qui res ineptas dixerant, primus ibi ante omnes *Musa* vester: qui cum vulnus nouercae descripsisset, adiecit: At hercules pater meus tanquam paries perfolius est. *Murrhedi*us patrociniū putat esse, quod causæ suæ sanguinem misit. [Nepos *Licinus* ait: Non est istud vulnus, sed ludentis adulteri morsus. [Senianus ex illa scultorum nota sententiam protulit. Non vulnerauit, inquit, nouercam, sed viri sui sanguine aspersit, cum illic vulnerata po natur. [Vinicius, exactissimi vir ingenij, qui nec dicere res ineptas, nec ferre poterat, solebat hanc sententiam Seniani deridere, & similem illi referre in oratione dictam *Montani Votieni*. *Senianus* in hac eadem controuersia dixerat: Nihil puero est teste certius, vti que quinquenni. Nam & ad eos peruenit annos, vt intelligat: & nondum ad eos, quibus fingat. Et hæc definitio, inquit, ridicula est, nihil esse puero teste certius, vti que quinquenni: puta nec, si quadrimus, puer testis est, nec si sex annorum. Illud venustissimè adiciebat: Putes, inquit, aliquid agi. omnia in hac sententia circumspici hominis sunt, finitio, exceptio. Nihil est autem inamabilius, quàm diligens stultitia. *Montani Votieni* sententiam huic aiebat esse similem, & deridebat. Acre omnino & experrectum est animal, canis vti que cathenarius. [Paratus autem non erat æquus ipsi *Montano*, accusauerat illum apud *Caesarem* à colonia *Narbonensi* rogatus, at *Montanus* adeo toto animo scholasticus erat, vt eodem die quo accusatus est à *Vinicio* decertauerit, in *Vinicii* actionem sententias suas refererebat. [Eleganter illud dixit *Surdinus*: Rogo nunquid putas illum alteram partem declamasse? Grauis scholasticos morbus inuasit. exempla cum dixerunt, volunt & illa ad aliquod controuersiae thema redigere. Hoc vt aliquando faciendum est, cum res patitur, ita ineptissimum est luctari cum materia, & longe arcessere, sic quomodo fecit in hac controuersia *Musa*, qui cum diceret pro filio locum de indulgentia liberorum in parentes, venit ad filium *Cæsi*, & ait: Mutus in periculo patris naturalia vocis impedimenta rupit, qui plus quàm quinquennio tacuerat. quia quinquennis puer ponitur, putauit vbicunque nominatum esset quinquennium, sententiam fieri: quia *Latroni* bene cesserat: qui cum diluisset vulnus exiguum, dixit: Aspice istam vix apdarentem cicatricem: rogo vos, non putetis puerulum fecisse, & ne puerulum quidem quinquennem? [Gallus *Vibius* improbam dixit sententiam, cum caedem describeret. Occidit, inquit, maritum, nouercam laesit, puero pepercit, etiam hunc putabat suum. Valde enim puero *Caestius* aiebat parcendum. Itaque dixit, cum laudaret eius testi-

testimonium: Procurator natus es. [Hermagoras hunc sensum decentius posuit. † *Blandi* sententia laudabatur, cum descripsisset à puero demonstratum procuratorem. O digitum multa significatorem. [Eustemon dixit: †

MVRRHEDIVS Mimico genere fatuam sententiam dixit, cum dixisset nouercam disputare contra filij sui testimonium: Facit, inquit, quod solet, pro amatore sanguini suo non parcat. *Nicocrates* *Lacon* aridus, & exfucus declamator dixit: †

HERMAGORAS cum miserabilem dixisset pueri condicionem esse, qui infestis nouercae & procuratori redderetur, dixit iam procuratorem clamare. †

Dementiae accusatur, qui seruo filiam iunxit. Controuersia VI.

THEMA. Tyrannus permisit seruis, dominas suas rapere: Profugerunt principes ciuitatis. Inter eos, qui filium & filiam habebat, profectus est peregre cum omnes serui dominas suas vitiaissent, seruus eius virginem seruauit. occiso tyranno reuersi sunt principes, in crucem seruos sustulerunt. Ille manumisit, & filiam collocauit. accusatur dementiae.

CONTRA patrem. [Argentarij. Habermus solatium, si has nuptias fecisset tyrannus, non pater, habe hunc illi honorem: fac dotalem: sine dominam custodiat. Sanum putatis esse, qui manu tyrannū imitari quàm seruū? pater noster honestis parentibus natus, qui enim aliter condicionem matris nostrae habere potuisset, si tantum ingenuus fuisset? [Caestij Pij. Soror, opto tibi perpetuam sterilitatem, cum dicerem, Manumittamus seruū: aiebat. Expectemus sororias nuptias. Ergo tibi soror, vt honestos habeas liberos, adulterandum est? Fecit se similem tyranno, filiam raptis, libertum cruciariis. Plus seruo dominus permisit, quàm tyrannus. Qui facit has nuptias, insanus est, aut tyrannus. Quis hoc potest credere, optandum filiae fuisse, ne finiretur tyrānis, ne rediret pater? Si interrogauero patrem, quod grauius in tyrannide fuerit scelus: si sanus est, respondebit, Quòd dominae seruis collocatae sunt. [Fuluij Sparfi. Eligitur maritus, quem sanus pater dotalem dedisset gener tuus ipsis nuptiis crucem meruit. Egregium generum cui nihil est gloriosius, quam quòd inter cruciarios non est. Grauius quòq; ipsi seruo facta est iniuria. dominam suam non licuit illi seruare virginem. [Blandi. Fecit etiam seruo iniuriam, cum detraxit abstinentiae gloriam: nuptiis suis manumissus est. O matrimonium omni adulterio turpius. [Iulij Bassi. Liberata Rep. quòd me tristem vidistis, nolite mirari, nobis etiamnum viuunt tyrannus. Virginitatem quam sub tyranno seruauerat, perdidit sub patre. Dic furcifer, cui sororem meam virginem seruaisti: dic, si placet, Mihi. Non vitiauit, inquit, cum liceret illi. Ita ne dignus est nuptiis, quia indignus est cruce: ex cella suæ dominae migrabit in cubiculum, vel domina ex cubiculo suo migrabit in cellam. [Cornelij Hispani. Melioris condiciois sunt vitatae quàm virgo: illis mutare nuptias contigit. Quare tyrannicida praemium accepisti? etiamnum aliqua ex edicto tyranni nupta est. qui edictum tyranni fugerat, redit cum edicto. Dementia hoc occisus est, ne tyrannum accusare posset. Quod ille, inquit, filiam meam virginem alteri seruauit, nunc maritus est: qui sub tyranno quoque nihil aliud potuit quàm raptor esse: is qui dotalis destinatus erat, custos relictus est. propositum est edictum, quod ne ferremus, fugimus. nihil per totum publicae seruitutis spacium indignius visum est, nihil diis hominibusque minus ferendum. itaque tyrannus post hoc occisus est. desponsa est puella: omnia ex edicto tyranni facta sunt. [Albucij Sili. Egregius gener, cuius hæc una gloria est, quòd comparatus cruciariis frugalior est: melius seruus custodiuit dominam, quàm pater filiam. Suam collocauit, quemadmodum iratus tyrannus alienas. Inimici tibi nepotes precantur, cum sanus pater fuit, ne has videret nuptias, fugit. Parum putatis magnum argumentum dementiae, quòd egit tyrannum in mortem, patres in exilium, seruos in crucem: quomodo qui sic fugis, sic collocas? Honestus exules, quàm focer. Si voles inuenire generi tui propinquos, ad crucem eundem est. *Arellij Fufci* patris. Ex seruo gener, & ex domina vxor, ex domino focer est factus. quis has nuptias non tyranni putet? patrem tyranni criminibus accuso, tyrannum patris, quid de tyranno loquor? patris similis est. Quid de patre non querat? tyranno similis est. Miserrima soror, sub tyranno patrem desiderabas: id in filia tua coegisti, quod tyrannus tantum permisit. Nunc nobis pater, si sanus es, exulandum est. quid enim miserius accidere potest, quàm is status in libertate, quem ceteri vix ferunt in seruitute: fugimus, ne seruiremus: felicitatem nostram in calamitatem conuertit. Aliquanto enim fuit satius, cum ceteris contumeliam ferre, quàm liberatis omnibus, solos in tyrannidem reici. Seruo libertatem dedit, filiae seruitutem: seruo filiam dedit, innocentiam abstulit. Nescio quid sibi velit, quòd serui meritum laudat. Tyrannum enim laudare debebat. Seruus non stultus, tergum, & caput suum deliciis praesentibus praetulit. Si dicit se timuisse tantum, laudabo, & hæc illi etiam nunc optabo mentem. Ceterae honestos inuenerunt seruos: hæc talem habet, quales illae in tyrannide habuerunt. Soror mea ancillulae pell ex est, sed vt domina nuberet, conseruula de cellula exacta est. Nullum in tyrāno maius scelus fuit, quàm quod tibi libuit imitari. O te soror miseram, quod ista non sub tyranno passa es: iam enim pati desisses. Hoc tu putas praemium esse, quia dominam non violauit? violet, quantum volet. Iste vero, vt dicis, iniuriam tibi fecit: qui affinitatem tuam moratus est. Si non cessasset, iam fortasse ex illo nepotes haberemus, habeamus generum, si possumus, patrem: sin minus, non erubescendum: cui cognatus sit aliquis, cui sacra aliqua & penetralia, in quæ deducatur vxor: quem

quem adiungamus ad domum, non quem ex censu deleamus. [*Porcij Latronic.* Qui omnia tuleramus, hos fugimus. Vocat seruum: & quia crucem non meruerat, mereri iubet. Itane fuscifer tu potuisti dominam complecti? putasti autem te per tyrannum victurum, aut semper futurum patrem? felicissimi videbuntur, quibus contigerit raptus tyrannus. Ita sine dubio beneficium dedit, qui custodiuit dominam à stupro, se à cruce. Cum infelici face ad dotalem suam noua nupta deduceretur, si qua fides est, exhorruui, quasi repositum esset edictum. Cogitabam, quem forori virum eligerem. simpliciter fatebor, si fidi: ebat iam eas condiciones, quae ante profectioem fuerant. aiebam, illo tempore & altae virgines erant. Non vitiauit, inquit, sub tyrannide. O nos felices, si ne nunc quidem. [*Triarius.* Age, hoc non est praemium, vnum spectare omnium cruce? Certum habeo, si habuisset tyrannus filiam, non scripsisset edictum. Indicit festum diem, aperiri iubet maiorum imagines, cum maxime tegendae sunt. [*Varij Gemini.* Eadē hora & liberum fecit, & generum. hoc fecit quod tyrannus non cogit, nisi cum irascitur: seruus ne tunc quidem facit cum cogitur. Generum habes, qualem? vt illi laudationem suam reddam, nepe frugi seruum, seruis tuis paritura fratres. Quantum ad expositionem rerum pertinet, sunt quidem acerba tyrannidis mala, tamen tristiora exponam, quae post tyrannidem gesta sunt. non dubitabam quin esset tyrannicida nuptura, si sub tyranno vitiaata esset, haberemus. Hoc non tibi vni accidit, nondum tyrannum occisum puto, etiamnum tyrannicas nuptias video. [*Marylli.* Nunc sciam, an merito libertatem acceperis, si liber non merueris crucem. hoc quod obiicio, qui in pluribus fecit, occisus est. [*L. Vinicij.* Nunc in domo nostra matrimonium est: cuius me puderet, etiam si raptus esset. Quam miseros putatis iudices esse eos, quibus quidem duo quae miserrima fuerunt, optanda sunt, tyrannus & raptor. Vna generi tui commendatio est, quod se aliquando ista puella putauit indignum. [*Vallij Syriaci.* In eadem condicione iudices sumus, vt consolari debeamus sororem, quod aut rapta non sit, aut nuperit. & tamē quid ille meruit, quandiu per dominum licuit, innocentissimus seruus? [*Sepullij Bassi.* Nuptias clausa domo fecimus. in contubernium deducta serui domina est: ita iste dexteram sororis meae, nisi dum manumittitur, non contigit. [*Pollionis Asinij.* Inter nuptiales fescenninos in cruce generi nostri iocabantur. Miserrimum egisse me diem memini, quo seruire coepit resp. Miserrimum diem egisse memini, quo in exilium fugimus. Inter hos dies sororis nuptias numero. Miserrima soror, fortasse vernularum tuorum nouerca es. Pater, volo ducere vxorem: dic quam mihi ex ancillis despondeas. [*Contra. Albucij Sili.* Seruauit dominam, si quis tyranno indicasset, solus in cruce pependisset.

DIVISIO. Latro in has quaestiones diuisit: An etiam si non debuit filiam sic collocare, damnari tamen ob hoc non possit dementia. Licet, inquit, mihi filiam meam cui velim collocare, isto modo & repudium remittero genero. Accusor. Male collocasti filiam: & multi alij. Quid tibi videntur hi, qui abdicant filias suas? auari, sed mala causa est: nec ob hoc damnabor. Tu patrem debes dementem accusare, non sanum regere. Ego istud an sine ratione fecerim, videbimus: satis est, si sana mente feci. Deinde, An sic filiam collocare debuerit. Hoc in haec diuisit, An etiam si meruit seruus, non tamen sic illi referenda fuerit gratia. Deinde, An bene meruerit. De facto serui primum disputauit. dein de animo, factū quale. Non dominam constuprauit. Auge beneficia: nec dominum occidit, nec adultero dominam venundedit. Non est beneficium, scelere abstinere. Et tyrannus permisit dominam rapere, non coegit. De hoc beneficio non est quod laudes seruum: alioquin iniuriam fecit, si non subducta est iniuria, sed referuata: tunc tamen solatium fuisset, cum multis pati. Denique quod aliae in tyrannide passae sunt, haec in libertate: ceterae absentibus suis, haec praesentibus. In aliis stuprum vocabatur, in hac matrimonium: in aliis finis expectabatur iniuriae, in hac nullus. Denique illarum supratores suffixi sunt, huius manumissus. Deinde de animo serui.

COLOR. Latro colorem à parte filij, quare non vitiaasset seruus, hunc fecit: timuisse illum supplicium, scisse futurum, vt liberata Rep. omnes, poenas, qui contaminassent dominas suas, darent: & aduentare iam tempus vltimum tyrannidis videbatur, cum ad summam esset perducta rabiem: quae nunquam nisi ex desperatione fit. Itaque cum videret, inquit, suffigi cruci seruos, clamabat: Hoc ego futurum sciebam. [In vltima oratione *Latro* dixit: Serui quoque nomine tecum queri possum: quem qui frugi fuerat, nequam fecisti. [*Albucius* hoc colore vsus est: Immaturo etiamnum puella, nec adhuc iniuriae idonea, & ideo illam non abduximus, quia aetatis beneficio tyrannidem sentire non poterat. [*Caestius* dixit: Ego planè non sum detracturus seruo suā laudem. habuit bonam mentē: sperauit posse fieri, vt si virgineam seruasset, nuptiis dominae manumitteretur. [*Varius Geminus* ait: Fortassis amicam habebat, hac delectatus abstinuit. nam quidam virginum concubitum refugiunt, fortasse sciuit illam non esse passuram, & illud quod nequā quoque seruos interdum frugi facit, malam fortunā timuit. & hanc sententiam quae valde circumlata est, adiecit: An etiam fuscifer auderet, cum domina concumbere, nisi illi pater permisisset? & illud dixit: Ad hoc pater ab exilio redibas? In exilium ergo quid fugimus? [*Buteo* voluit videri reuera mente lapsus patrem, & in narratione hoc dixit: Quam maestus venit domum ab edicto tyranni, quantum in sinu filiae fleuit, puto illo tempore mentem esse concussam. [*Varius Geminus* dixit de abstinentia: Sic contaminare dominam suam, & trahere in cellam non est ausus, nisi fortè hoc modo manis narrem, iam tunc sperare sororis nuptias coeperat. [A parte patris magis defensione opus esse dicebat *Latro*, quam colore. *Varius Geminus* factum ipsum defendit, magnos viros fecisse, vt libertinas vxores ducerent. *M. Cato*, inquit, coloni sui filiam duxit vxorem. Sed ingenuam. Respond-

deam;

deam: Sed *Cato*, plus interest inter te & *Catonem*, quam inter libertum & colonum. Quam multa bona haberet subiectus, & obsequens maritus. Non petulantiam timebit, non verborum contumeliam, non pellicem, non repudium. Filiam meam semper domi habeo: quam eo magis desidero, quod habeo. Deinde fide factum liberti laudauit. *Albucius* & *Phaneus* dixit, neminem natum liberum esse, neminē seruum: haec postea nomina singulis imposuisse fortunam. Denique, inquit, scis & nos nuper seruos fuisset. Retulit *Seruium* regem. *Silo Pompeius* hoc colore vsus dixit: Exhaustum tyrannidis iniuriis patrimonio nunc: non habuisse se dotem quam daret. [*Argentarius* voluit videri puella volente se fecisse. Vifa est, inquit, indulgere illi: certè debuit. [*Caius Sabinus* hoc colore vsus est, vt in quantum posset dignitatem suam destrueret, & humilitatem confiteretur: Et ideo, inquit, facilius potuit. Non vitiaui, quia nemo in domum nostram oculos dirigebat: & fueram, inquit, facere cui collocarem: quaerendus mihi erat gener aliquis libertinus. quid ergo? alieno potius liberto? hunc iam noui. scio cuius affectus in nos sit, si moriar, scio me meam filiam apud hunc tutorem relicturam. Et hanc sententiam adiecit, quae valde excepta est: Eum non contempsit generum, qui tyrannum contempserat. *Aetius Postumus* hoc colore vsus est: Nihil est, inquit, inuidia periculosius, hanc sapientes viri veluti pestiferam vitandam esse praecipunt. hanc ita vincens inuidiam eram. Hic nunc nobis obiicit fortunam liberorum nostrorum, oderant filiam meam feminae, me patres quasi publici mali se regem exprobratores: quo vno modo honestè potui, feci filiam meam ceteris similem. fortuna mea publicae partis detracta omnis inuidia est: filiam nō habeo honestiorem quam vos, seruum frugaliorem habui quam vos. [*Hippo Romanus* dixerat: Maritum autem ego istum vocem, raptorem serotinum. verbum hoc quasi amputanti, quod non erat vsurpatū, quibusdam displicebat, eiusdem verbi explicatione, vt extra reprehensionem esset, vsus est, cum diceret, nondum esse consummatam aduersus seruos publicam vindictam: Etiamnum in domo nostra residuus raptor est. [*Saturninus Furius*, qui volens vel condemnauit, maius nomen in foro quam in declamationibus habuit: solebat tamen tam honestè declamare, vt scires illum huic materiae non minus idoneum esse, sed minus familiarem. Is in hac controuersia cum *L. Lamiae* filio declamaret, dixit sententiam. †

Ex tabellis

emptionis multi sententiam trahere tentauerunt. *Albucius* dixit: Profer mihi tabellas, quid hoc est? generum socer manci pio accepit. [*Triarius* dixit: Fugitiuum, erronem non esse: Ita, si malum auctorem habemus, gener non ster non fugitiuus est. [*Blandus* dixit: Relegamus auctoritatis tabellas, furtis noxaeq; solutus: haec generi nostri laudatio est? [*Gallio* dixit: Furtis noxaeque solutus est. [*Sparfus* dixit: Ostēde tabellas, quid nobis cū isto genero? prior dominus promisit, fugitiuū non esse. Gratulor vobis posteri, patrem fugitiuum non habebitis. [*Varius Geminus* dixit: Erronem non esse: adiicio, fugitiuum non esse: adiicio, furtis noxaeque solutum, nunquid de generi tui nobilitate detraxi? [*Pollio* aiebat ridere se, quod declamatores decreuissent hunc utique emptitium esse: Mirari vos puto, quod in hac controuersia omnes declamatores mentis suae fuerint. [*Nepos Mamilius* cum hortaretur libertum ad repudium fororis, dixit: Refer nobis gratiam, & tu sororem meam manumitte. [*Nepos Licinius* illi nō cessit, dixit enim: Sub illa subfella tranfite serui, tranfite liberti, empta cognatio. & cum illum sensum elegantem, & ab omnibus iactatum, subripuisset: Soror, opto tibi sterilitatem, adiecit: Nec est quod mireris me timere partum tuum: audio sic nasci tyrannos.

Cauete proditorem. Controuersia VII.

LEX. Proditionis sit actio. *Thema.* Pater & filius imperium petierunt. Praelatus est patri filius. Bellum commisit cum hoste: captus est. missi sunt decem legati ad redimendum imperatorem. eunibus illis occurrit pater cum auro: dixit filium suum crucifixum esse, & se aurum ad redemptionem tulisse. illi peruenerunt ad crucifixum imperatorem. quibus ille dixit: Cauete proditorem. Accusatur pater proditoris.

CONTRA patrem. [*Albucij Sili.* Quid desideratis vltra? imperator supplicium tulit, proditor pretium. tristiore in istum vidimus, cum filius imperator renuntiatum est, quam cum captus. Redde rationem, quemadmodum redieris tutus, senex, solus, cum auro: cum etiam imperatores capiantur. Imperator adolescens renuntiatum est omnibus laetis, praeter patrem. [*Caestij Pij.* Plus accepit auri, quam quod posset abscondi, nolite mirari, & imperatorem, & filium vendiderat. Cauete proditorem, iam comitiis cauius. Abstulissent tibi aurum hostes, nisi dedissent. Cum de redemptione agere tur, omnes in curia fuerunt, praeter competitorem. Indicium fuit, morientis breue, filij verecundum. [*Blandi.* Quomodo te dimiserunt? si nihil aliud, & ducem genuisti, & tu esse voluisti. Si non decreueramus, consiliū nostrum expectari debuit: si decreueramus, officium. [*Arelij Fusci* patris. Vnde tam graues paterni finis? nunquid ossa filij reportant? expectat videlicet iudicia vestra reus: tanquam nesciat, quid de illo sentiat. Non tu semel apud hostem fuisti, sed nos semel legatos misimus. Imperator non aude nominare te, tanquam patrem. [*Imij Gallionis.* Fuit adolescens optimus, verecundissimus: qui patri suo cessisset, si salua pietate potuisset. Iterum vobis inter patrem & filium iudicandum est. Candidatus processit contra patrem, si silentium eius intelligere scissetis, & tunc vobis verecundè indicauerat. Habebas apud hostes auctoritatem: apparebat te Reip. itasci. Legati nostri aurum ferebant: pater auferebat. Dixerat illos sero-

los sero-

Ios sero venturos: nonne peruenerunt? sero imperatorem nostrum conuenerunt. Imperator istum accusat, nos subscribimus. hoc fuit imperatoris nostri testamentum. Obiice, inquit, aliqua antea vitae crimina. non possum. Verecundum competitorum habuisti. multum tacebat. quod possum tibi maius crimen obiicere? filius tibi tuus credi Rempublicam noluit. Non est quod dicas, quem mihi ad hostes: tanquam ipse ire non posses: cur tam citò reuerteris? Dicitur nos contra filium rogasti, quam pro filio hoste. Num immobilis fleuisti? num illi quasi & ipse affixus haeruit? quid tam citò recedis? etiam nū uiuit, etiam loquitur. recessurus interroga, si quid velit mandare. voce proditione coarguit, silentio proditorē. Intellego quanto periculo istum offendam. quemadmodum enim iste accusationem vindicauit? cruce. Omnibus argumentis premitur. dabo qui viderint, dabo qui audierint: dabo aurum, dabo testem: & ne quid de dignitate dubitari possit, imperatorem. De hoc utrum uolet, dicat: inimicus est, hunc indicauit. Aurum tantum habuerat, ut appareret etiam non quaerentibus: tantum suspectus erat, ut quemuis potius quam vos admoneret. Prodicionem caute. Optimus adolescens, optimus imperator, qui Reip. curam agere ne in cruce quidem desit. Dignum te nō putauit filius, cui dicere: Caue prodicionem. [Varij Gemini. Nolite omnia expectare ab accusatore, & occupato & verecundo. rem intelligite. crimina audistis: quaeritis antea vitae crimina? non habet: nihil unquam tibi filius obiicere uoluit. Tam citò laetatae preces tuae sunt. quid faciet miser? Nec imperator potest tacere prodicionem, nec filius loqui proditorum. [Porcij Latronis. Quid abitis? itaque iam peruenerit usque ad crucem. Vereor ne tam sero caueamus, quam imperator noster: qui non ante intellexit prodicionem, quam proditus est: nec unquam praesentis periculum fuit. Respublica sine imperatore est, proditor sine custode. Quid est quare tibi hostes pepercerint? Et imperatoris nostri pater es, & aurū habes, & legatus non es. Si tibi dicam, expecta dum legati mittuntur: filius tibi publice remittetur. dices: Paternus affectus non sustinet mortem: rapit me desiderium filij: etiam si redimere uiuum non potero, mortuum redimam. Nunquam tam durus hostis fuit, ut paternis lacrimis non fleteretur. Ut ignoscam tibi, quod tam cito isti obiicam, quod tam cito redisti. dic quid dixerit tibi? an nihil cum patre loqui uoluit? Caute prodicionem. hoc dixit: Videte ne quis nocte inficis custodibus exeat, ne quis Rep. ignorante ad hostem perueniat: ne quis ex hostium castris grauis auro reuertatur. Nihil deest indicio. Si quid de prodicione quaeritis, imperator uobis dicit: si quid de proditore, legati.

P A R. Saltera. [Arelij Fulci patris. Quantum est pretium, quo uendo, ut filium pater spectem in cruce, si lius patrem de cruce: tanti & imperatorem & parricidium vendidi. Gratulabantur omnes repulso magis quam designato nimis ambitiose. Nunc paenitet. & filium & patriam vendidit: tam exiguum auri accepit, ut vnus senex portare posset.

D I V I S I O. In hac controuersia, etiam si coniecturalis est, habetque quasi certum tritumque iter: fuit tamen aliqua inter declamantes dissensio. *Latro* semper contrahebat, & quicquid poterat curò relinquere, praeteribat. Itaque & quaestionum numerum minuebat, & locos nunquam attrahebat: illos quoque quos occupauerat, non diu dicebat, sed valenter. Hoc erat itaque praecipuum eius, quaedam declamatorum tanquam praetorem facere debere, minuendae litis causa. quod in hac controuersia fecit: non enim curauit dicere, nullam esse factam prodicionem, sed se proditorum non esse. Et sic factus, inquit, iudici est, qui plus quam se defendit: & nolo cum filij uoce pugnare, ut imperatorem & filium mentium dicam: praesertim cum odium aduersus filium obiiciatur patri. [Albucius in duas partes declamationem diuisit. primum negauit illum esse prodicionem: deinde ut esset, ad se non pertinere.

C O L O R. Colorem contra patrem *Silo Pompeius* hunc introduxit, odio illum Reipub. a qua repulsum erat, fecisse, & odio ipsius filij quem oderat: & quia competiuerit, & quia uicerit. [Varij Gemini dixit statim petisse patrem hoc proposito imperium, ut proderet hominem avarum & lucro inhiantem: & quia noti mores eius erant, victum ab eo competitore a quo uinci fas non erat, nisi hominem turpissimum. Ante comitia, inquit, paratus erat & pecuniam accipere, & filium proderet: post comitia paratus erat pecuniam dare, ut filium perderet. Ut captus est dux: aiebamus, inquit, Non potest hoc sine prodicione fieri. excusauimus nos imperatori. diximus perseuerasse ad redemptionem, quamuis deterrisset pater. Hoc loco ille respondit: Caute prodicionem. [Blandus dixit, aegre ferentem pudorem repulsa, uoluisse occidi filium, ut in eius locum substitueretur ipse. [Hispo Romanus. Vltionem, inquit, suam hosti vendidit. tam facile, inquit, exiit, nocte peruenit ad hostes, rediit: ut scires illum non tunc primum fecisse. [Argentarius dixit: Perfer ad senatum mandata filij tui. necesse est tibi multa dixerit. legatis quoque aliqua mandauit. fortasse proditoris nomen patri dixit. Indica nobis. Nihil, inquit, dixit mihi. Sublata omnis quaestio est. Quaeritis, quae dixerit? videte, cui nihil dixerit. [Pro patre de comitiis hic color *Latronis* fuit. Ne quis filium meum uinceret, timui: itaque professus sum, ut auctoritate mea deterrerem futuros competitors: deinde ipse filio meo cessi. [Albucius hoc colore usus est: Aiebat, inquit, talem imperatorem fieri debere, qualis Scipio fuisset: talem senem, qualis Maximus fuit: senem nihil temere facturum. uiriusque populo copiam feci. [Caestius hoc colore usus est: Noueram vitia filij mei: sciebam esse acrem adolescentem, fortem, sed inconsideratum, temerarium. Itaque petij impertum Reip. causa filij mei, quem idoneum ad tantum sustinendum onus nō putabam. [Fuscus Arellius dixit, in hoc se competiuisse, ut hostium animi frangerentur, cum audissent posse Rempublicam vel in vna domo duos eligere. [Hispo Romanus simpliciter putauit agendum. Inepti, inquit, hi colores sunt.

componantur competitors. hoc itaque egit colore, ut quereretur, de exitu comitorum adolescentulos omnes conspirasse, quasi de aetatis comparatione ageretur: facile itaque victum senem non ambientē. De me, inquit, queri non potestis: clamaui. Non est uobis uilis huius aetatis imperator. Mansit itaque illi & post comitia eadem contumacia: nihil referebat ad patrem, nihil communicabat: itaque captus est. & cum descripsisset quam imperitē disposuisset aciem, quemadmodum inexploratis locorum insidiis oppressa eius temeritas esset, adiecit: Hoc erat quod uobis clamabam, Ducem senem eligite. [Otho Iunius pater: Praeclagiis quibusdam, & in somniis hanc fortunam praenuntiantibus agnita re, comperisse dixit. erat autem ex somnatoribus totus. ubi cum illum defecerat color, somnium narrabat. [De eo quod inficio senatu egressus est. *Latro* sic colorauit, amentem & attonitum protinus percurrisse. [Albucius hoc colore usus est: Semper de duce citò constitui. longum erat expectare: ad summam festinaui, nec occurri. [Varij Gemini dixit: Maluisse solum ire. hostes enim auctoritate legatorum non moueri, ad lacrimas patrum saepe flecki. [Silo Pompeius ait: Putaui uilius esse, priuata illum pecunia redim. minoris enim posse aestimari, quam si tanquam imperator redimeretur. [Argentarius ait: Nihil tam iniquum erat, quam legatos ad redemptionem mitti. nunquam enim reddidissent, quem sic desiderari publicè iudicassent. Itaque praecurri rogaturus, & hoc dicturus: Exercitus contemnit illum, Resp. relinquit. [Blandus ait: Cogitanti mihi quid facerem, contentusne essem paternis lacrimis, an comitatu publico preces meas adiutarem: tandem uenit in mentem, Troianum regem ad redemptionem filij sine legatis isse, & cum auro. [Sepullius Bassus ait, non expectasse se curiam, quia putauerit futuros qui redimendum negarent, quod factum apud Romanos saepius erat: itaque ante se uoluisse redimere, quā posset aliquid de non redimendo constitui. [Caestius dixit: Non quaesui secretos tramites, & occultum iter: proditor scilicet eadem uia ueni, qua legati. [De uoce filij, colorem *Albucius* hunc fecit: Pudebat illum, inquit, quod captus erat, quaerebat aliquod fortunae suae patrocinium: uoluit uideri non culpa sua, sed prodicione hoc sibi accidisse: itaque nomen adicere non potuit. [Fuscus Arellius dixit, alienatum iam supplicis animum & errantem has uoces effudisse sine argumentis, sine reo. [Varij Gemini omnia complexus est: Potest, inquit, propter hoc, potest propter illud: ego uobis idem suadeo, Caute prodicionem. hoc si cauere uultis, imperatores senes facite. Illud & in hac controuersia & in omni uitandum aiebat *Caestius*, quoties aliqua uox poneretur, ne ad illam quasi ad sententiā decurramus. sicut in hac apud *Caestium* quidā auditor hoc modo coepit: Ut uerbis uocis uestri scilicet, iudices, incipiā, Caute prodicionem. sic finiuit declamationem, ut diceret, In quibus vitam finit imperator, Caute prodicionem. Hoc sententiae genus *Caestius* uox uocabat, & dicenti discipulo statim exclamabat: ut in illa sua oratio, in qua deliberat Alexander, an oceanum nauiget: cum exaudita uox esset, Quousque inuicte? ab ipsa uoce quidam coepit declamare, & in hanc desit. Ait illi *Caestius* desinenti: ut

Et alter, cum descriptis Alexandri uictoriis, gentibus perdomitis, nouissimè poneret: Quousque inuicte? exclamauit *Caestius*: Et tu quousque? [Otho pater hoc colore usus est pro patre. dixit enim molestū fuisse imperatori, quod illum suffixum legati intuebantur. itaque ut ab hoc illos spectaculo arceret, & exoneraret uerecundiam suam, id dixisse, quo audito festinarent. Itaque dixisse illum, non, Caueant prodicionem: sed, Caute: quia si ipsi legatis esset periculum, ne proderentur.

Mutanda optio raptore conuictio. Controuersia VIII.

L E X. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. *Thema*. Rapta producta nuptias optauit. Iuuenis raptorem se negauit. Conuictus est. Illa optionem petiit. Contradicitur.

C O N T R A raptam. [Albucij Sili. Praeterquam quod in omni discrimine periculosa libertas est, meruit puella ut taceremus: misericors in nos etiam antequam rogarem, fuit. inhumana libertas est, si uincimus aduersus iudices. Non oportet tibi amplius quam semel licere optare. omnis nimia potentia saluberrimè breuitate constringitur. qui potest condemnare, possit semel: qui potest occidere, possit semel: aut si qua iteratio recipi potest, in paenitentiam mortis recipienda est. Proponit uobis iam supplicij faciem, carnificem, securim. tamen hoc semel licere, nimium est. exorata sum, conde gladium: irata sum, repeto optionē. & non semel mori satius est: occide iam non uitiatorē, sed uirū. [Porcij Latronis. Periculosus est negare raptū, quam commississe. in hanc perturbationē adolescens perductus erat, ut ignoraret, quid fecisset: non refugiebat tamen puellae nuptias. fauebat tantū sibi, ut innocens duceret. itaq; nihil aliud petiit quam libertatē, ut honestius duceret. Ita apud uos iudices, tutius est peccare quam erubescere. Dignior poena erat, si id peccasset, quod meminisse posset. Exurge adolescens, & sine ullo respectu pudoris ad pedes te puellae demitte: accedite & uos amici propinqui. & tu mater & pater: quid tu puella? ecquid te horū lacrima mouet? Nō eo, inquit, ad illū magistratū. non dissimulo. metuo te puella, si nusquam rogari uis, nisi ubi occidere potes. Grauius punior nunc, cū me peccasse pudet, quā cū peccauit. Quae post iniuriā ignoscit, perdit misericordiam. [Caestij Pij. Venit ad uos, uestro beneficio retenturus puellae beneficium. optauit nuptias: neque adhuc sciebat, quā uerecundum maritū esset habitura. Raptorē dimisit: uirum occides? aiebat iudex: Quid habes, quod tā pertinaciter neges? nuptias optat. minus est ergo quod uitiavit, quā quod negauit. [Q. Haterij. Nō sum, inquit, optatura mortem, sed uolo

mihilicere & mortem optare: quam potestas ista delectat, crudelis est. [*Blandi*. Ergo nos iniuriam periculiosius negauimus, quam fecimus. [*Tunij Gallionis*. Quadam nocte, quid dicam? Nox, vinum, error, quid irascaris puella? iam negare non audeo: non diligenter causa mea acta est. dum nihil timeris: facilius me puellam credidisti. Confitendum est vitium nostrum: nos nuptiis fecimus moram. Siue adhuc esset vitata, siue non esset, visa est indigna matrimonio, quae hominem posset occidere. Tibi consulebam, ne diceretis vitatori nupta: si per te licuisset, honestiorem maritum habuisses: tu negasti. O hominem impudentem: ita tu non ante magistratus tribunal, in conspectu populi, in medio foro clamitasti: Ego virginem rapui: neminem habere tam obsequentem maritum potes: hic iam nihil negauit. [*Varij Geminij*. Exponam vobis rerum ordinem, sic tanquam ab eo didicerim, qui quid fecerit, nescit. [*Vibij Galli*. Vbi estis qui dicebatis: Nihil interest tua, Confitere, confitere: quia honestius putasti raptori nubere. Sit, inquit, mihi haeres, si quis intra decem menses natus fuerit. nunquid negat? Surge adolescens: dic, Rapui, vitiaui: incipe scire quod nescis: miraris si tibi non credit? multum est de quo timer.

P A R S altera. [*P. Asprenatis*. Nescio vtro iudicio aduersarius fuerit improbius: priore id egit, ne quam omnino poenam stupri penderet: hoc id agit, ut ipse optet, ex duobus lege constitutis suppliciis, vtrum velit pendere. Fatetur enim impune se habere maluisse, quam ducere vxorem: vxorem ducere malle, quam mori. antea legem vitiationis evertere conatus est, nunc transferre vult: aduocatos rogat, iudices rogat, omnes potius quam vitiatam. Vitiam non hoc illum liberaret metu, quod iudicis suae mouit clementiam. nobis clamabat se innocentem: si quid peccasset, mori non recusare. Aderat raptori populus: nec quicquam magis suspectam faciebat vitiatam causam, quam lenitas optionis. Si tibi iam de stupro tuo liquet, est quaedam proxima innocentiae verecundia, praebere se legibus: tu vero ne meruisti quidem mortem, illa infitiationem. ignorasti an peccasset, innocens esse voluisti, causam haberes: reuertere ad partes puella, quandoquidem toties iam rogas, quae rogari ipsa debueras.

D I V I S I O. [*Latro tres fecit quaestiones, an illa optio iusta fuerit. Non fuit, inquit, iusta: non enim constabat te raptorem esse. Nihil refert, inquit, an negauerit: erat enim raptor, etiam ita si negabat, & iusta fuit optio. An si iniusta optio fuit, reuocari possit. Optio, inquit, semel puellae datur: immutabilis est, semel emissam est. Iudex quam tulit de reo tabellam, reuocare non potest. quaestio non mutauit pronuntiationem suam. Nihil tam ciuile, tam vtile est, quam breuem potestatem esse, quae magna est: si voluerit & alteram suam optionem reuocare, & deinde tertiam, nunquam constabit quid futurum sit: cum illa quod optauerit, possit sequenti semper optione rescindere. Tertiam fecit quaestionem, An si possit aliquando reuocari optio, nunc debeat. Haec defensio adolescentis, qui negauit se vitiasse. [*Fuscus & ordinem mutauit, & quaestionum numerum auxit. fecit enim primam quaestionem, An rapta non possit amplius optare quam semel. Potest, inquit, lex enim non adiecit, quoties optet, sed ex quibus. Aut hoc, inquit, aut illud. Non adiicit, Neque amplius, quam semel. Contra ait: Lex iubet te alterutrum optare. Tu hodie si mortem optaris, facies quod nunquam factum est: vtrunque optaueris. Etiam si non licet, inquit, amplius quam semel, & mortem optabis & nuptias. Ego nodum optaui: optio est enim, quae legitime fit: illa non est facta legitime. si praetor defuisset, nunquid optionem vocares? Si rapta defuisset, raptor non fuit. Non est illa optio: sermo est. An proximo iudicio confirmata sit optio. Rapta ait: Agebatur apud iudices, vtrum deberet raptae esse optio: non iudicatum est raptam esse debere: rapta fit. Non, inquit, puella: quaestum est enim, an ego in raptorem ius haberem: iudicatum est habere me: uti debeo. Non possum ante legem habere, quam raptorem. Nouissimam quaestionem fecit aequitatis, An raptae debeat esse optio. [*Pasienus* hanc vltimam partem sic diuidebat: An si adolescens malo aduersus puellam animo infitatus est raptum, ut nuptias effugeret, dignus sit qui iterum fortunam subeat optionis recusat. deinde, an malo animo fecerit. [*Varius Geminus*. Vltimae quaestioni vel parti, inquit, quid debeat fieri, quaeritur. Duo haec adiciebat, quae per se quaeri putabat: An si puella pro certo adolescentis mortem optatura est, non debeat illi permitti optio, tam crudeliter vsurae suae potestate. deinde, An mortem optatura sit. Quid est, inquit, quare velis optare, nisi quod nuptias non vis? Hoc non tantum patimur, sed rogamus.**

C O L O R. Color pro adolescente introductus est à Latrone talis, ut diceret, se ebrium fuisse, & ignorare quid fecerit: hoc die magis credere de facto suo, quam scire: recusasse autem, non ne duceret vxorem, sed ut sua voluntate duceret: & iudices non audisse sollicitos: faciles fuisse quasi de nuptiis ageretur. [*Varius Geminus* raptam confessus est, & dixit, nihil tam contrarium esse adolescenti, quam etiamnum negare: ne non tantum raptam, sed etiam iudicem offenderet. [*Caestius* nec Latronem secutus est dicentem, nescisse se, hodieque nescire: nec Varium Geminum confitentem, se non rapuisse, apertius negauit. Virum, inquit, inuenire non poterat iudices. Tertiam sententiam secutus est. Si rapuit, indignum est puellam in vitam raptam esse: si non rapuit, nonne indignum est fieri illum maritum? [*Silo Pompeius* dixit, adolescentem verecundum natura, & rustici pudoris, non sustinuisse confessionem. Non placebat Latroni color. Minus, inquit, ignoscetur illi, si scit se rapuisse, & sciens mentitus est. Contradicebat Silo, posse vlli fidem fieri, aliquem nescire an rapuerit. [*Hispanus Cornelius*. Non subducere illi, inquit, maritum volui, sed honestiorem dare. Digna est, inquit, tam misericors puella, quae non videatur nupsisse raptori. [*Hispo Romanus* ait, illos sodales qui ipsum impulerant, circumstetisse & dixisse: Non est haec quam rapuisti. timuit, ne illi, quam rapuerat, faceret iniuriam. [*Argentarius* dixit: Velle

lem mortem optasset, non esset hic raptor iudicatus. Non causa tua illum premit, sed optio. Dū vnusquisque iudex dicit, quid habet quod tanto perere recuset, putat de capite agi: & ipse ait, se velle ducere vxorem, sed titulum recusare. Nempe victus ducet vxorem. Non est sollicitus de eo iudicandum, cui damnato gratulandum. [*Silo* hoc colore vsus est: Confusum adolescentem subito, & tanto tumultu parum sibi constituisse: & negasse, quia perturbatus erat: persequeretur, quia negauerat.

L. ANNAEI SENECAE
CONTROVERSIARVM
LIBER OCTAVVS.

Orba post laqueum sacrilega. Controuersia I.

L E X. Magistratus de confesso sumat supplicium. *Thema*. Amisso quaedam viro cum duobus liberis, laqueo se suspendit. Incidit ei laqueum tertius filius. Cum sacrilegio facto, quaeretur sacrilegus, illa dixit magistratui se fecisse sacrilegium. Vult magistratus tantum de confessa sumere supplicium. Filius contradicit.

C O N T R A magistratū. Faciam Iudices in foro quod domi feci, matrem mori prohibens. Quomodo, inquam, fecisti? quo loco quae sustuleras, condidisti? Haerebat, nec quicquam sacrilegij nisi paenam nouerat. Amisissis duobus filiis, sacrilega sibi videbatur, quod viuere non affuturus venis, sed seruaturus. Alij pro reis rogant: ego rogabo ream. Nullum accusator nisi in subcellis meis habere testem. Non est confessio, nisi quam accusator eruit, negat rea, tortor expressit. Fertur quaedam viso contra spem filio expirasse. Si ad mortem agit matrem magnum gaudium, quid magnus dolor? Mater, habes non mediocre solatium. Vides aliquid & deos perdere. Magis deos miseri, quam beati colunt. Non fecit sacrilegium mulier, non fecit orba, non fecit quae custoditur, non fecit quae confitetur. Iratis, inquis, diis sacrilegium potuit committere. Frangitur calamitosis animus, & ipsa se infelicitas damnat: & hoc condicio humana vel pessimum habet, quod fortuna quos miseros fecit, & superstitiosos facit. Diligentius dii coluntur irati. Quis ergo fecit? Vnde scire possum, qui matrem custodit? Ago causam legum, ne carificem, quem sacrilegus minantur, calamitosis adhibeant. Deos ita coluit, ut quae tam multis timeret. Confessio conscientiae vox est. Confessio coacti, & quae fecit agnoscentis, est verbum.

P A R S altera. Omnium vox erat, sacrilegium latere non poterit. Quisquis est, non ipse bonum exitum faciet, non quisquam suorum. Et si nemo fuerit accusator, ipse narrabit. Concitata processit, velut diis ipsis persequentibus. Feci, inquit, Supplicium de ea vel nunc exigamus homines, de qua olim dii exigere coeperunt. Violatorum numinum maiestate compulsus est, ut mori & vellet & deberet, & non posset. Incisus est ei laqueus. Tu putabas sacrilegam secretò mori posse: Omnia fecit, ut taceret: quae ne confiteretur, etiam mori voluit. Si crimen quaeritis, sacrilegium factum est. Si facti causam quaeritis: si priusquam amitteret liberos, auara: si postquam amiserit, irata.

Phidias amissis manibus. Controuersia II.

L E X. Sacrilego praecidantur manus. *Thema*. Elij ab Atheniensibus Phidiam acceperunt, ut is Iouem Olympium faceret: pacto interposito, ut aut Phidiam, aut centum talenta redderet. Ioue perfecto Elij Phidiam aurum rapuisse dixerunt, & manus tanquam sacrilego praeciderunt: truncatum Atheniensibus reddunt. Petunt Athenienses centum talenta. Contradicitur.

C O N T R A Elios. Iam Phidiam commodare non possumus. Tunc demum illa maiestas exprimi potest, cum animus opera prospexit. Manus duxit ante sibi, quam operi. Iouem fecit. Sacrilegi vos estis, qui praecidistis consecratas manus. Primum sanguinem sui artificis vidit Deus. Testor Iouem, iam proprium Phidiae deum. Ars alios in miseria sustinet, te fecit miserum. Paciscendum Phidiam manus fecerant. Sine eo Phidiam nos recepturos speratus, sine quo vos accepturi non fuistis? Commodauimus qui posset facere deos, recepimus qui ne adorare quidem possit. Non pudet vos Iouem debere sacrilego? Superest homo, sed artifex perit. Poenam nobis Phidiae, non Phidiam redditis. Manus quae deos solebat facere, nunc nec homines quidem rogare possunt. Talem fecit Iouem, ut hoc eius opus Elij vltimum esse vellent. Manus commodauimus: manus reposcimus. Elius testis est, Elius accusator, Elius iudex: Atheniensis tantum reus. Inuoco deos, & illos quos fecit Phidias, & illos quos facere potuit. Recepimus Phidiam. Confiteor, si possumus commodare.

P A R S altera. Habuimus aurum olim sacrum. Habuimus ebur. Sacrae materiae artificem quaesiuimus. Disposuimus quidem, vt aliis quoque templis simulacra Phidias faceret. Sed non tam necesse erat ornare deos, quàm vindicare.

Infamis in nurum. Controuersa III.

T H E M A. Duorum iuuenum pater vni vxorem dedit: quo peregre profecto, infamari coepit. Pater in nurum. Maritus reuersus abduxit ancillam vxoris, & torisit. Illa in tormentis perit. Maritus incertus quid quaesierit, laqueo se suspendit. Imperat alteri filio pater, vt eandem ducat. Nolentem abdicat.

C O N T R A patrem. Duc, inquit, fratris vxorem. Sic hoc fieri potest. Adulterium frater inuenit. Haec est mihi causa abdicacionis, quae fratri mortis fuit. Duc, inquit, fratris vxorem. Tentari me, si qua est fides, credidi. Mulier si nubere iugenti potes, facis vt omnia de te credantur. Cogor eam ducere, quae mihi causa abdicacionis est, populo rumoris, viro mortis. Legi iam vxorem: quae, si peregrinatio incidere, mecum peregrinari velit: quae, si viro aliquid acciderit, alteri nubere nolit. Qui audiunt me abdicari, putant fratrem aliquid suspicatum de me.

P A R S altera. Obiecisti mihi vltimum nefas, & quod qui tantum est suspicatus, noluit viuere. Impulsu tuo frater torisit ancillam: & quia nihil reperit, falsas suspiciones morte piavit.

Homicida sui. Controuersa IIII.

L E X. Homicida insepultus abiiciatur. *Thema.* Quidam se occidit. Petitur vt insepultus abiiciatur. Contradicitur.

P R O homicida sepelendo. Afferre sibi coactus est manus assiduis malis. Summam infelicitatum suarum in hoc remouit, quod existimabat licere misero mori. Infelicissime adolescens, cum te & sepultura prohiberi video, desino mirari quod petiisti. Tales inimicos habes, vt etiam mortuum persequantur. Facilius miserum, quàm sceleratum fortuna vincit. Sumpsiisti hoc ferrum Cato, & quàm inuidiosum, quod Catonem occideris. Non perdideras sepulturam, nisi in morte reperisses. Quid est miserius in vita, quàm velle mori? Quid in morte, quàm sepeliri non posse? Quis miretur eum mori voluisse, quae fugientem quoque fortuna persequitur? Omnibus natura sepulturam dedit. Naufragos idem fluctus qui expulit, sepelit. Suffixorum corpora crucibus in sepulturam suam defluunt. Eos qui viui vruntur, poena funerat. Irascere interfectori, sed miserere interfecti. Homicida, inquit, est qui se occidit. Huic irascaris? Pro quo irascaris? Nō aliud Scaeuolae Mucio cognomē dedit, quàm quod à Porfena libertatē, manus suae vstione defendit, nec aliud quàm vilitas sui. Nō aliud Codrū ceteris imperatoribus dedit exemplū, quàm quod positus imperatoris insignibus, ad mortē cucurrit. Nec vllō maior fuit dux, quàm quod se ducem non esse mentitus est. Non postulo, vt gloriosum, sed vt tutum sit mori. Non magis crudeles sunt, qui volentes viuere occidunt, quàm qui mori volentes non sinunt. Curtius deiciendo se in praecipitem lacum, fatum sepulturae miscuit. Celebretur Cato. huic miserrimo, quod aliquid non ignauē de spiritu suo statuit, tantum impunē sit. Etiam vulnera infelicitis scrutantur in crimen. Aestimare an viuere licuerit, cui ne mori quidem licuit.

P A R S altera. Facinus indignum, si inueniantur manus quae sepeliant eum, quae occiderunt suae. Sumpsit gladium. Video ardentem oculos. In quem, nescio: scelus cogitat. Nescio cuius criminis sibi conficius confugit ad mortem. Cuius inter scelera etiam hoc est, quod damnari non potest. Contra hos inuentum est, vt aliquid post mortem timerent, qui nec mortem timent. Nihil non ausurus fuit, qui se potuit occidere.

Nolens ad patrem redire. Controuersa V.

T H E M A. Abdicauit quidam filium. Ille tacuit. Fortiter fecit. Petit pro praemio ad patrem reditum. Pater contradicit. Pater postea fortiter fecit. Petit ad se filij reditum. Filius contradicit.

C O N T R A filium. Ego fortior sum. post tuam pugnam pugnaui: post meam vicimus. Reuertere. dignam domum te feci. Isti oculi mei sunt. Ista manus meae sunt. Ista contumacia mea est. Si mereor praemium, patri date: si non mereor, isti suum reddite. Ego, inquit, eadem lege praemium non accipi. Hoc est vnde abdicatus es. Putas nihil inter te & patrem interesse? post similia opera, si tantum commilito esses, me patrem adoptare debueras. Admoneo te iuuenis. Hoc praemium qui recusauerat, petit. Timeo, inquit, ne me iterum abdicet. Commisurum me putas, vt iterum rogem? Bello grauiore pugnaui, quo necesse fuit etiam senibus militare, quo fortes esse non potuerunt, etiam qui priore bello fuerant. Ille annos suos exercuit. Ego vici meos. Tu fregisti bellum. Ego sustuli. Quanta exhortatio iuuenum fui senex fortis. Viri, nostrū praemium reddite. Militauit senex: militauit exanguis: militauit qui iam vicariū dederat. Vterque nostrum cum rogatur, fastidit: cum relinquitur, rogat. Quid nos suspicari cogis, quod non vis in paternam domum venire? Turpe orat virum fortem, nisi à patre coacto, non recipi.

P A R S

P A R S altera. Quid me captiuum ex libero cupis? Quid ignominiae subicis virum fortem? Quid efficis, vt possim abdicari? Meus, inquit, es filius. Quid opus est praemio, si tuus sum?

Pater naufragus diuitis focer. Controuersa VI.

L E X. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. Diues pauperem de nuptiis filiae interpellauit tertio. Ter pauper negauit. Profectus cum filia, naufragio expulsus est in diuitis fundum. Appellauit illum diues de nuptiis filiae. Pauper tacuit, & fleuit. Diues nuptias fecit. Redierunt in urbem. Vult pauper educere puellam ad magistratus. Diues contradicit.

C O N T R A diuitem. Adducatur ad magistratus puella. quid times? Certè vxor tua est. Queri nec de morte poteris, si hanc puella maluerit. Nemo vnquam raptor serius perijt. Vt litus agnouit, naufragus in altum nauit. Quid times, si exorasti? Accessit ad me primum: Filiam tuam ducere volo, inquit. Non fleui. tunc enim licuit negare. Nuptias filiae, tanquam naufragium meum fleui. Naufragus plus de littore queror. Inter naufragium quidem & nuptias, ne vna quidem nox interfuit. Differat nuptias, dum flere focer desinat. Putat me iam filiam commisisse sibi, cum hic necdum se committat vxori. Lacrimis inter verba manantibus venio: talis & in nuptiis filiae fui. Si rapta es, cur optionem recusas? Si vxor es, cur times? Loquor vbi primum licet: procul à conspectu reliqueram patriam, non dum tamen possessionem diuitis praetereram. Subito fluctibus inhorruit mare, ac discordes in perniciem nostram flauere venti. Demissa est nox caelo, & tantum fulminibus dies redditur: inter terram & caelum dubij pependimus. Adhuc tamen bene iudices nauigauimus. Naufragium maius restat in littore. Erat in summis montium iugis ardua diuitis specula. Illicite naufragiorum reliquias computabat, illic vestigal infelix, & quantum sibi iratum redderet mare. Interrogor de nuptiis filiae, cum adhuc pulsaret aures meas fluctus. Feci quod debui, & captus & naufragus. Inimico stuprum lacrimis negavi. Delicatus diues, qui etiam inter naufragia amare potest. matrimonij celeritatem remoti angulo ruris abscondit. Ibi fecit nuptias, quod nemo nisi naufragus venit. Lacrima est indicium inoptatae rei. Lacrimae pignora sunt nolentium, & repugnantis animi vultus index. Nemo vnquam quod cupit, deslet. Lacrimae coacti doloris inter praecordia, & intolerabilis silentij eruptio. Sicut ille qui super cinerem deslet patrimonium, odit incendium: sic qui naufragium deslet, maria detestatur. Fletus humanarum necessitatum verecunda execratio est. Tuae nunc sunt partes puella. Discedo. Et quod prius feci, ta ceo. Si nupta es, habes quod optes: si vitata, quod imperes.

P A R S altera. † Naufragum duo sacratissima inter homines exceperunt, hospitium & affinitas. Alterum praestiti: alterum & rogauit. Oblatas conciliante fortuna nuptias, quod erat amantis, saepius rogauit: quod festinantis, non distuli. Quid hic raptoris est, nisi quod indotatam duxit? Errat focer, qui putat mihi cariorem futuram puellam, si me potuerit occidere. Quid enim mihi superest? preces meae quas toties adhibui, an istius lacrimae quas moui? Nihil mihi inimicus obicere potest praeter matrimonium. Magnus est amor, qui ex misericordia venit. Fundebamus lacrimas ex paenitentia dissidij prioris. Nec plura aut me proloqui, aut istum respondere passae sunt mentes gaudiis occupatae. Nulla integritas tantum sibi, etiam explorata, confidit, vt causam velit dicere. Si interrogaueris filiam, partem legis amputaturus es: si non interrogaueris, legem. Si genero vitam daturus esset, etiam innocentiam reliquisset. Quaeritis, quid dum fleret, faceret? Non negauit, & solebat negare. Si nollet mortem, optaturus est? Non enim potest eas partes legis desiderare, quas non habet.

L. A N N A E I. S E N E C A E
C O N T R O V E R S I A R V M
L I B E R. N O N V S.

AM videbar promissum meum implese. Circumspiciebā tamen, nunquid me praeteriret. Vltro Votieni Montani mentionem intulisti: & velim vos subinde aliqua nomina mihi offerre, quibus aduocetur memoria: quae quando senilis per se marces, admonita, & aliquando laesita, facile se colliget. *Montanus Votienus* adeo nunquam ostentationis declamauit causa, vt ne exercitatus quidem declamauerit. Rationem quaerenti mihi ait: *Vtram vis? honestam, an veram? Si honestam, ne male assuescam. Qui declamationē parat, scribit nō vt vincat, sed vt placeat. Omnia itaq. lenocinia ita conquirunt: argumentationes quia molestae sunt, & minimum habent floris, relinquit: sententias explicationibusq. audientis delinire contentus est. Cupit enim se approbare, non causam. Sequitur autem hoc vsque in forum declamatores vitium, vt necessaria deferant, dum speciosa sectantur. Accedit etiam illud, quod aduersarios quamuis fatuos fingunt: respondent illis & quae volunt, & cū volunt. Praeterea nihil est quod errorem aliquo damno castiget: stultitia eorum gratuita est. Vix itaq. in foro futurus periculofus stupor discuti potest: qui creuit, dum tutus est. Quid, quod laudationibus crebris sustinentur, & memoria illorum assuevit certis intervallis quiescere? Cum ventum est in forum, & desit illos ad omnem gestum plausus excipere, aut deficiunt, aut labant. Adiciunt nunc, quod ab aliis nullius interuentu excutitur. Nemo ridet, nemo ex industria obloquitur: familiares sunt omnium vultus. In foro, vt nihil aliud, ipsum illos forum turbat: hoc quod vulgō narratur an verū sit, tu melius potes scire. Declamatoriae virtutis *Latronem Porcium* vnicū exemplum, cum pro reo in Hispania Rustico Porcio propinquo suo diceret, vsque eō esse confusum, vt à soloecismo inciperet: nec ante potuisse confirmari, tectum ac parietes desiderantem, quā impetrauit vt iudicium ex foro in basilicam transferretur. Vsque eō ingenia in scholasticis exercitationibus delicate nutriuntur, vt clamorem, silentium, risum, caelum deniq. pati nesciant. Non est autem vtilis exercitatio, nisi quae operi simillima est illi ad quod exercet: itaque durior solet esse vero certamine. Gladiatores grauioribus armis discunt quā pugnare: diutius illos magister armatos quā aduersarius sustinet. Luctantes binos simul ac ter nos fatigant, vt facilius singulis resistant. Cursores quod intra exiguum spatium de velocitate eorum iudicetur, id saepe in exercitatione decurrunt, quod semel decursuri sunt in certamine. Multiplicatur ex industria labor quo condiscimus, vt leuetur quo decernimus. In scholasticis declamationibus, contra euenit: omnia molliora & solatiora sunt, in foro partem accipiunt, in schola eligunt: illic iudici blandiuntur, hic inferiunt: illic inter fremitum circumsonantis turbae intendendus animus est, vox ad aures iudicis perferenda est: hic ex vultu dicentis pendent omnium vultus. Itaque velut ex vmbroso & obscuro prodeuntes loco, clarae lucis fulgor obcaecat: sic istos à scholis in forum transeuntes, omnia tanquam noua & inusitata perturbant: nec antè in oratorem corroborantur, quā multis perdomiti contumeliis, puerilem animum scholasticis deliciis languidum vero labore durarunt. *Lepidus*, vir egregius, & qui declamatorio non studio †.*

Cimon ingratus Calliae. Controuersia I.

LEX. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum vtrumque corpus interficiat, sine fraude sit. Ingrati sit actio. *Thema.* Miltiades peculatus damnatus, in carcere alligatus decessit. Cimon filius eius vt eum sepeliret, vicarium se pro corpore patris dedit. Callias sordidè diues natus, redemit eū à Rep. & pecuniam soluit, eiq. filiam suam collocauit, quam ille deprehensam in adulterio, deprecante patre occidit. Ingrati reus est.

PRO Cimone. [*Albucij Sili.* Non me mouet periculum meum, semper nos in malis nostris non fortunam, sed causam spectauimus. Nō dubito, quin Callias redempturus Miltiadem si iam habuisset filiam nubilem. [*Mysae.* Aliud aliis pati non potest, mihi adulterium carcer est. [*Arelij Fusci* patris. Nihil, inquit, filiae plus possum dare quā Cimonem virum. quando mihi contingent ex eo nepotes? Ferrum à lege mihi traditum, ad vindictam pudicitiae, proiciam? Perdidisti pecuniam Callias, si tales soluisti manus. damnatus peculatus nihil aliud heredi suo relinquit, quā se patrem. [*Caesarij Pij.* Non potest generosus animus contumeliam pati. Merito tu ex Cimone nepotes habere concu-

concupisti. Quid magis in me probasti, quā carcerem? non sum innocentior quā pater: ne felicior quidem. Hoc vnum interest inter parentis & filij fortunam, quod illius calamitatum exitus fuit carcer, mearum initium. Exponam vobis, quā in neminem meorum ingratus sum. Vnus Miltiadis census inuentus est Cimon filius: nec hic quidem quicquam habuit, quod dare pro patre praeter seipsum posset. In Cynegyri domo sperare nuptias poteram, nedum in Calliae. nec verebar, ne Cynegyrius plures suas aestimaret manus. Redemptus Cimon redemptoris felicitas est. [*Votieni Montani.* Beneficium reddam, cum tam honestum desideraris quā dediisti. Ego adulteros dimittam? quid aliud facerem, si alligatas haberem manus? egi me attonitum dolor. Non mehercule sic exorasset Miltiades pater. Nihil Calliae debeo, nisi liber sum. Est vir egregius Callias, est misericors. Sed vtram tantum aduersus bonos. Maior iniuria est, si nunc manus Cimonis alligantur, quā fuit beneficium quo tunc solutae sunt. Non iste iniquiore animo filiam amisit, quā ego vxorem: sed aequiore animo impudicam pati voluit. Vis diuitias tuas abscondere, cum in eos incidere qui mendicitate censentur? Nihil habet domus nostra melius quod ostendat, quā paupertatem. Da pecuniam Miltiadi, qua damnationem luat, nocens erit: da Cimonem qui patrem redimat, pius non erit. [*Vibij Galli.* Nullo mihi felicior videor, quā quod Miltiadis pretium fui. Alligatus iacebat Persicae potentiae vindex, libertatis publicae assertor. Alligatus iacebat crimen ingratae ciuitatis. Adulteram dimittam patri, adulteram? qui non tam glorior, quod filius sum Miltiadis, quā quod vicarius. Quid tu poenam putas pro Miltiade alligari? si adulterum possum occidero, exilandum est. Quid faciam? Non occidam? plus quam praestitisti exigis: pro carcere exilium. Vnum beneficium dediisti: duo petis. Magnum vterque beneficium, dum damus, recepimus. Cimon, quod Miltiadem redemit, tu, quod Cimonem. Videbatur mihi omnis maiorum meorum circa me turba fremere dicentiam: Vbi sunt illae manus quae soluere Miltiadem? Non mihi occurrit indulgentia vxoris, non Callias focer, non vllius aut rei, aut beneficij memoria: feci quod soleo, nihil aliud aspexi quā patrem. [*Mentonis.* Cogita adulteros esse pro quibus rogas, cogita qualium misereri soleas. Turpe est, ab eodem dimitti & adulteros & Cimonem. Ego sum, qui referre gratiam ne mortuis quidem de suo. Ita mihi veros habere liberos contingat, quod quantum sit, Miltiades experius est. [*Porcij Latronis* Ego adulteros dimittam? ardet cupiditate vindictae animus. Has manus continere non posset Miltiades quas alligare potuit. Si in hoc solutus sum, redde me carceri. Ille Graeciae seruator, & Persarum vindex, Orientisque domitor, cui modo tam insignem triumphum fortuna de hoste detulerat, damnatus est peculatus, ob hoc videlicet ipsum, vt innocentia eius, quae alioquin latere ponerat, ipsa damnatione ostenderetur. damnatus est innocens. Quis in ciuitate misericors est? nunc occasio misericordiae venit. Miltiades redimendus est. Redemi corpus tuum Miltiade, ne funeri quidem interfuturus, in quod me ipsum impenderem. Misereor accusatoris mei, non quia perdidit filiam, sed quia habuit. Dignus erat Callias habere tales, quales redemit, quod si me in hanc stuprorum patientiam redemisti, matrimonio carcerem praefero. Honestius patri alligor, quā adultero soluo. Vt audiui esse qui pecuniam non eraret, miratus sum fuisse in ciuitate nostra quenquam, qui Cimonem redimere quā Miltiadem maluisset. Ego ne patrem quidem meum, nisi innocens fuisset, redemissem. [*Blandi.* Obijciat licet vincula: nunquā tamen efficiet, vt non magis carcere glorior quā matrimonio. Dinerbi sunt hominum affectus. Tu fortasse Callia vincula ferre non potes: ego adulteram vxorem. Effugiet ergo adulteri, tanquam alligatas Cimonis manus? [*Argentarij.* Redemptum me protinus appellare coepit de filiae nuptijs. Statim, in quā Callias experitur an gratus sum, habe filiam sine Cimone, pro vna rogas, duos eripit. [*Fuluij Sparfi.* Dic nunc, Ego te carcere exemi: dum ego respondeam, ego me carceri tradidi: nunquam effici poterit, vt melius actum putem quod à Callia redemptus sum, quā quod pro Miltiade alligatus. Filia tua abstulit tibi generum Cimonem. Ductus est pater meus in carcerem, etiamnum captiuis tuis plenum. [*Tunij Gallionis.* Beneficium, inquit, tibi dedi, quod filiam tibi collocaui. nunc vero Miltiade grauiorem fortunam carcere sustines. Callias tecum communicare dignatus est. Ego me redemptum putabam, filiae istius emptus sum. Steterunt ante oculos meos maiorum imagines, emissusque sede sua Miltiades, maiestate imperatoria resulsit: & iterum meas inuocauit manus. [*Tunij Bassi.* Calliae filiam vxorem duxi. Hanc tibi pater iniuriam feci, dum ingratus esse nolo. Placeas tibi licet, & istas iactes diuitias: tantidem tamen redemi patrem, quanti à te redemptus sum.

DIVISIO. Latio in has quaestiones diuisit: An quisquis gratiam non retulit, cum possit, ingrati teneatur. Multa, inquit, interueniunt, propter quae non debeam facere, etiam si possum. Si non tenetur, quisquis non retulit gratiam, cum posset, an hic teneatur. Hoc in haec diuisit, An possit ob id damnari, quod lege fecit: deinde, an facere debuerit. Nouissime, an si affectu & indignatione ablati, non fuit in sua potestate, ignoscendum illi sit. Hoc non tanquam quaestionem, sed, vt illi mos erat, pro tractatione aut loco. [*Montanus Votienus* quaestionem hanc adiecit: an gratiam retulerit Cimon Calliae. Tuli inquit, filiam tuam vxorem: filia tua Miltiadis nurus facta est. non putas beneficium, habere communes cum Miltiade nepotes? [*Gallio* illam quaestionem duram mouit, sed diligenter executus est, quae solet esse in ingrati controuersijs prima, an beneficium acceperit. Non erat, inquit, mihi poena in carcere esse, mea voluntate illo perueneram. ita me putas libentius in cubiculo iacuisse? Nullus tum erat locus Athenis honestior, quā qui Miltiadem habuerat. Deinde & illam subiunxit quaestionem, An teneatur is qui beneficium acceperit, quod non petiuit. Non rogauit, inquit, te, dediisti istud iactationi tuae. puta-

sti ad gloriam tuam pertinere. ita tu non accepisses beneficium, si tibi soluere Miltiadem contigisset [Silo Pompeius à parte Calliae duo beneficia dixit se dedisse, quod redemisset, & quod egredi filiam collocasset. hoc quod secundum posuit, nemo alius pro beneficio imputauit, in quo adeo non est dubium an beneficium non dederit, ut dubium sit, an acceperit. [Niger Bruidius illas praeterea quaestiones fecit, An si sua causa fecit hoc Callias, ut redimeret Cimonem, an sit beneficium. Beneficium enim est, inquit, quod totum eius causa praestatur, in quem confertur. Vbi aliquis ex eo aut sperat quid, aut praeparat, non est beneficium, sed consilium. & diu executus est, & argumentis & exemplis. Deinde, an sua causa fecerit Callias. Voluisti, inquit, opinionem sordidam illustri facto effugere. petisti ex hoc aeternam memoriam. Non magis poterat ignotum esse, à quo Cimon solutus esset, quam pro quo alligatus. Voluisti habere generum nobilem, piuum. Hispo Romanus duram quaestionem fecit: An retulerit gratiam hoc ipso quod occidit. Liberavi, inquit, te dedecore summo. inuito tibi beneficium dedi. non est quod mireris. Nam & me tu non rogantem redemisti. Hoc loco commemorauit illos patres, qui filias vitiatas occiderunt, qui inuoluerunt.

COLOR. Color & Gallioni & Latroni & Montano placuit, ut nihil in Calliam diceretur contumeliose, & redemptorem, & focerum, & infelicem. [Caestius multa in auarum & in foeneratorum, & mensularium & lenonem dixit, dum vult illud probare, reddidisse se beneficium, quod talem focerum habere sustinuerit. [Latro dixit: Filiam tuam dimittam. quid adultero faciam? pro vna rogas, duos eripis. Hanc Hybreas aliter dixit sententiam.†

Haec tota diuersa sententia est à priore, etiam si ex eadem est perita materia. Illa non est similis, sed eadem, quam dixit prior Addeus rhetor, ex Asianis non proiecisti nominis: deinde Arellius Fuscus †

Hanc sic tractauit Arellius Fuscus: Non dices me Callia ingratum: vnde redemeris, cogita. Memini deinde Fuscum cum haec à discipulis sententia ei obiceretur, non infitiri, transulisse se eam in Latinum, & aiebat non commendationis se id, aut furti, sed exercitationis causa facere. Do, inquit, operam, ut cum optimis sententijs certem: nec illas corrumpere conor, sed vincere. Tum deinde retulit quandam Thucydidis sententiam. † deinde Sallustianam, Res secundae mire sunt vitijs obtentui. cum sit praecipua in Thucydide virtus breuitatis: hac eum Sallustius vicit, & in suis illum castris caecidit. Nam in sententia Graeca tam breui habes, quae saluo sensu detrahas, deme vel † de me † constabit sensus, etiam si non aequè comptus, aequè tamen integer. At ex Sallustij sententia nihil demi sine detrimento sensus potest. T. autem Liuius tam iniquus Sallustio fuit, ut hanc ipsam sententiam & tanquam translata, & tanquam corruptam dum transfertur, obijceret Sallustio. Nec hoc amore Thucydidis facit, ut illum praefereat: laudat, quem non timet: & facilius putat posse à se Sallustium vinci, si ante a Thucydide vincatur. [Caestius colorem hunc pro Callia habuit: obiecit vltro Cimoni, quod passus esset uxorem suam adulteram fieri, quod non custodisset, quod expectasset dum superueniret pater, ut spectator calamitatis suae fieret. iam, inquit, etiam si dimiseris, ingratus es. ego non expectaueram dum rogare. [Hispo Romanus hunc colorem secutus est, & dixit adolescentem tumidum, & nobilitatis suae cogitatione insolentem, inuisa habuisse beneficia sua, moleste ferentem focerum suum dici Calliam. Itē omnem operam dedisse, ut mores puellae in vitia non tantum labi pateretur, sed ipse impelleret, ut haberet iustam dimittendi causam. Nactum eam occasionem non intermisisset, sed expectasse etiam dum superueniret pater: hoc se cogitasse, Expectat me. vult tecum pares rationes facere. fecisset, si non ostendisset patri adulteram filiam. Gorgonius in hac controuersia foedo genere cacozeliae vsus, dixit: Istud publicum adulterium est, sub Miltiadis trophaeis concumbere. Dorion cum descripsisset gloriae sibi fuisse carcerem, nunquam non se illam fortunam ostentasse dixit. †

Flamininus inter coenam reum puniens. Controuersia II.

THEMA. Flamininus praetor inter coenam a meretrice rogatus, quae aiebat se nunquam decollari hominem vidisse, vnum ex damnatis occidit. Accusatur maiestatis.

CONTRA Flamininum. [Mentonis. Iam etiam perituri dormiebant, peragitur totus ordo supplicij ne quid se meretrix negaret vidisse. O miserum, si quis meretricem offendit. O miseram matrem familiae, si cuius formae meretrix inuidet: nihil petenti praetor negaturus est. [Musae. Hic est Flamininus qui exiturus in prouinciam, uxorem à porta dimisit. [Argentarij. Non obijcio luxuriam, non obijcio histriionum iocos. apud vos refrixerunt. in conuiuio nihil aliud quam occidit. Qui in carcere vixerunt, in conuiuio perierunt. [Blandi. Feriatur in foro. omnes videant, meretrix audiat. Reliquiae praetoris vno trahebantur. Maiestatem laesam dixissem, si exeunti tibi licet à conspectu meretricem non summo uisisset. [Vibij Rufi. Paratus erat accusator cum commentarijs. aiebat, Quid si meretrix desiderarit? In hoc te cum uxore non misimus: Vt salua prouincia sit, optemus meretrici bonam mentem. Dedimus tibi legatum, dedimus quaestorem, ut tu cum meretrice coenares? meretrix vxoris loc accubuit, immo praetoris. [P. Aspernatis. Vni fortasse osculo donauit homicidium. etiam carnifices coenaturi manus abluunt. [Porcij Latronis. Ne à sobrio quidem licetore percussus est. Non inquiri in totum annum. vna nocte conten-

contentus sum. Bibe licetore, ut fortius ferias. Ecquid intelligitis, quomodo damnatus sit, qui sic occisus est? quid scio, an in cuius gratiam occisus est, in eiusdem etiam damnatus sit: quantum tibi perdidit, tantum tu meretrici dedisti. Si negaret, quos testes haberem? quis enim in illo conuiuio fuit, cui tecum sit credendum? facilius est, ut qui meretrici alia dederit, homicidium neget, quam ut qui hoc quoque dedit quicquam inde minuerit. Nunquam istud mulierum oculis ostendi solet, aut ista iam saepe vidisset. [Iulij Bassi. Inter temulentas reliquias sumptuosissima coenae, & fastidiosos sub ebrietate cibos, modo excisum caput humanum fertur. Inter purgamenta & iactus coenantium, & sparsam in conuiuio scobem, humanus sanguis euerit. Gratulor sorti tuae prouincia, quod desiderante tale spectaculum meretrice, plenum carcerem damnatis habuisti. Seruum si verberare voluisses, extra conuiuium abduxisses. [Romani Hispanis. Quis ferret te, si in triclinio tuo iudiciū coegisses? Scelus est, in conuiuio damnari hominem: quid occidere ad arbitrium meretricis? de reo pronunciaisti: nisi forte facilius in honorem eius decollas, quam iudicas. [Fuluij Sparsi. Contactam sanguine humano mensam loquor, strictas in triclinio secures. Quis credat ista aut concupisse meretricem, aut fecisse praetorem? Cadaver, secures, sanguinem loquor. Quis inter haec de conuiuio cogitat? Hominem, inquit, occidi nunquam vidi. alio quam Flaminino praetore, omnia alia vidisti. [Silonis Pompeij. Virum nobilissimum, & tantis honoribus functum turpiter meretrix clementem fecisset. crudelem fecit. Nunquam vidi. adijce si vis, nec alio praetore videre potes. [Albucij Sili. Si quis autem est iudices, qui desideret, ut praetoris referam crudelitatem, quor praeter hunc iugulauerit, quot innoxios damnauerit, quot carcere cluserit: huic ego me satisfacturum polliceor. vno conuiuio, cum sua praetura reum euoluam. Instituuntur ab isto in prouincia epulae, & magnifico apparatu extruitur conuiuium, distinguuntur argenteis poculis aurea. quid multa? e carcere in conuiuium praetoris, cui stupenti misero meretrix arridet. Interim virgae promuntur, & victima crudelitatis aut mensam ac deos trucidatur. Me miserum, imperij Romani terrore lussisti. O qui crudelitate superasti omnes tyrannos, soli tibi inter epulas voluptati fuit morientium gemitus: hic vltimus apparatus coenae fuit. In eodem triclinio video praetorem, amatorem, scorta, caedes. meretrix praetori, praetor prouinciae imperat. In conuiuio constituitur catenatus: qui cum languentis praetoris istius aspexit oculos, existimans ipsum praetoris beneficium dimitti, gratias isti agere, & utrisque manibus mensam tenens: Dij, inquit, immortales tibi parem gratiam referant. Quicumque in eodem triclinio accubabat, alius vbertim demisso capite flebat: alius auertebat ab illa crudelitate oculos: alius ridebat, quo gratior esset meretrici. Hic iste inter varios conuiuuarum vultus submoueri iubet: miserum stare ad praebendas ceruices immotum. Interim distinguitur mora poculis. nec sobrii quidem carnificis manu, cuius Romanus occisus est. Non peto, quo minus securi percutiatur. Illud rogo, legi potius quam scorto cadat. Memento terrorem imperio quaeri, non oblectamenta mulierculis. Quid ego nunc referam Iudices, Indorum genera, saltationes, & illud dedecoris certamen, praetor ne se mollius moueret, an meretrix? [Capitonis. Exurgite nunc Bruti, Horatij, Decij & cetera decora imperij. Vestri fasces, vestrae secures, in quantum, pro bone Iupiter, dedecus reciderunt. Istis obscenae puellae iocantur. Quid si per deos immortales nullo sollempni die, populo inspectante, in foro conuiuium habuisses? non minuissem maiestatem imperij nostri? atqui interest, conuiuium in forum, an forum in conuiuium attrahas? Deinde descripsit, qualiter in foro decolletur. Ascendit praetor tribunal, inspectante prouincia: noxiae post terga ligantur manus, statim intento ac tristi omnium vultu, fit à praecone silentium: adhibentur deinde legitima verba: canitur ex altera parte classicum. Nunquid vobis videor describere conuiuiales iocos? Heu quam dissimilis exitus inijtis adest. Accusauit te: quis? Iudicauerunt te: qui? Te praetor damnatum pronuntiauit, occidit meretrix. [Buteonis. Vt iste cum amica coenaret iucundius, homo occisus est. Nunquid Iudices vnquam pro rostris vidisti praetorem cum meretrice coenantem? [Votieni Montani. Qui sic conuiuatur, quomodo irascitur? Damnaturi iurant nihil se gratiae, nihil precibus dare. Postulo, ut in hanc legem iures. Maiestas Populi Romani per omnes nationes, per omnes diffusa prouincias, in sinu meretricio iacet. Ea imperat praetori nostro, quae prostitit: cuius osculo nemo se abstinent, nisi qui pepercit suo. Conuiuas tuos ipsa narra: fuere credo tribuni, fuere praefecti, fuere equites Romani: cum ijs ergo praetor. [Casij Severi. Ne de seruo quidem aut captiuo omni loco aut omni genere, aut per quos libebit, aut cum quibus libebit, supplicium sumi fas est, adhibeturque ad ea magistra tus ob custodiam, non laetitiam. [Triarij. Quo crimine damnatus est? caedis. non tamen in conuiuio occiderat. Animaduerte diligenter, meretrix, ne iterum homicidium roges.

DIVISIO. Montanus Votienus has putabat quaestiones esse: An quod quis in magistratu peccauit, procos. vindicari possit maiestatis laesae. Reus enim quod tueri se facto non potest, ad ius confugit, & dicit se hac lege non teneri. Num quicquid peccauit in magistratu aliquis, maiestatem laedit? Puta aliquem, dum magistratus est, patrem suum occidere, veneno uxorem suam necare. Puto, non hac lege causam dicet, sed illis parricidij & veneficij. Vis scire, non à quo fiat, ad rem pertinere, sed quid fiat? priuatus potest accusari maiestatis laesae, si quid fecit quo populi Romani maiestatem laederet. Puta amicam habet proconsul: ideo maiestatis damnabitur: quod amplius dico, puta matronam corrumpit, dum proconsul est: adulterij causam dicet, non maiestatis. Singula, inquit, aestima quae obijcis. Si tantum amicam habuisset, nunquid accusares: quod animaduertisset in aliquem nullo rogante, nunquid accusari possit. Si non omne non recte factum hac lege vindicari potest, an id quod sub auctoritate publica geritur. Nam cum

cum adulterium committit, tanquam ciuis peccat, item cum veneficium: cum animaduertit, auctoritate publica vitur. In eo autem quod sub praetextu publicae maiestatis, actione vindicandum est. Dic enim mihi, si cum animaduertere debeat, nec legitimo cultu ac more sollempni vsus interdium, tribunal confunderit coniuuiali veste: si cum classicum canere debeat, symphoniam canere iusserit, non laedet maiestatem? atqui quod fecit, foedius est. & comparauit. Deinde si potest vindicari maiestatis lege id quod proconsul, maiestatis publicae & iuri & apparatus est, peccauit, an hoc possit. non potest, inquit: nihil enim detractum est populi Romani magnitudini. Is laedit populi Romani maiestatem, qui aliquid publico nomine facit: tanquam si legatus salta mandata affert, aliter quam populus Romanus dederit. Imperator foedus percussit, videtur populum Romanum percussisse, & continetur in foedere: nunc nec viribus quicquam populi Romani detractum est, nec opinioni. ei imputatur, si quid fecit, non populo Romano. At ex te ceteros aestimant. Nonne & ante hunc alij fuerunt, ex quibus aestimari possit? & post hunc erunt. At singulorum vitia nemo vrbibus ascribit. At tamen factum ipsum turpe est. Et multa alia: nec ideo illis populi Romani maiestas laeditur. Nemo paene sine vitio est: ille iracundus est, ille libidinosus est: non tamen si quid in aliquo est mali, eo statim maiestas laeditur. deinde ad facti ipsius aestimationem venit, & dixit haec obijci, quod meretricem habuit, quod aliquem occidit, quod noctu, quod in conuiuio, quod rogante meretrice. [Silo Pompeius has adiecit quaestiones: An si quod ei facere licuit, fecit, non possit maiestatis lege accusari. Potest, inquit. haec enim lex, quod oporteat, quaeque aliae quid liceat. Licet ire in lupanar. Si praecedentibus fascibus praetor deduceretur in lupanar, maiestatem laedet, atqui quod licet fecerit. Licet qua quis velit veste vti. Si praetor ius in veste seruili vel muliebri dixerit, violauerit maiestatem. Deinde illam fecit quaestione, An ei hoc facere licerit. Non licuit, inquit, illo loco, aut illo tempore, aut ex illa causa occidere. Quaedam quae licent, tempore & loco mutato non licent.

COLOR. De colore, inquit, quaeritur, quo vti debeat is, qui pro Flaminio dicit. Quaedam controuersiae sunt, in quibus factum defendi non potest, excusari potest: ex quibus est & haec. Non possumus efficere vt propter hoc non sit reprehendendus: non speramus vt Flaminium iudex probet, sed vt dimittat. sic agere debemus, tanquam pro facto non. emendato non, scelerato tamen. Itaque negabat se pro Flaminio narraturum Montanus, sed his quae obijciuntur responsurum. Aiebat autem illam sententiam Rufi Vibij, colorem actionis esse bonum. [Senecio dixit, bonum se habere animum pro reo, in quo libido omnis intra meretricem esset, crudelitas intra carcerem. Ipse Montanus illum locum pulcherrime tractauit, quam multa populus Romanus in suis imperatoribus rulerit: In Gurgite luxuriam, in Manlio impotentiam, cui non nocuit & filium & victorem occidere: in Sylla crudelitatem, in Lucullo auaritiam. In praetore, inquit, cum illi constiterit abstinentia, ne excutiatis, quomodo vna nocte coenauerit, Vtrū tamen, inquit, iniqui est quod obijciunt, quod dānatus perierit meretrice postulate, proconsul perire damnato. [Colorem Fuscus Arellius hunc introduxit, ebrium fuisse, nescisse quid fecerit. [Silo Pompeius hoc colore vsus est: Non putauit ad rem pertinere, vbi aut quando periret qui perire deberet. [Triarius ineptum introduxit colorem: Sermo erat, inquit, in conuiuio, contemni nimiam praetoris lenitatem: alios fuisse praetores, qui quotidie animaduertent: huius anno nullum esse occisum. Dixit aliquis ex coniuuiis: Tu ergo nunquam iratus? dixit & mulier. Ergo iratus, quod clementia sua contempit esset. Curabo, inquit, sciant non deesse mihi sceleratum, quem videre lucem vltra non oportet. Occisus est: qui dānatus. vbi? in praetorio. quo tempore? Est enim vllum tempus, quo nocens perire non debeat? [Gallus Vibius dixit: Meretrix orauit, timebā mehercules, ne exorasset vt aut occideretur, indēnatus, aut damnatus viueret. [Ex altera parte multa bene dicta sunt, multa corrupte: in descriptione supplicij vti que illi qui voluerunt omnia legitima supplicij verba in sententias trahere, in vitia inciderunt: tanquam dixit Triarius, Summoue, audis licitor? summoue à praetore meretricem. hoc loco non male adiecit, uerba: sed uide ne uirgae tuae pocula nostra disturbent. Despolia, meretrix agnoscis hoc uerbum? certe prouincia agnoscit. [Silo Pompeius, homo qui iudicio censebatur, & ipse ad hanc descriptionem accessit, minimum tamen mali fecit: ait, Animaduerte meretrix, age lege. quicquam enim lege hic agit? Hispanus dixit: Age lege: tibi dicitur Flaminine: uiue sine meretrice, coena sine carnifice. [Argentarius in quae solebat schemata, atrectationem violentissimam fregit. Age lege: scis, inquit, quid dicat? interdium age, in foro age. stupet licitor. idem dicit, quod meretrix tua: hoc nunquam se uidisse. [Montanus Voniens dixit: Percussurus licitor ad praetorem respexit, praetor ad meretricem. [Vibius Gallus dixit: Licitori quia bene percusserat, propinatum est. Illud quod tanquam Latronis circumfertur, non esse Latronis, pro testimonio dico, & Latronem à sententia inepte tumultuosa uindico. ipse enim audiui Florum quendam auditorem Latronis dicentem, non apud Latronem: neque enim illi mos erat quemcumque audire declamantem. declamabat ipse tantum: & aiebat se non esse magistrum. sed exemplum. nec ulli alij contigisse suo, quam apud Graecos Nicetae, apud Romanos Latroni, ut discipuli non audiri desiderarent: sed contenti essent audire. In iustitia contumeliae causa à deridentibus, discipuli Latronis auditores uocabantur: deinde in usu uerbum esse coepit. & promiscue poni pro discipulo auditor. hoc erat non patientiam suam, sed eloquentiam uendere. Vt ad Florum reuertar, ille dixit in Flaminio: Refulsit inter priuata procula publicae securis acies: inter remulentas ebriorum reliquias humanum euerritur caput. Nūquam Latro sic composuisset, vt quia publicam securim diciturus erat, diceret, priuata pocula: neque

neque in tam mollem compositionem eius sententia euauisset, neque tam incredibiles vnquam figuras compingebat, vt in ipso triclinio inter lectos & iocos & menfas percussum describeret. Ille cum in hac controuersia descripsisset atrocitatem supplicij, adiecit: Quid exhorruistis Iudices? meretricios lusus loquor. Et ille dixit minus notam sententiam, sed non nimis bonam: In socium nostrum praetor populi Romani animaduertit, cum priuata voce, tumultuario tribunali, ebrius fortasse, nec calciatus quidem, nisi si vt omnia spectaret meretrix, diligenter exegit. [Rufus Vibius erat, qui antiquo genere diceret. belle cessit illi sententia fordioris notae: Praetor ad occidendum hominem soleas poposcit. Alteram eiusdem generis, sed non eiusdem succellus sententiam, cum deplorasset condicionem violatam maiestatis, consuetudinem maiorum descripsisset, qua semper uoluisse ad supplicium aduocari, sententiam dixit: At nunc à praetore lege actum est ad lucernam. Pollio tamen Asinus aiebat hanc se sententiam recipere. Linius de oratoribus, qui uerba antiqua & sordida conlectantur, & orationis obscuritatem feueritatem putant, aiebat Miltiadem rhetorem eleganter dixisse † tamen in iis etiam si minus est infaniae, minus spei est. Illi qui tument, & abundantia laborant: plus habent furoris, sed plus etiā corporis. Semper autem ad sanitatem procliuus est, quod potest detractione curari. illi succurri non potest, qui simul & insanit & deficit. Sed ne hoc genus protegere uidear, in Flaminio tumidissime dixit Murrbadius: Praetorem nostrum in illa ferali coena saginarum meretricis sinu excubitis occisuri. Et illud tetracolon: Seruiebat forum cubiculo, praetor meretrici, carcer conuiuio, dies nocti. Nouissima pars sine sensu dicta est, vt impleretur circuitus: quem enim sensum habet, Seruiebat dies nocti? Hanc ideo sententiam retuli, quia & in triculis, & in omnibus huius generis sententijs curamus vt numerus constet, non curamus vt sensus. Omnia autem genera corruptarum quoque sententiarum de industria pono: quia facilius quid imitandum, & quid uitandum sit, docemur exemplo: & certe illud genus cacozeliae est, quod amaritudine uerborum qua si aggrauatur. Iam res petit, ut in hac controuersia referamus id quod Licinius Nepos dixit: Reus damnatus est legi, perijt fornicij. & illud quod Senianus dixit, habet sui generis insaniam cum diceret, nocte non debere sumi supplicium, post longam descriptionem, cum nunc demum ne uictimae quidem occiduntur. Et ad hanc controuersiam: Graeci apposerunt manum. dixit in hac Nicetes. †

Eustemon dixit, † Glaucippus Cappadox cum coenam luxuriosam descripsisset, indignam maiestate praetoris, adiecit † Hoc idem elegantius dixit Addeus, cum descripsisset coenam nocturnam † Nicetes dixit: † Artemon eodem loco aliam dixit sententiam: † Glycon dixit

Expositum repetens e duobus. Controuersia III.

LEX. Per vim metumque gesta, ne sint rata. Alia. Pacta, conuentaque legibus, rata sint. Alia. Expositum qui agnouerit, solutis alimentis recipiat. Thema. Quidā duos expositos sustulit, educauit, quaerenti patri naturali pollicitus est se indicaturum vbi essent, si sibi alterum ex illis dedisset. pactum interpositum est, reddit illi duos, repetit vnum.

PRO patre. [Arelij Fufci patris. Aequū est, vt cum alienis diuidamus liberos, quos non diuidimus cū matribus: si alterum non abstuleris, vtrumque habebis. quid faciam? vtrumque genui, vtrumque desideravi, pro vtroque pactus sum. [Albucij Sili. Vna nati sunt, vna expositi, vna educati, reddit potissimum distrahitur: distraxit illos fortuna aliquando à parentibus, nunquam ab ipsis. Miseremini Iudices, grauis inuidia est. [Iunij Gallionis. Duos exposui: qui alterum eligere non poteram. periclitor ne qui cum duobus liberis in iudicium veni, sine vilo reuertar. Nam quem perdam, eligere non possum. causa pacti mei fuit, vt haberem filios: consummatio, vt perderem. pro filijs tibi debeo, non filios. Pete quantum vis pro disciplinis, imputa quantum vis pro alimentis: licet plus petas, dum ne minus reddas. Maiores nostri viderunt, quam effusa esset indulgentia pro suis timentium, quam parata quicquid posceretur dare. Itaque pro patre lex, non cum educatore pacta est. Non potui obligari de eis, qui in mea potestate non erant, si vis, ex aequo diuidamus: at habeatur vtriusque ratio: habeam ego tamdiu duos, quam diu tu habuisti. Nolite timere pueri. non diducam vos, aut vtrumque habebis, aut neutrum. in auctione fratres quamuis hostilis hasta non diuidit. Plus quiddam est geminos esse quam fratres. perdit vterque gratiam suam, nisi cum altero est. [Fuluij Sparfi. Ignoscere mihi aduersarius debet, meos retinenti, cum ipse alienos concupiscat. repetit quod adhuc habuit, retineo quod modo agnouit. Agnitio diuidet, quos iunxit etiā expositio? [Cornelij Hispani. Dic vter obsequentior sit, vter indulgentior. vterque, inquis. Miraris, si iam meos diuidere non possum? omnia pro filio paciscor, praeter filium. [Voniens Montani. Ego vero ne patrociniū quidem habeo. Si tam facile filios remitto, libenter exposui. Reddere istud est liberos, an eripere? Vtroque modo perendi erant: vel paciscenti, vel neganti. pactus sum flens tremēq, tanquam cum exponerem. [Caestij Pij. Ne diuiderem filios, vna exposui: iste quoque duos sustulit, qui tantum vno contentus est. iterum cogor exponere.

ALTERA pars. [Iunij Gallionis contra. Expedita partes vestrae sunt, vtrumque ex hoc iudicio potestis patrem dimittere. [Mentonis. Iste assuevit carere liberis: ego etiam si vnum accipiam, necesse est torquear.

torquēar, duobus assueui. Quid vnquam commisi: & habes domi quos de me interrogas. nihil vnquam sine illis feci, nisi indicium. vim vocas, quae te patrem facit: sine herede manere me, qui paulo ante habui filios duos tales, vt ex illis vnus quilibet satis sit. [Pompeij Silonis. Videte quā modeste agam. ego sustuli, ego educaui, ego reddidi: iste eligat. [Vibij Ruffi. Salui sunt, inquam, liberi tui. post hanc vim meā iste me osculatus est. [Passieni. Cedo mihi tabulas testamenti, plures in testamento habeo quā in pacto: hoc testamētū delere non cogito, si meos filios heredes facere nō possum, tuos faciam: preces meas ad filios transferam, hoc enim nomen licebit, puto, mihi vsurpare, dum litigo. [Arelij Fusci patris. Ferris hoc optimi iuuenes? ego vos expositos sustuli, ego educaui, ego aegrotantibus affedi: senem me fecisti, & relinquitis? [Argentarius. In ista vi duos filios perdidisti.

DIVISIO. [Latro sic diuisit: In re vis aut necessitas sit. Nulla, inquit, vis est: arma lex & vincula, & vltimum periculum completitur: quorum nihil fuit in tua persona. Illic, ait, vis est & necessitas, vbi velim nolim succumbendum est. mihi erat necesse, non enim poteram habere alterum filium, nisi alterum promissilem. Respondetur. Primum non est vis, vbi aliquid expediendae rei causa patiendum est, sed ratio, tanquam, Quia non possum domum habere, nisi hanc emero, nulla alia venalis est, hanc occasionem videt venditor, & premit, non tamen hanc emptionem rescindes: alioquin in infinitum calumnia excedet. Dicit alius: Necesse mihi erat, tibi necesse? quare? primum etiamnum carere poteras. deinde & alia via poteras inuenire, sperare alium indicem. An aliter inuenire non poteras? ergo hoc tibi plus praestiti. An si est in re vis & necessitas, ita tamē rescindantur quae per vim & necessitatem gesta sunt, si vis & necessitas à pacifcente adhibita est. Nihil, inquit, mea, an tu cogaris, si non à me cogaris. Meam culpam oportet esse, vt mea poena sit. Non, inquit, neque enim lex adhibenti vim irascitur, sed passio succurrit: & iniquum illi videtur, id ratum esse, quod aliquis non quia voluit, pactus est, sed quia coactus est. nihil autem refert, per quem illi necesse fuit, iniquum enim quod rescinditur facit fortuna eius, qui passus est, non persona facientis. Deinde an ab hoc vis admota sit. Tu, inquit, mihi vim admouisti, qui non aliter indicabas, quā si pactus essem. Non est, inquit, admouere vim, aliquid cum certa conditione promittere, si qua vis est, à te tibi adhibita est, quod & sponte & ad exonerandum se venisset, vt tantum patri redderet, quantum educatori super fuisset.

COLOR. Pro educatore Gallio hunc colorem secutus est, se misericordia motum. Cum viderem, inquit, morbidum sine herede esse, dixit modo ipse qui auidus est: Possimus duo patres esse. & dixit illam amabilem sententiam: Da itaque nunc poenas misericors. [Montanus Votienus sic coepit: Si quis me vidit, iudices, modo duorum liberorum patre, nunc solitudine periclitantē, certū habeo, dicit crudelem indicem. Et summissis cum aduersario egit: rogauit, vt altero contentus esset. Et illam sumpsit contradictionem: Nescio, inquit, vtrum, & dixit: Mihi crede, qui illos optime noui: vtrum vis elige. ideo sic pactus sum, quia nihil intererat. [Hispo Romanus erat natura, qui asperiores dicendi viam sequebatur. Itaque hoc colore egit, ut inueheretur tanquam in malum patrem, & diceret, crudeliter exponentem, perfide recuperantem. In hoc, inquit, reperit, non quia habere vult, sed quia eripere irascitur mihi quoddam duos educaui, quoddam indicauit. Et cum descripsisset saeuitiam exponentis, adiecit: Etiamnum mihi uideatur eiusdem animi, eiusdem duritiae: quia nihil putat se debere ei, qui liberos suos educauit. Durus est pater, crudelis est, nolite credere ex illa feritate tam subitam mutationem. Simite me in uno filio experi. Dixerat in hac controversia illam quaestionem, qua dicebat se nequaquam uim adhibuisse: Quid ergo? quis adhibuit uim? tu tibi. Non est quod dicas, Quis sibi ipsi uim adhibet? solet fieri. ecce ego ipse mihi nocui. & illud dixit: Placet mihi in irritum reuocari quae gesta sunt. dono quoddam indicauerim. [Argentarius dixit ex altera parte, misericordiam se nunc esse, quā cum ignoraret suos, & cum tormenta patrij animi descripsisset, ait: Etiam nunc pacisci uolo, quid do, ut liberos meos recipiam? quid do, ne agno uerim? indignabatut Caestius, detorqueri ab illo toties, & mutari sententias suas: Quid putatis, aiebat, Argentarium esse? Caestiosimius est. Solebat & Graece dicere, † Fuerat enim Argentarius Caestij auditor, & erat imitator. Aiebat inuicem: Quid putatis esse Caestium, nisi Caestij cinerem? & sic solebat iurare: Per manes praceptoris mei Caestij: cum Caestius uiueret. Omnibus autem in ista, bat uestigijs Caestij: aequae extempore dicebat, aequae contumeliose, multa interponebat: illud tamen optima fide praestitit, cum uterque Graecus esset, ut nunquam Graece declamaret: illos semper admiraretur, qui non fuerunt contenti unius linguae eloquentia, cum Latine declamauerant, toga posita, sumpro pallio, quasi persona mutata, redibant. & Graece declamabant: ex quibus fuit Sabinus Clodius, in quem uno die & Graece & Latine declamantem multa urbane dicta sunt. Dixit Haterius quibusdam querentibus, pusillas mercedes eum accepisse, cum duas res doceret, nunquam magnas mercedes accepisse eos, qui Hermeneumata docerent. [Maecenas dixit: † [Castus Seuerus uenustissimā rem ex omnibus, qui ab auditione eius cum rediret, interrogatus quomodo dixisset, respondit: Male, vicit. Glycon dixit: † Gallio autem elegantissime dixit à parte patris, cum in vltima parte testamenti figuram tractaret: Quando ego mortuus ero, tunc mihi heres sit: vis interrogem, vter? Triarius dixit à parte educatoris: Ergo ego tollere potui, educare potui, tacere non potui?

A filio

A filio in arce pulsatus. Controversia IIII.

LEX. Qui patrem pulsauerit, manus ei praecidantur. Thema. Tyrannus patrem in arcem cum duobus filijs accersit, imperauit adolescentibus, vt patrem caederent. Alter ex his praecipitavit se, alter caecidit. Postea in amicitiam tyranni acceptus, occiso tyranno, praemium accepit. Reus sit caesi patris. Petuntur manus eius, defendit pater.

PRO filio. [Caestij Pij. Felicior essem, si plures reos defenderem. [Triarij. Haec vulnera quae in ore videris meo, postea feci quā dimissus sum. [Iulij Gallionis. Gratias ago filio, quod me non reliquit solum tyranno, quod manu illius vsus sum, ego iussi, itaque crimini meo allium. Amicus, inquit, tyranni fuit, age, hoc tantum filius meus in arce simulauit? Procumbo ad genua vestra iudices, ille contumax, qui cum vapulare, non rogavi. [Musae. Occisus est tyrannus, à quo putatis, nisi ab eo qui patrem pulsare non poterat? praeciditis tyrannicidae manus. quid hoc est? integer tyrannus iacet. praeciduntur tyrannicidae manus. patri praecidite, ne vindicem filium, propter quem ne à tyranno quidem impune vapulaui, postquam occupauit arcem, secuti sunt illum homicidae, secuti venefici, secuti quisquis pulsare patrem poterat. necesse fuit patrem caedere, tam hercules quā necesse fuit spoliare templum, virgines rapere. Aiebam: Fili fortius feri. tyrannus spectat. Si talis erat filius meus, qualem describitis, nescio cui magis expedierit tyrannum viuere. O quantum istis debemus manibus, per quas iam nihil necesse est. Occidit tyrannum, sic huius iratae manus feriant. Cum occideret tyrannum, sic aiebat: Pater interficis, non rogavi. Etiam cum tyranno seruirent, mihi paruerunt. ita mihi superstitie filio mori liceat, vt ego illum qui mori maluit, parricidam vocaui. [Arelij Fusci patris. Rogo vos per securitatem publicam, per modo restituta libertatis laetitiam, per coniuges liberosque vestros, nemo tam suppliciter audiuit me rogantem, cum vapularem. Quā languidae caedentis erant manus, non putas res illas tyrannicidum posse facere: istae mihi salutare portexerunt cibos, istae potiones: nunquam iam tam indulgentiores sensi manus, quā cum me caederent. [Votienus Montani. Pereant, inquit, potius, qui sunt, qui tam fortiter loquantur? Vix inuentus est, qui tyrannum occideret. Fili fortius, inquam, feri, ne nos colludere tyrannus intelligat. suspensas leuiter admouebat manus, filius simulabat ius, pater gemitus. Si qua est fides, iratus filium extuli, quod me non caeciderat. Necessestas magnum humanae imbecillitatis patrocinium est. Haec excusat Saguntinos, quamuis non caeciderint patres, sed occiderint: haec excusat Romanos, quos ad feruilem delectum Cannensis ruina compulsi, quae quicquid coegit, defendit. Ille quoque mihi pepercisset, si vnicus fuisset. ille me fratri relinquebat, hic tyranno. Etiamnum, inquit, in facie tua vulnera apparent. Fili, nocet tibi, quod tam cito occidisti tyrannum. [Mentonis. Quae ritus, quis haec fecit vulnera? ille cuius caecidit me in funere manus. Ita mihi libero & viuere contingat & mori, ita oculos meos filij manus operiant, vt ego inter liberos meos fortior steti.

EX altera parte. [Arelij Fusci patris. Tandiu caecidit patrem, donec placeret tyranno satelles. quid? Tu tyrannicidium facere non potes, nisi in parricidio exercueris manus? Pater, inquit, adest. malo, non enim tantum patrem, etiam patronum caecidisti. [Iulij Bassi. Quoniam eo scelerum peruentum est, vt parricidae pater adit, non istius aduocationi adsum, defendit quamuis nocentem. Equid agnoscentis indulgentiam illius? Frater qui maluit perire quā patrem caedere, infelix causam suam cum fratre iungebat. exclamat iste: Nihil illi mandavi. ego tibi & pro illo satisfaciam: vt validius, inquit, caederet. Pro Repub. inquit, feci. Vis tu pudorem habere, nec imputare Reip. idem quod tyranno? Pater, inquit, mihi adest. At me hercules frater non adesset. Habuisti, quod tyranno iactares. Frater maluit mori. quisquis caedendus erat, isti tradebatur. Tyrannum, inquit, occidi. at patrem quantulum minus quā occidisti? [Pompeij Silonis. Gaudeo in subellijs istius esse patrem. quomodo enim aliter efficere potuissim, vt vulnera eius videretis? Non multum refert mea, vbi sit. ab hac parte crimen obijcitur, ab illa ostenditur. Grauior testis esse solet, qui à reo surgit. Talis profus pater, quem nemo alius posset caedere, nisi amicus esse posset tyranni. Frater perijt, ne parricidium aut faceret, aut videret. In illa praecipitia non minus, inquam, fratrem fugit quā tyrannum. [Cornelij Hispani. Descendebat cruentus pater, vexato laceratoque corpore vix agnoscendus. putares duos fuisse qui caecidissent, fecit quod debebat. qui patrem caeciderat, amicum occidit. [Caestij Pij. Ego, inquit, caesus sum, poenam remitto. Mirarer, nisi pro tam bono patre fuisset qui mori vellet. Dignus est quem inuitū vindicetis. ita ne apud vos tantum crudeles patres vindicantur? Pater, inquit, iussit. ergo frater tuus impius fuit, qui patri non

Vu paruit.

paruit. Si quando sēte parebant satellites, aiebat tyrannus: Non spectatis quemadmodum patrem caeciderit. Qui patrem caeciderit, manus eius praecidantur, hanc legem moriens laudauit tyrannus. Noui sime inter filium & patrem tyrannus intercessit. An nō quisquis patrem caeciderit. In lege, inquit, nihil excipitur: sed multa quamuis non excipiantur, intelliguntur. Et scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa est: quaedam vero tam manifesta sunt, ut nullam cautionem desiderent. Quid legis interest, excipere, ne fraudi sit ei qui per insaniam patrem pulsauit: cum illi non supplicio, sed remedio opus sit? Quid opus est caueri lege, ne puniatur infans si pulsauerit patrem? quid opus est caueri, ne puniatur, si quis aut patrem sopitum, aut subita corporis granitate collapsum excitauit: cum illa non iniuria, sed medicina fuerit? Nondum de propria, sed de communi causa loquor. Si officiose quis caecidit patrem, non pulsauit, puniri debet?

DIVISIO. Hanc quaestionem in partes plures diuisit, An tutus sit qui tyranno iubente fecit. Cogitate quā multa tyrannus exegerit. Pro publica innocentia est, non licere hoc quoque tyrannis, ut nos faciant nocentes. Tyranno iubente fecit. inferior fuit ipso vapulante. Ille non dicitur sacrilegus, qui deorum immortalium dona manibus suis tulit ad tyrannum, aut qui funestas tyranni imagines inter effigies deorum immortalium consecrauit. An tutus sit, qui patre iubente fecit. Non caecidit, sed paruit, & illud dixit in narrationibus: Stabat contumaci frater vultu, intellexit non posse cogi à tyranno. An tutus sit, qui pro patria facit: An hic pro patria fecerit. Item, An illo iam tempore cogitationem tyrannicidij habuerit, & hoc animo caeciderit, ut aditum faceret sibi ad amicitiam tyranni. [Montanus & illam quaestionem vltimam fecit: An etiam si quid peccatum est, tanto merito redemptum sit. Gallio illam quaestionem primam fecit: An vltio caesi patris, nullius sit nisi patris. Inuitum, inquit, me nemo vindicaret, si à quolibet alieno caesus essem, & nollē agere iniuriarum: nemo nomine meo ageret. atqui nihil interest: poena maior est eius qui caecidit, ius idem eius qui caesus est. Contra ait omnibus actionem dari. non enim priuatam esse iniuriam, sed publicam: itaque nec taxatione defungi damnatum, aut iniuriarum poena, sed manus pendere: ad omnes patres pertinere hoc exemplum, ad omnes filios, & ad ipsam Remp. tales esse qui fiant tyranni, certē qui tyrannorum amici. Et vltimas has fecit quaestiones: An si pio animo fecit, non teneatur: An bono animo fecerit. Et in illa quaestione Latronis, An tutus est qui patre volente fecerit: Nunç, inquit, fingis in filij patrocinium, sed tunc noluit. Et adiecit: Ne dixeris idem voluisse patrem quod tyrannum. Queritis, vtri paruerit? Tyrannus illum amauit, tanquam sibi paruisset, Pater inquit, voluit, ita tu non tyranno tantum, sed patri dignus parricidio visus es? Cum de scripisset impium in fratrem, impium in patrem, adiecit: Tyrannum quoque tunc cum amare deberes, occidisti.

COLOR. [Montanus partem accusatoris declamauit, & hoc colore vsus est: Indulgentissimū fuisse in filios patrem; nimiam pietatem eius fuisse notam tyranno. Itaque illum qui quaereret pudicis dolorem ex impudicitia, contumacibus ex seruitute, pijsimo patri tormentum quaesisset ex filiorum impietate: & induxit illum animose loquentem, qui iussus est prior patrem caedere. Quid si non caecidero, inquit, quid facturus es? torquebis? occides? plus est quod imperas, quā qd minaris. Certamen erat in vno homine, vtrum plus posset natura, an tyrannus. Caede, inquit, non caedo. verbera: non ferio. Haec fratre audiente. Et illud dixit, cum promitteret amicitiam tyrannus: Magis praemium extimui tyranni, quā imperium. Et cum descripisset cicatrices patris: Et forma est adhuc faciei, dixit, ab utroque caelum putes. [Montanus tamen aiebat, nihil posse melius dici. Ex hac parte tyrannus iubet, ex altera lex vetat. morieris, si caecideris: morere, ne caedas. [Caestius dixit: Tyrannus imperat ut patrem caedas, non est nouum: noluit facere. Laudaturum me putas? ego vero non laudo. alterius ista gloria est. tu fratrem imitatus es. [Argentarius dixit: Tu patrem caecidisti, cum & legem nosset, & fratrem. [Montanus dixit: Parricida esse voluisti: violasti patris corpus, fratris beneficium. Ab altera, hoc colore omnes declamauerunt tanquam patre iubente fecisset. Triarius dixit: In filij mei manus incurri. [Bassus Iulius: Ego me filij mei manibus caecidi. [Haterius dixit: Ago gratias tyranno, quod alterum filium meum custodiri iussit, ne mori posset. [Caestius ait in narratione: Tyrannus iubet caedere, exposita tormenta sunt. quid faciat? moriatur, inquis. hoc dicis. ne caedat patrem: occidat. [Fuscus Arellius dixit: Complecti volo istas manus, optime deme etiam ante tyrannicidium meritas. [Gallio dixit: Viderit quantum tibi se putet debere Respub. ego plus me quā illam debere tibi iudico. difficilium est quod me iubente fecisti. [Montanus Voienus dixit in narratione: Si perseueras filii, fratrem sequar. Videris vtrum patrem caedere malis, an occidere. Hanc controuersiam & ab Iulio Sabino bene declamari meminimus, cum describeret tyrannum occisum, & eum ingenti gloria ex arce deductum. O te parricidam: nisi post tyrannicidium quoque intelligis, quanto melius frater tuus perierit, quā tu occideris. Illud non probaui, quod multa in re seuera tentauit falsē dicere. Erat autem vrbanius homo, ut vobis saepe narraui, ut quicquid illi in eloquentia deerat, vrbanius pensaret. Meminimus cum illum Syriacus Vallius, homo disertus, accusaret, & videret Latinum Calumniam testem circa coronam iudicij obuersari, & toties occurrere eunti Syriaco, & quaerere, quid haberet spei: deinde post iudicium, cum Syriacus gratias illi ageret, quod tantam curam sui egisset: At mehercules, inquit, timebam, ne vno rhetore plus haberemus. & testis productus cum interrogatus esset, an accepisset à patre selestia? dixit quot accepisset: an haberet, negauit. Deinde interrogatus, an Calumniam haberet? Ipse, inquit,

inquit, negligentiam meam nosti: an habeam, nescio: accepisse me scio. & in Domitium nobilissimum virum in consulatu, cum thermas prospicientes viam sacram aedificasset, coepisset deinde rhetores circumire, & declamare: Ego, inquit, sciebam hoc te facturum, & matri tuae querenti de tua desidia dixeram.

Duas eius vrbanas res praeterire non possum. Secutus erat in prouinciam Cretam Occium Flamam proconsulem. Graeci coeperunt in theatro postulare, ut Sabinus maximum magistratum gereret. Mos autem est, barbam capillumque magistratui Cretensium summittere. Surrexit Sabinus, & silentium fecit, deinde ait: Hunc magistratum ego Romae bis gessi. bis causam dixerat. Graeci non bene intellexerunt, sed bene precati, à Caesare petebant, ut honorem Sabinus & tertio gereret. Postea deinde offendit illos tota comitum cohors: oppressi sunt in templo ab omni multitudine, quae postulabat, ut Romam Sabinus cum Turdo proficisceretur. Erat inter infames maxime & iniustos homines Turdus. Cum Turdus promitteret iturum se, ut inde posset exire, Sabinus silentio factus, ait: Ego ad Caesarem non sum iturus cum matrea. Postea hoc Sabino cum causam diceret, obiectū est. Multa illum diserte dixisse memini. Cum introductus esset ex carcere in senatum, postulatū ut diariam acciperet, tunc dixit de fame questus: Nihil onerosum à vobis peto, sed ut me aut mori velitis, aut viuere. atque illud dixit: Nolite, inquit, superbe audire hominem calamitosum.

Saepe qui misereri potuit, misericordiam rogat.

Et cum dixisset Seianianos locupletes in carcere esse: Homo, inquit, adhuc indemnatus, ut possim viuere, parricidas panem rogo. Cum mouisset homines & flebili oratione & diserta, redijt tamen ad sales: rogauit ut in Lautumias transferretur. Ne, inquit, quenquam vestrū decipiat nomen ipsum Lautumiae, minime lauta res est. Hoc retuli, ut & ipsum hominem ex aliqua parte nossetis: & illud sciretis, quā difficile sit, naturam suam effugere. Quomodo posset ab illo obtineri, ne in declamationibus iocaretur qui iocabatur in miseris ac periculis suis: in quibus iocari eum non debuisset, quis nescit? potuisset, quis credit? [Murrhedius non degenerauit in hac controuersia. nam colore stultissimum induxit. Voluit, inquit, & hic fratris sequi exemplum. dum retineo, dum luctor, visus est patrem caecidisse. Vnum ex his quos audiui declamantes, scio Mentonem vsus non patrono patre, sed aduocato. ipsum tyrannicidam induxit dicentem, & colore vsus est: Non iussum se à patre, quia aiebat incredibile omnibus videri, patrem coram tyranno caedi se iussisse: sed initum esse tyrannicidae consilium, ut per hoc ad amicitiam perueniret, per amicitiam ad tyrannicidium. Haec eius sententia laudata est, cum describeret se patri manus afferentem: Nihil in toto tyrannicidij difficilium feci. Illud dixit: Iam tum factum esset tyrannicidium, si me frater non reliquisset. Et illud dixit: Vos ego tunc respexi templa, leges, Resp. nam si me tantum spectassem, facile tyrannum effugissem, illa, qua frater effugerat.

Pruiignus ab auo raptus nouercae. [Controuersia V.

LEX. De vi sit actio. *Thema.* Quidam duos filios sub nouerca amisit: dubia cruditatis & veneni signa infecuta sunt. Tertium filium maternus auus rapuit, qui ad visendos nepotes aegros non fuerat admittus. quaerenti patri per praekonem, dixit apud se esse. accusatur de vi.

CONTRA auum. [Iunij Gallionis. Violentus & impotens tenex hominem liberum sinu meo rapui. quod seruare tibi difficile est, auo dona. Quoties miserum me puer audies? nouerca, quis est? fugitiue reductus es. Habui filiam, quamuis iste vnus filius superfit, foecundam. Quā indulgenter puer peria diuisit. natus est filius: dixit, Filius hic meus est. natus est alter: dixit, Hic matris est. natus est tertius: dixit, Hic aui est. Cum quaereret filium, erant qui suaderent & dicerent: Tace, meruit excludi. [Caestij Pij. Quā causam rapiendi habebat impotens senex? nūquid fratres eius occiderat? Ignosce mihi, si tātū filiae meae madata narro. hāc solā ex meis morientē vidi. habui filiā: de omnibus meis, Habui, dicendū.

ALTERA pars. Habitu vagabatur lugubri, sordidaque praetexta: omnes illius miserabantur, quosdam etiam dicentis audiui: Quid? iste puer matrem non habet? patrem non habet? auum non habet? [Arellij Fusci patris: Tres filios filiae meae debes, vnum mihi: sine apud me nutriatur. Quid times? ne non admittare cum veneris? exposuisset haec tunc iuuet. Iam nunc fortuna, aut nouerca narranda est. ut vidit me, haesit complexibus meis, puerum osculabar miser, interrogabam de fratribus: dum interrogo, dum fleo, perueneram domum. Rogo ne hoc causam meam peiorem fecerit, quod ille quem rapui, vnicus erat. [Voieni Montani. Mittis praekonem, adice illi omnia insignia. hic puer matrem perdidit, fratres amisit, nouercam habet. Affirmo tibi, non indicabit quisquis fuerit. erras, & vehementer erras. filios quos perdidisti, non quaeris: quem quaeris, non perdidisti. Vtra tandem iustior querela est? pater ab auo vnum repeti: auus duos a patre. [Vibij Rufi. Raptor ille & impotens, dum moriuntur nepotes mei, ad ianuam steti: plus habeo, quod auo, quā quod reo timendum sit. [Fuluij Sparfi. Vnus perit, alter perit: toties fortunam accusas, nunquam nouercam. Facinus indignum: puer ad supplicium in domo aui a patre quaeritur. Ad aegrotantē nepotē veni, nō sum admittus: haec vis vera fuit. [Argentarij. Pater quos confcios habuit, nescio: domi non fui: amissa filia volui aliquid adoptare ex nepotibus: sed aiebam, Quid necesse est? quoties videre volam, in domum veniam: quoties volam, in domum abducam: agamus tanquam affines. Tres habes filios. diuidamus: & vide quā non improbam diuisionem desiderem, ex tribus vnum posco. Vtinam omnes, quos perdidit, quaereret. [Blandi. Cum tradere vellem puerum, nescio

quis exclamauit. Puer, nunc peristi, nihil vobis subtraham, quid ni? praeconi quoque omnia indicaui. [Mentomis. Rapui nepotem, habeo, redderem, si pater quaereret.

DIVISIO. Mōtanus Votienus in has quaestiones diuisit, An in re vis sit. Nulla, inquit, vis est, quae arma, quae pugnam, quae vulnera non habet. Volo mihi describi comitatum istius tumultus: Quae turba est? vnus puer, & vnus senex. Rapuisti, inquit, filium meum, immo nepotem suum sustulit, immo venientem non potuit excludere. An si pro illo fuit, fieri vim, quae facta dicitur, non teneatur qui fecit. Vis iniuriosa damnatur: solet enim esse & salutaris. Cum latrones aliquid obligerent, si perfodissem villam armata manu, coniugem, liberos eius rapuissem, accusari possem? Quod viuuit puer, beneficium meum est. Et medici alligant, & corporibus nostris, vt medeantur, vim afferunt. An pro illo fuerit raptus. Hoc loco accusatio nouercae, & infectio patris tam patienter suos perdentis. [Gallio & illam quaestionem fecit, & prius sumendam quaestionem putauit ex persona, quàm ex re: An cum auo nepotis nomine agi possit. Non magis, inquit, quàm cum patre filij nomine, non magis quàm cum matre. Habet sua iura natura: & hoc inter auum patremque interest, quòd auo suos seruare licet, patri etiam occidere. Non potes, inquit, sic mecum agere tanquam cum alieno, vt dicitur: Quid tibi cum illo, qui est intestati filius? tuus heres futurus sit, quem dementem alligaturus est? quaedam iura non lege, sed natura nobis attributa. Si nepotem suum auus peccantem aliquid, & inter lasciuos iocos petulantius lasciuientem feriret, num iniuriarum quisquam cum illo ageret? Et vltimam illam Gallio fecit, cum tractasset illa: Licet mihi vt prosum facere, deinde huic profuit. An auo ignoscendum sit cum pro nepote, affectu latus, fecerit. Hoc loco tractauit, quàm indignum esset damnari illum ab hoc. [Latro duas vltimas quaestiones aliter posuit, & plus complexus est. Etiam si vim fecit, an tamen damnari non possit, si bono animo fecerit. ait enim, & de animo fieri controuersiam a uo, & dicere patrem: Non vt nepotem seruaret, fecit, sed vt infamare vxorem meam, tanquam veneficam, me tanquam veneficae emancipatū, cui male liberi sui committerentur.

COLOR. Colore ergo hoc Latro eodem vsus est pro patre, vt diceret, ne viua quidem vxore bene sibi cum locero conuenisse. suas vero profestas inimicitias illum gessisse se cum, languente vero puero, illum venisse, cum conuicio, cum vociferatione nefaria, & dicentem & auspicantem: auctores habere amicos se, ne admitteret hominem, non ad officium nepotum, sed ad inuidiam & contumeliam generi venientem, qui ad sanos nepotes nunquam dignatus esset accedere: medicis vero suasisse ne uenirent, ut puerum confunderet: & impleret suspicionibus. [Silonis Pompeij color fuit, ut Latroni uidebatur, qui controuersiae repugnaret. dixit enim, uenisse auum ad imbecillum puerum, ad aegros non semper proximos admitti: utique ad eos qui grauius aegrotant, saepe & patrem non admissum. Sic auo quoque intempestiue uenientem dictum, Nunc non potes: statim cum conuicio ab illo. in altero idem fecisse. Latro aiebat hunc colorem optimum esse, si recitasset, se recipi non posse: quia ponatur, Non est admissus: sub hoc themate intelligere nos, non hoc illi dictum, Nunc non potes: sed ex toto, Non potes. [Gallio utrumque miscuit, & hoc colore qui uideri non potest alioquin thema euertere, parcius vsus est. Dicitur est, inquit, illi: Quiescit puer, paulum commorare, medici uenerunt quenuquam admitti. scitis solere dicere illos, Nec si pater uenerit, Protinus iste clamare coepit, Testor me non admitti: & tantum non tabellis signatis denunciare, Auum distuleram, accusatorem exclusi. Iternam, inquit, uenit cum conuicio. Iam vnū occidistis, alterum occiditis. Nihil est miserius, quàm ubi alicui ex miseria sua inuidia quaeritur. Non est admissus, cum diceret, se nepotem suum, non uidere uelle, sed inspiciere. Sic egit: Veni non ut istum accusarem, sed ut me defenderem. [Gallio hoc colore usus est: Non admisi auum, quia dictum erat mihi, hoc illum animo uenire, ut raperet. [Ex altera parte colorem hunc Caestius introduxit: Timuisse se de puero. Frustra, inquit, duos occiderat nouerca, & ait: Vellem ad uos nocentior uenirem reus, uellem tres raperem. [Argentarius hoc colore usus est, rogatum à puero auum. Negabat, inquit, posse se uiuere, si in illa relinqueretur domo. Hispanus hoc colore usus est, affectu esse ablatum. Sustuli, inquit, nepotem meum. Non potui, inquit, sariari osculis, non potui ab illo tam cito distrahi: nolite mirari, post longum tempus illum uideram. [Albucius hoc colore usus est, ut diceret: Noluisse illum in tam infausta domo educari, ex qua duo iam fratres elati essent: ei qui postea decessit, inter causas moriendi casum fratris fuisse. Et seruauit hunc colorem, ne quid in nouerca, ne quid in patre diceret: aiebat, iustissimū futurū auum, si tantum se defendere uoluisset. Quid ergo? quare rapuisti? amabam. huic maxime ab initio animi meum addixeram. In domo uestra nihil praeter ipsam domum timui. Si apud me duo decessissent, ex domo mea illum transtulisset. [Marcellum Marcium aiebat sic narraffe. Puer me secutus est, non criminor uobis illum, quicquid est, potius quàm illius periculo fiat, ego rapui. Vbi est? inquit. Viuit, saluus est: ueni, cum uoles aspicere. Redde, inquit, patri suo, ego asper, Age, monstrabo si uis, quis ante me tibi filios abstulerit. [Varius Geminus eundem sensum dixit: Quae est ista tam fera pietas? quare meos tertio incipis. [Montanus Votienus, homo rarissimi, etiam si non emendatissimi, ingenij, uitium suum quod in orationibus non euitabat, in scholasticis quoque euitare non potuit: sed in orationibus, quia laxior est materia, minus earundem rerum annotatur iteratio. In scholasticis si eadem sunt quae dicuntur: quia pauca sunt, notantur. Memini illum pro Galla Numisia apud centumuiros atrocium ponere. Ex uncia heres erat patris sui Galla. obiciebatur illi ueneficium. dixit rem disertissimam, & omnibus saeculis duraturam, qua nescio an quicquam melius in eo genere caularum dictum.

Vnciam

Vnciam nec filiae deberi, nec veneficae. Non fuit contentus, adiecit: In paternis tabulis filiae locus, aut suus debetur, aut nullus, etiamnum adiecit: Relinquis nocenti nimium, innocenti parum. Ne sic quidem fatiare se potuit, adiecit. Non potest filia tam anguste paternis tabulis adhaerere, quas aut totas possidere debet, aut totas perdere: & plura multa, quae memoria non repeto. Ex eis quaedam in orationem contulit, & alia plura quàm dixerat, adiecit, nihil non ex eis bellum est, si solum sit: nihil non rursus ex eis alteri obstat. Idem in hac declamatione fecisse eum memini. Erras pater, inquit, & vehementer erras, quos perdidisti, non quaeris: quem quaeris, non perdidisti. Deinde: Puer iste inuentus perit. Deinde: Quisquis puero fauet, ne inueniatur optet. Deinde: Puer nisi auum sequitur, fratres secuturus est. Desine quaerere: quem si inuenieris, sic perdes, vt inuenire nō possis. et deinde: Rapuit istum auus, ne raperet nouerca. Et deinde: Vnum tantum pater ex liberis suis quaerit, qui saluus est. [Glycon hunc sensum semel dixit, sed genere corrupto.†

Habet hoc Montanus vitium, sententias suas repetendo corrumpit, dum non est contentus, vnam rem semel bene dicere, efficit, ne bene dixerit. & propter hoc & alia, quibus orator potest poetae similis uideri, solebat Scaurus Montanum inter oratores Ouidium vocare. Nam & Ouidius nescit, quod bene cessit, relinquere. Non multa referam, quae Montaniana Scaurus vocabat. Vno hoc contentus ero, Cum Polyxena esset abducta, vt ad tumulum Achillis immolaretur, Hecuba dixit:

--- cinis ipse sepulchri

In genus hoc pugnat---

poterat hoc contentus esse, adiecit:

--- tumulto quoque sensimus hostem.

Nec hoc contentus, adiecit:

Aeacidae foecunda fui.

aiebat autem Scaurus. Non minus magnam virtutem esse, scire desinere, quàm scire dicere.

Filia conscia in veneno priuigni. *Controuersia. VI.*

LEX. Venefica torqueatur, donec conscios indicet. *Thema.* Quidam mortua vxore, ex qua filium habebat, duxit vxorem: & ex ea filiam sustulit, decessit adolescens, accusauit maritus nouercam veneficij, damnata cum torqueretur, dixit sibi consciam filiam esse, petitur ad supplicium puella. pater defendit. Pro filia. [Caestij Pij. Non est quòd putetis has lacrimas aut filiae esse, aut me patrem. Non prodesset tibi puella ne hoc quidem, quòd te frater amauit, nisi mater odisset, hoc me odisti nouerca, quòd scisti consciam me, eligere poenae. Dixit, Ante actam eius vitam excutiamus. [Fuluij Sparfi. Nefaria mulier, filiae quoque nouerca, ne mori quidem potuit, nisi & occideret. Inter gladiatores victoris quoque condicio pessima est, cum moriente pugnantis. Nullum magis aduersarium timeas, quàm qui uiuere nō potest, occidere potest. [Vibij Galli. Concitatissima in mortem rabies est, desperatione vltima in furorē animus impellitur. Quaedam ferae tela omnia commordent, & ad mortis auctorem per vulnera sua ruunt. Abscissa missione gladiator, quem armatus fagerat, nudus insequitur. Praecipitati non quòd impulit tantum trahunt, sed quod occurrit: & naturali quodam deploratae mentis affectu morientibus gratissimum est commori. [Votienus Montani. Dum filium vindico, ubi grauisime mihi nocere possit, ostendit. Veneficium simile est mendacio. Sic credibile esse in sorore parricidium creditis? non timeo ne quis hoc in sorore credat, quod ego vix probaui in nouerca. Natam mihi filiam quasi futurae pacis obidem sustuli: aiebam, Dum matris meminit, obliuiscetur nouercae. at illa dum nouercae meminit, matris oblita est. Filia, inquit, mihi conscia est, post hanc vocem remissa putares tormenta, similis facta torquenti est. soror fratri venenum dedit? quamdiu luctati sumus, vt crederetur nouerca priuigno dedisse. Nouerca quod volueras, consecuta es, damnasse iam paenitet. [Argentarij. Facio rem iudices, non nouam: liberos meos a nouerca vindico. Peto, ne, quia filium vindicaui, filiam perdam, nisi succurratis, nouerca vicit, ego victus sum. Duxi, nescio peiorem vxorem an nouercam, hoc mihi carior est, quòd tam inuisa matri fuit. [Cornelij Hispani. Si conscia esset, neminem expectarem: scitis quemadmodum veneficam oderim, instabam tormentis: aiebam, Morere peius quàm odisti. Non satis mihi ardere ignes videbantur, non satis insidere verbera, dixi: Si quid adiacere tormentis tuis possum, puto iubebo filiam afferi. Vocet huc aliquis matrem, quid expanisti puella? quid ad sinus meos refugisti? quid extimuiisti tanquam nouercam? [Marylli. Ne inter supplicia quidem desijt occidere. & hanc quisquam putet non potuisse venenum sine conscia dare? puella, quae occidisse fratrem dicitur, quid ante peccauit? Nouerca quoque non ante occidit priuignum? Et filia, & bonae spei est. quaeritis argumentum? matri suae non placet. [Arellij Fusci. Etiam cineribus tuis infesta est nouerca, quod vnum potest, persequitur sororem tuam. Quid adhuc potest nosse, nisi fratrem? Profit illi apud vos, quod illam pater laudat, profit quod talis mater accusat. [Mentomis. Non misereris huius? inferior est quàm frater. ille habuit sine dubio nouercam torqueri. Cōsecuta es mulier quod voluisti. solus omnium magis sensi nouercam cum perdidisti. [Porcij Latronis. Habui filiū tam bonū, vt illū amare posset etiā nouerca: nisi in eam incidisset quae posset etiā filiam odisse. Huc mea scelera reciderunt, vt parricidium puellare sit, aetas, si magnitudinem rei non intelligit, nō est idonea parricidio. Sed veneficae, inquit, filia est. Si parentes inspiciuntur, cur non potius patri uideatur similis, cui placet, quàm matri cui displicet? Deniq; non recusato, quo minus in illa uel matris exigatur imitatio, illa cū huius aetatis erat, nec nouerca erat, nec venefica. [Albucij Sili. Duxi vxorem,

Vu 3 rem,

rem, nullis adhuc inquinatam fabulis, nec miror, innocentem tunc fuisse: adhuc puella erat. [Blandi. Ve scelerata sit, nempe matri suae similis est: ante veneficium oportet faciat, quam parricidium. Filia, inquit, conscia est. Dij te perdant: etiam cum torqueris, occidisti. Seruus tortus Catonem conscium furti dixit. Quid agitis? vtrum plus creditis tormentis, an Catoni? [Buteonis. Si conscius à te puella quaeretur, nominato patrem. Quod nouerca tam sero, puella tam cito? Filia, inquit, conscia est. Male pereas: at ego te putabam vnus nouercam. [Triarij. Filia, inquit, tua conscia est. Videbatur sibi post hanc vocem vicisse. Amisum fratrem fleuit in funere, totius populi habitum lacrimis suis expressit: itaque illum nouerca peius perire voluit quam priuignum. Filia, inquit, conscia est. Hoc vltimum fuit nouercae veneficiū. [QHaterij. Succurrite quaelo, ne cum torta sit quae filium meū occiderat, filia etiam, dum torquetur, occiderit. Liberos semper effero, vnus mulieris aut mendacio, aut veneno. No flet quantum reae fatis est. quemadmodum illi extorquebo lacrimas? afferte mihi imaginem fratris. video subito desiderio fletus concitatos, nunquid talem vultum, cum mater torqueretur, habuit?

PARS altera. [Triarij. Si odissemus te, pateremur cum eiusmodi filia viuere. Quarumdam ferarum catuli cum rabie nascuntur: venena statim à radicibus pestifera sunt. Quantum illi ad scelera aetatis adiecit, quod illam nouerca peperit? Quid illa, quae fratrem in moram patri sequenti sparfit? Habemus exemplum, quod & sorori conueniat, & virgini.

DIVISIO. [Caestius in duas partes coniecturam diuisit. Et primum quaesuit, An conscia illis opus fuerit: deinde, Si opus fuit, an hanc habuerit. Non seruauit autem modum. Nam & illum locum diu tractauit, non posse sororem in mortem fratris impelli. Et iterum tam puellam voluit videri, vt nulli esset idonea ministerio. Itaque elegantissime deridebat Montanus Voienus in hac cōtrouersia ineptias rhetorum, quod sic declamarent, tanquam haec quae nominata est, infans esset: nec intelligerent si tales essent, ne futuram quidem ream. Itaque hoc debemus, inquit, proponere nobis puellā eius aetatis, in qua torta, credibile scelus illud quidem, sed intolerabile esse aiebat. Induxerat Caestius matrem dicentem filiae: Da fratri venenum. Triarij multo rem magis ineptam, quia non inuenit illam, sed concupiuit: nā excessus sententiam traxit. Induxerat nouercam dicentem: Da fratri venenum. Fecit illam respondentem: Mater & mihi da, quid enim est tam absurdum, quam matrem sic locutam cum puella? Da fratri venenum. Non ferebant nec illam Triarij sententiam, qua aliter Haterius vsus est, cum ad epilogum peruenisset, hoc loco debebat reus flere, non flet puella, inueniat quemadmodum fleat aliquis, hoc est imaginem fratris. Illa enim si tam puella est, vt dicat, Mater, quid est venenum? non potest tantae pietatis esse, vt eam imago fratris in lacrimas concitet. Tantus autem error est in omnibus studijs, maxime in eloquentia, cuius regula incerta est, vt vitia quidam sua & intelligant, & ament. [Caestius pueriliter se dixisse intelligebat: Mater, quid est venenum? Deridebat enim Murrhedium, qui hanc sententiam imitatus est in epologo, cum alloqui coepisset puellam, & diceret: Componere te in periclitantium habitum, profunde lacrimas, manus ad genua demitte, rea es, fecerat respondentem puellam: Pater, quid est rea? Et aiebat Caestius: Quod si ad deridendum me dixit, homo venustus fuit. Et ego nunc scio, me ineptam sententiam dicere. Multa autem dico, non quia mihi placent, sed quia audientibus placitura sunt. Et illud Ruffi Vibij tolerabilius aiebat esse, sed & ipsum aliqua obiurgatione dignum. dixerat in epologo: Nutrix ream tolle. Illud in Haterio, qui & promisit oratorem, & praestitit, negabat se posse ferre quod dixerat: Haec rea non mittenda in exilium, sed ferenda est. Cum sciret, inquit, in exilium exportandos locari solere, quid enim intelligi vult hac sententia, nisi ex toto puellam ambulare non posse vsque in exilium? Verum est, sed nec mater eius potuisset. [Silo à parte patris comparisonem fecit inter se matris & filiae. totam hac figura declamauit: Non sum, inquit, vobis dicturus, qualis debeat esse venefica: operam perdam, si coepero describere, debere esse aetate prouectam, vsu exercitatum, inuisam viro, quae possit etiam filiam occidere. Superuacuum est vi pluribus verbis. in hac ipsa causa habemus veneficae exemplar: comparemus inter se duas reas. nec est quod quaeratis aliquem, qui cognitionem vestram per omnes comparisonis parteis ducat. Ego vobis dicam, quomodo illam accusauerim. Ego illi obieci ante actam vitam: vos illi potestis obijcere. Et sic omnia circumijit, & comparando defendit. Illam quaestiuunculam, quae in prima parte tractata erat à quibusdam, Non illi vtrique fuisse opus & conscia, sic transcurrit: Aiebat, inquit, tota actione rea haec, Quam consciam habueram, ego negabam illi opus fuisse, aiebam, In eadem domo eras, venenum notum erat, nouercae occasio facilis coniuuenti, non eras suspecta, nemo te timebat propter sororem. Ex altera parte hoc vsus est colore: Nouercam video venenum dedisse, vt filia sua sola heres esset: eandem illi & consciam fuisse veneficii, & causam. Omnes declamatores aiebat voluisse aliquid noui dicere, eo loco quo nominabat nouerca filiam consciam, dixit, inquit, Hybreas. †

Hanc sententiam Fuscus Arellius cum esset ex Asia, non casu dixit, sed transtulit ad verbum quidem: Quid ergo, inquit, mentita est de filia sua? immo de mea. Modestius hanc sententiam vertit Haterius: Quid ergo? mentita est, quae nihil lamentabatur de accusatoris sui filia? Caestius dixit: Nominauit priuigni sui sororem. Albucius dixit: Quid habuit quod dubitaret, an parceret filiae eius a quo occidebatur, sorori eius quem occiderat? Triarij dixit: Quid ergo mater mentita est? tolle matris nomē, post dānationē nouerca est. Blandus dixit: Nominabo istā quae patri affuit, istā quae mortuo fratre ac matre nō fleuit. Silo Pōpeius dixit: Filia, inquit,

quit mihi conscia est, post hoc eundem vultū eius notauit, quem videram moriente priuigno. Montanus Voienus Marcellum Marcium amicum suum cuius frequenter mentionem in scriptis suis facit, tanquā hominis disertis, aiebat hanc dixisse sententiam: Inuenit quomodo damnata accusaret, moriens occideret, torta torqueret, non est hoc indicium, sed alterum nouercae veneficium. Latio dixerat, cum descripsisset tormenta: Instabam super caput non accusator, sed tortor: ipse ignes subiciebam, ipse ad intendendum eculeum manus admovebam. Ego non bibam sanguinem istius, non eruum oculos: si filium mihi eripuit: nisi citius illam oppressissem, & filiam abstulissem. Triarij dixit: Cum accusarem, obieci veneficium. In vltima parte inter preces meas excitauit puellam ad vltionem fratris sui. Haec res maxime iudices mouit, haec maxime nouercam offendit. Albucius dixit: Postquam nominauit filiam, ad me respexit: videlicet vt sciret, an satis torfisset. Nicetes egregiè dixit in hoc eodem loco. †

Montanus cum diceret illum locum, quamuis sceleratos parentes, velle tamen innocentes liberos suos esse, dixit: Potest ista filia veneficam fingere, si potest facere: difficilius est filios inquinare, quam perdere. & illud: Fauete saeculo Iudices, cum ingentia scelera ferat, ne etiam immatura tulerit: fauete, nullum scelus commissum sit, nisi quod solet: fauete, vt potius non desierit nouerca parricidium facere, quam soror coeperit. damnare illam potui, estugere non potui. Serò fecisti nouerca. Si hoc antè dixisses, potuisti praeuaricationem patris recte cum damnareris, animosa eras, recte nihil potes facere, si qua fides accusator in sidias reatimui, nusquam à sinu meo dimissi puellam, ipse omnes praegustauit cibos. O incauta futuri mortalitas. Postquam ad tortorem perduxit nouercam, timere de filia desij.

COLOR. Omnes illo colore vsi sunt, nominatam à nouerca filiam in dolorem patris. Gallio plura dixit: Fortasse, inquit, hanc nominauit, vt veros conscios celaret: fortasse, vt quia acerrime instabat accusator, hoc metu territus finem tormentis imponeret: fortasse in dolore tormentorum stupefacta nesciuit quid loqueretur. Nouissime dixit, fortasse in hoc, vt quae poenas veneficii dabat, accusationis exigeret. Illum sensum adiecit: Ex meis hoc affectibus aestimo, cum tum ira, tum odio furerer, circumspiciebam omnes vltionis vias, oblitus innocentiae, si proprios habuisset liberos nouerca, occidisset. In hanc ipsam quoties impetum facere volui? sed propter hoc à me tuta erat, quod à matre non erat.

L. ANNAE I. SENECAE
CONTROVERSIARVM
LIBER. DECIMVS.

SENECA. NOVATO. SENECAE. MELAE. FILIIS S.

 VOD ultra mihi molesti sitis, non est. Interrogate, si qua vultis. Sinite me ab istis iuuenilibus studiis ad senectutem meam reuerti. Fateor vobis, iam res taedio est. Primo libenter assilui, velut optimam vitae meae partem mihi reducturus: deinde iam pudet, tanquam diu non seriam rem agam. Scholastica studia leuiter tractata delectant, contractata & propius admota, fastidiosum sunt. Sinite ergo me semel exhaurire memoriam meam, & dimittite vel ad actum iureiurando, quod ferme dixisse memini me quae sciu, quaeque audiui, quaeque ad hanc rem pertinere credidi. Pertinere autem ad rem non puto, quomodo L. Magius gener T. Luuij declamauerit, quamuis aliquo tempore suum populum habuit, cum illum homines non in ipsius honorem laudarent, sed in loceri ferrent: quomodo L. Asprenas, aut Quintilianus senex declamauerit: transeo istos, quorum fama cum ipsis extincta est. De Scauro si me interrogatis, cum illum mecum audieritis, iniqui estis. Non noui quenquam, cuius ingenio P. R. pertinacius ignouerit. Dicebat negligenter saepe causam in ipsis subfelliis, saepe dum amicitur, discibat: deinde litiganti similior quam agenti, cupiebat euocare aliquam vocem aduersariorum, & in altercatione vires suas nouerat. Nihil erat illo venustius, nihil paratius: genus dicendi antiquum, verborum quoque non vulgarium grauitas, ipse cultus habitusque corporis, mire ad auctoritatem oratoriam aptatus. Sed ex iis omnibus scire potes, non quantum oratorem praestaret Scaurus, sed quantum desereret. Pleraque actiones malae, in omnibus tamen aliquod magni neglectique ingenij veltigium extabat. raro aliqua actio bona, sed quam fortunae imputares. Sed illum longa, immo perpetua defidia eò perduxerat, vt nihil curare vellet, nihil posset. Ora.

set. Orationes septem edidit, quae deinde senatusconsulto combustae sunt. Bene cum illis ignis egerat. Sed extant libelli, qui cum fama eius pugnant, multoque dissolutiores ipsis actionibus. Illas enim cum destituerit cura, calor adiuuabat: ij calor minus habent, negligentiae non minus. Declamantem audiui, nouissime quidē illepide: ita, ut quod difficillimū erat, sibi displiceret. De Labieno interrogatis. De clamaui non quidem populo, sed egregie. Non admittebat populum: & quia nondum haec consuetudo erat inducta, & quia putabat turpe ac friuolae iactationis, affectabat censorium supercilium: cum alius animo esset, magnus orator, qui per multa impedimenta eluctatus, ad famam ingenij, confidentibus magis hominibus peruenerat, quam uolentibus. Summa egestas erat, summa infamia, summum odium. Magna autem debet esse eloquentia, quae inuitis placeat. cum ingenia fauor hominum ostendat, fauor alar, quantam vim esse oportet, quae inter obstantia erumpat? Nemo erat, quin cum homini omnia obiecerat, ingenio multum tribueret. Color orationis antiquae, vigor nouae. Cultus inter nostrū ac prius saeculum medius, ut illum posset utraque pars sibi uindicare. Libertas tanta, ut libertatis nomen excederet. ut quia passim ordines hominesq. laniabat, Rabienus uocaretur. animus per uitia ingens, & ad similitudinem ingenij sui uiolentus, & qui Pompeianos spiritus nondum in tanta pace posuisset. In hunc primum excogitata est noua poena. Effectum est enim per inimicos, ut omnes eius libri incenderentur. Res noua & inusitata, supplicia de studiis sumi. Bono hercule publico, ista in poenas ingeniosa crudelitas post Ciceronem inuenta est. Quid enim futurum fuit, si ingenium Ciceronis triumuiris libuisset proscribere? Sūt dij immortales lenti quidem, sed certi vindices generis humani, & magna exempla in caput inuenientium regerunt: ut iustissima patendi uice, quod quicumque alieno excogitauit supplicio, saepe excipiat suo. Quae vos dementissimi homines tanta uacordia agitat? parum uidelicet in poenas notae crudelitatis est? Conquiritis in uosmetipsos noua, quibus pereatis. & si quid ab omni patientia rerum natura subduxit, sicut ingenium memoriamque nominis, inuenitis quem admodum perducatis ad eandem rem corporis mala. Facem studiis subdere, & in monumenta disciplinarum animaduertere, quanta & quam non contenta certa materia saeuitia est? Dij melius, quod eo saeculo ista ingeniorum supplicia coeperunt, quo & ingenia desierunt. Eius qui hanc in scripta Labieni sententiam dixerat, postea uiuentis adhuc scripta combusta sunt: iam non malo exemplo, quia suo. Non tulit hanc Labienus contumeliam, nec superstes esse ingenio suo uoluit, sed in monumenta se maiorum suorum ferri iussit, atque ita includi: ueritus scilicet, ne ignis qui nomini suo subiectus erat, corpori negaretur: non finiuit tantum seipse, sed etiam sepeliuit. Memini aliquando cum recitaret historiam, magnam partem conuoluisse, & dixisse: Haec quae transeo, post mortem meam legentur. Quanta in illis libertas fuit, quam etiam Labienus extimuit? Cassij Seueri, hominis Labieno iunctissimi, belle dicta res ferebatur. Illo tempore quo libri Labieni ex S. C. urebantur: Nunc me, inquit, uiuum vri oportet, qui illos edidici. Monstrabo uobis bellum libellum, quem à Gallione uestro petatis. Recitauit rescriptum Labieni pro Bathylo Maecenare, in quo suspicietis adolescentis animum. illos dentes ad mordendum prouocantis. Puto iam nihil, quod interrogatis, restat. Mula rhetor, quem interdum uoletis audire, licet Mela meus cōtrahat frontē, multū habuit ingenij, nihil cordis. Omnia usque ad ultimum tumorem perducta, ut non extra sanitatem, sed extra naturam essent. Quis enim ferret hominem de siphonibus dicentem. Caelo repluunt: de sparsionibus, Odoratos imbres: & in cultum uiridum, Caelatas fuluas: & in pictura. Nemora surgentia? Aut illud quod de subitis mortibus memini eum dicentem, cum uos me illo perduxissetis: Quicquid auium uolat, quicquid piscium natat, quicquid ferarum discurrat, nostris sepelitur uentribus. Quare nunc, cur subito moriamur. Mortibus uiuimus. Non ergo & si iam manumifus erat, debuit de corio eius nobis satisfieri. Non sum ex iudicibus seuerissimis, qui omnia ad exactam regulam redigam. Multa donanda ingenijs puto: sed donanda uitia, non portenta sunt. Si qua tamen tolerabiliter dicta sunt, non subtraham, ne plura uideantur, uel subiciatis uos. Obscus non incommode dixit, sed sibi nocuit: dum nihil sine schemate dicere cupit, oratio eius non figurata erat, sed praua. Itaque non inurbane Pacatus rhetor, cum illi Massiliae mane occurrisset, schemate illum salutauit. Poteram, inquit, dicere: Aue Osce. Ipse ab eloquentia multum aberat, natus ad contumelias omnium ingenijs inuendas. Nulli non impressit aliquid, quod effugere non posset. Ille Palsieno; prima eius syllaba in Graecum mutata, obscuro nomen imposuit, declamatori subtili, sed arido. ille Sparso dixit, scholam communem cum rhetore quodam habenti: Tu potes controuersiam intelligere, qui nō intelligis te laterem lauare? Sparfus autē dicebat ualēter, sed dure. Ad imitationē Latronis se direxerat: nō tamen unquam similibus illi erat, nisi cum eadem diceret. Utebatur suis uerbis, Latronis sententiis. Cum Basso certamen illi fuit, quem uos quoque audistis, homine disertio: cui demptam uelim quam confestabatur amaritudinē & simulationem actionis oratoriae. Nihil indecentius, quam ubi scholasticus quod non nouit, imitatur. Amabam itaque Capitonem, cuius declamatio est de Popilio haec quae meo Latroni subicitur. Bona fide Scholasticus erat, in his declamationibus quae illi bene cesserunt, nulli non post primum Tetracolon praeferendus. Primum Tetracolon quorum faciam, quaeritis? Latronis, Fufci, Albucij, Gallionis. Hi quoties confluxissent, penes Latronem gloria fuisset, penes Gallionem palma: reliquos, ut uobis uideretur, componite. Ego uobis omnium feci potestatem. hos minus nobiles finite in partem abire, Paternum, Moderatum, Fabium, & si quis est nec clari nominis, nec ignoti. Dum in his ad fatietatem uestrā me praestiterim, permitte me mihi & aliquos, quos non nostis, ex sinu proferre: quibus quo minus ad famam

famā peruenerint, nō ingenij defuit, sed locus. Bene declamauit Caius Silo: cui Caesar Augustus, cū frequenter causas agentem in Tarraconensi colonia uidisset, plenum testimonium reddidit, dixit enim: Nunquam audiui patremfamilias disertio. Erat qui patremfamilias praeferebat, oratorem subduceret. Partem enim eloquentiae putabat, eloquentiam abscondere. Solebat declamare studiose Turrinus Clodius, cuius filius fraterno uobis amore coniunctus est, adolescens summae eloquentiae futurus, nisi mallet exercere quantum habet, quam sequi quantum consequi posset. Sed Turrinus Clodius multū de uiribus remiserat, dum Apollodorum sequitur, & summam legem dicendi eum putat. Tantum tamē illi superfuit uirium, quantum ualere, etiam si ars abesset. Sententias dicebat excitatas, insidiosas, aliquid petentes. Nunquam non de colore Latroni controuersiam fecit. Latio nunquam solebat disputare in conuiuio, at aliquando declamare ex tempore solebat. Dicebat quosdam esse colores, prima facie duros, asperos: eos non posse, nisi actione probari. Negabat nisi agitata quaedam illis placere posse, nisi totum nosset: se & suas vires nosse, & illarum fiducia aliis metuenda & praerupta audere. Multa se nō persuadere iudici, sed auferre. Turrinus contra nihil probare, nisi tutum: non quia imbecillus erat, sed quia circumspectus. causas nemo exposuit diligentius, nemo respondit paratius: & pecuniam itaque & dignitatem, quam primum in prouincia Hispania habuit, eloquentiae debuit. Natus quidem erat patre splendidissimo, auro D. Iulij hospice: sed ciuili bello attenuatae domus nobilis vires excitauit, & ita ad summā perduxit dignitatē, ut si quid illi defuit, scias locū defuisse. Inde filius quoque eius, id est, meus (nunquam enim illum à uobis distinxit) habet in dicendo paternam diligentiam, quae vires ex industria retundit. Hoc & in ipso genere vitae sequitur ad summam euasurus iuuenis, nisi modicis contentus esset. Ideo dignus est, cuius tam modestis cupiditatibus fortuna praefert fidem. Horum nomina non me à nimio fauore, sed à certo posuisse iudicio scietis, cum sententias eorum retulero, aut pares nouissimorum auctorum sententiis, aut praefereudas.

Lugens pauperis filius diuitem sequens. Controuersia I.

LEX. Iniuriarū sit actio. *Thema.* Quidā cum haberet filiū, & diuitem inimicum, occisus, in spoliatus inuictus est. Adolecēs sordidatus diuitem sequebatur. Diues eduxit eum in ius, & postulauit, si quid suspicaretur, accusaret se. Pauper ait: Accusabo, cum potero: & nihilominus sordidatus diuitem sequebatur. Cum peteret honores diues, repulsus est. Accusat iniuriarum pauperem.

PRO paupere. [Vibij Galli. Gratias ago diuiti, quod quos odit, reos iam facere contentus est. interdiu publico nobis interdicitur. quaerite quid nocte fiat. Non ambulabis, inquit, eadem uia qua ego: non calcabis uestigia mea, non offeres delicatis oculis sordidatam uestem, non flebis inuito me, non tacebis, perieramus, si hic magistratus esset. [Albucij Sili. Quod sordidatus fui, luctus est: quod fleui, pietas est: quod non accusaui, timor est: quod repulsus est, uestrum est. Non taceam, qui adhuc uiuo, quod tacui? Nostis populi loquacis suspiciones. Quare iste honores illo uiuo nunquam petiit: ego uero omnes quaeso, omnes ut me in inquisitionem paterna mortis adiuuent: & ad tua genua diues uenissim, nisi timerem, ne inuidiam tibi fieri diceret: & iam pridem hoc animo sequor, occasionem loquēdi capto: nec mehercules possum dicere, in humanitate tua fieri quod non audeo. sed uitium me meum sequitur. Taceo, utinam hoc uitium habuisset & pater, dum libere loquitur, multos offendit: neque te puto solum in ciuitate habuit inimicum. Ut iste ait, causam meam populo probaui. Iulij Bassi. Quando autem istis diuitibus non sordidati sumus? Accusa, inquit, pauper diuitem, egens candidatum. Ego accusem? ambulare mihi meo arbitrio non licet. In ius uocauit. Reum, inquit, me perage, perora. Quis accusare sic loquentem potest? Cur, inquit, me sequeris? quasi aliud iter pauperes, aliud diuites habeant. [Caestij Pij. Non essem reus, si accusassem. barba demissa, sordidatus cum criminibus meis ad uos ueni. Omnia licet fiant, non desinam inquirere percussorem: & fortasse iam inueni. Quam subito pater meus in media ciuitate: Quid me intueris? quid obseruas? quid dicam? subductus est? [Arelij Fufci patris. Incedere magno comitatu, splendido cultu, non est fortunae meae: ista diuites possunt: satis est, si uiuimus. Cum spoliatum cadauer non sit, quis fuerit percussor, nescio. quisquis fuit, quasi diues spolia contempsit. Quare, inquit, me sequeris per publicum? facinus indignum commissum est: diues & pauper per eadem uestigia incessimus. [Osci. Accusa, inquit, ubi est qui primò coeperat? Vellem pater meus quoque à te non discessisset. uiueret. Quare, inquit, me reum non facis? quia accusatorem me non times. Mortuo patre, timeo ne quis iniuriam sibi fieri putet. si dixerō, Occisus est pater meus: à quo? si permittis, nescio. [Tunij Gallionis. Quid iste accusanti fecisset, qui persequitur tacentem? cur non agis? quia uis tecum agi. Nunquid nunc tibi iniuriam facio sordidatus? quod reo licet, lugenti non licet? Quid potui patri meo minus praestare? in honorem eius uestem mutauit. [Fuluij Sparji. Sordidatus es, inquit, fles. hoc dicis: Pauperis occisi filius pauper es. Pater meus in media ciuitate saluis legibus occisus est. quis hoc sine lacrimis narrare possit? non deponam has sordes, nisi inuenero cui induam. Quis occidit patrem meum? nescio. Nihil amplius testari possum, quam hanc uocem meam: Adhuc nescio. Delibero interim, ut induam uestem quam patri meo reliquit percussor. Cur me sequeris? Magistratus post terga sua non summovent. [Argentarij. Non uis patrem meum fleam? lacefere nos ultro non solebat. [Clodij Turrini patris. Quare, inquit, sordes sumplisti? quid igitur? Ne lugebo quidem quem uindicare non possum? Nulli iniuriam

iniuriam facio nisi patri, quem adhuc tacitus fleo. [Porcij Latronis. Cuius necessarius, ita crudeliter interempti patris dolor est. Nihil fortius est, quam quod gemit. Accusa, inquit, me. Vnde tam securus est inuenisse videris, quis alius occiderit. Non erat praeda quam grassator sequeretur, sed erat firmissimum ignoti monumentum, contumax aduersus fastidium diuitiarum innocentia. Haec ab inimico petita sunt spolia. Nescio quomodo miserum esse interdum in miseria iuuat, & plerumque omnis dolor per lacrimas effluit. Nimum fanere nostro exultat. Non solebat viuo illo provocare nos vt reus fieret. Si quis omnium mortalium miseriarum inter necessarias super occisum patrem lacrimas, increditam adhuc inertiam miratus est, in hac indignitate praesentis periculi omnem suam ponat admirationem. Si pauper accusandi diuitis animos non sumpsit, miramini? quia tacet, reus est. Per has lacrimas, per hunc squalorem, per haec necessaria omnibus periclitantibus instrumenta, non inuidio sum vestrae misericordiae praemium petimus, vt absoluto sic esse tanquam reo liceat. Potens iste & graciosus, & quod ne ipse quidem negat, diues fuit, & qui nihil vnquam sibi putaret timendum, etiam reo. Crescere deinde in dies odium alterius impotentia, alterius libertate. Diues nihil aliud quam nos pauperes existimare, nos nihil aliud quam innocentes, inter quotidianas acies semper inuicti. quis de nostra interim morte cogitauerit, nescio: quod dissimulari non potest, scio quis optauerit. Venit iste cum turba clientium & parasitorum, & aduersus paupertatem totam regiam suam effudit. Cur me non accusas? non postulas? vix temperabat quin diceret: Quid ego in te accusatorem non audeam, qui occidendum eum curauit, qui tantum mecum litigauerat? Ciuitates plerumque sinitima inter repentinam discordiam bello tumunt. Inter ciuilia bella tantum in vltionem satis est, quantum quisque ad maledicendum occupauit. M. Cicero qua violentia in absentiam Metelli strepit? M. Cato Pulchro obuicente furtorum crimina, audiuit. Quae maior indignitas esse potuit illius saeculi, quam aut Pulcher accusator, aut reus Cato? In Cn. Pompeium terra, marique victorem fuit qui carmen componeret, vno, vt ait, digito caput scalpentem. Fuit aliquis qui licentia carminis tres auratos currus contemneret. M. Bruti sacratissimam eloquentiam lacerat, cum quidam eius ciuili sanguine non inquinatas solum manus, sed infectas ait: atque ille tamen cum tres consulatus, ac tres triumphos scinderet, ad eum non timuit, ne esset reus, vt etiam disertus esse curauerit. Solus hic est in uestra ciuitate innocenter Catone, nobilior Metello, fortior Pompeio.

D I V I S I O. Latro sic diuisit, An in re iniuria sit. Nulla, inquit, iniuria est. Sordidatus sum, inquam: multi faciunt: omnia iniuriae genera comprehensa sunt. Pulsare non licet, conuicium facere contra bonos mores non licet. Hoc loco *Scaurus* dixit: Noua formula iniuriarum componitur, quod nihil contra bonos mores fecit. Etiam si in re iniuria est, An si non malo animo fecit, tutus sit. An malo animo faciat. Hoc *Latro* in duas quaestiones diuisit, An si credidit, ob hoc ipsum patrem suum occisum, & propter hoc secutus est, ignoscendum illi sit. Deinde, An credidit. *Gallio* illam primam fecit quaestionem: An quod liceat cuiquam facere, si faciat, iniuria non teneatur. Licet, inquit, flere, licet ambulare qua velis, sumere nihil, inquit, vt & alienum iniuriarum facere. Sordidatus es, non queror: sed si sordes tuae inuidiam mihi concitant, queror.

C O L O R. De colore quaesitum est. Quidam aperte inuesti sunt in diuitem: quidam ex toto nihil dixerunt: quidam secuti sunt mediam viam. Cum praeter haec nihil sit, *Latro* volebat videri inuenisse quartum genus, vt hoc modo in diuitem diceret: Tu quidem non fecisti, sed tamen ego habui causas propter quas possem decipi, & de te aliquid frustra suspicari, quia in spoliatus pauper inuentus est. Hoc est autem medium illud genus, nec dimittendi diuitem, nec accusandi. Nam & dimittere non debet, quem distulit: & accusare propter hoc ipsum non debet, quia distulit. *Albucius* nihil dixit in diuitem. Hoc colore declamauit: Committit iniuriarum, inquit, si quem non postulauit, accusat. Quare, inquit, sequeris me? vt aliquando mei miserearis, vt desinas afflictam domum persequi, vt scias me in hoc habitu accusare non posse, vt concupiscas gloriam vindicatae mortis. Tu solus potes, si voles, inuenire quis occiderit, tu accusare. At me quidam propter hoc suspectum habent. Potes discutere istam suspicionem. quare quis fecerit. Vt scias, inquit, te inuidiam mihi facere: cum dixi sem, Accusa me: non negasti te accusaturum, sed respondi, Accusabo cum potero. Ignosce mihi, non magis adhuc quemquam accusare possum quam absoluere. Quaero quis fecerit. Haec leuia argumenta sunt, haec vana sunt quae alios tangunt: quod inimicus est, quod ille in spoliatus inuentus est, non est quare accusem, est quare suspicer. [*Rufus Vibius* hoc colore posuit: Sordidatus sum, lugeo: sequor te, vt tutor sum: timeo nescio quem sequitur *Murrhedius*, ineptissime dixit: Quare te sequor? pater meus quia solus inambulabat, occisus est. *Ofici* color non placuit *Gallioni*. Sequor, inquit, vt inueniam quis fecerit. hoc mecum cogito: Quisquis est ille qui fecit, vult hoc inimico imputare, ad diuitem veniet. Multo, inquit, hoc iniuriosus est, si inquirendi causa facit, si non tantum in conuicium, sed periculum diuitis sequitur. [*Gallio* subtiliter agendum putauit, & ad positionem controuersiae colorem actionis dirigendum, vt diceret: Suspicio à te patrem meum occisum, quis enim illum alius oderat magis? quis impotens alius est? vestem enim illius sine dubio nescio quis percussor non concupiscebat. Dicit aliquis: Quid ergo? si inimicus est, protinus interfectus est? non. ideo non accuso. [*Hippo Romanus* palam accusauit, & dixit: Non causam sibi deesse, sed vires, etiam hanc sententiam in prooemio, magno cum assensu hominum dixit: Eum accusatorem habeo, qui se reum non esse miratur. [*Bassus Iulius* in hac controuersia dixit: Quare me sequeris per publicum?

cum? facinus indignum Iudices factum est, pauper & diues eandem terram calcamus. Confectari autem solebat res sordidas, & inueniebat qui illas vnice suspiceret. Memini illum declamantem declarasse controuersiam de lenone, qui decem iuuenibus denuntiavit, ne in lupanar accederent, & foueam igne repletam terra superiecta obruit, inquam adolescentibus lapsis & consumptis accusatur Reip. laesa. Apud illum declamantem *Albucius* fastidiosus auditor, eos quibus inuidere poterat, admirabatur. Hanc *Bassi* sententiam non mehercules referrem, si canem ad ostium alligasses. Idem *Latronis* illas sententias aiebat tumidas magis esse quam reus. Summa hominum admiratione circumferebatur: Lugent argumenta patres, & ossa liberorum coniecturam diuidunt, & illam: Producta sacerdos tuam. & illam: Super cineres liberorum nostrorum lupanar de quantum est. Ipse utiq; laudabat: itaque docuerat. Nam in hac ipsa controuersia ne *Bassus* quidem videbatur aliquid dixisse fordidius, dixit ipse: Itane peribunt decem iuuenes propter dipondios tuos? *Euctemon* à filij parte, cum patrem suum narrasset solum sine comite oppressum & occisum, dixit: † *Hermagoras* dixit: †

Illud in narratione. †

Arte-

mon dixit. †

Vir fortis non cedens forti patri. Controuersia II.

L E X. Vir fortis, quod praemium volet, optet. Plures iudicio contendant. *Thema.* Pater & filius fortiter fecerunt. Petit pater à filio, vt sibi cederet. ille non vult iudicio contendit. vicit patrem. petit pro praemio statuam patri. pater ipsum abdicat. *Iunij Gallionis.* Dubito quid de euentu huiusce iudicij optem, cum crimen meum sit, vicisse. Videtis, quemadmodum in hoc quoque iudicio opera sua iactat: & miratur quisquam, si hoc patre natus, gloriae cupidior est? Faciles habetis partes: viros fortes iugite. Dissidemus, quia nimium similes sumus. cum exiremus in aciem, aiebat: Si adolescens essem, nemo pugnaret fortius. Maiorum quoque suorum virtutes referebat, sed omnibus se praeferebat. Cum ad aetatem tuam peruenero, non contendam cum villo, quamuis si exemplum tuum sequi voluero, etiam cum filio contendam. Quia patriae iudicium habeo, patris perdidit. Dicam abdicanti, Non luxuriabor, non amabo: hanc emendationem criminum meorum non possum promittere. Ego verò pugnabo & fortiter, & fortissimè. Vidi patrem iam senem lorica induentem: multum est pugnare cum exemplo. Iudicium vocatur, quo pater & filius spolia contulimus. Ecce amitto: ego tibi cedere possum, seni non possum. Quod contendi, legis: quod vici, iudicium: quod pugnaui, patris est: volui cedere: concurrerunt iuuenes, aetatis causa agebatur. Vici non filium patrem, sed iuuenis senem. Ego vici, sed omnes patri gratulati sunt. parui adolescens, magnis exemplis deceptus sum, dum cogito mecum *Horatium* *Etruscas* acies corpore suo summouentem, & *Mucium* in hostilia arma ruentem: & dum te *Deci* cogito, qui & ipse noluit patri cedere: transibo in subsellia tua, cōplectar inuitum. licet repugnes, fortior sum, [*Fulvii Sparfi*. Necessè fuit mihi fortiter militare: pugnandum habebam non Imperatori tantum, sed patri. Si tu vicisses, diceretur: Patri cessit, abdicacionem enim timuit. Solebas enim semper optare, vt conringeret tibi habere filium meliorem. Iudicium vocas duplicem domus nostrae triumphum. *Clodij Turrimii*. Tu *Mucio* dices, Non est quod ostendas istam manum: tu *Scipioni* post deletam *Carthaginem*, Tace. Loquax est virtus, nec ostendit se tantum, sed ingerit. Aiunt etiam nunc quidam, Pater cessit filio, & in hoc abdicat, vt verum videatur fuisse certamen. Opta pater, vt & à nepote vincaris. Postea inquit, fortiter pugnare poteris. vnde scio: vulneribus me senem feci. Quis te felicior? tu omnes vicisti, te filius: quanto honestius modo pater & filius inter se contenderant, honestiorem facturus victum vter vicisset. Dubito quid faciam. taceam? sed silentium videtur confessio. Narrè virtutes meas? sed illud quoque nouum accidit mihi, quod vni mihi abdicato meas narrare non concessit. Processi in aciem coram patre: Fortiter, inquit, pugna. Turpe est adolescenti, vinci à sene. Auidus sum gloriae: hoc si vitium est, paternum est. fortis sum: nunquid improbas pater? At iam abdicabis, si viro fortissimo sum fortior. dicam tamen aucter, Fortissimus sum: nec timeo in ea ciuitate hoc crimen, in qua fortes etiam senes no uimus. *Iulij Bassi*. Ad te quoque ignominiae meae pars redundat. Pudeat te pater, si à filio abdicando vicitus es. *Arellij Fusci*. Ignosce. inuenis erravi: ambitiosus non ero, cum senex fuero. *Gaiij Silonis*. Vtrū putas vicisse? ego praemium tantum habeo, tu & praemium, & virum fortem. Permittente lege fecit, immo in eadem re & habet legem, & timet. Contra ait: Si quid fecit quod non licet, lex vindicabit, sed quicquid licet, non oportet. Pater non queritur de scelere filij, sed de officio. Deinde vtatur quisque sua lege: tibi illud licuit, & mihi hoc licet. abdicare liberos liceat. est aliqua lex, quae filio patrem praeferat? Si potest abdicari, etiam propter id quod lege permittente fecit: an abdicari etiam propter hoc non possit, quod praemium accepit. Non potest, inquit, in ea re priuatim puniri, in qua publice honoratur. Eadem rei non potest praemium dari, & nota denuntiari. Cetera iura puto paterno imperio subiecta esse: hoc ius maius est ceteris, quod victoria summa virtute quaeritur, Non potes propter hanc legem filium abdicare, propter quam à filio victus es. Si potest abdicare, an debeat: hoc diuisit. An etiam si non debeat cum patre contendere, ignoscendum tamen sit, si adolescens gloriae cupiditate lapsus est. Deinde, an contendere debuerit. Tum, inquit, & honestum certamen erat, & rutum. Quid enim est gloriosius quam aut virum fortem vincere, aut vinci à filio? si non debuisset contendere, non vicisset. Et potuit fieri, vt

ri, ut si hic tibi cessisset, alius quis ad certamen procederet, qui nunc non processit: quia sciebat nihil sibi profuturum si te vicisset, cum deberet à filio tuo vinci: nulla laus tua fuisset. apparuisset enim illam victoriam non viri fortis fuisse, sed patris. Silentio uirtutes nostrae transissent: nunc illustratus es, dum cōferuntur. [Turrinus hoc loco belle dixit: Plures tibi inuidere coeperunt, postquam uictus es. Itaque noui generis res accidit. filius uicerat. Omnes aiebant: O felicem patrem. Nouissimam fecit quaestionem; An etiam si quid iudicio peccauit, praemio emendauerit. Hoc loco dixit Gallio illam sententiam, quae ualde excepta est: Cum diu deprecatus esset, ait, si nihil profecero, quid me facturum putas? ad templarum, aut ad deos supplicem? ad tuas statuas confugiam.

DIVISIO. Silo Pompeius tentauit & in hac controuersia illam quaestionem, quam in omnibus uirorum fortium abdicacionibus putabat esse tenendam, An uir fortis abdicari possit, aiebat in nulla magis controuersia illam posse tractari. Non potes, inquit, eum abdicare, qui te potest uincere. Miraris, si patria lege subducitur, qua & comparatur & praefertur?

COLOR. Colorem pro adolescente Gallio illum dixit: Meae, inquit, iuuenis, aetatis causa agi uidebatur. cum dubitaret exaudisse quendam dicentem: Nihil agis, ego tibi cedo, illi non cedo. [Caestius hoc colore usus est, putasse se ipsi patri honestius hoc esse, certe domui, laudes utriusque in foro in spici. [Montanus Varienus ait: Cognoui non quid imperares, sed quid praecepisses: dixerat semper, cum me hortareris ad gloriam, ut nulli cederem, inuidiosa omnibus in illo iudicio fortuna tua uidebatur, cum quaereretur, utrum pugnasses felicius, an genuisses? Non est quod putes me uisum illis fortiorem: decepti sunt pater. iudicauerunt non quod erat, sed quod te malle crediderunt. [Argentarius ait: Occasionē beneficii quaestu non concupiui accipere: praemium habet alter, alter accipit. [Fuscus Arilius pater ait: Si nauigare imperasses, per hibernos fluctus egisses ratem: si peregrinari, nihil fuisset iubente te durum, hanc rem imperabas difficilem forti uiro, uinci. [Blandus hoc colore narrauit: Pater mihi obiecit, quod illi una re non cesserim? Ego multiplicabo crimina mea. Nunquam illi quoties recte faciendum fuit, cessi: semper uolui uideri frugalior, uideri uolui laboriosior, nam cum ad uires uentum erat, etiam ipse cedebat: non ego illi uincebam, sed aetas. [Turrinus hoc colore usus est: Volui, inquit, cedere: sed erant qui dicerent, non licere. Hoc enim modo legem saluberrimam tolli. Disputaturi contra praemium patris uidebantur, & dicturi: Non licet inter se cedere fortibus: non ipsorum tantum causa agitur, sed publica. Omnium interest scire, quis sit fortissimus. His uocibus hominum missus sum ad id certamen, in quo ad istum utraque pertineret victoria. Quid putatis me dicturum? fortiorem me uisum? falsum est, cum hoc quoque, quod ego fortis eram, istius esset. Quid ergo? quare uicerim, quaeritis? Uisum est ad ruborem totius iuuentutis pertinere, neminem pugnasse fortius, quam senem. Et cum dixisset, se praemia in patrem contulisse: dixit, Vici te pater: sed nempe vici tibi. [Albucius hoc colore narrauit: Noluit, inquit, uideri per collusionem patri utulum fortissimi uiri contigisse. Non cessi ante iudicium: ut in iudicio cederē, & feci. Nihil aliud quam laudari patrem, uirtutes eius retuli: uisus sum propter hoc ipsum praemio dignus. [Silo Gaius ait: Solebas mihi pater inter dignorum uirorum exempla narrare quaedam etiā domestica. aiebas autem: Patrem fortem uirum habuisti. uide ut tu sis fortior, processisti tecum in aciem, nec illinc inulti redimus, omnis gloria in una domo erat. Iubebat Resp. fortes uiros recognoscere. O quam ego cupiditatem gloriae in patre meo uidi, quam iuuenilem. Contendere me uerabat imperio, iubebat exemplo. Ventum est in iudicium, omnium quas ego noui, res inuidiosissima, quaerebatur de patre meo: utrum fortior esset, an felicior. [Oscus hoc colore narrauit. Erant qui accederent, & dicerent: Roga patrem tuum, cedat tibi, non est uile Resp. hostium excitare animos. Excitabantur, si scierint, neminem in hac ciuitate esse fortiorem quam senem: illi me coegerunt, quasi tunc quoque aliquid praestiturus essem reip. venire in iudicium: in quo quid habet? ego sum iudicatus iunior. [Dento dixit: Timeo ne ob hoc ipsum patri uilior sim. ego sciam an usquam gloriosus sit. [Triarius hoc colore usus est: In iudicio uolui tibi cedere, ut non imperasse uidereris, sed uicisse, & cessi. defunctorie causam meam egi: sed notum sit illum cedere quia parum est illi, non putabat. Nicetes in hac controuersia dixit: †

SCAURVS hunc sensum aliter dixit: O si auus meus interesset iudicio, quam libenter spectaret & discordiam nostram. Clamasset mihi: Non est quod cedas, ipse mihi nunquam cessit. [Labienus partem patris declamauit, & dixit quod etiam desertoribus licet. Nolo habitare cum aduersario meo, non capis idem contubernium fortem uirum & uictum. Statuam, inquit, tibi posui, immo ne possem unquam me uictum obliuisci, ignominiam meam in aes incidisti.

Demens qui mori coegit filiam. Controuersia III.

LEX. Dementiae sit actio. *Thema.* Bello ciuili quaedam uirum secuta est, cum in diuersa parte haberet patrem, & fratrem. uictis partibus suis, & occiso marito, uenit ad patrem: non recepta in domo, dixit: Quemadmodum tibi vis satisfaciam? Ille respondit: Morere, suspendit se ante ianuam eius. Accusatur pater à filio dementiae.

CONTRA patrem. [Porcij Latronis. Sic sibi satisfieri ne uictor quidem uoluit: excusauit uictos, qui resistunt. Quoniam reposcis vitam, quam dedisti, accipe: nullum fuit in proscriptione mulieris caput. [Osci. Inquinasti filiae sanguine penates, quamquam quid dico penates? tanquam in domo perierit: Allatum

Allatum ad se Caesar Pompeij caput. flevit. hoc illi propter filiam praestitit.

ARELLII Fulci. Quemadmodum tibi vis faciam satis? hoc ipso satisfecisse debuerat. filiam habuit piam, & in maritum & in patrem. Alterum usque in mortem secuta est. alteri etiam per mortem satisfecit. quam periculose eum ostendo, qui simul irasci coepit, nescit ignoscere? [Clodij Turrini patris. Morere. Quid aliud meruerat, si satisfacere noller? Nisi occupasses soror, fortasse pater tibi satisfecisset. Hoc certum habeo, unumquique uestrum suadebat puellae: Ad iratum patrem uenis. in quas potes te compone blanditias: roga, deprecare: si nihil proficies, habes quemadmodum cogas: morituram te denuntia. hoc quod ignouisti uictor, ad uiros pertinet: illi tibi gratias agunt, nam feminas, ne si irasceris quidem proscriptis. Quare secuta es uirum? Adeo tibi uetera exempla exciderunt bonarum coniugum, quibus filiam solebas sanus hortari? Aliqua spiritum uiri redemit suo: aliqua se supra ardentis rogam misit. impendisset se puella uiro, nisi seruasset patri. [Fuluij Sparfi. Filia ante limen paternum in cruore suo uolutatur: quid exhorruisti? paterna satisfactio est. Nostis domus nostrae legem: aut dicendum mihi, aut moriendum est. Qualis est ista satisfactio, qua filia exoratum patrem sibi non sentit? [Albucij Sili. Utrae meliores partes essent, soli uidebantur iudicare dii posse. Si uis satisfacere mihi, morere. Quod ad me attinet, irascere malo. Si parricidium est, fuisse in diuersis partibus, nunquam defendisset apud Caesarem Ligarium Cicero. Marce Tulli, quam leue iudicasti crimen, de quo confessus es. Dona filiam, si misericors es, deprecanti: si hostis, edicto: si pater, naturae: si iudex, causae: si iratus es, fratri. [Buteonis. Ante ipsum limen domus decessit, ne dubitari posset, utrum marito perisset, an patri. ubi studuisti? ubi audisti? nego te istuc in bello didicisse. [Marulli. Meruerat, inquit, mori. etiam num accusas? certe iam tibi satisfactum est. O nouum monstrum: irato uictore uiuendum est: exorato patre moriendum est. [Passieni. Utinam interuenissem, non satisfecisses sola patri. furiosum te dicerem, si pro genero non rogasses. Secutus est gener diuersas partes, uxor suas. [Labieni. Hoc obsequio consequatur denique, ut intra domum moriatur. M. Cato, quo uero nihil speciosius ciuili tempestate abstulit, potuit beneficio Caesaris uiuere, sicut Tullius, si uoluisset. Optima ciuili belli defensione, obliuio est. [Musae. Allato ad se capite Cn. Pompeij, Caesar auertisse oculos dicitur: quod tu ne in morte filiae quidem fecisti. [Cornelij Hispani. Peruagata est illa crudelis belli fortuna omnem ordinem, & usque ad ultimae plebis supplicia descendit, nihil in ciuitate nostra immune uictoris irae praeter feminas fuit. Hanc laudem miserae uirbi seruare licuit. At tu pater, ut uictor in lanis. [Mentonis. Semel repulsa, iterum redit: iterum repulsa tertio rogat: non fatigatur, scit exorari etiam hostes. O te crudelem, nisi iam tibi & pro genero satisfactum est. Non ignoro, in quanto periculo sim. Nescit placari iratus, & hoc etiam si filiae excanduit. [Triarij. An non exorates uictorem pro alio pater? Morere. Illi quoque quibus animaduertere in damnatos necesse est, non dicunt, Morere: sed, Age lege: crudelitatem imperij uerbo mitiore subducunt.

PARS altera. [Turrinus Clodius belle dixit: Nolite mirari si durioribus utar: non sum processurus ultra uerba: minabor, deinde ignoscam, fecit & uictor.

DIVISIO. Latro usus est in hac controuersia, illa uulgata quaestione: An possit agi cum patre ob uillam aliam rem, quam ob dementiaem. Impotens sum, immitis, non tamen demens. Mores tuos patri debes approbare, non patris exigere. Dic desipis, nihil intelligis. Ego sanitate meae, si potuero, argumenta colligam: dicam in senatu non stulte sententiam: Quid tibi uideo fecisse dementer? Partes male egi? damnare non potes patrem propter uerba, immo propter uerbum. Si damnari dementiae aliquis pater, etiam non demens ob aliquod improbandum factum potest, an hic possit. Hoc in duo diuisit. An etiam si hoc animo dixit, ut filiam mori uellet, dammandus tamen non sit. Hic accusatio filiae, contrarias partibus à patre sequentis, cum illam ipsa natura publicis excepisset malis. Animaduertit Manlius in filium, & uictorem: animaduertit Brutus in liberos non factos hostes, sed futuros. Vide an sub ijs exemplis fortius loqui liceat. Deinde, An non eo animo dixerit, ut eam mori uellet. Dixit, inquit, iratus, cum uellet castigare, non occidere. Gallio & illam quaestionem fecit, An non ob id puella perierit, quod pater illi tam dure responderit. Perijt, inquit, propter desiderium uiri, alioquin unius uerbi amaritudinem morte pensasset? Immo mulier praiceps, temeraria, in sano flagrans amore & attonito, quae uirum patre relicto secuta fuerat, res uiri consecuta est. Silo Pompeius huic quaestioni praeponebat illam; ex qua in hanc transitus sit, An etiam si propter hoc uerbum patris perijt, damnari tamen pater non debeat. nec enim euentus imputari debet cuiusque rei, sed consilium. Si post hoc uerbum puella uixisset, nunquid patrem dementiae damnare posses? atqui hoc uerbo si quid factum est, non à patre, sed à puella factum est. Non oportet autem illius temeritatem, dementiae uideri patris. Post hanc quaestionem faciebat illam, An ob hoc perierit.

COLOR. Color à parte accusatoris simplex est: ait, patrem durum fuisse, crudelem, bono publico eum fuisse periturum. Dixit, dure, inquit, eo uultu, ea affirmatione, ut uideretur non iubere tantum, sed occidere. Hoc loco dixit Turrinus Clodius: Hoc post bellum, immo post edictum: & adiecit, Nunc intelligit Resp. imperator, quantum tibi debeat, cui sine sanguine satisfactum est. Omnes enim dixerunt, patre nolente, illam nupsisse. [Gallio dixit: Nondum mihi uidebatur scire quid meruisset. Volui illam intelligere, crimen suum. [Caestius hoc loco: Contumaciter, inquit, rogauit, sic quomodo perijt: nō uultu demisso, non summissioribus uerbis, nondum tanquam uicta. Primū quare ad me non fratrem suū misit, an etiam fratri irascitur? [Argentarius. Nos duces exorauimus, quorum liberi in diuersis partibus fuerant:

diximus. Ignosce nobis seueris esse, si licuerit esse securis. Quid peccauit, quod filiam ex hostium castris venientem non primo verbo recepi? [*Turrinus Clodius* ait: Volui fratrem sorori dare beneficium. eo durius loquar, ut ille me pro sorore sua deprecetur. Primum quare me solum rogat, cum debeat duobus satisfacere? [*Silo Ganius* dixit: Volui, inquam, mora torquere: sine, inquam, iterum ac tertio roget. Nec mihi quidem victor statim ignouit. [*Labiennus* ait: Non sum statim exoratus: & si vixisset, non essem fractus primis vocibus eius: ne tertio quidem rogatus, aut quarto. At victor cito exoratus est. Noli mirari: facilius est ignoscere bello quam patricio. [*Hispanus* de morte eius hoc dixit: Iterum illam nobis vis abduxit. [*Albucius*, Tuto me ait, putavi loqui fortius, non dubitavi enim quin frater illi dicturus esset: Non est quod timeas, exorabitur: si difficilius erit, illud ego rogabo, et si rogasses, adolescens, fecissem, non magis tibi ego, quam sorori tuae maritus. [*Montanus Votienus* dixit: Non est quod putes illam cecidisse ira patris, cui vixerat, perijt, illa se cui addixit, impendit. Et eundem sensum in argumentis, cum dixit non propter patrem illam perisse. Quid ergo, inquis: propter quem? Scis illam virum habuisse, pro quo mori posset.

Debilitans expositos. Controversia IIII.

LEX. Reip. laesae sit actio. *Thema.* Quidam expositos debilitabat, & debilitatos mendicare cogebat, ac mercedem exigebat ab eis. Reipub. laesae acculatur.

CONTRA debilitantem expositos. *Porcij Latronis.* Aestimare, quale sit scelus istius, in quo laesi patres liberos suos aut ut agnoscant, aut recipiant, etiam concessas iniurias tacent. Vectigalis istius crudelitas fuit, eo magis quod omnes praeter istum misericordes sumus. Mendicare, nisi tot mendicos fecisses. Effectus scelestus iste, ut nouo more nihil esset miseris expositis, quam tolli: parentibus, quam agnoscere. [*Caestij Seueri.* Huic caeci innitentes baculis vagantur, huic trunca brachia circumteruntur, huic conuulsi pedum articuli sunt, & torti tali: huic elisa crura: illius, inuolutis pedibus. crumibusque, femina contudit: aliter in quemque saeuens ossifragus iste, alterius brachia amputat, alterius eneruat: alium distorquet, alium delumbat: alterius dimiuitas scapulas in deformem tubum extundit, & risum in crudelitate captat. Producat aedem familiam, seminiuam, tremulam, debilem, caecam, mancam, famelicam: ostende nobis captiuos tuos. Volo mehercules nosse illum specum tuum, illam humanarum calamitatum officinam, illud infantium spoliarium: sua cuique calamitas tanquam ars assignatur. Huic resecta membra sunt: & si nemo obstat naturae, proceritas micabit. Ita frangatur, ut humo se alleuare non possit, sed pedum crurumque resolutis vertebrae reptet: huic extirpentur radicibus. huic speciosa facies est, potest formosus mendicus esse, reliqua membra inuoluta sunt, ut fortunae iniquitas in beneficia sua saeuientis magis hominum animos peruellat. Sine satellitibus tyrannus calamitatis humanas dispergat. [*Vibij Gallii.* Intuemini debilia infelicitum membra, nescio qua tabe consumpta: illi praecipuas manus, illi erutos oculos, illi contractos pedes. Quid exhorrescitis: sic iste miseretur, tot membra franguntur, ut vnum ventrem implent: & non noui monstrum, integer alitur, debiles alunt. [*Albucij Silii.* Perissent, inquit, ita non sic infelicitus superfluit, quam perituri fuerant: Perissent, inquit, interroga patres, vtrum maluerint. Erantur, inquit, oculi illius, huius praecedantur manus. Quid si aliquis ex istis futurus sit tyrannus? quid si sacerdos? Nec puto incredibile in hac fortuna loquor. Certe ex hac turba origo Romanae gentis apparuit. Egregius educator plus acceptum crudelitatis, quam expensum misericordiae refert. [*Turrinij.* Perissent, inquit. Puto, experieris non esse crudeles, tamen nemo non nostrum, cum istis stipem porrigeret, mortem precatus est. Surge tu debilis: conatur, & corrui. Surge tu mute: sed quid excitaris: rogare non potes. Surge tu caecus: sed ad quorum eas genua, nescis. O te inter omnes debiles ante hoc iudicium felicissimum, quod istum dominum non videbas: in hoc iudicio infelicissimum, quod istum reum non vides. Expositos aluerunt etiam ferae, satis futurae mites si praeterissent. [*Cornelij Hispani.* Ergo si illis temporibus iste carnifex apparuisset, conditorem suum Roma non haberet. Timeo ne hoc proferat reo, quod nemo ex his quenquam videri vult suum. [*Iulij Bassi.* Intuemini vtranque partem, & ei succurrite, quae miserabilior est, liceat videre mercenarios tuos. hic caecus est, hic debilis, hic mutus. his tu mori non permittis: Vis in te iudices more tuo misericordes sint: tuo exemplo? [*Argentarij.* Quorum cum vbiq; audiantur preces, in sua tantum causa cessant. Adjiciamus aliquid ad quaestum. deme huic oculos, illi manus. [*Arelij Fusci* patris. Praecedatur, inquit, lingua, genus est rogandi, rogare non posse. Misere mihi horum omnium iudices, & misereri etiam singulorum soletis. [*Cestij Pij.* Ut hanc causam suscipere, ne ab eis quidem rogatus sum, pro quibus ago. quid enim miseri rogare sciunt, nisi stipem? quid infelix iste peccauit aliud, quam quod natus est? [*Clodij Turrini* patris. Age si quis agnouerit suum, petes alimenta, tanquam alueris? non est quod timeas, nemo agnoscat. O miserum, si quis alimenta suo dat: miserum, si negat. Ita nos istis vindictam negaturos putas, quibus ne id quidem negamus, quod tibi datur sint: Et quod est indignissimum, crudelis cum sit, misericordia publica viuit. Venite miseri, & hodie primum vobis rogate. [*Mentonis.* Errant miseri circa parentum suorum domos: & fortasse aliquis a patre alimenta non impetrat. Nulli plus reddunt integra mancipia. Cur tu tam exiguum referas? poterat, ut non rogares, ut non acciperes: spiritum tibi non relinquere, nisi crudelior futurus essem te relinquendo. Tibi captura quotidiana non respondet, apparet te nondum hominibus satis miserum videri. [*Ganij Silonis.* Tu, inquit, in illa vicinia mendicabis, tu ad limen accedes: & cru-

& crudelis, miseris parentum domos demonstrat. hic non facile stipem impetrat, etiamnum aliquid illi detrahat. [*Iunij Gallionis.* Serua oculos, ut videat quem roget: serua manus, ut habeat quibus stipem accipiat. Occurrunt nuptis omnia dira, sacris publicis tristitia auspicia: feriatis maxime ac sollempnibus & hilaritati dicatis diebus semianimes isti greges oberrant: a te fortasse aliquis acceptam stipem portat ad deos. [*Fulvij Sparfi.* Scio, Iudices, varijs quemque causis ad accusandum solere compelli. quosdam ambitio gloriae, quam ex damnato petierunt, prouocauit: alios odia & similitates protraxerunt. Non dubito fuisse quosdam qui praemium peterent: ego omnibus ceteros impellentibus causis vaco. Quae enim gloria est in tam fordido reo: quae similitates, ut non eas quoque contraxisse pudeat? aut quod praemium, cum stimulant ij, qui se alere non possunt? Non is est qui rogare nesciat, etiam docere solet. Quos affectus vestros optare debeam, nescio: si misericordiae propiores fueritis, crimina rei vobis ostendam, si fuerit. At te hunc nos publice pascimus. Exigitur a te talio, non habes totidem membra, quot debes. Lupa oblita feritatis, placidior, velut foetibus suis, praebuisse vbera fertur. Sic lupa venit ad infantes. expectemus hominem. Gratulor tibi Roma, quod in conditores tuos homo non incidit. Ergo cum de publica misericordia cogitares, tam crudelis esse potuisti? Proxima, inquit, die hic plurimum retulit, faciendum est huic similis alter, hic satis retulit, fiat & alius miser ad hoc exemplum. Ite nunc, inquit, & alimenta mihi quaerite. Tu, inquit, qui oculos non habes, per oculos rogato. Tu, inquit, qui manus perdidisti, per manus rogato: tu per illa membra quae trahis debilia: per ea quisque quae non habet, ambiat. O miserum qui sic rogant: miseriore, qui sic rogantur. Ecce, nescio quis. Meus, inquit, filius si uerit, huic fortassis similis esset. Num, inquit, ego meum transeo? Alius inquit: Potuit meus in eundem incidere dominum, quid si in cidit? omnes omnibus conferunt, dum vnusquisque timet ne suo neget.

PARS altera. *Arelij Fusci.* Debilitasti, inquit, plus illis patres nocuerant.

DIVISIO. Latio sic diuisit, An laesa sit Resp. Primum quod Reip. crimen constare oportet, deinde tunc reum quaeri. An laesa sit Resp. non solet argumentis probari. Manifesta statim Reip. damna sunt, si muri diruti sunt, si classis incensa est, si exercitus amissus, si vectigalia deminuta. hoc damnum quod tu obijcis, non videbat. Dic mihi, quando Remp. laesit? cum vnum expositum debilitauit, atqui etiam qui occidit vnum, non tamen Reip. laesae tenetur reus, sed caedis: etiam qui duos, etiam qui plures. Dic mihi, quis numerus efficit, ut laesa videatur Resp. duo debilitantur, nondum Resp. Infantes perdidit, & infelices. Potuerunt, inquit, duces fieri: potuerunt etiam sacrilegi esse & homicidae: potuerunt & perire. At tamen crudelem rem facit & lanista, nec damnatur Reip. laesae: & leno qui cogit inuitas pati stuprum, nec laedit Remp. Ego nunc non laudari reum desidero, sed absolui, ne ceat hoc illi, cum honores petit. Potest aliquis & non esse homo honestus, & esse innocens reus. Deinde an laesa sit Resp. an ab hoc laesa sit. Non a me, inquit, sed a parentibus, qui proiecerunt. Hic crudelis, ut multum illis abstulerit, vitam reddidit. Contra, ait, illi singulos exponunt, tu omnes debilitas: illi spem, tu instrumenta viuendi detrahis. Deinde, An teneatur Reip. laesae, si fecit quod ei facere licet. Non potuit, inquit, vlla res lege damari, quae legi innititur. Si domum meam diruam, nunquid dices me Remp. laedere? Et poterat describere, quam inhumanum sit, illos parietes maiorum in nostram vsque perductos memoriam, in hostilem modum deiici. In agris meis arbuta succidere velim. Deinde, An hoc licuerit illi facere. licuit, inquit. Expositi, inquit, in nullo numero sunt: serui sunt: hoc legum latori visum est, denique si non licet, habent legem talionis, agere singuli iniuriarum possunt. Reip. quidem laesae non potest agi eorum nomine, qui extra Remp. sunt. Non potest pro omnibus agi, pro quibus singulis non potest. Scio quosdam putare quaestione esse, An possit a priuato homine laedi Resp. [*Sparsum* certe ita declamare memini. Quod si quisquam recipit, & illam recipiet: An a muliere possit, an a se, an a paupere possit: quorum nihil vnquam quaeritur. Sed dici tamen solet, quomodo cum illa quaestio tractatur, An Resp. laesa sit, toties reus in argumenta non laesae Reip. non dicit: ne potuit quidem laedi a priuato, a paupere, ab aegro, ab infante. *Gallio* fecit illam quaestionem, An in expositis laedi possit Resp. Non potest, inquit. An laedi possit in aliqua sui parte: haec nulla Reip. pars est, non in censu illos inuenies, non in testamentis. Sed haec quoque in illam incurrit, An Resp. laesa sit, dicitur enim: Ne laedi quidem potuit in eis, quos non habebat.

COLOR. Pro illo qui debilitat expositos, pauci admodum dixerunt. Dixit *Gallio*, & hoc colore vsus est: Egentem hominem, & qui ne se quidem alere, nedum alios posset, sustulisse eos, qui iam relicti sine spe vix spiritum traherent: quibus non iniuria fieret si aliquid detraheretur: sed beneficium daretur, si vita seruaretur. Faciant inuidiam, alicui oculos deesse, alicui manus, dicant, dum hoc quoque dicant, illud per hunc viuere. *Gallio* illud quoque, in argumentis tentauit: A deo, inquit, haec res non nocuit Reip. ut possit videri etiam profuisse. Pauciores erunt, qui exponant filios. [*Turrinus Clodius* hoc colore vsus est: Multos patres exponere solitos inuites partus. Nascuntur, inquit, quidam statim aliqua parte corporis multati, infirmi, & in nullam spem idonei: quos parentes sui proijciunt magis, quam exponunt: aliqui etiam vernulas, aut omine infausto editos, aut corpore inuolutos abijciunt. Ex his aliquos hic sustulit, & eas partes quae cuique possent miserabiliores esse, miseratus abstulit: stipem rogat, & vnus misericordia viuunt, omnium aluntur. At res foeda est, mendicos habere, a mendicis alii, inter debiles versari. Age non pudet vos ex hoc producere contubernio reum, a quo dicatis laesam Remp. & sic descendit ad argumenta, ut diceret: Quomodo hic potuit laedere? [*Silo Pompeius* illo colore vsus est: Misericordiam hunc fuisse, & cru-

voluisse vitam dare, sed non potuisse alere: itaque eo compulsus, ut vnusquisque aliquam partem corporis pro toto dependeret. *Labiens* tam dilerte declamauit partē eius, qui debilitabat expositos, quam nemo alteram partem: cum illam omnes disertissimi viri, vel ad experimenta suarum virium dixerint. Illum autem locum vehementissimè dixit, vacare homines huic cogitationi, ut curent quid homo mendicus inter mendicos faciat. Principes, inquit, viri contra naturam diuitias suas exercent: castratorū greges habent, exoletos suos ut ad longiorem patientiam impudicitiae idonei sint, amputant. Et quia ipsos pudet viros esse, id agunt, ut quā paucissimi sint. His nemo succurrit delicatis & formosis debilibus. Curatis quis ex solitudine infantes auferat, perituros nisi auferantur: non curatis, quod isti beati solitudines suas ingenuorum ergastulis excolunt: non curatis, quod iuueum miserorum simplicitatem circumueniunt, & speciosissimum quemque maxime idoneum castris in ludum conijciunt. In mentem vobis venit misereri horum, quod membra non habeant: quid illorum, quod frustra habent? Hoc genere infectatus saeculi vitia, egregia figura, inquinatum & infamem reum, maiorum criminum impunitate defendit. Celebris haec apud Graecos controuersia est. Multa ab illis pulchre dicta sunt, à quibus nō abstinerunt nostri manus: multa corrupte, quibus non cesserunt. *Nicetes* dixit †

Hunc dixit sensum

P. Asprenas, eodem modo, vno verbo proprio vsus: Hos alit, qui alimenta poscit, quibus crudelis est qui negat. Circa hunc sensum est & ille à *Quintiliano* dictus: Nescio utrumne vos miserabiliores dicant, quod alimenta accipitis, an quod huic datis. Accipitis enim, quia debiles estis. Ei datis per quem debiles estis. *Addens* rhetor. †

Hunc sensum quidam Latini dixerunt: sed sic, ut putem illos non mutatos hanc sententiam, sed imitatos. *Blandus* dixit: Porrigit aliqua mendico rogata stipem: utique si peperit, si exposuit. O quam misera cogitatio porrigentis est: hic fortasse meus est. *Osseus* dixit: Qui iam porrexit pluribus stipem, suo negat. *Arrellius Fuscus* dixit: Alit rogata filium mater: misera, si scit suum esse: misera, si nescit. *Artemon* dixit: †

Hanc sententiam *Latro Porcius* virilius dixit, qui non potest furto suspectus esse. Graecos enim & contemnebat & ignorabat. cum descripsisset debiles artus omnium, & alios incurstantes, alios repentes, adiecit: Pro dii boni, ab his aliquis alitur integer? $\Delta\text{M}\text{A}\text{C}\text{C}\text{O}\text{M}\text{B}\text{O}\text{S}$ dixit: †

Hunc sensum *Caestius* transtulit. Effecisti, inquit, ut maius periculum esset educari, quam exponi. *Fuscus Arrellius* aliter dixit: Illa adhuc in miserae fortis infantia timebantur, ferae, serpentesque, & inimicus teneris artubus rigor, & inopia: inter expositorum pericula non numerabamus educatorem. *Glycon* corruptam dixit sententiam: †

Sed nostri quoque bene insanierunt. *Murrbedius* dixit: Producitur miserorum longus ordo, maior pars se sine se trahit. Et *Licinius Nepos*: Ut soluendo sis in poenas, quoties tibi renascendum est: Illud *Sparfus* dixit, quod nō corruptum tantum, sed contrarium dicebat esse *Montanus*: Solus plura habes membra, quam tor hominibus reliquisti. Ita enim hic potest videri laesisse rem publicam, si multi sunt debilitati. Apparet autem non multos esse, si plura habet membra, quam debilitatis reliquit. Et illud aequè ab illo aiebat corrupte dictum: Pro dii, erunt plures mendici, quam membra. Graecas sententias in hoc refero, ut possitis aestimare, primum quam facilis Graecae eloquentiae in Latinum transitus sit, & quam omne, quod bene potest dici, commune omnibus gentibus sit: deinde ut ingenia ingenijs conferatis, & cogitatis Latinam linguam facultatis non minus habere, licentiae minus. *Labiens* sententiam separauit, quia locuti de illa homines erant. Sed ubi quotidianum diurnum & mendicantium quaestus recognoscit, tu hodie minus attulisti, cedo lora, gaudeo me non omnes emancasse. Quid fles? quid rogas? plus retulisses, si sic rogasses. Dixerat & illam sententiam: Date miseris, quod vnum percipere gaudium possunt. Aliquis ex illis damnatum istum videat, aliquis audiat. *Glycon* dixit: †

Vinicium summus amator *Ouidij*, hunc aiebat sensum disertissimè apud *Nasonem* *Ouidium* esse positum, quem ad fingendas similes sententias aiebat esse memoria tenendum. occiso *Achille* hoc epiphonema apponit:

Quod Priamus gaudere senex post *Hectora* possit,
Hoc fuit, ----

Cassius Senerus dixerat: Ostende nobis captiuos. *Iulius Bassus* dixerat: Ostende nobis mercenarios tuos. *Labiens* commodius videbatur dixisse: Ostende nobis alumnos tuos. *P. Asprenas* dixit: Cum induxisset stipem porrigentem mendico, O infelicem patrem: & hoc qui dicit, fortasse pater est.

Parrhasij *Prometheus*, *Controuersia V.*

LEX. Laetae religionis sit actio. *Thema*. *Parrhasius* pictor Atheniensis, cum *Philippus* captiuos *Olynthios* venderet, emit vnū ex his senē, perduxit Athenas, torfit, & ad exemplar eius pinxit *Promethea*. *Olynthius* in tormentis perit, ille tabulā in tēplo *Mineruae* posuit, accusatur religionis laetae.

CONTRA *Parrhasium*. *Gaius Silonis*. Infelix senex vidit iacentis diuulsae patriae ruinas: abstractus à coniuge super exustae *Olynthi* cinerem stetit. iam ad figurandum *Promethea* satis tristis est. *Pro Iupiter*, (quem enim melius inuocem aduersus *Parrhasium*, quam quem imitatus est?) *Olynthium* tantum picturae tuae excipio. Num quis ut naufragium pingeret, meruit caeditur. parum est. inuritur. etiamnum

etiamnum parum est. laniatur. hoc, inquit, in irato *Philippo* satis est, sed nondum in irato *Ioue*. *[Iulij Bassi]*. Producitur. Superuacuum est, inquit: nondum quantum satis *Prometheo*, potest gemere. *Vltima Olynthij* deprecatio est: Atheniensis redde me *Philippo*. Non est istud donum, sacrilegium est. *Seruus*, inquit, meus fuit. Putes *Philippum* loqui. *Aedem Mineruae* tanquam castra *Macedonum* fugiunt. *[Clodij Turrimi]*. Parum, inquit, tristis est. cur, nisi quia Atheniensem dominum sortitus est? Dabo tibi *Parrhasi*, maiora tormenta. duc illum ad iacentem *Olynthum*, duc illo ubi liberos, ubi domum perdidit: scis certe quam tristem illum emeris. *Olynthiis*: urbem aperuimus, templa praecelsissima. ergo nemo *Olynthius* tortus esset, si omnes illos *Macedones* emissent? Torquetur. hoc nec sub *Philippo* factum est. moritur: hoc nec sub *Ioue*. *[Argentarij]*. Hoc hospitio *Olynthius* Athenis exceptus est. tantum ergo *Olynthius* possit, *Parrhasius* quid non & oculos nostros torquet: tibi ponit tabulam, ubi fortasse nos tabulam foederis posuimus. Hoc *Promethea* facere est, non pingere. Aiebat tortoribus: Sic intendite, sic istum quem fecit, cum maxime vultum seruate, sit sibi ipsi exemplar. *[Caestij Pij]*. Emi, inquit. immo si Atheniensis es, redemisti. si nescis *Parrhasi*, in isto templo pro *Olynthijs* dona soluuntur. Crudelis ille *Graeciae* carnifex, istum tamen nihil amplius quam vendidit. producitur nobilis *Lenex*, longa miseriarum tabe confectus, reductis introfus oculis, tam tristis, quasi iam tortus esset. Ut ad moueri sibi cathenas vidit: Superuacuae, inquit, sunt, si ad alium dominum petuissent, *Athenas* fugerem. Istud tibi in nullo *Olynthio* permitto, nisi *Lathenem* emeris. *[Triarij]*. Corrupti duo maxima *Promethei* munera, ignem & hominem. Quemcumque praeco flentem viderat, sciebat te emptorem: mi serabantur omnes. Te fortasse ipse *Philippus* reduci iussisset, si Atheniensem vidisset emptorem: quod ego fabulosum esse non dubito. Sed utrum vult *Pharrasius*, eligat: parum pie, aut infami auctione imitatus est. Clamabat iste: Nondum satis tristis es: nondum satis, inquam, adiecisti ad priorem vultum. talis in auctione *Philippus*. *[Musae]*. Narraturus sum *Olynthij* senis ignes, verbera, tormenta. aliquis me nunc queri de *Philippo* putat. *Dij* deaque te perdant, misericordem *Philippum* fecisti. Si isti creditis, iratum *Iouem* imitatus est: si nobis, iratum *Philippum* vicit. Pinge *Philippum* crudelem, oculo effosso, iaculo perfracto, per tor damna a dijs immortalibus tortum. *[Cornelij Hispani]*. *Vltima* membrorum meorum tabes tormentis immoritur. *Parrhasi* quid agis: non seruas propositum, hoc supra *Promethea* est. tantum patiendum est, pingente *Parrhasio*, quantum irato *Ioue*. *[Arrellij Fuscij]* patris. Pinge *Promethea*, sed homines facientem, sed igneis diuidentem: pinge, sed inter munera potius quam inter tormenta. Inter altaria, *Olynthij* senis crucem posuit. Miserrime senex, forte ex seruis tuis aliquis felicitus seruit: utique felicitior est, quisquis *Macedoni* seruit. *[Fulnij Sparji]*. Si ad currendū profectus es, queror: quod vti nam *Philippus* his auctionem cum exceptione fecisses, ne quis Atheniensis emeret. Nō vidit *Phidias* *Iouem*: fecit tamen velut tonantem. Nec stetit ante oculos eius *Minerua*: dignus tamen illa arte animus & concepit deos, & exhibuit. Quid facturi sumus, si bellum volueris pingere? diuersas virorum statuemus acies, & in mutua vulnera armabimus manus, victi sequentur, victores cruenti reuertentur: *Ne Parrhasij* manus ludat temere coloribus, inter necioni humanae timendum est. Si necesse est aliquem torqueri, eme nocentem seruum, ut eodem tempore ex eo exemplum sumas & supplicium. Statuitur ex altera parte *Parrhasius* cum coloribus, ex altera tortor cum ignibus, flagellis, eculeis. Illa aut videntem, aut expectantem *Parrhasi*, parum tristem putas? Dicebat miser: Non prodidi patriā. Atheniensis, si nihil merui, succurrite: si merui, reddite *Philippo*. Inter ista *Parrhasius* dubium est studio sius pingat, an ille saeuat, torqueat, verberet. Sic iste carnifex colores temperat. Quid ais? parum tristis videtur, quem *Philippus* vendidit, emit *Parrhasius*: etiamnum torque, etiamnum bene habet, sic tene. Iste vultus esse debuit lacerati, hic morientis. *[Porcij Latronis]*. Si videtur tibi, istis muneribus aram *Misericordiae* orna. Nemo ergo ex *Olynthijs* miserius seruit, quam qui Atheniensem dominum sortitus est: Miser vbi-cunque *Philippum* non viderat, pacem putabat. *Alliga*, inquit. Aiebat, Solutus apud *Philippum* fui. *[Albucij Sili]*. Expecta dum *Euthycrates* aut *Lathenes* capiatur. Phintias omnia *Parrhasio* torture digna fecit. *Philippus* quoque vendidisse contentus est. Producitur senex nobilis, flens, respiciens patriam: placuit isti vultus. habuit aliquid *Promethei* simile, etiam antequam torqueat, diligenter agit causam, ut *Philippus*. *Olynthio* non est: ego pecuniam perdidit, redi ad auctorem. Propter hominē *Prometheus* distortus, propter *Promethea* homines ne torleris. *Philippus* sic rogabatur, Liceat *Olynthijs* viuere. *Parrhasius* aliter rogatur, *Olynthijs* mori liceat. Tristem volo facere. Nemo faciet, si *Philippus* non fecit.

DIVISIO. Hanc controuersiam magna pars declamatorum sic dixit, ut non controuersiam diuideret, sed accusationem: quomodo solent ordinare actionem suam in foro, qui primo loco accusant. In scholastica, quia non duobus dicitur locis, semper non dicendum tantum, sed respondendum est. obijciunt quod hominem torserit, quod *Olynthium*, quod deorum supplicia imitatus sit, quod tabulam in templo *Mineruae* posuerit. Si *Parrhasius* responsurus non est, satis bene diuidunt. Nihil est autem turpius, quam aut eam controuersiam declamare, in qua nihil ab altera parte responderi poterit: aut non refellere, si responderi potest. *[Gallio]* fere similem diuisionem in *Parrhasio* habuit ei, quam habuerat in illa controuersia, cuius mentio est in hoc ipso libro: debilitabat expositos, detractis quibusdam. Diuisit autem sic: An laeta sit religio. quid perdidit, inquit? nihil. Nondum de iure controuersiam facio. perdidit vnum senem *Olynthius*: fac Atheniensem. non ages mecum reipublicae laetae, si Atheniensem senatorem occidero, sed caedis. Ita, verū Atheniensium corrumpitur opinio, misericordia semper censi sumus. Nū

quam vnus facta publica fama corrumpitur. Solidior est opinio Atheniensium, quam vt laefactari vltimo modo possit. Laefa est inquit, respublica. Si quis Olynthi depositum negauerit, videbitur, vt existimo, non rempublicam, sed hominem laefisse. Olynthijs hoc tribuisti, vt eodem loco essent, quo Athenienses. Laefisti, inquit, rempublicam. laedut remp. qui aliquid illi auferunt, non qui adiiciunt: qui diruunt templa, non qui ornant. Peccauerunt ergo & sacerdotes, qui tabulam receperunt. quare tamen non reciperent? Deorum adulteria picta sunt. posita sunt picturae Herculis liberos occidit. Deinde, An ob id accusari possit laefae Reip. quod ei facere licuit. Ea lege persequere, qua non licuit, dicitur mihi. Hoc facere non oportet. huic rei aestimatio immensa est, itaque nulla vindicta est. Et id tantum punitur, quod non licet. Satis abundeque est, si opifex rerum imperitus ad legem innocens est, An hoc ei facere licuerit. Hoc in illa diuiditur, An Olynthius fuerit apud Atheniensem, etiam antequam fieret decretum. Seruus, inquit, est meus, quem ego emi belli iure. Vobis Athenienses expedit: alioquin imperium vestrum in antiquos fines redigitur, quicquid est bello partum. Et est contra. At ille seruus alij emptori esse potest, Atheniensi non. Quid enim si Atheniensem a Philippo emisisset? Atqui sciebas Olynthios nobis coniunctos esse foedere. Vt scias, inquit, seruos fuisse, decretum postea factum est Atheniensium, quo iuberentur & liberi & ciues esse. Quare hoc illis ius, si iam habebant, dabatur? Deinde, an decreto hoc non contineatur, liberi vt fiant, sed vt esse liberi iudicentur. Hoc censuimus Olynthios ciues nostros esse, ita & ille ciuis noster fuit. Non, inquit: nam decretum in futurum factum est, non in praeteritum. Vis hoc scire? Non quisquis Olynthium seruum habuit, accusabitur, quod ciuem in sua seruitute tenuerit. Si quis tunc inter necessaria seruilium officiorum ministeria percussit, aut caecidit, iniuriarum accusabitur? Atqui quantum ad ius attinet, nihil interest, occiderit, an caeciderit. Nam aut nec caedere licuit, aut & occidere.

COLORE. A parte Parrhasij fecit hunc colore, emptum esse a Parrhasio senem, inutilem, expiraturum. Si verum vultis, inquit, non occidit illum, sed deficientis, & alioquin expiraturi morte vltus est. Torfit, inquit, tamen: si lucri causa, obijce. nempe crudelitatis pretium Athenae habent. In argumentis dixit, quantum semper artibus licuisset: medicos, vt vim ignoratam morbi cognoscerent, viscera rescidisse: hodie cadauerum artus rescindi, vt neruorum, articularumque positio cognosci possit. [Albucius hoc colore: Calamitosum fuisse, orbem, palam mortem optantem; nec aliter illum Philippus vendidisset, nisi putasset illi poenam esse viuere. [Silo Pompeius putabat commodius esse, si hoc animo ille Parrhasius ad auctorem, vt aliquem in hunc vsum emeret, poterit enim videri, elegisse viliissimum & maxime inutilem. Fusco Arellio placebat, emptum quidem illum in alios vsus: sed cum deficeret, & mori vellet, in id quod vnum ex cadauere artifex poterat impensum. Gallio ad neutrum se alligauit, nec dixit, quo animo emisisset. Gallionis color intolerabilis est. dixit enim, senem ex noxijs Olynthijs emississe. Quod si licet illi fingere, non video quare non eadem opera dicat, & conscium prodicionis Latheni fuisse, & se poenae causa torfisse. Hispo Romanus ignorantiam illam excusauit. Pictor, inquam, intra officinam suam clausus, qui haec tantum vulgaria iura nouerit, in seruum nihil non domino licere, pictori nihil non pingere, mancipium suum operi suo impendit. Non omnia, inquit, narras: Olynthius fuit ille qui periit. Quid autem ad rem pertinet, cuius nationis seruus fuerit? Audes, inquit, seruum dicere Olynthium? etiam, post bellum, & ante decretum, alioquin quod vos illis dedistis beneficium, nisi quoddam iam illos nec torquere licet, nec occidere? Graeci nefas putauerunt, pro Parrhasio dicere: omnes illum accusauerunt, in eosdem sensus incurrerunt. Glycon dixit †
Triarius hoc ex aliqua parte cum surriperet, inflexit. Hos aiebat *Seuerus Cassius*, qui hoc facerent, similes sibi videri furibus, alienis poculis anlas mutantibus. Multi sunt, qui detracto verbo, aut mutato, aut adiecto, putant se alienas sententias lucrificasse. *Triarius* autem sic verit, Corruptisse duo maxima Promethei munera, ignem & hominem, sed egregie illam surriperunt, *Euctemon* qui dixit, †
Glycon †
Damus corruptissime. †
hic est *Craton*, venustissimus homo, & pro homo & profectus. [*Asinius* qui bellum cum omnibus Atticis gerebat, cum donaret illi Caesar talentum, in quo xxiiij. sestertia sunt Atheniensium more hic Caesari quoddam illud nunquam nisi mense Decembri audiret dixit & cum commendaretur a Caesare Passieno, nec curaret, interroganti, quare non complecteretur tanti viri gratiam †
Saepe solebat apud Caesarem cum Timagene confingere homine accidae linguae, & qui nimis liber erat: puto quia diu non fuerat ex captiuo cocus, ex coco lecticarius, ex lecticario vsque ad amicitiam Caesaris felix. vsque eo vtranque fortunam contempsit, & in qua erat, & in qua fuerat, vt cum illi multis de causis iratus Caesar interdixisset domo, combureret historias rerum ab illo gestarum: quasi & ipse illi ingenio suo interdiceret, disertus homo & dicax, a quo multa improbe, sed venuste dicta, ne modum excedam, excurro, & ad Parrhasium reuertor. *Nicetes* dixit: †
Hispo Romanus dixit: Ignis, ferrum, tormenta: pictoris ista an Philippi officina est. *Sparsus* sententia in descriptione picturae habet aliquid corrupti: & vbiunque sanguine opus est, humano vitur: dixit enim quod fieri non potest. Illum locum omnes retauerunt: Quid si volueris bellum pingere? Quid si incendiū? Quid si parricidū? A Graecis *Dozon* furiose dixit: Sed nihil est quod minus ferri possit, quam quod a *Metrodoro* dictum est: *Triarius* dixit: Nondum dignum irato Ioue gemuisti. *Haterius* dixit sanius: Nondum vultus ad fabulam conuenit, & illud: Parrhasi, vt omnia fiat ad exemplū, viuat qui tortus est. Sed si vultis audire, supra quod non possit

possit procedere infania. *Licinius Nepos* ait. Si vultis digne punire Parrhasium, ipse se pingat. Non minus stulte *Aemulianus* quidam Graecus rhetor: quod genus stultorum amabilissimum est. *Hexarida* fatuus dixit: †
Oibo Pater cum pro Parrhasio diceret, in hoc colore derisus est: Quia conciderant, inquit, per proditores Olynthij volui pingere iratum proditori suo Iouem. *Gargius* multo stultius, quare Promethei Parrhasius supplicium pinxisset. Ego, inquit, ardente Olyntho non odissem ignium auctorem? *Latronis* illa celebris sententia est, quam *Sparsus* quoque subtrahit quibusdam verbis dixit in descriptione mortuorum: Parrhasi, emorior, sic tene. hanc sententiam aiunt & *Dioclem Caristium* dixisse non eodem modo †
Hispo rideon honeste. *Romanus* fecit: multo enim vehementius insanit, quam nostri fanatici. Voluit videri volturios ad tabulam Parrhasij aduolare, fabula eleganti ad turpem sententiam perductus. Traditur enim *Zeuxia*, ut puto, pinxisse puerum, vnam tenentem: & cum tanta esset similitudo vuae, ut etiam aues aduolarent operi, quendam ex praesentibus dixisse, aues male existimare de tabula: non fuisse enim aduolaturas, si puer similis esset. *Zeuxia* aiunt oblenisse vnam, & seruasse illud, quod melius erat in tabula, non quod similis. *Spiridius* aequo familiariter in templum volturios subire putauit, quam passeris aut columbas. Dixit enim: †
Sed nolo Romanos in illa re vinci. Restituet aciem *Murrhedius*, qui dixit: Pingit Triptolemus, qui iunctis draconibus sulcauit auras. Inter illos, qui de Prometheo corrupte aliquid dixerant, & *Apativius* locum sibi vindicat. dixit enim: O †

Fur accusator proditoris. Controuersia VI.

LEX. Iniuriarum sit actio. *Lex.* Fur concione prohibeatur. *Thema.* Quidam cum diuitem postulatset prodicionis, noctu parietem domus eius perfodit, & scribum, in quo missae erant ab hostibus litterae, sustulit. Damnatu est diues. Concionari cum veller accusator, a magistratu prohibitus est. Agit iniuriarum.

PRO FURE [Porcij Latronis. Id solum sustulit, quod fur reliquisset. nihil tam fur timuit, quam ne dominus res suas non agnosceret. Fac mihi inuitiam. prodidi furtum meum. ago magistratui isti gratias: cum ad illum furtum meum detulisset, furem summoueri non iussit. Ruentem ciuitatis statum vnus parietis ruina reposui. [*Ofici.* Sollicitus erat, ne, quod perdidit, quaereretur. Indicium profiteor. multos furti conscios habeo: at illud tuo illi ostendi, hoc furtum non solus habeo. Furtum est, quod timet dominus agnoscere? potui non esse pauper, habui quod magno venderem. Teneo, ecce epistolas, in quibus manifesta prodicionis argumenta sunt, in quibus hostium consilia. Te interrogo: si furtum est, repono. [*Musae.* Furtum vocas, quod qui perdidit, negabat suum? furtum feci, sed ex hostibus: [*Clodij Turrim.* Furtum vocas, quod qui perdidit, supplicium tulit: qui surriperat, praemium? Vtri permisissetis loqui, si eodem tempore fur venisset & dominus? Potui remp. magno vendere vel proditori. [*Arelj Fulci* patris. Mille nauium duces furto Troia cepistis. Si bene furto euertuntur vrbes, quanto melius seruantur? Si non indicauero cuius sit, nemo cognoscat. [*Vibij Rufi.* Cuius ego, si potuissem, non parietem tantum, sed pectus ipsam perfodissem. Nondum totum consummaui officium: non est tam angusta Respublica, vt ab vno opprimi possit. [*Caestij Pij.* Nolite a me omnia exigere quae scio. multa sunt: quaedam & in concione dicenda. Hoc furtum liberos vestros docete. Rogo vos Iudices, per furtum meum, quoties furtum meum protuli, tace dominus. ego fur? Ecce altera iniuria. Non tu, inquit, per fodisti domum? Tace, ego noui ista melius. Narrare soleo, non negare quae scio. In forum veni, narraui nocturnam expeditionem meam. Conueniant omnes, tanquam ad concionem. Cur me submoues ante actionem, cum nec proditores inauditi pereant? O furtum in concione narrandum, proditoris vigilantissimum pectus, & in exitia nostra semper sollicitum, publica fata sopierant. Ita etiam ministros eius alligauerat somnus, vt mihi liceret eligere quod tollerem. Diruere mihi videbar hostium muros. Furtum vocas, quo nihil melius tuo anno factum est. Nemo fur Rempub. cogitat. nihil non licet pro Rep. facere.

PA R S altera, pro magistratu. Quale id spectaculum fuit: composuerat inter se fortuna Reip. furem, & proditorem. vt vidit inutile furtum suum, prodidit, vt nobis venderet, quod nulli poterat. Tam callidus fur, vt etiam proditori posset imponere. Consilium uideri vult felicitatem furti sui. Lex quae nocturnum furem occidi quoquo modo iubet, non de damno tantum, sed de fure loquitur. Odit hoc vitium. nec immerito: non multum abest a proditore. Sustulit quod non elegit, sed quod illi fatum publicae felicitatis obiecit. Vno tempore & proditorem nobis ostedit, & furem, qui diuitem compilare mallet, quam damnare. Effregit domum manu suspensa. Scias illum non tunc primum fecisse. Sustulit, non quod voluit, sed quod potuit. Bono exemplo damnatus proditor, malo inuentus.

Libri X. Controuersiarum. finis.

L. ANNÆI SENECAE
ORATORIS ET RHETORIS
SVASORIARVM
LIBER. VNVS.

Suasoria prima.

INITAM vt cuique rei magnitudinem natura dederat, dedit & modum. nihil infinitum est, nisi Oceanus. *Anims.* Fertiles in Oceano iacere terras, vltraque Oceanum rursus alia littora, alium nasci orbem, nec vsquam naturam rerum desinere, sed semper inde, vbi desisse videatur, nouam exurgere: facile ista finguntur: quia Oceanus nauigari non potest. Satis sit haecenus vicisse Alexandro, quâ mundo lucere satis est. Intra has terras caelum Hercules meruit. Stat immotum mare & quasi deficientis in suo sine naturae pigra moles, nouae ac terribiles figurae, magna etiam Oceano portenta, quae profunda ista vastitas nutrit, confusa lux alta caligine, & interceptus tenebris dies, ipsum vero graue & defixum mare, & aut nulla aut ignota sidera. Ita est Alexander rerum natura: post omnia Oceanus: post Oceanum nihil. *[Argeiarij.]* Resiste, orbis te tuus reuocat: vicimus qua lucet, nihil tantum est, quod ego Alexandri periculo petam. *[Pompei Silonis.]* Venit ille dies Alexander, exoptatus, quo tibi operae est adesse. ijdem sunt termini & regni tui, & mundi. *[Osci.]* Tempus est Alexandrum cum orbe & cum sole desinere, quod noueram, vici nunc concupisco quod nescio. Quae tam ferae gentes fuerunt, quae non Alexandrum posito genu adorant: Qui tam horridi montes, quorum non iuga victor miles calcauerit? Vltra Liberi patris trophaea constitimus. Non quaerimus orbem, sed amittimus. Immensum, & humanae intentatum experientiae pelagus, totius orbis vinculum, terrarumque custodia, inagitata remis uassitas, littora modo saeuiente fluctu inquieta, modo fugiente deserta. taetra caligo remittet fluctus. Nescio quid humanis natura subduxit oculis, extrema nox obruit. *[Musae.]* Foeda belluarum magnitudo, & immobile profundum testantur Alexander, nihil ultra esse, quod vincas: reuertere. *[Albuij Sili.]* Terrae quoque suum finem habent, & ipsius mundi aliquis occasus est. nihil infinitum est. modum magnitudini facere debes cum fortuna non facit. Magni pectoris est inter secunda moderatio. Eundem fortuna uictoriae tuae, quem natura finem facit. Imperium tuum cludit Oceanus. O quantum magnitudo tua rerum quoque naturam supergressa est. Alexander orbi magnus est. Alexandro orbis angustus est. aliquis etiam magnitudini modus est. Non procedit ultra spatia sua caelum. Maria intra terminos suos agitantur. Quicquid ad summum peruenit, incremento non reliquit locum. Non magis quicquam vltra Alexandrum nouimus, quam ultra Oceanum, *[Marylli.]* Maria sequimur, terras cui tradimus orbem quem non noui quaero, quem uici relinquo. *[Fabiani.]* Quae ista toto pelago infusa caligo? Nauigantem tibi uidetur admittere, quae prospicientem quoque excludit. Non haec India est, nec terribilis ferarum ille conuentus, immanes proponere belluas, aspice quibus procellis fluctibusque saeuat, quas ad littora undas agat. tantus uentorum, tanta conuulsu funditus maris insania est: nulla praesens nauigantibus statio est, nihil salutare, nihil notum, rudis & imperfecta natura penitus recessit. Ista maria ne illi quidem petierunt, qui fugiebant Alexandrum. Sacrum quidem terris natura circumfudit Oceanum. Illi qui iam siderum collegerunt metas, & annuas hiemis atque aestatis uices ad certam legem redegerunt, quibus ignota nulla pars mundi est: de Oceano tamen dubitant, utrumne terras uelut uinculum circumfluat, an in suum colligatus orbem, & in hos, per quos nauigatur sinus, quasi spiramenta quaedam magnitudinis exaestuēt: ignem post se, cuius augmentum ipse sit, habeat, an spiritum. Quid agitis commilitones? regem domitoremque generis humani, magnum Alexandrum eo demittitis, quod adhuc quid sit disputatur? Memento Alexander, matrem in orbe victo adhuc magis, quam pacato relinquis.

DIVISIO. Aiebat Caestius, hoc genus suasoriarum aliter declamandum esse, quam suadendum. Non eodem modo in libera ciuitate dicendam esse sententiam, quo apud reges: quibus etiam quae profunt, ita tamen ut delectent, suadenda sunt. Et inter reges ipsos esse discrimen: quosdam magis aut minus rerum usum habere. Veritatem facti Alexandrum exisse. Quosdam superbissimos, & supra mortalis animi modum elatos cernimus. Denique ut alia dimittantur argumenta, ipsa suasoria insolentiam eius coarguit, orbis illum suus non capit: itaque nihil dicendum aiebat, nisi cum summa ueneratione regis, ne

gis, ne accideret idem quod praecptori eius Callistheni accidit, quem occidit propter intempstive liberos sales. Nam cū se deum uellet uideri, & vulneratus esset, viso sanguine eius philosophus mirari se dixerat, quod non esset. *ἰχθὺρ οὐκ ἔστιν ἄλλο τὸ πρὸς τὴν μακροχρόνιον ζωὴν.* Ille se ab hac urbanitate lancea vindicauit. Eleganter in C. Cassij epistola quadam ad M. Ciceronem missa positum, multum iocatur de stultitia Cn. Pompeij adolescentis, qui in Hispania contraxit exercitum, & ad Mundam acie victus est. Deinde ait: Nos quidem illum deridemus, sed timeo ne ille nos gladio *ἀπὸ μακροχρόνιον.* In omnibus regibus haec urbanitas extimescenda est. Aiebat itaque, apud Alexandrum ita dicendam esse sententiam, ut multa adulatione animus eius permulceretur. Seruandum tamen aliquem modum, ne nobis accideret tale aliquid, quale accidit Atheniensibus, cum publicae eorum blanditiae non tantum deprehensae, sed & castigatae sunt. Nam cum Antonius uellet se Liberum patrem dici, & hoc nomen statuis subscribi iuberet, habitu quoque & comitatu Liberum imitaretur, occurrerunt uenienti ei Athenienses cum coniugibus & liberis, & *Διόνυσον* salutauerunt. Bene illis cesserat, si nasus Atticus ibi substitisset. dixerunt desponde re ipsos in matrimonium Mineruam suam, & rogauerunt ut duceret. At Antonius ait ducendum, sed dotis nomine imperare se illis mille talenta. Tum ex Graeculis quidam ait: *κύριε, ὃ ζῆλος, τὴν μακροχρόνιον Σεμέλῃν ἀπορῖνον εἶχε.* Huic quidem impune fuit: sed Atheniensium sponsalia mille talentis aestimata sunt. quae cum exigerentur, complures contumeliosi libelli proponebantur: quidam etiam ipsi Antonio tradebantur: sicut ille qui subscriptus statuae eius fuit, cum & eodem tempore Octauiam uxorem haberet, & Cleopatram. Octauia RES TVAS TIBI HABE. Bellissimam tamē rem Deillius dixit, quae Messala Coruinus desulorem bellorum ciuilium uocat, quia ab Dolabella ad Cassium transiturus, salutem sibi pactus est, si Dolabellam occidisset: & Cassio deinde transiit ad Antonium: nouissime ab Antonio transfugit ad Caesarem. Hic est Deillius, cuius epistolae lasciuiae ad Cleopatram feruntur. Cum Athenienses tempus peterent ad pecuniam conferendam, nec exorarent, Deillius ait: Et tamen scito illos tibi annuum, bimam, trimam diem debere. Longius me fabellarum dulcedo produxit. Itaque ad propositum reuertar. Aiebat Caestius, magnis cum laudibus Alexandri hanc suasoriam esse dicendam: quam sic diuisit, ut primum diceret, etiam si nauigari posset Oceanus, nauigandum non esse: factis gloriae quaestum: regenda esse & disponenda, quae in transitu uicisset: consulendum militi, tot uictorij lassio: de matre illi cogitandum: & alias causas complures subiecit. Deinde illam quaestionem subiecit, ne nauigari quidem Oceanum posse. *[Fabianus]* philosophus primam fecit quaestionem eandem, etiam si nauigari posset Oceanus, nauigandum non esse. At rationem aliam primam fecit: modum imponendum esse rebus secundis. hic dixit sententiam: illa demum magna est felicitas, quae arbitrio suo constituit. Dixit deinde locum de uarietate fortunae, & cum descripsisset nihil stabile esse, omnia fluire, & incertis motibus modo attolli, modo deprimi, ab orberis terras, & maria siccare, montes subsidere: deinde exempla rerum & fastigio suo deuolutarum, adiecit: Sine potius rerum naturam, quam fortunam tuam desicere. Secundam quoque quaestionem aliter tractauit. Diuisit enim illam sic, ut primum negaret vllas in Oceano, aut trans Oceanum esse terras habitabiles: deinde si essent, perueniri tamen ad illas non posse. Hic difficultatem ignoti maris, naturam non patientem nauigationis. Nouissime ut possit perueniri, tanti tamen non esse. Hic dixit incerta peti, certa deseri, descituras gentes, si Alexandrum rerum naturae terminos supergressum notuisset. Hic matrem memorauit, de qua dixit, quomodo illa trepidauit, etiam quod Granicum transiturus esset. *[Glyconis]* celebris sententia est, *πρὸ ἐκ ἐστὴν ἠρώεως, οὐδὲ γρηγορέως, τὸ πρὸ ἐκ μὴ τὴν ἡρώον ἵπ, οὐκ αὐ ὕδατων ἐκείνο.* Hoc omnes imitari uoluerunt. *[Pluuiou]* dixit: *† [Artemon]* dixit: *† [Apaturius]* dixit. *ἐπὶ τῷ θέν . . . μιας φορεας ἀνατολῆς, ἐν δὲ δὲ εἰς τὰς ἀοράτους δύσεις.* *[Caestius]* descripsit: Fremit Oceanus, quasi indignetur, quod terras relinquit. Corruptissimam rem omnium, quae vnquam dictae sunt, ex quo homines diferti insanite coeperunt, putabat Aoriones esse in metaphrafi dicta Homeri: Tum excaecatus Cyclops saxum in mare reiecit. Haec quomodo ex corruptis eo perueniant, ut & magna, nec tamen sana sint, aiebat *Maecenas*, apud Virgilium intelligi posse. Tumidum est. Virgilius quidem ait:

--- Rapit haud partem exiguum montis. ---

ita magnitudini se dat. Sed ut non impudenter discedat à fide: est inflatum. Virgilius ait de nauibus, credas innare reuulsas Cycladas, non dicit hoc fieri, sed uideri. propitijs auribus auditur: quamuis incredibile est, quod excusatur antequam dicitur. Multo corruptiorem sententiam Menestrati cuiusdam declamatoris, non abiecti suis temporibus nactus sum in hac ipsa suasoria, cum describeret: belluarum in Oceano nascentium magnitudinem. Efficit haec sententia, ut ignoscamus ei, qui dixit, ipsis Charybdi & Scylla maius portentum, Charybdi ipsius maris naufragium uideri, & ne in mare semel insaniret: quid ibi potest esse salui, vbi ipsum mare perit? *[Damascenus]* induxit matrem loquentem, cum describeret assidue prioribus, periculis noua superuenisse. *[Barbarus]* dixit, cum introduxisset excusantem se exercitum Macedonum, hunc sensum. *[Fuscus Arellius]* dixit: Testor ante orbem tibi tuum deesse, quam militem. *[Latro]* sedens hanc dixit: Non excusauit militem, sed dixit: Dum sequor, quis mihi promittit hostem, quis terram, quis diem, quis mare? Da vbi castra ponam, vbi signa ponam. Reliqui parentes, reliqui liberos, commeatum peto: nunquid immature ab Oceano? Latini declamatores in Oceani descriptione non nimis vigerunt. nam aut tumide scripserunt, aut curiose. Nemo illorum potuit tanto spiritu dicere, quanto *Pedo*, qui nauigantē Germanico dixit:

--- Tam

Iam pridem post terga diem solemque relictum,
Iam pridem notis exortres fimbis orbis,
Per non concessas audaces ire tenebras,
Hesperij metas, extremaq. litora mundi.
Nunc illum pigris immania monstra sub vndis:
Qui ferat Oceanum, qui sevas vndique Pyrlis,
Aequoreosque canes ratibus consurgere prensis.
Accumulat fragor ipse metus, iam sidere limo
Nauigia, & rapido desertam flamine classem,
Seque feris credunt per inertia fata marinis,
Tam non felici laniandos forte relinqui.
Atque aliquis prora spectat sublimis ab alta
Aera pugnaci luctatus rumpere nisu.
Vt nil erepto valuit dinoscere mundo,
Obstructo taleis effundit pectore voces:
Quo ferimur? rui ipse dies, orbemq. relictum
Vltima per petuis claudit natura tenebris,
An ne alio positas vltra sub cardine gentes,
Atque alium libris intactum querimus orbem?
Dij reuocant, rerumque vetant cognoscere finem
Mortaleis oculos: aliena quid aequora remis
Et sacras violamus aquas, diuumq. quietas
Turbamus sedes? ----

Ex Graecis declamatoribus nulli melius haec suaforia processit, quam Glyconi. Sed non minus multa magnifice dixit, quam corrupte. Vt triusque vobis faciam potestatem, Et volebam vos experiri, non adiuciendo iudicium meum, nec separando à corruptis sana: potuisset etenim fieri, vt vos illa magis laudaretis, quae infaniunt: & nihilominus potest fieri, quamuis distinxerim. Illa belle dixit: sed fecit quod solebat, vt sententiã adiectione superuacua atq. tumida perderet. Adiecit enim illud. ΤΑΡΑΡΑ ὄσον τὰ ἄλλα ἔργα γὰρ ὄσαντε Νάλαλα δάλασσα. Quosdam iudices dubios sui habet, ego non dubito contra sententiam ferre.

Suaforia II.

Recenti Lacones contra Xerxem missi, cum trecenti ex omni Graecia missi fuissent, deliberant, an & ipsi fugiant. [*Arrellij Fusci* patris. At puto rudis lecta aetas, & animus, qui frangerecur metu insueto, armaque non passurae manus, hebetataque senio, an vulnerib. corpora, quid dicam potissimos Graeciae? An Lacedaemonios? an Eleos? an repetam tot acies patrum, tot excidia vrbium, tot victorum gentium spolia? Et nunc, pro dolor, concidunt, si remeabimus, templa. Pudet consilij nostri: pudet, etiam si non fugimus, deliberasse talia. At cum tot millibus Xerxes venit, o Lacedaemonij, si aduersus Barbaros, reueremini opera vestra, non auos, non patres, quorum nos exemplum moueat? Ab infamia surgit ingenium: pudet Lacedaemonios sic adhortari: tuti sumus, licet totum classe Orientem trahat, licet metuentibus explicet inutilem numerum. Hoc mare, quod tantum ex vasto patet, vrgetur in minimum, insidiosus excipitur angustijs, qua vix minimo aditus nauigio est, & huius quoque remigium arcer inquietatione, quod circum fluit mare, fallacia cursus, vada altioribus internata, aspera scopulis, & cetera, quae nauigantium vota decipiunt. Pudeat, inquam, & Lacedaemonios & armatos quaerere, quemadmodum tuu sint. Non referam Persarum spolia: certe super spolia nudus cadam. Sciet & alios non habere trecentos, qui sic non fugiant, & sic cadant. Hunc sumite animum. Nescio an vincere possimus, vinci non possumus. Haec non vti que perituris refero: sed etiam cadendum est, erratis, si me tuendam creditis mortem. Nulli natura in aeternum spiritum dedit, statutaque nascentibus in finem vitae dies est. Imbecilla enim nos materia Deus orsus est, quippe minimis succidunt corpora, indenuntiata sorte rapimur: sub eodem pueritia fato est, eadem inuentus causa cadit: optamus quoque plerique mortem: adeo in securam quietem recessus est. At gloriae nullus finis est, proximique Deo. Sic aegres ea fatagunt: feminis quoque frequens hinc in mortem pro gloria iter est. Quid Lycurgum quid interritos omni periculo, quos memotia sacrauit viros referam? vt vnum Otryadem citem, annumerare trecentis exempla possum. [*Triarij*. Non pudet Laconas nec pugna quidem hostium, sed fabula vinci? Magnum & aluminum virtutis nasci Laconem, ad certam victoriam omnes remansissent, ad certam mortem tantum Lacones, non est Sparta lapidibus circumdata. Ibi muros habet, vbi muros non habet. Melius reuocabimus fugientes Troezenos, quam sequemur. Sed montes perforat, maria contegit. Nunquam in solido stetit superba felicitas: & ingentium imperiorum magna fastigia obliuione fragilitatis humanae collapsa sunt. Scias licet ad finem peruenisse, quae ad inuidiam perducta sunt. Maria, terrasque rerum natura statione mutauit sua, moriamur trecenti, vt hic primum inuenerit, quod mutare non possit. Si

fit. Si tandem amens placitum consilium erat, cur non potius in turba fugimus? [*Poycij Latronis*. In hoc scilicet morati sumus, vt agmen fugientium cogereamus: furori terga uertitis. Sciamus saltem quis sit iste, quem fugimus: vicit. At victoria dedecus elui potest. Vt omnia fortiter fiant, feliciter cadant: multum tamen nomini nostro detractum est iam Lacones, quod, an fugeremus, deliberauimus. Vt enim non moriamur, quantum ad me quidem pertinet, post hanc deliberationem nihil aliud timeo, quam ne reuertamur. Arma nobis fabulae excutiunt: Nunc nunc pugnemus. Latuisset virtus inter Troezenos: ceteri quidem fugerunt. Si me quidem interrogatis quid sentiam, ego in nostrum & in Graeciae patrocini-um loquar: electi sumus, non relict. [*Ali Sabini*. Turpe est cuiilibet viro fugisse: Laconi etiam deliberrasse. [*Marylli*. In hoc restitimus, ne in turba fugentium lateremus, habent quemadmodum se excusent Troezeni Graeciae: munitas Thermopylas satis putauimus, cum relinqueremus illic Laconas. [*Caestij Pij*. Quam turpe fugere iudicatis Lacones, tam diu non fugiendo? Omnibus sua decora sunt. Athenae eloquentia inslytae sunt, Thebae sacris, Sparta armis. Ideo hanc Eurotas amnis circumfluit, qui pueritiam indurat ad futurae militiae patientiam: ideo Taygeti montis difficilia nisi Laconibus iuga: ideo Hercule gloriamur operibus caelum merito: ideo muri nostri arma sunt. O graue maiorum virtutis dedecus: Lacones se numerant, non aestimant. Videmus quanta turba sit: vt habeat certe Sparta etiam si non fortes milites, at nuntios veros: ita ne bello quidem, sed nuntio vincimur. Merito Hercules omnia contempsit, quem Lacones audire non sustinent. Si vincere Xerxen non licet, viuere liceat. Volo scire quem fugiam. Adhuc non sum ex vlla parte Atheniensium similis, non muris, nec educatione: nihil prius illorum imitabor, quam fugam? [*Pompeij Silonis*. Xerxes multos secum adducit, Thermopylae paucos recipiunt: erimus inter hostes fugacissimi, inter fugaces tardissimi: nihil refert, quantas gentes in nostrum orbem Oriens effuderit, quantumque nationum secum Xerxes trahat: tot ad nos pertinent, quot locus ceperit. [*Cornelij Hispani*. Pro Sparta venimus, pro Graecia stemus: vincamus hostes, socios iam vicimus: sciat iste insolens Barbarus, nihil esse difficilius, quam Laconis armati latu fodere. Ego vero quod Troezeni discesserunt, gaudeo: liberas nobis reliquere Thermopylas. Nil erit quod virtuti nostrae se opponat, quod inferat: non latebit in turba Laco: quocumque Xerxes aspexerit, Spartanum videbit. [*Blandi*. Referam praecepta matrum, Aut in his, aut cum his? Minus turpe est, à bello inermem reuerti, quam armatum fugere. Referam captiuorum verba? captus Laco: Occide, inquit, non seruius: potui non capi, si fugere voluisssem. Describite terrores Persicos: omnia ista cum mitteremur, audiuiimus. Videat trecentos Xerxes, & sciat, quanti bellum aestimatum sit, quanto aptus numero locus. Reuertamur, ne nuntij quidem nisi no uissimi. Quis fugerit, nescio. Hos mihi Sparta commilitones dedit.

Descriptio Thermopylarum. Nunc me delectat, quod fugerunt Troezenij, angustas mihi Thermopylas fecerant. [*Contra Cornelij Spanini*. At ego maximum dedecus futurum Reipub. nostrae arbitror, si Xerxes nihil prius in Graecia vicerit quam Laconas: ne testem quidem virtutis nostrae habere possimus. id de nobis crederetur, quod hostes narrauerint. Habetis consilium meum. idem autem meum, quod totius Graeciae: si quis aliud suadet, non fortes vos esse, sed perditos gaudet. [*Claudij Marcelli*. Non vincant nos, sed obruent. Satisfecimus nomini: multum rei gessimus: ante nos rerum natura victa est.

DIVISIO. Huius suaforiae feci mentionem, non quia in ea subtilitatis erat aliquid, quod vos excitare posset, sed vt sciretis quam nitide Fulcus dixisset, vel quam licenter ipse sententiam feram. Vestri arbitrij erit, vtrum explanationes eius luxuriosas putetis, an (vt poeta Pollio Aferius aiebat) hoc non esse suadere, sed inuidere, ne volo nihil fuisse & inuenis te amo, tanquam has explanationes Fulci, quas nemo nostrum non alius alia inclinatione vocis, velut sua quisque modulatione cantabat. At quia semel in mentionem incidi Fulci, ex omnibus suaforijs celebres descriptiones subtexam, etiam si nihil occurrerit, quod quisquam alius nisi suafor dilexerit. Diuisione autem hac suaforia Fulcus vsus est illa vulgari, vt diceret, non esse honestum fugere, etiam si tutum esset: deinde aequae periculosum esse fugere, & pugnare. nouissime, periculosum esse fugere, pugnantibus hostes timendos, fugientibus & hostes & suos. Caestius primam partem sic transegit, quasi nemo dubitaret, an turpe esset fugere: deinde illo transijt, an non esset necesse. Haec sunt, inquit, quae vos confundunt, hostes, sociorum paucitas. Non quidem hae suaforiae. Sed in hac materia, disertissima illa fertur sententia Dorionis, cum posuisset hoc dixisse trecentis Leonidam, quod puto etiam apud Herodotum esse: οὐτως ἀπίστευτε ἀς ἐν ἄδου δειπνήσοιτε. Sabinus Atydius, venustissimus inter rhetores scurra, cum hanc sententiam Leonidae retulisset, ait: Ego illi ad prandium promississem, ad cenam renuntiassem. Attalus Stoicus, qui solum vertit à Seiano circumscriptus, magnae vir eloquentiae, ex philosophis, quos nostra aetas vidit, longe & subtilissimus & facundissimus, cum tam magna & nobili sententia certauit, vt mihi dixisse videatur animosius quam prior. Occurrit mihi sensus in eiusmodi materia, à Cornelio Seuero dictus, tanquam de Romanis, nescio an parum fortiter. Edicta in postero diem pugna, epulanteis milites inducit, & ait:

---- *Stratique per herbam:*

Hic meus est, dixere, dies. ----

Elegantissime quidem affectum animorum incerta sorte pendentium expressit, sed parum Romani animi seruata est magnitudo. Cenant enim tanquam crastinum desperent. Quantus illis Laconibus animus erat,

mus erat, his qui non poterant dicere: Hic dies est meus. Illud Porcellus grammaticus arguebat in hoc versu quasi soloecismum, quod cum plures induxisset, diceret, Hic meus est dies: non, Dies hic est noster. & in sententia optima accusabat id quod erat optimum. muta enim, ut noster sit, peribit omnis verbus elegantia: in quo hoc est decentissimum, quod ex communi sermone trahitur nam quasi prouerbij loco est, Hic dies meus est. & cum ad sententiam retuleris, ne Grammatico cui quidem calumnia ab omnibus magnis ingenijs submouenda, habeat locum. Dixerunt enim non omnes simul, tanquam in chorum manu ducente Grammatico, sed singuli ex his: Hic meus est dies. Sed ut reuertar ad Leonidam & trecentos, pulcherrima illa fertur Glyconis sententia. †

In hac ipsa tua sortia non sane refero memoria ullam sententiam Graeci cuiusquam, nisi Damae. † De positione loci eleganter dixit Aterius, cum angustias loci facundissime descripsisset, natus trecentis locus. Caestius cum descripsisset honores, quos habituri essent, si pro patria cecidissent: adiecit, Per sepulchra nostra iurabitur. Nicetas longe disertius hanc phantasia mouit, & adiecit: Nisi antiquior fuisset Xerxes quam Demosthenes Cipro, cui dicere hanc suam dixit sententiam, aut certe non deprehensam, cum descripsisset opportunitatem loci, & tuta undique pugnantium latera & angustias à tergo positas, sed aduersas hostibus. Potamō magnus declamator fuit Mitylenis, qui eodem tempore vixit, quo Lesbocles magni nominis & nominis respondens ingenij: in quibus quanta fuerit animorum diuersitas in simili fortuna, puto vobis indicandum: multo magis, quia ad vitam pertinet, quam si ad eloquentiam pertineret. Virique filius ipsedem diebus decessit. Lesbocles scholam soluit, nemo vnquam ampliore animo se gessit. Potamon à funere filij contulit se in scholam, & declamauit. Vtriusque tamen affectum temperandum puto: hic durus tulit fortunam quam patrem decebat, ille mollius. Verum Potamon cum suavioriam de trecentis diceret, tractabat, quam turpiter fecissent Lacones, hoc ipsum quod deliberassent de fuga: & sic nouissime clausit: Insanerunt in hac suavioria multi circa Otryaden. [Munthadius qui dixit, Fugerunt Athenienses: non enim Otryadae nostris litteras didicerant. [Sarconius dixit: Otryades qui perijt ut falleret, reuixit ut vinceret. [Licinius Nepsos. Cum exemplo vobis etiam mortuus vincendum fuit. [Antonius Atticus inter plures sententias videtur palmam meruisse, dixit enim: Otryades paene à sepulchro victor digitis vulnera gessit, ut trophaea Laconū inscriberet, dignum Spartano sacramento virum, cuius ne laterae quidem fuere sine sanguine. [Caestius Crispus. Municipalis Gatozeos dixit post relatum exemplum, Otryade dicebat, municipalis aliud ceteros, aliud Laconas decet: nos sine delicijs educamur, sine mutis viuimus, sine vita vincimus. [Senetio fuit, cuius nomen ad vos potuit peruenisse, ingenij consiliū ac turbulenti, qui cupiebat grandia dicere, adeo ut nouissime huius rei morbo & teneretur & rideretur, nam & seruos nolebat habere, nisi grandes, & argentea vasa, non nisi grandia. Credatis mihi, velim non iocant, eo peruenit infania eius, ut calceos quoque maiores fumeret, hucus non esset nisi mariscas. Concupinam ingentis staturae habebat. omnia grandia probabat: ei impositum est cognomen, vel, ut Messala ait, cognouimus, & vocari coepit Senetio Grandio. Is in hac suavioria cum posuisset contradictionem, ait: Omnes qui missi erant à Graecia, fugerunt, sublatis manibus, insistentis summis digitis (sic enim solebat, quo grandior fieret) exclamat: Gaudeo, gaudeo, mitantibus nobis quid tantum boni illi contigisset, adiecit: Totus Xerxes meus erit. Idem dixit: Ille qui classibus suis maria surripuit, qui terras circumscriptis, dilatauit profundum, nouam rerum naturae faciem imperat. Ponat sane contra caelum astra, commilitones habeo deos. [Senianus multo potentius dixit: Terras armis obsidet, caelum sagittis, maria vinculis: Lacones nisi succurreris, mundus captus est. Decentissimi generis stultam sententiam referam Victoris Statorij, municipis mei, cuius fabulis memoria dignissimis aliquis suavioria occasione contradictionem sumpsit. At, inquit, trecenti sumus: & ita respondet. Trecenti, sed viri, sed armati, sed Lacones, sed ad Thermopylas. Nunquam vidi plures trecentis. [Latro in hac suavioria, cum tractasset omnia quae materia capiebat, posse ipsos & vincere, posse certe inuictos reuerti, & beneficio loci, tum illam sententiam: Si nihil aliud, erimus certe belli mora. Postea memini auditorem Latronis Abromum Sylonem, patrem huius Sylonis, qui Pantomimis fabulas scripsit, & ingenium grande non tantum deseruit, sed posuit, recitare carmen, in quo agnouimus sensum Latronis in his verbis:

Ite agite o Danai, indignum praena canentes:

Ite triumphantes, belli mora, concidit Hector.

Tam diligentes tum auditores erant, ne dicam tam maligni, ut vnus verba surripi non possent. At nunc cullibet orationes inuerrere tunc licet pro suis. Sed ut sciatis, sententiam bene dictam dici tamen posse melius, notare prae ceteris quanto decenarius Virgilius dixerit hoc, quod valde erat celebre:

... belli mora concidit Hector.

Item:

Quaequid apud durae cissatum est moenia Troiae,

Hectoris Aeneaeque manu victoria Graium Haesit.

[Messala aiebat, hic Virgilium debuisse desinere: quod sequitur, Et in decimum vestigia retulit annum, expl. mentum esse. [Maecenas hoc etiam priorī comparabat. Sed ut ad Thermopylas reuertar. [Diocles Caristius dixit. † [Apurinus dixit. † [Coruo testimonium stuporis reddendum est, qui dixit: Quid si iam Xerxes ad nos suo mari nauigat, fugiamus antequam nobis terra surripiatur. Hic est Coruus, qui cum tentaret seho à Romae sumio illi, qui iudaeos subegerat, declamauit controuersia, de ea, quae apud matronas dissebatur, liberos non esse tollendos, & ob hoc accusatur Reip. laesae. In hac controuersia, sententia eius

eius haec ridebatur. Inter pyxides & redolentis animae medicamina constitit mytrata contio. Sed si vultis, historicum quoque vobis fatuum dabo. [Thuscus ille, qui Scaurum Mamerum, in quo Scaurorum familia extincta est, maiestatis reum ferebat, homo quam improbi animi, tam infelicis ingenij, cum hanc suavioriam declamaret, dixit: Expectemus si nihil aliud, hoc esse cturi, ne insolens barbarus dicat: Veni, vidi, vici. cum hoc post multos annos D. Iulius victo Pharnace dixerit. [Durio dixit. [Andreas aiebat, Nicocriatis Lacedaemonis insignem hanc sententiam fuisse futuram, si media intercederetur. Sed ne vos diutius infatuem, qui praedixeram me Fusci Arellij explicationes subiecturum, finem suavioriae faciam: quartum nimis cultus, & fracta cōpositio poterit vos offendere, cum ad meam aetatem veneritis. Interim non dubito, quin nunc vos ipsa, quae offensura sunt, vitia delectent,

Suavioria III.

Deliberat Agamemnon, an Iphigeniam immolet, negante Chalcante aliter nauigari posse. [Arellij Fusci. Non in aliam condicionem Deus fudit aequora, quam ne omnis ex voto iret dies, nec ea fors mari tantum est, ceterum ipsa non sub eadem condicione sidera sunt, alia negatis imbribus exurunt solum, & miseri cremata agricolae legunt semina, & haec interdum anno lex est: alijs serena clauduntur, & omne caelum nubilo graue, subsidit solum, & creditum sibi terra non retinet: alius incertis sideribus cursus est, & variantur tempora, neque soles nimis virgēt, neque ultra debitam imbres cadunt, quicquid asperatum aestu est, quicquid nimio defluxit imbre, inuicem temperatur altero: siue ita natura disposuit, siue (ut ferunt) luna cursu gerit: quae siue plena lucis suae est, splendensque pariter affurgit in cornua, imbres prohibet, siue occupata nubilo, sordidiorē ostendit orbem suum, non ante finit quam luna lucem redit: siue ne lunae quidem ipsa potentia est, sed status qui occupauere annum, tenent, quicquid bonum est, extra iussum Dei tuum fuit adultero mare. An non potero vindicare ad ultimum prius est salus pudicae. Ne quid virginitati huius timerem, persequer bar adulterum. Victa Troia virginibus hostium parcam, nihil adhuc virgo Priami timet. [Caestij Pij. Vos ergo ad hanc diem immortales inuoco, sic reclusuri estis maria? Obstare potius. Ne Priami quidem liberos immolaturus es. Describere nunc tempestatem. Omnia ista patimur, nec parricidium fecimus. Quod hoc sacrum est, virginis deae templo virginem occidere: libentius hanc sacerdotem habebit quam victimam. [Cornelij Hispani. Infestae, inquit, sunt tempestates, & saeuunt maria: neque adhuc parricidium feci. Ista maria si numine suo Deus regeret, adulteris clauderentur. [Marryllij. Si non datur nobis ad bellum iter, reuertamur ad liberos. [Argentarij. Iterum in malum familiae nostrae fatale reuoluimus, propter adulteram fratris liberi pereunt: ista mercede nollem reuerti. At Priamus bellum pro adultero filio gerat.

DIVISIO. Hanc suavioriam sic diuisit Fuscus, ut diceret, etiā si aliter nauigare non possent, non esse faciendū, & sic tractauit ut negaret faciendū, quia homicidium esset, quia parricidium, quia plus impendere tur, quam peteretur. Peti adulteram, impendi Iphigeniam, vindicari adulterum, committi parricidium. Deinde dixit, etiam si non immolasset, nauigaturum. Illam enim moram naturae maris & ventorum esse, deorum voluntatem ab hominibus non intelligi. Hoc Caestius diligenter diuisit. Dixit enim, deos rebus humanis non interponere arbitrium suum: si interponant, voluntatem eorum ab homine non intelligi: ut intelligatur, non posse fata reuocari: si non sint fata, sacra profutura: si sint, non posse mutari. Silo Pompeius etiam si quod esset diuinandi genus certum, augurij negauit credendū, quare ergo si nescit Chalcas, affirmat primum, & scire se putat? Hic cōmunem locū dixit in omnes, qui affectaret scientiam: deinde irascitur sibi, inuitus militat, quaerit sibi tā magno testimonio apud omnes gentes fidem in ea descriptione, Primum in hac suavioria Fuscus Arellius Virgilij versus voluit imitari. Valde autē lōge petit, & paene repugnat materiae, certē nō desiderari inferuit. Ait enim de luna, quae siue plena lucis suae est, splendensque pariter affurgit in cornua, imbres prohibet: siue occupata nubilo sordidiorē ostendit orbem suum, non ante finit quam vicem reddit. At Virgilius haec quanto simplicius & beatius dixit:

Luna reuertentes cum primum colligit ignes,

Si nigrum obscuro comprehenderit aera cornu,

Maximus agricolis, pelagoque parabitur imber.

Sim ortu in quarto (namque is certissimus auctor)

Plena, neque obtusis per caelum cornibus ibit.

Et rursus.

Solebat autē ex Virgilio Fuscus multa trahere, ut Maecenati imputaret. Toties enim pro beneficio narrabat, in aliqua se Virgiliiana descriptione placuisse: sicuti in hac ipsa suavioria dixit: Cur iste inter eius ministerium placuit? cur hoc os Deus elegit? cur hoc potissimum fortitur poesis? quod tantū non impie aiebat se imitatum Virgilium, Plena Deo? Soler autem Gallio noster hoc aptissime ponere. Memini vna nos ab auditione Nicetis ad Messalam venisse. Nicetes suo impetu valde Graecis placuit. Quaerebat à Gallione Messala, quid illi visus esset Nicetes? Gallio ait, Plena Deo: quoties audierat aliquem ex his declamatoribus, quos scholastici caldos vocant, statim dicebat, Plena Deo. Ipse Messala nunquam aliter eum ab hominis auditione venientem interrogabat, quam ut diceret: Nunquid plena Deo? Itaque hoc ipsi tam familiare erat, ut inuito quoque excideret. Apud Caesarem cum mentio esset de ingenio Haterij, consuetudine prolapsus, dixit: Et ille erit plena Deo. Quaerenti deinde

Yy quid hoc

quid hoc esse vellet, versum Virgilij retulit, & quomodo hoc semel sibi apud Messalam excidisset, & nunquam postea potuisset excidere. Tiberius ipse Theodorus offendebatur Nicetis ingenio, atque delectatus est fabula Gallionis; hoc autem dicebat Gallo, Nasoni suo valde placuisse: itaque fecisse quod in multis alijs versibus Virgilius fecerat, non furtiendi causa, sed palam imitandi, hoc animo ut velle agnosci: esse autem in tragoedia eius: Feror huc illuc, ut plena Deo. Iam vultis ad Fuscum reuertar, & descriptionibus eius vos satibo. Haec potissimum ex his quas in similitudinis tractatione posuit, cum diceret, omnino non concessam futurorum scientiam.

Suaforia IIII.

Deliberat Alexander Magnus, an Babyloniā intraret, cum de nuntiatum esset illi responso auguris periculum. [Arelij Fusci. Quis est qui futurorum scientiam sibi vindicet? nouae oportet fortis sit, qui iubente Deo canat, non eodem contentus sit vtero, quo imprudens nascimur: quādam imaginē Dei praeterat, qui iussa exhibeat Dei. sic est. Tantum enim regem, tantique rectorem orbis esse in metu cogit: magnus iste & supra humanae sortis habitum oportet sit, cui liceat terrere Alexandrum: ponat iste suos inter sidera patres, & originem caelo trahat, agnoscat suum vatem Deum, non eodem claudat vitae sine, aetate magna, extra omnem futurorum necessitatem caput sit, quod gentibus futura praecipiat. Si vera sunt ista, quid ita non huic studio seruit omnis aetas? Cur non ab infantia, rerum naturam deosque, qua licet, visimus? cum pateant nobis sidera, & interesse numinibus liceat, quid ita inutili desidemus facundia? aut periculosis atteritur armis manus? an melius alio pignore quā futuram scientiam, ingenia surrexerint? Qui vero in media se, ut praedicant, fatorum misere pignora, natales inquirunt, & prima mediō annorum habēt inita, quo ierint motu sidera, in quas discurrerint partes: contrane Deus steterit: an placidus affulserit sol: an plena luce, an initia surgentis acceperint: an abdidit in nocte obscurū caput luna: Saturnus nascentem, an ad bella Mars militem, an negotiosum in quaestus Mercurius exceperit: an blanda annuerit nascenti Venus, an ex humili in sublime Iupiter rulerit. Existimant tot circa vnum caput tumultuantis deos? Futura nuntiant. Pluresque dixere victuros, & nihil metuentes oppressit dies: alijs dedere finem propinquum, at illi superuere. Egentes inutilis animae, felices nascentibus annos sponderunt: at fortuna in omnem properauit iniuriam. incertae enim fortis viuimus: vni cuique ista pro ingenio finguntur, non ex scientiae vi. Deere aliquis toto orbe locus qui te victorem non viderit? Babylone clauditur, cui patuit Oceanus?

D I V I S I O. In hac suaforia nihil aliud tractasse Fuscum scio, quā eandem quas supra retuli, quaestiones, ad scientiam futuri pertinentes. Illud quod nos delectauit, praeterire non possum. Declamabat Fuscus Arelius controuersiam, de illa, quae posteaquam ter mortuos pepererat, somniasse se dixit, ut in luce pareret. Valde in vos contumeliosus fuero, si totam controuersiam, quam ego intelligo meditare, Fuscus declamaret, & aperte, aut non agnoscentis puerum, tractaret locum contra somnia, & deorum prouidentiam, & male de magnitudine deorum dixisset mereri eum, qui illos circa puerperas miteret. summis clamoribus dixit illum Virgilij versum:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos Sollicitat. ---

Auditor Fusci quidam, cuius pudori parco, cum hanc suaforiam de Alexandro ante Fuscum diceret, putauit aequae belle poni versum eundem, dixit:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos Sollicitat. ---

Fuscus illi ait: Si hoc dixisses audiente Alexandro, scires apud Virgilium & illum versum esse:

capula tenuis abdidit ensem.

Et quia soletis mihi molesti esse de Fusco, quid fuerit, quare nemo videretur dixisse cultius, ingeram vobis Fuscinas explicationes. Dicebat autem suaforias libentissime, & frequentius Graecis quā Latinas. *Hypreas* in hac suaforia dixit: *ὅς ἐχρηκε βαβυλωνίαν κλιττον ἐρῆσθωμα.*

Suaforia V.

Deliberant Athenienses, an trophaea Persica tollant, Xerxe minante rediturum se, nisi tolleretur. [Arelij Fusci. Pudet me victoriae vestrae: sic fugatum creditis Xerxen, ut reuerti possit? tot caesa milia, nihil ex hac acie relictum minanti, nisi quod vix sequi fugientem possit, toties merfa classis. Quid Marathon? quid Salamina referat? Pudet dicere, dubitamus adhuc, an vicerimus. Xerxes venit? At nescio quomodo languet circa memoriam iacturae animus, & disturbata arma non repetit. Prior enim metus, futuri pignus esset, amissa, ne audeat, amissurum monent. Ut in gaudia interdum surgit animus, & spem ex praesenti metitur, ita aduersis frangitur. Omnis est sic animus diēs: vbi ignominia spē premit, vbi nullā meminit aciem, nisi quae fugerit, errat circa damna sua, & quae male expertus est, vota deponit. Si venturus esset, nō minaretur. Suis ira ardet ignibus, & impacta nō soluitur. Nō denūtiaret, si venturus esset: neque armaret nos nūntio, nec instigaret victricē Graeciā, nec sollicitaret arma felicia: magis superueniret improvidis, nā & arma indenūtiata moueret. Quantūcumq. Oriens valuit, primo in Graeciā impetu effusum est: hoc ille numero ferox, & in deos arma tulerat. Exincta tot ante Xerxen milia, tot

milia, tot sub ipso iacent? Nulli, nisi qui fugerunt, super sunt. Quid dicam Salamina? quid Cynagyrōn referam? & te Polyteles? & hoc agitur an viceris? Haec ego trophaea deposui, haec in totius Graeciae conspectu statui, ne quis timeret Xerxen minantem. Me miserum, pugnante Xerxe trophaea posui, fugiente tollam? Nunc Athenae vincimur, non tantum credetur redijisse, sed vicisse Xerxes. Non potest Xerxes, nisi per nos trophaea tollere. Credite mihi, difficile est attritas opes recolligere, & spes fractas nouare, & paenitenda acie in melioris euentus fiduciam surgere. [Caesij Pij. Inferam, inquit, bellum: alia mihi trophaea promittit: potest maior venire quā victus est? [Argentarij. Non pudet vos pluris trophaea vestra Xerxes aestimat, quā vos.

D I V I S I O. Fuscus sic diuisit. Etiam si venturus est Xerxes, nisi tollimus, non sunt trophaea tollenda. Confessio seruitutis est, iussa facere: si venerit, vincemus, hoc non est diu colligendum, de eo dico, vincemus, quem vicimus. Sed nec veniet quidē, si venturus esset, non denūtiaret. Fractus est & viribus & animo. [Caesius & illud dicit, quod in prima parte tractauit, non licere Atheniensibus trophaea tollere: commune in illis ius totius Graeciae esse, commune victoriam, cōmune bellū fuisse, deinde nefas quidem esse: nunquam factum, ut quisquam consecratis virtutis suae operibus manus adferret. ista trophaea non sunt Atheniensium, deorum sunt, illorum bellum fuit: illos Xerxes vinculis, illos sagittis perlequebatur, haec omnia ad impiam & superbam Xerxis militiam pertinent. Ecquid? ergo bellum habebimus? habebimus, etsi Xerxen remouebis, inuenietur alius hostis. Nunquā magna imperia otiosa. Omnium bellorum prospere ab Atheniensibus gestorum. Deinde non erit bellum. Xerxes enim non veniet: multo timidiore esse qui superbissimi fuerint: Nouissime ut veniat, cum quibus veniet? reliquias victoriae nostrae colliget: illos adducet, quos priore bello quasi inutiles reliquias nouit, si qui ex fuga conserui sunt. Nullum habet militem, nisi aut fastiditū aut victū. [Argentarij his duobus contentus fuit: aut non venturū Xerxen, aut non esse metuendum si venerit. His solis instat: & illud dixit quod excerptum est: Tollite, inquit, trophaea. Si vicisti, quid erubescis? si victus es, quid imperas? Locū mouit non vtiliter: iudicare quidem se, neque Xerxen, neque iam quemquam Persarum aufurum in Graeciam effundere: sed eo magis ipsis trophaea tuenda. Si quis vnquam illinc venturus hostis esset, ut conspectu trophaeorū animi militum accenderentur, hostiū frangerentur. [Blandus dixit: Repleat ipse prius hiatus, & maria in antiquā faciem reducat: apparere voluit posteris quemadmodū venerit. appareret etiam quemadmodum redierit. [Triarius omni dimissa diuisione, tantum exultauit quod audierit Xerxen venire ad se, ipsis nouam victoriam, noua trophaea. [Silo Pompeius venusto genere sententiae vsus est: Nisi tollitis, inquit, trophaea, ego veniam, hoc ait Xerxes: Nisi haec trophaea tollitis, alia ponetis. Alterā partem solus Gallio declamauit, & hortatus est ad tollenda trophaea, dixit, gloriae nihil detrahi: mansurā enim memoriam victoriae, quae perpetua esset: ipsa trophaea & tēpstatibus & aetate consumi: bellum suscipiendū fuisse pro libertate, pro coniugibus, pro liberis. Pro re superuacua, & nihil nocitura si fieret, non esse suscipiendū. Hic dixit, utiq. venturū Xerxen, & descripsit aduersus ipsos deos tumentem: deinde habere illum magnas vires: neque omnes illum copias in Graeciam produxisse, nec omnes in Graecia perdidisse: timendam esse fortunae varietatem: exhaustas esse Graeciae vires: nec posse iam pati alterum bellum, illi esse immensam multitudinem hominum. Hoc loco diseritissimam sententiā dixit, quae vel in oratione vel in historia ponitur: Diutius illi perire possunt, quā nos vincere.

Suaforia VI.

Deliberat Cicero, an Antonium deprecetur. [Quaestorius. Sciant posteri, potuisse Antonio seruire Rempublicam, non potuisse Ciceronem. Laudandus erit tibi Antonius: in hac causa etiam Ciceronem verba deficient. Crede mihi, cū diligenter te custodieris, faciet tamen Antonius quod Cicero tacere non possit. Si intelligis Cicero, non dicit, Roga ut viuas: sed, Roga ut seruias, quemadmodum autē hunc senatū intrare poteris exhaustū crudeliter, repletum turpiter? Intrare autem tu senatum voles, in quo non Cn. Pompeianum visurus es, non M. Catonem, non Lucullos, non Hortensium, non Lentulū atq. Marcellum, nō tuos, inquam, Cōs. Hircium & Panfam? Cicero quid in alieno saeculo tibi? Iam nostra peracta sunt. M. Cato solus maximum viuendi moriendiq. exemplum, mori maluit quā rogare: nec erat Antonium rogaturus, & illas vsq. ad vltimum diem puras à ciuili sanguine manus, in se infestas, acerrime armauit. Scipio cū gladium poni iussus foret, dicitur abdidisse se, quaerentibus qui in nauem transferant militibus imperatorem: Imperator, inquit, bene se habet. Victus vocē victoris emisit. Verat, inquit, Milo rogari iudices, vir clarissimus nunc & Antonium rogat. [Porcij Latronis. Ergo loquitur imperator Cicero, ut nō timeat Antonius: loquatur vnquā Antonius, ut Cicero timeat? Ciuilis sanguinis Sylana sitis in ciuitate redit, & ad triumphalē hastam pro vectigalibus ciuū Romanorū mortes locatur. Intusta bella albo Pharsalica, ac Mundenis Mutinensiq. ruina vincitur, consularia capita auro rependuntur. Tuis verbis Cicero vtendū est: O tempora, o mores, videbis arduentes crudelitate simul ac superbia oculos: videbis illum non hominis, sed belli ciuilis vultum: videbis illas fauces, per quas Cn. Pompeij bona transferunt, illa latera, illam totius corporis gladiatoriam firmitatem: videbis illum pro tribunali loco, quem magister equitum cum raptaretur, praerat, vomitu foedauerat. Supplex accidens genibus deprecaberis, & ore, cui se debet salus publica, humilia in adulationem verba submittes? Pudeat

Verrē quoque, quia proscriptus fortius perit. [*Cyri Marylli Efermini*. Occurrat tibi Cato tuus, cuius à te laudata mors est. Quicquam ergo tanti putas, vt vitam Antonio debeas? [*Caesij Trij*. Si ad desiderium populi respicis Cicero, quandoque perieris, parum vixisti: si ad res gestas, satis vixisti: si ad iniurias fortunae & praesentem Reipublicae statum, nimium diu vixisti: si ad memoriam operum tuorum, semper victurus es. [*Pompeij Silanis*. Scias licet, tibi non expedire viuere, si Antonius permittit vt viuas. Tacebis ergo proscríbente Antonio? & Reipublicam laniante? & ne gemitus quidem tuus liber erit? Malo populus Romanus mortuum Ciceronem, quàm viuum desideret. [*Triarj*. Quae Charybdis est tam vorax? Charybdis dixi? quae si fuit, animal vnum fuit. Vix medijsfidius Oceanus tot res tamque diuersas vno tempore absorbere potuisset. Huic tu saeuienti putas Ciceronem posse subduci? [*Arelij Fuscij*. Ab armis ad arma discurratur: foris victores, domi trucidamur, dum in sanguine intestinus hostis incubat, quis non hoc populi Romani statu, Ciceronem vt viuat, cogi putat? Rogabis Cicero turpiter Antonium, frustra? Non te ignobilis tumultus abscondet: idem virtutis tuae qui finis est immortalium, humanorum operum custos memoria, quae mansuri vita perpetua est, in omnia te saecula sacratum dabit. Nihil aliud intercedet, quàm corpus fragilitatis caducae, morbis obnoxium, casibus expositum, proscriptionibus obiectum. Animus vero diuina origine haustus, cui nec senectus vlla, nec mors, onerosi corporis vinculis exsolutus, ad sedes suas & cognata sidera recurret. Et tamen si ad aetatem, annorumque, nunquam obseruatum viris fortibus, numerum respicimus, sexaginta supergressus es: nec potes videri non nimis vixisse, qui moreris Reipublicae superstes. Vidimus furentia toto orbe ciuilia arma, & post Italicas Pharsalicque acies Romanum sanguinem hausit Aegyptus: quid indignamur in Ciceronem Antonio licere? Sic in Pompeium Alexandrino licuit. An non occiduntur, qui ad indignos confugiunt? [*Cornelij Hispani*. Proscriptus est ille, qui tuam sententiam secutus est: tota tabula tuae morti proluditur, alter fratrem proscríbibi, alter auunculum patitur: quid habes spei? Vt Cicero periret, tot parricidia facta sunt. Repete, age, tot patrocinia, tot clientelas, & maximum beneficiorum tuorum te ipsum: iam intelliges Ciceronem in mortem cogi posse, in preces non posse. [*Argentarij*. Explicantur triumphalis regni delicata conuiuia, & popina tributo gentium instruitur: ipse vino & somno marcidus deficienteis oculos ad capita proscriptorum leuat. Iam ad ista non satis est dicere, O hominem nequam.

DIVISIO. Latio sic hanc diuisit omnē suasoriam: Euiā si impetrares vitam ab Antonio, non est tanti rogare: deinde impetrare non potes. In priore illa parte posuit: Turpe esset cuilibet Romano, nedum Ciceroni, vitam rogare. Hoc loco omnium, qui vltro mortem apprehendissent, exempla posuit: deinde inutilis illi sua vita futura proponitur, morte grauior, detracta libertate. Hic omnem acerbitatem seruitutis futurae descripsit: deinde non futurum sibi impetratae beneficium. Hic cum dixisset, Aliquid erit quod Antonium offendat aut factum tuum, aut dictum, aut silentium, aut vultus: adiecit sententiam: Haud enim placiturus es. [*Albucius* aliter diuisit. primam partem fecit, moriendum esse Ciceroni, etiā si nemo proscríberet. haec insectatio temporum fuit. deinde moriendum est: ille enim se sua sponte conficeret, quia moriendum esset, etiam si mori nolisset: graues odiorū causas esse: maximam causam proscriptionis ipsum esse Ciceronem. Et solus ex declamatoribus tentauit dicere, non vnum illi esse Antonium insectum. Hoc loco dixit illam sententiam: Si cui ex triumuiris non es inuisus, grauis es. Et illa sententia valde excepta est: Roga Cicero, exora vnum, vt tribus seruias. [*Caesij Trij*. Mori tibi vile est, honestum est, necesse est, vt liber & illibatae dignitatis consummes vitam. Hic illam sententiā dixit audacem: Vt numereris cum Catone, qui seruire nec Antonio quidem nondum domino potuit. [*Marcellus* hunc sensum de Catone melius: Vtque eo ne omnia cum fortuna populi Romani conuerfa sunt, vt aliquis deliberet, vtrum satius sit viuere cum Antonio, an mori cum Catone? Sed ad diuisionem Caesij reuertamur. Dixit vile esse, ne etiam cruciatus corporis pateretur: non simplici illum modo periturum, si in Antonij manus incidisset. & in hac parte cum descripsisset contumelias insultantium. Ciceroni, & verbera & totum enta, dixit illam multum laudatam sententiā: Tu mehercules Cicero, cum veneris ad Antonium, mortem rogabis. [*Varius Geminus* sic diuisit: Hortaret te, si alterutrum vtiq. facien dum esset, aut moriendum, aut rogandum, vt moreris potius, quàm rogarer. & omnia complexus est, quae à ceteris dicta erant, sed addidit & tertium: adhortatus est illum ad fugam, illic esse M. Brutum, illic C. Cassium, illic Sex. Pompeium. Et adiecit illam sententiā, quā Cassius Seuerus vnice misfabatur: Quis deficiemus? & Respub. tuos triumuiros habet. Deinde etiā quas petere posset regiones, percurrit: Siciliā dixit vindicatā esse ab illo, Ciliciam à proconsule egregie administratam, familiares studijs eius. & Achaiam & Asiam, Deiotari regnum obligatum beneficijs, Aegyptum & habere beneficij memoriā, & agere perfidiae paenitentiam, sed maxime illum in Asiam & Macedoniam hortatus est in Cassij & in Bruti castra. Item Cassius Seuerus aiebat, alios declamasse, Varium Geminum vnum consilium dedisse.

Alteram partem pauci declamauerunt, nemo ausus est Ciceronem ad deprecandum Antonium hortari, bene de Ciceronis animo indicauerunt. Geminus Varius declamauit alteram quoque partem, & ait: Spero me Ciceroni meo persuasurum vt velit viuere, quod grandia loquitur, & dicit: Mors nec immanis consulari, nec misera sapienti, non mouet me, idiotam petit. Ego bellē mores hominis noui: faciet, rogabit. nā quod ad seruitutē pertinet, non recusabit: iam collum tritum habet, & Pompeius illū, & Caesar subiecerunt. Veteranum mancipiū videtis, & complura alia dixit scurrilia, vt illi mos erat. Diuisit sic, vt diceret, non turpiter rogaturū, non frustra rogaturū. In priori parte illud posuit, nō esse turpe, ciuem

ciuem victorem rogari à victo: hic quàm multi rogassent C. Caesarem, hic & Ligarium, deinde iniquū esse quidem, Ciceronem satisfacere, qui prior illum proscrípisset, qui & iudicasset ab eo semper nasci satisfactionem, ac dato rogari. Deinde non pro vita illum, sed pro Republica rogaturum: satis illum sibi vixisse, Reipublicae paru. In sequenti parte dixit, exorari solere inimicos, ipsum exoratum à Vari- nio. C. quoque Verri affuisse, facilius exorari Antonium posse, qui cum tertius esset, ne quis tribus hanc tam speciosam clementiae occasionem praeteriret fortasse irasci Antonium, qui ne tanti quidem putasset illum quem rogaret. Fuga quàm periculosa esset, cum descripsisset, adiecit: Quocunque peruenisset, feruendum illi esse: ferendam aut Cassij violentiam, aut Bruti superbiam, aut Pompeij stultitiam. Quando in hanc suasoriam incidimus, non alienum puto, indicare quomodo quisque se ex historicis aduersus memoriam Ciceronis gesserit. Nam quae Cicero nec tam timidus fuerit vt rogaret Antonium, nec tam stultus vt exorari posse speraret, nemo dubitat, excepto A finio Pollione, qui infestissimus famae Ciceronis permansit, & is etiam occasionem scholasticis dedit. Solent enim scholastici declamatores ponere.

Alia suasoria pro Cicerone.

Deliberat Cicero, an promittente salutem Antonio, orationes suas comburat. Haec inepte ficta cui libet videri potest. Pollio vult illam veram videri: ita enim dixit in illa oratione, quā pro Lamia dedit. [*Asinij Pollionis*. Itaque nunquam perficeret, nec mora fuit, quin eiuraret, suas esse, quas cupidus sine effuderat orationes in Antonium, multiplicisque numero & accuratius scriptas illis contrarias edere, ac vel ipse palam pro concione recitare, pollicebatur: ceteraque his alia fordiora multo: vt tibi facile liqueret, hoc totum adeo falsum esse, vt ne ipse quidem Pollio in historijs suis ponere ausus sit. Huic certe actioni eius pro Lamia qui interfuerunt, negant eum haec dixisse (nec enim mentiri sub triū virorum conscientia sustinebat) sed postea composuisse. Nolo autem vos iuuenes mei contristari, quod à declamatoribus ad historicos transeo: satisfaciam vobis, & fortasse efficiam, vt his sententijs lectus solidus, & verum habentibus, recedatis aequiores. Hoc si tamē recta via consequi non potero, decipere vos cogar, veluti salutarem pueris daturus potionem absinthiati poculi. Lilius adeo detestationis consilium habuisse Ciceronem non dicit, vt neget tempus habuisse. Ita enim ait. [*Linij*. M. Cicero sub aduentum triumuirorum cesserat vrbe, pro certo habens id quod erat, non magis Antonio eripi se, quàm Caesari Cassium & Brutum posse: primo in Tusculanum fugit, inde transuersis itineribus in Formianū, vt ab Caieta nauim conscensurus, proficiscitur. Vnde aliquoties in altum proiectum cum modo venti aduersi retulissent, modo ipse iactationem nauis caeco volente fluctu pati non posset, taedium tandem eum & fugae & vitae cepit, regressus, quae ad superiorem villam, quae paulo plus mille passibus à mari abest, morari, inquit, in patria saepe seruata. Satis constat, seruos fortiter fideliterque paratos fuisse ad dimicandum, ipsam lecticam, & quietos pati, quod fors iniqua cogeret, iussisse. Prominenti ex lectica, praebentique, immotam ceruicem, caput praecisum est. Nec satis stolidae crudelitati multū fuit, manus quoque scripsisse in Antonium aliquid exprobrantes praeciderunt. Ita relatum caput ad Antonium, iussuque eius inter duas manus in rostris positū, vbi ille consul, vbi saepe consularis, vbi eo ipso anno aduersus Antonium, quanta nulla vnquā humana vox, cum admiratione eloquentiae auditus fuerat: vix attolentes lacrimis oculos homines intrueri trucidata membra eius poterant. Bassus Aufidius, & ipse nihil de animo Ciceronis dubitauit, quin fortiter se mori non praebuisset tantū, sed obtulerit. [*Asinij Bassi*. Cicero paulū remoto velo postquam armatos vidit: Ego vero consisto, ait: accede veterane, & si hoc saltem potes recte facere, incide ceruicem. Tremenit deinde, dubitantique: Quid si ad me, inquit, primū venissetis? Cremutius Cordus & ipse ait, Ciceronem cum cogitasset, vtrumne Brutum, an Cassium, an Sextū Pompeiū peteret, omnia illi displicuisse, praeter mortē. [*Cremutij Cordi*. Quibus visis laetus Antonius, cum peractam proscríptionē suam dixisset esse: quippe non satiatas modo caedendis ciuibus, sed defectus quoque, iussit pro rostris exponi. Itaque quo saepius ille ingenij circumfusis turba processerat, quae paulo ante coluerat pijs concionibus, quibus multorum capita seruauerat, tū per artus suos laetus aliter ac solitus erat, à ciuibus suis conspectus est, praetendenti capiti, orique eius impensa sanie, breui ante princeps senatus Romaniq. nominis titulus, tum pretium interfectoris sui. Praecipue tamen soluit peccator omnium in lacrimas gemitusque, visa ad caput eius deligata manus dextera, diuinae eloquentiae ministra: ceterorumque caedes priuatos luctus excitauerunt, illa vna communē. [*Brutidij Nigri*. E lapsus interim altera parte villae Cic. lectica per agros ferebatur, sed vt vidit appropinquare notū sibi militē, Popiliū nomine, memor defensum à se, laetiore vultu aspexit, at ille, victoribus id ipsum imputaturus, occupat facinus, caputq. decisum, nihil in vltimo sine vitae facientis, quod alterutrā in partē posset notari, Antonio portat, oblitus se paulo ante defensum ab illo. Et hic voluit positi in rostris capitis miserabilem faciē describere, sed magnitudine rei obrutus est. Item [*Brutidij Nigri*. Vt vero, iussu Antonij inter duas manus positū in rostris caput conspectū est, quo toties auditū erat loco, dato gemitu & fletu maximi viri in feriae, nec vt solet, ita depositi in rostris corporis concio audiuit, sed ipsa narrauit. Nulla nō pars fori aliquo actionis inclytae signata vestigio erat. Nemo non aliquod eius in se meritum fatebatur: hoc certe publicum beneficium palam erat, illam miserimi temporis seruitutem ac aleam delatam

in Antonium. Quoties magni alicuius mors ab historicis narrata est, toties fere totius consummatio vitae, & quasi funebri laudatio redditur. hoc semel atque iterum à Thucydide factum, idem in paucissimis personis usurpatum à Sallustio, Livijs benignius omnibus magnis viris praeficit. Sequentes historici multo id effusus fecerunt. Ciceroni hoc, ut Graeco verbo utar, ἀντιόφιον Livijs reddit. [T. Livijs.] Vixit tres & sexaginta annos, ut si vis affuisset, ne immatura quidem mors videri possit: ingenium & operibus & praemijs operum felix: ipse fortunae diu prosperae, & in longo tenore felicitatis, magnis interitum iustus vulneribus, exilio, ruina partium, pro quibus steterat, filiae morte, exitu tam tristi atque acerbato, omnium aduersorum nihil ut viro dignum erat, tulit, praeter mortem, quae vere aestimati minus indigna videri potuit, quod à victore inimico nil crudelius passurus erat, quàm quod eiusdem fortunae compos ipse fecisset. Si quis tamen virtutibus vitia pensarit, vir magnus, acer, memorabilis fuit, & in cuius laudes sequendas Cicerone laudatore opus fuerit. Ut est natura candidissimus omnium magnorum ingeniorum aestimator T. Livijs, plenissimum testimonium Ciceroni reddidit. Cordi Cremutij non est operae, deferre etiam reddidit Ciceroni laudationem. Nihil enim in ipsa Cicerone dignum est: ac ne hoc quidem, quod paene maximum est, tolerabile est. [Cremutij Cordi.] Priuatas enim similitudines deponendas interdum putabat, publicas nunquam. Vides credendam eius non solum magnitudinem virtutum, sed multitudinem quoque conspiciendam. [Austrij Bassi.] Sic M. Cicero decessit, vir natus ad Reipub. salutem: quae diu defensa & administrata, in senectute demum e manibus eius elabitur, nō ipsius vitio laesa, quod nihil in salute eius aliud illi, quàm si caruisset Antonio, placuit. Vixit sexaginta & tres annos, ita ut semper aut peteret alterum, aut inuicem peteretur: nullamque rem rarius, quàm diē illum, quo nullius interesset ipsum mori, vidit. Pollio quoque Asinius, qui Verrem Ciceronis reum fortissime morientem tradidit, Ciceronis mortem solus ex omnibus maligne narrat, testimonium tamen, quamuis iniustus, plenum ei reddit. [Asinij Pollionis.] Huius ergo viri tot tantisque operibus mansuris in omne aeuum, praedicare de ingenio atque industria superuacuum est. Natura autem pariter atque fortuna obsecuta est. Ei quidem facies decora ad senectutem, prosperaque permansit valetudo: tum pax diutina, cuius instructus erat artibus, contigit. namque à prisca seueritate iudicis exacti, maximorum noxiarum multitudo prouenit, quos obstrictos patrocinio incolumes plaerisque habebat. Iam felicissima consularis ei fors petendi & gerendi, magna munera, deum consilio, industriaque, vnam moderatius secundas res, & fortius aduersas ferre potuisset. namque vtraeque cum venerant ei, mutari eas non posse rebatur. Inde sunt inuidiae tempestates coortae graues in eum, certiorque inimicis aggrediendi fiducia: maiore enim similitudines appetebat animo, quàm gerebat. Sed quando mortalium nulli virtus perfecta contigit, qua maior pars vitae atque ingenij stetit, ea iudicandum de homine est. Atque ego ne miserandi quidem exitus eum fuisse iudicarem, nisi ipse tam miseram mortem putasset. Affirmare vobis possum, nihil esse in historijs eius hoc, quem retuli, loco disertius: ut mihi tunc non laudasse Ciceronem, sed certasse cum Cicerone videatur. Nec hoc deterrendi causa dico, ne historias eius legere concupiscatis: concupiscite, & poenas Ciceroni dabit. Nemo tamen ex tot disertissimis viris melius Ciceronis mortem deplorauit, quàm Cornelius Seuerus.

CORNELII SEVERI.

Oraque magnanimum spirantia paene virorum
In rostris iacere suis: sed enim abstulit omnis,
Tanquam sola foret rapti Ciceronis imago.
Tunc redeunt animis ingentia Consulis acta,
Iurataeque manus, deprensaeque foedera noxae,
Patriumque nefas: est tunc & poena Cethegi,
Deiectusque redit votis Catilina nefandis.
Quid fauor aut coetus, pleni quid honoribus anni
Profuerunt? sacris exacta quid artibus aetas?
Abstulit una dies aevi decus, iustaque luctu
Conticuit Latiae tristis facundia linguae,
Vnica sollicitis quondam tutela salusque,
Egregium semper patriae caput: ille senatus
Vindex, ille fori, legum ritusque, togaeque.
Publica vox eius aeternum obmutuit armis.
Informes vultus, sparsamque cruore nefando
Canicem, sacrasque manus, operumque ministras
Tantum, pedibus ciuis proiecta superbis
Proculcanit ouans: nec lubrica fata, deosque
Respexit, nullo luet hoc Antonius aeuo.
Haec nec in Aemathio mitis victoria Perse,
Nec te dire Syphax, non fecit in hoste Philippo.

Inque triumphato ludibria cuncta Iugurtha
Asuerant, nostraeque cadens ferus Hannibal irae,
Membra tamen stygias tulit inuiolata sub vmbra.

Non laudabo municipem nostrum bono versu, ex quo hic multo melior Cornelij Seueri processit:
Conticuit Latiae tristis facundia linguae.

Sextilius Ena fuit homo ingeniosus magis quàm eruditus, inaequalis poeta, & paene quibusdā locis talis, quales esse Cicero Cordubenses poetas ait, pingue quiddam sonantes atque peregrinum. Is hanc ipsam proscriptionem recitaturus in domo Messalae Coruini, Pollionem Asinium aduocauerat: & in principio hunc versum non sine assensu recitauit:

Descendens Cicero est, Latiaeque silentia linguae.

Pollio Asinius non aequo animo tulit, & ait: Messala, tu quid tibi liberum sit in domo tua, videris: ego istum auditorus non sum, cui mutus videor. atque ita consurrexit, ne interesset recitationi eorum: quod Cornelium scio, cui non aequè displicuisse hunc versum, quàm Polliōni, apparet: quod meliorem quidem, sed non dissimilem illi & ipse composuit. Si hic deshero, scio futurum, ut vos desinatis eo loco legere, quo ego à scholasticis recessi. Ergo ut librum velitis vsque ad vmbilicum reuoluere, adijciam suasoriam proximae similem.

Alia suasoria ad Ciceronem pertinens.

Deliberat Cicero, an scripta sua comburat, promittente Antonio incolumitate, si fecisset. [Q. Asinius.] Non feres Antonium: intolerabilis in malo ingenio felicitas est: nihilque cupientes magis accendit, quàm prosperae turpitudinis conscientia. Difficile est. Nō feres, inquam, & iterum iritare inimicum in mortem tuam cupies. Quod ad me quidem pertinet, multum à Cicerone absum: tamen non tae det tantum me vitae meae, sed pudet: ne propter hoc quidem pertinet multum à Cicerone. Ingenium tuum amas, quod illud Antonius plus odit quàm te. Remittere ait se tibi ut uiuas: commentus, quem admodum eripiat etiam quo uiueras. Crudelior est pactio Antonij, quàm proscripcio. Ingenium erat, in quod nihil iuris haberent triumuiralia arma. Commentus est Antonius, quem admodum quod non poterat cum Cicerone proscribere, tolleretur per Ciceronem. Hortaretur te Cicero, ut uitam magni aestimares, si libertas suam in ciuitate haberet locum, si suam in libertate eloquentia, si non ciuium ceruicibus luderetur. Nunc ut scias nihil melius esse quàm mori, vitam tibi Antonius promittit: pender nefariae proscriptionis tabula: tot praetorij, tot consulares, tot equestris ordinis viri periere: nemo relinquitur, nisi qui seruire possit. Nescio an hoc tempore viuere velis Cicero: nemo est cum quo velis. Merito hercules illo tempore vixisti, quo Caesar vltro te rogauit, ut viueres sine vlla pactione: quo tempore non quidem stabat Respublica, sed in boni principis sinum ceciderat. [Caesarij Pij.] Nunquid opinio me fefellit? intellexit Antonius, saluis eloquentiae monumentis, non posse Ciceronem mori. ad pactionem vocaris: qua pactione melior in te pars tui petitur. Accommoda mihi paulisper eloquentiam. Ciceronem periturum rogo. Si te audissent Caesar & Pompeius, neque inissent turpem societatem, neque diremissent: si uti vnquam consilio tuo voluissent, neque Pompeius Caesarem, neque Caesar Pompeium deseruisset. Quid consulum salutarem vrbi, quid exilium consulatum honestius, quid prouocatam inter initia adolescentiae libertatem tyrocinij tuis Syllanam potentiam, quid Antonium auulsum, Catilinam Reipublicae redditum? Ignosce Cicero, si diu ista narrauero. Forsitan hac die nouissimo audientur. Si occidetur Cicero, iacebit inter Pompeium patrem filiumque: & Afranium Petreiumque, Q. Catulum, M. Antonium illum indignum hoc successore generis. Si seruetur, viuet inter Ventidios & Canicios & Saxas. Ita dubium est, an satius sit cum illis iacere, an cum his viuere? Pro vno homine iactura publica pacisceris. Scio omne pretium iniquum esse, quod ille constituit: nemo tanti emit Ciceronis vitam, quanti vendit Antonius. Si hanc tibi pactionem ferret, Viues, sed eruentur oculi tibi: viues, sed debilitabuntur pedes: etiam si in alia damna corporis praestares patientiam, excepisses tamen linguam. Vbi est sacra illa vox tua? Mori enim naturae finis est, non poena? hoc tibi vni non liquet? At videris Antonio persuasisse. Afferre te potius libertati, & vnum crimen inimico adijce. Fac Antonium moriendo nocentiorum. [P. Asprenatis.] Ut Antonius Ciceroni parcat, Cicero ipse eloquentiam suam animaduertet. Quid autem tibi sub hac pactione promittitur? Ut Cn. Pompeius & M. Cato, & ille antiquus restituantur Reipublicae Senatus, dignissimus apud quem Cicero loqueretur? Multos victuros animi sui contemptus oppressit: multos perituros parati ad pereundum animi ipsa admiratio eripuit: & causa illis viuendi fuit, fortiter mori. Permite te populo Romano contra Antonium. Si scripta combusseris, Antonius paucos annos tibi promittit: at si non combusseris, populus Romanus omnes. [Pompeij Sionis.] Quale est ut perdamus eloquentiam Ciceronis, fidem sequamur Antonij? misericordiam tu istā vocas, supplicium summum ingenio Ciceronis? Credamus Antonio: Cicero, si bene illi pecunias crediderunt foeneratores, si bene pacem Brutus & Cassius, hominem & vitio naturae, & licentia temporum infanientem, inter scenicos amores ciuili sanguine luxuriantem: hominem, qui creditoribus suis oppignorauit Rempublicam, cuius gulae duorum principum bona, Caesaris & Pompeij, non potuerunt satisfacere. Tuis utar Cicero verbis: Cara est cuiquam salus, quam aut dare, aut eripere potest Antonius?

Non est

Non est tantum seruare Ciceronem, ut seruatum Antonio debeam. [*Triuij*. Compulsus aliquando populus Romanus tuam necessitatem esse, ut nihil haberet praeter Ionem obsessum & Camillum exule: nullum tamen fuit Caesari opus tuum, quam quod indignum putauit viro, salutem patriae debere. Ogruam vitam, etiam si sine pretio daretur. Antonius hostis à Republica iudicatus, nunc hoste Rem publicam iudicat. Lepidus, ne quis putet illum male Antonio collegam placuisse, alienae semper de mentiae accessio, virtutisque collegae in incipium, noster dominus. [*Argentarij*. Nihil Antonio credendum est. mentior: quid enim iste non potest, qui occidere Ciceronem potest? qui seruare, nisi crudelius, quam occidebat, non potest? Ignoscentem tibi illum putas, qui ingenio tuo irascitur? ab hoc tu speras vitam, cui nondam verba tua exciderunt? Ut corpus quod fragile & caducum est, seruetur, pereat ingenium quod aeternum est? ego mirabar, si non supplicio crudelior esset Antonij venia. P. Scipionem à maioribus suis descendentem generosa mors in numerum Scipionum reposuit. Mortem tibi remittit, ut id pereat, quod solum in te immortale est. Qualis est pactio? Aufertur Ciceroni ingenium sine vitae promittitur obliuione nominis tui pauci seruitutis anni. Non ille te viuere vult, sed facere ingenij tui superstitem. Viue, ut Cicero audiat Lepidum, Cicero audiat Antonium, nemo Ciceronem? Patri poteris, ut quod in te optimū habes, ante te efferas? Sine durare post te ingenium tuum, perpetuā Antonij proscritionem. [*Arclij Fusti*. Quoad humanum genus incolume manserit, quam diu vsus litteris, honor summae eloquentiae pretium erit: quam diu reip. nostrae aut fortuna steterit, aut memoria durauerit, admirabile posteris vigeat ingenium, & vno proscriptus saeculo proscrisbitur Antonium omnibus. Crede mihi, vilissima pars tui est, quae tibi vel eripi, vel donari potest. Ille verus est Cicero, quem proscrisbit Antonius non putat, nisi à Cicerone posse. Non ille tibi remittit proscritionem, sed tolli desiderat suā. Si fidem deceperit Antonius, mortis si praestiterit, seruias. Quod ad me attinet, fallere malo. Per te M. Tulli, per quatuor & sexaginta annos pulchre actos, per salutarem Reipub. consulatum, per aeternam si pateris ingenij tui memoriam, per Rempubl. quae ne quid te putes carum relinquere, ante te perijt, oro, & obtestor, ne moriaris, confessus quod nolueris mori.

H V I V S suaforiae alteram partem nemine scio declamasse: omnes pro libris Ciceronis solliciti fuerunt, nemo pro ipso, cum adeo illa pars non sit mala, ut Cicero, si haec condicio ei lata fuisset, deliberaturus non fuisset. Itaque hanc suaforiam nemo declamauit efficacius quam Silo Pompeius. non enim ad illa speciosa se contulit, ad quae Caestius, qui dixit, hoc grauius esse supplicium quam mortem, & ideo hoc Antonium eligere, breuem esse vitam homini, multo magis seni, ita memoriae consulendum, quae magnis viris aeternitatem promitteret, non qualibet mercede vitam redimendam: & has condiciones intolerabiles esse, omnia potius subeunda, quam monumenta ingenij sui ipsum exurere. Inuiriā illū facturum populo Romano, cuius linguam in tantum exulisset, ut insolentis Graeciae studia, tanto antecederet eloquentia, quanto fortuna: iniuriā facturum generi humano, paenitentiam illum acturum tam care spiritus empti, cum in seruitute senescendum fuisset, in hoc vnum eloquentiam vtendum, ut laudaret Antonium. Male cum illi ait, dare vitam, eripi ingenium. [*Silo Pompeius* sic egit, ut diceret, Antonium non pacisci, sed illudere: non esse illam condicionem, sed contumeliam. combustis enim libris, nihilominus occisurum, non esse tam stultum Antonium, vt putaret ad rem pertinere, libros à Cicerone comburi, cuius scripta per totum orbem celebrarentur, & hoc petere eum quod posset ipse facere: nisi forte non esset in scripta Ciceronis is, qui esset in Ciceronem. Quare nihil aliud eum agere, quam vt ille Cicero multa fortiter de mortis contemptu locutus, ad turpes condiciones perductus occideretur. Antonium illi non vitam cum condicione promittere, sed mortem sub infamia quaerere. Itaque quod turpiter postea passurus esset, nunc illum fortiter debere pati. Et haec suaforia in signa est. Dixit enim sententiam Cacozeliae genere humillimo & fordidissimo, quod detracta, aut adiectione syllabae facit sensum. Pro facinus indignum, peribit ergo quod Cicero scripsit, manebit quod Antonius proscrispsit? Apud Caestium praetorem declamabat hanc suaforiam Surdinus, ingeniosus adulescens, à quo Graecae fabulae eleganter in Latinum sermonem conuersae sunt. Solebat dulces sententias dicere, frequentius tamen praedulces & infractas. In hac suaforia cum iusiurandum bellis sensibus prioribus, complexus esset, adiecit: Ita te legam. [*Caestius*, homo nascitissimus, dissimulauit exaudisse se, vt adulescentem ornatum quasi imprudens obiurgaret: Quid dixisti? quid? ita te fruar. Erat autem Caestius nullius quidem ingenij, Ciceroni etiam infestus: quod illi non impune cessit, nam cum M. Tulli filius, Ciceronis Asiam obtineret, homo qui nihil ex paterno ingenio habuit praeter vrbanitatem, cenabat apud eum Caestius. M. Tullio & natura memoriam dempserat, & ebrietas: si quid ex ea supererat, subducebat: subinde interrogabat, Quis ille vocaretur qui in imo recumberet: & cum saepe subiectum nomen Caestij excidisset, nouissime seruius vt aliqua nota memoriam eius faceret certiore, interroganti domitio, quis ille esset qui in imo recumberet, ait: Hic est Caestius qui patrem tuum negabat literas scisse. affertur protinus flagra iussit, & Ciceroni, vt oportuit, de corio Caestij satisfecit. Erat autem etiam ibi Pietas, Niger, & Cotula Hybriae discretissimi viri filio male apud se causam agenti. ATHMHON HATHPON. & cum in quadam postulatione Hybriae de paritate stultorum locum ad litteram omnibus agnoscentibus diceret: Age, inquit, non putas me scripta didicisse patris mei: Quousque tandem abutere Catilinae patientia nostra? [*Gargonius* amabilissimus in hac suaforia dixit duas res, quibus stultiores ne ipse quidem vnquam dixerat, vnam in principio, nam cum coepisset scholasticorum frequentissimo iam more à iure-

à iureiurando, & dixisset multa: Ita quam primum tantum timeat, quantum potest, ita aut totus viuat Cicero, aut totus moriatur, vt ego quae hodie pro Ciceronis ingenio dixerō, nulla pactione delebo. Alteram rem dixit, cum exempla referret eorum qui fortiter perierant: Iuba & Petreius, mutuis vulneribus concurrerunt, & mortes foenerauerunt.

Suaforiarum finis.

L A N N A E I S E N E C A E
C L A V D I I C A E S A R I S
A P O C O L O C Y N T O S I S

V I D actum sit in caelo ante diem tertium eidus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Auio la Cols. anno nouo, initio saeculi felicissimi, volo memoriae tradere. Nihil offensae vel gratiae dabitur. Haec ita vera si quis quaesierit vnde sciam: primum, si noluerō, non respondebo. Quis coactus est? Ego scio meliberum factum, ex quo suum diē obiit ille, qui verum prouerbum fecerat, Aut regem, aut fatuum nasci oportere. Si libuerit respondere, dicam quod mihi in buccam venerit. Quis vnquam ab historico iuratores exegit? Tamen si necesse fuerit auctorem producere, quaerite ab eo, qui Drusillam euntem in caelum vidit. Idem Claudium vidisse se dicit iter facientem, non passibus aequis. Velit, nolit, necesse est illi omnia videre, quae in caelo agantur. Appiae viae curator est: qua scis & diuum Augustum, & Tiberium Caesarem ad deos isse. Hunc si interrogaueris, soli narrabit: coram pluribus nunquam verbum faciet. Nam posteaquā in senatu iurauit se Drusillam vidisse caelum ascendentem, & illi pro tam bono nuntio nemo credidit, verbis conceptis affirmavit, se non indicaturum etiam si in medio foro hominem vidisset occisum. Ab hoc ego quaecumque audiuī, certa claraque afferō, ita illum saluum & felicem habeam.

*Iam Phoebus breuiore via contraxerat ortum
Lucis, & obscuri credebant tempora somni.
Iamque suum victrix augebat Cynthia regnum:
Et deformis hiems gratos carpebat honores
Diuis autumni, visque senescere Baccho
Carpebat raras serus vindemitor vinas.*

Puto magis intelligi si dixerō, mensis erat October, dies tertius eidus Octobris. Horam non possum tibi certam dicere, facilius inter philosophos, quam inter horologia conueniet. Tamen inter sextam & septimā erat. Nimis rustice acquiescunt oneri poetae, non contenti ortus & occasus describere, vt etiam medium diem inquietent. Tu sic transibis horam tam bonam?

*Iam medium cursu Phoebus diuiserat orbem,
Et propior nocti fessas quatiebat habenas,
Obliquo flexam deducens tramite lucem.*

Claudius animam agere coepit, nec inuenire exitum poterat. Tum Mercurius, qui semper ingenio eius delectatus esset, vnam de trib. Parcis educit, & ait: Quid femina crudelissima hominem miserum torqueri pateris? nunquam meritum, vt tam diu cruciaretur. Annus sexagesimus & quartus est, ex quo cum anima luctatur. Quid huic inuides? Patere mathematicos aliquando verum dicere, qui illum postquam princeps factus est, omnibus annis, omnibus mensibus efferunt. Et tamen non est mirum si errat, horam eius nemo nouit. Nemo enim illum vnquam natum putauit. Eac quod faciendum est.

Dede neci, melior vacua sine regnet in aula.

Sed Clotho: Ego mehercle, inquit, pusillum temporis adijcere illi volebam, dum hos pauculos, qui superfluit, ciuitate donaret. Constat enim omnes Graecos, Gallos, Hispanos, Britannos, Sauromatas, & si qui vltra glaciam Boream incolunt Barbari, togatos videre. Sed quoniam placet aliquos peregrinos in semen relinquere, & vrita iubes fieri, fiat. Aperit tum capsulam, & tres fusos profert, Vnus erat Augurini, alter Babae, tertius Claudij. Hos, inquit, treis vno anno exiguis interuallis temporum diuos mori iubebo: nec illum in comitatum dimittam, Non oportet enim eum, qui modo se tot millia hominum sequentia videbat, tot praecedentia, tot circumfusa, subito solum desitui. Contentus erit his interuallum conuictoribus.

Haec

Haec ait: Turpi conuoluens flamina fuso,
 Abrupit flodidae regalia tempora vitae.
 At Lachesis redimita comas, ornata capillos,
 Pieria crinem lauro frontemque coronans,
 Candida de niveo subtemina vellere sumit,
 Felici moderanda manu: quae ducta colorem
 Assumpserit nouum: mirantur pensa forores.
 Mutatur vilis pretioso lana metallo.
 Aurea formoso descendunt secula filo.
 Nec modus est illis, felicia vellera ducunt,
 Et gaudent implere manus, sunt dulcia pensa.
 Sponte sua festinat opus, nulloque labore,
 Mollia contorto descendunt flamina fuso.
 Vincunt Tibboni, vincunt & Nestoris annos.
 Phoebus adest, cantuque iuuat, gaudetque futuris:
 Et laetus nunc pleetra mouet, nunc pensa ministrat.
 Detinet intentas cantu, fallitque laborem.
 Dumq. nimis citharam, fraternaque carmina laudant,
 Plus solito neuere manus: humanaque fata,
 Laudatum transcendit opus: Ne demite Parcae,
 Phoebus ait: vincat mortalis tempora vitae,
 Ille mihi similis vultu, similisque decore,
 Nec cantu, nec voce minor felicia lassus
 Saecula praestabit, legumque silentia rumpet.
 Qualis discutiens fugientia lucifer astra:
 Aut qualis surgit redeuntibus hesperus astris:
 Qualis cum primum tenebris aurora soluitis
 Induxit rubicunda diem, sol aspicit orbem
 Lucidus, & primos a carcere concitat axes:
 Talis Caesar adest, talem iam Roma Neronem
 Aspiciet, flagrat nitidus fulgore remisso
 Vultus, & affuso cervix formosa capillo.

Haec Apollo. At Lachesis, quae & ipsa homini formosissimo faueret, fecit, & plena orditur manu, & Neroni multos annos de suo donat. Claudium autem iubent omnes *χαίροντας, εὐφροσύνας ἐπιπέμπει δέμων.* Et ille quidem animam ebullit, & eo desijt viuere videri. Expirauit autem dū comoedos audit, vt scias me non sine causa eos timere. Vltima vox eius haec inter homines audita est, cum maiorem sonitum emisisset illa parte, qua facilius loquebatur: Vae me, puto, concacauit me. Quid autem fecerit, nescio: omnia certe concacauit. nec post boletum opipare medicamentis conditum, plus cibi sumpfit. Quae postea in terris sunt acta, superuacuum est referre. Scitis enim optime: nec periculum est, ne excidant, quae memoriae publicam gaudia impressit. Nemo felicitatis suae obliuiscitur. In caelo quae acta sunt, audite: fides penes auctorem erit. Nuntiatum Ioui, venisse quendam bonae staturae, bene canum, nescio quid illum minari: assidue enim caput mouere, pedem dextrum trahere, quae fuisse se, cuius nationis esset: respondisse illum nescio quid perturbato sono, & voce confusa, non intelligere se linguam eius, nec Graecum esse, nec Romanum, nec vilius gentis notae. Tum Iupiter Herculem, quia totum orbem terrarum pererrauerat, & nosse videbatur omnes nationes, iubet ire & explorare, quorum hominum esset. Tum Hercules, primo aspectu sane perturbatus est, vt qui etiam non omnia monstra domuerit: vt vidit non generis faciem, insolitum incessum, vocem nullius terrestris animalis, sed (qualis esse marinis, beluis solet) raticam & ita plicatam, putauit sibi terram decimum laborum venisse. Diligentius autem intuenti, visus est quasi homo. Accessit itaque, & quod facillimum fuit Graeculo, ait: τίς πένθεις ἀφ' ἡμῶν, πένθει δὲ καί μοι. Vbi haec Claudius, gaudet esse illis philosophos homines, sperat futurum aliquem historijs suis locum. Itaque & ipse Homericum versus Caesarem se esse significans, ait: ἄλλοθεν μὲ φέρων ἀνέμοιο Κλυθέωνος ἰσθμῶν ἔστην. Erat autem sequens versus verior, aequae Homerici: ἄλλοθεν μὲ φέρων ἀνέμοιο Κλυθέωνος ἰσθμῶν ἔστην. Et impoauerat Herculi homini minime vasto, nisi fuisset illic Febris, quae sano suo relicto, sola cum illo venerat: ceteros omnes deos Romae reliquerat. Iste inquit, mera mendacia narrat. Ego tibi dico, quae cum ipso tot annos vixi, Lugduni natus est: Munatij municipi: audis quod tibi narro, ad sextumdecimum lapidem a Vienna natus est, Gallus germanus. Itaque quod Gallum facere oportebat, Romam cepit. Hunc ego reddo tibi Lugduni natum, vbi Licinius multos annos regnavit. Tu autem qui plura loca calcasti, quam vilius multo perpetuarius, Lugdunenses scire debes, & multa milia inter Xanthum & Rodanum interesse. Excandescit hoc loco Claudius, & quanto potest murmure irascitur. Quid dicere, nemo

ret, nemo intelligebat. Ille autem Febrim duci iubebat, illo gestu solutae manus, & ad hoc vnum satis firmatae, quo decollare homines solebat. Iusserat illi collum praecidi. Putares omnes illius esse liberos, adeo illum nemo curabat. Tum Hercules: Audi me, inquit, tu, & desine fatuari: venisti huc, vbi mures ferum rodunt. Citius mihi verum, ne tibi alogias excutiam. Et quo terribilior esset, tragicus fit, & ait:

Exprope propera, sede qua genitus cluas,
 Hoc ne peremptus stipite, ad terram occidas.
 Haec claua reges saepe multauit feros.
 Quid nunc profatu vocis incerto sonas?
 Quae patria, quae gens mobile eduxit caput,
 Edisserere, equidem regna tergemini petens
 Longinqua regis, vnde ab Hesperio mari
 Inachiam ad urbem nobile aduexi pecus,
 Vidi duobus imminens fluuijs iugum,
 Quod Phoebus ortu semper obuerso videt:
 Vbi Rhodanus ingens amne praerapido fluit,
 Araque dubitans quo suos cursus agat,
 Tacitus quietis alluit ripas vadis.
 Est ne illa tellus spiritalis atrix tui?

Haec satis animose, & fortiter. Nihilominus mentis suae non est, & timet *μωροῦ παρηγοίη*. Claudius vt vidit virum valentem, oblitus nigrum, intellexit neminem parem sibi Romae fuisse: illic non habere se idem gratiae: Gallum in suo sterquilinio plurimum posse. Itaque quantum intelligi potuit, haec visus est dicere: Ego te fortissime deorum Hercules, speravi mihi affaturum apud alios: & si quis a me notorem petisset, te fui nominaturus, qui me optime nosti. Nam si memoria repetis, ego eram, qui tibi ante templum tuum ius dicebam totis diebus mente Iulio & Augusto. Tascis quantum illic miseriarum pertulerim, quam caudicicos audirem, & diem & noctem in quos si incidisses, valde fortis licet tibi videaris, maluisses cloacas Augiae purgare: multo plus ego stercoreis exhausti. Sed quoniam volo, non mirum, quod impetum in Curiam fecisti: nihil tibi clausi est. Modo dic nobis, qualem deum istum fieri velis: *ἐπιπέμπεις* non potest esse: *ἄτε δὲ αὐτὸς πρὸς γαῖαν ἔχει, ἔτε ἀλλοίς παρέχει*. Stoicus? quomodo potest rotundus esse (vt ait Varro) sine capite, sine praepotio? Est aliquid in eo Stoici dei: iam video, nec cor, nec caput habet. Si me Hercules a Saturno petisset hoc beneficium, cuius mensam toto anno celebravit, non tulisset. Illum deum apage, qui quantum quidem in illo fuit, damnatum incesti L. Syllanum, generum suum occidit: Oropemque sororem suam, felicitissimam omnium puellarum, quam omnes Venere m vocarēt, maluit Iunonem vocare. Quare, inquit, quaero tantum sororem suam stulte studere, Athenis dimidiū licet, Alexandriae totum? Quia Romae, inquit, mures molas linguat: hic nobis curua corrigit. Quid in cubiculo suo faciat, nescio: etiam caeli scrutatur plagas, deus fieri vult. Parum est quod templum in Britannia habet, quod nunc barbari colunt, & vt deum orant. *Ἄλλοθεν φιλατὸν χυμ*. Tandē Ioui venit in mentem, priuatis intra curiam morantibus sententiam dicere, nec disputare. Ego, inquit, P. C. in interrogare vobis permisera, vos mera mapalia fecistis. Volo seruetis disciplinam curiae. Hic qualiscunque est, quid de nobis existimabit? illo dimisso, primus in interrogatur sententiam Ianus patris: is designatus erat in Kal. Iulias postmeridianus Cos. homo, quantumvis vaser, qui semper videt *ἄμα πρὸς τὸν ὄπισθεν*. Is multa diserte, quod in foro viuat, dixit, quae notarius persequi non potuit: & ideo non refero: ne alijs verbis ponam, quae ab illo dicta sunt. Multa dixit de magnitudine deorum: non debere hunc vulgo dari honorem. Olim, inquit, magna res erat, deum fieri: iam summa minimum fecit, & iam pessimum quemque illū affectare. Itaque ne videar in personam, non in rem sententiam dicere, censeo ne quis post hunc diem, deus fiat ex his, qui *ἀρούρης κερπὴν ἐδουλην*: aut ex his, quos alit *ζήδουρος ἀρουρα*. Qui contra hoc S. C. deus factus, fictus, pictusve erit, eum dedi laras, & proximo munere inter nouos autoratos, ferulis vapulare placet. Proximus interrogatur sententiam Diespiter Nicepotae filius, & ipse designatus Cos. numu lariolus. Hic quaestu se sustinebat, vendere ciuitatulas solebat. Ad huncce belle accessit Hercules, & auriculam ei tetigit. Itaque in haec verba cenfer: Cum diuus Claudius diuum Augustum sanguine contingit, nec minus diuum Augustam auiam suam, quam ipse deam esse iussit, longeque omnes mortales sapientia antecellat, sitque e Rep. esse aliquem, qui cum Romulo

--- possit feruentia rapa Vorare: ---

Censeo, vt D. Claudius ex hac die deus fiat, ita vt ante eum quis optimo iure factus sit. Eamque rem ad *μετανοήσεως* Ouidij adijciendam. Varias erant sententiae, & videbatur Claudius sententia vna vincere. Hercules enim, qui videret ferrum suum in igne esse, modo huc, modo illuc cursabat, & aiebat: Noli mihi inuidere, mea res agitur: deinde si quid volueris, inuicem faciam: Manus in unum lauat. Tum diuus Augustus surrexit sententiae loco dicendae, & summa facundia disseruit. P. C. vos testes habeo, ex quo deus factus sum, nullum verbum me fecisse, semper meum negotium ago. Sed non possum amplius dissimulare, & dolorem, quem grauiorem pudor facit, continere. In hoc terra marique pacem peperit: ideo ciuilia bella compescui: ideo legibus urbem fundavi, operibus ornauit. Et quid dicam, P. C. non inuenio: omnia

omnia infra indignationem verba sunt. Configiendum est itaque à me ad Messalae Coruini: disertissimi mi viri illam sententiam: Perijt ius imperij, hic P. C. qui vobis non posse videtur muscam excitare, tam facile homines occidebat, quàm canis extra edit. Sed quid ego de tot acerbis viris dicam? Non vacat deplorare publicas clades, intuenti domestica mala. Itaque illa omittam, haec referam. Nam quis aegre senescit in vobis. Πυρροπολιτικός iste, quem videtis per tot annos sub meo nomine latens, hanc mihi gratiam retulit, ut duas amicitias suas, proneptes meas occideret, alteram fame, alteram ferro: vnum abnepotem L. Syllanum, Videris Iupiter, an in causa mala, certe in tua, si hic inter nos futurus est. Dic mihi diue Claude, quare quenquam ex his, quos, quasque occidisti, antequam de causa cognosceres, antequam audires, damnasti? hoc fieri solet in caelo? non fit. Ecce Iupiter, qui tot annos regnat, vni Vulcano crus fregit, quem

ήνδε ποθὸς τετραζὼν ἀπὸ βηλοῦ δεπαυέτορ

& iratus fuit vxori, & suspendit illam: nunquid occidit? Tu Messalinam, cuius aequae auunculus maior erant, quàm tuus, occidisti. Nescio, inquis? Dij tibi, malefaciant: adeo istud turpius est, quòd nescis, quàm quòd occidisti. Iste C. Caesarem non desijt mortuum prosequi. Occiderat ille socerum: hic generum. Caius Caesar Craffi filium vetuit Magnum vocari: hic nomen illi reddidit, caput tulit. Occidit in vna domo Craffum Magnum, Scriboniam, Bassioniam, Afarionem, nobiles tamèn: Craffum vero tam fatuum, vt etiam regnare posset. Cogitate P. C. quale portentum in numerum deorum se recipi cupiat. Principes pietate & iustitia dij sunt. Scilicet hic pius & iustus, quoniam Dryudarum immanem religionem aduexit; nostram prorsus extirpauit, vt Romae nuptiarum sacra essent, quibus ipse, cum sibi Agrippina nuberet, xxx. Senatoribus, innumeris Eq. Rom. maectatis, principium dedit. Hunc nunc deum facere vultis? Videte corpus eius, dijs iratis natum. Ad summam tria verba cito dicat, & seruum me ducat. Hunc deum quis colet? quis credit? denique dum tales deos facitis, nemo vos deos esse credit. Summa rei P. C. si honeste inter vos gessi, si nulli durius respondi, vindicete iniurias meas. Ego pro sententia mea hoc censeo. Atque ita ex tabella recitauit: Quandoquidem diuus Claudius occidit consocerum suum Appium Syllanum, generos duos, Pompeium Magnum Antoniae, ex Petina, L. Syllanum Octaviae ex Messalina, socerum filiae suae Craffum, frugi hominem; tam similem sibi, quàm ouo ouum. Scriboniam socrum filiae suae, Messalinam vxorem suam, & ceteros, quorum numerus iniri non potuit: placet mihi in eum seuerè animaduerti, nec illi rerum iudicandarum vacationem dari, eumque quamprimum exportari, & caelo intra dies xxx. excedere, olympo intra diem tertium. Pedibus in hanc sententiam itum est. Nec mora, Cyllenius illum collo obrorto trahit ad inferos illoc, vnde negant redire quenquam. Dum descendunt per viam sacram, interrogat Mercurius, quid sibi velit ille concursus hominum, num Claudij funus esset? Et erat omnium formosissimum, & impenfa cura plenum, vt scires deum efferri, tibicinum, cornicinum, omnisque generis aeneatorum tanta turba, tantus conuentus, vt etià Claudius audire posset. Omnes laeti, hilares. P. Rom. ambulabat tanquam liber. Matho, & pauci cauidici plorabant, sed plane ex animo. Iurisconsulti e tenebris procedebant, pallidi, graciles, vix habentes animam, tanquam qui cum maxime reuiuiscerent. Ex his vnus cum vidisset capita conferentes, & fortunae suas deplorantes cauidicos, accedit, & ait: Dicebam vobis, Non semper Saturnalia erunt, Claudius vt vidit funus suum, intellexit se mortuum esse, Ingenti enim μεγαληχηρηναenia cantabatur anapaestis:

Fundite fletus,	Edite planctus,	Fingite luctus,
Resonet tristis	Clamore forum:	Cecidit pulchre.
Cordatus homo,	Quo non alius	Fuit in toto Fortior orbe.
Ille citato	Vincere cursu	Poterat celeres,
Ille rebelles	Fundere Panthos,	Leuibusque sequi
Persida telis,	Certaque manu	Tendere neruum:
Qui praecipites	Vulnere paruo	Figeret hostes.
Pictaque Medi	Terga fugacis.	Ille Britamos
Vltra noti	Littora ponti,	Et caeruleos
Cute Brigatas	Dare Romuleis	Colla catenis
Iussit, & ipsum	Noua Romanat	Iura securis
Tremere Oceanum.	Deflete virum,	Quo non alius
Potuit citius	Discere causas,	Vna tantum
Parte audita,	Saepe & neutra.	Quis nunc iudex
Toto lites	Audiet amo?	Tibi iam cedit
Sede relicta,	Qui dat populo	Iura silenti,
Cretaea tenens	Oppida centum?	Caedite moestis
Pectora palmis,	O cauidici	Venale genus.
Vosque poetae	Lugete noui,	Vosque in primis
Qui concusso	Magna parastis	Lucra fritillo.

Delectabatur laudibus suis Claudius, & cupiebat diutius spectare. Inijcit illi manum Talchybius deorum nuntius, & trahit capite obuoluto, ne quis eum possit agnoscere, per campum Martium: & inter Tiberim

Tiberim & viam rectam descendit ad inferos. Antecesserat iam compendiaria via Narcissus libertus, do minus domini, ad patronum excipiendum, & venienti nitidus, vt erat à balineo, occurrit, & ait: Quid dij ad homines? Celerius praecedito, inquit Mercurius, & venire nos nuncia. Ille autem patrono plura blandiri volebat. quem Mercurius iterum festinare iussit, & virga morantem impulit. Dicto citius Narcissus euolat. Omnia procliuia sunt, facile descenditur. Itaque quamuis podagricus esset, momento temporis peruenit ad ianuam Ditis: vbi iacebat, vt ait Horatius, bellua centiceps, sese mouens, villosq. horrendos excutiens. pusillum subperius batur, vt illum vidit canem nigrum (nam albam canem in delicijs habere consueuerat) villosum sane: quem non velis tibi in tenebris occurrere. Et magna inquit voce: Claudius Caesar venit. Ecce ex teplo cum plausu procedunt cantantes: ήρκαμεν συγχάρομεν. Hic erat C. Silius Cos. desig. Iunius Praetorius, Sex. Trallus, M. Heluius Trogus, Corio tectus, Valens, Fusidius, Equ. Rom. quos Narcissus duci iusserat. Medius erat in hac cantantiu turba Mnestor Patomimus, que Claudius decoris causa minorè fecerat. Necnon ad Messalinam cito rumor percipuit, Claudium venisse. Cōuolarunt primum omnium liberi, Myron Amphitronas, Ampaeus, Pheronas, Posides, hasta pura insignis, Felix cum Pallante fratre, Harpocras, Polybius: quos Claudius omnes quaestorij, praetorijq. muneribus nec vbi imperitus esset, praemiserat. Deinde praefecti duo, Iustus Catonius, & Ruffus Pompeij F. Deinde amici, Saturnius Lucius, & Peto Pompeius, & Lupus, & Celer Asinius, consulares. Nouissime fratris filia, sororis filia, generi, soceri, socrus, omnes plane consanguinei. Et agmine facto Claudio occurrunt. Quos cū vidisset Claudius, exclamat: πούτι φιλων πάρη. Quomodo vos huc venistis? Tum Peto Pompeius: Quid dicis homo crudelissime? Quae res quomodo? Quis enim nos alius huc misit quàm tu, omnium amicorum interfector? In ius eamus: ego tibi hic fellas ostendam. Ducit illum ad tribunal Aeacis lege Cornelia, quae de ficarijs lata est, quae rebar: postulat, nomen eius recipit, aedit subscriptionem. Occisos Senatores XXX, Equites Rom. CCCXV, atque plures. Caeteros CCXXI, σου φαρμάδος τε κόνης τε. Exterritus Claudius oculos vndecunque circumfert, vestigat aliquem patronum qui se defenderet. Aduocatum non inuenit. Tandè procedit P. Petronius, vetus conuictor eius homo Claudiana lingua disertus, & postulat aduocatione. Non datur. Accusat Peto Pompeius magnis clamoribus. Incipit patronus velle respondere. Aeacus, homo iustissimus, vetat. Altera tantum parte audita condemnat, & ait: ήνα πάδοι, τὸν ερεξο, δὴν η τ' ἰδὲνα γόοιτο. Ingès silentium factum est. Stupebant omnes, nouitate rei attoniti: negabant hoc vnquam factum. Claudio iniquum magis videbatur, quàm nouum. De genere poenae diu disputatum est, quid illum pati oporteret. Erāt qui dicerent, si minus dij latura fecissent, Tantalum siti periturum, nisi illi succurreretur: non vnquam Sisyphum onere releuari: aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandam. Non placuit vlli ex veteranis missionem dari, ne vel Claudius vnquam simile speraret. Placuit nouam poenam excogitari de bere, instituentum illi laborem irritum, & alicuius cupiditatis, species sine fine & effectu. Tū Aeacus iubet illum alea ludere pertuso fritillo. Et iam coeperat fugientes semper tesseras quaerere, & nihil proficere.

Nam quoties missurus erat resonante fritillo,
Vtraque subducto fugiebat tessera fundo:
Cumque relictos audeat mittere talos,
Lusuro similis semper, semperque potenti,
Decepere fidem: refugit digitoque per ipsos
Fallax assiduo dilabitur alea furto.
Sic cum iam summi tanguantur culmina montis,
Irrita Sisyphio voluntur pondera collo.

Apparuit subito C. Caesar, & petere illum in seruitutem coepit: producit testes, qui illum viderant ab illo flagris, ferulis, colaphis vapulantem. Adiudicatur C. Caesari: illum Aeacus donat. Is Menandro liberto suo tradidit, vt a cognitionibus ei esset.

FINIS.

I V L I V S R O S C I V S
H O R T I N V S
L E C T O R I S .

. Annaei Senecae operum inter omnes, quae hactenus prodierunt emendatissimae editioni, quam postremum ingenij sui focum studiosis quasi testamento reliquit moriens M. Antonius Muretus, quod mihi contigerit Indicem addere, summi beneficij loco habui. Vno enim tempore perutilis simul ac iucundae lectionis longo interuallo repetitae fructum cepi: & quod a me Mureto pro veteri studio officij debebatur, eius aliqua ex parte persoluendi occasio oblata est. Fueram in florentissimū Rom.

Seminarium puer receptus, iamq. decurso politiorum literarū studio in philosophiae arenam descenderam, cum mihi Mureti familiaritatē inire magno emolumento concessum est. ex eo enim tempore me hortari coepit, ac litteris etiam, quae in luce hominum versantur, benigne monere, vt non vulgarem philosophandi tenerem viam; sed ē Graecorum in primis fontibus altius haurirem, audiremq. suo Platonem & Aristotelem, ceterosq. idiomate loquentes. et vero erat hoc optimo viro peculiare inter cetera, quibus commendatur, vt quoscunq. siue ad studia literarum, siue ad virtutem propensos videret, incitaret, & quasi calcar currentibus adderet. Quod quidem vt in literis perfecit, cum viua voce, tum editis multiplicis doctrinae monumentis, quae extabant in omnem memoriam; ita in virtute assecutus est exemplo maxime beneactae, ac conclusae vitae: vt hoc ipsum indicat, quod inter manus habens castissimum auctorem, omnibus Christianae religionis sacramentis munitus ad beatiorē vitam vocatus est. Quis igitur dubitet quin siue librariorū, siue temporum iniuria erroribus aspersos Senecae libros optime emendare potuerit qui ad eius sanctissima praecepta mores primum suos, vitamq. totam composuisset? Nam vt ad Senecam veniamus, praeclarum eum adnumerare non in congruum putauit, nimirum & multa in eo Christianae legi affinia agnoscens, & non indignum iudicans, qui a nostris legeretur. id adeo a posteris diligenter est obseruatum, vt omnes ferme, qui de moribus scripserunt, grauissimi huius auctoris sententijs libros refererint, & ad ornandas conciones ex eodem egregiam rerum supellectilem Christiani oratores petere soleant. Verumtamen quoniam eos qui corruptam naturam ducem sequuntur fidei lumine orbatos impingere, & aberrare interdum haud difficile est; nil mirum si & Seneca in nonnullas opiniones incidit a veritate, quam nobis Christiana religio aperuit, abhorrentes. Quare ne tam aliqui probatus scriptor minus caute ad eum accedentes in errorem aliquē illiceret, iure metuendū videbatur. Ego vero IACOBI SABELLI Cardinalis amplissimi in primis consilium secutus, qui in ijs, quae ad prauitatem haereticorum coercendam, ac conseruandam religionis dignitatē pertinent, vigilantissimus est; operae pretium duxi & de hoc primum admonere lectorem, & eorum errorum, qui apud Senecam reperiuntur, exempla quaedam, ē quibus alij intelligi possint, indicare. Nam & de diuina natura vsitato Ethnicorum more loquitur, quasi plures Dij sint, & fatorum necessitati nimium saepe tribuit. Tum de mundo an ex tempore vel ex aeternitate sit conditus, non definit; de eodemque vtrum corpus an anima sit ambigit. Quam deinde inconstanter de animo humano disputat? quem modo igne tenuiorem, corporeum tamen videtur dicere modo Deum ipsum in humano corpore hospitantem appellat, modo animal asseuerare non dubitat, eiusque immortalitatem ab omnibus sapientibus receptam in certa-

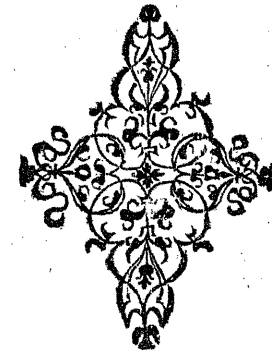
men

men vocat. Eiusdem affectus & motiones corpora esse, & animalia confingit, vt itidem virtutes ac vitia, atque haec postrema omnia paria, sicuti & beneficia. Praeterea virtutem neque amitti, nec diuinitus dari posse: honestum ac bonum nullam accessionem recipere: sapientes omnes pares: eos qui sibi manus consciuerūt laudat. Ridet caeremonias Hebraeorum, qui Sabbathis lumina accenderent, supplicia denique inferorū pro fabulis habet. In haec aut similia cum Christianus lector incidit, caute legat, eademque ad Ecclesiae Rom. petram, tanquam ad lydium lapidem probet. Nec interim contemnat alia longe plura sapientissime dicta, eaq. non praepropera lectione excurrat; sed diligenter considerata, animoq. infixata, exequi re ipsa ac perficere studeat. Nam vt ijs quorum exempla protulimus, erroribus in simili argumento cum veritate Christiana coniunctissimas sententias apud Senecam haberi ostendamus, nonne cum dicit, Deum etiam ingratum multa tribuere, alludere ad illud videtur, quod est in Evangelio: Pluit super iustos & iniustos? Nonne quod Regius propheta dicit: Omnia aperta sunt oculis eius, simillimum est illi, quod Seneca alijs uerbis exponit, Deum omnia nosse etiam futura? quid id quod ait, Dei omnia esse, nonne idem est quod Regius Vates dixit: Domini est terra, & plenitudo eius? Et illa quae apud nostros saepe legimus, crebra sūt apud Senecam, Deum maximum ac potentissimum omnia vehere: fabricandi mundum bonitatem ipsius causam fuisse: eundem prouidentia, quam Pronean uocant Stoici, opus suum disponere, ac sedentem spectare: fato nec preces, nec uota, nec expiationes, nec libertatē arbitrij ullo modo repugnare: Deum probare homines, & quos amat recognoscere, atque exercere; nullam sine eo mentem sanam esse: mortem denique expectandā sine taedio uitae. Miserandum sane, Virum, qui nascentis religionis nostrae initia spectare, Petrumq. & Paulum ueritatis praecones audire potuit, fidei fulgorem diuinitus tunc mundo illucescentem non respexisse. Nam si sacro ei lauacro ablui datū esset, paucis mutatis, Christianū philosophum haberemus. Est igitur quod auctorē hunc diligenter euoluamus, atq. ex eius sententijs id quod frugiferū est, quasi apes mel ex floribus libemus. Quod vt commodius fieri possit Index à nobis

operi adiunctus, non parum, ut ego quidem existimo, adiuuenti afferret. Doctissimo autē uiro optimeq. de litteris merito M. Antonio

Mureto gratias ingentes agere aequum est, qui Senecam iam pridem deprauatum suae integritati restituerit.

Cui ē uiuis nuper erepto, cum ipse bene precor, tum ut ceteri idē faciant obsecro. Quāquā eum beatissimā uitam cum superis agere religionis, charitatis, ceterarumq. uirtutum ipsius nūquam delēda memoria dubitare non finit.

INDEX RERVM AC VERBORVM QUAE
in omnibus L. Annaei Senecae operibus conti-
nentur copiosissimus.

A IVLIO ROSCIO HORTINO CONFECTVS.

ABATON antiftites folium calcant. 382
Abdicatus a patruo 421. 422. De abdica-
tione filij 434. 435. 437. 445. De abdica-
tione lege. 455. 460. 465. 474. 475. 486
Abftinentia animalium quorundam apud
Pythagoricos 172. De abftinentia lege
191. 192. 175. & de abftinentia Cato-
nis. 144
Academici incerta omnia dicunt 146. de his lege 87. & ni-
hil fe fcire aiunt. 149
Accidentia corpora effe crediderunt Stoici. 215
Accufandi mos sub Tiberio Caefare 22
Acetabula preftigia:orum. 96
Achaiae vrbes tremore occiderunt 155. 393. lege etiam de
Achaia. 395
Acherufius lacus. 103
Actia ftomachum excitant. 109
Actio qualis in difputado 125. actio aduerfus ingratiū an
detur. 18. 19. 20. 21. actio de vi 497. actio iniuriarū 503.
actio laefae religionis. 310
Actiologiam defcriptionem virtutis vocat Pofidonius a-
lij χαρμηλολογία. 168
Adiaphora indifferentia. 136
Admonitio & conuiciū differunt. 66
Adoptio filij 437. adoptio fortunae remedium. 438. 439.
Adrumeti obfidio 22. Adrumetum vrbs eſt in Africa. 26
Aduerſa aequo animo ferenda 227. 236
Aduocatio quid eſſet. 278
Adulterij deformitas 20. adulterium vt vindicaretur 428.
adultera venefica 466. 467. de adultera. 477. 478
Adulationis reprehentio. 380. 381. 258
Aedificatio Scipionis Africani 142. aedificandi luxus
pag. 179. 181.
Aegaeum mare. 498
Aegaeus diligentiffimus pater familias. 143
Aeglen Heliodus gratiarum maximam natu appellat. 2
Aegyptus cur non labore tonitru variae opinio:oes 399.
400. 417. Aegyptus ſpem omnem habet in Nilo 382.
Aegyptij quattuor elementa faciunt, & ſingula marem ac
geminam. 374
Ae ſoti conſortio. 235
Aeneae pietas in patrem 25. quaeritur an fuerit pius. 54.
Aeneum cur prius calcet vitreo & argenteo vale. 385
Aequinoctialis aeſtus ſub lunae ſoliſque coitum. 379
Aequiuocum nomen pes & canis. 15.
Aer frigidiffimus Stoicis 201. mundi pars neceſſaria 360
continuus terrae 360. Aeriae reg. onis diuiſio 361. aer
aptus ad voces 364. aer eſt mas & femina 374. aeris mo-
tus proprius 388. aer quo eſt propior terris, eo eſt cra-
ſſior. 385
Aet. hines auditor Socratis 3. pauper & cum nihil habe-
ret ſcipſum donat praecptori 3. quis eius eſſet pa-
ter. 7
Aetopi patina. 165
Aetas nulla vacat culpa 169. aetas tenera facillime cor-
ripitur. 203
Aeterno nihil noxium 105. aeterna nobis in hac vitae bre-
uitate cogitanda. 318
Aethiopes ob longum vitae ſpatium Macrobij nuncupa-
ti 259. Aethiopia feruentiffima cum ſit, non poteſt ha-
bere niues 383. Aethiopiae ſolitudo cur ſicca. 372.
Aetna Siciliae mons non ſolus ignem emittit 100. vt eo
ſumatur 131. 132. cur igne abundet. 364
Affectum vis 126. 160. 161. affectus vincendi 178. 179.
affectus an corporis ſint 170. affectus habere an vult ſit.

181. 182. vt temperandi 182. 252. 253. an ſint in feris
237. vt incipiant aut decreſcant 144. affectus etiam in
minimis temperadi 249. affectus ſunt in feris. 277. affe-
ctus quaſi ferarū nūquam manifeſtunt. 140
Africa reſurgenti belli minis plena 344. Africa cur pau-
cos habeat fontes. 372
Africani exilium. 220
Agenda omnia tamquā aliquis ea ſpectet 85. agere quid
eſſet apud veteres. 277
Agricolatum comparatio cum beneficiis. 10
Aiacem in mortem egit ira 252
Albanum venit Seneca itinere incommodo 191. A lbenu
ſcedit C. Caefar. 328
Albucij quaſi declamandi mos. 468
Albula ſulphurea & circa canales tubofq. duratur 375
Alcibiades ditiffimus fuit. 3
Alexander Macedo ciuitate a Corinthijs donatus 5. In In-
dia fuit. 08. nimis gloriae auidus 5. de eius cupiditate
58. 163. 186. 391. reprehēditur 5. 11. ebrius 138. eiuſ-
dem dictum cam eſſet vulneratus 108. factum magni-
ficum 11. quod ſubegit 178. vt potione venenatam bi-
berit 248. Clitum paſſimum inter epulas tranſfodit
258. Thelephorum Rhodium amicum ſuum auribus
naſoque abſciſſo in caueam introducit 258. in conti-
uio lanceas torquet. 59. Leoni Lyſimachus obiicit 272.
Alexander reprehentus qui occiderit Calliſthenē 399.
Alexādi latrocinia 371. a nemine ſe beneficijs victum
gloriat 38. de eiuſdem libeſalitae 55. 102. Liberi &
Herculis veſtigia ſequitur 58. cur Geometria didicerit
155. lege etiam de Alexandro 38. Alexander deliberat
an Babyloniā intrer. 520
Alexandriae non ſunt niues 128. Alexandrinae naues 128.
Alexandrina marmora. 142
Allobrogum cohorte. a Catilina in vrbem admiſſa 42.
lege etiam de his cohortibus. 34
Alpes frigidae licet vicini:ores ſoli. 385
Alpheus vt exurgat. 395
Alphonſi Siciliae regis liberalitas. 55
Ambitio non patitur hominem in meſura honorum eo
quieſcere 14. vt ſit vitanda 69. quae nam querat 82. pro-
prietates eius 122. ambitio etiam in ijs qui eam fugere
videri vult 196. quam late pateat. 295
Ambulatio quid ſit. 177
Amicitiae vis qualis 67. 68. amicitiae in eundae ratio 68.
non cauſa vititatis incunda 71. 72. amicitia pluribus
negotiatio eſt 71. amicitias comodo metimur vt homi-
nes Epicurei dicebant 198. amicitia inter Deum & ho-
mines 224. amicitiae fidelis vilitates. 297
Amicorum omnia communia quomodo 60. amicus quis
ſit videndum eſt 80. amicus auidē fruamur 109. amico-
rum affectus quam ſit vtilis 129. amici mors plus de-
ſtenda quam filij 171. amici nomen variū eſt ac mul-
tiplex 195. amicus quibus rebus proſit 197. amici amif-
ſi conſolatio 235. amicum & inimicum voluntas fa-
cit 47. amicum facere iucundius quam habere 71. ami-
cas tempore Senecae vocari ſolitas 191. 192. 314.
Amor non augetur, ſed exercetur 61. amoris & amicitiae
differentia 91. amatorium Heccatonis ſi uis amari ama-
71. amor prauus fugiendus. 56
Amphitheatri altitudo. 361
Aua:harſis an fuerit inuentor rotae ſiguli. 153
Anaxagorae de ſole error 66. idem diſtillari de aethere i-
gnem in nubula ait 362. ait etiam Nilum ex niuibus re-
ſolatus naſci 383. lege etiam de eodem. 395
Anaxarchus Democricus a Cyprio tyranno excarnifica-
tus.

INDEX

Arce philoſophi conſolatio. 331
Arceuarum vaticinas iater Aegyptum & Aethiopas 351. a-
rena vt exercitum obruent. 365
Arethufa fons celeberrimiffimus 335. Siciliae miraculum
377. lege etiam de Arethufa. 395
Argentum replumbatur in Aethiopia. 383
Argestes ventus. 390
Arindacus regno impoſitus 34. fuit frater Alexandri ma-
gni. 37
Arietata arma. 108
Ariopagos religioſiffimum iudicium. 297
Aristarchus aliena carmina compunxit. 144
Aristidi iuſtitia nomen dedit 33. Aristides ductus Atheis
ad ſupplicium. 346
Aristippus delectabatur vnguentis. 63
Aristogiton tyrannicida. 61
Aristonem & Gryllum ob Xenophontem & Platonem ſi-
lios nouimus. 24
Aristo Chius contrarias ait eſſe philoſophiam & rationa-
le 150. Aristonis Stoici praecpta de re familiar. 159
Ariston male ſe aetebat adoleſcentem triffem quam hila-
rem 91. de hoc philoſopho lege 87. & eiuſdem dictum
pag. 181
Aristoteles pecuniam accepit 290. ne damnaretur fugit
291. eiuſdem dictum 302. 313. ratio eiuſdem aerearum
impreſſionum 351. eiuſdem de arcu opinio 353. eiuſdem
opinio arcum fieri poſt autumnale acquinocitium qua-
libet hora diei 356. ignem ait momento exilire x nu-
bibus 362. defenfor irae. 253
Arithmeticae munus quod ſit. 147
Aruntius hitorias belli Punici ſcripfit. 179
Ars naturae imitatio 111. artium variae genera 147. ars eo
templatiua quaelibet certa habet decreta 164. artes a
philoſophia inuentae 151. artis alius eſt fructus alius
artificis 15. ars captandi teſtamenta 54. artes eλευθερας
liberales vocant. 141
Aſclepiadis ſecta. 164
Aſclepiodorus Poſidonij auditor. 364. 397
Aſiae vrbes dirutae tremore. 155. 393
Aſiaticus Valerius. 308
Aſylum quod Graeci oestrum. 105
Aſtmae Seneca laborabat. 204
Aſtrogiam eſſe probatur. 365
Atabulus Apuliam inſeſtat. 391
Attali philoſophi dictū 71. 109. 122. 134. Attalus praec-
ceptor Senecae 171. 172. Attalus Aſiae rex 306. Attalus
eiuſdem diſciplinam graeca ſubtilitate miſcuit 368
Atteranca fulmina quae. 368
Attestata fulmina quae. 368
Athenas tyranni trigeria vexarunt 296. Athenarum po-
tentia vbi fracta. 335
Athenienſes deliberant an trophea Perſica tollant. 520
Athenodorus ſcriptor 72. dictum eiuſdem. 295. 296
Athletarum fatum. 104
Atlanticum mare. 383
Atria Caefarum plena imaginibus. 326
Attiacam mare Romanoa cruot e inſectum. 269
Attij poetae dictum. 201
Attilius Buta praetor 190. Attilij reguli rus a Senatu cu-
ratum. 346
Auaritia maior eſt in magnarum opum congeſtu 14. aua-
ritiae reprehentio 60. damna. 151. 162. 171. 181. 391
Auctoritatis quid ſit. 366
Auentinus mons an extra pomerium fuerit. 318
Auiditas non patitur quemquam eſſe gratum. 14
Augurales libri. 173
Augustus filiam intra pudicitiae maledictum impudicam
relegat 53. non ſolius iraſci 259. eiuſdem clementia
263. 268. 270. ingreditur principatum annum agēs duo
deuigeſimū 268. eiuſdem ad ſenatum epiſtola 314. amit-
tit Octauiam ſororem 327. eius obitum prodigiū praec-
monſtrat 351. Auguſto Apollonia reuerſo viuis in ſole
coloris varij circulus 352. in Gallia templum Circo
vento & vouit & fecit 351. eiuſdem iudiciū 528. 326.
conſtantia 334. de eodem lege. 24
Auffer ſiculus pelagus exaſperat. 75
Auxilium quid ſignificat apud antiquos. 173
A 3 Baba

I N D E X.

B
Aba & Ixion fati sui temporis. 199
Babylus doctus & praefectus Aegypti. 383
Bac vitandae 100. dixerunt vinorum. 700
Balistas cur tela cum sonitu expellant. 362
Balnea libertinorum 210. 142. in balneis quae fierent describitur 103. de balneis. 284
Barbam capillum q. submittere. 328
Basilicae iudiciorum. 262
Basilus Aufidius vir optimus & infirmo & exsucco corpore. 88
Bea vita vt constet rectis actionibus 164. beata vita nulla est sine sapientiae studio 77. in excelso est, sed penetrabilis 110. de beatitudine disputatio 140. 141. beatus quis 156. 157. beate vivere omnes volunt 282. beata vita quid sit 283. in quo sita 283. beate vivere idem est ac vivere secundum naturam 284. beata vita laetiae dicitur. 309
Besilone besilone cantus quo Pacuvius in cubiculum deferrebat. 74
Bellicus Bassus quaestor a C. Caesare flagellis caesus. 258
Bellonae aedes. 269
Bellerophonae in tragedia Euripidis. 181
Benacus fluvius. 28
Beneficiendi voluntate beneficium metimur. 3
Beneficia & dare & accipere difficillimum 1. beneficium quale esse debeat 2. non manu tangitur, sed animo cernitur 3. beneficium & eius materia multum differunt 3. beneficium est ipsa tribuentis voluntas 3. beneficium semper durat 3. beneficij definitio 3. beneficia non quanti sunt, sed a quali dentur spectandum 4. beneficia quae danda sunt 4. quo ordine danda 4. 8. vt debeat esse gratuita 4. mensura praecipue dari debent 5. cui dentur considerandum 5. ne sine iudicio dentur 5. beneficiorum tabulae quae 7. beneficium ingratum est quod diu inter manus dantis haesit 8. beneficia alia palam, alia secreto danda 9. beneficium a quo datur non opus est sciri. 10. beneficia interdum negare licet 11. beneficiorum initia & exitus spectare decet 11. beneficia vt dentur plura pefanda 11. beneficia accipiunt nonnulli superbe 12. beneficium an ab homine impuro accipiendum sit 13. beneficium acceptio statim de reddendo cogitandum 13. beneficium acceptum augendum est 14. beneficium qui libet accepit reddidit 15. beneficium est actio, & id quod per illam datur 15. beneficium qui dat tacere debet 16. beneficij gratiam non referre turpe est 17. beneficia quaedam vocantur, quia nimis concupiscuntur 19. beneficia dans Deos imitatur 20. beneficij & officij distinctio 21. beneficium est quod cum quis dedit ei licet non dare 21. beneficium non est nisi quod ratione datur 29. beneficium non est in quaestum mittendum 30. beneficia in animalia & arbuta 30. beneficij nemq. vinci potest 38. beneficium an sibi ipsi quis dare possit 39. 40. beneficia multa tristem frontem & asperam habent 43. beneficium quomodo corrumpamus 43. beneficium non res sed actio est 46. beneficium nulli legi subiectum est 47. beneficium etiam nesciens accipit 47. beneficium voluntas nuda non efficit 48. beneficium multum distat a negotiatione 48. beneficium effugere quid sit 53. 54. beneficium aliud est absolutum, aliud vulgare 62. beneficium quando reperendum 63. beneficium perdere & dare magni animi est 65. beneficia Stoicis aequalia sunt 64. beneficiorum materia inaequalis 65. beneficiorum libri citati a Seneca 133. beneficium accepto quae consideranda 134. beneficium sine v'sura dandum 134. beneficia in aliquem magna conferre periculosum 135. beneficij magis quam armis imperium custoditur 136. beneficium incorporale est 46. beneficium an eripi possit 46. beneficium quod quibuslibet datur gratum nemini est 11. beneficium aliquando a seruo dominus accipit 23. beneficium dare virtutis est 27. beneficium non est nisi a bona voluntate proficitur. 47
Berofus Bebum interpretatus fluminum ortus in sidera rejicit. 47
Bibliotheca maxima Alexandriae incendio absumpta 379
Bonorum librorum esset. 298
Bonorum dicitur. 311
Bonorum dicitur. 301. 297

Bocotiae amnes duo inficiunt greges: 376
Boleti voluptarium venena 165. boleti condimento merati. 386
Bonitas Dei propositum nostrum esse debet 111. bona conditiones 112. bona tria sunt 112. bonum omne aut sit optabile 115. bonum vnum est quod honestum est 123. bona animi corporis & fortunae. 41. boni etiam am farre & fitilla religiosi 3. bonum quid sit 89. bona vera quae sint 124. bonum in animo est 124. bonum summum quod 144. 145. bonum non nascitur ex malo 145. 146. bonum quod 156. 186. bonum multiplex 156. bona alia qua in differentia 183. bonum esse quod appetitionem sui mouet 185. bonorum diuisio apud Aristotelem 207. bonorum pugna 228. bonus tempore tantum a Deo differt Stoicis 224. 225. bono nihil mali potest accidere 224. bonum solidum quod nam sit 282. 283. bonum an sit aliud quod ex distantibus 175. bonum publicum in omni quaestione debet esse propositum 61. bona mens quaerenda 77. bonus quis sit 91. velle bonum fieri pars magna bonitatis 91. bonus vir sine Deo nemo est 93. 94. bona duo sunt apud Epicurum 115. bonis detractorum voces negligenda 91. bonum vnum esse omnes concedunt 140. bonum summum extrinsecus instrumenta non quaerit. 72
Brachia & crura saepe lauabant veteres. 143
Breuiatum laetiae summarium. 92
Britannia temporibus Senecae non dum aperta erat 326. a C. Caesare peragrata. 334
Burrus Neronis praefectus. 273

C
Caccina facidus nisi Ciceronis ymbra obstitisset. 369
Caccitatis consolatio. 235
Caelium rerum quanta admiratio 402. caelum si graue, cur non descendit 405. caelestium stata magnitudo 132. caelestium notitia 147. caelum Dijs hominibusq. commune 335. caelestium contemplatio vt superet diuitum opes 350. caeli immensitas quanta 351. caelestium contemplatio iucundissima 351. caelestium natura semper in motu est. 342
Caelius orator iracundus. 255
C. Caesar vitur aureo foculo & margaritis distincto 19
Dat vitam Pompeio Penno 10. obsidet Corfinium 22. clementia eiusdem 23. 60. humani sanguinis auarissimus 34. ducenta donata rejicit 60. iubet sepulchrum Decimo trib. praebere ceruicem 68. Caesaris dictu 129. caedes 138. bella 163. eius vxor a Clodio violata 169. Sex. Papirium flagellis caedit 258. Caesari Deo fiebat quotidianum sacrum 300. erat contumeliosus inter cetera vitia 308. fuit deformis 308. mitissimus 324. clemens 326. lege etiam de C. Caesare 320. 226. 242. 76. 83. 100. Caesar vetuit Crassi filium Magnum vocari. 530.
C. Cassius tota vita aquam bibit. 138
C. Marius iubet occidi Q. Catulum 220. creatur septimum consul 220. ad consulatum perducitur 42. C. Marij consulatus vnus verus. 163
C. Vettius praetor Marforum. 22
Χαλασπιλαχης Speculatores futurae grandinis. 384
Calculi deuehebantur ex Aegypto 181. lege etiam de calculis. 184
Callimachus de Nili defectu. 383
Callistrati facinus. 54
Callisthenes quid de terrae motu senserit 399. eiusdem laus, libri mors. 399. 515
Cambyles furiosus 142. eius crudelitas 257. vt famem patris maximam 259. eius exercitus ad Ammonem missus. 365
Camillus in exilium missus. 42
Campaniae fomenta enecurantur Hannibalem 100. campaniae aspectus 128. lege etiam de campania 98. 103. 58. pag. 295
Candauiae deserta. 89
Canentium ordo olim per vias. 139
Canis acquiuocum nomen. 15
Canobus domicilium omnium libidinum. 203
Canusinae lanae. 310
Capite cenferi 59 caput aperiebatur temporibus Senecae 110. capitis damnauri qua veste veterentur magistratus 277. ca-

I N D E X.

277. capitis tegumenta & calciamenta. 343
Capitolium defluxus. 165
Capitolij postem tenere. 333
Capra quid sit apud Aristotelem 351
Cardiaca vita est bibere & sudare. 76
Caria circa Lorymam vitem. 375
Caticae Kal. Ian. miti solitae. 210
Carmina miscet Seneca suas orationi 28. 47. 57. & passim carminum conficiendorum quae ratio. 146
Cataractae spectaculi miru apud Persas excipiunt Nilu. 382
κατά σέπριον id est per orationem. 146
Cataegis Pamphylia lustrat. 391
Categoriarum diuisio. 105
Catilina ingratus 42. sceleratus. 258
Catonij Populus Rom. consulatum & praeturam negat 42
Cato affector libertatis 75. Seneca ad Catonem orationem conuertit 76. Cato mortem sponte subit 83. Catonis mors vltima 116. 118. 119. 120. Cato vt diu ignoratus 132. vno caballo contentus 144. Catoniana sententia 160. Catonis fortitudo 168. 225. 226. 179. Catonianum dictum 32. 185. 203. Catonis patientiae exemplum 263. 307. 251. Cato virtutum viua imago 301. vno lax at animum 301. eiusdem ebrietas 302. Cato neglectus 302. Herculi comparatur 312. obrutus spiritus in carcerem truditur Cato 76. Cato Censerinus morum corrector 144. Catonis duplex in praetura repulsa 346. mors Catonis describitur 83. 84. lege etiam de Catoe 303. 337. 70. 73. 85. 106. 110. 136. 143. 288
Catulli hendecasyllabi. 477
Caudex quid esset. 318
Cauca aeneatorib' cingi solita 139. cauca spectabat plebs ludos. 311
Cauillationes vocat Cicero sophismata 176. vsus Cicero cauillationis nomine, sed non in libris qui extant 215
Causa causam, fatum ac providentia idem sunt. 367
Causae vbi ageretur 57. causa Aristoteli trifariam dicitur 111. causatum explicatio & condiciones 57. cauldici ostiario iratus 263. de inanitorum molestia. 307
Cellae pauperum. 78
Censura conuinaum. 97
Centaury vt gigantes sunt in genere rerum quae non sunt pag. 106
Cerite naus nomen. 63
Cerei zenus filia 178. cereus & fax immaturis funcribus praeferebatur. 299
Certamina apud Lacedaemonios. 38
Chaerea tribunus militum. 308. 313. 68
Chalcide terra motus. 397
Chaldaeorum obseruatio siderum. 365
Chamaeleon vnde habeat varios colores. 354
Chaos describitur 50. chaos: Epicureum. 122
Charimander librum de cometis composuit. 403
Charinus magistratus. 79
Chelidon vnus ex Cleopatrae mollibus. 144
Charybdis quicquid est du ab Austro vacat eo exorto nauigia absorbet 335. fabulosa 335. de charybdi lege. pag. 75. 89. 95. 515
Charis apud Hesiodum quid significat 2. charites Louis filiae Chryssippo. 3
Charondae leges. 151
Chozi in conuiuijs & theatri olim. 139
Chremylus quae dicat apud Aristophanem de prouidentia. 219
Chryssippus subtilissimus indagator veri 2. breuis in scribendo 2. librum de beneficijs fabulis repleuit 2. tres Grattias fecit 2. magnus vir, sed quia Graecus reprehenditur 2. pungit non perforat 2. quid de seruo senserit 2. eiusdem distinctio 72. Chleanthis discipulus 177. Chryssippi similitudo de pilae lusu 11. praeceptum de reddendo beneficio 13. lege de eodem. 59. 90. 103. 307
Chrystomi rationes vnde cur pios vexari Deus patitur. 221. 222
Cibus qualis debeat esse. 69
Cicero quae hauserit ex Posidonio 211. de prouidentia scribit in libris de natura Deorum 220. Ciceronis carmina 263. a Clodio & Catilina iactata 315. Catilinae ficas vitauit 337. Cicero filius cum Augusto consul fuit 37.

Ciceronem filium consulem fecit patris gloria 34. Ciceronis miseriae 42. citatur a Seneca 78. Ciceronis epistolae non sinunt petire nomen Attici 81. Cicero gradarius fuit 93. Cicero negat se habiturum tempus, licet aetas duplicaretur, vt legat lyricos 99. Ciceronis verba contra Clodium 169. Ciceronis laus in scribendo 173. Ciceronis libri de repub. 173. Cicero iubet Atticum scribere quidquid in buccam venerit 184. lege de Cicerone 59. 106. 268. Cicero deliberat an Antoniu deprecetur 521. Cicero deliberat an promittente Antonio vitam orationes suas comburat. 523. 525. 526
Cimbricius Tillus 261. cimbricae caedes per C. Marium 42. per Caesarem. 163
Cimon ingratus Calliae. 488
Cinna ad consulatum receptus ex hostium castris 34. crudelissimus fuit & diu regnat. 220
Circius Gallianus Naibonensem infestat 416. Circius Gallia excurrit. 391
Circus Flaminius 42. Circensium clamor 137. Circi vt vicia commendarent 290. Circi certamina 298. Circenses ludi 311. de circis lege. 214
Circum agere ritus manumittendi. 197
Circumlitio in pinchurae modum variata. 142
Circumstantia graecis *περίστασις*. 361
Circus feruati 273. 281. ciuibus etiam improbandis parcendum. 266
Ciuitate donari gloriosum. 5
Cypatissae vt fiant. 357
Cypri imperium ab Antigono victum 25. Cyprus clade vastatur. 155
Cyrenaicorum de philosophiae diuisione opinio. 150
Cyrus Gynden vado transire tentat 259. Babylonem oppugnat. 259
Clatanus condiscipulus Senecae 112. eiusdem exemplum pag. 206
Claritas quae nam post mortem contingat 175. quid sit. 175
Classes in Sicilia fractae. 269
Claudiani versus de prouidentia. 219. 220
Claudij beneficium 5. Claudius dicto pungitur 17. Claudij Quadratricij annales 22. Claudius Neronem adoptauerat. 240
Claudij Caesaris Apocoleycytosis. 86
Claudius Sabinus diues aetate Senecae floruit. 86
Cleanthis exemplum 48. idem ait multum differre a beneficio negotiationem 48. Cleanthes Zenonem exprefit 69 quid senserit de oeconomia 159. eiusdem exemplum 171. lege de eodem. 90. 95. 110
Clementiae exemplum 22. 23. 60. affectiones 265. 266. diuinationes de clementia diuisio 266. fructus 266. maxime conuenit gubernatori 271. quid sit 274. ei contraria est crudelitas 274. clementiae opera. 275
Citonis de grandine signum. 384. 385
Cleopatrae amor perdidit M. Antonium 138. Cleopatrae regnantis defectum vt Nilus ostenderit. 383
Clitus ab Alexandro ebrius occisus. 138
Clydemus fulgurationem putat speciem inanem esse non ignem. 369
Clodij in iudicio pecunia versata est 169. Clodius Ciceronem Roma expellit. 243
Cloelia flumen trajicit. 384
Clostrum seu claustrum vnde dicitur. 66
Cn. Pompeius quae in temp. gesserit 42. eiusdem exercitus 119. cupiditas 163. a Caesare victus 138. Pompeij caput 68. os molle. 73
Cn. Lentulus augur auarissimus 14. nummos citius emittebat quam verba 14. omnia sua incrementa debuit Au gusto. 14
Coenae modicae 78. coena paraeta reliquiae circumstantibus solitae distribui 29. coenae sumptuosae 166. coenationes 211. coenanti ad pedes stare quid esset 26. coenae mutandae ratio. 215
Collectio argumentatio est. 140
Colonias Romanorum. 343
Colores varij quomodo in arca 354. colorum varietas in ceruice pavonum. 354. 355
Columnae ex Africa. 181
Come-

I N D E X

Cometae an sint caelestis naturae 401. cometarum aspectu vt moueantur homines 402. de cometis variae opinioniones 403. cometarum non ex stellarum coitu sunt 407. cometarum varii aspectus varijs temporibus 406. cometarum magnitudo post mortem Demetrii regis Syriae 406. cometarum ubi sunt 407. 408. cometarum significationes 408. 409. cometarum frequenter vi sunt circa seipemtionem 404. & redditur causa. 406

quam multi exerceant 132. corporis qualitas molium confert ad iram temperandam 247. corpus viuiculum animae 338. corpus custodia animae. 345

I N D E X

Demens est qui perstat in errore 35. dementiae actio 467. 479. 506. 507. Democriti furor 132. Democritus an inuentor fornicis 153. Democriti risus 245. praecipuum 255. Democritus pecuniam neglexit 290. Democriti volumen 294. Democritus vt tranquillitatem sibi comparat. 300 Democriti opinio de terraemotu 398. vt cometas plurimas stellas esse crederet 403. ventorum ortum in atomos reijcit. 387

Demonsis clementia. 277 Denarius a seruo imputatus. 262 Dependere quid sit vnde actio de bene dependo. 45 Deptecanea fulmina quae. 368 Destillationibus vixari. 129 Deum vnde habuerit varias appellationes 28. Deo quantum debeamus 27. 28. Deos nemo sanus timet 31. Deum inermem facit Epicurus 31. Deos sequimur beneficiorum largitione 32. Dij etiam ingratas multa tribuunt 33. Dij omnia norunt etiam futura 34. Deorum notitiam nulla res effugit 44. Dij sciunt quae faciunt 50. Deorum omnia sunt 58. 59. Deorum prouidentia in rebus humanis 65. Deum rogare debemus quae palam rogaremus 72. Deo gratiae agendae 74. Deo dignus quis sit 79. Dij orandi ne quid ex optatis contingat 89. Deum nemo nouit 89. De Deo multae opinioniones 89. Deus maximus ac potentissimus omnia vehit 89. Dei imago 89 Deum etiam in tenebris veneramus 93. Deus colitur & amatur 97. Deum vt imitemur 102. Deus maior & potentior cunctis Platonis 106. Deus prouidentia formans rerum omnium tenet 106 Dei cura omnia defenduntur 106. Deo faciendū mundum causa fuit bonitas 111. Deus omnia gubernat 112. 120. Deus potentior materia 112. Diuinorum quod discrimen 113. Deus ad homines venit 123. Diuina femina in corporibus humanis dispersa sunt 123. Deus rebus corporeis caret 124. Deo nihil occultum 137. Dei socij & membra vt simus 157. Dij rerum omnium testes 176. Diuina lux post obitum consequitur 176. Deus vt habeat nostri curam 174. Dij ex plebe Ouidio 174. Deus bonorum amantissimus 225. Deus probos exercet 227. Deus quā diu patitur peccat oves 267. Deus rector vniuersi 284. Deum sequi debemus 286. Deus sedens opus suum spectat 291. Dij nudi omnia dant 297. Deorum mater idea 308. Dei natura affida & citatissima mutatione oblectatur 343. Deus formator vniuersi 343. Diuinus spiritus per omnia maxima ac minima diffusus 343. Dij an mortis signa praemittant 351. Dei sententia vt mutari possit 366. Deus mundi dispositio prouidentia sua 391. Dei prouidentia vt alia exaltat, alia submitat 371. de dijs quaestiones cum tractamus verecundi debemus esse 409. Deorum supplicatio. 8

E

Dialecticorum vocis & subtilitas 96. dialecticis legendis non tempus terendum 99. Dialecticae leges 136. Διαλεκτικῶν diuisio 150. Dialecticorum interrogationes 209. Dialecticorum ludus. 203 Dialogorum altercatio. 43 Dictator caesus. 42 Dictum Satellij Quadrati 86. dictum a lasso rixam quaeri 256. dictum illud non esse beneficium exprobratum 10. dictum Graecini Iulij 13. dictum Cn. Lentuli de Augusto quod a studijs esset abductus 14. dictum Mamercii Scauri Cos. 34. dictum Tiberij Caesaris 44. dictum veterani cuiusdam apud Caesarem 44. Demarati Lacedaemonij 52. dictum cuiusdam in Pythagoricum 63. Socraticis 63. Democriti 70. auctoris ignoti 70. dictum, omnia mea bona mecum porto etiam Poliorcetae 72. Epicuri 77. 78. 79. 80. 81. 84. 85. dicta peruulgata celebranda. 110

Diogenes philosophus Stoicus patriae exhibet exemplum 263. eiusdem dictum 278. Diogenis Apolloniatae de conitru 363. eiusdem opinio de Nili ortu 383. Diogenis Cynici dictum de prouidentia 220. lege etiam de Diogene. 297 Dionysius maior pluribus regibus 269. de Dionysio Tyranno. 335 Discendi modus qualis Senecae in scholis 171. discendum tum docendum 291. discendum semper 126. discendum vt doceamus. 69 Discurrere ad penulas aut ad Scottea. 384 Dissimulandum potius quam vlciscendum. 251 Disputationes etiam nocent 98. disputantem ab octava auidire 126. disputationes saepe quam vanae sint. 178 Diuinorum munerum iniqui aestimatores reprehensi 14. diuina beneficia nos decet plurima contemplari 14. Deorum in nos infinita beneficia 27. 28. 32. 33. 65. 175. 297 diuina beneficia bonis. 228 Diuisio qualis esse debeat. 149 Diuitiarum contemptus 46. 175. 176. 233. 288. 289. 293. 299. diuitiarum quis sit modus 67. diues nemo nascitur 81. diuitis historia qui doctus docto famulatu cinctus videri volebat 86. diuitias comparandi modus 109 diuitum signa quae sint 144. diuitiae non sunt inter bona numerandae 144. 145. diuitijs fidere quam vanum sit 174. diuitias comparandi via compendiarum 185. 214 diuitum cum pauperibus comparatio. 345. 346 Docenti serua oratio breuis est necessaria. 93 Doloneus fons vt meridie deficiat. 413 Dogmatum quorundam collectio 202. Dogmata. 164 Dolia musto cur rumpantur. 138 Dolor vt fortiter ferendus 83. dolor nullus in extremo anhelitu 88. doloris ambitio 109. dolor est ex eo quod sentitur 125. doloris consolatio 235. dolor an sit naturalis 331. 332. doloris vis 172. dolores qui sint maximi 130 doloris medicina. 130 Domini cum seruis familiaritate vtantur 96. dominorum superbia notatur 96. dominus vt ex habitu dignoscatur 113. domini potentiores vocati. 195 Domitius Corinij a Caesare inclusus tenetur. 22 Dolabra ite piscatum. 374 Dorica lingua. 129 Dorus librarius. 59 Dossenni titulus. 129 Drusilla soror C. Caesaris. 227 Drusus Iulius filius in Germania Romanorum signa fixerat 330. 331. 327. domi occisus. 220 Dubia ex confectis colliguntur. 363 Duci quid sibi velit. 195 Duillius primus nauali proelio victor. 318. 268 Duodecim tabulae. 179

Comam alebant veteres 317. 319. comae vt a virgine differant. 356 Comicialis morbi vitium vt cognoscatur. 256 Commodorum alia est condicio, alia bonorum. 146 Comparationes plurimarum 122. 127. 145. comparatio plurimum scriptorum 173. comparatio locutionis Salustij & Aruanij. 179 Compendiarum excoirare. 86 Compensationes quae sint. 56 Computatorum est rationes ponere. 144 Concupiscant ne homines etiam quae non possunt. 276 Concurfus ad Marfiam. 53 Conflagrationis mundi causa ex Berofo in sidera reijcit. 379 Congiaria philosophis obijcere 87. congiarium dare. 338 Conou deflectiones solis ab Aegyptijs seruatas colligit. pag. 403 Conscientiae fructus 15. conscientia bona 22. 287. conscientiae gratia 55. conscientia bona qualis 95. conscientia exultare vesperi quā vile 263. conscientia salua. 381 Consensus hominum in opinionibus potest multum. 182 Consilium cum re mutare non turpe 35. consilium nemo cui clamore dat 91. consiliarium quid sit 366. consilium vtile maximum beneficium. 53 Consolatoria epistola 109. consolatio in patriae vastitate 154. 155. consolatio pro defuncto 158. pro filio amilfo 171. 235. consolatio argumenta plurima 222. 332. 227. consolatio fratris mortui 324. 325. consolandi multiplex ratio 330. consolari suos difficile & inusitatum 341. consolatur matrem 345. 349. consolatio in detractione 235. consolationes variae. 235 Constitutio varia hominum. 189 Consuetudo lege omni valentior 43. quam difficile tollitur 176. consuetudo doctorum virorum quantum proficit 196. consuetudo in iratis plurimum potest 248. consuetudo praetorum quam obicit 255. consuetudo concinnat morem. 311 Contemptus rerum humanarum quaerendus 90. contemptus rerum omnium. 109 Contrarium vt distinguitur a commisso. 360 Contribuere quid significet. 56 Controuersiarum auctor Seneca pater. 418 Controuersiae Senecae ad Noratium 418. earumdem iudicium ibidem. Cicero controuersias vocat causas 419. eandem diuisio qualis 422. Aeschinis tempore non erat declamandi studium 436. de declamationum varietate. 453. 468. 502. 503 Controuersiae vt dirimerentur aduocabantur homines ex diuersis & alienis prouincijs. 279 Contubernium ad discendum plurimum proficit. 69 Contumelia est minor iniuria 306. vnde dicta 305. an possit fieri a muliere. 307 Conuuij descriptio 96. 97. cenfura conuuiuorum. ibidem. Cordi mors. 338 Coriolanus ingratus. 42 Corycus mons. 373 Corynthij per legatos gratulantur Alexandro Macedoni ciuitate donato 5. Corynthia pretiosa 317. de Corynthio lege. 322 Corum forma publica percussum pro pecunia 41. coriū petere quid esset. 313 Corona in sole vt fiat 352. corona varia in sole indicat ventos 352. coronas fieri circa sidera negarunt quidam. 353 Cornelianus laus 334. Cornelia Scipionis filia Gracchorum mater constantissima 334. Cornelia decem filios amisit. 347 Cornelij Seneri carmen de morte Ciceronis. 324 Corpus serui solum domino subijcitur 21. corporis castitas 75. corpus vt diuidatur in Dialecticis 106. corpora

Decimus tribunus. 68 Declamatoriae scholae fingunt falsa. 56 Declamare quid sit 419. declamatorum plurimorum iudicium. 458 Decoctores qui sint. 44 Decollatus ob meretricem. 450. 491. 492 Decretoria 184. decretoria hora. 176 Decuriae iudicium quae. 26 Defectio solis in pelue vt videatur. 356 Deformari quid sit. 65 Defunctis an sit sensus apud Senecam 323. de functi memoria iucunda est 109. defunctis quae praestari solita. 334 Deianira dans Herculi tunicam noluit nocere. 17 Delegare quid sibi velit. 56 Demetrius cynicus magni iudicij 57. 287. scriptor de moribus 58. Demetrii laus 59. 60. Demetrio cognomen Poliorcetes 72. Demetrii sententia vtur Seneca 80. Demetrium vel seminumum amat Seneca 109. Demetrii dictum 116. 380. 225. Demetrius Pompeianus 297. Demetrius capit Megaram. 304 De-

I N D E X.

Ephemeridem patri approbare. 193
Ephesio in igne floret. 131
Epicuri dictum 70. Epicurum compilat Seneca 71. 86
Epicurus plurima habet sapienter dicta 71. Epicurus negat sapientem se ipso contentum 71. Epicuri epistola 72.
Epicuri praeceptum 73. Epicuri dicta laudantur a Seneca 75. Epicuri sententia 76. Epicuri dicta a 77. v. que 85.
Epicuri epistolae ad Polycaenum 79. 82. Epicurea cantilena 84. Epicurei personam induit Seneca 97. Epicuri dictum 113. Epicurus doctissimus Athenis delinuit 132.
Epicurus etiam sancta & tristia praecepit 285. Epicurus pecuniam sumpsit 290. Epicurei ut distreperet a Stoiis 294. Epicurus contra iniurias scribit 307. Epicurus queritur quod aduersus praeterita sumus ingrati 18.
Epicurorum delicata & vmbatica turba 27. Epicurus Deum incrementum facit 31. Epicurus Dei prouidentiam sustulit 31. Epicurus in intermundijs Deum posuit 37. Epicurus saepe legebat Seneca 67. Epicuri deliramentum de igne & solis ardore 66. Epicuri schola. 69
Epicuri duo genera sunt comatiarum 403 eiusdem opinio reiecta. 404
Epistolis adscribendae sententiae graues veterum 90 epistolae veterum viriles ac sine stulticia 90. epistolae commercium 92. epistola imago absentis 93. epistolae initio ponendum si philosopharis bene est 76. epistolae scribendi qualis forma sit 125. epistolae Ciceronis pleinae negotiorum 184. epistolae adici solent, si vales bene est 76. epistolae notos homines faciunt 81. epistolae quarundam vanitas 82. epistola non debet sinistra manum implere 96. lege de epistolis. 314
Epistomia argentea. 142
Equestria equitum Romanorum 60. 61. equestria quid essent 65. eques Romanus. 89. 95
Equileo longior factus. 115
Erasinus fluvius. 377
Erasinus deprauator Senecae 65. Erasini ineptia. 199. 200
Etesia vox apud Ciceroem. 105
Etesiae mare vt retineant ne in Aegyptum influat 383. Etesiae cur hyeme non sint 388. Etesiarum ortus 389. Etesiae nubes pellunt 391. Etesiae somniculosi & delicati vocantur. 389
Euander in ripa Tiberis regna Arcadem collocavit. 343
Eudoxus primus stellarum cursus ex Aegypto in Graeciam transtulit. 403
Eunuchi & mulieres non laborant podagra modo temperate viuunt. 213
Euphrates fluvius 23. obstat Parthis. 351. 391
Euphrosyne media Gratiarum. 2
Euripidis versus dum recitantur populus commotus 181. eiusdem versus. 216
Eurynome mater Gratiarum 2. cur dicta sit. ibidem.
Eucantare fructus alienos xii tabulis prohibitum. 385
Excusatio saxi rotunda existit. 384
Excepta vox sumpta a diuisione agrorum. 26
Exceptiones philosophorum. 98
Excusandi qui sint si errent. 260
Exempla mala in aliis redundant 70. exemplis illustribus vita est instituenda 138. exempla bona multum profunt 176. exempla abstinentiae 188. exempla aliorum consideranda. 85
Exemplar quid sit 106. exemplar causa apud Aristotelem. pag. 111
Executiae ambitiois. 310
Exercitatio verendi sententias veterum vtilissima 7. exercitationes studiosi 76. exercitationes uariae in uenturis. 147
Exheredantur filij non sine causa. 272
Exilium qui patienter tulerint 83. exilij consolatio 335. 345. exilium quid sit. 349
Eximia raritate commendanda. 94
Experientia magni momenti est. 117
Expositum repetere. 493
Expositos debilitans 508. expositi nullo in numero sunt. 509
F
Fabianus vir egregius & disputator 93. 101. orator 105
Fabiani Papirij libri de reb. ciuilibus 173. 338. Fabianus in Senatum testis inductus erubuit 73. Fabiani dictum 318. Fabianus philosophus declamator laudatur 436. 468.
Fabius cunctando restituit rem 33. Fabius Perficus 54. Fabij coc. non victi sed occisi 38. Fabij ausus 239. Fabij dictum 250. Fabius Perficus homo infamis 13. de Fabijs lege 136. 143. Fabij Verrucosi dictum. 9
Fabius Pyrihi regis aurum repulit. 187
Fabularum quam vana cognitio 146. 2. 3. Fabellas Aepoos legos vocat 324. fabulae narratio 390. fabularum vtilitas. 146
Factum praeclearum Graecini Iulij. 13
Fallaces rerum species quibus credimus. 34
Fames incendit animum. 256
Fascia regum. 133
Fatum Deus etiam vocatur 28. quid sit. ibidem. fati etymologia 45. fatum ordo 147. fatum computatur argumentum 231. 232. de fato non est cur queramus 286. fata inexorabilia 322. 323. fatum series 365. fatum vnu est. nec fulmine immutari potest 366. fatum est necessitas rerum omnium adionumq. Stoicis 366. fati explicatio 366. fatum circuit 393. De fato lege 129. 379. 77. 224. 227. 229.
Fauor popularis malis artibus quaeritur. 87
Fax & cereus praefertur soliti immaturo obeuntibus 311 pag. 310
Febris signa. 102
Felicitas vera in virtute posita est 286. felicibus quomodo reddere gratiam possimus 52. felix qui ita clam vt in publico uiuit 95. felices infel. cissimi sunt. 193
Fecundatio est beneficium expensum ferre. 2
Feras quae sit 244. ferae domantur 251. 142. ferae foetus suos non distinguunt 114. ferae non mordent prociatos 267. ferae ex Stoicorum schola non irascuntur. 277
Festi dies cur a legibus instituti. 301
Fictilia Tiberonis semper durabunt. 168
Fides vnde dicta. 56
Fidus Cornelius Nafonis gener defert in Senatu ob facete dictum in se 307. de Fido Annaeo. 381
Figurarum ignearum varia ratio. 357
Filius quicquid habet patris est 23. 25. filij saepe parentes illustrant 24. 25. filij parentes e pluribus periculis eripiunt 25. Filiae Augusti licentia 53. Filij in conuuiuio dati 257. Filij amissi consolatio 333. 235. filij an maior beneficia dare possint parentibus. 23
Finis praecipue spectandus in rebus omnibus 119. 185. finis vnus habendus 139. finis constituendus in rebus humanis. 83
Finitiois irae confutatio. 276
Flagellorum sonitus circa horam tertiam noctis. 191
Flendi ius in vnum diem dedit Homerus. 109
Florales loci nudarum meretricum. 169
Fluctus quid sit. 387
Fluminum cursus vt continuetur 372. ortus fluminu quaeritur 373. 379. fluminibus magnis aeterna data est materia 375. flumina quam abradunt terram Nilus obliuiscit 382. flumina Caucaji & Thraciae aestate intumescunt 383. flumina varia 394. 395. fluminum capitum veneratio & arae 94. flumen Cappadociae equos solu inficit. 376
Fontes exorti in Coryco monte post terrarum tremorem 373. fontium quorundam mira natura 374. 376. 377. fontes vt siccantur. 373
Forti quae officia. 117
Formae rerum in Deo 106 forma non causa. sed pars 111. Fornicatum mira natura 351.
Formidinis variae potiarum descriptiones. 278
Formulam confundere. 47
Fortitudo quid sit 15. fortitudo Socratis 83. Fortis esse putabat Stoici se occidere 84. fortitudo plurimorum 170. fortitudinis exempla 119. 129. fortis animi dictum 137. fortis quis sit 141. fortis animi commendatio 329. fortis viri descriptio ex Virgilio. 168. 170. 304
Fortiuita multos sanant. 47
Fortunam arguit 10. fortunae ludus 123. 124. fortunae potentia 381. varietas. 421
Frates Pancreatiafac. 463
Fri

in Senatum testis inductus erubuit 73. Fabiani dictum 318. Fabianus philosophus declamator laudatur 436. 468.
Fabius cunctando restituit rem 33. Fabius Perficus 54. Fabij coc. non victi sed occisi 38. Fabij ausus 239. Fabij dictum 250. Fabius Perficus homo infamis 13. de Fabijs lege 136. 143. Fabij Verrucosi dictum. 9
Fabius Pyrihi regis aurum repulit. 187
Fabularum quam vana cognitio 146. 2. 3. Fabellas Aepoos legos vocat 324. fabulae narratio 390. fabularum vtilitas. 146
Factum praeclearum Graecini Iulij. 13
Fallaces rerum species quibus credimus. 34
Fames incendit animum. 256
Fascia regum. 133
Fatum Deus etiam vocatur 28. quid sit. ibidem. fati etymologia 45. fatum ordo 147. fatum computatur argumentum 231. 232. de fato non est cur queramus 286. fata inexorabilia 322. 323. fatum series 365. fatum vnu est. nec fulmine immutari potest 366. fatum est necessitas rerum omnium adionumq. Stoicis 366. fati explicatio 366. fatum circuit 393. De fato lege 129. 379. 77. 224. 227. 229.
Fauor popularis malis artibus quaeritur. 87
Fax & cereus praefertur soliti immaturo obeuntibus 311 pag. 310
Febris signa. 102
Felicitas vera in virtute posita est 286. felicibus quomodo reddere gratiam possimus 52. felix qui ita clam vt in publico uiuit 95. felices infel. cissimi sunt. 193
Fecundatio est beneficium expensum ferre. 2
Feras quae sit 244. ferae domantur 251. 142. ferae foetus suos non distinguunt 114. ferae non mordent prociatos 267. ferae ex Stoicorum schola non irascuntur. 277
Festi dies cur a legibus instituti. 301
Fictilia Tiberonis semper durabunt. 168
Fides vnde dicta. 56
Fidus Cornelius Nafonis gener defert in Senatu ob facete dictum in se 307. de Fido Annaeo. 381
Figurarum ignearum varia ratio. 357
Filius quicquid habet patris est 23. 25. filij saepe parentes illustrant 24. 25. filij parentes e pluribus periculis eripiunt 25. Filiae Augusti licentia 53. Filij in conuuiuio dati 257. Filij amissi consolatio 333. 235. filij an maior beneficia dare possint parentibus. 23
Finis praecipue spectandus in rebus omnibus 119. 185. finis vnus habendus 139. finis constituendus in rebus humanis. 83
Finitiois irae confutatio. 276
Flagellorum sonitus circa horam tertiam noctis. 191
Flendi ius in vnum diem dedit Homerus. 109
Florales loci nudarum meretricum. 169
Fluctus quid sit. 387
Fluminum cursus vt continuetur 372. ortus fluminu quaeritur 373. 379. fluminibus magnis aeterna data est materia 375. flumina quam abradunt terram Nilus obliuiscit 382. flumina Caucaji & Thraciae aestate intumescunt 383. flumina varia 394. 395. fluminum capitum veneratio & arae 94. flumen Cappadociae equos solu inficit. 376
Fontes exorti in Coryco monte post terrarum tremorem 373. fontium quorundam mira natura 374. 376. 377. fontes vt siccantur. 373
Forti quae officia. 117
Formae rerum in Deo 106 forma non causa. sed pars 111. Fornicatum mira natura 351.
Formidinis variae potiarum descriptiones. 278
Formulam confundere. 47
Fortitudo quid sit 15. fortitudo Socratis 83. Fortis esse putabat Stoici se occidere 84. fortitudo plurimorum 170. fortitudinis exempla 119. 129. fortis animi dictum 137. fortis quis sit 141. fortis animi commendatio 329. fortis viri descriptio ex Virgilio. 168. 170. 304
Fortiuita multos sanant. 47
Fortunam arguit 10. fortunae ludus 123. 124. fortunae potentia 381. varietas. 421
Frates Pancreatiafac. 463
Fri

I N D E X.

Fecunda quae essent. 311
Frustra inscriptiones. 254
Fructus alius artis alius artificis 15
Frugalitas potest producere senectutem 107. frugalitatis descriptio. 293
Fulgere correpta penultima protulerunt veteres 369. fulgur vt fiat 352. fulguratio ostendit ignem. fulminatio emittit 361. 362. 363. 369. fulgura sunt etiam nocte tranquilla 364. fulgura. 363
Fallonius salus. 76
Fulminis mira vis 105. Fulmina maximo impetu sunt 351 cur variae feriant 352. fulmen vt differat a fulgure 363. fulmen cum sit ex igne cur terram petat 363. fulminis admirabilis vis 365. fulminum portenta ac signa 365. fulminum tria genera tradit Caecina 366. fulminum rationem aliam habent Etrusci. aliam Philosphi 367. fulminu diuisio reiecta 367. 368. fulmina priuata quae fiat & publica 368. fulminibus nomina a Caecina imposita 368. fulmina fallacia ibide. fulminibus inest vis pestifera 368. fulmine non modo tacta. sed afflata cecant 368. fulmina cur plurima aetate fiant 369. fulminis descensus obliquus est. quia contra naturam 369. fulminis timor abijciendus 370. fulmina etiam sereno caelo 411. fulmina varia. 414
Funeribus lucrum quod quidam optaret Athenis damnatus. 54
Fur accusator proditoris. 513
Furnij dictum ad Caesarem Augustu 13. Furnij pater Antonianus partes fuerat secutus. 13
Furnorum inuencio. 152
Furor quid sit. 79
Futura incerta 338. futura Dijs notissima sunt. 34
G
Galatiae flumen insicit greges. 376
Galeni opinio de podagra in mulieribus. 213
Gallia cur riuus abundet 372. Gallorum gens a Cassandro obiecta 373. Galli in Graeciam se immiserunt 343. De Gallia lege. 42
Gallicanis vox morbum loci esse. non corporis 177. Galio pater Senecae. 381
Gaudij aequalitas sapientiae effectus. 108
Gelliae flens apud Martialem. 213. 326
Gemini Varij dictum. 93
Gener diuitis inimici. 462
Genium & Iunonem singulis dederunt Stoici 175. geniu nobis nascuntibus dant. 215
Genus quid sit 105. genus ex Stoicorum Schola quale 106. genus ante superius apud Stoicos quiddam. 205
Geometria subtilitate lubricam esse 18. geometres docet metiri la tisquadra 147. geometricae rationes cogunt pag. 354. 355
Germania in bello erat temporibus Senecae 42. Germani capillum vincire soleat 193. 260. cur iracundi. 247
Gigani omnia ex omnibus. 373
Gylippo Siracusas petenti visa est stella super lanceam committisse. 352
Gyndes fluvius. 279. 259
Glacies apud Scythas. Pontem & Septentrionem. 384
Gracchana mala 115. de Graccho. 53. 179
Graecus tibericae habet concursum 126. Graeci reprehenduntur 2. Graecorum licentia 93. curiositas nimia 317. Graeca lingua 321. Graeci se in Gallia immiserunt 343
Graeciae vrbes in medijs barbarum regionibus. 343
Graecinus Iulius vir egregius a C. Caesare occisus 13. 87. a Fabio Perfico magnam pecuniam ob ludos missam quia erat infamis homo repudiavit 13. pecunia quam Rebilus consularis miserat quod esset infamis noluit ibidem.
Graj Phocidae reliqua Masiliam coluerunt. 343
Grammatici minus quod sit 146. grammaticorum elementa 98. grammatici custodes laeini sermonis. 168
Grandinis futurae speculatores 415. grandio sit vt apud nos glacies 384. vt uentura praedicat 384. vt auertitur. 385
Graphijs confossus 270. graphio pungebantur. vt grandinem auertent veteres. 385
Gratiae cur tres 2. earum proprietates ibidem. cur nudae

& implexis manibus ibidem. cur virgines 2. 7. cur soluta veste 2. earum nomina & interpretatio ibidem. gratiae Homero non sunt vestes ibidem. vt variae potis fingantur ibidem a Chryssippo Iouis & Eurinomes filiae dicuntur ibidem. aetate minores quam Horae ibide datae comites Veneri ibidem. gratiae pro beneficijs acceptis publice agendae 13. gratiam vt reddamus opus est tribus 18. gratia an sit referenda 36. gratia reddenda. 133
Gratulatur Seneca Neronis Caesari creato. 265
Gratum beneficium quale sit 3. gratum est quod ratum 5. grati animi fructus 21. grati animi affectio qualis 31. gratum esse numquam obest 31. gratus etiam est inter dum qui ingratus videtur 32. grati Deo & hominibus sumus 42. gratus qualis sit. 115
Gubernator qualis esse debeat 320. gubernatoris pulchra comparatio 141
Gulae reprehensio 175. 180. 131. 344. 345. gulae exempla 285. 286. gula veterum Romanorum. 150. 375
H
Abitus qualis debeat esse. 69
Haedi vnde dicti. 351
Haemus aliquando fuit inops aquarum. 373
Halo & corona idem sunt. 352
Hannibalis viro quid soluerit 100. interimit Marcellum 220. superat Alpes 371. De Hannibale lege. 142. 319. 243.
Haphe puluis quo inpergebantur luctaturi. 204
Harmodius tyrannicida. 61
Harpago liberi epulandi appositus. 257
Harpalus praedo. 220
Hautrum unde dictum. 66
Hecaton reprehensus 11. Hecatonis quaestio de beneficijs 21. 54. Hecatonem legebat Seneca 69. Hecaton praecepta plurima habet 69. Hecatonis dictum 71. Hecaton scripsit de gratijs. 2
Hecuba serua facta est 97. an minor fuerit Helena. 146
Helena natu grandior Hebea 211
Heluia mater Senecae 341. Heluinae sororis laudes. 348
Heminam propinare. 251
Heraclionicum ostium Nili maximum. 383
Heraclidi lacrymae 245. de fulguratione opinio 369. dictum 106. lege de eodem. 300
Herculeus nodus 146. Herculanense 159. Herculanense oppidum 392. Herculem Corymbi civitate donatur 5. Hercules Centauri tincta tunica donatus 17. vnde dictus Hercules 28. viuus vritur 301. Herculeus Scyphus. 138
Hereditas & res hereditaria differunt. 56
Herodotus de bello Xerxis in Graeciam. 56
Hesiodus gratijs nomina imposuit 2. Hesiodus an par aetate Homero 210. Hesiodi sententia reiecta. 278
Hieme cur nigeat non grandiaet. 384
Hieras facere. 137
Hiero rex Syracusanorum. 179
Hieronymus tyrannus. 65
Hippocratis scia. 164
Hircum olere. 143
Historia minutissime scripta & arduissime plicata 163. historijs non magna habenda fides 381. historiorum mos 384. historica lingua. 357
Hispani moribus & lingua similes Corsis. 343
Homerus Pasticheam vnam ex Gratijs appellauit 2. Homerus gratias in matrimonium duxit 2. Homericus sacerdos Dijs alligat officia 44. Homerus philosophus 146
Homerus pater philosophiae 210. Homerus & virgilius benemeriti de genere humano 324. Homerus vnu habebat seruum 346. Homericus Achilles. 295
Homocida sul. 486
Hominis ad bonum quanta facultas 123. Homini optimum. ratio 126. 127. 128. Hominem Deo Stoici audacius comparant 230. hominum varijs motus viuendi 246. hominum dementia 303. hominis miseriae 333. homo quanto labore nutritur 377. homo a Deo secundas est sortitus 14. homini omnia subiecta ibidem. hominum omnium vnus parens est 23. homo animantibus praestat ratione & societate 31. hominis imbecillitas

I N D E X.

litae 37. humanitati aliqua dari non homini 33. hominis ingenui quid sit 56. homines inter cleum & vinu occupati 76. Homo non ex veste considerandus 97. Honestum per se expetendum 27. 30. honestum ac bona nullam accessionem recipiunt. 112 113. Honor non est praetexta aut corona sed honoris signum 3. honos Deorum non est in victimis, sed in pia ac recta voluntate. 3. Horarum in studijs diuisio. 110. Horatij Flacci carmen 143. Horatij versus de hominum inconstantia 188. Horatij dictum de Situ 186. Horatius Cocks puerum defendit. 187. Hortentij memoria. 420. Hospitalis mensa res fera 35. hospitis ingratiissimi exemplum 35. hospitio fulentina quae. 368. Humani animi difficultis contentio 34. humanae vitae imago 64. humanitas 67. miseriae quot & quantae 123. 298. 337. humana vita constat beneficijs & concordia 238. humanae vitae varietas. 299. Humilitas animi. 305. Humor fuit mundi exordium. 373.

I Accere in conuiuio 110. iacendi ratio humi in culcitra 143. culcitra qualis Senecae. 172. Iactantium insolentia notatur. 263. Iapix Calabriae infestus. 391. Iasonis vox de providentia. 219. Idae immortales immutabiles infatigabiles 111. nemquam fiunt, semper sunt 205. quid essent Platoni 106. Idomeneo scripsit Epicurus. 81. Ignis & ardoris semina Epicuro conueniunt 66. ignes qui aere creantur quid sint 351. ignium variae facies 351. ignes ex aere trito fiunt 351. ignem non esse in nubibus, sed ad tempus fieri 362. ignis non ab aethere labitur in nubes 362. ignis us 363. ignis ut etia ex humore educatur 364. igne ut mons extiterit 364. ignis exitus mundi est. 373. Ignoscendum esse plerumque. 267. 268. Imagines in atrio veteres exponebant 23. 326. imagines veterum tenendae ad excitandum animum. 110. Imitatio qualis debeat esse. 99. Impatientiae exempla. 307. 71. Imperia semper fieri penes eos, qui in mansueti caelo viuunt 147. imperatori turpis excusatio 250. imperium multiplex. 270. Imperiti quod oculis cernunt putant beneficium. 3. Imperturbatus quis sit Peripateticis. 140. Impotentis consolatio. 235. Iuane acri quidam falso permiscerit. 361. Incendium visum saepe in aere & vnde. 358. Incertus dies mortis. 174. Incessa de saxo deieciatur. 426. 427. Indi habent mel in arundinum folijs. 139. Indifferentia quae sint. 136. Indolentia. 144. Indulgendum culpis communibus. 249. Inertiae damna. 294. Infamis regio 75. infamis in nutum. 486. Inferna fulmina quae. 368. Inferos negat Epicurus 84. inferni descriptio. 146. Inferos impie fabulas esse putat Seneca. 336. Inflationes fori. 245. Insuper non esse vniuersum. 514. Infructa idest insulsa quae sint. 20. 26. 370. Ingenia quam pauci exerceant 132. ingenium nullum magnum sine mixtura dementiae fuit 302. ingenia quo illustriora eo breuiora sunt. 338. Ingratorum exempla 42. ingrati animi vitium 64. 1. ingrati hominis condiciones 133. ingrati miseriae 134. ingrati beneficium quale 3. ingrati animi poenae 21. ingrati animi vitium vitandum 31. ingratorum plurima genera 17. ingrati datur actio 18. 488. ingratis a Dijs beneficia dantur. 31. Insistere manum verbum iuris. 36. Inimicis parcendum esse. 264. 267. Initia vniuersorum. 112. Injuriam sapiens accipere non potest 16. injuria contra-

ria est beneficium 30. iniuriam facere vitare debemus 30. iniuria comparatur beneficio 46. iniuriarum remedium 160. iniuriae inimicorum ut nos mouant 250. iniuria sustinere non est graue 260. iniuriarum impugnationes 307. iniurijs animus opponendus 308. iniurijs ignoscerebat Augustus 268. iniuria a contumelia distinguitur 303. iniuria ut depellatur 306. iniuria non repugnat naturae. 307. Inimicitia moribus est animi. 32. Innocentiae formula 249. innocentis exemplum. 346. Inflationem quae vitis capiat. 176. Insolentia hominum mire retunditur. 23. Inuitores artificiorum sordidissimorum 49. inuitor mercis 94. inuitores aquarum 286. inuitores popinarum. 103. Inuitores pitui in secretum se recipiendi. 53. Insulas variae 342. insula natas in Vadimonis lacu Hoc tini acri. 376. Interrogatio eadem ac syllogismus. 209. Inuentio plurimarum artium vnde. 152. 153. Iphigenia an immolanda. 519. Iphicrates Thressa mater barbara 308. Iphicrates reus pag. 466. Iracunda solers ad fingendas causas furoris 242. iracundi an simplices 247. iracundi flauis & rubentes sunt. 247. iracundis studia gerenda committenda. 245. Iratis seruum negandi 11. iratis modica gignit infania 79. ira ut possit leniri 246. irae descriptio 235. 255. 257. 237. irae effectus & damna 237. 257. 262. ira non solum ex iniuria nascitur 237. ira ut diffusetur ab iracundia 237. ira an vitis 238. 240. 245. an sit sicutdam naturam 238. iram cohibere optimam 238. iracundiam mentum pro vna spernere optimam est 238. irati quidam ut se continent 239. ira ut sit necessaria ex Aristotelis opinione 239. ira in correctione 240. ira in poenis insidendi 241. ira an iudicio vel impetu incipiat 243. quid sit 243. irascitur imaginibus impiorum 243. irae remedia 247. 252. 253. 255. 256. 257. 250. ira cur circa cor 247. ira ut in pueris temperanda 248. ira ab iudicio 256. irasci quam facile sit 260. ira sua sponte desinit 261. ira aliena ut sananda 263. ira penitus remouenda 264. ira vnde oritur Aristoteli 278. irascimur saepe lenissimis de causis 249. irasci stultum est 249. irae remedium maximum mora 250. ira ut dissimulanda 251. ab ira abstinentiam esse 251. irae vitia nos ab ira renocant. 254. Irrationalis animi pars bipartita est. 156. Iocrates Ephorum a foro subduxit. 295. 297. Istri initium. 376. Italia cur ritus abundet. 372. Itinera profunt valentini & studijs. 139. Iubae & Petreij mors varie describitur ab historicis 230. 225. Iubae regis filius. 311. Iudicium populi plerique sapientum reiciunt. 342. Iudicum nomina ut sortentur. 26. Iuliae turpido 57. Iulia Pompeij vxor. 320. Iunio Faba metebatur & milium seiebat temporibus Senecae. 143. Iuno datur mulieribus & Genijs viris. 215. Iupiter reseruit mundo in se ipso requiescet 72. Iouem fulmina de nubibus mittere fabulosum 367. Iupiter est spiritus & animus vniuersi 367. Iouis filius dicitur Alexander 108. Iupiter stator cur dicitur. 28. Iurare in verba. 281. Iuris consultorum verbum 359. modus respondendi. 43. Iurisdictio non est committenda infantis. 16. Ius gentium 4. ius sacratissimum beneficiorum 12. iure ciuili quomodo omnia regis sint 58. ius gentium rumpitur violatione legationum. 253. Iusturandum mariti & vxoris. 441. Iusta praefare. 328.

K Alendatio adscribere beneficia 2. kalendatium versus 76. Kal. Ian. annus nouus incipit 137. Kal. Ian. Seneca solitus in aquam virginem insilire 204. Kalendarij liber 144. Kalendis Ian. quid fieret 299. de Kalendario lege. 60. Laberiano

I N D E X.

L Aberiano versus totus populus conuersus est. 246. Labor inutilis succensus a Cyro. 259. Lacedaemonij verant suos paucitudo aut festu decernere 38. lacedaemonij corio forma publica percussio pro pecunia utebantur 41. lacedaemoniorum sordidus vestitus ad arrogantiam 196. lacedaemonij vt exerceant filios. 227. Laconis adolescentis acrimonia. 129. Lacrimandum est non plorandum 109. lacrimae an fundantur ob dolorem 172. lacrimae tollendae 347. 348. lacrimarum magna materia. 323. Lacus Stragionensis 376. lacus Italiae quidam petram gignunt, vt Vadimonis in agro Horatio 375. lacus nandi homines imperitos feruat. 376. Iadas velox. 140. Iachus sapiens. 110. Lampidis dictum. 214. Lapa pilla infestus gregi ad Ceronem. 376. Lappus incitus. 462. 485. Laruae nudis ossibus cohaerentes. 84. Larua via. 129. Latrocinij consolatio. 235. Latronis Porci declamationes 419. eiusdem copiosa laudatio ibidem. 420. 442. Latronis ludere 170. de latronibus. 317. Lazare manus ad finem perdidit. 137. Laurena Iouis gremio qui reposuerit. 345. Laus alicuius, dictum veteris poetae. 175. Lectio multorum auctorum non est vilis 67. in lectioe quid obseruandum 67. lectio certa prodest varia delectat 95. lectio sine dilatione totius libri esse debet 96. lectio alit ingenium 139. lectio philoophorum quantum profici. 173. Legionis pila torserunt in Imp. 253. Leno quis sit. 58. 59. Lenulus homo factiosus. 263. Leonidas vox. 136. Leonas ora impune a magistris traclantur 2. leonis in Theatro beneficij accepti gratia in magistrum. 12. Lex naturae 68. lege diuina vniuersa procedunt 127. legi vultus 161. lex Cornelia 226. lex alienas iniurias vt vindicet 172. lex legi non mitetur 47. lex a quinqueqve simo anno militem non cogit, nec a sexagesimo senario rem citat 320. lege omnia continentur 379. leges quaedam nec iubent nec vetant 21. lex Dei est eius aeterna voluntas. 50. Liberalitatis munus 5. liberalitatis factum egregium 10. 11. liberalitatis exempla 55. liberalitas in multis diuidenda est. 14. Liberalium studiorum consilium & ratio 146. liberalia studia an virum bonum faciant 146. 147. liberalia studia quae 20. liberalia studia neglecta. 381. Liberi vestigia sequitur Alexander Macedo 5. liber pater cur dicitur 28. liber inueator vini 302. vnde dicitur. 302. Liberi parentes alant oportet. 43. 247. 477. Libertas vera quae sit 100. quanti facienda 129. eius nomē in tabellis conieciat 133. libertas ex philosophia. 71. libertinorum opes sub Claudio. 17. Libro & pugillaribus non semper immanendum 76. libri non quam multi, sed quam boni videndum 95. librum retractare 96. libellos disponere. 324. Lyciae aqua feminarum conceptus custodiuntur. 377. Lycurgus si ea aetate fuisset, octauus sapiens esset appellatus. 151. Lycus vt renascatur. 377. Lignorum attritu excitari ignem 412. lignum Senatoris censu aestimatum. 60. Ligures affines moribus Corsicis. 343. Lyacci acies visus acutissima. 33. Linguarium dare quid sit 37. linguae Phoenicopterorum pag. 215. Lis contestata 74. litibus vt quidam gaudeant exemplum venustum. 321. Lythmachus ab Alexandro licet esset familiaris, obiicitur feris. 258. Literari Scipio exulauit. 100. 142.

Litterae infularum loco sunt 76 litterae an memoriae officiant 211. litteratura prima quae. 147. Liuias vxoris Caes. prudensissimum consilium. 268. Liuij dialogi de philosophia 173. Liuius Drusus leges nouas condidit 315. de Liuiio Druso lege 53. de Liuiio etia pag. 242. 298. Loci mutatio nil prodest nisi animus muretur 177. 6. mutatio cur grata 349. loci mutatio an iuuat ad tollendas molestias. 195. Loculis integris vt fulmine aurum absorbeat. 368. Locus animorum post hanc vitam quis sit 120. loci mutatio nihil prodest nisi mores mutes. 200. Lora Patricia quae essent. 311. Lucilius audiuit Scrapionem philosophum 93. Lucilius ad quem scribit Seneca versabatur in Sicilia 95. Lucilius scripsit de Siciliae ambitu & de Charvdyt 131. Lucilij versus 199. Lucilij poema 377. Lucilius habuit Siciliae procuratorem. 581. L. Cinna infidias fruit D. Augustus. 268. L. Piso vrbis cultos vsque in horam sextam dormiebat 138. Thraciae ab Augusto praepositus 138. lege de L. Pisonae. 109. L. Sylla patriam sanauit 42. a Praenestina arce ad collinam portam per sanguinem incedit 42. M. Mario oculos eruit & membratim occidit 258. est tyrannus 269. primus leones in circo solutos dedit 318. filium amittit 332. lege etiam de L. Sylla. 226. Lucis mira vis. 111. Lucetij versus 164. opinio de re corporea. 170. Lucum ex alienis incommodis esse solet. 54. Luculorum dirempta morte concordia. 327. Lugdunum Colonia exuista. 154. Luna vade accipiat lumen 335. cur raro habeat coronam pag. 351. Luxuries potentam describitur 60. luxuria veterum in edificijs 142. luxuries veterum Romanorum 150. 151. luxuries arguitur 359. structurae aedificiorum luxuries reprehensa 154. 345. 262. 429. luxuries hominum 165. 190. 191. luxuria iram maxime alit 249. libidinis prepoterac reprehensio 375. 165. 358. libidinis turpissimae exemplum 358. de luxuria lege 286. 287. 242. luxuriae reprehensio. 450.

M Acedoniae oppida cuncta 155. Macedonicus seruo inter Indos & Persas 343. Macedoniae fluius oculus albas reddit. 376. Macellum. 168. 149. Machaera Hispana. 44. Machinamenta singulis articulis. 336. Macrobij furtum. 203. 26. Maculae columnarum. 181. Maecenatis versus 174. oratio 180. deliciae 188. dictum 199. amoribus anxius vxorem repudiat 226. sententia eiusdem 80. lege de Maecenate 35. liber eius Prometheus. 80. Maeroris qualis medicina. 110. Magistro Leo gratiam reddit in theatro 12. magister equitum 173. magister equos domandi. 270. Magi Athenis immolant Platoni. 107. Mala cur permittat Deus 226. Malus an accipere possit beneficium 41. malo quando reddendum beneficium 62. quid sit 141. mala non sunt quae videntur. 225. Malignitas nihil est quod vellicare non possit. 14. Malta ipsa maximam partem veneni sui bibit. 134. Mamercus Scarus Cos. 34. opprobrium maiorum. 37. Mancipia in magistrum recepta. 76. Mansuetudinis laus. 167. Manubias Ioui dant Etrusci. 367. Manuleatus Epicurus est. 90. Marcelli memoria verbis celebrata 330. Marcelli laus 340. Marcellus Mytilenis exulauit. 44. Marcellinus aetate Senecae. 87. M. Agrippae opera insignia 24. M. Agrippae sententia de concordia. 162. M. Allius praetor. 9. M. Antonij apud Rabirium poeta dictum. 46. M. Mario Rom. populus ture & vino supplicauit. 258. A Aa M. Bra

I N D E X.

M Brutus scripsit librum quem inscripsit περὶ μαθημάτων de præceptis varijs 166. an iure a Iulio vitam accipere debuerit. 12
Marcus pater nepos Helviae. 248
Marciae filius laudat 338. Marcia Acremutij Cordi filia. 340
Marciae commendatio. 329
Mare ut est, ab initio est constitutum 374. eadavera ad litus proiecta 377. varia habet nomina 379. sub caur. nis. 395
Marius Corificam deduxit Coloniã. 343
Marsya: ista in foro erat. 112
Malla ex vna omnia a Deo discreta. 112
Matellam sumere. 22
Mathematica in alieno aedificat. 148
Matrimonium non fieri solum cum extraneo. 35
Matrum qualis animus debeat esse erga filios 346. matrẽ Seneca consolatur ex praesentia suorum. 348
Maturina aetnae speculata. 263
Meander implicatur crebris anfractibus. 178
Medicorum est proprium vrbem perambulare 56. eorum vrbis iurare & imperare 56. medicina prius fuit solum ex herbis 164. medicorum officia 165. medici prudentia in mammae tumore sanando 263. medicamentum aqua rum varietas. 376. 377
Medi soli instituerunt actionem aduersus ingratum 18. medorum extrema. 121
Medorum rex. 306
Megareses non Corynthij, contra ac Seneca ait, ciuitate donant Alexandrum magnum. 8
Mel ut producat. 139
Melas fluuius cur dicitur. 376
Memoria qui excelluerit. 420
Memoria beneficiorum 18. memoria beneficiorum fragilis 64. meminisse ac scire ut differant. 90
Mercurius Agrippa aere collato funeratus est. 346
Mensae opiparatae descriptio. 131
Mentem bonam suadet 82. mens bona quaerenda 99. 100. mens ut Deo comparetur 284. mens nulla sine Deo bona est. 123
Mercatores omnes sumus. 181
Mercator vrbibus prodest. 30
Mercurius cum grauis pingitur quia ita pictoribus visum est 2. Mercurius vnde dicitur 28. Mercurius occumbens vesperti quid significet. 147
Meritorum signa dignitates sunt 3. meritorum memoria haerere debet 13. meritorum commemoratio & exprobratio reijcitur. 10
Messalla scriptor meminit Aetnae 100. Messalla dicitur a Messana deuicta 318 de Messalla. 381
Messana victa 318 de Messana. 367
Metam in circo calcem vocabant temporibus Senecae 173. meta sudans. 204. 214
Metus non probandus in repub. 242
Metallorum leuium fructus in summo est. 83
Metellus exilium fortiter fert 83. victis in Sicilia Poenis centum & viginti Elephantos ante currum duxit 318
Metellus excaecatus dum capit Palladium. 458. 459
Methorologica probabilibus nituntur argumentis 354. 355. Methorologicae de sublimibus rebus nugantes. pag. 410
Methodus Chius quid senserit de terraemotu 398. primus veri indagator 101. dictum eius 134. eius ad solio rem consolatio. 170
Metronactis philosophi mors. 158
Metrodori sententia. 74
Mycesae patria Agamemnonis. 114
Miles vigilias diuidit. 301
Minima etiam sehari vtile est. 192
Ministerium & beneficium ut differant. 21. 22
Miracula septem 322. miracula infularum 376. miracula quae in aere fiunt. 406
Misericordiam humanarum enumeratio 52. 154. 155. 171. miseriac hominum variat: ferendae 170. miser quis dicatur. 342
Misericordia ut sit necessaria 274. quid sit ibidem. an sit in sapiente 274. 275. misericordiae opera. 275
Modus in omni negotio maxime considerandus. 9

Montanij Iulij carmen. 190
Montani Voieni declamandi modus. 488
Monitorium quid sit 366. monitoria fulmina quae. 368
Morais philosophiae tripartita diuisio 149. 150. philosophiam moralem se scripturam affirmat Seneca 179. 171. morais philosophiae scriptores. 90
Mora in beneficijs vitanda. 9
Morbi sunt vitio ac animi affectiones 8. morbis quae patiamur 130. morborum varia genera 130. morbi varijs part. 164
Morbi & affectus animi ut differant. 126
Morbus quo laborabat Seneca 102. morbum & senectutẽ simul ponit Virgilius. 173
Morum euerforum querela 4. mores variarum nationũ. 91
Mortalium imbecillitas quanta. 351
Morus animi rationi parens non est ira 244. morus ac volubilitas rerum omnium 343. morus quid sit 360. motu liquefit glans. 369
Mortis M. Caeronis descriptio 83. 84. mortis contemptus 84. mortis quotidie 84. 85. de morte sententiae Epicuri 84. mors aera probat 85. mortis meditatio 86. 88. moricudum alicui animo 88. mors magna res, & diu di scenda 88. mors expectanda sine odore vitae 88. mors nõ timetur, sed mortis cogitatio 89. mors uiculis lucernae exundat 102. mors omnium 105. 117. 171. 200. 203. 299. 333. 370. 140. mortẽ seni conficere an sibi liceat 107. mortui locum aliquem habent post hac vitam 110. mors contemta 117. mori bene celandi 117. mors quid sit 120. mortem ut obierit Marcellinus 128. 129. mors in quo rerum genere continetur 136. mortis descriptio 176. mortuorum ossa leguntur 230. mortis curritur bet generis consolatio 234. mortem iam felicitas 325. mors optimam naturae inuentam 326. mors ut comoda 336. mortis mens depellendus 346. mors facilis 393. mors quam proxima sit 109. mortis contemptus 401. nemo moritur sine querela 42. mortis quanta pericula 68. mortem vno est qui non timeat 82. mortimur peiores quam nascimur 82. mortis Ciceronis deploratio vrbibus. 524
Mucij manus in ara relicta. 61. 83. 115. 127
Mulieribus lugendi tempus annum a maioribus statutũ 110. mulierum par cum hominibus ad virtutes facultas 334. iaus earundem ibidem. mulieribus concessus immoderatus ludus 347. muliebri in veste raptus. 464
Mulus excalceatus. 144
Mullus 166. nullo expirante nihil formosus. 275
Mullum & aliam posse. 191
Mundus licet aeternus semper mutatur 106. mundi pulcherrima descriptio 335. 336. mundi renouatio post diluuium & ignem 339. mundi mutatio 343. mundus comparatur ovo 360. mundus similis homini 374. mundus an in tempore creatus sit dubitat Seneca 376. mundus an sit anima an corpus. 379
Munera non tam pretiosa quam cara debent esse 5. munere per multorum teratur manus 9. munera amicorum interdum non differunt ab hostium votis 11. munera etiam indignis damus. 33
Murenis obijci. 263
Muretus dissentit a F. Duarerno in verbo imperate 56. dissentit a Laetino Torrentino in litteris Marsyae 57. a Seneca dissentit in Platone de legibus. 212
Murrhina pocula. 60
Musa apud Homerum Thalia est. 2
MUSICAE bonum duplex. 144
Mutatio rerum humanarum quanta. 322. 381
Mutuum vnde dictum. N. 56
Natales veterum celebrabat Seneca. 110
Naturae vis 25. natura ipse Deus est & diuina ratio 28. natura per se prona ad misericordiam 52. naturae plurima secreta, ea quae ignota 57. naturam sequi debemus in vita 69. natura rerum tota umbra est 149. natura paucis ut contenta sit 152. naturae condicio quã variã. 170. naturae vita tenenda 191. natura commenta est regem 271. natura cuiusque consideranda ad quid magis apta sit 296. natura ratione comprehendenda. 394
Naturalis philosophiae bimembris diuisio 150. naturale suorum desiderium est 331. naturales quãnes sumpfit maxima

I N D E X.

ma ex parte ex Aristotele Seneca. 410
Naufragij consolatio 235. naufragij descriptio 470. de naufragio. 487
Nauigandi ars vnde inuenta 152. nauibus nomina animalium imponebantur. 65. 66. nauigatio ut adiuuatur ventis. 391
Nauis spectaculum. 119
Nauis bitem moetas in nauigando. 101
Nauis phani nihil certum habent. 149
Neapolitanae Cryptae descriptio 104. de Neapoli 116. 337. 392.
Nebula cur frequens circa flumina. 387
Necessitates quomodo calcãdae 74. necessitates effugere nõ possumus, sed possumus vincere 92. necessarium & futurum quid sit, videndum. 175
Negotari ad Castorem. 306
Nepos deo dicitur significat. 16
Neptunus. 141. 142
Neronis Caesaris laudes plurimae 265. Nero duodeuiginti annos agebat cum scriberet ad ipsum de clementia Seneca 268. Neronis clementia 269. 273. 274. 280. eius carmen 354. Nero Caesar ad Nili caput iauestigandam misit 395. Neronis principatu visus cometes. 406. 407. 409.
Nektor vixit tantum 90 annos. 108
Nili abundantia, frugum abundantiam significat 382. Nilus inundat & obliuiscit 382. Nilus per septena ostia in mare dimittitur 382. Nilum aliquando marina aqua detulisse Theophrastus est auctor 383. Nilus per mensuram quattuor liquitur 383. Nilus aestiuo incremento tumet 178. 394. 395. Nili inundatio 371. Nili ostium 376. Nilus aestate cur augetur 377. 382. 383. Nilus ut nauigetur 382. Nili primum incrementum circa Phylas insulam nascitur 382. Nili incrementum. 399
Nilotica aqua fecundiores feminas facit 377. niloticae belluae. 383
Niue & glacie fracta vinum diluebat veteres 131. niues altissimae in septemtrionibus iugis 383. niuis natura 384. nix ut solita a veteribus alteruati 386. niuis damna plurima 386. nix in qua aetis parte fiat 385. 386. car calida ex Democrito. 385
Nobilior est cui rectius ingenium & artibus bonis aptius 23. nobiles aequae omnes. 95
Noentium proprium est trepidare. 169
Nomenclator verulus 86. nomenclatoris superbia 307. de nomenclatore. 80
Nomentanum Senecae 177. suum vocat 174. Nomentanus gulofus. 285
Nomina facere quid significet 6. nomina per tabulas facere 20. nomina in sortem conijcere 48. nomina ex ambicione aut ex iniuria nata. 89
Nonts Februarij terraemotus in campania. 392
Nofce te ipsum. 109
Notas libris apponebat Seneca. 69
Nothus ex ancilla. 465
Nona placent. 457
Nouatus frater Senecae. 276
Nouatilla pupilla. 248
Nouercae & priuigni iurgia. 477. 478. 497. 499
Nubes vel in aquam vel in ventum resoluuntur 101. non habent verum locum 355. nubium pugna excitat ignem 261. 263. ut sonum edant 364. est spissitudo aeris crassi. pag. 365
Nucerinorum Colonia. 392
Numerus octuagesimus primus cur perfectus. 107
Numidicae cruatae 142. de Numidis. 144
Nummi asperi qui sunt. 199
Numina excubant in aere. 176
Obluionem diuitis cuiusdam irridet. 86
Obruta fulmina quae. 368
Oceanus cum mundo natus 386. Oceani effusio. 57
Occidentales homines uis argutus 166. occidere se laudabant Stoici. 287
Obstaculum prohibere quid sit. 217
Oculi lasciuiosi qui sunt 17. oculorum infirmitate quidam se ipse vident in aere. 353

Odyssae Homeri moralitas. 146
Odi & amoris insani idem exitus 51. odium iungitur timori. 274
Oenopides Chius in frigus internum reijcit ortum Nili. 383
Officia etiam ferac sentiant 2. officij ac beneficij distinctio 21. officiorũ finis qui 37. officia vitae quae spectare debeant. 296
Officina Epicuri 76
Oikonomiã scientia administrandae rei familiaris 149. 02
Oeconomia quanta sit momenti. 159
Olearum colendarum ratio. 143
Opinione omnia tenentur. 130
Optimum somnum prouocat. 139
Optimum quid sit 291. optimum mutari non potest. 309
Ordo rerum an sit causa vel signum rerum sequentũ. 351
Organorum ac tibiarum genus omne olim ex pulpito pronabat. 139
Oraculi definitio. 419
Orationis obscuritas dedit cognomen Heraclito 74. oratio rapida & abundans circulant apta 93. oratio popularis qualis 93. orationem suadere quid sit 173. oratio cur fuerit corrupta quibusdam saeculis 178. oratio vultus animi est 180. oratio modo feminis spargenda 92. oratio D. Augusti plena clementiae ad Cinnam. 268
Osculandum dedit sinistram pedem C. Caesari. 10
Ossae & Olympi montis fabulae. 399
Ostentis Colonia. 358
Ostrea lucina. 131
Os inserta spongia includi solent, ne vox emitteretur. 135
Otio ut vbi debeamus 116. otium & conditium 135. otium sine litteris mors est 135. quam perniciosum 290. otium ut miscendum negotijs 296. otium quibusdam est iners negotium 317. de otio. 162
Ousia quid significet. 107
Ouidius citatus a Seneca 30. Ouidius cur nihil scripserit de Aetna. 131
Pacuum vsu Syriam sua fecit. 34. eiusdem mors ibidem Pacem etiam ferac docent. 165
Padus Humen. 49
Paenae cum maturitate irrogandae 262. poenae in gloria saepe fuerit. 298
Palladiũ ex incendio creptum. 458. 459
Pallio caput velare exclusis vtrinque auribus. 78
Paneratio aut festu decerere. 38
Panetij dictum. 182
Panis Siliginus 191. panis lapidosus quis 9. ut coeperit fieri. 152
Paphi vastatio. 155
Paradoxa Stoicae sectae 15. paradoxae inopinatae sunt. 134
Parasitica praecipua pars philosophiae. 163
Parthasius pictor Atheniensis. 510
Parabolis utebantur Syri & Palaestini 206. parabolas scribendo necessariae. 107
Parmenides ait ex his quae videntur nihil esse in vniuersum. 149
Parricida absolutus. 454
Parricidij damnatus. 463
Parthus Cassij occidit 68. Parthorum reges nemo potest sine munere salutare 78. Parthi fuso capillo utebantur. 193
Parfimonia quid sit 15. parfimoniam fera est in fundo 67. parfimoniam mira Senecae. 293. 297
Parto magna constat 49. parto assuescere debemus. 191
Patroclus iunior Achille. 211
Parthorum bellum. 327
Patria quibus ingrata fuerit exempla 42. patriae amor 54. 114. patriae causa qui obierit 116. patria carere an sit graue. 342
Patientiae exemplum in M. Catone 251. in alijs exempla 308. 257. 263. 304. 307. 325. 326. 327. 328. 333. 334. patientiae praeccepta. 260
Patronus a liberta restitutionem petit. 461
Parfimoniam maximam a erumnarum materia. 292
Pater naufragus 487. patri filius cedit 505. patrem pulfanti manus amputantur. 495
Pater seruus a filio. 454
Patru in filios seueritas 270. pater Neronis crudelissimus

I N D E X.

282. patri quantum debeat filius 23. 24. pater a filio ac-
cusatur 449. 450. pater exul fundo prohibitus. 465
Patrius abdicatus. 410. 421. 422
Paulina vxor Senecae 177. Paulina ad quam scribitur
de breuitate vitae fuit vxor Senecae. 321
Paulo aduersus Perseum capta vita est 351. Paulus praetorius
2. 2. Paulus Cannae obiit 220 Paulus dum victu
egit Perseum duos filios exiit. 334
Paupertas composita magnae diuitiae 68. pauperi pax etiam
in obsequia via 76. paupertas optima ad philosophandū
78. pauper sine desiderio cum lauis felicitate contendit
85. paupertatis laus 146. 233. 345. 346. 359. paupertas
in capitolio consecrata 168. paupertas memini mala est
nisi repugnant. 192
Pecuniae opus apud amicos deponuntur 55. pecunia-
rum contemptus 171. pecuniarum perditatum conso-
latio. 235
Pedo Albinouanus fabulator. 191
Pelus cui varias reddit imagines. 353
Penelopa an impudica fuerit. 146
Peregrinantes etiam discimus. 177. 178
Peremptalia fulmina quae. 368
Peripatetici non tollunt affectus sed temperant 140. quid
sentiant de diuitiis 246 Peripatetici ad malos perueni-
re beneficia voluerunt 41 peripateticorum responsum
argumento Stoicorum. 140
Perisialis caula motus in aere & aqua. 361
Perisica seruitus o. 17. 18. 20. 58. Perisicum rex totius
populi naves recedit in Syria 259 Perisicum rex lacry-
mae de breuitate vitae 319 Perisica obuius auitus. 382
Pescis huius ratio. 353
Pesciciorum ratio. 458. 359
Personarum ratio si habeatur minus irascitur. 261
Pes aequiuocum nomen. 15
Pestilentia cur sequatur terrae motum 400. pestifera fulmi-
na quae. 368
Phaeraca genus calciamenti rustici. 66
Phaereo laconi vomica aperta. 17
Phaedonius dictum. 161
Phalaridis crudelitas 274. Phalaris tyrannus.
Pharos vt continenti sit admota. 399
Phaonini praeceptum. 199
Phoenix semel anno quingentesimo nascitur.
Phydias amissis manibus. 485
Phydias statuarius. 15
Phylae insula est aspera. 382
Philetiae apud Aegyptios. 100
Philippi Macedoniae regis exemplum 35. Philippus me-
dicus Alexandri 248. Philippi iatrocinia. 371
Philostiti villici filius. 73
Philosophiae vultus 88. 171. philosophia in virū tran-
scribit 68. quae doceat 69. philosophiae nomen venera-
bile 76. fructus 77. 78. docet philosophandum esse 77.
philosophia vt animae ieruaia 80. philosophia do-
cet facere non dicere 80. philosophia bonum consilium
est 92. philosophiae in sacra se recipere iucundissimū
177. philosophiam oratio sollicita non debet 173 philo-
sophia non subtilitates sed consilium docere debet 98.
philosophia parere Deo facit 98. philosophorum prae-
scriptiones 98. philosophiae laus 102. 150. 370. philo-
sophia ad vilitatem animi traducenda est 106. philoso-
phorum quorundam vanae disputationes 149. 119 philo-
sophia de motibus tenenda 119. philosophia murus
inexpugnabilis 135. philosophiae diuisio 149. definitio
149. philosophi habitu solo 195. philosophorum fami-
liae 196. philosophia animi imbucendum 199. philo-
sophia duarum rerum genera tradit dogma & praecep-
ta 212. philosophia moralis Senecae non extat 229.
philosophi laudantur 227. 288. philosophorum vita
qualis 292. philosophiae duplex pars 410. Philosophi
quasi corruptores iuuentutis vrbe pulsi sunt 345. 350.
philosophia vt praestet ceteris artibus 350. philosophia
bipertita 350. Philosophiae variae quaestiones 351 phi-
losophorum veterum opinio de Nili ortu. 383
Phreneticus non phreneticus dicendum. 177
Phrygians ipis aure gratiae vnum apud quosdam.
pag. 2

Pietatis filiorum in patentes exempla varia. 25
Pilaes lufi beneficia comparauit Chryssippus 11. 12. pilae
lufus beneficium reddendum docet 15. 62. pilas nume-
rare. 103
Pirenaeus medium inter Gallias & Hispanias inquam ex-
tolit. 351
Pyrthi memoria admiranda. 420
Pyrius maximus praeceptor certaminis gymnici. 246
Piscis emptus quinque millibus HS. 166 piscium varie-
tas 230. pisces an viuere possint sub terra 374. 375. pi-
scium gula. 375
Pistores vt signum darent ad inferendam coenam. 165
Pythagorici credunt animam humanam immortalem 63
pythagorae silentium quinque annis 101. 151 pythago-
rae discipuli qui 151. pythagorae dictum 161. pythago-
ras perturbationes an imi lyra componebat 255. pytha-
gorae praecepta. 172
Pythius quid pro filijs a Xerxe petierit. 258
Pythodes via diuitem aliquem facere. 81
Pyxides variae & feramenta. 165
Placenta ac melle frui. 109
Planci dictum. 803
Plato a Seneca citatus 34. Plato agit Socrati gratias quod
ab illo didicit 39. eundem deum de officio praefatio 49.
Platonis Phaedrus 56. Platonis libro lecto Caro se occi-
dit 83. Plato seruitus 97. Platonis rerum omnium parti-
tio 106. Plato ad senectutem peruenit 107. eiusdem cor-
pus valdum 107. nauigationes 107. Plato natali suo de-
cessit annum agens octuagesimum primum 107. Plato
quinque genera causarum facit 111. Platonis dictum in
Diogenē 230. dictum de praetione 242. vt iram cohi-
buerit 256. petijt pecuniam 290. Plato moderate viuere
vitam produxit 206. Platonis vox est sapientis ani-
mū torum in morte promittere 338. Platonis tres serui
fuerunt 346. Platonis dictum. 392
Pluvia nulla terra vltra decem pedes permeat. 372
Pocula Murrhina. 60
Podagra vt dignoscatur. 102
Podagra ut ad tempus veniat. 374
Poetarum fauiae de fulminibus 367. poetae Corduben-
ses quales. 525
Poetae non putant ad rem pertinere verum dicere 2. 3.
quodcumque immutat modo belle facit ad versum 2.
plurima sapienter tradiderunt. 71
Potentia non cadit in sapientem. 35
Poliorceces vnde dicitur. 72
Polybius liberius Claudio a studijs. 329
Pollio Afinius orator magnus 301. 34. eius oratio salebro-
sa 173
Pollucis & castoris cur numina sint apud nautas. 354
Popilius Cicer. interfecto. 472. 473. 474
Pomoerium Romanorum. 318
Popeiana regione sexcentae oues terrae motu perditae. 400
Pompeius interfectus iussu Ptolemaei 278. Pompeius qui-
da ditissimus 311. Pompeius primus tuit qui dedit pug-
nam xviii. eie phanthurum in circo 318. lege alia de
Pompeio littera C. 68
Pomponius scriptor. 173
Pontificales libri. 377
Pōti quaedā flumina Theophrasto estate cur augeant 377
Porta Exquilina. 277
Portam in bello aperire non licet. 454
Portitor nihil petijt a Platone. 49
Posidonius saeculum aureū penes sapientes fuisse ait 151.
maximus fuit philosophus 152. eius opinio de aere
355. de tonitru 369. de grandine. 384
Possessio rerum quam vana. 158
Postulatoria fulmina quae. 368
Potentes ac diuites demittit 58. potentia plurimorum ma-
lo comparata non diu stare potest. 258
Poto mortifera. 406
Praeceptorum quantum debeamus 25. praceptorum volup-
tas ex discipulorum fructu 90. praepiores plaridi de-
berent esse 248. praceptorum qualis debeat esse ad di-
scipulos oratio. 172
Praecepta multum profunt 196. 264. praecepta quantum
possint 161. 162. praecepta varia in oeconomia 156. 160.
praec-

I N D E X.

praeccepta viuendi 371. Praecepta pauca in vsu & inpro-
prius possunt quam multa quae non habeas ad ma-
num 57. praecepta vicia singularia 70. praecepta semi-
nibus comparatur 92. praecepta an sufficiant ad beatam
vitam. 153. 164
Praetexta posita toga virilis sumebatur 68. praetextati
incedebant magistratus. 277
Praefecti aurea dona cum soleme venit sacrum iaciunt
in Nilum. 382
Praefecti verbum ad alios spectat. 40
Praemaspes carus Cambysi. 257
Prandium sicco pane. 137
Preces admittunt Stoici cum fato 366. preces Deus audit
contra Epicurum. 27
Priamus vt iram dissimularit. 251
Princeps animus est reipub. 266. principis clementia qua
lis 267. princeps talis sit circa ciues quales eiga se Deos
optaret 267. princeps duas ob causas solet potius 271.
principum quantitas sint cura. 324
Principia rerum causa & materia. 111
Pringans medicus. 460
Probabiles rationes de impressionibus affecti possunt.
pag. 384
Prodicus generosi animi est. 20
Proditoris actio 481. proditor cauenda. 482
Proficiens propriae vox Stoicæ sectae. 65
Proficientium tres gradus. 125. 126
Prodigae quid sit. 309
Prometheus Liber Maecenas. 80
Promissio iouis qualis sit. 367
Promissis quantam fidem haberet Zeno. 36
Promittendi consuetudo veterum. 57
Propositum in legendo statuendum 172. propositum quar-
ta causa. 111
Prostitutae controuersia. 423. 424. 425
Protogoras ait de omni re in vtramque partem disputari
posse. 149
Prouidentia Dei probatur contra Epicurum 17. prouiden-
tiae defensio 34. prouidentia Dei defenditur 50. prouiden-
tia maximum bonum 69. prouidentia an sit 77.
prouidentia humana prodest vt diuites viuamus 107.
prouidentia an sit prouidentum negotiorum 175. prouiden-
tia an esset dubitabant veteres 219. 220. ar-
gumenta veterum quibus negabant prouidentiam.
210. prouidentia cur bonis mala accidant 224. prouiden-
tia argumenta plurima conglobata 224. prouiden-
tia Stoici diuinam prouidentia vocabant 229. prouidentiae
argumenta 229. prouidentiae opus ventorum varietas. 391
Prouidentia ad beatam vitam facit. 140
Pruina & glacies vt distinguantur. 384
Ptolemaeus Africae rex. 299
Publij versus. 332
Publicum nullum vsu capi solet iuris consultis. 152. 147
Pudor dum est spes est. 85
Puerorum exemplum in disciplina 162. puer ob chrystai-
linum fructum muraenis obicitur. 263
Punicum bellum. 54
Pupillus & spado de Pompeij capite ferunt sententiam.
pag. 68
Purpura saturata conchylio 345. vt fiat variae purpura
conchylic. 354. 355
Purgatio statum diem seruat. 374
Putcolorum pilae 128. Putcolanus puluis si aquam attu-
git laxum fit. 375
Qua itegenarium pupillum sub tutela continere 85
Quadrata panis aut stipes acris electi nō est beneficium. 33
Quadratum agmen. 107
Quadruplatores qui essent. 340
Quadruplatores beneficiorum. 63
Quaestio de vniuerso vt diuidatur. 359. Quaestiones variae
317. 321. quaestiones quae vtilis philosophorum 99.
quaestionum plurimarum conuolutio 112. quaestiones
variae. 147. 148
Quaesturae ob ebrietatem homo ignotus nobilissimis
praefertur. 8
Quartana vt ad horam veniat. 374. quartana quorundam

gellis excussa. 47
Quies omnibus rebus praeferenda 91. quies vera rationis
pag. 104
Quintius dictaturam properat euadere. 219
Q. Staterius orator celeberrimus. 63
Q. Scaenola pont. ante simulacrum vestae trucidatus. 220
Q. Sextij patris Stoici liber laudatur. 110
Quintilianus declamator. 501
Quiritum fidem imploramus infine orationis. 77
R
Rabirius poeta. 46
Raptoris poenae 429. 430. 442. 443. 444. 455. de raptore
459. 481. 482. 487.
Ratio quid sit 113. rationis vis 124. ratio Dijs hominibus
que communis est. 157
Rationales epicurei remouerunt a philosophia. 149
Rasphe dicitur a Cicrone pro reipub. 173
Rebilus consularis homo infamis. 13
Recreatio aliqua vtilis studiosis. 76
Redemptio a piratis. 430
Reddere quid sibi vellet. 56
Redigi ad quartam. 373
Regalia fulmina quae. 368
Regiae potentiae ministri reprehenduntur. 9
Regio pxima sideribus purissima & pacatissima est 154.
regionum variarum opes. 145
Regis vitam vt tueatur exercitus. 266
Regula in consolando. 74
Regulus occiditur a Poenis 220 de regulo lege 225. 226.
301. Regulus captus est a poenis nō victus. 38. eius for-
titudo. 120
Religionem quam multa incutiant 394. religio ex mul-
tis capitibus colligitur. 94
Remus cur appareat fractus in tenui aqua. 353
Respub. duas animo complecti debemus 291. Respub. be-
negestae praemium. 59
Reuerentia quantum possit. 161
Rhenus Germaniae modū facit 351. Rheni terminus 394.
Rhenus fluius. 23
Rhinocolura loci nomen. 259
Rhodiorum fons in Cherfonto. 377
Rhytophys diuisio. 150
Rixae fugiendae. 308
Rogate molestum verbum. 68
Roma incendijs pulchrior resurgat 155. Romanus vbi
vivebat ibi habitabat 343. Romanorum varia bella 371.
Romanae linguae angustiae. 105
Romuli casa 344. Romulus petijt in solis defectione. 173
Rubrum mare. 379
Rufillus vt oleret. 143
Rufini poena probat prouidentiam esse. 220
Rufus uir ordinis senatorij Caesari infidiatur. 43
Rutilius innocēs latet in Asia 42. eiusdem factum praecela-
rius factio Callistrati 54. libeter fert exitum 83. eiusdem
exilium. 116
Rutilij gloria iniuria eluxit. 132
Rutilij Gallici vox de prouidentia apud Statium 219. Ru-
tilius in exilio moritur. 301
S
S Abianum littus. 392
Sacramento rogari. 92. 111
Sacerdos non integri corporis 459. Sacerdotes stipem ia-
ciunt in Nilum 382. Sacerdos prostituta 423. 424. 425.
Sacra certamina. 305
Sacriligium est parum se grate gerere 3. sacrilegi qui 41
Sacriligius Deo non potest facere iniuriam. 59
Sagmata censere. 86
Sallustius citatus a Seneca 27. Sallustij sententia 108. Sallu-
stij locutio. 179
Saluantur non sine munere reges Parthorum. 78. Saluta-
torium publicum exerceat. 313
Samanum legati. 345
Sanguis an habeat vim avertendae nubis 385. an pars no-
stri 360. sanguis vilissimus 27. Sanguis emittendus ad
leuandum dolorem capitis. 118
Sapere an bonum sit 182. sapere & sapientia idem sunt
Peripateticis. 183
Aaa 3 Sacro-

Sacrorum ritus ubi adulterium commisit Clodius. 169
Sabbatis accendere lucernas prohibitum. 166
Saeculorum quadripartita diuisio. 213
Saeculi auri felicitas. 151, 151
Sapientiam pauci sectantur 409. 410. sapiens iniuriam accipere non potest 302. 303. 304. 307. 307. sapiens nemo iniuriam aut uilitatem afferre potest 306. sapiens caret ira & perturbationibus 306. sapiens praesentibus uoluptatibus ut gaudeat & reprehenditur in hoc opiaio Stoicorum 309. sapiens nulli iniuria patet 312. sapientiae auctores quid praecipiant 9. sapiens iniuriam non potest accipere 16. sapiens non mutat consilium 35. sapiens animus qualis 57. 58. sapienti aia possit dari beneficium 58. sapientis quomodo fiat omnia 58. 59. sapientes quales 140. sapientis proprietates 142. sapientie regum quale 60. sapiens aliquid donari potest 60. sapiens sapienti soli beneficium absolutum praestare potest 62. sapiens se ipso contentus 71. sapiens quis sit 108. sapientis animus quis esse debeat 156. 157. sapientia quid doceat 153. sapientiae effectus quis 508. sapientiae studiosus quis 289. sapiens an accedere debeat ad Rempub. 291. sapientis remissae sunt uoluptates 285. sapientum tres classes 125. sapiens solus beneficium remittit 134. sapienti a opes repraesentat 78. sapientiae definitio 10. sapientiae uia quae sit 139. sapientia ars est 87. sapientis animus qualis 121. 122. 123. 128. sapientes omnes patet 122. sapiens solus sit gratiam referre 134. sapiens plenus est omni bono 173. sapiens sapienti ut proficiat 173. 174. sapiens humani generis paedagogus 150. sapientiae contemplatio 110. sapiens etiam in Phalaridis tauro 113. sapiens nocturnam potentiam uitat 75. sapientia efficit beatam uitam. 77. sapientia graece scribitur. 149
Salius nostrae qua negligens sumus 108
Satellius Quadratus artifex diuinitum. 85
Saturnus & Mars de contrario stantes quid praedicant. 147
Saxa sunt terra ipsa. 374
Scabiem auferens aqua. 377
Sceleratis duo bona euenire possunt ex Platone. 65.
Sciencia perit nisi continetur 18. sciencie cupiditas. 291. 292
Scipiones duo ab Hannibale oppressi in Hispania 210. scipio delectabatur tripudio 301. scipionis filiae ex aetario dote accipere 346. 349. scipioni Africano mors facta in exilio nuntiata est 326. scipio praetextatus feruaz in bello patrem 24. scipionis laus in beneficijs tribuendis 45. scipio in Punico bello 54. scipio Gn. Pompeij focer ferro se transferberauit 84. scipionum fatalis in Africa gloria 84. scipio literis potius quam Baijs exulauit 100. Africani uilla 142 dictum. 142
Scire quid sit. 90
Sciron Athenas in fessat 391
Schola iuris. 47
Scolastica studia leuiter tractata delectant. 015
Scribendi nullus finis 110. scriptores prius aliquid legunt 110. scriptio non debet esse solli cita. 180
Scribonia amita Drusi Libonis. 118
Scripta quantum profunt posteris 197. scriptio ueterum tota cum litteris maiusculis 202. scripta ut nulla debatur obliuione. 308
Scythiae ac Sarmatiae rex 133. scythae capillo sparso uirtur 153. cur ira cundi 247
Secreta quomodo credenda amicis. 68
Seculae uariae philosophorum 410. secta Epicureorum falso magistra flagitiorum dicitur. 285
Scianno iugum. 330
Sedere ad album 98
Selecti qui essent. 26
Seminu etiam minutissimum quata uis. 23. 229. feminu quis inuenit 28 feminis uis 360
Senatores ad lucernam decollati. 248
Seneca arguitur qui Claudiam humiliter adulter. 329. Senecae epistola e uno libro contrarij debent 194. Seneca fluctuat in animoru immortalitate 204. Seneca scriptor declamationum fuit pater eius qui scripsit epistolas 214. Seneca plurima ex alienis auctoribus colligit 68. 69. Senecae uigilantia in studijs 70. posteris prodelle studet 70. philosophus fuit & causas egit 98. Seneca se excusat cur utatur Epicuri sententijs 90. Senecae desectio

218. Seneca dissentit aliquando a stoicis 291. Senecae in natando artificium 162. Senecae sententiae uilitissimae concionatoribus 7. Senecae studia quae 381. eiusdem paupertas 481. Seneca pater Ciceronis aetate fuit 418. Seneca patris sententia. 277
Seneca audiebat philosophos disputantes in scholis 126. ab Epicuro dissentit Seneca. 169
Senecae matris commendatio 344. 347. Seneca in exilium a Claudio pulsus in Corsicam 349. Senecae constantia 342. Seneca adorat manes & aram Scipionis 142. Senecae abstinentia 143. 144. Seneca Nomentanum proficiscitur ut febris leuaret 177. Senecae pater philosophia oderat 72. Seneca pater Cic. temporibus floruit. 419
Senecio Cornelius eques Rom. subito aegina moritur. pag. 173. 174.
Senectutis incommoda. 252
Senectutis argumenta 73. senectus plena uoluptatis 73. senectus defensio 73. seni quid agendum 39. senectus nomen lapsae non fractae aetatis 85. senectus nani dehiscenti comparatur 88. seni ex commentario sapere turpe est 90. senilis exspectatio 95. senectutis incommoda 107. senectus quid doceat 109. senectutis partem maiorem in stato ponebat Seneca. 115
Senectutis collectae in controuersis etiam male ut ab his bonae dignoscantur 493. sententiarum usus uilitissimus 7. sententiae Senecae congruunt maxime cum nostra religione 7. sententiae uariae poetarum 71. sententiae semper Seneca colligit ad calcem cuiuslibet epistolae 82. sententiam in senatu diuidere 81. sententiarum collectorum se proficitur Seneca 90. sententiaru breuium usus optimus 194. sententiarum supellex. 420
Septa in campo Martio. 278
Sepulchrae neglectus 300. sepultura uiro sapienti negligenda 158. sepulcri cura 45. sepulcro assidere 458. sepulcri uolatu actio. 459
Serapionis oratio concitata 202. cursus orationis 93. fuit etiam philosophus. 93
Sermo in dolis signatus 73. sermo proficit si sensum in animo irreptit 92. sermonis egestas. 105. 151
Sernilij uariae uilla. 103
Sernilius lacus. 225. 231
Seruitus regum qualis 267. seruis imperare moderate laus est 270. seruis ad suauitatem licet consistere 271. seruos a liberis cultus distinguit 272. 280. seruitus inueteratorum 283. seruorum dies festus 97. serui aia mensae ad mouendi 97. seruorum uariu genus 97. serui sunt a dominis hostes 96. seruorum quae ratio habenda 96. serui laudantur 69. serui plurimi facti etiam magni 97. serui qui 133. serui mens non subditur domino 21. seruus num dare possit beneficium domino 21. 26. seruus perpetuus mercenarius Chirippo 22. serui exemplum triplex pro Domini defensione 22. seruus pro domino mutata veste ceruicem porrigit 22. serui ad pedes domini erant 86. serui centenis milibus empti a diuite ut discederent ab illis 86. seruis non irascendum 203. seruatorum menstruum 208. seruo filiam collocare demeritis est. 479
Sesterterium millies in culinam congeffit Apicius. 345
Sex Pompeium unius magnitudo euexit. 34
Sextius philosophus ac scriptor acer. 107
Sextius honores repulit 213. Sextij dictum de iratis 252. sextius uesperis repetebat secum quid boni egisset 263. eiusdem dictum. 123
Sybaritarum ciuitas. 249
Sibili in balneis consueti. 103
Siciliae miracula 382. circenitus 131. siculi iuuenes in Aetnae incendio uehunt patres 25. corundem pietas. 54
Siderum excurrentium descriptio 335. quaestiones uariae 339. sidera cum in cancrum conuenerint conflagrationem reddent 379. cum in capricornum conuenerint deluuium reddent 379. siderum mutatio apud Platonem. pag. 208
Sylla in corsicam deduxit Coloniam. 343
Syracusarum descriptio. 335
Syracae stagnum & siciliae cur non absorbeat graua 376. oppida diruta. 155
Syracicum mare. 286

Sytemp

Si tempus lex esto uerum uerbum in legibus. 211
S. V. B. quid significet. 208
Stigium epistolae in primis Seneca. 82
Silentij uilitas. 179
Sylla parti animi irrationali comparatur. 156
Syllogismus agere. 138
Symphonia in cubiculo a coena deferebatur Pacuius. 74
Sitis iram prouocat. 256
Societas fructus 31. societati hominum consulendum 98. societatis pax retinenda. 167
Soculo aureo margaritis distincto usus est Caesar. 10
Socrates non fuit patricius 95. detior fuit potentum 39. ita pauper ut faulum uide emeret non haberet 63. dictum. 38. 63. 86. 177. 178
Socrates sopheronicum expirare non patitur 24. socrates in carcere disputat 83. socrates uenenatus calix 116. 117. socrates quatuordecim de rebus meteorologicis irridet 416. socrates irati signu erat loqui parcius 257. socrates e carcere egredientis oratio 290. eiusdem oratio ad Athenienses 296. socrates in carcere moritur 101. cum pueris ludere non erubuit 101. de socrate lege 304. 305. socrates praecipuum 309. socrates opinio an iniuria sapienti in ferri possit. 312
Solemnia Pontificalis carminis. 333
Solis beneficia. 293. 315. solis desectio quomodo fiat. 39. solis re. tae descriptio 181. sol ubi quotidie spectetur 335. solis bipedalem ueteres quidam crederunt 353. solis boues ubi fabulae stabulare dicant. 377
Solitudinis laus. 301
Solon indulget uino 302. solon Athenas aequo iure fundauit. 151. inter septem sapientes. 15
Solus tunicis incedere. 178
Sonus in auribus uide existat. 369
Sophismata captiones sunt 96. 98. 170. sophisma duplex in syllaba Senecae 98. sophisma ab Aet. patre solum 146. sophismata ut latine uocentur. & ut uideantur. 176
Sortem sua n quisque ferat oportet. 14
Socrates inextinguibilis. 43
Socion pythagoricus. 172
Spartonibus tributum datum a Romanis. 42
Species quid sit. 105
Spectacula fugiendi 70 mane & meridie fiebant. 70
Speculum concanum quid repraesentet 354. speculorum disputatio uaria 354. speculatis ratio 355. 357. specula non habent uerum colorem 356. 358. specula cur a iuuenta 388. speculum aspersisse iras profuit 252. specula humorem halitu colligunt. 384
Specus spectantes mortuis. 376
Spe mens sequitur 69. spei ac metus mira coniunctio 196
Speusippus sola uirtute beatum fieri ait. 140
Sp. Anius lucifuga. 191
Spiritus uis 360. 361. Spiritu esse in aqua 361. spiritus ut ima terrarum penetret 399. spiritu terram tremere 396. 398. spiritus saxis etiam mortuis corporibus inest 397.
Stagna quaedam sine fundo sunt. ut in uadimonio agri Hostini probatum. 375
Status quid sit. 366
Statua ingens puer Romae breui moritur. 338
Stellae non decidunt ut uulgo existimant 352. eorum decursus ibidem. stella ut micat 357. uide si ius.
Stilponis philosophi dictu idem cam Biante omnia mea bona mecum porto 304. Stilponi quid obiecerit Epicurus 71. eiusdem dictum. 72
Stilpon praceptor Cratetis. 72
Styxo Th. acas includit. 351
Styx in Arcadia aduenas fallit. 376
Stipitibus pendere. 287
Stipulatio emptorem uenditori obligat. 20
Stipem colligebant plurimi ad pontem Sublicij. 289
Stomachus uariatus cibos oes in causam doloris trahit. 41
Stoica in situatio qualis 12. 32. stoicae sectae paradoxa 15. 143. stoicoru disputatio 33. stoicorum quaestio de beneficijs 39. stoicos uiget disputatione 40. stoici ut peccata ita recte facta paria omnia dixerunt 57. stoicoru dictum 72. stoica lingua 74. stoica sententia 82. stoica significatio 107. stoici an actiuam magis quam contemplatiuam uitam adu. nant 196. 197. stoici nouem igne

esse dicebant principiu rerum 197. 198. stoicoru sententiae plurimae graues 214. stoicorum reijciuntur opiniones. uirtutes non esse animalia 215. stoici homine Deo audacius comparant 231. stoici qui discrepant ab alijs philosophis 302. stoici uirtutem ingrediuntur uiam. 302. stoicorum secta rigi 122. Zenone coepit. 346
Straton naturae inquisitor. 396
Studia alleuare solent dolorē 328. studijs tempus resarciedu 370. studij pretiu ubi esset 381. stud. oti munera. 295
Studendi ratio uaria. 173
Studijs certis ingenijs immorari debent 67. studia liberalia non impediuntur negotijs 109. studiorum uaria ratio 121. 139. studium liberale iuuetutis quod sit. 147. studijs uanis non uacandum. 149
Stultitia morbus est animi 62. stulti omnes mali sunt. 41
Supra matronatum salarij loco exada. 169
Suthic camelus depilatus. 307
Suualoriae Senecae a 514. usque ad. 526
Subscriptores qui dicerentur. 26
Sublimium scientia lubrica est. 18
Subsidiua uox sumpta a diuisione agrorum. 26
Subtilitas nimia solet esse infesta 149. subtilitas in plurius uita. 98
Sudatoria Baianum. 100
Suffragiu committimus in fanis. 16
Sugillatus athleta. 74
Sulphuris uis sub terris. 389
Summarij uilitas. 92
Summum bonum secundum naturam uiuere. 291
Superstitio error in fanis est. 192
Surrentinum litrus. 392
Supplicio afficiendis qui dies darentur. 312
Superbiae quid proprium. 53
Suspensum libellum deijcere quid esset. 36
Suspicionis tollendae est animo. 249
Syllana proscriptio 225. sillanum saeculum crudele 242. sillanae crudelitatis exemplum. 251

T
Abellam dimittere 39 lege 46. tabulae beati senis 78. tabellariae nauis. 128
Talentum dare regis est denarium accipere Cynici. 11
Tarpae car carcant lumine. 374
Tardiloquium laudatur. 93
Tarenti portus. 295
Tarquinius uisus fuit post totos reges ferro ac fulminibus occisus. 12
Tauronitarum litrus. 131
Tectorum gregale. 145
Templum intrantibus alius animus fit. 161
Tempus non pedendum 67. tempus tantum nostrum est 67. Temporis beatitas non patitur superuacua disere 98. tempus an sit inter causas ut. tempus reparandum 117. non perditur tam 173. temporis ratio habenda 191. tempus quot partibus consistit. 193
Tempus est quid incorporat edico fallit 316. tempus pretiosissimum. 36
Tempestatis argumenta quae apud nauas. 352
Terraru in caernis nasci pisces. & alia animalia credidit Theophrastus 374. terra car concitatur uaria opinio nes. 394. 395
Terrarum fines uarij 351. terra pars mundi et materia. 360
Terra simillima corpori humano 395. terra habet spiritum uialem & uegetum 397. rarissima est 399. puncti loco est. 337. 351
Terraemotus campaniae & aliarum uerbu 392. 393. 395. terraemotus effectus 394. 400. terraemotus uariae opinionones 399. timor ex eo 400. descriptio terraemotus & timoris ex eo. 401
Tertius secundae notae 384. tertius magnam partem peccatorum debet. 73
Testamentum quanta cura ordinemus 29. testamentum uide dictum. 56
Thales male ethiopianum obseculo sublato. mare influere ait in Aegyptum 383. Thales Milesius falso ait terram aquis innatare. 394
Thalia apud theiodum charis est 2. tertia Gratiarum. 2
Thalys lapis. 142
Termino

I N D E X.

Termpilarum angustia. 136
Theatrum Iseopolitanorum. 126
Themistij epigramma dum esset a Iuliano apostata con- 207
Themiſtonis ſedia. 164
Theotonicus victi à Caesare. 163
Theophrasti dictum 240. eiusdem opinio de ortu ſolanū 373
Thraciae rega. 383
Tulci retinebant fulminum ſcientiam. 365
Thucydidi dictum de inſula Atalenta. 399
Tiarā redam capite gerere. 53
Tiberio imperante habitus ebrietati bonos 8. Tiberij cae- 383
ſaris dictum 9. imago in emittente gemma 22. eius tem- 383
pore accuſandi publica rabies 22. Tiberius proficiſcitur 383
in Campaniam 138. eius factum 166. Tiberij. Caefaris 383
principatu iuuenis erat Seneca 172. Tiberij dictum de 383
paupertate 190. lege etiam de Tiberio 44. Tiberius per- 383
petras committēbat praenuntius 198. Tib. Caefare Oſiē 383
ſi Coloniae coſſegreganti a Romanis auxiliū datū. 383
Tiburtina ſalubre 29. Tiburinus calix. 185
Tigris vt interrumpatur 395. vt eripatur ex oculis 178.
Tilius cimber. 138
Timagens vt inuideret Romae 155. hiflorias & acta Cae- 259.260
ſaris combuſit. 259.260
Timor motus tollendus 84 timores varij generis 104. 105
timor communis. 195
T. Arius filium exilio damnat. 230
T. Liuus ait ſe necire an profuerit Caefarē naſci an nō 319
T. Manlius a patre relegatus. 251
Tulli principum 230. titulus Idomenici. 81.
Toga quando ſumeretur 280. Togan qui. 310.
Tonitruū ratio 363. diſtinctio 364. quid ſiat tonitrua. 369
Tō dī latine mutari nequit. 105
Tortentorum variorum enumeratio. 35. 131. 254. 336
Trabes vt differant a cometis 403. vnde oriuntur. 351. 352
Tragicū d. eam. 99
Tranquillitate plurima perturbāt 255. tranquillitas ani- 352
mi 311. tranquillitas vt conſeruetur 299. 300. de animi 352
tranquillitate 311. tranquillitatis portus quis ſit 319. trā 352
quilli caeli ſignum ex ſole. 352
Transmigratione animarum qualia Pythagorae. 172.201
Tribunum T. Manlius aggreditur. 25
Triumvralis proſcriptio. 10
Troglodytis ſubterraneae domus ſunt. 380
Troianū bellū plurimos per alienas terras diſſipauit. 343
Tuberonis lignei lectuli. 168. 173
Tuber quidam tyranni gladio diuiſit qui ad eum occiden- 12.17
dum venerat. 12.17
Tullij Marcellini dictum. 118
Tunica alimentis ignium illita & intexta. 75
Turbam maxime diſtare ab exercitu Xerxes experitur 52. 53. turba vitanda. 69
Turbo vt fiat. 403
Turannius exaſtae diligentiae ſenex. 320
Tuſculanum 29. Tuſculanum ſuum vocat Cicero. 315
Tuſcos Aſia ſibi vindicat. 343
Tyrunculi vt excitari debeant. 132
Tyrannicida defenditur. 432.456.460.461
Tyranni ac regis quae ſit differentia 266. de Tyranno 464.
Tyranni deſcriptio. 443
Tyrij Africam incolunt. V 343
V Adimonis lacus qui in Hortino agro eſt. 376
Valerius Coruinus primus Meſſanam viciit 318. Va- 364
lerio Aſiatico conſule mons exortus. 364
Valerudo bona quae 17. vlere eſt aphiloſophari 76. va- 86
lendarium. 86
Valgius ſcriptor meminit Aetnae. 100
Vario vt ventos diſtribuerit. 390
Varices exſecare. 131
Varus eques Rom. L. Vinij comes. 190
Vaſ obſecrum afferre ſeruorū ſunt 129. vaſa bona omnia ſi 79
gnificant quae non ſunt ſoli 6. vaſa colligere. 79
Vatinius ſentra Ciceronis vrbānitatem vt effugerit. 308
V. diſj crudelitas 263. Vedium Pollionē ſerui oderāt. 271
Vehiculum ruſticum & caeſatum. 144
Venationis voluptas. 286
Venae Nili. 382
Venenum aliquando remedio fuit. 12
Venenatis corporibus vermibus nō naſcit quae fulmine ſcā 383
verminant 365. venena nō niſi morte depredeantur 383
376. venenum terere 474. 475. venenum datum filio fu- 457.499
renti 456. de veneno dato a Seruo. 457.499
Ventorū ortus & obit⁹ vt dignoſcatur 352.353. ventorū q 383
ſit origo 362. vēti deſinitio 415.387. cauſa 388. cur vere 389
& aſtate validiores 388. ventū facit reſolata nubes. 389
ventorum diuiſio 390. venti duodecim apud quosdam 391
390. ventorum commoda. 391
Verba aliqua perierūt 105. verborum antiquorū ppietas 201
mira 133. verba eorū qui in laniflarū verba iurabāt. 201
Verecundia in adoleſcente. 473
Vere cur cadat grando. 384
Veritas inuoluta in altro later 57. veritatis ſimplex orati 175
eſt 99. veritatis qui primi iadagatores 101. veritas & vi- 175
tus idem ſunt Socrati 120. veritatis vna facies eſt. 175
Vertebrarum dolor. 130
Veſtium mos. 291
Veternoſiſſimi artiſicij nodi. 136
Veuſtas omnia conſumit. 339
Viciffitudo rerum 91. 92. viciffitudo vniuerſi. 33
Victus non mutat nomen. cetera omnia mutant. 166
Vigiliae Senecae 137. vigilantiae laus. 190
Villas Romanorū apud Baſas locis editis aedificatae 100.
villae Vatae deſcriptio 103. villae Scipionis deſcriptio. 142
Vinū fracto dolio ſtat fulgere percuffo 365. vinum fulmi- 109
ne tactum ſut exanimat. aut dementem facit 368. vini 109
veteris amaritudo delectat. 109
Virgilius citatus a Seneca 28. 81. 116. 113. 122. 130. 140. & 131
alibi ſaepe. Meminit eius de Aetna opuſculi. 131
Virgae quomodo ſiant 356. virgae pluuiarum ſigna 356.
virgae parelia dicuntur. 356
Viro aliquo bono vt ſemper ſpectatore vti debeamus 73.
vir bonus ſecundae notas 94. Viris decē menſes luctū 216
permiferunt veteres 347. vir eſt firmus & conſtans. 216
Virtutis diuiſio bimembris 162. virtus diſciplina conſtat 216
& exercitatione 162. Virtus eſt quiddā regale 284. virtus 284. virtus vt regat voluptatē 285. virtus 286
ſigna 286 virtus nulli praecluſa 21. virtus volupta- 216
tū miſtra ſpicuato 27. virtutis vis 31. virtus ſemp cō 216
tra fortunam luctatur 61. virtutes diſcimus. vitia dedi- 216
ſeimus 99. virtus ſecundū naturā eſt 100. virtutes inter 216
ſe pares 113. 114. 120. quid ſit virtus 114 virtus non di 216
ci pōt latere 124. virtutum deſcriptiones 168 virtus ſatis 216
eſt ad vitā beatā 140. virtus confunditur cū philoſo 216
phia 149 virtutū ſemen in omnibus eſt 171. virtutes an 216
ſint animalia 176. 177. 178. virtutes diuini dari negāt 216
ſtoici 202. virtutē nō amittit dogma ſtoicū 203. virtus 216
ſola ſatis eſt ad bene beateq. viuendū 209. virtutes ani 216
malia eſſe & corpora credūt ſtoici 214. virtus ſine ad- 216
uerſario marceſcit 224. vir⁹ & humilis & magna eſt. 244
Vita humana ſimilis ciuitati captae 64 vitae pars maxima 64
nihil agētibus elabitur 67. vitae humanae moleſtiae 79 79
vitae breuitas 97 98. vitae beatae magitudo 110 vita 110
ſecura mare mortuū eſt 116. vitae curſus 117. vita corri- 110
gēda 287. vitae breuis querela 313 414. 207. vita ſi ſciat 110
vū lōga eſt 313 314. vitae tyrannorū quā multa inſidiē 110
tur 315. vita tota diſcendū eſt morti 315. vita quot nego 110
tijs diſtrahat 315. vitae breuitatē Theophrastus arguit 110
321. vita an diuturnior expedit ignorant⁹ 337. viuere 110
iucūde non pōt qui nō honeſte viuit 284 vita ſenecae 110
qualis 381 137. vita noſtra ſimilis viſo 195. vitā rueri 110
natura datum eſt 216 viuēdum eſt vt praecipimus. 173
Vitale aliquid aquis ineſſe. 388
Vtiligenem aqua quaedam affert. 377
Vitia excidere vel imbibere 87. vitia omnia in omnibu. 250
ſed nō omnia in ſtagulis 33. vitii vni qui habet. om- 250
nia habet 41. vitii non in rebus. ſed in animo 78. vitia 250
aliquorū emendāda aliquorū frangenda 85. vitia quo- 250
eunq. ſequūtur 86 vitia varia in hominibus 293. vitia 250
quorū hominum exerceuerint 381 vitia animalia & 250
corporā eſſe volunt ſtoici 214. vitia aliena in oculis ha 250
bemus a tergo noſtra. 250
Vitrum cur efficiat varios colores. 355
Vlixis naufragia 102. Vlixes ad lithacā pperat 114. Vlixes 355
alligatus tranſmittit Sirenas 192. Vlixis dictum apud 210. 211
Silenum 218 de Vlixē lege. 210. 211
Vltro

I N D E X.

Vltro tribata quae sine ignore se aut Murena. 35
Vltro plebsia 102. vltroque corpus reficere post nauſeam 177
102. vnguentis oblectatur Aristippus 63. vnguentarios 177
Lacedaemonij vbi exerceunt. 388
Vniuerſi omnia in ſex modos Plato partitur 106. vniuerſi 388
quaestio tripartita 359. viciffitudo. 365
Vnum non ſolum ad numerū ſed etiam ad naturam cor- 360
poris referunt. 360
Voluntas proconſul ſub D. Auguſto. 244
Voluntas ſatis eſt vt ſit gratus qui non poteſt reddere be- 244
neficiū 6. voluntas boni ſemper prodeſt 32 voluntas 61
& res in beneficio requiruntur. 61
Voluptas certiffima quae eripi nō poteſt 18. voluptatis vi- 308
ſuperatio 58 voluptas in ſcipiti eſt 83. voluptatū ſerui 340
92. voluptas quā multos ſallat 108. voluptates ſi modū 340
tranſcedant poena ſunt 138 voluptatem natura neceſſa 234
rijs rebus admiſent 138 voluptatis deſcriptio. 234
Vomendi conſuetudo apud veteres ſed reprehenda. 231
Vota diſſo uere 43. vota Diſ ſacimus 44. vota turpiſſima 231
quae 198 vota proſunt ſtantibus ſatis. 36

F I N I S.

I N. M. ANTONII. MVRETI
O B I T V M

Guilielmi Blanci Albienſis Galli Iuriſconſulti epigramma.

Gallia me genuit. genitum me Roma recepit:
Illa ſinu iuuenem fouit. & iſta ſenem.
Illa dedit vitam: vitam mihi ſuſtulit iſta:
Illa dedit cunas. iſta dedit tumulum.
Vtraque me genitum gaudet. colit vtraque viuum.
Vtraque deſunctum flensq. gemenſq. dolet.

R E G E S T V M.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.
Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss
Tt Vv Xx Yy Zz. AAa BBb.

Omnes ſunt Terniones, praeter A, & AAa, Duerniones. eſt BBb folium.

R O M A E, Apud Franciſcum Zannettum.
C I O. I O. X X C V I.

